NAZIONALE
8
8 F
H
27
R. BIBLIOTECA CENTRALE V. E. II
ROMA

[illegible]

GASPARIS CONTARENI CARDINALIS OPERA.

PARISIIS.
Apud Sebaſtianum Niuellium, ſub Ciconiis in via Iacobæa.
1571
CVM PRIVILEGIO REGIS.

8.8.F.27

ALEXANDRO FARNESIO CARDINALI AMPLISSIMO ALOISIVS CONTARENVS. S. P. D.

IN HOC volumine libri ſunt eius, quem tu ſingulari quadam beneuolentia proſecutus es, qui tibi deditiſſimus fuit, quem Paulus III. *Pontif. Max. auus tuus, ſacri collegij honore decorauit, & ad maxima, grauiſſimáq; negotia ſibi conſiliarium, ac miniſtrum eſſe voluit, Gaſparis Cõtareni patrui mei. Quos tibi gratiſſimos fore ſpero tũ propter hominis memoriã, tum propter officium, quo ego, & omnes mei adducti ſumus, vt eos tibi potiſſimũ offerremus, cum hoc teſtimonio quamuis leui, noſtram in te obſeruantiã, atque animi grati volũtatem oſtendere vellemus. Ex hoc numero quidam iam antea impreſſi fuerant, non ſua quidem voluntate, ſed coacti, & in alienas manus neſcio quo pacto delapſi: reliqui apud nos iacebant, vix audentes lucem aſpicere, tanquam filij ſic à patre inſtituti, vt verecundiam ſibi colendam in primis arbitrarentur. Qui tamen nobis hortantibus atque impellentibus, tui nominis amplitudine, tuáque auctoritate tecti atque confiſi, tandem in publicum prodire vnà cum aliis non dubitauerunt. Omnes enim in vnum coëgimus, atque coniunximus, eum ordinem in iis collocandis adhibentes, quo ipſum ferè in ſcribendis vſum eſſe ſciebamus: conſueuerat enim ille ſtudia ſua ei vitæ generi, in quo verſabatur accõmodare. Itaq; cũ primùm philoſophiæ operam dediſſet, deinde ad Rempub. acceſſiſſet, poſtremò ad ſacros ordines vocatus fuiſſet, in vnoquoque vitæ ſtatu, quanquam legationibus, & aliis publicis muneribus pro ſua, Chriſtianáque Repub. obeundis ſemper ferè fuerit occupatus; ea ſcripſit, quæ tempori, & viuendi inſtituto conuenirent. Quocirca primo loco ea poſuimus quæ ad philoſophiam ſpectant, videlicet de Elementis, de Prima philoſophia, de Animæ immortalitate, nonnulláque alia. Secundo loco quæ ad res ciuiles pertinent, de Magiſtratibus inquam, & Repub. Venetorum. Poſtremo ea, in quibus de rebus ſacris agit. hi ſunt libri de Sacramentis, de Officio Epiſcopi, ſcholia in Epiſtolas D. Pauli, Summa conciliorũ magis illuſtrium, quem librum ad Pont. Max. auum tuum miſit, aliáq; variorum argumentorũ opuſcula. Hos igitur libros ad te mittimus, & quaſi pupillos quoſdam tuæ tutelæ tradimus. Tu pro tua benignitate eos libenter accipies, quámq; in tuis ſoles neceſſariis amplectendis ac fouendis, eandem in his protegendis atq; ornandis conſuetudinem ſeruabis. Vale.*

INDEX OPERVM

GASPARIS CONTARENI

CARD. QVÆ HOC VOLV-

MINE CONTINENTVR.

De Elementis libri V. *pag.* 1.

Primæ philoſophiæ compendij libri VII. *pag.* 91.

De immortalitate animæ libri II. *pag.* 177.

Non dari quartam figuram ſyll. pag. 233.

De Homocentricis. pag. 238.

De Ratione anni. pag. 253.

De Magiſtratibus & Repub. Venetorum lib. V. *pag.* 259.

De Sacramentis Chriſtianæ legis & Catholicæ Eccleſiæ lib. IIII. *pag.* 327.

De Officio Epiſcopi libri II. *pag.* 401.

Scholia in epiſtolas Diui Pauli pag. 433.

Catechiſmus. pag. 533.

Conciliorum magis illuſtrium ſumma. pag. 546.

Confutatio articulorum ſeu quæſtionum Luth. pag. 564.

De poteſtate Pontificis. pag. 581.

De Iuſtificatione. pag. 588.

De libero arbitrio. pag. 597.

De prædeſtinatione. pag. 604.

Explanatio in pſalmum, Ad te leuaui. pag. 623.

GASPARIS CONTARENI
OPERVM CATALOGVS TVM EORVM,

QVÆ ANTEA IMPRESSA FVERE, TVM *eorum, quæ nunc primum in lucem edita ſunt, cum teſtimoniis Doctorum Theologicæ facultatis Pariſienſis, quibus hæc à ſe probari & chriſtiana veritate nihil diſcrepare, aſſeuerant.*

LIBRI V. de Elementis fuerunt impreſſi Pariſiis per Nicolaum Diuitem. 1548.

Item per Andream Vuechelum. 1564.

Libri VII. primæ philoſophiæ compendij, fuerunt impreſſi Pariſiis ex typographia Gulielmi Nigri. 1556.

Liber primus de immortalitate animæ fuit impreſſus Venetiis apud hæredes Octauiani Scoti. 1525.

De libro ſecundo. Ego Simon Vigoreus doctor Theologus canonicus Eccleſiæ Pariſienſis atteſtor me in poſteriore Apologia illuſtriſſimi domini cardinalis Contareni, quam ſcripſit de immortalitate animæ, nihil offendiſſe, quod meo iudicio chriſtianæ fidei aduerſetur, in cuius rei fidem ſyngrapha hac atteſtationem meam confirmaui. 1570. 14. Octobris.

S. VIGOR.

De quarta figura, de Homocentricis. Ego ſubſcriptus certifico me ſupra ſcripta ſatis diligenter perlegiſſe, in quibus nihil puto alienum eſſe à vera, & catholica religione, quod hæc ad Aſtrologiã, & Dialecticã ſpectẽt, in cuius rei fidẽ hæc propria magnu ſignaui. anno domini. 1570. die 2. Nouẽb.

DE MOCHARES.

De ratione anni Epiſtolæ fuerunt impreſſæ Lugduni apud hæredes Sebaſtiani Griphij. 1561.

Libri v. de Magiſtratibus, & Repub. Venetorum fuerunt impreſſi Pariſiis apud Michaëlem Vaſcoſanum. 1543.

Item Baſileæ apud Forbenium, & Epiſcopium. 1547.

Item Venetiis apud Baldum Sabinum. 1551.

Fuerunt impreſſi Florentiæ apud Laurẽtium Turrentinum. 1553.
- Libri IIII. de Sacramentis chriſtianæ legis, & catholicæ Eccleſiæ.
- Catechiſmus ſiue chriſtiana inſtructio.
- De poteſtate Pontificis.
- Conciliorum magis illuſtrium ſumma.

Nos ſubſcripti Doctores regẽtes Theologicæ facultatis Pariſienſis ingenue, ſanctéque teſtamur prælecta accurate, & diligenter à nobis eſſe ea quæ ſequuntur reuerendiſſimi & illuſtriſſimi Cardinalis Gaſparis Contareni cõmentaria, & opuſcula; nimirum comment. in D. Pauli epiſtolas ad Ro-

manos,Corinthios,Galatas,Epheſios,Philippenſes, colloſſenſes,Theſſalonicenſes,Timotheum,Titum,Hebræos. nec non in epiſtolam D.Iacobi. Item epiſtolam de iuſtificatione; cõfutationem articulorum ſeu quæſtionum Lutheri,commentarium in pſalmum, ad te leuaui oculos meos. Tractatum de officio Epiſcopi.Epiſtolam de libeto arbitrio.quibus in omnibus nihil comperire licuit,quod ſit catholicæ Eccleſiæ, aut ſacroſanctis patrum ſanctionibus diſſonum, quodque poſſit pium quemquam, & chriſtianum lectorem offendere,in cuius rei teſtimonium ſyngrapham noſtram hic duximus apponendam. Kalend. decembr. anno ſalutis reſtitutæ M. D. LXX.

HVGONIS. AYMONIS.

Nos ſubſcripti Doctores regentes Theologicæ facultatis Pariſienſis ingenue,ſanctéque teſtamur, prælecta accurate, & diligenter à nobis eſſe ea quæ ſequuntur reuerendiſſimi & illuſtriſſimi cardinalis Gaſparis Contareni commentaria,& opuſcula, nimirum commẽtaria in D. Pauli epiſtolas ad Romanos,Corinthios,Galatas,Epheſios,Philippenſes,Coloſſenſes,Theſſalonicenſes,Timotheum,Titum,Hebræos,nec non in epiſtolam D.Iacobi. Item epiſtolam de iuſtificatione,cõfutationem articulorum,ſeu quæſtionum Lutheri, commentarium in pſalmum ad te leuaui oculos meos,&c. Tractatum de officio Epiſcopi,epiſtolam de libero arbitrio,& epiſtolam de prædeſtinatione,quibus in omnibus nihil competire licuit,quod ſit catholicę Eccleſiæ,aut ſactoſanctis patrum ſanctionibus diſſonum, quodque poſſit pium quemquam,& chriſtianum lectorem offendere, in cuius rei teſtimonium ſyngrapha noſtra hic duximus apponenda, anno ſalutis reſtitutæ 1571. tertio Idus Februatij.

DAHY. HVGONIS.

PRIVILEGII SVMMA.

CAROLI IX. Galliarum Regis ſingulari priuilegio cautum eſt, ne quis opera Gaſparis Contareni Cardinalis, partim olim ſeorſum impreſſa, partim nunc primum prælo data, & multis ab authore locis aucta & caſtigatiora facta, ante decennium à die primæ editionis numerandum, præter Sebaſtianum Niuellium, imprimat, néue alibi impreſſa diuendat. ſecus qui faxit, pœnis ex ſanctione priuilegij, quam literæ vberiores ab eius maieſtate Lutetiæ 16. Martij anno domini 1571. impetratæ continent, multabitur.

GASPARIS CONTARENI
VITA
A IOANNE CASA CONSCRIPTA.

CVM *permultum inter laudationem atque hiſtoriam, intereſſe oportere facile intelligerẽ; propterea quod illa virtutis modo præconium quærit; hæc veritatis in vtranque partem teſtimonium continet, ſæpe mihi de Gaſparis Cõtareni vita cogitanti in mentẽ veniebat, vereri, ne, ſi eam literis mãdaſſem, laudare me hominem magis, quam, qui eius vitæ curſus fuiſſee, narrare voluiſſe, multi arbitrarẽtur. qui cum commemoratum à me de illo nihil viderent, quod eſſet à laude ſeiũctnm, quæ reprehenſionem habitura fuiſſent, dedita opera à me prætermiſſa eſſe exiſtimarent. Sed cum laudatoris ſit, de cuius laude dicit, eius bona verbis amplificare, aliquid etiam alieni adfingere; vitia oratione attenuare, aut etiam ſilentio præterire: in altero facile præſtare poſſum, vt hic meus commẽtarius plurimum à laudatione diſſentiat: nec enim ſermone noſtro Contareni virtutem augere conandum nobis eſt, in altero, vt de eius vituperatione indicem nihil, non nos, ſed res ipſa laudationi perſimilem narrationem noſtram efficiet. Quod ſi qui erunt, qui cum plus de aliena virtute prædicari ſentiant, quàm quantum de ſua ipſi ſibi polliceri ſoleant; aut ægre id ferant, aut orationi meæ fidem non habeant, ij ſic cogitare debebunt; dici hæc à nobis de eo, qui iam non ſit: quique cum ſuæ ciuitatis probis viris omnibus, tum aliarũ gentium, cæterarúmque nationum clariſſimis quibúſque hominibus notus, benéque cognitus fuerit: quorũ cum magna pars ſit ſuperſtes, nulla nobis cauſa eſt, cur de mortuo mentientes, tot viuorum, illuſtrium præſertim hominum, vanitatis impudentiæque noſtræ teſtimonia colligere velimus: clarorum autem virorum laudibus fauere potius quàm obtrectare omnes debebunt. mihi certe aut de Contareno tacendum fuit: aut de eo, ni mentiri forte maluiſſem, cum laude dicẽdum. Venetorum ciuitas optime morata, optiméque conſtituta eſt. id ex eo intelligere licet, quod vna temperatione, vnis legibus, ſine vlla ſeditione, ſine vllo inteſtino malo, annos eorum Reſpublica amplius mille manet, quódque à paruis initiis profecta ad eam opulẽtiam, atque ad id imperinm, quod videmus, peruenit: complures vrbes, eáſq; claras atque florentes ſocias vectigaléſq; habet: Corcyræ, Creta, Cypro, multis magníſque inſulis, trãſmarinísq; prouinciis dominatur: claſſem inſtructã paratámq; habet, quantã nullus Rex, nullæ nationes valeant cõparare. ea ciuitas vna omnium, de*

quibus memoriæ proditũ ſit, libertatis, æquabilitatiſque maximè amans, maximéque retinens eſt: quippe quæ duriſſimis quondã Italiæ temporibus ſeruitutem fugiens, è continenti ſeſe in vndas æſtúſq; cõiecerit; fortuníſque omnibus relictis, vnam modò ſecum extulerit libertatẽ, atq; in ea tuenda tot ſeculorum ſpatium verſata, ſtudiũ voluntatémque vſu etiam atque exercitatione corroborauit. Itaque libertatis fortaſſe nomen alibi quoque gentiũ inuenias; libertatem ipſam purã atque incorruptã, ab omníq; metu vacuam, vtinã aſpicere in aliis ciuitatibus, vti quondã fuerat, deorum nobis beneficio aliquando liceat. illud ſalutare inſtitutũ mordicus à Venetis retentũ eſt, vt Reipub. attingendæ, præterquã iis, qui initio in ciuitatem cõuenerunt, quique Germani, Veneti & tanquã ab origines ſunt, poteſtatem præterea facerẽt nemini; niſi ſi quãdo deliberata re, bene de Repub. meritis, eius vrbis inquilinis, aliíſue quibuſdã, id ius nominatim ad hodieruũ diem cõceſſum eſt. Ex eo igitur priſcorũ genere ciuiũ Aloiſius Cõtarenus fuit, cũ prudens paterfamilias & locuples, tum præſtans Senator & nobilis: atq; is Polyxenam Malipetriã in matrimonio habuit, fœminã primariã. Ea, cum aliquot iam peperiſſet pueros, neq; ij diutius viuerent, ad amicas æqualéſq; dicitur rurſum pregnans retuliſſe; à quibus, vt ſunt pleræq; mulieres religioſæ, admonita eſſe dicitur, vti qui natus eſſet puer, ei nomen imponeretur vnũ ex iis nominibus, quibus vocati ij Reges ſunt, qui ad Chriſtũ Deum noſtrũ paruulũ ac lactãtem venerunt. fore enim vt vitalis eſſet. Cum ſalua igitur paucis poſt menſibus peperiſſet, puerũ nominari Gaſparem iuſſit, qui primus eius familiæ hoc nomine appellatus eſt. Is vbi adoleuit, magna in eo ingenij indoles erat, magna ad literarũ ſtudia propenſio: itaque facilè Aloiſius pater conſiliũ, quod de puero ceperat, mutauit; mercaturis enim illũ faciendis, reiq; augendæ, (quippe cui multæ atque amplæ multis in locis res rationéſq; cũ multis eſſent cõtractæ) filiũ ſcilicet natu maximũ Venetiis deſtinauerat: eſt enim ferè in liberis ciuitatibus, mercaturis rem quærere, nobilitati quoque nõ modò non turpe, ſed, ſi bono modo fiat, etiã honeſtũ. Verum vbi pueri ingeniũ naturamq; maius quiddã ſpectare atque polliceri intellectũ eſt, conſilium illud de mercatura funditus pater abiecit; neq; vlla in re filij voluntati ac ſtudio defuit. Is, vbi quod ſatis eſſet, operæ Antonio Iuſtiniano, Laurentióq; Bragadeno Venetiis viſus eſt dediſſe: (nã ij publicè à ciuitate cõſtituti erant, qui iuuentutem in dialecticis, atq; in philoſophia erudirent) Patauiũ profectus, Petro Põponatio Mãtuano, magno nobiliq; philoſopho in diſciplinã ſeſe tradidit Erat in adoleſcẽte naturæ vis peracris illa quidẽ, &, vt mihi videbatur, peracuta, ſed tamen neſcio quo modo magnitudine & firmitate, potius præſtans &, quod maximè rem continet, ad ſapientiæ ſtudia accommodatum, & tanquam philoſophũ inerat ingenium: memoria omnino valebat plurimũ. huc accedebat animi ac victus vitæq; totius conſtantia quædã, vt, quam ſemel inſtituiſſet rationẽ, de ea non defatigatione, non pigritia, non voluptate depelleretur. Opinio eſt in omni vita re Venerea illum omnino vſum eſſe nunquam. defixa mens ſcilicet in eo ſtudio, cui ſe ab ineunte ætate dediderat, eóque paſta atque alta, nihil præterea concupierat. Itaque celeriter aſſecutus eſt, vt æqualium magiſter, grandiorum natu magiſtrorúmque tanquam æqualis, & compar haberetur. Certum temporis ſpatium, horarum ſanè haud amplius trium, meditationi & bibliothecæ attributum, & tanquam ſepoſitum habuiſſe dicitur, cui tempori nec vnquam quicquam detraheret, nec ferè adderet. qui reliquus erat dies in cõgreſſionibus amicorum, collocutionibúſque cõſumebatur: eæ de literis ſcili-

cet

*cet erāt, vt in ſuo ſtudio, ne cum vacare quidem videretur ceſſaret, idque ipſum nihil a-
gens, ageret tamen vrgerétque propoſitum, & tamen animū à cōtentionibus relaxaret.
Illud etiam narrari nobis ab eo ipſo meminimus, cum diceret nunquā ſe in omni adole-
ſcentia cōmiſiſſe, vt mane aliquid poſtridie aggrederetur ediſcere, quin prius ea quæ pri-
die percepiſſet, diligētiſsimè reminiſcendo recordatus eſſet: vitandā enim aſotorum cōſue-
tudinem aiebat, qui crudi ſeſe tamen ingurgitant, quoque magis cibo replentur, oneran-
túrque minus viriū, minus valetudinis habent. In eo igitur curſu cum ſedulitate magis
quàm cōtentione aut labore admirabiles progreſſus efficeret: atque eos, qui in eodē cur-
riculo erāt, longo interuallo antecederet, mortē Aloiſius pater obiit. duodeuiginti ille an-
nos natus erat eo tempore, liberorum autem magnū ſanè numerū, filios ſeptem, quatuor
filias, pręterea magna cum multis cōtracta implicitáque negotia Aloiſius reliquerat. at-
que odioſum omnino negotiū eſt homini in cogitationis ac doctrinę ſtudiis occupato, fa-
miliaris rei procuratio; vt minus mihi mirū videri ſoleat, Democritum, nobilem quondā
philoſophū, vt ea cura eóque impedimento liberaretur, omnes fortunas ſuas, ſicuti lite-
ris proditū eſt, abieciſſe. Veruntamen quanquā inuitus ac mœręns diſcedebat à literis,
tamen Patauio profectus eſt: atque eandem illam animi moderationē æquabilitatémq;
adhibens, fratribus partim in Apuliā, partim in Alexandriā, (ibi enim magnas ſocie-
tates Aloiſius pater habuerat) diſtributis, partim Venetiis relictis, bene domi cōſtitu-
tis rebus Patauiū reuerſus eſt: ſtudiúmq; haudquaquā lōgo interuallo à ſe intermiſſum,
cupidè renouauit. in ea vrbe doctiſsimorū hominum plena, ac liberalibus artibus affluē-
ti, aliquot annos cōmoratus eſt: cum in principibus iam philoſophis numeraretur, atque
eius nomē plurimū in dies increbreſceret. Atque hoc loco poſtulari exigíq; à nobis arbi-
trati ſumus, vt, qui eius progreſſus, & quale tanquam iter ad percipiendas fuerit diſci-
plinas, demōſtraremus. A primis igitur dialecticæ elementis profectus ſic omnem philo-
ſophiā perluſtrauit, vt illius ſingulas tanquā oras non viſeret modò atq; inſpiceret, quod
plerique facimus, ſed in vnaquaque etiā illius quaſi regione cōmoraretur, & habitaret.
Itaque illud aſſecutus eſt, nihil in ea vt arte, ita copioſa & magna atque varia, tam eſſet
magnū atque arduum, aut tam minutū atque paruum, quod eius aut diligentiam late-
ret, aut fugeret intelligentiā: nihil autem tam abſtruſum aut reconditū, quin prōptum
illi expoſitúmque quāuis ſubito eſſet atque ex tempore. Eius nos rei per magnū quondā
ſpecimē cepimus. nā cum Florentiæ fortè eſſemus, quà ille Roma profectus, iter in Ger-
maniam habebat ad Cæſarem, erant in ea vrbe, cum alij cōplures in ea philoſophia, quæ
de natura eſt, docti atq; exercitati, tum duo præter cæteros, Petrus Victorius & Frāci-
ſcus Medices, quorū erat vtriuſque & natura admirabilis, & exquiſita doctrina, tum
ſtudium ardens in vtroque ac peracre vigebat, flagránſq; & ſingularis in vtroque in-
duſtria: ſed alterius breue tempus doctrinæ augendæ, & declarādæ fuit: Victorius qua-
lis vir, quātúſque iam tū eſſet, ea, quæ nūc eſt, eius doctrina, libríq; ab eo editi declarāt.
Ii per eos dies ad Cōtarenū ſanè ventitabāt, à quo nos quoq; non ferè diſcedebamus: hoc
affirmare poſſum, cùm omnis inter eos ſermo eſſet de phyſicis, nullius rei mentionem eſſe
factā à ſummis illis viris, ingenio præſtantibus, animo vacuo, otio abūdantibus, ſtudio
incenſis, tempore paratis, à bibliotheca, & literis recentibus, quin eā Cōtarenus, & memo
ria teneret, & intelligētia cōprehenſam haberet, & oratione tā facilè explicaret, q̃ quæ
facillima ſunt. Præſtabat id non tā credo memoria, qua tamen valebat, vt antea dictū
eſt (natura quoq; plurimum ille excellenti fuit) quàm ipſa, via ac ratione percepta do-*

*ctrina. Sic enim eum ipſum dicere ſolitum eſſe accepimus:non modò certam artiũ mul-
tarum inter ſe quandam naturalẽ eſſe diſpoſitionem,vt aliã alia ſuo quoque loco dein-
ceps tanquã ſubſequatur,& cum priori poſterior quaſi coagmentetur:ſed vnius quoque
eiuſdémque cuiuſuis ſcientiæ ſi quis ordinem & tanquã ſeriem conturbauerit atque in-
terſciderit, ad exitũ perueniri non poſſe : magnóque in errore verſatos ſuperioris ætatis
homines aiebat eſſe,qui multa properantes trãſilirent ;aut vllam artem ediſcere ſe poſſe
diſsipatã arbitrarẽtur aut mutilã atque hiantẽ:amputatis enim interſciſsiſq; diſciplinis
progredi perueniríque ad ſcientiã non magis poſſe, quàm interruptis iter põtibus cõfici.
vnũ autẽ omnino ſibi comitẽ ac monitorẽ ad Ariſtotelis iter,multis ſæpe obſtructũ dif-
ficultatibus,Thomam Aquinatẽ aſciuerat,hominẽ non cõtentionis ,ſed veritatis amã-
tem;qui & ſubtilitatẽ habeat,nec vltra,quàm par eſt, progrediatur acumine,atque idẽ
articulatim partitéq; ac diſtribute doceat . Doctus etiã Græcis Latiníſque literis erat;
Poëtas,Homerũ,Virgilium,Lucretium,Horatiũ lectitauerat atque didicerat. Itaque
cùm non artis factitandæ,ſed eruditionis liberaliſq; doctrinæ fruẽdæ cauſa,philoſophię
ſe dedidiſſet,omnes tamen artifices,magiſtróſq; omnes,nõ ſcientia modò,ſed fama quoq;
& celebritate facile ſuperabat. Erat hominis vita atque victus nõ tam excultus atque
expolitus,quã cum grauitate quadam,ſimplex ac lenis placatúſque ; oratio inculta illa
quidem atque inornata, ſed hoc ipſo,quod omni careret fuco ſplendida atque iucunda,
pura,ac naturali ſuo tanquã colore amabilis pellucens,plenaq; autoritatis ac fidei.nulla
mollities,nullæ,ne in adoleſcentia quidẽ animi aut corporis delitiæ,ſermo nulla aſſenta-
tione ſuffuſus,nulla animus maleuolentia infuſcatus , & cum feſtiuitas lepóſque haud
magnopere adeſſet, aberat etiã ruſticitas atque triſtitia. Quin etiã hoc ab eo dici memi-
ni, deuorare ſeſe certorum hominũ qui in aliqua vitæ parte claudicarent,incõmoda aut
etiã vitia ſolere,ſimulac de bonis,quibus illi excellerent, aliquid deguſtaſſet. Ac cũ Ga-
leatius Florimontius, qui nunc Sueſſæ Epiſcopus eſt,vir cum omnibus honeſtis artibus
perpolitus, tum præcipuè caſtus atque integer,tũ religione ac pietate in primis incenſus,
in notandis autem reprehendendíſque amicorum vitiis vnus omnium maximè acer ac
liber,caſtigator nonnunquã etiam ſubamarior(atque is à Cõtareno in fratris locũ dili-
gebatur.) cũ ille igitur nobis audiẽtibus nequire ſe ſatis mirari diceret,illum,qui omniũ
eſſet mundiſsimus ac ſaniſsimus,cum hominibus quibuſdã,quos ipſe appellabãt,id quod
nobis minimè neceſſe eſt,qui turpitudine aliqua, tanquã morbo affecti atque inquinati
haberentur,tam ſæpe cõflictari. Quæ ille cum ſanè cõmotus ac ſtomachans diceret,quid
nos,inquit Cõtarenus,nunquám ne abſynthio aut ſcamonæ radice curari nos patimur?
quid ni?inquit ille. Ergo,inquit Cõtarenus,earũ potionũ exorbemus ſapores teterrimos,
vt ſucco epoto illius iuuemur vi ſalutari: horũ vitia,ſi qua ſunt.nõ deuorabimus,& tã-
quam amaritiẽ perferemus atque exorbebimus,vt illorũ tanquã veſcamur virtute,atq;
alamur bonis?quid autẽ ipſis nobis fiet, ſi amãdũ ſtatuerimus,niſi qui perfectus abſolu-
túſque fuerit,eſſe neminẽ? laudare ſe,quod in quoque probaret, libenter aiebat,quod re-
prehenderet, vituperare nõ ſe neceſſe habere. Hanc animi ęquitatẽ,hanc tam præclaram
maximarũ artiũ doctrinã,alia lõgè iis maiora bona decorabãt,ſumma integritas,ſum-
ma innocentia, pietas,nõ hæc quæ facie motu,amictu cõmendatur , quã in multis cerni-
mus,ſimulata,& ſpecie atq; oratione hominũ opinionẽ captãs, ſed ſolida,nuda,ſincerá-
que in mẽte atque in animo inerat. quibus ille rebus inſtructus , cum magnum eius eſſet*

nomen

nomen, magnáq; non ſolũ laus, ſed etiam admiratio, aliquanto citius, quàm cõſtituerat Patauio deceſsit. Nam cum omnis propè dixerim terrarum orbis eo tempore cõtra Venetos conſpiraſſet, periculoſiſsimúmque ei ciuitati bellum intuliſſet, afflictis Venetorum opibus, Patauio ipſo obſeſſo, nec multò poſt amiſſo, maturius omnino, quàm in animo habebat, inuitus, nondũ diſcendi ſiti ſcilicet expleta, domũ ſeſe recipere coactus eſt. Erat eius ætas nondum firmata, vt Reipub. operã nauare poſſet, itaque in iiſdem ſeſe ſtudiis aliquot annos continuit, cum eius domus, tanquã bonarum artium gymnaſium quoddam, ab iis, qui doctrinæ deſiderio tenebantur, frequentaretur. Veruntamen ad Rẽpub. vbi primum acceſſit, eius ingenium, quod de Hortenſio eſt memoriæ proditum, tanquã Phidiæ ſignum, ſimul aſpectum ac probatum eſt. Itaque cũ ſeptem & triginta tum haberet annos, à ciuitate ad Cæſarem Carolum hunc quintum in Germaniam orator (ſic enim Veneti appellant) eſt miſſus. legationis munus magnã apud Venetos habet dignitatem, magnam ad ſummos honores, magiſtratúſque adipiſcendos commendationem, ſæpéque à multis vnà petitur, & in comitio ſuffragiis oratores magna ambitione creãtur. Gerebat illis temporibus in Italia bellũ Cæſar cum Rege Galliæ, cum quo illi antea quoque cõtinentia bella interceſſerant, atque cum eo Pontifex maximus Leo x. ſeſe cõiunxerat. cum Rege Veneti conſpirauerant, atque omnis impetus belli ad Mediolanũ conſiderat. nam eam vrbem Gallis Venetíſque defendentibus, Cæſaris ac Leonis copiæ oppugnabant. Ad eum, quicum bellum ſuæ erat ciuitati, planéque ad hoſtem ire ſe Contarenus intelligebat, apud quem exploratoris nõ legati locum obtinere eum neceſſe eſſet, atque ipſa res cogeret. Accedebat etiã quod Cæſarem, quibuſcum inimicitias exerceret, iis ſolere eſſe amariorem audierat, illíſque maximè qui Gallorum fauerẽt rebus. Itaque animo ſane cõmoto ad Cæſarem adiiſſe dicitur: nã & ſpõte ipſe ſua verecundus, ingenuo quodam quod tamen ſine ſegnitia eſſet pudore fuit. Verum eadem illa doctrinæ, caſtitatis, ingenuitatis, innocentiæ opinio, multò ante eius aduentum ad exteras quoque nationes perlata, Cæſaris illi animum volũtatémque conciliauerat. nã amare ille plurimum ingenuos apertóſque hominum animos dicitur. Itaque vt ſemel in primo illo, qui ei cum Cæſare fuit, congreſſu, hilari vultu acceptus & comiter appellatus eſt, faciles ad eum deinde ſemper aditus habuit, & illo, quanquam ciuitati erat iratus, non modò pacato, ſed etiam propitio vſus eſt. ac paulatim, cum eã, quæ antea de ſe fuerat, opinionem magis ac magis in dies confirmaret atque augeret, iam ipſi Cæſari non modò gratus, ſed etiã familiaris erat, Itaq; cum certior factus eſſet, Gallorum Venetorúmq; copias Inſubribus fuſas ſuperatáſque, Gallos ex oppido eſſe expulſos, cæde & fuga ſuorum; qui eam rem nuntiarent, Cõtareno miſiſſe dicitur, atque iis præcepiſſe, vt de incõmodo, quod Veneti accepiſſent, reticerent, neque illorum copias in eo prælio dicerent interfuiſſe: eam in illo ſeſe corporis imbecillitatem aſpicere, vt excruciari eum illam noctem ſua tanta illa patriæ clade nunciata nolit. In Hiſpaniam Cæſar conſtituerat reuerti, neque per Gallorum fines, qua proximum erat iter, quod exercitum non habebat, ire poterat. itaque per Belgas profectus ad Oceanum perrexit: ibíque nauibus conſcenſis in Britanniam appulit, paucíſque intermiſsis diebus rurſum naues ſoluit, atque in Hiſpaniam contendit. Toto hoc itinere eum Contarenus proſecutus eſt: cúmque in Hiſpaniam perueniſſent, biennium apud eum eſt commoratus, atque in ea legatione omnino quinquennio conſumpto Venetias rediit, cum illud re confirmaſſet, quod à Græcis qui-

buſdã Poëtis mandatũ verſibus video, magnã gratioſi nuntij eſſe vtilitatem. Nã cum omne id temporis ſpatium inimico inter ſe animo Cæſar & Veneti eſſent, ac ferè continenter bello inter ſe contenderent: multa ille tamen ob eam, qua ſuo nomine erat apud Cæſarem, gratiam obtinuit, multa ſuæ ciuitatis mandata confecit: magno quoque vſui Reipublicæ fuit. ſimúlque illud eſt aſſequutus, vt multarum magnarúmque rerum diuturna conſuetudine ac tractationes, tot nationum naturis, moribus, inſtitutis cognitis atque perceptis, magnum rerum agendarum vſum, magnámque haberet prudentiam. Itaque cum diligentiam, operam, curam, prudentiámque ſuam ciuitati mirifice probaſſet, abſens & in Senatum lectus eſt: qui honos Venetorum legibus non ferè diuturnior anno & menſibus quatuor eſt: & quod olim, exiguis etiam tunc ciuitatis rebus, precibus rogãdi erant, qui domeſticis ſuis relictis negotiis, ad conſiliũ de publicis capiendum conuenirent, rogatorum concilium appellatur: eiúſque per magna & poteſtas eſt & dignitas; quippe cui omnis Reſpublica permiſſa ſit, viciſſimq́ue in hac ciuitatis amplitudine ac dignitate à clariſsimis quibuſque ciuibus ſummis opibus, ſumma contentione expetitur. magnæ præterea autoritatis eſt in ea ciuitate magiſtratus, cui ab eo nomen inditum eſt, quod præcipua, magna atque ampla procuratio demandata illi eſt, ærarij ac vectigalium; quæ in continenti Veneti magna atque ampla habent. nam eum magiſtratum illi ſapientes terræ firmæ appellant. hanc quoque poteſtatem Contarenus ſtatim renuntiata legatione, maxima totius ciuitatis voluntate omnibus ſuffragiis adeptus eſt. habuit de ea ipſa legatione, more maiorum, orationem in Senatu, vberem ac plenam, cum de Cæſaris ingenio, voluntate, inſtitutis, opibus, copiíſque diſſereret; earúmque nationum, ad quas adiiſſet, mores, leges. facultates, conſilia exponeret: quæ cum ab eo diſtinctius ſcilicet atque eruditius dicerentur, quàm Venetorum hominum aures audire ad eam diem conſueſſent, tanta diligentia, tantóque ſilentio atque attentione audiebatur, vt vocis bonitas, qua ille ſanè exili fuit, non magnopere deſideraretur. Non ſum vulgi opinionis, iudiciíque neſcius: arbitrantur enim philoſophiam hominum, vitæq́ue huius communis quaſi corruptelam eſſe quandam; atque eos qui in ſtudiis cogitationis ac doctrinæ, paulo vlterius progrediente ætate verſati ſint homines in ſolitudine atque in angulis educatos, curiæ lucem aſpicere, aut in huius ciuilis turbæ ac fori ſtrepitu & concurſatione, & in rerum agendarum tumultu, & tanquam acie, ſine magna animi titubatione negant auſuros eſſe conſiſtere, hominum conſuetudinis imperitos, legum, morum, ſermonum, voluntatúmque ignaros, atque à communi vita & hominum ſenſibus, victúque longè multúmque abhorrentes. ſic vulgo exiſtimant. ſed falluntur ſanè, multóque id aliter euenit. nam, qui, tanquam inermes, ad prælium & pugnam; ſic nullis aut leuibus doctrinæ præceptis, quaſi armis, inſtructi ad Rempublicam accedũt, ij artem, quam facere intendũt, vnam quidem omnium maximã ac difficillimam, Reipublicæ patriæque periculo diſcere cogũtur; atque, vt in vetere Græcorum prouerbio eſt, Dolio faciendo figlinam aggrediuntur percipere. idque ipſum de malis auctoribus magiſtríſque ſane inſciis atque improbis, vulgo & foro. quanquam nobilitari homines ijdem Græci in foro aiũt: qui ſi hoc ſentiunt, virtutem, vt in maiore luce poſita locatáque ſit, ita magis magíſque ſplendeſcere, atque illuſtrari, ipſi ſanè videant, vbi nam eam potiſsimum in bono lumine collocent: ſin illud præcipiunt, à populo, bene viuẽdi rationem, tuendarúmque ciuitatum diſciplinam peti oportere, aut in foro cum reliquis mercibus

expo-

expoſitam virtutem vænire, næ ego mihi locum modò demonſtrari, magno emere poſſum: ſed non eſt ita. Nam ſponte quidem ſua, aut prudentiam hominum animus atque ingenia non magnopere gignunt: aut huius nobis ætatis, tanquam ſterilitas quædam vehementer lamentanda eſt. Quibus autem opinionibus imbutæ eorum mentes, & tanquam conſitæ, ad Rempublicam è populi diſciplina, & quaſi cultura prodire ſoleant, operæpretium eſt attendere. Nam ij qui animum philoſophiæ præceptis excoluerunt, regendarúmque ciuitatum artem edidicerunt, neque timidi ſunt, quod ſcientia earum rerum, quas quiſque tractet, animum addere, non adimere ſolet, neque audaces ac temerarij, quod ſtultitia ac temeritas plurimum ab arte ac ſapientia diſsidẽt. Reipublicæ verò gubernator ille de populo, nec ignauiam à verecundia ſegregare, neque præcipitem aut pertinacem ciuem ſeiungere à forti atque conſtanti magnopere nouit, niſi vſu demum atque experientia doctus, cum ſæpe lapſus, ſæpe deceptus multa in Republica offenderit, & ciuitatis periculo ac detrimento (vt antea à me dictum eſt) prudentiã didicerit. Philoſophia autem, quæ vel maximè in effingendis, atque ad virtutem conformandis, hominum ſenſibus atque motibus occupata ſit, &, vt vt illi morati tandem ſint, quemadmodum cum iis conflictari non incommodè queamus, vias rationéſque tradat, neque ab hominum abhorret moribus, &, qui ſit optimus Reipublicæ ſtatus, intelligit, & quibus artibus inclinatæ, ruentéſque ciuitates ſubleuentur, tenet, & id eas, quæ non optimis inſtitutis ac legibus temperatæ ſint, accommodari ſeſe tamen non recuſat remediáque temporum, locorum, caſuúmque incommodis adhibet ſalutaria; eadem multa de hominum vitiis, quæque eorum cautiones ſint, præcipit. eadem qui cuique arti, cuique fortunæ, cuique animi aut corporis affectioni, mores ſenſuſque comitari ſoleant commonet. ad eam doctrinam tam fructuoſam, támque opimam, vbi vſus quoque atque exercitatio acceſsit, tum verò præclari illi ac ſingulares ciues exiſtũt: qualis vel imprimis Contarenus ſua in Republica fuit: qui cum ingenuarum artium in gremio educatus & tanquam Philoſophiæ alumnus quidam ad agẽdum deſcendiſſet, maximóque ſibi vſui ea præcepta, quæ olim imbiberat eſſe intelligeret. ſuos ciues hortari non deſiſtebat, vt ea peruestigarent, quæ de naturis humani generis, deque rerum publicarum gubernationibus à philoſophis explicantur. nec verò occultabat hoc ipſe de ſe. Nam à principio cum primum à ſenatum lectus fuit, ſæpe factum eſſe aiebat; vt in ſuggeſtum aſcendere, ſententiæ dicendæ cauſa, cùm cuperet, auſus non ſit; quod pudore quodam & rei inſolentia retraheretur, eámque rem magno ſibi dolori eſſe ſolitam; itaque in animo habuiſſe, niſi eum animi timorem ac verecundiam peruinceret, ad Rempub. poſt hac non accedere, ſuúmque locum aliis conceſſurum, quibus ad dicendum animus non deeſſet: nec enim verum eſſe, fortibus ac ſtrenuis ciuibus ab ignauis timidíſque locum præripi. verum nihil neceſſe fuit, talis ciuis prudentia, ac concilio Rempublicam priuari: nam paucis menſibus, cum ſeſe animo facile confirmaſſet, ſic ſententiam dicebat, vt neminem magis prudenter, magiſué compoſitè loquutum vnquã fuiſſe conſtaret. docebat ille quidem verbis, quàm maximè poterat, propriis, cum partitè ac distinctè, tum memoriter ac copioſe. animos autem cum oratione minimè conaretur impellere, autoritate ipſa vehementer permouebat & fide. lingua celeri ac volubili leporem atque ornatum illum oratorium neque adhibebat, neque adhiberi æquum eſſe cenſebat: mentes enim ciuium inflecti, atque incitari, quo maximè tempore ſedatos te-

ctóſque eos eſſe oporteret, cum concilium capturi de Republica eſſent, turpe atque inu-
tile eſſe exiſtimabat; atque eos qui magno quodam conatu orationis vim ad ſenſus at-
que impetus animorum atque motus commouendos admouerent; ſi id ſuæ priuatæ vti-
litatis cauſa ſuſciperent, improbè; ſi Reipublicæ cauſa, arroganter ſine controuerſia fa-
cere aiebat: quod tantum ſibi ſumant, vt non communi Rempublicam concilio regi ve-
lint, ſed ſuo: quámque ipſi probarent ſententiam in eam cæteros ciues non adducere, ſed
compellere ſtuderent. Eodem tempore Contarenus Brixiæ præfectus renunciatus eſt.
eum magiſtratum capitaneum veneti appellant. quò cum proficiſci cogitaret, iámque
impedimenta impoſita in lintrem haberet, repentè horribilis nuntius adfertur: Romam
à Cæſaris militibus captam, Pōtificem maximum in arcem compulſum, vrbem ipſam
diripi ac vaſtari. quibus rebus Venetias nuntiatis, magnus ſubitò cum dolor, tum etiam
terror inuaſit. Itaque mutato concilio Contarenus, cum vereretur aliis armis Brixiam
egere, quàm quibus ſeſe ipſe aſſuefecerat, concilio atque auctoritate, eum magiſtratum
recuſauit. atque interim otium à Republica nactus, ſtudiis ſcilicet ſuis, illis priſtinis ob-
ſequebatur. Bellū cū grauis hæc plaga accepta eſt, cum Cæſare veneti, ac Clemens vij
Pontifex maximus cōmuniter gerebant; ſed totius imperij ſumma tradita erat Fran-
ciſco Mariæ vrbinatum Principi, quem illi ducem appellant. Eum veneti ſuarum copia-
rum ſeorſum Ducem habebant: nam ciuem terreſtres copias ducere per leges non licet.
ac cum deditione facta Clemens iam complures menſes in cuſtodia à Cæſaris militi-
bus aſſeruaretur, cúmque vrbis depopulandæ, vaſtandæ, incendendæ modum homines
feri ac barbari, ſibi ſtatuerent nullum; cui rei Cæſarem quod longè abeſſet gentium cum
maximè cuperet, negant potuiſſe occurrere: commoti rei indignitate atq; acerbitate
Chriſtianorum Principes plerique omnes inter ſe de Pontifice maximo è cuſtodia edu-
cendo conſpirauerunt. eius rei cauſa, concilium Ferrariæ indictum eſt, quod Alphon-
ſum Eſtenſem, qui eius vrbis imperium, à maioribus acceptum, eo tempore obtinebat,
maximi animi hominem, reíque militaris peritiſsimum, adiungi ſibi vehementer ſtu-
debant: à quo cum propter concilium, ac virtutem, tum propter oppidi opportunitatem,
opes, bellíque inſtrumenta, quibus ille abundaret, earúmque rerum omnium facultates
quæ ad bellum vſui erant, multa, magnáque auxilia ſubminiſtrari ſibi ad id bellum in-
telligebant poſſe. Eo Galliæ Britāniæque Reges legatos miſerunt cum mandatis ho-
mines nobiliſsimos, idem & ij, quibus Pontificis maximi ſalus priuatim curæ erat, fece-
runt, & Mediolanenſis Dux Franciſcus Sfortia. Eodem veneti Contarenum mit-
tunt: maximè enim eorum Reipublicæ intererat eam confici rem, propterea quod cum
Pontifice, quemadmodum dictum à me eſt, ſocietate & fœdere coniuncti, continenti-
bus bellis non longè à ſuis finibus cum Cæſare contenderent. eo concilio peracto, atque
haud ita multo poſt Pontifice liberato, ad eum Contarenus, ſuæ ciuitatis iuſſu, legatus
profectus eſt. Magna erat eo temopore omnium rerum perturbatio, magni Galliæ, Ita-
liæq́ue totius videbantur motus impendere, quod & Clemens ipſe iniquiſsimo animo
contumeliam, quam acceperat, ferre exiſtimabatur, quod per pacis ſimulationem cir-
cumuentus in hoſtium poteſtatem veniſſet, quod ſuperbè crudelitérque tractatus, & in
deditionē receptus tā diu in cuſtodia fuiſſet retentus, atq; ad extremū quod non dimiſ-
ſus, ſed elapſus è manibus & catenis eſſet. quod omnia exempla cruciatuſq; in ſuos edi-
ta Romæ atque in omnibus vicis & oppidis eſſent. Accedebat quod Florentini Hip-
politum

politum atque Alexandrum Pontificis fratrum filios, qui ipſius potentia in ea vrbe imperium antea obtinuiſſent, è ciuitate eiecerãt: quod ille grauiſſime, atq; indigniſſime ferebat. eius dolor quam in partẽ erumperet, expectabatur ab omnibus. Eadem Galliæ Regis cauſa erat, atque conditio. Nam & bello ſuperatus captúſque, tantum ſe de vetere virtutis opinione, déq; bellica gloria deperdidiſſe, maximo erat illi dolori, & ſui, liberorúmque ſuorum mercatu (vt ipſe exiſtimabat) nundinationéque illa Cæſaris, hoſtili ſcilicet in eum odio exarſerat. Tum Veneti multis de cauſis Franciſcum Sfortiam in regnum reſtitui volebant, atque eam rem ad ſuam rempublicam magnopere pertinere arbitrabantur: quibus omnibus rebus efficiebatur, vt in tanta animorum mutatione & diſcordia renouari in Italia bellum neceſſe eſſe omnibus videretur. Interim Clemens cum Cæſare in gratiam redierat, amicitiámque conciliauerat; & quò liberius patriam iracundiam exercere poſſet, iuſtiſſimas ſuas ſuas in Cæſarem minuerat inimicitias, & ſuas illi iniurias, aut condonauerat, aut viciſſim pacis ſimulatione; idoneum doloris ſui vlciſcendi tempus expectabat. Atque cũ Cæſaris duces & exercitus, illius nomine Florentiam oppugnarent, faciendum ſibi eſſe exiſtimauit, vt propius ipſe accederit, itaque Bononiam ſeſe contulerat. eò Cæſar quoque ex Hiſpania venit, vt à Pontifice maximo, cuius vnius ea poteſtas eſt, diadema cæteráque imperij inſignia acciperet. atque ei aduenienti cum obuiam Contarenus extra vrbem proceſſiſſet, dicitur eum Cæſar per quam longo ſanè interuallo à ſe viſum agnouiſſe, atque iis oculis eàque vultus hilaritate eum aſpexiſſe vt id à multitudine, quæ viſendi cauſa prodierat, & omnes vias oppleuerat, animaduerteretur: atque ex ea re coniectura fieret, rem inter Cæſarem & venetos conuenturam: id quod exitus comprobauit. Nam præter omniũ opinionem, in tanta animorum incitatione, & diſcordia, tot vltro citróque illatis acceptíſque iniuriis ac detrimentis, cum pacificationi locus vix vllus videretur eſſe relictus, receſſum tamen ab armis eſt, paxque inter omnes conſtituta. quæ res per Contarenum acta magna ex parte, & confecta, cum ſuæ ciuitati gratiſſima atque optatiſſima accidiſſet, mirifice eius & gloriam, & autoritatem auxit, vt nullam rem tantam, aut tam difficilem eſſe cenſerent, quin eam ille animo & cogitatione ſuſcipere, & concilio tueri, & auctoritate atque induſtria conficere poſſet memoria. teneo me Romam illis temporibus veniſſe, tantus erat omnium, qui in ea vrbe tunc aderant, de Contareni doctrina, prudentia, continentia, pietate conſenſus, tantàque admiratio: vt non amarent modo eum, qui tunc erant ciuitatis principes, ſed etiam vererentur & colerent. atque omnino multa præclarè legibus ſancita ſunt apud venetos, in his quod vetantur legati ab iis ad quos miſſi ſunt, vlla aut munera. aut beneficia accipere. quod vtinam aliæ quædam ciuitates aut reperiſſent, aut repertum à venetis, imitari ſaltem vellent, ne ſuos ciues (id quod vſu fere euenit) pleróſque foris venales, domi hoſtes haberent; quandiu enim abſunt neglecta, quam ſuſceperunt, reipub. cura, locupletari ſe ſperant, eorum gratiam aucupantur, atque iis ſeſe venditant: iidem domum reuerſi beneficiis ac muneribus alligati atque deuincti quam patriæ charitatem debent, eam alienis, ſæpe etiam hoſtibus præſtare, ac perſoluere coguntur. ita dum alij aliorum aut Regum aut nationum rem gerunt, deſerta nimirum à ciuibus publica res eorum iampridem labat & corruit. At Contarenum eæ ciuitates, apud quas magna cura, ſummáque fide ac diligẽtia rem ſuam publicam geſſit, præclariſſimis muneribus donauerũt: tot enim támque vanarum

gentium conſtantiſſimo conſenſu mirifice probatum,ſummoque laudatum opere, maxima dignitate,exiſtimatione,gloria, muneratum ditatúmque domum dimiſerunt.ſeueriſſimis legibus venetiis ambitus conſtrictus eſt;ſuffragium ne per ſe, neué per alium quenquam rogēt interdictum eſt.itaque cum à ciuitate ipſa vniuerſa non à ſingularibus ciuibus nominatim petendi magiſtratus ſint,idque ſæpe (iidem enim eoſdem magiſtratus,certis intermiſſis temporibus,crebro gerunt) vna virtute nixam omnium ciuium ambitionem eſſe oportet, vt qui ſæpiſſime ampliſſimas dignitates adepti ſint, ij non amicorum, aut propinquorum diligentiæ, aut tenuiorum hominum officij, aut etiam fortaſſe auaritiæ,ſed ipſius Reipublicæ,certiſſimum de ſe teſtimonium habeant. nam multis locis reprehendendi erroris ſui, ciuitati facultas datur;itaque ſæpe vſu euenit,vt,qui ſemel primo aliquem honorem cunctis ſuffragiis aſſecuti ſint; iidem, iterum petentes,repulſam ferant.quò maior eorum ciuium ſplendor eſt, qui omnium dignitatum curſum & tanquam ſpatia & circuitum iterum & ſæpius ſine vlla offenſione confecerint,ij clariſſimi apud ciuitatem ſunt:iis honos ab omnibus ætatibus, omnibúſque ordinibus habetur;ij cum opibus & potentia ne infimos quidem ciues antecedant, dignitate,exiſtimatione,auctoritate,gloria,anteferuntur omnibus; eadem eſt enim ciuium omnium párque ſpecies,vna toga,eáque ſimplex,nullus omnino non modo comitatus,ſed ne comes quidem;vt primi ciuitatis (ſi quis illorum conſuetudinis ignarus interuenit) vni de multis facile videri poſſint.ſed ij quoquo venerint,ſalutantur, appetuntur,iis in viis deceditur,obuiam itur in curia,in foro aſſurgitur:vt mihi virtus nudata phaleris omnibus & aduentitiis ornamentis exuta, in vna ea ciuitate ſua ipſa pulchritudine & lumine nitere ac ſplendeſcere ſemper ſit viſa. Prorſus viſendæ Venetiæ ſunt,non propter vrbis modo eximiam pulchritudinem nouitatémq; antea ianuditā.etenim maximā formoſiſſimámq; vrbem in mediis excitatam æſtibus ſeſe fluctibus erigere, quis non miretur? naues onerarias maximas paſſim ad priuatorum ianuam religatam,triremes in plateis nauigantes,quis ſine magna admiratione ac voluptate aſpexerit?mihi quidem ſic videtur,hanc profecto vrbem ſi conſpicata modo eſſet antiquitas,Neptunum nimirum aliquem ex profundo ac latebris excitaſſet, atque eum celſiſſima illa tecta ſtruentem ac fabricantem feciſſet:qui tametſi nullus ſcilicet vnquam fuit; tamen ſi ſit,aut eſſe ſi poſſit aliquis,nullum illi attribui munus aut opus,illa vrbe præclarius poſſet,aut quod magis diuinæ conuenit naturæ. Sed hæc oculorum,illa animi ex eius vrbis cognitione voluptas capitur, vt equidem ſentio,vel maxima, quod vnæ dominantur apud eos leges:ijs & magiſtratus obtemperant, & ciues æque ad vnum omnes:atque eo vſque mihi potentiam execrata prudentiſſima ciuitas videtur, vt neminem vnum illi magiſtratui præeſſe paſſa ſit.Terni,quini,ſeni, deni,imperia, poteſtates,ſingulos magiſtratus gerunt,vt non ſolum Domini os,quo nulla tetrior,nulla oculis deteſtabilior obiici ſpecies poteſt, aſpiciendū ciuibus nō ſit ,ſed ne Domini quidē imago ſimilitudo,aut effigies.quamobrem ſpectatum exteræ nationes alacri animo Venetias eant:nec vrbis modo cauſa,quod dicere inſtitueram,ſed vel maxime ciuitatis pulcherrimo totius orbis terrarum ſpectaculo ſeſe ad eam diem caruiſſe profecto intelligēt. Poſtquam Roma Contarenus rediit,confeſtim ad ſummos honorum gradus ſine vlla dubitatione vel controuerſia elatus eſt.nam & maturius quàm ciuitatis conſuetudo antea tuliſſet,ſapiens magnus factus eſt, & conſiliarius .qui duo Magiſtratus ſummi apud

venetos

Venetos ſunt,neque dubium erat,quin,ſi quis ex diui Marci procuratorum collegio demortuus eſſet,eius Contarenus in locum ſubſtitueretur.ea vna procuratio perpetua Venetorum legibus eſt.id vnum ad honorum perfectionem Contareno abfuit.Itaque ſic in Republica verſabatur, vt etiam ſi literas ommino non didiciſſet , illuſtriſsimum tamen ciuitatis locum obtinere eum neceſſe eſſet.Sic autem doctrinæ gloria celebrabatur,vt tametſi Rempublicam attigiſſet nunquam, ciuium omnium , qui fama ac nomine excellunt, clariſsimus ſuo tamen nomine fuiſſet futurus. accedebat Chriſtianæ Theologiæ ſingularis quædam atque exquiſita cognitio : eáque non ſcientia modo aut oſtentationis diſceptationiſue,ſed vitæ,ac diſciplinæ cauſa comparata ; ad eius enim præcepta animum mentémque referens,omnes ſuas cogitationes,conſilia, actiones , vitam denique omnem conformauerat atque direxerat : vt non modo ad Philoſophorum regulas bene beatéque,ſed etiam ad Chriſtianorum diuinum hoc præſcriptum piè ſanctéque viueret. Eſt Venetiis quidam quaſi Romanorum,qui quondam fuit, campus ille atque comitium, quod magnum ab illis concilium nominatur. ad id concilium omnes quibus ferre ſuffragium per ætatem licet,ſtatutis diebus conueniunt. ibi cum Contarenus forte eſſet conſiliarius,cuſtóſque poſitus ſortibus quibus veneti in petendis Magiſtratibus vtuntur;nam quorum ſors exiit,ij pronuntiant quem potiſsimum ſua ſententia ei Magiſtratui,cuius comitia habentur,gerendo idoneum eſſe exiſtiment: itaque mirifico caſu accidit,vt ibi cum eſſet,in vniuerſæ ciuitatis conſpectu atque oculis,publicæ Roma allatæ literæ ſint,in quibus res omnibus noua,omnibus inopinata ; illi quidem certè ipſi prorſus incredibilis ſcripta eſſet,cooptatum Contarenum à Paulo Pontifice Maximo in Cardinalium collegium eſſe . Legerunt eas inter ſe literas,primum eius collegæ; à quibus ſatis magno interpoſito ille interuallo ad ſortium vrnas,vt dixi,aſsidebat.itaque excepta inter legendum vox ab iis,qui proximi conſederant,ſuſurro primum & rumore dubio bonam euenire, felicem fauſtámque eam illi dignitatem precante,ad aures Cõtareni profluit.ille verò reſpuere,nec adduci poſſe, vt eam ſibi rem narrari ſaltem pateretur,atq; omnino ne aures quidẽ audiendũ præbere,verùm recitatis palam literis magna vniuerſæ frequentiæ approbatione ac lætitia , inter ſe collocuti conſurrexerunt collegæ; atque ad eum cum magna cum lætitiæ,tum etiam obſeruantiæ ſignificatione adierunt.quod ille cum vehementer commotus recuſaret,ac ſeſe id ætatis ad aliud vitæ genus negaret poſſe traduci,ad curiæ veſtibulum ab iis vniuerſo eo concilio comitatus; deductus eſt.Cúmque collegæ,hominis honeſtandi ſtudio,domum reducere eum ſumma contentione pergerent,prorſus non tulit.erat eo tempore inter collegas Aloiſius Moranigus grandior natu vir,qui apud ciuitatem gratiſsimus eum eſſet, princepſq́ue concilij publici haberetur, ſæpe à Contareno de Republica diſſenſerat. is ad eum gratulatum cum aliis non adiit,credo quod pedibus erat admodum infirmis. hic clara voce,vt à cuncto exaudiretur Senatu,rei nouitate percitus , adiurans , cum frontem feriret , ac Paulo malediceret, adfirmaſſe dicitur.maximã ab eo ciuitati iniuriam fieri,quod eam ciue priuaret,quem illa vnum omnium habuiſſet optimum.concilio dimiſſo (id enim is conuentus nomen habet) vniuerſa ciuitas domum ad Contarenum læta atque alacris cõfluere cæpit.ille vero ſuſpenſo animo,incertúſque etiã nunc quid ageret, minus multo erat,quã cæteri hilaris; ac nec mehercule iniuria:quid enim honos ille homini in re ſua familiari ampla, atque illuſtri,in Republica principi,in toto orbe terrarum claro atque

*nobili,afferebat:præter moleſtias ac labores? mutanda,vitæ victúſque quinquageſimo
demum anno ratio tota & cõſuetudo, ſuæ ciuitatis dediſcendi mores, alienæ ediſcendi,
haud parua quidem ab ea,ad quam ille ſeſe exercuerat,diſciplina abhorrentes; viuen-
dum ad vnius hominis non ſemper prudentiſsimi penè arbitrium atque nutũ; comita-
tus magni alendi,ſæpe diu eodem cenſu;aliæ cogiationes,conſilia,inſtituta,officia,actio-
nes,perſona ſuſcipienda prorſus alia. Sunt hæc homini, æquabilitatis ac dignitatis po-
tius,quàm potentiæ atque opum cupido, incommoda vehementtr odioſa grauia ac mo-
leſta,præſertim ſi quis ante partis honoribus tanquam exſaturatus,& parta iam gloria
contentus eſt. Sæpe mihi narrauit vir omniũ clariſsimus atque grauiſsimus, quem Ro-
mæ his paucis annis à ſua ciuitate legatum,ſumma apud duos Pontifices Max. aucto-
ritate ſummáque gratia vidimus Paulum & Iulium tertios(in vtriuſque enim tem-
pora eius legatio incidit) Matthæus Dandalus ſeſe,cum vehementer auctor Contare-
no fuiſſet eius honoris accipiendi,qui non ab eo expetitus,ſed ad eum delatus eſſet,ma-
gna contentione ratiocinandóque vix ægre ad extremũ homini perſuaſiſſe,ne commit-
teret,vt Pauli conſilium,in quod non ille temere incurriſſet, ſed ſine vlla dubitatione
duce Deo deueniſſet aſpernari videretur: præſertim his Reipublicæ Chriſtianæ tempori-
bus:multos enim fore,qui eam rem aliorſum acciperẽt,atque ille faceret: quique in Ro-
manam Eccleſiam impietatis ſceleriſque nefarij Gaſparem Contarenum,virum vnum
omniũ maxime pium,maximéque religioſum,ſubſcriptorem habere gloriaturi,ſeſéque
in eo impudentiſsime iactaturi eſſent,quippe qui,cum à Pontifice Max. ne beneficium
quidem accipiendum ſibi eſſe ſtatueret,quid de cauſa illa tota iudicaret nemini dubium
relinqueret. Hac cum Dandalus diceret,adderétq;,eos,qui Contareno æquiſsimi futuri
eſſent,ſuſpicaturos tamen eſſe non ob animi magnitudinem atque æquabilitatem, tan-
tam illum dignitatem à ſe remouiſſe,ſed propter imbecilitatem atque ignauiam defu-
giſſe:peruicit homo grauis atq; eloquens, omnique neceſsitudinis genere cum eo ab ado-
leſcentia coniunctus,cum propter affinitatem,tum præcipue propter morum volunta-
tum, ſtudiorum ſimilitudinem vt dubitantem confirmaret: atque in ſuam ſen-
tentiam diu multúmque cunctantem ac tergiuerſantem perduceret, qui maximam
partem eorum quæ à me poſita in hoc commentario ſunt,nos docuit. omnino verum id
eſt,quod ait apud Euripidem Theſeus,cum Herculẽ,quo tẽpore ille Athenas in exiliũ
venit,multis honoribus ac beneficiis proſequeretur: ſic enim ait: laudem feremus om-
nium pulcherrimã,vniuerſa à Græcia;Feciſſe cum memorabimur bonis bene. quod ille
Græce optime,nos Latine vt potuimus. verumtamen is eſt virtutis ſplendor. vt nõ mo-
do ij,qui eius compotes ſint,honore digni habeantur,ſed etiam ſi qui honorem illis qui
adepti eam ſint,habeãt,honorati ipſi & clari ob eam rem euadant. id,quod Theſeus de
ſe ſperabat,Paulus etiam aſſequutus eſt. nec enim dici poteſt, quantum in Contareni
dignitate amplificanda ſuam ipſe gloriã propagarit. quãquã fuit ille ſuo quoque nomi-
ne inſignibus laudibus ornatus,vírque egregiè magnanimus & planè maximus. Ab
hoc tẽpore aliud tanquã vitæ exordium,& quaſi origo,Contareno naſcitur. Antiquio-
res habentur Venetũ mores,propterea quod inquinari ſe externis cóſuetudinibus ea ci-
uitas paſſa non eſt. victu & cultu non modo à luxuria longe abſunt,ſed etiam de lau-
titia hac quæ pleráſque Italiæ ciuitates nuper inuaſit, permultum circumſcripſerunt:
quippe qui priſco more eſſe ſe principes,quã videri malunt. Conſuetudo autem eorum*

moderatioque

moderatióque vitæ quotidiana diſcrepat illa quidem fortaſſe non nihil, ſed ita, vt
ad ſummam expolitionem deſit forſitan aliquid, firmum autem quiddam ac ſoli-
dum certe ſubſit, & leuitate atque ineptiis vacet. quod Romæ contra mihi viſum eſt
fieri: aptiores enim in conuictu & congreſſionibus Romani homines ſunt: ſed accerſito
quodam interdum genere miniméque vernaculo. vitæ autem cultus lautior eſt, at-
que vt video nonnullos exiſtimare, etiam delicatior. in Principibus quidem luxus
pæne Regalis, magnus equorum, iumentorúmque numerus, multitudo familiarium,
lauta, ſplendida, ſumptuoſa ſuppellex; vt dediſſe mihi operam videantur non mo-
do re magni vt eſſent, atque clari, ſed etiam ſpecie atque pompa. neque eo hoc
dico, quòd exterarum rerum, quæ ad dignitatem ac decorum pertinent, rationem
non habendam eſſe exiſtimem, aut quò mihi id arrogem vt vtrius ciuitatis ſtudia re-
ctiora ſint diiudicare me poſſe profitear. Sed illud affirmo, hanc quaſi migrationem è
ſua in alienam, non illam quidem deterius, ſed longe longéque aliter moratam ciui-
tatem Contareno ingraueſcente iam ætate, ſubitam ac repentinam neceſſario moleſtam
fuiſſe. veruntamen, ita vitæ victúſque mutatio facta ab eo eſt; vt ingenium tamen,
inſtitutáque ſua vna priſtina retineret: nec vllos ſpiritus, tanta facta acceſſione
dignitatis atque fortunæ, ſibi ſumeret: ſed probitas, affabilitas, & eadem quæ in
priuato fuerat, facilitas atque humanitas (quamquam inuidioſa illa, tantóque ope-
re à multis expetita purpura recens induta erat) in tegumentis inuoluta, & quaſi
perſonata: elucebat tamen, & agnoſcebatur ab omnibus. Nam cum intempeſtiui
ipſi complures, moleſtíque ſæpe eſſent, propterea quod omnibus præſto ille ſemper erat;
admonitus eſt à ſuis, non tam ſe faciles eius ordinis cæteros ſeſe præbere conſueuiſſe,
ſed certam diei horam conſtitutam habere, ante quam adiri ad ſe non paterentur, ne-
que cuiquam ſui poteſtatem facerent. quibus ille reſpondit non ſe putare honorem il-
lum ſibi ſoli eſſe datum, ſed eius partem amicos, partem inopes homines, & egentes iu-
re ſibi optimo vindicare, ad quorum arbitrium viuendum ſibi eſſe ſtatueret, non ad
ſuum; nec enim æquum eſſe amicorum clientúmque negociis, tempus, idoneum quod
ſit, à ſe præſcribi, ſed ab iis ipſis, quid rerum ſuarum occaſiones ac momenta exi-
gant, ſtatui oportere: itaque vt quique ad eũ veniebant, ſtatim admittebantur, ac qui-
bus operam ſuam ſemel eſſet pollicitus, fidem in eo religioſiſſime ſeruabat; vt ſæpe
tenuium aut miſerorum hominum cauſa ad ſummos Reges iterum & ſæpius adi-
re non dubitauerit: cum id præcipue Chriſtiani eſſe officij contenderet, id maxime
hominum genus auxilio iuuare quod maxime opus & auxilij egeret. Quod iudicium
ipſius etiam faciebat, vt reliquias Græcæ nationis, multis grauibúſque malis confli-
ctatas, foueret, ac quibuſcúnque rebus poſſet, ſubleuaret. accedebat autem huic ani-
mi propenſioni erga illos, vt miſeros & duriſſima ſeruitute oppreſſos, quod memor
erat veterum beneficiorum, quæ vniuerſi mortales ab erudita ea gente accepiſſent:
inde nanque & bonas artes, & cuncta ingenua ſtudia profecta per omnes terras ma-
naſſe affirmabat. nam quin maiores eorum pietatem Chriſtianam, cultúmque
hunc optimum nóſtræ vitæ ſtrenuè adiuuiſſent, dubitari non poſſe dicebat. cum Baſi-
lius, Chryſoſtomus, Nazianzenus quaſi ſigniferi huius ſanctiſſimi doctorum hominum
gregis fuiſſent, qui pectora noſtra excoluerunt, ac ſcriptis laboribúſque ſuis veros ri-
tus, exploſis inde falſis opinionibus, eò inſeuerunt. quare oportere nos, ſi grati eſſe veli-

mus, lapides etiam ſtirpéſque eius telluris amplexari, nedum homines, cum quibus tot arctiſsimis vinculis coniuncti ſumus, omni amore proſequi non debeamus. vigebat autem eo magis in animo ipſius hæc opinio, quia illos ipſos ſummos Theologos quos appellaui, vt Philoſophos quoque eiuſdem gentis, quotidie in manibus habebat, & eorum laboribus vigiliíſque ſe inſtructum eſſe recordabatur. Quod proximum erat, fidem diligentiſsime præſtabat, vt ad diem, quibus deberet, ſemper perſolueret. quæ res à potentioribus non paucis neglecta efficere ſolet, vt multis in locis ſit fides anguſtior. neque hoc tantum maioribus in nominibus cuſtodiebat: ad tempúſque iis, qui ſe grandiore pecunia iuuiſſent, reſpondebat (quod tamen vt faceret ægre & vrgente tantum aliqua neceſsitate cõmittebat) verum etiam aduerſus tenues homines, quibus aliquid deberet, ſe talem præbebat: quæ culpa moribus eorumdem inhærens, inquinat non parum eorum ſplendorem; miseróſque illos creditores ad deſperationem & laqueum aliquando adigit. declarat quantopere maculam hanc fugeret, quámque omni in re iuſtitiam coleret, vox edita aliquando ab ipſo, quum forte audiſſet diœcetem ſuum iubere minutum quendam opificem cras redire: caſtigatum enim illum iuſsit pecuniam eam ſtatim diſſoluere, addiditq́; ſi vnde id faceret, non eſſet, ſumeret ex abaco vas, ipſúmque diuẽderet: arbitrari enim ſe tenuem illum hominem magis mercede ſua, quàm ſe argento illo, menſæque ornatu egere. eodémque pacto toto animo abhorrebat ab indignis graui & honeſto viro quæſtibus. non pauci enim ne deſit ipſis pecunia in minime neceſſariis ſumptibus, & vt inanem ſplendorem retinere poſsint, cogunt illam illiberaliſsima quauis ratione ac ſordidiſsima. quum igitur eo tempore, quo Bononiam legati nomine obtinebat, qui, pars illius muneris obeundi, illatarum iniuriarum cauſas audiebat, ita cum eo egiſſet (putabat enim Contarenum eiuſdem animi eſſe, cuius plerumque ſunt, qui negotiis illis implicantur.) eſurimus profecto: nullum enim emolumentum paris impoſita mihi cura: cunctáque in ciuitate concordiæ atque otij plena ſunt: inquit ille, voluptatem magnam mihi nuntias, cupióque hunc ſtatum rerum permanere, videréque diem illum, quo ego, vt habeam ſumptum vnde faciam, mulam etiam, qua vehor, cum omni ornatu proſcribere cogar. Non putaui autem alienum eſſe, has etiam ipſius voces memoriæ mandare, quum præſertim huiuſcemodi breuia dicta, quia ab intimis ſenſibus proficiſcuntur, ſubitóque prolata ſunt, in ſingulis factis, ac motibus animi, vt reliquis etiam caſibus humanis, videantur imprimis mores voluntatémque eorum, vnde erumpunt, iudicare: eædémque voces multum valere, non ſine cauſa ſemper exiſtimatæ ſint ad homines informandos, illóſque etiam emendandos, qui contrariis vitiis tenentur. Quam cauſam fuiſſe puto, cur plures & docti & prudentes viri ſedulo multas collegerint, & volumina etiam ex ipſis confecerint. ſæpe multúmque ineunte adoleſcentia cum iracundia, quæ paulo ſibi conſueuiſſet eſſe moleſtior, quaſi luctatum, ad extremũ proſtratam illam & domitam aiebat oppreſsiſſe: non modo enim turpe, ſed etiam miſerum ſibi ſemper viſum, ira incitatos á conſilio atque à nobiſmetipſis abſcedere: quod de ſe Terentianus ille prædicaret, præ iracundia Menedeme non ſum apud me; Bibulum autem illum, qui cum Libone fuit ad Oricum, (quamquam hoc ſcribonio ab inimiciſsimo homine memoria traditum eſt, & qui quacunque re potuit exiſtimationẽ eius ſemper violauit) ſibi nullius pretij hominem videri fuiſſe, qui cum de compoſitione agendum eſſet cum Cæſare, ad colloquiũ non prodiit, ob eã rem, quod furẽter cõſueuiſſet,

iraſci

iraſci; ne res maximæ ſpei, maximæque vtilitatis eius iracundia impedirentur. itaque non modo ſtomachantem, ſed ne commotum quidem viſum illum vnquam eſſe, qui cum eo familiariſſime vixerunt, affirmāt: vt nimirum prope patiens ac lentus exiſtimaretur; neque iis, qui in epulis, in cubiculo ipſi miniſtrarent, ſæpe ceſſantibus, ſæpe etiam peccantibus, non modo non conuitium faceret, ſed ne verbo quidem malediceret. Quod igitur de nonnullis doctis viris memoriæ proditum eſt; vt Socrate, Stilpone Megareo; quum illi natura propenſi eſſent ad aliquod vitium, effeciſſe tantum eos ſtudio ac diligentia ſua vt nullum vnquam in vita ipſorum veſtigium rerum illarum appareret; id vero de hoc noſtro prædicari poteſt: in illíſque ſine dubio Contarenus enumerari debet, qui vitioſam naturam compreſſerint: ac quicquid illis aliquod maius malum, ſi creuiſſet, ferre potuiſſet, tenerum adhuc & imbecillum fregerint, & omnes eius fibras extirparint. Superbiorem ipſum (de quo etiam ſupra non nihil ſignificatum eſt) copia bonorum, quæ aut à fortuna acceperat, aut ipſe ſuo labore, induſtriáque quæſiuerat, non fecerat: in quod vitium paſſim multi, minoribus multò laudibus commendati, ruunt. & ſane hanc culpam, ille, vt ſcopulum aliquem, magnopere vitabat: quod ſi vnquam in ſermone aliquo aliquid à ſe forte probatum intelligeret, quod tenuem modo vmbram illius mali retineret, valde dolebat. vt contigit quodam tempore. cum enim Paulus tertius loqueretur cum ipſo de augendo numero ſummorum Antiſtitum, oſtendiſſétque ſe in animo habere quoſdam in eum ordinem cooptare, Contareno minime probatos (quod ille etiam præferebat, atque id tunc palam dicebat) videns ipſum ſuæ voluntati refragari Pontifex Maximus inquit, iis ipſis verbis inſitum fuit ſemper Cardinalibus, vt nouis repugnarent, ne ſibi aliū dignitate exequentur, reſpōdit igitur ille commotior quam ſolebat. Noli ſanctiſſime Pater ita de me exiſtimare: cognitum enim tibi eſt, quot ego nominarim, idoneam prorſus materiam huic operi efficiendo: & vnde fingi poſſint perſonæ tantæ dignitati ſuſtinendæ aptæ: nam quod ad me attinet, non puto purpuram hanc maximum eſſe eorum, quos in vita aſſequutus ſum honorum. extrema hæc verba, illa occaſione à ſe edita, ſtatim vt domum rediit, doluit ſibi excidiſſe. vt qui noluiſſet vtique datum ſpecimem aliquod à ſe aut ſuperbi hominis aut inanis huius honoris & gloriæ cupidi. Quin etiam dictitabat, ampliſſima ſacerdotia plus in ſe oneris, quàm ſplendoris habere: quoque maiora illa forent, eò moleſtiæ plus ſollicitudiníſque continere. Quare ſe ſæpe vicem dolere ſolitum eorum, qui Pontifices Maximi creati forent. quia pondus Aetna grauius humeris ſuis ſuſtinerent. Cuius iudicij Seleucus quoque Rex quondam fuit: ille nanque dixit; Quæ vox eius monimentis literarum mandata eſt à doctis viris, vt errorem eorum coarguerent, qui falſo putant opulentiſſimos quoſque homines beatos eſſe, magníſque ſemper voluptatibus frui, cernentes ſplendorem vitæ illius ac florem: inquit igitur ille, neſcire priuatos illius ſtatus incommoda: ideoque magnopere falli in iudicio de illo faciendo. quod ſi ſcirent tantum, quàm arduum ſit, ac moleſtiæ plenum, tot epiſtolas ſcribere, ac legere, futurum prorſus vt diadema abiectum iaceret ſine honore vllo: nec quemquā inuentum iri tam ſtultum, qui ipſum tolleret ac capiti ſuo imponeret. nec tamen non multo maioribus grauioribúſque curis premi neceſſariò illos, ſi munus ſuum fideliter

obire vellent, qui vitam moréſque eorum, quibus præſunt, regendos ſuſceperunt; animóſque ab omni labe purgandos, quàm qui in eo tantum eximio ſtatu rerum ſuarum, regnóque conſeruando, occupati ſunt. Quum igitur hoc crimen Contarenus vehementer reformidaret; ac, ſi quis vere exiſtimare poſſet, vacuus prorſus ab ipſo foret, non tamen penitus potuit ea ſuſpicione carere. Erat ille in omni ſermone ſuo, factóque integer, ac liber, remotus ab omnibus blanditiis orationis: acerrimus inimicus vanitatis illius, aſſentationíſque, quæ nunc in locum inuaſit ſimplicis veritatis, libertatíſque loquendi, meritò quondam magnopere probatæ. ob quod etiam ingenij bonum ferunt eum Carolo Cæſari valde acceptum fuiſſe, quum ob alias etiam animi dotes ab eo diligeretur. Hæc igitur probitas nuda, experſque omnis fuci ac fallaciarum: quaque vti eò venerat, ita ſe Romæ in longe aliis moribus, inſtitutíſque conſeruarat, cauſa fuit, vt ſuperbiæ à non nullis inſimularetur. quaſi ille contemnens cæteros præ ſe, quidquid ſentiret de omni re contra commoda illorum diceret: nec ſua quicquam intereſſe putaret potentioribus aduerſari. quam anſam quidam arripientes, ipſum vt contumacem & inhumanum apud Paulum III criminati ſunt. quod nimis libere in Senatu contra ipſum ſententiam diceret, atque honeſtiſſimos quóſque viros offenderet. ipſe vero, id diuerſo conſilio faciebat: neque vt impederet commoda aliquorum, ſed vt religioni ſuæ; & ei, quod rectum eſſe ſentiebat, ſeruiret. vt autem, quod non verum eſſet, nec ordine factum, quamuis intelligeret, ſe apud aliquos offenſurum, accuſabat, ita gratiam aliorum aſtuta ſimulatáque oratione non aucupabatur: cui rei oſtendendæ in vtramque partem exemplum hoc ſatis accommodatum erit. Contigit aliquando, vt eo aſtante in Senatu ageretur de Camarino in poteſtatem tradendo vni alicui Pontificis Maximi nepotum, eo genere iuris, quod feudum appellant. admonuit igitur Contarenus Paulum, vt antequam de tanta re quicquam ſtatueretur, colendæ iuſtitiæ cauſa, vacuæque à culpa conſeruandæ ſanctiſſimæ ſedis, mandaret vt iura Varanæ familiæ, quæ diu in poſſeſſione eius oppidi fuerat, diligenter noſcerentur: ne iniuriæ aliquid ipſa in ea re acciperet. Hæc ſententia, præſenti animo dicta, illa ipſa die per vrbem ſparſa diſſeminatáque eſt: quare Hercules Varanus, qui Romæ tunc erat, ſtatim domum ad Contarenum venit, gratiáſque illi maximas egit, cauſámque totam ei commendauit; cui quidem ille, eadem animi ſimplicitate, quod tamen quidam ab agreſti inhumanóque ingenio profectum potius dicerent reſpondit, Non oportebat te mihi iſto nomine gratias agere: quod enim feci tunc, vt æquitati officióque meo ſatisfacerem, feci, nec quicquam amplius cogitationis ſuſcipiam de iſta re, præter id quod mihi fides mea præſcripſerit, niſi aliquid á Pontifice ipſo, quod eo faciat, curæ meæ mandatum fuerit. Blandus aliquis, illa occaſione vſus, ſtuduiſſet gratiæ illi, ſine vllo ſuo labore partæ, nouam gratiam addere: animúmque honeſti viri inani ſpe, falſíſque pollicitationibus lactaſſet. Quare mihi venit in mentem arbitrari, non paucis in rebus ſimile fuiſſe Contareni ingenium naturæ moribúſque Dionis Syracuſani: vt enim reliqua, in quibus ipſis inter ſe magnopere conuenit, taceam; non deerant etiam in Regia illa, Dionyſij filij (vt ab eruditiſſimis viris memoriæ proditum eſt) qui caſtiſſimi illius & integerrimi viri maximas virtutes, & ſane eaſdem has propinquis vitiorum vocabulis deformarent; ac grauitatem

ſuperbiam

ſuperbiam eſſe dicerent: libertatémque loquendi contumaciam vocaret. Qui Dion, cum induci non poſſet, vt vnà cum aliis peccaret, qui ſe omni genere vitiorum contaminarent, eorum peccata videbatur diſsimilitudine vitæ coarguere. fertur tamen ille durior fuiſſe natura, triſtiórque. vnde temperare indolem illam ſummo ſtudio ipſum debere à doctiſsimo viro, ſtudioſiſsimóque gloriæ ipſius elegantiſsima voce dictum eſt: hortatus eſt enim Plato, vt gratiis hoſtias immolaret, ſuaſitque vt aliquid etiam daret moribus ſuorum temporum, inſtitutíſque reliquorum mortalium: non quia id omnino verum eſſet, ſed quia ad congreſſus hominum frequentandos, beneuolentiámque eorundem retinendam, obſequium ſæpe neceſſarium foret. atque hæc priuati officij ſunt, illa publici; quod malas conſuetudines tollendas curauit, illas veteres renouandas; quod multarum legum præclariſsimarum auctor ſuaſórque fuit; quod in dicenda ſententia nunquã inuidiam reformidauit, multáque cõtra collegarũ ſuorum commodũ ſæpe ſuſcepit, atque perfecit. vitioſa quadam conſuetudine duabus, ſæpe etiam pluribus ciuitatibus vnus & idem dabatur cuſtos, qui Græco verbo, Epiſcopi appellantur: neque in iis ipſis ætatis progreſſus expectabatur, qui annalibus Pontificum maximorum legibus conſtitutus eſt; adoleſcentuli, ſæpe pueri maximis adminiſtrationibus præficiebantur. has atque huiuſmodi alias prauas corruptáſque conſuetudines ſua Contarenus ſententia delebat: moréſque ſacerdotum hominum, nimium non nunquam deformatos emendabat, magnáque ſua ipſe offenſione communem Reipublicæ leuabat inuidiam. Non eadem conditione eſt collegium Cardinalium, cæterarúmque ciuitatum Senatus aut conſilium; nam illæ ex ea, quam habent, ciuium copia in ſuos Senatus, qui aptiſsimi viſi ſint, legunt. in collegium verò Cardinaliũ è toto orbe terrarum, qui aut doctrina, aut nobilitate, aut prudentia, aut probitate, religione, pietate excellunt, ſi Pontifici maximo viſum ſit, eos cooptare licet: eóque factum eſt, vt ſumma is ordo amplitudine, ſumma auctoritate, ſummo ſplendore, omni ille quidem tempore fuerit; quippe, è Chriſtianorum flore decerptus atque collectus; veruntamen iis, de quibus inſtitutus mihi ſermo eſt, temporibus præcipuum quoddam in eo lumen enituit: propterea quod Paulus Pontifex Maximus magni atque acris iudicij vir, eximia ſingularique virtute homines nactus, ad eam illos dignitatem vltro ipſe euocauerat. vt ei collegio, quod per ſe antea eſſet clariſsimum, ea re lucis tamen permultum attuliſſe videretur. ex hac virorum clariſsimorum copia, cum mittendus ad Cæſarem legatus eſſet, Contarenus potiſsimum ad id munus delectus eſt: cauſa mittendi ea fuit. vehementer erat Cæſar anxius ſollicituſque, quod Germani, qui plurimum armis poſsunt, neque præſto illi in bellis erant, neque eum pecunia iuuabant: propterea quod maximis inter ſe ſeditionibus de religione contendebant, atque inteſtinis diſſentionibus diſtenti, nullo illi vſui eſſe poterant. abiecti quidam perditique ac deſperati homines, quadraginta fere ab hinc annis, iampridem receptas ratáſque diſciplinæ Chriſtianæ ſententias in controuerſiam reuocauerunt; multitudinique perſuaſerunt imperitæ, vti à Romano Pontifice, quod caput Chriſtianæ Reipublicæ, atque Eccleſiæ eſt, deſciſcerent: ſeſéque in libertatem vindicarent. quod malum tarde initio ſerpens, ab iis neglectum, à quibus opprimi id & poterat & debebat: paulatim infimæ plebis, vulgique mulierum animis

legum vinculis laxandis & diſſoluendis,pollicendáque cupiditatem multarum licentia in fraudem inductis, paucis annis opinione magis adcreuit. idémque nefarius furor,poſtquam populare exiſtimari cæptum eſt,pietatem euertere, multos quoque principes inuaſit alios metus impellebat, veritos ne à ſuis desererentur,ſi ab illis diſſentire pergerent,partim rerum nouarum ſtudio, partim leuitate & ſtultitia, quod Deo immortali,legibúſque ſpernendis fortitudinis opinionem facere ſeſe de ſe nonnulli arbitrarentur,partim etiam auaritia,quod Sacerdotum maximas ampliſſimáſque, poſſeſſiones publicatas, inter ſe patiebantur.multi tamen,quibus eſſet Deus pro ſua ipſorum pietate propitius,veram integrámque pietatem conſtantiſſime complexi, nullis permulceri illecebris,nullis illici præmiis,nullo timore depelli ſeſe paſſi ſunt. eáque,à maioribus, quæ acceperunt inſtituta,ad hoc vſque tempus fortiſſimo animo retinuerunt. Sed tanta inter vtroſque extitit non modo contentio, ac deſceptatio, ſed etiam concertatio, atque pugna,tantúmque exarſit odiũ; vt maximæ, bellicoſiſſimæ, florentiſſimæ, atque adeo ante hunc furorem religioſiſſimæ,optimæque de Republica meritæ natiònis,vires, opes, & copiæ abſumptæ,in ſeſe ipſa conficienda atque delenda ſint.quibus rebus permotus Cæſar animo & cogitatione in ea cura defigebatur,ſi per compoſitionem minui id malum ſedárique diſcordia poſſent. qua de re cum omni cõtentione cum Germaniæ ciuitatibus ageret; primo Chriſtianorum omnium concilium in iis maxime locis indici poſtulauerunt,quò adire tuto ipſi poſſent.is erat locus nunquam gentium: quippe cum ab omnibus defeciſſent,nec vllis ſeſe gentibus committere auderent, præterquam in eorum ipſorum finibus.ad id concilium venturos, eiúſque decretis iudiciiſque ſtaturos ſeſe pollicentur, id eo ab illis conſilio fiebat, quod Pontificem maximum nunquam eò deſcenſurum ſibi perſuaſerant: verum vbi probari à Paulo III conditionem, ac ne de loco quidem, cuius iniquitate deterritum iri eum maxime ſperabant, recuſari ſenſerunt; paulatim regredi,neque in eo quod vltro ipſi poſtulauerant, manere;dirimi controuerſias per colloquium poſſe;id breuius,expeditius certiúſque eſſe, dicere longum eſſe expectare,dum ex vltimis terris conueniretur. omnia ſibi Cæſar experienda exiſtimabat, ſi vlla ratione mederi ei tanto malo poſſet. Itaque deliguntur homines docti ex vtroque numero vndeni ad colloquium venitur; magna contentione, magna pertinacia ab iis, qui ſe ipſi proteſtantes appellant, diſputatur atque in omni genere calumniæ deliteſcitur.eos ij, qui ratas veteres ſententias eſſe volunt, Catholicique appellantur, acriter refellunt, conſtantiſſiméque in ſententia perſeuerant. ad extremum, cum concertationum exitus nullus reperiretur, nec quicquam inter eos conueniret, prorſus diſiunctis diſcordibúſque opinionibus, infecta re, à colloquio diſcedunt quod quoniam ſe abſente factum erat, Cæſar ſperans Germanos ſuum aſpectum atque auctoritatem reuerituros,aliquid de pertinacia,atque calumniis remiſſuros, iterum deligi homines iubet, qui colloquendi cauſa Ratisbonam conueniant :atque eò ipſe proficiſcitur, vt maiore auctoritate de concordia ageretur, ſimúlque magnopere à Paulo III per literas petit, legatum vt ad ſe mitteret, qui ad rem tantam & tam grauem maxime eſſet idoneus. Paulus è tanta præclariſſimorum hominum facultate & copia Contarenum ſine vlla dubitatione delegit, atque hominem in Germaniam mittit: quod is magnum iam antea eius gentis propter eas cauſas, quæ commemoratæ nobis ſunt, haberet vſum, & Cæſari eſſet gratiſſimus: idémque innocentiæ, doctrinæ, pru-

dentiæ,

*dentiæ , facilitatis , animíque moderationis magna apud Germanos opinione ex-
celleret : quíque (id quod Cæſar magnopere poſtulauerat , maximéque ad rem per-
tinere arbitrabatur) in diſputando minime eſſet ambitioſus , miniméque perti-
nax. eò cum veniſſet mirabiliter acceptus à Germania eſt, & maximo in honore apud
Cæſarem fuit : nam cum omnes Germaniæ Principes,tum Rex Romanorum ipſe,offi-
cij,honoriſque,honeſtandíque hominis cauſa domum ad eum venit;& in ſacris cerimo-
niiſque ſolẽnibus datus ei locus eſt ſecundũ Cæſarem primus:nihílque earum rerum,quę
ad homines magnos honeſtãdos adhiberi conſueuerunt, in eo prætermiſſum eſt.quæ,ta-
metſi ordini ſcilicet debebantur,& dignitati,tamen cum alacrius aliquãto, tum etiam
cumulatius quàm antea ſolita ſint perſonæ dicuntur eſſe perſoluta;accedebat quod Cæ-
ſar iucundiſsima eius conſuetudine & ſermonibus delectatus , ſæpe hominem ad ſe ex-
tra ordinem vocabat: cúmque de grauioribus negotiis , déque Republica collocuti in-
ter ſe eſſent , multa ad eum Cæſar de ſuis priuatim rebus referebat : multa de Geome-
tria,multa de Geographia quærebat;quibus ille ſciẽtiis,quod eæ ad rem militarem(quæ
illi ſpectanda erat maximè)pertinent, operam multã illis temporibus dabat.illa autem
cum in promptu Contarenus haberet, quod puerili diſciplina erat in iis artibus ſtudioſe
verſatus,ómnia ſcilicet certa,dilucidáque reſpõdebat.Quæ cum de Contareni apud Cæ-
ſarem familiaritate ac gratia,apud omnem autem Germaniã auctoritate & fama,Ro-
mam eſſent allata; ventum eſt in ſpem fore , vt res conueniret,mitigatíſque Contareni
lenitate & prudentia Germanorũ animis,teterrimæ diſcordiæ tollerentur.quæ res quo-
niam maiorem in modum illi gloriæ futura erat,homini vehementer inuideri cœptum
eſt.Nec deerant etiam Romæ, qui dicerent nulla alia de cauſa ipſum Germanis gratũ
acceptúmque eſſe,niſi quia aduerſariis indulſiſſet : ac decreta , quæ pugnaciſsime defen-
dere debebat,iiſdem prodidiſſet . Hæ verò graues acerbæque voces ab iis,qui æquo ani-
mo laudem gloriámque Contareni non ferebant,emanabant:nec tantum illic,vbi plu-
rimum ipſi obeſſe poterant,improbe mittebantur, verum etiam per omnem Italiam fu-
ſæ ac diſſeminatæ, magnopere illius exiſtimationem ac dignitatem lædebant . quas ta-
men ille,magno animo præditus,reíque ipſius naturæ non ignarus,primo contempſit:ad
eum namque maleuoli hi ſermones inuidôrum in Germaniam vſque delati ſunt ; ſi-
múlque ſperabat exitum earum rerum innocentiam ſuam,fidémque patefacturum: cui
ſane ipſe toto animo incumbebat. Contigit tamen tunc,quod ſæpe in magnis arduíſque
rebus vſu venit,vt negotium illud,Chriſtianæ Reipublicæ magnopere vtile, atque adeo
ſalutare , in medio curſu fractum ac diſsipatum ſit . id autem magna ex parte factum
eſt malitia,fraudéque illorum, qui Cæſaris potentiam , quæ multum compoſitis rebus,
Germaniáque pacata creuiſſet,ſuſpectam habebant,ſuiſque rebus periculoſam exiſti-
mabant : Hi namque non modo veterum diſcordiarum fibras, vt oportebat, commu-
nis vtilitatis cauſa non euellebant , verum etiam nouarum ſimultatum ſemina occulte
iaciebant,in aures eorum,quibus commiſſa res erat,inſuſurrantes, ac falſos quoſdã me-
tus eò inſerentes.Vt autem aſtuta hæc conſilia rem remorabãtur,& ne ad exitum ad-
duceretur impediebant,ita ſubito exortum eſt , quod animos Germanorum ad longe a-
lias curas traduceret;finémque diſputationi illi ac colloquio faceret. Hoc autem fuit in-
curſus Turcarum Regis in Pãnoniam cum maximis copiis, communiſque hoſtis metus:
nec enim effecit tunc timor ille,quod plerunq; conſueuit,magnopere exacerbatis animis,*

vt ſtimulum periculum tantum admoueret ad odia extinguenda, & gratiam reconci-
liandam;ſed potius ſpem,quæcunque erat, malorum illoram ſedãdorum eo tempore in-
tercidit,ac ſuſtulit. Miſsis igitur ſermonibus illis,quod factum eſt extremo mẽſe quin-
ctili,ceperunt Germani arma: totóſque ſe ad impetum illum coercendum,finéſque ſuos
tuendos contulerunt. Cæſar verò aliam rationem iniit eius periculi callido conſilio pro-
pulſandi; quod à veteribus etiam ducibus non ſemel vſurpatum fuit,& ſatis tutũ ſem-
per vtiléque cognitum eſt:ſtatuit enim cum claſſe,quam maximam ædificauerat,orna-
uerátque in Africam nauigare. magno nãque ſpatio Solimanus inde remotus, auxiliũ
illis locis ferre nullo modo poterat, & ne maiorem etiam aliquam plagã in Græcia ac-
ciperet,non ſine cauſa metuere debebat.vrgebant præterea Carolum, vt hoc faceret,aſ-
ſiduæ preces Hiſpanorum,crebráque damna ſtimulabãt,quæ cuncta illa maritima re-
gio cotidie accipiebat ob frequentem irruptionem piratarum, adeo vt mare pene omne
clauſum illic foret.quare vt tam grauibus malis regnum illud ſuum liberaret, deleréto̧
maculam,quam ſibi videbatur ſuſcipere ob tantam licentiam prædonum,ſtatuit,vt di-
ctum eſt,apparatui illius belli non deeſſe,ſedémque nefariorum hominum,ſi poſſet omni
ratione euertere: quamuis inimici timoris ipſum arguerent, quod ferociſſimum hoſtem
declinaret,ac tellurem quam maxime tueri debebat, tanto impẽdente periculo deſtitue-
ret.in Italiam igitur celeriter venit.cum verò muneri,quod ſuſtinebat,non ſine magna
animi ſui moleſtia finem factum eſſe vidiſſet Contarenus, nec ſe poſſe amplius nauare
operam Reipublicæ,vna cum Cæſare reuerſus eſt.Poſtea verò quam Tridentum vẽtum
eſt,Imperatorem,vt ſe dimitteret,rogauit: velle enim ſe,quum cõmodè id facere poſſet,
Eccleſiam ſuæ fidei commiſſam,quæ non longè inde abeſſet,inuiſere:ac poſtquam publi-
ce non poſſet,priuatim religioni,officióque ſuo ſeruire. venerunt tamen eo tempore Ro-
ma à Pontifice maximo literæ, quæ iuberent ipſum perſona legati retenta, apud Impe-
ratorem eſſe, Mediolanúmque vnà cum eo proficiſci. in quã vrbem ille,vt veteris im-
perij iuris,non multo ante receptam,volèbat(vt moris eſt)cum pompa ingredi,indéque
Lucam accedere. quo in loco Pontifex ipſe Cæſarq́ue ſtatuerant ſimul congredi, ac de
communibus rebus ſtudioſe agere. accidit hoc in itinere res, quæ vehementer animum
optimi viri commoueret.cum enim Brixiàm ventum eſſet,ciuis eius loci, honeſtus ſanè
vir,ac vetus amicus Contareni,qui ad ipſum ſalutatum venerat,quæſiuit ex eo ſimpli-
citer,quæ mens ipſum impuliſſet, vt capita, quæ ferrentur prolata ab aduerſariis, adeo
abſurda,& à vera ratione aliena,in Germania comprobaret. cui ſtatim reſpondit ille;
eas eſſe meras nugas,rumoréſque prorſus inanes, & quos omnium aures reſpuere debe-
rent.ſe nãque,nedum anceps quod eſſet, & in quo ſcrupulus,aliquis reſideret, ſine au-
ctoritate Pontif. max. conceſſurus aduerſariis fuiſſet,ea etiam quæ rata in primis ſunt
& firma aliter recepturum non fuiſſe.non deſtitit auctor eius ſermonis,ſed addidit rem
aliter atque ille putaret ſe habere: neque enim incertam eſſe ac nullo auctore prolatam
famam illam:ſe nãque literas vidiſſe ab eius ordinis homine ſcriptas,ſummo viro,quem
etiam nominauit,quæ id commemorarent,ac verum eſſe contenderent. non potuit tunc
homo leniſſimus ſibi temperare, quin ſtomacharetur exclamarétque, digna verò merces
hæc eſt meorum laborum,ſi vera ſunt,quæ narras;ſtatímque vt innocẽtiam ſuam exi-
ſtimationémque tueretur, miſit Epiſtolam ad Pontificem maximum,qua valde quæ-
ſtus eſt de iniuria illa,ſermonéque improbiſſimo,quem Roma profectum,ac per omnem

Italjam

*Italiam ab iniquiſſimis diſſipatum,contra dignitatem ſuam comperiſſet: rogauítque ſi-
mul,vt,ſi penitus eum non aſpernaretur, ſaltem ſe indicta cauſa ne condemnaret : nec
quidquam de illa re ſecum ſtatueret,antequam ipſe ad eum perueniſſet: ſperare enim ſe
facile cauſam ſuam probaturum,oſtenſurúmque laude ſe ac præmio, non reprehenſione
aut pœna vlla ob ea,quæ in Germania geſsiſſet, dignum eſſe . cum Mediolanum per-
uentum eſſet. quæ ciuitas omni genere lætitiæ,magnificentiáque apparatus Cæſarem ex-
cepit,mirifice facto ſuo quodam Cōtarenum Carolus decorauit,ac,quid ſentiret de vir-
tute,ſingularique probitatè hominis,notū teſtatúmque omnibus eſſe voluit:lateri enim
ſuo ipſum in omni ea pompa hærere voluit: cúmque hoc ille modeſtiæ cauſa recuſaret,
ſequeretúrque aliquanto poſt,mandauit humaniſſimus princeps vni è famulis, vt pœnè
inuitum ipſum traheret , ac propè ſe collocaret,omnéque id tempus, donec eò perueniret,
quò paratum illi hoſpitium erat , conſumpſit cum eo iucundiſsimis ſermonibus . id vero
cum perſonæ, dignitatíque datum non ſine cauſa aliquis arbitrari poſſet, licet tamē exi-
ſtimare,multum etiam ad hoc valuiſſe iudicium,quod fecerat de homine;quod putaret,
vt qui veræ gloriæ non ignarus eſſet,eam rem non minus ſibi,quàm Contareno laudi &
honori futuram. & ſane literis mandatum eſt, eius nominis primum Auguſtum Cæ-
ſarem,quum primum Alexandream,quam bello cæperat,ingreſſus eſt,in magna copia
honeſtorum,ac clarorum virorum Areum,grauiſsimum & eruditiſsimum hominem,ſi-
bi adiunxiſſe ; familiaritérque eum eo ſolo in tanta lætitia, fortunæq́ magnitudine lo-
quutum eſſe,quem etiam,vt magis eum ciues ſui ſuſpicerent ac fortunatum iudicarent,
manu teneret : erat enim philoſophus ille Alexandrinus : ſed aliæ quoque res, dum illic
manſit indicio eſſe potuerunt ; quantopere Contarenum diligeret : id quod animaduer-
ſum ab aliis opulentis viris , qui in eo comitatu erant,fecit vt omnes ipſum colerent, ac
de illo celebrando quaſi inter ſe contenderent.Cæſar,qui,vt ſupra oſtendi,mare tranſire
ſtatuerat,quæ ad curſum illum neceſſaria erant,ſtudioſè parabat: imperarátque vt Ge-
nuam claſsis,propinquóſque in portus cogeretur.quare,vt id celerius fieret,ſtatuit ſibi in
eam vrbem accedēdum, indeque Lucam eundum,quò Pont.max. ſe venturum ſignifi-
carat . Contarenus igitur breuiore via ſe Lucam contulit, atque illic,quòd maxime cu-
piebat,poſt paucos dies Pontificem maximum vidit ; qui ſanè hilari vultu, nullóque ſi-
gno edito offenſionis,ipſum accepit. nec multo poſt eodem Imperator venit,qui nō ceſſa-
uit etiam in aliis magnis rebus,quas cum Paulo III.egit, multa prædicare de pruden-
tia,induſtria,probitate legati ; quibus omnibus virtutibus,in munere illo obeundo vſus
fuerat in Germania:nec non quæſtus eſt,quod Romæ multa falſo iactata forent cōtra
fidem & dignitatem ipſius,quum ille integre,ſinceréque perſonam eam ſuſtinuiſſet ; ac
negotia cuncta cum fide adminiſtraſſet.cui ſtatim ſapientiſsimus ſenex:quíque ignarus
non erat artium malarum,quibus plerique Romæ vtuntur,aut inuidia commoti,aut,ſi
alios depreſſerint,ſperantes ſe in locum illorum inuaſuros,reſpondit, ſibi eximiæ cogni-
tam eſſe ac probatam Contareni virtutem ; ſéque eam ob cauſam ipſum tunc in Ger-
maniā miſiſſe:tātúmque oneris ei impoſuiſſe ; facturúmque etiam breui,vt nemo dubi-
tare poſsit de beneuolentia ſua erga illum,ac quo denique loco eum haberet, ſe omnibus
declaraturum . Non contentus autem hoc Pontifex , vt omnem ſcrupulum ex animo
Contareni euelleret , gauderétque ille ſecum tam prompto erga ſe animo fortunatiſsimi
hominis ac tam præclaro teſtimonio ſuarum virtutum , notum eſſe voluit ipſi eum ſer-*

monem : ſimúlque ſuaſit illi, vt contemneret maleuolas voces improborum, nec putaret eas quicquam valere ad exiſtimationem ſuam violandam. fontem etiam huius mali aperire volens, teſtimonium citauit veterum poëtarum, qui naturam inuidiæ verſibus ſuis expreſſerunt; morémque illam habere tradiderunt, vt ſumma loca feriret, non minus quàm venti editiſſima quæque appetere, ac violentius verberare conſuerunt: omníque demum ratione, qua potuit, oſtendit ſe eum valde carũ habere; cúmq; etiam gratias amanter egiſſet pro ſuſceptis laboribus, fecit ei poteſtatem, vt tot itineribus defatigatus Romam reficiendi ſui cauſa breuiore via accederet: ipſe nanque vicinitate inuitatus, Bononiam profectus eſt; indéque Ariminum venit, ac Flaminia denique via Romam reuerſus eſt. nondum autem duobus menſibus tranſactis, memor eius quod dixerat, de augenda dignitate Contareni, legatum ipſum Bononiæ declarauit: quæ publica cura prouinciáque reliquas omnes ſuperat, quas intra ſuos fines imperiúmque ſtatus Reipublicæ poßidet. ille igitur hoc nouo onere ſibi impoſito, vt qui non minus rebus gerendis, quàm contemplandis factus erat, Martio menſe ſe in prouinciam contulit. factúmq; eſt vt VI. Kal. Aprilis in vrbẽ ingrederetur. qui dies apud eos maxime celebris agitur, conſecratus genitrici eius, qui ſalutem nobis dedit: ſumma igitur lætitia totius ciuitatis exceptus eſt. conatáque eſt illa, quã ſpẽm cõceperat animo de probitate & prudentia ipſius, externis etiã rebus, honoribúſq; omnibus indicare: certo enim ſciebat futurum ſibi illum potius eſſe, optimum parentem, quàm durum aliquem & auarum dominum, aut etiam fortunarum ſuarum expilatorem. in quo certe illi falſi non ſunt: vt primum enim res illas attigit, nullo negotio cognitum eſt, non minùs ipſum in rebus iudicandis clementia vti & æquitate, quam ſummo illo iure, quod ſæpe merito reprehenditur, ac ſi quis vere exiſtimet, quod alio nomine appelletur, dignum eſt. Totos dies ille cauſis audiendis, controuerſiíſque tollendis operam dabat: nec vnquã moleſto ſanè hoc, & odioſo munere, præſertim homini in aliis curis ſtudiíſque educato, defatigabatur. hoc autem faciebat, naturámque ille ſuam, conſuetudinémque flectebat, quia vere gloriæ deditus erat, ac prodeſſe mortalibus quacunque re poterat, ſtudebat. quare quodcunque munus obiret, dignum viribus operáque ſua, in ipſum tota mente incumbebat. Erant hæ curæ cogitationéſque hoc tempore Contareni; procurabátque ille commoda eius nobiliſsimæ ciuitatis: cum repente inopinante illo, Roma literæ venerunt, quæ ipſum ad aliud munus traducerent, in quo ſanè ille diutius verſatus fuerat, quódque omnes numeros honeſtatis in ſe habebat. cum enim ſedari nunquam potuiſſent, vlla vllius opera iræ inter Franciſcum Gallorum Regem, & Carolum V. Imperatorem, ſed quotidie magis nouis iniuriis inferendis inflammarentur eorum animi, gereretúrque aut pararetur ab ipſis ſemper bellum teterrimum, quod in ſingulos dies Reipublicæ chriſtianæ grauiſsima vulnera imponeret, & ad internecionem denique redigeret maxime pias nationes, officij ſui eſſe ratus eſt Paulus Pontif. max. tanto malo, ſi vlla ratione poſſet mederi: tantúmque & tam ſæuum incendium extinguere. quare mittendos ſibi eſſe cenſuit ſeorſum ad ambos potentiſsimos reges, legatos, prudentiſsimos viros, & tanto oneri ſuſtinendo pares: præclare enim ſciebat, quanta vis eſſet in miniſtris ad vnam quamque rem efficiendam: hâncque curã, omnium maximam requirere perſonas in primis ſapientia & auctoritate præditas atque ornatas. & non minus gratas acceptáſque principibus iis, quorum animos detinere ac flectere deberent. elegit igitur, quem ad Cæſarem in Hiſpa-

niis

niis tunc degentem mitteret Gaſparem Contarenum , & ad Gallorum Regem ire voluit Iacobum Sadoletum;ambos viros probos,atque omni ingenij laude florentes; &,vt collegas in ampliſſimo ſacerdotio, ita multis honeſtis artibus inter ſe coniunctos, ac maxime bonis omnibus probatos,quæ res geſta eſt ſextili menſe. Erat eo tempore Sadoletus Romæ.quare ſignificauit per literas Pontifex Contareno quod de illo ſtatuiſſet:mandauítque,vt,quæ ad iter neceſſaria erant , expediret·ſocium namque ipſius in honeſtiſſimo illo munere intra paucos dies in viam ſe daturum. Hoc accepto nuntio ille ; qui nullum vnquam vtilitatis aliorum cauſa laborem recuſarat , quãuis ætate iam confectus eſſet, & ſatis imbecilla valetudine,æquo animo tulit ſibi onus illud imponi . quod ſi animam etiam in ea legatione ſe profuſurum eſſe certo ſciſſet tanta erat pietate præditus , & ita dicto audiens eſſe ſummo Pontifici cupiebat,vt ipſam prorſus repudiaturus non fuerit.appropinquabat ſane illi mors,quæ tamen.longe alia ratione, & vbi minime expectabatur,ipſum oppreſſit.nec enim(vt à me nũc dilig ẽter narrabitur,) aut laboribus,aut defatigationibus nouis accelerata eſt. Agebat Contarenus ætatis ſuæ annum L I X. *in his curis,quas oſtẽdi, toto animo occupatus·partem tamen illarũ iam in id munus,quod inſtabat,deriuans. incumbens igitur illis, quæ multæ profectò ac graues erant , moleſto anni tempore, vt par eſſet ipſis ſuſtinendis , aliquando reficiendi ſui cauſa ſe in propinquum vrbi locum conferebat:vbi manens & æſtũ declinaret,quo conficiebatur domi; & aliquantulũ à perpetuis ſuis laboribus animum relaxaret.nam ſiquid maioris momenti ſubito eueniſſet , facile illuc adibatur;vbi etiam poteſtatem ſui omnibus faciebat. Locus autem valde animo ipſius, temporíque illi accommodatus , ac quo plurimum variis de cauſis delectabatur,erat ſacellũ diuæ Mariæ à mõte vocatæ, cuius poſſeſſio procuratióq; eſt ſodalium diuæ Iuſtinæ .acciderat autem , vt illis ipſis diebus,qui primi ſextilis mẽſis fuere,fratris filius illius ſalutãdi & viſendi cauſa Bononiam veniret,qui ſuperiore anno Patauij inter ſodales illos receptus fuerat : vocabatur vero nouo nomine,vt conſuetudo eſt eorum qui ſe ſacris aliquibus initiant, Placidus. cum autem probus adoleſcens eſſet , ſemináque nonnullarum virtutum in ſe contineret , à Contareno diligebatur . ille igitur primo apud ſuos in vrbe manſit in diui Proculi dicato ipſis domicilio:vt tamen eo facilius frui poſſet Contarenus, ipſeq́ue itidẽ ſitim ſuam expleret viſendi virũ,quem maximè optabat,ſecum ſanguine coniunctum,cuius etiam viſendi alienigenæ deſiderio flagrabant,impetrauit à ſuis,vt ſe illic eſſe paterentur.Quæ cauſa reliquis cauſis addita eſt frequentandi receſſum eum,diutiúſque illic commorandi.hic collis ab vrbe abeſt ſpatio mille paſſuum , amoeniſſmus, & natura & arte factus ad animum multis modis paſcendum,atque omni honeſta voluptate explendum.& ſanè qui deſideria optimi huius viri gaudiáque cognita haberet,quod non magno negotio omnibus cõtingere potuit, qui familiariter cum eo vixiſſent : facile iudicaret, paucos illos dies,quos illic traduxit iucundiſſimos ei fuiſſe omnium , quos in vita vnquam guſtaſſet : viuebat enim cum ſui amãtiſſimo fratris filio,cúmque aliis nonnullis comitibus illius; eorundémque ſacrorum ſociis,honeſtis ſane viris & eruditis rem diuinam crebro faciebat;omníſque ſermo illic erat de rebus,quibus maxime capiebatur.Cum igitur vt traditum à me eſt, calores eſſent maximi, crebrò in porticulam quandam declinandorum illorum cauſa veniebãt, &,vt illic frequentius deambulabant , ita etiam aliquando poſita menſa cibum capiebant:vergit enim illa ad ſeptemtriones,vrbémque ipſam quaſi ante pedes poſitã proſpi-*

cit, planitiémque omnem, quæ ipſam cingit. Quin etiam remotiores vrbes illinc commode cernuntur Mutina, Ferraria, aliáque nobilia oppida. quare non ſine cauſa expetitur proſpectus ille, parítque oculis incredibilem voluptatem: quamuis tunc, capto iucunditate illius Contareno, nihil tale timenti, exitium comparauerit. aura enim illa lenis, quæ flabat, frigidiuſculúſque aër, cum temperamentum corporis ipſius rarius eſſet; paruóque momento ſæpe commoueretur, facile ad imas partes penetrauit, ſanguinéque inflammato abſceſſum in latere creauit è genere eorum quæ ἀποςήματα Græci vocant. quare ſtatim febris conſecuta eſt, quæ ſeptimo die ipſum conſumpſit; quamuis magna diligentia ſummorum medicorum curatus ſit: ſimul ac enim primum cognouit ſe ægrotare, Bononiam reuerſus eſt. ipſe autem in primis naturam, vímque eius morbi mature perſpexit: tribus namque diebus, antequam animã efflaret, omnem rem Ludouico Beccarello vni è familiaribus ſuis, quo plurimum in rebus maioris ponderis vtebatur, enarrauit. dixit igitur grauitatem eius morbi non apparere, reconditáſque córporis partes magis ipſum oppreßiſſe, quàm exteriores male habere, in promptúque eſſe. addidúque genus id morbi periculum magnum in ſe cõtinere: quod ſi vires corporis eæ forent, vt ſpatio trium quatuórue dierum reſiſterent, ſine dubio morbum ipſum impetum ſuum remiſſurum: ſe tamen magnopere vereri, ne contra ipſe deficiat, naturáque penitus frangatur: intelligere enim ſe venæ motum valde imbecillum eſſe. cui ille, qui ſaluti ipſius proſpiciebat reſpõdit rogans, vt abduceret animum ab his moleſtis cogitationibus, rationémque omnem ſui curandi in prudentia diligentiáque medicorum poſitá eſſe vellet: affirmans præterea Deũ optimum maximum, quẽ ſemper ille pie coluiſſet, ipſi præſidio futurum: eſſe autem accurate incumbendum valetudini recuperandæ, vt cito munus mandatum obiret, itérque ad Imperatorem faceret. ille vero ſtatim hilari vultu, ad alium longe maiorem Imperatorem ſibi iter inſtare, dixit, ídque ipſos breui cogituros: neque tamen ſe hoc dicere, quia mortem valde perhorreſcat, parúmque animo æquo ferat ſe è vita diſcedere: intelligere enim ſe præclare quot quantáque beneficia à Deo acceperit, quorum etiam pleraque commemorauit, non gloriæ cauſa, oſtentationíſque, cui tunc locus minimè erat, verum vt ſe gratum eſſe, erga auctorem illorum ſignificaret, inquit igitur, ſe ortum eſſe ea in ciuitate, quæ nulli earum cederet, quæ in vniuerſo terrarum orbe exiſtunt: è familiáque, quæ haud poſtremum locum in ea Republica teneret: conſecutumq; itidem illic eſſe honores non paruos: &, vt domi, ita etiam foris gradus maximos dignitatis adeptum eſſe: vtrãque vitam ſe cum laude aliqua coluiſſe: & eam quæ in contemplatione rerum verſatur. & eam quæ rebus agendis incumbit: perueniſſe ad ætatis annum L I X. quem terminum vitæ non multi attingere potuerunt: quare ſecum quoque hac parte non male actum eſſe, caneréque ſe debere vna cum ſacro Hebræorum vate carmen, quod ad æquum gratumq́ue animum ſignificandum pertinet, noménque illius laude gloriáque cumulandum, quia non tam liberaliter ſe geſſerit erga multos, neque tot bonis expleuerit omnem populum gentémque: vnum tantum ſibi moleſtũ eſſe, quod, vt optabat, commodis quorundam tenuiorum hominum non proſpexerit, qui ſibi, poſtquã ad ſacrum illum honoris gradum aſcenderit, fideliter miniſtrarint: ſperare tamen ſe, Deum optimum max. Pontificémque, cuius dignitati toto animo inſeruierit, fortunas eorum ſubleuaturos. nec oblitus eſt ſuo opportunóque tempore mãdare cuſtodi ipſius, vt priuilegiũ, quod beneficij loco à Pontifice impetrarat ad delicta penitus abſtergenda traditum, ſibi legeret,

ret, dum mente orationéque conſiſteret. cum hæc animo verſaret, ſanè conſtanti ac forti, atq; hoc ſermone ſemet conſolaretur, ſuos, qui præſentes aderant, (ij autem erāt, vt quiſque maxime illi acceptus, probatúſque fuerat) angebat, atque ita perturbabat, vt lachrimas vix tenere poſſent: à quibus tamen ſibi diligenter temperabant; quamuis intelligerent ne magna quidem copia ipſarum ſpectante illo effuſarum, poſſe ipſum commoueri, & è ſtatu illo animi deiici. Eadem verò hominis prouidentia in intelligendo, prædicendóque ſuis vitæ ſuæ fine, exitu ipſo comprobata eſt, quæ in cæteris rebus iudicandis ſignificandíſque ſæpe apparuerat: creſcente enim ſemper vi morbi, remediíſque omnibus ſuperatis, oppreſſus ille eſt: animámque efflauit I X. *Kal. Septembris meridie. Quāuis autē horas circiter ſex antea voce orbatus eſſet, nō tamen ſenſu animi, intelligentiáq; extremo illo tempore caruit, vt certis quibuſdam notis indiciíſq; perſpectū eſt; confiditq; clementia conſeruatoris noſtri, vt Chriſtianum virum decet; & cum aliter non poſſet, ſe ſpem omnem ſuam in eo collocatam habere nutu admonitus diligenter de hoc ſignificauit. vt vero ſe conſtantem in hoc, maximéque pium præbuit, ita, quæ moris eſt conſuetudiníſque, non ſolùm magno, verum etiam alacri animo geri cuſtodirique paſſus eſt. quæ ſanè, vt nuntia mortis perterreſaciunt pleróſque; ac valde omnes, qui non firmas radices egerunt in perſuaſionem chriſtianam, perturbant. Reliquit verò ille diſceſſu ſuo ſuos omnes mœroris ac luctus, pleniſſimos: vt vniuerſam quoque ciuitatem dolore magno adfectam, quæ ſanè, quacunque ratione potuit, funus illius honeſtauit, & quā moleſta ipſi optimi cuſtodis mors fuiſſet, planum fecit. die autem, quæ ſequuta eſt mortem ipſius, funus ductum eſt. orationem de laudibus eiuſdem, & honeſte acta cuncta vita, habuit Romulus Amazeus, diſertus & nobilis orator, qui tunc in ea vrbe, domicilio quodam vetere omnium diſciplinarum, & humaniores literas docebat, & negotia publica Reipublicæ adminiſtrabat: Corpus in diui Proculi diſpoſitum eſt, eo concilio vt Venetias poſtea comportaretur, in ſepulchróque maiorū ipſius clariſſimorum virorum collocaretur. Paulus tertius nuntio allato de obitu Cōtareni æger admodum illum tulit: declarauitque, quanti hominem feciſſet, omni genere liberalitatis vſus erga domū illius: nec tantum Pontifex max. qui ſæpe opera ipſius fideli & vtili vſus fuerat, verum etiā Romæ cæteri probi viri morte ipſius vehementer conflictati ſunt. nam quantum luctum eadem in patria excitarit, non facilè dici poteſt. omnes denique qui aliquando doctrinam illius guſtarent, ſingularíſque probitatis hominis ſpecimen aliquod acceperant, publicam illam cladem exiſtimarunt. Ciuis autem collegáque ipſius in ampliſſimo ſacerdotio Petrus Bembus quantum dolorem cæpiſſet ex graui morbo Contareni, deſperatáque iam à medicis ſalute, notum omnibus eſſe voluit: in Epiſtola enim ad Flaminium Tomarotium quomodo affectus animo eſſet audito caſu illo, & propinqua morte optimi & honeſtiſſimi viri, diligenter narrauit. verbis ipſis, quam illuſtri loco poſita ſint, alióque ſermone edita, ſuperſedebo: poſſem etiam aliorum multorum, doctorum & excellentium virorum teſtimonia citare, qui quantum damnum morte illius factū eſſet, ſcriptis ſuis teſtati ſunt: in quibus etiam nonnulli, qui ab eo vehementer diſſentiebāt de ratione viuendi, veróque cultu chriſtiani hominis, & acerrimi aduerſarij opinionū, quas ille in Germania defendit, extiterūt. magnifice tamen de eruditione continentiáq; illius, in illis ipſis libris, quibus ſententias ipſius oppugnabant, loquuti ſunt: quod ferè vſu venire non ſolet, vt à quibus de veritate homines diſſentiant, non eoſdem etiam conentur*

deformare, atque ita auctoritate omni ipſos ſpoliare. & quoniam de dolore, quem illo tempore cepit Paulus III mentionem feci, libet etiam commemorare, quod ab eodem illo familiari Contareni, & omnibus officiis cum eo cõiuncto, Ludouico Beccarello, honeſto in primis & fide digno viro, accepi, ad id confirmandum vehementer accommodatum: declarat enim manſiſſe diu in animo Pontificis ægritudinem hanc, ac leui quoque momento refricari ſolitam tantam plagam. niſi forte aliquis putet ſapientiſſimum illum ſenem quotidie magis, in magna penuria talium virorum, cognouiſſe, quantum incommodum olim acceptum fuerit obitu eius viri, qui vt quietorum temporum ornamentum ingens, ita perturbatorũ præſidium firmum erat. quũ enim ad ſe illũ euocaſſet, opera ipſius quibuſdam in rebus vſurus, diligẽter ex eo quæſiuit, an præſens forte ille adfuiſſet, quum fato Contarenus functus eſt: rogauítque, vt diceret, aliquid de inſtitutis & vita illius. cui ſtatim, mihi affirmauit ille, ſe reſpondiſſe id, quod erat: mirificam fuiſſe Contareni integritatem, fidémque in iis omnibus gerendis, quæ mandata illi ab ipſo forent, intelligerétve ipſe ſua ſponte, facere ad dignitatem Romanæ Reipublicæ cõſeruandam; virúmque illum vera probitate præditum fuiſſe, non ficta ac ſimulata, quam perſonam plerique, vt eò perueniant, quò cupiunt, ſibi callide imponunt: vnúmque omnium Contarenum veteres ac maxime ratas opiniones & animo probaſſe, & verbis etiam ſemper defendiſſe: quo ſermone accepto commotum Põtificem Max. qui deambulabat, ſtetiſſe, manúque iterum percuſiſſe menſam propè poſitam, dixiſſeq́ue non ſine gemitu quodam ac ſuſpirio (quod indicauit, euulſam eſſe penitus omnem ex animo ipſius ſuſpitionem, quæ quondam ei inculcata de illo vocibus maleuolorum fuerat) Amiſimus profecto magnum virum, ac valde vtilẽ Reipub. noſtræ ciuem. ſed, vt alia, ita hoc magno conſtantique animo ferendum. Quoniã autem non ſemel dictum eſt in hac vita de magna labe animi quorundam, quum ab ipſo illo vitio magnopere Cõtarenus abhorreret, qui alienam perſonam induentes (vnde Græco vocabulo, ſumpto ab actoribus fabularum, vulgo ὑποκριταὶ appellãtur) & eam quidem ſemper meliorem, vel optimam potius omnium, longe alij videri volunt, quam vere ſint; atque ita magnis in rebus imponunt ſimplicibus hominibus, nihil inde mali ſuſpicãtibus, vnde plurimũ ipſos expectare oportebat. non alienum eſſe duxi de hoc etiam diſſerere: etſi enim nunquam defuerunt, qui fallacias & dolos horum nefariorum hominum aperirent, ac maxime illos eſſe cauẽdos in vita admonerent, nunquam tamen ita probi viri eruditi & inſtructi fuerunt, vt ſatis poſſent artes eorum intelligere, atque inſidias etiam vitare. in primis autem in pietatem noſtram chriſtianam, quæ tota in ſimplicitate animi fundata eſt, radices egit, atque incommoda ſæpe magna apud nos peperit hæc fraus. quo maiore odio digni ſunt hi peſſimi mortales, qui in re, quæ quò magis pura integráque eſt, eò magis probatur, aſtutis conſiliis vtuntur, ac dolos malos exercent. Hoc etiã aliquo modo ſignificaſſe videtur doctiſſimus vir Plato, qui, hoc genus hominũ notãs, inquit, poſtremam iniuſtitiam eſſe, videri velle optimum virum, quum minime ſis. idémque ab Æſchylo, non ſolùm graui poëta, ſed etiam docto in diſciplina Pythagorea prolatũ eſt, quum ferret in cælũ magnis laudibus Amphiaraum, ſummum illum augurem, eundémque ſanctiſſimum virum: inquit enim ipſum non ſtuduiſſe quod multi faciunt, vt videretur optimus, verum vt eſſet. nam quod nos, malis multis doctos, reddunt etiam aliquando dubios & incertos: faciúntque, vt probos honeſtóſq; viros ab improbis & impuris diſtinguere nequeamus; non dici etiã

poteſt

poteſt quantopere hoc pacto obſint, cum apud Euripidem etiã ſapiens antea ſemper habitus Theſeus, eo nomine ſuſpectam habuerit eximiam probitatem, caſtitatẽque filij: inſimulatus enim falſo hyppolitus, quod cubile ipſius violaſſet, quum ſe ille apud eũ purgaret, quod vita ſua ab eo ſcelere valde remota eſſet, fidẽ ea de cauſa non fecit: timuit enim pater ne tenuis victus cultúſque quo filius delectabatur, abſtinẽtiáque à veſcendis animantibus ſimulata foret: ſimúlque ne diſciplina orphei, quam ille profitebatur, familiaritáſque demum Dianæ in qua ſe valde iactabat, ficta eſſet. quare in alteram partẽ miſerabiliter peccauit. ſed eò redeamus vnde digreſſi ſumus. idem etiam intimus conſilii Contareni, nec minus ſtudioſus famæ exiſtimationíſq; huius optimi ac pudentiſſimi viri, quem ſibi in vita tanquam viuum quoddam exemplar probitatis propoſuerat, notam, quam improbe vitæ ipſius inurere præpoſterus quidam amicus ſtuduit, hoc pacto deleuit. narrat enim forte eueniſſe, vt illo ipſo tempore, quo grauiter Contarenus ægrotabat, Bernardinus Ochinus, ille nouæ condendæ Franciſcanæ familiæ dux et auctor Bononiam venerit, Romam ad cauſam dicendam euocatus: inſimulabatur enim in iis concionibus, quas Venetiis habuerat, nonnulla dixiſſe, quæ veteribus decretis Romanæ Reipublicæ aduerſabãtur: additque habuiſſe illum literas ad ſe ſcriptas à Giberto Epiſcopo Veronenſi, quibus à ſe petebat, vt diligenter ageret cum Legato, vt hortaretur hominem ad ſiſtendum ſe in iudicio: corámque ad ea, quæ ipſi obiiciebantur, defendenda. quum cognouiſſet ipſum timide ad id deſcendere, egeréque ſtimulo quopiam & auctoritate magni alicuius & grauis viri: neque enim adhuc Gibertus hominis leuitatem inconſtantiámque perſpexerat. Is autem veſperi venerat, quum iam cænaſſent omnes, legatus tamen adhuc in lectulo vigilaret: qui, quum ſperaret morbum poſtridie leuiorem fore, vt commodius eum audire poſſet, loquíque cum ipſo familiariter, iuſſit vt præberentur illi, quæ ad curandum corpus pertinerent: contigiſſe verò contra, vt ea nocte morbus ingraueſceret: quare mane legatum totum diſtentum fuiſſe in remediis, quæ medici adhibenda iuſſerant, ſumendis, nouiſque curationibus: vnde factum fuerit, vt neque de hoſpite illo, neque de alia vlla re agi cum eo potuerit. Bernardinus interim, cui in primis mala ſua mens, malúſque animus cognitus erat: atque vmbras etiã, vt, qui ſibi alicuius ſceleris cõſcij ſunt, faciunt, reformidabat, cepit vereri ne aſtute illic detineretur: putabat enim fingere morbum legatum. quo metu homo oppreſſus (nam hoc verũ eſſe nõ multo poſt e cõſilio, quod cœpit, perſpectum eſt) non ceſſabat Ludouicum vrgere, vt rogaret legatum, poteſtatẽ ſibi faceret abeundi; in quo ille ipſi non obtemperabat, putãs breui fore vt melius eſſet legato: videbatur enim ſibi perſpexiſſe, cupere illum magnopere cum Bernardino loqui; qui ſanè vſque ad id tempus magnum ſibi nomen ex facultate illa dicendi, & opinione ſanctitatis conciliarat. Cum autem, magis magíſque ſemper timore creſcente, inſtaret, Ludouicus importuno ſanè tempore, coactus eſt, cum æſtu febris in lectulo legatus iactaretur, eò irrumpere: rogaréque vt pateretur ipſum abire! in quo ſane humaniſſimus vir ei morẽ geſſit: quúmq; ad eũ Bernardinus introductus eſſet, hæc ipſa verba protulit. Vides, quo in ſtatu ſim, excuſatio hæc apud te iuſta ſit, & ora, vt Deus opt. max. mihi propitius ſit, felicitérque inſtitutum iter perage. cui ille tantum demiſſo (vt moris eſt) capite reſpondit, ſe prorſus ita facturum: illicóque abiit: Hic eſt ſermo, quem Bononiæ habuit, cum ſanctiſſimo & modeſtiſſimo viro Bernardinus. nec verbũ præterea additum eſt qui tamen poſtea quum ſuſceptã vitæ rationem deſeruiſſet; acer-

*timúmque ſe hoſtem Pontificiæ poteſtatis præbuiſſet, vt ſe ſapienter id feciſſe oſtenderet,
à perditáque cauſa & flagitiis multis contaminata, meritò defeciſſe: haberéque ſe mul-
tos ſocios eius conſilij probare vellet, non veritus eſt, criminari amicum, memoriæq́; ac
literis prodere, quæſtum ſecum eſſe eo tempore Contarenum de moribus inſtitutiſque
Romanorum antiſtitum, & inſectatione ſæua atque iniuſta bonorum: huiuſcemodíque
alia multa ſcribere prorſus inania, & quæ non ſolùm à veritate abhorrerent, ſed etiam
vitæ eius, cui adficta erant, nullo modo conuenirent. Quæ cuncta Ludouicus (vt eſt vir
optimus, & omnis officij, quod in amicitia coli debeat, obſeruantiſsimus) aſſeuerabat, re-
fellendi eius mendacij cauſa, & purgandæ innocentiæ viri illius mortui, quem viuum
magnopere dilexerat: nec tantum hoc ſe ita habere teſtimonio ſuo confirmabat, ſed alios
etiam teſtes huius rei producebat, qui præſentes illic adfuerant: in quibus etiam nomina-
bat Iulium Contarenum fratris legati filium, qui poſt eius mortem & naturæ probita-
te, & commendatione patrui creatus eſt Pontifex ciuitatis, cui præfecturæ regendæ
præpoſitus antea fuerat. cum hoc tanti momenti ſit, ad integritatē Contareni oſtenden-
dam, abſtergendámque maculam illi falſò aſperſam, volui totam rem, vt factam eam
accepi, ac pœne iiſdem verbis quibus, mihi expoſita eſt, commemorare. rebus autem ge-
ſtis ab eo, dum vixit, enarratis, nunc quæ monimenta ingenij reliquerit, fructúſque otij
ipſius indicabo. prius tamen, quod adhuc valet aliquid ad confirmandam doctrinā ho-
minis, teſtimonium de ea re grauiſsimi & erudiſsimi viri citabo: quod additum ſuperio-
ribus teſtimoniis, quæ prodidi de eximio ingenio ipſius, præſtantíque cognitione omnium
diſciplinarum, vera eſſe declarabit: ſimúlque non ſinet quempiā dubitare, quomodo ille,
in vita plerūq; occupata, tot támque præclara opera efficere potuerit, quæ multum etiā
poſteris proſint, perpetuóque teſtentur, qualis ille, quantúſque vir fuerit. Ludouicus igi-
tur, cui cognomen ferrei oris fuerit, nobilis philoſophus, & qui multos annos in Bono-
nienti gymnaſio, ſumma cum laude & admiratione omnium, qui aliquando ipſum di-
ſputantem audierunt, matrem eam omnium optimarum artium coluit. mortuo Conta-
reno, quum ſermo ipſi eſſet inſtitutus cum honeſtis quibuſdam viris de damno, quod eo
tempore factum eſſet interitu illius, plurimíſque animi dotibus, ac maximis virtutibus
vna cum eo extinctis, inquit doloris plenus (nam virum cum valde dilexerat; in fa-
miliaritatémque ſe eius inſinuarat illo tempore, quo legati nomine vrbem eam rexit.)
Ego, quod mihi videor meo iure facere poſſe, nec enim malum me omnino eſſe exiſti-
matorem harum rerum arbitror, adfirmo hunc hominem omnibus, quos aliquando co-
gnoui in philoſophiæ ſtudiis meritò laudatos, qui ſanè non pauci fuere, præſtitiſſe &
ſcientia multarum rerum, & iudicij firmitate: ipſumq́ue vere philoſophi grauiſsimo
nomine dignū fuiſſe iudico. Certe cum ego de aliqua re, propria eius ſtudij, cum eo diſſe-
rebam, videbar mihi præ illo minutus quidā philoſophus eſſe, vel potius nouus quiſpiā
auditor, & plane rudis eius artis quam profitetur. quare ad ipſum ſæpe me confere-
bam, vbi locus aliquis obſcurior mihi negotium faceſſeret: in qua quæſtione quum pau-
lo antea ipſe toto animo verſatus eſſem, & aliquas etiam horas, euolutis pluribus vo-
luminibus, præterito die conſumpſiſſem: ille verò, vt exiſtimari poteſt, ſpatio multo-
rum annorum, nullam cogitationem de ipſa ſuſcepiſſet, ita tamen apte & exquiſite no-
dos illos diſſoluebat, vt videretur diu multúmque non multo antea de ea cogitaſſe. qua-
re (inquit) ſæpe ego pœnè ſtupidus euaſi; mihíque potius cum cœleſti aliqua natura,
quàm*

quàm cum mortali homine viſus ſum loqui: ídque nunc, quia res ita ſe habet, verúmque id prorſus eſt, prædico, nulla alia cauſa impulſus: quis enim non videt aſſentationi nunc locum non eſſe, quæ præterea à perſona, quam ſuſtineo, longe ſemper abeſſe debet? hæc aſſeueranter tunc ab illo prolata quum eſſent, auxerunt magnopere opinionem, quã qui aderant, de præſtanti Contareni ingenio antea in animis habebant. Sed etiam ſcripta quanta fuerit eruditio ipſius, aperiunt: quæ ſanè vt ordine à me tradantur, hæc ſunt: Edidit igitur iuuenis adhuc (x x x enim tertiũ ætatis tũc annum agebat) librum contra iudicium Petri Mãtuani doctoris ſui. Nec tamen ea de cauſa minus pius, quamuis contra pietatem facere videretur, fuit: ille enim in omni ſermone ſuo affirmare ſolitus erat, ex opinione, ſententiáque Ariſtotelis exiſtimari debere animos noſtros eſſe mortales. Quum contra ipſe ſedulò aduerſus eum diſputans, citatis multis locis, & tanquam tabulis obſignatis, oſtenderit longe aliter principem Peripateticorum de ea re ſenſiſſe: viderique potius immortalitate donatos ipſos Ariſtotelem eſſe voluiſſe. cuius opinionis antea Plato, vnde didicerat, ſine vlla dubitatione fuerat. argumenta autem illa firma ad probandum & grauia fuiſſe, opúſque totum valde elaboratum, perſpicitur: quia acutiſsimus ille Phyſicus in libro, quo defendit opinionem illam ſuam, acriter oppugnatam ab eo, quem inſtruxerat, tradit eum librum & doctiſsimum omnium & vberrimum eſſe, qui omni tempore materiam illam perſequuti ſunt, additque videri prorſus eum diuina opera & manu fabricatum fuiſſe. Scripſit etiam de elementis libros quinque, in quibus viam omnem, rationémque Ariſtotelis diligenter expreſsit: miſit autem illos ad Mattheum Dandalum ſororis ſuæ virum: cuius hic ſupra mentio cum magnis veríſque ipſius laudibus facta eſt. addidit his, in altiore philoſophiæ parte, libros ſeptẽ, quos dicauit Paulo Iuſtiniano, nobiliſsimo & clariſsimo ſuo ciui qui odio rerum humanarum, quum pertæſum eſſet varietatis ipſarum, vt facilius diuinas contemplaretur, Deóque ipſi toto animo ſeruiret, in Hetruſcos montes, cœtúmque Camaldulenſiũ ſe contulerat. Hi libri ei qui attente legerit, nullo negotio patefacient, quæ fuerit vis animi ipſius, & quanta prudentia in rebus grauioribus tractandis. ſed idem etiam (vt melius adhuc intelligatur factum illum natura & ſtudio fuiſſe ad perſonam eam ſuſtinendam, quam ipſi multo poſtea ſapientiſsimus Põtifex, multúmque ſemper omni in re prouidens, impoſuit) iuuenis adhuc, vitámque colens ſolutam ac nullis ſacris aſtrictam, occaſionem hanc eius rei nactus, quod familiaris ipſius Pontifex Bergomas deſtinatus fuerat, ipſum inſtituere cupiens, duos libros ſcripſit de officiis eorum ſacerdotum: finxítque ita, atque informauit talem virum, quales ſi forent quibus tantum hodie commiſſum eſt, non laboraremus: quis enim non fateatur pias in primis caſtáſque fuiſſe cogitationes ipſius, totáque mente ac ſtudio ſolidum eſſe in illis volutari optimum virum, poſtquam alium inſtruere & ornare in ea vita auſus eſt, quam ipſe adhuc non attigerat, nec vnquam cogitarat, præcepta illa ſibi vtilia aliquando futura? præterea quum orta quæſtio eſſet in Senatu de Pontificis Max. poteſtate, diuinitus ne illa ſtabilita foret, an humanis conſiliis regeretur: quumque multum de ea re illic in vtranque partem diſputatum eſſet, domum reuerſus, vt quid ipſe de eo ſentiret, oſtenderet, omníque errore ciues ſuos liberaret, ſpatio vnius noctu libellum confecit, qui non excuſus in manibus verſatur. ſed vt iiſdem etiam in ſuo proprióque ipſorum munere prodeſſet: effigiémque eius Reipublicæ, in qua natus erat, exprimeret, quinque libros confecit de ma-

giſtratibus, réque publica Venetorum, qui itidem diuulgati ſunt. poſtquam vero in ampliſſimorum antiſtitum collegium cooptatus eſt, perlectis diligenter ſynodis omnibus, quæ variis temporibus ob emendandum ſtatum Chriſtianæ Reipublicæ coactæ ſunt, in breue quoddam corpus grauiſſimas quaſque ipſarum collegit: ſeruato temporum ordine, materiáque omni, quam perſequutæ, ſunt, demõſtrata. vtile vero mirifice eſſe potuit volumen illud ei ſynodo, de qua tunc ſummis contentionibus agebatur: quãque Paulus III aduerſariis, reconciliandorum animorum gratia, proponebat; multúmque opis afferre illis omnibus, qui in eo certamine verſari deberent, miſit autem opus hoc multarum vigiliarum ad eum, cuius maxime intererat, quid de ea re fieret: & qui eo tempore tota mente in illam curam incumbebat. abſoluto autem illo, par huic opus, & quod eundem finem haberet, aggreſſus eſt: ſcripſit enim quatuor libros de ritibus cerimoniiſque noſtræ religionis, perſuaſioniſque Chriſtianæ, quæ Sacramenta appellant: quibus libris complexus eſt materiam illam omnem, &, quæ radix viſque ipſarum fuiſſet, declarauit: quidque demum pie credi, & cuſtodiri de illis deberet, veris rationibus argumentiſque ſatis firmis confirmauit: nam ipſum argumento hoc ſumpto, ſi quòd pollicitus erat, præſtare voluiſſet, debuiſſe omnem quæſtionem, de qua nunc tot tantæque lites & concertationes inter diſſidentes partes Reipublicæ exiſtunt, explicare, planum & exploratum eſt. quare ſic quoque præclare inſtruxit & armauit illos, qui pro veritate cominus congreſſuri erant cum hominibus magno errore inflatis, & cauſam eam malam obſtinate defendentibus. vt autem libellũ aliũ admodũ vtilem prauis opinionibus ex animis hominum euellendis conficeret, occaſionem hanc habuit. factum eſt, quum ille Bononiam legati nomine obtineret, vt vir prudens ſalutíſque gregis illius, qui fidei ipſius poteſtatique commiſſus foret, vt paſtorem bonum decet, valde ſtudioſus, ad eum veniret, medicinam ab eo petens; rationémque accipere cupiens, qua ſaluum ipſum incolumèmque redderet, quum grauiter ægrotare non paruam partem ipſius cognoſſet: quam tamen totam rem ille ita tractari volebat, quum honeſtam nobilémque ciuitatem regeret, vt ne ignominia illa notaretur, & tamen remedium cito adhiberet, ne magis malum ſerperet. conſilium ipſius quum mirifice probaſſet Contarenus, multa animo reuoluens, vt erat ſummus & accuratus medicus huius peſtilentis morbi, ſtatuit demum ita rem eſſe agendam. confecit tanquam inſtitutionem quandam breuem Chriſtiani hominis, collegítque quæ magis mordere animum debent, probra omnia, & ita vt aperire ipſa oporteat cum dolore ſacerdoti: illum autem commentariolum κατήχησιν appellauit, qui ſane non vni illi ciuitati ſanandæ factus videretur, ſed Chriſtianis omnibus in officio retinendis, & ab illa contagione liberandis. Eum vero grauis ille vir ad ſuos comportauit, diuulgatúmque ſtudio quodam & arte effecit, vt vulgo reciperetur, cunctíque ſe viæ illi tenendæ, legibúſque ſeruandis aſtringerent: ſtatim enim probatus fuit omnibus, exceptis paucis illis, qui plane perditi ac deſperati forent: poſteáque & ipſe formis excuſſus eſt. Quum autem, vt geſta tunc res eſt, temporíque illi aptum fuit, nomẽ & ciuitatis & præfecti ipſius in ſacris rebus curandis cælauerim, illa poſtea patefacta, quum incommodi nihil amplius inde naſci poſſit, deberi puto perſonam etiam à me indicari. Moronus enim Mutinenſium Epiſcopus is fuit, qui & ipſe non multo poſt ob ſingularem prudentiam in rebus gerandis, præclaráſque alias animi dotes, auctus dignitate eſt à Pontifice maximo: cuius ampliſſimi ſa-

cerdotij

cerdotij inſigne Bononiæ manibus ſuis legatus capiti ipſius impoſuit. Illuſtrauit etiam ſcholiis quibuſdam ſuis Contarenus multos obſcuros locos in Epiſtolis diui Pauli, quum ipſas accurate legeret. quo ſane in ſtudio toto animo occupatus erat, cum mors eum oppreſſit. Sed etiam Epiſtolas ipſe non paucas conſcripſit eruditas, & optimorum præceptorum plenas, vt libellos etiam nonnullos alios, aliquam occaſionem illorum conficiendorũ nactus, præcipue autem ſtudiis amicorũ, variiſque eorum temporibus ſeruiẽs, in quibus eſt quæſtio diligenter explicata, perdifficilis ſane, magníque ſemper momenti habita ad vitam bene beatéque degendam: qua traditur liberam eſſe poteſtatem noſtram, omníque nexu cauſarum ac neceſſitate ſolutam, Veteres illi περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ipſam vocabant: & qui de fato diſſerunt, re huic contraria, neceſſario de ipſa diſputationem ſuſcipiunt. cum vero librum miſit ad victoriam Columnam, fœminam lectiſſimam, & quæ ob eximium amorem erga virum mortuum, admirabilémque ingenij laudem in condendo carmine maximo quoque honore digna eſt. ſed etiam, vt ſorori ſuæ, quæ ſe in caſtiſſimum cœtum mulierum Muranarum coniecerat, morem gereret; animúmque ipſius ſuauiſſimo cibo aleret in ea ſolitudine, cui ſe dicauerat, interpretatus eſt, duos Hebræorum illorum cantus Italico noſtræ ætatis ſermone: cum enim ille doctrina ingenióque ſuo prodeſſe quoque alienis ſtuderet; non viſus ſibi eſt poſſe ſuis vllo modo deeſſe. Quin etiam, eodem honeſto deſiderio incenſus vt vtilitatibus fratrum ſuorum ſeruiret, qui crebrò, mercaturis faciendis operam dãtes, nauigabant; confecit libellum de æſtu maris, & quam cauſam reciproca illa fluctuum agitatio haberet, diligenter monſtrauit: qui tamen liber amico ipſius commodatus, magno adhibito ſtudio recuperari nunquam potuit. Sed ne omnia diligenter minutiora ipſius opera, quæ plurima ſunt enumerem: in quibus tamen appareret ſpecimen illius doctrinæ ac iudicij, finem faciam. poſſum enim vere adfirmare, quodcunque temporis vacuum à negotiis nanciſcebatur, in his rebus ipſum conſumere ſolitum: omneſque vigilias ſuas eum conſueſſe temporibus amicorum neceſſariorúmque ſuorum conſecrare: neq; enim oſtentationis & gloriæ cauſa huiuſcemodi ſcriptiones ſuſcipiebat, in hiſque ſe dies atque noctes macerabat: quamuis iuſtus inde honos, nec magnopere reprehendendus conſequatur: ſed, vt dixi, voluntati amicorum, commodiſque indulgens, ſiue ſtudiis ſuis, memoriæque ſeruiens, à ſcribendo nunquam ceſſabat.

DE ELEMENTIS.

LIBER PRIMVS.

A NEMO eſt hominum, Matthæe Dandule, ingenij à
deo tardi, ac ferè ſtupidi, qui nõ ſingularem quan-
dã voluptatem capiat ex rerũ naturę cõtemplatio-
ne, cuius vel ſpecies ipſa oculis obiecta ſui ſplẽdo-
re ac pulchritudine ſummopere nos delectare cõ-
ſueuerit. Quo effectum eſt, vt plurimi excellẽtio-
ri animo, ſublimiorique ingenio præditi, quibus
fortuna huiuſmodi ociũ nõ inuidit, omnibus aliis
voluptatibus ſpretis, omiſſa etiam cura rei familia-
ris, ac pene ſui ipſorũ obliti, ſe totos dederint huic
philoſophiæ parti, in qua tradũtur à ſapientibus viris in lucem proditę rerũ
B natura conſtantium cauſæ, ac in huiuſmodi ſtudijs omnem ætatẽ conſum-
pſerint: in quibus cum ego adoleſcentiæ ac iuuentutis annos impenderim,
poſtquam ad rempubli. acceſsi, nulla ex re maiorẽ ſoleo capere volupta-
tem, magiſque mederi moleſtijs, quibus plerũque afficior in muneribus pu
blicis obeundis, quàm ſi quando per ſucciſiuas horas antiqua hæc mea ſtu-
dia repeto. Tũc etenim mihi videor fœlices horas agere, tũc immortalium
deorum vitam æmulari. Neque interdum hoc tãtum me iuuat, ſi ſumpſero
in manus monimenta ſummorum virorum, commentáque eorum excel-
lentiſſima memoria repetiero: verum ſi quidpiam maioris otij mihi conti-
gerit conſueui non ſolum illa iucũdiſſime meditari, ſed etiam interdũm li-
teris mandare, ſi qua à nobis in eis meditandis inuenta ſunt, ſimúlque com-
C mentis priſcorum philoſophorum obſcurioribus lucẽ ac ſplendorem quẽ-
dã ſcriptis noſtris adferre, ac ſparſa colligere in vnum: hac etenim ratione,
noſtra opera, quod præſtantiſſimos authores diligenter feciſſe cõſtat, phi-
loſophiæ myſteria magis obuia fiunt his, quos nimius labor & longior
deterret ab excellentium alioqui monimentorum lectione. Quamobrem
decreui mi Matthæe ne ab inſtituto meo recederem, nunc cum aliquot
horas vacem à negocijs reipublicæ ſingulis quibúſque diebus, omne illud
tempus impendere in conſcribenda ea philoſophię naturalis parte, quę ver-
ſatur circa elementa, ex quibus mundus hic conſtat, eorúmque mixtionẽ:
ex qua tam magnam rerum varietatem cernimus effectam eſſe: ac demum
de iis agere, quæ mixtionem elementorum plerunque conſequuntur, vt tã-

dem oratio noſtra conſiſtat citra formas metallorum & lapidum, ac ſimi- E
lares partes corporum viuentium, quæ propinquiſſimæ ſunt mixtioni elementorum: quæ phyſicæ philoſophiæ pars etſi cōtinet principia & radices totius ſcientiæ, quæ circa ſpecies & naturas proprias mixtorum omniū verſatur, maximéque facit ad omnem medicæ diſciplinæ notionem, parum culta fere ab omnibus eſt, qui phyſicen profitentur, quod ſæpe mecum es queſtus. Hæc pars igitur ſi noſtra opera in vnum colligatur, dilucidéque tractetur, arbitror non incaſſum has nobis horas abituras, neque operis huiuſce noſtri pœnitere nos poſſe. Verū vt omiſſa longiori præfatione ad rem deueniam, illud tantum lectorem admonitum eſſe volo, nos huic opuſculo nullum eloquentiæ fucum aut verborum ornatum eſſe adhibituros, ſed ſa- F
tis nos facturos putare, ſi res alioqui difficiles atque obſcuræ ſuapte natura tractentur à nobis ea dicendi forma, eóque orationis genere, vt intelligi dilucidè queant. Vt autem in hoc à nobis opere inſtituto progrediamur ea ratione & via, quæ ſcientiæ cuiuis tradendæ maximè conuenire ſolet, incipiemus ab expoſitione definitionis elementi. Omnis namque cuiuſque rei doctrina primum tradere debet quidnam illud ſit, de quo ipſi eſt agēdum: ac deinde proprias ſubiecti affectiones, partes demum ac proprietates partiū, vt Ariſtoteles dicit in poſterioribus. Elemētum verò id eſſe, ex quo fiat aliquid, cui inſit, & ſit indiuiſibile ſecundum ſpeciem, Ariſtoteles idem auctor eſt in quinto libro Primæ philoſophiæ. Namque ſi ex eo aliquid non fiat, nullius vtique rei elementum eſſe poterit. Omne etenim elementum G
pertinet ad genus cauſæ materialis, materia verò omnis ineſt in re cuius eſt materia. Nam id ex quo fit aliquid cum tamen rei effectæ non inſit, ſed deperit, habet rationem & modum priuationis, non autem materiæ, & ad priuationem pertinet, quam diſtingui definitione & natura à materia, in primo phyſicorum euidentibus rationibus probatū eſt. Simúlque eo in loco edocemur materiam à priuatione differre, quòd materia remanet poſt rem factam, priuatio verò minime. Ineſt ergo elementum, quid ad genus materiæ pertinet, in ea re cuius eſt elementum. Verum quoniam materia prima, quæ nullam ſuapte natura formam propriam habet, elementum dici non conſueuit (omne enim elemētum aliquid actu eſt) neque etiam materiæ ſecundæ illæ, quæ in priora corpora reſoluuntur, & ex prioribus corporibus H
conſtituta ſunt, elementa iure dici queunt, ſed tantum prima corpora, ex quibus aliqua conſtant, hoc vendicare ſibi videntur, vt elementa ſint: idcirco additum eſt, in ea, quam attulimus, elementi definitione, quod eſt indiuiſibile ſecundum ſpeciem. Materia prima etenim, quæ non habet ſpeciem vllam, dici non poteſt indiuiſibilis ſecundum ſpeciē, neque etiam aliæ materiæ poſteriores poſt prima corpora indiuiſibiles ſunt ſecundum ſpeciem, cum in priora corpora reſolui queant. Eadem ratione nullum corpus diſſimilarium partium poterit dici elemētum, quoniam eo priores ſunt partes illæ ſimilares, ex quibus eſt conſtitutū: quo fit vt non ſit indiuiſibile ſecundumſpeciē. Cōſimili prorſus ratione orationis, quę voce pronuntiatur ele-

menta

A menta ſunt literæ. Ex literis nanque fit oratio, quæ in ea inſunt, ſpeciémque aliquam ſecundum ſe habent literæ omnes, neque in priores voces reſoluuntur. Dictiones verò ac ſyllabæ, quamuis ex eis etiam oratio conſtituta ſit, ac in oratione inſint, elementa tamen dici minime poſſunt, quia in literas priores reſoluuntur. Verum quoniam elementa corpora quædam ſunt prima, ex quibus aliud quidpiam corpus conſtituitur, conſtitui verò quidpiam ex alijs poteſt vel nullo modo immutatis, aut alteratis inuicem ac permutatis: idcirco vt dilucidior ſit tractatio noſtra, ac ordine apto procedat, priora elementa appellabimus eleměta compoſitionis, ſicut lateres domus, aut grana acerui. Alia dicemus elementa mixtionis, vt in oxymelle acetum
B & mel. Ex his, quæ à nobis dicta ſunt, cuiuis compertum eſſe poteſt, elementa ſimplicia corpora eſſe. Sed quoniam eo tantum modo ſimplicia ſunt elementa, quòd non ſunt mixta ex prioribus corporibus, non tamen ſimplicia ſunt ea ratione, vt non compoſita ſint ex materia & forma, queadmodum infrà euidentiſſima ratione probabimus. Antiquorũ philoſophorum multi, quibus nondum erat comperta huiuſmodi compoſitio ex actu ſcilicet & materia, cum perſpicerent ea, quæ appellare cõſueuimus eleměta, non omnino ſimplicia eſſe, exiſtimauere illa eſſe compoſita ex prioribus quibuſdam corporibus. Plato verò in Timæo (ſi ea quæ in eo opere literis mãdauit ſunt potiùs ad eius dogmata referenda, quàm ad Pythagoricorum diſciplinam) putauit elementa hæc eſſe compoſita ex ſuperficiebus. Quam eius vi-
C ri ſententiam Ariſtoteles multis in locis confutare conatur. Anaxagoras (vt ab eo ordiamur) cum exiſtimaſſet corpora ſimilarium partiũ eſſe primam omnium rerum materiam, viderétque ex his corporibus, quę nos elementa vocare conſueuimus omnia generari, exiſtimauit in hiſce elementis præcipuè eſſe omnium ſimilares partes, & quaſi rerum omniũ ſemina, ex quibus itidem omnes res generari poſſent & oriri. Qua de re minimè omnium huiuſmodi corpora, ignis ſcilicet, aer, aqua, & terra appellationem elementi mereri poſſent: ſi ea, quam ſupra attulimus, eſt elementi natura ac definitio. Verùm Anaxagorę ſententia certiſſimis argumentis in primo phyſicorum ab Ariſtotele confutata fuit: ideo ne ineptus iure haberi queam, nihil mihi amplius dicẽdum eſſe duxi de huius philoſophi dogmate. Democritus ve-
D rò quem ſequutus eſt Epicurus, dixit omnium rerum materiã eſſe corpora indiuiſibilia, quę Atôma appellauit, figuris diſtincta inuicem. Ex his atomis conſtituta eſſe voluit eleměta hęc omnia: ex quibus ſequitur, vt etiam ſententia Democriti corpora hæc, quæ diximus, ex quibus hic mundus conſtat vere elementa dici non poſſint: quoniã conſtant ex corporibus prioribus, quibus proculdubio conuenit definitio elementi ſuperius à nobis expoſita. Democriti hæc poſitio ab Ariſtotele multis rationibus euidentibúſque argumentis confutata in tertio libro de Cęlo, vt alios locos omittam, tandem loco cedere coacta eſt. Nobis ergo erit etiam abſtinendum ab huius philoſophi dogmate confutando, ne videamur officere velle Ariſtotelis gloriæ, ſi noua argumenta excogitare forte vellemus, aũt lectorem

tædio afficere & acta agere, ſi repeteremus hoc in loco Ariſtotelis argumenta contra Democritum. Platonis vero ſententia in Timęo, ſiue ea Platonis ſit, ſiue Pythagoricorum, ea eſt, vt velit prima principia conſtituētia elementa eſſe, duo genera triangulorum, iſoſcelem ſcilicet triangulū, & ſcalenū. Nam cum cenſerent Pythagorici corpora ex ſuperficiebus conſtituta eſſe, prima corpora vtique ex primis cōſtare ſuperficiebus cenſebāt neceſſario ſequi. Primę verò ſuperficies ſeu figurę planę ſpecies ſunt trianguli: præterea circulū, qui rectis corporibus cuiuſmodi ſunt elementa, accōmodari non poteſt. Elementa ergo conſtituta eſſe ex triāgulis neceſſario ſequi putabant. At in triangulorū ſpeciebus eas rebantur eſſe priores, quæ angulū rectum haberent: rectus namque angulus natura prior eſt acuto, & obtuſo angulo, vt ex eorū definitione liquidò patet. Nec non etiam, quoniam rectus vnius naturā refert, cum variari non queat, ſed ſemper ſibi ſit par, omnéſque recti anguli inter ſe ęquales ſint. At acutus obtuſúſque angulus magis ac magis, minúſque etiā ac minus acutus obtuſúſque fieri poteſt. Neque ſibi ſunt pares obtuſi omnes acutíque anguli. Quamobrem præcipuè elegit Plato triangulos rectangulos, Iſoſcelē ſcilicet, & ſcalenū, prętermiſſo æquilatero, in quo nullus rectus angulus eſſe poteſt. Verùm quoniā iſoſceles, qui rectangulus eſt, vnius rātum eſt modi (nam rectū vnum angulū habet, duos vero ſemirectos, neque vnquā ab eo mēſu deduci poſſunt iſoſcelis anguli) ideo nihil amplius fuit in iſoſcele quærēdū. At ſcalenus etiam ſi ſemper angulum vnum rectū haberet, quod tamen minime perpetuū eſt, infinitis vtique modis duos, qui ſuperſunt, varios ac diuerſos habere poteſt. Idcirco cōſtituenda fuit certa ſcaleni ratio ac ſpecies, quę elementis conſtituendis accommodanda eſſet. Sed cum proportio anguli recti ad ſemirectum alterutrum in iſoſcele triāgulo ſit proportio prima in numeris dupla inquam, quę ſcilicet eſt duorum ad vnum; neque hæc proportio in ſcaleno triangulo inueniri queat, quamuis rectum vnum angulum habeat: duo etenim qui ſuperſunt, inęquales inter ſe ſunt. Ideo poſt iſoſcelē, in quo eſt dupla proportio, duorum inquam ad vnum; præcipuam habuit Plato eam ſcaleni ſpeciē, in qua angulus vnus eſſet rectus; inter omnes autem angulos eſſet proportio, quæ in numeris ſequitur proportionē duplam, eam ſcilicet, quę eſt triū, duorum, ac vnius inter ſe; in qua duorum ad vnum proportio dupla eſt, at trium ad duo, ſeſqui altera: trium autem ad vnum tripla. Elegit igitur Plato illud ſcaleni genus, quod rectum vnum angulum haberet; eámque inter latera proportionem, vt maximum latus ſit in potentia ad proximum, in proportione ſeſqui altera; ad tertium verò omnium minimum latus, medium ſit in potētia in proportione dupla. Et (vt more Ptolemęi loquamur, & à lateribus veniamus ad angulos eos deſcriptos in circulo; quibus ea latera cōtrapoſita ſunt, à quibus ſumitur laterum potentia,) erit in hoc ſcaleni genere, quod ſelegimus, vnus angulus rectus, centum ſcilicet & octoginta graduum: alter vero huic proximus continebit duas tertias partes recti anguli ac propterea erit centum & viginti graduū: tertius autem angulus, qui reliquus

A quus eſt, neceſſe eſt vt tertiæ partis vnius recti ſit,quæ ſupereſt ad perficiē-
dos duos angulos rectos: quibus ſunt æquales tres anguli cuiuſcũque triā-
guli;quo fit vt tertius hic angulus ſit graduum ſexaginta. Erũt ergo in hiſce
gradibus & angulis eæ proportiones,quas diximus,ſeſquialtera ſcilicet,triũ
videlicet ad duo, inter centum & octoginta, & centum & viginti. Dupla
verò, duorum inquam ad vnum,inter cētum & viginti,& ſexaginta. Atque
tripla,trium inquam ad vnum,inter centum & octoginta, & ſexaginta. Ex
quibus efficitur vt eadem etiam ſit potentia laterum, quæ opponuntur an-
gulis illis.Ab angulis nanque hæc ſumitur potentia laterum illis oppoſito-
rum. Hanc rationem,vt arbitror, Plato in Timæo innuit, quamuis ipſam
B ſubticuerit,maioríſque negotij eſſe dixerit, quàm vt ibi explicari potuerit;
cui ſ. Deus elegerit illud ſcaleni genus;quod poſtea diuerſa quadam ratio-
ne exponit. Inquit enim in eo ſcaleno vnum latus eſſe in potentia triplum
ad minus. Et aliquanto infrà inquit,in eo hypotenuſam eſſe lõgitudine du-
plam ad minorem lineam.Hoc autem eſt in eo ſcaleni genere,cuius memi-
nimus,in quo ordine quodam eſt proportio trium,duorum & vnius.Nam
hypotenuſa eſt verbi gratia ſex cubitorum,minima linea trium erit,vt oſtē-
dam. Quadratum hypotenuſæ erit triginta ſex.minoris verò lineæ quadra-
tum erit nouem:quæ ſi demantur à triginta ſex,relinquētur viginti ſeptem,
quod erit quadratum tertiæ lineæ; quæ ſimul cum minori continet angu-
lum rectum:viginti ſeptem verò ſunt tripla ad nouem. Hoc patet,quoniā
C in triangulo rectangulo quadratum hypotenuſæ eſt æquale duobus qua-
dratis ſimul ſumptis duarum linearum continentium angulum rectum.
Quod autem hypotenuſa ſit dupla longitudine minoris lineæ, oſtenditur:
nam ſi ſcaleno circunſcribatur circulus, vtique hypotenuſa erit diameter,
centum inquam & triginta graduum: minor linea quæ eſt chorda ſexagin-
ta graduum,eſt latus hexagoni deſcripti in eodem circulo. Erit igitur ſemi-
diameter ſexaginta ſcilicet graduum; vt oſtēſum eſt in Geometria Erit igi-
tur hypotenuſa dupla lõgitudine minoris lineæ. Huius generis ergo ſi ſex
trianguli ſcaleni æquales inter ſe in vnum coniungantur ita, quòd anguli
qui ſunt centum & viginti graduum, in eodem puncto velut centro con-
ueniant, ex duobus verò angulis ſexaginta graduum inuicem compactis
D efficiatur vnus angulus centum & viginti, ac recti duo in medio laterum
coniuncti ex duobus lateribus ſcalenotum, vnum tantum efficiant latus:ex
ſex ſcalenis hoc modo coniunctis efficietur triangulus vnus æquilaterus.
Hæ igitur duæ triangulorum ſpecies,æquilaterus ſcilicet,qui ex ſex ſcalenis
conſtitutus eſt,& iſoſceles rectangulus(alij etenim modi iſoſcelis indefini-
ti ſunt & natura poſteriores rectangulo)omnium figurarum rectilinearum
videntur primi & perfectiſſimi.Quamobrem Plato ſeu Pythagorici poſue-
runt duos hos triangulorum modos principia eſſe quatuor elementorum,
ex quibus mundus hic conſtat, hoc inquam pacto:nam quatuor trianguli
iſoſceles ſi in vnum compingantur, ita quòd recti anguli in centro coëant,
vtique quadratum efficient,vt quiuis per ſe facilè intelligere poteſt: ſex ve-

rò quadrata corpus cubum efficiunt, nulláque alia figura ſolida ex quadratis cōponi poteſt. Corpus autem cubicum Plato terræ attribuit,vtpote quæ ſtabilis ſit, neque ob ſuum pondus facilè dimoueri poſſit. Neque præterea ex iſoſcele triangulo, ſeu ex quadratis ſuperficiebus aliud corpus effici poteſt præter cubicum. At trianguli æquilateri,qui modus reliquus eſt, & tres in vnum compacti ſolidum angulum efficiunt: quibus ſi quartus addatur, pyramis oritur æquilatera, quæ cum acutiſſima omnium figurarum ſolidarum ſit,igni adſcribebatur à Platone. Item quatuor trianguli coniuncti, inuicémque complicati conſtituunt angulum ſolidum; quorum octo efficiunt figuram ſolidam octahedram, ſeu octo baſium:hāc Plato aëri adſcripſit. Demum quinque trianguli æquilateri inuicem annecti queunt, conſtituúntque ſolidum angulum: ex quibus ſi compleatur corpus vt Stereometræ oſtēdunt,efficitur corpus viginti baſium. hoc aquæ Plato impoſuit, vtpote quæ ſit aëre craſſior. Ex pluribus autem triangulis, quàm quinque in vnum compactis effici angulus ſolidus præterea nequit. Ideóque dicebat nullum aliud corpus ſimplex inueniri,præter ea quatuor, quæ ſenſibus etiam expoſita ſunt noſtris. Sed quoniam præter has quatuor ſolidas figuras regulares, quinta etiam conſtitui poteſt ex pentagonis, quorum tria in vnum compacta angulum ſolidum faciunt, ſicque duodecim figuram cōplent duodecim baſium, vt omnino corpora, quæ natura conſtant, reſponderent mathematicis,quæ Pythagorici principia eſſe naturalium cenſebant, vniuerſo hanc duodecim baſium figuram adſcripſere. Ex quo facilè conijci poteſt,hāc Pythagoricorum fuiſſe ſententiam,non Platonis: quoniam Plato in eodem opere attribuit vniuerſo ſeu cœlo figuram circularem & ſphæricam:cum de conſtitutione animæ vniuerſi verba facit. At quoniam principia trium elementorum,ignis ſcilicet,aquæ,& aëris ſunt trianguli ſcaleni, terræ verò iſoſceles ſeu æquicrures trianguli: idcirco ſequitur quòd tria priora elementa inuicem tranſmutari queunt;terra verò,quæ ex eiſdē principis non conſtat, minimè poſſit in alia elementa tranſmutari: quod etiam Ariſtoteles in hac poſitione reprehendit. Hæc de elementis Platonis ſeu Pythagoricorum ſententia, quam latius explicari operæ precium eſſe duximus, quoniā in Timæo paucis obſcuréque traditur, ab Ariſtotele verò vix tangitur,euidentiſſimis argumentis refelli poteſt. Nam præter quàm quòd natura conſtantium corporū mathematica principia facit, primis ſcientiarum mathematicarum principiis contradicit. Nam ſuppoſitio eſt in Geometria, lineam diuidi in infinitum, ac propterea non conſtitui ex punctis: item ſuperficiem diuidi in infinitum, corpora quoque pari ratione ſemper diuidi,atque diuiſiones nullibi ſiſtere. Quamobrem ſequitur neque ſuperficiem conſtare ex lineis, neque corpora confici atque compingi ex planis figuris,quæ ſunt in ſuperficie, eámque ambiunt. Præterea nutritio, auctio, generatio, mixtorum corporum præcipuè fieri ſolet ex terra, quam propterea matrem omnium appellauere priſci omnes; non ergo terræ conuenit in alia minime mutabilem eſſe. Ad hæc commentitium ac figmentum

procul-

A proculdubio videtur, figuram duodecim baſium attribuere vniuerſo, quòd ſphęricum eſſe oſtenditur certiſſimis rationibus. Amplius tum hæc Pythagoricorum ſententia, tum Democriti poſitio de atomis, vnica ratione euidenter refellitur: Ea, quæ pati & immutari nequeũt à ſui natura, ſint elementa compoſitionis tantum, nequeunt tamen eſſe elementa mixtionis; neque ex illis quidpiam conſtitui poteſt, quod ſit aliud pręter ea, aliámque ab illis naturam, & qualitatem habeat; quę actu non ſit in elementis componentibus: vt ratione & inductione cuius compertum eſſe poteſt. Si ergo atomi hique trianguli Pythagorici ſunt immutabiles, neque aliquid pati poſſunt; vtique mixtio vlla fieri nequit: mixtúmque nullum erit: ſed tantum compo-
B ſitio quędam & congeries atomorum corporum ſeu triangulorum. Nam illud, cuius quęcunque pars eſt à quauis paſſione immunis, vtique totũ quoque omnis eſt paſſionis expers. Verùm & ab Ariſtotele in tertio de cœlo, & à Galeno in libro de elementis multis rationibus horum ſententię ſunt confutatę: ideo nobis hęc dixiſſe ſufficiat. Igitur quoniam elementa neque conſtant ex atomis, neque ex triangulis, id nobis diſcutiẽdum reſtat, an ſint omnino incompoſita, an potius aliquam habeant compoſitionem. Aliquibus videri poſſet quoniam hęc prima ſunt corpora, aliorúmque omnium elementa, ac propterea in priora quæpiam corpora reſolui nequeunt, ea vtique incompoſita eſſe. Attamen quemadmodum non grauatè concedẽdum eſt, prima hæc elementa non eſſe compoſita compoſitione mixtionis, quia ſim-
C plicia ſunt ac immixta; neque etiam ea compoſitione, qua cõfecta ſunt corpora diſſimilarium partium: ita fatendum eſt ea compoſita eſſe ex materia & forma ſubſtantiali, per quam ſunt, & à qua nomen habent & definitionẽ, necnon etiam quam ſequuntur qualitates vnicuique illorum propriæ. Nec tamen propterea verendum eſt, ne potius materia & forma ſint elementa, quàm hæc, quæ ex his conſtituta ſunt, corpora: quoniam neque materia corpus eſt, neque ſpeciem habet; neque forma corpus eſt, neque ſpeciem habet per ſe. Horum igitur vtrunque principium eſt elementorum ſimpliciũ, non autem elementum. Nec difficile eſt ratione probare corpora prima, ſimplicia elementa inquam, ex forma & materia conſtare. Nam omne, quod eſt actu, vel eſt actus per ſe exiſtens, vel habet actum, per quem exiſtit: nullum
D autem corpus eſſe poteſt actus per ſe exiſtens: nam actus per ſe exiſtens eſt forma abſtracta & ſeparata à materia: neceſſe eſt ergo vt elementa, quæ ſunt corpora per ſe exiſtentia, habeant actum, per quem ſint. Erunt ergo compoſita ex materia & actu ſeu forma ſubſtantiali, per quam ſunt. Huic addamus quòd elementa ſunt corpora compoſita, non tamen immortalia, quæ ſ. non ſint obnoxia generationi & corruptioni; ſed generari & corrumpi queant. Hoc etiam ratione probatur. Nam elementa ſecũdum naturam mouentur motu recto, recti verò motus inuicem contrarij ſunt: erunt ergo elementa inter ſe contraria: at ſubſtantia omnis habens contrarium, corruptibilis eſt: erunt igitur elementa corruptibilia corpora. Neque tamen propterea quiſpiam ſuſpicetur poni à nobis ſubſtantiæ aliquid cõtrarium eſſe per ſe & ſe-

cundum ſubſtantiam. Verùm hæc elementorum contrarietas eſt in qualitatibus eorum propriis, ſine quibus eſſe non poſſunt. Præterea, ſi elementa eſſent incorruptibilia, vtique ex his mixtum corpus fieri non poſſet, quod aliam quandam naturã haberet, præter eas, quæ actu ſunt in elementis. Quãobrẽ proculdubio in eas recideremus anguſtias, à quibus ſeſe explicare non poſſe Democritum & Pythagoricos ſuprà oſtendimus: qui conſtituunt elementa ex atomis & triangulis immutabilibus. Sequitur ergo ex his, quòd elementa viciſſim inter ſe generantur & corrumpuntur. Materiam ergo primam communem inter ſe habent atque eandem: differunt autem forma & ſpecie: nec non etiam qualitatibus illis quæ ſunt diſpoſitiones propriæ ac ferè veluti proprietates elementorum cuiuſque. Verùm quoniam elementa mixtorum omnium corporum materia ſunt, neceſſe eſt vt ſubſtantialiũ formarum omnium elementares formæ imperfectiſſimæ ſint, ac maximè propinquæ naturæ materiæ & accidentium. Hæc de elementis in vniuerſum dicta ſint ſatis. E F

Cæterùm quoniam elementa hæc, de quibus tractare inſtituimus, & elementa ſunt vniuerſi; quod ex ipſis conſtat: & etiam elementa ſunt mixtorum corporum, vtraque ratione de his à nobis agẽdum eſt. Prius autem tractabimus de elementis, tanquam de partibus, ex quibus conſtitutum eſt vniuerſum; deinde perſcrutabimur omnia ea, quæ pertinent ad elementa ea ratione, qua ſunt materia mixtorum corporum, tractaturi demum de iis, quæ mixtiones elementorum conſequuntur; vt tamen ſiſtamus citra formas & naturas proprias metallorum, & lapidum, ac etiam ſimilarium omnium partium; ex quibus cõſtant animata corpora. Sed antequam quidpiam aliud dicam, illud nobis ſumẽdum eſt ex prima philoſophia, atque ex prioribus tractatibus ſcientiæ naturalis: Inferiora hæc elementa, vniuerſúmque hunc inferiorem mundum ob imperfectionem, quam habet, (plurimũ nanque diſtat à primo principio) eſſe omni mutatione obnoxium, multúmque multitudinis ac inordinationis in ſe habere; quia plurimum recedit ab vno: quod eſt ſtatus omnis ac ordinis principium atque origo. Quo fit vt multa contingant in elementis à caſu, & præter ordinem naturalium agentium, quæ non poſſunt verè referri ad aliam cauſam, præterquam ad priuationem & non ens: in quo eſt abyſſus illa multitudinis & inordinationis, vt in compendio primæ philoſophiæ, quod ſcripſimus, ſatis luculenter à nobis eſt expoſitum e ſententia Platonis in ſophiſta. Nullus ergo mirari debet ſi in plurimis elementorum mixtionibus, quas natura inchoat, non tamen abſoluit; quin diuerſa alia via, vel rurſus diſſoluuntur, vel in monſtra quædam deſinunt, aut in alias mixtiones recedunt longè diuerſas à prioribus. Vtendũ nobis eſt hac cauſa, priuationis inquam ſeu imperfectionis & non entis, à qua eſt omne ens per accidens, omníſque fortuna & caſus: quam diuinatores ignorantes putant ſe ex cœleſti corpore poſſe adferre omnium effectuũ, qui hic producuntur, cauſas & rationes. Hanc non entis cauſam etiam Ariſtoteles in primo phyſicorum libro dicit eſſe rerum natura conſtantiũ cauſam, quæ generationi & corruptioni ſunt obnoxia, per accidens tamen: licet G H

A à poſterioribus Peripateticis in reddendis cauſis effectuum, qui fiunt interdum ob hanc cauſam, omnino fuerit omiſſa. Vnde etiam nonnulli eorum coacti ſint fateri,omnia euenire ex neceſsitate propter cœleſtes ac ſuperiores cauſas neceſſarias.Inde nata eſt Aſtrologia hæc diuinatrix, cæteręque huiuſmodi inanes artes. Alterum quod velim lectores attenrè animaduertere, id eſt,quod Ariſtoteles dicit in Meteoris,hæc elementa inferiorémque mũdum ſeſe habere veluti materiam, corpora verò cœleſtia ac ſuperiores mentes eſſe cauſam efficientem, quæ.ſ.imprimant motum ſuo lumine,& tempore illo,qui aſſecla eſt luminis, diuerſo quodam à calore elementari & igneo;quem iure appellare poſſumus teporem æthereum. Hunc Platonici &

B antiquiores philoſophi putauerunt eſſe corpus quoddam æthereum tenuiſſimum omnia penetrans:quod etiam magnum naturæ ſeminarium nonnulli eorum vocare conſueuerunt apud Ariſtotelem:quoniam corpus nullum quamuis tenuiſsimum, quin etiam mathematicum aliud corpus penetrare poteſt:vtique nullum tale eſt corpus permeans inferiora hæc elementa : ſed cœleſte corpus æthereum eſt,ab elemẽtis ſeparatum: cuius naturalis morus eſt circularis : ab hoc tamen corpore in elementa profluit lumen, motus, & hic quem diximus tepor æthereus,non corpus; ſed æetherea qualitas,quæ omnia penetrat & permeat elementa.huius teporis meminit in libris de generatione animalium, quem dicit ibidem non eſſe calorem ignis, ſed proportionatum elemento ſtellarum . Cum ergo elementa ſint materia,quæ for-

C matur à corporibus cœleſtibus,eorúmque mentibus,nulli eſt ambigẽdum, quin multa fiant in elemenris,quorum cauſam referre non poſſumus in naturas formáſue elementorum proprias : ſed referatur omnis eorum cauſa neceſſe eſt in cœleſtia corpora;quorum vim& actionem elementa recipiũt, háncque eis legem optimus naturæ inſtitutor impoſuit, vt.cœlis pareant,ac eorum veluti dicto inſeruiant.Hæc rectè animaduerſa fuiſſe operæprecium eſt,antequam ad tractationem de elementis deueniremus. In qua is à nobis ordo ſeruabitur, vt prius de eis agamus , quatenus ſunt elementa vniuerſa; ex quibus mundus hic inferior conſtet: poſtmodum de mixtionibus eorũq̃ue naturis dicendum erit,prout ſcilicet elementa mixtionis ſunt. Nullúſque mirari debet, ſi ea diximus eſſe vniuerſi elementa; quoniam mundum

D componunt & conſtituunt,nulla tamen ſui mixtione.Nam pari ratione dicimus literas eſſe vocum elementa,quia voces cõponunt,nulla ramen mixtione,ſed tantum compoſitione quadam non diſsimili ; quin potius eadem propemodum ratione Ariſtoteles vſus in primo Meteororum appellauit corpus cœleſte elementum:inquit enim,lato primo elemento circulariter, quod propinquum eſt inferioris mundi motu diſgregatum accenditur. Elementa igitur hæc vniuerſi ſunt, quoniam componunt & conſtituunt vniuerſum:verùm hoc tantum modo vniuerſum componũt;quoniam in propriis locis narura ſui quieſcunt,& ad locos illos natura etiam mouentur. ſic partes animalis conſtituunt animal:quoniam quæque in ſuis collocatæ ſunt locis, à quibus ſi receſſerint vſpiam, confeſtim animal ægrè ſe habet, dolo-

rémque ſentit: qui ſedatur cum rurſus fuerint reſtitutæ poſitioni illi, quæ naturæ earum conueniat. Ex hiç illud perſpicuum eſt tractatui, qui eſt de elementis prout vniuerſum conſtituunt, maximè conuenire; vt primum paucis ea percurramus, quæ ſpectant ad motum & quietem elementorum: ex quibus inueſtigabimus an ex motu quietéque elementorum, eorum numerus à nobis inueniri queat, qui præcipuè accommodandus ſit ad congruam vniuerſi cōſtitutionem. tum demum paucis perſtringemus ea ferè omnia, quæ ſingulis eorum conueniunt, prout ſunt partes vniuerſi: quod congreſſu ſuo conſtituunt. Elementa ſimplicia corpora eſſe ſupra ſatis perſpicuè, vt reor, oſtenſum eſt: corpori autem ſimplici ſecundum naturam conuenit motus ſimplex. Genera verò ſimplicium motuum, ſi Ariſtotelem ſequimur in primo libro de cœlo, ſumuntur à generibus figurarum ſimplicium; quæ duo ſunt, recta inquam & circularis. Sed ne ratio hæc calumniam patiatur, quod ſ. videamur ex principijs geometricis in philoſophia naturali concluſionem quampiam demonſtrare; hócque pacto de genere deſcēdere ad aliud genus; addamus rationi Ariſtotelis id quod ſenſus experitur. Nam per ſe quiuis intueri poteſt obiectam oculis ſpeciem vniuerſi, ac deprehendere in cœleſtibus corporibus motum circularem: in elementis verò reliquis, ac mixtis pro elementi alicuius in quouis mixto excellentia, motum rectum, vel ad ſuperiores mundi partes cœlíque circunferētiam, vel ad centrum infimúmque locum vniuerſi. Genera igitur ſimplicium motuum duo ſunt: rectus. ſ. & circularis. Motus circularis natura conuenit corpori cœleſti, quod neque graue eſt neque leue, nullíque generationi aut paſsioni obnoxium abſque labore vllo ſuapte natura perpetua circulatione circumagitur; de quo nihil à nobis dicendū eſſe inſtituimus. Superior nanque mundus diuino illo corpore plenus eſt. noſtrum autem inſtitutum eſt agere de elementis, ex quibus conſtat inferior hic mundus. Motus ſimplex rectus, duplex eſt: à medio vnus, alter ad medium. Natura igitur quoduis elementū vel mouetur ad medium; ad quod cum peruenerit, quieſcit: aut contrà natura recedit à medio, ad ſupernáſque euolat ſedes. Motus huiuſce recti quódnam principium ſit, iure ambigere quiſpiam poteſt: an. ſ. elemento intrinſecum, an potius extrinſecum quodpiam. Nam in octauo lib. phyſicorum Ariſtoteles videtur connumerare elementa ac omnia grauia & leuia inter ea, quæ mouentur ab alio: ex ſe etenim moueri, videtur ſolum animalibus poſſe attribui, quæ etiā ex ſe quieſcere queant. Præterea ea, quæ ex ſe mouentur, diuiduntur in partē per ſe mouentem, & partem per ſe motam; quod nec elementis, nec deniqúe vlli corpori graui leuíue conuenire poteſt. Nam neque ex ſe quieſcunt cum eis libuerit: imò mouentur motu continuo, niſi quid obſtiterit, quouſque peruenerint ad proprium naturalémque locum. neque diuidūtur, vt animalia, in partem per ſe mouentem, & partem per ſe motam: conſtant enim ex forma imperfectiſsima, & materia prima tantum: quæ eſt ens in pura potentia. Non ergo mouentur elementa ex ſe: qua de re efficitur, vt ab alio moueantur; niſi velis ea immobilia efficere. Contra hæc eſſe videntur, quoniam

A elementa mouentur motu naturali, imò motus eorum ſimplex eſt: quia forma ſimplex eſt principium motus ſimplicis: illud autem principium motus quòd eſt natura; eſt principium eius in quo eſt, vt dicit Ariſtoteles in ſecundo Phyſicorum. Non ergo elementa videntur moueri ab extrinſeco & ab alio; ſed à principio quòd intra ea ſit. Præterea mouens proximũ, & motum ſunt ſimul, vt oſtenditur à philoſopho in ſeptimo Phyſicorum: cùm autem grauia deorſum ferantur, & ſurſum leuia, nullum extrinſecum deprehendi poteſt, nec etiam fingi, quod ea moueat: non ergo mouentur à principio vllo quod ſit extra ipſa. Hanc quæſtionem non eſt admodum difficile ſoluere, ſi attentè diſpiciamus ea, quæ dicuntur ab Ariſtotele in octauo Phyſicorum,

B & in quarto libro de Cœlo. Nam illud maximè verum eſt: Elementa grauia & leuia naturali motu non moueri ab vllo, quod extra ipſa ſit, quódque ſit efficiens proximum illorum motus: imò mouentur à propria forma, propriáque leuitate ſeu grauitate, tãquam à principio proximo motus; quæ in maiori mole maior eſt & efficacius mouet, id eſt velocius. Hoc verò eſt adeo perſpicuum, vt ſenſui etiam ſit exploratum: quãuis nulla ratione comprobaretur. Mouentur igitur elementa à principio intrinſeco: non tamẽ propterea mouentur ex ſe, vt animalia; ſed ea de cauſa mouentur ab alio, quoniam proximum principium motus eſt inclinatio ad locum, ad quem vnaquæque res mouetur: inclinatio verò in elementis propria eorum grauitas ſeu leuitas eſt; qua deorſum ſurſúmue tendunt. in animalibus verò propria

C inclinatio eſt appetitus ſiue rationalis, ſiue ſenſitiuus; vt oſtendit Ariſtoteles in tertio de anima. Appetitus autem quicunque animalis ſequitur apprehenſionem ſiue boni ſiue mali: at apprehenſio omnis eſt propria & intrinſeca animalis operatio; ideo animal rationale ex ſe mouetur, quia ſibi ipſum eſt cauſa illius inclinationis, appetitus inquam quo mouetur. Sed in elementis nihil eſt quod queat eſſe cauſa grauitatis leuitatíſue, quarum nixu mouentur: verum generans elementum tribuit ei ſimul cum forma inclinationem hanc, quam habet ad proprium naturalémque locum: ideo non mouentur ex ſe elementa vt animalia; ſed ab alio, à generante inquam; à quo ineſt eis propria naturaliſque inclinatio ad locum proprium; ad quem ſemper tendunt, & ſi à re quapiam detineantur ne eo ferantur, ſemper premunt, & rem

D illam vrgent, quæ obſtiterit; vtpote quæ propria inclinatione ſemper ad proprium locum tendant. Igitur non ex ſe mouentur, ſed à generante: habent tamen nihilominus principium proximum motus intra ſe, inclinationem videlicet illam, cuius nixu feruntur ad ſuum quæque locum. Hac de principio motus elementorum quæſtione ſoluta, rurſus alia ſuboritur quæſtio: An ſcilicet grauitas hæc vel leuitas, qua elementa feruntur ſurſum deorſúmue veluti à principio intrinſeco, ſint formæ quædam, quæ ſint ſubſtantiæ, quibúſque natura & ſpecies elementorum conſtituantur: an potius ſint accidẽtia quædam, quæ formas & naturas elementorum conſequantur. Nonnulli, qui Auerroi primas partes attribuũt in philoſophia naturali, ex quibuſdam locis, quos in eius auctoris monimentis annotatũt, pronuntiauere ex Auer-

rois ſententia grauitatem & leuitatē formas eſſe pertinentes ad ſubſtantiam E
& elementorum ſpeciem conſtituentes,quod etiam ratione adſtruere cona
ti ſunt.Nam natura eſt principium motus eius,in quo eſt.cum verò grauitas
& leuitas ſint principia motus naturalis intrinſeca elementis, erūt igitur eo-
rum natura,ſed non materia,vt perſpicuum eſt. Nam in materia elementa
conueniunt (vna etenim omniū eſt) at in grauitate & leuitate differūt:ergo
erunt natura, quæ eſt forma. Cæterum quamuis hæc doctiſſimorum philo-
ſophorum ſententia ſit,nobis tamen videtur non ſatis conuenire iis,quæ A-
riſt.tradidit,& ratio ſuadet.Etenim nulla ſubſtātia eſt per ſe ſenſibilis, quod
Ariſtoteles inquit in ſecundò libro de anima. Senſus nanque circa cortices
ſubſtantiarum verſantur,id eſt,circa accidentia: ſola verò mens ad nucleum F
id eſt ad ſubſtantiam penetrat; ſed grauitas & leuitas per ſe à ſenſu cōprehen
duntur,vt quiuis experitur ac ſentit; nec minus comprehenduntur à brutis
animalibus quàm ab homine : quin muli quidam & cameli ferè omnes,qui
impedimenta ac merces gerunt, cum ſentiunt ſibi plus iuſto oneris impoſi-
tum fuiſſe,excutere conantur clitellas, ac onus impoſitum, calcibúſque &
vniuerſo geſtu corporis ſignificant ſe iniquo pondere premi.Per ſe ergo ſen
ſu percipiuntur tum grauitas tum leuitas. igitur ſubſtantiæ non ſunt,ſed ac-
cidentia. Præterea Ariſtoteles in ſecundo libro de partibus animalium con-
ueſerat accidentia elementorum, ac poſt caliditatem & frigiditatē mentio-
nem facit de grauitate & leuitate. accidentia ergo,non ſubſtātiæ ſunt graui-
tas & leuitas.Neque difficilis admodum ſolutio rationū, quæ adductę ſunt. G
Nam natura præterquam quòd eſt principium eius in quo eſt,& intrinſecū;
eſt principium primum; vt in eius definitione dicitur;cui coniunctum eſt in
ſtrumentum proprium,id eſt accidens proprium,quo natura agit. Grauitas
ergo & leuitas,quia non ſunt prima principia,non ſunt naturæ. verùm quo-
niam conſequuntur naturam, iure dici poſſunt ineſſe ſecundū naturam ele-
mentis;quemadmodum etiam motus,qui ex eis principiis conſequuntur,ſe
cundum naturam inſunt elementis.ignis enim ſecundum naturam leuis eſt,
itémque ſecundum naturam ſurſum euolat. E contrariò terra grauis ſecun-
dum naturam,itémque pari modo ad centrum tendit.Neque etiam loci de
Auerroe adducti multum me mouent,vt credam Auerroem ita ſenſiſſe.ete
nim ſæpenumero cum naturæ rerum propriis nominibus careant,vtimur in H
eis explicandis vocabulis accidentium,quæ notiora nobis ſunt,& ſenſui ma
gis familiaria; à quibus oritur cognitio intellectus. Hæc ſatis ſunt dicta de
principio motus intrinſeco,grauium & leuium elemētorum. Nunc paucis
ea quæſtio eſt à nobis pertractāda;an ſcilicet elementa in motu naturali,quo
feruntur,per ſe indigeant medio, & quónā pacto moueantur. Ariſt.in quar-
to phyſicorum,vbi agit de vacuo,inquit, quòd in ſpatio vacuo grauia & le-
uia mouerentur in tempore indiuiſibili,id eſt in inſtanti & momento,quod
impoſſibile eſt. Ergo ad motum grauium & leuium per ſe requiritur mediū:
in vacuo etiam ſpatio moueri non poſſent.Nam qualis eſt proportio ſubtili
tatis,aut ſpiſſitudinis medij ad mediū,talis eſt ratio etiam quòd æquè graue,
eadem

A eadẽ figura magnitudineq; prẹditũ velocius ſeu tardius moueatur, alia re itẽ æquè graui eiuſdémque figuræ & magnitudinis. Pleni verò ſpatij ad vacuũ nulla eſt proportio, ſicuti lineę ad punctum. In nulla igitur tẽporis parte mouebitur æquè graue in ſpatio vacuo; ſed in eo tempore, quod ita ſe habet ad tẽpus; ſicuti punctũ ad lineã: quo efficitur vt in inſtanti moueatur: hoc autẽ fieri nequit, quia omnis motus eſt in tẽpore quopiã, vt in ſexto libro eiuſdẽ operis certiſſimis rationibus oſtenditur. Hæc Ariſtotelis ratio ab Auẽ Pace viro doctiſſimo habita eſt veluti ſophiſtica: inquit enim, quòd ſicuti in motoribus corporũ cœleſtiũ, vbi nullũ eſt mediũ, nihilque quod eorũ motũ impediat, velocitas motus ſequitur motoris excellentiã & virtutẽ: ita etiam in
B grauibus & leuibus corporibus excellentiã grauitatis ſequitur velox deſcẽſus, leuitatis præſtantiã velox aſcenſus. Igitur per ſe grauius velocius deſcẽdet eo, quod eſt minus graue: æquè verò grauia, æquè velociter. Per accidẽs tamen in motu grauiũ & leuiũ cõtingit aliud impedimentũ ex medio allatum; quod cum ægrè patiatur ſe diuidi, (vnumquodque etenim ſicut natura appetit eſſe, ita appetit vnitatẽ, quæ in diuiſione cõſtat) reſiſtit proculdubio mediũ & impedit motũ tum grauiũ corporũ, tum etiã leuiũ: ex quo contingit motũ fieri tardiorẽ. non tamen propterea ſequitur, ſi fiat medium, quod prius erat ſpiſſius, longè ſubtilius, creſcere etiam motus velocitatẽ, in ea proportione, qua medium fuerit factũ ſubtilius; ſed ſequitur in ea proportione decreſcere tarditatẽ quæ per accidens addita fuerat ex medij denſitate, natu
C rali motui: qui ſequitur naturã illius corporis grauis: ſicut ſi pedali lineæ addatur itẽ quantitas pedalis extranea, bipedalis tota efficitur: à qua ſi auferatur dimidiũ lineæ additæ, remaneátque dimidiũ tantũ prioris lineæ additæ, quæ ſubdupla eſt eius pedalis lineæ, quæ adiuncta fuerat; non tamen proportio totius prioris lineæ bipedalis inquã ad totã, quæ remanet, pedalẽ ſcilicet cũ dimidia, erit proportio dupla. Ariſtotelis igitur rationẽ inefficacẽ eſſe putauit Auen Paces, quin potius fallacẽ & ſophiſticã. Beatus Thomas vir item doctiſſimus & nunquã ſatis laudatus, exiſtimauit rationẽ illã fuiſſe factã ad hominẽ, & ex principiis priſcorũ philoſophorũ procedere; qui adeo addicti erãt vacuo, vt abſq; vacuo exiſtimarẽt nullius rei motũ fieri poſſe. Quod ex præclariſſimo poëmate Lucretij, ꝙ Epicuri & Democriti ſentẽtiã de vacuo
D conatur adſtruere, quiuis facile perſpicere põt. Dicit ergo beat⁹ Thomas in vacuo motũ in inſtanti & momento minime fieri poſſe; ſed omnẽ motũ in vacuo etiam ſpacio futurũ in tẽpore. Nã fieri non poteſt, vt in eodẽ tẽporis momento corpus quodpiã ſit in duobus locis, quorũ alter diſtet ab altero. Igitur ſi gleba quæpiã terræ quieuerit in loco quopiã, à quo incipiat ſpatiũ vacuũ, vtique dat vltimum inſtans huiuſce quietis, vt in ſexto libro Phyſicorum oſtenſum eſt. Quòd ſi gleba hæc moueatur & perueniat ad locũ illum, vbi vacuũ eſſe deſinit; dabitur etiã primum inſtans, in quo incipit eſſe in loco eo, qui terminus eſt, ad quẽ motu peruenit. motus nanque omnis datur vltimũ, in quo mobile mutatũ eſt. vel ergo hæc inſtantia momentáque tẽporis re idẽ ſunt, cogitationéque tantũ diſtinguuntur: vel re diuerſa erunt mo-

mẽta.Si dicas ꝙ re idẽ ſint,& cogitatione ſolũ differant,efficitur proculdubio, vt in eodẽ momento tẽporis gleba hæc ſit in duobus locis diſtantibus, quo nihil magis eſt impoſſibile.ſin verò eadẽ momenta non ſint, vt neceſſe eſt fateri,intérque duo quæuis momẽta,quãuis proxima,tẽpus mediũ ſit(nã neque linea ex punctis,neque tẽpus ex momentis confici poteſt)in eo igitur tẽporis ſpatio motus per vacuũ erit. Ariſtotelis ergo ratio(inquit Thomas) iis nititur,quæ ab aduerſario poſita ſunt:idcircóque cõtra eũ efficax eſt. ſed ad motũ grauiũ & leuiũ mediũ non eſt per ſe neceſſariũ, quia in ſpatio etiã vacuo moueri poſſent. Auerrois verò in quarto phyſicorũ, qui maximè excelluit ingenio, vſúſque eſt incredibili perſpicacia in eruẽdis Ariſtotelis ſententiis,inquit,rationẽ Ariſtotelis eſſe efficaciſſimã,& mediũ ſpatiũ adeo eſſe neceſſariũ in motu grauiũ & leuium, vt ſine medio moueri nullo modo poſſint. quæ res vt melius intelligatur,pauca quædã præfabimur. Ex definitione motus quiuis facilè intueri poteſt(vt alias rationes omittã)quemlibet motũ eſſe continuũ :motus etenim eſt actus entis in potentia, quatenus eſt in potentia.Si ergo per motũ mobile eſt in potentia ad vlteriorẽ actũ,perfectũ inquã, neceſſe eſt vt motu ipſo mobile tendat ad vlteriorẽ actũ, neque vllo pacto ſiſtat.Continuus ergo motus omnis eſt, nullúſque motus eſt indiuiſibilis, & in momento tẽporis factus Non poteſt autẽ eſſe in motu cõtinuatio hæc ex ſola virtute mouentis,niſi fuerit etiã reſiſtentia aliqua, quam virtus mouentis ſuperet Itáque ſecundũ eã proportionẽ,qua virtus mouentis ſuperat reſiſtentiã,motus quoque velox eſt:atque in his motibus,in quibus proportio maior eſt, eſt maior celeritas : vbi minor proportio, tarditas maior eſt. Vbi autẽ virtus mouentis non ſuperat reſiſtentiã, aut non ſecũdũ certũ & à natura cõſtitutũ exceſſum ſuperat, nullus efficitur motus. de qua re in ſeptimo phyſicorũ lib. ab Ariſto. luculentiſſimè eſt tractatũ. Ex quibus ſequitur propoſitionẽ ſumptã ab Auen Pace minimè verã eſſe:velocitatẽ.ſ. motus ſequi tantũ virtutẽ mouentis, nulla facta de reſiſtentia mẽtione. Nõ tamẽ propterea quiſpiã putet reſiſtentiã eſſe nõ poſſe, niſi vbi vis inferatur, & fiat motus cõtra inclinationẽ rei mobilis. Nã interdũ reſiſtentia eſt cũ vi; quãdoq; autẽ poteſt eſſe reſiſtentia ſine vlla vi. Si enim mobile à natura ita ſit factũ, vt in motũ quẽpiã inclinetur; in ipſo autẽ non ſit principiũ actiuũ motus,ſed paſſiuũ tantũ;vtique abſque mouẽte nõ mouebitur, quãuis ſuapte natura tẽdat in eũ motũ. Sicuti autẽ à natura in eũ motũ inclinatum eſt mobile,vt ſ. à mouente naturaliter moueatur eo motu,& nõ alio : ita etiã à natura,quã habet,effectũ eſt,vt ab vllo mouente moueri nequeat;niſi quod certo exceſſu exceſſerit virtutẽ mobilis,& actũ, quẽ mobile habet ; eoq; exceſſu certa quadã velocitate moueat, ampliori verò exceſſu celerius quoq; moueat. Mobile ergo, quod certã naturã habet, quãuis ea natura inclinetur ad motũ quẽpiã,reſiſtit tamen mouenti per eãdẽ naturã & actũ ſine vlla vi; nẽ veloci⁹ tardiúſve moueatur, ꝗ̃ deceat exceſsũ eũ,quo exceditur à virtute mouẽtis. Neceſſe eſt ergo in omni motu eſſe reſiſtentiã. aliter nanque cõtinuus motus eſſe non poſſet; reſiſtentia tamen eſſe poteſt ſine vi vlla. Quo fit

vt in

A vt in corporibus cœleſtibus, cum actum quendam habeant certámque naturam, qua ad certum motũ inclinantur, velocitas motus ſequatur proportionem exceſſus virtutis mouentis; quo ſuperat naturam & perfectionẽ propriam mobilis; licet ibi nulla ſit vis, omniáque fiant ſecundum naturã. Ideo Ariſtoteles in ſecũdo libro de cœlo inquit: Si ſtella adderetur cuipiam orbi, aut orbis ille ab eo motore nõ moueretur, aut tardius moueretur. Nam ex perfectione ſtellę additę nõ amplius motor eo exceſſu ſuperaret mobile, ſed minori. At in elemẽtis, quæ ſunt cõpoſita ex duobus tantũ principiis ſimpliciſſimis, forma ſcilicet ſimplici & materia prima; quæ eſt ens in pura potẽtia; neque determinata eſt à quapiam natura, vtique principiũ actiuũ motus
B eorũ forma eſt, & grauitas ſeu leuitas. Materia verò, quæ principiũ paſſiuũ eſt, nullũ habet actum, nullámque naturam: Ideóque ex ea, reſiſtentia nulla ſumi poteſt ſiue cũ vi, ſiue ſine vi, reſiſtentiã velis. Nam vis eſſe nequit, vbi nulla eſt natura, nullus actus; cõtra cuius nixum vis fiat. Nulla itẽ eſt ad motum quempiam determinatum & certum inclinatio; vbi nõ eſt determinata natura, ac certus quiſpiam actus. Ergo in motu naturali elementorũ, ſi principia tantum intueamur, ex quibus elementa conſtant, nullam inueniemus reſiſtentiã; quæ tamen neceſſaria eſt in quouis motu, niſi fuerit motus indiuiſibilis: quod eſſe non poſſe ſuprà oſtendimus ex definitione motus. Cogimur ergo inuenire reſiſtentiam in medio; quod vi diuiditur ac diſpellitur ex impreſſione elementi. Idcirco Ariſto. veriſſima ratione vſus eſt in quarto
C Phyſicorum, velocitatémq; motus elemẽti tantũ ſumpſit ex ſpiſſitudine ac raritate medij; neque illa addita eſt naturali velocitati, vt dicit Auen Paces vir alioqui doctiſſimus. quia ſi demas mediũ, nulla eſt velocitas motus, quin potius nulla continuitas, cum nulla ibi ſit reſiſtentia. Quod verò acutiſſimè inquit beatus Thomas, non diffitemur, impoſſibile eſſe vacuũ quodpiã ſpatium eſſe in rerũ natura. Quod ſi quis eſſe poſuerit, nihil eſſe abſurdi videri debet; ſi poſitioni impoſſibili addideris veras propoſitiones ſequi poſſe cõtradictoria. Ex poſitione igitur vacui, ſequitur in eo vacuo ſpatio fieri motũ nõ poſſe, niſi indiuiſibilẽ; quoniam in inani nulla eſt reſiſtentia. Itẽ ſequitur motũ eſſe in tẽpore; quia fit per ſpãtiũ extenſum, & quantũ, & à loco in locũ aliũ. Per ſe ergo mediũ requiritur ad motũ elementorũ: quod ni ſit, vtique
D moueri nõ poſſunt. Qua de re quidã philoſophi noſtra tẽpeſtate illuſtres dixere elemẽta per accidẽs moueri, quoniã mouẽtur ad motũ alterius, medij ſcilicet. Nos verò dicimus elementa nõ ſimpliciter moueri per accidẽs, ſed per ſe moueri: quodã tamen modo cõmodè poſſe dici elementa moueri per accidens. Illud nãque propriè & ſimpliciter mouetur per accidens, quod ita mouetur & fertur, ſicuti is qui in curru vehitur aut in naui. In quinto Phyſicorũ cõmodè de hoc agitur. Si ergo elementa ſimpliciter mouerẽtur per accidens; nimirũ oporteret elementa per ſe neque ſurſum ferri neq; deorſum: verùm inhærere alicui quod per ſe moueretur illis motibus. Conſtat tamẽ elementa non ita moueri, ſed ipſa ſuo nixu tendunt deorſum ſurſúmve. Neque fingere eſt quodpiam aliud, in quo hæreãt: quod eis motibus per ſe mo-

uentur. aliquo tamen modo per accidens elementa mouẽtur, quoniam propterea mouentur, quoniam medium diſrumpitur & diuiditur ex illorum nixu: & quo citius medium ſectum fuerit, eo celerius mouentur; neque aliunde reſiſtentiam habent, præterquam ex medio. Hac ergo ratione non iniuria concedere poſſumus elementa naturali motu moueri per accidens. Diſcuſſa hac quæſtione, alia ſuboritur: Cur ſcilicet elementa grauia leuiáque omnia, quæ mouentur, prout natura fert elemẽti, quod in eis præ cæteris dominatur, citius & celerius ſemper moueãtur, quouſque eò peruenerint quo tendunt. Huius rei cauſam nonnulli adſcribunt impetui. Inquiunt enim maiori ſemper impetu hæc omnia ferri, ideóque etiam celerius moueri. Sed cũ eos magis vrges, interrogáſque quídnam ſit hic impetus? quę qualitas? vnde veniat in elementa? vel tacent, vel confingunt commenta quędam, quæ non ſatis intelligi queunt, nedum ſunt. Nõnulli alterari atque affici elementa putant à proprio naturalíque loco: quæ quo magis eò appropinquant, eo magis afficiuntur: vnumquodque etenim magis afficit propinquam rem, quàm diſtantem. Cæterum ſi ab his quæras, cur nam, ſi idem lapis ſeu eadem terræ gleba delata fuerit deorſum, ſpatióque quinque paſſuum tantum deſcenderit, eadémque iterum ſublata è ſolo, in quod decidit, idem ſolum repetat vnius tantum paſſus ſpatio delata, poſtrema inquam parte prioris ſpatij quinque paſſuum; longè celerius per eum paſſum poſtremũ priori motu deſcenderit, quàm poſteriori hoc; cum tamen à centro eodem interuallo diſtet & hoc poſteriore motu, & priore, cum ferebatur per poſtremum hunc paſſum quintum inquam: nimirum ſilent, neque aliquid habent, quo poſitionẽ cauſámque ſuam tueantur. Ideo dicimus nos huiuſce rei plures cauſas eſſe, quæ (vt reor) in vnum conueniunt, faciúntque motum velociorem ad finem vſque. Primo nanque, vt in octauo Phyſicorum Ariſt. dicit, vbi tractat de motu eorum, quæ proiecta per ſe mouentur, inquirítque à quonam moueãtur, poſtquam liquerint proiicientem hominem, ſeu machinam: animaduertendum eſt eam eſſe naturam aeris & aquæ, vt in propria naturalíque ſui ipſorũ ſphæra, ſi à quopiam impellantur quoquo verſus ſuo nixu poſt impulſum eum primum aliquo ſpatio feruntur, ac aliquantiſper motum citatiorem faciunt: deinde paulatim motum ſiſtunt; donec planè cõquieſcant. huic addas, quoniam vacuum ſpatium eſſe quodpiam natura maximè abhorret, ne mũdi vnitas tollatur. Idcirco cum in aqua vel in aere quidpiam mouetur, ſimul ad illius terga cõcurrũt partes proximæ aeris vel aquæ, quæ prius pulſæ proprio deinde nixu pellunt, & vltra promouẽt. hæ verò, quo plures fuerint maioríque nixu pulſæ, eo citius & vehementius concurrentes ad terga mobilis illius, illud impellunt ac mouent. Cum ergo gleba terræ deorſum deſcenderit, vtique aerem ſecat, & deorſum pellit, partes verò aeris diuulſę cõcurrunt ad terga glebæ, eámque viciſſim deorſum pellũt: quo fit vt naturali nixui etiam hic addatur, ac propterea velocius gleba moueatur; quæ item velocius mota maiore nixu aerẽ pellit, & ſecat; vehementius diuulſi aeris partes concurrentes ad terga, & plures quàm priores & velocius motę magis adhuc & magis glebam impellunt: quo fit vt citius gleba deſcendat, paríque ratione

A ſemper citius, quouſque ad ſolum peruenerit in quo quieſcit. Hęc cauſa veriſſima eſt, vt quiuis facilè intelligere poteſt, cur grauia & leuia, quanto magis acceſſerint ad ſuum quæque locum, tantò moueantur celerius. Præter hanc eſt & alia cauſa. Nam res mota in aëre, præterquam quòd aërem ſecat, impellit etiam deorſum inferiorem aëris partem, antequam deſcendēs amplius ipſam quoque ſecuerit. Nulli autem dubium eſt, quin medius aër, ſi in contrariam partem moueatur, magis obſiſtat ei, quod contra eius impetum mouetur; quàm ſi quieuerit: item ſi quieſcat, magis reſiſtit deſcendenti glebæ, quàm ſi in eandem partem moueatur, ad quam fertur elementum ſeu gleba, quæ deorſum per eum aërem fertur. Quin etenim perſpicuū eſt quòd B quanto celerius aër fertur in eandem partem, tanto minus obſiſtit. Cum ergo terræ gleba ad partem illam aëris, quā iam vi, nixúque ſuo deorſum impulit; certiſſimum eſt quòd ob minorem obſiſtentiam velocius deſcendet: quamobrem magis propellet proximam aëris partem; ad quam cum deuenerit, ob minorem eius reſiſtētiam adhuc velocius mouebitur quàm prius. Itaque hac ratione ſemper motus fiet velocior, quouſque peruenerit ad locum eum, in quo ſecundum naturam quieſcit. Duæ hæ rationes mihi videntur veriſſimè adduci poſſe, Cur ſcilicet grauium & leuium corporum naturalis motus ſemper fiat velocior, quouſque ad finem peruenerit. Nonnulli præterea addunt hanc quoque rationem tertiam: Inquiunt etenim, Cum natura omnis ab intelligentia dirigatur; nihil abſurdum eſſe, ſi in operationi- C bus naturalium agentium interdum perſpiciamus aliqua rationis veſtigia: hinc eſſe, (vt alia innumera omittam, quę omnibus obuia ſunt, in generatione animalium & plantarum, earúmque operationibus atque accidentibus) quòd videmus aquam calefactam citius ab aëre frigido frigefieri & coagulari, quàm frigidam: quoniam ſcilicet magis imprimit frigiditas in contrarium, quàm in ſimile. Sic fiūt antiperiſtaſes, complurāque huius generis mira. Hac ergo de cauſa euenire dicunt, quòd res grauis ſeu leuis quanto diutius mota fuerit ſecundum naturam, locóque natura ſibi debito propinqua fuerit; tanto magis niti & premere, nulla tamen propterea addita qualitate aut pondere, ſed eodem naturali pondere magis ac vehementius niti, quanto longiori ſpatio delata fuerit, & fini propinquior. Hanc cauſam neque im- D probandam neque adprobandam mihi ſumo. Sed cum duæ ſuprà expoſitæ optime mihi ſatisfacere videantur, ac ſine ope intelligentiæ ac rationis cuiuſpiam, ex accidentibus eorū motuum, cauſam adferre, ſatis mihi ſint duæ priores cauſæ. Poſtquam à nobis ferè omnia expoſita ad motum rectum & ſimplicem elementorum, inueſtigemus quótnam ſint elementa, ex quibus conſtituitur vniuerſum, præter primum corpus æthereum, quod mouetur motu circulari ſempiterno atque perpetuo. Plato in Timæo, mundum hunc corporeum quidem, maximè tamē pulchrum, inquit factum fuiſſe à primo rerum omnium opifice: quamobrem & tactu & oculis comprehenſibilem eſſe effectum: nihil autē oculis percipi poſſe abſque luce, neq; tactui obſiſtere, & palpabile eſſe poſſe abſq; terra: ex terra ergo mundū conſtare & igne.

Nam lucem ab igne prodire,imò quãdam ignis ſpeciem eſſe putauit Plato. E
Duo ergo hæc corpora extrema ſunt,ex quibus conſtat vniuerſum. Verum
extrema indigent medio,quo veluti vinculo & nodo fiant vnum, & inuicẽ
coniungantur.Medium verò illud maximè eſt ſecundum naturam; quod e-
tiam maxime vnum eſt cum vtroque extremo.Tale autem medium reperi-
tur in proportione geometrica. Nam in ea proportione mediũ alterutri ex-
tremorum collatum ſtatim refert naturã alterius extremi; vt puta,duo,qua-
tuor,octo.nam octo ad quatuor duplam habet proportionẽ:item quatuor
ad duo,duplam.Contrà,duo ad quatuor collata:ſubduplã:quatuor item ad
octo,pari modo ſubduplũ eſt. Huiuſmodi ergo medio contraria ſeu extre-
ma maximè efficiuntur vnum.Ignis igitur & terræ mundi elemẽta extrema F
huius rationis medio coniungi opus eſt;ſi mũdus maximè vnus effici debet.
Verùm,vt à geometris demonſtratur,inter duas ſuperficies planas vnũ tan-
tum mediũ in hac geometrica proportione inueniri poteſt:at in corporibus
ſolidis hoc fieri nequit, vnico medio corpore: quod ita ſe habeat ad extre-
ma corpora, quemadmodũ ſupra diximus quatuor ſe habere ad duo atque
ad octo.Sed duo corpora oportet eſſe media,quibus extrema vniantur hac
proportione geometrica.Hoc Euclides euidentiſſimé demonſtrat.Igitur in
mundi cõſtitutione ignis & terra ſi cõiungi optima ratione debeãt,duobus
indigẽt corporibus mediis. Merito ergo ab optimo & ſapientiſſimo rerum
opifice aër & aqua collata fuerunt inter ignem & terram. Mundus igitur
ſumma ratione ex quatuor his elementis conſtat, igne, aëre, aqua,& terra. G
Hæc Plato in Timęo. Nobis verò neque illud in præſentia diſcutiendũ du-
cimus,an ſcilicet lux abſque igne eſſe queat: nihilque tactu percipi ſine ter-
ra.Irémque an corpus æthereum cœlorum inquam ſit igneum,vt ſenſiſſe e-
tiam hoc in loco videtur Plato.Id tantum dicemus,hanc Platonis rationem
de mediis elementis inter ignem & terram, non eſſe ſumptam ex principiis
propriis:quæ per ſe conueniant corporibus naturalibus; ſed ſumptam fuiſſe
à qualitatibus mathematicis.Itaque de genere in genus aliud proceſſiſſe vi-
detur Plato. Cæterum quoniam conſimili argumentationis genere videtur
Ariſto. vſus fuiſſe in primo de cœlo in oſtẽdendis generibus motuum ſim-
plicium: Rationẽ etenim ſumit à figuris geometricis,vt ſuperius adnotaui-
mus.Quoniam tamen ea ratione ſequebatur id, quod ſenſu cõſpicimus,ve- H
rum eſſe:duos ſcilicet eſſe motus ſimplicium corporũ & ſimplices, rectum
inquam & circularem: ſic etiam concedamus Platoni rationem ſumptam à
geometris de duobus elementis mediis:quandoquidẽ conſtat ſenſúque de-
prehenditur,duo eſſe elementa media inter ignem & terram, aërem ſcilicet
atque aquam. Nos verò in oſtẽdendo elementorum numero vtimur ratio-
ne Phyſica,ſumpta à natura motus recti: Duo ſunt genera motus recti; ad
medium videlicet alter,& alter à medio. Nam ſphærica figura duos hoſce
veluti terminos habet, centrum inquam & circunferentiam. Corpus ergo
vnum eſt ſimplex.quod etiam appellamus elementũ,quod ad medium fer-
tur, alterum à medio ad circunferentiam tendit. Prius omnino & ſimpli-
citer

A citer graue eſt, poſterius omnino & ſimpliciter leue, terra ſcilicet & ignis.
Verùm quoniam natura, quantum fieri potuit, conata eſt etiam in diuerſis
& contrariis generibus referre vnitatem; miróque artificio omnia ita inui-
cem colligauit, vt poſtremum ſuperioris generis maximè propinquum ſit
ſupremo generis inferióris: vt hac ratione vniuerſa entia indiuiſa inter ſe
quodammodo eſſent, & vnam ſpeciem vniuerſi facerent. Neceſſe ergo fuit
ad mundi vnius conſtitutionem, vt hæc duo extrema elementa, graue inquã
ſimpliciter, & leue ſimpliciter medio quodam vincirentur. huiuſmodi verò
medium vnum tantum eſſe non potuit. Nam locus vnius corporis medij,
qui ei natura deberetur, nimirum medius eſſet inter centrum & circunfe-
B rẽtiam æque inter ea extrema medius. Hoc ergo medium corpus abſolutè
dici non poſſet, quod natura tenderet ad medium, neque natura recederet à
medio: ſed vterque horum motuum pari & æqua ratione ei corpori conue-
niret, & ab eodem negari poſſet. Nam cum natura moueretur ad locum
hunc medium æquo diſtantem interuallo ab illorum vtroque, circunferen-
tia ſcilicet & centro; vtique locus ille non magis pertineret ad mediũ, quàm
ad circunferentiam attineret. Motus ergo huius corporis ſimplicis recti ad
neutram ſpeciem motus recti referri poſſet; ac propterea verè ac propriè
motus rectus nequiret eſſe. Omnis nanque motus rectus vel eſt ad medium
vel à medio: neque dici poſſet abſolutè aut graue aut leue. Quamobrem ef-
ficitur, ſi recti motus naturam ſeruare voluerimus in quolibet ſimplici cor-
C pore recto; vt vnum tantum medium eſſe nequeat inter ignem & terram.
Erunt ergo duo media, quorum vtrunque graue eſt & leue: vtrunque & à
medio, & ad medium mouetur: abſolutè tamen alterum eorum leue eſt, &
ſecundum quid graue: Item abſolutè mouetur à medio, & ſecundum quid
ad medium tẽdit. Alterum verò abſolutè eſt graue, & ſecundum quid leue:
Item abſolutè mouetur ad medium, & ſecundum quid mouetur à medio:
quod in vno tantùm medio inter extrema dici non poteſt; vt modò oſten-
dimus. Duo igitur neceſſe eſt eſſe media elementa; ſi natura definitióue mo-
tus ſimplicis recti eſt accommodanda mediis elementis. Quintum verò ele-
mentum inter quatuor hæc medium eſſe nequit eadem de cauſa, qua vnum
tantum tertium diximus eſſe non poſſe. Nam quinto huic medio motus re-
D ctus nullus accommodari poſſet, neque abſolutè graue eſſet, neque abſolu-
tè leue; ſi grauitas & leuitas in eo eſſent pares. Plura verò quàm quinque
ſi quis fingere vellet: iam ſenſu ipſo conuinceretur longè falli, & tota (vt
aiunt) errare via. Quatuor igitur elementa hunc vniuerſum componunt:
Ignis, Aër, Aqua, & Terra: ex quibus ſigillatim nonnulla percurremus in-
fra. Attamen primo huic volumini modum ſtatuemus, ſi ſuperius conſtitu-
tis de motu grauium & leuium addiderimus id, quod Ariſtot. dicit in quar-
to libro de cœlo: Terræ ſcilicet, quoniam omnino grauis eſt, nullibi leui-
tatem conuenire: Ignem verò, quoniam leuis eſt, nullibi grauem eſſe: Aëri
verò & Aquæ elementis mediis vtrunque accommodari: nam alicubi gra-
ues ſunt, alicubi leues. Aqua etenim in ignis loco & aëris, grauis eſt: in ter-

ræ,leuis Aër in terra,& aqua leuis, in igne grauis. Præterea tum aqua, tum E
aër in propriis naturalibúſq; locis alio quodã modo ſunt & graues & leues: magis tamen vterque grauis,quàm leuis:quod quãuis vtrique cõueniat magis tamẽ conuenit aquæ,quàm aëri: ſunt inquã graues & leues in locis propriis alia quadã ratione,quàm extra locos proprios. Nam extra proprios locos tum aqua tum aër cõſtituti violenter quieſcunt, & ab eis recedere nitũtur,ad naturaléſq; locos tendere. At in locis propriis eorũ vtrumque corporum ſecundum naturã quieſcit, indéque moueri non appetit. Verùm ſi impellantur tam aqua quàm aër in propriis conſtituti locis, ſuo nixu mouentur quoquouerſus;in latus ſcilicet, ſurſúmque & deorſum:facilius tamen & pronius deorſum feruntur,quàm ſurſum. Ideo hac ratione in locis propriis F
& graues ſunt & leues,magis tamen graues quàm leues. Quòd ſi etiam partem aquæ ſeu terræ ſummoueris contingentem corpus aëreum; aër facile in eum locum deſcendit:facilius adhuc & pronius deſcendit aqua,ſi terra ſubtracta fuerit. Contrà ſi aër ſuperior aquam pertingens receſſerit ſublatúſque fuerit; difficilè magnáque vi aqua ſurſum euehitur.. Parem rationem credibile eſt, ſi ignis aëre ſuperior ipſúmque tãgens remoueretur, futuram in aëris aſcẽſu;licet minore fortaſſe vi aër in locum ignis ſuccederet, quàm aqua in locum aëris. Sicuti econtra aqua procliuior eſt ad deſcendendum quàm aër. Huiuſce rei Auerrois præclariſſimus auctor duas cauſas adfert. Cum mixta omnia generentur in mundi imo:ex elementis verò mixta conſtituãtur; rectè à natura factum eſſe in elementis,quæ non ſunt omnino leuia,ſed G
aliquam grauitatem habent, vt proniora ſint ad deſcendendum ad locum medium,quàm ad recedendum ab eodem loco medio. Hæc ratio ſumitur à cauſa ea,quæ finis eſt. Aliam præterea addit, inquítque:humiditatem magis affinem eſſe grauitati quàm leuitati. Res nãque omnes factas humidiores, pariter fieri grauiores. Cum ergo tum aër, tum aqua humidiſſima ſint corpora; hinc eſſe quòd proniora ſunt ad grauitatis nixum, quàm ad eum, qui eſt leuitatis. Præter hanc,quã attulimus rationem,quòd elementa quatuor ſint,ignis ſcilicet,aër,aqua, & terra, Ariſtot. in primo Meteororum aliam adducit ſumptam ab analogia,& proportione,quæ inter elementa eſſe debet quo ad materiam. Nam elementa contraria ſunt: quamobrem ſi eorum quodpiam fuerit maius iuſto, nimirum actione & vi ſua corrumpet & H
deſtruet elementa ipſi contraria: ideo eam oportet eſſe inter ea corpora analogiam,vt æqua ſit in omnibus materiæ portio; quamuis rarioribus denſioribúſve dimenſionibus, vel compacta in vnum, vel expanſa & reſoluta, prout cuiuſque eorum natura exigit. Quo fieri vt præter aquam & terram ſenſibus manifeſta, id quod reliquum eſt ſpatium infra cœlum vno tantum corpore plenum eſſe non poſſit; ſed duo ſint oportet. Planius ac diffuſius quiſque hæc legere poterit apud Ariſtot.in Meteor. Quamobrem nobis ſatis ſit hanc poſtremam innuiſſe rationem. Quæ verò de ſingulis elementis dicenda ſunt,in ſequens volumen differantur.

DE ELEMENTIS

LIBER SECVNDVS.

A CVM ita natura comparatum,ſit ac certiſſima ratio
nobis perſuadeat,vnumquodque, quod ab aliqua
cauſa in lucem prodit,quãtum fieri poteſt pro na-
turæ ſuæ captu,referre imaginem ac ſpeciem illius
cauſæ,à qua effectum fuerit: mundúſque hic vni-
uerſus eſſe & naturam quam habet,acceperit,ſem
pérque accipiat à primo rerũ principio; quod ma-
ximè omnium vnum eſſe eſt demõſtratum in pri-
ma philoſophia:idcirco maximè quoque vnus eſt
mundus. Quamuíſque multa & innumera ferè in-
tra ſe contineat,ea tamen ita inuicem cõiuncta ſunt,ac ſuperioribus ea,quæ
B deinceps ſunt,adeo cohærent; vt quiuis, qui aciem mentis paulum intende-
rit, perſpiciat, faciléque deprehendat auctoris vnitatem mira hac partium
coniunctione luculentiſſimè vniuerſum pro ſui natura referre, ac mirificè
æmulari. Ideo cum poſt corpus æthereum diuinũ,& immortale primo loco
collocatus ſit ignis (vt in priori libro oſtendimus) maximè elementorum
omnium,quãtum mortalis natura imitari potuit immortalem,propinquus
eſt ignis cœleſti & æthereo corpori. Nam & naturali motu ignis ad cœlum
tendit,ranquam ad proprium locum,naturáque ſibi debitum; à quo præci-
puè foueatur & conſeruetur. obtinet etiam qualitatem & virtutem dege-
nerantem quidem ab ætheris qualitate, & diuino eo tepôre æthereo; ei ta-
men propinquam; caliditatem. ſ. ſummam,quam etiam calor ille æthereus
C ac lumen cœleſte generat,ſi fuerit paulò intenſius. Caliditas hæc ignea qua-
litatum omnium primarum maximè actiua eſt: hac item mater rerum om-
nium natura vtitur, vt præcipuo inſtrumento in generatione & cõſeruatio-
ne mixtorum omnium; eorum præcipuè, quæ animata ſunt,aliíſque perfe-
ctiora:de qua infrà plurima dicenda ſuperſunt;quæ hoc in loco omittimus.
Ignis item purus hic & elemẽtaris, maximam inter res mortales omnes ob-
tinet raritatem;& propterea minimum materiei habet;vtpote qui præcipuè
accedat ad naturam formæ;ac veluti abſolutus ſit à craſſitie materiæ:ſuapte
etiam natura,non aliunde lucet, luménque naturale habet non aliunde mu-
tuatum:quamuis non adeo magnum,vt aliis quoque rebus corporibúſque
propinquis valeat lumen impartiri; ſi in propria naturalíque raritate perſti-

BIBLIOTECA ROMA

terit. Verùm cum primum fuerit adſcitus ad materiam denſiorem, quæ tamen non ſit omnino opaca, ſed lumini peruia, confeſtim lumen emittit. Calore igitur & lumine ac raritate ſubſtantiæ, proindéque paucitate materiæ, formæque præſtantia, actionis quoque vi, ad generationem mixtorum omnium proculdubio ignis ſummopere æmulatur præſtantiam cœleſtis corporis. Ideóque quemadmodum vniuerſa hæc elementorum ſphęra ſe habet veluti quædam materiei maſſa & moles, quam corpus cœleſte effingit & format: ita cætera tria elementa, ſi igni comparentur, habent ſe tanquam materia: ignis verò forma eorum eſt & figulus, qui ex illis mixta omnia efficiat. Verùm hæc à nobis inferius aptiori loco diffuſius differentur, cum de mixtione elementòrum verba faciemus. Præterea ignis magnitudine ſua, qua in immenſum diffundirur, imitatur corpora cœleſtia. Nam cum elemēta proportionem hāc inter ſe habeant, vt æqua ſit materia omnium, eámque proportionem habeat elementum vniuerſum ignis ad terræ elementum, quam habet ad certam quandam glebam terræ ignis ille, qui ex ea generari poteſt; nimirum omnibus perſpicuum eſt, vel ex minima ligni parte, quod terra longè eſt rarius, tam magnam ignis copiam generari, vt ſi perdurare tota ea vis ignis poſſet, ſimúlque cōſpici, incredibilis quædam moles diffuſa eſſe videretur; quę ex puſillo ligni ſtipite prodiiſſet. Hac ergo ratione perſpicuū eſſe reor, ſphæram ignis eximiæ magnitudinis eſſe. Præterea ex aſtrologorum rationibus qui metiuntur quantum luna à nobis diſtet, quę infima omnium ſyderum eſt, facile cuiuis compertum erit ſphæram ignis maximam eſſe oportere. Amplius ex cœli motu & vertigine idem proculdubio perſuaderi poteſt. Nam motus diſgregatione calorem facit, ac nimium calefaciendo, ignem: vt ſenſus teſtatur. Cum igitur cœli vertigo ferè pertingat etiā ad vniuerſum aërem, qui eſt ſupra altiſſimos montes conſtitutus; nulli vtique dubium eſſe debet, quin maxima pars illius totius corporis circumacti motu rapidiſſimo diſgregata accendatur, & ignis fiat, ſeu in natura ignis cōſeruetur. Elementum ergo ignis longè ſuperat magnitudine alia elementa omnia: ideóque hac quoque ratione naturam cœleſtis corporis imitatur. Ad hæc ignis elementum particeps quodammodo eſt motus circularis, qui ptoprius cœlorum eſt. De quo paulò latius eſt à nobis differendum. Sphæra ignis vniuerſa circumagitur, motúque in circulum ſemper vertitur: huius motus tamen cauſa non eſt à natura, formáve huius elemēti: neque hic motus verè circularis eſt & ſimplex, vt aliquibus videri poteſt. Nam vnius corporis ſimplicis vnus tantum motus ſimplex naturalis eſt: ignis corpus eſſe ſimplex conſtat, naturáque ferri à medio ſurſum verſus: non ergo poteſt motu circulari moueri ſecūdum naturam: neque etiam motu circulari ſimplici poteſt violenter moueri. Nam motus violentus eſt naturali contrarius, motui autem circulari nullus motus ſimplex contrarius eſſe poteſt. Vni etenim vnum tantum cōtrarium eſt: at motui naturali, qui eſt à medio ſurſum verſus, quem diximus natura conuenire igni, contrarius eſt motus ſimplex rectus, qui eſt ad medium. Motus igitut circularis ſimplex neque ſecūdum natu-

E F G H

A ram neque contra naturã igni alterive corpori ſimplici attribui poteſt, præterquam corpori cœleſti: cuius naturalis eſt motus. Igitur motus, quo circũagitur elementum ignis, non eſt motus ſimplex, neque proprio nomine atque appellatione circularis appellari poteſt: ſed vertiginis motus eſt quidã & circularis ſeu circumactionis, compoſitus ex pulſu & tractu: quo fit vt eo motu tota ignis ſphæra non moueatur vniformi, eadémque velocitate & paſſu; ſed quædam ignei elementi partes velocius, nonnullæ lentius vertiginem illam conſequantur: aliæ inuicẽ impingantur & conglobentur, contrà aliæ diſſoluantur. Quamuis autem minimè concedamus motum hunc non ſimplicem, quo ignis circumagitur, eſſe naturalem igni; quia corpus B ſimplex natura motu ſimplici mouetur, non autem motu compoſito: non tamen motus is violentus eſt. Nihil etenim violentum poteſt perpetuò perſeuerare: perpetua tamen vertigine elementum ignis circumagitur: erit igitur motus hic igni neque contra naturam eius, neque ſecundum naturam; ſed vt ita dicam eſt præter naturam, necnon etiam præter violentiam. Cauſa verò efficiens huiuſce motus, nulli dubium quin ſit corpus cœleſte circulariter motum. Quo pacto autem cœlum mouere queat ignis ſphæram, cum ſimpliciſſimo circulari motu moueatur, neque vnquam magis vergat in quampiam partem, quàm in aliam: itémque habeat ſuperficiem concauam læuiſſimam; in qua nulla eſt ruga; nihil eſt quod emineat, aut intrò recedat; dubitare aliquis merito poſſet. Verùm ſi rectè attendamus ea, C quæ loco naturali conueniunt, non difficile erit nobis hanc quæſtionem diſſoluere. Locus naturalis cum contineat locatum, ſe habet ad corpus contentum, vt forma ad materiam, ſeu vt totum ad partem. Mirum ergo nulli eſſe debet, ſi nulla vi ex connexione tamen, quæ eſt inter ignem & cœli concauum, locum inquam naturalem ignis: cœlum in gyrum moueat igneum corpus ſibi proximum. Ab extrinſeco igitur principio eſt hic motus, à cœlo inquam: quod ſecum ducit ignem coniunctum. Poſſemus huic non ægrè addere aliam cauſam, qualitatem ſcilicet cœleſtem illam, qua omnia elementa fouentur, & mixta corpora generãtur: quæ cum è cœlo fluat continenter, ab eóque conſeruetur; vt in lumine conſpicimus: nimirum incredibile nequaquam eſt, ſi circumacto cœlo, ac D propterea circumacta qualitate hac, ab ea ignis moueatur in gyrum. Nam in motu quoque aquei elementi & maris oceani, vt infrà docebimus; nulla alia cauſa afferri poteſt, præter huiuſmodi qualitatem: cuius vi omnia elementa imitantur motum cœli circularem, præter naturam tamen cuiuſque eorum, nec minus præter violentiam vllam: terram excipio, & eam elementorum portionem, quæ continetur intra terrę receſſus. Nam terra, tum quoniam gerit vicem centri, quod in motu ſphæræ eſt immobile; tum etiam ſuo pondere & conſtipatione, motui cuius inepta eſt, ſi in proprio naturalíque loco conſtiterit: ſola ergo non adficitur terra cœlorum motu; cum illis, quæ intra eius receſſus continentur, & intercipiuntur, ab eius partibus eminentiſſimis, ſummis ſcilicet montibus. Motu hoc circulari difformi &

inæquali ſphæra ignis circumacta neceſſe eſt interdum partes eius cõglobari & conſtipari:quod cum accidit,confeſtim ſplendorẽ emittunt & illuſtres fiunt, quod prius pro ſumma ignei corporis raritate facere non poterant; ſicq́ue imitantur ſpeciem flammæ. Verùm cum corpus igneum natura tendat in ſuam raritatem,calórque cõſtipatus reſoluat & rarefaciat, rurſus diſſoluũtur partes illæ,& flammæ ſpecies euaneſcit. Quinetiam motus & vertigo cœli,cuius vi conſtipatæ ſunt, eas demũ eadem vi diſſoluit & rarefacit: accidit interdum tamẽ vt exhalatio ſicca à terra reſoluta,cum ad regionem ignis aſcenderit,ſphæræ motu inflammetur,igníſque ab eius extremo ad finem vſque breui percurrat,hócque modo fiunt ſtellæ currẽtes. Exprimitur etiam quandoque ex conſtipatione ſuperioris aëris,ſeu vaporis frigidi exhalatio ea arida terram verſus, quæ motu accẽſa ſpeciem ſtellę cadentis nobis refert. Verùm cum in ſphæra ignis facta fuerit ea conſtipatio partium(vt oratio redeat vnde digreſſa eſt)quę tam magna multáque ſit,vt nõ facile diſſoluatur.exhalatióque item à terra reſoluta fomentũ illi pręſtet:tunc fit cometa,cæteráque illius generis.Cometæ duę ſunt ſpecies. Altera eorum quæ conſiſtunt in parte huius elemẽti ignei,de quo agimus,inferiori. hi cometæ per ſe apparent nulli errantium fixarúmve ſtellarum coniuncti,ac quamuis circulari motu moueantur,deficiunt tamen à motu cœli, ſempérque retrocedere videntur. Imò obſeruaui ego proximis annis huius generis cometã, qui quouis veſperi videbatur magis acceſſiſſe ad polum ſeptẽtrionem verſus.Cuius rei cauſa in prõptu eſt(vt reor ego).Nam veriſimile eſt cum ignis ſphęra circumagatur à cœli vertigine, difformi tamen motu, inferiorẽ eius partem tardius moueri quàm ſuperiorẽ. Neque etiam mirũ eſt, ſi à vertigine maxima æquinoctialis circuli, cœlíque medij propellantur eius partes ſeptentrionem verſus,vbi vertigo eſt minor.Altera autẽ cometarum ſpecies fit,ſi cõſtipatio partium ignis illa,quã diximus, facta fuerit in ſuperiori parte elementi ignei,cœlóque propinquiori,vbi cõmodè lumen cuiuſpiã ſtellę fixæ errãtíſue in ea veluti in ſpeculo; quod figuram quidem non referat,ſed ſolum lumen,reflectatur: qua flexione luminis radius in ſeipſum redeat,ac viſibilis fiat.tunc etenim videtur ſtellæ erranti ſeu mobili addita cauda,ſiue crinis adiunctus:quomodo fiunt cometæ alterius ordinis; conſequitúrque cometa motum ſtellæ, aut adeo parum deficit,vt ſenſu, niſi poſt certum tẽporis ſpatium deprehendi non queat. Huiuſce rei ratio illa eſt,quoniã conſtipata ea pars ignea ſita eſt in ſuprema regione ignei elementi, quæ cœlo propinqua omnes alias cognatas partes celeritate ſuperat. Poteſt attamen interdum accidere,vt priori deſtituta & reſoluta,alia pars ſtellã verſus conſtipetur,ſicq́ue nobis eandem ſpeciem referat: quamuis alia,non autem eadem verè exiſtat. Eiuſdem modi exiſtimauit Ariſtot.eſſe viam lacteam: ſed quoniam eius viæ ſpecies perpetua eſt, & immutabilis, poſteriores Peripatetici complures eo in loco præceptorem minimè ſequuti ſunt. Mirum namque & incredibile viſum eſt eis conſiſtentiam corporis ignei in via illa ſemper eodem modo perſeuerare, neque in parte vlla vnquam immutari.

Ideo

A Ideo hi omnes in eam ſententiam deducti ſunt, vt putarent viam lacteam accidẽs quoddam eſſe corporis ætherei ob multitudinem innumeram ſtellarum ibidem exiſtentium; quæ adeo ſunt minutæ, vt earum corpora à nobis ſigillatim perſpici nequeant: ſimul tamen conſpiciantur confuſa omnia earum lumina, quæ nobis referunt candorem illum. fortaſſe etiam denſiores ibi partes ſunt cœli, in quibus lumen earum ſtellarum refractum fulgeat, vt in lunam à ſole deductum lumen. Præterea ipſæ quoque cœli partes denſiores, ſuapte natura ſplendidiores ſunt, ideóque non tantùm fulgent alieno lumine, verùm etiam per ſe ſplendent. Sed de his ſatis, ne egrediamur inſtitutum à nobis opus de elementis. His quæ hactenus diximus de ignis elemento

B ſi hoc vnum additum fuerit, ſatis hoc loco dictum fuiſſe de igne, vt elementum eſt vniuerſum conſtituẽs, videri poterit. Simplex ſcilicet & purum huius elementi corpus inueniri tãtum iuxta orbes æthereos. Nam quà parte aërem attingit, in dubium verti non debet, quin ignis impurus ſit. ſicuti etiam cætera omnia elementa apud nos impura ſunt, vt infrà dicemus: niſi fortaſſe ea pars terræ ſit pura, quæ iuxta centrum ſita in ſe compacta vim actionémque aliorum elementorum non admittit. Efficaci ratione cuiuis facile hoc perſuaderi poteſt. Nam cum elementa viciſſim aduerſa & contraria ſint, naturaque contrariũ omne agat in rem cõtrariam, quæ non magis ab eo diſtat, quàm vt eò vis eius poſſit pertingere: vtique aër, qui maximè humidus eſt, proculdubio ſui humiditate afficiet

C proximum ignem; qui propterea grauior factus ad frigidiorem locum deſcendens magis ac magis graueſcẽs cum grauioribus aëris partibus cum vapore mixtis in centrum hoc delatus mixtarum rerum generationem facit. Is namque, qui apud nos eſt ignis, omnis impurus exiſtit, alienæque materię immixtus, ſiue fumus accẽſus flammam effecerit, aut carbo huiuſmodíque alia incenſa fuerint. Sed inferius longè plura de his. Hoc ergo elementum igneum impurum eſt quà pertinet ad aërem: contrà verò quà corpus cœleſte attingit, veriſimile eſt purum ſimpléxque eſſe. Nam ibi nihil contrarium eſt igni, quod ipſum afficere queat: imò in loco naturali eſt ſitus, & eo, qui maximè aptus ſit fouere igneũ corpus, tum lumine & qualitate à ſe dimiſſa, tepôre inquam æthereo, tum motu celerrimo & vertigine rapidiſſima.

D Quòd ſi quæris, an partes illæ ignis puræ perpetuò immortales perſeuerẽt: aut ſi mortales ſint, quónam pacto corrumpantur, cum nullum ibi contrarium exiſtat, à quo corrumpi queant. Reſpondemus, quòd vertigo illa, qua circunducitur ignis, difformis eſt: ac propterea partes ignis fluctuãt, ex quo fiat vt deorſum pellantur partes ignis illæ etiam, quæ corpus æthereum contingunt, quæ tandem truduntur aërem verſus: à quo affectæ deſcendant, deorſumque ad terram ferantur: ſicque corrumpantur & intereant. Hæc de ignis elemento, prout vniuerſum conſtituit, ſatis ſint dicta. Poſt corpus igneum aëris elementum nobis occurrit: quod ſuprà diximus non omnino leue eſſe, ſed ſecundum quid graue. Nam aër in ignis ſphæra deſcendit: in proprio etiam naturalíque loco ſi impellatur, Aer

C

pronius deorſum fertur, quàm ſurſum. Elementum hoc aëris poſitum E
ſitúmque eſt inter ignem, aquam, & terram, nulla ſui parte (vt reor ego)
ſimplex & purum, ſed vel aliena qualitate affectum, vel alienis corpori-
bus immixtum. Regio namque ea aëris, quæ igni proxima eſt, ab igne ſem-
per afficitur, viciſſimque ignem afficit, vt ſuprà diximus; quamobrem ſic-
cior eſt iuſto. itémque à cœli vertigine diſgregata, etiam fortaſſe iuſto eſt
rarior. At pars ea aëris, quæ terram & aquam contingit, à frigidiſſimis ele-
mentis præter naturam afficitur eximia frigiditate, adeo vt frigidiſſima eſſe
ſentiatur: vbi radij ſolis incipiunt in immenſum diffundi, nec ſic in vnum
coguntur, vt calorem efficiant. Præterea cum ſyderum omnium ſoliſque
radij cogantur & coeant in centro, reflectantúrque à terræ ſpiſſitudine, mi- F
rificè afficiunt aërem. Item cum vi radiorum & tepôris cœleſtis, tum ex
terrę perpetuò reſoluatur exhalatio quædam arida, tum ex aqua & terræ
locis vliginoſis & paluſtribus aqueus vapor, qui ferè eſt aqua, viciſſimque
mixta hæc in aëtem diffundantur; proculdubio continenter & ex omni
parte aliena hæc corpora immixta ſunt aëri. Quamobrem reor ego his ra-
tionibus ſatis efficaciter oſtenſum eſſe vniuerſum impurum eſſe, ac for-
taſſe nullam eius partem ſupereſſe, quæ non ſit alienis corporibus immix-
ta, aut aliena qualitate affecta. Idem ſenſus teſtatur: nam & ea quæ in
aëre apparent, vt iris, area, virgæ; & ea, quæ deſcendunt in terras, grandi-
nes inquam, pruinæ, pluuiæ, rores, ventorum quoque impetus, nubes, to-
nitrua, fulmina, currentes ſtellę ſereno cœlo, certiſſima argumenta ſunt ma- G
gnæ alienorum corporum copiæ aëri immixtorum. ſimplicem verò aërem
ſi ratione & mente diſpiciamus (quandoquidem ſenſibus ſimplex offerri
non poteſt) corpus quoddam calidum erit, præcipuéque humidum, igne
denſius, ſed longè rarius aqua & etiam vapore aqueo: quod neque ita ef-
ficax eſt in agendo, ſicut ignis. humiditate etenim calor obtunditur: neque
ita obuium paſſioni, vt ignis; vtpote quod magis contumax de materia,
& craſſius ſit quàm ignis. Hoc è duobus mediis elementis prius eſt; quo
ignis aquæ & terræ coniungitur. Nam calidum eſt, ac propterea igni
cognatum: item humidum eſt, ac ideo cum aqua conuenit: necnon cum
terra etiam quandam habet affinitatem, quamuis terra arida ſit, & aër
humidus; quoniam humiditas magis eſt affinis frigiditati, quàm calori, H
quem hebetat: qua de re ob humiditatem aër quodammodo conuenit
cum terra, quæ eſt frigida. Huiuſce corporis accidentia, quæ quotidie fe-
rè ſeſe nobis offerunt, paucis perſtringemus. Horum quædam viſuntur
tantum & apparent, nulli verò in aëre conſtant. Nonnulla autem verè in
aëre conſiſtunt, ac in eo efficiuntur. Prioris generis ſunt Iris, area, ſoles
gemini, ac terni interdum, virgæque. Omnium horum vna quædam ge-
nere eſt cauſa, reflexio inquam radiorum ſolis ac interdum lunæ, itém-
que aliorum ſyderum inſigniorum, rarius tamen. Nam cum circa lu-
nam ac nonnunquam circa ſolem; quamuis id raro de ſole contingat; con-
ſtiterit caliginoſus aër exhalationi vaporíque immixtus, adeóque ex mi-
nutis

A nutis corporibus compactus, vt eorum ſingula efficiantur veluti ſpecula; quæ colorem tantum ſyderis referant, circa quod ſunt; figuram verò nequeant referre ob exiguitatem: tunc circa id ſydus area conſpicitur: cuius figuræ ratio in Meteoris ab Ariſtotele ex propoſitionibus mathematicis eſt explicata. Quòd ſi quando ita fuerit compactus aër exhalatióve, vt interius valde opaca ſit, exterius verò diaphana & læuis, adeóque ſimul coacta, vt non pluta ſpecula efficiantur, ſed vnum tantum: nimirum ſpeculum illud & colorem & figuram ſyderis refert. ea propter inſpiciuntur quandoque plures ſoles, gemini inquam, ternive: quod ſæpenumero habitum fuiſſe in prodigiis hiſtorici referunt. Nubes

B verò plena rore poſt imbrem plerunque ſoli obiecta irim facit in ſemicirculi ſpeciem, figuræ ratio ex geometricis propoſitionibus fusè oſtenditur, vt ab Ariſtotele in Meteoris. Virgæ ſunt veluti imperfectæ Irides. Hæc, atque huius generis, ſi qua alia ſunt, ſpeciem tantum quandam oculis obiiciunt: nullibi tamen conſiſtunt. Ea verò, quæ præterquam quòd nobis apparent, conſtant etiam in ſuperiori quidem aëris parte, ſunt ſtellæ currentes: quæ tunc fiunt, cum exhalatio ſicca vſtioni apta eò peruenit, & à vertigine incenditur. Interdum quoque hæ currentes ſtellæ fiunt in parte aëris inferiore; cum exhalatio arida incluſa vapori frigido in inferiorem locum exprimitur, ob id quòd vapor in ſuperiori ſui parte conſtringitur, ſicque infra ſe exprimit exhalationem quam conti-

C net. expreſſa hæc, ſi vehementiori motu feratur, ignem concipit, ſtellæque cadentis ſpeciem refert. At nubes denſa valdéque opaca poſita ſecus lucidiorem nubem lumini peruiam, imaginem quandam nobis refert hiatus & ſpecus. Nam vt oſtendunt perſpectiui, quanto quæque res longius ſita eſt, tanto magis nigricat & ad opacitatem tendit. Etenim, cum viſus deficere incipit, cuiuſque rei color videtur vergere ad opacitatem & tenebras. Quo fit vt viciſſim contrà rem commeare viſus ac imaginatio iudicet: vt ſcilicet res, quatum ſpecies nigrior ſit, longius ſitæ ſint, interiúſque recedant. Quod pictores imitati ludificant oculos ſpectantium, hoc in picturis artificio vtentes, à perſpectiuis mutuato. Hiatus ergo ac foueæ, quamuis non ſunt in aëre, vt viſus eſſe putat: eſſe ta-

D men videntur, propter eam quam diximus cauſam. conſtat tamen in aëre nubes illa opaca, quæ ſpeciem hiatus refert. Itaque ſtellæ currentes & hiatus hi, quamuis conſiſtant in aëre; attamen maximè cognata ſunt his, quæ ſuprà diximus apparere tantum, & non conſiſtere: quoniam non ſecundum eam ſpeciem conſiſtunt, quam referunt. Ea verò quæ verè conſiſtunt in aëre, neque oculos deludunt, ſunt nubes, pluuiæ, grandines, rores, nix, pruina, fulmina, ventorum impetus, nonnulláque alia huiuſce generis. horum omnium cauſa eſt exhalatio duplex: altera ſicca, altera humida. prior è terra, poſterior ab aqua, aqueíſque locis reſoluitur vi ſolis & ſyderum. quæ quamuis ſemper mixtæ inuicem ſint;

nihilominus abſolutè trahuntur ad genus illud, quod in eis magis fuerat abundans. Vapor cum in ſuperiorem aëris partem peruenerit, interdũ deſtitutus ab eo calore, à quo ſurſum tractus, & vi fuerat rarefactus, iterũ ſenſim concreſcit deſcenditque minutiſſimis guttulis coactus in rorem. Interdum verò ab aëris frigiditate cogitur primò in nubẽ, deinde in aquam; coactiſque inuicem minimis guttulis iam maiores factę deferuntur in terram, pluuiámque efficiunt. Quòd ſi fuerit adeo magna frigiditas in vnum coacta ex calore aëris circunſiſtente; vt antequam aqua deorſum cadat, in glaciẽ concreſcat; grandines fiunt. Sin verò ex nimia aëris frigiditate non in vnum coacta locum tantum, ſed vbique per aërem ſparſa, ſiccitatéque frigori adiuncta vapor antequam cogatur in aquam, inſpiſſetur & concreſcat; fiunt niues & pruinæ: quæ inter ſe eam habent proportionem, quam rores ad pluuias: vt ſcilicet pruina rori, nix pluuiæ reſpondeat. In aëre hęc ſolent effici à vapore, qui ſemper vi ſolis & ſyderũ à terra aquáque reſoluitur: rurſúſque immutatus in ea, quæ dicta ſunt, defertur in terram & aquam. Quam vaporis circuitionem Homerus (ſi Ariſtoteli credimus) expreſſit fluuio illo Oceano, quem poſuit terram circunfluere. Exhalatio verò ſicca è terra reſoluta cum occurrerit vaporibus exhalationibúſque frigefactis, quę deorſum ad terram ſenſim ſemper ferũtur; eis immixta, cum neque ab illis deprimi queat deorſum, neq; attollere ſurſum verſus eas poſſit, vi percita ex inſito ſibi cõtrario nixu in tranſuerſum fertur. Inde euenit, vt maximus fiat ventorum impetus: cum magna extiterit in aëre exhalationis vaporúmque, quos diximus, copia. At lenes auræ excitantur, cum minor huiuſce generis rerũ vis copiaque in aëre fuerit. Item ſi nubibus vaporibúſque incluſa fuerit exhalatio hæc arida, & vi coactis ſupernè nubibus detruſa fuerit terram verſus, Ecnephiæ fiunt, venti inquã flantes è nubibus, & procellæ. Sin autem nõ ſatis in vnum coacta, ſed diſperſa per nubes eruperit; accenditur, atque efficit fulgura & tonitrua. At in vnum conſtipata, vaporíque frigido implicita, magnaque vi exploſa fit fulmen: cuius non vnum tantum genus eſt, vt in Meteoris oſtenſum eſt. Nobis hæc recenſuiſſe ſufficiat in enumeratione accidentium aëris; quatenus elementum quoddam eſt vniuerſum conſtituens. infrà verò cum de mixtione elementorum diſſeremus, longè ſubtilius inueſtigabimus cauſas accidẽtium horum omnium. Sequitur aërẽ aqua: de qua paucis ea quoque dicenda ſunt à nobis, quæ faciunt ad hanc tractationem. Aquæ elementum infra aërem poſitum centrum verſus licet nonnullã habeat leuitatem, quia terræ ſuperſtat; abſolutè tamen eſt grauis; ea propè ratione, qua ſupra diximus aërem abſolutè leuem eſſe: ſed vt reor ego, etiam magis aqua grauis eſt, quàm aër leuis: quoniam aër in propria ſphæra grauitatem illam habet, de qua ſuprà meminimus; ex qua nonnihil demitur de eius leuitate. Aqua verò maiorem habet in propria ſphæra eam grauitatem quàm aër: quæ ſicuti officit leuitati aëris, ita videtur addere ad grauitatem aquæ. Quamobrem iure vnuſquiſque pronunciare poteſt, aquam eſſe magis grauem, quàm aër ſit leuis. Item aqua natura frigidiſſima eſt; & maxi-

A maximè humida. Verũ ratio cuius facilè perſuadet nullibi inueniri aquã puram; ſicuti neque aërẽ purũ. Nam ab aëre ſemper aqua afficitur; magiſq; & adhuc magis à terra cui implicata eſt, & veluti in globũ compacta. Exhalationes item vi ſyderũ è terra reſolutæ, aquę immiſcentur: adhęc pluuię, vẽti rores, huiuſmodiq; generis cætera, quę ab aëre in mare decidunt, proculdubio aquã inficiunt, ac (vt ita dicã) impurant. His ego ducor, vt rear aquã puram nullibi locorũ eſſe rationi ſenſus cõſonat. Etenim aquã omnẽ ſapore quodam affectã eſſe guſtu deprehẽdimus; at ſapor omnis admixtione quadã terreſtris partis cum humido aqueo efficitur, vt infrà docebimus. Maria omnia ſalſa eſſe quis ambigat? Lacus quidẽ, itémque fontes & ſalſi & amari è terra B ſcatẽt. Nonnulli ſaporẽ aluminis, alij bituminis referunt. Dulces quoque aquæ, quamuis intenſiorẽ ſaporem non habent vllum; occultum tamen ipſæ quoque proculdubio ſaporẽ gratúmque habẽt. Ex his facilè ſibi quiſq; perſuadere poteſt, aquam omnẽ impuram eſſe; ac nuſquam locorũ fortaſſe aquam puram inueniri. niſi fortè quiſpiam velit minimas quaſdam aquæ puræ particulas, ac per ſe inſenſibiles immixtas eſſe mari, lacubus ac fluminibus: cui neque pertinaciter repugnare volumus, neque leuiter aſſentiri. Sint aut eſſe poſſint: dummodo minimæ ſint & inſenſibiles exiſtant. Aquæ elementum verum, eiúſque locum proprium Plato voluit tartarum eſſe intra viſcera terræ ſitum; à quo veluti aquarum omnium fonte & maria, & lacus, fontéſque veluti per fiſtulas quaſdam erumpant. Ægyptij Chaldæíque for-C ſitan idem ſenſere, adeo vt nonnulli Moſi etiam hanc ſententiam abſcribãt; cum in Geneſi diluuium factum temporibus Noẽ deſcribens, mentionem facit de magna abyſſo. Contrà Ariſtoteles ſenſit maria eſſe aqueum elemẽtum, ibidémque exiſtere aquę locum natura debitum. fontiúmque origines & fluminum in aliam cauſam refert: cui ratio & ſenſus magis adſtipulatur. Nam ſi locus aquæ naturalis eſſet tartarus intra viſcera terræ locus, ſeu potius iuxta centrum ſitus: nimirum ſecundum naturam aqua eſſet grauior terra; quoniam locus aquæ naturalis eſt infra terram iuxta centrum ſitus. Non tamen diffitendum eſt intra terram hanc, quam colimus, eſſe maximas ſpecus aqua & aëre plenas: cuius rei certiſſimum argumentũ ſunt terræ motus, qui quandoque totas prouincias ſimul cum altiſſimis montibus qua-D tiunt: vnde & terras ſubſidere, ac mergi inſulas, alias emergere & naſci è mari viſum ſit. Quemadmodum igitur negamus tartarum illum Platonis; ſic cõcedimus intra terram eſſe aquarum copiam magnam in ſpecubus ingentibus contentam: ſub quibus deinde terra in ſe ſtipata ad cẽtrum vſque: in quo natura terra quieſcit. Præterea terræ, quam incolimus, magna aquæ copia eſt immixta: ex qua fit vt terra plantis omnibus & animalibus quibuſcunque pabulum, nutrimentúmque præbeat. Si etiam terram foderis, niſi ſolum admodum ſit aridum ac ſterile; continuò in foueam, quam feceris, confluent aquæ, quæ prius terræ immixtæ quieſcebãt, deinde in inferiorem locum defluunt. Quinimò nonnullis in locis quantamcunque aquæ copiam è puteo, quem foderis, exhaurias, confeſtim tantumdem

è terra circunfluens aquæ copiam reſarcit. Necnon aëri terræ proximo magna vis aquæ eſt immixta: vtpote qui plenus eſt vaporibus. Vapor autē nihil aliud eſt, quàm aquæ diſgregatio, ſeu potius aqua rarefacta. Quapropter, vt ſuprà adnotauimus, Homerus cecinit fluuium quendam Oceanum vniuerſam terram circūfluere. hæc aquæ copia terræ, aërique immixta dulcis eſt in morem fluminum, non ſalſa. Ideo Philo vir doctiſſimus in libello, quem compoſuit de factione mundi, inquit Moſen in Geneſi, cum ait, in medio paradiſi eſſe fontem, ex quo emanant flumina, quæ irrigant vniuerſam faciem terræ, nihil aliud innuiſſe, præterquam hanc dulcium aquarum copiam; quæ & alia eſt à mari ſalſo; quod deus à terra diſiunxerat; & terræ vniuerſa eſt immixta, & è fontibus defluens in flumina irrigat vniuerſam faciem terræ, ac terram efficit aptam mixtioni, ac propterea generationi mixtorum omnium valde commodam, & ferendo pabulo animalium plantarúmque idoneam. Marium omnium Oceanus, qui extra columnas Herculeas diffunditur, terrámque ambit, longè maximus eſt. Poſt eum eſt mare Mediterraneum intra terras receptum; quod per fretum Herculeum cum Oceano coniungitur. Horum vtrumque magnos efficit ſinus: qua terra recedens curuatur, & mari aditum præſtat. Caſpium vnum mare videtur, & omni ex parte terra circumcludi. Nōnulli tamen probatiſſimi auctores geographi hoc quoque mare ſinum quēdam fecere Oceani: quod etiam Ariſt. in opuſculo de mundo ad Alexandrum ſentire videtur: in Meteoris tamen ſecus dicit. Horum marium nomina ſitus, magnitudines, cęteráque eius generis ſcrutari potius pertinet ad Coſmographiam, ſeu Chorographiā; quàm ad hoc à nobis inſtitutum opus de elementis. Sic de fluminibus ac de lacubus tractatio alterius operis eſt. Illud tantum huic noſtro negotio videtur reliquum eſſe: vt pauca quędam perſtringamus de motibus, qui in mari eſſe deprehenduntur. Nam flumina quis neſciat è ſuperiori loco ſecundum naturam defluere in inferiorem? In mari Oceano, quod extra columnas Herculeas latè eſt fuſum, ambitque vniuerſam terram continentem, duo viſuntur motus: quorum alter non eſt admodum conſpicuus, proculdubio tamē dignoſcitur in eo mari eſſe. Aqua in Oceano mouetur continenti ac perpetuo lapſu ab oriente in occidens. Motum hunc nautæ, qui Oceanum nauigant, certiſſimè deprehendunt. Nam ſi ſoluerint à Nerito Hiſpaniç promōtorio, & vela fecerint Britanniam verſus ad orientem ſolem, longè tardius procedunt, quàm ſi ex Britannia nauigauerint in Hiſpaniam ad occidētem ſolem: quod aſſerunt accidere ob aquarum curſum ad occaſum ſolis. illi quoque qui ab Hiſpania nauigant ad eas inſulas, terrámque continentem: quas noſtris temporibus Columbus Genuenſis inuēnit ad occidentem ſolem, vigintiquatuor diebus circiter iter perficiunt: quòd ſi inde reuerti in Hiſpaniam velint, ob aquarum nixum in contrariam partem, tribus totis menſibus, quatuórve vix perficiunt inſtitutum iter. Idem animaduertunt quotannis Luſitani; qui circunflectentes Africæ oram; promontoriúmque cui Bonæ ſpei nomen indiderunt; tendunt in Indiam ad orientem ſolem.

E F G H

De

A De his audiui ego, cum eſſem in Hiſpania, ac legatione fungerer apud Carolum quintum Cæſarem, ni ſecundos ventos vehementius ſpirantes habeât, ſuperare ſe non poſſe promontorium illud, ac rectà in Indiam tendere, ob maris motum occaſum verſus. Vnus hic eſt Oceani motus. Alter quotidianus æſtus, quo ſex horis mare mirificè extollitur & diffunditur: rurſus ſex horis retrocedit & deprimitur. Hic æſtus adeo magnus eſt in Oceano, vt qui ipſi non inſpexerint, ægrè credant aliis narrantibus. Vidi ego in Belgica, quæ nunc Flandria nuncupatur, flumina creſcente maris æſtu retrofluere; eorúmque refluxum percipi in locis etiam à mari valde diſtantibus. In Britannia vidi Tamiſim fluuium ingentem Londini, quod à mari diſtat quin-
B quaginta ferè millibus paſſuum, ſurſum ad fontes refluere curſu præcipiti, ſéxque horarum ſpatio intumeſcere tribus penè paſſibus: tã magnus eſt impetus æſtuantis maris, quod actum & pulſum vi æſtus ad terras diffunditur. In mari Oceano duo hi deprehenduntur aquæ motus. In mari mediterraneo item duo viſuntur motus. Nam & æſtus conſpicitur immutari ſingulis quibúſque ſex horis, quod nos quotidie Venetiis conſpicimus; multíſque aliis in locis maris accolæ idem experiuntur. Verum in hoc mari Mediterraneo hic æſtus exiguus eſt, ſi Oceani æſtui conferatur: Ita tamen certus eſt ſicut ille. Attamen non vbique locorum deprehenditur hic æſtus in pelago Mediterraneo. Nam Tyrrheni maris accolæ Ligures, Galli, qui Prouinciam, Narbonenſémve Galliam incolunt oram Hiſpaniæ quæ hoc mari alluitur,
C nullum prorſus ſentiunt æſtum. Id ego, cum eſſem Barchinonæ, diligentiſſime quæſiui ab incolis: necnon cum iter facerem per Narbonenſem Galliã, diligenter percõtatus ſum Gallos maris accolas; qui omnes conſtantiſſimè aſſerebant illis in locis nullum percipi maris æſtum. Præter hunc æſtum in mari Mediterraneo alium motum obſeruamus. Nam in ſinu hoc noſtro Adriatico ſiquis legerit oram Dalmatiæ, Hiſtriæ, Illyridíſque totius, ſentiet maris motum perpetuum eſſe verſus occidentem ſolem: ac deinde in intimo hoc receſſu vbi Venetiæ ſunt ſitæ, flecti ad meridiem verſus Flamminiã indéque flecti Apuliam verſus ad orientem ſolem. Is maris motus iuxta littora à ſolertibus nautis vbique ferè deprehenditur in mari hoc mediterraneo: quo videri poteſt mare hoc veluti in gyrum moueri. Nam ab Helleſpõ-
D to occidentem verſus flectitur, ac perpetuo eius curſus tenore circuit vniuerſam oram continentis ad columnas vſque Herculeas: inde verò per oras Africæ, Ægypti, Syriæ flectitur ad ſolis ortum. Horum motuum eas cauſas adferemus, quæ nobis videbuntur magis veriſimiles eſſe: vno in loco fatebimur ingenuè, nullam ad hanc diem cauſam veriſimilem deprehendi à nobis potuiſſe: ideo perſpicaciores excitabimus: nobis dubitaſſe ſatis erit. Eius motus, qui in Oceano conſpicitur perpetuus eſſe ad occidentem ſolem, nullam aliam eſſe poſſe cauſam exiſtimamus præter motum diurnum cœlorum; cuius vi ſphæræ etiam ignis aeríſque bona pars circunducitur. Fieri etenim nõ poteſt vt naturaliter aqua hoc motu moueatur. Nam vnius corporis ſimplicis vnus tantum eſt motus ſimplex ſecundum naturam. Motus hic ergo à

motore extrinſeco eſt. Nullum tamen conſpicimus corpus quod aquam cō E
tingat & vi circunducat. Illud ergo reſtat vt moueatur Oceanus hoc motu
vi qualitatis in eum defluentis ab extrinſeco quopiam corpore: Hanc autē
veriſimile eſt nullam aliam eſſe poſſe, præter cœleſtem illam qualitatem de-
fluentem in omnia elementa: de qua ſtatim in exordio huius opuſculi feci-
mus mentionem; quæ in modum luminis dependet conſeruatúrque à cœ-
lo. Ideóque circunuoluto cœleſti corpore, ipſa quoque (vt ita dicam) circun
uoluitur; ſecúmque ignis ſphæram, aeriſque magnam partem & oceanum
circunducit. Quamuis etiam, vt ſuprà dixi, ignis cōtinuúſque illi aër, quo-
niam cœlum contingit, à cœlo queat ipſo moueri & circumuolui: hæc (vt
reor) cauſa eſt motus illius perpetui maris Oceani occidentem verſus. Ean- F
dem puto cauſam eſſe eius motus, qui in mati Mediterraneo deprehendi-
tur iuxta terrarum oras, quas alluit, quo (vt paulo ante diximus) verſus fretū
Gaditanum per littora Europæ mouetur, rurſúſque redit verſus orientem
ſolem per oras Africæ atque Aſiæ. Nam quoniam concluſum inter has ter-
ras pelagus perpetuo tenore moueri non poteſt ab oriente in occaſum, ob-
ſtant etenim littora continentis: ea ratione, qua poteſt, imitatur motum cir-
cularem: Ideóque in gyrum voluitur, & noſtra littora vniuerſa luſtrat. Alter
motus reliquus eſt, quem maris æſtum nūcupamus, quémque in noſtra hac
patria quotidie experimur: in Oceano verò mari eſt maximus. Hunc maris
morum, vt ex æſtus nomine atque etymologia antiquiores ſenſiſſe credibi-
le eſt, nihil aliud eſſe, præterquàm rarefactionem quandam & tumefactio- G
nem maris, auſim aſſerere. ob eam cauſam creſcente æſtu mare vndique ter
ram petit, & circunquaque ſupra littus effunditur: rurſus decreſcente æſtu
intra ſe cogitur, & vndique à terra recedit: quod fit condenſatione quadam.
hoc ita ſe habere ſenſu ferè percipi facilè poteſt. Etenim nullus, quamuis fin
gere vellet, proferre poſſet vnde tam repente adeo magna aquæ aduentitiæ
copia erumperet in mare, ex qua mare tumeſceret: aut rurſum, quónam ſe
reciperet decreſcente æſtu, cum mare ſe contrahit. Hoc ergo conſtituto, æ-
ſtum ſcilicet maris nihil aliud eſſe, niſi tumefactionem quandam, viciſſim-
que conſtipationem aquei elementi; reſtat vt inueſtigemus à quónam fiat
viciſſim huiuſmodi rarefactio & condenſatio. Nullus ſanæ mentis in dubiū
vertere poteſt, quin rarefactio tumefactióq; omnis fiat vi caloris; quo defi- H
ciente ceſſet; viciſſímque efficiatur conſtipatio vi frigiditatis ſeu inſitę, ſeu
aduentitię. Id nobis quotidie intueri licet in aheno feruenti ad ignem, rur-
ſúſque reſidente imminuto ablatóue igne. Igitur vi cuiuſdam caloris fiunt
maris ęſtus. Atqui experimento euidenter comprehendimus vim hanc ca-
loris, qua mare tumeſcit, pendere à luna: cuius tepor pręcipuè videtur hu-
mori accommodatus eſſe, & cuiuſcunque rei humorem afficere. Si ergo cœ
lum diuiſerimus in quatuor partes ęquales, duobus maximis circulis, meri-
diano ſcilicet, & horizonte recto; qui à polis ſecet meridianum ad angulos
rectos ſphęrales: in ęquinoctiali autem Circulo ſecet horizontem obliquū
cuiuſuis regionis, nam ęſtus maris non fiunt vbique locorum eodem tem-
poris

A poris momento, ſed pro modo meridiani circuli & illius recti horizontis, de quo meminimus, cuiuſque regionis. ita igitur ſecto cœlo, cum luna à pũcto horizontis recti, quem conſtituimus, ad meridianũ mouetur ſupra horizonrem; tumeſcit aqua & diffundirur. Cum autem à meridiano tendit ad alteram aduerſámque partem horizontis recti ad occaſum; refluit mare, aquáque decreſcit. Rurſus cum ab eo horizontis recti pũcto, quod eſt in occaſu, mouerur infra terram ſub pedibus ad oppoſiram meridiani partẽ, punctum inquam noctis mediæ: iterum rumeſcir aqua, æſtúſque creſcit A pũcto rurſus mediæ noctis recedente luna ad punctum horizontis recti in oriẽte ſitum, à quo moueri cœperat; defluit aqua, æſtúſque imminuitur. Hoc B ſemper ferè modo deprehendes aquam moueri, ſi attentè animaduerteris; ſequíque lunæ periodos; niſi quando ſolis motus obſtiterit, vt paulò poſt dicam. Vi ergo teporis lunæ accommodati aqueis omnibus fiunt maris æſtus. Quo verò pacto id fiat, perſcrutandum reſtar. Non admodum arduum eſt cauſam inuenire, cur mota luna & aſcendente ab oriente in meridiem, aqua tumeſcat: rurſúmque decreſcat, luna deſcendente à meridie in occaſum. nã lumen tepórque ille cœleſtis à luna defluens luminis comes, quanto magis acceſſerit ad lineam perpendicularem & ad angulos rectos, tanto maiorem vim haber & magis calefacit. Contrà verò cum à perpendiculari linea & ab angulo recto receſſerit, angulúmque obruſiorem effecerit, ranto minoris eſt vis. Hoc in ſolis radiis experimur, & apud perſpectiuos compertiſſimũ eſt. C ob hanc cauſam aſcendenre luna ab oriente in meridiem, accedentéque eius lumine ab obtuſo ad angulum rectiorem, aqua tumeſcir: recedente autẽ à meridie occaſum verſus, ab angulo recto ad obtuſum, defluit & decreſcir. Ar reddere cauſam, cur accedente luna ab occaſu ad noctis medium, aqua tumeſcat; rurſus decreſcat recedenre luna à noctis medio, orienrem verſus infra horizontem; id verò difficillimum eſt. Mihi hac in re valde obſcura ſatis erit ſi referam quæ legi apud probatos auctores: lectores iudicabunt recténe an perperam dicantur. Nonnulli dicunr partem cœli appoſitam radiis lunaribus ab eis affici & mutuare eandẽ propè vim, quam ipſi habeant: ideóque cum occidente luna pars cœli oppoſita oriatur, & feratur ab oriente ad meridianum circulum, aquam tumeſcere, quaſi per reflexionem quã-D dam lunaris luminis ab ea cœli parte centrum verſus. Sic recedente luna à mediæ noctis puncto, in circulo meridiano infra horizontem, partem cœli oppoſitam moueri à pũcto meridiei occidentem verſus; iccirco aquam decreſcere. Quamobrem tunc etiã maris æſtus à luna pendet: non tamen quatenus fertur ſub horizonte circulo: ſed quarenus eius lumen reflectitur à parte cœli lunæ oppoſita terram maréque verſus. Conrra hanc quam adduximus, cauſam ambigere quiſpiam meritò poſſet: quoniam cum luna longè ſit minor, quàm terra; vmbra terræ prodiens à radiis & lumine lunæ, quanto magis à terra receſſerit, tanto etiam magis creſcit, neque vnquam minui poteſt: quo fiat vt lunæ radij nũquam pertingere queant partem cœli lunæ oppoſitam: ideóque ab ea parte reflecti non poſſunt terram maréque verſus.

Obiectioni huic nonnulli reſpondent,inquiúntque:Cum terra,ſi cœlo conferatur,obtineat vicem pũcti;eius vmbra,quamuis magna,exiguam admodum cœli partem offuſcare poteſt; ac propterea à propinquis partibus fieri reflexionem,quam diximus. Lumen etenim ad omne pũctum diffunditur. Illud quoque attentè conſiderandum eſt: Cum celeſte corpus diaphanum ſit & perſpicuum, ægrè ab eo lumen reflecti poſſe. præterea mirum eſt cur non oculis diſpiciamus in obſcuriſſimis noctibus vel exiguam quandã imaginem reflexionis huius. Qua de re dicere cogemur non lumen, ſed aliam quandam qualitatem reflecti;cuius vi fiát maris æſtus. Nobis in hac parte ſatis fuerit dubitaſſe, cum ad hanc diem nullam cauſam inuenerimus, neque acceperimus ab aliis proditam,quæ animum noſtrum impleat. Illud etiam ad hanc diem ignoramus; cur ſcilicet in mari Tyrtheno neque apud Ligures,neque apud Gallos Narbonenſis prouinciæ incolas,atque apud Barchinonem in Celtiberia,vt alios omittam, nullus vnquã maris æſtus ſentiatur; cum tamen & in mari Oceano maximi fiant æſtus,& in nonnullis locis maris Mediterranei,vt in ſinu Adriatico, euidentes ſint. Verùm (vt negotium totum hoc de maris æſtu expediamus) duo recenſenda reſtant, quæ digna notatu eſſe ſciam. Æſtum maris pendere à luna omnibus propemodum cõpertum eſt. Cæterum nonnihil etiam ſol facit ad concitandum maris hunc æſtum: quod ſingulis quibuſque menſibus obſeruamus in quadratis lunæ. Nam cum poſt plenilunium nonaginta gradibus ad ſolem luna acceſſerit; neceſſe eſt eodem temporis veſtigio lunam ab orientis puncto in horizonte eo recto quem conſtituimus,aſcendere ad meridianum;ſolémque à puncto mediæ noctis verſus orientem deſcendere,vt ita dicam: ſicque deinceps eadem propè ratione poſt lunæ coitum, cùm luna ab oriente eodem puncto aſcendit ad meridianum circulum, ſol à meridiano deſcendit verſus occaſum.quo tempore,bis inquam ſingulis menſibus, exploratum Venetis omnibus eſt,vel nullos fieri æſtus, vel incertos quoſdam. Ex quo quiuis facilè coniicere poteſt,ſolem etiam nonnihil operari ad concitandum & ſedandũ maris æſtum. Aliud ſcitu dignum reor eſſe,æſtum maris incipere ab eius fundo,ac ſubinde ferri verſus ſuperficiem. Hanc rem ego facili coniectura deprehendi ex noſtris nautis,& iis qui obſeruant oſtium portus noſtri;vbi ædificatæ ſunt duæ turres illæ, quas duo caſtella vocamus. obſeruant hi quotidie,cum æſtu mare intumeſcit, influítque per illud oſtium in hęc noſtra æſtuaria, poſt ſex circiter horas adhuc aqua maris in noſtra ęſtuaria influente,qui motus eſt creſcentis æſtus,aquam tamen iuxta turrium muros demitti,ac iam per ſemipedem ferè aut paulominus aquam decreuiſſe, antequam incipiat refluere, ac in mare ex æſtuariis retrocedere. Cum ergo ſimul decreſcat,& ſuperior maris pars oculis ſubiecta influat, nulli dubium eſſe poteſt quin principium receſſus & conſtipationis aquæ ſit in fundo. Hactenùs dixiſſe nobis ſufficiat de elemento aquæ. Nam cur aqua ſemper ex Boſphoro & Helleſponto defluat,nunquam refluat: omnes ſciunt fieri ex copia fluuiorum,qui in pontum influunt. Nunc ad terram poſtremam omnium deſcendamus.

A ſcendamus. Terra infimo mundi loco in centro inquam ſita grauiſſima eſt;in qua nullum ſit leuitatis veſtigium. Sicca quoque eſt & frigida, maximéque omnium conſtipata & denſa. ſicuti enim raritas ignis maxima eſt omnium;ita terrę dẽſitas eſt ſumma. Item natura eſt neque lucida neque diaphana,ſed maximè omnium opaca & imperuia lumini:necnon maximè omnium eſt inepta ad motum lationémque omnem. Vnde ſemper immobilis perſeuerat. Terram puram, neque aliena qualitate adfectam, neque immixtam alienis corporibus inueniri poſſe iuxta mundi centrum, ſicut ignẽ purum iuxta cœli concauum, facilè nobis perſuadere poſſumus. Nam cum pars ea terrę nullum corpus contrarium attingat,à quo affici queat, cuíque

B poſſit immiſceri, & ibi maximè ſit conſtipata & imperuia; non eſt mirum ſi diuturno tempore ibidem pura & intacta perſeuerat. ſemper enim rem corruptibilem immortalem perſeuerare impoſſibile eſt. Propterea credendum eſt maxima vi terręmotuum,huiúſque generis accidentium,vt omittã cœleſtes radios & vim cœleſtis qualitatis, interdum fieri vt alieni corporis vis ad centrum vſque perducatur;à qua partes illę afficiantur,affectęque & è loco moueantur, aliis ſuccedentibus; & demum corrumpantur. Verùm poſt ingentia temporum interualla hęc fieri cenſendum eſt. Terra igitur iuxta centrum conſtipata pura eſt,ideóque proportione quadam reſpondet igni;grauiſſimum ſcilicet leuiſſimo. Supra has terrę partes, quę centro propinquæ ſunt, quicquid reliquum eſt terræ, plurimum aquæ admixtum ha-

C bet,nonnihilque aëris. Nam & maria intra terrę oras cõtinentur; & ſub terra maximæ ſunt ſpecus lõgè latéque diffuſę,aqua & aëre plenę; adeo vt maxima terrę pars ſupra aquas emineat. Quod ab optimo ſapiẽtiſſimóque rerum omnium opifice factum eſſe iure quilibet exiſtimare poteſt,ob ſalutem animalium omnium perfectorum; quę ob ſpirandi neceſſitatem, naturęq; eorum qualitatem,neque viuere,neque ali,neque generari poſſent. Etenim quamuis,ſi per ſe naturam ſpectes elementorum grauium & leuium, terra omnis vndique aquis obruta circunfuſáque eſſe deberet:ſicuti omni ex parte aër aquas ambit, aërémque ignis, itémque igneũ elementũ corpus æthereũ:Nihilominus ratione finis ad conſeruationem ſcilicet animalium perfectorũ,factum eſt à natura,præter horum corporum nixum; vt terræ hæc ſu-

D perficies emineat. Quemadmodum in paruo mundo,animali inquam;multa conſiſtunt præter naturam materiæ, ratione finis. Vt ſinciput os duriſſimum& maximè terreum,ac propterea graue poſitum in ſuprema parte hominis. Cæterùm præter hanc rationem à fine ſumptam,alia etiam (vt reor) non incõmodè adduci poteſt. Etenim cùm ſolis,Lunæ, cæterorúmque omnium ſyderum radij,quin potius vniuerſi cœli lumina in vnum cogantur in hoc mundi centro, vbi terram aqua attingit;nimirum neceſſum eſt vi caloris ſyderum fieri quandam terrę & aquæ mixtionem,ac quadam terrei elementi fermentatione exteriorem hanc terræ partẽ rareſcere & intumeſcere:quod quotidie fieri cernimus in panis cõfectione à piſtoribus fermento appoſito. Quin omnis ratio colẽdorum agrorum ad hoc præcipuè ſpectat;

vt arationibus,ſtercorationibus, paſtinationibúſque terram fermentet,ra- E
rámque efficiat,ac peruiam aëri,aquæ, radiis ſolaribus,aliíſque huiuſmodi:
vt horum omniũ mixtione & opera ali,generaríque valeant fruges & plantæ.Igitur vi caloris ſyderum tumefacta terra aquæ immixta,aqueóque humore & terreis partibus in vapores & exhalationes reſolutis impulſa eſt vndique ſuperficies terræ in exteriorẽ partem, adeo vt in plurimis locis aquæ emineat,& ingẽtes ſpecus intra ſe habeat,aqua & aëre plenas. Itaque rationi finis accommodata fuit natura & ſitus cauſarum agẽtium, quod ſemper natura ſagaciſſimè facit. Nullus nanq; mihi perſuaſerit quorundam ſententiam;qui aquæ maríſque ſuperficiem eſſe terra eminentiorẽ, víque quadam
diuina contineri aquas ne terrã vndique obruant.Nam & ſuadet ratio,nihil F
violentũ eſſe poſſe perpetuum:& ſenſus teſtatur, cum vndique flumina defluant in mare,proculdubio mare depreſſius eſſe ſuperficie hac terræ,quam colimus. His ergo de cauſis terra mari eminet;& ſi alia quadam ratione dici poſſet aquam circunquaque terrã ambire.Nam cum aër hic, quẽ colimus, omni ex parte ſemper innumeris vaporibus plenus ſit; vapor verò ſit aquę diſgregatio:nimirum hoc pacto hæc quoque terre ſuperficies, quam maria non tegunt,ambitur aquis,id eſt, vaporibus qui ſunt aqua diſgregata & rarior effecta. Ex hoc facilè etiam diluere valemus aliam quæſtionem. Cum enim ea debeat eſſe inter elementa,proportio,vt æqualia ſint ſecundum materiã,aqua autẽ ſit longè rarior terra; vtique elementum aqueum longè maius eſſe debet terra. Attamen cum noſtris temporibus ex Hiſpanorum na-
uigationibus compertum ſit vndequaque à terra Oceanum ambiri;liquidò G
apparet terram non ſolùm non eſſe aqua minorem in ea, quam diximus proportione, ſed fortaſſe maiorem: quo fit,vt rectè dixerimus in mari minimè contineri omnem aquarum copiam, ſed infra terram in maximis illis ſpecubus maximam vim aquæ contineri. Item vniuerſam hanc, quam incolimus, terram, quæ tot fontibus,tot fluminibus rigatur, quæ vbique veſtitur herbis & plantis, aqua plenam eſſe veluti ſpongiam quandam: Præterea vniuerſus hic aër plenus vaporibus eſt, vnde Homerus cecinit (vt bis ſuperius diximus) fluuium Oceanum vndique terram circunfluere. Propterea facilè nobis perſuadere poſſumus, ſi omnis hæc aquæ copia in
vnum colligeretur, aquam longè maiorem terra futuram eſſe; pulchréque H
ſeruari eam proportionem inter hæc duo elementa, qua mundus perdurare queat. Terra hæc omnis, quæ diuina prouidentia ac coitione ſyderũ in hoc cẽtro ſuper aquas eminet,eſt inſtar animalis cõſtituta,vt mater omniũ mixtorum, ac præcipuè viuentium, eſſe queat. Nam & dulci aqua plena eſt, vt animal ſanguine: qui vt per venas diductus totum corpus alit, ita aqueus humor per fontes, per flumina, terræque fiſtulas ac meatus minimos vniuerſam hanc terram rigat & alit. Et quemadmodum animalis corpus vbique fouetur ſpiritu; ſic hæc terra plurimum intra ſe continet ætherei vaporis, & igneæ exhalationis; quibus immixta & generare & nutrimentum præſtare omnibus poteſt. Aër quippe ſponte ſubit meatus terræ,

cum

A cùm ei aditus patet. Nam, vt ſuprà oſtendimus, aër facilè trahitur inferius: natura enim pronior eſt ad grauitatem, quàm ad leuitatem. Itémque ignea pars vapori immixta deorſum in terram fertur. necnon vi ſolis & ſyderum è terra generatur exhalatio ignea. Quinetiam in ſubterraneis ſpecubus flantes venti vehementiori motu accenduntur, flammáſque concipiunt quæ à pluribus terræ locis erumpunt; vt ex Æthna Siciliæ monte & ex inſulis Æoliis. hinc fontes calidi ſcaturiunt è terra, quorum aqua iter facit per loca ignita, terrámque ſulphuream. Habet etiam vniuerſa hæc terra habitabilis oſſa ſua in vicem animalis; quibus ſubſtentata non facilè dehiſcit: Montes ſcilicet ferè continuos; qui (vt arbitror) mira quadam
B naturæ prouidentia & arte effecti ſunt, tum vt ſubſtentent terram, tum vt ex eis profluant flumina, quæ maximam vtilitatem præſtant omnibus, quæ ex terra oriuntur & aluntur, vſibúſque humanis plurimum inſeruiunt. Cauſas verò & materiam, ex quibus montes conſtituti ſunt, non quæremus lõgius. Etenim fingamus vel nunc primũ ortum eſſe inferiorem hunc mundum, vel illius partem aliquam. Nam quamuis Peripateticorum ſententia mundus perpetuus eſt; eius tamen partes viciſſim oriuntur & occidunt. Eleuetur ergo ea, quam diximus, ratione vi ſyderum calorísque concepti pars terræ aliqua, ſeu tota hæc habitabilis terra, ex aquíſque prodeat: nulli dubium eſſe debet, quin inæquali ſuperficie tota prodeat. Etenim vniformis hæc ſpecies, cœleſtibus conuenit non ter-
C reſtribus; in quibus multum eſt priuationis & multitudinis. In ſuperficie ergo inæquali nonnullæ partes depreſſiores erunt, alię eminentiores: quod ita eſſe experientia deprehendunt, qui terram peruagantur. Nam pręter valles & colles, accliuia & decliuia ſola, vnaquęque continens terra inter duo maria ſita medio ſui plurimùm adſurgit, ſenſim verò vtrinque verſus maria demittitur. Hoc ego animaduerti ita eſſe & in Germania, & in Hiſpania. Nam Venetiis profectus, cùm à mari hoc noſtro Adriatico iter facerem in Germaniam, vtique ſenſu percepi ex modo itinerum vſque ad eam planitiem, in qua ſita eſt Auguſta Vindelicorum, terram accliuem eſſe: Inde profectus Belgicam verſus animaduerti ſenſim terram demitti, humiliorémque fieri ad Oceanum vſque. Idem obſeruaui in
D Hiſpania cùm ex Toleto ciuitate in medio cõtinentis illius ſita Venetias redirem defunctus legatione pro noſtra Republica apud Cęſarem. nam deprehendi in medio continentem illam eminentiorem eſſe, quàm campi ſint Cathelaunici & Barchinon ciuitas. Cùm ergo ita res ſe habeat, illę terrę partes, quę aliis eminentiores prodiere, aqua vdę, ac intra ſe concipientes terreſtris exhalationis copiam vi caloris concoctę tandem actione ac vi frigidi aëris concreſcent in lapidem & ſaxa: vt nunc omittam cœleſtem vim, quę prima effectrix eſt omnium mixtorum corporum, commodéque dici poſſet eſſe ſimilis caloris animę nutritiuę; qui cibi partem conuertit in oſſa, partem in carnem, in neruos, cartilaginéſque partem: vt ex omnibus ſui partibus integrum animal conſtet. Huius ergo generis

D

cauſę ſunt montiū effectrices: qui paulatim minuuntur vi imbrium & vētorum; viciſſimque appoſitione materiæ, quę apta eſt in ſaxa conuerti, augentur: vt in lapidicinis cōpluribus eſt obſeruatum. nam & in fontibus lacubúſque nonnullis, & in certis terræ locis comperimus hanc vim eſſe ad generandos lapides. Hactenus de montibus. Verùm ſicuti vi caloris terra fermentatur, montéſque & inſulæ oriuntur impulſu eiuſdem impetus: ſic contrà aliquibus in locis terra concuſſa diſrumpitur, ac repente prouinciæ interdum non exiguæ, vrbéſque cum populis demerguntur. De Athalanta inſula vaſtæ magnitudinis refert Plato in Critia; quòd concuſſa maximo terræ motu obruta eſt, ac forſan mari Athlantico nomen dedit. Inſulas quoque nonnullas ſubitò è mari natas prodiiſſe memoriæ proditum eſt; contráque viciſſim alias ſubmerſas. quam ob cauſam nihil perpetuum in terra perſeuerat; ſed omnia commutantur: vt omittam diluuia, conflagrationéſque prouinciarum, ſeu vi imbrium ignı́ſve ex oris ſupernis demiſſi, ob quempiam tumultum & vim in eis regionibus ignem deorſum impellentes; ſeu etiam igne è terra prodeunte, aut aquarum copia impetu quodam è mari delata in terram, ſiue fluminibus creſcentibus obſtructis eorum oſtiis, aut terra diſrupta aquam eructante. Sicuti hac tempeſtate apud Valentiam accidiſſe accepimus, dum eſſemus in Hiſpania. Nam improuiſa quadam & occulta vi cœlo ſereno confeſtim nullis ſentientibus maxima aquarum copia, quæ ingentes fluuios ſuperaret, è continenti delata eam vrbem verſus: niſi clauſis portis & obicibus oppoſitis iter in mare diuertiſſet; magnam ciuitati calamitatem intuliſſet. Nullúſque vnquam comprehendere valuit vndenam tam magna aquarum vis eruperit. Nos credimus, aliúque plurimi rerum naturæ periti, eam aquarum vim erupiſſe è quopiam ſpecu ſubterraneo terra dehiſcente, ac confeſtim poſt eam vim, qua & terra hiatum fecit, & aqua erupit, iterum reſtituta in eandem ſpeciem. Hæc de terra in vniuerſum ſint dicta. De habitabili nunc pauca quædam addemus, quæ pertinent ad climata habitationi commoda incommodáve. Ariſtoteles antiquioréſque authores omnes cenſuere, totam eam terræ zonam, quæ ſubiecta eſt polo, eíque propinquat, inhabitabilem eſſe ob nimium frigus gelúque continuum: quoniam maximè omnium à ſole diſtat, radiı́ſque adeo obliquis ſol eam attingit, vt nihil ferè virium habeant ad generandum faciendúmve calorem. Contrà arbitrati ſunt vniuerſam eam terræ zonam, quæ ſubiacet æquinoctiali circulo & à tropicis includitur, torridam eſſe, & ob nimios æſtus inhabitabilem: quoniam ſol directis aut parum obliquis radiis vniuerſam eam partem illuſtrat. Inter has mediam temperatā, & habitationi idoneam poſuere zonam, noſtram inquam habitabilem. Rationi hac in re ſenſus atteſtari videbatur. Nam ſi iter feceris Septentrionem verſus, ſemper adibis regiones magis ac ſubinde magis frigidas, quāto magis ad ſeptentrionem acceſſeris: adeo vt poſtremæ illa tempeſtate cognitæ triginta & ſeptem gradibus diſtantes à polo vix habitari conſpicerentur ob frigoris intemperiem. Sic cōtrà, ſi æquinoctialem

A noctialem verſus proficiſceris, ſemper occurrēt tibi regiones magis ac magis calidæ,tantóque feruētiores, quanto magis acceſſeris ad tropicum Cancri,iuxta quem in Africa comperies Æthiopas & Troglodytas habitare ſub terra in foſſas & cauernas,ob nimios æſtus. Quo argumento ſibi facilè perſuaſerunt vltra hos terminos eſſe terræ zonas inhabitabiles, ob nimium frigus alteram, alteram verò ob ingentes feruores. Pari ratione verſus polum antarcticum poſuere inhabitabilem regionem ob ingentes algores;ac deinceps temperatam zonam pertinentem ferè ad tropicum vſque Capricorni. In noſtra autē habitabili zona Ariſtoteles exiſtimauit quartum Clima eſſe omnium temperatiſſimum,ſub quo eſt magna Græciæ pars. Hæc antiquorum ſententia fuit. Auicennas vir ſummus hac in parte ab Ariſtotele diſſentit: exiſtimauit enim ad feruorē & æſtum regionis non tantùm facere directionem radiorum ſolis,quantùm nimiam moram ſolis. Quamobrem cùm circa tropicos ſol diutius moretur propter obliquitatem & flexum zodiaci;in æquinoctiali verò circulo vix (vt ita dicam) momento temporis perſeueret,ſed confeſtim vlterius progrediatur: exiſtimauit Auicenna ſub ęquinoctiali circulo eſſe habitationem non inhabitabilem,propter nimium calorem: quin potius omnium tēperatiſſimam,& maximè idoneā hominum habitationi,ob eam cauſam quòd ibi eſt perpetuū æquinoctium. Hanc Auicennæ poſitionem Auerrois eius viri laudis æmulus, acerrimúſque inſectator plurimis rationibus conatur euertere in ea paraphraſi quā edidit in

C Metheora Ariſtotelis. Inquit enim: Cū nullus diffiteri queat, quin directio radiorum ſolis calorē maximum faciat;itémq; ſenſu & experimento cōpertum ſit poſt ſolſtitiū plurimis diebus maiores fieri æſtus, quàm in ipſo ſolſtitio, eo quòd aër iam concepto in ſe calore citius & vehementius inflammatur à ſole etiam magis diſtante,quàm in ſolſtitio, His ità conſtitutis putauit Auerrois liquidò patere poſſe,ſub equinoctiali circulo eſſe æſtus intolerabiles. Nam ſol in æquinoctiis perpendiculares radios iacit,ac propterea magnos calores ciet:deinde iam feruefactus aër, quāuis ſol per viginti quatuor ferè gradus recedat,& non amplius maiores æſtus concipit. Poſt quos non ſubit autumnus & hyems,vt apud nos;ſed iterū ſol incipit accedere ad eorū verticem,quamobrē augetur potius æſtus, quàm imminuatur, donec

D iterum radij redeant ad perpendicularem lineam: quem continuum modum motus cùm ſemper ſol ſeruet,nimirum ſequitur ſub æquinoctiali circulo eſſe æſtuantem regionem. Hæc Auerrois. Hanc quæſtionem, quæ multis iam annis verſata eſt inter maximos philoſophos, noſtris temporibus experientia diſſoluit. Nam ex hac noua Hiſpanorum ac præcipue Luſitanorum nauigatione compertum eſt ſub circulo æquinoctiali & inter tropicos habitationem eſſe, innumeráſque gentes ea loca incolere ſubfuſcas, non omnino atras vt Æthiopes ſunt. Quin ſub eo circulo, ſub quo in Africa inueniuntur Æthiopes, nuſquam locorum ſub eodem circulo Æthiopes omnino inuenti ſunt. Ergo ſub æquinoctiali circulo eſt habitatio,quod nemo negare poteſt. Non tamen temperatiſsima omnium,

vt putauit Auicenna:quod ex colore atque ex operationibus eatũ gẽtium, E
quæ incolæ ſunt eorum locorũ,facilè coniici poteſt. Nam & imbelles ſunt,
& timidi,neque ingenij dotibus cum Græcis cõferendi;qui incolunt quar-
tum clima. Sub tropicis verò ſunt regiones feruentiores,quàm ſub æquino-
ctiali, non tamen inhabitabiles præter ſolitudines Africæ arena plenas; in
quibus (ne vacuę omnino ſint)incolunt Æthiopes & Troglodytæ. Ex his
ſenſu atque experientia compertis poſſumus commodè rationem reddere,
cur ſub æquinoctiali ſit habitatio;cùm tamen ſolis radij ita perpẽdiculares
ſint bis ſingulis quibúſque annis. Etenim hoc incommodum ex perpendi-
cularibus radiis illatũ illis regionibus reſarciunt nulla ferè mora ſolis in cir-
culo æquinoctiali, directus enim ibi zodiacus eſt, non flexus vt in tropicis: F
Item noctes continuis tẽporibus horarum duodecim;ac poſtremo receſſus
ſolis ab eorũ horizonte qui præceps deſcendit,ac rectà fertur ſub pedes eo-
rum populorum. Contrà ſub tropicis iuxtáque tropicos mora ſolis ob fle-
xum zodiacij longiores dies æſtiui,nec tam magnus deſcẽſus ſolis ſub hori-
zonte faciunt æſtatem feruentiorem,quàm ſub æquinoctiali. De Æthiopi-
bus verò cur in Africa tantum inueniantur & nuſquam alibi,illud puto eſſe
in cauſa,quod pręcipuum reor eſſe ad cõmoditatem,incommoditatémque
regionum omnium:qualitas ſcilicet & conditio ſubiectæ telluris;an ſcilicet
ſit plana, vel frequens montibus:an rigetur fluminibus,an contrà arida ſit:
an ſaxea, an arenoſa vel pinguis ſoli. Etenim omnia hæc ſummopere faciũt
ad regionis temperiem intemperiémve. Illud quoque non omittendũ,qui- G
búſnam ventorũ flatibus ſit expoſita,vnde ferantur venti,quibus perflatur:
an ſcilicet à locis vliginoſis,an à feruentibus vel à frigidis. Hæc vſqueadeo
immutant totam rationem habitationum, vt interdum comperias propin-
quas inter ſe terras ſub eadem plaga cœli ſitas,quarum altera calida ſit,alte-
ra frigida: ſalubris vna,altera morboſa. ob hãc cauſam fit(vt reor ego)vt in
Lybia, vbi maxima eſt planities arenoſa,nulli verò fontes,ea loca maximũ
concipiunt à ſole calorem, viciſſimque aërem calefaciant: vnde immutetur
complexio hominum eas regiones incolentium,efficiãtúrque Æthiopes. In
aliis verò locis tropico ſubiectis,aut vicinis,irriguis fontibus, mõtibus fre-
quẽtibus,& ſolo vliginoſo, id non item fiat;ibíque naſcãtur homines fuſci,
non tamen Æthiopes. Mirum namque quantum in generatione rerum om- H
nium faciãt materia,cæterę́que cauſæ proximæ,quæ ſunt ſub cœlo. Quam-
obrem plerunque euenit, vt qui ex cauſis tantùm cœleſtibus rationes harũ
rerum mortaliũ contemplari voluerit, non habita ratione materiæ,cætera-
rúmq; cauſarũ mortaliũ,quę ſepenumero euariãt,facilè labatur,plurimúm-
que erret. Sicuti ergo cauſa cœleſtis nõ eſt omittẽda ita nõ ſunt negligẽdæ
aliæ cauſæ,& qualitates materiæ ſubiectæ in rationibus rerũ mortaliũ con-
templandis,qui cõtẽplandi modus,cùm ab Aſtrologia diuinatrice omnino
dimittatur; liquidò patet vniuerſam eam artem veracẽ eſſe non poſſe. De
quatuor igitur elemẽtis,quatenus ex eis mũdus hic inferior cõſtituitur,ſatis
dictũ eſſe reor,pro modo huius opuſculi,quod inſtituimus; ideo finẽ faciã.

DE

DE ELEMENTIS

LIBER TERTIVS.

B EA ratione à ſapientiſſimo optimóque rerum om-
nium principio ſub æthereo globo mundus hic
inferior eſt conſtitutus; vt elementa, quæ illum
componerēt,ea temperatura inuicem commiſce-
ri valerent,vt ex eis omnia corpora mixta genera-
ri poſſent. Ideo ſtatim in exordio huius operis
propoſuimus nonnulla eſſe elemēta compoſitio-
nis, vt ſunt literæ dictionum orationúmque ele-
menta:alia verò eſſe elementa mixtionis, vt acetū
& mel elementa ſunt oxymellis. Vtriuſque gene-
ris elementa ſunt hæc mundum conſtituentia corpora, de quibus tractare
C inſtituimus.Poſtquam ergo de eis egimus, prout componunt & cōſtituunt
hoc vniuerſum : reliquus nobis tractatus eſt de hiſce elementis, quatenus
ſunt principia conſtituentia cuiuſque generis mixta. Aggrediamur ergo,
primúmque dicamus, Elementum vnum tantum eſſe, ex quo mixta omnia
corpora generentur, impoſſibile eſſe, ratione euidentiſſima demonſtrari.
Nam ſi vnum tantum eſſet elementum,inueniri non poſſet corpus ei con-
trarium:nullum nanque aliud corpus eſſe præter hoc ſimplex elementum
fingere poſſemus; quod ei eſſet contrarium : neque etiam in elemento ipſo
contrarium quidpiam eſſe poteſt. Etenim (vt in libro primo oſtendimus)
elementum corpus ſimplex eſt & vniforme : nihil igitur vni illi elemento
eſſet contrarium:quare neque alterari,neque aliqua in parte immutari poſ-
D ſet. Ex quibus ſequitur nullum poſſe effici ex eo mixtum corpus: quin po-
tius ſequitur omnia eſſe vnum; quemadmodum Meliſſus dicere conſueue-
rat;quamuis multa & innumera eſſe viderentur. Cùm ergo vnum elemen-
tum eſſe non poſſit,plura ſunt ergo elementa. Quot autem ſint, Ariſtoteles
in ſecundo libro de generatione acutiſſima ſimul veriſſimáque ratione in-
ueſtigat. Etenim elemēta ob eam cauſam cōficiunt mixta omnia,quoniam
inuicē immutātur & alterantur. Omnis autē alteratio pēdet ex qualitatibus
primis ſibi inuicē cōtrariis.Nā ſecundæ qualitates pendent à primis,ſicuti à
principiis.Primæ qualitates ſunt tactu perceptibiles,maximéq; omniū acti-
uę.Huius generis qualitates quatuor ſunt:caliditas ſcilicet frigiditas,humi-
ditas,& ſiccitas.cū igitur ſit impoſſibile aliquod corpus inueniri in quo vna

tantũ ſit harũ qualitas,opus eſt ad omnes mixtiones faciẽdas quodlibet ho rum elementotum à quolibet pati & immutari poſſe. Senſus item hoc atteſtatur. Nunquam etenim viſum eſt corpus calidum,nullo tamen pacto humidum ſiccúmve:aut frigidum,neque humidum neque aridum. Sic de ſiccitate & humiditate ſenſu comprehendes; neutram earum diſiunctam eſſe à caliditate frigiditatéve. Ex coniunctionibus harum qualitatum primarũ & ſimplicium inueniri commodè poteſt numerus elementorum componentium mixta corpora omnia. Hæ verò quatuor qualitates ſex cõiunctionibus cogitatione inuicem componi poſſunt; quarum duas impoſſibile eſt eſſe in rerũ natura. quî enim fieri poteſt vt ſumma caliditas ſit cum ſumma frigiditate? aut ſumma humiditas cũ ſumma ſiccitate? nequeunt enim contraria ſimul eſſe in eodem ſubiecto corpore. Quòd ſi has qualitates ſumpſeris non ſummas, vt. ſ. vnum idémque corpus & caliditatis partem & frigiditatis portionem obtineat: iam corpus illud nõ amplius ſimplex, ſed mixtum eſt. in corpore namq; ſimplici, ſimplices & puras qualitates eſſe oportet, non immixtas & impuras. Reſtant ergo quatuor copulationes, caliditatis inquam & humiditatis; item caliditatis & ſiccitatis; frigiditatis & humiditatis; item frigiditatis & ſiccitatis. Quatuor ergo elemẽta erũt. Hoc quod ratio perſuadet, ſenſus teſtatur. Nam ignis, aer, aqua, & terra, quæ communi omnium conſenſu ſunt elementa mixrorum omniũ, hiſce qualitatibus affecta ſunt, in hunc modum cõiunctis. Ignis namque calidiſſimus eſt & ſicciſſimus. Aer item calidiſſimus & maximè humidus. Aqua frigidiſſima eſt, ſumméque humida. Terra ſua natura frigidiſſima eſt & ſicciſſima. Verùm antequã accedamus ad tractationem mixtionis horum elemẽtorum; vt recto ordine perſcrutatio diſciplináque noſtra procedat; quædã prius in vniuerſum de elementis, & qualitatibus his primis dicemus; quæ ad tractationem hãc plurimum faciunt: ſigillatim deinde de natura harum primarum qualitatum, necnon ſigillatim de quatuor elemẽtis ea dicemus, quæ ſi quis ignoret, mixtionis rationẽ probè intelligere nõ poterit. Primum ergo quod de qualitatibus primis venire in dubium poteſt, illud eſt: An ſcilicet qualitates hæ primæ ſint elementorum ſubſtantiæ & naturæ & formæ, per quas elementa ſint; vt Alexander Aphrodiſeus illuſtris author in ſcolis Peripateticorum opinatus eſt. Paucis huic quæſtioni reſpondemus, qualitates has primas, ſubſtantiales formas & naturas elementorum eſſe non poſſe. Nam nulla ſubſtantia eſt ſenſibilis per ſe, vt dicit Philoſophus in ſecundo de Anima. Nulli autem dubium eſt, quin hæ primæ qualitates ſint perceptibiles tactui & ſenſibiles: ſubſtãtiæ ergo eſſe nequeunt. Item cùm vnumquodque elementum ſimplex duas habeat qualitates (vt diximus) vel ergo vna tantùm earum erit forma ſubſtantialis, & altera qualitas & accidens; aut vtraque erit elementi forma. Si vnam tantùm dixeris eſſe formam, & alteram accidens: ſtatim apparet figmentum id eſſe. Cur etenim eadem ratione altera quoque non erit qualitas? Item cùm quatuor ſint elementa neceſſe erit vnumquodque eorum vnam ſibi qualitatem vendicare,

E (margin, beside line 1) · F (beside "frigiditate? aut ſumma humiditas") · G (beside "Aqua frigidiſſima eſt") · H (beside "ticorum opinatus eſt")

An q'litates altera= primæ sint formæ sub= stantiales elementorum (handwritten marginal note)

A dicare, vt ſubſtantiam & naturam: at quî fieri poteſt? vt, verbi gratia, ſiccitas ſit natura terræ eiúſque ſubſtantia, eadem tamen ſiccitas pura & immixta in igne ſit accidens: ſic caliditas in igne ſubſtantia, in aëre qualitas. Amplius, ſi ex terra generetur ignis, frigiditas tantùm pellitur, ſiccitas remanet: forma ergo terræ ſubſtantialis remanebit. Quo pacto terra ignis eſſe poterit? Quòd ſi dixeris vtramque qualitatem eſſe elementi ſubſtantiam, nimirum vnamquanque formam & actum ſuum eſſe conſequitur: vtráque igitur harum qualitatum ſuum eſſe ſubſtantiale conſequetur. At cùm eſſe & vnumquodque vnum dicant eandem naturam elementum erit non vna, ſed duæ ſubſtantiæ: vnáque & eadem materiæ portio erit, atque exiſtet per duo B eſſe: quod omnium maximè eſt impoſſibile. iuréque equidem ineptus haberi poſſem, ſi vellem in hoc oſtēdendo diutius immorari. Vnumquodque igitur elementum corpus eſt ſimplex, compoſitum ex materia ſimplici & forma maximè ſimplici; habétque ſuam grauitatem & leuitatem; quibus mouetur ad locum natura ſibi debitum, & in eo quieſcit: habet item duas qualitates primas; quarum vi agit & patitur, generatur, corrumpitur, & mixtionem facit mixtorum omnium. hoc in loco illud non eſt prætereundum qualitates has primas eſſe in elementis ſimplicibus intenſiſſimas, & ſecundum omnem earum latitudinem, non tamen ſecundum omnem agēdi vim. Etenim ſi in elemento quopiam aliqua earum remiſſa eſſet, vel ergo hoc contingeret ob mixtionem qualitatis contrariæ, vel abſque vlla contra-C rij mixtione. Sicuti contingit in lumine, quod remiſſius eſt interdum, nullum tamen contrarium habet. Si prius dixeris; ſtatim ſequitur corpus illud ſimplex non eſſe: non enim in puro ſimplici elemento quæpiam mixtio eſſe poteſt. Si ſecundum dixeris, id contingit primo abſurdum, quòd in qualitatibus primis habentibus contrarium ponitur remiſſio abſque mixtione cōtrarij, quod etiam in ſecundis Ariſtot. negat: inquit enim in Topicorum libro tertio: Albius eſt id, quod eſt nigro impermixtius. Et Galenus in libro complexionum in compluribus locis. Deinde ſi verbi gratia ignis propinquet aëri, vtique cùm caliditas ignis ſit ſumma, aëris verò remiſſa, ignis aërem calefaciet in momento temporis. Nam vbi non eſt contrarietas, nequit eſſe reſiſtentia: & vbi non eſt reſiſtentia, non poteſt eſſe motus continuus, D & quantus: vt ſuprà diximus, dum loqueremur de motu elementorum in vacuo. Calefactio autem omnis, alteratio eſt. Nam in tertia ſpecie qualitatis eſt motus alterationis: alteratio ergo quæpiam erit in momento temporis. Amplius, calefactus aër ab igne ad ſummum vſque gradum eritne purus aër, an impurus? Impurus dici non poteſt, nulla etenim in eo eſt qualitatum mixtio. Purus ergo aër erit ſummè calidus. Amplius, ſi ex aëre & terra corrupta humiditate aëris, & terræ frigiditate, fiat ignis, vt dixit philoſophus in ſecundo lib. de generatione, & corruptione; eritne caliditas ea ſumma? diffiteri non potes; quoniam eſt ignea: at ea erat in aëre corrupto. in aëre igitur eſt ſumma caliditas. Quòd ſi quæris cur aër non ita calefaciat vt ignis: Dicimus hoc fieri ob humiditatem adiunctam, quæ caliditatem obtundit,

& ſiccitatem igneam, quæ calorem acuit. Sed de hoc latius infrà. Cæterum, E
quoniam mixta corpora fiunt ex elementis, in quibus oſtendimus eſſe ſubſtantiales formas; & præterea qualitates primas præter grauitatem & leuitatem: confeſtim quæſtio inſurgit, An ſcilicet, cùm ex elementis mixtione quapiam fuerit corpus mixtum generatum, formæ ſubſtantiales elementorum, & qualitates primæ remaneãt in eo mixto corpore, an potius tum formæ, tum qualitates primæ corrumpantur. Ac demum quonam pacto ſint in mixto? Auicenna vir ſummus, vt Auerrois refert in libro tertio de cœlo, quoniam elementa ſunt mixtorum materia, arbitratus eſt in mixto corpore elementa eſſe in actu perfecto, quantum attinet ad formas ſubſtantiales: neque in formis illis fieri mixtionem; ſed elemẽta inuicem miſceri ob pri- F
mas qualitates, illiſque mutua actione redactis ad temperaturam, quę complexioni cuiuſdam corporis mixti conueniat, generari mixtũ illud corpus. Hæc viri alioqui magni poſitio euidentiſſima ratione confutatur. Nam ſi in actu perfecto formæ ſubſtantiales elementorum remanent in mixto corpore, vtique fieri non poſſet, vt in eo mixto alia eſſet forma ſubſtantiæ præter illas. Quicquid enim aduenit enti & ſubſtantię in actu per ſe exiſtẽti, accidens eſt, non ſubſtantia. Niſi vellemus concedere vnum, idémque corpus habere duplex eſſe; ac propterea non eſſe vnum. Itaque ſequitur ex poſitione Auicennæ, mixta corpora omnia non eſſe vna, niſi ob complexionem & ſecundum accidens; abſolutè verò & ſimpliciter vnumquodque mixtum eſſe plures ſubſtantias; non autem vnam. Quamobrem beatus Thomas vir G
doctiſſimus, omnéſque ferè Latini ſenſerunt in mixtis corporibus non remanere formas elementorum in actu; ſed tantùm in potentia & virtute (vt ſic dicam). Eſt ergo horum ſentẽtia, in vnoquoque mixto corpore, terra eſt aqua, itémque aër & ignis; non tamẽ actu. Nam in mixto nullius elementorum eſt forma & ſubſtantia, ſed potentia & virtute: quoniam forma cuiuſque mixti, pro eius temperie continet vim & perfectionem omnium elementorum. Hæc ſententia licet non poſſit improbari ratione ita euidenti, quemadmodum Auicennæ poſitio: non tamen omnino ſatiſfacit rationi mixtionis, & definitioni elementi; quam in frõte huius opuſculi poſuimus. Etenim ea, ex quibus componitur mixtum, materia quædam ſunt mixti illius corporis. Materia verò differt à contrario & à priuatione; quia materia H
remanet poſt generationem factam: cõtrarium verò & priuatio non remanent. Qui ergo dicit quòd formę & ſubſtantię elementorũ ſecundum ſuum eſſe omnino non remanent, ſed omnino pereunt, videtur auferre rationem & naturam miſcibilium; ac potius facere miſcibilia contraria quædam; ex quibus mixtum generetur, quàm vllam materiam mixtorum. Præterea elementum id eſſe diximus, ex quo fit aliquid, cùm inſit. Quo igitur pacto elementum erit, ſi omnino ſecundum ſui eſſe non inſit? Amplius, mixtũ omne diſſolui poteſt in elementa, ex quibus eſt mixtum: atqui quomodo diſſolui in ea poterit, ſi in ipſo omnino non ſint? eáque mutatio ſi fiat, diſſolutio appellari non poterit: ſed mixti corruptio, & elementorum generatio. Iccirco

reor-

A reor ego Auerrois de hac re ſententiam magis veriſimilem eſſe, rationíque magis conſentaneam . Inquit is auctor in tertio libro de cœlo, Formas elementorum eſſe formarum omnium ſubſtantialium imperfectiſſimas ideóque plurimum recedere à natura ſubſtãtiæ,& accedere ad naturam accidentium : ex quo fieri, vt more accidentium frangi, imminui & remitti queant,rurſúſque ſi contingat,intendi & fieri perfectiores. Sicuti conſpicimus calidum intenſius & remiſſius;item frigidũ magis minúſve fieri. Cùm ergo more accidentium poſſint formæ elementorũ frangi,& minui;vtique, quamuis deſtituantur per certam imminutionem qualitatũ ab eſſe ſubſtantiali,remanent tamen formæ illæ in quopiam actu.nam cùm ab eſſe ſubſtãtiali receſſerint,iam fiunt ita imperfectæ,vt amplius pręſtare non queãt materiæ,in qua ſunt,eſſe ſubſtantiale.

B Itaque ſi, verbi gratia,ignis immutatus ſit adeo,vt formam eius ſubſtantialem,eſſe ſubſtantiale deſtituat, geret forma ignis imminuta vicem accidentis; ſicque igne corrupto mixtum generabitur;quod tamen iure poterat dici igneum,ſeu ignitum ob formam ignis ipſi inexiſtẽtem,imperfectam tamen & refractam. Quæ tamen non in eam ſententiam accipi volumus, vt ſcilicet fateamur dari certum quẽdam gradum, quo minimo conſiſtant elementa; ſub minori verò conſtare non queant. Nam rei & ſubſtantiæ per ſe exiſtentis daretur vltimum inſtans, in quo eſt: quod tamen falſum eſſe Ariſtoteles oſtendit in octauo phyſicorum. ſed in bonum ſenſum capias velim noſtra hæc dicta,quiſquis legeris ea. Imminutio verò & infractio hæc elementorum ſeu formarum elementarium multis innumeríſque modis fieri poteſt.

C Nam tum fit immutatione vtriuſque qualitatis, tum tantum alterius. quinetiam rarefactione & condenſatione, diuiſione nimia, cæteríſque huius generis immutationibus compluribus. Cùm ergo mutua actione paſſionéque elementa ſic inuicem fracta fuerint, & impurata; vt nullum eorum propriũ eſſe,per quod eſt,conſeruare queat: tunc vi caloris proprij & cœleſtis qualitatis (vt infrà dicam) conflatur forma media mixti corporis, generatúrque mixtum: in quo ſunt elementa in actu,non perfecto,vt poſuit Auicenna;nec non corrupto,vt Latini ferè omnes Peripatetici ſenſerunt; ſed refracto,adeo vt illæ formæ vicem potius habeant accidentium quàm ſubſtantiarum. Nec illud ab hac ſententia deducere nos debet,

D quòd ſubſtantia magis & minus non recipit (vt in prædicamentis dicit Philoſophus)nam elementa in genere ſubſtantiæ imperfectiſſima ſunt,accedúntque ad naturam accidentium:inde fit vt vtriuſque naturæ proprietatem referant. Nam quoniam elementorum formæ ſubſtãtię ſunt; hoc habent quòd ſecundum certum & conſtitutum quendam earum gradum dent eſſe ſimpliciter & ſubſtãtiale materię, in qua ſunt; cõſtituúntque indiuiduum per ſe exiſtens in determinata ſubſtantiæ ſpecie. iſque gradus ſummus eſt & indiuiſibilis,non recipiens magis minúſve. fieri nanque nullo modo poteſt, vt rectè inquit Diuus Thomas,vt ſpecies vlla ſeu differentia ſpecifica prædicetur ſecundum magis & minus de indiuiduis ſubiectis: quod proculdubio cõtingeret ſi forma illa,per quam materia & ſubiectum

in ſpecie & natura cõſtituitur,reciperet magis minúſve.Nam ſi forma ignis, quatenus ignem conſtituit,reciperet magis & minus;aliquis ignis eſſet magis ignis, alter verò minus ignis. ideóque differentia ſubſtantialis,non eſſet ſicuti vnitas & ſpecies,vt numeri: quod tamen Ariſtoteles docet in octauo lib.Methaphyſices. Natura enim vniuſcuiuſque rei in indiuiſibili differentia conſiſtit.Ens etenim & vnum dicunt eandem naturam.Sunt ergo formę elementorum ſubſtantiæ ſecundum gradũ illum indiuiſibilem;in quo conſtitutæ dant eſſe ſubſtantiale,& indiuiduum ſubſtantiale ſuę ſpeciei conſtituunt.Cùm verò ab eo indiuiſibili receſſerint per alterationem qualitatum; quia modum qualitatum habent,& naturam accidẽtium referunt; non penitus intereunt more ſubſtantiarum perfectarum;ſed remanent,vt accidentia quædam materiam diſponentia ad receptionem formæ mixti perfectioris elementorum natura. Et hoc pacto vt elementa mixtum conſtituunt: priori modo ſunt ſubſtantiæ, ex quibus corruptis generatur corpus mixtũ. Illud verò quod penè omnes Auerroi adſcribunt, ac ferè ab eo authore exprimitur in tertio lib. de cœlo, qualitates ſcilicet primas eſſe proprias elementorum affectiones; ita quòd ad inductionem qualitatis pariter inducitur forma elementi;itémque ad remiſſionem remittatur,paríque paſſu procedant formæ & qualitates hæ primæ:mihi non placet. Nam cùm vnaquæque qualitas prima duobus elementis conueniat; vtique neutrius erit propria paſſio:ſi proprium accipiatur in quarto ſignificato;quod ſcilicet omni, ſoli,& ſemper conuenit: ſed erit proprium ſuperioris cuiuſdam generis innominati. At cùm genus non ſit præter generis ſpecies: vtique innominata natura generis induci non poteſt, niſi inducta forma alterius elementorum vel vtriuſque. Si vtriuſque dixeris,certè impoſſibile eſt ſimul duas ſubſtantias eadem ſimplicique alteratione in eadem ſubiecta materia generari: Si verò alteram tantum dicas, vtra tandem hæc erit? Etenim ea qualitas non minus huic,quàm alteri conuenit. Quòd ſi dixeris illius elementi formam induci,quod tũc agit ea qualitate:vt puta ſi caliditate agat ignis, induci ſubinde formam ignis; ſin aër agat,aëris formam:nimirum hoc dici nõ poteſt. Nam interdũ ex duobus extremis elementis tertium medium generatur:vt Ariſtot.dicit in ſecũdo lib.de generatione, vt puta ſi aqua humiditate ſuperauerit ſiccitatẽ ignis; contrà ſi ignis caliditate ſuperauerit aquæ frigiditatẽ: vtique fiet aër;non autẽ aqua aut ignis. Quo pacto igitur dici poteſt calefactione ignis inductã eſſe formam ignis; & humectatione aquę inductã eſſe formam aquæ:ſi perfecta abſolutáque alteratione neutrum ſit generatũ,ſed tertium elementũ medium,aër ſcilicet? Ex his efficitur,ſi aqua pura calefiat ab igne, caliditatẽ in ea recipi, diminuíque frigiditatẽ ad certum vſque gradum:ſub quo ſtare non poteſt forma aquæ;ad quem cùm peruenerit alteratio,vel fieri ignem,ſicque nihil prioris formę remanere.Etenim nullum elementum poteſt eſſe,vt elementũ in altero elemento:omnia nanque eiuſdem ordinis ſunt ſimplicia, non mixta; vel fieri mixtum quoddam tertium, in quo remanet forma aquę in gradu remiſſo,qui variat pro natura mixti,vt accidens

A cidens quoddam in ea aquæ portione, & tunc immiſceri cum aliorum formis elementorum: non enim ſubſtantiæ amplius ſunt; adeo vt in portione aquæ recipiatur forma ignis, viciſſimque in portione ignis forma aquæ: ſicque fieri mixtionem elementorum non tantùm ſecundum qualitates; ſed etiam ſecundum ſubſtantias. Itaque in primo illo momento in quo incipit eſſe mixtum, incipiunt etiam eſſe formæ elementorum, refractæ tamen pro natura mixti in vnaquaque mixti portione: ita tamen, vt vnaquæque in ſuæ materiæ portione longè magis inhæreat rei, in qua fixa ſit, quàm in portionibus comparium elementorum. Quo fit, vt in diſſolutionem mixti longè facilius vnaquæque portio elemẽti ad naturam priſtinam reuertatur, quàm
B ad alienam, alterius videlicet elementi. Poſtquam ſatis dictum puto de propoſita quæſtione, quónam pacto ſcilicet elementa ſint in mixto corpore, quod ex eis generatur: pauca perſtringenda ſunt de qualitatibus primis; ex quibus conflatur complexio; ſecunda ſcilicet quædam qualitas primis proxima. De primis qualitatibus id primum inquiri debet quod proximum atque affine eſt ei; quod iam peregimus de elementis. An ſcilicet, cùm ex quatuor primis efficiatur complexio, ſecunda inquam qualitas conflata ex mixtione primarum, remaneant qualitates primæ, an potius corrumpantur: & ſi remaneant, quónam pacto remaneãt. Puto enim nullum ambigere qualitates primas poſt conflatam complexionẽ remanere aliquo pacto, nec omnino intercidere. Nam experimur mixta corpora; quorum vnumquodque
C ſuam habet complexionem; calefacere, frigefacere, humectare, & exiccare prò cuiuſque natura. hæ autem actiones fieri non poſſent, niſi in eis eſſet vis caloris cæterarúmque primarum qualitatum. non ergo interciduñt. Verùm nonnulli arbitrantur remanere quidem in complexione qualitates primas, non tamen actu, ſed virtute, ita ſcilicet, vt conflata complexione confeſtim corrumpantur qualitates omnes primæ; ſoláque complexio remaneat; in qua vis ſit omnium qualitatum illarum: itaque complexionis vi mixta corpora agere actiones omnes primarum qualitatum. Horum poſitio, meo iudicio, & experimento ſenſus, & rationi cõtradicit. Etenim ſenſus nullus circa proprium ſenſibile decipitur; ſi & medium & organum ſenſus ſecũdum naturam ſe habeant. Cùm ergo ſenſu tactus, ſi mixta corpora tetigerimus,
D percipiamus qualitates illas primas; calorem inquam & frigus, humorem & ſiccitatem: velle contrarium adſtruere, aſſereréque nullam ibi actu eſſe harum qualitatum, ſed virtute tantùm: eſt experimento ſenſuíque contradicere. Ratio etiam idem nobis ſuadet. Nam qualitates primæ ſunt veluti elementa quædam complexionis; ex illis etenim conflatur complexio, ſicuti mixtum ex elementis. Ineſſe ergo actu oportet in complexione qualitates primas. Amplius, diſpoſitiones, quæ faciunt materiam quamque propriam eſſe formæ cuiuſlibet mixti, ſaltem in prima mixtione elementorum, ſunt qualitates primæ ad certum gradum, modúmque redactæ. Diſpoſitio verò, quæ facit materiam propriam cuiuſpiam formæ, non corrumpitur, eſſéve deſinit adueniente forma; imò remanet & ab ea conſeruatur forma in illa

materię portione: ita vt illa diſpoſitione recedēte pereat forma. Igitur in pri- E
ma elementorum mixtione adueniente forma mixti remanent primæ qualitates: quamobrem remanebunt etiam cum complexione propria illi mixto. Paríque ratione in aliis mixtis ſecundis tertiíſve remanebunt. Dicendum ergo nobis eſt ſub complexione qualibet remanere actu qualitates primas, refractas tamen inuicémque mixtas ea temperatura, quæ complexioni conueniat. His expoſitis nunc à nobis ſigillatim agendum eſt primum de quatuor primis qualitatibus, deinde de quatuor elementis: eáque de ipſis paucis exponenda, quæ faciunt ad inſtitutum mixtionum negotium. Nam ſi naturæ eorum omnium diligēter rectéque fuerint à nobis inueſtigatæ; magna nobis fundamenta iacta erunt ad ſuperſtruēdam omnem tractationem F
de mixtione. Exordium ſumam à caliditate; quæ omnibus iure eſt præferēda: quoniam longè præſtantior eſt cæteris omnibus. Caliditas omnium primarum qualitatum præſtantiſſima quodam modo æmulatur excellentiam cœleſtis qualitatis. Nam & maximè actiua eſt, omnium quoque mixtorum generatrix: vtpote quæ primum ſit proximúmque inſtrumentum cœleſtis virtutis, & qualitatis: omnia etiam, quæ mixta ſunt, diſſoluit: adeóque cæteris primis qualitatibus præſtat, vt ſi cōferantur caliditati, omnes habeant vicem materiæ & patientis; calor verò ſit vt efficiens cauſa, & vt forma. Vt autem in ſumma concludam: Natura caliditatis hæc eſt; ad agendum, omnium eſt efficaciſſima & potentiſſima: contrà ad reſiſtendum, omnium maximè infirma, & imbecillis. vim caliditatis in agēdo præter rationem, quam G
tetigimus, ex ipſius perfectione & cognatione quadam ad cœleſtem vim, ſenſu & experimento quilibet facilè experitur. Si conferatur ergo caliditas frigiditati, cæteris omnibus paribus; virtus caloris in agendo longè lógéque maior eſt, quàm virtus in agēdo frigiditatis. Itē virtus actiua caliditatis ſuperat non tantùm virtutem in agēdo frigiditatis, ſed etiā in reſiſtendo. quo fit, vt caliditas vt quatuor, & vt tria (ſumēdo gradus latitudinis harum qualitatum, non gradus virtutis, ſeu in agēdo, ſeu reſiſtendo) aget & ſuperabit frigiditatem vt quatuor; imò fortaſſe etiam frigiditatem vt quinque. Quoniā virtus actiua caliditatis ſuperat virtutē reſiſtendi frigiditatis etiā maioris latitudinis, quoad intentionem qualitatis inquam, non autem actionis, ſiue (vt ita dicam) actiuitatis. Hi nanque gradus differunt inter ſe: vt infrà oſtēdam. H
Caliditas, quæ tam magnæ virtutis eſt in agendo, minimè tamen omnium reſiſtit corrumpenti. hoc tum rationibus, tum experimento probatur. Etenim quiuis experitur, ſi fuerit vis frigiditatis ſuperans caliditatem, dicto citius rem calidam frigeſieri, confeſtimque caliditatem corrumpi. non item hoc videbit in frigiditate, aliáve qualitate. Mira etiam ratione hoc natura efficit. Nam cùm proportio par debeat eſſe in elementis, ſi elemētum ignis, in quo præcipuè viget calor, in reſiſtendo non deficeret tantum, quātum ſuperat cætera in agendo; proculdubio omnia iam conflagraſſent vi ignis abſumpta. Item cùm reſiſtentia ſit ex forma, quatenus eſt in materia; ſicuti actio pendet à forma, prout eſt à materia abſoluta: cùm caliditas ſua natura

parum

A parum habeat materiei,ab eáque multũ ſit abſoluta;iccirco meritò in agendo efficaciſſima eſt,in reſiſtẽdo verò parum potens.Nã eius materia vtpote pauca & diſgregata,habénſque formã abſolutiorem,materialẽ tamen: citò vincitur ab agente alio,ſicque facilè exuit caliditatẽ.Item calor,ſi frigori cõferatur,habet rationẽ naturæ vitæ,& habitus: frigiditas verò, priuationis & interitus:quod clarius patebit cũ loquemur de mixtione.Si verò conferatur caliditas humiditati,& ſiccitati; actiua eſt caliditas,& forma; duo hęc paſſiua & materia. Caloris etenim eſt cõponere & congregare homogenea per concoctionem,aliena verò ſeparare. Hæc de calore in vniuerſum dicta ſint; quæ,cũ de mixtione tractabimus,magis illuſtrabuntur. Sequitur calorẽ frigiditas; quę item actiua eſt qualitas,habétque ſuã vim in agẽdo; itémque in
B reſiſtendo,longè tamen diuerſam ab vtraque vi iſtiuſmodi vi caliditatis.Nã quamuis frigiditas magnã habeat in agendo efficaciam, minimè tamen cõferenda eſt cum vi caliditatis. in reſiſtendo verò cõtrà longè ſuperat reſiſtẽtiam caliditatis. ſicque natura proportione quadam cõpenſat ac librat vim vtriuſque qualitatis: quę cùm ſint inter ſe contrariæ; alteráque alterius interitum machinetur; hac moderatione librãtur,vt perpetuò perſeuerẽt.Cæterùm cùm eam,quam diximus,in agendo vim habeat frigiditas; lõgè tamen diuerſa eſt caloris frigoríſque actio. Nam calor veluti inſtrumentũ eſt primum & per ſe totius naturæ cœleſtiſque qualitatis; quo congregantur homogenea ad generationẽ conſeruationémque mixtorum omniũ.Frigiditas
C cõtrà cùm ſit veluti priuatio,habet etiã in agẽdo vim priuatiuã.Nam frigus cõgregat tam homogenea,quàm heterogenea,conſtipatque omnia & vnũquodque reddit ſuapte natura immobile ac veluti mortuum, vt ita dicam. Etenim ſicuti motus indicium eſt vitæ, ita immobilitas mortis & interitus. Qua de cauſa ſuprà diximus calorem collatũ frigori habere rationẽ naturæ & vitæ:frigus verò interitus. Per accidens tamen frigoris actiua vis facit ad operationem naturæ.Etenim cùm calor non quilibet,ſed temperatus varia, pro rerum naturis,tẽperatione fiat naturalis & accõmodus omnibus mixtorum generibus(quod latius infrà explicabitur)huiuſmodi tẽperatio nullius alterius vi fieri poteſt,præterquã frigiditatis. Ea nanque ſola calorem refrãgit & temperat. Item facta mixtione ex cõcoctione caloris naturalis,maſſa
D tota vi frigoris cõſtipatur & cogitur; ſicque perficitur & diutius perſeuerat. Sæpenumero etiam vi frigoris circunquaque obſiſtentis per antiperiſtaſim calor cogitur in vnum, multáque & generat & concoquit. qua de cauſa rigore hyemis & niuiũ terra melius fermẽtatur coacto intra ſe calore; & frugum radices augentur robúrque capiunt; vberibus inde ſegetibus frumenta proueniunt. Inſuper alia quoque ratione frigus operatur ad rerum conſeruationem: quoniam vi frigoris arcetur calor extraneus, à quo eſt corruptio putrefactióque mixtorum omnium. Multis ergo modis, per accidens tamen & ſecunda quadam actione frigiditas plurimum facit ad naturæ actiones. Quamobrem merito dicere valemus frigiditatem quoque quodammodo eſſe inſtrumentum naturæ non primum & per ſe, vt eſt calor;

ſed ſecundum & per accidens. Poſt frigus humiditas ſequitur & ſiccitas, E
par alterum primarum qualitatum : quæ ſunt inuicem contrariæ, vt calidi-
tas & frigiditas. vis humiditatis in agendo longè inferior eſt vi frigiditatis,
& maximè vi caliditatis: in reſiſtendo tamen ſuperat vim vtriuſque: adeo,
vt nonnulli exiſtiment ſi in quopiam corpore fuerit humiditas coniuncta
calori aut frigori; ſi qua ab eo corpore humida fiāt, non ab humiditate fie-
ri eam actionem, ſed à frigoris caloríſque vi ob adiunctam ſibi humidita-
tem. Ariſtoteléſque in exordio ſtatim quarti Meteor. ſi verba tantùm ſpe-
ctentur, videtur hoc dicere; ſimilíque ratione produnt de exiccatione. Ve-
rùm cùm ratio & ſenſus conuincant nos, vt fateamur, ſi fuerint duo corpo-
ra viciſſim æqualia in calido & frigido, quorum alterum ſit lõgè humidius F
altero, & maius mole; proculdubio humectari ſiccius ab humidiori. Con-
trarium nanque omne in contrarium agit, ſi potentius fuerit. Ariſtotelis
verò dicta in eam ſententiam ſunt accipienda, vt calor exiccet per reſolu-
tionem & euaporationem partis aqueæ humidæ factam vi caloris. paríque
ratione humefaciat per colliquationem partis aqueæ coagulatæ prius. ſic
frigus quoque exiccat & humectat, non quòd humiditatem per ſe aut ſic-
citatem generet: ſed quòd vel vaporem in aquam cogit, aut calorem fugat
& exprimit, quem propria humiditas veluti formam materia conſequi-
tur paritérque euaporat. Sic ergo calor & frigus humefaciant & exiccant:
per ſe autem humiditas humidum facit, & ſiccitas ſiccum. vis ergo humi-
ditatis in agendo non eſt admodum magna. in reſiſtendo contrà humidi- G
tas vim magnam habet: qua ratione quodammodo rependitur debilitati
infirmitatíque eius in agendo. humiditas verò collata caliditati eam vim
habet, vt obtundat calorem, ſicuti contrà ſiccitas acuit. Qua de re aër
quamuis nihil habet frigiditatis (corpus nanque ſimplex eſt) ac propterea
nequeat vi frigiditatis calor in eo remitti; ob humiditatem tamen ſibi pro-
priam longè obtuſiorem calorem habet, quàm ignis. obtundit igitur ca-
lorem humiditas. attamen (vt infrà dicemus) propria materia caloris, qua
nutritur & ſeruatur, eſt humidum. Inde euenit vt natura calor vim ha-
beat trahendi ad ſe humidum: viciſſimq́ue humidum vim non habeat non
attrahendi, ſed conſequendi calidum: inter ſe nanque ſe habent calidum &
humidum, vt perfectio & perfectibile, frigori collata humiditas non eo pa- H
cto eam obtundit, quo calorem; ſed quoniã craſſiorem reddit frigiditatem,
ac propterea parum idoneam penetrationi. Iccirco non per ſe, ſed per acci-
dens frigiditatẽ obtundit humiditas: ſiccitatẽ verò humiditas formabilẽ fa-
cit, vt infrà dicã. Per humiditatem nanque corpora omnia facilè terminãtur
termino alieno, proprio verò minimè. hęc de humore. Sequitur ſiccitas: quę
minimã omnium vim habet in agendo, maximã omnium in reſiſtẽdo. Qua
ratione vt in aliis, ita in ſicco fit cõpenſatio quædã virium. vtrúmq; experi-
mẽto facilè cõprehenditur. Nam ſi ſiccã rem quampiam, vt lignũ, marmor,
pumicẽ, proximam feceris rei humidæ, vtiq; humiditas lõgè citius afficiet li-
gnum aut pumicẽ, quàm patiatur ab eorũ ſiccitate. facilius tamẽ humidum
illud

A illud corpus areſcet,quàm ſiccum vertatur in aqueum. hæ ſunt ſiccitatis vires.Ideóque ſiccum definiunt eſſe illud,quod terminatur proprio termino, difficilè verò alieno termino definitur. verùm quidam hoc in loco dubitationem adferunt. Nam ignis ſicciſſimus eſt,tamen formatur & terminatur facilè termino alieno, continentis inquam. Nonnulli ſummi viri quæſtionem hâc ita ſoluunt: inquiúntque propterea ſiccũ ignis & terrę non terminari termino alieno:humidũ verò aquæ,& aëris facilè terminari poſſe:quoniã ignis licet poſſit denſari;rarefieri tamen amplius nequit. maxima etenim raritas omnium corporum, eſt raritas ignis. item terra quamuis poſſit fieri rarior; fieri tamen denſior nequit: denſiſſima nanque omnium eſt. Contrà
B humiditas aquæ & aëris poſſunt deduci in vtram partem volueris; vel ſcilicet ad maiorem raritatem, vel ad maiorem denſitatem: Ideóque terminabilis eſt alieno termino. Hanc ego ſolutionem non improbo: verùm quoniam, ſi rectè diligentérque res diſpiciatur; proculdubio videbimus non in eam ſententiam definitiones illas humidi & ſicci adductas eſſe: ſed proculdubio referri ad formationem & terminationem, quæ fit à continente.ideo id addam:Siccitati ſuapte natura & per ſe conuenire,vt conſtipet corpus illud;in quo primò per ſe eſt: indéque efficiat vt ægrè terminari queat,& definiri termino alieno:ſed vt proprium terminum ſuámque finitionem obtineat,alienam reſpuat. Sicubi verò ſit ſiccitas, non primo, ſed per ſequelam quandam, vbi id quod primo ineſt illi corpori, obſtiterit conſtipationi ſic-
C citatis;nil mirum ſi corpus id alieno termino terminabile eſt.Quamobrem cùm ſiccitas per ſe inſit terræ;vtique terram conſtipat; quæ cùm à frigiditate adiuncta non diſgregetur, in ea remanet id quod eſt ſiccitatis. Ideóque non terminabilis aut finibilis eſt terra termino alieno: in igne verò ſiccitas eſt ſecundario quaſi aſſecla caloris. Etenim ignis primo & per ſe calidiſſimus eſt;at ſiccitas calorem acuit: ideo oportuit ignem eſſe ſiccum; non tamen à ſiccitate conſtipatur: imò ob caliditatem ſummam omnium corporum rariſſimum eſt corpus igneum, ob quam cauſam bene terminabile eſt termino alieno. Dicendum eſt igitur ad pro poſitam quæſtionem: Siccitatem per ſe facere conſtipationẽ,& per conſtipationẽ efficere corpus, cui ineſt,interminabile: vbi ergo prohibetur conſtipationem facere,vt inigne;in-
D quo calor eius qualitas maximè naturalis obſtat, facere nequit corpus illud interminabile. Collata caloti ſiccitas mirificè, quin potius omniũ maximè calorem acuit. Eſt etiã ſiccitas admixta humiditati caloris ignei pabulum, vt infrà dicam. frigiditatem autẽ ſiccitas non obtundit: quòd ſi fecerit eam magis penetrantem acuit. humiditatem verò ſuapte natura fluidã continet, & in vnũ cogit. Hæc de ſicco. Illud verò in vniuerſum admonendus eſt mihi lector. Corpus dici alio calidius frigidiúſve,aut humidius ſicciúſve, non ſimplici quadam,ſed multiplici ratione.Nam interdum dicimus calidius,id quod eſt affectũ maiori caloris gradu.Interdũ calidius dicitur eſſe aliquod, quod quamuis maiorem non habeat caliditatis gradum, habet tamen ſecũdum quandam extenſionem plus caloris:nam quoniã denſius eſt,plus obti-

net materiei : ideóque plus etiã formæ, quæ eſt in ea materia, obtinet ſecundum extenſionem quandã huius qualitatis. Aliquando calidius propterea dicimus, quia magis calefacit, quoniam ſiccius: ſiccitas nanque calorẽ acuit. Præterea calidius dicitur id, quod intra ſe, poróſque ſuos plus continet corporis calidi: licet fortaſſe remiſſius caleat. Inſuper calidius id dicitur, quod facilius poteſt calefieri. Amplius, nõnulla ſunt calida, quæ ſenſu percipimus frigere: tamen ſi manducentur, intra nos calorem cõcipiunt; eúmque interdum maximũ, nóſque mirificè calefaciunt. Infrà tangã huiuſce rei cauſam. Totidem modis frigidum frigidiúſve, humidum humidiúſve, ſiccũ ſicciúſve dici ſolere omnibus perſpicuum eſt. Poſtquam ſatis accuratè à nobis expoſita eſt natura quatuor qualitatum primarum; agendum eſt ſigillatim de quatuor elementis, prout ſunt elementa mixtionis: primúmque ab igne exordium ſumemus. Ignis (vt ſuprà dixi) natura calidiſſimus eſt, ac propterea ſicciſſimus, omni prorſus humiditate carens; quæ calorem obtundit. Item habet corpus omnium tariſſimum; ac propterea parum materiæ continet: habet etiam in ſe lumen; quamuis ſimplex puruſque ignis non ſplendeat, vllúmve lumen emittat ob maximam ſui raritatem. Hæc natura puri ignis, quem in propria ſphęra iuxta orbem lunę credimus exiſtere. alibi ignis, quem ſentimus, impurus eſt aliis corporibus immixtus, & alienis qualitatibus affectus: eſt tamẽ ignis, quia habet formã & naturam ignis. Ex proprietatibus ignis, quas modò recenſuimus, iure ea ſequi videntur, quæ ſenſu experimur ineſſe igni. Primum quòd ignis omniũ ſit elementorum maximè efficax ad agendum: obtinet enim, maximéque naturę ſuæ propinquã habet caliditatem; cuius in agendo efficaciam ſuprà expoſui: eámque habet adiũctam ſiccitati; quæ veluti cos quædam eſt calorem acuens. Sequitur item ignem minimæ reſiſtentię eſſe, tum ob naturam caliditatis: cuius vim in reſiſtendo ſuprà diximus eſſe omnium minimam; tum ob maximam raritatem paucitatémque materiæ. Nam forma materialis omnis ſuſtinetur à materia, neque reſiſtit corrũpenti; niſi quatenus materia ei ſubiecta non vincitur ab alienis ſubſtantiis. Pauciſſima verò materia & rariſſima, quæ ob raritatem ſuã diſperſa eſt; ac totam ſe exponit viribus agẽtis omnibus; quod non faceret ſi in ſe conſtipata eſſet, & collecta: facilè vincitur & corrumpitur vi corporis alieñi. Non ergo mirum alicui videri debet ſi ignis præ aliis elementis omnibus ſit iniurię & corruptioni expoſitus. Leuiſſimus etiam eſt & rariſſimus: qua de cauſa contineri non poteſt, ne euolet ad ſuperas oras. Ex omnibus his facilè illud ſequitur, quod ita eſſe experientia nos docet; ignẽ. ſ. apud nos exiſtentem, præterquã quòd eſt impurus, non poſſe tamẽ per ſe manere diutiúſque conſtare; ſicuti conſtat terræ gleba, aquæ ſitula, aëríſque portio quædam; ſed confeſtim euolare; ideóque ſtatim corrumpi & intercidere: ac propterea fieri vt ignis indigeat continuo nutrimento, ex quo poſſit continuato tenore generari, atque fluere, veluti ex quodam fonte, ex quo in ſublime, vt fluuius quidam feratur, pauloque pòſt intercidat ab aëre aliiſve corporibus alienis corruptus ob ſui tenuitatem, atque in reſiſtendo imbecil-

A becillitatem. Proximum ignis alimentum eſt vapor aëreus, præſertim ſi immixtus fuerit terreſtri ſiccitati, ſeu terreæ exhalationi. Vt ergo ignis à cõbuſtibili corpore reſoluitur vapor iſtiuſmodi; qui ſtatim correptus ab igne flamma efficitur, hæc ab eo fonte, vbi vapor ille reſoluitur, fluit continuato lapſu, ad ſupernáque euolat, ac confeſtim intercidit. Ignem hunc imputum hoc pacto tantùm apud nos exiſtere; neque alibi putum ignẽ inueniri atque conſiſtentem præterquam in propria ſphæra impoſſibile eſt. Quamobrem cùm ignis adeo ſit expoſitus corruptioni & iniuriæ, natura omnium parens ſolertiſſima plures modos viáſque adinuenit, quibus ignis generari poteſt. Nam & ab igne ignis generatur, & ab radiis ſolis coeũtibus in vnum, vt fieri
B videmus à ſpeculis concauis; à quibus radij reflexi in vnum pũctum coeuntes ignem generant, téſque in eo puncto poſitas inflammant. Item rarefactione & diſgregatione aëris; ſiue motu quopiam, ſiue contritione quadam corporum ſolidorum rareſcat; confeſtim generatur ignis: quæ ratione certa accidũt. Nam lumeu qualitas cœleſtis proxima eſt calori: ideóque caliditatem genetat. Ad caliditatem autem intenſiorem ſequitur forma ignis, ſicuti ad propinquiſſimam diſpoſitionem. Item rarefactionem ſequitur caliditas: ſeſe etenim viciſſim comitantur raritas & caliditas. Quare ſicuti ad caliditatem illico ſequitur rarefactio; ita contrà ad rarefactionem ſequitur caliditas: eam ignis conſequitur. His ergo tribus modis ignis apud nos generatur; qui ſtatim genetatus perit niſi habeat nutrimentum; ex quo ſemper
C nouus ignis prodeat, affectus tamen qualitate illius nutrimenti, id eſt, vaporis aut exhalationis: ex qua fit, illíque ſemper immixtus fluit. Hinc fit vt apud nos ſint variæ ignis ſpecies, tum colore & aſpectu, tum viribus diueiſæ. Hinc fit etiam, vt magnus ignis paruum extinguat aut imminuat: quam ob cauſam ligna incenſa lucernæque ardentes æſtate & ſub ſole poſitæ diutius durent, quàm per hyemem, & in vmbra. hinc fit, vt interdum aqua ignem non extinguat, quem tamen extinguit oleum alioqui idoneum vt accendatur & inflammetur. aliquando acetum id faciat, quod aqua nequit. hinc fit, vt ſub cinere conſeruentur prunæ, quæ rebus aliis obrutę extinguuntur: aëri verò expoſitæ penitus conſumantur & redigantur in cineres. hinc metalla liqueſiunt interdum ab igne exiguo, quæ à feruentiſſima aqua liqueſcere
D minimè poſſunt. Hinc eſt quòd calore leuiore ſolis offuſcantur corpora, quæ tamen ignis non offuſcat. Inde fit vt cadauer totum vi ignis non queat abſumi & in cineres reſolui, quin aliquid reliquum ſit: incluſum tamen ſepulchro confecto ex lapide ſarcophago breui temporis ſpatio totum in cineres redigatur. Horum omnium cauſæ petendæ ſunt ex his, quæ diximus de noſtrate igne. Nam cùm alimento continuo egeat ignis, & fontem habeat à quo profluat: nil mirum ſi magnus ignis vi ſua arrepto & conſumpto fomento exigui ignis, ipſum extinguat. Item cùm exiguus ignis fonticulus ſit corpus quoddam immixtum vapori & exhalationi, totus ſit veluti pabulum maioris ignis, ideóque ab eo cõſumitur & euaneſcit. Eadem proportione cùm per ęſtatem & ſub ſole vis ignis ob eam (quam diximus) cau-

ſam flacceſcat, nil mirum ſi minus cõſumit & vrit. ignis quoque ſuapte natura lucidus magis minúſve immixtus atro fumo diuerſas refert coloris ſpecies; viribus quoque diuerſæ ſunt ignis ſpecies pro ſubiecti varietate & materiæ. Plurimum nanque refert an inflammata ignitáque materia denſa ſit an rara; ſiccior an humidior; an poros latos habeat multóſque, an arctos & paucos. Quòd aqua quandoque ignem non extinguat, oleum verò extinguat, in cauſa eſt quòd aqua quia fluida eſt, interdum non attingit ignis fonticulum, ſed præterlabitur: aut ſi attigerit, citò defluit: oleum verò lentius & tenacius non ita labitur, ſed obturat ignis fonticulum, adeo vt profluere ignis non poſſit; conſumptóque exiguo illo nutrimento cõfeſtim flacceſcat, & extinguatur. Acetum autem tum ob frigiditatem, tum quia partes aliquas acutas habet, præcipuè ſi fuerit mixtum oleo cuius lentore detineatur, potius eſt aqua in extinguendo ignem. Prunæ verò cinere tectæ conſeruantur, quoniam cinis rarus eſt, adeo vt per intermedios cineres efflare queat vapor fumúſque igneus prunarum: qui, cùm craſſo denſóque corpore tectæ fuerint prunæ, coactus in vnum, abſumpto momento ferè temporis alimento proximo, ſeipſum cõficit & interimit, ſicque extinguitur. Aër etiam frigidus ad contectas cinere prunas penetrare non poteſt, atque ignem extinguere: necnon prohibet nimius defluxus vaporis igniti à cineribus. quas ob cauſas prunæ cinere contectæ conſeruantur. Metalla liqueſcunt ab igne, non autem ab aqua etiam feruentiſſima; quoniam aquea ſunt: ægrè igitur ab aqua patiuntur. Præterea partes aquæ calidæ craſſiores ſubire nequeunt poros metallorum arctiores, ita vt totam maſſam ſubeant ac ita diſſoluant. Ignis verò ſiccior, & magis agit in contrariam materiam, & etiam per potos vndique penetrat maſſam metalli; eóque pacto facilè diſſoluit. Vnde calor quoque ſolis, ſeu aër à ſole calefactus ſubit tenuiſſimos cutis poros; reſolutóque vapore, cutéque exiccata fuſcos reddit. Ignis verò, qui eſt in craſſiori materia, offuſcare non poteſt. Conſimilis propè eſt caloris vis in lapide ſarcophago, quo cadauera tota reſoluuntur in cineres. Varia ergo eſt vis ignis, diuerſæque ſpecies ob diuerſam materiam, in qua eſt. Sed vt tandem redeam vnde diuerti: Ignis collatus cæteris elementis mixtionis ſe habet vt agens & vt forma; cætera verò vt materia & vt patiens. Nam proprium ignis, quia calidiſſimus eſt, eſt componere & congregare homogenea, alienaque ab eis ſeparare. Hoc autem pacto neceſſe eſt, vt fiat mixtorum corporum generatio; vt ſcilicet vi agentis ea in vnum componantur, quæ naturæ mixti conueniant; aliena verò abiiciantur & ſecludantur. eſt etiam (vt dixi) veluti forma aliorum elementorum miſcibilium. nam vi caloris ſeu ignis continentur in vnum ea quæ ſunt inuicem compoſita, & commixta; vt inferius lucidius explicabitur. Aër ignem ſequitur, qui medius eſt inter elementa duo, quæ præcipuè pertinent ad materiam mixtorum corporum, & ignem qui eſt veluti eorum forma. etenim aër ſui humiditate interdum temperat ſiccitatem ignis, interdum lõgè etiam imminuit. Nam quorundam mixtorum generatio, itémque digeſtio quędam & concoctio fit à calore ſicco per modum

A modum cuiuſdam aſſationis. Quædam verò fit à calore humido, per modum cuiuſdamelixationis. Aër igitur humiditate ſibi inſita temperare ignis ſiccitatem poteſt; ſicque ad formam pertinet: ad materiam item non minus aër pertinet, quàm ad formam, imò fortaſſe longè magis. Nam quoniam ignis fomento indiget, vt ſuprà dixi: terra autem & aqua cùm ſint maximè frigida, proculdubio præcipuè ſunt igni contraria. Quamobrem niſi prius molliantur, ignis partem propinquam extinguent, non nutrient: indigent ergo alterius corporis ope, vt igni præſtare fomentum poſſint. Id verò aër commodiſſimè facit. nam innata caliditate temperat vtriuſque illorum frigiditatem; adeo vt terra aquáque aëri immixtæ compoſitæque pabulum
B ſuppeditent igni, quo foueatur & conſeruetur: tenuitate etiam aëris maſſa aquæ & terræ cõpacta fermentatur adeo, vt vis ignis totam queat permeare & concoquere Aqua verò & terra ſunt materia mixtorum omnium corporum perfectorum; eorum inquam, quæ habent formam mixti corporis: per quam in propria ſpecie conſtituantur. Etenim ſine magna terræ copia nullum corpus conſtans eſſe poſſet; ſed difflueret paſſimque in minutiſſimas partes deduceretur ob vim eorum quibus occurreret: nullum item terminum ſeu finitionẽ propriam haberet. At terræ partes ſine aqua inuicem hærere minimè poſſent; ſicuti farinæ ramenta ſine aqua nequeunt inter ſe hærere. ad compactionem ergo mixti opus eſt aqua & terra. Amplius, aër terræ per ſe miſceri minimè poſſet, niſi aqua quaſi medio quodam & velu-
C ti internuntio conueniret cum terra: per ſe autem neque etiam fingi poſſet, qua ratione aër terræ miſceri valeret. Amplius, præterquam quòd corpus ex aqua & aëre compactum ſine terra nequiret per ſe conſtare: duo ea elementa cùm ſint maximè humida, non pręſtarent pabulum igni conueniens, quo ali poſſet. ſicuti ergo caliditate aëris temperatur aquæ & terræ frigiditas; ita ſiccitate terræ temperatur aquæ & aeris humiditas: hocque pacto paratur fomentum igni, quo ali poſſit & ſuſtentari. Rationi experientia concordat. Nam ea mixta corpora, quæ ſunt aëtea & terrea, ſunt etiã aptiſſima vſtioni, facilliméque comburi poſſunt. Hæc tetigiſſe de elementis pro modo huius libelli ſatis ſit, prout apta ſunt mixtioni, & mixtionis elementa appellari queunt. Nunc ad diſſerendum de mixtione accedamus. Mixta ex
D elementis duplicia ſunt: Quædam enim ſunt imperfecta, nonnulla verò perfecta ſunt. Item perfecta mixta duplicia: etenim nõnulla prima ſtatim compoſitione componuntur ex elementis, aliqua verò ſecunda, tertiáve, imò quarta & pluribus compoſitionibus ex elementis conſtituuntur. Mixta imperfecta ea appello; quę non habent aliam ſubſtantialem formam, per quam ſint, præter elemẽtorum ipſorum formas: huiuſmodi verò imperfecta mixta duobus modis fiunt, dupliciſque generis ſunt. Nam illorũ quędam vnius tantùm elementi formam habent, aliorum verò elementorum qualitate & affectionibus impurata ſunt & affecta: nihil verò, aut ad modum exiguum aliorum elementorum in eis eſt immixtum: ſicuti aqua maris ſalſa, item niues, rores, pluuiæ. Nonnulla verò imperfecta mixta ex pluribus elementis

conſtant in vnum coactis : non tamen formam aliam ſubſtantialem mixti habent : ſed ſunt veluti quædam congeries elementorum inuicem compactorum impuratorúmque. Prior mixtionis modus conſimilis eſt illi mixtioni, de qua Ariſtoteles mentionem facit in primo libro de generatione & corruptione. inquit enim in mixtione corporum interdum vnum eorum tantum conſeruari, alterum verò euaneſcere: ſed tantùm affectionem quandam & qualitatem eius remanere; qua prius illud quod conſtat & conſeruatur fit affectum. Sicuti ex duobus metallis interdum mixtio quędam fieri ſolet, qua vnum euaneſcit; alterum verò remanet colore prioris intinctum. Non diſſimili ratione mare ſalſum eſt, ob mixtionem partis terreſtris aduſtæ, quæ tamen potius aquã inficit, quàm iuſta mixtione cum aqua miſceatur. Sic ſunt pluuiæ aqua quædam infecta & impura. Alterius generis mixta imperfecta ob mixtionem aliorum elementorum non tantùm ſuam ſpeciem retinentia inficiuntur: verumetiam cum aliis compacta quoddam tertium efficere videntur : licet reuera ibi non ſit niſi quædam elementorum congeries inuicem compactorum. Huius generis (vt puto) ſunt grandines, niues, pruinę. mixtáque huius generis fiunt plerumque vi frigoris: nam proprium frigoris eſt congregare heterogenea ; contrà caloris natura eſt heterogenea diſiungere & ſeparare. Poſt mixta imperfecta ſequuntur mixta perfecta; in quibus propter mixtionem variámque inter ſe mixtorũ elementorum alterationem refractis elementorum formis, ac propterea ſecundum eſſe ſubſtantiale corruptis emergit forma mixti media : qua tota illa maſſa vnum fit quoddam pręter elementa : ſicque ſecundum ſubſtantiam etiam elementa miſcẽtur, ita tamen, vt cuiuſque forma magis infixa ſit in ſua priori materia, quàm in aduentitia. Ideóque facilius ad priſtinam naturam elemẽti commutatur, quàm ad alteram. In mixtis hiſce perfectis cùm elementa coæquata eſſe oporteat, maximáque ſit vis ignea, omniúmque præcipua; portio ignis mole aliis eſt minor; eadem propè ratione portio aëris non eſt mole admodum magna. huic adde, quòd conſtare non poſſent, ſed ſtatim dilaberentur: ſi mole, aër & ignis, terram aquámque ſuperarẽt. Terra etiam in mixtis omnibus, quæ conſtantia ſunt non fluida, ſuperat aquam mole: quamobrem Ariſtoteles dicit in ſecundo libro de generatione, omnia mixta ſupra terram conſiſtentia eſſe terrea mole. ſ. & magnitudine partis terreſtris ex qua conſtant. Nonnulla etiam aquea ſunt (vt reor ego) ea inquam quæ fluida ſunt, vt lac, ſanguis, huiuſmodíque alia, in his præſertim animalibus, quorum ſanguis fibras non habet. Verùm pro diuerſa natura mixtorum corporum diuerſæ ſunt etiam elementorum portiones, tum mole, tum mixtione, & temperatura; necnon etiam raritate & denſitate, aliíſque huiuſmodi. Quo fit vt formæ elementorum corrumpi queant, non vno tantum modo alterationis, vt ſit neceſſe vnum tantum modum mixtorum fieri: ſed longè diuerſis, vt pro alterationum diuerſitate, mixtura ſeu complexione & nexu elementorum inuicem, item mole & modo ſubſtãtiæ fiant mixtorum diuerſa genera. Horum ratione expoſita accedamus ad rationem explicandam,

E F G H

A plicandam,qua & generentur mixta omnia perfecta,& corrumpantur. Superius, cùm exponeremus vim qualitatum omnium primarum, diximus calorem & frigus qualitates eſſe actiuas: contrà verò humiditatem & ſiccitatem,paſſiuas:non tamen ea de cauſa,quòd hæ duæ poſteriores non agerent, ſiue quòd priores duæ non paterentur; ſed quoniam in generatione mixtorum corporum,eorúmque mixtione duæ poſteriores qualitates,humidum.ſ.& ſiccum,ſeu (vt rectius dicamus)corpora hiſce duabus qualitatibus affecta ex natura & vi harum duarum qualitatum inuicem componerentur & miſcerentur. Contrà verò vi caliditatis ac frigiditatis fieret eorum inuicem mixtio & coniunctio: quod patêre liquidò poteſt, ex harnm
B qualitatum definitionibus. Nam calor eſt,cuius vi cōgregantur homogenea: frigus, cuius vi congregantur tum homogenea tum heterogenea: humidum verò quod facilè terminabile eſt termino alieno: contrà ſiccum id eſt, quod difficile termino alieno definitur; ſuo verò facilè.Cæterùm à qualitatibus ad elementa deueniamus, in quibus hæ vigent qualitates, & quorum eſt mixtio.Cùm terra,aqua,aër,ignis inuicem miſcentur,ex híſque mixta corpora generantur;mixtionē eam primo & per ſe fieri nō poſſe, niſi vi corporis calidi,ignis inquam.ſi prima fiat elementorum mixtio,ſeu corporis ignei:ſi ſecunda,tertiáve,aut aliæ deinceps fiant;& ratio & experientia nobis perſuadent.Nā ſi debeat fieri mixtio accommoda naturæ cuiuſpiam mixti,neceſſe eſt vt ea inuicem componātur, quæ conueniunt naturæ illius
C mixti corporis:aliena verò ſeparentur.At hoc caloris proprium eſt,congregat etenim calor homogenea, aliena ſeparat: frigus verò omnia indiſcretè conſtipat & in vnum aceruum cogit. Qua de re cōſtat frigus ineptiſſimum eſſe,vt primo ac per ſe eius vi fiat mixtio, generatióque mixtorum corporum.Præterea cōmodè mixtio fieri nequit; niſi miſcibilia corpora diuidantur in minutiſſimas partes; ac deinde inuicem partibus illis minutiſſimis vniantur,ſeparatis paulatim alienis; & mixtioni illi ineptis.id verò fieri non poteſt, niſi per concoctionem quandam: omnis autem concoctio eſt à calore,& à corpore calido.Itē actio vera & generatio vera,quæ eſt ad formā, debet primo & per ſe attribui illi qualitati,quę ſe habet vt habitus & forma: ei verò,quæ ſe habet vt priuatio,attribui nō poteſt niſi per accidēs,& ſecun-
D da quadam intentione.ſed caliditas ſi conferatur frigiditati,ſe habet vt habitus & perfectio;frigiditas verò vt priuatio.igitur per ſe & primo frigiditati adſcribi nequit mixtorum corporum generatio. Item ſuprà diximus primum inſtrumentū & natura proximum cœleſti tepori,in quo eſt magnum omnium ſeminatium,vt Platonici dicunt,eſſe caliditatem.experiētia rationibus hiſce atteſtatur.Nam quotcunque mixtorum gnerationes fieri ſenſu perſpicimus;eas omnes videmus fieri per concoctionem quandam vi caloris.quin omnes mixtiones,quæ artificiis quibuſdam fiunt (quæ ſunt quamplurimæ)calore adhibito, & per concoctionem quandam fieri experimur. Neque vllus artifex,ſeu pharmacorum & eſculentorū, poculentorúmque confector,ſeu metallorum compoſitor quidpiam mixtionis attentaret, ex

qua noua complexio nouáque maſſa fieret, ſi adimeres eis vſum ignis. Vi E
igitur caloris primo & per ſe fiunt generationes mixtorum omnium. nihilominus ſecunda quadam intētione etiam frigori attribui poteſt mixtorum generatio. Nam præterquam quòd calor non efficitur proprius & naturalis (vt infrà dicemus) niſi temperamēto quodam certo; quod efficitur mixtione frigoris, vt infrà dicam: in concoctione mixtionéque ipſa neceſſe eſt ſæpenumero id fieri à natura; quod fieri conſpicimus à fabris ferrariis, qui ferro, ex quo enſem aut haſtæ cuſpidem efficere volunt, certum temperamentum adhibeant: quamuis per ſe primo vtantur vi ignis; tamen certis interuallis id ferrum quod voluunt in fornace forcipe, & malleis tūdunt; aqua frigida intingunt. ſic natura frigefactione interdum præparat materiam; F
quę, niſi id fieret, inepta eſſet illi temperamento, mixtioníque illi; quam vult efficere: idque ſæpenumero facere more fabri veriſimile eſt. Amplius, poſt concoctionem & mixtionem perfectā, totam eam maſſam frigiditate conſtipat & cogit, cum id exegerit illius mixti natura; vt in metallis factum eſſe conſpicimus. Generatio ergo mixtorum omnium calori per ſe primo eſt attribuēda & igni; qui fons eſt caloris cuiuſcunque: itémque aëri vt efficientibus: terræ verò & aquæ, vt materiæ. Verùm cùm calor ſit cauſa generationis mixtorum, quæri poteſt, quænam ſit cauſa corruptionis horum mixtorum, quæ caloris vi generantur. Poſſetque alicui videri frigori attribuēdam eſſe corruptionis cauſam. Nam contrariorum contrariæ videntur eſſe cauſæ. Contrà verò eſſe videtur efficax ratio. Nam ſicuti generatio mixtorum G
fit per compoſitionem quandam; ita corruptio fit per reſolutionem & ſeparationem corpormm componentium mixtum: at frigus ſemper congregat & cōſtipat omnia, tum homogenea tum heterogenea: igitur per ſe à frigore reſolutio & ſeparatio eſſe nequit. Quamobrem neque etiam mixtorum corruptio attribui poteſt frigori primo & per ſe. Verùm frigus primo & per ſe ſi caloris actionē impediat nimia ſui vi immixti cuiuſpiam factione; generationem ſuccedere nō ſinet. hoc pacto impedit etiam frigus digeſtionem ſeu concoctionem caloris, & indigeſtionem cruditatémque facit. Cui igitur primo & per ſe attribuenda erit mixti corporis diſſolutio & corruptio? Perſpectum eſt cuique acutius inueſtiganti nulli attribui poſſe diſſolutionem prętorquam calori. A calore ergo mixta generantur, & componuntur. item à calore mixta diſſoluuntur, & corrumpuntur. quî fieri poteſt, H
vt ab eadem cauſa prodeant effectus contrarij per ſe primo? Nimirum minimè omnium. ex hiſce efficitur, aliū eſſe calorem à quo eſt generatio; item alium eum, à quo eſt corruptio & diſſolutio mixti corpotis. priorem dicimus naturalem & proptium: poſteriorem alienum & extraneum. Fiunt autem hi calotes, ſeu hæc corpora calida diuerſa ob mixtionem frigiditatis, ſeu humiditatis, ſiccitatíſve, aut maiorem minorémve illius calidi copiam, quam par ſit: ſeu denſatione aut rarefactione nimia. Sicuti ergo certa quadam temperie calor corpúſve calidum fit naturale (nunc etenim in hoc ſenſu vtimur caloris nomine) ita diuerſa temperatura fit calor extraneus &

A alienus. Duóque hi calores inter ſe pugnant; altérque ab altero diſſoluitur, ſoluto ſeu extra naturæ limites affecto naturali calore, à calore extraneo mixtum corrumpitur. Nam forma mixti primo ineſt calori naturali, ac per eum continet reliqua elementa omnia inuicem mixta. Euaneſcente forma, reſolutóque calore humidum aqueũ aëreúmque ſimul euaporant: eſt enim caloris fomentum & materia. Terrea pars demum diſpergitur & diſſoluitur in cineres. Calor autem extraneus calorem naturalem corrumpit ſeu reſoluit duobus modis: per putrefactionem videlicet mixti, aut per exuſtionem. Putrefactio corruptio eſt caloris naturalis à calore extraneo in humido. Neceſſe eſt ergo vt in putrefactione poſt immutationem caloris natu-
B ralis humidum remaneat aliquantiſper, neque ſtatim reſoluatur. At in exuſtione ſimul cum calore naturali reſoluitur humidum & euaneſcit. Quamobrem plerunque putrefactio fit à calore extraneo humido nõ admodum vehemẽti. At exuſtio contrà fit vi caloris ſicci vehementis. Quo fit vt quoniam natura ſenſim res mixtas infirmat, & ad interitum ducit, nihílque violenter agit; vt corruptio naturalis cuiuſque mixti fiat putrefactione quadã. Quod etiam perſpicuè oſtendunt & ſenectus animalium, & exicatio plantarum. Nam harum vtraque via eſt quædam ad putrefactionem. Qua de re facilè coniici poteſt naturam ducere res mixtas ad interitum per putrefactionem. Satis expoſitum ſit hactenus de calore extraneo, redeamus ad calorem naturalem; vi cuius ſuprà oſtendimus mixta corpora generari. Du-
C bitare quiſpiam poteſt non immeritò, cùm calor naturalis ſit pars corporis mixti, quin potius cùm forma mixti primo inſit calori naturali, ac per eum contineat reliqua elementa; prima & præcipua pars eſt mixti: agens verò & materia id numero eſſe nequeant; nihil enim ſeipſum format & efficit: quo ergo pacto dici potuit mixta generari à calore naturali? Vt hanc quæſtionẽ diluamus, illud eſt animaduertendum; non omnino diſſimilem eſſe generationem corporum mixtorũ à generatione animaliũ plantarúmque; quamuis in plurimis diſſideant. Nam ſicut in generatione animalium eſt quędam certa materia, in qua inducitur anima, quæ primo inexiſtit participaturque à calido naturali, ſibíque proprio, ac per eum membra format: ita in generatione mixti corporis eſt forma, quæ inducitur in ſua materia, & primo ineſt
D in calido naturali. Item quemadmodum in generatione animalis præter calidum, in quo eſt anima, exiſtit etiam ſemen; in quo eſt vis generãdi animal à parente deducta: Ita in generatione mixtorum omnium eſt qualitas cœleſtis; in qua veluti in quodã magno ſeminario eſt vis generatiua mixtorum omnium deducta à corpore cœleſti & à mẽtibus illis cœlorum motricibus. Hac vi veluti quadam arte à ſuprema illa arte deriuata, & diſpenſantur elementa in mixtorũ generatione, & forma mixti inducitur. Etenim ſi hoc pacto nobis fingamus mixta generari; nõ arbitror longè nos à veritate aberrare. Coeunt in vnum elementa in mixtis; quæ prima mixtione ex elementis; fiunt; vſque hac cœleſti, pto qualitate materiæ & loci partes maiores, minoréſve denſiores, rarioréſue, varia etiam alteratione impuratæ in vnũ coeunt,

inuicémq; alterátur, & cōponuntur:Ita tamen vt vis ignea eiuſque elemēti E
pars ſit veluti organū primū cœleſtis qualitatis:Sicque cùm omnia viciſſim omnia vicerint, victáque ſint, iam concocta & in vnum mixta vi cœleſtis qualitatis, & complexio & forma mixti inducitur: quæ primo recepta in calido proprio, ſeu in parte ignea deriuatur ad alia elementa. Hoc pacto vi caloris naturalis fit mixtio & cōcoctio;& in calore naturali forma mixti recipitur à cœleſti qualitate omnium effectrice.Si verò mixtum fiat ab elementis non prima mixtione;ſed ſecunda,aut tertia quartąve compoſitione; idem propemodum dicendū eſt. nam vicem ignis obtinebit corpus igneū, quod propriam complexionem habebit accommodam mixto corpori generando;vicem terræ & aquæ corpus mixtum craſſius, ſic vicem aëris item F
corpus mixtum aëreum. viciſſim igitur agent patientúrque hæc corpora; fiétque ex illis mixtum tertiū vi qualitatis cœleſtis, corruptis prioribus formis mixtorum,non refractis; eo quòd imperfectiora illa, prioráque mixta non ſunt elementa aut materia poſterioris. ſed quoniam hoc vtitur ordine húncque ſemper ſeruat tenorem natura,vt ab extremo ſenſim producat res omnes ad extremum aliud; non ſtatim & repente: inde effectum eſt, vt in generatione animalium,eorúmque nutritione,non continuò ex elementis, aut ex inanimis etiam animal perfectum generet: verùm multa media poſuit imperfecta; in quibus tamen non ſiſtir,ſed per ea animal perfectum facit. Etenim in libris de generatione animalium Ariſtot. dicit,quod animal prius viuit vita plantæ, forma ſcilicet quadam imperfecta; in qua non ſiſtit G
natura,vim tamen habet ea forma vegetandi; deinde ea exuta viuit vita animalis; in qua prior forma eſt virtute & potentia; tādem viuit vita bouis,aut aſini, ad perfectúmque peruenit & in ea natura ſiſtit. Sic in corrumpendo animal non confeſtim reſoluit illud in elementa; ſed ſenſim agit per formam cadaueris,cæteráſque nobis non notas.In nutritione autem vtitur natura mixtis aliis perfectis,vt fructibus,frugibus,animalibúſque ad animaliū alimentum.Non diſſimili ratione exiſtimādum eſt naturam operari mixtorum corporum perfectorum generatione; licet media,per quæ natura procedit in his,obſcuriora ſint,quàm à nobis ſciri aut dici potuerunt. Attamen in metallorum generatione nullus ambigit,quin omnia fiant ex argento viuo & ſulphure. hoc igitur pacto mixta fiunt à proprio naturalíque calore. H
Si quis verò vellet aſſerere quòd præter corpus illud calidum, quod remanet in mixto corpore, poſtquam generatum eſt mixtum; aliqua etiam eius portio,qua vt agēte inſtrumentóque proprio vſa eſt cœleſtis qualitas,remaneret;neque mixtionem ingrederetur,& poſtea euaneſceret,vel aliud quidpiam ex eo fieret à natura: vt de ſpiritu & calore exiſtente in ſemine maris Ariſtoteles dicit, poſtquam eius vi generatus eſt fœtus: vt reor, neque euidenti argumento improbari poſſet, neque ipſe poſitionem ſuam poſſet adſtruere efficaci ratione.

DE ELEMENTIS

LIBER QVARTVS.

B SAtis à nobis expoſita fuiſſe videri poteſt ratio mix-
tionis, & generatio mixtorum omnium vniuerſa-
li quadam doctrina. Id etenim inſtituti noſtri fuit;
quemadmodum in exordio ſtatim diximus; tra-
ctationem .ſ. nos facturos de elementis, & de ele-
mentorũ mixtionibus in vniuerſum; ita oratio no-
ſtra ſibi conſtiterit citra formas metallorum & la-
pidũ proprias; itémque citra naturas proprias par-
tium ſimilarium; ex quibus conſtant animalia &
plantæ. Verùm quoniam generatio mixtorum fit
vi caloris naturalis;corruptio contrarij caloris extranei:Itémque mixta om-
C nia perfecta fiunt ex aqua & terra,tanquam ex materia;quorum alterum eſt
ſicciſſimum, alterum humidum valde & fluidum: nimirum tractatio hæc
imperfecta videri haberíque iure poſſet,niſi à nobis exponerentur tũ actio-
nes caloris naturalis ſigillatim,tum accidentia illa, quæ per ſe cõſequuntur
mixtionem: quorum quædam tangibilia ſunt, & ad paſſionem impaſſibili-
tatémque mixtorum referuntur:alia ad actionem in ſenſus alios præter ta-
ctum accommodantur.Nam qualitates primę,illęque,quæ eas ſequuntur;
quibus mixta ſunt affecta;ſunt tactiles qualitates,vt ſapor,odor,color; qui-
bus præponenda eſt complexio;quoniam mixtioni propinquiſſima eſt,ſta-
tímque ex qualitatibus primis conflatur, earúmque vim maximè obtinet.
Nemo ignorat operationes caloris naturalis proprias eſſe, concoctionẽ ſeu
D digeſtionẽ,maturationẽ,elixationẽ,& aſſationẽ,nõ quidẽ illas tantùm, quæ
fiunt arte,ſed eis cõſimiles à natura factas.Concoctio ſeu digeſtio,vt Latini
autores dicũt,eſt perfectio à proprio,naturalíq; calido ex oppoſitis paſſiuis.
quæ definitio adaptari poteſt ad terminũ cõcoctionis:tunc enim perfectio
ineſt paſſiuis elemẽtis,ſeu mixtis vicem elementorũ præſtãtibus, cũ fuerint
cõcocta vi caloris naturalis.Poteſt etiã hęc definitio referri ad motũ ipſum,
quo fit concoctio & digeſtio;ad quẽ ſi referatur, dicenda eſt eſſe perfectio;
quoniã eſt via ad perfectionẽ.Motus nanq; eſt eiuſdẽ ſpeciei cuius eſt ipſius
terminus. Quamuis autem & humidum & ſiccum concurrant vt materia
ad concoctionem: propior tamen materia concoctionis eſt humidum,
quàm ſiccum. Illud etenim,quod interminatum erat,cõcoctione termina-

tur,& eo veluti medio ſiccũ molleſcit, ſicque inuicẽ miſcentur. Maturatio E propriè eſt digeſtio alimenti in fructibus. Etenim tunc fructus maturi dicuntur & ſunt, cùm in fructu alimentum concoctum eſt. Per metaphóram verò quandam multa etiam alia matura dicuntur per concoctionem quandam: quorum nonnulla eſui, potui alia, expulſioni alia apta fiunt: tuncque dicuntur digeſta & matura. Animaduertendum hoc in loco eſt omnem digeſtionem, itémque maturationem per ſe fieri à calore: à frigore verò fieri per accidens tantum. Item notandum eſt per ſe id, quod digeſtum primo & maturatum eſt, craſſius fieri per digeſtionem. horum vtriuſque ratio ſatis euidens eſt, & in promptu. Nam maturatio digeſtio quædam eſt; omnis autem digeſtio eſt concoctio, ſeu per concoctionem fit; quæ proculdubio F per ſe eſt à calore. Item digeſtio perfectio quędã eſt; calor verò per ſe principium eſt perfectionis & generationis: ſicuti contrà frigiditas eſt per ſe principium interitus: per accidens autem frigiditas facit ad digeſtionem. Tum quoniam digeſtio fit à calido naturali, quod definitione quadam & remiſsione fit naturale: remiſſio verò caliditatis per frigiditatem fit. Item frigore in vnum cogitur calor, & fit validior per antiperiſtaſim. Præterea ſæpenuro accidit, vt maſſa mixtorũ non ſit apta certi generis cõcoctioni, niſi prius paſſa fuerit à frigido: idque à natura ſæpe fieri ſuprà diximus more fabrorum, qui ferrum cudunt & temperant. Accidit etiam in multis mixtis, vt poſt completam digeſtionem à calido, frigiditate afficiantur pro cuiuſque natura, & ob eam cauſam frigidiora apparẽt poſt digeſtionem. vt lac quod G fit per digeſtionem ſanguinis, eſt tamen frigidius ſanguine. Quamuis alia etiã ratione cõtingere poſſet, vt poſt digeſtionem à calido factam, ea ramen res digeſtione perfecta frigidior euaderet; per ablationem inquam partis calidioris. Nam vi caloris naturalis & proprij ſicuti in vnum conflantur homogenea, id eſt apta naturæ illius generis mixti; ita extranea ſeparantur & amouentur. Itaque partibus calidioribus amotis, quæ extabant in materia generationis mixti frigidioris naturæ, id quod remanet, quamuis calore ſit concoctum non frigore, frigidius tamen erit ſua ipſius materia, ex qua confectum eſt. Ex his ſatis perſpicuè reor apparere digeſtionem maturationémque omnem per ſe primo fieri à calido; non autem à frigido niſi per accidens. Quòd verò omne id, quod primo digeſtionem maturationémve recipit, fiat craſſius, euidenti ratione oſtenditur. Nam id, quod primo recipit digeſtionem, eſt humidum; eóque veluti medio ſiccum terreſtre molleſcit, & fit mixtioni idoneum: humidum verò propterea concoctionem & maturationem recipit, eo quòd vi caloris miſcetur terreo. Quare ſequitur id, quod primo maturatur & digeritur, humidũ. ſ. propter admixtionẽ terreſtris partis, neceſſe eſſe vt efficiatur craſſius. Quòd ſi qua mixta poſt digeſtionẽ ſubtiliora facta eſſe videantur; hoc vtique nõ fit diuerſa ratione ab ea, quã ſupra expoſui, per amotionem. ſ. partium terreſtrium ei mixtionis digeſtioníſve generi non accõmodatarũ. Poſt expoſitã digeſtionem & maturationẽ accedamus ad alias caloris naturalis operationes; quę diuerſę ſunt ob naturam paſſiuæ qualitatis coniunctæ calori naturali, à quo digeſtio fit. H

A Nam talis ille calor vel eſt humiditati cõiunctus, aut ſiccitati. Si humiditati cõiunctus eſt calor ille; ſic ab eo fit digeſtio per modũ elixationis. Sin verò cõiunctus fuerit ſiccitati, fit digeſtio per modũ aſſationis. hæ verò plurimorum diuerſorúmque generum ſunt pro intenſiori aut remiſſiori humiditate ſiccitatéve. Quæ omnia natura tẽperat inſita diuina arte, quã intellectus humanus ad vnguẽ attingere nequit: ſed generali quadã notione mira hæc naturæ opera ſcrutatur & cognoſcit. Sicuti verò à frigiditate impedita digeſtione indigeſtio fit: Ita impedita maturatione ſequitur cruditas dicta in fructibus propriè, in aliis ſecũda quadã ſignificatione. Impedita verò elixatione & imperfecta, ſequitur diſpoſitio quã Græci & Ariſtoteles, inquinationẽ
B appellant; cùm. ſcã caliditate humida in re elixãda motus humor aqueus interminatus adhuc & imperfectus ſe ipſe cogit, ſimúlque poros conſtringit; in quibus inhibitus & coactus eſt; ſicque elixandæ res fiunt duriores, quàm fuerint antequã elixari inciperent. Aſſationẽ imperfectã ſequitur diſpoſitio quã latino vocabulo neſcirẽ ego explicare, Græci appellãt στάτευσιν. Hę actiones ſunt caloris naturalis. Caloris verò extranei operationes ſingulæ à nobis nõ ita perfectè cognoſcuntur; quoniã pertinẽt ad corruptionẽ & interitum. Sed genere quodã duplices ſunt, putrefactio inquam & exuſtio. De quibus ſatis ſint ea, quæ ſuperiore libro ſunt expoſita. Nunc tẽpus eſt, vt paucis percurramus differentias, quibus corpora mixta homogenea humida ſiccáve differũt inter ſe. Primúmque exordiemur ab his qualitatibus, quas paſſiuis
C affines cõiunctáſque cõſueuimus appellare ob id, quod per eas corpora homogenea apta vel inepta ſunt aliquo paſſionis genere affici. Accedemus deinde ad complexionẽ & qualitates eas, quibus agunt, paſſionémque ſenſibus ingerũt. Sumemus autẽ exordiũ à coagulatione & liquefactione, à quibus etiam Ariſtoteles in quarto Meteororum orditur: quoniam corpora omnia tam dura quàm mollia conſtant & conflata ſunt quadam coagulatione. Coagulatio omnis fit exſiccatione quadam: ſicuti contrà liquefactio efficitur per humectationem. Quoniam ſicci eſt terminari definiríque: ſicuti contrà humidi eſt diffluere & proprio termino nõ contineri. Neceſſe igitur eſt, vt id, à quo res coagulatur, ſiccitatem faciat. Siccitas verò duobus modis in aliquo effici poteſt: vel ſcilicet alteratione quadam noua inducta
D ſiccitate, vel per ablationem partium humidarum: quæ ſcilicet aut lateant compreſſæ & contentæ à terreſtribus partibus ſiccioribus, aut euolent reſolutæ in vaporem, ſicque euaneſcãt. Non diſſimili ratione neceſſe eſt, vt id, à quo res quępiam liqueſit, humiditatem efficiat. Pluribus item modis humiditas in re quapiã poteſt effici: aut enim alteratione fit, quã ea res exuat ſiccitatem priorem & induat humiditatem nouam; aut reſolutione quadam partium aquearum, quæ compreſſæ conſtipatæque prius erant; vel coactione vaporis in aqueam naturam; ſiue per ſubingreſſum in poros partium aquearũ, diſſolutionéque terreſtrium prius in vnum coactarum. His expoſitis dicendum coagulationẽ interdum fieri à calido per ſe, ſi calidum illud fuerit etiam ſiccum, tum inducẽdo nouam ſiccitatem, quatenus eſt ſiccum,

tum componendo partes aqueas aereáſve,& humidas cum terreſtribus ſic- E
cis,necnon reſoluẽdo partes aqueas in vaporẽ,qui euolet & euaneſcat. Hoc pacto calidum coagulationem facit per ſe.Interdum calidum etiam per accidens efficit coagulationem;cùm per antiperiſtaſim cogit in vnũ frigidum; quemadmodum in grandinis generaione contingit. Frigidum autẽ coagulationem per ſe facit exiccãdo, ſi fuerit coniunctum ſiccitati,item condenſando partes aqueas in vnúmque cogendo cum partibus terreſtribus,à quibus fortius condenſatæ etiam continentur, maiorémque ſoliditatem accipiunt. Per accidens verò frigidum etiam coagulat exprimẽdo partes calidas ſubtiliores immixtas humido; cum quibus humidum quoque implicitum euaneſcit. Item per accidens coagulationem facit frigidum,ſi vi caloris humidum reſoluatur, qui in vnum cogitur,circunſtante & cõſtipante frigido. F
Cęterum ea coagulatio,quę fit mixtione quadam complexioni cuipiã apta partium terreſtrium cum aqueis & aquearũ reſolutione,frigido per ſe attribui nõ poteſt.hæc etenim per concoctionem fit;quæ eſt à calido per ſe,non autem à frigido,vt ſuprà diximus.Ideo Ariſtoteles in quarto Meteororũ in quo primo agit de coagulatione;quæ ſequitur mixtionẽ,qua duræ res molléſque fiunt,nõ facit mentionem de ea coagulatione,quæ fit per ſe à frigido; ſed meminit de ea tantũ, quæ fit à calido per ſe,à frigido verò per accidens. Ea verò coagulatio,quæ fit per ſe à frigido, cõuenit mixtis illis imperfectis, quę non ſunt vnum per formam quandam ſubſtantialẽ tertiam cõflatam ex elementorum mixtione,ſicut grando,nix,pruina, cæteráque huiuſmodi. Ea G
nanque per ſe fiunt à frigido;nõ tantùm quia calidũ exprimat,ſimulque humidum;ſed quoniã vi ſua humidũ aqueum ſeu vaporẽ condenſat,& in vnũ cogit,partéſque terreſtriores congregat;quæ tenacius ſolidiúſque detinent partes aqueas aut vaporibus conſtipatas.De huiuſmodi coagulatione inferius Ariſtoteles dicit,quòd fit per remotionẽ calidi,nõ autẽ humidi;de quo non meminit.Nam frigidũ ideo coagulat,quia frigefaciendo condenſat, & cõſtipat humidum aqueũ vel vaporoſum;frigiditas verò,quæ coagulationẽ facit, quandoque extrinſeca eſt ab illo mixto corpore, quod coagulatur & præter illius naturã:quandoque ſecundũ naturã & intrinſeca.Præter naturã eſt in mixtis imperfectis illis,de quibus ſuprà fecimus mentionẽ.In metallis verò & lapidibus eſt intrinſeca & naturæ eorum propria. Quo fit,vt glacies, H
grãdo, nix liquefactæ permaneãt fluidę.Metalla verò liquefacta ignis vi cũ primum vis illa ignea ceſſauerit,cõfeſtim nulla vi frigiditatis extrinſecæ,ſed proprio intrinſecóq;nixu cogũtur & dureſcũt. Qualis verò & cuiuſmodi ſit hæc vis latitãs,infrà dicemus,cũ tractabimus de cõplexionibus.Hæc de coagulatione ſint ſatis.Coagulata verò liqueſiunt per ſe à calido; quoniã calidum partes in vnũ coactas à frigido rarefacit & diſgregat ſimulq; diſiungit partes terreſtres, quę vi frigoris arctius cõtinebãt partes aqueas. Necnõ calidũ etiã per accidens liquefacit,quãdo ſcilicet reſoluit partes aqueas in vaporẽ,ſimúlq; in vnũ cogit partes frigidas per antiperiſtaſim,quarũ vi vapor ille diſgregatus in aquã cogitur vi frigiditatis in vnum coactę. A frigido verò

A rò per ſe liquefieri dici poſſunt,impropriè tamen: vapor enim in aquam co-
gitur à frigore,ſicque condenſando & coagulãdo frigidum liquefacit.Item
à frigido humido liqueſcunt ſal,nitrum,eiúſque generis cætera:quoniã hu-
midum aqueum frigidum eorum poros ſubit, ſicque diſcindit partes terre-
ſtres exiccatas & in vnum coactas vi caloris. Per accidẽs verò à frigido quæ-
dam liqueſcunt; quoniã à frigido expellitur calidum,cuius vi fit craſſitudo
in aliquo corpore, & impinguatio quædã vt ſperma, quod à frigido lique-
ſcit euaneſcente & euaporato calido, cuius vi craſſius effectum erat. Non-
nulla verò corpora ſunt,quæ nequeũt coagulari neque à calido neque à fri-
gido:ab vtroque tamen craſſeſcunt. Quædam verò neque coagulari neque
B craſſeſcere poſſunt; ſed ſemper fluida perſeuerant. Ea,quæ aëris plurimum
habent,habéntque etiam lentorem, craſſeſcunt à calido & à frigido, à neu-
tro dureſcunt,vt oleum. In quo multum eſt aëris,ideóque aquæ ſupernatat,
craſſeſcit interdum aliquatenus à calido, quoniam partes nonnullæ aqueæ
vi caloris reſoluuntur; cogi tamen & dureſcere non poteſt,quia non habet
multum terræ, ſed plurimum aëris, quo præcipuè natura olei cõſtat.à frigi-
do verò nõ dureſcit; quoniam aëris vis ſuperat,qui ob frigus craſſeſcit,vt in
niue & in pruina conſpicitur: non autem dureſcit,vt grãdo,quæ ex aqua ef-
ficitur.itáque conſpicimus oleum frigore coactum habere quandã ſpeciem
niuis viridis. Nonnulla etiã quamuis non ſint aërea, quia tamen valde tena-
cia & glutinoſa ſunt,nequeunt dureſcere,ſed craſſeſcũt,vt mel; eo quòd ne-
C que caliditas eíque iũcta humiditas exprimi poteſt vi frigoris propter tena-
citatem & lentorem;neque etiã vi caloris partes aqueæ reſolui queũt ob te-
nacitatẽ. Poſtremo loco nõnulla ſunt corpora fluida,quę neque caloris ne-
que frigoris vi dureſcũt,craſſiotáve fiunt,vt acetũ:in quo quamuis pauciſſi-
mæ ſint partes terreſtres, itémque calor ille, à quo acutum ſaporẽ habet,a-
deo implicitus eſt,per totúmque diffuſus, vt vi frigoris exprimi non poſſit.
Ideóque continet partes aqueas, ne denſentur à frigore,& ob paucitatẽ par-
tium terreſtrium contineri non poſſunt partes aqueæ,ne diffluant.Quapro-
pter neque etiã à calido dureſcere craſſeſcerévе poteſt acetum ob exiguitatẽ
partis terreſtris.Nam quæ coagulantur à calido,neceſſe eſt,vt habeant terrę
plurimum, quod conſtare poſſit parte aquea ob calorem reſoluta. Præter
D hæc, quæ hactenus à nobis expoſita ſunt, quædam inueniuntur coagulata,
quæ prius à frigido coacta ſunt, deinde à calido perfectam capiunt duri-
tiem & compactionem, vt fictilia omnia. Nonnulla contrà prius compin-
guntur in vnum à calido; demum poſt actionem & concoctionem calidi
perfectam coagulationem capiunt à frigido. huiuſmodi à natura ſunt me-
talla & lapides; quorum duritiei extremam manum imponit frigidum; li-
cet eorum mixtio & coactio facta prius fuerit à calido. Ex his, quæ ha-
ctenus à nobis ſunt expoſita, facilè intelligi poteſt, quænam mixta potius
ſint terrea,quæ item potius aquea,item quæ potius aërea. Coagulationem.
liquefactionẽ,craſſationémque mixtorũ corporum ſequuntur plurimę alię
diſpoſitiones; quibus apta vel inepta ſunt mixta corpora certis quibuſdam

paſſionibus. Quædam etenim dura corpora molliri poſſunt & inflecti, quę- E
dam minimè. Ea inquam, in quibus humor aqueus propter coagulationem
non ita reſolutus eſt atque euanuit, quin tantùm eius reliquum ſit, & in to-
ta ea maſſa diſperſum, vt vi ignis diſſolui nequeat; & ſi ob paucitatem mul-
táſque partes terreas, quibus eſt implicatum, nequeat fluere. hæc vtique igne
molleſcunt, vt ferrum, & cornu: quamuis ferrum violentiori igne adhibito
liqueſcat. Item nonnulla mixta aqua aſperſa madeſcunt, vt lana & huius
generis alia; liqueſcere tamen non poſſunt. Quædam contrà in aqua poſi-
ta liqueſcunt; ægrè tamen madeſcunt, vt nitrum, ſal. Nonnulla in aqua &
madeſcunt & liqueſcunt, vt later nondum in fornace coctus, ſimiliáque
terrea mixta. Ea, quorum partes terreæ glutino tenaci inuicem compactæ F
ſunt, poros tamen habent maiores, aquæ globulis, in aqua poſita madeſcũt;
non autem poſſunt liqueſcere. Contrà quorum partes terreæ lentore gluti-
nóque carent, poros tamen habẽt neque ita exiguos, vt ſint aquæ imperuij,
neque adeo magnos, vt ſine iniuria & ſciſſione aqua per eos meare poſſit:
in aqua poſita non madeſcunt, ſed ſoluta ab aqua liqueſcunt. Terrea verò,
quia glutinum habent, & poros latos, madeſcere poſſunt, vt lateres incocti.
rurſus quia compacta ſunt glutino non admodum tenaci, aliíſque mino-
res poros habent, quos ſubiens aqua diuellit, liqueſcunt & ſoluuntur ab a-
qua. nonnulla flexibilia ſunt; cõtrà aliqua flecti nequeunt. Flexibilia ob hu-
miditatem flecti queunt, vt iunci, virgæque virides. inflexibilia non poſſunt
flecti ob ſiccitatem. Nam humidum eſt terminabile termino alieno; ſic- G
cum contrà: neutra tamen horum igne molleſcere poſſunt vt ferrum: quia
in lignis terra & aër ſuperant humorem aqueum, non ſuperinfuſum dico,
ſed intrinſecum; ex quo compoſitum eſt lignum. Nõnulla frangibilia ſunt
in partes magnas, nõnulla comminui facilè queunt in partes exiguas & mi-
nutas. Item quædam ſcindi poſſunt, necnon etiam frangi, vt ligna: lapides
verò frangi queunt, non autem ſcindi. Omnis huius generis accidentium
cauſa eſt in poris, eorúmque ſitu; item in modo, quo partes terræ inuicem
cohærent. Nam quorum pori in longum ſunt protracti, partéſque terreæ
glutino aqueo tenaci per longum inuicem compactæ, ſcindi poſſunt, non
item frangi. Quòd ſi humoris glutinoſi pars reſoluta ſit ob nimiam ſiccita-
tem; pori noui fiunt etiam in latitudine; ſicque frangibilia fiunt. Lapidum H
verò pori, vbi rari ſunt & in omnem partem diffuſi, faciunt lapides frangibi-
les: vbi verò crebri & frequentes, comminuibiles lapides efficiunt, non ſciſ-
ſiles autem, quia non certo ordine in longitudinẽ protracti ſunt: neque etiã,
vt diximus, in lapidibus partes terreæ cohærent tenaci glutino aqueo, vt in
lignis. Pari ratione, atque ex eadem cauſa quædã ſunt malleabilia, vt plum-
bum, ferrum, & pleraque omnia metalla: quædam minimè. Quod cõtingit
ex humiditate aquea, conſtipata tamen à frigiditate intrinſeca; in qua eſt lẽ-
tor & glutinum. Illa verò, quæ ſunt terrea aut aquea abſque lentore, malleo
extendi non poſſunt. Quòd ſi cum humido aqueo glutinoſo fuerit etiã ad-
mixtũ aëris, quantũ ſit ſatis, minúſque terrę habeant, fiunt corpora, quę etiã
mani-

A manibus fingi poſſunt in diuerſas formas, quas retinent, vt cera huiúſque generis alia: hæc poros habent inttaneos,intra quos partes compreſſæ recipere ſe queunt & contineri. Item præter has qualitates, & huiuſmodi alias nonnulla mixta accendi & inflammari non poſſunt;licet ferueant,vt omnia aquea:quædam contrà inflammantur, ſed flammam non emittunt, carbonéſque ex eis fiunt. huius ordinis ſunt ea, in quibus plurimum eſt terræ, & nonnihil craſſioris aëris; poróſque habent,quos ignis ſubire poteſt. Illa verò, in quibus plurimum eſt aëris terræ admixtum & aquæ modicæ inflammantur & flammam emittunt. Nonnulla quoque per ſe ægrè inflammantur:coniuncta verò ligno arido,aut lino confeſtim flammam concipiunt &
B emittunt: in hiſce aëreo humido admixtus eſt aqueus pluſquam modicus parúmque terrei: idcirco per ſe ob humiditatem nimiam inflammantur ægrè;adiuncta verò ſiccæ rei citò flammam concipiunt, eo quòd ignis ſuapte natura ſiccus eſt. Ideo cum multa humiditate, quamuis aërea ſit,parum eſt ſicci;ægrè prodit flamma. hæc ſuperius latius à nobis expoſita ſunt, cùm de mixtione terrei elementi loqueremur. Item ad ignem nõnulla appoſita vaporem emittunt,aliqua fumum,ſuffitum alia,nonnulla nidorem,alia fuliginem.Vaporem aquea; fumum & ſuffitum quæ aërea ſunt;nidorem vncuoſa vt oleum; fuliginem ea quæ cum aëre lentoréque pluſquam modicum terreſtris partis habent.Hæ ferè ſunt qualitates,ſeu diſpoſitiones mixtorum corporum;quibus pro materiæ & agentis qualitate inuicem differunt,aptáque vel inepta ſunt ad patiendum.Ex quibus facilè dignoſci poteſt & mate-
C ria & efficiens eorum, ac propterea qualiſnam ſit eorum cuiuſque complexio. Quam partem Ariſtot. in quarto Meteo. præclarè complexus eſt. Ego paulò infrà pauca quædam perſtringam. Accedo nunc ad cõplexionem, eiúſque genera:pauciſque hanc rem omnem perſtringam: quandoquidem accuratè latéque de complexionibus tractauit Galen. opere ad eam rem induſtriè confecto,& de complexionibus inſcripto. Complexio ſecunda qualitas eſt cõflata ex mixtionibus primarum qualitatum, qua mixtum corpus agit certa actione, & patitur certa paſſione. Nam,cùm temperamento primarum qualitatum fiat complexio, nõnullæ verò actiuæ ſint vt caliditas & frigiditas; duæ quæ ſuperſunt paſſiuæ,humiditas ſcilicet & ſiccitas: neceſſe
D eſt,vt harum omnium natura reluceat in complexione,quæ ex ipſis conflatur. Per complexionem ergo mixtum corpus & certa actione aget pro cuiuſque temperamento,& certa item paſſione patietur. Complexionum genera Galenus nouem poſuit: quorum vnumquodque latiſſimum eſt,innumeróſque gradus ſub ſe continet. Prima omnium eſt temperata, quæ duobus modis poteſt intelligi: aut ſcilicet complexio, in qua qualitates primæ quatuor coæquatæ inuicem ſunt,adeo vt ne puncto quidem aliqua earum alias excedat, ſed poſita ſit in medio. Alio modo dicimus complexionem temperatam & æquam eam, quæ operationi maximè omnium ſit accommodata, & præcipuè cuique generi conueniat, ſicuti ſolemus dicere quidpiam æquum eſſe ſecundum proportionem & æqualitatem geometricam,

in qua cõſtituta eſt iuſtitia diſtributiua,vt in quinto lib. Ethico.Ariſtot.tradit.Sic ergo dicimus complexionem temperatam & æquam,quæ operationi cuiuſque ſpeciei conueniat. Prior illa complexio temperata vna eſt tantum;quia conſiſtit in medio rerum, id eſt, qualitatum; quod vnum eſt tantùm. Poſterior hæc temperata eſt multiplex,pro natura ſcilicet quarumcũque rerum. Prior illa,ſi ita medium affectat,vt cõtrariæ qualitates ita libratæ ſint,& elementa cõtraria, quòd vnum in aliud compar non habeat proportionem maioris inæqualitatis minoríſve: nimirum huiuſmodi temperata complexio in rerum natura inueniri nequit.Nam complexio conflatur ex mutua actione qualitatum cõtrariarum: hîc verò ita libratæ ponũtur,vt vna in alteram comparem agere nequeat.Item ſi caliditas frigiditatem longè ſuperat in agendo, in reſiſtendo verò magnopere ſuperatur, vtique non poſſunt ita inter ſe coæquari, & librari, vt neutra in alteram agat. Quòd ſi huiuſmodi æqualitas attendatur penes quantitatem & molem elementorum,ex quibus mixtum componitur; ſic etiam complexio temperata effici non poteſt. Nam cùm elemẽta actiua ignis videlicet, aërque maiorem vim habeant quàm paſſiua:neceſſe eſt vt mole paſſiua ſuperent actiua; ideo materia mixtorum corporum ſunt aqua & terra,& maior terrę copia exiſtit in pleriſque omnibus quàm aquæ. mole igitur terra & aqua longè ſuperant ignem & aërem. Amplius,cùm omnia mixta conſtantiam quandã habeant, impoſſibile eſt conſtantiam hanc fieri; niſi terra & aqua aërem ignémque in eis ſuperauerint. Nullo ergo pacto in rerum natura inueniri poteſt huius generis temperata & librata complexio. Proximã tamen huic complexioni temperatæ,in qua ſcilicet virtute & gradu qualitates primę maximè ſint coæquatæ, arbitratur Galenus eſſe hominis complexionem: quod efficaci (vt reor)argumento adſtruit.Inquit enim: Cũ ſenſus tactus non percipiat qualitates tangibiles, niſi excedãt gradu & intenſione qualitates, ex quibus cõſtat & confectum eſt organum tactus; oportet enim recipiens carere ea natura,quam recepturum eſt. Idcirco neceſſe eſt tanto præſtantiorem eſſe tactum, quanto magis receſſerit à qualitatibus extremis, & redactus ad medium ſit:ſed homo præſtantiſſimum omnium tactum habet,vnde eſt etiam prudentiſſimum animalium: Igitur neceſſe eſt, vt eius complexio ſit propinqua complexioni illi mediæ, in qua libratæ ſint & coæquatæ qualitates eo,quo diximus,modo. Quod ſi ſecus eſſet(vt nonnulli perhibent) & recederet humana complexio plurimum à medio verſus calidum & humidum; frigidiora animalia,& ſicciora homine,quæ plurima ſunt,excederent etiam hominem tactus perfectione. Verùm de hominis complexione magis propriè diſſerere ad hoc negocium inſtitutúmque noſtrum nõ pertinet. ſequamur ergo in hac parte Galenum,conſtituamúſque complexionem hominis maximè accedere ad tempetiem,in hócque ſuperare omnia mixta corpora: Hócque menſu quodã lato amplóque dicamus. Quoniam in hominis cõplexione magna eſt latitudo,adeo vt hominum aliqui dicantur complexionis temperatæ, qui ſunt admodum rari: reliqui verò homines ſint complexionum

A xionum recedentium à temperie verſus aliquod extremum, magnoperéque inter ſe diſcrepant. Sed nos craſſiori minerua ponemus humanam complexionem eſſe maximè temperatam: aliorum verò corporum mixtorum intemperatã eſſe. Intemperatarum genera à Galeno ponuntur eſſe octo in homine: paríque ratione à nobis poni poſſunt octo genera complexionum intemperatarum, quæ mixtis corporibus præter hominem conueniunt. cuius ſpeciei ſolum temperatam complexionem adſcripſimus: quamuis vniuſcuiuſque ſpeciei mixtorum corporum complexio temperata ſit, & æqua operationi, quam natura habet. Octo genera intemperatæ complexionis hæc ſunt, calida inquam tantùm, aut tantùm frigida: humida quoque
B tantùm, aut ſicca tantùm, hæ quatuor vnica tantùm qualitate recedunt à temperamento. Aliæ quatuor in vtraque qualitate intemperiem habent. Quædam enim eſt calida & humida, alia calida & ſicca: Item aliqua frigida & humida, alia frigida & ſicca. Quæ ſi colligantur, octo erunt intemperatæ complexionis genera. Inueniri autem poſſe complexiones intemperatas, propterea quòd vnica tantùm qualitate excedunt temperamẽtum, facilè probatur. Nam ſi calidum inueniri poteſt cum ſummè humido, itémque cum ſummè ſicco, cur ergo ſi fuerit æqualitas inter ſiccum & humidum, calidum exuperare & excedere temperamentum non poteſt? Conſimilis eſt ratio de frigido: item de humido & ſicco, comparatis calido & frigido. Auerrois tamẽ in opere, quod pulcherrimum fecit de medicina,
C conatur Galenum refellere; quod libenter facit cùm poteſt: diligentémque operam præſtat, vt demonſtret Galenum erraſſe. Inquit igitur Auerrois in eo opere quatuor tantùm eſſe genera complexionum intemperatarum; ea ſcilicet in quibus exceſſus eſt in duabus qualitatibus. Nam inquit, Cùm humidum & ſiccum ſint materia calidi & frigidi (vt nos etiam ſuprà oſtendimus) impoſſibile eſſe inueniri formã ſine materia propria: quare neceſſe eſſe ſi calidum excedat, pariter excedere temperiem, aut humidum aut ſiccum: paríque ratione ſi humidum aut ſiccum excedit, excedere calidum aut frigidum. Hæc Auerrois ratio ſi referatur ad gradum caliditatis, ſeu frigiditatis; quomodo Galenus poſuit exceſſum in complexionibus inæqualibus; omnino inefficax eſt. Verùm ſi referatur ad gradum actionis, eiúſque vim, ef-
D ficaciam habet. Nam ſi poſuerimus duo mixta eſſe; in quibus caliditatis & frigiditatis gradus idem ſit, itẽm idem ſit gradus humiditatis & ſiccitatis: deinde alterum eorũ efficiatur ſiccius: proculdubio gradus caliditatis idem erit poſt exiccationem; qui & antea, attamen vis agendi maior erit in exiccato, quàm in altero mixto, quod mutatum non eſt; ac etiam maior quàm erat in eodem mixto, antequam eſſet exiccatum. Sin verò contrà efficiatur humidius, cùm humiditas obtundat actionem caloris, minus erit efficax in actione, quàm alterum mixtum; ac eiam quàm eſſet, antequã fuiſſet factum humidius. non ergo, quantum ad vim actionis pertinet gradúmque ſimul, fieri poteſt, vt ſit æqualitas in calido & frigido, ſit autem exceſſus in ſicco aut humido; quia ſemper ſiccius calidum erit acutius, calidũ humidius erit

obtuſius.Sic etiam ſiccitas calori adiuncta efficacior eſt in agendo; quia ca- E
lidum reſoluit humidum aqueum; ideóque maior appatet exiccationis vis
in calido,quàm in frigido. contrà frigidum cogit vaporem in aquam,ſi fue-
rit humidum; ideóque humiditas videtur maioris efficaciæ in humefacien-
do cõiuncta frigori,quàm calori. Nam & ſi calor liquefaciat coagulata; per
accidens humectat; ſed per ſe exiccat: quia reſoluit tandem liquefactum
humorem aqueum & exiccat. Hanc arbitror ego fuiſſe Auerrois rationem,
eiúſque ſententiam; quæ non diſcrepat à dogmate Galeni, quod confutat.
Nam Galenus non loquitur de qualitate efficaciæ actionis; ſed de æqualita-
te graduum & latitudinis qualitatum. Quo ad gradus ergo octo ſunt gene-
ra complexionum intemperatarum,quorum vnumquodque in rerũ mixta- F
rum natura ampliſſimũ eſt,multáſque ac ferè innumeras ſub ſe ſpecies con-
tinet. Ex accidentibus tamen & differentiis mixtorum corporum, quas ſu-
prà memorauimus, materia cognita,itémque agente; facile etiam formula
quadam tenui dignoſcere poterimus complexionem corporum homoge-
neorum. Nam cùm eorum materia ſint terra & aqua,ac in nonnullis aër;ca-
lor verò & frigus coagulantia:nonnulla autem liquida ſint & fluant, fluida
aquea ſunt ob materiã,ideóque frigida & humida: ſed ſi immixtum aërem
habeant, aut vaporem igneum,calida erunt ob vim caliditatis. Quo inter-
dum exhalante & euaneſcente cùm à propria natura receſſerint, remanent
frigida. Itémque ob eandem cauſam,licet fluant,vim tamen habent exiccã-
di ob partes terreſtres aduſtas in fluore illo incluſas. Coagulata terrea, ſi à G
calido ſint coagulata, calida ſunt ob calorem impreſſum ab actione calidi,
& ob reſolutionem aquei frigidi. itémque ſicca ſunt tum ratione materiæ
terreſtris,tum ratione agentis calidi. Sin autem à frigido coagulata ſint,fri-
gida ſunt actúque ſicca:ſed virtute etiam erunt ſicca,ſi coagulata ſunt à fri-
gore; poſtquam mixta fuerint & compacta in vnum à calido,vt ſaxa, mar-
mora,cęteráque huiuſmodi. Glacies verò & metalla actu ſicca ſunt ob coa-
gulationem,virtute tamen ſunt humida:quoniam priora abſceſſu caloris &
humoris,qui partim à calore reſolutus eſt & reliquus omnis ferè vi frigoris
ſimul cum calore expreſſus eſt, ob terreã naturam,quæ remanet,ſicca ſunt:
poſteriora verò, quoniam aqueam naturam retinẽt compreſſam à frigido;
necnon contentã à terreo, quod in eis eſt,potẽtia ſunt humida,licet tactu & H
actu ſicca ſint & appareant. Hæc pauca de his libaſſe ſit ſatis noſtro operi.
alij latius de hiſce ediſſerunt. Sed ambigere aliquis poteſt in mixtis illis quæ
ſunt valde frigida, quónam pacto à calore confecta eſſe queant, ab eóque
contineri. Etenim ſuprà diximus mixta omnia generari cõſeruaríque à pro-
prio naturalíque cuiuſque rei calido. Item ambigi dubitaríque poteſt qua
vi fieri queat, vt pleraque mixta huiuſmodi ſint, vt neque calida neque frigi-
da admodum videantur; appoſita tamen corpori aut intro ſuſcepta, non-
nulla ſummopere calefaciant; alia contrà frigefaciant; exiccent alia; aliáque
humectent. Si rectè memoria repetantur ea, quæ à nobis de natura caloris
ſupra expoſita ſunt, itémque de natura cœleſtis qualitatis; quam etiam ma-
gnum

A gnum ſeminarium appellauimus ſecuti Platonicos: non ita tamen, vt pona-
mus ſeminarium hoc eſſe corpus æthereum omnia permeans: ſed accidens
qualitatémque à corpore cœleſti defluentem, omniaque penetrantem: Iacta
videbuntur fundamenta eſſe ſolutionis prioris quæſtionis. Diximus etenim
caloris eam eſſe vim in agendo; vt etiam ſi fuerit minoris latitudinis quo ad
gradus; tantæ tamen eſt efficaciæ & vis, vt ſuperet frigus maioris gradus non
tantùm quo ad efficaciam agendi, verumetiam quo ad vim reſiſtendi ipſius
frigoris. Item diximus præter vim calefactionis, quæ eſt in calore, ineſſe etiã
in calore vim cogendi homogenea: ideóque vi caloris naturalis fieri conco-
ctionem & mixtionem. Item diximus in mixtorum generatione calorem
B naturalem eſſe organum cœleſtis qualitatis, in qua eſt ſeminarium mixto-
rum omnium. Itaque ex his non eſt difficilè ſoluere priorem quæſtionem.
Nam illorum mixtorum complexio licet ſit frigida ob maiorem latitudi-
nem gradus frigiditatis, quàm caliditatis; tamen minor calor potuit vi agen-
di ſuperare & actionem, & reſiſtentiam frigoris: ſed multò magis potuit fa-
cere mixtionem & congregare homogenea, id eſt, conuenientia illius mixti
naturæ & ſpeciei. Idque amplius potuit ob virtutem cœleſtis qualitatis, cu-
ius calor naturalis eſt organum. his addas id, quod eſt potiſſimum in mixtis
frigidis: quòd poſt mixtionem factam à calore compacta ſunt & coagulata
à frigido: cuius vi expreſſa eſt magna pars illius caloris, qui mixtionem fe-
cerat; eóque exiguo, qui reliquus eſt craſſo & terreo mixtio continetur. Se-
C cundã verò quæſtionem difficilius eſt ſoluere. Nam ſi nihil agit præter eum
gradum, quem habet: omne etenim agens agit quatenus eſt actio, & ex non
ente nihil fit. item ſi forma non agit in ſubiectum, in quo eſt, ipſum alterando;
quia idẽ non agit in ſeipſum, neque ſimile in ſimile, vt oſtendit Ariſtot.
in primo lib. de generatione; difficillimum eſt inuenire quánam ratione hęc
mixta calefaciant, frigefaciántve longè magis quàm ipſa illis qualitatibus
ſint affecta. Dicam ego quid ſentiam; alij perſpicaciores fortaſſe quidpiam
aliud inuenient. Cùm mixtio elementorum fit; quamuis per cõtrarias alte-
rationes formæ elementorum corrumpantur ſecundum eſſe ſubſtantiale,
& remaneant in eſſe refracto; non tamen putandum eſt qualitatem elemẽ-
ti propriam vniformi ratione, eodémque gradu remitti in tota ea portione
D materiæ; in qua eſt forma illius elementi; ſed diuerſa difformíque ratione;
adeo vt in aqua particula inſenſibili portionis illius remaneat qualitas ele-
menti propria ſecundum gradum valde intenſum: cui proxima particula
eamque circunſiſtens remiſſiori gradu, intenſo tamẽ eſt affecta; ſicque dein-
ceps. Ex quibus efficitur, quòd in aliquibus mixtis eſſe queant particulæ ca-
lidiſſimæ, in aliis frigidiſſimæ, diſiunctæ tamen, intraque alias cõtentæ, adeo
vt ſenſu percipi nequeant. Vi tamen caloris, aut etiam frigoris per antiperi-
ſtaſim illæ, quæ ſunt ſolutiores, poſſunt in vnum cogi: nam calidi eſt con-
gregare homogenea. ideóque in vnum coactæ aut calefaciunt vehementer,
aut frigefaciunt ſummopere. Hinc eſt quòd nonnulla tactu non percipian-
tur eſſe calida, aut frigida; cùm tamen in ea calor naturalis egerit; ſiue appo-

ta ſint corpori,ſeu intra corpus ſuſcepta,coactæ in vnum vi caloris particulæ illę frigidiſſimæ aut calidiſſimę vehementiſſimos æſtus aut rigores faciāt & ſæpenumero interficiāt.Nam ſi nihil agit præter gradum proprium,proculdubio à calore naturali remiſſiori generari non potuit vehementioris maioriſque gradus caliditas;longéque minus frigiditas per ſe à calido generari poteſt. Neque etiam à forma mixti aut elementi poteſt proprium ſubiectum & materia,in qua ſunt formæ illæ,alterari; ſicque fieri vehementior caliditas frigiditáſve in ipſis. Dicemus igitur propterea fieri vehementiorem; quia particulæ illæ vi caloris in vnum cogūtur actionémque faciunt; quam facere ſeparatæ,exiguæ,aliiſque abruptæ non poterant. Huius rei exemplum in promptu eſt. Calx ſi tangatur,videtur eſſe frigida, nihílque vehementioris caloris in calce ſentitur;quòd ſi fuerit aſperſa aqua frigida,per antiperiſtaſim à frigido particulę calidæ & igneę diſperſæ prius & inſenſibiles in vnum coguntur. Nam ſolutiores aliquanto ſunt,quàm in aliis mixtis eiuſdem ordinis, & vehementem calorem faciunt. Quo fit,vt ſi calx vetuſtior fuerit,aut non habuerit maiores glebas,ſed comminuta ſit,aut nòn calefiat,aut non ita vehementer, vt calx recens non comminuta. quoniam in comminuta plurimæ partes igneæ exhalarũt,in veteri extinctę ſunt ob temporis diuturnitatem. Id ergo, quod ſenſu fieri videmus in calce, cur ratio nobis non perſuadeat fieri etiam in mixtis aliis vi caloris naturalis in vnum cogentis homogenea? Alia etiam cauſa adduci poteſt,ſi vellemus aſcendere ſupra qualitates primas & complexionem; ad potentias videlicet naturales & proprias cuiuſque corporis mixti, quæ ſunt ſecundæ ſpeciei in coordinatione qualitatis,& ſequuntur formas proprias mixtorum.Hę etenim naturales potentiæ vim habent maximam etiam agendi ea,quæ inferiores qualitates agere poſſunt. Quid enim mirum eſt,ſi inferioris virtus cõtineatur in ſuperiori & excellentiori? Dicemus ergo,quòd mixta illa per naturales potentias ſeu proprietates agunt, eum calorem,ſeu rigorem: multáque alia præter hæc, de quibus medici tractant. Non autem aptæ ſunt cogere huiuſmodi effectus,niſi excitatæ fuerint à calore animalis: qui ſimilis eſt æthereo tepori; à quo vires omnium excitantur & promouentur ad ſuas quæque actiones. Hęc de complexionibus hactenus dicta ſint inſtituto operi ſatis.

E F G

DE

DE ELEMENTIS

LIBER QVINTVS.

PERVENIMVS iam ad poſtremam partem ſuſce-
B pti à nobis operis: In qua reliquũ eſt, vt tractemus
de ſaporibus, odoribus, & coloribus : hæc etenim
accidentia complexionem conſequuntur, proxi-
méque ad mixtionem accedunt. Verùm primum
ordiemur à ſaporibus : nam ſapor maximè affinis
eſt qualitatibus tangibilibus, ſicuti etiam guſtus
tactui. Etenim (vt dicam inferius) odoris genera-
tio ſaporem ſequitur : nec diſpari ratione odoran-
di vis guſtum. Saporis naturam nulli ſimplicium elementoum conue-
nire, tum per ſe manifeſtum eſt, tum ratione ita eſſe probatur. Nam ſa-
por ſequitur nutrimentum; nihil autem nutriri alíve poteſt ſimplici ele-
C mento. ſicuti enim mixtum eſt corpus animatum, quod alitur : ita etiam
oportet alimentum mixtum corpus eſſe : à ſimili námque vnumquodque
nutritur. Sapor ergo nequit accidens eſſe ſimplicis elementi. ſaporis natu-
ram. Democritus accommodauit figuris; & pro diuerſitate figurarum vo-
luit eſſe diuerſas ſaporum ſpecies: ſed Democriti placita de figuris multis in
locis ab Ariſtotele ſunt confutata. Quantum verò ad ſaporis naturam atti-
net, pauca hæc ſufficient. figura ſenſibile commune eſt, quod per ſe percipi-
tur ab vnoquoque ſenſu; ſed præſertim à viſu & tactu. Sapor verò eſt ſenſi-
bile proprium ſenſus guſtus; neque ab vllo alio ſenſu per ſe percipi poteſt.
item figuræ nihil eſt contrarium; infinitæque enumerari figuræ poſſunt. At
ſaporis ſpecies finitæ, inter ſéque contrariæ ſunt. dulcis etenim ſapor con-
D trarius eſt amaro. reiiciendæ ergo ſunt Democriti figuræ. Empedocles ve-
rò, qui poſuit quatuor elementa eſſe omnium rerum principia ſimul cum
lite & amicitia, voluit ſapores non fieri mixtione & alteratione mutua ele-
mentorum : ſed præexiſtere in terra, in qua putauit eſſe omnium ſaporum
ſemina: ex qua deriuarentur in plantas fructúſque, indéque in animalia,
quæ natis è terra nutriuntur. Cæterum poſitio Empedoclis quoque de prin-
cipiis rerum confutata eſt aliis in locis philoſophiæ naturalis: hoc verò,
quod de ſaporibus, eorúmque generatione dicit, experimento deprehendi-
tur falſum eſſe. Nam ſi ſapores generarentur, vt Empedocles dicit, nouus ſa-
por fieri non poſſet, niſi noua pars terreſtris accederet : neque etiam prior
ſapor poſſet abiici, niſi quæpiam pars terreſtris recederet. at contrà fieri

videmus, in fructibus ab arbore decerptis per concoctionem, & alterationem nouos ſapores generari mitiores & dulciores, prioribus omnino intercidentibus: generantur ergo noui ſapores, non prius extabant. Sapores igitur non præexiſtunt, neque ſunt figuræ quædam, neque etiam in corporibus ſimplicibus elementorum ſcilicet inueniuntur. Erit ergo ſapor accidens ſequens mixtionem: in mixtionibus autem, vt in ſuperioribus libris diximus, aqua & terra ſe habent, vt materia; ex illíſque præcipuè conſtant mixta corpora: aër verò & ignis vt efficiens & forma; licet aër magis attineat ad materiam, quàm ignis. Sapor qui accommodatus eſt materiæ, propterea quòd eſt accidens elementi, pertinebit ad mixtionem terræ & aquæ. E
verùm cùm aqua ob ſui naturam magis formabilem quàm terra, potius pertinet ad alimentum quàm terra: nam & maxima pars terreſtris naturæ veluti excrementum à nutrimento ſecernitur. Saporis natura magis erit accommodata aquæ quàm terræ; ex admixtione tamen terreſtris naturæ facta per concoctionem à calido. Erit igitur ſapor abſterſio quædam, ſeu percolatio partis terreſtris ſiccæ per humidum aqueum facta à calido; quæ poteſt afficere guſtum, eúmque ex potentia in actum operationémque propriam deducere. Poſtrema hæc particula differentia poſtrema quoque eſt conſtituens naturam & ſpeciem ſaporis. Nam ſapor proprium ſenſibile eſt ſenſus guſtus. Qua de re Plato in Timęo, cùm ſaporis diffiniret ſpecies, non aliunde definitiones earum ſumpſit, quàm ab affectu, quem in lingua, eiúſque venulis & meatibus humoribúſque ſapores faciunt. Verùm definitiones omnes illæ ſunt ſumptæ ab alterationibus materialibus & naturalibus, quæ non per ſe pertinent ad potentiam guſtus, ſed per accidens. Attingunt autem per ſe guſtus organa: ſed id per ſe ſaporem in guſtu facere poſſe dicimus, vt ſcilicet ſpiritali ſpecie guſtandi potentiam efficiat actu guſtantem, vt ita dicam. Senſus etenim ſuſceptiuus eſt ſpecierum ſine materia. Ex his facilè confutatur quorundam ſententia, qui putauerunt (vt ait Theophraſtus in opere de cauſis plantarum) eandem rem poſſe homini dulcem eſſe, cani autem ſeu cuipiam alteri animali amaram. Nam cùm guſtus potentia eiuſdem naturæ ſit in omnibus animalibus, quatenus guſtatiua eſt & ſaporum perceptiua; ſenſúſque rectè diſpoſitus non fallatur circa ſenſibile proprium: impoſſibile eſt, quin eandem dulcedinem omnium animalium guſtus iudicet dulcedinem eſſe, ſi organa fuerint ſecundum naturam diſpoſita: nihil attamen obſtat quin dulcedo eadem aliquibus animalibus ſuauis ſit & ſalubris, aliis verò inſuauis & incommoda. quis neſcit caſſiam fiſtulam dulcem eſſe? nulli tamen hominum ea dulcedo ſuauis eſt: quin potius contrà omnes homines eam oderunt & auerſantur. Contrà nonnulla alioqui amara ſuauia ſunt, vt intubi radices. Idem de aliis ſaporum generibus eſt ſentiendum: niſi quiſpiam vellet Cratilli, eiúſque ſectæ philoſophorum ſententiam ſequi; qui putabant, eo quòd omnia ſemper mouerentur, nec momento quidem temporis quidpiam conſiſteret; nihil eſſe ſuapte natura dulce aut amarum, album nigrúmve: ſed omnia hæc fieri, cùm ſentiun-

A ſentiuntur ex coniunctione ad ſenſum guſtus viſúſve: quorum dogma perbellè deridet Plato in Theæteto; Ariſtoteles etiã in nonnullis locis. Poſtquam conſtitutum eſt quid ſit ſapor, accedemus ad explicanda enumerandáque præcipua ſaporum genera; quorum vnumquodque ampliſſimum eſt, innumeráſque ferè ſub ſe differentias continet. Saporis genera ſunt ſeptem, octóve; dulce, pingue, acidum, auſterum, acerbum, acutum, ſalſum, & amarum. E quibus quoniam dulce & pingue propinqua valde ſunt, vno tantùm genere contineri perhibentur; quamuis reuera duo ſint genera. Hæc ſaporum genera nonnulli ita diſtinxere; vt eorum quædam pertinere dicant ad ſpeciem; alia ad priuationem quandam & naturæ ſpecieíque de-
B fectum. Dulcis ſapor (inquiunt) pinguis, huiúſque generis alij ad ſpeciem pertinent: Acidus, amarus, ſalſus ad priuationem. cæterùm cùm multa inueniantur, in plantis præſertim earúmque fructibus, quę cùm ad perfectionem ſpeciémque ſuam perfectam peruenerint, huiuſmodi ſapores habenr, quinimò indigeſta & imperfecta cùm fuerint, quadam veluti dulcedine ſunt affecta; deinde ampliori digeſtione perueniant ad amarum, auſterum, acidúmve ſaporem: proculdubio non eſt ita abſolutè pronunciandum ſaporum hæc genera pertinere ad priuationem & naturæ defectum. Quamuis vt in pluribus res ita ſe habeat, quòd dulcis pinguíſque ſapor digeſtione fiant & perfectione conſiſtant. Verùm, vt expoſitione noſtra tota hæc res fiat illuſtrior, altius ordiamur. Dicamus igitur in vniuerſum tres eſſe
C ſaporis ordines. quidam enim veluti priuationes & corruptiones naturæ ſunt: alij contrà ſunt veluti exordia quædam naturæ ſaporum; in quibus natura non ſiſtit, ſed ab eis ad perfectionem progreditur. Nonnulli verò ſapores perfecti ſunt, in quibus natura ſiſtit. Primi duo ordines ſaporum ſcilicet crudorum & putreſcentium conſimiles ſunt formis illis mixtorum imperfectis: per quas medias natura progreditur ad generationem perfectorum mixtorum: itémque ab ſpecie perfectionéque mixtorum regreditur per diſſolutionem ad elemẽta. Hi ſapores quoniam nutritioni inutiles ſunt, neque per ſe, primáque intentione à natura effecti, innominati ſunt, nobiſque ferè incogniti: quamuis eorum nonnulli ferè conſimiles ſint ſpeciebus ſaporum; quos inueniri etiam in mixtis perfectis, fieríque per perfe-
D ctam mixtorum concoctionem ſuprà expoſuimus. Omiſſis ergo duobus illis ordinibus, qui incerti incognitíque ſunt, nec à natura intenti per ſe, tractabimus de his ſeptem generibus pauca quædam. qua in parte lectorem admonitum eſſe volo, ſæpenumero contingere & in mixtorum ſubſtantialium perfectorum generatione, & in ſaporibus, odoribus, coloribus, omnibúſque tandem, quæ progreſſione quadam natura perficit, ex priuationis & non entis natura, vt ita dicam, in rebus his inferioribus immixta, vt ad perfectionem non veniant: imò in contrarium mutentur, aut etiam diſſoluantur. Ludit etenim in mortalibus rebus caſus & fortuna, multáque per accidens fiunt ob priuationes, & non entis naturam hiſce inferioribus immixtam. Sed reuertamur ad ſaporis naturas explicandas.

Summa ergo ſaporum genera ſunt dulce, pingue ſeu vnctuoſum, acutum, E
amarum, ſalſum, acidum, auſterum, acerbum vel acre. Hæc genera ſeptem ſunt, ſi pingue cùm dulci coniunxeris; nam admodum affinia genera ſunt, & vtraque alimento aptiſſima. Quidam his generibus addiderunt ſaporem vinoſum & inſipidum. attamen vinoſus ſapor plerumque pertinet ad aliquod generum ſuperius expoſitorum. nam dulcis eſt, vel acris, vel auſterus. Etenim ſi hoc pacto per ſingula diſtinguenda genera ſaporum eſſent; pari ratione in medium adduci poſſet lacteus ſapor, qui tamen vel dulcis vel pinguis eſt. Noſtri verò inſtituti eſt referre tantùm ſumma & ampliſſima ſaporum genera. Inſipidus autem ſapor non eſt; ſed veluti ſaporis priuatio, quę guſtu percipitur, ſicuti viſu percipiuntur lumen & tenebræ. Dulcis ſapor (vt ab eo ordiamur) fit ex admixtione partis terreſtris cum aqueo, F
cõcoctione & percolatione facta à calore paulo plus quàm mediocri. Ideo homini, cuius complexio propinqua eſt medio, dulcia ſunt calida. Non tamen propterea quiſpiam exiſtimet, ſi res quæpiam videatur affecta ſapore dulci, confeſtim totam eam rem eſſe calidam. Nam fieri poteſt, vt, quamuis nonnullæ partes ſint calidæ, illæ inquam in quibus dulcis ſapor apparet; plurimæ aliæ ſint ſapore carentes valde frigidæ. non enim neceſſe eſt quodlibet mixtum corpus ſaporem habere: ideóque vniuerſam eam rem eſſe non calidam, ſed frigidam: quamuis paucas quaſdam particulas habeat dulces ac propterea temperatè calidas. Sapor vnctuoſus ſeu pinguis plus aëris obtinet quàm ignis, caloréque obtuſiore, id eſt, magis aëreo conſiſtit, G
quàm dulcis ſapor. Eſt etiam plerumque dilutior quàm dulcis ob eam cauſam, quòd maiorem habeat aquæ copiam: affinis tamen eſt dulci ſapori. Sapor acutus fit à calido ſicco ſubtili, & parum continet humidi aquei; quare vergit ad calidam & ſiccam complexionem: & per ſe eſt calidior dulci ſapore. Nil tamen obſtat, quin per accidens aliquod dulcis ſaporis ſit calidius alia quapiam re ſaporis acuti ratione ſuperius expoſita. Salſus ſapor fit à calido ſicco non admodum ſubtili: ſed terreſtre illud, quo pars aquea percolatur, eſt aduſtum, parúmque in eo ſupereſt aquei humoris. Tale quidpiam eſt illud, in quo primo eſt ſapor ſalſus. verum ab exiguo huiuſmodi poteſt infici magna aquæ copia, totáque ſalſa fieri ex admixtione exiguæ portionis ſalſæ. Salſa ergo, in quibus primo ineſt ſalſedo, ſunt ſicca & calida; H
non tamen habent calorem adeo tenuem, vt aromata quæ ſunt ſaporis acuti. Amarus ſapor per ſe ſiccior eſt ſalſo, magíſque terreſtris. ſiccitas illa amari ſaporis interdum eſt à frigido, ſed plerumque eſt à calido. Quo fit vt pleraque amara ſint calida: nonnulla verò contrà ſint valde frigida, vt oppium, quod amarum eſt, adeo tamen eſt frigidum, vt reſolutionem membrorum faciat, & nimia frigiditate interficiat. Quòd ſi quæras quódnam amarum fiat à calido, & quódnam à frigido: Mihi hac in parte Auerrois ſententia vehementer probatur. inquit enim eam amaritudinem fieri à frigido, quæ rudimentum quoddam eſt aliorum ſaporum: quod conſpicimus in fructibus plantarum, qui principio ſunt amari ſiccíque valde

&

A & frigidi, vtpote qui ſint imperfectiſſimi; poſtea humore & ſicco adueniente fiunt acerbi, ac deinde auſteri & dulces: horum amaritudo nimirum, vt conſtat, eſt à frigidò. Si verò amaritudo ſit alicuius naturæ perfectio non rudimentum, vt in abſinthio, in aloë, in multis aliis: vtique in pleriſque omnibus amaritudo illa eſt à calido; & huiuſmodi omnia ferè ſunt calida; niſi habuerint partes alias frigidiores inſipidas, ex quarum vi contingat rem totam eſſe amaram & frigidam. Horum vterque, amarus inquam & ſalſus ſapor, eo quòd ſunt valde ſicci, plurimúmque terræ habent, ineptiſſimi omnium ſunt nutrimento: vtpote qui minimè omnium ſuperari & immutari poſſint: iccirco reiiciuntur à calido naturali, & ſubſi-
B dent in excrementis, nec alimento immiſcentur, vtpote quos natura aſpernetur & reiiciat. Nec etiam ea, quæ in mari naſcuntur & degunt, nutriuntur ſalſo per ſe, ſed pro alimento attrahunt dulcem humorem, qui ſalſo eſt immixtus. ac propterea fit, vt nulla arbor plantáve alia fructum efficiat ſaporis ſalſi: quamuis nonnullæ plantæ attrahant cum alimento quidpiam etiam ſalſi; non quo alantur, ſed quo corticem aſpergant, vt cicer; ſic enim à putrefactione ſeruatur: aut quo humiditatem ſuperfluam & nimiam conſumant, vt braſſica, cui ob eam cauſam prodeſt ſalſedo: proptereáque fiunt mitioris ſaporis à ſalſedine, quæ, cùm conſumpſerit nimiam humiditatem quæ non poterat à calore naturali bene concoqui, reliquum humidi reddit concoctioni idoneum: ideóque mitioris ſaporis fit. Sal verò aſper-
C gitur radicibus palmarum (vt inquit Theophraſtus) nõ vt ſale alantur palmæ; ſed vt ſalis vi meatus aperiantur, quibus facilius queant humorem attrahere, necnon vt vi ſalis extimulata vis attractiua efficacior fiat ad alimentum attrahendum. Satis de ſalſo. Sapor acidus fit à calore diminuto, id eſt, qui non plenè concoxit & miſcuit humidum aqueum cum terreſtri ſicco; vel qui propterea diminutus eſt, quòd ex mixto illo corpore arido exhalauit pars calida putior, ſeu mitior, aëre inquam. Hoc ſaporis genus propinquum eſt dulci ſapori, & ei præcipuè dulci, qui vinoſus eſt: quo fit vt intueamur in vuis, & motis, cæteríſque vinoſis fructibus, quòd cùm fiunt maturi, poſtquam deſierunt eſſe acerbi, neque adhuc ſunt dulces, acidi ſaporis eſſe ob imperfectionem caloris & digeſtionis. Item ſi
D vi quadam calor aëreus exhalet, fiunt acidi. Sic ex vino fit acetum. Acidus ergo ſapor frigidus eſt; quamuis contineat aliquas partes calidas aduſtiores, & terreſtriores; ac propterea earum vi abſtergat, mordicet, conſumat, exiccet. Auſterus & acerbus ſapor frigidi ſunt, magíſque acerbus auſtero. Inſipidus autem propriè non eſt ſapor; ſed ſaporis priuatio. non tamen ita vt omne inſipidum omni prorſus ſapore careat: ſed quòd plurima ſint parum admodum ſapida, vt vix ſentiantur. Inſipida ferè omnia ſunt aquea & dilutiora. Ea nanque natura eſt aquæ, vt per ſe careat ſapore omni, ſuſceptiua tamen ſit, veluti prima ſaporum materies, cuiuſcũque ſaporis generis. Hactenus ſatis ſit explicatũ de ſaporum generibus, quantum cõueniet huic noſtro operi inſtituto. Duæ tantùm ſuperſunt quæſtiones ſoluendæ. Prior

de ſaporum contrarietate;an ſcilicet maximè contrarij ſapores ſint dulcis & amarus, an potius acutus & acerbus. Altera quæſtio eſt, an ſapores medij componantur ex ſaporibus extremis contrariis, veluti ex quibuſdam principiis & elementis ſaporum. Galenus putauit ſapores maximè contrarios eſſe acutum & acerbum;quoniam acutus omnium calidiſſimus eſt,acerbus contrà omnium frigidiſſimus. Sed quoniam contrarietas in quouis genere ſumenda eſt ab ea diſtantia maxima quæ per ſe pertinet ad illud genus: non autē ab ea diſtantia maxima,quæ pertinet ad illud genus per accidens: ideo contrarietas in ſaporibus non eſt ſumēda à diſtantia in qualitatibus primis, quæ ſunt tactiles; non autem guſtu per ſe perceptibiles:ſed ſumenda eſt ab affectu guſtus. Cùm ergo cuilibet compertum ſit guſtus affectum à dulci ſapore inditum guſtui maximè diſtare ab affectu guſtui indito ab amaro; ideo pronunciandum eſt dulcem ſaporem maximè contrarium eſſe amaro, non autem acerbum acuto. quamuis ratione ſumptâ à calido & à frigido,vt cenſuit Galenus, magis inter ſe diſtent acutus & acerbus,quàm dulcis & amarus. Quantum verò attinet ad alteram quæſtionem,in decimo libro primæ philoſophiæ oſtenſum eſt, in vnoquoque genere maximam quandam diſtantiam eſſe ſecundum habitum & priuationem, non quidem abſolutè ſumptam,ſed in eo genere determinatā: cùm autem cuiuſque diſtantiæ duo tantùm eſſe extrema poſſint; ideo in vnoquoque genere duæ ſunt differentiæ contrariæ: quarum altera ad habitum pertinet, altera veluti priuatio eſt quædam. In eo tamen genere,à quibus duæ conſtituuntur ſpecies,quæ ſimpliciſſimæ omnium ſunt in extremis illius generis conſtitutæ. cæteræ differentiæ contrahentes genus, quamuis oppoſitæ ſint & quodammodo contrariæ, non tamen maximè contrariæ ſunt; quoniam non maximè diſtant. Ideóque ſpecies ab eis conſtitutę non cenſentur eſſe adeo ſimplices,vt priores. Sed quoniā medium comparatum extremis rationem habet vtriuſque extremi; iccirco ſpecies illæ mediæ dici cōſueuere eſſe compoſitæ ex extremis ſimplicibus, non tamen propterea neceſſe eſt, vt ſit in eis vera compoſitio tanquam mixti ex elementis,aut complexionis ex qualitatibus primis. Vt autem veniamus ad diſſoluendam quæſtionem de ſaporibus propoſitam: Dulce & amarum contrarię ſunt ſaporis ſpecies,ac propterea maximè ſimplices omnium. reliquæ verò mediæ ſpecies ſunt veluti ex his compoſitæ: quoniam habent in ſui natura quandam vtriuſque participationem. Non tamen ex dulci & amaro,tanquam ex elementis, aliæ ſaporum ſpecies componuntur. Quod euidenti ratione confirmo. Nam ſi auſterus acutúſve ſapor componerentur ex dulci & amaro, veluti ex elementis; vtique oporteret ſemper antequam ſapores illi medij à natura efficerentur,præextitiſſe ſapores extremos,inuicémque commixtos fuiſſe,ex iiſque nō corruptis,ſed imminutis & refractis factos fuiſſe ſapores eos medios. id tamen non fieri à natura in ſaporum generatione euidenter deprehendimus.quin potius contrà præexiſtere videmus in fructibus ſaporem acerbum auſterúmve,ex quibus proceſſu digeſtionis & perfectionis ſit ſapor dulcis. Artificio tamen noſtro

A ſtro miſceri queũt præexiſtentes à natura facti ſapores;itaque arte noſtra ex eis fieri plurimos medios, quos natura plerunque non facit. Huius generis quamplurimos ars coquinaria humanæ gulæ deſeruiens adinuenit. Hactenus de ſaporibus dixiſſe ſit ſatis. Poſt ſapores ſequuntur odores;qui adeo natura ſaporibus coniuncti ſunt ab eiſque pendent, vt in re inſipida nullus odor ineſſe poſſit. Quo efficitur,vt nullum elementorũ ſimplicium odorẽ habeat,quoniam ſapore caret.Item metalla,quæ ſapore carẽt,nullum odorem emittunt.Sequitur ergo odor ſaporem; intérque accidentia alia omnia poſt ſapores odor maximè pertinet ad nutrimentum, vt paulò infrà dicam. Odoris natura etiam,ſicut ſaporis,non eſt ſine ſiccitate:etenim quãuis nonnulla odora humida ſint, vt aqua vapórve humidus: attamen niſi affecta

B fuerint,alteratáque à ſicco,nullũ prorſus odorẽ haberẽt. Quo fit vt perſpiciamus dilutiora parũ odora exiſtere. Ex his colligi facile poteſt odoris definitio. Eſt igitur odor paſſio & affectio facta à ſicco terreſtri ſapido in humido aëreo aqueóve,quatenus odoris ſuſceptiuum eſt.Ex quo petſpicuum eſt ſicuti natura odoris perfectior eſt quàm ſaporis; neque ita pertinens ad nutrimẽtum:ita effectiuum odoris eſſe perfectius quã ſaporis factiuũ.ſaporem enim efficit ſiccum terreſtre tantùm:odorẽ ſiccum ſapidum: item materia ſaporis eſt humidum aqueum tantùm; odoris verò humidũ aqueum aëreúmve,quatenus ſcilicet odoris eſt ſuſceptiuũ.neque odor tamen,neque ſapor fit abſque digeſtione facta à calido:omniũ nanque efficiens eſt calor.

C Ideóque odorifera pariter & ſapida modicè aptéque calefacta illuſtriores reddunt & odores & ſapores.Odorũ genera & modi tres ſunt eiuſdẽ ordinis:quem in ſaporibus ſuprà recenſuimus.Nam quidam odores ſunt veluti inchoationes & rudimenta naturæ,per quæ natura tanquam per media deducit inodora ad perfectos odores.Nonnulli ſunt tanquam priuatiões, vt putrefactorum odores tetri.Horum medij perfecti ſunt;in quibus natura ſiſtit concoctione & digeſtione perfecta. horum ſpecies innominatæ ferè ſunt, parúmque homini notæ:quoniam hunc ſenſum odoris valde imperfectum homo habet. Sed ad ſpecies odorum explicãdas plerunque vtimur ſaporum vocabulis:dicimus enim odorem ſuauem ſeu dulcem; item acutum odorem,grauémve, aut lenem.Interdum commiſcemus vocabula, vt

D dicamus quempiam odorem ſuauem quidem eſſe, ſed grauem: ſicuti nonnulla dulcia ſunt,quę habent neſcio quid amaritudinis.In ſumma verò duo odoris genera eſſe ponimus; quorum alterum per ſe ſequitur alimentum, ideóque nobis per ſe non affert voluptatem triſtitiámve, ſed tantùm per accidens. Nam fameſcentibus nidor carnium gratiſſimus eſt:plenis verò & ſaturis ingratus & nauſeam faciens. Hoc vnum eſt odoris genus quod brutæ animantes exquiſitiſſimè ſentiunt; omnéſque huius generis modos ſagaciter dignoſcunt:nos non item.Aliud eſt odorum genus, quod per ſe alimentum non ſequitur; licet non ſit abſque ſapore, nullus etenim eſt odor rei inſipidæ.Huiuſmodi ſunt florum, coronariorúmque odores.hoc odoris genus ſoli homines videntur ſentire; cætera verò animalia nullum habe-

re ſenſum huius generis odorum Ariſtoteles putauit: vtpote quæ ventri de- E
dita ſenſum non habeant eorum, quæ per ſe non faciant ad alimentum. quòd ſi quæ videntur duci odoribus, vt canes venatici,qui in pratis florentibus non ſentiunt odorem leporum: quædam item odorem ſulphuris ægreferunt intereuntque; id per accidens fieri Ariſtoteles idem auctor eſt. Nam aſpectus florum canes oblectat,ideóque diuertuntur ab ſenſu odoris. Grauitas etiam, quæ ſulphuris odorem comitatur,malè afficit ac interimit nonnulla animalia; ſicuti carbonum fumus homines ſtrangulat, & interficit. hæc Ariſtoteles. Verùm ſi ea,quæ de pardali referuntur,vera ſunt, quòd ſcilicet odore ſui aliis animalibus ſuauiſſimo alliciat ad ſe cætera animalia; quibus veſcatur;nimirum neceſſe eſt fateri à brutis animalibus ſentiri quo- F
que hoc odorum genus. Amplius ratione etiam idem poſſumus nobis facilè perſuadere. Nam cùm potentia olfactus eiuſdem ſit naturæ in animalibus, quæ eam habent; potentiæ verò diſtinguantur per actus, & actus per obiecta: impoſſibile ferè videtur, quòd bruta, quę olfactum habent longè præſtantiorem homine; obiectum verò olfactus ſit odor,non percipiant hanc odoris ſpeciem; quæ ſub obiecto illius potentiæ,quam habent, continetur. Quamobrem fortaſſe dicendum Theophraſtum melius expreſſiſſe Ariſtotelis præceptoris ſententiam, reique naturam. inquit enim is author in ſexto libro de cauſis plantarum, animalia bruta non duci ab hoc odoris genere; ſicuti etiam à vetuſtate colorum non ducuntur; quamuis eos colores perſpiciant: neque pulchras formas mirantur, cùm tamen G
eas viſu percipiant. Nec mirum. Nam cùm natura effinxiſſet animalia bruta ventri Veneríque dedita, ea omnia, quæ ſenſu percipiunt, nec tamen faciunt ad gulæ illecebras Venereámve voluptatem, ne animaduertunt quidem, ſed percepta prætereunt, & quaſi præteruolant. Hoc ergo genus odorum ſi animalia bruta percipiunt (vt ratio nobis perſuadet) non tamen hiſce odoribus tanguntur, vllóve pacto afficiuntur: quoniam gulæ non inſeruiunt, adeo vt ab eis non ſentiri dici poſſint. Homini verò mirificè conferunt ad ſanitatem, temperant enim nimiam cerebri frigiditatem & humiditatem. Vt autem redeamus ad naturã odoris: Odor fit à ſicco ſapido percolato per humidũ aqueũ aëreúmve, vt eſt odoris ſuſceptiuũ aut odori peruiũ, vi caloris. Ex his perſpicuũ eſſe reor, odorem eſſe nõ poſſe ſine vlla H
humiditate,neque etiã ſine ſiccitate,ſicuti ſapor. verùm odor magis attinet ad ſiccitatẽ quã ſapor. Itẽ materia & ſubiectũ odoris propriũ eſt lõgè ſubtilius, quã ſaporis materia. Nã huius,ſaporis ſcilicet,ſubiectũ eſt humidum aqueũ: illius,odoris inquam,eſt aqueũ aëreúmve,ſed mediũ quoddã inter aquam & aërem, aqua ſubtilius, aëre craſſius, vt inquit Plato in Timæo. Duo verò hæc odorum genera, de quibus meminimus, ita ſe habent, vt odores illi, qui per ſe conſequuntur eſculenta & poculenta, plerique omnes magis ſint aquei, eorúmque materia ſit craſſior, accedens. ſ. ad naturam aquei elementi. Alterius verò generis odores, florum inquam, radicum, corticum, lachrymarum, & huius ordinis alij,magis aërei ſint,ſub-

tiliorémque

A tilioremque materiam habent,& plerunque ſicciorem. hinc fit vt hoc odorum genus conſequatur potius ſapores amaros,ſtypticos, acutos, auſteróſque, quàm dulces aut pingues. Nam ſapores illi ſunt magis ſicci, ſubtilioremque exhalationem emittunt. Inde eſt quòd nullum ferè animal bene olet hoc odoris genere, præter Pardalim ſeu Pantheram; ſi vera ſunt, quæ de eo animali feruntur.Contrà arbores,plantæ,radices,flores,rami, lachrymæque plantarum multarum optimè olent;ſicciores enim ſunt:animalia verò humidiora magiſque aquea.Inde etiã eſt, quòd multi flores ſi atterantur, odorem emittunt: contrà multa non olent, niſi atterantur. Quædã inſuper torreantur neceſſe eſt.Item quædã remotiora ſuauius olẽt:admota B propè,grauius.In locis item ſiccis & calidis odorata naſcuntur. Necnon ſi cæpæ & allia ſerantur iuxta odoras plantas & coronaria, ſuauius olere illas plantas agricolæ aſſerunt. Horum omnium ea eſt cauſa,quòd odores accidentia ſunt corporis ſiccioris & ſubtilioris; quod tamen humiditate non careat,ſed quod,cùm ſuapte natura ſit humidum,afficiatur vi caloris commiſcentis à ſubſtantia partis terreſtis, ſiccæ & ſapidæ. Inde accidit, quòd flores, in quorum ſuperficie vapor is ſubtilis eſt, non autem interius,bene olent ſtatim: quòd ſi terantur, euaneſcit fumus ille odorus. Is verò,qui interius latet,vapor,& ex interioribus partibus prodit,nequaquam eſt odorus:ideo ſi terantur non olent,aut grauius olent: aliis contrà, corpus id tenue vapor inquam odorus intraneus eſt,parúmque eiusexiſtit in ſuperficie; C quæ terantur opus eſt, ſi excuti debet vapor ille odorus. Quòd ſi compreſſiores poros habeat, valdéque compactum ſit, magis magiſque contritione eget; & in aliquibus non niſi vi ignis reſoluitur & euaporat. Item in aliis, quæ latiores poros habent, ſimul cum puro eo vapore odoro exit terreſtrior fumus parum odorus: ideo cum purus ille vapor ſubtilior longius diffunditur, terreus uerò propius;iccirco remotiora melius olent: purus nanque vapor tantum ſentitur: propius verò admota halant terreum fumum immixtum vapori odorifero; ideo olent grauius. Eadem de cauſa loca ſicca & calida odoratiores plantas ferunt, quoniam odor à ſiccitate eſt vi caloris percolata.Quidam putant ob eandem cauſam cæpas & allia ſata iuxta plantas odoras eas efficere odoratiores: quoniam calida ſunt & D ſicca.Exiccant ergo & calefaciunt propinquum ſolum;ſicque odorem promóuent. Aliqui verò aliam cauſam adferunt; inquiunt enim: Cùm vnumquodque à ſimili nutriatur; ideo cum cœpe & allium grauiter oleant, ab eis trahi vaporem & nutrimentum malè olidum: quo efficiatur,vt plantæ odoræ habeant purius nutrimentum, vt pote purgatum extracto excremento ab allio, cæpéque malè olentibus. hinc etiam fit, quòd vinum caliditate ſua facilè attrahat,& denſitate contineat & conſeruet vaporem hunc odorum, faciléque afficitur odore rerum propinquarum. oleum item denſitate ſua & glutino conſeruat odores. fiunt etiam artificio vnguentariorum olea, referentia odorem quorumcunque florum, aliarúmque rerum odoratarum,prius tamen purgant oleum à nimio illo lentore, & glu-

tino pinguíque. Etenim ſi ea fuerint in oleo nimia; prohibent oleum affici E externis odoribus:contumacius nanque eſt ad patiendum, niſi ſit effectum mollius. Iris etiam,vt ferunt, ſi incubuerit vbi eſt aduſta materia, odorem elicit. Eius nanque vapor humidus & roridus affectus ſiccitate aduſtæ materiæ, temperamentum ſortitur quandoque odori commodum. veſtigia etiam leporum, ſi terra fuerit aliqua humiditate affecta, melius odorem continent, & produnt leporem. Aqua inepta eſt ad odores recipiendos extraneos; eo quòd per rariorem ſubſtantiam ſtatim diffluat vapor odorus. Hanc ob rem antiquiores putarunt odorem eſſe exhalationem quandam. Non tamen exhalatio eſt, ſed eſt ſenſibile accidens inhærens exhalationi. Neque neceſſe eſt ſi odor ſentiri debeat,vt exhalatio tangat odoris ſenſum, F olfactum inquam, vt arbitrati ſunt antiqui, ſed ſpiritali ſpecie multiplicatur odor à vapore odoro per aërem medium ſeu aquam pro cuiuſcunque odoris vi, ſicque ſenſum afficiunt. Nam olfactus non eſt tactus quidam vt guſtus; ideo medio extrinſeco eget, vt ſentiat, licet non tam magno, vt viſus auditúſve. Hoc odoris genus, quod bruta vel non ſentiunt, vel non aduertunt, quodque diximus in ſicciori materia exiſtere, quàm prius, quod ſaporem alimenti ſequitur; ſi non nutrit, vt Pythagorici putarunt, accommodatum tamen eſt ſanitati, bonæque valetudini humani cerebri; vt pote quod aliquanto magis declinat ad frigidum & humidum. Siccitate ergo & caliditate mediocri huius generis odorum temperatur & melius ſe habet. Odorum ſpecies ſingulæ, quia innominatæ & incognitæ nobis G ſunt, non poſſunt certo numero comprehendi. Id tantùm dixiſſe repetiiſſéque nobis ſufficiat, odores illos dilutos, eſſe rudimenta quædam odoris perfecti, ſicut ſapor inſipidus ſaporum aliorum perfectorum rudimentum & materia eſt. Odores verò putridos & tetros veluti corruptiones quaſdam eſſe; niſi ſi quæ res natura ſuapte putrem odorem habeant, vt cimices. Nec etiam omnia, quæ oriuntur ex putridis rebus, tetrum odorem habent, vt fungi nati è ſtercore, non tamen propterea malè olidi ſunt. Miſcentur arte hominum odores,vt ſapores;plurimíque medij humano artificio fiunt ex elementis,id eſt odoribus natura conſtantibus. de his vnguentariorum negotium eſt: ſicuti coqui artifices ſunt condiendorum miſcendorúmque ſaporum. Hi verò odores perfecti, qui natura conſtant, habent & ipſi ſpecies contrarias,vt ſapores, mediáſque; verùm nobis ignotæ H innominatæque ſunt,eo quòd prauè olfaciat homo. idcirco ſatis hucuſque de odoribus dictum videri debet. Sequitur vt agamus de colore. Coloris natura longius diſtat à qualitatibus primis, quàm ſaporis odoríſque ſpecies. Non enim color per ſe efficitur ex admixtione qualitatum primarum, vt ſapor & odor; ſed ſi fiat ex eorum mixtione color, per accidens non per ſe efficietur. Per ſe verò coloris natura ſequitur admixtionem luminis in ea natura, quæ eſt luminis receptiua. huiuſmodi verò natura eſt diaphanum. Itaque color nihil aliud eſt, quàm extremum & terminus diaphani eius, quod eſt lumine affectum. Extremum verò in diaphano

A no interminato eſſe non poteſt. Quo etenim pacto poterit eſſe quiſpiam terminus interminatæ rei? color autem terminus eſt. diaphani ergo terminati terminus per ſe eſt color. Attamen quamuis diaphanum omne corpus ſit, corporiſque terminus ſit ſuperficies: color vtique ſuperficies non erit, ſed eſt in ſuperficie. Aliud enim eſt extremum corporis, quatenus quantum corpus eſt, & aliud extremum corporis diaphani, quatenus diaphanum eſt: extremum tamen diaphanum eſt in ſuperficie corporis. Color igitur eſt in ſuperficie, non autem eſt ſuperficies. Diaphanum verò nullum terminũ habet, niſi quatenus opacum eſt. illud enim diaphanum, quod opacitate omnino caret, ſuapte natura terminum non habet, ſed eſt

B & lumini & viſui peruium. Admixtio igitur luminis cum diaphano corpore ſcilicet luminis receptiuo opacitatem habente in extremo illius corporis colorem efficit. Nam natura diaphani non æquè eſt in corporibus omnibus, quæ ſunt eius naturæ capacia. Verùm in quibuſdam perfectius ineſt; in aliis imperfectius. in diaphanis interminatis perfectius, quæ etiam, cùm extemum nullum habeant quo viſus nitatur, colorem ſui natura nullum habent; ſed vndique penituſque ſunt lumine illuſtrata, vt aër perlucidus. Nonnulla, quæ imperfectius ſunt diaphana, ac propterea aliquo pacto opaca, ſi lumine perfundantur, quamuis viſui peruia ſunt, ob opacitatem tamen extremum habent; in quo viſus quoquo modo figi poteſt: videntúrque colore aliquo affecta. vitrum, aquarum cõplures huius ordinis

C ſunt: in quibus deprehenditur aliqua ſpecies coloris. alia verò diaphana, id eſt, luminis receptiua, & à lumine affecta multam habent opacitatem; ideóque ſunt imperuia viſui, ſtatímque in extrema eorum ſuperficie viſus figitur. hæc tantùm colorata videntur, & non diaphana. Ex his perſpicuè ſequitur colorẽ fieri ex admixtione luminis cum opaco: colorémque eſſe, vt Ariſtoteles inquit, extremum diaphani terminati. Quamobrem Auen Pace arbitratus eſt coloris naturam & ſpeciem non differre à natura luminis, ideóque colorem & lumen putauit eſſe eiuſdem ſpeciei; nihílque aliud colorem eſſe, niſi extremum luminis: huic addidit colores in tenebris nihil eſſe actu, ſed tantùm eſſe in potentia, id eſt, inchoatione quadam; quos poſtmodum perficeret præſentia luminis illius, quod expelleret tene-

D bras. Ratione verò hac dictum fuiſſe Auen Pace veriſſimile eſt; quoniam non animaduertit in corporibus coloratis intrinſecus aliquid luminis eſſe. Verùm cẽſuit omne extrinſecus accedere à pręſentia corporis lucidi. Auerrois in ſecundo libro de anima, acuta ratione refellit hanc ſententiam Auen Paces. Nam inquit, color eſt motiuus diaphani ſecundum actum, id eſt eius diaphani, quod actu eſt diaphanum. Actus autem diaphani lumen eſt. Sequitur ergo quòd diaphanum, quatenus lumen habet, ſit per ſe mobile à colore. Sed omne ſuſceptiuum, receptiuúmque per ſe alicuius naturæ, caret natura & ſpecie rei quam recipit. Ergo color, qui per ſe motiuus eſt diaphani, quatenus eſt lumine illuſtratum, non eſt eiuſdem ſpeciei cum lumine. Pulchra ſanè & efficax ratio. Præterea Auen Pace ægrè cauſam

reddere poſſet, cur eſt quòd magnum lumen offuſcat lumen minus, adeo quòd præſente re valde lucida, vix ægréque percipiamus rem minus lucidam. Inde fit, vt lucernæ lumen vix appareat ſub lumine ſolis: ſtellæ quoque interdiu non videntur ob eandem cauſam; colorem verò magnum lumen non offuſcat, ſed illuſtrat & euidentius apparere facit: ſi color nihil aliud eſt, quàm lumen debile in extremo diaphani exiſtens. Coloris ergo natura alia eſt à natura luminis: & licet originem, formámque habeat à lumine, degenerat tamen à luminis ſpecie in ſpeciem lumine inferiorem & imperfectiorem. Sic tepor cœleſtis efficit interdum calorem elementarem, qui eſt infra naturam illius teporis. in obſcuro autem & in tenebris colores actu ſunt non potentia; quia res coloratæ componuntur ex elementis, in quibus ex ſe natura lumen eſt: vt de igne exploratum eſt omnibus. Quid de aëre & de aqua ſtatuendum, infrà dicemus. Color igitur eſt extremum diaphani terminati, non tamen lumen eſt, niſi participatione quadam & deriuatione à lumine: ſed ſpecies & natura quædam eſt degenerans à luminis perfectione. Duplicis verò generis eſt color. Nam quidem colores ſunt ſecundum apparentiam tantùm, id eſt, qui nobis videantur ineſſe rebus, non tamen inſint. Nonnulli verò perfectam ſpeciem habent in rebus; & verè, non ex oculorum illecebta res affectæ ſunt illis coloribus. Primi generis colores illi ſunt, quibus viſus eluditur. Nam quoniam color eſt extremum diaphani terminati; contingit interdum, vt diaphanum re vera interminatũ ſit, ac propterea re nullum terminũ habeat; ac ideo nullum colorem. color etenim extremum eſt & terminus. Nobis verò ob accidens aliquod diaphanum illud videbitur terminum habere, ſeu quòd deficiat viſus, neque vltra certum terminum extendi queat, ſed in eo figatur: ſiue ob aliam quandam cauſam. Tunc vtique nobis apparet in eo diaphano certus quidem color, cæruleus inquam, aut purpureus pro qualitate ſcilicet diaphani; qui tamen reuera non eſt. Nihil enim refert, quantum ad apparentiam pertinet, an ſit in eo diaphano opacitas, ac propterea mixtio luminis cum opaco & terminus diaphani; an re vera non ſit, ſed nobis ob accidens aliquod eſſe videatur. colores igitur huius ordinis eſſe apparent, cùm tamen non ſint; pendentque ex lumine extrinſecus influente in diaphanum illud, & variam ſpeciem præbent propinquis remotíſve obliquè & rectè ſpectantibus. Ea de cauſa cœlum videtur cæruleum, itémque colles & montes, ſi diſtent multùm à nobis, præ ſe ferunt colorem cæruleum, interdúmque cyaneum. dificiente enim viſu ob ſpacium longinquum aër opacior videtur; itémque terminum quendam offert, in quo figitur viſus, admixtióque illa luminis cum opaco colorem cæruleum refert, ſeu cyaneum; ſi maior opacitas ineſſe apparebit. Hoc ergo coloris genus ſecundum apparentiam, & phantaſiam quandam eſt, non ſecundum exiſtentiam. Id enim, quod exiſtit, lumen eſt, non color: eluditur tamen ob eas viſus, quas diximus, cauſas, & colorem putat ſe videre. Nam ſpecies luminis deficiens colorem refert. Quandoque etiam videtur

detur

A detur diaphanum infici alieno colore, cùm ſcilicet illuſtratur lumine, quod refrangitur à re quapiam illuſtri colore colorata. Sic quandoque cubiculum apparet viride aut rubeum, ſi vitrea feneſtra fuerit viridis cæruleíve coloris; per quam intra thalamum radij tranſmittuntur. Sic à nobis res citrinæ videntur, ſi oculus infectus fuerit colore citrino. Aliud coloris eſt genus ſecundum exiſtentiam; quoniam ſcilicet teuera plurima corpora ſui natura ſunt affecta colore quopiam. Nam, cùm componantur ex rebus lumen habentibus, quo tota afficiuntur, proculdubio diaphana ſunt, id eſt ſuſceptiua luminis: ſed cùm ſint imperuia viſui, terminata item ſunt, non autem interminata. Sunt ergo ſuapte natura diaphana terminata; ideóque ſua etiam natura eorum corporum diaphanum terminum habebit.
B Sed, vt ſuprà definiuimus colorem, nihil aliud eſt color, niſi terminus ſeu extremum diaphani terminati. Erunt ergo natura & ſecundum exiſtentiam huiuſmodi res coloratæ. Species verò coloris innumeræ ſunt: attamen ad ſeptem quaſdam illuſtriores rediguntur referuntúrque omnes: Album ſcilicet Flauumque, Cæruleum, Viride, Purpureum, Puniceum, Croceum Luteúmve, Nigrum Fuſcumque. Horum colorum extremæ ſpecies contrariæque ſunt album & nigrum, quibus affines ſunt fuſcum & flauum: Flauum ſcilicet albo, & fuſcum nigro. Album in colorum genere ſe habet vt habitus; nigrum vt priuatio. ideo cùm lumen ſit forma coloris, à quo ſcilicet coloris natura per degenerationem quandam deſcēdat, in albo eſt plurimum luminis, pertinetqve album ad lumen: in nigro
C exiguum luminis eſt, plurimúmque opaci; pertinetque nigrum ad tenebras. Qua de re tenebræ vbicunque fuerint, nigricare videntur. Non tamen propterea putandum eſt nigri coloris naturam eſſe priuationem omnem luminis, tenebráſque ipſas. Nam nullus viſu percipit neque quàm magnæ ſint tenebræ, neque quali figura præditæ ſint. At niger color & quàm magnus ſit, percipitur, & cuius ſit figuræ, quotúſque numero etiam ſit. Ideo ergo viſu percipiuntur tenebræ, quia viſum non mouent, non autem quoniam ſui ſpecie viſum afficiant. Sic ſilentium auditu, & inſipidum guſtu percipitur. At nigrum ſui ſpecie viſum mouet; ideo nigrarum rerum & figura & numerus percipitur viſu. Niger tamen color, quia pertinet ad priuationem, fit veluti per luminis extinctionem quandam in opa-
D co. contrà color albus fit per præſentiam luminis & illuſtrationem opaci. Nigri verò ſpeciem referunt & tenebræ, quoniam viſum non mouent, & percipiuntur vt priuatio, & res opaca, in quibus lumen offuſcatū eſt, & tenebricoſum effectum ob opacitatem; ac propterea extrinſecum lumen, ab eo ad viſum non reflectitur. Ea etiam, in quibus parum eſt luminis, eiuſque exiguum reflectitur ad viſum, nigricare videntur, vt vmbræ omnes & vmbroſa loca. in his etenim lumē eſt, ſed eixguum & opacitate obrutum refrangitur ad viſum. Fuſcæ item res eiuſdem ordinis eſſe videntur. Duo hæc extrema ſunt, & contraria colorum genera; quæ lata amplàque

H

ſunt pro diuerſo gradu opacitatis luminíſque illius veluti extincti in nigro E
vel etiam copia & quantitate luminoſi corporis exiſtentis in albo corpore. nanque opacitatis intenſio remiſſióve, eiuſdémque amplitudo aut exiguitas coloris nigri modos euariant. contrà in colore albo copia vel intenſio vigentis luminis, aut contrà paucitas remiſſióve, ſeu copia paucitáſque opaci lumine illo illuſtrati, varios longéque diuerſos faciunt albedinis modos. Ariſtoteles in opuſculo de coloribus, quod eius nomini inſcriptum ad nos peruenit, attribuit colorem album aëri, aquæ, itémque terræ: ignem verò & ſolem flauum facit. Nigrum verò colorem attribuit aquę aut aqueo vapori, cùm ſicceſcit, vel vi ignis, vel etiam ſenſim vi ſicci alterantis & exicantis. Vnde in mutatione quadam aquæ ad ſiccitatem colorem nigrum conſiſtere dicit. hinc fieri prædicat, quod in puteis parietes, F
qui ſub aqua ſunt, nigredinem contrahunt. Hinc fumus lignorum humidorũ ater eſt; carbonéſq; atri ſunt fumo ſcilicet illo craſſiori & aqueo intincti. Qui, ſi exurantur cõſumpto vapore eo nigro reſoluti in cinerẽ, redeũt ad albedinem; quamuis cinis aliquid adhuc retineat illius tincturæ, ac propterea ſit pallidus. Quæ ſi omnino vi ignis conſumpta fuerit, vt in calce, tunc conſpicitur purus nitor & candor. Hanc ſummi philoſophi ſententiam ſi improbare auderem, iure haberi poſſem audaciſſimus. Adferam tamen dubitationes eas, quæ me aliquanto acrius vrgent; eáſque, quas potero, ſoluam; alias verò penitioribus ſoluendas relinquam. Id, quod primum Ariſtoteles dicit, aërem ſcilicet & aquam eſſe coloris candidi ſui natura; G
non videtur admodum exploratum eſſe. Nam ſi aër & aqua ſui natura ſunt alba corpora; ergo etiam ſui natura luminoſa ſunt corpora? quî namque fieri poteſt, vt ſit color quiſpiam, ac præſertim albus ſine lumine, imò ſine copia luminis? Quòd ſi duo ea elementa ingenitum lumen haberent, nimirum non eſſent diaphana in potentia alterius ſcilicet indiga luminis; ſed ſui natura eſſent actu diaphana. lumen enim eſt actus diaphani, cui tamen rei ſenſus contradicit. Quilibet enim facilè experitur amotis luminibus cæteríſque rebus lucentibus, aërem ſummopere fieri tenebricoſum: nec minus aquam, nullo prorſus apparente luminis veſtigio. Contrà veró adſtruere Ariſtotelis ſententiam videtur id, quod experientia nos docet; aërem ſcilicet aut aquam ſeu vaporem aqueum, ſi denſiora facta fuerint; continuò referre colorem candidum, vt perſpicuum eſt in niue & pruina. Quis H
enim diceret niuis pruinæque candorem eſſe à corpore igneo incluſo? cùm nix & pruina cogantur per expreſſionem corporis calidi, in eíſque ſumma ſentiatur eſſe frigiditas? Iccirco quantum pertinet ad hanc quæſtionem, fortaſſe non ineptè dicere poſſemus in aëre & aqua quoddam lumen eſſe inchoatum: potiúſque in aëre quàm in aqua, vtpote qui magis accedat ad perfectionem ignis quàm aqua: non tamen adeo magnum eſt, vt perfectum ſit lumen, actúſque diaphani eſſe queat; ſed hæc natura in aqua & aërę inchoationem tantùm luminis facit, id eſt, diaphaneitatem, vt ita dicam,

A cam; quæ inchoatio quædam eſt perfecti luminis. Etenim actus & potentia pertinet ad idem genus. Cùm ergo aër & aqua diaphana ſint corpora; natura ſui quandam habent luminis inchoationem: qua caret terra. Hæc verò perſpicuitas illorum corporum ab extrinſeca luce perficitur. Sicuti ergo ignis ob ſui raritatem non lucet, denſatus autem & coactus in vnum lucere incipit, & lumen emittere: ita aër aqueúſque vapor, cùm habeant inchoationem quãdam naturæ luminis, non autem perfectionem aliquam, vt ignis; cùm rara ſunt, neque lucem emittunt, neque colori peruia ſunt: in quo deficiunt ab igne, qui ſui natura actu diaphanus eſt. At cùm vtrumque eorum corporum, aër inquam & aqua, denſatum fuerit; non equi-
B dem lucet, aut lumen emittit, quod facit ignis: ſed ob perſpicuitatem, id eſt, naturam luminis inchoatam efficiuntur colorata eo colore, qui ad naturam luminis maximè accedit, candore inquam & albedine. Hæc non incommodè mihi videntur dici poſſe ſuper hac quæſtione. Altera verò mihi longè difficilior videtur eſſe in eo, quòd Ariſtoteles ſtatuit terram ſui natura eſſe candidam, & colorem nigrum fieri mutatione aquæ, ſeu vaporis aquei in ſiccitatem. Nam ſi color ſit vltimum diaphani terminati; terræ verò natura maximè remota ſit à perſpicuitate ob ſui opacitatem & denſitatem; quónam pacto poterit terræ naturæ attribui coloris, qui in ſe omnium maximè lumen contineat, albedo ſcilicet & candor? Item ſuboritur alia quæſtio, qua ratione fieri poſſit, vt aqua ſicceſcens efficiatur a-
C tra. Nam ſi terræ natura candida eſt; ignis item flauus, vel lucidus, & ſplendens; in illa mutatione, qua aqua tendit ad naturam terræ, ſiue mutetur vi ignis, ſiue vi ſicci alterantis aquam, cùm agens omne faciat paſſum ſibi ſimile; neſcio ego perſpicere à quónam fiat nigredo illa, cùm & terra natura ſit candida, & ignis pluſquam candidus; ſplendet enim. equidem ingenuè fateor quæſtiones has mihi difficilimas videri, adeo vt in dubium mihi reuocent non iudicium Ariſtotelis, ſed auctorem operis illius: neſcióque an falsò nomen Ariſtotelis adſcriptum fuerit. Quare peritiores me ſoluent has quæſtiones. Ego verò potius ſentirem (ſi libera mihi daretur optio) terram ſui natura eſſe maximè tenebroſam & carentem lumine; ac propterea nobis referre colorem maximè atrum; qui potius ob lumen ex-
D trinſecum refractum à ſuperficie terræ rationem habet coloris, quàm ex natura terræ. Ea nanque potius dicenda eſſet tenebricoſa quàm nigra. Verùm ob id quòd lumen diaphani, in quo terra videtur, pertingit & quodammodo admiſcetur opacæ illi ſuperficiei: ideo colorem atrum facit. Nec me moueret ratio de calce & cinere adducta. Nam reor in vtraque plurimum eſſe vis igneæ, ac propterea luminis; quam ob cauſam calx candida eſt, cinis ſubalbidus, in quo minus ſit ignis quàm in calce. His conſtitutis accedamus ad colores alios, eorúmque naturam explicandam. Nigerrimus ergo eſt color terræ: aqua etiam aqueúſque vapor, ſi ſicceſcat propinquiórque fiat naturæ terræ, nigreſcit. Eo quòd ſiccitate opacior fiat

aqua:ea tamen nigredo minor eſt, quàm nigredo terrea, quia inibi minor E
quoque opacitas eſt. Albedo verò propinqua eſt lumini, licet latiſſimè pateat, multóſque ſub ſe modos contineat. quòd ſi maiori fuerit lumine illuſtrata, ferè ſplendet; ſed proculdubio flaueſcit. Vt igitur ordiamur, colorum mediorum primus cæruleus eſt. Fit hic color ab opaco admodum raro & diaphano à remiſſiori quodam lumine illuſtrato. Hinc eſt quòd & cœlum videtur cæruleum & mare. Nam opacum id, ex quo fit cæruleum, propinquum eſt illi nigro, quod diximus eſſe in vmbra; minus tamen & remiſſius. Quòd ſi opacum fuerit denſius priore, magíſque nigreſcat, quemadmodum aqua cùm ſicceſſit fit nigra, admixtúmque fuerit nigro opacóve illi aqueo lumen mediocre, fit color viridis; cuius plurimi ſunt modi. Ob F
hanc cauſam omnes plantæ ſunt coloris viridis; quoniam nutriuntur humore aqueo radiis ſolis exiccato illíſque admixto. Quòd ſi cæruleus color fiat magis opacus, aut in quopiam mixto corpore ſit maior opacitas quàm in cæruleo, luménque intenſius quàm in cæruleo & viridi, magíſque denſum fuerit: efficitur color purpureus. Quòd ſi opaco denſiori & terreſtri mixta fuerit magna copia luminis intenſioríſque gradus, fit color puniceus: indicio ſunt carbones, qui nigerrimi ſunt; accenſi tamen efficiuntur coloris punicei. Viridis color ſi ſicceſcat vertitur in luteum: inde videmus frumenta, paleas, frondéſque cùm areſcunt flaueſcere, ac fieri coloris lutei: licet nonnulla, in quibus maior eſt humoris copia, antequam fiant coloris lutei, rubeant. hæc in ſumma eſt horum colorum natura; quorum quilibet ampliſſimus eſt: multóſque ſub ſe modos continet pro temperatura opaci & luminis; quorum ſingulos enumerare neque eſt inſtituti noſtri, neque ferè poſſibile. Tum ſciat ſi quis intuebitur colores plantarum virides omnes, innumeros tamen. colores florum ferè infinitos. Modos etiam temperamenti in ſingulis, ſolius dei eſt noſſe & facere. Præclarè Plato in Timæo; qui hæc (inquit) facere quærit, ignorat quid interſit inter deum & hominem. Ille nanque & nouit menſuras omnium & temperat; rurſúſque facilè diſſoluit: homo neque præſtare hoc poteſt opere ipſo; neque noſſe. Huiuſmodi eſt colorum natura. Verùm non ſemper ſpecies cuiuſque coloris oculis noſtris offertur talis, qualis ſua natura eſt; ſed lumen diaphani, quo medio videntur colores & illuſtrantur, plurimum facit H
ad cuiuſque coloris apparentiam: hinc fit quòd multa, quæ interdiu apparent viridia, noctu cærulei ſeu purpurei coloris eſſe videntur. Item lumen ipſum ſæpenumero afficitur colore diaphani; per quod peruenit ad colorẽ, qui videtur; ſicque color dupliciter inficitur. Nã & qualitate luminis, quo illuſtratur, afficitur; & aduentitio illo colore, quo lumen affectum eſt: hinc fit quòd rarò tales nobis appareant colores, quales reuera ſunt. Euenit illud etiam quãdoque, vt in re quapiam multi propinquíque ſint pori, qui aliquo colore tincti infectíque ſunt: ideóque tota ea res videatur eſſe illius coloris, quo tincti ſunt pori; cùm tamẽ ea res interius natura ſui aliũ colorẽ habeat.
hinc

A hinc eſt quòd videmus nonnullos lapides atri coloris trahere lineas candidas, eo quod eorum pori tincti ſunt atro colore fumi, à quo concoctus eſt lapis, & poſtea coactione lapidis per minutiſſimos illos poros expreſſus: quamobrem ater videtur eſſe lapis; cùm tamen ſui natura & interius ſit candidus. Is color conſpicitur; cùm comminutis poris in linea protracta, partes tantùm & ramenta lapidis ſunt. Contrà alia ob tincturam flaui coloris videntur eſſe: cùm tamen minimæ particulæ, ex quibus conſtituta ſunt, colorem atrum habeant. Non diſſimili ratione ea, quæ arte tinguntur, ingrediente ac ſubeunte colore intra poros propinquos adeo & ſic implicitos, vt interualla non perſentiantur, tincturam capiunt; quæ in multis adeo eſt tenax, vt dilui non queant. Hæc colorum genera, innumeræque

B ſpecies artificio à pictoribus temperantur & commiſcentur; interdum alij aliis euidentioribus ſuperponuntur, adeo vt infinitos ferè faciant colorum modos. Natura quoque in animalium villis, in plantis, earúmque fructibus & floribus ita commiſcet & digerit, vt omnes præſtantiori ingenio præditos ſumma admiratio capiat oblectatióque non mediocris; cùm ſolertiam naturæ in illis contemplantur. videtur autem natura tum materia varia, tum digeſtione diuerſa in efficiendis tot coloribus. Sed color villorum in animalibus plerunque ſequitur naturam eorum pellis: nam plerunque fiunt pili intra poros cutis. In fructibus verò & floribus plantarum multum faciunt ſolis radij, qui admixti coloribus plantarum pro copia &

C qualitate nutrimenti, & natura plantarum pulcherrimos varióſque colores effingunt. Hinc eſt quòd plerunque in animalibus colores virides, punicei, lutei, innumeríque alij conſpiciuntur; qui paſſim ſunt in foliis, fructibus, & floribus plantarum. Quòd ſi quæ aues, vt pauones, columbæ, galli hiſce coloribus ſunt pictæ, cùm plumæ ex cute exeunt, vtique eis non ſunt infectæ coloribus, ſed poſtea illuſtratæ radiis ſolis & lumine aëris, quem inbibunt, quæ idoneam naturam habent coloribus illis pinguntur. Sed de coloribus plantarum & animalium ſigillatim tractare non eſt inſtituti huius à nobis operis; ſed ad eam philoſophiæ partem pertinet, quæ tractat de animalibus & plantis. Nobis hactenus dixiſſe ſit ſatis; ſicque deo bene iuuante ad calcem inſtituti à nobis operis peruenimus, Nam &

D de elementis, quatenus mundum conſtituunt, itémque quatenus mixta conficiunt, tractationem peregimus: itémque de eorum mixtione, & qualitatibus mixtionem facientibus: necnon de qualitatibus mixtionem conſequentibus, quibus vel apta vel inepta ſunt mixta ad paſſionem quampiam recipiendam. Adiunximus breuem tractatum de complexionibus, quæ mixtionem ſequuntur, quibus tum agunt, tum etiam patiuntur mixta corpora. Poſtremo tractauimus de ſaporibus, odoribus & coloribus; quæ communia quædam accidentia ſunt mixtorum ferè omnium: & quibus mixta immutare ſenſus poſſunt; vbi conſtitit preſſitque gradum noſtrum hoc opuſculum: quemadmodum in fronte ſtatim lectoribus propoſuerat.

GASPARIS

CONTARENI

PRIMAE PHILOSOPHIAE

COMPENDIVM.

GASPAR CONTARENVS
REVERENDO FRATRI PAVLO IVSTINIANO EREMITÆ Camaldulenſi S.

REVERENDE *pater. cùm ſuperioribus menſibus Ga-
ſpar Peruſinus monachus, ac theologus præclarus tuas
mihi literas attulit, ſimulcum epiſtola, quam ſcripſeras
ad Marcum Antonium Flaminium iuuenem elegan-
tiſsimum, ac noſtri ſtudioſum, tui verò obſeruantiſsimum:
quibus à me petebas, vt compendium illud Primæ Philo-
ſophiæ, quod compoſueram dum in Hiſpania pro repub.
noſtra legatione fungerer apud Carolum Cæſarem, tibi
tranſcribendum, ac mittendum curarem, adeò eram ani-*
C *mo conſternatus ex acerbiſsimo obitu Auguſtini Piſau-
ri, vt mihi vix ſatis ipſe conſtarem. Etenim quidnam magis moleſtũ mihi accidere po-
tuiſſet: aut quamnam tantã iacturam facerem, vt cum eo infortunio cõferri potuerit?
Nec mea tantùm cauſa mihi dolendum eo caſu eſſe ſciebam: verùm etiam amicorum
omnium, ac præcipuè noſtræ ciuitatis. Amiſeram ego amiciſsimũ hominem, à quo ve-
hementiſsimè me diligi noueram, cuiúſque multa præclara officia in me collata pluri-
mùm dignitatem noſtram auxerant: cuius vel conſuetudine ſola & iucunda mihi vita
videbatur, & in bonis artibus virtutúmque omnium genere adeò me proficere ſentie-
bam; vt cogitationes omnes meæ vniuerſáque viuendi ratio ex eo homine penderent:
cum quo tum bonarum artium ſtudia, tum ciuiles curæ, ac priuata negotia, ceſſationéſ-
que mihi cõmunes erant: cuius denique amicitia mihi ipſe fœlix eſſe videbar. Hæc mi-*
D *hi priuata doloris ratio. at publica quàm ingens, quàm penè intolerabilis? Ciuem ami-
ſimus animi adeò excelſi, vt nihil rerum mortalium admiraretur, honores hoſce vulgi,
quos tantopere ſuſpicimus, diuitias quas tam magno ſtudio colimus, magiſtratus quos
miſerè ambimus, vitam denique ipſam mortalẽ deſpiceret, nihilique faciendã eſſe exi-
ſtimaret: interdum irridebat, modò miſericordia proſequebatur vulgi ſtudia. Econtra
adeò pietatem erga Deum optimum maximũ colebat: adeò patriæ boni ſtudioſus erat;
reíque chriſtianæ, ac religioni tantùm addictus; honeſtatis verò, quæ virtutis quouis
genere continetur, tam magnus admirator, vt nihil aliud animo verſaret: de nul-
la alia re libentius audiret, verbáue faceret. Quid dicam de illius hominis mode-
ſtia, quem omnium modeſtiſsimum, hácque laude præ aliis præcipuè dignum omnes
exiſtimabãt? Erat in eo præterea prudentia ſingularis, comitas verò tam magna, tan-*

táque affabilitas; vt iudicio omniũ delitiæ huius noſtræ ciuitatis haberetur, atque etiã E
ore omnium prædicaretur. Quid dicam de literis? quid de ſcientiarũ peritia? vtriuſque
linguæ peritiſſimus erat; ingenium verò tã acre, tam ſibi conſtans, iudicium adeò gra-
ue, vt nullũ aliũ libentius conſuleremus, ſi quis nodus in literis incidiſſet. at officiorum
omnium erga amicos, ac cõſanguineos tam ingens ſtudium, tantáque ſedulitas; vt non
ſolùm rerum cõmodorúmque ſuorum obliuiſceretur, verumetiã bonã valetudinẽ, ac vi-
tam denique negligeret; ne vlli officio vnquã defuiſſe videri poſſet. cui rei dum ſtudet,
per grauiſſimos æſtatis æſtus, in febrẽ eam incidit, qua diẽ extremũ clauſit. Harũ rerũ
memoria, ac propterea ingẽs mœror eo tẽpore penitus animo inſederant; quo Venetiis ad
me perlatæ tuæ illæ literæ fuerũt. Rus enim cõceſſeram, vt amœnitate cæli illius, ruſti-
ciſque delitiis, quibus mirificè oblectari ſoleo, eam ægritudinẽ lenirem ſaltẽ, ſi penitus F
ex animo amouere non poſſem. qua de re minimè valui tibi tunc ſatiſfacere, cui ma-
ximè cupiebam. verùm cũ paulatim aliquantulũ animũ eo dolore leuaſſem, alia cura
confeſtim mẽtem ſubijt. Nam inſtabat tẽpus eundi ad præfecturam Brixienſem; qui
magiſtratus pridem (cum adhuc in Hiſpania eſſem) mihi fuerat à Senatu demanda-
tus: iam ſupellectilẽ omnẽ inſtruxeram, conductámque nauẽ onerauerã, cùm ſubitò in
febrem incidi, qua multos dies laboraui: ſed tãdem febre liberatus, adeò eram macie
cõfectus, adeòq; valetudine parum firma; vt medicorũ ac cognatorũ amicorúmque cõ-
ſilio coactus fuerim ei magiſtratui, quamuis honeſtiſſimo, renũtiare. Cùm primũ verò
melius me habere cœpi, publiciſque occupationibus vacuus in ocio eſſe, ſtatim in mentẽ
venit occaſionẽ mihi præſtitam eſſe eius rei agendæ; quam pridẽ pollicitus tibi eram me
facturum, ſimúlque tibi, qui cuperes has noſtras lucubrationes vidêre, & mihi, qui eas G
qualeſcumque eſſent tibi recognoſcẽdas caſtigandáſque mittere ſummopere deſiderarẽ,
hac vna opera faciẽdi ſatis. Itaq; in manus hoc opuſculũ ſumpſi, relegi, pauciſque im-
mutatis tibi tranſcribendum curaui: in quo multi delicatioris ſtomachi in re literaria,
quàm nos ſimus, reprehẽdent fortaſſe quòd omnẽ ornatũ orationis, omnémque eloquẽ-
tiæ ſplendorẽ neglexerimus: imo quòd ſæpius vſi fuerimus & nominibus & dicẽdi figu-
ris, quæ latinæ linguæ nõ ſint, ſed potius ex media barbarie ſumptæ videantur. Quibus
illud reſpõdendũ cẽſemus, in primiſq; ingenuè fatendũ; nos quidẽ eloquẽtiæ ſtudia at-
tigiſſe: ne verò penitus tãtum inde hauſerimus, quantũ ipſi vellent (vt omittam publi-
cas & priuatas occupationes) præclariora ſtudia philoſophiæ inquãtum humanę tum
diuinæ impedimento nobis fuiſſe: indéque nos auocaſſe ad ſui ſplendorẽ, ad quẽ potiſſi-
mum contuendũ à natura homines progenitos eſſe nullus ſanæ mentis ambigat. Erat H
etiam alia difficultas: nam auctorẽ latinũ nullũ habemus, qui de hiſce rebus ſcripſerit;
à quo vocabula ſeligere potuerim, modóſque dicendi mutuare, qui huic diſciplinæ pro-
prij ſint: in aliena verò lingua nõ ſatis tutum mihi videbatur, ſi per me vocabula fin-
gerem magis apta, quibus vterer; quin potius temerarij hominis eſſe arbitrabar id ſpe-
rare, nedum tẽtare. Ea ratio pręterea me plurimũ mouit, quod cùm de rebus perquàm
arduis eminentiſſimiſque tractaturus eſſem; quæ attentiſſimi etiã lectoris mẽtem, nedũ
illecebris eloquentiæ, aut verborũ inuolucris, circuitionibuſque occupati facilè effugere
ſolent: valde verebar, ne ſi paulò ornatior eſſe vellẽ, fierẽ magis obſcurus: atque ea quę
ſuapte natura difficilima obſcuriſſimáque ſunt, facerem oratione eloquutioniſq; genere
abſtruſiora, & quæ in lucem promi vix poſſent. Grauiſſimus etiã auctor Ariſtoteles

A *idem mihi perſuadebat : qui inquit in eo opuſculo, quod præclariſſimum nobis reliquit
de arte poëtica, non oportere, ſi quando poëta ſententia quapiā grauiori uti voluerit, ea
in parte adhibere orationis ſplēdorem : nā lector facilè abduci potuerit à grauitate ſen-
tentiæ illius percipienda, ad ſplendorē eum, ornatúmque orationis: quo primo ſtatim cō-
greſſu delinitus, occupatúſque ad interiorem ſenſum peruenire minimè poterit. Quid
quod parens eloquentiæ Cicero in tertio libro de Finibus perhibet, vbi loci philoſophiæ
abſtruſiores tractantur, conſectari elegātiora vocabula, velléque ornatè dicere, puerile
quoddam ſtudiū eſſe: verùm perſpicuè ac dilucidè dicere, id demum eſſe docti & intel-
ligētis viri. His ergo rationibus adductus neque dum eſſem in Hiſpania, ac inter pu-
blicas occupationes grauiſſimas, me quādoque cōferrem ad quæ pridem ex philoſophiæ*
B *fontibus hauſeram, literarum monumētis mandanda: vt animū curis moleſtiíſque hac
ratione leuarē, recrearémque: neque nunc, cùm magis ocioſus eſſem, nunquā mihi hanc
operam adſumēdam eſſe decreui; vt opuſculum hoc noſtrū elegantius fecerem, vllúmue
in eo orationis fucū adhiberē. Verùm in eo tantum elaborandū mihi eſſe duxi, vt quā-
tum poſſem, ac compēdij modus pateretur, perſpicuè dicerem de rebus hiſce eminentiſſi-
mis, & quæ ſuapte natura obſcuræ nobis ſint, aciémque mentis facilè effugiāt. Nec ſine
magna ratione hanc potiſſimū philoſophiæ partem quamuis altiſſimam ſelegimus, ac li-
teris mandādam eſſe cenſuimus, Nam, vt probè noſti, quamuis omnes philoſophiæ par-
tes, ac loci animū hominis mirificè perficiant; cæteríſque quibuſcumque artibus, ac for-
tunarum copiis longè antecellant: multis tamen partibus diuina ſcientia, ſeu primā phi-
loſophiā ſeu ſapientiā appellare malueris, philoſophiæ partibus alijs præferenda eſt: ac*
C *in eius præcipuè functione hominis fœlicitas conſtituēda : qua imbutus diuinā quodā-
modo vitā æmulari poteſt, atque attingere. Quapropter in nulla philoſophiæ parte ex-
plicāda maius ſtudiū impendi oportere reor, quàm in hac longè omniū præſtantiſſima.
At, vt veritatis maiorē rationē habeam, quàm pudoris, nullus philoſophiæ locus ieiu-
nius ab Ariſtotele tractatus eſt; nullibi plura deſiderantur, quàm in prima Philoſohia.
Nec tamen propterea reprehendendum arbitror totius philoſophiæ parentem, verùm
iuſtis de cauſis opinor parciorē eū fuiſſe in hac parte explicāda: quas in hoc loco afferre
fortaſſe non ſit opus. Ideo cū plurima animaduertiſſem in Platonis monumentis, anti-
quiorumq; philoſophorū decretis, quæ huius ſciētiæ eſſent; nonnulláque aſſidua cogita-
tione harū rerū mihi aſſequutus eſſe viderer, quæ alios fortaſſe præterijſſent, ſtatui me
operæpretiū facturum ſi vniuerſa, quæ ad hanc ſcientiā pertinent, ordine quodā ac ſerie*
D *diſtribuerē, in vnúmque cōpendium colligerem; vt alij doctiores planiùs explicare, dif-
fuſiúſque tractare poſſent, quæ ego ſuccinctè tantùm attigiſſem. Dedi igitur operā, vt
hoc opuſculo id conficerem. Primùm verò de præſtātia huius diſciplinæ, déque audito-
re eius idoneo mihi dicendū eſſe viſum eſt: omniáque explicui, quæ officere poſſint viro
ſapientiæ ſtudioſo. Hæc præferēda præmonſtrandaque cenſui; quæ mihi videbātur per-
tinere ad peritiā huius diſciplinæ, atque ſcientiā antecedere. In ſecundo verò ac tertio
volumine iam ſcientiā aggreſſus de ente, de vno, itē de vero, ac bono, necnon de actu &
potētia, ea collegi quæ maximè ad rem facere exiſtimaui, & quæ difficiliora eſſe arbi-
tratus ſum. In quarto poſtmodū acceſſi ad primū rerum omnium principiū; eáque tan-
tùm de eo attigi, quæ rationis naturali lùmine nobis cōperta eſſe poterant, omiſſis illis,
quæ à religione hominibúſque diuino excellentiorique numine afflatis tradita per ma-*

nus accepimus. Etenim conſtantiſſimè ſtatuerã intra rationis limites me continere,ex- E
periríque quantum lumen menti noſtræ à natura inditum valeret ad cognitionem ex-
cipiendam,ſeu potius eruendam de rebus eminentiſſimis maximéque remotis ab omni
ſenſuum vi. Digreſſi à prima rerum cauſa,in quinto volumine generali quadam ratio-
ne expoſuimus , quonã pacto omnia entia à primo principio effluxerint, quóque modo
cauſa prima entium cauſa eſſe exiſtimanda ſit . Deinde ad intellectus naturam expo-
nendam acceſſimus . In ſexto verò libro deſcendimus ad animas cœleſtium corporum,
ad naturámque cœlorum exponendam. Vniuerſum demum tractatum de inferioribus
entibus ſeptimus liber continet:necnon etiam quid ſentiendum ſit de naturis , ſeu eſſen-
tiis rerum, quæ ſpeciei generíſue appellationem habent. Ac tandẽ, ne quid tractationi
de entibus , quatenus entia ſunt , deeſſe videri poſſet , tetigimus tum entia rationis, F
tum etiam artis opera,ac figmenta ; vt in non ente poſtremo omnium ac infimo ſermo
deſineret. Hæc vniuerſi operis ſeries, in quo pictores imitati delineatione quadam vi-
demur effinxiſſe formam huius præexcellentiſsimæ ſcientiæ ; quam alij doctiores ma-
gíſque ocioſi perficerẽt. Quamobrem nihil mihi optatius accidere potuiſſet,quàm vt tu
id à me peteres , quod ego maximè cupiebam . nam cùm recognoſci caſtigaríque hoc
opuſculum noſtrum ſummopere deſiderabam à viro, qui nos amaret, ſummæq; erudi-
tionis eſſet;tum magis adhuc atque magis cupiebam aliquẽ ſeſe nobis offerre, qui vellet
ac præſtare poſſet, vt hæc diſciplina aliarũ omnium facilè princeps, quam nos lineamẽ-
tis quibuſdam complexi ſumus,opera atque induſtria ſua perfecta in publicũ prodiret.
Quibus in rebus nullum puto magis votis noſtris ſatiſfacere potuiſſe te vno ; qui olim à
prima iuuentute maxima mihi neceſsitudine coniunctus es; à quo etiam tantũ amari G
me ſentio , quantum nec optare auſim : & qui omnium bonarum artium ſis peritiſ-
ſimus : ſapientiam verò adeo colas, vt neglectis quibuſcumque fortunæ bonis, ac corpo-
ris cõmodis,in eius te arce collocaueris:indéque curas mortalium vanáque ſtudia deſpi-
cias quotidie, aſsiduíſque ad Deum optimũ precibus , ac iugi diuinarũ rerum medita-
tione animum puriſsimum habeas,nulli perturbationi obnoxium, quæ te auocet à ſa-
pientiæ cultu:aut officiat mentis tuæ oculis, ne veritatis tenues etiã ſemitas inueſtigare
valeas,atque deprehendere . Dabis igitur operam primùm,vt libellum hunc noſtrum
recognoſcas,emẽdes,ac quidnam de eo ſtatuas me per literas certiorem facias. Deinde,
vt vniuerſam hãc ſcientiam omniũ præclariſsimam, quam nos vix attigimus, ampli-
fices , atque compleas ; nobíſque hac retaliatione reſpondeas in officio . quàm maximè
etenim cupio hoc officium, quantulumcunque ſit, à nobis tibi fœneratum iri. Vale, ac H
me tui obſeruantiſsimum ama. Venetiis M. D. *XXVII. III. Calen. Septemb.*

PRIMÆ

PRIMAE PHILOSOPHIAE COMPENDIVM.

B
LIBER PRIMVS.

PRIMA Philoſophia iure merito ſapientiæ ac di-
uinæ ſcientiæ nomen obtinuit: nam in vnoquo-
que artis diſciplinæque genere is ſapiens appellari
ſolet, qui non partem aliquam artis nouerit; ſed
vniuerſam eam teneat, cauſáſque eius generis non
ignoret, quod arti illi ſubiectũ ſit: vt ſapiens me-
dicus ille & eſt, & habetur, non qui genus aliquod
morbi curare idoneus fuerit; ſed is, qui omnium
C ægritudinum remedia nouerit; earúmque cauſas
atque accidentia vniuerſa perſpecta habuerit. Ea-
dem ratione ſapiens pictor omnem picturæ modum ac genus teneat opus
eſt; ſi verè in pingendo ſapiens exiſtimari velit. Idem in artibus quibuſcun-
que licet intueri: pari ratione ergo ille etiam non in aliquo genere, ſed abſo-
lutè ſapiens eſt habendus; qui non genus aliquod rerum tantùm calleat, eiúſ-
que cauſas nouerit, ſed totius Entis peritus ſit, ſupremáſq; cauſas omnium,
ac prima principia vniuerſitatis rerum, quatenus homini fas fuerit, habeat
explorata. Ac videri alicui poſſet, hoc præſtare non eſſe vnius cuiuſdã ſcien-
tiæ, ſed plurium, aut potius omnium. Nam vna ſcientia vnius tantùm eſt ge-
neris, à quo, vt philoſophi dicunt, habet vt vna ſit: plura ergo rerum genera,
D quæ in vniuerſo ſunt, non videntur ab vna tantùm ſcientia cõprehendi poſ-
ſe; verùm id plurimarum artium opus eſſe. Ceterùm non difficille fuerit hãc
quæſtionem diſſoluere, de eadem re ſpeculationem ad plures ſcientias per-
tinere poſſe, ſecundum tamen diuerſam rationem, & ex aliis aliíſque princi-
piis: de homine etenim medicus tractat, in quantum eſt ſanitatis atque ægri-
tudinis capax: Item ciuilis philoſophus agit de homine ea ratione, qua ad
virtutem inſtrui poteſt, & ad ciuilem ſocietatem inſtitui. Itaque de Entibus
agere ſecundum propriam quãdam rationem diuerſorum generum ad par-
ticulares ſcientias pertinet: verùm tractare de entibus, quatenus entia ſunt,
primáque eorum principia ſpeculari; à quibus eſſe in vniuerſitatem rerum
deducitur, vnius ſcientiæ officium eſt, eius inquam, quam nõ iniuria ſapien-

tiam dici profitemur: & qua imbutus non certa quapiam diſciplina ſapiens E
ſed abſolutè ac nullo addito, ſapiens haberi debet. Diuinæ etiam ſcientiæ, ſeu theologiæ appellationem meritò ſortita eſt. Prima namque philoſophia præcipuè de Deo agit. Non inficias eo, phyſicen, quæ de natura ſpeculatur Deum ac primum principium quodam modo attingere; cùm oſtendit difformes hoſce rerum natura conſtantium motus ad vniformem cœleſtium corporum circularem motum referri, atque ab eo contineri; eum verò nequaquam eodem ſemper tenore circunduci poſſe, niſi à principio penderet, quod omnino immobile ſit, nullíque mutationi obnoxium; quæ proprietas Deo optimo maximo præcipuè conuenit; quamuis etiam ſupremæ mentes in diuini numinis veſtibulo cōſtitutæ immunes ſint cuiuſcunque mutationis. F
Compertum ſatis ex his eſſe poteſt, phyſicen veluti per ſomnium attingere primum rerum principium; cùm nihil de eo tradat niſi quod immobile ſit ac materiæ expers. Hoc verò ſupremis etiam intelligentiis, imò animabus cœleſtium corporum conuenit. Sed eam principij excellentiam, qua omnibus Entibus, mobilibus inquam ac mutationis expertibus antecellit, ac qua omnium Entium cuiuſque modi ſuprema eſt cauſa, is, qui certi cuiuſpiam generis peritus fuerit, minimè attingere poteſt; verùm ſi ad tam eximiam lucem oculos verterit, cæcutit ac exigua quædam perſentit totius excellentiæ ignarus: nec diſſimili ratione vti videtur, ac ſi quis ruſticus, qui nunquam rure diſceſſiſſet, ex his, quæ ruri aguntur, atque ex ratione, modóve totius illius rectionis, regium culmen contemplari velit. Modica certè ſunt ſenſibilia omnia, ſi amplitudini totius Entis conferatur. Theologia G
ergo propriè ſcientia hæc, de qua agimus, dici debet; cùm præcipuum eius opus ſit Deum contemplari, & ad ſupremam entium omnium cauſam euehi: quæ, cùm in latibulo arcanóque ſuo lateat, ac ſupra intellectum ſit, vt infrà docebimus, ipſa ſe verè nouit atque comprehendit, cæteris omnibus ignorata. Idcirco huiuſmodi ratione hac præterea Theologia nuncupabitur, quaſi ſcientiam dixeris; quæ verè Deo conueniat: aliis verò mentibus, quæ participes Dei eſſe queūt, inferiori quadam nota. Nobiliſſima quoque ac maximè certa omnium aliarum diſciplinarum atque artium meritò exiſtimanda eſt. Nulli namque dubium aut incompertum eſſe poteſt, quin cōtemplatiuæ diſciplinæ factiuis artibus atque actiuis ſint præferendæ: cùm H
hæ alterius gratia inſtitutæ ſint, finémque opus quodpiam habeāt aut actionem; à qua perfectionem ſuam quæque nanciſcitur: contemplatiuæ verò diſciplinæ ſui ipſius gratia expetuntur, nulli præterea ſeruiunt. Harum cum nonnullæ aliis antecellant, quæ ſcilicet circa nobilius genus verſantur, his, quæ ignobilioribus ſtudent; hæ proculdubio nobiliſſimæ omnium ſunt habendæ; quæ de rebus maximè eximiis tractant. Quid verò tantopere egregium, vt cum primis entium cauſis conferri poſſit? Quamobrem compertiſſimum cuilibet eſſe debet, primam philoſophiam cæteris omnibus diſciplinis longè præſtare; cuius qui compos fuerit, ad diuinam, quantùm homini licet, ſublimitatem tendit; tantóque magis eam adſequitur, quantò magis

gis

A gis promouerit atque profecerit in hac diuina ſcientia. Quæ ſuapte natura eſt etiam cæterarum certiſſima. Nam rei mutationi obnoxiæ certa notitia minimè eſſe poteſt. Quo enim pacto id certò vnquam ſciueris, quod in dies aut in horas mutatur, aliúdque fit? Hoc verò in rebus omnibus licet intueri, quæ natura conſtant, de quibus differunt phyſici. Mathematicæ autem diſciplinæ, quamuis circa immobilia verſantur, quia magnitudines ac numeros cogitatione à motu mobilitatéque ſeparant; nihilominus re mobilis eſt vnaquæque magnitudo. præterea omnis ea cognitio non maximè nititur vi intelligendi: cuius propria perfectio eſt ſcientia; verùm quàm maximè imaginatione, quam ſemper ſibi comitem adſciſcit. Hac qui valet, is profectò

B in eiuſmodi diſciplinis excellit. At prima philoſophia primùm ea contemplatur, quæ penitus immobilia ſunt, & ab omni ſenſu imaginationéque remotiſſima: quorum notitiam qui voluerit aliqua in parte attingere, ei certè opus eſt; vt quàm maximam operã det, ne imaginatione nitatur: verùm vt, quantum fieri poteſt, ab imaginatione ſenſúque omni recedat. à quibus ni cauerit, quàm lõgiſſimè à rerum intelligibiliũ cognitione retrahetur. Quocirca Timæus apud Platonem naturalem philoſophiam ac mathematicas diſciplinas nomine atque appellatione ſcientiæ non dignatur; ſed appellat diſciplinas, quæ opinionem fidémve pariant, non autem certam ſcientiam. Res enim, quæ natura conſtant, ſenſibiles ſunt atque mutabiles. Cæterùm quia ab immutabili principio pendent, aliqua in parte, ſecundum formam

C inquam, immutabilitatis participes ſunt, atque vnitatis: quam intellectus vi intelligibilis luminis in rebus hiſce deprehendens, licet ſordibus materiæ obrutam, multitudine inquam, mutatione, atque contractione; eruit tamẽ, atque interna vi rerum ſenſibilium concipit intelligibiles notiones; ſicque ſcientiam earum conſtituit. in qua tamẽ aliquid ſemper remanet, quod materiam atque mutabilitatem ſapit. At mathematicæ quantitates, quia magis à materia ſunt abſtractæ, ad immobilitatem magis accedunt; qua de cauſa ſunt etiam certiores. Ideo Plato in libris de Repub. appellauit mathematica exempla quædam ac imagines ideatum; quæ eius philoſophi ſententia per ſe intelligibiles ſunt: plurimúmque hortatur eos, qui in diuinis excellere voluerint, vt ſeſe exerceant in mathematicis diſciplinis; à quibus aſſerit fa-

D cilem aſcenſum eſſe ad diuina. Suapte ergo natura prima philoſophia certitudine longè cæteris diſciplinis antecellit: atque adeò nobilis excellénſque eſt, vt eius potiſſimum adeptione homines adſpirent ad diuinam quandam ſimilitudinem; quam adepti in Deum quodammodo tranſeant, ac diuina fœlicitate ſint ipſi quoque fœlices. Non tamen quiuis eius ſupremæ ſciẽtiæ erit auditor idoneus, neque mentis aciem poterit figere in tam immenſa luce; niſi prius cæteris ſcientiis fuerit imbutus atque prauis purgatus affectibus. Nam impuro purum tangere non licet, vt inquit Plato. Qua enim machinatione animus addictus ſtudio pecuniæ, aut ventoſę gloriæ, aut obſcœnis voluptatibus ſeruiens capax erit altiſſimarum cauſarum; quæ non tantùm à materia mortalibúſque rebus longiſſimè diſtant; verumetiam

quamuis purgati animi aciem effugiunt? Is ergo non in caſſum tam magnæ prouinciç ſe accinget, qui ſpretis affectibus atque animi perturbationibus ſuperatis maximè omnium honeſtatem affectat, eiúſque prçcipuo amore detinetur. nec non etiam phyſicæ ſcientiæ peritus ſit, quæ proculdubio hominum generi, quorum cognitio à ſenſu pendet, ſemitam oſtendit, qua ad intelligibilia entia mutationíſque cuiuſcunque expertia peruenitur. Mathematicæ etiam diſciplinæ mirum in modum faciunt ad hanc, de qua agimus, primam philoſophiam. Nam cùm in eis imago quædam ſit rerum penitus immobilium, his mens aſſuefacta, vt inquit Plato, facilius ad prima principia Entium adſcendere poterit. Opus autem eſt, vt is auditor, quem effingimus, auctoribus non quibuſcũque, ſed quàm lectiſſimis vſus ſit: quibus nixus paulatim dialecticas rationes à demõſtratiuis diſcernere ſciat; atque acie mentis, veritatem rerum etiam inter dialecticas rationes perſpiciat; ac tandem id conſequutus ſit, vt ea, quibus prius aſſentiebatur ex auctoritate egregij cuiuſpiam philoſophi, iam per ſe intueri incipiat; ac acie mentis roborata, non amplius multum nitatur aliorum ſententiæ, ſed conetur ſuis, non alienis oculis veritatem rerum perſpicere. Cæterũ modeſtè maturéque hoc, quod diximus, præſtandum eſt. Nam ſi inualidis adhuc viribus id quiſpiam attentauerit, proculdubio longè deuius à veritate feretur; ac ignorantia pro ſcientia imbutus ſibi tantũ ſapiens erit. Caueat etiam oportet ab impedimentis; quæ menti hominum obſiſtere ſolent, ne ad veritatem perueniat, quæ ſuapte natura perſpicua eſt. primum quidem cùm intellectus noſter in quacumque actione intelligendi indigeat phantaſia, ac in phantaſmatibus ſenſibilium rerum, cuiuſque etiam altiſſimæ cauſæ, veritatem cõtempletur; ſæpenumero id euenire conſueuit, vt ea, quæ ſenſibilium ac phantaſmatum ſunt, mixta putemus intelligibilibus entibus; eorúmque naturam more ſenſibilium perſcrutemur. inde fit, vt plurimi intelligere non queant aliqua entia eſſe, quæ nuſquam ſunt; neque in aliquo temporis interuallo aut momento. Nam cùm phantaſmatibus immixtum ſit tempus, ac locus ſemper adiunctus, at in illis veluti in ſpeculis intueamur intelligibilia abſtractáque entia, ægrè diſiungere valemus quod phantaſmatũ eſt, à rebus, quas in eis ſpeculamur: ac ſiquis in ſpeculo viridi ſeu rubeo homines, ædium çdificia, animantes brutas, cæteráque id genus intueretur, facilè decipi poſſet, ac colorem ſpeculi attribueret hiſce rebus, quas in ſpeculo intueretur. Adnitatur ergo philoſophus puræ veritatis contemplator ea, quæ phantaſmatum ac ſenſibilium ſunt, ſecernere à natura rerum, quam in eis contempletur. Non minus impedimentum mens ſibi præſtare ſolet in veritate perſpicienda, quàm phantaſia. Nam cùm receptum in recipiente ſit ſecundũ modum recipientis: intellectus verò mediam quandam naturam ſortitus ſit inter intelligibilia ſenſibiliáque entia; is etenim ſuperior eſt. intelligibilibus verò longè inferior: idcirco ſæpenumero in vtroque intellectionis genere fallitur. Nã ſenſibilia putat eſſe ſupra id quod re vera ſunt; intelligibilia verò minora facit, ac longè inferiora cenſet, quàm eorum naturæ cõueniat. Hinc de

A de Ideis ſententiæ ortum duxit. Nam cùm intellectus apprehēdat formam rei, quæ à materia contracta eſt, ac propterea ſenſibilis abſque affectibus materiæ, quam facultatem habet tum ex vi interni luminis, intelligibilis inquam, tum ex natura ſui, eſt nanque ſeparatus à materia: nonnulli exiſtimauêre talem quoque formam eſſe, qualem eam intelellectus intelligit: Necnon etiam aſſeruerunt re vera abſtractas eſſe à materia ſenſibili; quia eo modo intellectus eas concipit. Videndum ergo atque diligenter in hiſce ſenſibilibus rebus eſt perſpiciendum rem, quæ intelligitur, extra mentem exiſtere, modum tamen intellectionis pendêre à natura intellectus; in quo res intellecta recipitur, qui ſupra materiam eſt, ſuáque vi ea, quę re cōiuncta ſunt,
B diſcernit, ac ſeparat. nec tamē propterea diſiūcta ſunt re, quia intellectus ſeparatim, ac vt diſiuncta percipit. nec etiā ob eam rem mēdacium aut falſitas vlla in ea eſt cognitione, quæ ſimplcium rerum apprehenſio eſt, qua neque ita eſſe neque non eſſe mens debet, ſed rem tantùm per ſe concipit: non diſſimili ratione, immo multo ad fallaciam procliuiori erramus, cùm ſpeculamur abſtracta entia, quæ ſupra nos ſunt, ac maximè ſi aciem animi conuerterimus ad primam omnium cauſam contemplandam, vt infrà docebimus. Nam cùm intellectus humanus ſit illis longè inferior, ſemper minus de eis concipit, ac imperfectius quàm ſit: deinde cùm à ſenſibilibus cognitionem accipiat, in quibus etiam ſemper verſatur, idem cenſet de intelligibilibus iudicandum, quod in ſenſibilibus expertus eſt. hinc fit, vt concretum & ab-
C ſtractum; indiuiduum, & natura in abſtractis differre videantur: cùm tamen minimè differant. nec poteſt intelligētiam eorum atque appetitum diſcernere ab ea cognitione & deſiderio, quod ſentit in ſe ipſo eſſe. quamobrem ſummopere cauendum eſt ei, qui legitimè philoſophari voluerit, vt vllo huiuſce generis offendiculo ſeu obice diſtineatur, ac propterea lōgè à veritate perſpicienda diſtrahatur. Is igitur, qui decipulas haſce nouerit ac purgati animi fuerit, meritò ad diuinam hanc philoſophiam admitti poterit; atque idoneus eius auditor haberi. Nos Deo duce compendium tantæ rei faciendum nobis duximus; vt inter tot negotia Reipublicæ, quibus iam quadriennium occupatiſſimi fuimus, dum legatione hac fungimur apud Carolum quintum Cæſarem, Hiſpaniarúmque Regem, aliquando in parentis noſtræ philoſophiæ deliciis, dum liceat, reſpiremus.

LIBER SECVNDVS.

SCIENTIAM hanc vniuerſalem atque omnia cõ-
plectentem, quam etiam ſapientiæ nomine hone-
ſtamus, de ente agere ac inquirere prima principia, F
ac primas entium cauſas, ſatis pro huius operis cõ-
pendio à nobis ſuperius expoſitum eſt. Primum
ergo officium eius erit perſcrutari quonam pacto
ens ſe habeat ad ea, quæ habent eſſe. Nam ea con-
templatio, quæ præferri cæteris ſolet, huic negotio
minimè conuenit: vt ſcilicet diffinitio ac ratio En-
tis primo loco exponatur: Hoc etenim tentandum
minimè nobis eſt, cùm ens primũ omnium percipiatur ab intellectu; neque
aliud quicquam notius inueniri queat, quo ens innoteſcat; idcirco ea tracta-
tione omiſſa; primum omnium inueſtigabimus, quonam modo ens ſe ha-
beat ad entia omnia. Quidam, vt licet intueri apud Platonem in Parmenide, G
ac itidem in Sophiſte; cùm ſibi perſuaſiſſent eo modo res eſſe atque exiſte-
re, quo ab intellectu cõcipiuntur; putauerunt vniuerſalia, præſertim ſpecies
ipſas rerum, ſub quibus multa, quin potius innumera indiuidua continen-
tur, per ſe exiſtere in rerum vniuerſitate, earúmque participatione indiui-
dua in eis contineri, atque harum appellationem nanciſci. quo effectum eſt,
vt cùm Ens de omnibus prædicetur; pari modo etiam de ente enunciaue-
rint: Ens ſcilicet vnum eſſe, quod de omnibus entibus dicitur; à cuius parti-
cipatione entia ſunt, & appellationem entis habent. inde palàm aſſeruerunt;
quamuis entia ſenſui plura ac infinita ferè videantur; vnum tamen tantùm
modo Ens eſſe ab intellectu probè intelligi. Addebat præterea rationẽ Par-
menides eiuſmodi: quicquid præter id, quod verè ens eſſet, poneretur eſſe, H
proculdubio non eſſe; atque non ens nihil eſſe: ex quibus aſſumptionibus
effici putabat, ens tantùm vnum eſſe. Nam ſi plura entia eſſent, iam aliquid
haberet eſſe, quod diuerſum eſſet, atque alienum ab ente. quapropter effica-
ciſſimè comprobatum eſſe dicebat Parmenides huiuſcemodi argumento,
entia non eſſe multa; ſed vnum tantùm ens eſſe. Meliſſus eiuſdem ſententiæ
fuit. verùm quoniam phyſico potius argumento nitebatur, quàm rationi-
bus primę philoſophię propriis; idcirco prætereundam duximus hac in par-
te eius viri ſententiam. Cæterum, vt ad Parmenidem redeamus, præter quàm
quòd ſenſu perſpicuum cuilibet eſſe poteſt multa entia eſſe, non vnum tan-
tùm; nihilominus agendum quoque ratione eſt. Exploratum eſt omnibus
vnúm-

A vnumquodque in quantum eſt, operari: id enim quod ab eſſe deficit, pariter deficit ab operatione; & quatenus deficit ab eſſe, deficit etiam ab actione. ſi ergo omnium rerum eſſet idem eſſe, quin magis ſi omnia eſſent vnum ens; omnium ergo eadem eſſet operatio. quod manifeſtè falſum eſſe perſpicitur. Adhæc, quis tam amens vnquam fuerit, vt putaret contraria eſſe inuicem vnum; calidum inquam frigido, aut humidum ſicco, albúmve nigro? Præterea vbi multitudo non eſt, neque ordo vllus, aut ornatus eſſe poteſt; nec fingi vnquam poterit, ni multa ſint, alia eſſe quæ pareant, alia quæ imperent, alia quæ agant & perficiant, alia quæ patiantur & perficiantur. Amplius, generatum verò eſſet idem corrupto: & cùm corruptum recedat

B dat ab eſſe, generatum verò accedat, & eſſe acquirat; idem ergo ab vno eſſe recedet & accedet, perdet & acquiret. quibus certè nihil magis abſonum excogitari poteſt. Rationes verò Parmenidis ſoluere non admodum difficile eſt. nam neque vniuerſalia, aut ideæ per ſe ſubſiſtunt à ſingularibus abſtracta, quamuis eo modo à mente concipiantur. Hæc nanque decipula ex eo eſt fonte erroris, quem plerumque intellectus nobis adfert; vt in priori libro iam expoſuimus. Rationem etiam alteram diluere paruum negotium eſt. Nam & aliquod eſſe poteſt, quod tamen eſt præter aliquod; quod verè eſt propter diuerſas rationes entis. Ac etiam ſi ens vno modo diceretur de entibus, illud quod eſſet præter aliquod ſingulare ens, poſſet ipſum quoque ſub ente contineri, ac de eo verè dici quòd ſit ens, ſicut in homine &

C cæteris indiuiduis, quæ ſunt eiuſdem ſpeciei, intueri licet. Habitus eſt Parmenides quibuſque ferè temporibus in magna exiſtimatione, vt ex Platonis monumentis colligitur. idcirco nonnulli, quamuis Ens, quod de omnibus prædicatur, eorum ſententia non ſit vnum ſubſiſtens in omnibus; arbitrati tamen ſunt præter naturam, atque eſſentiam cuiuſque rei, vnaquanque rem exiſtere per ipſum eſſe, quod ſecũdum rem diſtinguitur, & à materia & à forma cuiuſque cõpoſiti, ad quod totum cõpoſitum eſt in potẽtia, quemadmodum materia ad formam: idque dixerunt eſſe actum totius, per quem totum exiſtat. Et hoc pacto dixêre vnumquodque eſſe per participationem ipſius eſſe; quod per ſe exiſtit ſolùm in primo rerum principio, vt infrà docebimus. in cæteris verò, quæ ſunt entia per participationem, aſſerunt ipſum

D eſſe formam quandam, ſeu actum quendam totius, per quem totum exiſtat. nec abſque ratione in huiuſmodi ſententiam videntur deueniſſe: nam de quacumque rè poſſumus intelligere quidnam ſit, & eius eſſentiam ſeu naturam comprehendere: Cùm tamen incompertum ſit nobis, ſítne res illa necne, hoc tamen impoſſibile videri poteſt, ſi per formam à qua res quæuis naturam atque eſſentiam ſortitur, etiam exiſtat. Amplius, cùm vnumquodque perfectè naturam atque eſſentiam ſuam obtineat, ſi natura aut eſſentia eſſet ipſum eſſe rei, vnaquæque res perfectè obtineret ipſum eſſe; & ſic non exiſteret per participationem ipſius eſſe; ſed haberet plenitudinem eſſendi. hoc verò penitus impoſſibile eſt alicui attribui, præterquam primo Enti; vt infrà dicemus. Ex hiſce colligi putant, quòd aſſerere oporteat,

in vnaquaque re eſſe ipſum ſecundum rem ab eſſentia diſtingui. Hæc poſi- E
tio quauis doctiſſimorum virorum fuerit, quibus me multum in bonis ar-
tibus ac diſciplinis debere fateor;nihilominus omni ex parte animum,men-
témque meam non implet: Nam quæſtiones omnes, quæ de forma adfe-
runtur,ne ipſa ſcilicet ſit eſſe rei, cuius eſt forma ſeu natura, mihi probè ad-
duci poſſe videntur de ipſo eſſe participato. Nam quæro,an ipſum hoc eſſe
ex ſui natura ſit,an ipſum quoque actu alio indigeat; per quem ſit. ſi ex na-
tura ſua eſt; vtique non poteſt non eſſe; nec perit per corruptionem rei cu-
ius eſt actus.Præterea ſi ex natura ſua eſt,continet omnem plenitudinem eſ-
ſendi.eſt ergo primum eſſe,& primum principium eſſendi:ſicque paulatim
decidemus in ſententiam Parmenidis,à qua tamen autores huius poſitionis F
ſunt maximè alieni. Amplius, quiuis poteſt ſicuti naturam & eſſentiam rei
cuiuſpiam,ita etiam hoc ipſum eſſe participatum comprehendere: propter
quod,vt hi dicunt, res ea exiſtit; nec tamen propterea compertum habebit,
an res ea ſit,an non ſit. Sin verò fateantur ipſum hoc eſſe participatum indi-
gere alio actu,per quem ſit;redibit rurſus quæſtio ad actum illum:ac ſic ra-
tio in infinitum procedet. Ea verò, quæ dici poſſent de hoc eſſe participa-
to,quòd ſcilicet in re illa participatum ſit, ſed ſi in natura ſua conſideretur,
in qua per ſe exiſtit;ea omnia,quæ adduximus, iure ei adſcribi poſſe,quæ ta-
men non conueniunt eſſe prout eſt participatum, atque à natura ſua defi-
ciens.nos probè dicemus de forma.Nec minus me mouet,vt ab hac ſenten-
tia diſſentiam,natura formæ:nam ſi cuiuſque rei eſſe participatum eſt actus G
ille totius ſecundum rem à forma diſtinctus; quidnam dicemus de forma
per ſe ſumpta?eritne quædam participatio primi eſſe,primi actus,ac ſummi
boni? an omnia hæc amouebuntur à forma? amoueri certè non poſſunt,
vt cuique ſanæ mentis compertiſſimum eſt: cur ergo ad aliud eſſe partici-
patum recurrimus præter formam? Præterea iſta eſſe,vt ſic dicam, in rebus
diuerſæ ſpeciei, eruntne eiuſdem naturæ vel differentis? ſi differentis, rei
ergo natura non complebitur per formam,ſed hoc inſuper actu indigemus.
ſin eiuſdem; Ens dicetur de omnibus,quæ ſunt ſecundum vnam rationem.
Amplius,cùm vnumquodque operetur,inquantũ eſt; & eſſe in omnibus ſit
eiuſdẽ naturæ:omnium ergo erit eadẽ operatio. quo argumento iam vſi ſu-
mus contra Parmenidẽ. Quo autem modo ſoluantur rationes; quibus hi a- H
lioqui excellẽtiſſimi philoſophi nituntur, tunc dicemus,quãdo exponemus
quonã pacto cenſeamus ens ſe habere ad entia. Poſt hos,recentiores nõnul-
li licet non exiſtiment ens tantùm vnũ eſſe,vt Parmenides; neque eſſe cuiuſ-
que rei ſecundũ rem diſtingui ab eius rei natura, vt illi, de quibus ſuprà me-
minimus;credunt tamẽ Ens de omnibus Entibus vniuocè dici: adeò vt non
ſolùm de ſubſtantia & accidẽte,verumetiam de prima rerum omnium cau-
ſa, ac de cæteris entibus exiſtiment Ens dici vniuocè: multáque in medium
adferunt, quibus hanc poſitionem ſuam conantur adſtruere. nobis verò,
qui compendium facimus, ac potiſſimùm breuitati ſtudemus; pauca tan-
tùm, quæ potiora ſunt, tetigiſſe ſatis fuerit. Inquiunt ergo primam philoſo-
phiam

A phiam hãc, de qua agimus, vnam quandam ſcientiã eſſe omnes fateri: vnam verò ſcientiam vnius eſſe generis, vt perhibet Ariſtoteles in poſterioribus Analyticis. vnitas namque ſcientiæ ſumitur à ſubiecto genere, de quo agit: Cùm ergo prima philoſophia circa ens verſetur, quod commune eſt omnibus entibus, neceſſe eſt Ens ſecundum vnam rationem atque vniuocè dici de entibus. Amplius comparationes in æquiuocis prędicatis fieri nequeunt: cùm ergo dicimus ſubſtantiam eſſe magis ens, quàm accidens, ac Deum, quàm cætera quæque: manifeſtum ergo erit compertúmque omnibus, Ens vniuocè dici de entibus. ſed meo iudicio præterquam quòd hæc poſitio aliena eſt ab Ariſtotelis ſententia, vt pluribus locis eius auctoris liquidò B colligi poteſt, veritati minimè conuenire videtur. Nam id, quod vniuocè dicitur, ſecundum eandem rationem dici non poteſt de Entibus: alia eſt enim ratio, ſecundum quam ſubſtantia eſt Ens, & alia ratione accidens ens eſt. Nam vnumquodque eſt per propriam naturam ſeu formam: quò fit, vt cùm rerum naturæ diuerſæ ſint, diuerſa ſit quoque ratio, per quam ſunt entia. neque ſimile eſt iudicium de ente, & de quouis alio genere; quia genus ſumitur ab eo, quod eſt in potentia, in naturis, quæ genere conueniunt, & ſpecie differunt: neque genus eſt actu, niſi per differentias. Animal namque non eſt actu, niſi aut rationale, aut irrationale: at vnumquodque dicitur Ens per id, quo eſt actu, & diuerſa ratione ab ea, qua genus cõtrahitur per differentias, eſt entis contractio: illa enim per actum, hæc per C potentiam fit, & per imperfectionem, qua res ab eſſe deficiunt. Ex quo clarè conſtat diuerſam eſſe rationem generis, quod vniuocè de rebus differentibus ſpecie prædicatur; & entis. vnde ſicuti ſi quodpiam prædicatum de homine diceretur ſecundum quod rationalis eſt, & de equo ſecundum quod eſt irrationalis, ſeu hinnitui habilis; impoſſibile eſſet illud prædicatum vniuocè prædicari de vtroque. Ita etiam cùm vnumquodque dicatur Ens per propriam naturam atque formam; ac differentium ſpecie diuerſæ quoque naturæ ſint & formæ, fieri nequit, vt ens vniuocè dicatur de entibus; non tamen omnino æquiuocè dicitur: Nam neque ſcientia vlla de ente eſſet, neque in ente comparatio fieret aliqua. Ex hiſce colligitur Ens de entibus haud aliter, quàm analogicè prædicari poſſe. huiuſcemodi autẽ prædi- D cata, ſicuti dicit Ariſtot. in quarto Metaphyſices libro, quãuis non dicantur ſecundum idem, vt vniuoca; dicuntur tamen ad idẽ, id eſt, licet prædicentur non ſecundũ eandem rationem, ſed diuerſam, ad eandem tamen rationẽ omnia dicãtur, ſicuti ſanũ, quod dicitur de animali, de pharmaco, & de lotio, ſecundũ diuerſam rationẽ; quæ tamen omnes rationes referuntur ad ſanũ: quod de animali dicitur; cuius ſanitatis pharmacum factiuum eſt; at lotium eandẽ ſanitatem colore ac tenuitate tẽperata ſignificat. Nõ diſſimili ratione Ens de entibus dicitur ſecundum diuerſas rationes; quæ tamen ita diuerſæ ſunt, vt ad vnũ, idẽmque habeant habitudinẽ, quod verè atque abſolutè Ens eſt: cætera verò dicũtur entia, quatenus vnumquodque ſuapte natura atque forma illius verè entis particeps fuerit. Ex quo liquet facile ſolui poſſe argu-

menta, quibus poſteriores quidam decepti à maioribus deſciuere; poſuerúntque Ens vniuocè dici de entibus. Neque videntur reuera diſtinxiſſe inter modum, quo ens dicitur de entibus, & eum quo genus dicitur de ſpeciebus, quæ ſub eo continentur. Nam manifeſtum eſt illius, quod non vniuocè prædicatur, ſed analogicè, vnam poſſe ſcientiã eſſe: etenim quamuis id non dicatur ſecũdum vnam rationem, ſed diuerſis rationibus; nihilominus quoniam diuerſæ eæ rationes ad idem dicuntur, quodam modo eædem ſunt. Quamobrem & genus ſcientiæ illi ſubiectum vnum erit, & vnam habere rationem poterit, à qua ſcientia vnitatem capiet. quemadmodum de ſano vna eſt ſcientia, medicina inquam: quamuis ſanum non dicatur ſecundum vnam rationem, vt liquido patet. pari ratione in huiuſmodi analago poſſunt commodiſſimè fieri comparationes; immo longè commodius quàm in vniuoco illo, quòd non fuerit ſpecialiſſima, vt ita dicam, ſeu vltima ſpecies: illud enim, in quo analogiam habentia comparantur, eſt verè vnum, & vnam verè rationem habet per acceſſum & receſſum, à qua analogata conferuntur inter ſe: idem enim eſt dicere, ſubſtantia eſt magis ens, ac ſi quis diceret, ſubſtantia natura ſua magis accedit ad id, quod verè eſt; quàm accidens. In vniuoco verò, quod eſt genus, vel ſuperius genere; quemadmodum eſt Ens apud eos; qui ponunt Ens eſſe vniuocum, non poſſunt commodè comparationes vllæ fieri, quemadmodum docet Ariſtoteles in ſeptimo libro Phyſicæ auſcultationis. Dimiſſis igitur aliorum ſententiis, fatendum nobis erit, Ens analogicè ſeu ſecundum proportionem quãdam ſe habere ad Entia; ac de eis dici rationibus diuerſis; quæ tamen omnes ad primum ens, quod verè eſt, & in quo eſt plenitudo eſſendi, habitudinem habeant. Huiuſmodi verò primum ens, quamuis inferius de ipſo nonnulla dicere ac effari tentabimus; attamen, vt inquit Plato & cæteri omnes, qui elati viribus mentis, alíſque animi diuinorum periti habiti ſunt, à nobis minimè intelligi, nedũ dici poteſt, quid, quale, quamtúmve in ſe ſit: verùm eo modo neque nomen neque conceptus vllus illius eſt, ſed ſacro ſilentio tantummodo venerandum eſt, atque excolendum: Eius nanque ſedes ob ſplendorem nimium nobis inacceſſa eſt. Ideo non amplius de eo nunc agatur: at poſterius pauca quædam. Cæterum cùm eadem ſit contrariorum ſcientia, neque ſatis commodè contrarium quodpiam intelligi poſſit altero comparíque contrario ignorato, poſtquam hactenus de Ente tractatum eſt, ſubdemus pauca quædam de non Ente. Non Ens ad ea, de quibus dicitur, non diſſimili ratione ſe habet, qua Ens ad entia. Prætereamus nunc id eius ſignificatum; quod tum falſa enunciatione, tum falſa mentis conceptione prolatum non ens dici ſolet; vt diametrum commenſutabilem eſſe lateri quadrati. ſicuti etiam Ens illud conſueuit appellari, quod vera enunciatione mentíſque cogitatione profertur. Nam cùm de verò & falſo agetur, tunc etiam de ea re commodus locus tractationis erit. Dicimus igitur vnúmquodque Ens præter primum, iure poſſe appellari non Ens, quatenus ſcilicet deficit ab eſſendi perfectione: qua de cauſa exiſtimo

A ſtimo dictum eſſe à doctiſſimis viris, omne ens, præter primum, eſſe compoſitum(quãuis plurimi aliter interpretentur, ij inquam, qui poſuerunt eſſe ſecundum rem diſtingui ab eſſentia cuiuſque rei) vt videlicet perfectio, qua accedit ad ipſum verè Ens, ſit veluti vna eius pars: at imperfectio, qua recedit à verè ente, ſit quodam modo altera pars. Hoc verò cùm contingat cuilibet Enti, præter primum, idcirco nõ abſque ratione dictum exiſtimari poteſt, vnumquodque Entium, præter primum, eſſe compoſitum. Hoc igitur modo non ens conuenit cuilibet rei præter primam omnium cauſam; necnon etiam alio modo quodlibet Entium, præter primum, iure non Ens dici poteſt; quia ſcilicet eſſe, perfectionémque, quã obtinet, à ſe nõ habet, ſed per

B emanationem & influxum primi entis, à quo etiam omnia in ſua natura ac perfectione conſeruantur. vnde ſibiipſis ſi relinquerẽtur, in nihilum tenderent. quamobrem omnia non entia dici queunt in ſui natura ſumpta. Amplius, non ens magis propriè conuenit illis, quæ ea perfectione priuata ſunt, quæ eis priuata ſit, & ad quã natura tendũt, præſertim ſi eo tempore ac locoquibus ea perfectio rebus illis debebatur, deſtituta ſint. Præterea, adhuc magis magiſque propriè non Ens dicetur, quod eſt tãtùm in potentia, & caret eſſe, ſeu actu, per quem exiſtat. Alia quoque eſt ſignificatio non entis. Ens etenim per accidẽs non ens dicitur. Nam cùm vnum ſequatur naturam entis; id quod non eſt vnum niſi ſecundum quid, neque etiã Ens verè dici poteſt, ſed eſt non Ens indeterminatum ac infinitum; quò fit, vt nulla ſcientia

C tractet de Ente per accidens, neque ad vllam naturalem cauſam effectus per accidens referri poteſt. Quapropter totum hoc de Ente per accidens negotium derelictum eſt ſophiſtæ, qui ſæpenumero ſe atque alios decipit paralogiſmo accidentis, qui ideo dictus eſt verſari circa non Ens, quia plerumque ea aſſumit ac colligit in ſuis argumentationibus, quæ per accidens ſunt. Poſtremò, non ens dicimus illud, quod neque actu neque potentia, nullóque tandem pacto eſt; pura inquam, entis priuatio; quæ certè, vt inquit Plato in Sophiſte, neque verbis explicari, neque cogitatione attingi poteſt. id enim, quod eloquimur aut cogitamus, ſaltẽ rationis Ens eſt, & habet eſſe in mente ipſa à qua intelligitur. is enim modus eſt intellectus noſtri, vt ea, quæ infrà ſe ſint, altiori modo intelligat, quàm ſua ſponte natura exiſtant. Ac etiã cùm

D mentis obiectum ſit ens, nequaquam cogitatione attingere poterit id, quod omni ex parte entis eſt expers; niſi efficiat quodã modo etiã eam priuationem entis ens quodpiã. Pura verò entis priuatio prout in ſe eſt, attingi animo nequit, neque voce exponi, reſidétque in tenebris, ad quas non eſt mẽti aditus. Ideo primũ hoc ac purum non ens neſcio qua ratione æmulatur primũ ens, vt ſcilicet vtrũque inexcogitabile ſit: illud, propter lucẽ ſplẽdorémque nimium: hoc propter tenebras longè denſiſſimas, atque aciei mentis impervias. Cæterùm de vtroque plura inferius; in præſentia hæc de non ente dicta ſint ſatis. Conſequens huic tractatui de ente eſt, vt agamus de vno, quod ita videtur annexum enti, vt longè difficillimum ſit eorum inter ſe differentiam intueri. Vnius autem naturam Platonici adeò extulere, vt non ſolùm

æqualem enti poſuerint, verumetiam ente ſuperiorem. Nam & materiam primam, & primum omnium principium vnum eſſe confeſſi ſunt, neutrū tamen eorum cōceſſere eſſe ens. Nos hac quæſtione interim omiſſa, rei veritaté, quantum adſequi potuimus, exponemus. Vnū ergo licet multipliciter dicatur quemadmodū ens: nam & vnum genere quædam eſſe dicimus; nōnulla vnum eſſe ſpecie; quædā vnum numero; aliqua proportione vnum; ac multi præterea modi eorum ſunt, quæ dicūtur vna numero; nec non etiam eotū; quæ alia ratione ſunt vna. Multa etiam ſunt vnū, cauſa vel loco vel tēpore. quamuis ergo tot modi vnius ſint; ſi quis tamen rectè animaduertat, ſicut inquit Ariſtoteles, horum quique vnum videntur eſſe, & dici ea ratione, qua indiuiſionem præ ſe ferunt ac ſignificant. & idcirco ſatis exploratum eſſe videtur, quòd vnum nihil aliud ſignificet, quàm ens indiuiſum. ac ita videtur vnum licet ſecundum rem nihil addat ad ens ipſum; addere tamen ſecundum rationem intellectuum, ſeu conceptum indiuiſionis. Nec perturbare nos debet, cùm vnum prius ſit, & multitudine omni & diuiſione; ac indiuiſio priuationem diuiſionis ſignificet, priuatio verò ſit poſterior habitu, & pugnare ſibi inuicem exiſtimētur hæc, quæ de vno diximus. Nam eo modo ſignificamus ea, quæ concipimus, non quo ſunt, ſed quo à nobis intelliguntur. Et quoniam ſenſibilia, in quibus eſt multitudo ac diuiſio, prius intelligimus, quàm abſtracta à ſenſibus; in quibus clarior eſt vnitas ac indiuiſio: idcirco etiam hæc, quæ nobis familiaria ſunt, magis nomine habitus ſignificamus ac ita concipimus. Remota verò à nobis enunciamus priuationis nomine, ac ſub priuationis ratione concipimus. Re autem vnum vt habitus quidam cenſeri debet, diuiſio verò ac multitudo vt priuatio: nam, vt in principio huius opuſculi diximus, natura intellectus, in quo intellecta recipiunrur, plerumque nobis occaſionem erroris adfert. Vt ergo reuertatur oratio vnde digreſſa eſt; dicimus vnum eandem cum ente naturam ſignificare, verùm addere ſecundum rationem conceptum indiuiſionis: neque ſecundum rem aliud eſt eſſe & aliud eſſe indiuiſum: ſed id, quod re eſt, idem non aſſequimur totum, neque perfectè vnico conceptu mentis, verùm pluribus nitamur conceptibus opus eſt; ſi eo, quo valemus modo, id aſſequi velimus, quod ſecundùm rem ſimpliciſſimum atque idem eſt. itaque interdum concipimus ipſum vt vnum, modò vt ens; nonnunquam vt perfectum ſeu bonum; modò vt verum. Si quis tamen contulerit conceptionis hoſce modos inuicem; proculdubio intueri poterit conceptum entis ſimpliciorem eſſe conceptu vnius: quia vnum proculdubio addit ſupra naturam entis, indiuiſionis rationem. Platonici verò, cùm non diſſentirent à Parmenide hac in parte, poſuerunt ipſi quoque ens dici ſecūdum vnam rationem de entibus. quamobrem ea, quæ illius rationis expertia ſunt, aſſeruerunt eſſe non entia; quibus tamen competat eſſe vnum. verùm entis ratio cenſebatur ab eis eiuſmodi eſſe; vt ens id diceretur, quod haberet eſſe: Et quia prima materia ſecundum ſe cōſiderata, cùm careat forma, caret etiam eſſe: idcirco materiam abſolutè faſſi ſunt eſſe non ens, neque diſtinxerunt

A inter materiam,& priuationem, vt colligitur ex primo libro Phyſicorum Ariſtotelis,nõ tamen propterea dixerunt materiam eſſe nihil, immo & eſſe aliquid, & eſſe vnum confitebantur. nam nihil ſuſceptiuum actus eſſe non poterat;quod tamen de materia diffiteri nequibant. Pari ratione cùm primum principiũ ſimpliciſſimum ſit;id verò quod habet eſſe, videatur eſſe compoſitũ ex eſſe ſcilicet quod habetur,& ex eo,in quo eſt ipſum eſſe,ideo etiam negauerũt primum principiũ eſſe ens; ſed quia ſimpliciſſimum exiſtit,arbitrati ſunt vnius rationem & nomen ei maximè conuenire. Amplius quoniam primum principium eſt cauſa equiuoca rerum omnium,ſicuti ſol plantarum & animalium, efficit autem eſſe rerum aliarum, ideo dicebant

B non conuenire primæ cauſæ ipſum eſſe: cuius ea eſſet cauſa æquiuoca: ſed primo principio conuenire vnum: ſicque poſuerunt & communius ente & ente ſuperius.Nobis verò nõ difficile eſt reiicere in auctores ipſos hæc omnia eorum argumenta.Primò nanque quî fieri poteſt, cùm vnum indiuiſionem dicat,vt quodpiam indiuiſum ſit,niſi ſit etiam? deinde materia prima ſicuti eſt ſuſceptiuã actus,quem ſequitur eſſe,ita etiam ſuſceptiua eſt actus, quem ſequitur ſua indiuiſio.ſicuti ergo ſecluſo actu non habet eſſe, ita non habet indiuiſionem: non ergo poterit dici vnum,ſicuti eorum ſentẽtia non poteſt dici ens. Quòd ſi dixerint propter indiuiſionẽ, quæ ſequitur actum, habere ipſam ſuam propriam indiuiſionem, qua dici vnum poterit, ita etiã nos dicimus, propter eſſe,quod ſequitur actũ, habere materiam ſuum eſſe

C proprium: quia ſcilicet potentia eſt. quod eſſe quamuis ſit diminutum à vero eſſe actus, eſt tamen aliquod eſſe; ſicuti vnum, quod eſt ſecundum eos in materia per ſe ſumpta, quamuis ſit diminutum ab vnitate formæ; eſt tamen aliquod vnum.ac tandem compellentur fateri ens non dici ſecundum vnam rationem. De primo verò rerum omnium principio dicimus, quod quemadmodum eſt vnum, non tanquam habens vnitatem (ſic enim ſua ipſorum ratione in eo eſſet compoſitio) ſed ſicuti ſimpliciſſima vnitas longè ſuperexcellens vnitates,quas nos intelligimus:ita etiam non eſt ens quaſi habens eſſe,ſic vt eſſe in ipſo ſit contractum ad aliquam naturam;quemadmodum in cæteris rebus,quoniam eſt ipſum eſſe per ſe ſubſiſtens, eminenter ens dictum,modóque excepto ab omnibus aliis, quæ ſunt atque dicun-

D tur entia. Verũ longè melius atque enucleatius omnia hæc diſcutiẽtur proceſſu operis. Nunc redeamus eò vnde diuertimus. Aſſerimus igitur vnum eandem non aliam naturam dicere quàm ens;addere verò ſecundum rationem intellectum indiuiſionis: vt vnũ ſcilicet nobis explicet ens indiuiſum: ac quatenus indiuiſum eſt quodpiam,eatenus etiam dicitur eſſe vnum, ſed præter hoc vnum,quod cum ente conuertitur,eſt vnum principium numeri,ex quo multiplicato fit numerus, ipſúmque eſt numeri pars. hoc poſterius vnum addit ſupra prius vnum,ac ſupra ens, rationem menſuræ, in qua includitur ratio quantitatis. Eſt ergo hoc vnum quantum, quoddam indiuiſum,ac ad numerum ſe habet ſicuti menſura, quæ aliquoties repetita totum metitur;atque hac ratione fit pars numeri. Alio præterea modo ſe ha-

bet ad multitudinem oppoſitam ſibi vnum, de quo prius egimus. atque hoc E
vnum, quod eſt principium numeri ad ſibi comparem multitudinem: il-
lud vt priuatio vel vt contrarium; viciſſimque multitudo ea vt contraria,
vel vt priuatiuè oppoſita vni illi. Ad hoc vnum poſterius, principiũ inquam
numeri, ſecundum propriam rationem, qua pertinet ad quantitatem, oppo-
nitur ſuæ multitudini, numero inquam ſecũdum oppoſitionem relatiuam;
quæ eſt tertij modi; qua menſura & menſuratum viciſſim relatiuè oppo-
nuntur; quemadmodum latius de hoc relatiuorum modo Ariſtoteles diſſe-
rit in quinto Primæ philoſophiæ, atque in decimo eiuſdem operis de
hoc vno & numero tractans. Non tamen propterea diffitendum eſt prius
vnum, quod cum ente conuertitur, in primo eorum, cui cõuenit tum vnum, F
tum ens, ſcilicet in prima entium cauſa, non habere rationem menſuræ re-
ſpectu cæterorum omnium, quæ ſicuti deficiũt ab entitate ac admixta ſunt
potentiæ, & non enti; ita etiam deficiunt à vera vnitate & ad multitudinem
accedunt. alio tamen modo hoc vnum primum cæterorum menſura eſt, &
vnum pars numeri eſt menſura numeri, nam vnum poſterius, eſt menſura
numeri tanquam vnius exiſtens generis cum numero, atque vt aliquoties
repetitum metiatur quemcunque numerum, ſitque, vt diximus, pars nu-
meri. At primum illud vnum, quod primum etiam Ens eſt, menſura cętero-
rum eſt entium, tanquam exceptum ab entibus aliis, & à cæteris, quæ ſunt
vna: ad quod quanto magis quidpiam acceſſerit, tanto magis erit vnum &
ens eadem propè ratione, qua ſolemus dicere ſcopum, ad quem ſagittarij G
arcus dirigunt, eſſe menſuram ictuum ſagittarum. non enim ſcopus menſu-
ra eſt, vt ſcilicet repetitus aliquoties iactus ſagittarum metiatur; ſed quoniã
quanto magis ſagitta iacta fuerit propè ſcopum, tanto perfectior ſit iactus;
imperfectior verò ſi remotius. Ex quo etiam liquere illud poteſt, intenſio-
nem ac remiſſionem cuiuſque formæ non debere cenſeri, vt quidam per-
hibent, per receſſum à non gradu, ſed per acceſſum ad ſummum gradum, &
receſſum ab eo. nã non ens mẽſura ſtatui nõ poteſt; vt pote quod ſuapte na-
tura infinitum ſit, incertum atque ignoratum ac fluctuans. econtra perfe-
ctiſſimum in quoque genere, eſt etiam maximè certum & maximè finitum
ac maximè vnum, ſicuti ſcopus ſagittam iaculanti. Qualis verò ſit hic acceſ-
ſus ad ſummum & receſſus, alterius perſcrutationis eſt, idéoque à nobis o- H
mittetur. Eſt ergo primum ens ac primum vnum cuiuſque cæterorũ men-
ſura eo modo, quem diximus; qui longè diuerſus eſt ab ea ratione, qua vnũ
eſt menſura numeri. Poſtquam de vno hactenus dictum eſt, de numero
ac multitudine pauca quædam ſunt perſtringenda: demum nõnulla de mo-
dis, ſeu ſpeciebus tum vnius, tum multitudinis. Multitudo ſicuti ſuprà dixi-
mus, quamuis ſecundum noſtrum modum intelligendi videatur in ſui ra-
tione includere habitum, diuiſionem inquam, ſeu diuiſibilitatem, vt ita di-
cam: vnum verò priuationem, indiuiſionem videlicet: attamen ſecundum
rem ipſam vnum perfectionis eſt, multitudo verò imperfectionis ac priua-
tionis. Vnde ab eo, quod verè vnum eſt, per deficientem quendam modum
rerum

A rerum multitudo effluxit;quę tamen congruentia & ordine vnum ſunt, atque earum quælibet per ſe ſumpta, quamuis ſit vna;non tamen eſt abſque multitudine vna;vt infrà latius exponetur.quo fit, vt quemadmodum vnum attinet enti,ita multitudo attineat non enti:& ſicuti non ens, quod eſſe aut etiam intelligi poſſit,ſemper exiſtit in aliquo ente,atque alicui enti coniunctum eſt,cuius ratione exiſtat,ac intelligatur; pari modo multitudo neque eſſe neque concipi poteſt,niſi coniuncta fuerit vni; ratione cuius exiſtat ac intelligatur.ea namque multitudo, quæ ab vnitate penitus & ſecundum ſe & ſecundum partes ſuas deſtituta fuerit, vtique neque eſſe neque intellegi poteſt:verùm abyſſum quandam obſcuriſſimam impermeabilémque cuique

B præ ſe fert eodem propè modo, quo etiam à nobis ſuprà expoſitum eſt de non ente;quod penitus à quocunque eſſe diſiunctum ſit.Etenim cùm primum cui,entis,vnitatis,veri,ac boni ratio conuenit, & ex cuius deficienti ſimilitudine reliqua omnia entia vna,vera,& bona ſunt, ac dicuntur, ab intellectu noſtro perfectè attingi nequeat;idcirco id, quod in ſe ſimpliciſſimum eſt,pluribus conceptibus conatur mens effingere; qui tamen ordinẽ quendam inter ſe habeãt,ac ita,vt in vno reliqui eluceant,viciſſimque alius ex alio pateat.Quo fit,vt demonſtrationes entis pleræque ſumantur ab vno & vnius viciſſim ab ente.idémque de vero & bono cenſendum eſt; vt infrà docebimus.Horum quoque priuationes, ſeu contraria malueris dicere pari pacto inuicem habent;quemadmodum & habitus inter ſe.Nunc ad mul-

C titudinem redeamus. Multitudo aliquibus conuenit plurali numero; hoc modo dicimus multos homines in foro eſſe, ac multas animantes in pratis, multáſque res nunciatas eſſe. Nonnullis conuenit multitudo numero ſingulari;ſic dicere conſueuimus multum aërem,multam aquam, ac multum ignem. Aliis verò conuenit multitudo,quamuis non in recto aut ſecundũ modum prædicati;obliquè tamen; vt Socrates vnus tantum eſt, non multi, nec multus,ei verò conuenit multitudo ratione partium, ex quibus conſtituitur;ac etiam ratione accidentium,atque effectuum; necnon etiam ratione operationum:nihilque tãdem exiſtit in rerum natura, præter primã omnium cauſam,in quo nõ ſit aliquo pacto multitudo.Verùm omnes hi multitudinis modi ab vnitate continentur; quæ perfectiori modo exiſtit in re-

D bus perfectioribus,vtpote quæ etiam à multitudine magis diſtant.imperfectiora verò, quanto minus vnitatis habuerint,magis participant multitudinis.Illa igitur,vt à primis ordiamur,quibus conuenit multitudo plurali numero, vnũ ſunt vnitate prædicati vniuerſalis; vt multi homines vnum ſunt in homine de ipſis prædicato;& multa animalia vnum in animali; & multæ res vnum in re.Sunt præterea hæc omnia vnum propter determinationem, ac finitionem multitudinis ſui.nulla nanque multitudo actu eſt finita: finitio verò in multitudine eſt ab vnitate non tamen ab ea vnitate,quæ principium eſt numeri (in præſentia etenim neque de multitudine loquimur, prout eſt numerus,neque de vnitate illa,quæ eſt principium numeri) ſed ab vnitate,de qua nunc loquimur, quæ cum ente conuertitur.nam per hanc

vnitatem ſeptem ſunt tantùm ſeptē,& decem tantùm decem, non bis quin- E
que aut quatuor & ſex,vt rectè dicit Auicenna, i. quod ab hac vnitate quæ-
libet multitudo ad certam naturam diffinitámque contrahitur, ne infini-
tum & indeterminatum defluat. ac contrà vnitas ipſa, quæ abſoluta eſt, &
eminenter continet omnem multitudinem,contrahitur & determinatur ad
certas & deffinitas naturas multitudinum. Quamobrem diuinus Plato mul-
ta de natutis rerum ab Arithmetica mutuatus eſt.nam quamuis numerus&
vnitas,de quibus tractat Arithmeticus,diuerſum quodpiam ſit ab hac mul-
titudine & vnitate, de quibus nunc à nobis agitur; nihilominus & harum
proprietates in numeris & vnitate perſpiciuntur. Hinc etiam Pythagorici
poſuêre numeros eſſe ſubſtantiam rerum. Aliâs latius de hiſce dicetur. Ea F
igitur,quibus multitudo cōuenit numero plurali duobus his modis de qui-
bus meminimus ſuprà, ſunt vnum:ac præterea eorum vnumquodque per
ſe ſumptum eſt vnum:neque vllo pacto conſiſtere multitudo poſſet,niſi ex
hiſce conſtaret; quorum quodlibet per ſe ſumptum eſſet vnum. Illa verò,
quibus multum conuenit ſingulari numero,ſicut dicitur multus aër, multa
aqua,ac multus ignis,& cætera huiuſmodi, ſunt magis vna,quàm ſuperius
dicta. Nam præterquam quòd conueniunt in vniuerſali prædicato,ſunt etiā
vnum numero.verùm quoniam facilè diuidi queunt in plura numero eiuſ-
dem ſpeciei ac naturę;idcirco multum ſingulari numero eis conuenit:vt eo
pacto ſignificetur vnitatem illam numeralem propinquam eſſe multitudi-
ni: & quamuis actu indiuiſum ſit eorum vnumquodque, tamen potentia G
diuiſibile eſt in plura eiuſdē naturæ.quo fit, vt commodè dicere queamus,
magnam aquam,magnúmque aërem,ſimulque vtrunque eorum multum.
maximè omnium autem vnitas illis conuenit, de quibus multitudo neque
plurali neque ſingulari numero prædicatur, vt vnus homo Socrates ac Pla-
to, cæteráque eiuſdem modi:quamuis in his quoque inſit pluribus modis
multitudo. Nam & ex multis partibus conſtituta ſunt, plurimiſque affecti-
bus prędita,ac demum in operationes functiōneſque varias diſtributa:ac in
ea diuiſione entis,qua in vnum & multa diuiditur, harum rerum vnitas ac-
cipitur,vt oppoſita multitudini. At illud vnum, quod enti æquale eſt,con-
uenit quibuſcunque multis;neque vlla multitudo ab ea vnitate penitus diſ-
iuncta eſſe poteſt. Econtra hoc vnum, quod competit tantum rebus illis, H
quæ & actu indiuiſæ ſunt,necnon potentia diuidi non queunt in plura eiuſ-
dem naturæ;id eſt quod capitur vt pars entis, atque multitudini opponitur;
quæ & plurali & ſingulari numero prædicatur de nonnullis entibus, vt ſu-
perius diximus. ea verò, quibus econtra vnitatem multitudini oppoſitam
conuenire aſſeruimus, longè inter ſe differunt in modo vnitatis:nam plera-
que omnia,in quibus ſcilicet ineſt aliquò pacto multitudo,totius rationem
habent,dummodo perfecta ſint;ac tota ſunt quædam.id verò,quod ab om-
ni eſt multitudine exceptum, totum dici minimè poteſt, cùm partes nullo
modo habeat.id verò tantùm conuenit primo pincipio. Cæterum ea,qui-
bus cōuenit ratio totius,quædam ſunt ante partes ſuas, ac ſeſe in parte ex-
plicant;

A plicant;quas intra ſuam colligũt vnitatem,qualem Platonici perhibent eſſe intellectum,qui ſeſe in ideas terũ omnium explicat,quas etiam intra ſe colligit continétque. Nonnulla verò tota, quamuis ſint ante partes ſuas, non tamen omnino eas intra ſe colligunt, immo ſeſe in aliena fundunt. Huiuſmodi ſunt animæ cæleſtium corporum,quæ corporibus illis actum, ac eſſe præſtant:ſub has rationales hominũ animi, qui non tantùm ſunt actus corporum humanorum; verumetiam multas virium ſuarum explicant in corpora,vt ſenſitiuas potentias omnes ac vegetatiuas vites. Hunc modũ æmulantur brutorum quoque animalium animæ,quæ perfectiora ſunt: quod Ariſtoteles in priori libro de Generatione, cùm de augmentatione tractaret,annotauit. Infrà hæc ſunt tota,quæ ſunt poſt partes ſuas; in quorum numero abſolutè conſtituendæ ſunt etiam brutorum animæ: hæc conflantur ex ſuis partibus; ac item vnaquæque partium ex ſuis quæque particulis; in hiſce infinitas materiæ apparet. Huius generis ſunt omnes formæ materiales,quæ ea de cauſa ſunt fatigabiles ac finitæ, tandémque corruptibiles: à quarum ordine Ariſtoteles in octauo Phyſicorum vult eximere primum motorem eiuſque argumentationis vim,qua hoc adſtruit, ſi quis hæc quæ diximus,non animaduerterit,proculdubio non attinget. necnon etiam ea, quæ in Parmenide Plato ludit,cùm cõtraria elicere videatur,ac ſequi oſtendat,ſi vnum ſit;ſi hæc oſcitans quiſpiam legerit,minimè explicare poterit. Sed reuertamur ad multitudinem,à qua diuertimus. Eſt præterea alius mo-

C dus multitudinis,quæ ſcilicet non multitudini, ſed paucitati opponitur relatiuè;ac id eſt multum, & dicitur,quod habet multitudinem excedentem id,quod ſatis eſſe videatur. Ecõtra paucum illud appellatur,quod deficientem ab ea menſura,quæ ſatis eſt,multitudinem habet. Horúmque propè ea ratio eſt,quæ magno & paruo ineſſe conſpicitur. Accedamus demum ad eam multitudinem,quę eſt numerus;vt commodius poſtea de modis vnius ac de modis multitudinis, quos nunc interim prætermimus, ſeparato quaſi tractatu agere queamus. Numerus quædam multitudo eſt, quam vnitates metiuntur. quamobrem nonnulla conueniunt numero ratione multitudinis,quæ veluti quoddam genus eſt numeri:quędam verò ratione ſui ipſius, quatenus ſcilicet eſt numerus. numero ratione multitudinis diuiſio conue-

D nit,nec vllus numerus eſſe poteſt,qui ſit indiuiſibilis. Et quoniam multitudo exiſtere nequit,vt ſuprà diximus,niſi ab vnitate cõtineatur; idcirco quilibet numerus ſuam habet vnitatem, qua multitudo numeri compeſcitur ac diffinitur; eáque quilibet numerus ab aliis numeris differt, viciſſimque ipſa vnitas contrahitur ad certam naturam vnitatis,vt in ſeptenario eſt vnitas ſeptenarij & nõ quinarij aut denarij numeri. Præterea quælibet pars numeri à ſua vnitate continetur. Illud enim, cuius diuiſio non ſiſtit in aliquid actu indiuiſum, neque ex illis conſtare partibus poteſt, neque ipſum actu conſiſtere. Hæc igitur cõueniunt numero, quatenus eſt multitudo quædam in rerum natura exiſtens. At ſecundum propriam ipſius numeri rationem ei conuenit, quòd vnitas aliquoties repetita eum vt menſura metiatur. id-

circo & numerus & vnitas, quæ menſura eſt numeri, pertinet ad quantitatem: illud enim, quod in vnaquaque re per ſe ſubiacet menſuræ, eſt quantitas; quam cùm metiatur, item aliquod ſui generis, neceſſe eſt vnitatem eam, quæ menſura eſt numeri, ad quantitatem pertinere. Menſura etenim omnis, vnigenea eſt menſurato. hac de re effectum eſt, vt nonnulli ex priſcis philoſophis non infimi ordinis viri non diſtinguentes inter numerum & multitudinem, necnon inter eam vnitatem quæ eſt principium numeri; & eam quæ cum ente conuertitur, poſuerint ſubſtantiam rerum eſſe numeros; ac potiſſimum philoſophati ſint de naturis rerum ex numeris. Nos verò, ſicuti non diffitemur à numeris & ab vnitate, quatenus multitudines ſunt quædam, & quatenus vnum eandem enti naturam dicit; multa ſumi poſſe argumenta, quæ naturis rerum conueniant. Hæc enim aſcendentia omnia, vt ſæpe diximus, eandem naturam ſignificant, quam eorum quodlibet non perfectè ſua ſignificatione explicat. Verùm in vnoquoque horum alia relucent. idcircóque commodiſſimæ demõſtrationes de vno ab aliis ſumuntur, ac viciſſim aliorũ ab vno: quomodo nos quoque proceſſu operis vtemur. ſicuti hæc inquam minimè diffitemur, ita cenſemus erroneum eſſe, numeros aſſerere rerum ſubſtantiam: cùm numeri, vt diximus, ſecundum propriã rationem pertineãt ad certum genus, quantitatis inquam. Numerus verò, quidam eſt numeratus numerus, quidam numerus numerans. Numerans numerus eſt diſcreta quantitas abſtracta ſecundum rationem à quauis materia, vt vnũ, duo, tria, & cætera eiuſmodi: numerus verò numeratus eſt eadem quantitas certæ materiæ applicata, vt decem homines, decem dolia, decem domus, aliáque huiuſmodi: in quorum ſerie eſt tempus. Cæterùm de hiſce omnibus latius ab Ariſtotele in quatto Phyſicorum tractatur. Accedamus nunc ad modos vnius, itémque ad modos multitudinis, quos ſuprà omiſeram, atque ad hunc locum diſtuleram. Idem, æquale, ac ſimile pertinent ad vnitatem: diſſimile, inęquale, differẽs ac diuerſum, multitudini conueniunt. Simile vnum ſignificat in qualitate: ea nanque ſimilia eſſe dicimus, quæ eadem ſunt prædicta qualitate. æquale item vnum in quantitate dicit. econtra diſſimilia ſunt ea, quæ multa ſunt in qualitate, vt ſi vnum album ſit, alterum nigrum. inæqualia verò ea, quæ multa ſunt in quãtitate, vt ſi vnum maius, alterum minus fuerit. Eadem verò ſunt illa, quæ ſunt vnum ſubſtantia. Horum multi ſunt modi: Nam quædam eadem ſunt, ſiue vnũ ſubſtantia ratione prædicati; quia ſcilicet idem habeãt prædicatum, quod pertineat ad eorum ſubſtantiam: Contrà nonnulla ſunt vnum ſubſtantia, ſiue eadem ratione ſubiecti, in quo ſunt aut de quo dicuntur. hinc fit, vt quędam eadem ſint genere, nonnulla eadẽ ſpecie, alia eadem proportione, item aliqua cauſa atque origine, poſtremò nonnulla eadem numero ſunt. Illa quæ ſub vno genere continentur, eadem ſunt genere: at eadem ſpecie ſunt illa, quæ vna vltima ſpecie continẽtur. hæc in forma conueniunt ac vnũ ſunt forma: nam à forma rei ſpecies ſumitur. Eadem verò proportione, quæ conueniunt in prædicato vno ſecundum proportionem de eis dicto, ſicuti os & ſpina ſunt proportione

E F G H

A proportione eadem;quoniam eã proportionem, quam habet os ad animal, habet ſpina ad piſcẽ. Illa autẽ dicuntur numero eadem, quæ conueniunt in materia ſeu in ſubiecto. Atque huiuſmodi quandoque magis vnitè ſignificantur, interdum remotius. vnitè, cùm vtrumque eorum, quæ dicimus eſſe eadem numero, pertinet ad ſubſtantiam eandem, vt Socrates & filius Coriſci; hic homo & hoc animal rationale. magis remotè, cùm alterum pertinet ad ſubſtantiam, alterum ad accidens. quod ſi accidens id fuerit proprium, magis vnitè dicentur eadem, quàm ſi accidens fuerit accidens per accidẽs. Exemplũ prioris, vt hic homo & hoc riſibile: Poſteriotis, vt hic homo, albus hic ſeu magnus hic. Remotiſſimè verò dicuntur eadem numero ea, quorum vtrumque ſignificat accidens, vt magnus & albus

B eadem ſunt, ſi Socrates vnus vtraque fuerit præditus qualitate. id quod opponitur eidem eſt aliud ſeu diuerſum, atque ad multitudinem pertinet. Et quoniam quot modis dicitur vnum oppoſitorum, totidem dicitur alterum; tor ſunr modi diuerſitatis quot ſunt identitatis: quorum explicatio ſatis comperta eſſe poteſt ex his, quæ diximus de modis eiuſdem. Verùm eſt illud animaduertendũ, quòd quædam tantùm ſunt alia ac diuerſa; quædam verò cum hoc quòd ſunt diuerſa, dicuntur etiam differentia. Diuerſa tantùm ac nõ differentia ea dicũtur, quæ non cõueniunt in aliquo vno prædicato, quod ſcilicet ſit ad eſſentiam eorum pertinens; neque ſit vnum vt ad eandem coordinationem ſpectet: vt ſi dixero ſubſtantiam eſſe diuer-

C ſam à qualitate, probè dixero: ſin autem dicam ſubſtantiam à qualitate differentem, non probè; niſi aliquid addidero, ratione cuius licet non ita propriè, vſitatè ramen poſſimus proferre ſubſtantiam à qualitate differre, aut lineam ab albedine; vt ſcilicet ſi addidero, quòd differunt genere: nam vtrique conuenit eſſe in genere, ſeu eſſe genus quoddam. aliud tamen genus eſt ſubſtantia, aliud quantitas. ſic coordinatione prædicamenti differunt; quoniam tum ſubſtantia, tum quantitas pertinet ad coordinationem prædicamenti, quãuis melius diceretur, quòd diuerſa ſint genere ſeu coordinatione; quàm quod differant: tamen & ille modus loquendi receptus eſt in vſum. ſed ſi abſolutè nullo addito protuleris, minimè dices ſubſtantiam differre à qualitate aut lineam ab albedine, ſed diuerſam eſſe. Diffe-

D rentia igitur ſignificat vnum quodpiam eſſe, quod vtrunque rerum differentiam ſpectet, in quo tamen differant. quare ſi abſolutè nullóque addito differre quæpiam dicantur; neceſſe eſt, vt ſint in eadem coordinatione, in qua tamen differentiam habeanr. quod ſi eiuſdem coordinationis non fuerint, aliquid addatur neceſſe eſt; quod vnum vtrique eorũ conueniat, in quo deinde differentiam habeant. Contingit autẽ in rebus tum diuerſitas tum differentia ratione imperfectionis; ſecundum quam accedunt ad multitudinem, ac ab vno recedunt deficiũtque: in eo namque omnia vnũ ſunt, à quo cùm receſſerint, iam incipit apparere diuerſitas & oppoſitio in rebus; ſecundum quã dicitur de quaque re quod eſt ipſa & quod non eſt ipſa; verbi gratia, de homine quòd ſit homo & quod nõ ſit nõ homo, id eſt quod nõ ſit res

quæpiam alia ab homine, de qua non homo prædicari queat. nam in ipſo vno, homo eſt non homo, id eſt res quæ eſt homo eſt illudmet ac vnum cum rebus quę non ſunt homo: Etenim omnia in ipſo ſunt vnũ, vt infrà pluribus docturi ſumus. Ecce ergo quonã pacto oppoſitio, quæ in rebus apparet, originem traxit: quæ primò conſpicitur ſecundum modum contradictionis; deinde paulatim accedit ad habitum ac priuationem, præterea ad contratietatem, demum ad relatiuè oppoſita. de quibus operæprecium erit ſi pauca quædam diſſeramus, quando de multitudine loquimur, quæ oppoſitionũ origo eſt. Oppoſitio contradictionis, quæ omnium maxima eſt; & qua alij nituntur oppoſitionum modi, apparet inter ens & non ens. & quoniam non ens purum nihil eſt in rebus, ſed tantùm conceptione intellectus; idcirco huiuſcemodi contradictionis opoſitio primò ab intellectu ortũ habuit; deinde cùm ab vno atque ab ente accedimus ad multitudinem, & ad res alias, de quibus non ens dici poteſt ob imperfectionem eis admixtam; intellectus rebus etiam huiuſcemodi oppoſitionem adaptauit ſecundum affirmationem & negationem. vt ſcilicet quemadmodum ens primum eſt ipſummet ens, non eſt autem non ens; ita vnaquæque res ſi tantùm ipſamet, non autem aliquid aliorum, quæ non ſunt ipſa, ſiue entia ſiue non entia fuerint, quibus conuenit negatio illiúſmet rei; vt ſicuti verum eſt hominẽ eſſe hominem, ita falſum ſit hominem non eſſe hominem, cùm tamen non eſſe hominem cæteris omnibus conueniat præter hominem. Hæc igitur oppoſitio contradictionis perfectè nõ eſt in rebus: ſed licet à re originem habeat, perficitur tamen ab intellectu, ac præcipuè in ſecũda ſui operatione, ad quã pertinet affirmatio & negatio. Ideo nullam rem inuenias cõtradictoriè oppoſitam alteri, quamuis de rebus illis cõtradictoria verè dici poſſunt; quam intellectus primò inuenit in ente & non ente puro; deinde tranſtulit ad cæteras quoque res. Incipit ergo ſtatim cũ intellectu ſeu conceptu diuiſionis, quam mens concepit, eſſe inter ens & non ens: deinde adaptata eſt rebus, in quibus diuiſio erat, ac multitudo. huiuſmodi prima oppoſitio, contradictionis inquã, rebus applicata diuerſitatem rerum fecit, eáſque inter ſe diuerſas conſtituit. Subſtãtia namque ea ratione diuerſa eſt à qualitate; quia de ſubſtantia verum eſt dicere quòd ſit ſubſtantia: ac de qualitate, hoc falſum eſt: verum autem quòd non ſit ſubſtantia. viciſſim de qualitate verum eſt dicere quòd ſit qualitas, quod tamen falſum eſt de ſubſtantia, ſed vera negatio huius eſt, ſubſtantiam ſcilicet non eſſe qualitatem. Ecce ergo quamuis res diuerſæ non opponantur contradictoriè: id tamen, quod inuenitur in rebus præter intellectum huiuſmodi oppoſitionis, eſt rerum diuerſitas. Cõtradictio igitur ſtatim orta in intellectu poſt conceptum diuiſionis quæ eſt inter ens & non ens, quæ etiam tantùm ſecundum rationem eſt, ſecundum rem minimè; quoniam non ens in re eſſe nequit, ſed tantùm ratione concipitur, veluti quoddam ens, enti verò oppoſitum, cõcomitatur veram diuiſionem, ac multitudinem rerum; quam nos non probè concipimus, niſi contradictione innixam. Hactenus ſatis ſint ea quæ ad contradictionem pertinent.

A pertinent. Poſt contradictionis oppoſitionem ſequitur oppoſitio quæ eſt inter habitum & priuationem; in qua quamuis priuatio ſit non ens oppoſitum habitui, nihilominus in intellectu priuationis connotatur ſubiectum capax illius habitus; cui oppoſita fuerit priuatio. Habitus ergo & priuatio cùm in ſubiecto conueniant, quod à priuatione ſignificatur; minus inter ſe diſcrepant, quàm contradictoriè oppoſita: quæ, quatenus ſic oppoſita intelliguntur, in nullo conueniunt, ſicuti non ens in ſui ratione nihil dicit, quod enti conueniens ſit. At cæcum notat oculum, qui ſicuti cæcitatis, ita viſus ſubiectum ſit; ſic ſurdum dicit aurem, eadémque ratio eſt de omnibus priuationibus. Quamobrem deficiunt priuatiuè oppoſita ab

B oppoſitione contradictoriorum. priuationes verò in duplici ſunt differentia, vt Dicit Ariſtoteles: nam quædam primò reſpiciunt formam & ſignificant in ſubiecto eo proprio corruptionem quandam ſeu deprauationem formæ; quæ natura ſubiecto illi debetur, ordinémque ad formam habet: nonnullæ verò priuationes primò reſpiciunt ſubiectum, ad quod ordinem primum habent: neque in eo ſubiecto oportet præextitiſſe formam, deinde corruptam eſſe aut ſaltem in generatione deprauatam. ſic tenebræ ſe habent ad lumen, & immuſicum ad muſicum, inalbúmque, vt ita dicam, ad album. huiuſmodi verò priuationes poſteriores illæ ſunt, ex quibus generatio, ac quæ ab Ariſtotele in primo Phyſicorum dicuntur, Tertium principiũ eſſe rerũ generabilium & corruptibilium, licet per accidens principiũ

C ſint. ex prioribus verò priuationibus habitus proprij generatio nunquã fuerit, immo à priuatione ad habitũ non eſt regreſſus, quẽadmodũ in Prædicamentorũ libello Ariſtoteles dicit, niſi prius reſolutio fiat ad materiã priorẽ: verbi gratia, ex cæco ſecundũ naturam nullus poteſt fieri vidẽs, aut ex mortuo viuum. Qua in re ſatis mirari non poſſum Platonem in Phædone hanc rationem adduxiſſe ad animæ immortalitatem adſtruendam: ac ſi ſicuti mortuum fit ex viuo, ita & viuum ex mortuo fieret; cùm generationes ſint ex oppoſitis. nimirum ea ratio præterquam quòd in aliis aſſumptionibus, quas aſſumit, non ſatis certa eſt, in hoc tamen lõgè videtur nos fallere, quòd accipiat generationem habitus eſſe ex illis priuationibus, ex quibus ſecundum naturam, vt dixi, non eſt regreſſus ad habitum. Priuatiua hæc oppoſi-

D tio ſi adhuc magis receſſerit à non ente, atque ad ens acceſſerit, parit oppoſitionem contrariorum: nam cùm formæ ſeu perfectionis cuiuſpiam priuatio non tantùm nobis ſignificauerit atque inuenerit commune quoddam ſubiectum cum habitu, ſeu communem quandam naturam, ſeu præterea diſtantiam quampiam ab habitu ſeu ab forma oppoſita; iam incipit ſuboriri ac apparere contrarietas; ſecundum quã alterum contrariorum ſe habet vt forma atque vt habitus; alterum verò vt priuatio illius habitus in ea natura, non tamen vt quæuis priuatio, ſed vt priuatio, quæ ab habitu diſtet: diſtantia verò eſſe non poteſt niſi priuatione illa aliquid poſitiuum ſignificetur: nam inter ens & non ens nulla eſt diſtantia niſi ſecundũ rationẽ. at diſtãtia ea quę ſecundũ rẽ fit, neceſſe eſt vt exiſtat inter entia. Hac igitur ratio-

ne priuatio ad contrariū deſcendit.ſicuti ergo priuatiuè oppoſita defficiunt E
ab oppoſitis contradictoriè;quia priuatio accedit ad ens; ita contraria deficiunt à priuatiuè oppoſitis;cùm neceſſe ſit cōtrariorum vtrumque ens eſſe. Ac licet quæuis diſtantia in eadem potentia ſeu natura generis contrarietatem aliquam faciat; vera tamen contrarietas exiſtit in maxima diſtantia. Vnde licet nobis diffinire contraria ea eſſe,quæ ſunt oppoſita maxima inter ſe diſtantia. Ex qua diffinitione colligitur huiuſmodi vera cōtrarietate vnū tantùm eſſe vni contrarium, quia vnius diſtantiæ duo tantùm extrema eſſe poſſunt.ea verò,quæ maximè diſtant,extrema ſunt; reliquorū nullum alteri collatum maximè ab eo diſtare dici poteſt. Ideo cuiuis cōpertum eſſe hac ratione debet vnum tantùm vni contrarium eſſe; reliqua verò inter illa duo F
extrema poſita, quāuis oppoſitionē inter ſe contrariam habeant, contraria tamen inuicem non ſunt;niſi ſicuti medium medio aut extremo itidem medium. Ex his palàm eſt illud effici, omnia contraria eſſe in eodem genere, ac differre ſecundum formam ſeu ſecundum ſpeciem: genus namque potentiam dicit, quam eiuſdem naturæ eſſe oportet in his, quæ ſunt eiuſdem generis: ac quoniam potentia ſumitur à materia, neceſſe eſt ea quæ ſunt eiuſdem generis conuenire in materia .genus ergo quamquam ſignificat compoſitum ex materia & forma; vnde prædicatur in recto de ſpecie; id compoſitum tamen exponit ſecundum indeterminationem quandam,quę pertinet ad potentiam & determinatur poſtmodūac diffinitur per differentias, quas indeterminatio illa, vt ita dicā, ac potentia ad diffini- G
tas ſpecies contrahitur. nec eiuſdē ſpeciei eſt genus contractū ad vnā ſpeciē cū ipſomet genere ad aliā ſpeciē determinato: non enim animal in homine eiuſdē eſt ſpeciei cū animali,quod eſt in boue,quia indeterminatū genus,vt puta animal nullius per ſe eſt ſpeciei determinatæ, ſed cōtrahitur differētiis ad ſpeciem determinatā. Quamobrē manifeſtum eſt quàm falſa ſit eorum poſitio, qui voluerunt genus dicere formam quandam propriam re diſtinctam à forma ſpeciei. Nam hi fateantur etiam oportet, ſpeciem non dicere eandem naturam cum genere,ſed naturam quandam ſuper additam, nec differentias contrahentes eſſe per ſe illius generis, ſed extraneas ac per accidens:ſicuti ſi quantū diuideretur per albū & nigrū. Vnā ergo eandémque naturam fateamur ſignificari à genere & à ſpecie ſed à ſpecie determina H
tam & in actu, à genere indeterminatam & in potentia. Verùm de his ſatis. Reuertamur ad contraria, quæ propriè ſumpta ſunt eiuſdem generis, differúntque ſecundum formam & ſpeciem. Hiſce illud addendum eſt; quamuis genus ſemper diuidatur per differentias contrarias, quæ ſcilicet ſe habent per modum habitus & priuationis, licet priuatio illa diſtantiam quandā dicat ab habitu ac propterea ſignificet poſitiuum quodpiam; non tamen ſemper ſpecies differentiis contrariis conſtitutas inuicem contrarias eſſe.Nā differētiæ cōparantur generibus pet modū formæ cōtrahentis.ſicuti ergo qualitates contrarię idē ſubiectū informāt ac cōttahūt,altera vt habitus,altera vt priuatio;ita videntur differentiæ habere ſe ad genus quapropter

A propter in eis eſt ſemper cõtrarietas. at ſpecies conſtitutę multoties non ſic viciſſim habẽt. qua de cauſa dicimus ſubſtãtiæ nihil eſſe cõtrarium, necnon quãtitati. propriè cõtraria ſunt hęc, quę deſcripſimus. Nõnulla verò cõtraria etiã dicuntur, quæ tamẽ pertinent ad eandẽ ſpeciẽ, aliqua verò etiam genere differunt. Prioris modi ſunt maſculus & fœmina, quæ eiuſdem ſunt ſpeciei, neque forma differunt, ſed tantùm his, quæ pertinent ad materiam: nam aliquibus partibus corporis diſcrepant quæ ad materiam pertinent. Corruptibile verò & incorruptibile dicuntur contraria; tamen differunt genere, quia differunt in potentia, quæ ad genus pertinet: nam corruptibile id eſt & dicitur quod potentiam habeat ad corruptionem., & hæc à materia eſt. Incorruptibile verò dicitur, quia huiuſmodi potentiam non habet, quare nec
B eandem materiam. Ecce ergo qua ratione genere differunt; nam à materia ſumitur genus, & hanc eiuſdem rationis oportet eſſe in omnibus, quæ ſunt eiuſdem generis: differant ergo genere neceſſe eſt corruptibile & incorruptibile. Nec contrarietas propriè huiuſmodi attribuitur, niſi ſecundũ rationem; quia ratio accipit illud, in quo conueniunt: vt vnum, licet re non ſit vnum, verbi gratia vt dicamus corpus ſeu natura corruptibilis ac incorruptibilis, ſimiliter in maſculo & fœmina accipit ſexum, vt ita dicam, tãquam genus, quod contrahatur differentiis maris & fœminæ, tanquam formis diuerſis. Quamobrem vnum & multa non diſſimili ratione contraria dicere poſſumus: quia videlicet ratio noſtra accipit ens vt vnum quodpiam, quod
C contrariis quaſi differentiis diuidatur. Hactenus de cõtrariis dicta ſufficiãt. Accedamus ad relatiuè oppoſita, de quibus pauca quædam perſtringenda ſunt. Cùm entia, quæ à primo principio effluxere, multa diuerſáque ſint: quædam ita ſe inuicem habent vt mutuum quendam ordinem mutuámq; habitudinem præ ſe ferant. nonnulla verò quamuis ordinem quendam atque habitudinem habeant ad alia, non tamen contrà viciſſim hæc ad illa ordinem vllum habitudinémve vllam obtinent. Inter quędam demum ſecundum naturam neque mutuus eſt ordo, neque altera ex parte tantùm; niſi ſi quando ab intellectu noſtro concipiantur, veluti ordinem inter ſe habentia. hinc ortum ducit omnis relatio, omniáq; oppoſita ad aliquid dicta ſunt ex hoc fonte. Inter ea, quibus viciſſim ſecundum naturã habitudo eſt, etiam
D relatio exiſtit ſecundũ rem. huiuſmodi verò habitudo vel eſt ratione actionis & paſſionis; vel nititur vnitate ac multitudine. Relatio ea, cuius fundamentum eſt actio & paſſio, vel nititur actione & paſſione, veluti quæ adſit & præſens ſit, vel tanquam quæ præterierit, aut demum potentia ac facultate iſtiuſmodi actionis paſſioníſve. Exemplũ primi modi eſt vt calefaciens & calefactũ, amans atq; amatũ, cæteráq; eiuſmodi, quæ actionẽ & paſſionẽ dicũt, ſecũdi ordinis relationẽ exemplũ, vt pater & filius: Pater nanq; dicitur non quia generet, ſed quoniã generauit filiũ. filius verò quòd generatus ſit. tertij modi exemplũ, vt dominus ac ſeruus: dicitur etenim dominus propter facultatẽ agẽdi in ſeruũ, ſeruus verò quia pati poteſt à domino. Hęc prima eſt ſpecies ſeu modus eorũ, quæ ſunt ad aliquid. ſecunda, vt diximus,

nititur vnitate multitudinéve : res enim multæ ac diuerſæ, quæ vnitatem quandam inter ſe habeant, ſeu in ſubſtantia ſeu in quantitate ſeu in qualitate ſit hæc vnitas, inter ſe habent habitudinem vnitatis. Huius generis ſunt ſimilia, æqualia, eadem ſiue genere ſiue ſpecie ſeu ob materiam ac ſubiectũ eadem fuerint. Ecõtra quorumdam habitudo eſt ſecundum multitudinem ac diuiſionem quandam, vt inæqualia, diſſimilia, differentia ſeu diuerſa. Tertius relatiuorum modus ille eſt atque inter ea, in quibus ex vna tantùm parte eſt habitudo ſecundum rem, ex altera verò parte habitudo non eſt, neque ordo vllus reſpondet niſi ſecundum rationem noſtram noſtrúmque intelligendi modum. huiuſmodi verò relatiua dicuntur ſe habere vt menſura & menſuratum: nam menſuratum inquantum huiuſmodi habitudinẽ ac ordinem habet ad menſuram ſui: econtra verò menſuræ ad menſuram re nulla eſt habitudo; ſed ſi fuerit aliqua, eſt ſecũdum rationem noſtram: huius rei exempla frequentia nobis occurrunt quotidie in hac ciuili vita, vt omittam interim rerum naturam. Si quis enim Regem comitatur, is equidem comes eſt Regis, atque habitudo ipſius ad Regem eſt ſecundum rem: econtra verò ſi dicamus Regem priuati comitem eſſe, qui officij gratia Regem domo deducit, hæc vtique habitudo ſeu relatio Regis ad priuatum comitem nõ eſt niſi ſecundum rationem. hoc pacto cæteræ res omnes ſe habent ad Deum optimum; quoniam relatio rerum ad primam cauſam eſt ſecundum rem: At relatio viciſſim primæ cauſæ ad res alias non eſt niſi ſecundum rationem. nec tamen propterea concedendum eſt Deum eſſe cauſam rerum aut dominum nõ re ſed ratione noſtra. Nam re quidem eſt cauſa ac dominus; quia re terminus quidam eſt habitudinis ac relationis aliarum rerum ad ipſum: ſicuti enim cætera re habent ad Deum habitudinem; ita etiam re non ratione Deus eſt illius habitudinis terminus, ac propterea re dominus eſt & cauſa omnium. Quòd ſi hiſce nominibus velimus ſignificare habitudinem Dei ad res alias, quam nos concipimus & quam more aliorũ relatiuorũ adaptamus primo principio; vtique hæc non erit ſecundũ rem, ſed ratione noſtra appoſita. quomodo etiam dicere poſſemus Regem comitem eſſe cuiuſpiã priuati. Ecce ergo quonam pacto in hoc tertio modo relatiuorum non eſt relatio ſecundum rem, præterquam ex vna tantùm parte, ex altera verò viciſſim non reſpondet relatio niſi rationis. Eis verò, in quibus non eſt quiſpiam ordo neque aliqua habitudo ſecundum rem, ſi relationes affingantur, rationis opus erit. ſimiliter ſi quis eandem rem conceperit duobus modis, ac eo pacto videatur eiuſdem ad ſe relationem eſſe; certè non erit niſi ſecundum rationem noſtram: quia habitudo, quæ re ſit, requirit ea, inter quæ ſit habitudo, eſſe etiam re diſtincta. Illam verò quæſtionem, an ſcilicet relatio in re, quæ relatiuè dicitur, aliquid addat præter fundamentum relationis: & ſi non addat, quonã pacto relatio ab aliis prædicamentis diſtinguatur, nunc omittendum reor: infrà fortaſſe nonnulla.

LIBER

LIBER TERTIVS.

TRACTATVI de vno atque ente ea ſpeculatio pro-
xima eſſe iure videri poteſt, quæ fuerit de vero ac
B bono: nam omnes res, quæ quoquo pacto ſunt,
vtriuſque eorum ſunt etiã participes. etenim Ari-
ſtoteles in ſecundo libro Primæ philoſophiæ in-
quit, Vnumquodque ita ſe habere ad veritatem,
ſicuti ſe habet ad eſſe. & in primo Ethicorum iti-
dem dicit, bonum dici æqualiter enti. idcirco no-
bis, quibus inſtitutum eſt tractare de omnibus en-
tibus, ac de eorum principiis, quatenus ſunt entia,
nequaquam ſunt omittenda illa, quæ cuique enti conueniunt: præſertim
quoniam, vt diximus ſuperius, cùm nequeamus vnico conceptu attingere
id,quod in primo ente eſt ſimplex atque vnicum,pluribus,quorum quiſque
C deficiens eſt, id aſſequi conamur. Verum autem ac bonum primò videntur
deducta ad entia ex facultatibus animæ, intellectu inquam & voluntate;
quarum neutra eſt determinati cuiuſdam generis, ſed omnia entia pertin-
git. ac intellectus ea ratione videtur attingere reſpiceréque ens, qua ſcilicet
verum eſt. voluntas verò in omne ens fertur, quatenus boni rationem ha-
bet. hinc vtriuſque conceptus atque appellatio emanauit ad entia omnia.
inde poſtmodum euenit, vt propria etiam ratione vtrumque conſpexeri-
mus eſſe in entibus; longè priori illa, qua ineſſe entibus vtrumque eorum
diximus ex facultatibus animę ſumpta. Cętcrùm, quoniam intellectus prior
eſt voluntate, videtur etiam tractatio de vero eam præcedere debere, quæ
eſt de bono. At econtra, quoniam res non intelliguntur niſi ſecũdum quòd
D ſunt in intellectu; voluntas verò fertur in bonum ſecundum quòd eſt extra
voluntatem & in rebus ipſis extat (quod ita eſſe aſſerit Ariſtoteles in ſexto
libro Primæ philoſophiæ: inquit enim, verum & falſum ſunt in intellectu,
bonum & malum ſunt in rebus) res verò omnes prius in ſe ipſis ſunt, quam
in intellectu: idcirco alicui videri poſſet, tractatus de bono ei præferri debe-
re, qui eſt de vero. ſed quoniam nos de vtroque eorum nobis agendum du-
ximus, eo præcipuè modo quo conueniunt entibus, qui alius eſt ab eo quo
è facultatibus animæ vtrumque eorum deductum eſt, ad entia: ac ratio veri
hoc pacto ſumpta, vt videbimus infrà, maximè coniuncta ſit rationi vnius:
idcirco putamus de vero prius agendum eſſe, poſtmodum accedemus ad
tractationem de bono. Verum igitur primo apparuit in intellectu, nec ta-

men promiſcuè in quauis eius operatione, ſed in ea, quæ compoſitio ac diuiſio dici conſueuit, in qua etiã eſt affirmatio & negatio. nã vt Ariſtoteles in pluribus locis teſtatur, ac luculenter Plato in Cratylo, conceptu ſimplici neque dicitur verum neque falſum: vt puta ſi quis dicat hominem aut pecudem, ſiue marmor, acſi plurium rerum imagines depictas habeas, ac earum quamuis depromas, certè nec veritas nec falſitas ibi conſpicitur in ſimplici ea prolatione imaginum. At ſi cœperis imagines adaptare rebus, atque cum exemplaribus componere, & bouis imaginem adaptaueris equo, alter verò boui, confeſtim prodit veritas ac falſitas; tuámque compoſitionem, ſeu adaptationem malueris, dicemus falſam: alterius verò qui bouis imaginem coniunxerit boui, vt exemplari, aſſeremus veram fuiſſe: non diſſimili ratione ſi bouem aut equum hominémve conceperis mente, vtique in ea conceptione nec falſitas nec veritas vlla apparet. at ſi mente incipias alteram alteri componere, vel ſecundum affirmationem, aut ſecundum negationem, iam incipiet tibi elucere veritas falſitáſque. Sed poſtmodum cùm primæ operationis intellectus ſimplex conceptus ab aliqua re ſit deductus, & cuiuſdam entis imago ſit; dicimus quidem ſimplicium intellectum verum eſſe; quia eo attingimus rem illam, cuius conceptum habemus: non tamen proptetea confitendum eſt in ſimplici conceptu veritatem vllam eſſe. Multum namque hæc differunt, quoniam ſimplici illa intelligentia non exprimimus, quòd attingamus rem cuius conceptum gerimus; ſeu quòd non attingamus. non eſt ergo in conceptu ſimplici veritas vlla, licet cõceptus ſimplex ſit verus, quemadmodum in tertio libro de Anima Ariſtoteles dicit aſſeuerans intellectum ipſius quod quid eſt ſemper eſſe verum. Hîc tamẽ aduertendum, quòd veritati huiuſmodi ſimplicis intelligentiæ non opponitur falſitas, ſed ignorantia: quemadmodum item Ariſtoteles teſtatur in nono Primæ philoſophiæ: niſi ſimplex is conceptus compoſitionem aliquam in ſe habeat; ratione cuius dici poſſet falſus: vt ſi quis exiſtimaret difinitionem alicuius rei eſſe animal inſenſibile. huiuſmodi ergo eſt veritas intellectus, quæ primùm nobis illuxit: inde deducta eſt veritas ad res ipſas; ex habitudine tamenq, uam habent ad intellectum prius, deinde poſtea diuerſa etiam quadem ratione, quam exponemus paulò inferius. Ad intellectum verò res duobus modis referri poſſunt, aut ſicuti effectus illius intellectus, ad quem referuntur; ſeu ſicuti cauſæ intellectionis ac ſcientiæ. Res omnes, quæ natura conſtant intellectui noſtro collatæ ſe habent vti cauſæ intellectionis ac ſcientiæ: nam cognitio noſtra gignitur à rebus à quibus intellectionem haurimus. At res artificio confectæ intellectui artificis collatæ ſe habent vt effectus ad cauſam: nam ſecundum ideam ſeu formam domus mente artificis conceptam domus conſtituitur: ſimili ratione ſtatua omniáque huiuſmodi conſtant. Ab intellectu igitur ad res ipſas deducta eſt veritas, vt quædam veræ dicantur res, quædam falſæ. ad illas res, quæ natura cõſtant, ac ſunt cauſa intellectionis noſtræ, veritas ac falſitas quodammodo per accidens ac remotè attribuuntur; quoniam res non per ſe habent habitudinem

A tudinem ad intellectionem noſtram, ſed ſicuti menſura ad menſuratum, de quo modo habirudinum ſuprà diximus. Veræ ergo res dicuntur, quæ aptæ natæ ſunt gignere in nobis cognitionẽ veram. at falſæ, quæ in ſe aliquid habent, vnde facilè decipi poſſumus: ſic dicimus verum hominem: pictum verò, dicimus falſum hominem. Eadem ratione verum aurum, & aurum pigmentum dicimus aurum falſum. falſum etiam hominem appellamus mẽdacem & fictum ratione non diſſimili. Hoc ergo pacto ab intellectu noſtro ad res narura conſtantes deducta eſt veritas ac falſitas. At ea quæ atte confecta ſunt, cùm ſint effectus mentis artificis arte prædíti, ac ab arte pendeant, magis propriè atque intimius vera falſáve dici queunt ex intellectione noſtra. dicimus namque veram domum, quæ reſpondet ideæ domus cõceptæ; falſam verò domum, quæ deficit ab idea illa. à quo modo paulatim B latiùs ſerpit veritas ac falſitas. Nam cùm vnuſquiſque effectus ſimilitudinem gerat ſui principij, is effectus, qui principio ſuo accedit, verus appellari poteſt: at ille qui deficit, falſus; ac quanto magis effectus acceſſerit ad cauſam, tanto plus etiam veritatis obtinebit: quanto verò defecerit, tanto quoque magis obtinebit falſitatis. Cæterùm quoniam omnia entia dependent à primo ente, tãquam à cauſa efficiente (vt infrà lucidiſſimè efficaciſſimíſque rationibus probabimus) ac quandam entis primi ſimilitudinem adſequantur. idcirco veritas adæquata eſt entitati, vt vnumquodque ens etiam verum dicatur: atque ea ratione, qua ens vnumquodque deficit ab ente ptimo, tanto etiam minus compos ſit veritatis: atque ad falſitatem accedat, ſicuti accedit ad non eſſe. Hinc apparet illud, quod paulo antè dicebamus, verum C valde propinquum eſſe vni. Nanque quanto effectus magis eſt vnus cum cauſa, tanto etiam magis obtinebit veritatis. inde fit, vt quoniam primum principium eſt, maximè ſibiipſi vnum, neque ad aliud, ſed ad ſeipſum refertur; ſicuti eſt maximè ens, ac maximè vnum, ita etiam ſit maximè ac præcipuè verum; vtpote quòd ſit omnibus aliis cauſa entitatis, vnitatis ac veritatis: ipſum verò ſibiipſi, & à ſeipſo ſit ens, vnum ac verum. Quapropter Ariſtoteles in ſecũdo libro Primæ philoſophiæ inquit eandem eſſe in vnoquoque diſpoſitionem entitatis ac veritatis, quem locum ſuprà adduximus. Quamobrem prima quæque principia entium quia ſunt maximè entia, maximè quoque vera eſſe. Ergo ex hiſce compertum cuilibet eſſe poteſt, verum D dici æqualiter enti. de quo quoniam ſatis dictum videri poteſt, pro modo huiuſce compendij, paucis à nobis agendum eſt de falſo, quod opponitur vero. Falſum, ſicuti etiam verum, primò deprehendimus in intellectu, ac in ſecunda operatione intellectus, quæ ſiue fiat compoſitione ſiue diuiſione ac negatione; ſi non reſpondet rei, quam ſignificat, falſa eſt & nuncupatur. prima verò & ſimplex mentis intelligentia licet dicatur vera, falſa tamen meritò dici non poteſt, niſi per accidens, ratione alicuius cõpoſitionis in ea exiſtentis, vt ſuprà diximus. Quamobrem in nono Primæ philoſophiæ libro Ariſtoteles dicit, huiuſmodi veritati primorum intellectum non opponi falſitatem, ſed ignorantiam. Ad res poſtmodum deducta

eſt falſitas. Ac primùm falſæ quædam dicuntur, eo quòd natæ ſunt deceptionem párere ac falſitatem, vt falſum aurum auri pigmentum, & fel, falſum mel: inde falſitas etiam transferri poteſt ad effectus illos, qui deficiunt à cauſa ſua, vt ſicuti quatenus cauſam adſequuntur, dici poſſunt veri; ita etiam, quatenus à cauſa deficiunt, falſi nuncupantur ac veluti ſpurij. de huiuſmodi falſitate tractate pertinet ad primum philoſophum, quemadmodum etiam tractatio de vero, quod falſo huic opponitur, eſt philoſophiæ primæ. Hoc igitur falſum ad multitudinem pertinet, & ad non eſſe. nam ſicuti verum dicit indiuiſionem & vnitatem effectus cum cauſa; ita contrà falſum diuiſionem ſignificat, quæ multitudinis eſt & non entis: & quemadmodum ea ratione, qua vnumquodque aſſequitur aliquam ſimilitudinem entis, dicitur ens, ac econtra, qua ratione deficit à perfecta ratione entis, dici poteſt non ens: ita etiam quatenus vnumquodque attingit ad ens, dicitur & concipitur vt verum: quia tamen quoduis à perfecta ratione entis deficit; idcirco in vnoquoque eſt falſitas, præterquam in primo principio omnium. & ſicuti non ens non exiſtit niſi in quopiam ente, & multitudo non conſtat niſi in quapiam vnitate; ita etiam falſum minimè conſtat præterquam in quopiam vero, vt exploratum cuilibet facilè eſſe poteſt. illud autem quod penitus falſum eſt, neque in vlla parte nititur vero, vtique neque dici neque intelligi poteſt; verùm pertinet ad abyſſum illam multitudinis, à qua omnis vnitas ſit remota, & ad denſiſſimas tenebras non entis, nequaquam ab acie mentis penetrabiles. de vero & falſo hactenus. poſtremo nunc loco de bono nobis agendum eſt. Boni conceptus, quẽadmodum ſuprà diximus, principiò deductus eſt ab appetitu, quod ſuperius annotauimus; vt id ſcilicet diceretur bonum, in quod appetitus fertur: quamobrem Ariſtoteles in principio Ethicorum dixit, bonum eſſe quod omnia appetunt. Sed quoniam appetitus tendit in res prout in ſe ſunt, non autem ſecundum quod ſunt in appetitu; ideo bonum magis attinet ad res ipſas, quàm verum: quoniam intellectus rem quampiam non intellegit, niſi prout res eſt in intellectu intelligente. Bonum igitur ſignificat id quod appetibile eſt. Verùm poſtmodum cùm ad vlteriora intellectus proceſſit, inſpexítque nihil eſſe appetibile præterquam perfectum, & inquantum perfectionem quandam habet, poſt primum illum conceptum boni & poſt rationem appetibilis, adinuenit atque applicuit conceptum boni perfecto, rei cuicunque, quæ perfectionis eſſet compos. Et cùm omne ens, quatenus eſt particeps entis, ſit etiam perfectionis eſſe cuiuſpiam particeps, omne ens concepit vt bonum quodpiam: ſicque bonum enti æquum factum fuit; quamuis aliam rationem dicat ens, aliam verò bonum: id namque, quod ſuprà dictum eſt, pluries quoque eſt repetendum, eo quòd intellectus noſtri conceptus deficiunt à ſimplici illo, cui hæc omnia primò conueniunt: idcirco ad id quod ſimplici intelligentia adſequi non potuimus, multis conceptibus peruenire conamur. Bonum ergo idem eſt cum ente & vno: ſed ratio boni alia quædam eſt ab vtriuſque eorum ratione. nam bonum perfe-

A perfectum quoddam dicit:hoc verò neque ens, neque vnum primò ſignificat,licet,vt ſæpe diximus, in vniuſcuiuſque eorum ratione appareat ratio aliorum . Cùm igitur ita ſe habeat ratio boni ad entis rationem: hinc eſt vt quamuis bonum æqualiter enti dicatur, nihilominus ens ſimpliciter, & bonum ſimpliciter differant:nam per eum actum, quo vnumquodque exiſtit, id eſt,per actum & formam ſubſtantialem res eſt ſimpliciter: per actum ſecundum & vltimam perfectionem res eſt ſecundum quid, non ſimpliciter: is namque actus poſterior accidens eſt. econtra verò per vltimam perfectionem & actum ſecundum res eſt bona ſimpliciter: per actum verò ſubſtantialem eſt ſecundum quid bona: quoniam ratio entis ſumitur ab eo,idque primò ſignificat, quo aliquid exiſtit. at ratio boni ſumitur ab eo, quo B quodpiam perfectum ſit & conſummatum. idcirco cùm actu ſubſtantiali res exiſtant;actu verò ſecundo,qui accidens eſt,minimè; ſunt quoque entia ſimpliciter & abſolutè ab actu ſubſtantiali, non ab actu ſecundo. At quoniam vnaquæque res conſummata & perfecta eſt ſua operatione actúque ſecundo,non autem forma ſubſtantiali & actu primo; ideo vnumquodque eſt ſimpliciter bonum per actum ſecundum, qui poſterior eſt, non autem per priorem ſubſtantialem ſcilicet. Quoniam ergo ratio boni in perfectione conſiſtit,perfectum verò quatenus eſt perfectum,& eſt appetibile, & perfectionem ſuam communicat eis quæ capacia illius ſunt: ita namque Ariſtoteles dicit in ſecũdo ac tertio libro de Anima,quòd animatum cùm ad perfectionem peruenerit, gignitiuum eſt ſui ſimilis: idcirco bonũ meo iudicio C præter rationem finis,quam dicit,eſt enim appetibile,ſignificat prætereà rationem cauſæ efficientis: quoniam,vt diximus, perfecti eſt ſuam perfectionem capacibus eius impartiri. atque ex hac boni ratione deductum eſt vt dicatur bonum eſſe communicabile, boni non eſſe inuidere,boni eſſe amare. Huiuſmodi omnia,vt ego cenſeo,non ita videntur cõuenire bono,prout eſt appetibile, & prout dicit rationem finis; quemadmodum conueniunt bono,quatenus perfectum eſt: perfecti namque eſt perficere,ac ſuam perfectionem aliis impertiri. Omnia verò hæc præcipuè inueniuntur in primo & ſummo bono,in cæteris verò bonis, prout ſunt bona, pro cuiuſque captu.

Hiſce hactenus demonſtratis compertum iam cuicũque eſſe poteſt, quamuis D vnumquodque quod eſt,quatenus particeps eſt entitatis, eſſe etiam particeps bonitatis:non tamen propterea verè & propriè poſſe dici bonum niſi perfectionem eam adeptum fuerit, quæ ipſi natura debeatur. ea verò, quæ deficiunt à perfectione natura ſibi conueniente, nequaquam poſſe dici propriè bona:ideo ex huiuſmodi priuatione malum originem habet,vt inferius oſtendemus. Bonum igitur,quoniam appetibile eſt, & quia ex perfectionis redundantia impertiri his, quæ capacia ſunt, bonitatem ſuam quærit; ideo ex bono originem trahit amor, quem iuxta duplicem eam boni rationem duplicem quoque nõn iniuria ponemus: nam quoniam bonum appetibile eſt, idcirco vnumquodque appetit amátque bonum ſuum. hic autem amor non omnino plenus eſt, ſed natus, vt inquit Plato in Conui-

uio,ex abundantia & penuria. Etenim quoniam amans perfectionis & bonitatis capax eſt, ideo hac in parte videtur abundans eſſe: (nam quoddam bonum eſt quædámque perfectio eſſe boni capax) quatenus verò eo caret quod aſſequi cupit,videtur eſſe indigens. quando verò bonum quod appetebat,fuerit quodpiam conſecutum, atque in eo quieſcat, ceſſat prior ille amor, qui deſiderium quoddam eſt illius potiundi, & voluptas conſequitur, quæ eſt quædam quies in bono concupito prius, cuius compos ſit factum. Alter verò amor radicem habet in bono, non quatenus appetibile eſt,ſed ratione qua perfectum eſt. Huic amori in amante nulla eſt cognatio cum indigentia, immo totus eſt in perfectione & redundantia perfectionis conſtitutus: ſed ſi locus fuerit in digentiæ, erit in re amata, modo prorſus priori amoris ſpeciei oppoſito. nam in amante indigentia erat, in amato abundantia. Hic econtra eſt,ac quidem longè perfectior eſt poſterior hic amoris modus.ille namque qui amat priori eo amoris genere, bonum quod appetit,ſibi,non amato cupit. At illud,quod perfectum in ſe eſt amátque vt impertiatur bonum quod poſſidet, verè ac propriè non ſe amat, neque ſibi bonum cupit, ſed alteri. huiuſmodi verò amor naturam boni conſequitur, ſicuti riſibilitas naturam hominis. Qua in re mihi videtur Auicenna valde laborare,neque ſatis attigiſſe huius amoris naturam. ac propterea neque ſatis perſpexiſſe quænam ſit boni,ac perfectione redundantis natura.In eo nāque loco vbi tractat quomodo res à primo principio productæ fuerint, videtur non poſſe ſatis intelligere,quonam pacto agens quodpiam ex propoſito in agendo ſibiipſi bonum non quærat: multúmque in hoc nodo vertitur,tanquam amor omnis ſignificet in amante indigentiam quandam,cuius perficiendæ gratia amet. At nos dicimus perfectū ac redundans bonum amare, atque ex amore agere, non vt ſibi bonum cupiat aut quærat,verùm vt his impertiat, quæ capacia ſunt. Quinimmo hic amor in bono exiſtens excitat ſecundum amorem in indigente; facítque vt indigens ac perfectibile perfectionem ac bonum ſuum cupiat,quærat,ac tandem adipiſcatur. Lōgè melius Plato in Timæo, Cauſam etenim productionis rerum cùm adferret,inquit,conditor optimus erat: ac optimi non eſt inuidere: nam inuidia procul abeſt à natura perfecti & à natura potioris illius amoris,quo bonum aliis quæritur: ſed cum eo amore, qui indigentis eſt, ſatis conuenire inuidia poteſt: qui ſi expellere voluerit inuidentiæ virus, neceſſe eſt vt pro viribus priorem illum amorem æmuletur; vt ſcilicet qui amat bonum cupiat capacibus boni, ſiue id iam adepta ſint, ſiue deſiderio in id ferantur, quod ab ipſo tribui illis queat,vel ab alio quopiam.Cæterùm de modo productionis rerum à prima cauſa, ac de amore plura proceſſu operis à nobis dicentur. Negotio de quo in præſentia agimus,hæc ſint ſatis;ſi illud tantùm adiunxerimus vtrumque amorem extaſim amantis facere. Nam in poſteriore amoris genere, quo aliquid cupitur vt bonum & appetibile, amatum fit forma amantis,qua ratione neſcio quonam pacto amans in amatū tranſformatur,ac extra ſe fit.Nō diſſimili modo in priori quoque amoris genere, quo

E F G H

A quo bonum amat ea quæ ſunt perfectionis capacia ſuámque eis bonitatem impertit, extra ſe fit bonum: ac neſcio quonam modo incipit eſſe in altero, eo ſcilicet cui ſe impertiit. Conſequens tractatui de bono eſt, vt nonnulla de malo diſſeramus, quod bono opponitur, ceu falſum vero, & vni multum. Nonnulli exiſtimauêre, in quibus Pythagorici fuiſſe videntur, malum eſſe naturam quandam bono oppoſitam. At cùm ea, quæ ſunt effectus, ad primas cauſas, primáque principia quædam reducantur, inuenêre principia prima malorum diuerſa, quin potius oppoſita principiis bonorum. At quoniam Pythagorici magni faciebant numeros, atque inter cæteros denarium; ideo conſtituêre decem malorum principia; de quibus Ariſtoteles B meminit in primo libro Metaphyſices: ſed Themiſtius latiùs in tertio Phyſicorum. Ab hiſce nonnulli diſſenſêre. Ac quoniam multitudo omnis ad vnitatem reduci, ad eámque tendere videbatur, vnum quoque dixerunt principium malorum oppoſitum primo bonorum principio. Hanc poſitionem longius refellere ſi vellem, acta, vt dici ſolet, agerem: cùm à ſummis viris, magnis pulcherrimíſque operibus ſint huiuſmodi poſitiones confutatæ. Nobis tantùm id ſufficiat dixiſſe, Omnem naturam, quatenus eſſe habet, bonam eſſe; neque omnino ab appetitu boni recedere poſſe: quamuis fortaſſe à potiori bono ad inferius retrocedat; fieri tamen nequit, vt omnino ab appetitu bono deſtituatur, néue ipſa quodpiam bonum non ſit. Sed dicet quiſpiam, Si malum natura nulla eſt, quo modo ergo erit malum in re- C bus, quæ tamen plurima eſſe quilibet exploratum habet? huic reſpondemus, malum non eſſe in rebus veluti naturam, ſed tanquam priuationem quandam, ratione cuius ſubiectum, in quo eſt, atque natura cui adiuncta eſt huiuſmodi carentia, mala dici conſueuêre. ſicuti ergo non ens non exiſtit, niſi coniunctum alicui enti; quomodo namque non ens per ſe exiſtat? ita malum eſſe nequit præterquam bonum coniunctum. Nam cùm ab ipſo bono recedimus, iam in particularibus bonis incipit apparere perfecti boni defectus ac priuatio; quoddam videlicet veſtigium mali. quòd ſi adhuc infrà tetenderimus, inueniemus in bonis contractioribus non tantùm defectũ ſummi abſolutíque boni, verumetiam defectum boni; quod alioqui naturę illi deberetur. ac tunc primum tum videri, tum eſſe malum incipit. Pro- D priè namque id malum dicere ſolemus, cui deeſt quodpiam bonum, quod illi natura debetur: vt id ſcilicet ſit malum, quod à natura ſua degenerat. Præterea bona hæc contracta ob imperfectionem & contractionem ſui, ſimul eſſe non poſſunt; ſed vnius adeptionem cõſequutionémque ſequitur abolitio corruptióq; alterius: immo inuicẽ incipiunt eſſe inimica, aduerſantia atq; cõtraria: inde fit vt alterum alteri corruptionẽ atque interitũ moliatur. Hinc turba illa malorũ prodit: quæ tamen omnia licet viciſſim ſibi ſint mala ac perniciosa, attamen abſolutè mala non ſunt, ſed contracta bona. Ex defectu ergo & priuatione malum, neque habet per ſe cauſam efficientem, ſed, vt probè inquit Auguſtinus, malum cauſam habet deficientem, niſi fortaſſe per accidens: quoniam cauſa generationis cuiuſpiam rei, item cauſa eſt

corruptionis alterius rei per accidens: idcirco etiam mali & priuationis per accidens cauſa eſt. Malum igitur non opponitur bono, vt natura quædam, ſed vt priuatio; quæ tamẽ non exiſteret niſi in bono eſſet & bono cuipiam adiuncta. Verùm cùm in operatione cuiuſpiam defectus, & priuatio huiuſmodi fuerit, id propriè peccatum dici ſolet. Vnde etiam natura peccare dicitur, cùm monſtrum generatur. ſin verò ea actio agentis rationalis fuerit, iam non tantùm peccatum, ſed etiam culpa eſt. inde habitus ac diſpoſitiones ad huiuſmodi operationes vel rectas vel prauas, dicuntur virtutes ac vitia: Ac iam inter bona malàque huiuſce ordinis incipit apparere contrarietas, vt malum non tantùm boni priuatio ſit, ſed etiam bono cõtrarium. Cæterùm quoniã de bono & malo generi morum proprio non eſt primæ philoſophiæ ſpeculari, ſed illius doctrinæ, quæ moralis ſeu ciuilis dici ſolet: idcirco hæc in præſentia miſſa faciamus, dicamúſque quamuis malum propriè ſumptum nõ ſit quicumque defectus boni, ſed priuatio, id eſt, defectus boni, quod alioqui naturæ illi deberetur: tamen larius ſi rationem mali extendamus; quicunque boni defectus poterit dici malum. atque hoc pacto nullum ens præter primum erit immune à malo; ſicuti etiam nullum ens à primo immune eſt multitudinis non entis, & falſi, vt ſuprà oſtendimus. Ac ſicuti non ens purum immixtum enti, id eſt, in quo nihil omnino ſit entis, & ea multitudo, quæ omnino ſit expers cuiuſcunque vnitatis; & falſum, in quo nihil vlla in parte ſit veri, non tantùm exiſtere non poſſunt, ſed neque etiam intelligi: ita malum illud, quod omni ex parte ſit boni expers, non tantùm exiſtere ſuapte vi poterit, ſed neque percipi mente poterit. Hæc ferè prodita ſunt ab antiquioribus philoſophis tanquam enti æqualia. Auicẽna poſt priſcos excellens autor, quatuor hiſce addit, rem & aliquid. Sed quoniam res dicitur tanquam quæ eſſe ratum habeat; & aliquid veluti non aliud quid à ſeipſo, ſed ſibi indiuiſum; ideo res attinens quoddam, agnatúmque enti videtur: aliquid verò vni, nam non eſſe aliud quid à ſeipſo ſi quis dixerit, dicet vtique illud eſſe à ſe ipſo indiuiſum, quod eſt vnum eſſe. Quamobrem cùm ſatis ſuperius tractatum à nobis ſit tum de ente tum de vno, non eſt quod præterea vel de re vel de aliquo quidpiam ſit addendum. Verùm quoniam præcipua entis diuiſio deductióque eſt per actum & potentiam, operæpretium erit, maximéque ad primam philoſophiam accommodatum, vt pauca quædam perſtringamus de vtroque horum. Nam ſi plurimum vellem in ea re immorari, de qua Ariſtoteles ſummus philoſophus accuratè luculentérque diſſeruit in nono libro Primæ philoſophiæ; ineptus meritò haberi poſſem. Potentia propriè ſumpta duplex eſt, actiua inquam & paſſiua. actiua potentia eſt principium agendi in alterum, inquantum alterum. potentia verò paſſiua eſt principium, quo quodpiam poteſt ab altero pati, inquantum alterum. Non dicimus tranſmutandi, vt Ariſtoteles, ne preſſius accipere potentiam videamur: eam ſcilicet, quæ eſt in rebus mobilibus. hîc etenim etiam actionem & paſſionem latiſſimè capimus, non eam preſſam quæ non eſt abſque alteratione. Potentia verò actiua, quæ eſt agendi principium,

A cipium, primò quidem duplex eſt, rationalis ſcilicet & irrationalis: irrationalis potentia eſt tantùm ad vnum, vt puta potentia calefaciendi in igne & frigefaciendi in aqua. Rationalis verò potentia eadem eſt contrariorum, quoniam eadem etiam eſt ratio contrariorum, eadémque ſcientia. idcirco huiuſmodi rationalis potentia cùm ſimul agere contraria nequeant, ex ſe verò ſit indeterminata ad contraria, in actum non prodit, niſi per electionem definiatur ad alterutrum. Paſſiua verò potentia, quæ eſt principium patiendi, quædam quæ magis propriè etiam potentia eſſe & dici conſueuit, ea eſt quæ actum excludit. Alia verò potentia eſt, quæ actum non excludit; id eſt, quæ eſſe nequit abſque actu ſuo, cui ſubiicitur: & ideo poten-
B tia & ſit & dicatur. Prioris ordinis potentia paſſiua eadem eſt contrariorum: non enim carere actu vnius contrarij poteſt, niſi perficiatur ab altero comparíque contrario: & idcirco eadem eſt quæ ab vtroque contrariorum, quamuis non ſimul poteſt perfici. Contraria namque, vt ſuprà diximus, conueniunt in eodem genere atque in eodem ſubiecto. non tamen inficias iuerim, hanc potentiam, quæ contrariorum eſt, magis propenſam natura eſſe, potiúſque habere id contrarium ex duobus quòd ſe habet vt habitus, & perfectius eſt, quàm alterum quòd vel imperfectius eſt, vel vt priuatio ſe habeat. At illa potentia quæ actum non excludit, ſed ſubiicitur actui proprio, ab eóque perficitur; eadem non eſt contrariorum; quia eorum alterum tantum ſibi adſciuit vt proprium: ac huiuſmodi potentia in-
C uenitur in corporibus cœleſtibus; necnon etiam in ſubſtantiis illis, quas proprietatibus quibuſdam natura inſigniuit, vt puta ignem caliditate & aquam humiditate. quocirca Ariſtoteles in Prædicamentis cùm dixiſſet illorum eſſe aliquid medium, quorum non eſt neceſſarium alterum ineſſe ſuſceptibili, ſubdit, niſi ſi qua eorum alterum natura ſibi præſcribat. In hiſce tamen vbi vera eſt contrarietas, quamuis eadem ſubſtantia completa, vt puta ignis vel aqua, non ſit ſuſceptiua contrariorum; materia tamen ex qua conſtant huiuſmodi ſubſtantiæ, eadem ſuſceptiua eſt contrariorum. Tot igitur ſunt potentiæ ſpecies, quibus illud commune eſt vt ſint quædam inchoationes actus ac perfectionis: quamobrem inchoatio & potentia ad imperfectionem, ſeu ad priuationem & corruptionem à nobis potẽtia non
D dicetur, ſed impotentia. Nam quemadmodum illud, quod non poteſt quapiam perfectione perfici, impotens & eſt & dicitur; ita etiam illud, quod poteſt imperfici, ſeu perfectione quapiam priuari, impotens eſt, ac per impotentiam imbecillitatémque, non autem per potentiam, dicitur poſſe incommodum illud pati. econtra reſiſtere ac repugnare corrumpenti imperficientíue eſt ex potentia. Vt ergo diximus, vera potentia eſt quædam actus inchoatio, diuerſa tamen ratione inchoatio actus intelligitur in potentia paſſiua & in actiua. Nam paſſiua potentia inchoatio quædam eſt actus, qui pertinet ad id in quo eſt potentia, immo qui perfectio eſt illius potentiæ. At is actus, cuius inchoatio eſt potentia actiua, non eſt perfectio agentis aut potentiæ actiuæ, ſed patientis ac paſſiuæ potentiæ. &

ideo potentiã paſſiua imperfectionẽ quandam ſignificat in eo in quo eſt,cuius actus proprius perfectio eſt. At potẽtia actiua nullã dicit imperfectionẽ in agente,immo ex perfectione eſt.Non enim eſt inchoatio actus ſeu perfectionis agentis in agentéque,ſed eſt inchoatio effectus agẽtis.Nam effectus omnis antequam fiat,ſicuti eſt in potentia patiẽtis, ita quoque eſt in virtute agentis. & idcirco in vtroque inchoationẽ quandam habet. Sed diuerſa eſt hæc inchoatio,quia in patiente eſt imperfectio capax perfectionis;in agente verò eſt perfectio & virtus agentis. Verũtamen potentia hæc agẽtis, quã diximus inchoationẽ effectus,tanquam quæ effectum cõtineat,triplici modo ſe habere poteſt ad effectum. Nam vel continet effectum ſecundũ eam rationem,ſecundum quã effectus producitur ac exiſtit; vt ignis qui ignem generat.vel effectus continetur in potentia agentis, non eadẽ ratione qua in ſe eſt. hoc verò adhuc duplici ratione accidere poteſt; nam vel imperfectiori modo cõtinetur effectus in agente quàm ipſe in ſe eſt, vel modo & ratione perfectiori. Exemplũ prioris,ſicuti ſemẽ in quo eſt vis productiua animalis vel plãtæ,ſeu ſerra in qua eſt vis factiua ſcãni. Poſterioris modi exemplũ,vt in ſole eſt vis plãtæ productrix,& in corporibus cœleſtibus vis eſt horũ inferiorũ generabilium effectiua:non quòd in eorũ potentia ſit forma plãtę aut cuiuſpiã generabilis ſecundũ eandem rationẽ, qua eſt in plãta aut in quopiã alio generato,nec ſecundum rationẽ inferiorẽ, vt in inſtrumẽto,ſed quoniã inſit ſecundum eminentiã& excellentiam quandã.Quo in loco illud nõ eſt prætereundũ, agentia illa,in quibus eſt effectus forma,ſeu ſecundnm eandẽ rationẽ,ſeu ſecundum inferiorẽ rationẽ,eſſe veluti inſtrumenta quædam,& indigere ad actionẽ quæque ſuã, ſuperioris agentis fomento,cuius ratio eſt, primò quãtum ad illa agentia, in quibus effectus eſt ſecundũ inferiorẽ modum;quia ex nihilo nihil fit:idcirco nihil poteſt actione ſua pertingere ad id quod eſt perfectius ſe. Quamobrem ſi effectus in quopiã fuerit ſecundum rationem inferiorẽ,impoſſibile eſt id agens virtute propria pertingere ad eũ effectum producendum;ſed indiget ſuperiori agente,in quo effectus perfectiori modo ſit,cuius poſterius hoc agens veluti inſtrumentum ſit. At agẽtis,in quo effectus ſit ſecundũ eandem rationem, illa eſt conditio,vt eſſe nõ queat effectus cauſa, præterquam dum ſit,ſeu in fieri, non autem in eſſe; eò quòd non eſt cauſa formæ illius per ſe, id eſt inquantum talis forma eſt: ſic enim ſui ipſius eſſet cauſa.indiget ergo ſuperiori agẽte,quod ſit cauſa per ſe illius formæ. Etenim cũ effici queat,cauſam habeat neceſſe eſt. Aliter etiam eandem rationẽ formemus, Omne in quo aliqua perfectio exiſtit ſecũdum participationẽ, indiget vt foueatur ab aliquo, in quo forma illa perfectè ſecundum ſe totam exiſtat;id eſt cõpletè & non participatione quadam. Tale autem agens opus eſt, vt contineat formam illam eminentiori modo & ratione potiori;iam enim ideæ repudiatæ ſunt. Ecce quonam pacto colligitur illud agens,in quo eſt forma effectus ſecundum eandem rationem,indigere ſuperiori quodam agente à quo foueatur;eo inquam in quo forma effectus non ſit ſecundum participationem, ſed ſecundum eminẽtiam.Satis iam arbitror

A bitror expoſitum eſſe quonam pacto diuerſa ratione inchoatio actus ſit in potentia paſſiua & in potentia actiua. ſed quoniã ratio & deffinitio potẽtiæ ſumitur ab actu, vt perfectius intelligãtur ea, quæ dicta ſunt de potẽtia; pauca quædã de actu ſubiicienda ſunt his, quæ de potentia tractata ſunt. Actus omnis perfectionẽ dicit. perfectio verò multiplex eſt: nam quędã ſunt perfectiones, quæ cõplent ſubſtantiam per ſe exiſtentem. ac eiuſmodi perfectiones dicuntur formæ ſeu actus ſubſtantiales, à quibus ſubſtantia eſſe habet. quædã verò perfectiones adueniũt ſubſtantiæ iam exiſtenti: & hæ, actus accidentales nuncupantur: hi verò quidã perfecti ſunt, quidã imperfecti, id eſt, ſemper admixti potentiæ. perfecti, vt albedo, nigredo, figura, ac huiuſmodi.
B imperfecti, vt motus & tempus: nunquã enim horũ actus perfectus eſt, ſed ſemper potentiæ admixtus. quare ſi quis omnẽ ab eis potentiam auferat, auferet etiam proculdubio quęuis actum vt omnibus conſtat. Ex actibus illis qui perfecti ſunt, quidam ſecundum eſſe & ſecundum ſpeciẽ ſunt imperfectiores ſubſtantia, ſicuti accidentia per accidens & proprietates quæ ſubſtãtiam quampiam conſequuntur: Nonnulli verò actus qui itidem accidentia ſunt, quamuis ſecundum eſſe imperfectiores exiſtant ſubſtantia, cuius ſunt actus; tamẽ ratione propriæ ſpeciei perfectiores ſunt ſubſtãtia illa cuius ſunt actus. huiuſmodi ſunt operationes & habitus perfectiui ſubſtantiarum, vt ſcientia & intelligere intellectui cõparata: quæ quoniam accidẽtia ſunt, vtique imperfectius etiã eſſe habebunt quàm ſubſtantia, vtpote quæ per ſe exi-
C ſtit. Attamen ſecundũ rationem propriæ ſpeciei ſunt ſubſtantia perfectiora; quia ſunt quædam participationes naturę ſubſtantiæque longè ſuperioris ac potioris intellectu; in qua natura vtique ſubſtantiæ ſunt. at in natura inferiori, à modo propriæ ſpeciei degenerãt, atque accidentia fiũt, participationéſque ſunt naturæ longè præſtantioris, per quæ intellectus quodam modo attingit ea, quæ ipſo præſtantiora eminentioráque exiſtunt. Actus verò ſi cõparetur ad potentiam, prior eſt & diffinitione & natura & perfectione, necnon etiã tempore, ſi potentia tẽporaria fuerit, non æterna. Quòd actus perfectior ſit potentia, perſpicuũ eſt: nam potentia eſt inchoatio actus, actus verò perfectio potentiæ. Quòd etiã natura prior ſit actus, manifeſtũ eſt; nam perfectũ natura prius eſt imperfecto: imperfectũ etenim tum dicitur, cùm exi-
D ſtit per deficientiam à perfecto. Quòd etiam deffinitione prior ſit actus, nulli ambiguum eſſe poteſt: nam potentia neque definiri poteſt neque intelligi niſi per actum: actus verò non eget in ſui deffinitione potentia. At quòd tẽpore prior ſit actus potentia temporaria, neminem latet: nam potentia illa non potuit deduci de non eſſe ad eſſe, niſi à quopiam quod actu eſſet. Cæterùm in his, quæ de potentia ad actum deducuntur, potentia tẽpore eſt prior actu illo, non autem actu abſolutè, quoniam effectus nullus de potentia ad actum deducitur, niſi ab aliquo exiſtente in actu. Quamquam longè plura dici poſſent de potentia & actu, nihilominus compẽdio huic noſtro ea, quæ hactenus diximus, ſatis videri debent.

LIBER QVARTVS.

SAPIENTIAM non circa partem quampiam entis,vt cæteras ſcientias, ſed circa ens ipſum verſari, atque agere de primis principiis entium, quatenus F
entia ſunt, iam ſtatim in exordio huius opuſculi expoſuimus. necnon etiam oſtendimus ens de entibus dici, non eadem ratione, neque penitus diuerſa, ſed ad eandem, quæ primis entium conueniat. ob vtramque igitur cauſam aggrediēda à nobis tractatio eſt de primis principiis entiū; ex quibus deductum deriuatúmque eſt ipſum eſſe,in cætera omnia quæ ſunt. Primùm verò omnium id breui ratione probandum eſt in principiis entium, cuiuſcunque illa fuerint ordinis, non poſſe in infinitum procedi,ſed ad quædam principia deueniri,quæ ſint prima,& in quibus ſiſti oporteat: quod certiſſimo argumento ita ſe habere conuincitur. G
Nam in vnoquoque genere principiorum, in quo principia quæpiam fuerint priora; quædam verò poſteriora & veluti ſecunda principia, ſemper omnis vis poſterioris dependet à priori cauſa in eo genere,illíque innititur. exempli cauſa,in genere principij efficientis,ſi duo agentia fuerint, alterum poſterius, alterum prius; poſterius agens ſemper innititur vi prioris: quæ ſi ceſſaret,poſterius vtique agens nihil poſſet agere. ſic ſerra nihil agit niſi adſit faber lignarius; neque plantæ ſemen aut animalis abſque vi cœleſtiū corporum. Eadem propemodum ratio eſt in genere cauſæ materialis: materia namque ſecunda opus eſt vt primæ inhæreſcat; ex qua vim habeat, vt materia & eſſe,& dici queat. ſic in finibus,medij etenim propter vltimū finem expetuntur.Non diſſimilis modus eſt formæ; omnes namque differētiæ ſu- H
periores continentur in vltima differentia; atque ab ea complentur. quamobrē vniuerſali quadam ratione probatum ſatis videri poteſt, medias quaſque cauſas veluti inſtrumenta quædam eſſe priorum ſui generis: inſtrumēta verò non agunt,neque vim vllam habent, ſi virtus primi agentis ceſſauerit. Ex his liquidò,& luce clarius colligitur,infinita principia eſſe non poſſe, ſed ad prima deueniri. nam in infinitis principiis nullum conſtitui primum poteſt,ſed omnia media ſunt, ac veluti inſtrumenta: inſtrumentum verò agere quodpiam nequit virtute primi principij ceſſante. igitur ad prima deueniendum eſt,à quibus vis in poſteriora defluat. Ariſtoteles in ſecundo libro Metaphyſices rationes adducit, quibus ſigillatim in vnoquoque genere cau-

A re cauſę id probet, quas in eo loco facilè quilibet poterit intueri, vt omittam ea, quæ dicit in octauo Phyſicorum de cauſa mouente, & in primo Poſteriorum de cauſa formali, quam explicat definitio. Cùm ergo omnino repudiandus ſit proceſſus ad infinita, & ad prima principia deueniendum; vtique etiam entium, quatenus entia ſunt, prima aliqua principia cōſtituenda ſunt. Verùm quoniam tum intrinſecæ cauſæ principia appellantur, tum extrinſecæ vt efficientes & fines: ſi qua fuerint principia, cauſæue ſeu intrinſecæ ſeu extrinſecæ, quæ pēdeant ab aliis cauſis: ea nimirum principia prima entium neque eſſe neque dici iure poterunt. De primis ergo principiis entiũ (omiſſo interim an vnũ ſint an plura) primùm ſcrutari conemur, quid non ſint:

B deinde verò pro tenuitate ingenij noſtri eo quo poterimus pacto tentabimus leui ſignificatione innuere quid ſint. Principium primum entium corpus eſſe non poteſt, multis de cauſis: nam corpus omne mobile eſt, motus verò generatio quædam, qua de quodam nō eſſe tenditur ad quoddam eſſe: à primo verò principio totius eſſe, maximè alienum eſt non eſſe. Amplius motus omnis actus eſt entis in pōtētia. Cùm autem actus prior ſit potentia qualibet, vt ſuperius comprobatum eſt, primo enti potentia conuenire non poteſt, quamobrem neque corpus eſſe. Præterea omne mobile à motore quodam mouetur, qui eſt prior & perfectior mobili: primum verò à nullo mouetur, neque ab vllo pendet: ergo primum principium non poteſt eſſe mobile, quare neque corpus. Amplius, omne corpus cōſtat ex partibus,

C quarum quæuis ſaltem per ſe ſumpta ſecundum rem à toto diſtinguitur: dependet igitur quodlibet corpus ab aliis à ſe: primum verò principium non poteſt pendêre ab alio à ſe: nam ſi dependeret ab alio, nō eſſet primum: non ergo primum principium corpus eſſe poterit. Idem quoque probari poteſt rationibus ſumptis ab vno: nā quauis multitudine prius eſt vnũ; corpus autem omne maximè addictũ eſt multitudini, multitudinémque præcipuè præ ſe fert igitur corpus primum locum in entibus nequaquam tenere poteſt. Minor propoſitio huius rationis adſtruitur, ne quis dubitet; tum quia corpus omne multitudinem, immo infinitatem quandam partium habet: tum quia cùm mobile ſit, de eſſe quopiam ad aliud tendit, eóque pacto quandam, vt ita dixerim, eſſendi multitudinem ſecum defert. Quòd ſi ex

D ratione boni rem hanc ſcrutatus fueris, idem proculdubio tibi liquebit. illud etenim quod continuo quodam tenore ſemper generatur, & nunquam eſt, vt inquit Plato in Timæo, certè ex omni parte perfectum atque abſolutum eſſe nequit: mobile autem omne, cuius ordinis eſt corpus, ſemper generatur; quoniam ex vna eſſendi diſpoſitione ad aliam tendit, ſimul eas omnes minimè poſſidere poteſt: ergo mobile nullum perfectè atque abſolutè bonum poteſt eſſe. Item cùm actus ſit perfectio potētiæ, id quod aliquo pacto eſt in potentia, non poteſt eſſe omnino perfectum: ſed omne corpus quia mobile eſt, eſt in potentia: motus nanque eſt actus entis in potentia; igitur nullum corpus eſt abſolutè perfectum. Amplius corpus omne conſtat ex partibus: partes autem habent eſſe deficiens, & eſſe in potentia:

ergò ratione partium quamuis alia deeſſent, in quolibet corpore eſt potentia: quare nullum corpus eſt abſolutè bonum. Ex veri etiam natura idem colligitur. nam verum id eſt, quod eſt conforme ſuo principio. Primum ergo verum eſt id quod ſibi ipſi tantùm conforme eſt, & à nullo pendet: hoc enim modo erit prima radix & prima origo veritatis. Corpus autem nullũ rationibus iam expoſitis apparet tale eſſe poſſe, vt ſit omnino independens. neque igitur prima veritatis origo ſeu fons eſſe poterit. Ecce ergo quàm luculenter probatum eſt primum entium principium corpus eſſe non poſſe. Nequit etiam fieri, vt primum principium entium ſit forma aliqua corporea, ſeu materialis. nam huiuſmodi forma duplex eſt, accidentalis inquam, & quæ ſubſtantiam conſtituit. Exploratum cuicunque eſt primum entium principium nulla ratione fieri poſſe, vt ſit accidentalis forma; quoniam accidens omne poſterius eſt ſubſtantia; primum verò principium eſt omnium primum. Amplius, accidens propriè non eſt, quia ipſum ſit, ſed quoniam eo aliquod eſt affectum. Primum verò principium entium maximè propriè eſt. Item, ens poſterius dicitur de accidente quàm de ſubſtantia: at de primo principio, ſicuti maximè, ita primò etiam dicitur; de aliis verò entibus per habitudinem ad primum. Certiſſimis ergo rationibus conſtat, euidentiſſimíſque argumentis, primum principium non eſſe formam accidentalem. Sed neque natura formæ materialis, quæ ſubſtantiam conſtituit, ac propterea ſubſtantialis forma dici conſueuit, primo principio cõuenire poteſt: forma namque materialis à materia dependet, tanquam à cauſa in ſuo eſſe: ſed primum principium à nullo dependet: quî namque fieri poſſet vt eſſet primum? igitur forma materialis minimè omnium erit. Prærerea omnis forma materialis habet eſſe incompletum; ac propterea non eſt per ſe, neque etiam definiri intelligíve perfectè poteſt, niſi cũ materia. At primo principio conuenit eſſe maximè omniũ perfectiſſimum. igitur primum principium forma materialis eſſe non poterit. Amplius omnis forma materialis diuiditur, prout diuiditur etiam materia, in qua eſt, & à qua in eſſe dependet. at diuiſibilitas repugnat primo, ſicuti etiam multitudo; quoniam eſt maximè vnũ; de cuius ratione eſt indiuiſio. Amplius, quæcunque forma materialis eſt definitiua per materiam ad certum locum, certúmque tẽpus: quamobrem actionem quoque definitam habet certóque loco, temporíve accommodatam: ſed primi principij actio minimè definita eſt; atque ad omnia pertinet. Ad hæc, omnis forma materialis eſt mobilis, atque ad ſubiecti mutationem immutatur: Sed primum principium eſt omnino expers mutationis, vt ſuperius demonſtratum eſt. fieri ergo nullo modo poteſt, vt primum principium ſit forma materialis. Eſt præter iſtas ratio Ariſtotelis in octauo Phyſicorum. nam rationibus phyſicis ſatis ei philoſopho probatum eſſe videbatur, motum æternum eſſe, atque continuum: ex quo colligi putabat virtutem mouentem nõ eſſe virtutem in corpore, ſed indiuiſibilem. virtus namque omnis diuiſibilis tẽpore finito mouet, infinito autem minimè. eſt enim virtus quæcunque diuiſibilis, quæ item corporea eſt, in corpore finito: nequit

A quit enim corpus aliquod infinitum eſſe. virtus verò corporea finiti corporis eſt finitæ actionis: nam eius pars, quia eſſe deficiens habet in minori tempore mouebit, quàm tota virtus: eo namque modo res quæuis agit quo eſt: ergo pars tempore finito mouebit. At tota virtus ea proportione, qua partẽ excedit, maiori quoque tempore mouebit. quamobrem colligitur eam etiã finito tempore moturam eſſe, non autem infinito: nam infiniti ad finitum tempus quo pars mouet, nulla eſt proportio, nulláque comparatio; quam tamen eſſe opus eſt inter totum & partem. Sic ergo omnibus exploratum eſſe poteſt primum principium entium, quod etiam cuiuſque motus prima cauſa, primúmque principium exiſtit, virtutem corpoream ſeu diuiſibilem
B eſſe non poſſe: in qua, vt ſuperius tetigimus, totum eſt poſt partes ac à partibus pendet, à quibus etiam conflatum eſt, ac ad infinitatem materiæ nõ entiſque tendit. Sed ratione quoque ſatis efficaci conuincitur primam hanc entium cauſam neque etiam eſſe poſſe formam corporis abſtractam à materia incorpoream, atque indiuiſibilem: quales ſunt animæ corporum cæleſtium. Anima nanque omnis quoniam forma eſt corporis, proportionem habet ad corpus illud, cuius eſt forma: corpus autem omne diuiſibile eſt. idcirco omnis anima vel eſt diuiſibilis, vt eæ quæ materiales ſunt: vel quandam ſapiunt præ ſe ferúntque diuiſibilitatis naturam, vt eæ quæ ſunt immateriales & abſtractæ. quà de re Plato in Thimeo dicit animam conſtitutam eſſe ex indiuiſibili & diuiſibili, ſubſtantiáque, ſiue eſſentiam dicere malue-
C ris: ac ſi diceret eſſentiam animæ conſiſtere inter ea quæ penitus indiuiſibilia ſunt, & ea, quæ penitus ſunt diuiſibilia, corporea inquam: ac propterea vtrorumque naturam referre, vt indiuiſibili ſuo attingat ea quæ indiuiſibilia ſunt animęque natura præſtantiora: diuiſibili verò item ſuo attingat corporea diuiſibilia, quibus conuenire eam oportet, vt pote quæ eorum ſit forma. Præterea omnis anima, quia eſt actus corporis, non agit in exteriora, præterquam vtens corpore cuius eſt forma, tanquam inſtrumento actionis: & idcirco nõ agit niſi per motum. Omnis verò huiuſmodi actio definita ac terminata eſt, neque ſe extendere poteſt ad omnia entia: ideo primũ entium principium anima eſſe nõ poteſt. Verùm neque etiam eſt intellectus purus ſuperior anima, is ſcilicet, qui ſecundum proprietatem, & non eminentia
D quadam dici debeat intellectus ſeu intelligentia (nam ſecundum quandam eminentiam principium entium eſſe & dici intellectum infrà oſtendemus) in eo etenim, qui propriè intellectus eſt; quamuis omnia ſint, attamen definito determinatóque modo ſunt; ratione ſcilicet intelligibili, eius quoque intellectus eſſe ad certam quandam naturam determinatum eſt, intelligẽtiæ inquam ſeu intelligibilitatis, vt ita dicam. quamobrem in eo ipſum eſſe eſt ſecundum quandam eſſendi participationem. At id, quod eſt quadam eſſendi participatione, primum entium eſſe non poteſt: ſed neceſſe eſt vt ab eo pendeat, in quo ſit eſſe perfectum; quinimo quod ſit ipſum eſſe per ſe exiſtens; non contractum ad quampiam naturam eſſentiámve. Præterea omne agens, in quo natura aliqua exiſtit ſecundum participationem, non poteſt

eandem naturam alteri impertiri,niſi foueatur à ſuperiori agente,in quo ea- E
dem natura eminentiori modo fuerit.nam cùm in ipſo natura ea ſit partici-
patione quadam,ipſum nequit eſſe cauſa per ſe illius naturæ, ſed à ſuperiori
agente,quod ſit per ſe cauſa illius naturæ,foueatur neceſſe eſt. Hoc experi-
mento ita eſſe comprehendimus in agentibus hiſce inferioribus vniuocis:
ignis namque ignem minimè generaret, neque planta plantam, aut animal
animal,niſi à cotporibus cœleſtibus fouerentur;in quibus formæ omnes hæ
inferiores & corruptibiles exiſtunt eminentiori modo. Agens igitur, vt re-
uertamur vnde digreſſi ſumus, in quo eſt aliqua natura ſecundum partici-
pationem,non poteſt eſſe omnino ptimum,ſed ſuperiori indiget; in quo ea
natuta ſit eminentius. ſi ergo in intellectu puro eſſe ipſum participatione F
quadam eſt,intellectus vtique primum principium entium eſſe non poterit;
immo is intellectus erit à primo,quod ipſum eo eſſe impertiit. Amplius vbi
eſt diffinitio & contractio eſſendi, ibi eſt multitudo atque imperfectio: pri-
mum verò vt oſtendimus,cuiuſque imperfectionis eſt expers. Hactenus ſa-
tis explicatum ac rationibus comprobatum eſſe videtur, quid non ſit pri-
mum principium entium. Nunc verò tentandum nobis duco, ídque vere-
cũdè ſi quo modo pro ingenij noſtri imbecillitate poſſumus attingere qui-
dnam ſit. Tentabimus hoc equidẽ,ea præfatione tamẽ,vt nobis id cõſtet ,id
quod ipſum in ſe eſt, effugere & ſuperegredi omnem intelligentiam ac cu-
iuſcunque cognitionem. Verum quoniam hominis fœlicitas,vt philoſophi
Chriſtianíque perhibent,in eius contemplatione præcipuè ſita eſt, ac huius G
primæ philoſophiæ,de qua agimus,negotium illud eximium eſt,vt de Deo
notitiam tradat,eíque cognitioni ſummam operam impendat, vt in exor-
dio huiuſce operis diximus; qua de re Theologiæ etiam appellationem ob-
tinuit,pauca hæc libabimus. Illud igitur primò dicendum eſt,primum ptin-
cipium entium eſſe ipſum eſſe per ſe exiſtens, ad nullámque naturam ſiue
eſſentiam conttactum. hoc ratione comprobatur. Nam omnis natura, quæ
pluribus conuenit ſecundum analogiam quandam, perfectè atque abſolu-
tè inuenitur in primo,ratione cuius in cæteris quoque quæ ad eam analogiã
pertinent ea natura inuenitur. at ens dicitur de entibus per analogiam, vt in
ſecundo libro oſtenſum eſt. Ergo abſolutè conuenit primo enti,ac ptimæ
entium cauſæ,non autem ex contractione quadam. Amplius,illud cui natu- H
ra quæpiam ſecundum participationem conuenit, dependet ab eo cui ea
natura ineſt eminentiori modo ſiue per eſſentiam: Sed primum principium
entium à nullo pendet: igitur eſſe participatum ſeu contractum ipſi conue-
nire non poteſt. eſt igitur ipſum eſſe per ſe ſubſiſtens. Amplius,omne id in
quo eſſe contractum eſt, quandam multitudinem præ ſe fert, illius ſcilicet
naturæ cuius eſt atque ipſius eſſe, quod contractum definitúmque eſt ad
eam naturã: multitudine verò quacunque prior eſt vnitas: ideo neceſſe eſt
vt hoc,in quo apparet multitudo, non ſit omnium primum. Præterea,vbi
eſt contractio, ibi non eſt abſoluta arque omnibus modis completa petfe-
ctio ſeu bonitas: imperfectum verò quodlibet à perfecto pendet: dicitur
namque

A namque imperfectum ſecundum diminutionem perfecti. ergo in primo principio entium nulla eſſe poteſt eſſendi contractio. Erit igitur ipſum eſſe per ſe exiſtens, ad nullámque naturam contractum, ſed omnem perfectionem eſſendi in ſe continens. Poſt hoc id etiam: aſſerimus, primum rerum omnium principium eſſe ipſum vnum atque ipſum bonum ipſúmque verum. Cùm autē dicimus primum principiū eſſe ipſum vnū, vtique nō intelgimus vnū illud, quod eſt principiū numeri quódque ad genus quātitatis pertinet; ſed vnum quod eandem naturam cum ente ſignificat; quamuis ſecundum rationem ab ente diſtingatur, vt expoſitum fuit ſatis luculenter in ſecundo huius operis libro. Probatur hoc quod propoſuimus ratione. Nam

B ſi primum principium eſt vnum participatione quadam, non autem ipſum vnum, non eſſet primum. id enim quod alicuius naturæ eſt particeps, ſemper indiget ſuperiori natura, à qua contineatur ac foueatur, ac in qua demum ea natura cuius ipſum eſt particeps, eminenter contineatur. Adhæc ſi primum principium non eſſet ipſum vnum, ſed participatione vnum, in eo vtique videretur eſſe aliqua compoſitio ac multitudo; ex vno ſcilicet cuius eſt particeps, & ex ſui ipſius natura: ſed tum compoſitio tum multitudo maximè aliena ſunt à primo entium. ergo primum entium eſt ipſum vnum. Præterea niſi eſſet ipſum vnum, vtique neque etiam eſſet ipſum ens; infirmaréque opus eſſet omnes eas rationes, quas paulo antè attulimus: vnū etenim atque ens eandem naturam ſignificant obtinentque, licet deficien-

C ter & ægrè eam vtrunque eorum explicet. Illud igitur, de quo iam conſtat quòd eſt ipſum eſſe, proculdubio erit etiam ipſum vnum. Item quicquid ſit illud, quod ipſum vnum explicet, nimirum pertinet ad eſſe quodpiam: illud verò de quo conſtat, quod ſit ipſum eſſe, continet omnia, quæ pertinent ad quemcunque eſſendi modum. in ipſo ergo continetur etiam ipſum vnum, quicquid ſit illud. Amplius, vt elegantiſſimè diſſerit Boëtius in aureo opuſculo de Philoſophica conſolatione, ſiue ſapientiam ſeu bonitatem ſiue potentiam dixeris, mancum quoddam ac deficiēs dixeris, niſi poſueris ea omnia vnum eſſe ſimpliciſſimum; omníſque cōpoſitionis expers. ſi ergo primum principium non eſſet ipſum vnum ſimpliciſſimum, mancum quodpiam & deficiens in eo eſſet: quamobrem neque primum conſtitui illud

D oportet. Eſt præterea ipſum verum: nam ſi veritatis eſſet particeps, ob id propterea veritatis participatione eſſet verum, quoniam principio ſuo conforme eſſet, à quo penderet: ſed primum à nullo pendet: non ergo veritatis particeps eſt, ſed eſt ipſa veritas ipſúmque verum: ſibi namque ipſi eſt vnum atque idem. Nec diſſimili ratione eſt ipſum bonum: nam cùm bonum, vt ſuprà diximus, habeat rationem appetibilis; id quod appetitur ab omnibus omniáque appetibilia cætera propterea appetuntur, quia quandam ſimilitudinem illius gerūt: ac demum id propter quod omnia appetuntur, ipſum verò nequaquam propter quidpiam aliud; eſt certè ipſum appetibile, ideóque ipſum bonum. Ad hæc ſi bonum ſumatur prout perfectum eſt, & ſecundum rationem perfecti; idem de primo principio adhuc magis conſta-

bit. Nã ſi bonum eſſet participatione quadã bonitatis, non eſſet omnino, E
atqueabſolutè perfectũ.Itẽ cũ omnis bonitas pertineat ad aliquod eſſe, id quod eſt ipſũ eſſe,eſt etiã ipſũ bonũ: pari ratione qua ſuperius vſi ſumus de vno.Præterea cùm multitudo imperfectionis ſit,vnitas verò perfectionis ac bonitatis;proculdubio illud quod eſt ipſum vnum,eſt etiam ipſum bonum. quod argumentum latius ac luculentius tractatum eſt à Boëtio in eodem libello de Philoſophica conſolatione. Eſt etiam primum principium maximè intelligens ac maximè viuens, maximéque potens, ac propterea maximè infinitum, ac iterum maximè omnium finitum.Sed antequam ad huiuſmodi magis explicanda veniamus, id nobis probandum eſt, primum principium entium eſſe vnum tantum: minimè verò omnium fieri poſſe, F
vt prima principia entium ſint plura, id quod ſuperius in huncl ocum diſtulimus: ſic enim perfectè colligi poterit primum ptincipium eſſe ipſum vnum; cæteráque prima principia in ſuo quæque genere, de quibus Phyſici perhibent, ab hoc ſupremo omnium pendête atque effluere. Neque difficile arduúmque erit hanc rem certiſſimis euidentiſſimíſque rationibus adſtruere. Nam ſi plura ſunt ptima principia, verbi gratia, duo, quorum neutrum ab altero pendeat, nimirum vtrumque erit ipſum eſſe, & neceſſe eſſe. hoc enim conuenire præcipuè omnium primo principio iam ſuperius oſtenſum eſt. Quòd ſi peruicax quiſpiam dixerit, eorum alterum eſſe ipſum eſſe, ſeu neceſſe ex ſe eſſe; alterum verò minimè; ſeu neutrum eſſe ipſum eſſe, fateatur is quoque opus eſt, eorum alterum tantum eſſe G
primum principium, illud inquam, quod eſt ipſum eſſe: alterum verò, in quo eſſe ineſt participatione quadam, pendêre à primo principio, nequaquam verò eſſe primum principium. Quòd ſi neutrum fuerit ipſum eſſe, confeſtim ſequitur neutrum etiam eſſe primum entium principium; ſed eorum vtrumque dependere à tertio quodam vtriſque priori. quibus argumentis coactus ſi conceſſerit eorum vtrumque eſſe ipſum eſſe, & ex ſe neceſſe eſſe, vtique cùm differant inter ſe, duo namque ſunt, proculdubio quopiam alio different, quàm ipſo eſſe, quod ex æquo vtriſque conuenire conceſſum eſt. non enim plura eſſe ac diſtingui eo poterunt quo conueniunt. Ea itaque, quibus viciſſim diſtinguuntur, vel proprietates H
quædam erunt, quæ ab ipſo eſſe effluunt, vel ab extrinſeco aliquo inflictæ: ſi fluunt ab eſſe ipſo, cum conueniant hæc prima principia in natura ipſius eſſe, fieri non poteſt vt differant à proprietatibus quæ ab eadem natura fluxerint: ſin verò per accidens ab extrinſeco inflictæ fuerint, neceſſe eſt eorum vtrumque ſi extiturum ſit, indigere tertio, ac à tertio quodam dependere.ſicque res in eaſdem anguſtias redibit. Nam neutrum primum principium erit, cùm à priori pendeant. Amplius in eorum vtroque eſſet compoſitio & potentia, ſi proprietates aliæ ab vtriuſque natura ineſſent vtrique: itaque prima eſſe non poſſent: Iam enim compoſitionem atque potentiam excluſimus à natura primi. Colligamus igitur certiſſimo argumento, cùm ipſum eſſe per illud idem ſit indiuiduum, & hoc per quod eſt

eſſe

A eſſe, fieri minimè poſſe, vt ipſum eſſe in plura vna diſtrahatur, plutibúſque vno conueniat. Præterea ſicuti inquit Ariſtoteles ex ſententia Homeri, qui peritiſſimus omnium ab antiquitate habitus eſt, multitudo principium mala: multi namque niſi conueniant,& quodam modo fiant vnum, diſtrahunt & corrumpunt ea quibus præſunt: quod ergo multi bene præſideant non iis per ſe conuenit, ſed per accidens; quatenus ſcilicet hi multi principes quodam modo fiunt vnum: per ſe igitur multitudo principum mala eſt. id verò quod per accidens eſt, fieri nequit vt ſit primum principium. Ideo cùm entium vniuerſitas neque ſit, neque eſſe queat malè diſpoſita, vnus tantùm erit princeps non multi. Amplius ratio Parmenidis efficaciſimè meo iudicio hoc probat. Nam quicquid eſt præter B ipſum ens, id eſt præter ipſum eſſe, quod ſolùm verè eſt ens, eſt non ens: ac huiuſmodi non ens nihil eſt: qui nanque fieri poteſt vt quidpiam ſit præter ipſum eſſe? etenim reliqua quæ ſunt, non ſunt præter ipſum eſſe, quinimo ſunt participatione ipſius eſſe, ab eóque continentur. ens igitur, id eſt ipſum per ſe ens, & per ſe eſſe, eſt vnum tantùm: nam ſi plura eſſent, aliquid id ergo exiſteret, & eſſet præter ipſum eſſe. Hoc verò adeò falſum eſt, vt intellectu capi non queat. Hoc igitur modo, atque huiuſmodi interpretatione, ſententia ratióque Parmenidis eſt adeò certa atque efficax, vt nihil euidentius eſſe queat. Nihil enim eſt propter vnum eſſe, nam cætera omnia, quæ participatione eſſendi ſunt, vtique non exiſtunt, ſeu ſunt C præter ipſum eſſe; cuius participatione exiſtunt, fouentur, ac conſeruantur. Nunc reuertamur ad eas primi principij proprietates à quibus recenſendis confirmandíſque ſuperius digreſſa oratio eſt. Primum entium principium eſſe maxime intelligens eo argumento conſtat. Nam quemadmodum formæ actúſve contractio, definitióque per materiam, intelligentiam omnium impedit; ſic econtra abſtractio à materia intelligentiam rerum earum profert ac promouet: quapropter vis ſenſitiua quoniam coniuncta materiæ eſt, atque in ſui actione vtitur corporeo inſtrumento, nequaquam intelligentiæ eſt capax. Formæ etiam materiales, quia ſunt in materia, non ſuut actu intelligibiles. Intellectus verò eò quòd abſtractus eſt à materia intelligit: formæ quoque materiales, cùm vi intelle-D ctus agentis abſtractæ fuerint, eadem vi efficiuntur actu intelligibiles. At intellectus intelligit ſuapte vi: quanto ergo quidpiam magis fuerit à materia abſtractum, tanto etiam magis intellectus intellectioníſque erit capax. Sed primum principium maximè omnium eſt abſtractum; ei ergo maximè omnium conuenit eſſe intelligēs. Eſt præterea maximè potens, nā agere propriū eſt actus, ac vnumquodque agit, quatenus in actu eſt: potentia ergo agēdi cōuenit actui. illud ergo eſt maximè potens agēdi, quod maximè eſt in actu. Sed primū principiū entiū præ omnibus eſt in actu, quia potius eſt puriſſimus actus nullius prorſus admixtione potētiæ infectus. Igitur primū principiū eſt maximè potēs agendi; paſſiua verò potentia cū ad imperfectionem pertineat, & ad inchoationē quandā perfectionis, omnino aliena eſt à

primo principio. Ex his ſequitur liquidò hoc primum principium eſſe maximè viuens & maximè infinitum. viuens maximè propterea, quoniam illud eſt viuens, in quo fuerint vitæ operationes: præcipuę verò vitæ operationum ſunt, intelligere ac velle; quas ſuprà oſtendimus præcipuas eſſe in primo principio. primum ergo ptincipium maximè eſt viuens. Amplius viuens à non viuente in hoc diſtinguitur, quòd viuens ex ſe ipſo, ſuóque nixu mouetut; non viuens verò alieno: vnde ea etiam viuentia nominare conſueuimus, in quibus conſpicimus eſſe huiuſmodi principium motus intrinſecum, non aliunde accerſitum. Deus verò ſeu primum entium, neque etiam fingi poteſt alieno impulſu mouere atque agere; ſed quæcunque operatur, ex ſe maximè omnium agit. igitur ſummè ac præ omnibus viuens eſt. alia namque viuentia etſi habent principium intrinſecum, quo ſe ipſa mouent, non tamen quicquam agere queunt, niſi præterea ab extrinſeco principio moueantur, ac dirigantur: nam & à fine mouentur tanquam ab appetibili; & diuerſi variíque voluntatis motus ſenſuúmve à principio extrinſecè immobili omnino diriguntur ac continentur, proferuntúrque, vt in Ethicis ad Eudemum Ariſtoteles præclariſſimus philoſophus teſtatur. Amplius effectus nullus perfectione antecellere poteſt cauſæ ſuæ: ille namque exceſſus ex nihilo eſſet: in mundo verò multa viuentia conſpicimus, necnon intelligentia pleráque. Primum igitur horum omnium cæterorúmque entium principium, niſi illa ex nihilo extiterint, præ omnibus viuit atque intelligit. Ratio hæc Socratis latius explicatur à Xenophonte gratiſſimo diſcipulo in primo libro Dictorum factorúmque Socratis memoria dignorum. Infinitum verò propterea eſt primum principium; non ea infinitudine inquam, quæ pertinet ad materiam, ad imperfectionem atque ad multitudinem; immo, vt infrà dicturi ſumus, ab ea infinitate penitus alienum eſt, ac ob eam cauſam maximè finitum; ſed infinitate ea, quæ perfectionis eſt & ad formam pertinere poteſt: materia namque & forma ſeſe inuicem contrahunt, ac vtraque vtriuſque infinitudinem compeſcit. forma infinitudinem, materiæ, qua materia ad multitudinem, non entíſque infinitatem tendit, cohibet, ad certámque naturam contrahit: materia econtra formam, quæ neque loco vlli aut tempori ſuapte natura obnoxia eſt, contrahit ad certum finitúmque locum, tempúſve. Huius rei ſimilitudinem perſpicuè licet intueri in numeris: in quolibet etenim numero vnitas multitudinem compeſcit, ne defluat ad indeterminabilem infinitatē; econtra multitudo vnitatem definit ac cohibet ad certam definitámque naturam numeri. in ſeptenario etenim ſeu denario numero vnitas ac natura, qua ille ſeptenarius eſt, & hic denarius (nā vt bene dicit Auicenna, ſeptē ſunt ſolummodo ſeptem, nō autem duo & quinque, aut quatuor ac tria) cōpeſcit multitudinē certámq; ei naturam tribuit, quæ ſuopte ingenio indefinita eſt: viciſſim multitudo cohibet vnitatē, vt ſcilicet efficiatur propria denario ſeptenarióve, aliis verò numeris minimè cōueniat. Eadē fermè ratio eſt in materia & forma: nā forma infinitū illud ac indeterminatum

A minatum materiei compeſcit, certámque ei naturam ac ſpeciem tribuit; econtra materia formam ipſam, quæ alioqui per ſe eſſet indeterminata, certo loco adſcribit infráque certum tempus coërcet eíque eandem adiicit. Vt autem reuertamur vnde diuertimus, primum principium entium eſt maximè infinitum, quia in eo nulla omnino eſt definitio coarctatióque: neque enim certo tempori locóve adiicitur ex materia. ſuprà nanque liquidò conſtitit primum entium neque eſſe corpus compoſitum ex materia & forma, neque formam materialem ſeu corpoream eſſe poſſe. neque etiam in eo eſt vlla contractio ipſius eſſe ad quampiam definitam naturam eſſentiámve. Nam ſuperius oſtenſum eſt efficaciſſimis rationibus, argumentíſque
B euidentiſſimis perſuaſum, primum entium principium eſſe ipſum eſſe per ſe ſubſiſtens, ad nullam naturam contractum: eſſe inſuper ipſum vnum, non autem alicuius multitudinis vnitatem. pari modo eſſe ipſum bonum, non autem bonum, ſiue perfectum alicuius naturæ & eſſentiæ. Ecce ergo quàm luculenter oſtenſum eſt, primum principium eſſe maximè omnium infinitum, eorum etiam, quæ infinitam virtutem habere poſſent in quapiam natura, vt ſi ignis infinitus eſſet, virtus quoque calefaciendi eſſet infinita; non autem ſimpliciter abſolutéque infinita eſſet, ſed in ea natura calefaciendi, ſcilicet eſſet infinita: ſic in infinita aqua vis ineſſet frigefaciendi infinita: primum verò principium eſt abſolutè infinitum, non autem in aliqua certa determinatáque natura. ideóque eſt præ
C omnibus infinitum. Econtra maximè omnium eſt etiam finitum, quoniam præ omnibus alienum eſt ab infinitate materiei ac multitudinis: in eo nanque nullum eſt materiei multitudiníſve veſtigium, immo vt ſuprà oſtendimus, eſt ipſum vnum: vt ſcilicet non propterea ſit vnum, quia vnitatis eſt particeps, ſed quoniam eius eſſentia eſt ipſa vnitas. Cùm ergo quanto in numeris magis ad vnitatem acceſſerimus, tanto etiam finitudini magis propinqui efficimur, illud, quod ita accedit ad vnitatem, vt ſit ipſa eſſentia vnitatis, erit proculdubio maximè omnium finitum. Hactenus multa videmur in medium attuliſſe, quæ conueniant primo principio entium.

Atqui obiiciet quiſpiam, Quî fieri poteſt, ſi tot tantáque conueniant primo entium, niſi ſynonima quædam vocabula congeſſimus, vt in pri-
D mo principio non ſit aliqua multiplicitas? verùm his reſpondendum eſt, conceptus hoſce omnes eſſe eiuſdem ſimpliciſſimæ rei, ſed deficere ad vnum omnes ab eius perfectione, excellentiáque: idcirco intellectum noſtrum eniti vt multiplicitate ac difformitate ſua attingat, hiſce conceptibus pluribus deficientibus tamen & mancis eam ſimplicitatem vnicam & primã, eóque pacto veluti diuidere id quod in ſemetipſo vnum eſt, ſuæque naturæ multiplici, multis quoq; cõceptibus accõmodare illud quod vnum ac ſimpliciſſimũ ſit: idcirco veluti à principio repetentes retexentéſque aſſerimus nihil eorũ, quæ attulimus, cõuenire primo principio, niſi per eminentiã quandã. Arcanũ quippe illud diuinũ, quod eſt maximè ſimplex atq; vnicũ, plurimis conceptibus deficiẽtibus à rebus ſumptis, inter quas verſamur,

quarũ ipſum cauſa eſt: proindéque nonnullã gerunt auctoris ſimilitudinẽ, E
intellectus noſtri acies infirma quoquo pacto in ſe effingere nititur: ipſum tamen in ſe ſuper omnia ea eſt, quæcunque noſtra aut etiam quævis alia mens concipere poteſt. ipſum tamen quicquid eſt, minimè ab vllius intellectu comprehenditur. Cuius rei illa ratio eſt; nam quicquid intelligimus, definita quadam ac certa ſpecie, quæ intellectus noſtri forma eſt, intelligimus: quamobrem illud, quod ſupra quancumque definitam naturam eſt, immo ſupra quamuis definitionem, minimè poteſt ab intellectu attingi, niſi deficienti notione: quicquid ergo de ipſo dicimus, nouimus ac concipimus, infra ipſum eſt. Amplius alia etiam ratione efficaciter probatur primum principium entium eſſe ſupra ipſum eſſe, ſupra vnum, F
ſupra verum, ac ſupra bonum, ac item ſupra vitam, ſupra potentiam, ac intelligentiam omnem, atque hæc omnia excellere: adeò vt magis propriè ab eo remoueantur, quàm de ipſo aſſerantur: ea remotione inquam, non quæ priuationem dicat, ſed que eminentiam ſignificet. Nam quæcumque cauſa cuiuſpiã naturæ, qua alterũ impertiat, ſi contineat hanc naturam, quam alteri impartitur vel imperfectè vel perfectè etiam, ſed ſecundum eandem rationem, qua illa natura effectui illius cauſæ conuenit, ea equidem cauſa, vt ſuperius diximus atque oſtendimus, indiget ſuperiori cauſa, à qua foueatur, neque ſimpliciter conſtitui poteſt cauſa eſſe illius natura, quam ſuo effectui impartita eſt; ſed tantùm cauſa eſt, vt in eo effectu generetur & inſit. ſic homo qui hominem generat, & ignis qui G
ignem, ac planta que item plantam gignit, indigent corporibus cœleſtibus, in quibus omnes eæ naturæ ſecundum eminentiam continentur. Veriſſima ergo eſt ea propoſitio, quam ſumpſimus, eam videlicet cauſam non eſſe primam, in qua natura effectui tributa inſit ſecundum eam rationem, qua exiſtit in effectu. huic alteram addamus, eſſe, vnum, verum, bonum, omnibus conuenire, quæ quouis modo ſunt, vitam perfectioribus, intelligentiam perfectiſſimis. Ea igitur entium cauſa, cui hæc omnia conuenirent ſecundum proportionem, nullo pacto eſſe poſſet prima cauſa, ſed egeret priore à qua foueretur, vt ita dixerim. Ecce quonam pacto, vt reor, luculententer oſtenſum eſt omnia hæc conuenire primo principio entium, non ſecundum proprietatem ſed ſecundum eminentiam: quam- H
obrẽ verius ab eo remoueri, quàm de eo aſſeri. De primo igitur ente, quod item omnium entium principium eſt, hactenus dicta ſint ſatis: arcanum nanque ipſius, cùm verba ac cogitationes deficiant, ſacro ſilentio eſt venerandum: qua de re diuinus Plato & in epiſtolis & in Sophiſte pluribuſque aliis locis ſe de primo principio nihil dicere poſſe aſſeuerat: aciẽ nanq; intellectus tã magna luce offuſam hebeſcere atq; hallucinari. A quo fortaſſe accepit Dionyſius, qui in libro de Myſtica theologia inquit, Quãto magis de primo principio loquimur per ea, quæ multũ ab eo diſtãt, tãto etiã pluribus nos verbis vti, immo verba nulla ſatis eſſe: & ecõtra, quãto magis ad ipſũ mẽte acceſſerimus, tãto pauciora quoq; verba nobis ſuppetere. quòd ſi ad ipſum

A ſum, vt in ſe eſt, accedamus, tunc ſilentio penitus vtendum eſſe. Nam & verba & conceptus nulli ſunt, quibus ſufficiamus id effingere aut referre.

Nunc conſentaneum eſt, quando hanc abyſſum entis ſupremi, quo valuimus pacto enarrauimus, vt abyſſum aliam pertentemus, non entis inquam: non eius, quod aliquo pacto eſt, cum tamen alio non ſit, ſed eius quod penitus atque omnino non ſit. huiuſmodi non ens quadam proportione oppoſita tamen reſpondet primo entium: nam quemadmodum primum entium non eſt cuiuſpiam naturæ ſeu eſſentiæ definitæ, ſed cuicunque naturæ antecellit; ita etiam huiuſmodi non ens nullius eſt definitæ naturæ, ſeu certæ eſſentiæ; quoniam à quauis natura, & ſi imperfectiſſima, B deficit, ac infrà eſt. Item quemadmodum ipſum ens non eſt contractum ad certum locum aut tempus, quia non eſt aliquod corporeum, materiæve vlli obnoxium; ita etiam hoc non ens nullius eſt certi loci ſeu temporis: quoniam etiam natura materiæ primæ, quæ omnium eſt infima ab eo excluditur, ac infrà ipſam eſt hoc nõ ens. verùm vt primum ens excedit, ac conſtitutum eſt ſupra locum & tempus; ita primum hoc non ens deficit à loco & à tempore, atque infra locum omnem tempúſque eſt. Præterea, vt ſuperius oſtendimus, primum ens eſt maximè infinitum infinitate ea, quæ eſt vnitatis ac perfectionis: ac maximè finitum, quia ſummopere alienum eſt ab infinitate multitudinis & imperfectionis. Non diſſimili ratione primum non ens eſt maximè infinitum, ac maximè finitum, C oppoſito tamen modo: nam infinitate ea, quæ multitudinis eſt atque imperfectionis, ſummè infinitum eſt; quinimo eſt ipſa infinitudo, imperfectióque ac multitudinis abyſſus; quippe quod non tantùm non adſurgit ad naturam aut eſſentiam quampiam verumetiam deficit à potentia & ab inchoatione naturæ cuiuſcunque. Sic ergo maximè indeterminatum eſt ac præcipuè infinitum. eſt etiam econtra ſummè finitum, id eſt coarctatum & contractum: vt pote quod non ſolùm ſit infra ea, quæ ſuperant locum ac tempus; verumetiam exiſtat infra omnem locum & tempus, id eſt infra materialia corporeáque omnia, quæ certo loco, certóque tempore ſunt definita; ac demum ſit infra materiam primam, quæ ſaltem potentia eſt in certo loco & tempore. Eſt etiam in primo hoc non ente natura falD ſitatis ac malitiæ, vt pote quod ſit maximè alienum à vero & à bono: à bono inquam, quoniam omnino imperfectum eſt, ac penitus deficiens, miniméque appetibile; immo cui appetitus omnis aduerſetur maximè: à vero autem, quoniam penitus difforme eſt atque omnino diuerſum. Demum quemadmodum primum entium propriè non eſt aliquid eorum, quæ ſunt de eo dicta, ſed ea omnia ſuperexcedit; ita etiam hoc non ens nihil eorum eſt, quæ hactenus de ipſo diximus; immo adhuc deficit ab omni eo quod de ipſo dici excogitaríve poteſt: ac ſicuti primum ens ab intellectu comprehendi nequit; nec vllis verbis explicari; ſic etiam primum hoc non ens nec vllis nominibus, nec vllo conceptu effingi poteſt, vt probè inquit Plato in Sophiſte. Ratio vtriuſque conſimilis eſt, quoniam omne

quod intellectus attingit, determinata quadam intelligibili ſpecie attingit. Primum verò ens, vt ſuprà oſtendimus, omnem ſuperexcedit ſpeciem, omnémque naturam anteit; idcirco ab intellectu pertingi nequaquam poteſt. ſed deficienter minúſque intelligitur quàm in ſe ſit: hoc verò primum non ens, quia eſt infra quamcunque ſpeciem, & quamlibet naturam, immo etiam infrà ſpeciei cuiuſuis inchoationem; ideo ab intellectu nequit pertingi vt in ſe eſt, ſed potius vt in ſe non eſt, neque vllis vocibus effingi; ſed eſt inintelligibile ac ineloquibile, vt ita dicā, infráque omne, quod intelligi poteſt, aut voce explicari. Compertum igitur nobis eſſe poteſt intellectum noſtrum nos fruſtrari in harum rerum cognitione: nam quædam concipit infra id quod ſunt; econtra nonnulla alia ſupra id quod ſunt, quod in primo libro annotauimus. E F

LIBER

LIBER QVINTVS.

B GENVS humanum ita natura eſt inſtitutum, vt mirari ſoleat ea, quæ viderit, audiuerit, aut quouis alio ſenſu perceperit, cùm cauſam ignorauerit: qua admiratione, veluti ſtimulo quopiam, adactũ tandiu ſcrutati ac ſecum putare rem eam nõ deſinat, donec vel cetta ratione cauſam conſequatur, vel ſaltem quapiam cõiectura eliciat. Huiuſmodi admirationem ſolum homini natura indidit, nulli ptæterea cæterorũ animalium; eò quòd ſolus homo rationis ac ſciẽtiæ capax eſt; cæteræ verò brutæ animantes ſenſibus tantùm ac memoriis necnon exiſtimatione quadam naturali ea, quæ profutura ipſis ſunt, proſequuntur: aliena verò, noxiáque
C vitant; omniáque vel ad tuendum corpus, vel ad ſenſuum illecebras referunt cognitionis cuiuſcunque ac ſcientiæ ſecutæ. ſic homines poſt cataclyſmum, re domeſtica, ac ciuili quoquomodo conſtitutis, continuò ex admiratione rerum natura conſtantium, ac totius huius vniuerſitatis rerum ornatus contemplatione, ij qui cæteris ingenio & ſolertia antecellebant, totos ſe cauſarum ſpeculationi tradiderunt: ac primum obuia confeſtim eis fuit cauſa materialis quã vel ἄπειρον, vel infinitum chaos, vel elementorum quodpiam: aut ὁμοιομερίαν prodiderunt; in eáque morati, alia cauſarum genera aut penitus ignotarunt aut leuiter tetigerunt. quo effectum eſt vt axioma illud, Ex nihilo ſcilicet nihil fieri, videlicet nihil fieri abſque cauſa (hoc namque pacto intellectum axioma verè eſt & per ſe notum) tetulerint ad genus cau-
D ſæ materialis, vt ſcilicet nihil exiſtere poſſet vel in lucem prodire abſque materia ex qua fieret. Poſt materiam maximè ac primam cauſarum omnium enituit effectrix cauſa. Hanc Empedocles amicitiam & litem: Anaxagoras intellectum eſſe perhibuerunt. Deinde veritate ipſa ac rerum natura viam pandente, formam primò tenuiter attigerunt: poſtmodum perſpicacius inſpexerunt. poſtrema omnium cognita eſt ratio boni, ac finis, quam tamen potiſſimam ac præcipuam cauſarum eſſe conſtat. Nam materia à forma ſpeciem ſumit: at agens formam in materia efficit: nullum verò eſt agens, quod propter finem non agat. prima ergo cauſarum omnium atque penitus independens, atque immobilis eſt ipſum bonum. Ratio namque finis conſtituta eſt in appetibili: id autem quod omnia appetunt eſt bonum. Itaque hac

ſemita atque hoc progreſſu philoſophia paulatim incrementa ſuſcepit. Nos E
in hoc opere rerum naturam imitati, nō autem humanum ingenium (quippe qui non rudibus phyſices diſciplinæ ſcribamus) continuò cœpimus ab ipſo bono, eáque paucis perſtrinximus, quæ maximè conuenire primæ philoſophiæ videbantur. Namque agendum nobis ſumpſimus de ente ipſo: hoc verò iam oſtendimus non conuenire his quæ ſunt eadem ratione, neque etiam ratione penitus diuerſa; ſed diuerſis rationibus ad idem relatis: ſicuti ſanum de lotio, de pharmaco, atque de animali dici ſolet. Quamobrem cùm cæterorum omnium quæ ſunt, ratio deducatur à primo entium, ad idque referatur, vtique minimè fieri poterat, vt ignorato primo entium, de aliis quæ ſunt, cognitio aliqua haberetur; quatenus inquam entia ſunt. ideóque cùm hactenus ſatis tractatum ſit de primo entium, ad cætera nobis eſt F
accedendum: primúmque communi quadam ratione, poſtmodum magis propria vtemur. Omnia entia pendere quodam modo à primo, nulli prorſus, qui philoſophiæ ſacris fuerit initiatus, cōtrouerſum cùm aliis fuit. Nam neque entia conſtitui poterant inconnexa & plura prima principia habere: & ratio Parmenidis vrgebat: Quo namque pacto vnquam fieri poterit, vt quidpiam ſit, quod tamen exiſtat præter ipſum eſſe? ſed hoc proculdubio contingeret, ſi aliquod ens à primo non penderet, quod iam ſatis in ſuperiori libro demonſtratum fuit eſſe ipſum eſſe per ſe ſubſiſtens: illud namque quod nullo pacto dependeret à primo, eſſet vtique præter ipſum eſſe. Hiſce rationibus nulli vnquam dubium fuit omnia quæ ſunt aliquo pacto pendere à primo entium. Verùm nonnulli, immo complures cùm ratione naturali illis conſtitiſſet plurima entia neque generationi neque corruptioni vlli obnoxia eſſe, hanc rerum omnium à primo dependentiam habitudinémve veluti à fine eſſe prodiderunt. omnia namque agere perhibent propter illud bonum amatum & deſideratum ab omnibus, vt ſuis actionibus muniiſque, pro naturæ ſuæ captu, quæcunque id attingant, aliquámque eius ſimilitudinem adſequantur. Nam neceſſaria æternáque entia quonam pacto cauſam efficientem habere poſſent, minimè intelligebant. hæ verò duæ tantùm cauſæ extrinſecæ ſunt. Sed horum, etſi præſtantiſſimi fuerint, ſententiæ neminè aſſentiendum eſſe reor. Etenim cùm omnia, præter primum, habeant eſſe H
participatione quadam, neceſſe eſt vt id ab eo ſortita ſint, quod per ſe & per eſſentiam ſit ipſum eſſe: ſic omnia ignita ab igne ignita ſunt, omnia item, quæ illuminata ſunt, ab eo vtique lumen acceperunt, quod ſuapte natura eſt luminoſum. Amplius vnumquodque operatur ſecundum quod eſt: ſi ergo cuiuſpiam eſſe omnino eſt independens, & à ſe eſt, neque ab alio quopiam; quonam pacto fieri aut intelligi poteſt, vt finem quempiam alium à ſe operatione ſua adſectet? Quamobrem rectè Auerrois inquit in libello de Subſtantia orbis, finem ſignificare agentem ſignificatione neceſſaria. impoſſibile namque eſt, vt quippiam operetur propter finem alium à ſe, quod ſecundum eſſe ſuum à nullo prorſus dependeat. Eorum verò, qui ſecus ſentiunt, rationem ſoluere non admodum difficile eſt. nam æterna quamuis cauſam habere

A habere nequeant, quæ ea effecerit motu ſeu mutatione aliqua (hæc namque ſine nouitate effectæ rei non queunt eſſe) attamen efficientem cauſam habeant per emanationem quandam ſimplicem & effluxum quendam, nihil abſurdum eſt. Neceſſaria etiam duplicia ſunt: quædam namque ſunt neceſſaria à ſe, quæ ſcilicet nullam habeant cauſam neceſſitatis ſuæ: quædam verò, quamuis ſint neceſſaria, ſunt tamen neceſſaria ab alio, & cauſam neceſſitatis ſuæ habent: huiuſce rei exemplum aptiſſimum adfert Ariſtoteles in quinto Metaphyſices: concluſiones namque demonſtrationum neceſſariæ ſunt, itémque prima demonſtrationum principia ſunt neceſſaria; verumtamen principia prima à ſe ſunt. neque cauſam habent ſuæ neceſſitatis vllam.

B At concluſiones demonſtrationum ſunt ab alio neceſſariæ, quoniam à primis principiis dependent, eáque habent neceſſitatis ſuæ cauſam: nihil ergo prohibet neceſſaria cauſam habere, à qua ſint. Colligamus igitur ex dictis hactenus, omnia entia præter primum dependere à primo, tum in genere cauſæ finalis, tum in genere cauſæ efficiẽtis. De finali cauſa, quamuis omnes in ea conſenſerint, adferamus tamen rationem. Omnia quæcunque quidpiã agunt, propter finem aliquem operantur. finis verò habet rationem appetibilis, & ex conſequenti rationem boni. omnia igitur agunt propter bonum. Sed iam ſuperius declaratum eſt ipſum eſſe, ac primum principium entium eſſe etiam ipſum bonum: omnia verò alia bona participatione quadam exiſtere ipſius boni. Neceſſe ergo eſt vt omnia quæ agunt, actione ſua adfectẽt

C quandam ſimilitudinem ipſius boni: ſicque cauſa finalis omnium eſt primum principium entium. quòd autem ſit cauſa efficiens paulo antè probauimus. Verùm illud reſtat explicandum, quonam pacto ſit cauſa efficiens, & quonammodo efficiat reliqua entia: ac præterea id quod ſuprà omiſimus exponendum nobis eſt, quonam ſcilicet pacto entia omnia præter primum ſe habeant ad ipſum eſſe. Et vt ſoluamus rationes quas in ſecũdo attulimus, ac quibus nonnulli rẽtur efficaciter probatum eſſe, in quouis entium præter primum eſſe ſecundum rem diſtingui ab eſſentia cuiuſque. Primum principium (vt rem iam ordiamur) eminentiori quadam ratione, atque excellentiori modo, cauſa eſt efficiens, quàm cauſæ hæ, quas nos efficientes eſſe dicimus: etenim efficientes hæ cauſæ nobis familiares non ſunt ex omni parte,

D neque omnium ſuorum effectuum cauſæ: non enim efficiunt niſi per motum, trãſmutando materiam: atque effectus ipſe, id ſcilicet, quod eſt factum ſecundum ſe totum, non eſt ab agente cauſa: materiam namque ex qua effectus conſtat, agens cauſa præſupponit, non autem efficit: deinde forma, quæ iure videbatur poſſe ſibi id aſſumere, ac vendicare, vt ſcilicet eſſet à cauſa efficiente, ſuſtentatur ac pendet à materia, cum qua ſimul eſt. Præterea pleræque efficientes cauſæ huiuſmodi ſunt, vt poſtquam ab eis effectus productus in lucem fuerit, non amplius indigeat vlla opera cauſæ, à qua effectus eſt. Sic mortuo patre viuit ſuperſtes filius: & ædificatore vita functo, remanet ædificium. At primum principium entium, à quo eſt omne eſſe, non efficit motu mutationéue aliqua, quæ videntur moram adferre agenti; & id-

circo imperfectionem agentis arguunt; ſed ſtatim continuóque entia in eſ- E
ſe protulit, immo profert potius, vt dicemus. Præterea effectus ſecundum ſe
totū ab hoc agente dependet: nam ſiue effectus ſint per ſe ſubſiſtentes, actus
inquam ſimplices, ſeu ea quæ in eſſe proferuntur compoſita fuerint ex materia & forma, ſecundum ſe tota à primo principio pendēt. Omne namque,
quod quouis modo eſt particeps ipſius eſſe, eſt à primo, quod per naturam
& eſſentiam eſt ipſum eſſe. quare tum forma tum materia quæ entia ſunt,
dependent & ſunt à primo principio entium. Amplius id, quod factum eſt
ſemper pendet, immo vt rectius loquar, ſemper fit à primo principio, adeò
vt ſi mouendo aliquo deficeret actio primæ cauſæ, in nihilum vnumquodque entium redigeretur. Hoc verò ratione comprobatur. Nā effectus quicumque, in quo forma agētis ſecundum eſſe perfectum quo eſt in agēte, eſ- F
ſe non poteſt, indiget continua conſeruatione continuóque effluxu agentis.
Hoc licet intueri in lumine; nam quoniam lumen eſt propria qualitas corporis luminoſi, diaphanum verò cum lumine effunditur, eam naturam non
recipit, ſed participatione quadam fit capax luminis: idcirco ad hoc vt aër,
ſeu quoduis aliud diaphanum corpus lumine perfuſum maneat, cōtinuum
fomentum adſit oportet, continuúſque effluxus à luce ſolis, ſeu alterius corporis lucidi; qui ſi paululum ceſſauerit, confeſtim lumen diaphani intercidit. Idem comperies in imagine, quæ in corpore leni apparens deperit, abeūte illo cuius imago erat. Sic cùm cætera membra omnia viuant, quoniam
participāt animæ vim, quæ tota & integra eſt in corde; non tamen adſequūtur perfectam naturam cordis, pereunt, vitáque funguntur eueſtigio cùm G
effluxus à corde ceſſauerit. Omnis ergo effectus, qui eſt ab aliqua cauſa, participatione quadam, nec perfectè adſequi naturam cauſæ valet, continuò
fomento cauſæ ſuæ eget; quæ ſi deſierit, eodem momento effectus pariter
perit. Cùm ergo omnia, quæ habēt eſſe à primo entium participatione quadam ita ſe habeant vt nullum eorū poſſit perfectè adſequi ipſum eſſe, neceſſe eſt vt continuo quodam effluxu ac efficientia ab ipſo ente ſeu eſſe emanante conſeruentur; quin potius vt continenter efficiantur. qua in re adhuc
efficientia primi ſupetat ſolis effectionem, qui aërem illuſtrat: nam lumen,
quia actus diaphani eſt, licet à ſole pendeat, pendet etiam à diaphano, in quo
eſt. At à primo ea, quæ ſunt, tantùm pendent, à nullo præterea: neque enim H
ea quæ ſunt, extra ipſum ſunt, ſed in ipſo continentur ac conſiſtunt. Ecce ergo quantopere deficiunt cauſæ efficientes noſtri ordinis à primo efficiente.
quod nonnulli parum animaduertentes eum cùm perſpexiſſent efficiētiam
noſtri ordinis rebus æternis, ac primo principio minimè adcommodari poſſe, negauerunt Deum optimum cauſam eſſe effecticem totius entis, cùm aciem mentis in tam magna luce nequaquam figere potuiſſent: nos autem
comperimus huiuſmodi omnem efficientiam, quàm nouimus & ſentimus,
ſimulachrum quoddam eſſe illius primæ efficientis cauſæ, quod tamen ab
eius excellentia atque præſtantia valde deficiat. Ex his, quæ hactenus dicta
ſunt, non cùm magna difficultate diſquirere poterimus ac inueſtigare, quo-

nam

A nam pacto entia omnia præter primum, ſe habeant ad ipſum eſſe: necnon qua via ſoluātur rationes,quibus nonnulli,alioqui pręſtantes viri nixi enunciauerunt, eſſe ſecundum rem diſtingui ab eſſentia omnium rerum præter primum. Quantùm pertinet ad primum, quod inueſtigandum nobis propoſuimus,videtur mihi commodum exemplum adferri poſſe,quo facilè intuebimur quonam pacto entia ſe habeant ad ipſum eſſe. colores pendere à lumine, ſpecie tamen & natura à lumine differre ſit nobis ſuppoſitum, licet nonnulli graues authores diſſentiant:hæc tamen poſitio meo iudicio magis ratione nititur. Item ſupponantur colores in obſcuro ac tenebricoſo loco non eſſe colores niſi in potentia,actu autem non exiſtere,niſi per illuſtrationem luminis, quod ſenſit Auempace: quamuis Auerrois in commentariis

B ſecundi libri de anima diſſentiat.verùm, quicquid de hac re ſtatuendum ſit, ſupponamus rem hanc ita ſe habere, vt hoc tanquam accommodatiſſimo exemplo vtamur, in quo intueri poſſimus, & luculenter, vt mihi videtur, quonam modo entia ſe habeāt ad ipſum eſſe.Ponamus lumen eſſe primum eſſe,per ſe exiſtēs;primúmque ipſius eſſe principium;opacum verò eſſe non ens,colores autem ſicuti cætera entia, lumen ipſum in ſe clarum eſt ſplendidum nihil habens opaci ſuapte natura: ideóque ſuperius ac eminentius eſſe habet, quàm vt dici queat color; niſi dicatur color ſecundum eminentiā & præſtantiā quandam; quoniā ſuperexcellenter continet colores omnes,licet diuerſos ſpecie, vnica tamen ratione longè colorum naturis præſtātiori eos

C omnes comprehēdit. Quòd ſi à lumine puro immixtóque diſceſſeris ad lumen mixtum opaco, iam degenerat lumen à perfectione ſui atque cōtrahitur ad certam quandam coloris naturam; quæ etiam certæ cuiuſdam eſſentiæ eſt. verbi gratia albedo aut color viridis ſeu luteus ſiue niger, lumen tamen nequaquam eſt niſi participatione quadam:ac inter colores quēadmodum quiſque magis præſtat,ita etiā magis eſt particeps luminis;nulla tamen ex hiſce colorum naturis in actu exiſtit niſi per effluxum & illuſtrationem à lumine; atque illuſtratio illa in re colore affecta nihil aliud eſt niſi eſſentia coloris in actu exiſtens à lumine:quæ tamen certa quædā natura eſt infra eſſentiam & naturam luminis ad opacū accedens atque opaco mixta. Nunc à coloribus & à lumine orationem mentíſque aciem conuertamus ad entia

D atque ad ipſum eſſe. Primum eſſe eſt tantum eſſe purum, cuilibet non enti immixtum, veluti lumen nulli opacitati. quòd ſi à primo eſſe receſſerimus, ac non eſſe ceu quoddam opacum attigerimus,iam nobis apparere incipiūt reliqua entia, veluti quidam colores, in quibus ipſum eſſe contractum eſt ad certam quandam naturam atque eſſentiam,quam nimirum perfectè obtinet:eſſe tamen in eis exiſtit participatione quadam, non quòd in illis aliud ſit eſſentia quam perfectè obtinent, & eſſe quo exiſtunt: ſua namque eſſentia eorum quodlibet exiſtit. Sed quoniam id, quod eſt perfecta huius rei eſſentia,eſt eſſe imperfectum & contractum;ſicuti id,quod eſt albedo,aut viridis color, imperfectum eſt & participatum lumen: verumtamen ſicut eſſentia coloris non exiſtit actu, niſi à lumine & ab influentia luminis; ſic eſ-

ſentiæ eorum quæ ſunt, non exiſtunt actu, niſi ex perenni influentia ipſius E
eſſe,à quo ſunt & cuius participatione exiſtunt:non tamen quòd in ipſis en-
tibus alia res ſit earum natura,& alia res ſit influentia ipſius eſſe; immo vna
atque eadem res ſunt vtraque: quemadmodum in re colorata idem dixi-
mus eſſe colorem & influentiam luminis, per quam color eſt in actu: vna-
quæque ergo natura,ſecundum quod in ſe eſt,quædam eſt natura,in qua eſ-
ſe contractum eſt ex admixtione non entis,ceu in natura coloris eſt contra-
ctum lumen ab opacitate ad naturam quandam. Attamē quoniam à ſe non
eſt neque à ſe conſeruari poteſt in eſſe, cùm ſit imperfectum eſſe, & quod
degenerauerit in inferiorem naturam; idcirco non actu exiſtit natura illa,
niſi habitudinem habeat ad primum perfectúmque eſſe,à quo ſemper ema- F
net atque actu ſit. Satis commodè mihi videtur hactenus expoſitum eſſe,
quonam pacto entia ſe habeant ad ipſum eſſe:& quomodo quamuis eſſen-
tia cuiuſque ſit eſſe participatum, quò intrinſecè vnumquodque exiſtit, ta-
men actu nullius eſſentiam exiſtere niſi ab alio primo inquam, à quo pen-
det:neque etiam quamuis à nobis cuiuſpiam rei eſſentia intelligatur,intelli-
gi tamen poſſe ipſum actu exiſtere, niſi intelligatur habere influentiam ab
ipſo eſſe,ſicuti eſſentia coloris non poteſt percipi quod actu exiſtat, præter-
quam ex influentia luminis, & hoc modo eſſe exiſtere cuiuſque rei ſecun-
dum rationem diſtinguitur ab eſſentia illius rei: nam ea natura in ſe conſi-
derata eſt eſſentia; illa eadem quoque eſt eſſe exiſtere eius rei, prout intelli-
gitur emanare à primo ente ex cuius influxu efficiētiáque actu exiſtit. Re- G
liquum modò eſt,vt ſoluamus rationes eas, quibus quidam probaſſe ſe pu-
tant, eſſe vniuſcuiuſque præter primum ſecundum re diſtingui ab eiuſdem
rei eſſentia: has namque in ſecundo libro omiſeramus, in húncque locum
diſtuleramus. Duæ fuêre rationes adductæ,prior quoniam cuiuſque rei eſ-
ſentia perfectè intelligi poteſt,cùm tamen de ea re ignoremus ſit,an non ſit.
altera ratio, quoniam cùm vnumquodque perfectè obtineat ſuã eſſentiam
ac naturam,ſi natura non diſtinguitur ab eſſe cuiuſque; vtique vnumquod-
que perfectè obtinebit ipſum eſſe. Quamobrem non erit ens participatione
ſed per eſſentiam; quod tantùm conuenit primo entium,vt demonſtratum
eſt. Hæ ſunt rationes quas ex dictis hactenus nō eſt admodum difficile ſol-
uere. Ad primam dicimus,quòd ea ratione non probatur,niſi quòd eſſentia H
ſecundum rationem diſtinguitur ab eſſe cuiuſque per quod eſt: ſecundum
rem verò diſtinguatur item cuiuſque eſſentia ab eſſe à quo eſt in ſe:namque
intellecta eſſentia concipimus quidnam ſit. Quòd ſi eadem eſſentia intelli-
gatur emanationem & effluxum actu habere à primo entium,iam concipi-
mus eam actu exiſtere; quemadmodum opus eſt authores huius poſitionis
dicere, ac eadem propemodum ſolutione vtere de ipſo eſſe participatũ cu-
iuſque rei, quod conſtituunt eſſe actum eſſentiæ: ipſum etenim non actu
exiſtit in ſe ipſo,ſed tantùm per emanationem à primo entium:itaque intel-
ligi concipíque poteſt, multæque de eo diſputationes fieri; cùm tamen in-
terim lateat an ipſum actu exiſtat necne, quoniam ab alio eſt & per emana-
tionem

A tionem à primo entium exiſtit; in quo ſimpliciter atque abſolutè eſt, non autem participatione quadam. Eiſdem fermè verbis vtimur nos cùm de eſſentia alicuius rei diſſerimus, quam ponimus eſſe participationem ipſius eſſe primi. Iuxta Ariſtotelem tamen in poſteriotibus Analyticis poſſemus etiam aliter rationem eam diſſoluere, diceréque quòd de nulla re poteſt intelligi quid rei, niſi de qua conſtiterit quòd exiſtat: ſed de qua id non conſtat, intelligitur quid nominis, quamuis quãdoque idem ſit quid rei & quid nominis. verumtamen ille, cui non conſtiterit rem eſſe, ac tenet quid rei, non percipit quid rei, niſi ſecundum accidens: ſed ei illud quid rei eſt quid nominis. Alteram etiam rationem facile diluimus: nam quemadmodum

B coloribus vnaquæque coloris ſpecies, vtputa albedo ſeu rubedo, perfectè obtinet ſuam eſſentiam naturámque: ea tamen natura, quæ in ſe perfecta eſt atque abſoluta, eſt lumen diminutum. Lumen namque admixtum opaco in naturam degenerat inferioris notæ, quæ tamen in ſua ſpecie perfecta ſit. Ita dicimus quòd eſſentia vniuſcuiuſque eſt ipſum ſuum eſſe, per quod eſt: non tamen ſequitur quòd ſicuti perfectè continet ſuam eſſentiam, ita perfectè obtineat ipſum eſſe: quia eſſentia cuiuſquè in ſe perfecta eſt eſſe diminutum: quod cùm à ſua ſimplicitate receſſerit, & non enti admixtum fuerit, degenerat in naturam atque eſſentiam inferioris ordinis; quæ in ſua ſpecie perfecta eſt, attamen eſt eſſe diminutum. Idem ferè videtur Ariſtoteles ſentire in nono libro Primæ philoſophiæ: inquit enim quòd cùm vnumquodque

C que ſit quatenus actu eſt, illa entia quæ ſunt actus tantùm, per ſe & ex ſe ſunt: nec oportet quærere per quid exiſtant, vt ſcilicet dicamus ceu Parmenides vel vt Pato, quòd ſcilicet exiſtant per eſſe aut per vnum, ſeu per numeros: per ſe namque actus eſt. Cæterùm cùm ad hunc vſque locum ſatis accuratè diſcnſſum à nobis ſit, quonã pacto entia ſe habeant ad ipſum eſſe, & quòd à primo entium pendent, non tantùm tãquam à fine, quem omnia pro cuiuſq; natura & captu attingere conãtur, verumetiam tanquã à prima cauſa omnium effectrice. Illud quoque ſatis luculẽter expoſitũ à nobis fuit, efficientiam primi principij eſſe veram ac ſummam efficientiam; à qua cæterę agẽtes cauſæ omnes deficiunt, cùm eam tamen omnes æmulentur. Nũc reliquũ eſt vt paucis tangamus quæſtionẽ eam, quæ multos exercuit, quonã pa-

D cto ſcilicet primũ principium agit; an videlicet ex neceſſitate naturę agat, an ex volũtate: qualiſq; ſit ea voluntas. Primùm id aſſerimus, primũ principium non agere ex neceſſitate naturæ, queãdmodum cætera agentia natura cõſpicimus agere. Nã cætera agentia naturalia quæ natura agunt, neque finẽ ſibi præſtituũt neque ſe dirigunt ad præſtitutũ finem, verùm à cauſa ea, quę omnium naturam dirigit, certa quadam via certiſque mediis vnumquodque ad finem ſuum mouetur. Ex quo liquet huiuſmodi mouentia non ſeſe ipſa agere, ſed agi. Hoc verò maximè alienum eſſe à primo principio entium illique ſummè repugnans eſſe quis ignoret? quî namque primum omnium eſſet, ſi ab alio moueretur? neque etiam prima hęc cauſa agit voluntate arbitrióue tali, vt quãdoque agat, interdũ ab actione ceſſet; aut vna omiſſa ad aliã

actionem ſe conferat, ſicuti conſpicimus agere homines, qui voluntate & arbitrio agunt: nam omne agens huiuſmodi eſt mutabile, & idcirco alio atque alio modo ſe habet: qua de re interdum aggreditur, quæ nuper omiſit, neque etiam ea neceſſitate volũtatis agit, qua volũtas fertur in ſuum finem, ac in ea quæ faciunt ad eum finem conſequendum. Omne namque huiuſmodi agens perfectionem ſuam nanciſcitur ab alio, neque eam in ſe obtinet. At Deus optimus in ſe atque ex ſe omnino perfectus eſt, nullíque obnoxius, vt ſuperius euidentiſſimè oſtendimus. Modus ergo diuinæ actionis exceptus eſt atque excellit efficientiam cuiuſcumque alterius cauſæ efficiẽtis; neque à nobis ſatis comprehendi poteſt, ceu etiam eius eſſe ab omnibus exceptum nequaquam poteſt à nobis attingi: dicemus autem quæ poſſumus. Agit primum principium ex ſui bonitate, nam ſuperexcellentiſſimæ illius bonitatis ac ſuperfluentis non erat in ſe contineri, aliorúmque bono inuidere, vt præclarè inquit Plato in Timæo. agit autem, vt cætera omnia, quæ eſſe queunt, pro cuiuſque captu ſuæ faciat bonitatis participia: non autem vt propterea ſibi quicquam accreſcat cui nihil deeſt: hoc enim eſt amoris, qui eſt in ipſo bono, vt ſuprà tetigimus. quem modum miror Auicennam alioqui excellentiſſimum philoſophum latuiſſe. Ac quoniam eius bonitas eius quoque voluntas eſt, & eius intellectus in quo huiuſmodi facultates nõ ſunt, niſi ſecundum quandam eminentiam, idcirco & intellectu voluntatéque & natura agit, non tamen ea natura, quæ ab alio agatur, ſed quæ ſeipſam agat. quamobrem neque collocari poteſt in ordine aliatum cauſarum naturalium. Agit præterea voluntate liberóque arbitrio, non tamen voluntate mutabili; de qua dubitari poſſit, ne quandoque ab agendo deſiſtat, aut vt eum actionis ſuæ pœniteat, ac propterea omnia in nihilum redigantur: neque etiam voluntate ita neceſſaria, ſicuti voluntas humana perhibetur neceſſariò finem atque perfectionem ſuam appetere, cæteráque, quæ nos ad perfectionem noſtram perducunt. Primum namque principium in ſe perfectum nullius eget. Hæc atque huiuſmodi ſunt, quæ à nobis dici excogitaríue poſſunt de actione primi principij: verùm qualis ac cuiuſmodi ea in ſe ſit, nulli profectò compertũ eſt vtpote quæ omnem intellectũ exuperet. Cùm ergo hactenus oſtenſum fuerit, entia dependere à primo vt à ſupremo fine & à prima præcipuáque cauſa effectrice, non omittendum nobis eſt, cætera quoque entia ſe habere ad primum vt ad formam omnium primam. Id ex ſuperioribus ſatis cuiuis exploratum eſſe poteſt. Nam ſi vnumquodque ens eouſque veritatis eſt particeps, quouſque attingit principium à quo eſt: in primo ergo principio eſt veluti exemplar quoddã vniuſcuiuſque rei, quod vnumquodque attingere conatur, vt in ſe quãtum poſſit ceu in quadã imagine exprimat exemplar illud. Exemplar verò omne veluti cauſa formalis eſt, & prima forma omnium imaginum, quæ ab eo fuerint deductæ, aut deduci queant: non propterea quòd imagines formet, ſed quoniam ab eo exemplari deductæ effictæque ſint. Eſt præterea tanquam cauſa materialis omnium rerum, ea ſcilicet conditione materiæ, qua ſimilis videtur loco: eſt namque

A namque & locatum in loco & forma in materia. Itaque cùm nihil ſit extra Deum maximum: omnia namque ipſe continet ac ſuſtinet modo ac ratione, quam ſatis verbis explicare nequimus: ideo neſcio quomodo in ipſo exprimitur quædam imitatio materialis cauſæ, in eo ſcilicet, quod perfectionis in ea eſt amotis conditionibus, quæ imperfectionem continent: neque enim in potentia eſt actus puriſſimus, neque pars vllius id quod perfectione excedit omne totum. Satis iam videri poſſumus verborum feciſſe pro compendij noſtri modulo de primo principio entium, à quo quæcumque & ſunt, & entium nuncupationem habent. Nunc tempus poſcere videtur vt ad perſcrutationem tractatúmque cæterorũ entium accedamus,
B quatenus ſcilicet entia ſunt, vt oratio noſtra progrediatur ea via, quæ huic ſcientiæ propria eſt, atque à primo entium ad ea, quæ maximè ipſi propinqua ſunt, deſcendamus. Entia nõnulla immaterialia eſſe atque abſtracta, efficaciſſimè, vt reor, probatum eſt ratione Ariſtotelis in octauo libro Phyſicorum ſumpta à motu. Ac quamquam de primo entium abſque ea ratione, quæ ſumitur à motu ex ratione entis, vnius, boni, euidentiſſimè demonſtrari arbitremur, non tantùm quòd immateriale ſit, verumetiam quòd ſuperet omnem naturam, atque eſſentiam cæteráque quæ à nobis ſuprà de ipſo demõſtrata ſunt certiſſimis rationibus: tamen de aliis abſtractis entibus à materia, meo iudicio, ratio efficax ſumpta ab ente inueniri non poteſt, quæ certitudinem nobis faciat; niſi ſupponat rationem à motu ſumptam, cui nita-
C tur quodpiam aliud ens præter primum, abſtractum eſſe à materia. Neque vt idem arbitrer ac in eodem calculo ponã rationes, quibus vſi ſumus, cùm de primo principio tractaremus, mouet me argumentum Auerrois præſtãtiſſimi philoſophi, qui hac in parte reprehendit Auicennam in calce expoſitionis primi Phyſicorum: inquit enim, Nulla ſcientia probat ſuum ſubiectũ eſſe, ſed ſupponit: ens verò primum abſtractáque entia ſunt ſubiecta primæ philoſophiæ: non igitur eius ſcientiæ erit hoc oſtendere, ſed phyſices. Cui dicimus, quamquam prima philoſophia agat de primis cauſis entium, vt in procemio Metaphyſices dicit Ariſtoteles, nihilominus ſuppoſito quòd ſint aliqua prima principia, primæque entium cauſæ, de eis ſcrutari poteſt primus philoſophus, quænam & qualia ſint: ſicuti de primis principiis
D rerum naturalium in libris Phyſicorum ſupponimus quòd ſint, ſcrutamur attamen & ratione agimus, quænam & qualia ſint. Dicimus ergo, vt redeamus vnde deflexit oratio, poſt primum ens eſſe alia entia abſtracta à materia. Hoc ratione comprobatur à motu ſumpta. Nam cùm hæc, quæ cernimus quandoque moueri interdúmque quieſcere, neceſſe eſt, vt depeudeant à corporibus, quæ ſempiterno motu circunferantur: motus verò ſempiternus non poſſit eſſe pendereúe à motore mobili: nam ex mutabilitate, varietatéque cauſæ ſequeretur mutatio in effectu, id eſt variatio in motu. Amplius cauſa motórue diuiſibilis non poteſt mouere motu infinito ac perpetuo: nam pars eius, cùm habeat eſſe deficiens à totius perfectione, mouebit tempore minori quàm totum, id eſt finito tempore: totum

verò cùm finitam proportionem habeat ad partẽ,tempore etiam finito mouebit: neceſſe eſt igitur virtutem mouentem tẽpore infinito eſſe impartibilem. At virtus impartibilis atque immobilis materialis eſſe nullo modo poteſt. Nam virtus materialis quæcunque quoniam in eſſe ſui depẽdet à materia, diuiſione etiam matriæ afficitur atque diuiditur: necnon etiam mouetur motu eius corporis cuius forma fuerit ſeu virtus.ergo neceſſe eſt motores corporum cœleſtium eſſe formas immateriales atque abſtractas, formas inquam; quoniã certiſſimis quoque rationibus adſtruitur colligitúrq; hoſce motores æternos,eſſe animas dãtes eſſe corporibus cœleſtibus. Nam cœli mouentur ex ſe, non autem ab alio: quoniam id quod mouetur ex ſe, prius eſt eo quod mouetur ab extrinſeco ſeu ab alio. motor ergo corporum cœleſtium, quæ ſunt omnium mobilium prima ac ſuprema, intrinſecus eſt corpori mobili. Amplius ſi ab extrinſeco motore mouerentur, circuitione quadam mouerenrur, motu videlicet compoſito ex pulſu & tractu: At corpora ſimplicia ſecundum naturam mouentur motu ſimplici. Præterea niſi motores ij immateriales eſſent animæ cœlorum, neceſſe vtique eſſet corpora cœleſtia habere quandam aliam formam, qua exiſterent: omne namque quod actu exiſtit vel eſt actus ſimplex per ſe exiſtens immaterialíſque forma; vel actum habet per quem eſt:ea verò forma ni anima eſſe dicatur,materialis erit atque corporea,necnon natura corporis ſimplicis, cœli ſcilicet. At natura corporis ſimplicis eſt principium motus ſimplicis: erit ergo forma hæc principium motus ſimplicis, non circularis; quoniam motus circularis infinitus eſt, & perpetuus, neque effluere poteſt à virtute quapiam finita ac diuiſibili,vt paulò antè oſtendimus: eſſet igitur ea forma principium motus recti: proindéque neceſſe eſſet fateri corpus cœleſte eſſe corpus graue aut leue. Hiſce rationibus igitur,quæ à phyſicis latius ac vberius tractantur,ſatis compertum cuiuis eſſe poteſt, enria quædam abſtracta à materia eſſe in rerum natura,quæ ſunt animæ cœlorum. An verò infra primum rerum omnium principium ſit quodpiam quod præſtãtius ſit animabus corporum cœleſtiũ,magna equidem dubitatio eſt. neque reor ego hac in re rationem naturalẽ vllam nobis afferre certitudinẽ poſſe. Quamobrem breui perſtringã ſummorum philoſophorũ ſententias,itémque cur præ aliis poſitio Platonis mihi probabilior videatur,cęteríſq; præferẽda. demũ optionẽ lectori dabo,vt eam præeligat quę cæteris potior ſibi eſſe videatur. Auerrois in duodecimo Metaphyſices videtur opinari,nullum ens abſtractũ eſſe à materia præter animas cœlorum. Deúmque opt. nihil aliud cõſtituere videtur,præterquam animam octauæ ſphæræ,quæ mouetur motu diurno, ac eſſe,ſeu quandam artem vniuerſalem, cuius fini plurimæ particulares artes inſeruiunt. Nam ſicuti equeſtri arti complures inferiores artes inſeruiunt;ita etiam ei fini,quem primus motor conſtituit,motúque diurno adfectat,reliquæ cœlorum animæ, planetatum videlicet ſeu errãtium ſyderum propriis ſuíſque motibus inſeruiunt. Hæc ſententia meo iudicio falſiſſima eſt: nam quemadmodum ex iis quæ ſuperius oſtẽſa ſunt,quilibet liquidò intueri poteſt

A teſt tantum abeſt, vt primum principium nedum ſit anima, quæ cùm proportionem habeat ad corpus, cuius eſt forma, quandam diuiſibilitatem præ ſe fert; quod neque vllius certæ naturæ, definitæue eſſentiæ conſtitui poteſt; ſed eſt ipſum eſſe per ſe exiſtens. Præterea efficientia primi principij longè præſtantior eſt, quàm vt motu agitationéque cœli efficere omnia potuerit. Amplius cuiuſcunque ordinis inſtitutor eſt ſupra eum ordinem, quem inſtituit, vtpote ab eo exceptus. Primum ergo principium abſurdè conſtituitur in ſerie claſſéue motorum ſeu animarum cœleſtium: id quod videtur quoque ſentire Ariſtoteles in duodecimo primæ philoſophiæ libro, in eo loco vbi inquit, quod in vniuerſo præter cuiuſque bonum, quod vnumquodque ſua natura affectat, eſt prætereа bonum extra vniuerſum, propter quod omnia agunt. ſicuti in exercitu dux eſt, propter quem tandem omnes, qui in exercitu ſunt, operantur. in quo loco, ſi quis diligenter animaduerterit, perſpicere facilè poterit ipſum quoque Ariſtotelem ponere bonum per ſe exiſtens extra ſeriem vniuerſi, ſupráque quæuis entia. Alpharabius in libello de intelligentiis ponit primum principium entium eſſe ſupra animas cœlorum: nullum tamen præterea ponit ens abſtractum, in materia verè eſſe. Huius philoſophi ſententia, vt reor, nullo efficaci argumento reprehendi poſſet, quamuis, vt infrà dicam, ratio Platonis mihi valde probabilis videatur. Auicenna in Metaphyſicis libris præter primum principium, quod ipſe nominat neceſſe eſſe, itémque præter animas corporum cœleſtium, totidem C ponit intellectus puros, qui non ſunt animæ, quot ſunt motus cœleſtes. Huius poſitionis rationem adfert. nam cùm finis præſtantior ſit his, quæ ſunt ad finem, nimirum dici non poteſt motores cœlorum mouere ſuos orbes propter hæc inferiora, quæ rebus cœleſtibus longè ſunt ignobiliora. neceſſe ergo eſt vt nobiliora fines affectét ſuis motibus. Hi verò & multi ſint oportet, quoniam diuerſi variíque item ſunt cœlorum motus; quibus efficitur Auicennæ ſententia, vt fines totidem conſtitui oporteat ſupra cœlorum animas, quot ſunt motus cœleſtes, qui intellectus puri immixtíque omnino ſint: nihil namque percipi poteſt, eſſe ſupra animum intellectualem, ac infra neceſſe eſſe præter intellectus puros. Huic ſententiæ adſtipulari videtur Ariſtoteles in duodecimo Metaphyſ. quamuis dignoſci ſatis nō queat, an cum D Auicenna, an cum Alpharabio ſentiat. Attamen vt ego puto, ratio, quam attulit Auicenna, non eſt adeò euidens, vt ei concedere debeamus, quoniam illa agentia, quæ perfecta ſunt atque ex affluentia bonitatis agunt, non ob eam cauſam operantur, vt ſibi aliquid ſuis actionibus accreſcat, ſed vt res indigentes impertiant ſua bonitate. dicemus igitur Auicēnæ, cùm animæ corporum cœleſtium in ſe perfectæ ſint, præcipuámque bonitatis partem ſortitæ ſint à primo principio, prima intentione agunt ex ſui bonitate: deinde ob vtilitatem harum inferiorum rerum. Non igitur ponendi ſunt ſuperiores quidam intellectus, cùm animæ cœlorum ipſæ ſibi ſint primi fines: ſecundi verò hæ inferiores res. Præterea, omnes hæ animæ operantur ac mouent ob eam potiſſimam cauſam, vt inſeruiant primo principio, ídque pro

naturæ cuiuſque captu æmulentur, à quo eſſe & perfectio totius vniuerſi intenditur. Hac ergo ratione etiam ſequitur animas cœlorum agere prima intentione propter finem excellentiorem. Diuerſitas verò motuum eſt ex diuerſa variáque natura animarum mouentium: quam rationem videtur Plato ſignificaſſe in Thimæo. Nam poſtquam expoſuiſſet quanam ratione animæ omnes & omnis natura immortalis formata eſſet à primo principio, dicit omnium parentem cõuerſum ad minores Deos hæc eis præcepiſſe. Cùm reliqua, quæ ad vniuerſi abſolutionem ſuperſunt, mortalia ſint, ideo à me cõtinuò ea fieri non poſſunt: neque enim fas eſt: immortalia namque eſſent ſi tantùm à me fierent. Idcirco vos imitantes eam, quam in me perſpicietis efficiendi vim, quæ ſuperſunt mortalia efficere conemini. Illi verò, inquit idem Plato, minores dij, cùm mandatum patris intellexiſſent, confeſtim ad res inferiores efficiendas conuerſi ſunt, ac motum circularem pro cuiuſque natura proprium quiſque molitus eſt. Ecce quàm præclarè Plato protulit minores deos, animas ſcilicet cœlorum, vt parerent imperio patris, atque vt eius bonitatem imitarentur, cœpiſſe ſuum quemque orbẽ mouere. Propter igitur ſummum bonum, veluti tanquam propter vltimum, poſtremũ, ſummúmque finem, animæ cœlorum ſuos orbes agitãt: motus verò diuerſi ſunt pro cuiuſque natura, atque vt rerum inferiorum generatio & incolumitas exigit. Poſtrema omnium ſententia eſt Platonis, vt arbitror, eſſe ſcilicet infra primum principium ac ſupra animas corporum cœleſtium, intellectus ſeu mundum intelligibilem: cuius ratio, ni fallor, fuit. anima, vt ſuperius diximus, duplicem præ ſe fert naturam, diuiſibilem ſcilicet, qua corporeæ naturæ affinis eſt, nam forma eſt corporis: & indiuiſibilem, quatenus intellectus eſt & intelligibilia attingit. ſicuti ergo infra animam eſt corpus naturæ penitus diuiſibilis, ita par eſt ſupra animam eſſe intellectum purum naturæ omnino indiuiſibilis. Huiuſmodi verò intellectus neceſſe eſt vt ſit infra primum principium: id namque eſt ipſum eſſe per ſe exiſtens, nulli naturæ addictum: in intellectu verò eſſe eſt contractum ad intelligibilitatem, vt ita dicam, ſeu ad intellectionem. quapropter Plato poſuit hunc intellectum eſſe cauſam exemplarem in qua ſint ideæ rerum omnium. Nam in primo principio res altiori modo ſunt, quam vt in eo exẽplaria rerum conſtitui queãt. exemplar etenim omne cognoſci poteſt, & quatenus exemplar eſt comprehendi quit. At in primo principio res ſunt ſupra cognoſcibilitatem (vt planius explicem quod volo, ſic eam libeat appellare) ac in arcano ſitæ, quod minimè peruium eſt cuiuis intellectui. Quamobrem Plato, vt reor, poſuit cauſam exemplarem in ſecundo ente, in quo eſſe contractum eſt ac definitum ad naturam intelligibilem. quod etiam quoquo pacto innuit Dionyſius in libello de Cœleſti hierarchia: inquit enim ſupremos intellectus nuncupatos eſſe angelos, id eſt nuncios; quoniam arcanum illud diuinum incomprehenſibile primi enunciant. Hac ratione meo iudicio ſatis probabile ſit, ſupra animas corporum cœleſtium eſſe intellectum. Nam imbecillitati mentis noſtræ, cuius acies in tã clata luce non figitur, de rebus altiſſimis certiſſi-

A certiſſima ratio eſſe non poteſt: Idcirco contenti probabili argumento & ſapiētiſſimorum hominum ſententia, qui acrioris ingenij fuerunt quā nos, dicamus ſupra animas cœlorum eſſe intellectum, in quo res ſint ſecundum eſſe intelligibile. Quot verò ſunt ij intellectus, ſi quis ſcire cupiar, animaduertendum illi eſt Platonicos nonnullos ponere hoſce intellectus ferè innumeros: Platonem tamen vnius tantùm mētionem facere in Timæo, cùm de fabricatione mundi verba facit. Beatus Thomas rationem ſatis probabilem adfert, qua efficiatur vt pene innumeri ſint. Etenim inquit Deum optimum cùm agat ex bonitate inſita, quam aliis impartiri vult, optimas ac perfectiores res maiori quoque vbertate produxiſſe: ac proinde corpora cœleſtia B adeò ingentia effecit, vt generabiles corruptioniq; obnoxiæ res ipſis collatæ, nullius ferè ſint magnitudinis. Idcirco pari ratione perfectiſſimos entiū intellectus innumeros feciſſe. id quod ſacræ etiam literæ teſtantur. Nos quibus inſtitutum eſt nihil aſſerere, niſi ex certa ratione, hac in parte nihil aſſeuerandum nobis eſſe ducimus: ea enim eſt natura intellectus humani, vt certos terminos in cognitione rerum non egrediatur: quos qui egredi volunt veluti oculis mentis allucinati, in multis deerrant, compluráque incomperta pro compertis habent. Nonnulli diuerſa ratione dum ea quæ ſunt vltra fines à natura nobis præſcriptos incerta eſſe vident, de rei cuiuſcumque cognitione vel modica deſperant. Nos medium iter tenentes, ea tāgemus quæ ratione naturali comperta ſunt; incerta verò, atque ea ad quæ lumen intelle- C ctus noſtri nō pertingit, linquemus pro incompertis. Cùm ergo præter ſummorum philoſophorum authoritatem, qui magis quàm nos in rerum contemplatione exercitati, luculentius etiam veritatem intueri potuêre, ratione etiam ſatis efficaci ſeu mauis probabili, nobis conſtiterit ſupra animas cœleſtium corporum eſſe intellectum ſeu vnus is ſit, ſeu plures; ea quæ naturalis hominis ratio de intellectu comperta habere poteſt, paucis perſtringamus. Eſſe ipſum atque ipſum vnum, quod ex ſuperfluenti bonitate extra ſe in alias quoque naturas defluxit, paulatim delapſum eſt, ac veluti per gradus proceſſit à perfectiſſimis naturis in imperfectiſſimas: & demum deſiit in materiam primam, quæ propè nihil eſſe videtur. Primum igitur, in quod eſſe ipſum à puritate ſui degenerat, eſt intellectus, qui iam aliqua natura eſt D non eſſe purum, verùm tam latè fuſa, vt in ſe ſuo tamen modo omnes quoque res alias atque naturas comprehēdat: qua in parte æmulatur ipſum eſſe, deficienti tamen ratione. Nā in primo principio res omnes ſunt ſecundum vnicum eſſe eminēs ac præexcellens quibuſcunque naturis ac cuiuis rerum modo. At in intellectu res omnes ſunt, ſecundum determinatam tamen rationem & definitum modum, id eſt ſecundum eſſe intelligibile: ea namque eſt natura intellectus ipſius. Quamobrem licet coniunctus ſit cum primo eſſe, vtpote cui proximus exiſtat; nihilominus primum eſſe in intellectu eſt ſecundum modum intelligibilem; non quòd per ſpeciem quampiam ab intellectu intelligatur; ſed per eſſentiam ſuam intelligitur; quę perfectio atque actus quidam eſt primi intellectus: in eo tamen habet modum quendam vi-

delicet intelligibilitatis,vt ſic dicam, ac hoc pacto degenerat ab eſſe quo eſt in ſe ipſo.idcirco intellectus,quamuis diuinitatis ſit particeps, quoniam eſt vndique plenus Deo;attamen longè excellentiori modo, immo in immenſum excelſiori,eſt Deus in ſe ipſo,quàm ſit in intellectu, in quo iam incipit eſſe ſecundum modum intelligibilem.ac propterea à primo eſſe res omnes primò in intellectum effluxerunt,ſecundum eſſē intelligibile; quod eſt longè perfectius quàm eſſe id quo res in ſui natura ſubſiſtūt; vtpote quod proximum ſit eſſe ſui,quo ſunt in primo rerum omnium principio. Primus ergo intellectus ipſe quoque eſt omnia, ſicuti primum ens, ſed modo vt declarauimus deficienti: ac quemadmodum intellectus deficit ab ipſo eſſe, quoniam in naturam certam degenerat; ita etiam deficit ab ipſo vno ac degenerat in multitudinem:nam in eo primum incipit apparere multitudo quoniam rerum ſpecies in eo multæ ſunt:atque has Plato,vt arbitror,ideas fecit:ac propterea in hoc intellectu poſuit cauſam exemplarē vniuerſi ſenſibilis,quod aſſeruit animatum eſſe, vt ex Timæo liquidò quiuis intueri poteſt:qua de cauſa is intellectus à Platonicis appellari ſolet mundus intelligibilis,tanquam in quo res vniuerſæ ſint ſecundum eſſe intelligibile.nominatur etiam à nonnullis vnum multa;vtpote quod in ſe vnum ſit ac deſinat in multitudinem rerum intelligibilium : ita tamen vt vnitas ſuperet multitudinem,ac multitudo in eo colligatur in vnum, tanquam in verticem. ac proinde is intellectus totum quoddam eſt,ac primum totum,quod tamen ſit ante partes neque dependeat à partibus,aut ab eis cōſtituatur,vt tota hęc materialia in quibus verſamur:quam rem annotauimus ſupra, cum de vno verba faceremus. Dixerunt ergo intellectum vnum multa, animam verò quæ inferiorem ſortita eſt,gradum,perhibent eſſe vnum & multa,tanquam vtriuſque naturę participem, ac magis propinquam multitudini quàm intellectus ſit:an verò hæc mens ſuprema intelligat ſingularia ſenſibilia: & ſi intelligit, an præſentia tantùm intelligat, an etiam futura omnia, puto ex vi mentis humanæ nobis incompertum eſſe. ideo quamuis de hac re maximæ ſint inter philoſophos altercationes; nos cōtenti humanis limitibus omnes eas omittemus, ac perſpicacioribus hominibus hanc operam concedemus.Poſt intellectum ſunt animæ corporum cœleſtium,de quibus proximo volumine à nobis dicetur.

LIBER

LIBER SEXTVS.

IDoneus primæ philoſophiæ auditor is iure exiſti-
mari debet, qui naturali ſcientiæ non tantùm ope-
B ram dederit, verumetiam in ea excelluerit : innata
nanque nobis via doctrinæ eſt à notioribus nobis.
Huiuſmodi autē ſunt ſenſibilia entia : omnis enim
noſtra cognitio ortum habet à ſenſu . Repetamus
ergo à Phyſicis, indéque id quod ſupereſt ordia-
mur. Omne quod mouetur, ab alio mouetur . ita
quod motor alius eſt à re mobili, præterea ea, quæ
moueri videntur, quædam ab alio extrinſeco vide-
delicet motore mouentur; nonnulla ex ſe . huiuſmodi autem ſunt animata.
Cùm ergo in illis, quæ ab extrinſeco mouentur, non poſſit res in infinitum
protrahi, tandem ad motū ex ſe perducetur: mota verò ex ſe, generabilia &
C corruptioni obnoxia vtique neq; cōſiſtere poſſent neq; eorū generatio infi-
nito tēpore perdurare; niſi à moto ex ſe æterno continerentur, cuius fomēto
ſemper egēt. id quod ſuprà ſæpius ſumpſimus. Hoc verò motū ex ſe æternū
ſenſu cōprehēdimus eſſe corpus cœleſte, quod ex motu circulari ſempiter-
no cōuincimus cōponi ex duabus naturis, quarū altera eſt forma, altera ma-
teria: forma verò anima eſt immaterialis, indiuiſibilis atque immobilis; quæ
poſt intellectum, de quo iam tractatum eſt, proximum primo enti locum
tenet inter entia, ac in ea maior quædam ſpecies multitudinis iam ſeſe no-
bis offerre incipit. Nam cùm forma omnis actus ſit materiæ quædam con-
gruentia ſeu conformitas formæ cum materia ſit oportet. Quamobrē cùm
diuiſibilis ſit & extenſa, non dico oportere formam eſſe diuiſibilem, atque
D extenſam: hoc etenim non niſi formæ materiali conuenit, quæ in eſſe à ma-
ria dependet: ſed neceſſe eſt, vt natura formæ quamuis immaterialis ſit, non-
nullam referat diuiſibilitatem; id eſt vt quodammodo affinis ſit extenſioni
diuiſionive : idcirco deſcendendo à primo principio, quod vnum omnino
eſt ad intellectum in quo eſt vnitas contracta ad naturam intelligibilem, ac
propterea etiam ad quandam multitudinem, ab eo deinceps deſcendimus
ad animam, in qua maior eſt multitudinis ſpecies, propter affinitatē ad cor-
pora. Cùm ergo nobis conſtiterit eſſe cœleſtium corporum animam, ac ſu-
perficie tenus qualiſnam naturæ ea ſit; nunc dicendum eſt à nobis, an cau-
ſam efficientem habeat, & quænam ea ſit. Auicenna præſtantiſſimus philo-
ſophus opinatus eſt, quoniam ab vno non eſt niſi vnum, à primo principio

entium eſſe tantum primum intellectum,tanquam à cauſa effectrice: à primo deinde intellectu, in quo eſt quædam compoſitio ex actu & potentia, ſeu ex perfecto & imperfecto: inquantum intelligit primum principium emanare atque effluere ſecundum intellectum: inquantum verò intelligit eam,quam obtinet,perfectionem,effluere animam primi cœli: ac quatenus intelligit imperfectionem adiunctam ſibi,effluere ſubſtantiam primi orbis, ſicque deinceps à ſecundo intellectu emanare tertiam mentem,ac animam ſecundi orbis orbémque ſuum,item à tertio quartum,quouſque deuentum ſit ad mentem præſidentem hiſce inferioribus generationi corruptionique obnoxiis;à qua perhibet tum omnes formas eſſe generabilium rerum, tum etiam intelligibiles ſpecies. Hanc Auincennæ poſitionem diuus Thomas F excellentiſſimus vir ac nunquam ſatis laudatus ſatis efficaci ratione reprehendit: inquit enim, ſi generatio vniuerſi ita conſtaret & hoc pacto procederet, vtique ordo vniuerſi eſſet à caſu, non autem ab aliquo per ſe intentus:verùm oportet fateri accidiſſe vniuerſum ita conſtitutum eſſe ex diuerſis multorum agentium intentionibus;quæ tamen à nullo excitata ſint, aut mota ad hunc ordinem conficiendum. ac propterea inquit Thomas omnem factionem cuiuſque rei, quæ non fit per tranſmutationem motúmve aliquem:ſed per ſinplicem emanationem totius eius quod fit quódque per ſe exiſtat,eſſe à primo principio,nõ autẽ ab aliqua cauſa ſecũda,argumẽtóq; nititur ſatis valido: nam ſicuti agens per artẽ præſupponit in ſui factione rẽ à natura conſtitutã ac natura cõſtantẽ quoniã is agẽs poſterior eſt agẽte na- G turali;ita quælibet ſecunda cauſa præſupponit in effectu,quem agit, aliquid iam inchoatum à prima cauſa,quod ipſa perficiat: At in emanatione totius entis per ſe exiſtentis nihil ſupponitur; ſi quid enim ſupponeretur, iam non totum emanaret ab ea cauſa:non ergo à ſecunda cauſa quapiam hæc emanatio eſſe poteſt.Neque etiam confugere ad illud poſſumus, effectum eum ſcilicet eſſe à cauſa ſecunda, veluti ab inſtrumẽto primæ:nam cauſa omnis, quæ vicem inſtrumenti habet, licet ex ſe non attingat productionem effectus,cuius factionis dicitur inſtrumentum eſſe,tamẽ actione quadam,quæ ipſius formæ naturæve conuenit, à ſuperiori agente directa ad effectus ſui productionem peruenit;cuius effectionis inſtrumentum nominatur:ſic ſerra,quæ organum eſt fabri lignarij ad factionem ſcamni ſeu lectuli,quamuis H vi propria nõ attingat ad inductionem effectionémve formæ ſcamni illius ſeu lectuli,attamen ſecando ac incidendo, quæ actiones formæ ſerræ conueniunt, à fabro artifice directa pertingit ad efficiendam formam ſcamni, quæ proculdubio emanat à mente artificis. eadem ratione calor naturalis animalis calefaciendo,quod ſuæ vis eſt,carnem procreat oſſáque, ac membra denique; quorum forma eſt ab anima. Ex inductione hac colligitur neceſſe eſſe cauſam inſtrumentariam quamcunque actione ſuę naturæ propria,directa tamen à cauſa ſuperiori,pertingere productionem effectus ſui. ſed in emanatione totius entis per ſe exiſtentis, cùm nullum ſubiectum ſit eius effectionis,nulla etiam actione nę fingi quidem, nedum eſſe poteſt cu-

iuſpiam

A iuſpiam inſtrumentariæ cauſæ, qua pertingat ad effectionem totius entis
per ſe exiſtentis, quæ eſt à prima cauſa rerum omnium: vt nulli vnquam pro
dubio fuit. Idcirco emanatio entium omnium per ſe exiſtentium non eſt
ab vlla cauſa ſecunda, ſed tantùm à primo principio entium, à quo etiam
ſunt animæ corporum cœleſtium: ideóque Plato in Timæo poſuit vniuer-
ſum totum eſſe à primo principio tanquam à cauſa efficiente, quam etiam
patrem omnium appellat: inquítque patrem hunc ſupremum animam ex
eſſentia diuiſibili indiuiſibilíque conflaſſe. Verùm quoniam ſuperiora quo-
que pro ſuæ naturæ captu efficiendis inferioribus operam ſuam præſtant,
vt ſummi boni bonitatem æmulentur, idcirco poſuit intellectum ſeu mun-
B dum intelligibilem eſſe cauſam exemplarem vniuerſi. Itaque ſtatuit primũ
rerum omnium autorem, iuxta illud exemplar, mundum perfectum effe-
ciſſe. Erit ergo, iuxta ſententiam Platonis, intellectus rerum cauſa non effi-
ciens, à qua ſint entia in prima rerum emanatione, qua in ſuo quæque eſſe
ſubſiſtunt, ſed cauſa exemplaris, per quam primum animo, deinde totum
vniuerſum effecta ſint: necnon etiam illud Platonem mouit, quod ſuprà te-
tigimus, quoniam exemplar habet rationem intelligibilis; ideo in eo, quod
ſuperat omnem naturam cum ſenſibilem tum intelligibilẽ nos non poſſe-
mus ſatis percipere rationem exemplaris: qua de re non in prima cauſa ſed
in prima natura, intelligibili inquam, hoc genus cauſæ Plato conſtituit. Ex
qua poſitione ratio Auicẽnæ facilè ſolui poteſt. Nam ab vno, id eſt à primo
C principio immediatè non eſt niſi vnum, intellectus videlicet ac mundus in-
telligibilis. Verùm poſt intelligibilem hunc mundum, quem dicimus pri-
mum rerum principium non vt vnum ſed vt multa, iuxta multitudinẽ, quæ
eſt in exemplari, multa conſtituit, ac in vnũ vniuerſum cõflauit. Nõ tamen
propterea cenſuerim ego Platonẽ arbitratum fuiſſe Deum ſupremum indi-
gentem fuiſſe, vt ſcilicet exemplari alio à ſe indiguerit in rerum productio-
ne, cùm in eo ſupereminenter ſit exemplar cuiuſcumque exemplaris, & in
quo vno eſt multitudo omnis eminenter: immo etiã quodammodo abyſ-
ſus ille nõ entis, ſicuti priuatio eſt in habitu: ſed ea ratione arbitror cauſam
eam exemplarem in ſecundo ente poſuiſſe; quoniam primum principium
à nobis capi non poteſt, cùm ſuperet intellectum. Exemplaris verò ratio ac
D definitio in hoc eſt vt intelligibile ſit: quare ratio Auincennæ alio quoque
modo commodè ſolui poteſt, quod ſcilicet ab vno inquantum vnum non
eſt niſi vnum: ſed ab vno in quo eminenter eſt omnis multitudo & in quo
natura non diſtinguitur ab intellectu & voluntate; ac propterea per intelle-
ctum ac voluntatem agit quemadmodum per naturam vt ſuprà diximus,
nullum inconueniens eſt ſi multitudo effluat, in vnum tamen ordinem re-
dacta. Hæc de cauſa effectrice animarum cœleſtiũ. nunc melius diligentiúſ-
que inueſtigemus, qualeſnam ſint & cuiuſmodi ſit earũ operatio. Animos
cœlorum eſſe abſtractos à materia, iam ſuperius conſtitit. Quoniam verò
forma abſtracta eſt intellectus ac intelligibilis, vt ex iis, quæ de anima dicta
ſunt in phyſicis planè conſtat: Animæ ergo corporum cœleſtium ſunt actu

intellectæ & intellectus:ac cum vnumquodque ideo intelligatur, quoniam forma eius coniuncta eſt cum intellectu, ac vnum cum eo effecta, ſibi ipſi autem actu coniunctæ, idémque ſunt animæ corporum cœleſtium; idcirco ſeipſas per ſuam eſſentiam intelligunt. Reliqua verò, quæ item à materia abſtracta ſunt, vt intellectus ac ſuperiores animas, ea ratione intelligunt inferiores,quoniam ſuperiorum formas,vt perfectiones quaſdam ſui in ſeipſis recipiunt. Quamobrem ſuperiores quoque intelligunt per eſſentiam ſuperiorum, qua formantur: nam ſuperiores formæ cùm ſint actu intellectæ & perfectiores inferioribus, nimirum formare inferiores poſſunt, ac eo pacto per ſuas ipſarum eſſentias ab eis intelligi. Econtra verò minimè commeat ratio,vt ſcilicet ſuperiores intelligant inferiores,eò quòd earum eſſentiis informentur: nam forma ſemper, ac in quacunque re perfectio quædam eſt rei formatæ: ſic etiam animæ corporum cœleſtium non intelligunt inferiora hæc entia corruptibilia, eò quòd ab ipſis recipiant impreſſionem vllã,quoniã ſemper agens eſt nobilius patiente, ac principium materia,formáque ſubiecto.Nec tamen dicendum propterea eſt quòd hæc inferiora ignorẽt quorũ ſunt cauſæ ac moderatrices cõſilio quodã ac intellectu,immo perfectiori modo intelligunt, eóque perfectiùs,quò ſuperiores atque excellẽtiores fuerint.Nã ſicuti in ſupremo eſſe ſuntomnia modo nobis ignoto, ita in intellectu omnia ſunt ſecundũ modũintelligibilem ac perfectiori modo in intellectibus perfectioribus,deterius verò in inferioribus: obiectum nanq; intellectus eſt ens. Amplius ſi humanus intellectus,qui eſt omniũ infimus,quodammodo intelligit omnia, & quodammodo eſt omnia, multo magis aſſeuerandum eſt hoc de ſupremis illis intellectibus. Quamobrem ſuperiores animæ inferiores intelligunt, ac omnia etiam infima entia generationi corruptioníque obnoxia per formas ab intellectu primo in eas influentes, ac viciſſim à ſuperioribus traditas, inferioribúſque excellentiori modo ac ratione magis vna ſunt in his quæ ſuperiores ſunt: in inferioribus verò magis multæ ac magis diuiſæ: neque enim earum capaces eſſent, niſi ipſis magis dearticulate fuerint, tanquam imbecillioribus, & quæ magis recedant à perfectione vnius, atque ad multitudinem accedant: ſic inter homines accidere videmus, vt ea quæ præſtantes ingenio ſtatim ac vno. nutu admoniti percipiunt, imbecilliores ac magis tardi capere nequeant,niſi eadem eis fuerint diſtincta & dearticulata: non diſſimili omnino ratione ſe habent mentes illæ ſupremæ, huius verò non æquè perceptionis ratio in promptu eſt, nam receptum omne eſt in recipiente ſecundum recipientis modum: quanto ergo recipiens magis acceſſerit, ad multitudinem, ab vnóque receſſerit, tanto etiam oportet receptas ſpecies in eo magis eſſe multiplices inferioríſque notæ. Sic ergo omnis cœleſtium corporum anima omnia intelligit, ſe ipſam per ſui eſſentiam,ſuperiora entia per eorum eſſentias, quas in ſe vt perfectiones intelligibiles recipit: inferiora verò per ſpecies ab intellectu ſupremo, in eam animam emanantes; ordine tamen certo progreſſúque ſeruato, vt ſcilicet ſpecies eæ prius proximiúſque.

E F G H

A ximiúſque defluant in animas ſuperiores, quæ intellectui propinquæ ſunt magis, ac per eas deriuent in animas inferiores. Ac vtrique prꝩter hunc modum alius quoque non incommodus adferri poteſt, quòd videlicet ſuperiores animæ inferiores intelligant per ſui eſſentiam, quæ inferiorum forma eſt intelligibilis: nam cùm forma, & perfectio quælibet ſubiectam ſibi materiam penetret, vt ita dixerim, ſuperioréſque mentes inferiores informent, ac in eis recipiantur (qua via fieri diximus, vt inferiores mentes ſuperiores intelligant per ſuperiorum eſſentias ipſas formantium) neutiquam abſurdum eſſet, ſi ſuperiores quæ vnum fiunt cum inferioribus eas formando, per ſuámmet eſſentiam inferiores intelligerent. Si enim intellectus humanus, vt Ariſtoteles teſtatur, ſe ipſum intelligit per formas alias intelligibiles, per quas actu fit intellectus, quî conueniens eſſet? ſi quis aſſereret, ſuppoſito eas formas intelligibiles eſſe formas, quæ per ſe ſubſiſterent, atque eſſe actu intellectus, per ſe ipſas eas quoq; intelligere intellectum humanum per ſuam ipſarum eſſentiam. quandoquidem intellectus humanus ſe intelligit per eas formas intelligibiles. Primum verò entium omnes pro captu ſuo attingunt, quòd ſe cuiuſque capacitati accommodet: ac ea ratione id quod in ſe incomprehenſibile eſt in prædictis intellectu eſſe incipit ſecundum modum intelligibilem: excellentius quidem in excellentioribus, deterius in inferioribus. ſicque omnes eæ mentes diuinæ ſunt, quoniam capaces ſunt diuinitatis, ac vnum factæ cum Deo, qui in eis omnibus eſt.

C Præterea in eis ſummus quidam eſt amor, quo ſeſe inuicem mirificè connectunt. Nam intellectum quemcumque ſequitur intellectualis appetitus, qui in ratione eſt, & à philoſophis voluntas nominatur. appetitus verò huius primus motus ac præcipuus eſt amor; cuius obiectum eſt bonum. vbi ergo excellentiſſimi ſunt intellectus, ac ſummum bonum intellectum, ibi maximum oportet amorem eſſe: inferiores ergo mentes ſuperiores intellectus, vt potiora bona, ſibíque benefica, ſummum verò bonum tantùm amant, quantùm nec excogitari poteſt; ſuperiores verò viciſſim amant inferiores ex ſuæ bonitatis ratione ac natura, non ex indigentia, ipſiſque bonitatem, ac perfectionem ſuam communicant, ſéque eis inſinuant pro earum captu. hic nanque perfectiſſimus eſt amoris modus, vt ſupra oſtendimus, fitque

D hoc pacto mirus quidam, inexplicabiliſque ſupernarum mentium contextus. His hactenus expoſitis, nunc illud reliquum eſt, vt diſſeramus quonam ſcilicet modo ſuperiores hæ mentes cauſæ ſunt rerum inferiorum. In eis eſt ſpecies boni, à quo ſunt: boni verò ea eſt natura, vt perfectione ſua impertiat ea omnia quę capacia fuerint: non enim eſt boni inuidere, ac intra ſe bona ſua cōtinere, ſed effundere ac effluere. Cùm ergo in ſupremis hiſce mētibus ſit lucida forma ſummi boni, nō offuſcata tenebris nō entis, nec diſſimilitudinis labyrinthis inuoluta, nimirū valde cupiūt ęmulari pro viribus ſummum bonū, ac rebus aliis bonitatē ſuā elargiri, ad idem à ſummo etiā bono agūtur, quod intra res omnes eſt, ac interius in eis operatur. Etenim omnia operātur quatenus ſunt, ac vt ſupra oſtendimus, nec momento eſſe poſſent

P

quæcunque ſunt, niſi à primo eſſe continuè eorum eſſendi vigor emanaret, E
qui motus rebus intrinſecus à primo bono effluens, à Platone in Thimeo ſignificari videtur: cùm inquit, patrem omnium ad minores Deos conuerſum eis præcepiſſe, vt in factione inferiorum rerum, quam eis demandauerat, ſe imitarentur. Cupiunt ergo hæ ſupremæ mentes elargiri aliis perfectionem ſuam: verùm ad eum modum effectionis, quo primum agit, quóque res omnes à principio rerum omnium emanant ſecundum ſe totas, ac conſiſtunt, attingere non queunt; idcirco conantur deteriori nota eum tamen efficicentiæ modum æmulari, ac per motum corporum cœleſtium formas effingunt in hac inferiori materia, quas ab intellectu acceperunt veluti quidam naturæ artifices: quamobrem in effectione rerum inferiores omnes concurrunt quædam perfectius, imperfectius aliæ. Intellectus ſupremus, à quo in animas cœlorum effluunt omnes formæ, patris vicem gerit, animæ ipſæ vicem matris, ac inferiora hæc entia ſunt veluti fœtus, quos in lucem edunt cœli motu & lumine medio, tanquam inſtrumẽtis quibuſdam ſuorum fœtuum pariendorum; ſic ergo per motum localem ac lumen cœlorum materia hæc inferiorum formatur his formis, quas animæ ab intellectu conceperũt. Et hæc vt reor, eſt ſententia Platonis in Thimæo. hoc idẽ ſenſus quoque nobis oſtendit & ratio perſuadet, vt ex naturali philoſophia cuique perſpicuum eſſe liquido poteſt. Satis iam diſputatum eſt de incorporeis entibus pro huiuſce opuſculi modo, ac prout humanæ rationis imbecillitas attingere valet ea, quæ ſuapte natura manifeſtiſſima ſunt, atque in maxima luce conſtituta. Paulatim in entium ordine G
res à primo principio degenerant, ſenſim dilabuntur. ideo poſt naturam animæ, quæ ſuo modo præ ſe fert diuiſibilitatem quandam eſt natura corporis quod ab anima formatur. Hoc verò primũ eſt corpus, id eſt cœlum, quod & diuiſibile eſt, licet maximè inter corpora ad vnitatem accedat: niſi enim diuiſibile eſſet & extẽſum, vtique corpus nõ eſſet, ac propterea etiã eſt mobile, nã omne corpus mobile eſt, nõ enim corpꝰ vllũ infinitũ eſſe poteſt, attamen ingenerabile & incorruptibile eſt, nec diminutionem, aut augmentum vllum recipit, penitúſque cuiuſuis alterationis eſt expers; vt naturales philoſophi demonſtrant: quare ex generibus motuum ſolum localem motum admittit. eſt præterea ſimplex ac puriſſimum corpus: magis nanque ad H
vnitatem accedit ſimplex compoſitio. figuram habet maximè ſimplicem, ſphæricam inquam, quæ vna tantùm ſuperficie continetur: mouetur motu locali maximè ſimplici, circulari inquam. agit ſimplici qualitate, qua eſt præditum, lumine videlicet, quod caliditatem quandam annexam habet, quæ ſe habet ad cæteras qualitates ſenſibiles vt lumen ad colores omnes. Itaque calor is cœleſtis omnes alias qualitates ſenſibiles viriute ſua fouet ac continet; licet cùm à puritate ſua degenerat, confeſtim decidat in calorem elementarem, qui calori cœleſti magis propinquus eſt, atque magis attinet, quàm vlla alia qualitas ſimplicium corporum; ſic lumen cùm à primo degenerat, in albedinem migrat. hinc eſt quod interdum pro

materiæ

A materiæ captu calor cœleſtis vrat, atque perniciem adferat, cùm tamen ſui natura vitam præſtet omnibus, omniáque foueat ac conſeruet. verùm cùm pro materiæ captu degenerarit, in calorem elementarem migrat, cuius ea propria munera ſunt. Hunc calorem aſſeclam luminis cœleſtis, alium à calore elementari, vel ob eam tarionem cenſuerim ego ſtatuẽdum eſſe. (committam nunc interim alia, prætcribóque complura dicta philoſophorum præſtantium in hãc ſententiam) quod ſi ſecus eſſet, vtique ſatis intelligi non poteſt quonam pacto calor elemẽtorum, qui intra viſcera terræ, & in ſeminibus eſt concluſus, conſtitui poſſet eſſe iuſtrumentum cœleſtium corporũ, ab eiſque moueri (omnium etenim mixtorum generationes cõſeruationis
B cauſa eſt calor naturalis, vt Ariſtoteles inquit in quarto Meteororũ libro) niſi ab ipſis itidem tangeretur. mouens nanque proximum & motũ ſimul ſunt: quod luculenter Ariſtoteles teſtificatur in ſeptimo phyſicorum volumine. Tangi autem quî poteſt? cùm tãtopere diſtent, niſi qualitate quadam, ac virtute à cœlis emanante ac omnia permeante. Lumen verò tantùm diaphani eſt actus, opaca non penetrat, ideo aſſecla luminis alia eſt virtus omnia penetrans, ac omnia formãs. Hunc nos calorem cœleſtem dicimus aliũ ab elemẽtari. Platonici dixêre corpus hoc eſſe æthereum vehiculum animæ mundi cæterarúmque animarum omnium. cæterùm quoniam corpus nullum cætera corpora penetrare poteſt, qualitatem quãdam eſſe hãc oportet, quam ponimus, vt artificem motricémque aliarum qualitatum omnium, ac
C vt vehiculum quoddam virtutis animæ. Hæc verò omnia quæ ineſſe corpori cœleſti diximus, ac perſpicimus, ab anima ei proculdubio inſunt. Nã materiam conuenire formæ opus eſt. Aſt animæ cœlorum maximè ſunt æternitatis capaces, nulliq; obnoxiæ mutationi; idcirco corpora etiã ſortitæ ſunt immortalia, ac immutabilia mutatione quæ pertineat ad intrinſeca. Hę prętcrea animæ ſimpliciſſimæ ſunt, ſuáq; operatione ſpirituale quendã circularem motũ exprimũt referúntve. Circuli nanq; ſpirituales quidã ſunt nexus illi ſuperiorũ mentiũ: quia & mutuò ſe intelligũt, ac mutuò ſe ardẽt nedum amãt, ideo corpora quoq; habẽt ſimplicia, circularíſq; figuræ, circulari quoque motu agitata. inſuper hoc lumen, cui calor cõiunctus eſt, nõ elemẽtaris ſed cœleſtis, effluxꝰ quidã eſt in cœleſtia corpora ab animarũ intelligibili lu-
D mine, atq; ab amore illo, quo ardẽt: id enim eſt lumẽ in corpore, quod intelligẽtia in anima, id eſt calor hic omnia generãs ac cõſeruans, quod in anima amor. ſunt ergo hæc omnia imagines quędam corporeæ proprietatũ animæ immaterialium; quod, vt puto, Boëtius vir doctiſſimus ſentit, cùm inquit de cœli anima, mentémque profundam circuit, ac ſimili cõuertit imagine cœlum. Inter cœlos autem ſupremum obtinet locum ſuprcmámque dignitatẽ octaua ſphęra, quę innumeris fulgoribus eſt illuſtrata, ac motu velociſſimo maximéque vniformi mouetur: diurno inquam ab oriẽte in occidens. quãuis nonme lateat aſtologos Platone & Ariſtotele iuniores cõmentos fuiſſe primò nonã, deinde decimã quoq; ſphæram, cui diurnum motum attribuerent alium item tardiſſimum: octauæ verò ſphæræ attribuunt monſtruo-

ſum quendam motum titubationis ſeu acceſſus & receſſus. Verùm & in E
his & in planetarum circulis commenta, ſeu potius figmenta Aſtrologorum à nobis omittantur, ac ſequamur potiores philoſophos, Ariſtotelem videlicet & Platonem. Hunc diurnum motum Plato in Timæo vocat motum ſimilitudinis ſeu vniformitatis: & Ariſtoteles in ſecundo libro de cœlo, à dextro in ſiniſtrum permeantem motum eum eſſe dicit, vtpote qui perfectus ſit, & ad vnitatem accedat, quem motum cæteri quoque planetæ ſequuntur, vel ex natura propria motoris à quo mouentur, vel quatenus motores planetarum formati à prima anima octauæ ſphæræ motrice, motum illius proprium, perfectiſſimum tamen omnium in ſuis ſphæris effingunt. Hic verò diurnus motus cauſa eſt, quod generatio corru- F
ptióque iſtorum inferiorum ſempiterno tempore conſeruetur ac perduret. Poſt octauam ſphæram planetæ ſunt, orbéſque eis accommodati, in quibus quoniam ad multitudinem atque ad diſſimilitudinem magis accedunt præter motum diurnum, qui eſt ſimilitudinis, alius quoque ineſt motus, qui diſſimilitudinis à Platone appellatur, & ab Ariſtotele perhibetur eſſe veluti à ſiniſtro in dextrum: dextrum nanque, à quo eſt motus ille, ſiniſtrum eſt vniuerſi: deficit ergo ab eo quòd eſt ſecundum naturam in vniuerſo, cùm præpoſterè procedat. hic verò planetarum motus obliquus ſub zodiaco, cauſa eſt vt generatio ac corruptio euariet: quòd verò generatio inferiorum quamuis varians, ſemper eundem tenorem ſeruet, à motu diurno eſt. Inter planetas verò nobiliores ſunt, ſi antiquis philoſophis aſ- G
ſentiamur, illi qui ſunt ſuperiores elatioréſque: inferiores autem ac depreſſiores econtra imperfectiores. cuius rationem adferunt, quoniam continens eſt nobilius contento: contentúmque ad continens ſe habet tanquam materia ad formam, & perfectibile ad perfectionem. verumtamen ſi ab effectu ad cauſam intelligendam nobis eſt via, difficile mihi perſuaderi poteſt planetas cæteros ſuperiores eſſe præſtantiores ſole, quem potiſſimum inſpicimus cauſam eſſe harum inferiorum rerum, ab eóq; variari anni tempora, cæteráque, quæ hîc inferius aguntur. Cæteri verò planetæ vel nihil vel inſenſibile quodpiã videtur adferre. Præterea ſi lux eſt qualitas, qua cœlum agit, ac defluxus quidam à lumine intelligibili in ipſum corpus cœleſte, id corpus, in quo præſtantior lux eſt, excellentius exiſtimari debet cæteris H
quæ non adeò luce decora ſunt neque adeò luce pollent. At ſolis lux quantum lucem aliorum planetarum precellat, omnibus præterquam cæcis compertum eſt. Præcipuus ergo ſol erit meo iudicio, cui ſententiæ etiam aſtrologi adſtipulari videntur; qui inquiunt planetas cæteros dirigi ac temperari à ſole ac quaſi cooperarios ſolis eſſe: qua de cauſa Venerem Mercuriúmque non recedere à ſole niſi parum, ſiue anteceſſerint ſiue ponè fuerint. Lunam verò agere prout à ſole illuſtratur: trium preterea ſuperiorum motum planetarum rationem habere ad motum ſolis. Antiquorũ verò philoſophorum argumentũ nõ difficile eſt ſoluere: nã recipimus cõtinens perfectius eſſe cõtento, ſi cætera paria fuerint: at ſi cætera præualeãt præponderántque

A rántque, non ſemper continens abſolutè perfectius cenſendum eſt eſſe contento, ſicuti in animali cor non eſt imperfectius membrum aliis à quibus continetur. At in ſole cætera longè præualet, vt cuiuis exploratiſſimum eſt. Sol ergo præſtantiſſimus eſt ac perfectiſſimus planetarum omnium, luna imperfectiſſima, quæ à ſole lumen mutuatur, ac veluti terra cœleſtis eſt, vt inquit Alexander Aphrodiſeus. Reliquorum planetarum ſtellarúmve numeros ac gradus perfectè dignoſcere ſupra humanum captum eſt. Nam qui perfectè cognoſcit aliqua, etiam differentias & gradus eorum ſigillatim dignoſcit. Nos verò imperfectè cognoſcimus ſuperiora, ac à nobis remotiſſima entia: quamobrem etiam communia quædam, generaliáve nonnulla ipſorum cognoſcimus, non tamen valemus minuta quæque attingere.
B Hactenus ergo de corporibus cœleſtibus dixiſſe ſufficiat, nunc accedendũ nobis eſt ad entia generationi ac corruptioni obnoxia, in quibus iã magna turbatio eſt, plurimúſque tumultus; quoniã ab vnitate atque ab eſſe maximè recedunt, ac ad multitudinem & non eſſe accedunt quam proximè, multámque eorum partem habent. Hîc verò tum entia viciſſim contraria, tum contingentia, ac fortuna caſúſque apparent, ſeſéque nobis offerunt quæ omnino à ſuperioribus ſunt aliena: nam & in ſupremis mentibus, & in cœlis nihil eſt contingens, nulla ibi contrarietas, ſed ſummus omnium conſenſus, nihil fortuitũ, verùm omnia ſumma ac certa ratione procedunt. Etenim propinqua ſunt ea primo entiũ, cuius ſimilitudinem referunt; longiſſimè verò diſtant ab infinitate & contractione non entis; de quo ſuprà
C eſt facta à nobis mentio. econtra in hiſce que ſunt infra cœlum, contingentia eſt: nam propter contumaciam ac inequabilitatem, vt ita dicam, materiæ, quæ non enti propinquiſſima eſt, vt dicetur infrà, effectus non omnino reſpondet impreſſioni ac efficientię agentis; quamobrem quamuis cœlorum influxus & impreſſio ad bonum & ad perfectum ſit; tamen quoniam materia ob imperfectionem contumax, diuerſa atque inæqualis eſt, effectus minimè reſpondet impreſſioni agentis, inde contingentia eſt. Amplius quoniam præter materiam, in qua effectus recipitur: concurrunt etiam particularia agenda præter cœlum, quæ materialia ſunt, & propterea eorum concurſus inter ſe certam cauſam non habet, ideo multa contin-
D gunt, neque neceſſario omnia conueniunt. Ratio igitur contingentiæ in inferioribus eſt ex imperfectione ſeu a non ente, cui infima hæc entia propinquiora ſunt, quam ſuperiora, eadem de cauſa viciſſim quoque contraria ſunt inferiora hæc quæ infra cœlũ eſſe cõſpicimus: nam ex contractione entis incipit primo diuerſitas, deinde contrarietas, vt ſuperius docuimus. Quoniã ergo in hiſce inferioribus ens & bonum valde cõtracta coarctatáq; ſunt, idcirco alterum alteri incipiunt non tantum diuerſa eſſe, verùm etiam viciſſim contraria; ac ea, quæ in vno ac in bono vniuerſali cõueniebant, iam inuicem pugnant; quoniam alterius priuatio alteri cõiuncta eſt. hinc corruptiones ſunt ac mutuæ generationes. ob eandem cauſam plurima fortuitò, atque caſu eueniunt, quę nullam habeant cauſam per ſe, ſed temere fiant, ad

cauſáſque infinitas ac indeterminatas, quæ ſunt per accidens cauſæ, redu- E
ducuntur. Nam ex infinitate & diueſitate non entis, quæ ſummopere viget in hoc mundo inferiori multa præter intentionem agentium particularium, & præter intentionem cœleſtium corporum nonnulla fiunt: nam cum id quod eſt per accidens non ſit vnum niſi ſecundum quid, ab agente naturali, quod vnum intendit, non poteſt effectus per accidens intentus eſſe: ludit ergo in rebus hiſce fortuna ac temeritas ex indeterminatione & inequalitate non entis: non tamen propterea diffitendum eſt à ſuperioribus cauſis præſertim à prima omnium cauſa etiam effectus fortuitos contineri, à qua abyſſus quoque non entis continetur, eíque perſpicua
eſt. Quamobrem ea, quæ inordinata ſunt ſuapte natura atque F
inæqualia; tandem à ſummo bono, cuius limites tranſgredi nequeunt, in vnum concentum atque in vnum bonum pulchritudinémque vniuerſi nectuntur, vt hiſce, quæ non ad partem aliquam, ſed totum ordinem vniuerſi perſpicere queunt, compertiſſimum eſt: cuius partes reliquas paucis infra percurremus

LIBER

LIBER SEPTIMVS.

NVLLA in rebus hiſce, quæ infra lunam agitantur,
ſubſtantia ſimplex eſt, ſed omnis ex duabus parti-
B bus conſtat; quarum alteram dicimus formam, al-
teram vero materiam: forma actus, perfectio, ac
propria vniuſcuiuſque rei natura eſt; per quã ſub-
ſtantia cõſtituitur, ac per ſe exiſtit, vnde etiã actus
ſubſtantialis appellari cõſueuit. Materia eſt veluti
inchoatio quædam ſubſtantiæ per ſe exiſtentis, de
qua tractabitur infra; poſteaquam tractatui de ſub-
ſtãntiis completis, ac per ſe exiſtentibus finem im-
poſuerimus. Duplici vero de cauſa ſubſtantia quæcunque inferior lunæ or-
be compoſita eſt, ac nulla ſimplex exiſtit; primo quidem quoniam propin-
qua non enti cùm ſit, tendit etiam ſuapte natura ad non eſſe: in nihilum ve-
C ro ſubſtãtiam quampiam redigi, atque funditus interire bonitas primi prin-
cipij, à quo omnia ſunt, non permittit. Idcirco hiſce ſubſtantiis cõſtitutum
eſt fundamentum, in quo omnia hæc inferiora inchoationem quandam
habent, atque cùm his interitus contingit, in id reſoluuntur, nullumque re-
digitur ad nihilum; quamuis intereat, neque ex omni parte perit. Altera etiã
ratio eſt, cur conſtant ex materia omnia ea, quæ ſunt infra lunam. Nam cùm
iſta omnia non immediatè, ſtatimque fiant à primo principio, ſed à corpo-
ribus cœleſtibus, eorúmque mentibus medio motu; neceſſe fuit, aliquod
ſubiectum præexiſtere, in quo ſuperiorum corporum agentium impreſſiõ,
ac motus reciperetur. Conſtant ideo omnes hæ ſubſtantiæ ex forma & ma-
teria: ac propterea cùm natura eſſentiáq; vniuſcuiuſque rei ſit actus, & for-
D ma, natura nulla in his inferioribus per ſe eſt; ſed vnaquæque contracta eſt
ad indiuiduas, ſingularéſque ſubſtantias; quæ tum certo loco, tum definito
tempore continentur: omneſque eiuſdem ſunt generis; quoniam in eadem
materia cõueniunt, à qua genus ſumitur, viciſſimque omnes mutantur tan-
dem in omnes, ac ſic interitu alterius alter inſtauratur omníſq; hic demum
tumultus generationis, corruptionis, alterationis ab optimo opifice, in vni-
uerſi pulcherrimum ordinem temperatur. Paulatim verò ac ſenſim natura
à ſuperiori genere ad inferius deſcendit, ac media quædam ſemper ſtatuit,
quæ vtriuſque quodammodo partem habẽt. ideo, inter ſubſtantias inferio-
res homo ſupremum locum obtinet, qui ſuprema ſui parte etiam cœleſtes
mentes quadam ratione attingit. huic omnia inferiora deſeruiunt, ac vt ita

dicam, obtemperant. Eius forma, intellectus inquam; immaterialis eſt ac immortalis, vt opuſculis duobus quibus reſpondimus excellentiſſimo huius ætatis philoſopho Petro Pomponatio præceptori noſtro, oſtendimus. Sed quoniam humanus intellectus ſupremi illius luminis ſtatim capax non eſt ob imbecillitatē intelligibilis luminis, quod natura ſortitus eſt, niſi prius, veluti ſolent cæcutientes oculi in rerum ſenſibilium opacitate fuerit exercitatus. idcirco corpori, in quo vires ſenſitiuæ præexcellentes ædificatæ eſſent, coniunctus fuit, à quibus cognitionem ſenſibilium rerum nanſciceretur, per quam aſcenderet ad capiendas immateriales abſtractáſque formas. ſic ergo intellectus humanus imitatur ipſum bonum; in quo ſunt omnia, ſed eminenti modo ac ſupra cognoſcibilitatem. intellectus autem & mentes bono proximæ, ſunt & ipſæ omnia, verum ſecundum determinatam naturam, & ſecundum quandam multitudinem, vt ſuperius expoſuimus, id eſt ſecundum naturam intelligibilem corpus cœleſte, quia habet eſſe ab anima, in qua ſunt omnium formæ, & quoniam in ipſo eſt lux, calórque ille non elementaris, ſed æthereus, in quo virtute ſunt formæ omniū inferiorum, ipſum quoque quodammodo eſt omnia; intellectus verò humanus eſt, & ipſe omnia, non actu ſed potentia, quia ſcilicet capax eſt omnium. Ob excellentiam ac perfectionem hoc habent quædam formæ, vt non tantùm ſint id, quod ſunt, ſecundum eſſe naturale; verumetiam vt poſſint aliarum naturam & formam induere, ea ratione quòd capaces formarum cæterorum entium ſecundum eſſe ſpirituale. Intellectus igitur humanus inter háſce formas, quæ actu non ſunt id tantum quod ſunt ſecundum eſſe naturale ſunt, ſed potentiam habent, vt fiant etiā alia ſecundum eſſe ſpirituale, primum præcipuúmque locum obtinet, quia omnia fieri poteſt. Poſt intellectum eſt anima ſenſibilis, quæ etiam non contenta finibus eſſendi, quod à natura ſortita eſt, in alia ſe trāsformat: verùm non in omnia, ſed ſenſibilium tantùm formarum, atque accidentalium capax eſt, multáſque differentias, ac ſpecies huius animæ comperias; quarum quædam perfectiores exiſtunt, ac quadam ratione ad hominem accedunt; quædam imperfectiores; adeóque imperfectæ aliæ, vt plantis quam proximæ ſint. quemadmodum ex hiſtoriis animalium cuilibet poteſt exploratum eſſe. Animæ ſubiectum, corpus eſt; quod quantum fieri poteſt, temperiem æqualitatémque cœleſtis corporis imitatur. idcirco elementa ad maximam æqualitatem in eo conſtituendo ſunt mixta; ac præterea in eo calorem eſſe oportet, qui adeò ſit temperatus, vt caloris illius, ſeu teporis cœleſtis aptiſſimum ſubiectum eſſe queat; à quo perpetuò in membra terreſtria, ac craſſiora diſpoſitio quædam huiuſce cœleſtis qualitatis quodam modo permanet & influat; quæ maximè propinqua eſt animæ naturæ, ac quæ item niſi perpetuò foueatur à calore illo, confeſtim euaneſcit, animæque aptum ſubiectum corpus illud amplius minimè eſſe poteſt. vt ergo corpus, quod eſt ſubiectum animæ, ſit maximè vnum, id eſt, capax vnius illius cœleſtis qualitatis, propterea etiam maximè mixtum eſt. Poſt animalia in hac vniuerſi ſcena ſunt plantæ, in quibus veſtigium quoddam animæ

E F G H

A nimæ eſt,augmenti inquam ac nutritionis motus. Mouere namque corpus in quo eſt ſecundum circularem motum,proprium eſt animæ quæ circulos illos intelligibiles potiſſimum imitatur. Hoc verò præcipuè adſequitur corporum cœleſtium anima; animalia cætera ipſa quoque ſuo tamen modo circulari motu mouentur,quoniam non verſus vnam tantùm partem,vt inanimata corpora grauia inquam & leuia moueantur, verùm ad omnem loci differentiam vt dextrorſum & ſiniſtrorſum, ſurſum deorſum,anterius & retro;plantę autem non queunt locali motu ex ſe moueri,ſed motu augmēti ac nutritionis in omnem loci differentiam ſeſe explicāt, ſuperius inquam & inferius,& vndique in latus. Plantarum anima eſt tantùm id quod eſt ſe-
B cundum eſſe naturale; neque eſt capax aliarum formarum ſecundum ſpirituale eſſe; corpus verò craſſius habent quam animalia in quo plurimum ſit terrenæ fæcis,calorem tamen etiam ipſæ obtinent, qui inſtrumentum eſt animæ cuiuſque,in plantis magna eſt latitudo ac diuerſitas;adeo vt quædam videantur accedere proximè ad naturam animalium. nonnullæ autem ſunt in quibus ambigas an ſint radices an metalla. Poſt plantas inferiorem adhuc in entibus locum tenēt mixta inanimata,vt metallorum genere, in quibus quidam putauerunt nullam aliam eſſe formam niſi complexionem tantùm ex mixtione elementorū confectam. Ego tamen verius eſſe exiſtimauerim in metallis, præter qualitatem illam ſecundam, complexionem eam videlicet,quæ reſultat ex mixtione qualitatum primarum,eſſe etiam ſubſtā-
C tialem formam conflatam quodammodo ex formis elementorum:diuerſæ namque operationes metallorum diſparéſque vires oſtendunt formam etiam,ac naturam eorum diuerſam eſſe; parum tamen in eis forma elucet, elementa verò mixta ſunt in eorum quibuſdam ſecunda ac tertia mixtione: in nonnullis verò prima quaſi mixtione:nam argentum viuum ſtatim videtur ex aqua & terra compactis & commixtis tepore cœleſti conflatum eſſe in quo parum ſit tum aëris tum ignis. Sulphur autem quædam terræ ſpecies cenſetur eſſe,duo autem hæc videntur poſtmodum materia eſſe, ex quibus conſtent cætera metalla: quamuis ſulphur, vt perhibent Phyſici, gerat vicem patris atque agentis, argentum viuum verò ſit tāquam materia ac mater. hæc in nonnullis metallis,vt in auro maxima ac perfectiſſima mixtione
D conflata in vnum ſunt:etenim in eo metallo precioſiſſimo omnium ſic partes terreæ continent aqueas, & aqueæ perfundunt terreas, vt nulla vi ignis tum aqueæ euaneſcere ſeu in vaporem diffundi nequeant, tum terreæ ab aqueis deſtitutæ à re fieri. in aliis metallis mixtura eſt ſolutior. Eandē formæ rationem comperias in lapidibus & lapillis, quamuis eorum principia non ſint argentum viuum ac ſulphur; magis namque terream naturam præ ſe ferunt:è contra metalla aqueam. Infra huiuſmodi mixta inanimata, quæ tamē perfecta mixtione ſunt mixta,ea inquam quæ vnum medium ex mixtis elementis tandem referat ſunt imperfecta quædam mixta,in quibus præter complexionem quandam nulla eſt natura ſeu forma alia præterquam elementorum, grandines huiuſmodi ſunt pluuiæ venti ac fulmina. Tandem

in ſubſtantiis preſtremum ac infimum gradum tenent elementa, in quibus E ignis perfectiſſimus eſt adeò, vt ipſe ſe habeat ad alia elementa, ſicuti agens ad mareriam, in eóque plurimum formæ, & minimum materiæ appareat; terra maximè omnium craſſa eſt ac feculenta, & quæ maximè videatur mixtorum omnium materia. Aër ad modum ignis accedit. Aqua verò terræ proxima eſt, his ſimplicibus corpotibus locus quoque à natura tributus eſt, prour perfectio naturæ cuiúſque eorum exigebat; infimum locum terra obtinuit, ſupremum ignis. Terra verò maximè commoda viſa eſt, in qua omnia mixta tam animata quam inanimata eſſent ac generarentur, tum ob eam cauſam quòd in omnibus mixtis terræ plus eſt quàm aliorum elementorum; rum quoniam radij ſtellarum ex omni parte cōueniunt in centrum, F in quo vniuntur, ac propterea efficaciores ſunt ad agendum. Plura tradere de harum rerum natura eſt phyſices diſciplinæ non autem diuinæ ſcientiæ, quæ de entibus omnibus ea duntaxat ratione tractat, quatenus entia ſunt, id eſt ſecundum habirudinem quam habent ad primum ens & ſecundum gradum quem ſortita ſunt in entibus. Poſtquam diſſeruimus de ſubſtantiis cuiuſcunque modi ac generis, reſtat vt pauca quædam dicamus de entibus illis, quæ non per ſe ſunt, ac propterea ſubſtantiæ dici nequeunt. huiuſmodi ſunt accidentia ac materia prima. Cæterùm quoniam materia potentia eſt, accidentia actus, licet non ſimpliciter, ſed ſecundum quid ſint actus, de accidenribus pauca prius, poſterius de materia ea perſtringemus, quæ huiuſce negotij fuerint. Accidens neque eſt, neque dicitur ens: quoniam ipſum ſit, G ſed quoniam alicuius entis eſt: quamobrem egregiè dicit Ariſtoteles in ſeptimo primæ philoſophiæ, melius ac verius dici album, ſeu magnum eſſe quam albedinem eſſe, aut magnitudinem: incompletum namque ens accidens eſt, & idcirco per ſe eſſe non poteſt, nec etiam per ſe perfectè intelligi quit, ſed in eius ratione neceſſe eſt ſubiectum apparere: accidentium verò nonnulla magis attinent ad formam, nonnulla magis ad materiam. affinis materiæ eſt quantitas, qualitas verò formæ; ideóque inſtrumenta quædam actionis ſunt qualitates, quantitas autem actiuum principium minimè eſt, quoniam formæ eſt agere, materiæ verò pati. hac etiam de cauſa quantitas ex ſui natura indeterminata eſt, habet autem terminum à forma; atque vt infrà docebimus, materia per quantitatem fit apta ad recipiendum impreſſio- H nem agentis; qualitas verò ad formam pertinet: qua de re eſt, vt modò dixi, principium actiuum, formæ namque eſt agere. Infima qualitatis ſpecies eſt ea, quæ longè abeſt à principio agendi, ac maximè accedit ad quantitatem: huiuſmodi eſt forma ac figura, quam ſolent philoſophi appellare qualitatem circa quantitatem; licet enim in motu locali figura reddat ſubiectum in quo eſt, magis minúſue aptum ad motum: non tamen propterea eſt principium actiuum localis motus, quod in quarto libro de cœlo pulcherrimè Ariſtoteles oſtendit. Eſt præter hanc qualitatis ſpeciem naturalis potentia, quæ agendi ſeu patiendi principium eſt, paſſionem, nunc eam dico quæ ad perfectionem pertineat, nam potentia ad perpetiendum id quod corruptio-

nem

A nem adfetat,impotentia naturalis non potentia cēſenda eſt.habitus verò ſeu diſpoſitio eſt potentiæ naturalis, perfectio autem impotentiæ naturalis accidens, ſi prauus fuerit habitus ac potentiæ naturalis deprauatio; paſſibiles autem qualitates non tantùm actionis, ſed etiam alterationis principium ſunt; quæ peculiari quadam ratione ſolet actio nominari,ac ſecundum eam paſſio propria eſt. Verùm de his magis eſt phyſicę diſciplinæ tractare,quàm primæ philoſophiæ. Reliqua accidentium genera ab hiſce re nequaquam diſtincta ſunt,ſed ratione ac modo noſtro intelligendi: eadem namque res, quæ eſt albedo eſt item ſimilitudo prout eſt alteri albedini, vna cum ſpecie tum gradu; item eadem diſſimilitudo eſt prout à nigredine diuerſa eſt; ea-
B dem quoque quatenus ſit atque eſt ab agente actio eſt; ac prout recipitur in quopiam patiente, paſſionis rationem habet; ſic,vbi nihil aliud eſt quam ſuperficies, prout locatum continet ac denominat. ſic tempus eſt,quando, vt ea quæ in tempore ſunt,ambit ac denominat. de ſitu atque habitu eadem ferme eſt ratio. hiſce autem generibus omnibus imperfectio annexa eſt,corruptibilibus verò inſuper priuatio. Quamobrem tria quoque horum accidentium principia eſſe ab Ariſtotele dicuntur,ſubiectum ſcilicet in quo exiſtunt ac fiunt, forma quæ ſunt, ac priuatio ſemper formæ annexa. materia prima reliqua eſt, quæ vltimum in entibus locum ſortita eſt, ac iuxta non ens collocata,adeò vt multi in quibus Platonici eam nō ens eſſe dixerint, vt ſuperius à nobis expoſitū eſt. Hæc nullum habet entitatis & ſubſtantiæ mo-
C dum, niſi potentiæ. Eſt namque potentia ſubſtantiæ,ac ſi dixeris inchoatio quædā ſubſtantiæ;hoc tamen quod eſt in potentia actu obtinet; ſicuti enim non eſt aliqua multitudo,quæ omnino careat vnitate,neque contingens vllum, in quo non ſit neceſſitas aliqua, ita nulla potentia nedum eſſe, ſed neque intelligi poteſt; quæ omnem rationem actus excludat. eſt ergo materia actu in potentia,hanc nonnulli pronunciauère eandem eſſe quantitati,ita vt materia nihil aliud ſit quàm quātitas ſenſibilibus qualitatibus priuata. eiuſmodi antiqui poſuère eſſe vacuum. Cæterum aliter mihi videtur ſentiēdum eſſe: nam quantitas eſt per ſe ſenſibilis, materia verò quoniam pars ſubſtantiæ eſt, non poteſt eſſe per ſe ſenſibilis. Amplius quoniam potentia diſtinguitur per actus ac perfectiones proprias;actus verò materiæ eſt forma ſub-
D ſtantialis, figura verò ſiue terminus eſt actus quantitatis: Efficitur ex his materiam non eſſe quantitatem. idem etiam videtur ſentire Ariſtoteles, qui in ſeptimo Metaphyſices inquit, materiam primam non eſſe, neque quid,neque quale,neque quantum, ſed omnia hæc in potentia. Ex his tamen ambigere quiſpiam poſſit, ſi materia non ſit quantitas, ac omne quod in certo loco conſtituitur, ſit quantum: neque enim indiuiſibili loco aliquo conſtitui poteſt, quod non ſit quantum, in indiuiſili verò ſitu id quod eſt puncti inſtar habet. Punctum autem omne terminus eſt quantitatis continuæ. Ecce ergo effectum materiam primam ſi non ſit quantitas per ſe non eſſe in certo loco; omne verò huiuſmodi videtur abſtractum eſſe, atque exiſtere ſupra locum & tempus. Effecimus ergo materiam primam ſecundum ſui

naturam abſtractam à materia. ſoluenda eſt adducta quæſtio, ac dicendum materiam primam ſecundum naturam ſuam non eſſe in certo loco; hoc nā-que habet à quantitate, vt ratio oſtendit; neque tamen propterea concedimus materiam eſſe ſupra locum, vt abſtracta eſſe queat; ſed dicimus materiam ſuapte natura eſſe infra locum & tempus, vtpote quæ ſit propè non ens; quod ſuperius oſtendimus eiuſmodi eſſe, vt infra locum & tempus ſit. Primóque materia eleuatur à quantitate, per quam certum locum adipiſcitur, in quo conſtituta impreſſionem ab agente recipere poteſt. Non enim agens ad eam demitti valeret, niſi prius erecta eſſet à quantitate ad certum locum. Hactenus de materia ne fines huius ſcientiæ egredi videamur. Itaque perfectus eſt vniuerſi, ac totius entis ordo; in quo nihil relictum videri poteſt à primo entium vſque ad extremam non entis abyſſum. Verùm quoniam omnis ſubſtantia ſecundum id quod eſt, emanat à primo ente, ac verſus non ens tēdit; nimirum neceſſe eſt ſi vnumquodque pro ſuo captu perfectum futurum ſit, vt etiam vnicuique à natura inditæ ſint vires, quibus rurſus conuertatur ad ens à quo eſt. Hac namque ratione efficitur circulus ſolidus atque perfectus. Nam proceſſus cuiuſque rei ab ente eſt, veluti linea quædam recta, quæ imperfecta exiſtit ſui natura; ideóque ſi perfecta futura ſit, neceſſe eſt, vt in circulum flectatur. Vnumquodque igitur vires quaſdam proprias habet, quibus operationem pro ſui natura promit, qua maximè Deum æmulatur atque attingit. Nonnullæ verò perfectius hoc adſequuntur, ac interiorem quēdam circulum peragunt valde propinquum entis centro immobili: quædam verò exteriorem, ac longius à centro diſtantem circulum. Imperfectiſſima verò reflexam quandam lineam æmulantur quæ ad perfectionem circuli minimè peruenit. ac idcirco ſententia Dionyſij in libro de cœleſti Hierarchia nō temere à philoſopho eſt reiicienda, vbi inquit in natura cœleſtium mentium eſſe ſubſtantiam, virtutem & operationem. Nam cum ſubſtantia à primo ente procedat, non videtur commodè reflexio fieri poſſe niſi in ſubſtantia ſit virtus, per quam promatur operatio; operatione autem, quæ eſt poſtremus actus, attingat vnumquodque entium primum omnium principium à quo eſt, prout eſt vniuſcuiuſque earum captus, inferiora verò entia ob imperfectionem multam adiunctam eorum naturæ, ſæpenumero deficiunt ab operatione ac functione ea, quæ alioqui ſibi natura deberetur, conſtant enim ex materia, ac propterea degenerant ad ſuperiora in quibus plus eſt vnitatis: è contra multitudinis, diuerſitatis atque imperfectionis minus: nequaquam deficiunt ab operatione ea quæ conueniat eorum naturæ. Satis hactenus diſſeruimus de entibus quæ natura conſtāt quatenus entia ſunt: reliquum eſt vt pauca quædam perſtringamus, de quod quid eſt eſſe rerum cæteriſque vniuerſalibus, quæ de pluribus dicuntur, ac præterea de entibus rationis figmentiſque animi. Platonici exiſtimaſſe videntur, eo modo res exiſtere, quo ab intellectu concipiuntur; quamobrem cùm intellectus concipiat ſpecies à ſingularibus abſtractas, ſic etiam cenſuēre ideas ſubſtantias quaſdam eſſe abſtractas ab indiuiduis omnibus

E F G H

A nibus, quæ ſingularium horum, quæ ſenſu percipiuntur, ſpecies ſint,ac de eis prædicantur. Hanc Platonis ſententiam Ariſtoteles pluribus in locis reprehendit,ſed præcipuè in ſeptimo libro primæ philoſophiæ,multáſque affert rationes quarum non ignarus videtur fuiſſe Plato, cum earum complures recitet in Parmenide. Sed proculdubio fieri non poſſe iure quicumque arbitrabitur, vt vna quædam ſubſtantia per ſe exiſtens prædicetur de pluribus ſubſtantiis diſtinctis numero, ea prædicatione,qua hoc dicitur eſſe hoc, ſicuti Socrates homo,ac item Plato homo. Idcirco exiſtimauerim ego Platonem poſuiſſe Idæas eſſe rationes rerum inferiorum,quæ ſunt in primo intellectu,quem etiam appellat mundum intelligibilem, ac cauſam exemplarem
B conſtituit, quemadmodum ſupra pluribus oſtendi,ac intellectum noſtrum à ſenſu ac phantaſmatibus inferiorum ſenſibilium excitari, vt ad rationes rerum cõuertatur,quæ ſunt in ſuperioribus intellectibus. Quam ſententiam Auicẽna ſecutus eſt,verùm Ariſtoteles cenſuit intellectionem vniuerſalium,ac ipſius quicquid eſt fieri per abſtractionem à ſenſibilibus virtute intellectus agentis. Sed iam quaſi à propoſito digreſſi videmur. Quod quid eſt ergo ac ſpecies rerum inferiorum ſingularium non habent eſſe extra intellectum eo modo, quo ab intellectu concipiuntur, ſed præter mentem ſingularia ſunt, non abſtracta à ſingularibus vniuerſalia, nec tamen ob id figmenta quædam ſunt,aut entia rationis,quoniam mentis cõceptus huiuſmodi originem habet ab ipſa re. Vnaquæque enim ſubſtantia materialis
C compoſita eſt ex forma atque materia. forma omnis ſuapte natura non eſt determinata ad certum locum & tempus; ſed forma hanc diffinitionem loci & temporis habet à materia, à qua in eſſe dependet propter imperfectionem ſuam.Si quis ergo conceperit mente compoſitum ſecundum modum formæ abſtrahendo à materia,id eſt non concipiendo modum,quem ex natura materiæ compoſitum ac forma habet, concipiet vtique ſpeciem vniuerſalem ab indiuiduis abſtractam: nec ideo mendacium vllum eſt, quoniam hoc fit ſimplici operatione intellectus,non compoſitione aut diuiſione, neque enim mentitur viſus ſi in lacte concipiat albedinem non concipiendo dulcedinem. Forma ergo eſt principium vniuerſalis, ſicut materia ſingularium: ſic ergo in quod quid eſt ac in vniuerſali id quod intelligitur,
D eſt in re vt homo,equus,aſinus:modus verò eſt ab intellectu,qui tamen originem ducit à re,id eſt à natura formæ.Poſt conceptiones rerum iſtiuſmodi ab intellectu nobis ſeſe offerunt entia rationis, de quibus eſt negotium logicum;Genus inquam,ſpecies,differentia,prædicatum,ſubiectum,ac huiuſmodi alia,quæ ſunt habitudines quædam rerum inter ſe non ſecundum eſſe naturale in quo exiſtunt, ſed ſecundum eſſe intelligibile, quo à mente concipiuntur.Poſtremũ locum habent ea quæ intellectus per ſe cõfingit ex ſpeciebus ac intellectibus natura conſtantium rerum, quarum quædam artificio exprimit, ac promit in exteriorem mateтiam,vt nauis formam, aut domus, aliorúmque huiuſmodi quæ ab arte efficiuntur: quædam verò pura figmenta ſunt,quæ neque natura eſſe queunt, neque vlla arte effici, vt Cen-

tauri ac Chimeræ ſpecies. Nobis hæc delibaſſe ſufficiat ex fontibus primæ philoſophiæ, ac de toto entis genere, ac de non ente quædam dixiſſe, quæ fortaſſe & Pythagorici & aliorum priſcorum plerique ſenſiſſe videtur, præterquam quod naturam quandam poſuerunt non entis, quæ nulla eſt: ac ſecuti ipſi quoque videntur intellectum noſtrum, qui non ens, cæteráque illi proxima apprehendit modo altiori, quàm is ſit quo re vera ſunt. Alij doctiores ac minus occupati ciuilibus negocüs rem perficiant: Noſtrum namque inſtitutum fuit, vt potius aliis præſcriberemus quonam pacto diſciplinarum omnium facilè princeps philoſophia, ſcilicet hæc prima, ſeu ſapientiam appellare malueris, tractari debeat, quam vt noſtro labore id fieret, cui impares nos eſſe ſentimus; maiúſque ociū poſcir, quàm nobis inter tot bellorum procellas, atque publicas occupationes, hinc indéque occurſantes in hoc legationis munere, quo fungimur, præſtari poſſit.

FINIS.

DE IMMOR-

DE IMMORTALITATE ANIMAE ADVERSVS PETRVM POMPONATIVM.

DE IMMORTALITATE ANIMAE

B

LIBER PRIMVS.

ADHIBVI excellentiſſime vir ferè ab ineunte ætate, te præceptore atque duce Philoſophiæ ſtudiis operam; quamuiſque parùm, vel potius nihil in eis profeciſſe me ſentiam, mihi tamen ipſe non defui, quin ea vterer diligentia, quam vires noſtræ præſtare poterant. Verùm cùm in pleriſque omnibus philoſophiæ quæſtionibus id ferè præſtiterim, nulla tamen in re tam diu moratus ſum, tantámque diligentiam adhibui, quãtam in quæſtione de animi humani immortalitate mihi ipſi explicanda. Ea
C namque mihi quæſtio huiuſmodi viſa eſt, vt ab eius explicatione totius humanæ vitæ ratio ſumi debeat. Maximè namque diuerſam putabam viuendi rationem fore, ſi mortalis anima ſtatuatur, ab ea, quæ immortali naturæ debetur. Quo effectum eſt, vt multis annis quotidie ferè mecum ipſe hanc quæſtionem tractarim, diutiúſque in eius rei conſideratione moratus ſim. Cæterùm cùm Patauij eſſem, quo in gymnaſio totius Italiæ celeberrimo Auerrois commentatoris nomẽ, atque auctoritas plurimum poterat, omnéſque eius autoris poſitionibus aſſentiebantur, eáſque velut oracula quædam cernui excipiebãt. Plurimùm, vt noſti celebris erat apud omnes eius de vnitate intellectus poſitio, ideò vt qui aliter ſentirent, neque peripatetici neque
D philoſophi nomine digni putarentur. Ego verò (ingenuè fateor) quãquam aliis omnibus magni nominis philoſophis palàm cõtradicere verebar, nunquam tamen mihi perſuadere potui, id Auerrois commentum verum eſſe, atque rationi conſentaneum, Ariſtoteliſque ſententiæ conueniens, illis quoque, qui arbitrantur animos immortales eſſe ac multos, minimè aſſentiendum putabam. Cùm propter multas rationes, quæ poſitionem eam mihi refellere videbantur, tum etiam quod nulla mihi videbatur ratio efficax eſſe ad efficiendam de animi immortalitate ſcientiam. Quare Alexandri Aphrodiſei ſententiam omnibus aliis præferendam exiſtimabam, licet multis Ariſtotelis dictis non planè conſentientẽ. Interim tamen animum meum laceſſebat quam plurimorum excellentiſſimorum auctoritas, quos friuolis qui-

buſdam argumentationibus manus dediſſe, ac tam leuiter tantam rem aſſeueraſſe, incredibile certè ſano homini videri poteſt. In hac dubitatione conſtitutus cœpi animo mecum vtrorumque rationes perpendere, penitúſque eas perſcrutari. Nõnullas rationes perſpiciebã eorum, qui immortalem animum affirmant, quas non ſatis intelligebam. Econtra, eorum, qui aſſerunt animum mortalem, maximam omnium rationem exiſtimabã, quod cùm nulla adferri poſſet demonſtratio ad immortalitatem comprobandam, nulli que aſſentiendum ſit viro philoſopho, quod neque per ſe ſit notum, neque efficaci ratione comprobatum, cõcludendum apud philoſophos videretur animum non eſſe immortalem, ſed mortalem. Tum ego mecum, cur nõ fieri poteſt, inquam, cùm hi negent animum eſſe immortalem, quia nullam ad hoc comprobandum argumentationẽ inſpiciant efficacem: econtra illi aſſerant eſſe animum immortalem, idque certis rationibus comprobari aſſeuerent, vt priores illos licet excellentes viros rationes iſtorũ aufugerint, eáſque non rectè perceperint; quo factum ſit, vt negarint animæ immortalitatem. Poſterioribus verò iſtis, cùm aſſerant ſe id inſpicere certis rationibus, cur nõ potius adhibenda ſit fides. Pari namque ratione iudicandi vteremur, ſi duo perſpicacis admodum viſus, cùm in longinquum locum aliquem aciem intendiſſent; alter verò aſſereret, eo in loco hominem eſſe, ſe namque eum videre: alter verò negaret ibi hominem eſſe, quoniam nihil à ſe eo in loco videretur: magis certè adhibemus fidẽ illi qui aſſerit, quàm illi qui negat: fieri namque facilius poſſe iudicaremus, vt poſterior hic, cùm imbecillioris ſit viſus, non attingat ad illud inſpiciendum, quàm quod ſanæ mentis vir perſpicacíſque viſus non videat id, quod ſe videre affirmat. Hac ego ratione ductus mecum ſæpius repetebam argumentationes eas, quibus excellentes illi philoſophi demonſtraſſe ſe putabant animi immortalitatem; cúmque id ſedulò facerem, tota re diligentius perſpecta, in eam tandem deueni ſententiam, quam paulò poſt pluribus explicabimus. A qua excellentiſſime præceptor cùm pulcherrima, luculentiſſimáque illa tua de animi immortalitate diſputatio, quam mihi pro tua humanitate proximis hiſce diebus miſeras, nonnullis in locis diſcrepet; rem mihi maximè vtilem facturum me arbitratus ſum, ſi quid mihi de animi immortalitate ſentiẽdum eſſe videretur, quibúſque in locis libelli tui dubitarem, tibi per literas ſignificarem. Hac enim ratione rem tibi gratiſſimam ſimúlque mihi non inutilem facturum putaui. Nam pro ea qua me ſemper beneuolentia proſecutus es, ſi quid rectè à nobis dicetur, id tu tanquam tuum agnoſces: quicquid enim illud erit, tibi acceptum referimus. Si qua verò in te errauero, noui te humaniſſimè ac diligentiſſimè diſcipuli tui errores caſtigaturum. Quo fit, vt omnem hanc noſtram lucubrationem tibi in voluptatem non mediocrem, mihi verò in maximam vtilitatem conceſſuram putem. Nec eſt quod in noſtro hoc libello vllum dicendi nitorem requiras, cùm in eam rem contulerim ingẽtem operam, vt quàm maximè me accommodarem ſtylo huic Pariſienſi, quo video Latinos omnes Peripateticos vſos eſſe: rem itaque aggrediar.

DE

A De animi humani immortalitate ſcientiam cenſeo ego ratione naturali haberi poſſe,atque ex Ariſtotelis dictis colligi: Verùm multa,quæ ad animi immortalitatem conſequuntur, illíque ſunt annexa, naturali ratione perfectè percipi non poſſe exiſtimo, licet nonnullis coniecturis naturalibus vti poſſimus in illis explicandis, quæ fidem potius faciunt, quàm veram ſcientiam pariant. Exempli cauſa, Si anima immortalis ſit, quænam ſit eius diſpoſitio poſt mortẽ,& an ante corpus illud fuerit cuius eſt anima, necne. puto ego rationem naturalem minimè ſufficere, ad horum inueſtigationem, licet nonnullis coniecturis vti poſſimus ad huiuſcemodi quæſtiones explicandas. Quo fit,vt ſano homini credendum putẽ, cùm in re tam neceſſaria
B defectum humanæ rationis agnouerit, diuinitus aliqua fuiſſe hominibus reuelata,ex quibus ea cognoſcere poſſint, in quibus cognoſcendis naturale intellectus lumen deficiebat. Duo verò,quemadmodum puto ego,de intellectu humano naturalis efficaciſſimè oſtendit. Horum alterum eſt,quòd intellectus humanus vnieus in omnibus hominibus eſſe non poteſt, vt putauit Auerroës. Alterum verò,quòd anima hominis ſimpliciter ſit immortalis,licet deficiat ab intelligentiarum immortalitate. Neque arbitror in duobus his Ariſtotelem dubitaſſe vllo pacto: In aliis verò, ad quæ diximus rationem naturalem non pertingere niſi per coniecturas, cenſeo Ariſtotelem valdè ambiguum fuiſſe. Verùm quoniam ſcientia non ex auctoritate, ſed ex demonſtratione procedit.(Nam ſi quis Ariſtotelis vel alicuius alterius
C auctoritati innixus, alicui quantumcunque veræ concluſioni conſenſerit, veram eum opinionem habere, ſcientiam verò minimè dicimus.) Idcirco ab auctoritatibus nunc nobis abſtinendum duco, ſed ſolis rationibus, quibus tamen Philoſophi veteres vſi fuerunt, inſiſtendum. Poſtmodum verò, quidnam de duabus cõcluſionibus illis, quas ratione naturali probari poſſe cenſemus,Ariſtoteles ſenſerit,ex eius viri dictis hinc inde colligimus,Prima concluſio,quòd intellectus ſcilicet non ſit vnicus, quemadmodum exiſtimauit Auerroës,ea ratione,quam tangit etiam excellentia tua,efficaciſſimè probari puto. Nam intellectus ille vnicus,vel eſt forma dans eſſe ſubſtantiale ſingulis hominibus, vel non. Si dicatur quod non, cum intellectio ſit actio immanens in intellectu, ſicuti viſio eſt actio immanens in oculo: in-
D tellectus verò non ſit in nobis,vtique neque intellectio, neque operationes illæ quæ ſequuntur intellectionem,vt voluntas & electio, vllo pacto pertinebunt ad nos: neque poſſumus recurrere ad phantaſmata exiſtentia in nobis,quia in phantaſmatibus non eſt intellectio,ſed phantaſmata mouent intellectum ad intellectionem,ſicut color mouet viſum ad viſionem. Si verò dicatur, quod intellectus ille vnicus ſit forma dans eſſe homini, quemadmodum ſanus quiſque dicit, tunc ſequitur, quod omnium hominum ſit vnum eſſe ſecundum numerum, imò quod Socrates ſit ille, qui eſt Plato, quod omni impoſſibili impoſſibilius eſt. Conſequentia probatur,quia cùm eſſe inſequatur formam ſubſtantialem, vnam formam numero inſequitur vnum eſſe:quo efficitur,vt omnium hominum ſit vnũ eſſe numero: deinde

cùm compoſitum quodque maximè ſit principalis compoſiti pars, & præcipuè cùm ab ea omnes aliæ in eſſe dependent; ſequitur quod Socrates maximè ſit intellectus, qui eſt eius forma, ad quam ſequitur eſſe in toto Socrate, & præſertim cùm ſit forma per ſe ſubſiſtens apud Auerroëm, Socrates ergo maximè eſt intellectus ille vnicus. Idem dicemus de Platone ac Cicerone. Sequitur ergo omnes homines eſſe eundem hominem, quo quid ſtolidius concedi poſſit non video. Sunt præter hanc etiam aliæ rationes: ſed hanc puto ego omnium validiſſimam, & eam quæ nullo pacto ea ratione, quæ eſt interius, cuius intereſt cognoſcere, ac aſſentiri principiis demonſtrationis, ſicut dicit Ariſtoteles, infringi poſſit. Secundam verò concluſionem, in qua non penitus idem ſentio cum excellentia tua, oſtendemus, ſi prius nonnulla, ex quibus huiuſce rei probatio omnis pendet, perſtringemus. Ens quod neque per accidens eſt, neque veritatem propoſitionis ſignificat, à philoſophis diuiſum eſt in ſubſtantiam & accidens. Differt verò ab accidente ſubſtantia, quòd ſubſtantia per ſe ſubſiſtit, & per ſe eſt. Accidentis verò eſſe eſt in alio eſſe. Deinde cùm ad conſiderationem ſubſtantiæ conuerſi philoſophi fuiſſent, multáſque ſubſtantias viderent generationi atque corruptioni obnoxias eſſe; ratione coacti diſſoluerunt ſubſtantiam per ſe ſubſiſtentem in duas naturas, quarum alteram appellarunt formam: alteram verò materiam. Illarum deinde diuerſitatem inter ſe contemplati ſunt, ac materiam, quia ſubiectum generationis eſt, diuerſáſque formas ſubſtantiales recipit, appellarunt potentiam in genere ſubſtantiæ ſcilicet inchoationem quandam per ſe incompletam illius ſubſtantiæ quæ per ſe exiſtit: formam verò dixerunt eſſe actum ſeu complementum ſubſtantiæ per ſe ſubſiſtentis; & cùm pro tanto vnumquodque verè ſit, pro quãto eſt in actu, pronunciarunt quod formam ſubſtantialem inſequitur eſſe ſubſtantiale. Verùm cùm omnium ferè ſubſtantiarum generabilium operationes contemplati eſſent materiam non tranſcendere; formas ſeu actus huiuſmodi ſubſtantiarum appellarunt formas materiales, tanquam eas quæ non ſint per ſe in actu, neque habeant eſſe per ſe completum. Ex quibus concluſerunt, quod eſſe ſuſtantiale, quod facit per ſe eſſe, licet ſequatur formam veluti principium quoddam, non tamen eſt in forma tanquam in ſubiecto primo, quia forma per ſe non eſt ſed exiſtit in cõpoſito ex materia & forma. Hoc enim per ſe exiſtit & per ſe eſt. Cùm verò operari præſupponat eſſe illud, verè operabitur quod verè eſt. Sed cùm formæ huiuſmodi non ſint, vt diximus, ſed compoſitum ſit, illud, quod per ſe eſt: dixerunt nullo pacto formam operari, aut agere, ſiue moueri, aut corrumpi; aut generari. Sed compoſito deberi hæc omnia & compoſitum eſſe illud quod ageret, noueretur ac corrumperetur. Cùm verò compoſitum conſtitutum ſit ex materia & forma, exiſtimarunt quod in operatione ea, quæ eſt propria ſpeciei alicuius quam compoſitum operatur, cõcurrant & materia & forma, ex quibus compoſitum conſtitutum eſt. Verùm diuerſimodè: nam formam dixerunt eſſe principium actionis illius, materiam verò eſſe veluti organum quoddam operationis; ex quibus concluſerunt,

A concluſerunt formam materialem eſſe virtutem organicam large extendendo nomen organici (propriè namque loquendo organicum corpus eſt, quod habet diuerſitatem in partibus,quale eſt corpus, quod eſt ſubiectum animæ) deinde de huiuſmodi forma materiali dixerunt, quod cum per ſe non ſit, ſed indigeat materia, tanquam ſuſtentaculo quodam in quo ſit, quod materia eſt cauſa in eſſendo talis formæ. Suſtentat namque ipſam. Cum autem affectiones cauſæ in eſſendo, illius inquam cauſæ, quæ & ipſa non per ſe eſt,pertingant ad illud, cuius eſt cauſa: affectiones vtique materiæ pertingent ad ipſam formam: quarum cùm materia ſecundum ſe ſit diuiſibilis,talis etiam forma erit diuiſibilis, & extenſa ad extenſionem ſubie-
B cti;& cùm materia ſit limitata ad certum locum,& tempus, talis etiam forma limitata erit, & comprehenſa à certo loco ac tempore: non enim aliter fieri poteſt,cum huiuſmodi forma nõ ſit in actu,neque per ſe ſit, ſed ſit tantùm actus quo compoſitum eſt,indigeátque in eſſendo materia ſibi intrinſeca,à qua dependet velut à ſuſtẽtaculo in ſuo eſſe. Ex his ergò breuiter colligamus, quod formæ materialis conditiones, quia non eſt in actu, ſed eſt tantùm actus,ſunt hę non eſſe illud quod operatur,ſed eſſe principium operationis organo indigens, atque eſſe formam limitatam & extenſam ad limitationem & extenſionem ſubiecti,à quo dependet tanquàm ab intrinſeco quodam ſuſtentaculo in eſſendo. His hactenus declaratis prætera addamus Philoſophos ratione ſumpta non à generatione & corruptione, ſed
C à motu & operatione, cuius principium eſt forma; deueniſſe ad cognitionem formarum alterius cuiuſdam generis. Nam cùm vidiſſent ſubſtantias naturales moueri;has quidẽ viderũt moueri ab alio,veluti à principio; Illas verò viderũt moueri ex ſe.Mouẽtur ab alio omnia quæ violẽter mouẽtur,& omnia quæ inanimata ſunt: nam in motu eorum naturali de potentia accidentali mouentur à remouente prohibens: de potentia verò eſſentiali mouentur à generante: quare cùm non ſit in infinitum procedere in mouentibus & motis,ab his,quæ ab alio mouẽtur, neceſſe eſt peruenire ad motum aliquid ex ſe:Huiuſmodi verò ſunt animata,vt manifeſtum eſt. Hæc autem mota ex ſe,quæ animata ſunt,ſimplicia eſſe nõ poſſunt; nã nihil ſe ipſũ promouet.Idẽ namque eſſet in potẽtia & in actu reſpectu eiuſdem quod con-
D tradictionem claudit.Sed diuiduntur in duo principia ex quibus componuntur,per quorum alterum mouent, per alterũ verò mouentur. Verùm cũ mota ex ſe,quæ hîc infra orbem lunæ videmus, generentur & corrumpantur,ſicque in infinitum procedant:nullum ipſorum ſingulatim, neque omnia ſimul poſſunt eſſe cauſa continuæ huius ſucceſſionis & infinitæ; quia in omni eſſentiali cauſarum ordine, vbi primùm non agunt, neque media agere poſſunt;at in infinito non eſt primum:quamobrem neceſſe eſt vt omnia hæc mota ex ſe generabilia contineantur ab aliquo moto ex ſe æterno, ſiue vnum ſit,ſiue plura.Hoc verò motum ex ſe æternum diſtinguetur etiã ipſum,ſicuti alia mota ex ſe,in duo principia, quorum alterum eſt mouens & alterum motum. Verùm mouens principium per tempus infinitum non

poteſt eſſe virtus materialis, quia omnis virtus huiuſmodi per intrinſecam, E
à qua in eſſendo dependet,eſt terminata, vt ſuperius diximus, quare ſequi-
tur,quod non eſt virtus,aut forma in materia,ſed vt virtus abſtracta, per ſe
exiſtens in actu,neque in ſuo eſſe indigens materia, à qua ſubſtentetur. Ex
quibus omnibus colligitur quod per viam motus philoſophi deuenerunt
in cognitionem alicuius generis formarum,quæ perficiunt & actuant,vt ita
dicam,materiam & ſunt actus: cùm hoc tamen quod à materia in eſſe non
dependent,& ſunt in actu per ſe ita quod eſſe,per quod ipſæ ſubſiſtũt,com-
municant materiæ actuando & perficiendo ipſam,in qua re differunt à for-
mis materialibus,quia ipſæ non ſunt per eſſe, quod eas inſequitur; Sed ſunt
principium,per quod compoſitum eſt. Huiuſmodi verò immateriales for- F
mæ cum hoc quod ſunt principium, per quod materia eſt actuando ipſam,
ipſæ etiam per ſe ſunt. Neque affectiones materiæ pertingunt ad tales for-
mas, quia in eſſendo non dependent à materia, ſicuti formæ materiales de-
pendent;quo fit vt tales formæ non ſint diuiſibiles aut extenſæ ad extenſio-
nem materiæ, neque limitentur ad certum locũ & tempus, à quo com-
prehendantur, imò ſunt ſupra locum & tempus, in ſuiſque operationibus
intrinſecis non indigent organo corporeo: quia cum operatio inſequatur
eſſe. Iſtæ verò formæ per ſe ſint,abſque materia in ſuo eſſe intrinſeca: idcir-
co per ſe etiam abſque organo intrinſecas operationes exercent,hæque for-
mæ ſunt ſimpliciter immortales,vt paulò poſt declarabimus;Materiales ve-
rò formæ ſunt mortales,vt certis argumentis probabimus. Nunc illud de- G
declaremus ex ſententia Ariſtotelis (quod an verum ſit Theologis iudican-
dum relinquimus)quod formæ dantes eſſe corporibus cœleſtibus ſunt hu-
iuſmodi;id eſt ſunt immateriales formæ. Hoc quidem ex his quæ ſupra di-
xi ſatis perſpicuum eſſe poteſt, quia corpus cœleſte eſt illud primum mo-
tum ex ſe, ad quod deueniendum: motum verò ex ſe eſt illud,in quo prin-
cipium actiuum motus eſt intrinſecum mobili:quo fit vt principiũ actiuum
motus cœleſtis ſit intrinſecum corpori cœleſti; quod fieri non poteſt, niſi
det ei corpori eſſe: Omnis enim forma ſubſtãtialis intrinſeca alicui materię
eſſe non poteſt,niſi illi tribuat eſſe. Præterea ſi cœlum moueretur ab intrin-
ſeco,vel ergo pulſu,vel tractu,vel vertigine moueretur,quod eſſe nõ poteſt:
quia omnes hi motus ſunt violenti:tum etiam quia vertigo,quæ motus cœ- H
ſti maximè accommodari poſſet, eſt motus compoſitus, cœlum verò mo-
uetur motu ſimplici. Amplius ſi cœlũ ſit per ſe ſubſiſtens abſq; intelligẽtia,
cùm omne quod eſt actu,vel ſit actus,vel habeat actum; Cœlum verò non
poſſit eſſe actus,vt manifeſtum eſt,ergo habebit actum, id eſt formam ſub-
ſtantialem præter intelligentiam: cùm verò natura, id eſt forma corporis
ſimplicis, ſit principium actiuum motus ſimplicis, hæc vtique forma erit
principium actiuum motus ſimplicis;non recti,ergo circularis. Is verò mo-
tus eſt infinitus; & virtus materialis non poteſt mouere tempore infinito.
Quare ſequitur talem virtutem eſſe immaterialem & intelligentiam. Con-
cludamus ergo quoniam motus cœli eſt motus ſimplex naturalis illi cor-
pori,

A pori,principiū illius motus eſt forma ſubſtātialis,quę eſt natura illius corporis:at quoniam eſt infinitus,ſequitur eam formam eſſe immaterialem & per ſe ſubſiſtentem. Adducerem nunc multos Ariſtotelis locos,ex quibus hoc manifeſtè colligitur. Quin etiam beatus Auguſtinus in libris de ciuitate Dei ab hac poſitione non eſt alienus, quod videlicet angeli ſint animæ corporum cœleſtium. Verùm nolo ab inſtituto diſcedere, atque alicuius auctoritati inniti,præſertim cùm tu id fatearis. Quorſum hæc tāta? ad hoc inquam, ne alicui videatur impoſſibile aliquem eſſe actum ſeu formam perficientem aliquam materiam, quæ ſit hoc aliquid, & quæ ſit per ſe ſubſiſtens. Nam quāuis forma huiuſmodi ſit in actu & per ſe perfecta:eſt tamen actus. Quā-
B obrem perficere,& vt craſſius loquar,in re difficili,actuare poteſt. A Thoma verò,qui aliter ſentit hoc non negatur, quia repugnet actui per ſe ſubſiſtenti actuare. Sed quia materia ordinatur ad formam,& ad vtilitatem formę referri debet, quod non eſt in intelligentiis apud ipſum. Verùm ſi in alicuius formæ per ſe ſubſiſtentis vtilitatem cedere poſſet aliqua materia, per ſe ſubſiſtere nullum impedimentum adferret,quin ea forma actus eſſet materiæ illius. His autem poſitis reuertamur ad probandum id,quod ſuperius non probatum dimiſimus. Hoc autem eſt,quod formæ materiales ſint mortales. Formę verò immateriales ſunt immortales & incorruptibiles:hoc verò ſic oſtenditur. Omne quod corrumpitur, per ſe corrumpitur,vel per accidens:per ſe corrūpitur id,quod per ſe eſt,quando amittit ac perdit actum,
C per quem eſt. Per accidens verò corrumpitur actus ille,qui eſt in entę per ſe, non tamē ipſe eſt per ſe impoſſibile namque eſt aliquod eſſe, quin vel per ſe ſit,vel ſit in aliquo per ſe ente. Omne autem compoſitum ex materia & forma materiali, cum forma ea non ſit in materia illa niſi diſpoſita qualitatibus habentibus contrarium;corruptis diſpoſitionibus illis à cōtrario,actum ſuum amittere poteſt, quia & eſſe quod inſequitur actum; ex quo ſequitur, quod corruptibile ſit. Forma verò illa ſeu actus,cùm amplius non ſit in ente per ſe, ipſe verò per ſe non ſit, deſinit etiam ipſe eſſe; ſicque mortalis eſt. Quamobrem dicit Ariſtoteles de formis, quæ ſunt & non ſunt abſque generatione & corruptione ipſarum. Ex his ergo manifeſtum eſt,quod omnis forma materialis eſt mortalis. Probemus modò,quod forma immaterialis,
D quæ per ſe eſt,eſt ſimpliciter immortalis. Nullum Ens in actu,quod amittere non poſſit actum, per quem eſt,deduci poteſt ad non eſſe; quoniam eſſe, actum inſequitur. Sed huiuſmodi formæ, quæ ſunt per ſe in actu, non poſſunt amittere actum,per quem ſunt;ergo ſunt ſimpliciter incorruptibiles & immortales. Maior eſt manifeſta, vt dixi, nihil enim poteſt perdere eſſe, quod non perdit actum, per quem eſt. Minor probatur,quia iſtæ formæ ſibi ipſis ſunt actus: nihil autem ſe ipſum perdere poteſt; quare ſequitur abſque dubio, quod formæ immateriales, quia ſunt in actu, & ſunt actus ſibi ipſis,ſimpliciter incorruptibiles ſint,ſibi nāque ipſis ſunt vigor eſſendi. Omnibus his certiſſimis,vt puto, rationibus comprobatis,accedamus modò ad propoſitam animi immortalitatem inueſtigandam. Principium huius per-

ſcrutationis certum ac fimum eſſe hoc exiſtimo cuius cauſa omnia ſuperiora ſtrictim tetigimus. Palam eſt intellectum eſſe ſubſtantiam, & eſſe hominis formã; non repugnat autẽ formæ, quæ eſt actus, eſſe in actu, vt probauimus. Innata verò nobis eſt via ex notioribus nobis. Notiores verò nobis ſunt operationes, quàm eſſentiæ. Idcirco ab operationibus intellectus procedamus; conſideremúſque an ex operationibus eius probari poſſit iſtum eſſe formam per ſe ſtantem & actu eſſentem: an potius econtra ex illis concludatur, intellectum non eſſe per ſe ſtantem neque per ſe actu, ſed tantùm actum corporis. Nam ſi prius concludetur: ſequitur proculdubio intellectum eſſe immortalem ſimpliciter. Si verò ſecundum, intellectus proculdubio erit ſimpliciter mortalis, quæ eſt ſententia tua. Verùm quoniam vana omnis eſſet perſcrutatio noſtra, Si animam eſſe immortalem eſſet articulus fidei, quod dicit excellentia tua. Nam lumen naturale hominis non pertingit ad articulos fidei oſtendendos; verùm ex ſupernaturali tantum lumine cognoſcuntur. Dicimus igitur, quod fides aliquorum per ſe eſt, aliquorum verò per accidens. Fides per ſe illorum eſt, atque nullo pacto ratio naturalis attingit, verbi gratia, Deum eſſe trinum & vnum: per accidens verò fides multorum eſt, quæ licet à ſapientibus per demõſtrationem ſciantur; hominibus tamen craſſioris ingenij, & qui philoſophię non vacarunt, proponuntur credenda ex fide: verbi gratia, Deum eſſe vnum eſt probatum demonſtratione naturali; proponitur tamen credendum ſtatim in principio ſymboli cum dicitur, Credo in vnum deum; Sic dicimus, quod credere reſurrectionem corporũ, eſt articulus fidei, qui ratione naturali probari nõ poteſt. Illud verò quod eſt ſuppoſitum ab hoc articulo ſcilicet animam eſſe immortalem, pertinet per accidens, non per ſe ad fidem; ſicuti etiam vnum Deum eſſe. Quamobrem non vana erit inquiſitio noſtra, ſi inueſtigabimus, an hoc ratione naturali probari queat. His ergo declaratis quæ neceſſaria erant bene intelligere ad rationes, quas ſubdemus, percipiendas: quo effectũ eſt, vt aliquandiu immorati ſimus in eis explicandis: accedamus ad probandam concluſionem noſtram, ſcilicet quod intellectus humanus ſimpliciter ſit immortalis, ita quod remaneat poſt corruptionem compoſiti. Duæ ſunt operationes propriæ animæ intellectiuæ, quatenus intellectiua eſt, harũ altera eſt intelligere, altera verò quę pertinet ad appetitũ ſequẽtẽ intellectũ eſt velle atque eligere. Dico ego, quod ex vtraq; oſtenditur intellectũ eſſe ſimpliciter immortalem. Primò ergo procedamus ab inrellectione, vtamur velle atq; ratione Ariſtolelis; nolo tamẽ vt auctoritas Ariſtolelis nos aliquo pactò moueat; ſed tantum conſideremus rationis vim. Forma illa, quæ omnia intelligit, eſt per ſe ſtans atque non mixta materiæ. Sed intellectus omnia intelligit; ergo intellectus eſt forma per ſe ſtans, & non mixta materiæ. Maior probatur triplieiter ſeu quadrupliciter. Primò ſic; Forma quæ omnia intelligit, vniuerſalia intelligit, & quicquid eſt eorum intelligit. Omnis autem huiuſmodi eſt per ſe ſtans & immaterialis, ergo forma omnia intelligens eſt per ſe ſtans & immaterialis. Huius rationis minor

A minor eſt nota. Nam oppoſitum prædicati infert oppoſitum ſubiecti. Maior probatur, quia omnis cognitio vel eſt idem præciſe cùm forma exiſtente in potentia cognoſcitiua ſecundum eſſe ſpirituale: vel eſt actio immanens, cuius principium eſt forma illa: vel eſt comprehenſio ac veluti quadam continentia illius formæ à potentia cognoſcente: quodcunque horum ſtatuatur, modus cognitionis neceſſariò ſequitur eſſe formæ cognoſcibilis in virtute cognoſcente. Nam ſi cognitio ſit ipſamet forma, manifeſtum eſt id quod diximus. Si verò fuerit actio, cuius principium eſt forma illa, manifeſtum etiam eſt, quod ſequetur modum atque eſſe formæ, quæ ipſius eſt principium. Si verò ſit comprehenſio formæ illius, manifeſtum etiam eſt, quod forma eo modo comprehendetur à potentia, quo
B habet eſſe in potentia illa. idem hoc etiam experimento comprobari poteſt, quia oculus citrinus iudicat omnia eſſe coloris citrini, quia ſecundum illud eſſe forma viſibilis eſt in oculo: oculus etiam eius qui mouetur iudicat res ſtantes moueri, quia ſecundum illud eſſe forma viſibilis eſt in oculo eius qui mouetur. His declaratis accedamus ad probationem maioris. in virtute ſeu forma cognoſcente vniuerſale & ipſum quod quid eſt neceſſe eſt formam rei intellectæ eſſe ſecundum eſſe abſtractum ab hic & nunc: aliter per eam vniuerſale aut quod quid eſt intelligi non poſſet vt demonſtrauimus. Sed forma ſecundum eſſe abſtractum impoſſibile eſt vt ſit in corpore aut vlla parte corporis: quia omne corpus limitatum eſt: rece-
C ptum verò eſt in recipiente ſecundum modum recipientis, vt eſt per ſe notum. Ergo hæc forma erit in intellectu tantùm, non autem in corpore: quod ſi eſt, de neceſſitate ſequitur, quod intellectus ſit per ſe ſtans. Si enim non per ſe eſſet, ſed haberet intrinſecam materiam à qua dependeret in eſſendo, penitus impoſſibile eſſet, aliquid eſſe in intellectu & non eſſe in corpore ſeu materia. Nam forma & materia, vt diximus ſuperius, non ſunt partes integrantes; ita quod vna poſſit eſſe extra aliam. Sed ſicuti forma actuãs materiam eſt in quacunque parte materiæ, & totam materiam penetrat vt ita dixerim, ita quod nihil eſt materiæ, quin illud actuetur à forma. Ita etiam forma, quæ eſt tantùm actus & non eſt in actu, ſed dependet in eſſe à materia, neceſſe eſt, vt ſecundum totam pene-
D tretur, vt ita dixerim, à materia, ita quod nihil ſit inuenire formæ illius, in quo intrinſecè non ſit materia. Nam ſi aliquid formæ inueniamus, in quo non intreſeca eſſet materia, illud certè per ſe ſtaret neque in eſſe dependeret à materia. Sicuti etiam aliquid materiæ ſi inueniremus, quod non actuaretur à forma, neceſſe eſſet dicere, quod illud per ſe ſtat abſque forma; quod accidere in materia, quæ eſt tantùm potentia, implicat contradictionem, vt manifeſtum eſt. Reuertamur ergo ad probationem noſtram, & dicamus quod cum forma intelligibilis, quæ eſt principiũ intellectionis vniuerſalis ſeu ipſius quod quid eſt, ſit in virtute, ſic cognoſcente ſecũdum eſſe abſtractum, vt probauimus, neceſſe eſt vt talis forma nullo pacto ſit in corpore; ſed tantùm ſit in virtute

R

illa vniuerſali cognoſcente. Quare neceſſe eſt illlam virtutem per ſe eſſe in actu ſine corporis mixtione. Alio etiam modo hoc idem deduci poteſt. Forma intelligibilis eſt in virtute illa ſecundum eſſe abſtractum: Ergo etiam ea virtus habet eſſe abſtractum: quod ſi fuerit, ergo affectio materiæ, quæ eſt hic & nunc, non pertingit ad ipſam. Ergo, vt probauimus ſuperius, in eſſe non dependet à materia, quare per ſe eſt. Efficaciſſima igitur ratione oſtenſum eſt, quòd virtus comprehendens quod quid eſt & vniuerſale, per ſe ſtat. Ex quo ſequitur quod virtus cognoſcens omnia per ſe ſit. Secunda ratio quia probatur maior illius primi ſyllogiſmi, ſcilicet quod forma comprehendens omnia per ſe ſtat, virtus comprehendens omnia, comprehendit omnia organa corporea. Sed virtus comprehendens omnia organa corporea, non eſt mixta alicui organo, quare per ſe eſt: ergo virtus comprehendens omnia per ſe eſt, & hæc eſt maior primi ſyllogiſmi. Huius rationis minor eſt per ſe nota: maior probatur; quia organum, quo aliqua virtus de neceſſitate vtitur, in ſua operatione, ſemper eſt medium inter obiectum, circa quod virtus operatur, & ipſam virtutem. Quare impoſſibile eſt eam virtutem circa organum illud operari; verbi gratia, ſi in ſcribendo neceſſarius eſt calamus impoſſibile eſſet virtutem illam, cui annexus eſſet calamus ſcribere circa illum calamum, & ſic in aliis, per inductionem manifeſtum eſt. quamobrem virtus, quæ intelligit & comprehendit omnia organa corporea, in ſui operatione non vtitur organo corporeo; quo fit vt etiam in eſſe mixta non ſit organo corporeo: res enim non poteſt operari niſi eo modo quo eſt; ſequitur ergo quod per ſe ſit. Quare probata maiore noſtræ rationis ſequitur noſtra concluſio, quæ erat maior illius primi ſyllogiſmi, quod ſcilicet forma comprehendens omnia per ſe ſit. Tertia ratio qua probatur eadem maior: virtus comprehendens omnia ſe ipſam comprehendit & ſuas operationes intrinſecas; ſed nulla virtus comprehendens ſeipſam vtitur organo aliquo, quia ſemper organum (vt diximus per inductionem eſſe manifeſtum) eſt medium inter obiectum, circa quod operatur virtus, & ipſam virtutem. Ergo virtus cognoſcens omnia non eſt virtus organica: quare in eſſe non dependet ab organo aliquo corporeo. Organum namque corporeum illud, à quo in eſſe dependeret, eſſet intrinſecè admixtum ipſi, quare ſine ipſo operari non poſſet: ſequitur ergò quod per ſe ſit. Quarta ratio, qua eadem maior probatur illius primi ſyllogiſmi: virtus cognoſcens omnia cognoſcit omnes formas materiales: ſed forma comprehendens omnes formas materiales non poteſt eſſe in genere formarum materialium, & mixtarum materiæ, ergo forma cognoſcens omnia non eſt mixta materiæ: quamobrem per ſe eſt. Minor eſt manifeſta, maior probatur, quia recipiens eſt denudatum à natura rei receptæ: non enim recipit niſi quatenus eſt in potentia ad naturam rei receptæ; quare actu ſecundum eſſentiam ſiue naturam ſuam non eſt in genere rei receptæ. Hoc autem præter rationem eſt

manifeſtum

A manifeſtum inductione: nam nulla figura alicuius ſpeciei eſt ſubiectum recipiens alias figuras, neque ſubiectum recipiens colores ſecundum eſſentiam poteſt eſſe in aliqua ſpecie coloris. Materia etiam prima, quia recipit formas ſubſtantiales, in ſui natura non habet aliquam formam ſubſtantialem. Ex quo ſequitur, quod virtus recipiens omnes formas materiales non ſit in genere formarum materialium, ergo erit non mixta materiæ: quare per ſe ſtans ſine materia: omnis igitur virtus cognoſcens omnia, eſt virtus per ſe ſtans. Probata ergo eſt efficaciſſimis rationibus maior primi Syllogiſmi. Minor autem, quod ſcilicet intellectus cognoſcat omnia, eſt nota ex inductione: nam vniuerſalia & quod

B quid eſt cognoſcit: imò quod quid eſt, eſt obiectum proprium intellectus; cognoſcit & inueſtigat naturam omnium organorum corporeorum; ſeipſum & ſuas operationes inquirit & comprehendit, omnes quoque formas materiales perſcrutatur; vt manifeſtum eſt ex hominibus, quorum aliqui in diſciplina certi cuiuſdam generis ſunt excellentes, alij verò in diſciplina alterius generis, & ſic de omnibus rerum generibus. Concludamus ergo cum philoſopho & dicamus, quod neceſſe eſt, non probabile inquam aut rationabile, ſed neceſſe eſt intellectum eſſe non mixtum materiæ ſecundum eſſe. nam intus apparens in materia, quæ ipſum intrinſece penetraret; ſi ab ipſa in eſſe dependeret, alienum prohibebit, & obſtruet: obſtruet namque cognitionem vniuerſalis & quod

C quid eſt: hoc enim eſt alienum à natura materiæ, prohibebit cognitionem organorum omnium corporeorum, & ſui ipſius. Hoc enim eſt alienum à natura in cuius eſſe eſt materia; prohiberet cognitionem formarum materialium, quibus neceſſe eſt ipſum non eſſe mixtum, & eſſe immaterialem. Cæterùm cur morer in huius rei oſtenſione, cùm excellentia tua concedat, quod nec intellectio, neque forma intelligibilis ſit in organo corporeo, Sed duo adiungit excellentia tua, quibus poſitis, propter ea quæ diximus, non videtur tolli mortalitas ab intellectu: primum quod dicit, eſt, quod pro tanto dicitur intellectio aut forma intelligibilis non eſſe in organo corporeo; non quia non ſit in corpore, nam videtur eſſe impoſſibile, cum anima, in qua eſt intellectio, ſit in corpore; quod for-

D ma intelligibilis non ſit in corpore: Sed propterea quod recipitur in anima indiuiſibiliter, non autem extenſe: quo fit vt intellectus poſſit ſeipſum ſupra ſe reflectere, & ſe intelligere. Alterum, quod dicit excellentia tua, eſt hoc, quod licet intellectio non ſit in organo corporeo poſſumus tamen dicere, quod totum corpus ſit organum ipſius intellectus, & concurrat ad intellectionem, quia concurrit ad eſſe intellectus, in quo eſt intellectio. Ex quo poſtremo dicto mihi videtur excellentiam tuam inferre velle, quod licet intellectio ſit tantum in intellectu, & non in corpore, intellectus tamen per ſeparationem à corpore perit, ſicut exempli gratia, ſi quis diceret manum eſſe non mixtam brachio, & illud quod eſt in manu, nõ eſſe

in brachio : manus tamen per ſeparationem à brachio corrumpitur & E
perit. Sequitur ergo, quod licet intellectio non ſit in organo corporeo, ſed tantum in intellectu, non tamen concluditur, quin intellectus ſeparatus à corpore pereat. Ad primum horum reſpondeo, interrogando excellentiam tuam quid intelligat per eſſe formæ indiuiſibile in intellectu. Nam indiuiſibile, quantùm ſpectat ad propoſitum, dicitur duobus modis: punctum namque indiuiſibile dicimus vno modo: quia pertinens ad quantitatem non habet partes, in quas diuidatur. Alio verò modo dicimus intelligentiam eſſe indiuiſibilem, non ſicuti punctum: nam punctum habet determitatam poſitionem in quantitate continua. Sed dicitur intelligentia indiuiſibilis, ſicuti vox dicitur inuiſibilis: quia F
ſcilicet non eſt ex eorum genere, quæ videri poſſunt: ita etiam intelligentia indiuiſibilis, quia nullo pacto pertinet ad genus, in quod cadit aut per ſe, aut per accidens diuiſio: forma ergo intelligibilis, quæ eſt in intellectu indiuiſibiliter & indiuiſibilis, vel erit indiuiſibilis ſicuti punctum, aut ſecundum modum, quo diximus de intelligentia. Si primo modo, ſtatim ſequitur; quod intellectus ſit virtus organica, quia illud punctum corporis ſecundum determinatam poſitionem, cuius forma intelligibilis eſt indiuiſibilis; erit organum intellectus; quod eſt contra ea, quæ demonſtrauimus, & contra ea, quæ dicit excellentia tua: poſtea neceſſe erit aſſignare in qua parte corporis ſit hoc punctum, an ſcilicet in corde, an in cerebro, aut in aliqua alia corporis parte, ibique G
dicemus eſſe organum intellectus: ſi verò excellentia tua dicat formam eſſe in intellectu indiuiſibilem, ſicuti dicimus intelligentiam eſſe indiuiſibilem, cum receptum ſit in recipiente ſecundum eſſe recipientis, erit ergo intellectus etiam ſic indiuiſibilis: omnis autem forma ſic indiuiſibilis eſt forma immaterialis, quia affectio materiæ ad ipſam pertingere non poteſt; vt manifeſtum eſt ex fine octaui Phyſicorum. Ad ſecundum quod videtur dicere excellentia tua, manifeſtum eſt, quod id quod poteſt dici de manu abſciſſa, aut aliquo alio corpore, nullo pacto poteſt applicari intellectui, qui ponitur per ſe eſſe, & actuare corpus, quia manus abſciſſa corrumpitur, eo quod perdit actum ſuum: perdit autem ſuum actum per corruptionem diſpoſitionum conuenientium illi actui: ſed intellectus: qui ponitur eſſe in actu, & per ſe eſſe, cum H
ipſe ſibi ſit actus, amittere ſuum actum non poteſt; vt ſuperius demonſtrauimus: quare ſequitur: quod ſimpliciter ſit immortalis. Hactenus oſtenſum eſt, quòd animus hominis ſit ſimpliciter immortalis; rationibus ſumptis ab ea operatione, quæ eſt intelligere. Nunc verò tentemus an etiam ex operationibus appetitus intellectui, id eſt voluntatis hoc idem oſtendi poſſit. Voluntas, ſicuti dicit Philoſophus, differt ab appetitu ſenſitiuo in eo, quod appetitus ſenſitiuus eſt particularis cuiuſdam boni: voluntas autem eſt boni vniuerſalis: huiúſque ratio eſt in promptu: quia appetitus

A appetitus retinet naturam potentiæ cognoſcitiuæ, quàm inſequitur: ſenſus autem ſingularium eſt, intellectus verò vniuerſalium: quo fit vt voluntas appetat honeſtum, quod in ſe abſolutè bonum: appetitus verò ſenſitiuus appetat bonum ipſi delectabile, voluntas autem circa bonum quod appetit, duas habet operationes quarum altera eſt ipſius finis, & huiuſmodi operationi applicatur nomen ipſius potentiæ, dicitúrque & ipſa voluntas ſeu velle. Altera verò eſt eorum bonorum, quæ ſunt ad finem, & iſtorum, eſt electio, dicitúrque intellectus ea eligere, & circa hæc eſt liberum arbitrium. Modo ſicuti ſe habet intellectus circa principia prima & concluſiones, ita ſe habet voluntas circa ea quæ appetit. Nam ſicuti veritas
B abſque vlla falſitate, & omnium tandem veritas continetur in primis principijs: quo fit vt intellectus ſtatim eis aſſentiatur neque ab illis diſſentire queat: concluſionibus verò aſſentitur neceſſariò his quidem quæ neceſſariam conſequentiam habere videntur ex principijs: alijs verò concluſionibus in quibus hæc neceſſaria conſequentia non inſpicitur, non penitus aſſentitur intellectus: ſic quoque voluntas in ipſum finem vltimum de neceſſitate fertur: illis autem quæ ſunt ad finem, & ſunt omnia alia bona quæ appetit; niſi neceſſariam videantur apertè habere dependentiam à fine vltimo, quia ſunt bona & habent etiam aliquem boni defectum; poteſt voluntas in ea ferri, & ea renuere; quo fit vt ſe ipſam agat in illis proſequendis. His poſitis argumentamur primo ex parte operationis voluntatis, quæ eſt circa vltimum finem; deinde ex parte operationis eius quæ eſt
C electio; quòd intellectus hominis eſt immortalis. Argumentum ergo, bonum, quod voluntas appetit vt vltimum finem, eſt bonum quod voluntas renuere non poteſt, & quod omni ex parte voluntatem implet. Sed huius modi bonum eſſe non poteſt niſi bonum illud, quod continet omne bonum, vel ſtatus omnium bonorum aggregatione perfectus; ergo bonum, quod eſt finis vltimus voluntatis noſtræ, eſt bonum continens omne bonum. Antequam vlterius procedamus, declaremus propoſitiones illius ſylogiſmi. Minor propoſitio quæ primo eſt poſita, quantum ad primam eius partem, ſcilicet qnod bonum, quod eſt vltimus finis voluntatis; eſt bonum in quod neceſſario fertur voluntas, manifeſta eſt ex ſuperius
D dictis: quia voluntas eodem modo ſe habet ad illud bonum appetendum: quo intellectus ſe habet ad aſſentiendum primis principiis. Quantum verò ad ſecundam partem quòd ſcilicet illud bonum eſt bonum, quod omni ex parte implet voluntatem, probatur. Deus & natura non dedit appetitum rebus, niſi vt per illum inclinarentur ad finem atque ad perfectionem ſibi conuenientem. Quo fit vt in omnibus rebus appetitus correſpondeat perfectioni, adeò vt neque ſit maior, neque ſit minor perfectione, ad quam res illa eſt ordinata. Non enim fecit natura intrinſeca repugnantia extrinſecis, ſicut dicit Philoſophus in primo de Cœlo contra Platonem: quapropter corruptibili dedit cauſas extrinſecas ipſum

corrumpentes.Illud verò,cui non dedit cauſas extrinſecas corrumpentes E
fecit natura incorruptibile: appetitus ergo non excedit vltimam rei perfectionem neque ab ea deficit; ſed cum ad ea peruenit res, appetitus quieſcit & vndique eſt ſatur, vt ita dixerim: antequam verò ad eam perueniat, ſemper inclinat & mouet, ac quaſi rem ſtimulat ad perfectionem ſuam, quantumcunque res illa extrinſecis fulcimentis ſubſtentata quieſcat. Hoc, verò ſenſu comprehendimus in rebus omnibus naturalibus, graue nunquam quieſcit, niſi cum ad centrum peruenerit; tunc enim planè quieſcit; antequam verò quantiſcunque fulcimentis ſuſtentatum quieſcat, ſemper tamen vergit ad centrum, reſque ipſum ſuſtinentes premit. Minor ergo propoſitio aſſumpta eſt manifeſta, quòd bonum, quod voluntas appetit vt F
finem, eſt bonum, quod voluntas renuere non poteſt, & quod omni ex parte voluntatem implet. Maior verò, quòd huiuſmodi bonum, eſt bonum continens omne bonum, & eſt ſtatus omnium bonorum aggregatione perfectus. probatur: quia bonum illud quod non continet omne bonum, ſed aliqua ex parte deficit; quia defectus boni habetur pro malo, voluntas renuere poteſt, niſi in eo neceſſaria dependentia ad finem vltimum appareat; quod non poteſt eſſe in vltimo fine, qui à nullo alio fine dependet: quare voluntas in illud neceſſariò feretur, ac propterea non erit vltimus finis: tale etiam bonum, quod non continet omne bonum, non omni ex parte implet appetitum noſtrum, vt quilibet in ſe ipſo experiri poteſt: interroget vnuſquiſque ſe ipſum, an in quantauis cognitione G
ex ſcientiis habita, aut in quauis alia virtutis operatione omni ex parte quieſcat, & videbit quod non quieſcit, licet magis quieſcat in illis, quàm in rebus aliis, quia per illas ad finem ſuum tendit, non autem per res alias, ſicuti graue ſi moueatur ad centrum, magis ſecundum naturam ſe habet in illo motu, & magis eius appetitus quieſcit, quàm ſi moueatur ſurſum, aut ſi ſurſum detineatur; non tamen penitus quieſcit, ſicuti quieſcit in centro; quia ad centrum tendit; conſimile quoddam in ſe ipſo vnuſquiſque rectè conſiderans intuebitur. Cum ergo concluſum ſit, quod finis in quem tendit voluntas ſit bonum quod continet omne bonum, & ſit ſtatus omnium bonorum aggregatione perfectus: huic cõcluſioni adiungamus quod virtuti mortali & formæ materiali hu- H
iuſmodi finis conuenire minime poteſt; quod probatur: quia virtuti limitatæ conuenit bonum limitatum cuiuſmodi non eſt bonum quod diximus: Præterea rei bonum eſſe non poteſt, quod nunquam res illa aſſequi valet. Sed huiuſmodi bonum nec à re mortali, nec à nobis ante mortem pertingi poteſt: ergo ſequitur quod animus humanus, cuius finis ille eſt continens omne bonum, ſit immaterialis & immortalis. Secunda operatio volũtatis eſt electio rerũ, & ex hac inſpiciamus, ſi colligere poſſimus animi humani immaterialitatẽ & immortalitatem. principiũ cuiuſcũque motus ſecũdum naturam eſt aliqua inclinatio ſeu appetitus illius quod mouetur. Appetitus autem eſt, triplex, quidam eſt naturalis, quidam ſenſitiuus

A uus,quidam intellectiuus,ſicuti eſt electio. Ea,quæ apetitu naturali tantum mouētur,neque cognoſcunt finem,neque ea quæ ſunt ad finem, ſed à ſuperiori cauſa diriguntur per conuenientia media ad ſuum finem. Illà quæ mouentur appetitu ſenſitiuo,licet cognoſcant id,ad quod proximè mouentur, ſecundum tamen impreſſionem formæ obiecti mouentur, non autem ipſa conſultant,aut deliberant; quare abſolute non ſe agunt,ſed agūtur,quæ verò mouentur electione,non aguntur,ſed ſe ipſa agunt,& dominantur ſuis actibus. His declaratis dicamus,quod anima eſt principium motus ex ſe cuiuſdam intrinſeci in re animata,vt manifeſtū eſt, & hoc eſt propriū animæ, agere inquam,è contra corporis proprium eſt moueri & agi. Quamobrem
B & corpora omnia inanimata ponuntur inter ea,quæ mouentur ab alio. His ſuppoſitis argumentamur hoc pacto:ſicut anima illa,quæ in operatione ſua tantū agitur,penitus corporea eſt,& ea quæ quoquo modo ſe agit, abſolutè tamen agitur,licet quoquo modo incorporea eſt; abſolutè tamen corporea. Ita anima illa, quæ ſe ipſam abſolutè agit, abſolutè incorporea erit, & abſolutè anima non mixta corpori. Hæc propoſitio eſt manifeſta ex proprietate animæ,& ex proprietate corporis,quas diximus. Sed anima intellectiua ſola ſe ipſam agit in eligendo, cum ſit domina ſui actus, liberúmque arbitrium habeat:reliqua verò vt negatiua tantum agitur, cum appetitu naturali feratur; Et ſenſitiua,quæ abſolutè agitur,licet quoquo modo ſe agat, cum ex cognitione mouetur: ipſa certè erit ſola abſolute incorporea; & ab-
C ſolute anima immixta corpori. Et fortaſſe hanc rationem tetigit Plato,cum dixit,animam eſſe immortalem, cùm ſe ipſam moueat. Ecce ergo quod ex electione libera voluntatis,ſequitur humanum animum per ſe eſſe ſine corpore:quare & abſolutè immortalem. Si quis etiam ſe ipſum conſideret, poterit hoc perſpicue comprehendere: interroget enim ſe quiſque, quis ſum ego?videbit vtique ſe non eſſe cerebrum, neque cor,neque aliquam corporis partem, ſed ſuperius quoddam partibus omnibus corporis ſuperſtans. Ex his igitur rationibus iudicio meo conſtantiſſimè oſtenditur animi humani immortalitas: adeo vt putem quamcunque aliam demonſtrationem factā in philoſophia naturali faciliùs infringi poſſe, quàm has. excipio ſemper illas ſexti Phyſicorum,& primi de cœlo in tractatu de infinito,& ſi quæ
D huiuſmodi ſunt: quæ potius dicendæ ſunt mathematicæ, quàm naturales. His hactenus diſcuſſis immortalitatem hanc animæ demōſtratam meo iudicio circunſtant multa, ad quæ demonſtranda ratio naturalis,vt puto, perfecte attingere non poteſt; ſed quibuſdam tantum vti poteſt coniecturis in eis tractandis. Talia autem ſunt de ſtatu animarum poſt mortem, & an præcedant corpora,quorum ſunt animæ,an ſecus res habeat. Iſta vt puto demōſtrari non poſſunt ratione naturali; quod probatur: quia ratio naturalis ad inueſtigationem cuiuſque rei ex ſenſatis procedit: at nullæ ſunt operationes animæ quæ ſentiri poſſunt,aut ſenſu comprehendi poſt mortem,atque ante generationem hominis. Nam intelligere & velle ſenſu comprehendi non poſſunt,quo fit,cum neque anima ſeparata ſit ſenſibilis, neque operationes

eius ſenſibiles, quod ratione naturali perfecte ad ſtatum eius poſt mortem, E
aut ante generationem pertingere non poſſimus; quibuſdam tamen coniecturis quidam vſi dixerunt, quòd anima humana cum inter formas abſtractas non deuenerit ad tantam perfectionem, vt ſtatim ſit capax ſupremi luminis: in quo omnis intelligentia eſt fœlix; neceſſe eſt vt prius acquirat diſpoſitiones quaſdam, per quas diſponatur ad perfectionem illam acquirendam, ſicuti materia prima non induit formam quampiam, niſi prius diſpoſita ſit diſpoſitionibus formæ illi cõuenientibus: diſpoſitiones verò, per quas animus humanus fit deiformis, vt ita dixerim, id eſt diſpoſitus ad attingendum Deum, ſunt ſcientiæ ac virtutes. verum cùm has acquirere non poſſit à rebus propter materialitarem rerum ſenſibiliũ, ſuámque immaterialitatem, F
neceſſe fuit, vt mediante ſenſu eas adipiſceretur; in quo formæ ſenſibilium habent eſſe medium inter eſſe materiale & eſſe intelligibile, potentia verò ſenſitiua, cum ſit organica, indiget corpore nobiliſſimæ complexionis: ad corporis verò ſalutem & conſeruationem multæ aliæ potentiæ requirũtur, vt vegetatiua cæteræque facultates. Iccirco anima propter bonum ipſius fuit coniuncta corpori. Et hucuſque dicta ſunt maxime naturali rationi conuenientia. non enim puto ſecundum rationem dici, corpus eſſe carcer animæ; & quod anima ſit in ſe perfecta antequam ingrediatur corpus: quia materia eſt propter formam; & natura inſtituit imperfectum ad perfectum, non autem perfectum ad imperfectum. Ex his perſpicuò ſequitur, quòd poſt mortem animæ, quæ diſpoſitiones conuenientes ſuæ perfectioni acquiſiuerint; G
ſuæ item perfectioni, id eſt, ſummo bono cõiungantur, & in eo ſint fœlices, quamuis quædam clarius quædam obſcurius. Illæ verò, quæ deprauatæ diuerſa via inceſſerint, fine ſuo fruſtratæ infœlices degunt. Ex quibus etiam rationabiliter videtur ſequi, quod anima non ſit ante corpus, cuius eſt anima; ſed ſimul incipiat eſſe cum ipſo. Verum econtra quis ſcit, an cùm tales diſpoſitiones, quas diximus in anima fieri ad ſupremum lumen capiendum, ſint extrinſecus acquiſitæ, id eſt, à ſenſibilibus rebus, an poſt longiſſimum tempus paulatim aboleſcant: quod cum fuerit factum, tunc animæ veluti potantes lætheum flumen, incipiant in corpora velle reuerti, vt iterum diſpoſitiones induant pro ſua perfectione facientes: ſicuti videmus contingere in materia prima, quæ modo vnam, modo aliam formam recipit. Et hoc pacto animæ non perfecte, ſed imperfecte propter bonum ſuum iterum corpori coniungantur: atque huiuſmodi ratione eſſe eas ante corpus nil prohibeat: certè iſta ratione naturali certa & comperta eſſe non poſſunt. iccirco puto ego ſani hominis eſſe agnoſcere defectum naturalis luminis, & credere neceſſariam homini fuiſſe doctrinam quandam ſuperiori lumini innitentem: ex qua hæc nobis naturaliter ignota, comperta eſſe poſſint: in hácque parte conſentio ego excellentiæ tuæ neceſſarium eſſe lumen fidei, ſed ad oſtendendam animi immortalitatem puto ſufficere rationem naturalem, vt dixi. Poſtremo reſtat, quantum ad hanc pertinet partem, vt ſoluamus rationes eas quas adducit excellentia tua ad improbandam animi immortalitatem

A tem ſimpliciter,ita quod poſt mortem non remaneat anima. Argumentatur
autem excellentia tua multis rationibus : primo hoc pacto intelligere nõ eſt
ſine phantaſia, vt patet : ergo anima non eſt ſeparata nec immortalis. ſecun-
do,cum plures operationes indicent animam eſſe mortalem quàm immor-
talem,vt operationes omnes potentiæ vegetatiuæ,& ſenſitiuæ,quę non ſunt
ſine organo corporeo;& à ſuperabundãti debeat fieri denominatio:cur po-
tius ſimpliciter dicenda eſt anima immortalis quàm mortalis.Tertio,noſtra
ſcientia eſt potius ignorantia vel negationis vel diſpoſitionis quàm ſcientia
appellãda; cur ergo tam magni facere debemus intellectum noſtrũ vt facia-
mus ipſum immortalẽ?Quarto,anima poſt ſeparationem,cùm habeat natu-
B ralem inclinationẽ ad corpus, cuius fuit forma,vel reunietur,vel non:ſi reu-
nietur,incidemus in reſurrectionẽ & in fabulas Pithagoreas,de quibus dici-
tur in primo de anima : ſi non reunietur,aptitudo illa erit fruſtra. Quinto,ſi
non reunietur non ſeruabitur ordo naturæ, quia finiti ad infinitum nulla eſt
proportio.Sexto,anima ſeparata vel ociabitur vel intelliget;non eſt dicendũ
ociaturã,nulla enim eſt forma,à qua nõ ſit actio aliqua:ſi verò intelliget;vel
à phãtaſmate,vel ſine phantaſmate : cum phãtaſmate dici nõ poteſt;quia ſe-
parata eſt à corpore . ſi ſine phãtaſmate,dico quod hoc eſſe non poteſt,quia
diuerſus modus operandi indicat diuerſitatem in eſſentia,& in ſpecie.quare
anima coniuncta & ſeparata non erit eiuſdem ſpeciei, quod eſt impoſſibile.
Septimo,poſt ſeparationẽ animæ à corpore,ſi amplius anima non reuniatur
C corpori,potẽtiæ ſenſitiuæ & vegetatiuæ,quę radicaliter ſunt in anima , erũt
fruſtra;operari namque nunquam poterunt,cum careant organo corporeo.
Octauo , illud quod eſt hoc aliquid nullius eſſe poteſt actus,ſed ſi anima ſit
immortalis ſimpliciter,erit hoc aliquid:quare non erit actus corporis,quod
eſt contra definitionẽ animę.Nono,poſt ſeparationẽ animæ à corpore,quid
dicemus de eſſe cõpoſiti?remanebítne?an corrũpetur?Decimo,ſi animæ tot
ſunt quot ſunt indiuidua, erũt ergo formæ materiales, quia omnis multipli-
catio in eadẽ ſpecie eſt per materiã. Vndecimo,ſi animæ ſũt immortales nec
reuniuntur corpori ; & mũdus ſit æternus, animæ eſſent actu infinitæ,quod
videtur impoſſibile . Duodecimo, ſi anima eſt immortalis,& incipit eſſe cũ
corpore,creatur à Deo,& ſic daretur creatio noua ; quod eſt contra omnes
D philoſophos . Decimotertio , ſi anima eſt incorruptibilis , eſt ingenita,quia
omne incorruptibile eſt ingenitũ apud philoſophos . Decimoquarto, nullũ
eſt ſignum probãs intellectum intelligere ſine phantaſmate;ergo non debet
cõcedi à philoſopho: & per conſequens neque cõcedi debet animã eſſe im-
mortalem.Decimoquinto:Anima humana non eſt intellectus niſi per parti-
cipationem; ergo non erit immortalis niſi per participationem,nõ ergo erit
abſolutè immortalis. Hæ,ni fallor,ſunt rationes excellentiæ tuæ. Auctorita-
tes verò philoſophi in ſecundam partem huius tractatus differemus , in qua
perſcrutabimur,quid nam de hac re ſenſerit Ariſtoteles. Ad has ergo,prout
poterimus,reſpondebimus . Ad primã dico,quod vel excellentia tua loqui-
tur de intellectione intellectus coniuncti corpori; vel ſeparati:ſi ſeparati,ne-

go quod intellectio illa non ſit ſine phãtaſia, imò eſt, vt latius dicemus inferius. Si vero de intellectione cõiuncti loquatur, ſic nego conſequentiã, conceſſo antecedenti: ſufficit enim ad oſtendendã immaterialitatẽ & immortalitatẽ intellectus, quod intellectio non ſit in organo corporeo, vt ex rationibus noſtris patere poteſt: quòd dependeat à phantaſmate, non conuincit ipſum non poſſe ſeparari, & non eſſe per ſe ſine phãtaſia; ſicuti oculus, quãuis in videndo dependeat à colore, per ſe eſt tamen abſque re colorata, & à coloribus ſeparatus per ſe agit. Ad ſecundam dicimus, quod quãuis omnes operationes præter vnam cõuincerent animam eſſe formã materialem; vna verò tantum cõuinceret illam eſſe immaterialem; debemus dicere, quod abſolute eſt immaterialis, & ſecũdum quid materialis: cuius ratio eſt, quia forma materialis nunquam poteſt aſcendere ad operationem immaterialẽ, ſed forma immaterialis poteſt deſcendere per potentias organis affixas ad operationes formæ materialis. ſicuti etiam anima ſenſitiua deſcendit per potẽtiam, quam continet, ad opera vegetatiuæ, vegetatiua autem ad opera ſenſitiuæ aſcendere non poteſt. Vel etiã dicimus, quod natura eſſentiæ ſpecificæ debet dignoſci ab his, quæ ſunt propria illi ſpeciei, non ab his, quæ ſpecies illa continet communia cum aliis ſpeciebus. proprium autem hominis in eo, quod homo, eſt intelligere, & velle; quo fit vt in illis operationibus philoſophus inquirat hominis fœlicitatem: reliquæ vero operationes, quas connumerat excellentia tua, ſunt cõmunes homini & bruto; quare ab illis & non ab iſtis debet ſumi natura propria humani animi. Ad tertiam dicimus, quod licet noſtra intellectio comparata intelligentiis ſit valde debilis, animalibus verò aliis cõparata eſt admodum magna; & eſt eius naturæ, vt ſuperius oſtẽdimus, quod ex ea apertiſſime colligitur immaterialitas intellectus noſtri. qua in re illud etiam in capacitatem naturalem humani animi agnoſcẽdam inducere nos poteſt: quod ſcientiam hanc, quam habet, non magnam putat. ex quo colligitur, quod multo perfectioris ſcientiæ capax eſt: in qua ſumma eius perfectio cõſiſtit. Ad quartã dicimus, quòd certitudo illius, quod quæritur, ratione naturali haberi non poteſt: vtrũque tamẽ probabiliter ſuſtineri poteſt: poſſumus namque dicere, quòd reunietur alteri cuidã corpori humano, per generationem factam ab homine & à ſole. Et ſic non erit reſurrectio illa, quæ ſuperat vires naturæ, de qua eſt fides: neque incidimus in fabulas Pythagoreas, de quibus in primo de anima: quia non ponimus animam hominis formare corpus bruti alicuius animalis, ſicuti Pythagoras dicebat. poſſumus etiam probabiliter dicere, quòd nõ reunietur; neque aptitudo illa ad corpus erit fruſtra: quia iam anima adepta eſt finẽ, propter quem habuit aptitudinem, vt corpori vniretur: illud enim dicitur fruſtra, quod finẽ intentum non eſt adeptũ. Ad quintã dicimus, quòd licet poſſemus dicere probabiliter, quod animæ reuniuntur corporibus, vt ſuperius diximus. ſi etiã non reunirentur, nõ tolleretur ordo naturæ: imò hoc maxime eſt ſecundũ naturam, vt labor & motus finitus ſit ordinatus ad quietem infinitam, tanquã ad finẽ. Contrarius verò ordo poſſet videri contra naturam, ſi infinitus aut lon-

gus

A gus labor ad paruam quietem aut momentaneam eſſet ordinatus; quemadmodum neceſſe eſt dicere illis, qui ponunt animam mortalem. Ad ſextam dicimus, quod diuerſæ operationes ſecundum eſſentiam in rebus eodē modo ſe habentibus fortaſſe indicarent diuerſitatem naturæ: ſed diuerſitas operationũ accidentalis in rebus præſertim non eodem modo ſe habentibus, non arguit diuerſitatem eſſentiæ. imò videmus in rebus naturalibus naturam, quæ eſt principium naturalis motus, alio atque alio modo operari, ſecũdum diuerſum ſcilicet modum rei in qua eſt: natura namque grauis, quæ eſt principium motus deſcenſus: dum graue eſt extra locum proprium: illa eadem eſt cauſa, quod graue in loco proprio quieſcat. quies tamen & motus

B videntur contraria ſi ſecundum ſe conſiderentur. quantum vero ad modum accidentalem, quod diuerſificentur operationes eiuſdem naturæ manifeſtum ferè in omnibus eſt. Accedendo ergo ad intellectionem dicimus, quod intellectus ſemper intelligit per formam rei intellectæ, neque in hoc ſibi ipſi vnquam diuerſus eſt: verum quandoque perfectius: quandoque imperfectius; & hoc eſt antequam perfectionem ſuã attigerit. Cum eſt in corpore, indiget phantaſmate, à quo hauriat intellectionem. poſtquã verò perfectus eſt, ſecundum curſum naturalem inquam; ex comparatis (vt ita dicam) theſauris ſibi ipſi ſufficiens eſt ad intellectionem; imò ad altiorem intellectionem eleuatur, neque indiget phantaſmate. Huius verò rei exẽplum commodiſſimum intueri poſſumus in animalibus, quæ antequam perfecta

C corroboratáque membra habeant, nutriuntur ex ſanguine menſtruo digeſto à matre per vmbelicum, matríque adhæreant neceſſe eſt, à qua nutrimẽtum capiunt: poſtquam verò perfectus eſt fœtus, ex vtero matris in lucem prodit, ſibíque ipſi ſufficit ad capiendum & digerendum cibum. Sic in propoſito intellectus donec imbecillis eſt, & ad ſupremam lucem recipiendam ineptus, intellectionẽ veluti cibum digeſtum prius in phantaſia recipit, poſtquam vero perfectus eſt, iam per ſe ſibi ſufficit; neque amplius indiget phãtaſia. Ad ſeptimam dicendum, quod corrumpuntur. & ſi non corrumperentur; quòd cum vegetatiua & ſenſitiua potentiæ ordinatæ ſint ad intellectiuam tanquam ad finem; cùm ea perfecta fuerit, ſuum finem adeptæ ſunt: quare non ſunt fruſtra: ſicuti etiam potentia augumentatiua, quæ poſt ætatem

D cõſiſtentiæ non operatur, non dicitur fruſtra eſſe in animato, quia finem ſuum attigit. Si vero dicemus probabiliter, quod animæ reuniuntur corporibus: ratio nullo pacto procederet. Ad octauam, patet per ea, quæ demonſtrata ſunt, quod hoc aliquid, cum eſt actus, poteſt eſſe alicuius actus; neque hoc inconuenit: imò oſtendimus; quod actus corporum cœleſtium ſunt actus qui ſunt hoc aliquid. id vero, quod obiicitur ex beato Thoma, non eſt ad propoſitum, quia apud ipſum actus, qui ſunt in actu per ſe, & quãtum ad actum primum eſſendi, id eſt, ad eſſe, & quantum ad actum ſecundum, id eſt, ad perfectionem, non ſunt vniti materiæ; quia talis vnitio in nullam cederet vtilitatem formæ: materia verò cum ſit propter formam, debet cedere in vtilitatem formæ. actus verò noſter, qui eſt hoc aliquid; quia in principio

indiget corpore pro ſua operatione,vt diximus; conuenientiſſime vnitus eſt E
corpori. Ad nonam,de eſſe compoſiti, reſpondeo quod in compoſito non eſt aliud eſſe, quàm eſſe quod inſequitur formam,quod, quando forma per ſe non eſt in actu, inſequitur formam tanquam principium tantum; eſt tamen in compoſito veluti in primo ſubiecto, & per illud eſſe compoſitum actu eſt.quādo verò forma eſt in actu, illud eſſe non tantùm inſequitur formam tanquam principium, ſed eſt in forma tanquam in ſubiecto:communicatúrque compoſito.quo fit vt per illud idem eſſe, per quod forma eſt,ex communicatione formæ compoſitum etiam ſit. quo fit, vt poſt corruptionem compoſiti,eſſe compoſiti non pereat:ſed ſit in forma;in qua etiam primò erat.Neque in compoſito eſt aliud eſſe præter hoc. Et hæc eſt ſententia F
diui Thomæ in quarto ſententiarum,vbi tractat de reſurrectione. Ad decimam dicendum,quod quamuis anima humana per ſe ſit ſine corpore, cum tamen vnumquodque,cuius eſt aliquid opus;ſit propter ſuum opus,vt dicitur à philoſopho in ſecundo de cœlo; illud quod per ſe operari non poteſt, connumeratur inter ea,quæ per ſe non habent eſſe completum: talis autem eſt anima humana; quæ, vt diximus,propter infirmitatem luminis intelligibilis indiget prius,vt exerceatur in rebus iſtis ſenſibilibus, in eiſque prius ſuperiora illa intueatur: poſtmodum per has res diſpoſita ſuperioribus illis perficiatur. hoc autem facere non poteſt ſine corpore: quare inter eas formas connumeranda eſt, quæ omnino per ſe non habent eſſe completum; ſicque cum proportionata materiæ eſſe debeat, poterit multiplicari per ma- G
teriam:quod in formis penitus & omnino abſtractis dici nō poteſt. Ad vndecimam dicendum,quod ſi probabiliter teneamus reunitionem illam, ratio non procedit,vt eſt manifeſtum.quod ſi illam non teneamus:mundúmque putemus eſſe æternum:non putauit inconueniens Algazel vir excellentiſſimus, quod in rebus incorporeis, quæ ſunt indiuiſibiles & tranſcendunt tempus & locum neque ordinatæ ſint eſſentialiter; ſit actu infinitum. quo fit,vt videamus Ariſtotelem in tertio Phyſicorum in tractatu de infinito,ſecludere à perſcrutatione ſua entia abſtracta, & immaterialia: quod ſi quis etiam interius conſideret,ac teneat mundum æternum,teneátque vt neceſſe eſt fateri aſſerenti Deum eſſe penitus immutabilem; æternitatem comprehendere,& continere totum tempus quātumcunque infinitum, neceſſe eſt, H
vt hic fateatur,quod licet ea,quæ à finito quodā tempore contineantur,ſint actu finita,neque poſſint eſſe actu infinita;in indiuiſibili tamen æternitate illa neceſſe eſt,velit nolit, vt fateatur actu contineri infinita, ſi actu ſimúlque totum tempus infinitum & omnia, quæ ſunt in tempore in æternitatis illa abyſſo,ad quam intellectus noſter nequaquam attingit,continētur.quid ergo prohibebit animas quæ ſunt ſupra tempus & locum,eſſe infinitas? verum hoc argumentum quærit illud,de quo humana ratione certi eſſe non poſſumus: vt ſæpe ſuperius diximus quamobrem ſani hominis eſt cenſere, huic naturalis luminis defectui ſupernaturali quodam adminiculo prouiſum eſſe à Deo: cui etiam, ſecundum philoſophos, eſt de omnibus prouidentia.

quare

A quare ſi quis teneat id, quod fides Chriſtiana ponit, nullum inconueniens ſequetur. Ad duodecimam dicendum, quod, ſi quis rectè conſideret, hæc animæ creatio nequaquam philoſophiæ repugnat. Nam priores philoſophi adeo putauerunt hanc propoſitionem (ex nihilo nihil fit.) eſſe veram, vt dicerent generationem nihil aliud eſſe, quàm extractionem quandam rerum latitantium, & actu exiſtentium; veriti, ne ſi conceſſiſſent res generatas prius actu non fuiſſe; cogerentur negare principium illud, ex nihilo nihil fit: paulò poſteriores melius conſiderantes viderunt principium illud id tantum innuere, quod nihil fit ex nihilo: quia factio, quæ mutatio quædam eſt, non poteſt eſſe ſine ſubiecto; verum, cùm putaſſent ſubiectum
B eſſe ſubſtantiam quandam in eſſe completam: putarunt quod mutatio eſſet in accidentibus: & quod accidentia fierent cum prius non latitarent; ſed cùm prius actu non eſſent. ecce quomodo receſſerunt à craſſo intellectu eorum, qui concedebant latitationem rerum; ne negarent ex nihilo fieri. poſt hos Ariſtoteles diſſoluit ſubſtantiam completam in eſſe, in duo principia, materiam ſcilicet & formam, putarúntque formam ſubſtantialem eſſe, poſtquam prius actu non erat abſque latitatione illa; neque neceſſarium eſſe dixit ſubiectum factionis illius eſſe ſubſtantiam completam: ſed materiam primam. poſtmodum interius res conſiderantes; videntéſque omnia præter primum, eſſe per participationem ipſius eſſe: ſolum autem primum, eſſe per eſſentiam: concluſerunt omnia entia, vt totum entis ge-
C nus materiámque primam cæteráque omnia eſſe à primo, tanquam à cauſa efficiente, non quidem per generationem, ſed per ſimplicem emanationem. ecce quomodo paulatim deuenerunt ad hanc factionem, quæ eſt ſine aliquo ſubiecto. Verum cùm ab agente æterno apud ipſos non poſſit peruenire noua actio: niſi alia quædam nouitas præceſſerit, putarunt hanc ſimplicem emanationem totius entis à primo, eſſe æternam non nouam. Ecce ergo quod apud philoſophos non eſt incõueniens, quod aliquod ens emanet à Deo, non per generationem, ſed quod hoc fiat nulla nouitate præcedente, hoc putant ipſi inconueniens: modo nos in ipſa anima humana dicimus, quod eſt à Deo per creationem vel per ſimplicem emanationem (idem namque hæc ſunt) mutationibus præcedetibus, & hæ ſunt diſpoſitio-
D nes materiæ factæ à ſole & ab homine. quo fit, vt quoquo pacto concedere poſſemus, quod ad eſſe animæ cõcurrãt ſol & homo, veluti inſtrumẽta quędam valde remota tamẽ. Hócq; modo animę productio media eſt inter veram purámq; creationẽ; & generationem: licet enim fiat anima in ſe: fit tamẽ etiã ſimul in materia, quod pertinet ad generationẽ; ſine qua materia anima in ſuo primo ortu ſecundũ naturã, vt diximus, eſſe nõ poteſt. quare quoquo pacto actio hominis & ſolis pertingit ad eſſe animæ: cũ per alterationes factas à ſole & ab homine ſit anima in materia illa: ſina qua ſecundũ naturam fieri nõ poterat. Ecce ergo, quod hoc, quod ponitur de factione animę, nullo pacto, ſi quis recte cõſideret, repugnat rationi naturali. ſed ſi quis teneret reunitionẽ illam, argumentum nullã haberet vim. Ad decimãtertiam dicendũ,

quòd impoſſibile eſt aliqua ad inuicem comparari,niſi conueniant in eo, in
quo comparantur: quare cum in primo de cœlo Ariſtoteles comparet ea, E
quæ ſemper ſunt,ad ea quæ quandoque ſunt & quandoque non ſunt,neceſ-
ſe eſt ergo vt conueniant in menſura durationis, in qua comparantur.Cum
autem menſura durationis eorum, quæ quandoque ſunt & quandoque
non ſunt, ſit tempus, vt manifeſtum eſt; neceſſe eſt ergo, vt philoſophus
accipiat ea quæ ſemper ſunt, & ſunt in tempore; non quòd infinitum poſ-
ſit tempore menſurari: quia nec motus infinitus menſuratur tempore, vt
dicitur in quarto Phyſicorum: ſed quia extenditur ſecundum extenſio-
nem temporis duratio illa. Sed cùm eo modo debeant accipi termini in
concluſione, quo accipiuntur in propoſitionibus: ratio philoſophi hanc F
concluſionem concludet, quod ea, quæ quandoque ſunt & quandoque
non ſunt, ſiue per generationem non eſſe præceſſerit eorum eſſe: ſiue per
corruptionem non eſſe ſequatur eſſe: non poſſunt ſemper eſſe, id eſt, eo-
rum duratio extendi non poteſt per tempus infinitum. Non autem ſequi-
tur, quòd illud quod ſemper eſt, cuius duratio non menſuratur, neque
extenditur tempore, ſed tota eſt ſimul, licet deficiat ab æternitate primi en-
tis: non potuerit, cum prius fuerit in tempore, incipere eſſe & deſinere eſ-
ſe in tempore: poſtea verò eſſe extra tempus in æternitate. nos ergo de ani-
ma humana dicimus,quod ſi incepiſſet eſſe in tempore,cum prius non fuiſ-
ſet; poſtea verò nunquam deſineret eſſe in tempore; ſed eius duratio ex-
tenderetur per tempus infinitum: hoc poſſet videri inconueniens. Sed hoc
nos non dicimus; imò concedimus, quod ſicuti incipit eſſe in tempore: ita G
deſinit eſſe in tempore. poſt verò ſemper eſt æquiuoce: quia non ſubeſt
tempori; quod de motu, & ordinatione mundi per motum, Plato dicere
non poterat; quia motus eſt ſub tempore,& extenditur ad extenſionẽ tem-
poris. Si verò teneamus reunitionem illam,argumẽtum nullam vimhabet.
Ad decimamquartã dicendum, quod eſt ſignum demonſtratiuum conclu-
dens,quod intellectus intelligit ſine phãtaſmate:Nam ſi ex eo,quod intelle-
ctio non eſt in organo corporeo, demõſtratur intellectum per ſe eſſe & per
ſe ſubſiſtere: poſt ſeparationem à corpore erit; quare & operabitur ſuam
propriam actionem,quæ eſt intelligere, neque cum phantaſmate: quia cor-
pori vnitus non eſt. ecce quomodo ratio hoc conuincit. Sed dicet aliquis
hoc ſenſu non comprehenditur aut experimento; reſpondeo, quod ſtul- H
tum eſt velle ea experiri ſenſu, quorum non eſt ſenſus; ſicuti ſtultum eſſet,
ſi quis vellet vocem oculis intueri. neque hoc eſt principium; ſed conclu-
ſio, ad quam neceſſe eſt peruenire ratione: quæ concluſiones non videt in
ſeipſis,ſed in ſuis principiis, & per ſua principia: quemadmodum eſt in hac
re. hæc enim eſt concluſio ſcita per comprehenſionem naturæ intellectus;
naturam verò intellectus comprehendimus per operationem, quam agit
dum eſt in corpore. Eſt ergo philoſopho concedendum, quod intellectus
ſine phantaſmate intelligit. Ad decimamquintam dicimus, quod licet hu-
manus animus non ſit intellectus, niſi per participationem, eſt tamen ratio-
nalis

A nalis per eſſentiam: ratio vero eſt operatio, ad quam forma materialis non pertingit, vt oſtendimus; licet ratio ſit intellectus obumbratus. Eſt enim, vt recte inquit excellentia tua, humanus animus medius inter formas materiales & immateriales puras. quare particeps eſt proprietatum vtriuſque generis, neque eſt ita abſtractus ſicuti intelligentia; quia in principio ad ſuam operationem indiget corpore; ſuáque operatio deficit à perfectione intellectus. neque eſt ita immortalis & æternus, ſicuti eſt intelligentia, quia quãdoque eſt in corpore & quandoque non eſt: ſimúlque eſſe incipit cum corpore. Eſt tamen abſolutè connumerandus inter formas immateriales; ſicuti conſpicimus in his mediis, per quæ natura ab vno genere in aliud deſcendit B ſenſim: ea namque omnia media videmus ſimpliciter pertinere ad genus ſuperius; licet imperfectiſſimum obtineãt gradum in eo genere, media illa de quibus dicit Ariſtoteles, quod dubitamus an ſint radices an metalla; abſolute ſunt in genere vegetabilium: licet operationes animæ vegetatiuæ in eis ſint valdè obſcuræ, & imperfectæ: ſic zoophyta, quæ ſunt inter animalia & plantas, vt ſpongiæ atque vrticæ, abſolutè ſunt in genere animalium, non plantarum: quamuis operationes animæ ſenſitiuę ſint in illis valdè obſcuræ. quare & intellectus humanus medius inter formas materiales & immateriales abſolutè ponendus eſt in genere immaterialium: licet operationes intellectuales ſint in eo valde obſcuræ & imperfectæ. Huiúſque rei ratio in promptu eſt: quia inferius genus nullo pacto poteſt pertingere ad operatio- C nes generis ſuperioris. Sic ergo concludamus, quod intellectum humanum eſſe abſolute immortalem; multiplicatùmque ſecundum hominum multicationem, ſciri poteſt rationibus naturalibus. Ea verò, quæ ad immortalitatem intellectus conſequuntur, ſcilicet quid & quomodo poſt mortem operetur, an fuerit ante corpus necne, nequaquam ratio naturalis attingit, niſi quibuſdam perſuaſionibus probabilibus. quamobrem exiſtimo maximè eſſe ſani hominis; cum in his rebus; quarum cognitio præcipuè facit ad finem ſuum hominibus attingendum, ratio naturalis deficiat, credere quod Deus optimus, cuius intereſt omnibus prouidere: hoc autem eſt, omnia ad fines ſuos conueniẽtibus mediis dirigere, aliam quandam homini cognitionem dederit harum rerum ex ſupernaturali reuelatione, ſupérque naturali D lumine fidei; à quo, vt reor, nemo niſi aut non intelligẽs, aut valde arrogans, ob ídque non parum perſpiciens, diſſentire poteſt. Nunc poſtquam rem hãc explicuimus rationi naturali tantũ innixi, nullius verò auctoritati, videamus quidnam de hac re Ariſtotelẽ ſenſiſſe ex eius dictis colligere poſſimus. Cum verò in omnibus ferè locis Ariſtotelis dicta de hac re non ſint parui faciẽda: omniũ tamẽ maximè ea ſunt animaduertẽda: quæ dicit in tertio de Anima, in eo loco; in quo inueſtigat definitionẽ & naturã intellectus. ibi ergo, cùm declaraſſet, quod intellectus eſt virtus ſuſceptiua ſpeciei, in quo cũ ſenſu cõuenit, tanquam in genere quodã, quia intelligere eſt ſicut ſentire: ſtatim inueſtigat propriã differentiã intellectus; per quã differt à ſenſu; dicítq;, neceſſe eſt immixtũ eſſe, ſicuti dicit Anaxagoras, vt imperet, hoc eſt, vt cognoſcat,

intus namque apparens alienum prohibebit & obſtruet. De nulla vero forma mortali ſiue materiali (idem namque ſunt) vt clamat Auerrois, hoc dici poteſt; quod ſcilicet ſit immixta; neque vlla forma materialis habet eam comparationem ad materialia & corporea: quam habet intellectus apud Anaxagoram. Ex quibus cum poſtmodum concluſiſſet, quod nullam habet naturam: niſi quod poſſibilis vocatus eſt,& cætera, ſubdit,quocirca neque cum corpore mixtum eſſe rationi conſentaneum eſt; Nam formæ ſenſibiles pertinerent ad illum; & ſic non eſſet tantum poſſibilis: neque habet aliquod inſtrumentum: ſed eſt locus ſpecierum. Paulò inferius deinde inquit, quod ſenſus ex vehementer ſenſibili fit imbecillior: intellectus verò ex valde intelligibili aliquo fit validior ad intelligenda minora, inferioráque.cuius rationem ſubdens inquit. ſenſitiuum enim non ſine corpore; at intellectus ab eodem ſeparabilis eſt. quis per Deum non excandeſceret? quemadmodum Auerrois Alexandro: qui poſitionem ſuam adaptare Ariſtotelis dictis volebat? inferius deinde declarans quomodo intellectus ſeipſum intelligat: intelligendo alia, inquit, In his enim quæ ſunt ſine materia intelligens & id quod intelligitur eſt idem. ac ſi dicat, cum intellectus ſit ſine materia; ſit res intellecta: quamobrem intelligendo rem illam, ſeipſum intelligit. Et hoc reuera ita ſe habet; nam nullus recte iudicium facere poteſt de intellectu: niſi qui multa intellexerit; valdéque peritus ſit; & in diuinis exercitatus; ac puræ mentis fuerit. hic certe conſpicit diuinitatem intellectus in rebus illis, quas contemplatur. qui verò impura mente eſt, ac circa corporea tantum intendens; iudicat intellectum eſſe eiuſdem naturæ cum rebus; in quibus ſemper verſatur: ac quibus vehementer eſt affectus. Ex quo fit, vt tam diuerſæ ſint ſententiæ de animi natura: eam namque vnuſquiſque talem iudicat, qualem cernit: cernit autem eam in rebus: quas contemplatur; quare ex diuerſitate rerum diuerſum etiam de animi natura iudicium fit. Sed de his ſatis. reuertamur ad Ariſtotelem in ſecundo de Anima, in textu vigeſimo primo ita inquit. de intellectu alia ratio eſt: ſed videtur hoc genus animæ eſſe diuerſum: idque ſolum perinde atque perpetuum ex eo quod accidit ſeiungi ſepararíque poteſt. Et ne quis diceret Ariſtotelem locutum de intellectu intelligentiarum: ſubdit. cæteras autem partes ſeparabiles quidem non eſſe, vt quidam dixerunt, ex his patet; ratione verò differre non obſcurum videtur; namque ſenſitiui ratio diuerſa eſt à ratione principij opinandi, ſiquidem ſentire?& opinari ſunt diuerſa.ecce quàm clare dicat quod intellectus,quē dixit ſeparari à corpore, & eſſe perpetuū,ſit principium opinandi; differátq; ratione à partibus ſenſitiuis,quæ non ſunt ſeparabiles. Sed quid moror in re tam clara? innumeros certe adducere poſſem Ariſtotelis locos hoc explicantes: ab quibus abſtinere volo. Nunc reſpondeamus ad duos tréſve locos, quos adducit excellentia tua. primus locus eſt in tertio de Anima,vbi dicit quod intellectus agens ſolum eſt immortalis verè ac ſeparatus; & quod non recordamur poſt mortem, quia intellectus paſſibilis corruptibilis eſt: & ſine hoc nihil intelligit

E F G H

A ligit anima. Alius locus eſt ex primo de Anima, quod ſi intelligere phantaſia fuerit, aut non ſine phantaſia, non contingit ipſum ſeparari. Tertius verò locus eſt in tertio de Anima in trigeſimo tertio textu,vbi inquit.vtrum autem ipſum nõ ſeparatum à magnitudine intelligat aliquid abſtractorum, inferius eſt perſcrutandum,ex quo videtur colligi, quod intellectus non ſeparetur à magnitudine. Ad primum dicendum, quod ea verba adeo ſunt obſcura, vt variis modis commode exponi poſſint: nulla tamen expoſitio ſit adeò clara,vt aliis repudiatis,poſſimus dicere Ariſtotelem id tantum ſenſiſſe. quomodocunque tamen exponatur; non colligitur ex eo loco animam eſſe mortalem: imò potius oppoſitum. Nam ea verba,hoc ſolum eſt

B immortale & perpetuum, poſſunt referri ad intellectum agentem vel ad poſſibilem. Si referantur ad poſſibilem, ſunt pro nobis, vt clarum eſt. Si verò referantur ad agentem intellectum; & intellectus agens ſit pars animæ humanæ, vt clariſſimi ex Peripateticis dixerunt, faciunt etiam nobiſcum. Si verò referantur ad intellectum agentem: dicamúſque intellectum agentem eſſe vel Deum vel aliquam ex intelligentiis; recte intellecta verba illa non faciunt contra nos. inquit enim, ſeparatus verò,id eſt ſolum quod eſt. ac ſi dicat, cum intellectus poſſibilis quandoque intelligat & quandoque non: & intellectus efficiatur res intellecta, non eſt ſolum id quod eſt: imò varias formas ſuſcipit. hic verò intellectus agens ſeparatus, quia eſt intellectus in actu & non in potentia; eſt id ſolum quod eſt: quare ſubdit, atque

C id ſolum eſt immateriale ac perpetuum:quia mutatio ſecundum varias formas eſt quædam veluti corruptio intellectus ſpeculatiui, ſeu intellectus in actu. idcirco vere ac proprie intellectus agens eſt immortalis & perpetuus; quia ſemper eodem modo eſt intellectus in actu:neque de potẽtia ad actum venit,aut ab actu in potentiam;quod contigit poſſibili intellectui; quo fit,vt incipiat eſſe cum corpore. ex quibus manifeſte colligitur quantum deficiat à vera immortalitate intellectus agẽtis. Sic ergo,vt diximus,hoc ſolũ,id eſt, intellectus agens eſt vere immortale & perpetuũ:non autem ex hoc vult intellectũ poſſibilem corrumpi per corruptionẽ hominis. quod manifeſte & aperte verba,quæ ſequuntur,oſtendunt. dubitat namque cur eſt quod poſt mortẽ nullus recordatur amicorum aut filiorum vel inimicorũ. Hæc certè

D quęſtio,ſi concluſum eſſet ſuperius,quod intellectus poſſibilis eſt mortalis; nullo pacto fuiſſet inducta ab Ariſtotele. manifeſtũ namque eſſet ex ſe: cur hoc contingeret. ſed quæſtio contingit: quia oppoſitum dictum eſt ſtatim ab exordio tertij vſque ad eum locum.ſed quid moror amplius? ex ſolutione quęſtionis patet hæc res.inquit enim,idcirco non recordamur poſt mortem amicorum,& cætera, quia intellectus paſſiuus corruptibilis eſt: & ſine hoc anima nihil intelligit. quantum autem differant non tantum in ſignificato;ſed etiã in appellatione intellectus poſſibilis ab intellectu paſſiuo; manifeſtum ac notum eſt cuiuis vel mediocriter in Græcis literis erudito. Non ergo recordamur non ob eam cauſam:quod intellectus poſſibilis eſt corruptibilis; ſed quia corruptibilis eſt intellectus paſſiuus, id eſt,vis interior ſen-

ſitiua, in qua ſunt animæ perturbationes. Et per conuerſionem ad quam intellectus per formam intelligibilem intelligit ſingulare. Sine hoc ergo paſſiuo intellectu neque reſtat amor aut odium: neque etiam ſingularium cognitio. Et hoc conſonat illi, quod dicitur in primo Ethicorum, quod inferius tangemus. Ecce quomodo ex hac auctoritate expreſſe colligitur, quod intellectus poſſibilis remaneat poſt mortem: licet deficiat ab immortalitate intellectus agentis. nam & ego conſentio excellentiæ tuæ in hoc: quod dicis intellectum agentem, de quo hoc in loco meminit Ariſtoteles, non eſſe animæ partem, ſed ſuperiorem quendam intellectum. Ad ſecundam poſſemus dicere, quod ibi, cum non ſit locus, in quo tractetur ex propoſito ab Ariſtotele de intellectu; non eſt facienda magna vis. Hæc enim eſt cōſuetudo Ariſtotelis, vt non loquatur exacte de naturis rerū, niſi in propriis locis. verū hęc à nobis ſolutio abſit. Dicendū ergo quod operationes ſeu paſſiones animæ poſſunt ipſi ſoli attribui duobus modis, vel ſecundum eſſe quod ſignificat eſſentiam, vel ſecundum eſſe quod ſignificat exiſtentiam, verbi gratia, ſicuti dicimus formam eſſe actum vt actuare materiam, & dicimus formam vel generari, vel corrumpi, vel mouere. aut aliquid agere. priora prædicata, quæ attribuuntur formæ, coniunguntur formæ per eſſe, quod ſignificat eſſentiam; & idcirco attribuuntur formæ; non autem compoſito; nam forma eſt actus, non autem compoſitum eſt actus; & forma actuat, non autem compoſitum actuat. non tamen propterea conuincunt formam eſſe ſeparatam; quia licet forma ſola ſit actus & actuet, non tamen actuat aut eſt actus niſi exiſtendo in compoſito, non autem exiſtendo per ſe: ſi autem attribuamus poſteriora prædicata formæ per ſe, quod ſcilicet ipſa ſit id quod mouet aut corrumpitur; cum hæ actiones præſupponant exiſtere illius quod agit aut patitur: ſtatim ſequitur quod forma per ſe ſit actu; & ſeparabilis à compoſito. modo eo in loco, vt palam eſſe poteſt recte intuenti; Ariſtoteles loquitur de paſſionibus ſeu operationibus prout attribuuntur animæ ſecundum eſſe quod ſignificat eſſentiam; non autem ſecundum eſſe quod ſignificat exiſtētiam. Deinde adiungit id quod pertinet ad exiſtentiam quod clariſſimum eſt contextum ipſius conſideranti. inquit enim, non ſolùm oportet conſiderare quid eſt anima, ſed etiam accidentia & paſſiones animæ: quæ reuera in concluſione ſcientifica ſecundum eſſentiam attribuuntur ſubiecto; ſed ex paſſionibus & operationibus animæ quædam animæ ſoli attribui non poſſunt; vt iraſci, lætari, & cætera. ſed ſunt corpori animæque communes: quædam verò videntur attribui ſoli animæ, vt intelligere: modo inquit ipſe, ſi hoc intelligere, quod attribuimus ſoli animæ ſit phantaſia; aut non ſine phātāſia, id eſt, quod licet attribuatur tantum intellectui non tamen ipſi attribuatur niſi vt eſt phantaſiæ coniunctus; non poteſt ſeparari: ac ſi diceremus forma eſſe actum & materiam actuare, licet attribuatur ſoli formæ, & non compoſito: Si autem alicui formæ non attribuitur ſiuè compoſito, id eſt niſi inquantum coniuncta eſt compoſito, quamuis ſoli formæ attribuatur, non contingit talem formam ſeparari. Non ergo voluit philoſophus quod ſi in-

A ſi intelligere non ſit ſine phantaſia non contingat intellectum ſeparari,id eſt,quod ſi non ſit ſine phantaſmate tanquam mouente intellectus non poſſit ſeparari. Hoc enim, vt oſtẽdimus ſuperius,ſeparationem intellectus non prohibet. Sed ſi intelligere,quod attribuitur ſoli intellectui, non attribuitur ipſi ſine phãtaſia,id eſt in quantum eſt coniunctus phantaſię attribuitur (ſic enim intellectus eſſet virtus materialis) non poterit intellectus ſeparari. quod autem ita intellexerit, ex ſequentibus patere poterit; ſtatim namque ſubdit. Namque ſi aliqua animæ operationum propria eſt,contingit ipſam ſeparari. Hic quęro ego an id verbum,ſit,dicat eſſentiam vel exiſtentiam: ſi dicat exiſtentiam, ita quod iſte ſit ſenſus. ſi aliqua operatio propria ſit ani-
B mæ, ita quod anima per ſe abſque corpore eam operetur, dico quod falſo dixiſſet quod contingit eam ſeparari: imò neceſſe eſt eam ſeparari: quod ſi id verbum,ſit,dicat eſſentiam: tũc reuera dici poteſt,quod poſſibile eſt eam ſeparari,non autem neceſſe eſt. quia ſecundum exiſtentiam anima cuius eſt propria operatio,ſi erit per ſe,erit ſeparata; ſi coniuncta & dependens à corpore non poterit ſeparari: ſi verò nulla operatio tantùm animæ attribui poteſt, impoſſibile eſt ipſam ſeparari: quod ſi anima non ſit ſeparata, ex paſſiones quæ tãtum ipſi videntur competere,erunt ſicuti in recto: cui inquantum rectum & per ſe;quod eſt ſecundum eſſentiam:competunt multa, verbi gratia, tangere ſphæram in puncto; ſecundum tamen exiſtentiam nunquam tanget ſeparatum à materia ſenſibili. Si ergo in propoſito intelligere
C ſecũdum eſſentiam attribuatur tantum intellectui, non tamen ſecundum exiſtentiam exiſtenti ſine phãtaſia; vtique ſeparari non poterit intellectus. Ecce quàm clare hoc exemplum,quod adducit Ariſtoteles de recto, nobis indicat quonam pacto locutus fuerit ſuperius de intelligere, quod ſcilicet non ſit ſine phantaſia. in tertio verò declarat,vt oſtendimus,quod intelligere attribuitur intellectui exiſtenti ſine phantaſia,id eſt,per ſe exiſtenti,& immixto materiæ nullóque vtenti organo; quare erit ſeparatus. poſſumus etiã dicere quod Philoſophus dixit, intelligere non eſſe ſine phantaſia; ſi non tranſcenderet genus imaginabilium phantaſia: ſic enim non eſſet ſeparatus. Poſſumus etiam dilucidius eam obiectionem ſoluere, nullus eſt qui ignoret Ariſtotelem gloriæ Platonis æmulum,ingenij vires in eam rem ſemper
D intendiſſe,vt ea,quæ Plato dixerat, refelleret, præſertim ſi qua in re non rectè ſenſiſſe Platonem animaduertiſſet. Plato de anima non ſenſit eam eſſe formam & actum corporis,ſed à corpore ſeparatam,non inquam immaterialem tantum & immortalem ac propterea ſeparatam: verum etiam ſeparatam, id eſt corpori non inhærentem, neque dantem eſſe,ſed ſe habẽtem ad corpus ea ratione,quæ nauta ad nauem ſe habet. Hoc ergo Platonis placitum ſeu dogma hoc in loco Ariſtoteles vult reprehẽdere; inquitque, cum vnumquodque operetur eo modo quo eſt: Si anima eſſet à corpore ſeparata,non vt immaterialem formam dicimus ſeparabilem, ſed vt tu Plato aſſeris animam ſeparatam, id eſt minime corpori inhærentem, atque aliquam comprehenderemus animæ operationem,in qua corpus partem nullam ha-

beret. Verùm ſi ſingula opera animæ ſcrutatus fueris, nullam eiuſmodi inueneris: quin intelligere, quod maximè alienum à corpore videtur, non eſt ſine phantaſia, vt experimur in nobis ipſis; non ergo erit anima ſeparata eo modo quo Plato ſenſit, vt ſcilicet ſe habeat ad corpus vt nauta ad nauem. Nam fieri nequit omnino, vt operatio alicuius potentiæ ei immanens adiuuet operationem alterius potentiæ etiam immanentem in ea: niſi vtraque operatio pertineat ad eandem formam & in ea ſit veluti in radice quadam. Cum ergo phantaſia ſit operatio potentiæ, quæ eſt actus corporis, vt perſpicuum eſt: vtique non poſſet opem ferre, vt ita dicam, neque adiuuare intellectionem, quæ eſt in intellectu: Niſi etiam intellectus eſſet à forma: quæ eſt actus corporis. Manifeſtum ergo eſt intellectum non poſſe eſſe ſeparatum à corpore, vt Plato poſuit, id eſt, vt ſit extrinſecus, non autem ſit actus corporis, ſed ita ſe habens ad corpus vt nauta ad nauem, per æquiuocationem, ergo peccant hi qui eo loco Ariſtotelis nituntur. Nam ibi non accipit formam & actum ſeparatum à materia, id eſt, immaterialem, & per ſe exiſtentem: ſed accipit ſeparatum actum à corpore, pro eo actu: quia non ſit actus corporis animati: ſed ſe habeat ad corpus vt nauta ad nauem. Et hæc proculdubio ſententia Ariſtotelis in hoc loco. Ad tertiam dicendum, quod ex eo loco Tertij de anima potius conuincitur intellectum eſſe ſeparabilem à corpore: quàm quod ſit inſeparabilis. Nã ſi eſſet inſeparabilis; Ariſtoteles abſolutè quæſtionem illam propoſuiſſet, dixiſſétque: an verò intellectus intelligat aliquid abſtractorum conſiderandum eſt nullo addito: Nunc verò cum dicat: vtrum autẽ cõtingat intellectum nõ ſeparatum à magnitudine intelligere aliquid abſtractorum: innuit duos modos eſſendi intellectus: in quorũ altero nõ cõtingat quęſtio; in altero verò cõtingat. Nã quãdo intellectus ſeparatus eſt à magnitudine; nõ eſt dubiũ; an intelligat abſtracta; imò manifeſtũ eſſe poteſt, quod intelligat. Sed dubitatio eſt, an intellectus, dũ eſt cõiunctus corpori, perueniat ad tantã perfectionẽ, vt aliquod abſtractum intelligat. Hanc enim quæſtionem proponunt etiam noſtri Theologi: apud quos non eſt dubium de ſeparatione animæ. Ex hoc ergo non colligitur Ariſtotelem voluiſſe intellectum non eſſe ſeparabilem, imò potius colligitur Ariſtotelem oppoſitum ſenſiſſe. Hanc verò quæſtionem puto ego ab Ariſtotele fuiſſe ſolutam in duodecimo Metaphyſicæ in textu trigeſimo nono & quadrageſimo. vbi inquit, diſpoſitio qualis optima nobis quidem paruo tempore, & cætera. Hîc enim exiſtimo Ariſtotelem illud innuiſſe, quod dicit Algazel in ſua Metaphyſica: quod aliquando ſapientum bonorúmque virorum intellectus adeò eleuatur; vt pertingat ad fulgorem diuinorum quendam capiendum: eíque diuina appareant, ſed tanquam fulgur quod citò pertranſeat. ſic quoque nos citò decidimus ab intellectione illorum. Nam vt inquit Auguſtinus in Octauo de Trinitate, ſtatim nobis ſe obiiciunt imagines & nubila phantaſmatum ſicque ab optima illa diſpoſitione decidimus. in Nono verò Metaphyſicæ fortaſſe eam quæſtionem ſoluit, vbi inquit, quod ignorantia illa quæ opponitur veritati ſimplici, quæ eſt in intelle-

A in intellectione abſtractorum,non eſt in nobis vt cœlitus, & cætera. Locus verò ille in duodecimo Metaphyſicæ in textu decimo ſeptimo eſt adeó perſpicuus;vt ei,qui textum extorquere non vult; nihil poſſit eſſe clarius: nam ibi loquitur de mente,quæ eſt anima:& de anima,quæ eſt forma ſimul incipiens eſſe cum facto,id eſt compoſito.talem autem mentem inquit ipſe nihil prohibet ſeparari.Ecce quod apud Ariſtotelem nil obſtat,quod ſit actus corporis:quin poſſit ſeparari, neque etiam quia ſimul incipit eſſe cum corpore,propterea ſeparari non poterit.in Primo verò Ethicorum,vbi dubitat an fœlicitates ac infortunia amicorum pertineant ad defunctos; quid clarius dicere potuiſſet? inquid enim concludendo. Videntur autem tam B proſperitates quàm aduerſitates amicorum aliquid defunctis adferre; tale autem ac tantum vt neque fœlices infœlices;nec quicquam aliud huiuſmodi faciat.Sed aliquis dicet,paulò ſuperius ſub dubitatione locutus eſt.inquit enim,Si aliquis ex his ad illos perueniat; exile autem eſſe bonum aut contrarium.Reſpondeo,quod ſi quis rectè animaduertat, dictum illud ſub dubitatione poſitum eſt propter illud quod dixit in primo de anima; quod nullus poſt mortem reminiſcitur amicorum; quia amor odiúmque ac ſingularium cognitio eſt in intellectu per conuerſionem ad intellectum poſſibilem;qui intellectus paſſiuus corruptibilis eſt:& poſt mortem non eſt. Et idcirco dixit,ſi peruénit ad illos non quia non ſint:ſed quia non ſunt ſenſui coniuncti:per quam haurit intellectus cognitionem horum ſingularium. C quamobrem vſus eſt hoc modo loquendi: vt diceret,Si peruenit ad illos: tanquam qui diſiuncti ſint à rebus iſtis ſenſibilibus.in ſecundo verò Phyſicorum in textu vigeſimo ſexto,poſtquam dixit, quod conſideratio naturalis ſtat ad formas,quæ ſpecie ſunt ſeparatæ;ſed exiſtunt in materia, quia ſol & homo generant hominem,id eſt, ad animas intellectiuas hominum, vt etiam exponit excellentia tua;ſubdit quomodo ſe habeat hęc ſepatabilis,& quid ſit, primæ philoſophiæ eſt opus determinare. Et hoc conſonat ei quod dicit in primo de partibus auimalium,capite primo,quod agere de intellectu ſecundum omnem modum nõ eſt naturalis:intérque alias rationes hanc adiungit,quia intellectus non eſt natura, quæ ſit principium motus,principium enim vegetandi eſt anima vegetatiua; principium alteratio- D nis,quæ eſt ſecundum ſenſum,eſt anima ſenſitiua.Principium delationis eſt aliud ab intellectu,nam delatio eſt in cæteris animalibus; intellectus verò non eſt;cum dicit intellectum non eſſe in cæteris animalibus, in quibus eſt delatio;ſecludit certè hominem, in quo vult eſſe intellectum; qui non eſt conſiderationis naturalis ſecundum omnem eius operationem:de quo etiã dicit ſtatim poſtea,quod eſt abſtractus: naturalis autem non conſiderat de formis abſtractis. quomodo autem intellectus ſit conſiderationis Phyſicæ, alterius eſt negotij perſcrutari. In ſecundo verò de generatione animalium in capite tertio,vbi dubitant,an omnes animæ veniant in conceptum, qui eſt in potentia ad illas;cum ante fuerint;an nullæ veniant,cum ante fuerint. an aliquæ aut fuerint,& aliquæ non.Reſpondet his verbis.Cæterum omnes

ante eſſe impoſſibile his rationibus eſſe oſtẽditur. quorum enim principiorum actio eſt corporalis, hæc ſine corpore in eſſe non poſſe certum eſt, verbi gratia, ambulare ſine pedibus: itaque ea extrinſecus venire impoſſibile eſt. nec enim ipſa per ſe accedere poſſunt cum inſeparabilia ſint: neque cum corpore: ſemen enim excrementum alimenti mutati eſt. Reſtat igitur vt mens ſola extrinſecus accedat, eáque ſola diuina eſt; nihil enim cum eius actione communicat actio corporalis. quid clarius dici potuiſſet; quàm hęc mẽtis immaterialitas? Sed dicet aliquis, hîc videtur Ariſtoteles dicere, quod mens præcedit in eſſe corpus cõpoſitum; & quod venit in corpus cum ante fuerit. in duodecimo verò Metaphyſicæ in textu decimo ſeptimo; & eſt locus quem ſuperius adduximus; videtur dicere, quod ſimul incipiat eſſe cum corpore, ſed remaneat poſt corpus. Ad hoc reſpõdeo; quod de illo, ad quod ratio naturalis ex operatione intellectus pertingit, ſcilicet quod intellectus ſit immaterialis, & ex conſequenti immortalis ſimpliciter, Ariſtoteles non dubitauit. de his verò, ad quę ratio naturalis nõ pertingit per certitudinem. Ariſtoteles ambiguus fuit: & iccirco vno in loco videtur dicere, quod anima ſimul cum corpore incipiat eſſe, in alio verò quod extrinſecus veniat; in omnibus tamen ſibi ipſi conſentit; quod ſit immixta materiæ, & quod actio ſua ſit incorporalis; & quod per ſe ſit, neque in ſuo eſſe indigeat corpore. qua de cauſa neque de fœlicitate poſt mortem locutus eſt. quia ad eam nõ pertingit ratio naturalis, niſi per coniecturas: in Primo verò Ethicorum loquitur de fœlicitate hominis compoſiti: & præcipuè de fœlicitate politica, vt patet diligenter conſideranti ea quæ dicit. Hac etiam de cauſa in duodecimo Metaphyſicæ, vbi loquitur non de animabus hominum, ſed de intelligentiis, dixit, tot eſſe, quot ſunt motus cœleſtes, ad plures verò ratio naturalis non pertingit per certitudinem. Nec tamen propterea aſſeuerandum eſt non eſſe plures: quia hanc negatiuam non demonſtrat ratio naturalis: quamobrem in eo loco dicit rationabile eſt tot eſſe: neceſſarium verò fortioribus relinquatur. Quamuis autem præter hos alij etiam loci adduci poſſent ex Ariſtotele, hos tamen puto ſatis eſſe: Ex quibus meo iudicio colligitur Ariſtotelem de immortalitate animæ dubium non fuiſſe. Verùm de eius operatione poſt mortem: an antecedat corpus nec ne: cum ratio naturalis ad hæc per certitudinem non pertingat; puto eum fuiſſe ambiguum, proptereaque parum aut nihil de rebus illis locutum fuiſſe: non enim fuit Ariſtoteles tam inſipiens; quemadmodum multi ex his, qui nunc philoſophantur; vt putaret quicquid neſciret ipſe non eſſe, ita vt metiretur eſſe rerum ſua cognitione ac ſcientia. imò nec naturali hominis cognitione metiendum, eſſe rerum dicit ipſe in locis plurimis: nullus ergo miretur ſi de ſtatu animarum poſt mortem locutus non eſt: quamuis putarit animas poſt mortem remanere: quod ſi putaſſet, eas poſt mortem non remanere, nulli dubium cùm omnes fere oppoſitũ crederent temporibus Ariſtotelis, quod in eum retorqueri poſſet ratio; quam adducit ipſe in ſecũdo Phyſicorum contra antiquos, qui de caſu & fortuna mentionem non fecerunt, inquit enim.

A enim. Si non putarunt caſum & fortunam aliquid eſſe;hoc eis declarandum fuit. cùm omnes contrariam habeāt exiſtimationem, puténtque caſum & fortunam aliquid eſſe. Sic nos quoque diceremus in Ariſtotelem, ſi non putat animam poſt mortem remanere; cum omnes exiſtiment eam eſſe immortalem;aperiendus fuit hic error viro philoſopho. præſertim cum Plato quem in omnibus reprehendere conatur;tam clara voce tot & tanta de animabus dicat;cur non aliquo in loco figmenta Platonis ab Ariſtotele non reprehenduntur: Mirum reuera hoc eſſet; ſi putaſſet Ariſtoteles illa fuiſſe penitus figmenta. At dicet aliquis veritus eſt leges. Reſpondemus:quod Epicurei ac Cirenaici non verebantur leges;dicebántque ſine periculo ani-
B mam eſſe mortalem: at in aliis Ariſtoteles veritus eſtne leges?in ſecundo Metaphyſicæ, vbi inquit, quantum valeat conſuetudo leges oſtendunt; in quibus fabularia & puerilia magis credūtur, quàm per ſe manifeſta. in duodecimo, vbi derider facientes Deos humana forma;veritus ne eſt leges? minime. Non ergo etiam in hac re veritus fuiſſet leges. Multa adhuc indiſcuſſa ſuperſunt ab excellentia tua dicta. an ſcilicet homo naturaliter appetat immortalitatem:an poſita anima mortali aliquis debeat mortem eligere: an miracula poſſint fieri à corporibus cœleſtibus:an impoſſibile ſit homines ad proprium finem dirigere abſque mendacio. Verùm ſatis ſupérque cenſeo abuſum me fuiſſe humanitate tua: cùm tam longis nugis te detinuerim ac fatigarim: in quibus noui ego multa eſſe quæ caſtigatione indige-
C ant:quo factum eſt, vt tibi tanquam medico cuidam animorum excellentiſſimo noſtríque amantiſſimo, quicquid carcinomatis aut vlceris intus geram;palam fateri non erubuerim;quo enim pacto medelam quærat; qui medico vlcus tegit? Tu verò pro ea, qua me ſemper beneuolentia proſecutus es, benigno animo & ſereno vultu;quicquid id totū eſt accipe:bona tanquam tua cognoſcas:mala verò tanquam mea caſtiges ac corrigas. Vale præceptor ac pater honorandiſſime.

LIBER SECVNDVS.

LEGI excellentiſſime præceptor magna animi attē-
tione diuinam apologiam tuam, in qua mortalita-
tem humani intellectus rationibus aſtruere, ſimúl- F
que ea refellere conaris, quæ immortalem eſſe ani-
mam videntur aſſerere. Viſum ſanè mihi eſt opus
adeò præclarum & inſigne, vt cum in cæteris operi-
bus tuis, quæ ædita ſunt, recentiores omnes ſcripto-
res longe ſuperes; in hoc te ipſū planè ſuperaſſe vi-
dearis. Nam tam magna rationum copia, aculeiſq;
tam acutis vndequaque aduerſarios vrges, ac op-
primis: vt nec reſpirandi quidem facultas præſto illis eſſe queat. ingenuè fa-
tebor ego, cui perſuaſiſſimum eſt immortalem eſſe animam, inter legen-
dum ſæpenumero adeò me rationibus obrutum ſentiebam; vt certiſſima
res in dubium mihi reuocati videretur. plurimis verò in locis mirabar G
in noſtro tractatu ea fuiſſe: quæ rationibus validiſſimis refelli videbam. Ve-
rùm cum mentē, animúmque à lectione reuocaſſem, cœpiſſémque mecum
putare hinc inde rationes, dicam ingenuè, (non enim noſtrum eſt opinari ac
aſſentiri cui voluerimus) multa inueniebam in quibus nondum mihi ipſe
ſatisfacere poteram; quod ex tarditate ingenij mei mihi contingere facilè
poſſe exiſtimo. quo effectum eſt, vt diutius mecum ipſe ambigerem an ſcri-
ptis mandanda, tibíque mittenda à nobis eſſent quæcunque dubitamus; an
potius ſilentio tranſeunda, ne toties abuterer humanitate tua, ineptíſque
diſputationibus noſtris obtunderem purgatiſſimas aures tuas; cæterùm me
animi dubium ad ſcribendum plurima compulêre; in quibus non minima
nec poſtrema ratio fuit; quod in fine primi libri luculentiſſimæ apologiæ H
humaniſſimis verbis me ad ſcribendum inuitas; Si quid adhuc ſuperfuerit,
quod dubitem; deinde quoniam cùm non ambitionis ſed indagandæ verita-
tis gratia huius mihi quæſtionis diſputatio ſit inſtituta, cuilibet licere ſine
arrogantiæ nota cenſendum eſt quid ſentiat profiteri; quemadmodum in
Senatoribus ciuibus qui de republica conſulunt, nam vtrobique de com-
muni agitur bono, paritérque licere cuique, nulla perſonarum habita ratio-
ne, veritatem à quocūque in lucē edita fuerit, amplecti ac venerari. Vnicus
namque eius in lucem prodendæ auctor Deus, qui hominibus interdum in-
ſipientibus veluti quibuſdam inſtrumentis vtitur in oſtendenda veritate,
quamobrem nullus ex hac re gloriam ſibi deberi exiſtimet, ſed optimo ma-
ximo

A ximo Deo tantùm gratias agat, quas poteſt; veritatémque à quouis ediram tanquam à Deo prodierit, veneretur ac amplectatur. poſtremo ſi in quauis rectè inſtituta Republica lege ſancitum eſt, ne reus quiſpiā habeatur, niſi prius ſuam ipſe aliúſve eius cauſam egetit; quod ſi quandoque contingat ob inopiam, reum oratorem ad ſuam cauſam tuendam conducere non poſſe, tunc publico ſalario oratores ad huiuſmodi munus à Republica conducti, inopum reorum coram iudicibus vel in nephandiſſimis ſceleribus cauſas tuentur: certè grauiſſimorum virorum ſententiam hanc de animæ mortalitate, abſque defenſore ream agi nullo pacto à viris philoſophis permittendum eſt. Quamobrem præceptor ac pater nunquam
B ſine honoris præfatione appellande, quicquid id etit quod leges, æqui boníque conſules, inſcitiámque meam caſtiges ac corrigas; nulloque pacto in animum inducas tuum, me ambitione motum ad hæc ſcribenda. Nam vt ſileam de impietate, inſanus proculdubio furiíſque agitatus haberi poſſem, ſi certandi animo hæc à me prouincia ſuſcepta eſſet: quid enim, vt Lucretius inquit, facere tremulis artubus ludi conſimili incurſu poſſunt & fortis equi vis. Verum ne te multis detineam, ad rem deueniam, & quia infinita ferè adducta ſunt ab excellentia tua; multáque ſæpius, repetita; quæ omnia ſi diſcutienda eſſent, & longiſſimum volumem expoſcerent, & ocioſiſſimum hominem, nec modicum tempus: quæ cum ego præſtare nec velim, nec per occupationes familiares poſſim:
C iccirco ea tantum breui oratione perſtringam, quæ maximè ad tem facere videbuntur, omiſſis interim cæteris, quæ fere omnia in libello noſtro de animi immortalitate continentur, vetum ſtrictim adeò, vt niſi à ſolerti lectore colligi nequeant; de quo libello id vere dicam, nequaquam à nobis conſcriptum eo animo fuiſſe, vt in lucem prodiret, ſed ea tantum ratione, vt abs te legeretur & caſtigaretur. qua de re maxima in eo componendo negligentia vſus ſum, paucíſque diebus, vel paucis potius horis conditum, ita vt erat primo calamo ſcriptus, tranſcribendum tradidi; nec recognitum ad te miſi, quo effectum eſt vt multis in locis multa deſint à ſcriptore omiſſa; nonnulláque perperam poſita. Vetúm nunquam mihi perſuaſerim tam negligentem fuiſſe qui ſcripſerit, tamque ignarum: vt is quem
D impreſſum video; tibi legendum miſſus ſit, in quo plures certè errores conſpicio, quàm verba, vt omittam quæ deſunt, nam aliquibus in locis tres quatuorve lineæ deſiderantur. Sed de hoc ſatis. Ad rē accedā, ne te amplius morer: eoque vtar ordine, qui accommodatior mihi videtur. Non incipiam ab argumentis tuis, cum argumenta ac ſolutiones pendeant ex rationibus noſtris ad aſtruendā animę immortalitatē. ideo à ſuppoſitis ac rationibus noſtris ordiar, deinde an argumēta excellētię tuę procedāt pauca dicā, poſtmodū nōnulla de philoſophi dictis, poſtremo de tertia illa cōcluſione, quā excellētia tua etroneā & ridiculoſam appellat, vtárq; quàm maxima breuitate. Primū ſuppoſitū, quod dicit excellentia tua nos feciſſe eſt, quod omnis forma materialis eſt extēſa ad extēſionē ſubiecti. Hoc verò dicis eſſe falſiſſimū,

imò formę materiales quędã ſũt indiuiſibiles ſicuti vox eſt inuiſibilis:quod E
probat multorũ præclariſſimorũ virorũ auctoritatibus, deinde rationibus. Nã vegetatiua & ſenſitiua in homine cũ idẽptificẽtur, ſecundũ poſitionem noſtrã intellectiuæ ſunt indiuiſibiles,& tamẽ ſunt formæ materiales,vt manifeſtũ eſt.poſtea ſicuti forma immaterialis,dat eſſe extenſũ,cur è cõtra forma materialis nõ poterit eſſe inextẽſa?deinde ſubdis gradus quoſdã formarum materialium, dicíſque quaſdam eſſe extenſas ſecundum eſſentiam & potentias, quaſdam verò inextenſas ſecundum eſſentiam, extenſas verò ſecundum omnes potentias, vt brutarum animæ. quaſdam verò inextenſas ſecundum eſſentiam & aliquas potentias, vt anima intellectiua. illæ verò formæ, quæ ſecundum eſſentiam & omnes potentias ſunt F
inextenſæ, ſunt immateriales ſimpliciter; huiuſmodi verò ſunt intelligentiæ. Hæc fere quantum colligere potui, dicta ſunt circa hoc ſuppoſitum. in quibus magna mihi dubitatio eſt. Nam nec rationes excellentiæ tuæ cogere, nec rationes probantes hoc ſuppoſitum facilè ſolui poſſe videntur. qua in re valde miror, cum hoc ſuppoſitum apud excellentiam tuam, dum philoſophiam profiteretur in gymnaſio Patauinio, compertiſſimum eſſet; nec centies ſed decies milies ego id ab ea audierim tanquam axioma quoddam afferri; quid in cauſa fuerit,quod nunc ſententiam mutauerit. Verùm quicquid ſit de hoc, accedamus ad rem hanc diſcutiendam. quantum ad auctoritates pertinet; quia mihi ocium non eſt tot auctores voluere (licet viderim diuum Thomam in prima parte & in G
libro contra gentiles) qui mihi loqui videtur de anima intellectiua de qua tractat, & per animalia perfecta videtur mihi intelligere animalia habentia animam perfectam, non partem animæ: huiuſmodi verò ſunt homines non bruta; quæ habent partem animæ non perfectam animam. deinde ſi ſtandum eſt auctoritatibus eorum, quos adducit excellentia tua, cum dixerint omnes illi animam eſſe immortalem: idem quoque profiteamur nos; nec etiam pauciores adducerem ego auctoritates ex Auerroë excellentiſſimo viro oppoſitum dicente expreſſiſſimè, vt nouit excellentia tua. verùm quoniam non eſt viri Philoſophi auctoritatibus inniti; ſed rationibus: iccirco abſtinebo ab auctoritatibus, ſolíſque rationibus contendam. Prima ergo ratio adducta meo iudicio non procedit. quia per vegetatiuam, & ſenſitiuam quæ ſunt in homine, vel intelligis potentias & facultates humani animi, vel eſſentiam ipſius animi humani, qui forma ſubſtantialis quædam eſt. Si potentias, falſum eſt quod aſſumitur, illas ſcilicet eſſe indiuiſibiles; imò ſunt potentiæ quædam de ſecunda ſpecie qualitatis, affixæ organis corporeis; & extenſæ ad extenſionem ſubiecti; quæ etiam corrumpuntur per corruptionem compoſiti: ſi verò intelligis eſſentiam, à qua fluunt illæ potentiæ, ſic falſum eſt illam eſſe formam materialem:imò forma immarerialis eſt,& iccirco immortalis. Ad ſecundum dico, quod eſſe extenſum non eſt in materia ab ipſa forma,ſed extẽſio eſt de accidentibus proprijs materiæ,ipſãmque H
inſequen-

A in ſequentibus.nec pertingit ad formam, niſi ea fuerit mixta cum materia, licet extenſionis limitatio & terminatio, quæ ex diuiſibilitate formæ procedit; & veluti indiuiſibilitas quædam eſt extenſionem compeſcens, ſit à forma. Verùm quia non ſufficit ſoluere aduerſantes rationes: Sed ad aſtruendam poſitionem aliquam non per ſe notam, oportet præterea adducere in medium rationes eam probantes: iccirco, vt puto firmiſſima adducemus argumenta probantia ſuppoſitum noſtrum. primò igitur nulla forma, quæ habet eſſe non in ſe, ſed mixtum cum materia; eſt indiuiſibilis vt vox inuiſibilis: ſed forma materialis habet eſſe non in ſe, ſed mixtum cum materia; vt manifeſtum eſt ex quid nominis formæ materialis: ergo nulla forma materialis eſt eo modo indiuiſibilis. maior B probatur ex ratione mixti, à qua ſumpta tráſlatione dixerunt formam aliquam mixtam cum materia, & aliquam immixtam. quomodo enim intelligibile eſt aliquod alteri eſſe mixtum, niſi qualitas & diſpoſitio eius cui miſcetur, ad ipſum pertigerit? nec hoc diſſimile eſt ab eo, ſi diceremus mel mixtum eſſe aceto, non tam acutum illum aceti ſoporem inficere mellis dulcedinem. Poſtea omnis forma materialis eſt hîc, id eſt, eſt comprehenſa à certo loco, & veluti digito demonſtrari poteſt; nulla forma indiuiſibilis eo pacto eſt comprehenſa à certo loco, nec digiro oſtendi poteſt; ergo nulla forma materialis poteſt eſſe eo modo indiuiſibilis: prima propoſitio eſt nata ex conditionibus formæ materialis; nam C forma, quæ non eſt hîc, eſt forma abſtracta. Altera propoſitio probatur. Nam omne quod comprehenditur à certo loco, & quod digito oſtendi poreſt; determinatam poſitionem habet, vt notum eſt: nam huius oppoſitum eſt inrelligibile: omne verò quod determinaram poſitionem habet, eſt affectum quantitate: quale non eſt indiuiſibile vt vox eſt inuiſibilis. Poſtea omne accidens, quod eſt non per abſtractionem intellectus, ſed per realem exiſtentiam in ea forma, quæ non eſt per ſe in actu, ſed eſt tantum actus, afficit materiam quæ illius formæ eſt ſubiectum, & ab illo materia denominationem ſumit. Non enim oppoſitum eſt intelligibile, ſed forma materialis eſt tantùm actus per ſe exiſtens; ergo eius accidens afficiet materiam vt ſubiectum, & ab eo maD teria denominabitur. Si ergo aliqua forma materialis ſecundum realem exiſtentiam ſit indiuiſibilis vt vox inuiſibilis, etiam materia ea indiuiſibilitate afficietur: erit ergo & materia ipſa ſic indiuiſibilis. at ex alrera parte eſt extenſa propter quantitatem inhærentem. Simul ergo erit extenſa & indiuiſibilis; quod implicat contradictionem. Poſtea cum vnum & ens eandem dicant naturam ex quarto Metaphyſicæ, illa quorum vnitates ſunt impermixta, nec etiam ſunt mixta ſecundum eſſe, ſed vnitas rei ſecundum realem exiſtentiam indiuiſibilis vt vox eſt inuiſibilis, nequit eſſe permixta cum vnitate rei exiſtentis continuè, qualis eſt materia, vt manifeſtum eſt & notiſſimum: ergo talis forma non poterit habere eſſe mixtum cum materia. poſtea, ſecundum ea, quæ dicit excellentia tua, potentia & facultas

formæ alicuius, quæ facultas eſt indiuiſibilis vt vox inuiſibilis, eſt immaterialis: cur ergo forma ſubſtantialis, quæ eo modo eſt indiuiſibilis, non erit immaterialis? certè nulla ratio adferri poteſt. Amplius circa gradus illos formarum adductos, demonſtratio octaui phyſicorum per ſe ſumpta erit inſufficiens ad probandum abſtracta eſſe, niſi fulciatur per locos topicos à minori, vt eam fulſit excellentia tua, qui etiam ſunt inſufficientes. nam quis ſcit an aliqua potentia alia nobis non nota ſit intelligentia mouens cœlum affixa materiæ? quum adhuc ſumus dubij an ſecundum eſſentiam intelligentia ſit abſtracta. Quamobrem certiſſimum eſt apud me nullam formam materialem poſſe eſſe indiuiſibilem vt vox eſt inuiſibilis. Hæc de primo ſuppoſito. Poſtmodum inquit excellentia tua nos ſuppoſuiſſe intelligentiam eſſe formam corporis cœleſtis, quod falſum eſt, primo quia tunc cœlum eſſet in pura potentia: quorum ſubiectum motus eſſe non poſſet, cum ex quinto Phyſicorum generatio ideo non ſit motus, quia mate. ia, quæ eſt ſubiectum generationis, eſt in pura potētia. Poſtea ſequeretur quod intelligentia eſſet pars eſſentialis cœli: & ita diffiniretur per orbem. Poſtea intellectus quà intellectus, non eſt actus alicuius corporis; intelligentia verò non habet de viribus animæ, niſi vim intellectiuam & appetitum inſequentem intellectum. poſtea motum ex ſe diuiditur in partem per ſe mouentem & partem per ſe motam; cœlum eſt motum ex ſe: ergo pars mota per ſe eſt: quare non poteſt habere eſſe à mouente parte tanquam à formali cauſa. amplius forma & materia ex ſecũdo Phyſicorum, ſunt ſibi inuicem cauſæ: Si ergo intelligentia eſt forma cœli; dependeret à materia tanquam à cauſa. Sunt deinde plures loci Auerrois hoc dicentis, quòd cœlum eſt medium inter ens ſimpliciter & puram potentiam: quare veriùs dicetur ſubiectum quàm materia. quapropter dicit excellentia tua falſiſſimum eſſe intelligentiam eſſe formam dantem eſſe corpori cœleſti, vt præclarè oſtendit beatus Thomas rationibus adductis. Non poſſum etiam hoc in loco clariſſimè præceptor non mirari; quod etiam hac in re mutaueris eam ſententiam, quam clariſſima voce profitebaris in Gymnaſio Patauino. imò cum memoria repeto acerrimas diſputationes tuas cum Antonio Trachanciano de hac re; qui tenebat intelligentiam non eſſe formam dantem eſſe corpori cœleſti: nequeo non obſtupeſcere, quod ſententiam mutaueris. Cæterum quicquid huiuſce rei cauſa fuerit, ad rem accedamus. & quia ſatis ſupérque rationem ad hæc probandum adduximus in noſtro tractatu, illæ ſint ſatis. Soluam tantummodo rationes quas adducis. Ad primam ergo dicendum, quod recedendo à non gradu entis, magis diſtat ab eo corpus cœleſte, quàm materia prima. quare cum receſſus à non ente ſit per actum quendam: corpus cœleſte non eſt in pura potentia, ſicuti materia prima: Sed eſt in actu ſi comparetur materiæ. Non tamen habet eſſe completum, ita quod per ſe exiſtat, ſed ab intelligentia hoc ſortitur. quamobrem habet eſſe ab intelligentia; habet tamen tantum actus, quod ſufficere poſſit ad hoc, vt ſit ſubiectum

A iectum motus. Ad ſecundũ dicendum,quod cùm eſſe partis ſit eſſe deficiẽs, intelligentia verò habeat eſſe omnino completum,non habet rationem partis:licet det & communicet ſuum eſſe alteri, nam communicare eſſe non eſt perfici ſed perficere,quare etiam non ſequitur, quod diffiniretur per orbem. Ad tertiam dicendum, quod cum dicimus intellectum, quà intellectus, non eſſe actum corporis, noluimus dicere formam ſubſtantialem, quæ eſt intellectiua; non eſſe actum corporis, id eſt, perficientem corpus: Sed quod virtus intellectiua non eſt affixa corpori, aut eius parti; tanquam ab ea in eſſe & in operari dependens. quare hoc non tollit, intelligentiam poſſe informare corpus cœleſte. Ad quartam dicendum, quod ea ratio eſt

B adducta pro noſtra ſuppoſitione.nam non eſt imaginabile aliquid poſſe dici motũ ex ſe,niſi pars mouens & mota ſint cõprehenſa ſub vno eſſe: neque oportet quod pars moues per ſe ſit tanquã ſuppoſitum quoddã,& pars mota per ſe ſit tanquam alterum quoddã ſuppoſitum.Hac enim ratione nullum animal poſſet dici motum ex ſe, niſi cõſtaret ex duobus ſuppoſitis, quæ nequeũt eſſe vnum,Sed ſenſus eſt quod in moto ex ſe aliqua eſt pars mota per ſe,id eſt diſtincta à mouẽte,& aliqua eſt pars mouẽs diſtincta à mobili; quæ ex propria inclinatione nõ inſequẽte naturã ſed cognitionẽ mouet. oportet eas vtráſq; partes ſub vno eſſe cõprehẽdi,aliter motũ eſſe dici nõ poſſet. Ad quintã dicimus,quod ibi Philoſophus inquit nõ eſſe incõueniens, cum plura ſint gen era cauſarũ,cauſas ſibi inuicẽ eſſe cauſas. nõ autẽ dicit quod

C ſit neceſſe,quod clarũ eſt: nã & de materia & forma loquitur, quæ ſunt inuicẽ cauſæ & de efficiẽte & fine. Modo non eſt neceſſe cauſã finalẽ actionis depẽdere ab agẽte tanquã à cauſa efficiẽte,vt patet de fine operationũ totius vniuerſi, cuius cauſa efficiens nõ eſt aliquid agens in vniuerſo: cuius tamen ipſe eſt finis. Verũ non inconuenit aliquãdo efficiens & finẽ ſibi eſſe inuicẽ cauſas in diuerſis generibus.illud,quod addebat excellentia tua, quod forma & efficiens non coincidunt in idem numero:quamuis ſolui poſſet,quod intelligitur de forma terminante generationem:quia tamen in ſolutione argumenti de creatione,dicis æterna non habere cauſam efficientem,ſed conſeruantem, non procedit etiam ſecundum ſententiam tuam. Auctoritates verò Auerrois mirum quàm faciant pro noſtra ſententia. Nam verum eſt,

D vt diximus,cœlum eſſe medium inter puram potentiam & ens in actu ſimpliciter.& ſecundum poſitionem tuam eſſet ens in actu ſimpliciter,quia per ſe exiſteret ſecluſa intelligentia. Verùm ab auctoritatibus nobis abſtinendũ ducimus in hoc opere,vt diximus in præfatione.nam quilibet textum vidẽs melius iudiciũ afferre poteſt,quàm ex alicuius ſcriptis. Cæterum hoc,quod dicitur de beato Thoma; ſcio beatum Thomam non aſſentiri huic ſententiæ:non tamen apud ipſum inconuenit actum per ſe exiſtentem, qui habet eſſe deficiens,poſſe dare eſſe materiæ, quare ſi eius auctoritati eſt ſtandum nil curo de hoc ſuppoſito an ſit verùm necne,dummodò alterum concedamus, quod ipſe habet pro compertiſſimo. hęc ſatis de his ſuppoſitis: illud verò vbi tota vis eſt, omníſque de hac re perſcrutatio inniti debet ſcilicet

quod conſiderandum eſt, an anima intellectiua ſit actus tantùm, an actus E qui eſt in actu;ad quod etiam omnes noſtræ rationes tendunt. miror omiſſum fuiſſe ab excellentia tua, ibi enim eſt cardo totius huiuſce quæſtionis. Hæc de ſuppoſitis. Nunc accedamus ad ſolutiones argumentorum probantium animam eſſe immortalem. Primum accedis ad ſoluendam rationem, quã adduximus ex Auerroë in tertio de Anima,quod ſcilicet intellectus non eſt forma materialis,quia recipit omnes formas materiales.ſoluit hanc rationem excellentia tua,licétque multa dicat, in ſumma tamen videris mihi dicere, quod materialitas citra gradum vegetatiuum impedit cognitionem. Vltra verò non impedit cognitionem,adeò vt ſecundum auctorem huius rationis,quam nos adducimus,Auerroëm inquam,in virtutibus F ſenſitiuis materialibus deueniatur ad virtutem cogitatiuam humanam,quæ comprehendit indiuidua omnium generum; ſubſtantiámque cognoſcit abſque ſenſibili; cõmuni & proprio.ex quo etiam videtur quod intelligat vniuerſale.quare valde miraris quod Auerroes,cum hæc dixiſſet in ſecundo de Anima;poſtmodum in tertio adduxerit eam rationem ad probandum intellectum eſſe virtutem abſtractam. Ego verò excellentiſſime præceptor (ingenuè loquor) quanquam etiam miratus ſum; adeò vt ſui oblitum & ebrium exiſtimarem Auerroẽ.verũ cõtrà incredibile mihi videbatur, quod excellẽtiſſim⁹ philoſophus omniúmq; iudicio pręclarus in eodẽ opere adeò ſe ipſo diſſentiret; tanquam futilem rationem adduxiſſet in tanta re: quam ipſe adeo compertam habuerit: vt non ſit veritus fateri intellectum huma- G num eſſe vnicum in omnibus hominibus:ne fateretur eum eſſe materialem. quamobrem interius re proſpecta mihi proculdubio videtur eam rationem eſſe validiſſimã:ſi quis eam rectè conſideret.dicimus ergo,quod cum virtus receptiua comparetur ad ſuum obiectum proprium, vt potentia ad actum: de ratione verò potentiæ eſt, vt ſecundum naturã & eſſentiam ſuam careat actu,quem reſpicit: iccirco virtus receptiua obiecti proprij, quod reſpicit per ſe; debet ſecũdum naturam & eſſentiam non eſſe in genere ſui obiecti (an verò ſecundum exiſtentiam quoque oporteat vt obiecti natura careat, in præſens quando breuitati ſtudemus,differatur.) His addamus,quod proprium obiectum intellectus noſtri eſt, quod quid eſt rei materialis, quod ſententia Ariſtotelis in tertio de Anima,ita ſe habet ad intellectum, ſicut H ſenſibile proprium ad particularem ſenſum: quo fit vt ſicuti ſenſus ſemper ſit verus circa proprium ſenſibile, ita intellectus circa quod quid ſemper ſit verus. id autem experimento comprehendimus. nam percepta re quapiam ſentimus impulſum intellectus quærentis quid ſit res illa. Verùm quoniam quod quid eſt rei; ac propriè eſt forma rei quæ eſt verè natura rei: quare & Philoſophus ſemper ferè appellat cauſam formalẽ quod quid erat eſſe.iccircò ex his ſequitur,quod intellectus reſpiciat formas materiales tãquã propriũ obiectũ; quę ita ſe habeãt ad intellectũ ſicuti ſenſibile propriũ ſe habet ad ſenſũ particularẽ.Ex quibus ſequitur meo iudicio efficaciſſimè, quod intellectus ſecundũ naturã & eſſentiã non ſit in genere formarũ materialium

A terialium.illud verò, quod adducitur ex Auerroe de virtute cogitatiua, eſt valde diſſimile, vt puto. Nam virtus cogitatiua, dato quod deueniat ad cognitionẽ indiuidui ſubſtantiæ, ex accidentibus id cognoſcit: licétque ipſum diſtinguat ab accidentibus; cognoſcit tamen in quantum indiuiduum eſt, quod eſſe non completur niſi per aliqua accidentia. verbi gratia, quantitatẽ; neque de indiuiduo comprehendit, aut inquirit quid ſit, neque ſecundum rationem vniuerſalem, neque ſecundum rationem indiuidualem, vt dicit commentator in ſecundo de Anima, commento ſexageſimo quinto: & eſt locus quem adducit excellentia tua. iccircò non reſpicit formas materiales, tanquam obiectum proprium, ſicuti diximus de intellectu. Hæc de prima

B ſolutione. De alia verò ratione noſtra, quod ſcilicet intellectus eſt immaterialis, quia intelligit vniuerſalia, nihil hîc dicam: cum ſatis dictum ſit in noſtro tractatu: conferant qui legerint argumentum ſolutioni, & vt cuique videbitur, adhæreant. Illud tamen non omittendum reor; mirum mihi videri, quod argumentum illud reflectatur ab excellentia tua: ac ſi idem ſequatur ponentibus animam eſſe immortalem, ſcilicet quod intellectus ſit in materia; nam apud ponentes animam immortalem, anima eſt actus qui per ſe eſt; neque habet eſſe mixtum cum materia: iccirco nil prohibet intellectionem eſſe in intellectu, non autem in corpore tanquam in ſubiecto. Neque anima eſt in materia, niſi tanquam perficiens materiam ſecundum eſſe ſubſtantiale: non autem ſecundum eas perfectiones, quas habet in ſe. Sed apud ponen-

C tes animam mortalem, anima eſt forma, quæ non eſt in actu per ſe, ſed eſt tantum actus. modo implicat contradictionem, neque intelligibile eſt, quod ſecundum realem exiſtentiam aliquid ſit in actu, qui eſt tantum actus, non autem per ſe eſt: tanquam in ſubiecto. & eſt ratio, cuius ſolutionem ſæpius quæſiui ab excellentia tua; ob tarditatem tamen ingenij neque in apologia neque in priori tractatu tuo, eam deprehendere potui. Hæc ſatis de hac ſolutione. Accedit poſtmodum excellentia tua ad ſoluenda ſimul duo argumenta noſtra, quæ reuera eandem habent vim: ſcilicet quod intellectus eſt reflexiuus ſupra ſe ſuáſque operationes, & ſe intelligit organice: ergo eſt virtus non organica, & per conſequens immaterialis. Hîc dicit excellentia tua vtramque conſequentiam falſam eſſe, ſcilicet quod virtus organica non eſt

D reflexiua ſupra ſe, imò ſenſus exterior percipit ſe ſentire, vt dicunt plurimi clariſſimi auctores, in quibus eſt beatus Thomas nunquam ſatis laudatus. neque vera eſt illa propoſitio, quod organum ſemper ſit medium inter virtutem vtentem organo, & obiectum illius virtutis. Sed hoc habet veritatem tantum in virtute non affixa organo & obiecto primo. altera etiam conſequentia eſt falſa: non eſt virtus organica, ergo eſt immaterialis: quia apud excellentiam tuam intellectus non eſt virtus organica, tamen ſimpliciter eſt materialis. neque verus eſt circulus in intellectione, qua intellectus ſe intelligit: quia non primò, ſed intelligit ſe, intelligendo alia. Nos verò dicimus vtramque conſequentiam videri nobis neceſſariam. Primò namque prima neceſſaria eſt. ſicut enim omne, quod localiter mouetur, eſt quãtum; ita om-

ne,quod operatur eſt; at in motu locali corpora,quæ mouẽtur motu recto E ſunt quantitatis rectæ: quæ verò circulari motu mouentur, ſunt circularis quantitatis. Nam figura,quæ eſt qualitas,in quantitate proportionatur motui naturali locali:qui eſt per ſe in ſubiecto quantò. Cum ergo operari præſupponat eſſe, illa quorum operatio eſt per modum motus recti; eſſe quoque habent per modum lineæ rectæ: quæ ab vno puncto incipit,& ad aliud tendit. Sic in his eſſe incipit à forma rei tanquam à principio, & deſinit in compoſitum,non autem in formam; nam compoſitum eſt illud, quod eſt. forma verò non eſt illud quod eſt, ſed eſt principium eſſendi. in illis verò, quorũ operatio eſt per modum motus circularis,eſſe quoque debet eſſe per modũ circuli, ita quod in illud deſinat,à quo incipit. talia verò ſunt formæ F per ſe ſubſiſtẽtes & immateriales. Virtus ergo,quę eſt reflexiua ſupra ſe,non poteſt eſſe organica.poſtea id quod ſe cognoſcit perfectè; oportet vt ſecundum ſe totũ ſit intelligibile; & ſecundũ ſe totũ ſit intelligs;materia verò cũ ſit à cognitione & cognoſcibilitate aliena, nequit eſſe intrinſeca & mixta ei, quod ſe cognoſcit. At in virtute organica cũ id quod operatur & cognoſcit, ſit id quod eſt: cõpoſitum ex potẽtia & organo cognoſcit,quia cùm intrinſecam habeat materiã ſe perfectè cognoſcere non poterit. quod verò ſubdit excellẽtia tua quod ſenſus ſentit ſuam operationẽ:dato quod hoc eſſet verũ (dicã tamẽ paulò infra de hoc) nõ tamen propterea eſt virtus reflexiua ſupra ſe,& mediãte organo ſuam operationẽ cognoſcit,dato quod ea cognoſcat: mediátque ſemper organum inter id quod ſenſus cognoſcit, & ipſum ſenſum.quod probatur ratione primùm,deinde auctoritate philoſophi. primò G ergo,cum ſenſus ſenſit ſuam operationem,vel vtitur organo vel non. ſi non vtitur,ergo eſſentialiter non eſt virtus organica:illud enim, quod ſeparabile eſt ab aliquo,eſſentiale nõ eſt. Si vtitur,cum de ratione organi hoc ſit,quod ſcilicet ſit illud quo agens operatur, de neceſſitate ſequitur organũ eſſe medium inter virtutem ſentientem & ipſam ſenſationem.poſtea illud quod intrinſecum eſt eſſe alicuius, magis illi eſt propinquum, quàm eius accidens. ſed in ſenſu organum eſt principium intrinſecum ſui eſſe; eſt enim materia, ſenſatio verò eſt accidens.ergo magis propinquum eſt organum virtuti ſentienti;quàm ipſa ſenſatio:medium ergo eſt organum inter virtutem ſentientem & ipſam ſenſationem. Ex qua ratione apparet ſecundum rationem cõtingere oppoſitum eius quod dicis. inquis enim, virtus non affixa organo H habet hoc quod organum eſt medium inter ipſam virtutẽ, & id,circa quod operatur. at in virtute affixa hæc propoſitio eſt falſa,ex ratione verò, quam adduximus, apparet; quod ex hoc quod eſt affixa organo, & non per ſe eſt, ſequitur de neceſſitate,quod organum ſit illi magis proximum, & per conſequens medium inter ipſam,& id circa quod operatur. Philoſophus etiam dicit in libello de ſomno & vigilia,& in libris de anima ſæpius,quod ſentire eſt motus animæ per corpus, ac ſi corpus ſit medium. nunc reuertamur ad id, quod ſupra dimiſimus, an ſcilicet ſenſus ſentiat ſuam operationem,licet beatus Thomas in aliquibus locis id dicat; tamen in ſecundo de anima vult

ex

A ex eóque quod per ſenſum percipimus nos ſentire, hoc autẽ non poſſit ſenſus exterior, quod detur ſenſus cõmunis, ſed quicquid ſit de opinione Thomæ, certè philoſophus in libello de ſomno & vigilia adducit hanc rationem ad probandum dari ſenſum communem, dicitque ea ad verbum quæ ſubdo. eſt autem quædam & communis potentia, quæ ſequitur omnes ſcilicet quinque ſenſus, quia & quod videt & audit ſentit, non enim viſu videt quoniã videt & iudicat, itaque poteſt diſcernere alba à dulcibus, &c. ecce quàm clare dicat philoſophus ſenſu communi, non autem viſu nos iudicare quoniam videmus. Verùm quicquid ſit de hac re, cùm non multum faciat ad præſens negotium, omittatur. De ſecunda verò conſequentia, quod non ſequitur ſi non ſit organica quod ſit immaterialis, & quod intellectione, qua intellectus ſe intelligit, non eſt perfectus circulus. primo, dicimus de ſecundo. quamuis intellectus intelligat ſe, intelligendo alia, facit tamẽ perfectum circulum; quia perfectè ſe inquirit & cognoſcit. & hoc eſt de ratione circuli, quod ab vno puncto incipiat, à quo primo diſiungetur, poſtmodum verò ad illud idem perfectè reuertatur; ex quo conuincitur intellectionem, qua intellectus ſe intelligit, eſſe maximè ſimilem circulo. intelligentiæ verò, quæ ſe primò intelligunt, habent potius modum vnitatis, quàm circuli: cùm à ſe non exeant vt ad ſe reuertantur: ſed in ſeipſis maneant. De conſequentia verò quod ſcilicet ſi non eſt virtus organica eſt materialis; dicam ingenuè, meo iudicio oppoſitum intelligi non poteſt. Nam cùm res eo modo operetur

B

C quo eſt; ſi qua forma per ſe non ſit, ſed ſi actus tãtum quo compoſitum eſt; neque per ſe ſine materia in qua eſt operari poterit. illa ergo virtus, quæ per ſe ſine vllo corpore ſeu organo corporeo operatur, mihi videtur quod etiã per ſe ſit; quare quod etiam ſit immaterialis; intelligant alij oppoſitum. fateqr, apud me non eſſe illud intelligibile. id verò quod poſtmodum veluti in trãſcurſu & obiter quærit excellentia tua, cur ſcilicet apud tenẽtes animã immortalem, ſicuti anima afficitur paſſionibus concupiſcibilis & iraſcibilis, quæ ſunt materiales; non ita poſſit affici quãtitate & qualitate. ad quod dico quod longè eſt diuerſa ratio in vtriſque. Nam iraſcibilis & concupiſcibilis radicantur in anima, cuius ſunt potentiæ: & iccircò earum affectiones pertingunt ad animam, licet inducere contra imperium rationis eam non poſſint.

D quantitas verò & qualitates ſunt diſpoſitiones materiæ, à qua anima ſecundum eſſe non dependet. poſt hæc pergit excellentia tua ad ſoluendas rationes noſtras ſumptas ab operatione voluntatis. primò eam ſoluit, quæ ſumitur ab appetitu vltimi finis, in qua nihil mihi amplius dicendum, conferant qui legerint, eíque adhæreant, cui libitum erit. Vnum tamen ſubdit excellentia tua ex beato Thoma, de pueris qui ſunt in limbo, in quibus nulla eſt pœna ſenſus, quamuis priuati ſint vltimo fine; quia ſcilicet inquit Thomas is finis ſecundum naturam non ſibi debebatur; ſed eſt finis, qui improportionatus eſt humanæ naturæ. Ad hoc dico quod finis vltimus intellectus ratione ſuæ receptionis, ſeu, vt clarius loquar, ratione potentiæ receptiuæ, qui ſibi naturaliter debetur, non ſolùm apud philoſophos, ſed etiam apud

Chriſtianos,eſt Deus glorioſus.in quo eſt omne bonum. nónne,inquit Auguſtinus in libro confeſſionum, Domine creaſti nos ad te,& inquietum eſt cor noſtrũ donec quieſcat in te. & in pſalmo, ſatiabor cùm apparuerit gloria tua. Verùm quo ad principium actiuum, quod eſt lumen naturale, finis hic ſecundum philoſophos eſt etiam naturæ intellectus proportionatus, vt patet ex Auicenna & Algazel. licet Auicenna poſuerit quod in Colcotea illi copuletur noſter intellectus.idem etiã patet ex Auerroë:qui voluit quod poſt perfectionem intellectus ſpeculatiui curſu naturæ deueniat homo ad eam copulationem. At noſtri Theologi voluerunt, quod ratione noſtri luminis finis hic ſit naturæ noſtræ improportionatus; requiratúrque ad eum attingendum gratia & gloriæ lumen. quare etiam dicunt in limbo pueros propter defectum habilitatis ad gratiam capeſcendam carere pœna ſenſus, licet habeant pœnam damni. De ſolutione argumenti noſtri ſumpta ab electione id tantum dicam. Si intellectus & voluntas, quatenus materialis eſt, ſubditur corpori cœleſti, caretque libero arbitrio. quatenus verò immaterialis eſt liber, quod cùm ſimpliciter ſit materialis & ſecũdum quid immaterialis,ſequitur quod ſimpliciter careat libero arbitrio, neque ſit dominus ſuorum actuum,quod,an ſit verum,alij conſiderent. An verò ſolutio rationem noſtram ſoluat,iudicent qui rationem & ſolutionem viderint, ac inuicem contulerint. Hæc de ſolutionibus noſtrarum rationum. Reliquum modò eſt vt breuiter ac ſtrictim percurramus deſtructiones noſtrarum reſponſionum ad argumenta tua. quo in loco præfatione mihi vtẽdum duco, qua etiam in noſtro tractatu quodammodò ſumus vſi. Nos ſcilicet ad ea argumenta,quæ directè probabant animam eſſe mortalem, certas etiam dediſſe reſponſiones. ad ea verò,quæ procedebant ex ſtatu animæ poſt mortem, aliiſque quæ circumſtant immortalitatem,dediſſe reſpõſiones non certas,ſed probabiles. huiuſce rei iſta ratio eſt, quia meo iudicio animam eſſe immortalem ſciri poteſt ratione naturali. ea verò, quæ ſunt huic annexa, de ſtatu ſcilicet animæ poſt mortem,de operatione eius an reuniatur corpori necne, non poſſunt ſciri ratione naturali: & iccircò non certæ, ſed dubiæ quædam ſolutiones dantur, quare quædam ex omni parte non ſatiſfaciunt. Neque propterea,quamuis ad plenum ſatiſfieri non poſſit rationibus, quæ ſunt circa conſequentia ad animæ immortalitatem, debemus dícere repugnare rationi naturali animam eſſe immortalem; quia naturale lumen in pleriſque pertingit ad cognitionem alicuius antecedentis, licet de conſequentibus,ex quibus particularior cognitio haberetur illius antecedentis, ex defectu cognitionis omnium accidentium illius rei, non ſibi ſatiſfacere vndequaque poſſit. Quam rem ne quis miretur, clariſſima exempla adferam. Scitur ratione naturali corpora cœleſtia eſſe ſphærica, rationem non affero, cùm nullus eam ignoret, quare ſcitur corpus cœleſte, in quo eſt ſol, eſſe ſphæricum. Verùm cùm de diffinitione ſphæræ eſt quod habeat centrum, corpus ergo hoc ſolem deferens ſphæricum habebit centrum. Vel ergo centrum huius corporis eſt centrum mundi vel aliquid aliud punctum. hæc certè diſiunctiua neceſſa-

A neceſſariò ſequitur ex eo antecedente quod orbis ſolem deferens ſit ſphæricus. quod ſi dicas hoc cētrum ſolis eſſe aliud punctum à centro mundi: hoc certè eſt contra principia naturalia. primò quia omnis motus ſimplex, vel eſt à medio mundi, vel ad medium, vel circa medium mundi: quare cùm motus ſolis circularis ſit motus ſimplex, erit ergo circa mūdi medium, & ſphæra mouetur circa ſuum centrum: quod eſt penitus immobile; ergo centrum huius ſpheræ eſt centrum mundi; non ergo aliud punctum. poſtea ſi eſſet aliud pūctum, vel oporteret eſſe vacuum vel dari penetrationem corporum, vel oporteret ponere corpora quædam cœleſtia non verè ſpærica, ſed veluti mōſtra quædam ex vna parte groſſiora, & ex altera parte tenuiora. quemadmodum ponit Ptolomæus eſſe duo corpora deferentia augem ſolis, quæ

B omnia ridicula ſunt & repugnantia principiis naturalibus. ergo centrum huius corporis non eſt aliud punctum à centro mundi. At ex altera parte, obſeruatum eſt certiſſimis obſeruātiis, ſolem duos dies (ni fallor) amplius morari in motu qui eſt ab æquinoctio verno, ſcilicet à primo puncto arietis per æſtatem & cancrum vſque ad autumnale æquinoctium, id eſt, ad primum punctum libræ; quàm à primo puncto libtæ per hyemem & capricornum vſque ad vernum æquinoctium. quæ tamen ſpacia ſunt omninò æqualia in octaua ſphæra. Vel ergo motus ſolis eſt irregularis, aliquando ſcilicet velocior & aliquando tardior, quod eſt impoſſibile: vel maior pars ſui orbis eſt ab ariete ad libram per cancrum, minor verò à libra per capricornum ad a-

C rietem. quamobrem ſequitur quod orbis ſolis ſit accentricus, aliúdque centrum habet à centro mundi. Ex illo ergo antecedente, quod ſcimus ſcilicet quod ſit ſphæricus, ſequitur quod ſit excentricus & non concentricus, & quod neque ſit excentricus neque concentricus, quod implicat contradictionem. quia ergo de conſequenti vetificari non poſſumus, negemus antecedens. dicamúſque quod repugnat principiis naturalibus orbem ſolis eſſe ſphæricum. certè hæc res eſſet viri immoderanter philoſophia & cognitione naturali vtentis. at ſi quis dicat nos quidem lumine naturali ſcire antecedēs, de diſiunctiua verò illa conſequente certos eſſe non poſſe, quia ſicut dicit Ariſtoteles in ſecundo de cœlo, pauca habemus accidentia cœleſtis corporis propter diſtantiam, iccircò particularis admodum ſcientia haberi à no-

D bis non poteſt, vniuerſalis tamen habetur. quo fit, vt de illo antecedente ſimus certi, de diſiunctiua conſequente incerti. Hæc certè ſolutio videri meo iudicio poteſt eſſe viri grauis & eruditi: dignoſcentíſque quid ſciri poteſt ab eo quod ſciri non poteſt ex defectu cognitionis accidentium rei, de qua eſt quæſtio. Similiter certū eſt ratione naturali aſtra nō poſſe moueri, ſed infixa eſſe corpori, in quo mouentur. nā per ſe neque in vacuo neque in pleno moueri queunt. Nunc rationem omittam quæ notiſſima eſt. Luna ergo mouetur infixa alteri corpori. Vel ergo hoc corpus, in quo infixa eſt luna, eſt epiciclus, vel orbis ipſam deferens. aliud enim dari non poteſt. ſi dicas quod eſt epiciclus, certè hoc repugnat principiis naturalibus. primò, quia eſſet aliqua ſphęra mota motu ſimplici; quę circa mediū mundi non moueretur: deinde

quia corpora cœleſtia, orbes inquam, eſſent perforata. poſtea quia cùm plenilunium contingat, vt etiam concedunt aſtrologi, luna exiſtente quandoque in auge epicicli, quandoque in oppoſito augis, interdum verò in latitudinibus mediis, ſi luna moueretur in epiciclo, facies in luna non ſemper eodem modo videretur ſe habere, ſicuti videtur. non ergo infixa eſt epiciclo. at contra, luna quandoque eſt altior, quandoque depreſſior, quod manifeſtum per eclipſes, nam in eodem puncto longitudinis & latitudinis exiſtens, quãdoque magis ſubintrat vmbram terræ, magiſque eclipſatur, quandoque minus: quod certiſſimis obſeruationibus comprehenditur, ergo eſt infixa epiciclo. Aliæ etiam ad hoc validiſſimæ rationes adduci poſſunt, quas dimitto gratia breuitatis. ergo ex illo antecedente, quod ſcilicet nõ per ſe mouetur luna, ſequitur contradictio, quod ſcilicet ſit infixa epiciclo, & quod non ſit infixa epiciclo, ſed orbi ipſam deferenti. quare cùm de conſequenti certi eſſe non poſſimus: imò vtraque pars conſequentis diſiunctiuæ habeat contradictiones naturales, à quibus neſcimus euadere. deſtruamus ergo antecedens, dicamúſque lunam per ſe vagari, modò ſublimiorem, modò depreſſiorem; certè hoc non eſſet ſani ac grauis philoſophi: imò quilibet ſanus diceret ſe de antecedente certum eſſe, de diſiunctiua conſequente incertum: quia habet cognitionem huiuſce rei vniuerſalem; particularem verò habere non poteſt, ex defectu accidentium propter diſtantiam cœleſtis corporis (alia huiuſmodi exẽpla adduci poſſent, ſed hæc ſint ſatis.) Si ergo hæc ſolutio & reſponſio grauis ſapientíſque viri eſt in corpore cœleſti, quod eſt corpus ſenſibile, cuius motum & lumen ſenſu conſpicimus: quî ergo mirum videri debet ſi de humano intellectu dicimus; quod ſciri poteſt ratione naturali ex eius operatione, qua experimur dum viuimus, eum eſſe immortalem. de ſtatu verò eius poſt mortem an vniatur corpori necne, nos illud ſcire nõ poſſe ex defectu accidentium; quia certiſſimum eſt omnibus, animo exiſtenti immortali, quod eius ſeparati nullum accidens à nobis perfingi poteſt. quo ſit vt certè euadere non poſſimus contradictiones naturales, quæ adduci poſſunt ad ea, quæ circunſtant animæ immortalitatem. Neque propterea debemus deſtruere antecedens, ſcilicet animum eſſe immortalem. Hoc meo iudicio eſt rectè ac ſobrie philoſophari: ille verò qui ex eo quod in particulari cognitionem habere non poteſt de re quapiam, deſtruit etiam cognitionem in vniuerſali, facile deſtruere poſſet omnem philoſophiam & omnem cognitionem naturalẽ. Hæc præfatus reuertor vnde digreſſus ſum. Solutiones ergo ad argumenta, quæ directè impugnant animum eſſe immortalem, certæ dantur nec dubiæ meo iudicio. Solutiones verò, quæ dantur ad argumẽta, quæ deſtruunt immortalitatem animi ex cõſequentibus ad illud antecedens, non ſunt certæ, ſed probabiles & dubiæ. cuius ratio eſt, quia cum rectum ſit iudex ſui & obliqui, de priori verò ſimus certi, certæ etiam reſponſiones dantur: de ſecundo verò cùm ſimus incerti, non certæ, ſed probabiles & dubiæ ſolutiones dari poſſunt. Accedamus ergo ad argumẽtationes tuas contra ſolutiones noſtras, erimúſque quàm maximè breues. De prima ergo impu-

A impugnatione nil amplius dicã, cum tota pendeat, an ex hoc ſolùm, quod intellectio non ſit in corpore tanquam in ſubiecto, oſtendi poſſit animam eſſe immortalem, necne. De ſecũda impugnatione ſolutionis dicimus optimè conuenire, id quod diximus de vegetatiuo & ſenſitiuo, materiali & immateriali virtute. Nam ſicuti vegetatiuum per ſe ſumptum conſtituit plantã, quæ repugnat animali, quod conſtituitur per ſenſitiuum; tamen anima ſenſitiua continet virtute vegetatiuam; neque eſſet intelligibile aliquid ſimpliciter eſſe in genere plantæ, & habere potentiam ſenſitiuam. ita ſenſitiuum per ſe ſumptum conſtituit materiale, quod eſt mortale & repugnat, immateriali; tamen forma immaterialis, qualis eſt intellectus, continet virtutem materialem, quæ qualitas quædam eſt ab ipſa anima fluens, exiſtens

B tamen in corpore tanquam in ſubiecto. Non eſt autem apud me intelligibile, quod forma ſimpliciter materialis habeat potentiam immaterialem, quia ſecundùm modum eſſendi nunquam potentia eſt ſupra eſſentiam; ſicuti etiam non eſt intelligibile aliquid eſſe in genere plantæ ſimpliciter, habere tamen potentiam ſenſitiuam. quod verò dicis, quòd potentia non poteſt ſeparari ab eſſentia à qua fluit: quod tamen contingit in anima intellectiua ſecundum nos; nam potentiæ ſenſitiuæ & vegetatiuæ corrumpuntur à remanente: dicimus nos quod potentia, quæ eſt in eſſentia tanquam in ſubiecto, non poteſt ſeparari ab eſſentia; at illa, quæ eſt ab eſſentia tanquam à principio, eſt tamen compoſiti vt ſubiecti, & eſt affixa corpori, po-

C teſt ſeparari ab eſſentia à qua fluit: quod etiam ſecundum poſitionem tuam manifeſtè ſequitur. Nam potentia viſiua cùm ſit affixa oculo, corrumpitur per euulſionem oculi, tamen eſſentia animę inuiſibilis illa remanet. Ecce ergo quod ſecundum poſitionem excellentiæ tuæ idem dici oportet cætera. quæ dicuntur in impugnatione, & an impugnatio procedat, alij conſiderẽt. De tertia oppugnatione nil dicam, quia ſupponit idquod eſt in cõtrouerſia, an ſcilicet intellectio, quæ non eſt in corpore tanquam in ſubiecto, conuincat animam eſſe immortalem: ideò ad eam rationem lector dimittatur. De quarta oppugnatione, hoc in loco applicãdaeſt præfatio, quam fecimus. dicendum nos probabiliter, non certè reſpõſuros. pro ſolutione verò aduertendum eſt, quod pars & totum in hoc differunt: quod pars habet de ratio-

D ne ſui eſſe deficiẽs, totum verò habet eſſe perfectum: quare dicitur in primo de cœlo, quòd omne, totum, & perfectum ſunt idem ſecundum ideam, licet differant in ſubiectis. quandiu ergo aliquod habet eſſe deficiens, habetratio ne partis: quandiu verò non habet eſſe deficiẽs, habet ratione totius nõ autẽ partis. Hoc ſuppoſito dicimus probabiliter quod vtraq; pars poteſt ſuſtineri. dicimus ergo quòd dici poteſt, quòd non reunietur. Cùm autem argumẽtaris, eſt pars, ergo reunietur. dicimus quod licet in principio habuerit eſſe deficiens, & ideò vnita fuit corpori: quare tunc etiam habuit rationem partis; poſtquam perfecta eſt, amplius non habet rationem partis, ſed totius: iccircò ſecundum naturam non appetit reunitionem: ſicuti ſurculus arboris, cum eſt in arbore habet rationem partis, quia habet eſſe deficiens: at

auulſus ab arbore ſulcóque traditus, actis radicibus, quia per ſe ſibi ſufficit, E
non habet amplius rationem partis, ſed totius; neque appetit reuniri arbori. Ad id verò quod adducitur ex beato Thoma & reliquis Theologis dicentibus oppoſitum, reſpondemus quod Theologi poſtquam per lumen fidei intellexere reſurrectionem futuram, cùm verum vero conſonare debeat ex omni parte, iccircò dixerunt, quemadmodum reuera eſt, quod anima ſeparata habet rationem partis. tamen non poſita reſurrectione, quæ innotuit lumine fidei, ſic dixiſſent vt Agazel & Auicenna dixerunt. poſſemus probabiliter & alteram partem tueri, quod retinetur per nouam generationem, cùm inceperit habere eſſe deficiens abolitis diſpoſitionibus prius acquiſitis à materia, (licet prior pars ſit mihi magis probabilis) neque iſta F
tranſmigratio eſt motus localis, quia non ſunt in loco animæ ſeparatæ, erítque nouus homo quantum ad partem principalem idem homo, licet non abſolutè ſit idem propter variationem aliarum partium: circunſtantiæ verò aliæ, quæ quæruntur, ſciri non poſſunt. dicimus tamen non eſſe inconueniens per aliquot tempus animam morari ſine aliqua intellectione, & iccircò non eſt inconueniens ſi non ſtatim vniatur corpori. Ratio verò cur potius iſti quàm illi vniatur, aſſignari non poteſt; ſicuti etiam non poteſt aſſignari ratio, cur in determinata aliqua parte materiæ prius fuerit, a, indiuiduum bouis, verbi gratia, & b. indiuiduum alterum fuerit poſterius; niſi quis ponat ordinem eſſentialem in generationibus indiuiduorum; ſicut videtur ſequi ex dictis Marſilij in quæſtionibus primi de generatione. & ſecundum hanc poſitionem licet anima ſeparata ſit immunis à motu cœli, & G
ab eo tempore: tamen & ipſa habet ſuas mutationes & menſuram durationis quandam, quæ deficit ab æternitate. Neque inconuenit quod terminet generationem factam à ſole & ab homine, quamuis ſit immaterialis, ſicuti non incõuenit apud Auerroem, quod intellectus ille vnicus terminet generationem factam à ſole & ab homine. Quod verò ex beato Auguſtino contra Porphyrium obiicis, quod tali poſita reunitione cùm anima reparata ſciat ſe non eſſe firmam & ſtabilem in ea fœlicitate, in qua fruitur optimo, nunquam ergo erit verè fœlix. dico quod hoc maximum mihi videtur argumentum, neque mihi ſatisfacio in ſolutione. quare alterã partem, vt ſæpè dixi puto probabiliorem. tamen dici poteſt quod cùm anima ſciat H
illud fieri poſt longa ſæcula, norítque etiam ſe non perpetuò priuandam ea fœlicitate, iccircò propterea infœlix tunc dici non poteſt, cùm optimo fruitur; præſertim cùm eius ordini tunc maximè obtemperare cupit. illud verò quod ſubdit excellentia tua miraculoſum eſſe, animam ſeparatam per ſe exiſtere, ſicut etiam eſt de accidentibus in ſacramento altaris; fateor me nunquam id antehac nec apud Theologum aliquem vidiſſe, neque ſecundùm Chriſtianum dogma dici audiuiſſe. fortaſſe id vidiſti tu, ego nunquam audiui nec vidi. Hæc de hac quarta ſolutione ſatis ſint, de qua re certa ſolutio, vt puto, adferri non poteſt. De quinta ſolutione & impugnatione dicimus, quod vtrumque tempus & ſeparationis & vnitionis ad corpus

A eſt animæ naturale, ſicuti naturalis eſt rei grauis, & motus ad centrum & quies in centro. Quod ſi quæras, cur anima potius definitur per eſſe actum corporis, quàm per eſſe ſeparatum quod habet. dicimus ad hoc, quod cùm definitiones dentur vt res definita innoteſcat, anima verò ſecundum eſſe cõiunctum ſit nobis nota, ſecundum eſſe ſeparatum ignota; icircò potius definitur ſecundum eſſe coniunctum quàm ſecundum eſſe ſeparatum. illud verò, quod ſubdis, perfectionem rerum non conſiſtere in quiete, ſed in operatione. nos quoque dicimus verum id eſſe. neque nos per quietem intellexiſſe priuationem operationum, ſed adimpletionem quandam appetitus per conuenientem & omninò ſibi proportionatam operationem. De B ſexta ſolutione impugnationéque nil mihi dicendum amplius iudico: conferant qui legerint ſolutionem noſtram impugnationi, adhæreántque cui libitum fuerit. id verò, quod ſubditur, quod ſi intelligit ſine phantaſmate, tunc non erit rationalis, ſed intellectus; poſſumus & negare conſequentiam, & etiam concedere conſequens. Nam cùm ratio ſit intellectus obumbratus, quid mirum ſi poſt rationem perfectam anima deueniat ad cognitionem, quæ dici poſſit intellectus? imò ferè hoc accidit in viris, qui exercitatiſſimi ſunt in ſcientiis, vt dicit beatus Thomas in pluribus locis. Hæc de ſexta. Nunc dicendum de ſeptima ſolutione impugnationéque: dicimus quod deſunt quædam verba in ſolutione noſtra, quod ſcilicet potentiæ illæ corrumpuntur, vt manifeſtum eſt. ſunt enim affixæ organis & materia-C les. quod verò dicis quod corrumpi nequeunt, quia eſſentia nequit ſeparari à potentia, diximus ſuprà, quod ab illis potentiis, quæ non ſunt in ipſa tanquam in ſubiecto, ſed in compoſito, & ſunt affixæ materiæ, poteſt eſſentia ſeparari, quod ſequitur etiam ſecundum poſitionem tuam. Nam ſi cui eruantur oculi, potentia viſiua corrumpitur, quæ affixa erat illi organo, licet eſſentia animæ remaneat. De eo verò quod dicis, quod quoniam potentia ordinatur ad actum, eſſet fruſtra, ſi ſemper ſuo priuaretur actu. dicimus, quod quando actus illius potentiæ ad aliquid aliud ordinatur tanquam ad finem, cùm potentia per ſuum actum comparauit ei, cuius potentia eſt, illud, ad quod ordinabatur eius actus, non dicitur eſſe fruſtra, licet poſtmodum careat actu; quia ſuum aſſecuta eſt finem, vt patet de au-D gmentatiua. De octaua ſolutione impugnationéque ſatis dictum in ſecundo ſuppoſito, quoniam intelligentia det eſſe orbi. icircò non repeto. Id verò quod in fine dicis de beato Thoma, qui dixit intelligentiam eſſe formam cœli in ſecundo contra Gentiles, capite ſeptuageſimo, in quo nihil dicit de hac re, ego non ſatis intelligo quid dicas, puto fuiſſe impreſſoris vitium. De nona ſolutione, impugnationéque, quia illa ſolutio, quam impugnat excellentia tua, non eſt noſtra ſolutio, vt manifeſtum eſt legenti, icircò nil mihi dicendum eſt. de eo, quod ſubdis an homo verè corrumpatur, patet quod non ita verè corrumpitur ſicuti cætera quorum formæ deſinunt eſſe. De ſolutione impugnationéque decima dicimus, quod quamuis Scotus excellentiſſimus vir tenuerit, indiuidua

eiuſdem ſpeciei inuicem diſtingui per proprietates indiuiduales, non autem per materiam, & nos eam ſolutionem retulerimus ad eam partem, quam putamus magis probabilem, quod ſcilicet reunitio non detur: tamen ſuſtinendo, quod fiat illa reunitio, & etiam tenendo quod diſtinctio indiuiduorum, in eadem ſpecie fiat per materiam (hoc enim putamus magis Ariſtotelicum) dicimus, quod cum per illud, per quod aliquid conſtituitur in ſpecie, habet eſſe completum; per illud idem eſt hoc aliquid, id eſt, indiuiduum; quare cùm idem nequeat eſſe cauſa ac principium indiſtinctionis ſeu idemptitatis & diſtinctionis, iccircò in vna ſpecie vnicum tãtùm eſt indiuiduum. At quando per illud, per quod aliquid conſtituitur in ſpecie, non habet eſſe omninò completum, ſed habet eſſe deficiens; cùm defectus ille completur per materiam, in qua recipitur, & ſecundum quam habet eſſe omninò completum, vtique principium per quod eſt indiuiduum, & per quod diſtinguitur ab aliis indiuiduis eiuſdem ſpeciei eſt materia; attamen ipſæ formæ ſecundum ſe intrinſecè diſtinguuntur; licet prima radix, origóque diſtinctionis, ſicut & indiuiduationis ſit ipſa materia, propter eſſe deficiens ipſius formæ, quod vel habet actu, vel habet aptitudine, id eſt, non quod habitura eſt, ſed quod habuit ex ſua natura. Hoc ſtante dicimus, quod animæ ſeparatæ diſtinguuntur ſecundum ſe; origo tamen illius diſtinctionis fuit materia, quam informarunt: quod ſi fuerit eadem portio materiæ primæ nil refert. Nam cùm non ſimul, ſed diuerſis temporibus, & diuerſis diſpoſitionibus affectam materiam informarint, neque materia ſit cauſa diſtinctionis in eſſe & in conſeruari: nam, vt diximus, diſtinguuntur ſecundum ſe, ſeparatæ animæ non inconuenit duas animas diſtinctas ab eadem materia ſumpſiſſe diſtinctionem. ſi etiam teneamus reunitionem, idem dicimus quod animæ quia ſunt aptæ natæ habere eſſe deficiens, quod completur per materiam, ſunt multiplicatæ in eadem ſpecie, & prius ſecundum naturam, intelligitur anima vnita corpori, quàm ſeparata, licet neutrum eſſe ſit altero abſolute prius tempore, poſita mundi æternitate: ſicuti ſecundum naturam gallina eſt prior ouo, quia perfectum quoddam eſt, ouum imperfectum, tempore verò abſolutè neutrum altero prius eſt. nec inconuenit, quod eandem vel diuerſam materiam informent. Nam, vt dixi, diſtinguuntur ſecundum ſe licet origo illius diſtinctionis ſit materia: tamen priorem partem, quod ſcilicet non reuniatur, tenemus magis eſſe probabilem. Rationes, quas adducis contra tenentes materiam eſſe indiuiduationis principium, non eſt noſtri negotij ſoluere. De vndecima ſolutione impugnationéque dicimus, quod ea ratio de infinito procedit directè circa annexa immortalitati. iccircò probabiliter reſpondemus, nam ſecundum veritatem fidei nulla eſt ambiguitas, dicimus ergo quod infinito eſſe aliquid maius ea parte qua finitum eſt, non inconuenit: nec etiam inconuenit duo eſſe infinita, quæ ſecundum quid ſint finita, ſicuti eſt de præterito tempore infinito, & futuro infinito; quorum vtrumque in æternitate eſt in actu, licet in duratione hac temporali ſit in potentia. id verò quod poſtea ſubdit

E F G H

A ſubdit excellentia tua de infinitate Dei, & cætera: quia id nos non diximus, neque eam aſſignauimus rationem, vt legens inſpicere poteſt: à nobis omittatur. De duodecima verò, decimatertia, decimaquarta & decimaquinta ſolutionibus noſtris oppugnationibúſque tuis nil mihi dicendum ſupereſt, cõferant qui legerint, adhæreántque cui libuerit. Nunc accedendum nobis eſſet ad textus Ariſtotelis, in quibus vel de immortalitate vel de mortalitate loqui videtur. Sed quoniam ex lectione textus, & ex his quæ antecedunt & conſequuntur quilibet melius ſibi ſatiſfacere poteſt, quàm ex alicuius interpretationibus ſeorſum ſcriptis: iccircò lectores ad textum mittãtur, ipſique dijudicent vter ſenſus de mortalitate ſcilicet an de immortalitate magis accommodari queat: nos verò tantùm quoſdam locos notabimus, qui ſunt
B omnes ferè extra textum. primum ergo quod dicas nos dixiſſe eò quod Ariſtoteles in ſecundo de anima dixerit opinatiuum eſſe alterum à ſenſitiuo, voluiſſe ex eo loco intellectum, quo opinamur, eſſe immortalem, reuera nõ eſt ita: ſed ex ſuperiori textu, vbi dicit de intellectu & perceptiua potentia altera ratio eſt, &c. nos diximus hoc colligi. Sed quod ibi locutus ſit de intellectu humano colligitur ex eo, quod immediate ſubdit de opinatiuo & ſenſitiuo, quæ ratione diſtinguuntur. Alter locus in quo me taxat excellentia tua, eſt in textu vigeſimo tertij de anima, vbi dicitur quod hoc ſolum eſt immortale. inquis ſi hoc ſolum referatur ad intellectum poſſibilem, quemadmodum dicis in vna tuarum expoſitionum, ſequitur quod agens intelle-
C ctus ſit corruptibilis; nos verò dicimus hoc non ſequi. Nam cùm ſuprà dixerit agens eſſe nobilius patiente, & principium materia, particula ea ſolum licet referatur ad poſſibilem, non habet relationem ad agentem; quem dixerat nobiliorem poſſibili; ſed ad alias partes animæ in eodem textu vbi nos diximus Ariſtotelem loqui de reminiſcentia horum ſingularium, id eſt, ſenſibilium. infinita ferè dicit excellẽtia tua, cur ſcilicet anima ſeparata per ſpecies hîc acquiſitas non intelligit ſingulare, ſicut intelligit vniuerſale; cuius rationem dimitto, quia omnibus eſt obuia. quod verò dicis quod ſe intelligit, & Deum, quæ ſingularia quædam ſunt, miror quod non differentiam facias inter ſingularia abſtracta & ſenſibilia, quorum eſt ſenſus, & quæ intellectus non intelligit niſi per reflexionem ad ſenſum. quare etiam Theo-
D logi noſtri inquiunt, quod anima ſeparata intelligit hæc ſingularia ſenſibilia, non per ſpecies acquiſitas hîc, ſed per ſpecies infuſas intelligunt, vt dicit diuus Thomas in prima parte, vbi etiam dicit pulcherrimè de intellectione abortorum ac infantium. quomodo verò expoſitio noſtra quadret, vnuſquiſque ex Themiſtio colligere poterit; à quo nos etiam ſumpſimus eam expoſitionem. Alter etiam locus notandus, dicit excellentia tua, quod in primo de Anima, vbi philoſophus dicit, ſi anima habet operationem propriã, contingit ipſam ſeparari. quòd accepit, contingit, pro neceſſe eſt. Sed videat excellentia tua; quòd hoc ſtare non poteſt cum inferius poſitis, vbi inquit, ſi non habet operationem propriam, non contingit ipſam ſeparari. vbi, non contingit, non ſignificat, non neceſſe, quod tamen oporteret ſecundum ex-

poſitionem tuam: ſed ſignificat impoſſibile ſeu non poſſibile. ex quo colligitur, quod ſuprà acceperat, contingit, pro poſſibile eſt, vt nos expoſuimus. Alius locus eſt in quinquageſimo ſexto textu tertij de Anima, vbi dicis nos dixiſſe, quod an ſeparata anima à magnitudine intelligat abſtracta, philoſophus omiſit, tanquam rem manifeſtam. hîc dicis nos nobis cõtradicere, vbi diximus quod de operatione animæ ſeparatæ ſciri non poteſt qualis ſit. hîc nos dicimus reuera nos accepiſſe manifeſtum, pro minus dubio. deinde ſtat, quemadmodum puto, quod ſit manifeſtum, quod intelligat abſtracta, tamen quo pacto hoc fiat, & qualis ſit hæc intellectio, non eſſe compertum nobis. quare nulla ſecundum rei veritatem eſt in dictis noſtris contradictio; licet qui in malum ſenſum omnia trahit, inuenire poſſit nodum in ſcirpo, vt dicitur in prouerbio. de eo verò loco in primo Ethicorum, vbi dicis, nos nobis contradicere, non poſſum ſatis mirari; quàm in ſiniſtrum ſenſum dictum noſtrum acceperis, nec totum ſed partem recites. diximus, quemadmodum reuera eſt, philoſophum dixiſſe, quod infortunia nepotum & amicorum non faciunt fœlices & infœlices defunctos, ſi ad eos pertingunt. Hoc enim ſubditur in textu & à nobis; quam conditionem diximus appoſuiſſe philoſophum; quia in tertio de Anima in textu vigeſimo, declarauit quod non pertingunt, quia intellectus paſſibilis corruptibilis eſt. Eſtne hæc contradictio? repugnant ne hæc dicta dicenti quod non reminiſcuntur mortui ſingularium ſenſibilium? Reuera ſi alius noſtra dicta ita perperam interpretatus eſſet, ac legenda in publicum tradidiſſet; non poſſem eum non arguere malignitatis & impietatis. Verùm de me potius quàm de te hoc ſuſpicarer, quem noui mei amantiſſimum eſſe. de illo autem loco, quod quidditatem animæ ſeparatæ diximus pertinere ad primum philoſophum, cum tamen in alio loco dixerimus, ſola fide hoc ſciri poſſe, neque lumen naturale ad id pertingere, dicimus nos, quod cum prima philoſophia, ſicut dicit philoſophus in primo Metaphyſicæ, ſit ſcientia de Deo, & quam maxime Deus habet; multa pertinent ad primam philoſophiam ſecundum ſe conſideratam, quæ tamen à nobis lumine naturali capi non poſſunt, neque tradi queunt in philoſophia prima participata ab homine: nam cùm ſit ſcientia de Deo, & quam maximè Deus habet: præcipuè ad ipſam pertinet tradere quid ſit Deus; tamen à nobis pertingi non poteſt quid ſit Deus, vt etiam tu in multis locis dicis. quare non mireris ſi hoc ſpectat ad primam philoſophiam ſecũdum ſe, vt etiam videtur dicere Themiſtius in prologo Phyſicorum, non tamen à nobis pertingi poſsit. de opinione verò Solonis, quam Ariſtoteles taxat in primo Ethicorum, & ex quo loco vult excellentia tua non fuiſſe à philoſopho reprehendendum Solonem, ſi anima eſt immortalis, quia ſecundum hanc poſitionem dictum Solonis eſt verum, quod ſcilicet vltima ſemper expectanda dies homini; dicíque beatus ante obitum nemo ſupremáque funera debet. Nihil meo iudicio eſt clarius quàm huiuſce rei ſolutio. Nolebat Solon aliquem in obitu eſſe fœlicem, quia poſt obitum ei cõtingeret fœlicitas, neque de alia fœlicitate locutus eſt, quàm de fœlicitate politi-

A politica, verùm tunc eum dicebat fœlicem propter exactas operationes & fortunas, à quibus in obitu amplius non poterat decidere in infortunia. & hoc reprehendit Ariſtoteles, & contra hunc ſenſum procedunt rationes ipſius. inquit enim, quomodo in obitu verè dici poteſt qui fuit fœlix; cùm nunquam antea de præſenti verè dici potuerit eum eſſe fœlicē, &c. Deo eo verò, quod dicis extaſim eſſe infirmitatē cerebri, quia à præclariſſimis viris diſputatum abunde eſt, quòd interſit inter ægritudinem cerebri & diuinum afflatum illum, quem præter Paulum & Moyſem, quos ob reuerētiam fidei excellentia tua excipit, plurimis excellentiſſimis viris contigiſſe memoriæ proditū eſt, inter quos Plotino ſūmo philoſopho & præclariſſimi nominis B viro: nunc à nobis nihil dicendū duco. quod verò inquis conatū beati Thomæ fuiſſe vt faceret Ariſtotelem Chriſtianum; mirum quod in octauo Phyſicorum hoc non fuerit conatus; imò reprehendat eos qui dicunt Ariſtotelem adduxiſſe rationes eas ad probandum motum eſſe æternum, non tanquam neceſſarias, ſed tanquam probabiles: mirum etiam, quod Theophraſtus eius diſcipulus, quique viuam eius vocem complures annos audiuit, & relictus ſucceſſor in Academia fuerit, Themiſtius innumeríque alij conati fuerint Ariſtotelem Chriſtianum facere. quod autem dicas dictum noſtrū, quod ſcilicet anima eſſe immortalis probari poteſt ratione naturali, ſit contra fidem; quia ex hoc probari poſſet reſurrectio. Ergo & beatus Thomas, Auguſtinus, omneſq; ferè Chriſtiani, qui hoc cenſuerunt, contra fidem ſunt C locuti. Mirum certè; imò dicimus hoc maximè eſſe ſecundum fidem, quæ profitetur lumen ſupernaturale nō eſſe contrarium lumini naturali, ſed eſſe perfectionem quādam defectus luminis naturalis. Maximè ergo ſecundum fidem eſt; vt id quod inchoauit lumē naturale, neque perficere potuit, lumine ſupernaturali fidei perficiatur. Cùm ergo lumen naturale probet animā eſſe immortalem: de ſtatu verò animarum poſt mortem fluctuet, nihílque certi afferre poſſit; maximè congruum eſt, vt id lumine ſupernaturali perficiatur; neque hoc quod perfectum eſt, diſconuenit ei quod lumine naturali inchoatum eſt. Ecce quàm pulchrè & commodè conueniant omnia ſecundum noſtram poſitionem: at ſecūdum poſitionem oppoſitam, quæ vult lumen naturale perfectum eſſe; nihilque inchoare quin perficiat, valde pericu- D loſum eſt ne lumen ſupernaturale ponatur, non perfectionem, ſed deſtructionem naturalis luminis. itaque cùm nobis ſint comperta ea, quæ lumine naturali ſcimus, periculum eſt ne putemus fabulas eſſe ea, quæ dicuntur ſciri lumine ſupernaturali: hocque lumen figmentum quoddam cenſeamus. quod verò ſubdis Platonem ſenſiſſe animæ mortalitatem, à quodámque Græco te id audiuiſſe, qui Platonē ac Platonicos viderit, iudicet. Ego ex hoc minus miror, quod etiam Ariſtoteli qui preſſius eſt locutus, attribuatur hęc ſententia. In poſtrema parte nequeo ſatis obſtupeſcere quod dixeris nos poſtremis verbis noſtri tractatus arguiſſe te inſufficientiæ. Mirum certè. dixeram ego quod multa mihi ſupererant, quæ facta fuerant in tuo tractatu: in quibus dubitationes eſſe poſſent. Verùm nolle me abuti humanitate tua:

cùm ſuprà multa feciſſem verba.certè mirandum quod in tam malum ſenſum omnia noſtra amicè ad te miſſa vt caſtigarentur, interpretatus ſis, notúmque poſtmodum omnibus eſſe volueris. Nunc ſupereſt vt de tertia illa concluſione ridiculoſa & erronea pauciſſimè dicam. Primùm ridiculoſa eſt ratio probans concluſionis primam partem, quod ſcilicet non poſſit ſciri ſtatus animarum poſt mortem. Nam dicebamus quod ratio ducens ad hoc eſſent animæ operationes, ſcire ſcilicet & velle; quæ cùm non ſint ſenſibiles ex illis ſciri nō poterit. Quare inquit excellētia tua: hæc ratio contra auctorē retorquetur. nam cùm nulla ſit via ad ſciendū immortalitatē animæ, niſi ex intelligere & velle, & hæc non ſint ſenſata. ergo fruſtra nitimur ea intelligere, & velle probare animam eſſe immortalem. Erronea ergo & ridiculoſa ratio per Deum, niſi fortaſſe contradicendi deſiderio hæc ſint abs te dicta; fateor me eſſe ebriū, cui nil ridiculoſum hîc videatur, admodúmque debilis reflexio & ratio lōgè diſpar videatur: intelligere & velle, ex quibus infertur animę immortalitas, eſt illud intelligere & velle, quę in nobis experimur dū viuimus, & quæ, licet non ſint ſenſata, ex ſenſatis cognoſcuntur. at intelligere & velle ex quibus poſſumus eſſe certi de ſtatu animarum poſt obitum, eſt velle & intelligere ipſarum; ad quæ diximus pertingi à nobis non poſſe, quia nec ſunt ſenſata, nec connexionem habent cum ſenſatis, quis non viderit tam diſparem rationem. Alterum quoque ridiculum eſt quod diximus, quod ſani hominis eſt credere aliqua fuiſſe diuinitus reuelata, quibus ſimus certi de re dubia, quæ ſcitu tamen neceſſaria eſt. Nos autem diximus hoc eſſe neceſſatiò conſequens ad dicta noſtra, & eſſe verum ſecundum ſe, & eſſe neceſſarium ſecundum dicta excellentiæ tuæ. diximus nos, quod animam eſſe immortalem ſcitur ratione naturali: ſtatus animarum poſt mortem ſciri non poteſt. attamen ſtātibus his, quæ diximus, cum fœlicitas noſtra maximè ſit poteſt obitum; cognitio verò fœlicitatis tanquam vltimi finis omnium operationum maximè ſit homini neceſſaria. Deus autem, cui de omnibus eſt prouidentia etiam ſecundum philoſophos; non deficiat in neceſſariis: cur ergo non eſt ſani credere fuiſſe aliqua diuinitus reuelata: putet qui velit hoc non eſſe ſani hominis, ego puto. itaque profiteor putare me, ſaniſſimi hominis, hoc eſſe. Amplius hoc eſt verum ſecundum ſe lumine naturali, intellectus ſe cognoſcit & ſuum lumen, at ex ſuo lumine ſecundum rei veritatem inchoatio quædam eſt cognitionis, quod perficitur lumine fidei: ergo intellectus comprehendit ſe inchoare cognitionem quādam, quam perficere non poteſt, & ad quam naturalem inclinationem in ſe ſentit. cùm autem nihil ſit mancum in natura, aliquo alio lumine ſibi opus eſſe noſcit. quòd autem dicis ad lumen fidei ac ad gratiam nullam deberi in homine præparationem; dicimus nos quod quamuis nullam operationem homo operari queat ſine influentia primæ cauſæ; tamē ad habitualem gratiā acquirendam requiritur præparatio in anima ſecundum Theologos, licet & huius præparationis ſicuti cuiuſlibet rectæ actionis, primus auctor eſt Deus. quare Dicit dominus per Prophetam, conuertimini ad me, & ego cōuertar

A uertar ad vos.& de hoc videas beatũ Thomã in fine primæ ſecũdæ hoc pulchertimè declatãtẽ.Poſtremò ex dictis tuis ĩ tractatu de ĩmortalitate animę, capite vltimo,nõne hoc expreſſè ſequitur?inquis enim,quod animã eſſe immortalẽ aut mortalẽ,ſciri nõ poteſt ratione naturali.ſubdis poſtea,quod ali⁹ ſtatuẽdus finis,ſi anima mortalis,ali⁹ verò ſi immortalis.Ex his dictis ſequitur quod homo ex lumine naturali de ſuo fine eſt incertus; at ſi eſt incertus de fine qui eſt mẽſura omniũ actionũ; erit etiã de aliis actionibus incertus; at cũ diuina prouidẽtia ſecundũ Philoſophos vnicuiq; ſpeciei nõ deſit in neceſſariis,ſicut dicit Philoſophus;ergo ſecũdũ tuã ſentẽtiã ſcimus nobis opus eſſe aliquo alio lumine à naturali;nõne hoc ſequitur ex dictis excellẽtię tuę?

B quin potius hoc quaſi expreſſè dicit:hoc non appono,verba tua qui legerit, iudicet.Finẽ hîc faciã, & breuiter colligã in duobus nos inuicẽ diſcrepare. quãtum ad modũ abſtractionis intellectus à materia,in omnibus, vt video, conuenimus.ponimus vnũ intellectũ ſecundùm eſſentiam eſſe indiuiſibilẽ, ponimúſque vnum non eſſe comprehenſum à certo loco & tempore. item ponimus quod intellectio ſit in intellectu tantùm tanquam in ſubiecto, nõ tamen in corpore tanquam in ſubiecto.at apud me qui concedit iſta de intellectu,de neceſſitate debet concedere ipſam eſſe formã, quæ non ſit actus tantùm;ſed ſit actus,qui per ſe eſt,& eſt in actu;quod conſequens, vt credo, euitari nõ poteſt.at omnis talis forma de neceſſitate eſt incorruptibilis. Excellentia verò tua neſcio quonam pacto quamuis eam abſtractionem concedat in intellectu,ponit eum eſſe mortalem.Hoc verò ego capere nequeo.

C In altero deinde differimus,quod non putamus inconueniens,lumine naturali nos peruenire ad ſcientiam alicuius antecedentis;cùm tamen de conſequẽtibus, eodẽ lumine certificari non poſſimus;de qua re ſuperius longum ſermonẽ fecim⁹.Hocque putamus eſſe verè philoſophari;hancque philoſophiam,quę ſuum noſcit defectum,perfectionem animi eſſe cenſemus.illam verò quæ putat lumen naturale ſibi debere in omnibus ſufficere, negátque ſciẽtiam eius inchoatã,quia nequit pertingere ad perfectã:putamus nos eſſe philoſophiam admodum periculoſam,& quæ inſtillare animo poſſit peſtiferum & noxium infidelitatis impietatiſque venenum.& quamuis ſe cãdidam dicat,atque ſub legibus viuẽtem,veremur nos ne inflata ſit ac tumida.

D Hæc ferè ſumma eſt eorũ, in quibus viciſſim diſſentimus.Qua in re me adẽ modũ hinc mouet auctoritas tua,quẽ philoſophorũ noſtræ ætatis principẽ puto, grauiſſimíque iudicij virũ;inde verò me rationes cogũt,quas cõmodè ſolui poſſe non video.quãobrẽ cùm me ipſe colligo,cũ aſſentior tuæ auctoritati,opinionẽ verã habere me arbitror:& ex altera parte cũ me cõuerto ad rationes,ignorãtiã mihi diſpoſitionis adeſſe puto.quo fit vt omnibus cõſulã tuæ potius auctoritati aſſentiri,quàm noſtris ineptiis; quas,excellentiſſimè vir,putato tanquã præludiũ quoddã fuiſſe veræ pugnæ ac certaminis: quod tibi futurũ cõiicio ex his quæ dicis in luculẽtiſſima hac apologia,cũ clariſſimo philoſopho Auguſtino Sueſſano,cũ quo veram pugnam ineas oportet. Nos ſatis ſupérque præluſimus: tu benigno vultu,quicquid id eſt, perlege ac caſtiga.Vale præceptor mi honorandiſſime.

NON DARI QVARTAM FIGVRAM SYLLOGISMORVM SECVNDVM OPINIONEM

B

Galeni, Ad Oddum de oddis.

ETSI (vt probè noſti) ſum publicis adeò occupationibus implicatus, vt vix reſpirandi ſpatium habeam, non potui tamen manum continere, quin pauca hæc conſcriberem, quæ memoria repetere potui, ex antiquis ſtudiis meis longo iam diuturnóque temporis ſpatio intermiſſis; nam euoluẽdi codicem aliquem tempus vllum non habeo. Vidi quę accuratè ſanè doctéque abs te ſcripta ſunt, vt ſententiam haberi probares de quarta ſyllogiſmorum figura. ego è contra pauca quædam conſcribam ſumpta è medià Ariſtotelis diſciplina; in quibus facilè cuiuis cõpertum eſſe poterit, eam terminorum complexionem, quam adinuenit Galenus, neque ſecundum naturam eſſe poſſe, neque etiam ex ea complexione, ſeu ſyllogiſmo illam concluſionem ſequi ſecundum materiam, quam exiſtimauit Galenus: paucis rem agam, cum parum habeam ocij. Nullus ignorat omnem artem, omnémque diſciplinam primò verſari circa ea, quæ ſunt per ſe, & ſecundum naturam; ea verò quæ ſunt per accidens, non niſi ex ſequela quadam, quatenus ſcilicet ordinem quendam habent ad ea, quæ ſunt per ſe, & ſecundum naturam à ſcientiis diſcipliníſque omnibus cõſiderari: Huic addas id, quod dicit Philoſophus in primo poſteriorũ, vbi probat, quod in terminis non poſſumus in infinitum procedere, quod etiam tangit in ſeptimo libro Metaphiſices: prædicationes. ſ. eas, in quibus pręedicatum formam dicit, & ſubiectum materiam, eſſe per ſe, id eſt, ſecundum naturam; illas verò eſſe per accidens, in quibus aut ſubiectum de accidente prædicatur, aut accidens de accidente alio. homo eſt muſicus, ſi quis dicat, prędicationem per ſe, & naturalem adfert, è cõtra ſi dixerit, album eſſe hominem, aut muſicum eſſe album, per accidens prædicationes in medium profert; non enim muſicus eſt homo, quia homo inſit muſico; ſed quoniam is cui accidit muſicum eſſe, eſt homo. ſic item albus eſt muſicus, quia is, cui accidit eſſe album, eſt

Margin letters: C (beside "accuratè ſanè doctéque…"), D (beside "ſecundum naturam à ſcientiis…").

muſicus.pari ratione quoniam vniuerſalia habent rationem formæ, minus E
vniuerſalia materiæ,ideo ſecundum naturam,& per ſe ſuperiora in eadem coordinatione de inferioribus prædicantur; inferiora verò de ſuperioribus minimè,vt inquit Porphyrius. quamobrem indirectæ prædicationes dicendæ ſunt,niſi ſecundum quid; abſolutè verò pronuntiandum eſt ſpeciem de genere nō poſſe prædicari,neque inferius aliquod de ſuperiori.His addatur tertium in definitione ſyllogiſmi, cum dicitur ſyllogiſmum orationem eſſe in qua quibuſdam poſitis neceſſe eſt aliud euenire,& cet. illud aliud, quod euenit quibuſdam poſitis,nihil aliud eſt,niſi ea concluſio, quæ per ſe primò ſequitur ex pręmiſſis illis.quod ſi qua ex conſequenti ſequatur,ac veluti per primum,non eſt dicendum ſequi ex propoſitionibus illis per ſe, & ſecun- F
dum naturam,ſed artificio quodam,neque de ea aliquam conſiderationem eſſe debere, cum figuræ conſtituuntur, ſed tantùm de prima concluſione, quæ primò ſequitur quibuſdam poſitis,&c.hęc omnia ſunt veluti principia quædam logices diſciplinæ,quæ nullus,qui Peripateticus dici velit, ignorare debet:quibus conſtitutis facilè quicunque intelligere poterit,quartam figuram ſecundum naturam eſſe non poſſe, duabus de cauſis: nam neque ea complexione terminis ſecundum naturam,& vera prædicatione diſpoſitis, vllo pacto accommodari poteſt;neque etiam ſi accōmodaretur,ex ea complexione terminorum primò,& ſecundum naturam deduci poteſt ea concluſio,quam putat Galenus;ſed alia in prima figura. primum euidentiſſima ratione probatur,nam ſi A. de C.vera prædicatione,& ſecundum naturam G
pędicatur:impoſſibile eſt,quòd illud,quod eſt cōſequens ad A.id eſt quod de.A.ſecundum naturam prædicetur,ſit antecedēs ſecundū naturā ad C.ita quod. C.ſecundum naturam de eo prædicetur: nam quidquid prædicatur de prædicato,prædicatur etiam de ſubiecto,vt dicit Ariſtoteles in prædicamentis.& ſi prædicatur.B.de A. prædicabitur etiam de C.non ergo.C.de eo poterit ſecundum naturam prædicari; nihil namque eſt prius, & poſterius ſeipſo. ecce ergo quàm euidenti ratione demonſtratum eſt, eam terminorum compoſitionem nullo pacto poſſe accommodari terminis ſecundum naturam diſpoſitis; & iccirco eam figuram naturalem eſſe nō poſſe, & ideo ab Ariſtotele omiſſam.non enim fuit philoſophorum omniū princeps tam tardi,ac hebetis ingenij,vt facilè intueri nō potuerit,præter tres complexio- H
nes terminorum,de quibus mentionem fecit, hanc quartam reliquam eſſe; nam vt dicit ipſe in primo priorum,vbi tractat de inuentione medij; ſi conſequens maiorem extremitatem repugnabit minori, vel conſequēs minorē repugnabit,ac oppoſitum erit maiori,fit ſyllogiſmus in ſecūda figura negatiuus:hæc ergo complexio eſt naturalis.vel medius terminus vtrique extremitati ſubiicitur,& hæc compoſitio eſt tertiæ figuræ, & eſt naturalis; nam antecedens maiorem eſt idem cùm antecedēte minorem,& eſt ſyllogiſmus particularis in tertia figura, & vtraque figura eſt ſyllogiſmorum imperfectorum,qui ſcilicet aliquibus egent, vt videātur neceſſarij.neque ſtatim euidentes ſunt per dictum de omni, & dictum de nullo; naturales tamen,quia

illæ

A illæ complexiones terminorum accommodari poſſunt terminis ſecundùm
naturam diſpoſitis.alia complexio terminorum eſt,ſi medius terminus prę-
dicetur de minori,& ſubiiciatur maiori,veréque ſit medium inter extremi-
tates poſitus, & complexio eſt primæ figuræ omnium perfectiſſimæ, cuius
ſyllogiſmi nullo egent,vt videantur neceſſarij;ſed confeſtim euidentes ſunt
per dictum de omni,& dictum de nullo.nec refert, ſi quando hæ figuræ ac-
commodētur terminis etiam præpoſterè,& contra naturam diſpoſitis, vt ſi
dicam,omne animal homo, omne corpus animal, ergo omne corpus ho-
mo:hoc.n.ſimile eſt,vt ſi re quapiam naturali vteretur aliqua ars, eámque
vſui ſuo accommodaret:nec tamen propterea dicendum eſſet, eam rem nō
B conſtare natura,quamuis arti accommodata eſſet.quartam complexionem
reliquam eſſe ex vi terminorum trium, nulli vel tardioris ingenij non com-
periū eſſe poteſt,vt ſcilicet medius terminus ſubiiciatur minori,& prædice-
tur de maiori.hanc Ariſtoteles reliquit, arripuit Galenus. Omiſit ſummus
philoſophus,quoniam illa complexio terminis ſecundum naturam diſpoſi-
tis,de quibus primo,& per ſe agit logicus, nequit vllo pacto accommoda-
ri:arripuit Galenus, vt videretur in medium attuliſſe rem nouam quæ Ari-
ſtotelem latuiſſet;danda venia tanto viro,nam plerique omnes,& excellen-
tes homines ſtudioſi gloriæ eſſe ſolēt etiam plus iuſto. Hactenus probatum
eſt eam terminorum complexionem non eſſe naturalem, quia terminis ſe-
cundū naturā diſpoſitis nullo modo accōmodari poteſt. nunc perſpicuò o
C ſtendā,ex ea cōplexione terminorū nō fieri ſyllogiſmum,ex quo primò, &
per ſe ſequatur illa cōcluſio,quā putat Galenus ſequi in quarta figura: verū
vt totùm hoc melius intelligatur, paucis repetam ea,quæ dicit philoſophus
in ſecundo priorum ſtatim in veſtibulo eius libri,vbi agit de potentia ſyllo-
giſmorum.inquit ibi,quoſdam eſſe ſyllogiſmos,ex quibus plures concluſi-
ones ſequuntur, quoſdam verò, ex quibus vna tantùm concluſio ſequitur.
omnes ſyllogiſmi,quibus concluditur concluſio vniuerſalis affirmatiua,ſeu
vniuerſalis negatiua,ſeu particularis affirmatiua, plures cōcluſiones efficere
poſſunt,quæ ſecundæ ſunt,& per primam ſequuntur,conuerſæ ſcilicet con-
cluſionis primæ,& ſubalternæ vniuerſaliū concluſionū.at ſyllogiſmus,quo
cōcluditur particularis negatiua,in vnā tantum concluſionē poteſt, nā par-
D ticularis negatiua nō conuertitur.Hæc Ariſtoteles nūc ad rem deueniam,ſi
quis ſyllogiſmū hūc cōſtituat,omne.C.eſt.B.omne.B.eſt.A. (dicit Galen9)
quod ſequitur in quarta figura ſecūdum naturā,& per ſe, quod aliquod.A.
eſt.C.Nos verò dicimus,quod cuiuis etiam cōniuētibus oculis intuenti per-
ſpicuum eſt,quod per ſe,& primò non ſequitur quod aliquod.A.eſt.C. Sed
quod omne.C.eſt.A. & cōcluſionis ſequela euidens eſt per dictum de om-
ni.per hanc concluſionem ſequitur, & eius conuerſa, ſcilicet quod aliquod
A.eſt.C. non per quartam figuram, ſed per primam; cuius potentia eſt, vt
primus eius modus ad plutes concluſiones ſe extendat, quarum vna tan-
tum per ſe ptimò ſequitur ex ea terminorum complexione, aliæ ve-
rò per accidens,ideſt,per primam concluſionem. hoc adeò clarum eſt vt

nulla egeat probatione. quis enim ambigere poteſt vir ſanæ mentis in re E
tam perſpicua? non igitur hæc quarta figura naturalis eſt, tum quia ea complexio accommodari non poteſt terminis ſecundum naturam diſpoſitis; tum quoniam ea concluſio, quam putat Galenus, non ſequitur ſecundum naturam, id eſt, per ſe, & primò, ſed alia in prima figura, & hoc per accidens; non in quarta, ſed in prima figura, vt ex his quæ dicit Ariſtoteles in ſecundo priorum quiuis intueri poteſt. Reliquum eſt, vt pertingam ea, quæ obiicis de quibuſdam ſyllogiſmorum modis; quos quia inutiles ſunt in tribus figuris, vis tu reducere ad figuram quartam. nam ſi dicam nullum C. eſt B. omne B. eſt A. proculdubio in prima figura nil ſequitur, ſequitur tamen in quarta, quod aliquod. A. non eſt C. laudo vehementer ingenium tuum, ſingularémque obſeruantiam, qua Galenum medicorum excellentiſſimum merito quodam iure proſequeris; vellem tamen vt rationem haberes ſummi philoſophi, quem omnis antiquitas ſemper eſt admirata, eúmque ſibi præcipuum magiſtrum aſciuerit. non latuit Syllogiſmorum modus ille Ariſtotelem; nam in primo priorum inquit; ſi altera propoſitionum fuerit vniuerſalis negatiua, & altera affirmatiua, ſiue poſterior hæc vniuerſalis ſit, ſeu particularis, fieri ſyllogiſmum vel per ſe, & ſecundum naturam maioris extremitatis ad minorem in modis vtilibus; vel minoris ad maiorem in modis inutilibus; nam conuerſis propoſitionibus, vel eorum altera, & tranſpoſitis, ſi opus fuerit, omnes modi illi reducuntur ad primam figuram, ad modum. ſ. quo maior eſt G
vniuerſalis negatiua, & minor particularis affirmatiua: hæc ferè Ariſtoteles. Ad rationem nunc deuenio: ſi dicam nullum. C. eſt B. omne B. eſt A. ergo, &. C. dico hunc modum, & hanc complexionem eſſe non quartę, ſed primæ figuræ, & eſſe inutilem; quia mutatis terminis ſequitur concluſio vniuerſalis negatiua, & vniuerſalis affirmatiua, arte tamen quadam efficitur vtilis ſi fiat ſyllogiſmus minoris extremitatis ad maiorem; vt ſi colligam aliquod. A. non eſt. C. quamuis ergo in concuſione. A. ſit ſubiectum, & C. prædicatum, non tamen in ea complexione terminorum. A. eſt minor extremitas, & C. maior, ſed econtra, quia ſecundum naturam minor extremitas non poteſt medium continere, quod prædicetur de maiori. fit ergo ſyllogiſmus in prima figura inutilis, ſi quæramus concluſionem na- H
turalem, in qua maior de minori prædicetur; ſed vtilis, ſi fiat præpoſtera prædicatio, minoris. ſ. de maiori: neque propterea dicemus hunc modum eſſe in alia figura, quàm in prima; quia eſt inutilis ad concluſionem per ſe, & ideo applicandum eſſe figuræ non primæ; nam pari ratione ſi dicam, aliquod B. eſt. A. nullum. C. eſt. A. ergo &. C. vtique modus hic inutilis eſt in ſecunda figura; quia maior propoſitio eſt particularis, neque poteſt colligi cõcluſio, neceſſariò ſequens maioris ad minorem extremitatem; fit tamen concluſio minoris extremitatis ad maiorem ex regula à philoſopho habita, de qua ſuperius memini. an propterea dicemus hunc modum, quoniam artificio quodam efficitur vtilis, non eſſe in ſecunda figura? minimè omnium

A nium: nam non poſſumus modum hunc accommodare quartæ figuræ, vt perſpicuum eſt; erit ergo in ſecunda figura per ſe inutilis, per accidens vtilis. pari modo ſi dicam omne. C. eſt. A. nullum. C. eſt. B. ergo, & C. vtique modus hic ſyllogiſmi inutilis eſt in tertia figura; quia minorem habet negatiuam, & nulla concluſio deduci poteſt maioris extremitatis ad minorem; vtilis tamen eſt in cõcluſione præpoſtera, minoris ſcilicet ad maiorem. erit ne modus hic in quarta figura, quia inutilis eſt in tertia figura? minimè omnium, ſed erit modus tertiæ figuræ per ſe incommodus, commodus per accidens. pari ergo ratione modus ille primus, ſi dicam, nullum. C. eſt. B. omne B. eſt. A. eſt modus primæ figuræ inutilis per ſe, ad

B concluſionem præpoſteram vtilis. Nõ ergo propterea concludendum eſt, ergo dari figuram quartam ſyllogiſmorum naturalem. Hæc ſunt quæ memoria repetere potui ex ſtudiis, quæ per xxv. annos intermiſi. doctiores, & minus occupati quàm ego plura præſtare poterunt, vix pauca hæc ego calamo præcipuè conſcribere potui.

Vale.

DE HOMOCENTRICIS AD HIERONYMVM FRACASTORIVM.

IOANNES Baptiſta Ramuſius noſtri amãtiſſimus,
tuíque in primis ſtudioſus, mihi legendum tradi-
dit opuſculum tuum, in quo præclarè complexus
es vniuerſam cœleſtium motuum rationem, nullis
adhibitis eccentricis orbibus, aut epicyclis ſphęris:
cuius operis lectioni (quamuis ſummopere cupie-
bam intelligere ea, quæ tu ac Turrius noſter ſum-
mo ingenio, ac ſingulari bonarum artium peritia
præditi ſuper ea re commenti eratis;) ſuperioribus G
tamen menſibus dare operam non potui propter
maximas occupationes publicas, quibus detinebar. proximis verò diebus,
cum à collegio noſtro decem virûm impetraſſem, vt rus concedere poſſem,
aliquótque dierum vacationẽ haberem; nihil mihi prius fuit, quàm omnes
hoſce dies cõſumere in præclariſſimi huius operis tui lectione. ac equidem
ſatis verbis adſequi non poſſem, quàm magnam ceperim voluptatem, quan-
táſque Deo immortali gratias egerim, quòd noſtra tempeſtate deformitas
ea ac turpis, vt ita dicam, ignominia, quam priorum aſtrologorum auctori-
tas diuinis corporibus illis inuſerat, opera veſtra ablata ſit. mihi certè, vt ve-
rum fatear, nũquam potuit à grauiſſimis etiam auctoribus perſuaderi, eam
eſſe figuram, eóſque motus cœleſtium corporum, quales Ptolomęus cæte- H
ríque aſtrologi prodiderant nobis: ac ex eo motu cuius poli eſſent in Zodia-
co, cuíque Ariſtoteles atribuit motum planetarum in latitudinem, præſagi-
bat animus poſſe fortaſſe quidpiam reperiri, quod in hanc rem eſſet. qua de
re ſæpe memini me locutum fuiſſe cum noſtro Turrio. perlegi igitur totum
opuſculum tuum hiſce diebus, quibus ruſticatus ſum cum Marco Anto-
nio Flaminio elegantiſſimi ingenij viro, quem noſti. admiror equidem
vniuerſam hanc quam commenti eſtis, rationem, nihilq́ue omiſſum pu-
to, quod faciat ad perſpicuitatem ordinémque totius operis. verùm vt
amici officio tecum fungar, ac ne probem ea quæ non ſatis intelligo; non-
nulla ſunt in tuo hoc opuſculo, quæ mihi non ſatis ſunt explorata, ea paucis

perſtringam

A perſtringam, tum vt tua opera ea ego melius intelligam, tum vt tutè operam des, ne quid ſit in hoc opuſculo tuo (multos etenim aduerſarios eſt habiturum) quod iure reprehendi queat. ſcis quantopere omnes nouis inuentis, ac aliorum gloriæ ſoleant inuidere, & quàm ægrè illi, qui in quapiam diſciplina conſenuerint, ſenes fateantur ea delenda eſſe, quæ imberbes didiſcere; ne ego pluribus re detineam, paucis ſingula quæque annotabo, quæ mihi dubitationem faciunt.

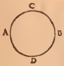
Dicis in prima ſuppoſitione, tres eſſe motus quibus recta corpora ferantur, ante, & retro, ſurſum deorſum, deſtrorſum, ſiniſtrorſum; vide ne hoc calumniam patiatur; nam motus hi non videntur ineſſe natura rectis cor-
B poribus, ſed animalibus quæ ſecundũ locum mouentur, qua ratione anima videtur quodammodo attingere motum circularem, cum ſecũdum omnes differentias poſitionis moueat, vt ex ſecundo libro de cœlo à Philoſopho colligi poteſt.

Dicis item quod ſecundum naturam tres ſunt motus circulares, diurnus inquam, & is cuius poli ſunt in coluro ſuperiori, iſque cuius poli ſunt in Æquinoctiis, motum verò obliquum, quo nunc mouentur planetæ, eſſe per accidens in natura. Vide ne nonnullis videaris vti principiis geometricis in demonſtratione concluſionis Phyſices: ſimúlque ne videaris contradicere Ariſtoteli & Platoni ſummis philoſophis, qui cum doceant nos, plures motus cœleſtes eſſe ob generationem, & corruptionem horum in-
C feriorum entium, præcipuè tamen atribuunt viciſſitudinem hanc motui huic obliquo, ſic Ariſtoteles in ſecundo libro de generatione, & Plato in Timeo, qui etiam atribuit animæ totius, poſtquam per numeros harmonicos eam diſtinxerat, figuram græcæ literæ .X. quæ poſtea in orbem conuoluta, duos hos motus nobis refert, diurnum inquam, & obliquum ſub Zodiaco circulo: quod ſi Sol Planetæque cæteri per ſe & ſecundum naturam mouerentur, vel ſub æquinoctiali circulo, vel ſub vtro volueris coluro, maximè certè incõmodus eſſet motus ille viciciſſitudini huic generationis, & corruptionis: nam ſub æquinoctiali ſi fuerit ad nullam inquam partiũ terræ accederet, nec ab vlla recederet Sol, verùm eodẽ modo omnes ſemper reſpiceret. ſi verò ſub vtrouis coluro moueretur, & æſtate continuus
D dies eſſet habitantibus ferè omnibus citra æquinoctialem plurium menſium, pauciorúmve, hyeme verò continua nox. itidem viciſſim habitantibus vltra æquinoctialem, hic verò ſolis planetarúmque motus, vt quiuis perſpicere facilè poteſt, maximè incõmod⁹ eſſet generationi, cõſeruationíq; rerum generabilium, quamuis ergo ratione geometrica propter tres lineas tantùm quæ ſe interſecari poſſunt in centro ad angulos rectos, aliqua coniectura fieri poſſet eius quod tu dicis, ratio tamen hæc non eſt ex propriis naturæ principiis ſumpta; imò natura officit ob ea quæ dixim⁹, & quãuis Ariſtoteles in primo libro de Cœlo ex figuris ſimplicibus eliciat motus ſimplices: conſonat tamen concluſio ea ſenſui, nam circularem, & rectum motum ineſſe conſpicimus ſimplicibus corporibus, quare non eſt

par in vtraque argumentatione ratio. E

Dicis in ſuppoſitione ſecũda, quod impoſſibile eſt eundem orbem moueri per ſe à duobus intellectibus, quia idem ſimplexque corpus duas naturas habere non poteſt. vide ne hæc ratio plurimis neceſſaria non appareat. Nam cùm inferiores intellectus intelligant primùm per eſſentiam primi, quæ eſt in omnibus ſicut forma intelligibilis in intellectu intelligente, nihil videtur officere, quin intellectus ſeu anima primi orbis, quæ eſt forma aliarum inferiorum moueat per ſe inferiores orbes, ſiue is motus immediate ſit à prima anima ſiue à propria cuiúſque orbis pro vt formatur à prima, præſertim cum motus circulares, quemadmodum dicit Philoſophus in ſecundo libro de Cœlo, non differant ſpecie, ſed tantùm numero. F

Dicis in tertia ſuppoſitione, quod inferior ſphæra à ſuperiori non per ſe mouetur, ſed per accidens, & quod motus ille eſt vectio, ad quam in ſphæris illis ſufficit ſolus contactus, cum nulla ſit in eis repugnantia & contrarietas. Vide ne hæc ſuppoſitio, niſi aliud addatur, calumniam patiatur, nam ſecundum ſententiam philoſophi in libello de motibus animalium, id quod mouetur indiget aliquo quieſcente, nam & niti, ſeu quieſcere oportet rem mobilem in eo, à quo motus immediatè ad ipſam peruenit, atq; etiam præter hanc quietem extrinſeco quodam eget quieſcente, cui motor nitatur, niſi in ſe ipſo immobilis fuerit; ſi ergo ſphera quæpiam inferior moueatur ſuper polos. A. & . B. motus verò ſit in. C. impoſſibile eſt meo iudicio, quod ſuper eiſdem polis vehatur ſphera hæc in partem oppoſitam, verbi gratia in D. nam in eo motu vectionis ſecundum nullum ipſius punctum quieſcit ſeu nititur in ſuperiori ſphera. imò ſecundum omne punctum in oppoſitam partem mouetur. quamobrem puto ego motum hùc vectionis accommodari poſſe omnibus ſpheris aliis, præterquam illis orbibus, quos tu ponis, & ſupra octauam ſpheram, ſi mouetur octaua ſuper polis Zodiaci, & in quibuſdam planetis, ne ſcilicet. A. vehantur in latitudinem, illi enim duo motus oppoſiti ſunt ſuper eiſdem polis, & tamen inferior orbis vehitur à ſuperiori immediatè in partem oppoſitam illi, ad quam per ſe mouetur, cæteris verò accommodari poteſt meo iudicio. Nam poli circumducentis octauæ ſphæræ non ſunt ſub polis primi orbis, qui diurno motu mouet, ſed ſub æquinoctiis; poli item circitoris, qui proximus eſt circumducenti, non ſunt ſub æquinoctiis, ſed ſub volucro ſuperiori, quare alter alterum vehere poteſt, cum ſecundum polos quieſcat in proximo ſibi orbe ſuperiore à quo vehitur; at in illis duobus in contrariam partem motis, ne inferior planeta, ſeu ſphæra octaua moueatur, in latitudinem hoc dici non poteſt, vt oſtendimus. G H

Nollem in xiij capitulo irrideres eos, qui dicunt Deum pluuiæ cauſam, & quæ ſubdis de prophetis, ne arguaris impietatis ab illis, qui omnia in malam partem accipiunt.

Item reprehendi poſſet id quod dicis habitantes ſub polis, quibus dies eſt ſex menſium habere certum meridianum.

Item

A Item quod dicis recedente ſole à Tropico diminuitur calor,quinimo augetur propter diſpoſitionem poli.

Dicis ne orbis planetæ à circumducente moueatur in latitudinem ſimul cum circitore; eſſe ſupra planetam orbem contranitentem. dubitationem habet motus hic cõtranitentis, nãcùm omnis motus circularis ſit circa centrum,ídque intẽdat motor,is qui circulariter mouet vt cẽtrum ambiat; motus hic contranitentis nunquã adſequitur quod intendit: nam nunquam cẽtrum ambit motu ſuo,quin potius retrocedit,vt dicis: hãc enim cauſam ponis quod declinationes ab Æquinoctiali minuuntur, præter motum octauæ ſphęræ.

B In his quæ dicis de motu ſolis, dubitatio eſt, ſi poli motus proprij ſolis ſunt poli eclipticæ, cur per motum circitoris ſol non pellatur modo in Meridiem ab ecliptica,modo in Septentrionem: nam contranitens nihil officere poterit,cum medius circulus circitoris reſpiciat polos contranitentis,qui ſunt ſub æquinoctiis.

In his quæ dicta ſunt de luna; orbis ille infra lunam poſitus, cuius pars denſior ſicut zona lunæ obuia in quadratis aſpectibus facit lunã maiorem, & nobis propinquiorem videri, dubitationem habet, cur cùm ſingulis quibúſque menſibus ſoli aliíſque ſtellis ſit obuius,non faciat eandem apparentiam,ac nos fallant quemadmodum luna.

In his quæ de Ioue ſunt dicta, orbis ille ſupremus ſuppoſitus ſaturno ne C motus Saturni Iouem pertingat, dubitationẽ habet:nam ſi vnius orbis vnus item eſt motus, orbis hic vnico per ſe mouetur motu:vnus autẽ motus non videtur, poſſe officere niſi vnico Saturni motu,ne is ſcilicet Iouẽ pertingat. Saturnus verò pluribus mouetur motibus, vt manifeſtum eſt, cur ergo alij motus Saturni præter illum cui officit ille orbis non perueniunt ad Iouem? eadémque dubitatio eſt in omnibus aliis planetis.

In motu omnium planetarum,qui retrocedunt ob circitoris motum,dubitatio eſt,cur per motum circitoris non moueantur in latitudinem tot gradibus vt minimùm, quot retrocedunt, nam cum æquali, & vniformi motu circitor moueatur,ac circunducatur, item à circunducente motu vniformi ſphęricáque figura ſibi omni ex parte æqualis ſit, ac eadem : vtique circitor D motu ſuo deberet in latitudinem vehere planetam, eiúſque polos, per totidem gradus,& amplius,quot eum retrocedere facit, nam proprius planetæ motus obſtat retrogradationi,motui vero in latus nihil officit.

Dubitatio eſt in ratione quã adducis contra eccentricos, inquis.n. quòd ſol non æqualiter recederet ab ęquinoctiali,in hyeme, cum eſt in antapſide, & in æſtate,cum eſt in apſide:ratio hæc calumniam patitur, nam reſpõderet Ptolemæus,licet ſol non æquali ſpacio recedat,recedit tamẽ æquali, & proportionali parte circuli,ſeu ſpheræ,nam ſi à cẽtro terræ ad antapſidẽ protrahatur linea,eáq; ſemidiameter deſcribat circulũ,item ſi à cẽtro terræ protrahatur linea ad apſidem eáque ſemidiameter deſcribat circulũ, longe maior erit hic poſterior circulus priore, quare ſi protrahatur linea à centro terræ

ad punctum prioris circuli, quod eſt ſub æquinoctiali, item ad punctũ antapſidis à cẽtro terræ altera linea, in priore circulo, itidem in poſteriore circulo, qui maior eſt, ſi protrahatur linea ad punctum eius circuli quod eſt ſub æquinoctiali, & ad punctum apſidis alteri: vtique pars inter duas lineas in priori circulo, qui minor eſt, eſt minor, ea quæ intercipitur inter duas lineas, in poſteriori, & maiori circulo, proportionales tamen inter ſe ſunt, eandem etenim proportionem vtraque habet ad ſuum circulum, quod ratione manifeſta probatur, nam ſi priores duæ lineæ fuerint protractæ ad octauam vſque ſpheram, & item poſteriores duæ ad octauam ſpheram, pars meridiani intercepta inter duas priores ab æquinoctiali ſcilicet & tropico capricorni, eſt æqualis portioni Meridiani interceptæ inter duas poſteriores, ab æquinoctiali inquam, & tropico cãcri, & hoc voluit Ptolemęus, cum dixit, quòd vtrinque recedit ab æquinoctiali per ſpacium æquale, id eſt, proportionale: nam cũ moueatur velocius verſus antapſidem, quàm verſus apſidem ſequi putat Ptolemęus, quòd peragat minus ſpaciũ, & iccircò etiã quod minus recedat ab æquinoctiali, proportionale tamen eſt minus illud ſpaciũ maiori. E F

Hæc ſunt, quæ præſtare poſſum ego pro iure amicitiæ, quæ mihi tecum intercedit; ego inquã, qui occupationibus multis detineor, & qui iam quindecim, & amplius annos hæc ſtudia intermiſi, quæ nunc penè oblita, vt potui in memoriam reuocaui. tu pro tua peritia in omni diſciplinarum genere acutius rem omnem perpendes, dabiſque operam, vt hoc opuſculum in lucem prodeat nulli calumniæ obnoxium, quòd vt facilius facias, dicã quæ mihi addenda viderẽtur in ſuppoſitionibus tuis; nam non vereor ne tecum poſſim tranſgredi pudoris terminos. An motus obliquus ſit per accidens, an per ſe in natura, tute hoc conſiderabis, hoc namque inuentioni tuæ negotium nullum facit, ſed quæ magis officiunt, ſunt, vt reor dubitationes eæ, cur ſcilicet motus ſuperioris planetæ non pertingant inferiorem, cur circitor non moueat planetam, in latitudinem per ſpacium per quod retrocedit, & huiuſmodi alia; iccircò quamuis recte, vt reor, ſuppoſueris vnicum motum ab vno intellectu primo & per ſe eſſe, & quod intellectus moueat motu vniformi, nam diformi motu mouere non poſſet, neque etiam diuerſo motu, niſi in mobili, vel in motore eſſet mutatio, maiori etenim nixu, vt ita dicam, moueret cum velocius citat, quàm cum tardius; hæc rite ſuppoſita ſunt; non mihi diſplicet illud etiam quod ſolo contactu ſuperior orbis vehat inferiorem, cum ſcilicet polus inferioris vehi poteſt à ſuperiori, vellem tamen illud addi, quod ſicut ſolo contactu vehere poteſt, poteſt etiam non vehere, nam cum leuiſſimæ ſint ſuperficies eorum corporum, conuexa inferioris, & concaua ſuperioris; nihil obſtat inferiorem non vehi à ſuperiori. vellem itidem aliud addi, cauſæ genus, finalis inquam, nam corpora cœleſtia, vt dicit philoſophus in ſecundo de Cœlo, non mouentur à natura tantùm, ſed ab anima, & intellectu, qui mouet ſecundum præcõceptum finem, tótque motibus, & his motibus ſuum quæque orbem citat, quot quibuſque attingere queat finem præconceptum. his addendum puto, id quod dicit Auerroës G H

A uerroes in duodecimo metaphyſicæ, quod ſcilicet motus vniuſcuiuſq; planetæ, eſt ſicuti motus particularis artis quæ deſeruit motui primi motoris tanquam principi arti, & architectonicæ. Hæc ſi quis ſuppoſuerit præter ea, quæ tu ſupponis ex cauſa finali, poterit ſoluere dubitationes, quæ inuentioni tuæ officere poſſunt; quandoquidem non eſt neceſſe ſuperiorem inferiorem vehere, neque ſecundum omnem partem eodem modo vehere, ſed poteſt in tantum hoc facere, in quantum ratio finis præconcepti id exigat. ideóque planetæ qui veluti attes quædam particnlates ſunt inter ſe diuiſæ, proprium quæque finem habentes, non ita ſe habent, vt ſuperioris motus inferiotem attingat, neque etiam neceſſe erit ponere contranitentes, neque

B deduci poterit, quòd in latitudinem moueantur per ſpacium, per quod retrocedunt. Hæc ego adderem; verùm tu perſpicatius totam rem perpendes, mihíque reſcribes quid ſentias, nam vehementer cupio exploratum habere, quid ſit ſentiendum de his cœleſtibus motibus.

HIERONYMVS FRACASTORIVS GASPARI CONTARENO S.

QVOD tam benignè, támque ſedulò commentaria F
noſtra de ſtellis perlegiſti clariſſime Gaſpar, ego
quidem & maximas tibi gratias habeo, & mecum
magnopere gaudeo: & tu enim maximam quandã,
& non vulgarem in me beneuolentiam oſtendis, &
ego id mihi cumulatè videor cõſecutus, quod me-
cum ſemper deſideraui. nam cùm noua admodum
ea eſſent, quæ circa ſtellas ſcripſiſſem, in quibus nec
mihi ſatis fidẽdum ſoli eſſet, ſemper quidem opta-
ui aliquem dari mihi, qui ea poſſet, ac vellet diligẽ-
ter examinare: in quo qui te magis idoneus videretur, ego quidem neminem
cognoſcebam. non ſolùm enim aſtronomo, quod & aliqui alij fortaſſe præ- G
ſtent, ſed & philoſopho ea res indigere videbatur, quorum vtrumque in te
eſſe longè ſupra communem conſuetudinem pernoſcebam: quamobrem
ipſe quidem mecum optabam id negotij ad te deferri, poſcere autem nun-
quam auſus fuiſſem, tum quadam qua te proſequor, reuerẽtia, tum quòd in
iis te videbam occupatiſſimum, quæ ad Reip. adminiſtrationem pertinent,
præſettim eo in decemuiratu grauiſſimo, ac laborioſiſſimo cõſtitutum. igi-
tur hoc magno quidẽ, ſed tacito deſiderio plures dies perductus fui: quum
tu vltro & librum à me popoſciſti, & otium legendi captaſti, voluiſtique nõ
ſolùm primum legendi laborem ſubire, ſed & ſecundum ſcribendi quæcũ-
que aut à maleuolis carpi, aut vlli ſuſpecta eſſe poſſent, aut demenda, aut ad-
denda viderentur, ne tu vlla in re aut honori meo, aut beneuolentiæ deeſſes, H
quo neque humanius quicquam, neque mihi gratius fieri potuiſſet. cum ve-
rò ptæclariſſimam illam epiſtolam tuam Ramuſius mihi aliquantiſper ſe-
rus dediſſet, audiuiſſemque iam te Venetias rediiſſe, atque in publicis occu-
pationibus detineri, mecum diu anceps fui, num ad te reſpondens tertium
tibi laborem iniungerem, quod certè tum inhumanum, tum temerarium vi-
debatur, cum nec niſi longiſſima epiſtola fieri poſſet. mecum tamen ipſe cõ-
ſiderans quanta parſimonia, quantáque diligentia horas partiri ſoleas, eſſeq;
id ingenij tibi, quod & Reipub. ſimul, & literarum ſtudiis facere ſatis poſ-
ſit, volui ad te reſcribere, vt & ſimul ſignificarem, quanto me officio obliga-
ueris, & eorum, ſi poſſem, rationem redderem, quæ tu in dubium reuocaſti,

quæ

A quæ quoniam ſerie ſcripta à te ſunt,eodem ego ordine recenſebo, ac tecum, quo potero breuius examinabo.

Scribebam in primis ſphęricorum corporum motus tres principales eſſe, qui ſeſe ad rectos angulos ſecẽt ea inter alia ratione,quòd ſphærica corpora termini ſunt rectorum , recta autem cum moueãtur,ſecundum tres dimenſiones,& ſpherica ſimiliter moueri. hanc tu rationem infringi poſſe ſcribis, quoniam ſimilitudo non ſit inter ea recta,quæ ad tres dimenſiones mouentur,& ſphærica:horum enim motus naturales ſunt,illorum autem animales. moueri enim ad tres poſitionis differentias tantum animalium eſt.illud autem te in primis ſcire velim,me rationes illas induxiſſe, non quidem vt omnes demonſtratiuas putarem , ſed ſi rationi conſonas attuliſſem ſatis viſus mihi ſum feciſſe; inter quas hæc plurimum probabilis,& conſentanea videtur,in qua ego quidem non ſolùm è natura animalium, ſed à tota rectorum natura ſimilitudinem, & proportionem capio ſic; rectorum corporum tres ſunt dimenſiones,igitur & ſphæricorum,qui termini ſunt rectorũ, tres proportionaliter erunt,quaſi vniuerſum ipſum,quod ex rectis, & ſphæricis cõſtat,atque vnum fit,tribus totum dimenſionibus terminetur: ſi igitur huius totius pars vna,hoc eſt tota rectorum natura ſecundum illas tres dimenſiones motus ſuos habet,vtique & altera pars,hoc eſt ſphęricorum natura proportionabiliter ſecundũ tres illas dimenſiones mouebitur,præſertim quum pars hæc habeat ad aliam attributionem,conſeruétque,atque influat in illã, quæ omnia mediante motu facit; quod autem non animalia tantum,ſed & ſimplicia quoque & tota rectorum natura ſecundum tres dimenſiones moueantur,palã eſt diuiſo totò vniuerſo ſecundum tres illas dimenſiones:quælibet enim pars ignis, & aëris, quæ aſcendit, & quælibet aquæ, & terræ, quæ deſcendit,per aliquam illarum mouetur,ad quas omnes alij intermedij motus reducuntur,ſicut & in motu animalis,vnde,& ad circulum deſinunt: ita igitur,& tres erunt in ſphæricis motus,qui rectos terminabunt,deſinent autem & ipſi in circulum ſi in latitudinem circunferantur , vt ponimus, ac ſic vbique,& vndequaque influent.

Quod autẽ ſcribis videndum eſſe mihi ne ex principiis mathematicis putem naturalẽ concluſionem deducere , non certè me latet, ſæpe aliter ſe habere mathematica,aliter naturalia,neque enim ſi cõtactus duorum circulorum mathematicus in puncto ſit,ita etiam & naturalis eſſe debet,at in multis tamen ſe conſequũtur,vt ſi circulus capaciſſima figurarum,& corporum quoque capaciſſimum erit circulare,ita ex natura linearum,quæ ſeſe ſecant, videtur mihi,& natura, & numerus naturaliũ axium capi conſimili ratione. ſicut enim illæ tantum tres eſſe poſſunt,quæ terminatæ ſint, illæ ſcilicet quæ ſeſe ad rectos ſecant , ita & axes qui poſſunt eſſe terminati ac certi tres tantum ſunt,quare & tres tantum motus determinati:plures enim ſi dentur pari ratione infiniti eſſe poſſunt in ſphæra,pauciores autem ſi ſint contra naturam ſphæræ fiet,ſi enim is eſt,qui eſt per a.b.cur nõ ſit & ille qui per c.d.&c.

Ex quibus ſequitur ſitum quem nunc planetæ habent naturalem nõ eſſe

neque perpetuum,neque ſolem habere per ſe,vt ſemper per eclipticam fera- E
tur,cui & ſenſus conſentit, videmus enim eum circulum continuè ad æqui-
noctialem appellere, & arcum inter tropicos interceptum corripi, cum au-
tem dicimus ſitum eius naturalem eſſe ſub æquinoctiali,aut coluro inferio-
ri,non ita intelligimus,vt illic ſemper manere debeat, aut eſſentialẽ eum ha-
beat ſitum, ſi quidem nullum certum habere debet propter generationes,
ſed omnes ſucceſſiuè, ſic enim melius quàm eo pacto quo ſcribis fient om-
nia,quæ fieri poſſibilia ſunt. nam certè ſi circulo ſolis ſub coluro conſtituto
alia,& longè diuerſa gignenda ſunt, quàm nunc fiant,neceſſe quãdoque fu-
turum, vt ſol illic ſe habeat, alioquin non omnia fiant quæ poſſibilia ſunt.
quanquam autem nullus determinatus ſit ſitus, ſi tamẽ orbes proprie ſitua- F
rentur,& naturali ſuo ordine, ſubalterni eſſent planetæ omnes, aut æquino-
ctiali, aut coluris, fortaſſe autem & temperatiſſimus eſſet ſolis ſitus ſub æ-
quinoctiali, dum nõ ſemper illic maneret, vbi paritas horarum vbique eſſet,
& aſpectus eius vbique:in coluro autem inferioti ſi eſſet,faceret quidẽ heli-
cem circa totam terram in anno vno, & bis perpendicularis fieret ad omne
punctum.quod vero ſcribis, Ariſtotelem, Platonémque dicere ſolis circu-
lum factum eſſe obliquum,quo melius generationes fiant, poſſem quidem
ego reſpondere eos nihil aliud voluiſſe niſi vt is circulus non neceſſariò re-
ctus ſit,cum primo mobili, ſed oportere obliquum fieri propter generatio-
nes,quanquam ſic eſſet magis eorum verba quam mẽtem interpretari: qua-
re puto eos exiſtimaſſe eum ſolis ſitum perpetuum eſſe,quum nondum ob- G
ſeruata fuiſſent,quæ mox à poſterioribus notata ſunt. acceperunt autem, &
alia aliter,ac mox cognita ſunt,vt quod Aplane.eſſet primus orbis,& alia.

Scribebã in ſecunda ſuppoſitione,vnum orbẽ non niſi vnũ motum habe-
re, quoniam ſimplex quum ſit vnum omnino eſt, vnum autem vnam natu-
ram habet, vna verò natura, tantum vnum facit, hanc rationem dicis poſſe
non neceſſariam videri, quoniam inferiores intellectus per eſſentiam primi
intelligunt,veluti per formam intelligibilem exiſtentem in intelligente:qua-
re nihil prohibet per animam primi moueri inferiorem orbem, & per pro-
priam,ſiue immediate anima primi moueat,vt videtur Auer.velle, ſiue vta-
tur alio intellectu vt inſtrumento; at vero ſi neceſſaria ratio noſtra non eſt,
videtur quidem mihi ex iis,quæ patum abſunt à neceſſariis,ac primum qui- H
dem ex parte mobilis,ſi ſimplex eſt,cœlum vnum omnino erit,vnum autem
tantum vnam inclinationem habet,& ad vnum motum,& ad vnum moto-
rem per ſe:ex parte autem mouentis,ſi primus intellectus,eo quod ſit forma
intelligibilis inferioris mouet eius orbem,mouebit quidem non vnum ma-
gis quàm alium,ſed omnes,hoc autem impoſſibile videtur, quoniam ſpecie
differunt inter ſe orbes, qui & ſi non mouentur quidem per reſiſtentiam
quam habeant motori, proportionem tamen quandam habent ſinguli ad
ipſum indiuiſibilem:impoſſibile autem eſt vnum ad multos differentes ſpe-
cie orbes pariter proportionẽ habere;ſpecierũ enim hæcquidem perfectior,
illa minus.amplius ſi omnes orbes mouet vnus intellectus, nullũ per ſe, aut

ſaltem

A ſaltem nullum primo mouebit,ſed aggregatũ, & totum primo,partes autẽ, aut per accidens,aut ſecundario. oportebit igitur intellectũ illum eſſe formã eius aggregati,quod eſſe quidẽ non poteſt, quũ vnum per ſe non ſit;præterea ſi ſecundus intellectus per primũ mouet, ſic ergo, & tertius per primũ,& ſecundũ mouebit,vnde fiet,vt vltimus per omnes moueat:ſi igitur quot ſunt orbes,tot ſunt & intellectus, ſunt autẽ orbes penè ſexaginta, fiet quidem,vt vnus intellectus modis ſexaginta moueat, & illis quidem per ſe,quod valde quidem alienum à ratione videtur. Quod autem poſtremo inconuincibile videtur mihi, illud eſt, quod ſi vnus orbis mouetur, & à proprio intellectu, & à communi,alterum certè illorum fruſtrari neceſſe eſt,cõtrarij enim ſunt
B motus,& in oppoſita inferiorum orbium, & ſuperiorum. neceſſe igitur eſt, aut ſuperiorem ab eo fruſtrari quem intendit,aut inferiorem,aut vtrumque. nec ſoluit, quod dici poſſit, oppoſitos illos motus non eſſe ſubalternos, ſed obliquos, ac ſuper diuerſis polis: primum quidem quia apparentia ſaluari non poſſunt, niſi ponantur contranitentes orbes, qui per eandem cauſam ſunt; deinde quia mutatio propriorum verſus æquinoctialem oſtendit fore quandoque, vt ſol feratur per æquinoctialem primo mobili ſubalternus,ſed vt iſta non ſint, dici tamen non poteſt, quin obliquus motus oppoſitionem recto non habeat,obliquus enim quum in latus totaliter non ſit ad rectos angulos,partim quidẽ recti,partim lateralis habet; quanquã inquam recto non opponatur quatenus lateralis habet; ei tamen opponitur quatenus
C recti habet; cuius ſignum eſt, quod planetæ omnes ſimpliciter ab ortu ad occaſum mouentur, & motum ſuum non exercent, niſi quatenus in latus mouentur, quare omnino fruſtrantur aliquo modo; quòd ſi dicas per ſe habere illos ſolum, vt in latus moueantur, quid ergo dicemus de puncto medio inter ſectiones, hoc eſt de tropico puncto, qui nullo modo in latus mouetur,ſed in rectum ſolum æquidiſtanter æquinoctiali, fruſtrari quidem neceſſe eſt motum eius, quanquam enim velocitati mouere cum intendat intellectus proprius,fruſtra quidem intendet, ſiquidem impeditur à ſuperiori,eſſe autem impedimentum vnius ad alterum in diuinis, & aliquid fruſtra non videtur rationabile. propter hæc igitur neceſſaria mihi videtur ratio à nobis adducta, loquendo quidem de neceſſitate ordinaria, qua intelli-
D gentiæ ordine naturæ mouent orbes ſuos,nõ de eo quod per voluntatẽ Dei fieri poſſit.ſcimus enim quando ſibi libuerit firmari etiã cœlos omnẽs poſſe.

In tertia ſuppoſitione ſcribis te intelligere non poſſe, vehi inferiorem orbem à ſuperiori,proprio tamen motu moueri in oppoſitum poſſe ſuper eiſdem polis ac ſubalternum, quoniam omne quod mouetur quieſcente aliquo indiget in quo nitatur,& in quo aliquo modo quieſcat,in vecto autem orbe nullus eſt punctus,qui in vehente niti poſſit ſi in oppoſitum agitur per eandem lineam.

Verùm placet primo vt examinemus, quid eſt quod dicitur omne motum indigere quieſcente: multiplex enim videtur mihi, & ſcio variè accipi. tria autem cum ſint circa motum, termini à quo, & ad quem, id ſuper quo

fit motus, & motor, poteſt in primis intelligere, quod omne motum indigeat terminis quieſcentibus, hoc eſt, quod terminus à quo, & ad quem rationem habeant firmi: alioquin ſi fixum aliquid non imaginemur, à quo recedat, aut accedat motum, impoſſibile eſt ipſum motum intelligere; & ſic poteſt eſſe dubium quo modo ſphæra vecta poſſit in oppoſitum per ſe moueri. dato enim quocunque fixo in vniuerſo, ad illud neque accedit, neque recedit per proprium motum, ſed ſolùm per vectionem: quo quidem pacto ſi intelligis, ego in eiſdem ſuppoſitionibus declaraui ſimpliciter, & ad comparationem partium vniuerſi verum eſſe non poſſe fieri proprium motum ſphæræ vectæ, ſed tantum ſecundùm quid, & comparatione partium vehentis fieri: & hoc ſufficit ad proprium motum exercendum. nam & qui vehitur à naui ſi in ea deambulet, quis neget eum per ſe moueri, quãquam ſimpliciter ſolum vehatur, ita & orbis in orbe vehi poteſt, ac per ſe moueri: & ita termini à quo, & ad quem rationem firmi habent. aliter potes intelligere, quod omne motum indiget quieſcente, eo ſcilicet ſuper quo mouetur, vt recta quidem corpora ſuper ambiente in quo nituntur, firmo quidem quatenus in eo firmantur, ſphærica verò circa centrum, & terram. ac ſic quoque dubium eſſe poteſt quomodo vecta ſphæra motũ proprium habeat in oppoſitum: cum enim locus ſphærarum ſit centrũ, & motus earũ circa centrum, hoc autem nunquam acquirat ſphæra vecta per propriũ motum, videtur quidẽ per ſe nõ moueri, ſed ſolũ vehi; ad quod dicimus, eo dato quod locus ſphęricorum omniũ ſit centrum, tamen nihil prohibet per accidens quandoq; fieri, vt non circa centrũ vertantur dum nõ ſemper id ſit: incõueniens enim eſſet, ſed raró, quũ ſcilicet accidit medios circulos ſubalternos eſſe cum primo ac in oppoſitũ duci: tunc enim & ſi finẽ non cõſequãtur, fiet tamen vt mox, & vt plurimũ conſequantur, poſitis circũducentibus orbibus. quod ſi quãdoq; eo fine careant non tamen tunc ſequitur, vt nõ exerceant proprios motus: non enim ſequitur, non vertitur circa centrum motu proprio, ergo non mouetur proprio motu, ſed ſolùm ſequitur, ergo nõ mouetur ſimpliciter. diximus enim ad motum proprium exercendũ ſufficere id quod ſecundũ quid mouetur; vel dicamus clariùs centrũ eſſe locum ſphærarũ quatenus ſimpliciter mouetur, contentarum autẽ proprium locum eſſe cõtinentes ſphæras, in quibus quandoq; ſimpliciter mouentur, quandoq; ſolũ ſecundũ quid, quod ſi quęras in quo nituntur, cum ſecundũ quid mouentur, dicimus totũ in toto niti; ſed quodã modo æquiuocũ eſt quod dicimus niti, in rectis corporibus, & circularibus: in rectis enim id niti dicitur, quod per motum ſuum inclinat in certam partem, ſed à cõtinente prohibetur, per quã prohibitionẽ in eo ſtat. vt graue dicitur inniti terrę, quia ab ea prohibitũ deorſum ferri ſtat in ea, & ignis aſcendẽs prohibetur ab aëre, & in eo ſtat & in quantum nititur quieſcit; in circularibus autẽ niti non dicitur hoc modo, vt prohibeatur à motu proprio, à continente, ſed ſufficit quod contineantur ſolum, & contingant, & ſic nituntur, non aliter. & ita ſola hæc poſſunt vehi, & moueri ſuis motibus in oppoſitum ſine vlla repugnantia, & cõtrarietate,

recta

A recta autẽ,ſi vehi debent,violentia indigent; potes quoque intelligere,quòd omne motum indigeat quieſcente vt motore,hoc eſt quòd motor ſit ſimul cum moto,vel vt forma ſi ſit motus naturalis,vel alligatum ſi ſit motus non naturalis,vt ſagitta alligata eſt aëri vehenti illam;& ambulans in naui alligatus eſt per grauitatem in ea, & ita etiam poteſt eſſe dubium in orbibus: vehens enim neque eſt forma vecti,neque alligatus eſt illi, ad quod eadem dicimus in iis non aliam alligationem requiri, niſi contactum & continentiã.

Quod vero ſcribis me in fine xiij.cap. irridere eos qui dicunt Deum cauſam eſſe pluuiæ,& quod prophetę non tenent rationem eorum quæ dicunt, quorum alterum impium eſt,alterum etiam hæreticum; valde quidẽ indo-
B lui te rem non accepiſſe vti à me ſcripta fuerat; puto quæ abhorrens primo aſpectu viſa ſit,feciſſe,vt non potueris accuratius conſiderare. abſit enim vt ego,& tam impius animo ſim,vt ita putem, & tam ineptus vt ſcribam; aſſimilabam autem pueris eos qui particulares, & proprias cauſas rerum, aut ignorantes, aut nollentes inueſtigare, ad multa reſpondent per primas vniuerſaliſſimas,ac remotiſſimas,vt pueri,qui ſi de pluuia, aut alio interrogentur, quomodo fiat, à Deo fieri reſpondent,ita, & qui motum trepidationis dicunt ineſſe per ſe octauæ ſphæræ, ſi interrogentur quomodo fiat, reſpondent ita fieri ab intelligentia,eoſdem fortaſſe ſimiles prophetis dicebam,qui ea quæ futura ſunt prædicunt,neſcientes ea.ita,& qui de motu trepidationis locuti ſunt,de re quidem vera locuti ſunt neſcientes quo pacto eſſet,& quid
C dicerent, quaſi de iis per figurã locuti. quæſo hæreticum ne videtur tibi dicere; eos rationem non tenere eorum, quæ Deus in ipſis loquitur quæque ipſe ſolus ſcit, an putas neceſſarium qui de Chriſto prophetizarunt cognouiſſe ipſum, non ne & prophetæ fuerunt etiam multi alioquin mali? ſimiliter impium ne dices ſi quis de pueris rideat, qui interrogati quomodo fiat pluuia,à Deo reſpõdeant, eſt ne hoc negare Deum facere pluuiam,certè nõ, immò aſſerere, ſed tamen de quæſitis non eſſe reſpondendum per vniuerſales,& primas cauſas,vt multi faciunt. eorum quippe quæ querimus, quædã cauſæ ſunt propinquiſſimæ,& particulariſſimæ, quædam verò vniuerſaliſſimæ,ac remotiſſimæ,quædam vero inter has mediæ, propinquiſſimas igitur & particulariſſimas attingere difficillimum eſt,& in multis vanum inquire-
D re,vt pote quòd inuentu pene impoſſibile ſit; vniuerſaliſſimas autem, & remotiſſimas aſſignare, nec vltra quærere,negligentis; aut puerilis ingenij eſt medias vero perquitere philoſophi eſſe puto, & qui magis proprias tenuere,hos magis philoſophos arbitror; certum eſt Deum, & pluuias,& omnia reliqua facere,qui & vniuerſum fecit, ipſe tamen idem Deus naturas rerum fecit,& ſecundas, & tertias cauſas,quas vult à nobis perquiri,vt pote opera eius. quare in iis quæ cauſas ſuas habẽt,ſi quis ob pietatẽ recurrat in omnibus ad Deum,nõ vltra cogitans,hunc ego non pium, ſed negligentem dicã, in iis verò quorum nulla alia cauſa eſſe poteſt quàm Dei optimi, & prouidentis voluntas,impium puto,& ſceleratum Deo non dare,quod nullius alterius eſſe poteſt. quare obſecro, ne me eius impietatis arguas, etenim ſi libellus ille quicquam impij mihi inuſturus ſit,inuram ego potius ipſum.

Rectè præterea id notas, quod contranitentem orbem melius eſt facere non æqualem circumducenti, ſed cedentem inſenſibiliter, quæ poſſit finem ſphæræ quandoque conſequi, quód eſt circa centrum verti. E

Id quoque in ſole à te diligētiſſimè annotatur, quod ego de induſtria prętermiſi, ne tot orbibus multiplicatis confuſionem, ac faſtidium ingererem. certum enim eſt medium circulum ſolis in pūctis æquinoctiis debere in latitudinem pelli à circitore, qui ea reſpicit puncta, niſi illic ponantur duo alij contranitentes, hoc eſt circūducens, & contranitens, quibus poſitis tollitur difficultas: ſed tamen, & non poſitis poteſt eſſe modus quomodo moueanrur ea puncta in latitudinem à circitore, nec tamen ſenſibile à nobis ſit. videre enim in ſphæra ſolis eum motum non poſſumus, cū de tota illa ſphæra nihil præter ſtellam videamus, per ſolem autem deprehendere non datur, quoniam ea eſt proportio, vt cum æquinoctium vernum in Septentrionem pellitur, tum, & ſol ab eodem puncto in eandem partem per ſe mouetur. quare inſenſibile eſt ſi vlla mutatio fit eius pūcti in latitudinem; ſimiliter fit & in alio puncto, quod cum dici poſſet, prætermitti contranitentes, fortaſſe autem non eſſet malum difficultatem annotare. F

In iis quæ de luna ſcribimus, dubitationem affers in eo orbe, quem lunæ ſupponimus parte denſa in quadraturis. ais enim ſic oportere & ſtellas quaſdam tunc minores videri, quæcumque per zonam denſam reflectunt lumē. ad id dicimus oportere hoc obſeruari, necne ſit, quam obſeruationem difficilē admodum puto propter multa, quæ aſpectum euarianr, & propter paruitatem ſtellarum, & diſtantiam: dato autem, quod ita non obſeruetur in ſtellis vti in luna, nihil mirum videri debet. nam media denſa diuerſimode multum repreſentāt in diuerſis diſtantiis, quod licet in ſpecillis, ſiue ocularibus aſpicere, quæ ſi prope literas ponas, minores videbis literas, quàm ſi in media diſtantia ponas vbi maximæ videbuntur, minores verò rurſus ſi propè oculos eadem ſtatuas. ſunt porrò quædam ocularia, quæ propè rem poſita maiorem repreſentant, minorem verò mox continuè, quantò magis à re amota fuerint. quare valde varia eſt denſorum repreſentia in ſibi propinquis, & diſtantibus. G

In iis, quæ de Ioue ſcripta ſunt ponimus ſub Saturno orbem contranitētē per longitudinē, alioquin videretur ſimul & ſphæra Iouis circūuerti cum Saturno: per hunc autem cōtranitentem dicis tu ſaluari forte poſſe motum vnum Saturni, ne ad Iouē pertingat, quòd ſcilicet ſi in longitudinē directus: alios autē non quos Saturnus habet, habet enim & in latitudinē motum, & retrogradationē, meminiſſe autem primùm oportet, nos in Ioue ponere circitores duos, & conſequenter contranitentes duos cum eius circunducentibus, alterum per puncta media, alterum per ſectiones; qui igitur fiunt motus in latitudinē à Saturno, non pertingnnt ad Iouem propter cōtranitentes, qui tam in ſectionibus, quàm in punctis mediis cōtra operantur, potētiores quidē motu Saturni. qui autē in longitudinē fit motus, ſi quidē medius motus ſumatur, nullo pacto ad Iouē peruenit propter contranitentē; ſi autē verus mot⁹ ſumatur, cuius vna pars eſt velox motus, altera mot⁹ retrogradus cōce H

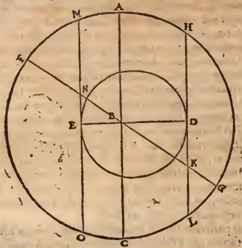
A dendum fortaſſe eſt in Ioue fieri aliquam diuerſitatem, & cùm velox mouetur Saturnus, & cum retrogradus; cuius indicium eſt, quòd obſeruant reuolutiones eius inæqualitatis, quæ directionẽ, & retrogradationem facit nõ æquales eſſe, quod licet ſoluetur prout accidũt fieri in medietate vbi eſt pũctus mox tarditaris, & medietate vbi eſt punctus maximæ velociratis, tamẽ poſſet contingere, & propter prędictam cauſam motus Saturni, ſed hoc obſeruari oporterer, nondum enim omnia eſſe obſeruata circa ſtellas arbitror.

Quæris pręterea, quòd cõmune eſt planetis omnibus, cur circitor non tãtùm moueat in latitudinem, quantum in longitudinẽ retroducit, cum tamẽ in latitudinẽ etiam magis mouere debeat, vbi proprius motus planetæ nõ re-
B ſiſtit. ad quod dicimus per ſe ita eſſe oportere, per accidens tamen fit ne tantum in latitudinem mouear, imò inrerdum nihil propter circũducentes orbes, & conrranitentes, quos ponimus, tum in punctis mediis, tum in ſectionibus, in quibus fieri latirudo poteſt, ſi igitur circitor motu proprio tardior, & debilior ſit, quàm contranitens, & circumducẽs, nihil in latitudinem mouet, ſi verò fortior, tãtum quidem mouet quantum proportionem ad ipſos habet modo maiorẽ, modo minorem, quare neque latitudines ęquales ſunt, quod verò dicis venerem nonaginta quatuor grad. retrogradari, Mercurium quadraginta octo, non ita eſt, ſed tantùm ſolum abeſt à ſole vterque, non autem rantùm retrogradatur quantum abeſt.

Reſpondes poſtremo ad eam demonſtrationem, quã ego aduerſus eccẽ-
C tricum ſolis faciebã quod ſcilicet ſequererur tropicos nõ æqualiter ab æquinoctiali diſtare, & diem maximã non eſſe ęqualẽ maximæ nocti, quod cõtra experienriã eſt: huic rationi niteris tu reſpõdere, ſed cerrè (vt ruditatẽ meam fatear) nõ poſſum reſponſionẽ aptare rationi, quare (niſi moleſtus ſum) placet rurſus eandem demonſtrationẽ iterare, vt videamus qualis reſponſio ſit; (ergo ſit æquinoctialis A.B.C. linea apſidis B.D. linea antapſidis B.C. orizõ noſter F.G. protrahatúrq; parallelus quẽ ſol ducit faciẽs diem & noctẽ cum eſt in apſide h. d. K. L. deinde & parallelus facit in antapſidem M. N. E.O. paralleli igitur apſidis arcus diurnus erit H.K. qui ſupra orizõtem eſt, arcus autem nocturnus erit K. L. qui eſt infra orizontẽ, paralleli autem antapſidis arcus diurnus erit m.n. nocturnus N.O. vide igitur quod ſequatur poſito ſic
D eccentrico; primum N. minimus dies M. N. inæqualis eſt minimæ nocti K.L. & maximus dies H.K. inæqualis maximæ nocti N.O. quod aliter eſſe debet, amplius tropici in quibus noſtro tẽpore ſunt apſis, & antapſis non æqnaliter diſtant ab æquinoctiali, quomodo ergo accipiemus quãtitatem latitudinum ciuitatum, quæ certè inconuenientia ſunt: ſciuntur autem ad poſitionem eccẽtrici. cum verò loquimur hic de arcu diurno, & nocturno, intelligimus diem qui menſuratur per horas æquinoctiales, ratio igitur noſtra hæc erat, quam quidem quanto magis conſidero, tanto minus reſpõſionem poſſum cõprehendere, quæ dicit, licet ſol per minus ſpaciũ recedat, ab æquinoctiali in antapſide, quam in apſide, ſpacia tamen illa proportione æqualia ſunr, ego quidẽ non intelligo quomodo æqualia proportione ſint, niſi quod

reſpectu zodiaci,æqualiter diuidunt ipſum,quamuis ipſa inæqualia ſint: ſed hoc nõ ſoluit quod dicebam; procedebat enim ratio de arcu diurno,& nocturno in apſide facto, & antapſide, qui æquales eſſe non poſſunt,quoniam alter magis diſtat ab ęquinoctiali,quare ad orizontẽ inæqualiter ſe habet,& E

F

G

in altero nox erit horarum ſeptẽ, dies horarum XVII. in altero nox horarũ XV. dies horarum nouẽ,quæ ſecatur dato eccentrico in ſole,niſi fallor ego.

Mones poſtremò ſuppoſitiones duas addendas eſſe noſtris,quæ ſi additæ fuerint difficultates omnes tollant; quarum altera eſt, quòd orbis ſuperior, inferiorem vehat,non tamen neceſſariò,ſed poſſit & non vehere cum expedit; altera eſt,quòd motus à propriis intellectibus non merè naturaliter fiãt; ſed per intellectum, & voluntatem prout præconceptus expoſcit finis. quas ſuppoſitiones ego quidẽ diligentius cõſiderabo:amplexendæ enim quãlibetiſſimè erunt ſi cunctas difficultates ſoluãt, ſed vereor ne prioribus cõtradicant,& cum iis non cõcordent; conſiderabimus tamen,& de hac re vel vnã aliâs loquemur,vel ad te ſcribã quid ſenſerim.fecit autẽ epiſtola tua,vt libel- H lũ relegerim,& multa auferenda decreuerim,nõnulla addenda iudicauerim, quędã aliter ordinanda,alia melius declaranda,nuper quoque,& duas dubitationes.à D.Federico Aſtronomicę lectore accepi:alterã de orbe lunæ ſuppoſito,quòd ſibi videtur fruſtra eſſe,cum nihil aliud facturus ſit,niſi diuerſitatẽ aſpectus lunæ in quadraturis. alteram quod ſibi videtur circitorẽ debere in longitudinem circũducere cõtranitentem ſibi ſuppoſitum : quod non ſequitur,vt ſcilicet circumducatur, ſed ſolummodo deprimatur, modò eleuetur quantum & orbis planetæ.hæc ſunt quæ ad te ſcribenda putaui, ignoſces autem,ſi aut importunus, aut audax tibi videbor, cui me plurimum cõmendo. Vale è Capliys die I.Iulij M. D. XXXI.

GASPAR

GASPAR CARDINALIS CONTARENVS IOANNI GENESIO.

SEPVLVEDAE. S. D.

B

ACCEPI opuſculum tuum de ratione anni, ſimul cum epiſtola mihi ſcripta plena ſingularis cuiuſdã erga me beneuolẽtiæ, & eximiæ humanitatis: quãdoquidem ſeriò iudicium meum de tuo hoc opere requiris; nec ludis, vt plerique noſtra hac ętate facere conſuerunt, qui poſt libros publicatos, & editos laudari potius volunt, quàm fidum conſilium habere. Quamobrem meas partes eſſe duxi
C (quamuis parum peritus, ac propterea minus idoneus ſim afferre iudicium de operibus præclarorũ hominum, qualem te eſſe omnes nouerunt) ſi nõ doctum, ſaltem tibi fidum me amicum præſtare. Mihi viſum eſt opuſculum tuum hoc multis in partibus illuſtre. Ea quoque quæ in calce dicis de Aera, mihi valde veriſimilia viſa ſunt, ac diligenter notata: cauſa etiam illa prior, cur annus noſter euariet, veriſſima eſt, & quam nullus negare queat. Altera verò, quam addis, ac miraris præteritam eſſe ab aliis, non mihi videtur ſatis conſtans. Ego diu ſępenumero dubitaui hoc in loco, in quo video te hęrere, cur ſc licet annus, cùm à Bruma ſumat initium, non etiam cœperit à die Brumæ, ſed octaua poſt Brumam die, iam à temporibus Auguſti. Rebar ego id, quod tu reris,
D erratum fuiſſe neſcio qua ratione: nec tamen coniicere poteram, quæ fuiſſet errandi cauſa. Poſt nonnullos annos tandem deprehendi id, quod Foroſempronienſis Epiſcopus Aſtrologiæ peritiſſimus mihi illuſtre fecit. Iulius Cæſar, Geneſi, in anno conſtituẽdo habuit rationem ſolis, in menſibus verè putauit habendam rationem Lunæ, à qua etiam dicti ſunt menſes: aureúmque numerum xix. annorum collocandum putauit in menſibus ſui anni. Iccirco poſt Brumam, nouam Lunam expectauit, à qua primum mẽſem inchoaret, quæ fuit octaua die poſt Brumam. Sicque in ſuis factis conſtituit aureum numerum, vnum inquam, poſt xx. dies Ianuarij ad diem pridie Cal. Februarij, ſicque ſecundum aureum numerum, vnum inquam poſt xxix. dies men-

ſe imperfecto,ſeu octauo Cal.Scilicet Martij. Hæc ergo ratio fuit,cur calendæ Ianuarij fuerint protractæ octo diebus poſt Brumam. Tuum erit iudicium. Ego cũ Foroſempronienſi Epiſcopo ſentio hac in re. Id verò,quod afE
fers de anno corrigendo, vt ſcilicet ſtatim, ac ſimul tot diebus annum vnum minorem faciamus,quot errauimus,cùm non vulgaris turbatio tum faſtorum,tum negotiorũ videri poſſit,ſi id fiat:minùs mihi probatur, quàm ſi dimiſſa diei intercalatione totidem annis, quot ſufficiant ſarciendis diebus illis, quibus anteuertimus, ſenſim ratio anni vel inſtituta à Iulio Cæſare, vel quæ extabat Nicæni Concilij tempore,reſtituatur;multò minore turbatione,hoc pacto (vt reor)res tota proceſſura eſt,verum non ita tueor F
ſententiam meam hanc,quin facilè ſim conceſſurus tuæ. Hæc notãda viſa ſunt in tuo præclaro hoc opere. Tu pro ſingulari tua eruditione rectius omnia iudicabis,& ſtatues. Vale Romæ Vij. Cal.Maij. Anno M. D. xxxix.

GASPAR CONT. IOANNI GENESIO SEPVLVEDAE S. D.

B NVLLO pacto tibi perſuadeas velim, Sepulueda doctiſſime; vlla negligentia, aut obliuione tui factum eſſe, vt tam diu reſpondere diſtulerim tuis literis amoris, & officij erga me plenis. verùm cùm nonnulli amici mei, tui nominis ſtudioſi à me legenda petiiſſent, atque habuiſſent, eiſq; per manus traditas, cùm mihi redditas eſſe arbitrarer, ſedulò inter meas ſchedas inquirens, nuſquam reperiſſem: ea in re dum ego, & mei diligentiam adhiberemus, demum ad hanc diem res eſt protracta, nec tamen literæ inuentæ. Quamobrem duxi non amplius mihi differendum eſſe: ne,
C dum vellem officioſus eſſe, & ſingulis earum partibus reſpondere, tibi iure videri poſſem parum officio ſatisfaciẽs. Legi igitur, & Galeni locum in primo Epidemiarum, quem citas, & Ouidij in primo Faſtorum. in græco codice Galeni res eſt magis expreſſa, quàm in latino: ibi enim Februarius δεύτερος μετὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς menſis dictus eſt, & Ianuarius, primus: vbi planè videre poteris, noſtræ ſentẽtiæ locum illum nihil obſtare. Etenim nos quoque putamus, prima poſt Brumam Luna fuiſſe. Cal. Ianuarii. in Ouidii verò verſu, quod ſol nouus, & annus nouus eat Cal. Ianuarij non fuiſſe ſeruarum exactum illud quod Græci dicunt, vt ſcilicet propterea velimus eam fuiſſe diem Brumæ, cum ſol Capricornum attingit, perſpicuum oſtendit author idem inferiùs, qui ſcribit ſecundo poſt carmentalia die, xvi. ſcilicet
D Cal. Februarij ingreſſum ſolis in Aquarium, qui vtique eſſe nulla ratione poſſet, ſi ipſis Cal. Sol primum attigiſſet Capricornum. Columella grauis author, qui floruit tempore Auguſti non multo poſt Iulium Cæſarem, libro ix. de re ruſtica cap. xiiij. inquit ab occaſu Vergiliarum Brumam, quæ ferè conficitur circa viij. Cal. Ianuar. in octaua parte Capricorni condito melle vtũtur examina. Dicit octaua parte capricorni octauę ſphęræ, quæ proceſſerat Orientem verſus. Libro xi. eiuſdem operis. cap altero, verſus finem, idem dicit iuxta obſeruationem Caldæorum, licet in codice impreſſo ſit ſcriptum xi Calend. Ianuar. Brumam eſſe, quem locum puro legendum viij Calend. Verùm vtro modo legatur, nihil refert, cõſtat Brumã fuiſſe, ante Cal. Ianuar. Plin. libro xviij. cap. xxv. de quatuor cardinibus anni loquens, cùm dixiſſet

fieri illos in octauis partibus ſignorum ea de cauſa, quam ſupra tetigimus,
ſubdit,Bruma Capricorni octaua ſcilicet parte ab viij.cal.Ianuar.mihi certè E
loci hi,præter ea quę priori epiſtola ad te ſcripſi,magnopere perſuadent,Iu-
lium Cæſarem non inchoaſſe annum à Bruma,ſed à prima Luna poſt Bru-
mam.Poteris tu & peritiores melius totam hanc rem diiudicare. Foroſem-
pronienſis Epiſcopus non citat authorẽ quempiã antiquum . Hæc pro iure
amicitiæ noſtræ volui tibi afferre, vt tota cauſa diligenter perſpecta, ſtatuas
quid tibi ſit ſentiendum, & agendum de opuſculo illo tuo eruditionis ple-
no,quo me honeſtare(quæ tua eſt humanitas) voluiſti. Nos bene valemus,
ac tibi omnia bona optamus. Vale, Non. Februar. M. D. XL.

F

IOANN. GENESIVS SEPVLVEDA GASPARI CONTARENO S. R. E. *Cardinali ampliſſimo. S. P. D.*

QVOD tam longum fuerit mearum literarum inter- G
uallum,& de quęſtione corrigendi anni ſilentium,
mallem equidem aliqua mea deſidia, vel obliuio-
ne commiſſum fuiſſet,& in eo culpam agnoſcere,
& deprecari, quàm ex veſtra, hoc eſt,ſacerdotum
Romanorum(vt liberè loquar)negligentia,veram
cauſam afferre,quos nimirum frigere, & nihil mi-
nus quàm de cogendo Concilio cogitare video:
cuius vt ſpes me prius acuebat,& incitabat, ſic de-
ſperatio iam pridem hebetat,atque retardat.Quos
enim maximè,in publicam Eccleſiæ ſalutem excubare, atque eius dignita-
tis augendę nullam occaſionem prætermittere oportebat,ab iis Concilij rei H
ſalutaris, & ſi vnquam aliâs,nunc maximè neceſſariæ mentionem fieri non
alio tempore video,quàm cùm bellũ aut geritur inter principes Chriſtianos
aut impẽdet:ad ſummã cùm ſpes certa eſt horum diſcordia impediri poſſe.
Nam cum pax rediit,& firma concordia,de nulla re maius eſt ſilentium : vt
quid intempeſtiuis edictis alieno tempore captẽt, neminem,quamlibet tar-
dum,ad intelligendum,dubitare patiantur.Sed quoniam in tánta multorum
deſidia,tua mihi ſingularis Reipublicę cura explorata eſt,& ſtudiũ boni pu-
blici perſpectum,redibo ad quæſtionem de ratione mẽſium,& anni, quam,
ad te miſſo libello,complexus ſum:reſpondebóque ad ea,quæ obſtare meæ
ſententiæ

A ſententię tibi viſa eſſe, proximis literis ſcripſiſti; vel hoc ipſo nauaturus operam, quòd tecum viro doctiſſimo, religionis Antiſtite grauiſſimo, de rebus honeſtiſſimis, & ad bonum publicum pertinentibus tantiſper colloquar. Scio (quod ſcribis, & admones) traditum eſſe tum à Columella, tum à Plinio Brumale ſolſtitium, in octaua parte Capricorni cõfici ad octauum Cal. Ianuar. Sed illud non ignoro, quod te quoque, meminiſſe oportet, hæc eos non à Iulio Cæſare, aut Iuliano Soſigene ſumpſiſſe, ſed, vt ipſe Columella declarat, Eudoxo, & Metone veteribus aſtrologis, hoc eſt à Græcis Authoribus, apud quos diuerſa ratio erat tum anni, quem à ſolſtitio æſtiuo inchoabant, tum menſium, quos ad Lunæ motum accommodabãt: vt hi, ſine ma-
B gno errore, & inconſtantia, ad Romanorum Cęſariſque menſes interpretrando referri nequaquam poſſint. Vnde Ouidij quoque manauit inconſtantia qui planè teſtatus (id quod erat cõſuetudine Romanorum indubitatũ) initiũ anni ſumi à ſolſtitio brumali, &, vt par erat, Cal. Ianuar. in cuius mẽſis principio, de faſtis ſcribens, cùm hæc traderet verſabatur, paulò poſt ad Græcorũ obſeruationes redit, de tranſitu ſolis in Sagittariũ xvi. Cal. Februa. in quo, vt Columella docet ſecutus eſt Hipparchum, cui placuiſſe refert ſolſtitia & Æquinoctia nõ in octauis, vt Euxo, & Metoni, ſed in primis partibus ſignorũ cõfici, & Brumale ſolſtitiũ in xvj. Cal. Ianuar. incidere; tãta græcorũ varietas eſt atque diſſenſio. Hęc cum ita ſint, video tamẽ difficile factu fuiſſe, ſeptẽ illos dies Brumæ, & Cal. Ianuar. interiectos publico mortaliũ er-
C rore, latẽter obrepſiſſe. Itaq; admonitu tuo re diligẽtius, & accuratius inſpecta, venit mihi in mentem ſuſpicari, id quod ipſe initio tibi placere conſcripſeras, Iuliũ Cæſarem, vel potiùs Soſigenẽ, principiũ anno ſolſtitiũ brumale feciſſe, Ianuario verò nouã Lunã, quę proximè ſecuta eſt, octauo ſcilicet pòſt die, idque nõ ob eã cauſam, quã ipſe priore tua epiſtola, authore Foroſempronięſi. Epiſcopo porpoſueras; quod Cæſari oportere viſum fuerit, vt mẽſium initiũ ad motũ lunæ, vnde ſcilicet nomẽ acceperũt, accõmodaret, quẽadmodũ anni ad ſolis circumactũ. Hæc enim cauſa, quod ad mẽſeis attinet, inanis prorſus (quod pace Foroſempronięſis Epiſcopi dixerim) mihi ſemper viſa eſt, & ab inſtituto Cęſaris abhorrere: qui varietatem ſuperioris rationis, & inconſtantiã pertæſus, quæ in mẽſibus cõſtituẽdis lunæ curſum ſequeba-
D tur, vt annũ itẽ mẽſeis ad ſolis motũ referri voluit: vt annus intelligatur, ſpatium tẽporis, quo ſol totũ ſigniferũ peruagatur, mẽſis verò vnius ſigni ſolis eiuſdẽ peragratio. Non igitur hãc cauſam, quæ nulla eſt, ſecutus Cæſar eſſe, vel Soſigenes videri põteſt, ſed illam, quam ſolam mihi venit in mentem ſuſpicari, quòd tum ad Faſtorum ſibi conficiendam rationem accommodatius, tum inueteratæ ſacrificiorum conſuetudini, conuenientius viſum eſt Cæſari, à noua Luna Ianuarium menſem inchoari, ſaltem eo anno, vnde xix. annorum circuli ab ipſo traditi, principium ſumendum, ac repetendum erat. Cui conſuetudini quantopere ſoleant authores interdum ſeruire, docet Columella, qui libro de re ruſtica ix. cùm Hipparchi ſententiam ſolſtitia, & Æquinoctia in primis ſignorum partibus confici docentis

probaret: ſe tamē profitetur, iccirco Faſtos Eudoxi atque Metonis vetuſtiorum Aſtrologorum in octauis tradētium, ſequi, quod hi publicis ſacrificiis eſſent aptati, & notior illa vetus agricolis concepta opinio. itaque Cęſari vel maximè fuit optandum, vt Lunæ cum ſole congreſſus eo anno in Brumale ſolſtitium incideret, ne ſcilicet quę natura indiſcreta ſunt diſtraherentur, vtque annus naturalis, & ciuilis, eiuſque primus menſis ab eodē principio repeterentur. Sed aliter cadente, nō putauit prorſus ſibi eſſe à more maiorum, & ſacrificiorum temporibus recedendum. Erat enim vetus Romanorū conſuetudo (vt ſatis me puto in meo libello ex Ouidio, Simplicio, & aliis bonis authoribus docuiſſe) vt à brumali ſolſtitio annū inchoarent, primum verò menſem, hoc eſt Ianuarium, à noua Luna, quæ proximè Brumam ſequeretur: Februarium, à ſecunda, & cæteros eodē modo: vt Hæbræi menſem primum, à noua Luna poſt Æquinoctium vernum, quod eis erat initium anni, & Athenienſes à noua Luna poſt ſolſtitium æſtiuum, vnde principium anni capiebant: quo fieri neceſſe erat etiam in maxima ſacerdotum fide, ac diligentia, vt non ſemper in octauū poſt Brumam diem, aut alio certo numero Calendæ Ianuarij, ſed plerunque citiùs, aut tardiùs pro varietate temporis Lunæ ſilentis inciderent. Cùm igitur accidiſſet eo anno, quo noua ratio eſt à Cæſare inſtituta vt viij poſt Brumam die eſſet noua Luna: quo die ſuperiore conſuetudine Ianuarius hoc anno erat inchoandus: itidem ſibi Cæſar faciendum ob eam, quam dixi cauſam, putauit: quæ vt illi pontifici Maximo propter vanę religionis iam abolitos faſtos grauis eſt viſa, ſic apud noſtræ religionis Antiſtites nullius debet eſſe pōderis, cū nihil faciat ad Chriſtianorum Faſtos: aut ſi quid facit, leue incommodum maxima commoditate penſetur: vt obſtare non debeat, quò minus in correctione anni, Calendæ Ianuarij, ad anni naturale principium, & diem Chriſti natalem, & hæc omnia ad brumale ſolſtitium reuocentur, plana, luculenta, & plena dignitatis ratione inita: quæ nec à ſumma veteris Romanorum inſtituti abhorreat, & ſit piæ chriſtianorum conſuetudini à natali Chriſti, quem natum conſtat in ipſa Bruma, caput anni repetentium aptiſſima, ſublata quorundam occaſione. De quo quid ſentias, erit humanitatis tuæ, & mihi gratiſſimum, vt reſcribas. Nam ſi tibi probabileis cauſas, cur illud dierum, ex quacunque certè parum, aut nihil ad nos pertinente cauſa interiectorum, interuallum multifariam importunum tolli debeat, attuliſſe videbor: poterit fortaſſe non inutiliter libellus edi, paucis mutatis de ſpacij tēporis interiecti cauſa, de qua nobis fuit adhuc, nec erit amplius diſſentio. Sequar enim te quocunque duxeris, hac in parte, modo ipſe mihi in ſumma cauſæ ne reſtageris. Vale.

GASPA.

GASPARIS CONTARENI, DE MAGISTRATIBVS ET REPVBLICA VENETORVM.

DE MAGISTRATIBVS ET REPVBLICA VENETORVM,

B

LIBER PRIMVS.

SAEPENVMERO animaduerti complures aduenas,prudentes homines, nec bonarũ artium ignaros,quum primum Venetias veniſſent, atque amplitudinẽ eius vrbis contemplati eſſent, tanta eſſe admiratione & veluti ſtupore quodam perculſos, vt nihil mirandum magis,aut illuſtrius ſe vnquam
C vidiſſe præ ſe ferrent, ac totius oris ſignificatione oſtenderent. Non tamẽ omnes eiuſdem rei capiebat admiratio. nam quibuſdam mira quędam res, ac prorſus incredibilis eſſe videbatur, tam magnã mercium omnium copiam ex omnibus terrarum oris ac regionibus,perpetuo quodam ac conſtanti tenore,in hanc vnam ciuitatem inuehi,indéque in longe diuerſiſſimas gentes terra maríque deduci. At alios detinebat vrbis frequentia,& omnium propemodum gentium conuentus,veluti commune orbis emporium,vna Veneta ciuitas eſſet. Nonnulli mirabantur magnitudinem imperij,latámque & terra & mari ditionem:at plerique omnes politioris & acrioris ingenij homines, hanc nouam ſitus vrbis rationem adeò
D ad omnia opportunam,vt deorum immortalium potius, quam hominum opus atque inuentum fuiſſe arbitrarentur, & ob hanc potiſſimum cauſam Venetam vrbem omnibus aliis pręſtare,quę aut hoc tempore vſquam gentium ſint,aut vnquam fuerint. Ac nimirum, ſi ſuperiora perſpexeris, etiam hac tempeſtate nonnullas vrbes inuenire facilè poteris, quas cum hac noſtra conferas;non paucas verò ſeculis retroactis,quæ & imperij magnitudine, & frequentia populi, rerúmque omnium copia & magnificentia vrbi Venetæ longè præſtitere. verùm poſt hominum memoriam, nulla vſquam gentium ciuitas extitit,quæ tam opportuno,tam tuto ſitu,atque adeò ſuperante omnium fidem, condita fuerit. Plerique in condenda vrbe ſatis ſe feciſſe arbitrati ſunt, ſi locum delegiſſent, ad quem difficilis & incommodus

hoſtibus acceſſus eſſet ad eam inuadendam atque obſidendam. inde euenit E
vt complures ciuitates conditæ ſint, aut in editiotibus & præruptis, aſpero difficiliq; acceſſu, aut paluſtribus demiſſiſque locis. diuerſa quadam ratione nõnulli nihil præferendũ cẽſuere commodo opportunóque ſitui ad importãda exportandáq; omnia, ſine quibus ſufficere ciuitas ſibi nequeat, tum ad neceſſitatẽ, tum ad molliorẽ atq; elegantiorẽ quendã vitæ cultũ. Qui verò vtriq; rei ſtuduerint, paucos admodũ inuenias, pauciores verò qui id pſtite rint, nullos autẽ quos ſciã, qui omni ex parrte id fuerint aſſequuti. At Venetiarũ ſit⁹ diuino potius quodã cõſilio, quã humana induſtria pter fidẽ eorũ omniũ, qui eã ciuitatẽ nõ videre, cũ ab omni impetu terra maríq; tutiſſimus eſt, tũ etiã aptiſſimus omniũ ad cuiúſque rei copiã, ſiue ex mari, ſiue ex F
cõtinente ciuibus ſuggerandã, atque ad cõmercia omnis generis merciũ, cũ omnibus penè nationibus habẽda. Nã in receſſu penetralique Adriatici pelagi eſt ſita, vnde quà mare attinet ad continentẽ, magna æſtuaria pãduntur, miro artificio naturæ munita. Nam XII. millibus paſſuum à cõtinente mare incipit eſſe vadoſũ: intra vadoſa breuiáq; littus aſſurgit veluti agger quidã. Hæc fluctibus impetuique marino obſiſtentia, vniuerſam eam ſtationẽ interiorẽ, longe latéque fuſam adeò tutã reddũt, vt non tantũ maris impetus, qùum aſſuigit, valida tẽpeſtate actus, fractis fluctibus retrocedat, verumetiã neq; nauibus aduentantibus liber aditus pateat. Quin potius opus eſt, niſi leucs admodum fuerint, vt his in locis, vbi vadoſum mare eſſe incipit, in anchoris conſiſtant: nactæ deinde tranquillã tempeſtatem à peritíſque guber- G
natoribus, ſeu potius vadorũ exploratoribus circumactę, anguſta quadã & implicata via, quâ ſcilicet altior eſt vnda, (hæc verò ſingulis ferè diebus ęſtu maris mutatur & variat) tandẽ ad vrbẽ perueniãt. Littus illud quod aſſurgit poſt vada, ſexaginta fermè millibus paſſuũ extẽditur, atque interiora æſtuaria concludit. Non ita tamen continuum eſt, vt non ſeptem locis diruptum mari aditum ad internam ſtationem præbeat. Diſtat autem à cõtinente ſex millibus paſſuum. Hac ergo ratione Venetæ vrbis æſtuaria hęc partim cõtinente terra, pattim littore ac vadis cõcluſa ſunt; in quibus medijs, ea regione quæ Riuolatus dicta à maioribus, in hunc vſque diẽ nomẽ ſeruauit. cõdita vrbs fuit Veneta quo tempore Hunni duce Attila totã oram Venetam, inſignem Italiæ prouinciam, quæ hiſce æſtuariis finitima eſt, igne ac cædibus H
deuaſtabant. in qua calamirate Patauij, Aquileiæ, Opitergij, Concordiæ atq; Altini, illuſttium Venetiæ vrbium, ciues, qui & nobilitate, & diuitiis aliis præſtitere, primum ſe cum familiis recepere in nonnullas inſulas, ſeu potius tumulos, qui in æſtuariis hiſce paululum è mari eminebant: ibidémque oppida exrruxere, in quibus tanquam in tutiſsimo portu turbulentiſsimam illam Attilæ tempeſtatem effugerent. eodem autem tempore in littore (de quo ſupra meminimus) nonnulla oppida condita fuere, eò conuenientibus eiuſdem oræ incolis, qui patrias item ſedes reliquerant, ab Hunnis direptas, ac dirutas: tutúmque locum quęſierãt vxoribus, liberiſque, atque (vt ita dicam) düs penatibus. Poſtmodum Caroli Pipiniq́ue regũ tempori-
bus

A bus communi conſilio omnes in Riuoaltum conuenere, veluti in locum omnium tutiſſimum, & maximè commodum. ita eò conuenientibus omnibus, quibus vexationem & deuaſtationem eam Italiæ ab immani illa barbarorum illuuie illatam, effugere potuerunt, in eam magnitudinem quam nunc cernimus excreuerunt Venetiæ. Vrbis igitur Venetæ ſitum maximè tutum eſſe liquere omnibus poteſt, vel ex ipſa ratione eius vrbis conſtituendæ, quum ſibi homines illam condiderint, qui eam Italiæ cladem atrociſſimam effugere: ibíque incolumes cum familiis in tantis calamitatibus perſtitere. quin poſt ea tempora (quod nulli vnquam ciuitati legimus contigiſſe) à prima vrbis origine ad hæc vſque tempora per mille ferè ac B centum annos integra ſemper ab hoſtili vi vrbs Veneta perſeuerauit, quum tamen opulentiſſima ditiſſimáque auri argentíque ac rerum omnium ciuitas ab extremis etiam orbis regionibus barbaros ad prædam potuerit inuitare. Quo fit, vt non male ſentire exiſtimem eos, qui vna hac ratione Venetias cæteris ciuitatibus præſtare cenſuere. Verùm aliud quiddam eſt in hac ciuitate, quod longe omnium præſtantiſſimum cenſuerim ego: mecúmque omnes, qui ciuitatem, non tantum mœnia ac domos eſſe putant, ſed ciuium conuẽtum atque ordinem potiſſimũ hoc ſibi nomen vendicare exiſtimãt. ea eſt Reipublicæ ſcilicet ratio & forma, ex qua beata vita hominibus cõtingit. hoc ego reor eſſe eximium illud ac præclarum, quo Venetiæ maximè enitere, atque omnem antiquitatem ſuperare videantur. nam & C ſi compertum eſt, nonnullas Reſpublicas extitiſſe, quę imperio, ditione, tum militiæ diſciplina ac bellorum gloria Reipublicæ Venetæ lõgè præſtiterint, nulla tamen fuit, quæ inſtitutione ac legibus ad bene beatéque viuendum idoneis, cum hac noſtra conferri poſſit: quo effectum eſſe perſpicimus, vt neque adeò diuturna vlla vnquam perſtiterit. Quam rem cum mecum ipſe conſidero, magnopere mirari ſoleo maiorum noſtrorum ſapientiam, induſtriam, excellentem animi virtutem, atque adeò incredibilem erga patriam charitatem. Fuere Athenis Lacedæmone ac Romæ nonnulli ciues vitæ probitate, atque in rem publicam inſignes pietate viri: ſed adeò pauci, vt multitudine obruti non multum rei patriæ profuerint. At maiores noſtri, à quibus tam præclaram Rempublicam accepimus, omnes ad vnum D conſenſere in ſtudio patriæ firmandæ, & amplificandæ, nulla propè priuati commodi & honoris habita ratione. Huiuſce rei coniecturam facere quiuis facilè poterit, minimè inquam ambitioſos fuiſſe Venetos homines, ſed patriæ commodo tantum ſtuduiſſe: quòd nulla, aut admodum pauca, antiquorum monumenta Venetiis extant, cum tamen domi foríſque præclarè ſe geſſerint, optiméque de Republica meriti fuerint: non ſepulchra, non equeſtres aut pedeſtres ſtatuæ, non roſtra nauium, aut vexilla ab hoſtibus direpta, ingentibus præliis ſuperatis. Vnum ex innumeris gentilis mei Andreæ Contareni Ducis exemplum adferam. Genuenſi bello grauiſſimo, ac longè omniũ periculoſiſſimo, cũ dux hic noſtræ Reipublicę præeſſet, incredibili ſapiẽtia animíq; magnitudine ſingulari

rem patriam ſeruauit,hoſtéſque iam victores maxima clade illata profligauit,omnéſque ad vnum, aut trucidauit, aut captiuos fecit. conſeruata patria, re aucta confirmatáque Republica diem extremum clauſit, ac teſtamento cauit,ne eius ſepulchro,quod ad hunc vſque diem viſitur iuxta templum diuo Stephano dicatum, vlla ducis inſignia, vlláve gentis noſtræ affigerentur. ne nomen quidem ibi tam magni ducis inſcriptũ videas. qua eius modeſtia effectum eſt, vt viri celeberrimi illuſtriſſimíque principis monumentum plerique ignorent. certiſſimum hoc reor argumentum eſſe, non ambitionis ventoſæque famæ maiores noſtros ſtudioſos fuiſſe, ſed patriæ tantum bono,communíque vtilitati conſuluiſſe.hac ergo incredibili virtute animi,maiores noſtri hanc Rempublicam inſtituere, qualem poſt hominum memoriam nullam extitiſſe, ſi quis hanc noſtram cum celebertimis antiquiorum conferat,facilè animaduertat. quin adſerere auſim,neque monumentis inſignium philoſophorum,qui pro animi voto formas Reipublicæ effinxere, tam recte formatam atque effictam vllam contineri. Quamobrem putaui ego exteris hominibus rem minimè ingratam atque inutilem me facturum, ſi tam præclaræ Reipublicæ inſtitutionem literis mandarem, quum præſertim nullum his temporibus videam ex quamplurimis doctiſſimis viris,qui multum ingenio, eruditione rerum omniũ,ac eloquentia valent,hanc rem literis illuſtrauiſſe. Cui licet nihil luminis ex oratione noſtra afferri poſſe certò ſciam, per ſe tamen eſt adeò illuſtris, vt non tantum ſibi, verumetiam orationi alioquin tenui multum ſplendoris & dignitatis ſit allatura.Quamobrem dum de hac noſtra Republica ſcribere inſtituerim, vt quilibet facilè dignoſcere queat,rectè ne an perperã ſe habeat,hinc mihi potiſſimum exordium ſumendum reor. Hominem ſcilicet à natura ciuile animal effectum eſſe, ſolum verò nedum rectè viuere, ſed nec viuere poſſe: id quod quotidiana neceſſitas ac victus veſtitúſque ratio planè oſtendit: ac ob eam cauſam, & à principio homines conueniſſe in hanc ciuilem ſocietatem, ac deinde perſeueraſſe, vt bene beatéque viuerent, hoc eſt, vt mutuo adiumento atque opera ſummum hominis bonum aſſequerentur,quoad fieri poteſt donec mortalem hanc vitam degimus. Quamobrem etiam vniuerſa ratio ciuilis inſtitutionis eò pertinet, vt qua faciliori via id fieri queat, ciues faciat fœlicis vitæ compotes. At fœlix beatáque vita vſu virtutis præcipuè contineri à ſummis philoſophis perhibetur,quod etiam probant certiſſimis rationibus, & argumentis euidentiſſimis. Verùm vſus virtutis & in muneribus bellicis elucet, & in functionibus pacis. Atqui quamuis laus bellica, totáque militaris ratio tùm neceſſaria ſit ciuitatibus pro conſeruanda libertate, ac finibus tuendis, tum etiam dignitatis & ſplendoris plurimum habeat; nihilominus reſpuit communis hominum ſenſus officia bellica, (quibus cædes ac mortalium detrimenta imprimis procurãtur,)eſſe per ſe expetenda, atque ad ea cætera omnia ciuilia munera eſſe referenda. ac crudelis quidem ingenij, vel potius ab humanitate abhorrentis hominis eſſet, optare prælia, cædes, incendia, hac duntaxat de cauſa,

vt in

A vt in re militari clarus ſit;adde etiam ſi libeat,vt ſummi Imperatoris laudem
conſequatur. Quare omnes philoſophi inſignioris notæ in hanc ſententiam
conſenſere,bellum propter pacem expetendum eſſe, omnémque functionẽ
virtutis militaris atque vniuerſam laudem bellicam ad pacis officia eſſe re-
ferendam. Quamobrem is reipublicæ inſtitutor,qui laude dignus haberi,&
vt dici ſolet,omne pũctum tuliſſe videri vult,eam moderationem adhibeat,
ac eum ordinem tueatur, vt ad virtutem accommodata tota reipublicæ in-
ſtitutio videatur : atque ad pacis functiones magis quàm ad bellica munia
ſpectare exiſtimetur,bellicis interim & militaribus non neglectis. Nam ple-
runque & finibus tuendis & propagandis(dummodo id ſine iniuria fiat)ne-
B ceſſaria eſt militaris virtus. Cæterum iis,quæ diximus, conſtitutis, illud ſta-
tim in controuerſiam reuocari ſolet, gubernationi ciuitatis rectiúſne vnus,
an pauci præſideant, an potius vniuerſa multitudo : qualem plerique effin-
gunt ſtatum illius,quæ propriè reſpublica vocari debeat.mihi quidem egre-
gie ſtatutum,ſapientérque dictum videri ſolet,hominum gubernationẽ per-
peram homini cuipiam demãdari, ſed diuinius aliquid eſſe oportere,cui of-
ficium iſtud incumbat : quod cognoſci facilè poteſt ex pleriſque generibus
animantium. gregem enim ouium ouis non regit, nec equorum aut boum
armentum bos equúſve aliquis moderatur,ſed animal quoddã longè magis
eximium tuetur,ac regit brutas animantes:homo inquam,qui quãtum bru-
tis antecellat,eſt omnibus compertiſſimum.Itaque non diuerſa ratione ho-
C minem moderari ac regere debet quippiam homine præſtãtius & diuinius,
ſi ex animi ſententia res ſucceſſura ſit. Sed cùm in mundanis rebus,quæ ſen-
ſu percipiuntur, inueniri minime poſſit melius ac præſtãtius homine,ac ho-
mo varium quoddam ſit animal, & longè diuerſis partibus conſtet:inferio-
ribus quippe animi viribus cum belluis communionem habet, at ſupremis
quodammodo deos immortales attingit:id rectè inter homines gubernato-
ris atque moderatoris locum tenere debet, quod eſt in homine diuinum.id
verò omnium conſenſu eſt mens,diuini tanquam ſplendoris radius quidam
à natura inſitus hominum animis. Non ergo ſatis reipublicæ cõſultum erit,
ſi gubernatio homini committatur, quem brutæ illæ vires ſæpe perturbant,
atque à recta ſemita reuocant rationis, ſed menti puræ ac motionum animi
D experti, id munus deferendum eſt. Quamobrem diuino quodam conſilio,
cum alia ratione id fieri non poſſet,inuentis legibus hoc aſſequutum huma-
num genus videtur, vt menti tantum ac rationi nullis perturbationibus ob-
noxiæ,hoc regendi hominum cœtus officium demandatum ſit. Quod ſanè
deorum munus, neſcio an nullo inferius exiſtimari debeat, ſi quis accurate
ſecũ reputet legum commoda.Primo nanque in ſanciendis,plurimi ſapien-
tes viri conueniunt,qui multarum rerum experientia docti, inuẽtis aliorum
exempliſque veterum collatis, tandem poſt diuturnam conſultationem de-
cernunt id quod optimum viſum fuerit:neque odio tũc,aut amicitia, aliáve
animi perturbatione à virtute deduci poſſunt,quum nullius priuati cauſa a-
gatur in legibus conſtituendis, quod in forenſibus iudiciis ſemper accidere

ſolet. Poſt verò leges ſancitas, ſi quis cōtra eas feciſſe deprehendatur, eáſque poenas dederit, quas leges iuſſerint, iure nullum habere odio poterit. Proindéque metuendum non erit, ne qua ſeditio aut ſimultas inter ciues contrahatur, maxima & periculoſiſſima rerum publicarum labes. Contrà plerunque cum hominum iudiciis non vi legum quiſpiam plectitur, diſcordiæ inimicitiæque graues proueniunt. Nam fieri vix poteſt vt non male affecti in eum ſimus, qui nobis detrimentum attulerit, quo circa haud ſcio, an hominum generi à natura omniū parente nihil hac legum inuentione maius conceſſum fuerit, quæ etiam iure diis immortalibus fuit ab antiquitate conſecrata, quin quod magis mirum videatur, Ariſtoteles philoſophorum facile princeps in eo libello, quem De mundo ad Alexandrum Macedonum regem ſcripſit, nil aliud reperit, cui ſimilem Deum optimum faceret, præter antiquam legem, in ciuitate recte inſtituta: vt id propemodum tam magni philoſophi ſententia ſit Deus in hac rerum vniuerſitate, quod antiqua lex in ciuili ſocietate. Ac in libris in quibus de republica tractat, legem inquit eſſe mentem ſine appetitu: perinde ac ſi diceret mentem puram, lucidam, nullis affectuum morbis infectam, ex quibus effici illud, quod ſuperius diximus maxime opportunum atque optimum eſſe, quilibet perſpiciat homo etiam tardioris ingenij, vt ſcilicet diuinius quippiā homine coetus hominum moderetur ac regat. Quòd ſi huic gubernationis muneri præficiatur homo, quum rari admodum ſint & prudentia & probitate præditi, iique plerunque ob affectuum animi vim cum in iudicando errent, tum maximè à recta animi ſententia dimoueantur, non ſine turbatione magna, ingentique periculo res proceſſura eſt. quod etiam ſi fieri poſſet, vt hominem inueniremus, adeò ſapientem atque probum, atque adeò propoſiti tenacem, vt nulla animi perturbatione ab officio reuocaretur: vtique neque hac conditione optandus eſſet pro legum principatu hominis dominatus, qui mortali fragilique natura præditus, diutius eo munere fungi nequiret, quum leges æternitatem (vt ita dixerim) æquare poſſint. Ex his iam perſuaſum eſſe reor, ſummā imperij commendandā eſſe legibus non homini: quàm pauciſſima verò, quando legibus comprehendi non poſſunt, hominis arbitrio permittēda. Verùm neceſſe eſt, vt cuſtos quiſpiam ac veluti vicarius & miniſter legibus conſtituatur, qui pro legis imperio rempublicam regat: & quoniam neque legibus comprehendi poſſunt omnia, tum quæ in iudicium veniunt, tum quæ conſultanda ſunt, arbiter ſit huiuſmodi omnium. rurſúſque eadem controuerſia redit, quæ ex legum ſanctione ſoluta eſſe alicui videri potuiſſet: an ſcilicet vnus melius, an pauci, an potius multitudo tuendis legibus, & his diiudicandis ad quæ ſatis eſſe leges non poſſunt, præferenda ſit. Ac quamuis multorum ſententia regius dominatus aliis habeatur præſtantior, crediderim tamen ego, tametſi vnius principatus, qui vere regiam dignitatem ac iure ſibi vendicaret, ſi res per ſe conſideretur, optimus omnium eſt, nihilominus propter ſæpius in deteriorem partem labile ingenium hominis ac vitæ breuitatem optimum omnium ſtatum minimè eſſe ſub regio principatu, ſed multitudi-

A titudinis gubernationem ciuili ſocietati magis conuenire:idque experientia rerum omnium magiſtra luculenter docet. Nam nullum regium principatũ apud veteres extitiſſe vnquam legimus, neque noſtra tempeſtate conſpeximus, qui non breui in tyrannidem lapſus ſit. Contrà plurimas reſpublicas multis ſeculis perduraſſe ac pace & bello floruiſſe. Ac multitudo quidem omnis gubernationi per ſe inepta eſt, niſi in vnum quodãmodo coaleſcat: quandoquidem neque multitudo vlla eſſe queat, niſi vnitate aliqua contineatur. Qua de re ciuilis quoque ſocietas diſſipabitur, quæ vnitate quadam conſtat, niſi quapiam ratione multitudo vnum efficiatur. Quo fit vt præclariſſimi philoſophi, qui de reipublicæ inſtitutione accurate ſcripſerunt, tem-
B perandam rempublicam cenſeant ex optimatium & populari ſtatu, eo adhibito temperamento, vt incommoda vniuſcuiúſque gubernationis vitentur, commoda verò comparentur. Quocirca rempublicam Lacedæmoniorum ſummopere laudant, in qua Reges, & Ephori, & Senatus effecerint mixtionem quandam, vt bene dignoſci nequeat, ſub quanam gubernationis ſpecie fuerit ea reſpublica collocanda. Id tamen reprehendunt, quòd duntaxat ad belli munera inſtituta fuerit, nulla interim habita ratione officiorum pacis, atque otij, ex quo effectum eſſe vt reſpublica illa multis & clariſſimis virtutibus inſignis, vbi primum in otio eſſe cœpit, in deterius lapſa ſit, ac demum corruerit. quod etiam Romanis accidiſſe eadem propè cauſa compertum eſt: nec id eſſe euenturum latuit præcipuos Romanos Senatores. ex quibus
C Naſica cenſuit Carthaginem, tametſi Romani nominis æmulam, vel potius inimicam ſempiternam, minimè diruendam eſſe: vt ſemper Romanus hoſtem haberet, cùm quo agendũ armis eſſet: ne inimico atque æmulo ſublato ea reſpublica inſtituta ad bellum, iuuentúſque in armis educata in ſeſe arma conuerteret. Quod Naſicæ conſilium, quamuis à Senatu tunc repudiatum fuerit contráque eius ſententiam decretum, rerum tamen ipſarum euẽtus prudentiſſimũ fuiſſe oſtendit. nam euerſa Carthagine continuo ferè bella ciuilia exarſere, quibus tandem florentiſſima ac potentiſſima omniũ quæ vnquam fuerunt reſpublica concidit, ac demum in Barbarorum prædã ceſſit opulentiſſima, ſeu potius rerum domina ciuitas. Sed vt aliquando ad inſtitutum opus veniamus, maiores noſtros qui Venetam rempublicam inſti-
D tuerunt, mira quadam ſapientia atque egregia probitate præditos fuiſſe apparet, qui nihil prætermiſerint, quod ad rectam reipublicæ inſtitutionẽ pertinere videretur. Primum namque ad vſum muneráque virtutis inſtituere omnem vitam functionémque ſuorum ciuium, ſemperque eis fuere potiora ſtudia pacis quàm belli. Et in eam curam potiſſimum incubuere, ne qua ratione concordia ciuilis ſolui poſſet, non neglectis interea officiis bellicis, his inquam quæ noſtræ ciuitati maxime conuenirent. nam is eſt vrbis ſitus, vt valde idoneus ſit maritimæ militiæ, terreſtri verò parũ aptus. Neque enim huic vrbi aliquo pacto accommodari queunt, aut equitum turmæ, aut peditum acies, vt ex his quæ ſuprà de vrbis ſitu à nobis accurate deſcripto diximus, perſpicuè cõiici poteſt. Eam verò in hac repub. moderationẽ ac tem-

peramẽtum adhibuere, eámque mixtionem omnium ſtatuũ,qui recti ſunt, E
vt hæc vna Reſpublica, & regium principatum & optimatium gubernationem, & ciuile item regimen referat: adeò vt omnium formas pari quodam libramento commiſcuiſſe videantur, quod clarè ex operis proceſſu liquebit. Verum vt tandem Reipublicæ Venetæ inſtitutionem aggrediamur, ſumma totius ciuitatis auctoritas & ex cuius decretis & legibus, tum Senatus,tum magiſtratus omnes ius poteſtatémque habent, penes illud conſilium eſt,in quod nobiles omnes ciues conueniunt, qui annum XXV exceſſere, nam plerique alij qui nondum id ætatis habent, vbi tamen annum XX peregerint,hoc ius ſortis beneficio adipiſcuntur:de cuius rei vniuerſa ratione inferius dicemus. Nunc à nobis illud primum omnium ſtatuatur,probè F
à maioribus noſtris cautum fuiſſe ne plebs admitteretur ad conuentum hũc ciuium,in quo eſt ſumma reipublicæ poteſtas. Deinde non minore prudentia factam fuiſſe ciuium hanc definitionem generis nobilitate potius quàm facultatum cenſu,quemadmodum fieri cõſueuerat in priſcis rebuſp. ac plerique veteres philoſophi præcipiunt eſſe faciendum.Ciuitas nanque ciuium ſocietas eſt:nec tamen omnes hi homines,quibus indiget ciuitas, aut qui intra mœnia vrbis habitant, ſunt habẽdi pro ciuibus,neque iure in ciuium numero ſunt collocandi.Opificibus enim cuiuis ciuitati eſt opus, aliíſque permultis qui mercede operã ſuam locãt, ac priuatis demũ ſeruis.at nullus horum ciuis vere dici poteſt.nam ciuis liber eſt homo: hi vero omnes ſeruitutem ſeruiunt,vel priuatam,vel publicam. Mercenarij nãque & opifices omnes veluti ſerui publici haberi debent. Etenim non diſsimili modo à natura G
conſtitutum fuiſſe animal putandum eſt,ac ciuitatem ab hominibus conſtitui oportere. In animante verò multæ ſunt partes,quæ animatæ non ſunt,illis tamen indiget animal,vt viuat: ſic in ciuium cœtu multis hominibus eſt opus, qui tamen minimè partes ciuitatis aut eſſe aut haberi debeant, nec in ciuium numero collocari. Quamobrem ſapienter à maioribus noſtris cautum eſt,ne vniuerſus populus ſummam poteſtatem habeat in hac republica, quam longe optimam voluerunt. Summa enim turbatio populariſque tumultus frequenter concitãtur in illis ciuitatibus,in quibus ſumma rerum eſt apud populum: quod etiam in quibuſdam rebuſpublicis obſeruatum fuiſſe legimus,& à nonnullis philoſophis præceptum.hoc tamen rectè ſe poſſe aſſequi arbitrati ſunt, ſi ius hoc adminiſtrandæ reipublicæ definiretur cẽſu atque copia rei familiaris. Verum in maximas difficultates nec mediocria incommoda incidere. nam frequenter euenit,vt infimæ plebis homines comparent ſibi ingentes facultates: quippe qui plerunque ſordidis artibus officiíſque minime liberalibus dant operam augendæ rei, neque vnquam ſibi parcunt,quin potius genium fraudant,vt opes accumulent. Contrà ingenui ciues ac liberaliter educati pauperes fiunt, ſeu aduerſa fortuna (vt frequenter accidit) ſeu quòd liberalibus ſtudiis addicti vniuerſam hanc augendæ rei familiaris operam negligũt. qua ratione fit vt ſordidi homines,qui nil aliud ſapiunt quàm lucrum, bonarum verò artium expertes ſunt, paulatim rempublicam capeſſant: ingenui verò ac liberaliter educati opibus ſenſim defi-

A ficientibus à iure ciuium decidant. Inde maximas ſeditiones oriri ac rempublicam turbari neceſſe eſt. Ideo maiores noſtri ſapientiſſimi homines, ne ſua reſpublica quandoque in has calamitates incideret, hanc definitionem publici iuris, generis nobilitate longe melius fieri cenſuerunt, quàm magnitudine cenſus: ea tamen temperatione, ne tantùm ſupremæ nobilitatis viri hoc ius haberent (illud enim paucorum potentiæ fuiſſet, non reipublicæ) ſed etiã quicũque alij ciues non ignobiles. Itaque omnes qui aut genere nobiles extitere, aut virtute inſignes, aut de republica bene meriti, principio hoc ius ciuitatis regendæ adepti ſunt. Quòd ſi poſt eum primum ciuium conuentum nobiles alij fuere, qui tum opibus, tum ſtrenuis geſtis rempublicam auxe-B rint, nimirum illis omnibus ius adminiſtrandæ reipublicæ conceſſum fuit, id quod & temporibus noſtris vidimus. nam nonnulli etiam aduenæ, externíque homines in hunc numerum ciuium aſciti ſunt, vel ob eam cauſam, quòd nobiliſſimi, vel quòd officioſi erga rempublicam fuerint, eámque inſigni quopiam facinore honeſtarint. Vniuerſus ergo hic ciuium conuentus, ſeu (vt dicitur) magnum hoc conſilium penes quod ſummum totius reipublicæ ius eſt, & à quo etiam Senatus magiſtratuúmque omnium autoritas pendet in hac republica vicem refert popularis ſtatus. Dux vero qui præfinitum imperandi tempus non habet, ſed dum vixerit, præſidet, regiam præ ſe fert poteſtatem, præſertim cum regiam ſpeciem habeat, ac grauitatem dignitatémque regis ſeruet. Reliqui verò ciues regia veneratione ducem pro-C ſequuntur, omniáque decreta & leges, tum etiam publicæ literæ, ſub ducis nomine prodeunt. At Senatus, x viri, ſeniorúmque ſeu prçconſultorum collegium, qui apud nos vulgò ſapientes appellantur, eorum inquam qui præconſulunt, ac de republica ad Senatum referunt, oſtendunt quandam optimatium ſpeciem. Quæ cùm ſint præcipuæ reipublicæ huius partes, antequã ad inferiores magiſtratus deueniamus, de iis primo ſigillatim dicendum eſt. Initium verò ſumatur à maiori conſilio, à quo vniuerſa pendet reſpublica. Omnes ordinis patricij iuuenes, qui x x annum exegere, ad magiſtratum, qui vulgò Aduocatorius dicitur, accedunt, cui præcipuè legum tutela demandata eſt, coram quo conſtituti cum patre, aut matre, ſi pater deceſſerit, aut proximiore generis cognato, ſi vtroque parente orbati fuerint, adhibitis D duobus teſtibus, honeſtis viris, ſed alienis à matre probant ſeſe natos ex eo, quem patrem profitentur, non ſpurios, ſed matrimonio legibus ſtatuto & ex matre honeſta muliere. Teſtes vero in hæc verba iurant, ſibi id compertum eſſe ex omnium quos nouere atteſtatione, atque ex omnium aſſenſu. Deinde pater ſeu mater vel conſanguineus genere proximus, ſi fuerit is iuuenis vtroque parente orbatus, iureiurando aſſerit adoleſcentem x x annos exceſſiſſe. Quæ quum rite à ſcriba magiſtratus illius in codicem fuerint relata, diem quartam menſis Decembris operiuntur: eadémque die omnium horum adoleſcentum nomina, qui nondum ſortis beneficio ius ciuis adepti ſunt, neç vigeſimum quintum annum exceſſerunt, in vrnam coniiciuntur, & ad principem deferuntur: ibíque coram conſiliariis ea vrna conſtituitur. Pe-

nes quã eſt & altera,in qua tot ſunt pilulæ ſeu globuli,quot nomina in prio- E
ri fuerint,ſuis quæque notata ſyngraphis.Pilularum quinta pars aurea eſt,re-
liquæ omnes argenteæ. Extrahit princeps ex priori vrna nomen, mox & ex
altera pilulam:quæ ſi aurea fuerit,iuuenis is cuius nomen exierat,confeſtim
publicæ poteſtatis ius habet,& in maius conſilium admittitur: ſin argentea,
ſorte decidit, ac inſequentis anni ſortem operitur, niſi eo temporis ſpatio
XXV annum exegerit.nam quicunque patricius ad id ætatis peruenerit,cõ-
tinuò ius habet ciuis, publicæq́ue poteſtatis eſt particeps, atque in hoc con-
ſilium maius admittitur. Hac igitur ratione quinta pars candidatorum iu-
uenum quotannis recipitur ad ius ſuffragij ferendi cum aliis ciuibus. Quòd
ſi accidat vt cuiuſpiã patricij pater atque auus, vel propterea quòd abſentes F
fuerint,vel ob aliam cauſam nunquam hoc iure ſuffragij ferendi ſint vſi, eo-
rúmque nomina nunquam fuerint relata in publicos codices, in quibus pa-
triciorum omnium nomina ſunt deſcripta: ne qua fraus confici poſſet,néue
quiſpiam degener furtim obrepat in hunc nobilitatis cœtum,noluerunt ar-
bitrio tantum Aduocatorij magiſtratus eam rem conſtitui ac decerni: ſed
lege cautum eſt,vt hi referẽtibus Aduocatoribus ad XXXX viros agnatio-
nem patriciam probent,atque teſtibus & ſcripturis publicis:ſicq́ue cauſa co-
gnita diſceptantibus quadraginta viris decernitur,an ad ordinem patricium
admittendus ſit. Ne autem quiſpiam impune tentare huiuſmodi iudicium
audeat,itidẽ decretũ eſt,quicunque referre de nobilitate ſua voluerit,ad eos
iudices priùs ad magiſtratũ afferat quingẽtos nummos aureos qui in ærariũ G
referũtur ſi ille deciderit à cauſa.Ea fuit maiorũ noſtrorũ diligẽtia, ne qua
labe nobiliũ hic cœtus inficeretur.qua de cauſa etiã illi ciues,qui vigeſimũ-
quintum annum exceſſerunt, non prius adipiſcuntur ius ſuffragij ferendi,
quàm coram Aduocatoribus conſtituti iureiurando patris ſeu matris aut
proximioris conſanguinei probauerint, ſe ad id ætatis deueniſſe; ac duobus
item teſtibus,ſe ex eo patricio genitos quem parentem profitentur,non ſpu-
rios nec matre pudenda. Poſtquam omnis ferè ratio à nobis expoſita eſt,
qua ciuibus ad ius publicæ poteſtatis aditus fiat,illud animaduertẽdum exi-
ſtimo,maiores noſtros ſenſiſſe plurimum ad amicitiam & vnionem ciuium
conciliandam & conſeruandam conferre,ſi ſæpius in vnũ conuenirent.qua-
re tum legibus, tum veteri conſuetudine inoleuit mos ille, vt octauo ferè H
quolibet die, interdum etiam frequentius, conſilium magnum cogeretur.
Huius præcipuum munus eſt, vt omnes magiſtratus creet, tum eos, qui in
vrbe ius dicunt & aliis reipublicæ muneribus funguntur, Senatum quoque
& decem viros, tum etiam prætores, præfectos, quæſtoréſque oppidorum
atque vrbium quæ in ſocietatem Veneti imperij ſunt aſcitæ, necnon cuſto-
des arcium,claſſis Imperatorem,Legatos,item claſſis triremium præſides,ac
demum (vt vno complectar verbo) quoſcunque qui domi vel foris ius ha-
beant publicæ poteſtatis. Leges item omnes quæ ad conſtitutionem reipu-
blicæ pertinent, huius conſilij authoritate ſanciuntur. quod præcipuè fieri
conſueuit tempore interregni, cum ſcilicet mortuo duce nondum alius ei
ſuffectus

A ſuffectus ſit. ſed inferius de interregno. Nunc omnis comitiorum haben-
dorum ratio à nobis exponetur. Circa meridiem, quibuſque ferè diebus
feſtis conſilium hoc cogitur ſub amplo ſpacioſoque tecto, quod liceat ap-
pellare comitium. in eo decem ſunt ſedilia longiſſima, vtpote quæ longi-
tudinem comitij penè æquent. ciues omnes vt quiſque eò loci peruenerit,
ſeſſum eunt, vt cuique libuerit. nulli enim ſtatutus eſt locus in comitio,
præterquam quibuſdam magiſtratibus, qui comitiis præſunt. ij verò ſunt
dux, conſiliarij, & x x x x virorũ præſides tres, qui in elatiori ſuggeſtu
ſedent, atque ſoli ius habent referendi ad magnum conſilium. Poſt hos in
mediis ferè ſubſelliis, quæ paulò elatiora ſunt ad parietes comitij poſita,
B certis ſtatutíſque ſedibus, Aduocatores ſedent, tréſque decem virûm præ-
ſides, ac demum quàm longiſſime à ſuggeſtu Ducis ſunt ſubſellia Audito-
rum veterum, ac recentium, de quibus omnibus magiſtratibus à nobis in-
frà dicetur. cæteri verò ciues omnes (vt dicebam) promiſcuè pro animi ar-
bitrio ſedent. ſtatuta deinde hora fores comitij clauduntur, feruntúrque
claues ad ſuggeſtum principis, & ad eius pedes locantur. tunc ſcriba pri-
mus, qui honos eſt non patriciorum, maximæ tamen dignitatis, aſſurgit,
atque elatiore loco conſtitutus voce magna pronunciat magiſtratus, quo-
rum ſunt eo die habenda comitia. pronunciatis magiſtratibus, continuo
ex eo loco confert ſe ad ſuggeſtum in quo eſt princeps, altáque voce citat
magiſtratus, præſides comitiorum quos ſupra memorauimus, vt ad prin-
C cipem ſeu conſiliarios, ſi princeps abfuerit, accedant. iuſſi confeſtim acce-
dunt, ibíque iureiurando interpoſito pollicentur operam ſe daturos, vt le-
ges comitiorum ſeruentur, pronunciaturóſque ciuem eum, qui contra de-
creta aliquid egerit, ac pœna legibus conſtituta punituros. His peractis
ad ſua quiſque loca reuertitur, præter vnum ex Aduocatoribus, ac vnum
ex præfectis decem virûm, qui ad extremam partem atrij ſe conferunt ad-
uerſam principis ſuggeſtui, ibíque deſtinatis ſedibus conſident. reliqui ve-
ro Aduocatores in dextro latere comitij, duo verò reliqui decem virûm
præſides ſiniſtro latere è regione Aduocatorum ſe item locant. Cònſimili
ratione Auditores veteres & recentes extremo loco comitij, quem dicimus
longiſſimè diſtare à ſuggeſtu principis, oppoſitis lateribus conſident, dextro
D inquam ac ſiniſtro: vt huiuſmodi magiſtratuum conſeſſu vniuerſo ciuium
cõſilio omni ex parte appoſiti cuſtodes eſſe videantur, ne quis impune quip-
piam agere poſſit, contra leges & comitiorum decreta. Magiſtratibus hunc
in modũ diſpoſitis tres vrnæ iuxta principis ſuggeſtum ſtatuuntur, in qui-
bus conduntur globuli aurei argenteíque: hócque modo diſpoſitæ, vt in
medio ſuggeſtu ſit vna, ex vtroq; latere itidem vna, in quarum vtráque tri-
ginta tantum ſunt globuli aurei, innumeri verò argentei. in media verò
vrna L X. tantum globuli conduntur, quorum triginta ſex aurei, argen-
tei verò viginti quatuor: ſuntque aurei omnes globuli, certis literarum no-
tis inſcripti, quas ſingulis comitiis ſorte educunt, ne qua poſſet ſubeſſe

fraus. Locatis vrnis tres conſiliarij cæteris iuniores è ſuis ſedibus ſurgunt, E ac ad extremam partem ſuggeſtus iuxta tres eas vrnas ſeſſum eunt, ea ratione vt ſingulis ſinguli conſiliarij aſſideant. his ita actis & diſpoſitis ſortes ducuntur, atque is ordo ciuium, cuius ſors exierit, conſurgit ex vtroque comitij latere. Per atrium enim quod longum eſt, decem ſunt ſedilium ordines diſpoſiti, in quibus pro cuiuſque arbitrio conſidere ciues ſuprà diximus, vnáque tantum ſors duobus ordinibus inſeruit, iis ſcilicet qui ex vtroque latere comitij ſibi reſpondent. is ergo ordo cuius ſors exierit, magna præconis voce citatur, & ex vtroque latere comitij, eo ordine quo ſorti libuerit, conſurgitur: ciuéſque eo quo ſederint ordine, ad eas ſe vrnas conferunt, quibus iuxta ſuggeſtum principis conſtituti conſiliarij aſſident: ac manu impoſita quiſque globulum vnum educit: qui ſi argenteus ſit, diuerſo itinere ad ſedile, vnde ſurrexerat, reuertitur. at qui aureum eduxerit, confeſtim conſiliario, qui vrnæ illi præeſt, conſpiciendum tradit: ille diligenter notam agnoſcit. illa notæ inſcriptio ea ratione eſt inuenta, ne quiſquam efferre domo ſecum poſſet aureum, quem manu furtim impoſitum videretur ex vrna eduxiſſe, ſicque per fraudem elector fieret. Is ergo cui ſors aurei obtigerit continuò ad mediam vrnam ſe confert, indéque alium globulum extrahit. qui ſi argenteus fuerit, impos voti reuertitur ad eundem locum vnde diſceſſerit, ſin vero aureus fuerit, ſuggeſtum aſcendit, atque è regione principis deſtinato loco ſeſſum it. ſecundus qui eadem ſorte vſus fuerit, eodem etiam ſe recipit, ac item tertius: ſicque deinceps cæteri, quouſque nouem fuerint qui primum electorum ordinem complent, atque ita eo in ordine diſponuntur, vt ſolius ætatis ratio habeatur, prætereà nullius rei. Hoc loco inſtitutum illud minime prætereundum eſt, illos qui ſortis beneficio electores ſunt facti, ſtatim alta voce à ſcriba pronunciari ſolere, adeò vt omnes audiant: neque amplius facultatem vllam eſſe cuipiam eius conſanguineo, aut affini arcta neceſſitudine coniuncto tentandi ſortem, qua elector fieri queat: neque etiam pluribus quàm duobus gentilibus aditus patet ad ordines electorum, quod ſumma prudentia maiores noſtri inſtituere, vt ſcilicet ad plures agnationes ac familias hoc munus eligendi perueniat, publicúmque hoc beneficium latius pateat inter ciues: ſatis enim haberi debet, ſi ex vna familia ſors duobus contingat, qua publicæ authoritatis compotes efficiantur. Sed eò reuertatur, vnde noſtra diuertit oratio. primus hic ordo electorum ciuium eueſtigio vt completus fuerit, è comitio egreditur, ſimúlque nouem illi ſe in certum conclaue recipiunt. Hic ſcriba vnus à ſecretis Reipublicæ adeſt: primum electoribus nunciat ea, quæ legibus præſcripta in magiſtratibus eligendis ſeruari debeant. leguntur item Senatuſconſulta, ac cæteræ leges quibus cauetur, ne pecunia corrupti electores, ſeu quapiam mala arte & fraude eligant, vel, vt rectius dixerim, nuncupent eos, qui competitores futuri ſunt, ac ſuffragiis conſilij proponendi, diſponuntur

F

G

H

A nuntur deinde nouem illi electores, pro cuiuſque ætate, ſeniores ſcilicet digniori loco prioríque ſede. nullum enim aliud diſcrimen præterquam ætatis inter ciues Veneti eſſe volunt, quod ſeditionis nullius aut ſimultatis vnquam id cauſa fuerit: neque à ſummis philoſophis, Ariſtotele inquam in Politicis, & Xenophonte in Cyri Perſarum Regis inſtitutione, opere longè celeberrimo, eſt prætermiſſum. Electoribus eo ordine diſpoſitis, nouem item globuli in vrnam coniiciuntur, numeris in quoque notatis, ab vno ad nouenarium. In pagina verò paululum longiore inſcripti ſunt magiſtratus, quorum habentur comitia ſuo ordine. Maximus natu electotum, ex vrna ſortem educit. numerus ſorti inſcriptus inſpicitur, ac quotus fuerit numerus, in eo etiam magiſtratu, qui in pagina illo fuerit numero deſcriptus, pronunciandi quem voluerit ciuem ius habet. Idem contingit ſecundo, tertio ac deinceps omnibus, vt ſcilicet ducta ſorte quiſque electorum proprij magiſtratus beneficio & arbitrio ſortis ſit pronunciator effectus. Poſtmodum is, cui primi magiſtratus ſors obtigerit, eum ciuem pronunciat quem voluerit. Itur in ſuffragia à nouem electoribus. ſi ſex ſuffragia vel plura tulerit electus ab eo electorum ordine, in eo magiſtratu renunciatur, ac eius nomen in pagina ea oblonga, in qua magiſtratus omnes, quorum habentur comitia, ſunt inſcripti, ab vno electorum ſubſcribitur noīæ primi magiſtratus. quòd ſi pauciora quàm ſex ſuffragia tulerit, quod rariſſimè euenit, iterum alius ab eodém electore proponitur. atque eadem ratione res deinde peragitur, & ſic deinceps, quouſque aliquis proponatur, qui approbetur ſex electorum iudicio. Idem eligendi modus in ſecũdo, tertio, omnibúſque aliis ſeruatur, quoad ille electorũ ordo in ſingulos magiſtratus ſingulos ciues elegerit. Interim verò dum hæc in cõclaui aguntur, reliqui ciues ordinem ſortium in comitio cœptum non intermittunt. ſed ad vrnas ſe conferunt, prout cuique ſedilium ordini ſors contigit: deinde globulos educunt, donec nouem alij ſortem vtramque auream ex vrna extraxerint. hi complent ſecundum electorum ordinem, qui habita (vt dictum eſt) ætatis ratione, & ipſi in conclaue deſtinatum ſeorſum ſecedunt: quo in loco adeſt & alius ſcriba à ſecretis, qui ratione nulla in re diſpari à priore, tum leges ac Senatuſconſulta quæ ſeruanda illis ſunt, recitat palàm, tum ſuo quemque loco collocat: paginámque defert eiſdem magiſtratibus, eadémque ſerie, qua prior illa, quam in conclaui primi electorum ordinis delatam fuiſſe ſuprà diximus. Itidem ſortes ab electoribus educũtur vt quiſque ſuam educit, à ſingulis pronunciantur ciues ſinguli in magiſtratibus quorum comitia fiunt, prout cuiuſque electoris ſors tulerit. ac eodem fermè modo poſt hos tertij nouem eadem ratione tertium ordinem complentes, in priuatum quoque conclaue ſecedunt, in quo eadem adamuſſim obſeruantur. Sic etiam quarti nouem in ſuum, atque hoc pacto explent numerum triginta ſex ciuium. totidem enim fuerant globuli aurei in vrna medio ſuggeſtu conſtituta. Quamobrem ex ſexaginta ciuibus quibus ex primis vrnis ſexaginta pilulæ aureæ contigere, triginta ſex electores fiunt, in quatuor

claſſes diſtributi: quatuor verò & viginti, qui ex media vrna globulos argenteos eduxerunt, ſpe fruſtrati ſeſſum redeunt. Non me latet, perquam arduum eſſe minuta hæc à veterum Romanorum vſu longe remota, literis illuſtrare, ſed potius inepti culpam mihi cenſeo ſubeundam, quàm parum diligentis. ideo minima quæque etiam accurate ſanè à nobis recenſebuntur, adeò vt nihil amplius etiam ab homine diligenti deſiderari queat. Nunc reuertamur vnde digreſſa eſt oratio. Cùm ergo in quolibet magiſtratu, cuius eo die habentur comitia, à claſſibus quatuor electorum quatuor item ciues electi ſunt, à ſingulis inquam ſinguli: niſi fortè contingat vnum aliquem à duobus aut tribus ordinibus electorum renunciari, quod interdum accidit, ſed plerunque cuiuſque magiſtratus quatuor fiunt competitores: F in nonnullis tamen paruæ dignitatis ac inferioris notæ magiſtratibus duo tantum fiunt competitores: duæ nanque priores electorum claſſes ius habent eligendi, ac pronunciandi competitores, in illis minoribus magiſtratibus, cum poſteriores claſſes eo iure ſint priuatæ. poſtquam magiſtratuum omnium competitores electi fuerint, ea quam ſuprà expoſuimus ratione, confeſtim electores dimittuntur, neque ſuffragari ea die cuipiam poſſunt, nec etiam comitiis intereſſe. ac ſcriba magnus qui (vt dixi) patricius honos non eſt, ſed tamen maximæ eſt exiſtimationis, ex ſuggeſtu magna voce pronunciat competitores primi magiſtratus: ac ſigillatim recitat, quis, & à quo electorum ordine electus ſit, necnon quo electorum authore, & in quo ordine vnuſquiſque competitorum nominatus fuerit. Quo mihi in loco illud nequaquam prætereundum exiſtimo, legibus ſancitum eſſe, vt elector ille, quo auctore quiſque competitorum pronunciatus ac electus ſit, G veluti fideiuſſor eius habeatur: ac ſi contingat pronunciatum ciuem ſuperatis competitoribus voti compotem magiſtratum eum adipiſci quem petebat, ac in eo magiſtratu pecuniæ publicæ quippiam auerterit, ac damnatus fuerit peculatus, nec ſoluendo ſit, is elector, quo auctore pronunciatus eſt, in ærarios referatur. igitur alta voce à magno ſcriba pronunciatis competitoribus primi magiſtratus, continuò pronunciati, ſi adfuerint, cum gentilibus quiſque ſuis ac maxime neceſſariis cognatis è comitio egrediuntur, & in conclaue deſtinatum ſe conferunt, ibique operiuntur donec illius magiſtratus habeantur comitia. His peractis idem magnus ſcriba omnes admonet, diuinis atque humanis legibus vnumquemque teneri, H vt ei ſuffragetur, qui omnium optimus ac Reipublicæ vtiliſſimus fore videatur: deinde primum competitorem nominat, à primo ſcilicet electorum ordine electum, pro quo in ſuffragia eundum ſit. continuò iuuenes tot conſurgunt, vt vnicuique ſedilium ordini bini inſeruiant. Hi vrnas quaſdam manibus geſtant, miro artificio inter ſe coagmentatas, exterior eſt viridis, interior alba, vnico fornice ſuperius tectæ: in quem cum manum inieceris, liceat tibi in vtrum volueris ſuffragium demittere: cum tamen nullus, etiam qui adſit ac diligenter inſpiciat, dignoſcere queat, in vtram vrnam ſuffragium ſiue calculum conieceris. nec fabis ſuffragantur,

ſed

A ſed pilulis quibuſdam linteis, ne qua ratione ex ſono, quem cadentes in vrnam fabæ facturæ ſint, dignoſci poſſit, in vtram vrnam calculus ſit iactus. nam maiores noſtri maximè Reipublicæ conducere exiſtimauere, ſi libera iudicia fierent: idcircóque ſummam operam dedere, vt ſuffragia quàm occultiſſima eſſent. Iuuenes ergo illi cum ſuis quiſque vrnis inuicem coagmētatis ad ſedile ſuum concedunt, ac cuique ciuium eo quo ſederunt ordine, vrnas offerunt. quilibet vero ciuis palàm oſtenſo calculo manum in fornicem imponit, ac in vtram voluerit vrnam eum demittit: ſi ſuffragari velit, in interiorem albam: ſi vero refragari, in exteriorem viridem. ſimul in vnoquoque

B ſedilium hac ratione atque eo quo diximus modo in ſuffragia itur. Quo fit vt breui admodum temporis ſpatio ab vniuerſo conuentu ciuium ſuffragatum ſit. tunc vrnæ deferuntur ad ſuggeſtum principis, ibíque collecta ſuffragia effunduntur in duo vaſa patula, ea videlicet quæ fuerunt in vrnis albis, & quæ fauerint, in vas candidum. at quæ in viridibus vrnis collecta ſunt ſuffragia, quibus repellitur competitor ille ab eo magiſtratu, itidem in viride vas coniiciuntur. Deinde ad conſiliarios numeranda deferuntur, inter quos medius ſedet princeps. candidi vaſis ſuffragia, competitori fauentia, ab eis conſiliariis numerantur, qui dextro principis latere aſſident. At collecta in vaſe viridi, quæ ſcilicet refragantur, ab his qui ad læuam principis ſederint, recognoſcuntur. ſcribæ publici conſiliariis adſtant, ſtatímque perſcribunt numerum ſuffragiorum. Interea dum primi ſuffragia recenſentur,

C eadem ratione pro ſecundo in ſuffragia itur, qui à ſecunda electorum claſſe fuerit electus. deferuntur itidem ſuffragia ad conſiliarios. numerant illi, ſcribæ autem numerum ſuffragiorum ſcriptis mandant. ſic pro tertio ac demum pro quarto, ſi tot fuerint competitores, in ſuffragia itur. Numeratis ſuffragiis, is qui plurima tulerit, dummodo dimidia excedant, pronunciatur electus à magno ſcriba, quum peractis omnium magiſtratuum comitiis conſilium dimittendum eſt. Sin autem eius magiſtratus competitorum nullus plura ſuffragia quàm dimidia omnium tulerit, præteriti hi omnes habentur, differtúrque electio ad altera comitia. Poſt primi magiſtratus comitia peracta pronunciātur nomina electorum in ſecundo. diſcedunt in conclaue competitores cum gentilibus ac cognatis. At illi qui con-

D cluſi erant, primorū ſcilicet competitorum gentiles atque cognati, in comitium redeūt. Eadē ratione nulla in re diſpari à priori, eodē ordine itur in ſuffragia pro ſecundi huiuſce magiſtratus cōpetitoribus. atque item numerātur à cōſiliariis. is electus habetur qui ſuffragiis alios ſuperauit, dūmodo plura dimidiis ſint. ſic pro tertio, item deinceps pro quarto, hoc demum in omnibus aliis magiſtratibus ſeruatur. Comitiis confectis, electorum nomina magna voce pronunciantur à ſcriba magno, poſtea dimittitur cōſilium: neque omnino vltra ſolis occaſū protrahi comitia queūt. Quòd ſi ea ſolis occaſus interceperit, ſtatim renunciantur, qui ad eam horam fuerint electi: eorum, qui reſtant, nulla ratio haberi poteſt. Itaque beneficio, quod eis cùm ſors, tum electorum claſſes attulerant, excluſi tempore, minime frui queunt. fuit-

que hoc ſumma ratione decretum. nam haud facile factu eſſet, ſi res in no- E
ctem protraheretur, vt tam magna ciuium multitudo à magiſtratibus, qui comitiis præfecti ſunt, in officio contineri poſſet, vt tenebris fauentibus non aliquid cõtra leges agerent. iccircò maiores noſtri ſapientiſſimi viri, qui eximia prudẽtia & animi ſolertia omnia proſpexiſſe videntur, ſtatuêre vltra ſolis occaſum comitia ne protrahi liceret, néue vllo pacto lucernã vllam in atriũ illud inferri, dum comitia haberentur. Hæc eſt omnis comitiorum habendorum ratio. in qua minime eſt prætereundum, ita inter ciues diſtribui magiſtratus, vt tamen duo eiuſdem gentis, aut etiam conſanguinei maxime neceſſarij, in eodem magiſtratu eſſe non poſſint. Quemadmodum neque iiſdem comitiis duo gentiles, aut agnati, maxime neceſſarij, ſortis beneficio F
electores eſſe queunt, vt ſuprà oſtendimus. quod ſumma quidem ratione ſtatutum eſt, vt ſcilicet ius publicæ poteſtatis ad plures pertineat, non autem ad paucos neceſſarios contrahatur. nam hi poteſtatem adepti moliri aliquid facilè poſſent, rempublicámque turbare. plurimi præterea, honorum facti expertes, rempublicam oderint, rebúſque nouis ſtudeant, neceſſe eſt. Eam verò rempublicam quam pars ciuium, eáque magna, non probat, diutius conſiſtere poſſe, non videtur eſſe valde ſperandum. magis autem reipublicæ proprium nihil prorſus eſt, quàm publicam poteſtatem ad plures pertinere: nam cum Reſpublica ex iis planè ciuibus conſtet, quos inter ſumma ſit æqualitas, vt in honoribus adipiſcendis diſpares ſint, minimè cõuenit. Etenim paucorum ſtatum, quem Græci ὀλιγαρχίαν dicunt, facilè conſtituũt, G
qui ius publicum contrahunt ad paucos neceſſarios. Quamobrem in republica Veneta ita magiſtratus inter ciues diſtribuuntur, vt quoad fieri poſſit, omnes familiæ agnationéſque honorum munerúmque Reipub. ſint participes: ea tamen ratione, vt non quiuis, ſed hi tantùm viri qui & probitate & prudentia excellũt, Rempublicam adminiſtrent, ac munetibus publicis fungantur. Prior illa inſtitutio populare quiddã ſapit: altera verò optimatiũ gubernationẽ. quare luce clarius intueri licet, omnes rectas gubernationes ciuitatum in hac vna Repub. eſſe cõmiſtas. nam quãuis hoc magnũ conſiliũ ſpeciem quandã referat popularis ſtatus, nihilominus in eo perſpicitur cõmixtã eſſe rationẽ optimatiũ gubernationis cum populari. nã ſorte elegi magiſtratus, populare eſt, in eo enim ſtatu ciuitatis iuſtũ atq; æquũ æqualitate Arith- H
metica metiuntur: atque ita reputant, quum vnuſquiſque è populo vnus ſit ciuis, & liber, ac paribus paria debeantur, vnum quẽque ex populo pari iure ac cõmodo frui debere in Republica: neq; eſſe cauſam, cur alius minus alio magiſtratus conſequi poſſit. quũ vero omnes ſimul nequeant imperare, ſed per vices, æquum eſſe exiſtimant, vt res ſorti cõmittatur, vtq; imperẽt ij, quibus illa fauerit. Cõtrà in paucorũ potentia, quæ aberrat à Repub. optimatiũ vſu venit. quippe arbitrãtur, cum imparibus imparia debeãtur, diuitéſq; ſuperẽt, alios ciues copia rei familiaris, eis quoq; ſupremos honores deberi. in quo vtrique fallũtur, longéq; à vera ratione recedũt, licet veriſimili nitãtur. nam quod inquiunt, paribus paria, aut imparibus imparia deberi, rectè ſtatuunt

A tuunt. In eo verò, quòd paritatem priores numero tantum, poſteriores imparitatem ſolum diuitiis metiuntur, proculdubio perperā iudicant. Etenim qui numero pares ſunt, aliqua in parte pares ſunt, non omnino pares. Et qui diuitiis impares, non omnino impares cenſendi ſunt, ſed aliqua tantùm ratione impares. Verùm cum ciuilis ſocietas ad bene viuendum ſit inſtituta, virtus ſola diſcrimen hoc efficit. his ergo qui virtute præſtant, tanquam imparibus ac potioribus, ſupremi etiam honores in republica debentur: æqualibus verò virtute ac ciuili induſtria: æquales etiam honores. hic modus, hæc norma optimatium eſt. Sicuti ergo populare eſt, vti ſorte in electoribus cōſtituendis: ita eſt optimatium, vt is qui virtute præſtare iudicio conſilij exi-
B ſtimatus fuerit, potior habeatur, ac reliqui repulſam ferant, qui indigniores habiti ſint. Qua ex re facilè perſpici reor, in hac comitiorum habendorum ratione commixtam eſſe cum populari ſpecie optimatium formam: eo tamen temperamento, vt id quod eſt optimatium ſuperet rationem popularem. nam ſors in electoribus tantùm conſtituendis dominatur: cuius poteſtatis nequam etiam homines reipublicæ abſque detrimēto compotes eſſe queunt, parque ius habere cum optimis ciuibus. at in mandandis honoribus nil ſortis eſt, totum in electione & iudicio poſitum eſt. Quo in loco nō omittendum illud inſtitutum cenſeo, in comitiis magiſtratuum, qui exigūt viros præcipua quadam bonitate ac ſolertia præditos, quatuor ordinibus electorum, de quibus ſupra memini, ſenatum velut quintum ordinem exple-
C re. nam dum ordines illi in conclauibus ad hoc munus deſtinatis eos pronunciant, quos voluerint competitores, ſi fiant comitia cuiuſpiam horum, quos dixi, magiſtratuum, cogitur Senatus in minus atrium: ibique vnicuique ſenatori licet eum quē voluerit in certis illis magiſtratibus nominare, pro quibus in ſuffragia itur. at is qui plura attulerit, pronunciatur electus Senatus ſcrutinio, fitque quintus competitor. quamobrem liquidò apparet, præſtantiorem eſſe in noſtra Republica formam optimatium quàm ſtatus popularis. Cęterū huiuſcemodi comitiorum modus ac ratio ſatis hactenus diligenter à nobis expoſita eſt. Accedamus ad eam Reipublicæ partem, quæ veluti in fidibus ad conſtituendam διὰ πασῶν conſonantiam vox grauis proportione quadam acutæ reſpondet, ſic etiam ſpecie quadam regia parti po-
D pulari reſpondeat, ac demum in vnum concentum optimæ Reipublicæ, iniectis mediis magiſtratibus, coaleſcat.

LIBER SECVNDVS.

NVLLVS eſt, qui ignoret principem in vrbe Veneta
perſonam regis ac ſpeciem regiæ gubernationis F
præ ſe ferre. ideò non abſque ratione, poſtquam is
à nobis conuentus ciuium eſt deſcriptus, qui popu-
li formam habeat, ſi non ſatis pro rei ipſius digni-
tate, pro tenuitate tamen noſtra non indiligenter,
ſequitur vt explicare aggrediamur, qua ratione du-
cti maiores noſtri, optimi atque ſapientiſſimi ho-
mines, principem vnum reipublicæ præeſſe volue-
runt, tum verò, quibus tẽporibus ac qualis fuerit huius principes præficien-
di origo. Neminem puto latere, id quod à nobis ſæpius hoc toto opere eſt
repetendum, ciuitatem ciuilem quandã ſocietatem eſſe, quæ per ſe ſufficiat
ad bene beatéque viuendum. Omnem verò ſocietatem vnitate quadam cõ- G
tineri, quis ambigat? cõtrà autem diſtractione diſſolui. Quo effectum eſt, vt
diſcordia ciuilíque diſſidio, maximæ & opulentiſſimæ ciuitates breui cor-
ruerint, funditúſque euerſæ ſint. vnitas verò commode contineri nõ poteſt,
niſi ab vno, qui multitudini ciuium ac vniuerſis magiſtratibus, quibus certę
quædam functiones ſint demandatæ, præſit, atque multitudinem quodam-
modo diffluentem colligat, atque in vnum conciliet. quod philoſophi ſum-
mi ac præcipui naturæ indagatores, cum in vniuerſi conſtitutione, tum etiã
in microcoſmo hoc, id eſt animali, animaduertêre. Nam perſpexerunt in
hac rerum vniuerſitate multos ac difformes motus prout ſcilicet vniuſcu-
iuſque natura fert, ab vno cœleſti, ac diuturno contineri: omnes etiam cau-
ſas ab vna prima omnium cauſa: demum in vno animali plurima ac longe H
diuerſa membra, quorum functiones variæ difforméſque ſint, vna tamen
anima & vnico membro, corde ſcilicet, comprehendi, atque in vnitatem
quandam colligi. pari propemodum ratione multitudo ciuium ni ita fuerit
legibus inſtituta, vt vnum quempiam præſidem velit, cui bonum commune
omnium ac vnionis ciuilis cõſeruandę cura pręcipue incumbat, quò vniuſ-
cuiuſque ciuis, tum priuati, tum magiſtratu fungentis, actiones, tanquam ad
vltimum finem & pręcipuum referri debent: nimirum diutius non poterit
conſeruari, ſed in diuerſas partes diſtracta decidet. quod vt nullius ciuis cul-
pa aut iniuria contingat, ex ſingulorum quidem ſedulitate circa proprium
priuatúmq; munus accidere neceſſe erit, cum commune bonum nulli pręci-

cipuè

A cipue ſit demandatum. age rem ſpectemus in rei frumentariç pręfectis. hi potiſſimum in hanc curam incumbent, vt opera ſua magna frumenti copia ex omnibus partibus inuehatur in vrbem, ſitque tritici annona vilis. At hoc fortaſſe publicis vectigalibus officiet. Naualis quoque rei præſides, quod pulcherrimum habemus, non diſſimili ratione maximè ſtudebunt, vt quamplurimas triremes ædificent, omnibúſque bellicis & nauticis inſtrumentis exornent egregiè, atque pecunias publicas vndique coactas in eum vſum expendant: ex qua forſitan ſedulitate reliqui reditus publici, & reficiendis arcium & oppidorum mœnibus, & cuſtodibus regionum ſatis eſſe non poterunt. quamobrem ſolutis compagibus Reſpublica diſtracta dilabitur, non

B vitio, ſed ſtudio ciuium, dum quiſque perquam egegiè munus ſuum obire ſtudet. quòd ſi hiſce incommodis effici videtur, vt operæprecium ſit boni cõmunis curam alicui præcipuè demandare, cuius nullum ſit certũ quoddã officium, ſed ſolum moderetur & dirigat cuiuſque functionem ad commune bonum, & ad reipublicæ vnionem: pluribus æquè hoc negotium committi non reor expedire ciuitati. Etenim id quod pariter plures curant, omnes pariter negligunt, vt inquit Ariſtoteles, neque ſi quid perperam agatur culpa poteſt in vnum quendam præ aliis conferri. vt interim omittam ęmulationem ac ſimultates, quæ inter pares plerumque eſſe ſolent. ſin verò vnus huic rei præficiatur, qui temporaneum hunc magiſtratum gerat, vtputa annuum aut ſemeſtrem, non autem quoad vixerit: hic nimirum bene ſecum

C agi putabit, ſi tantiſper Reſpublica feliciter agat, donec defunctus fuerit magiſtratu, ſecurus quid poſtmodum ſit euenturum, ac quo res caſura ſit. Quare contingit, vt male plerunque res cedat. Id quod certiſſimo experimento cõpertum eſſe poteſt, à pleriſq; rebuſpublicis ſumpto, quæ hoc gubernationis genere noſtris temporibus vſæ ſunt. Ideo à noſtra ciuitate ſapientiſſime inſtitutum fuit, vt in hac republica cõſtitueretur quædã ſpecies regiæ gubernationis, adeò legibus temperata, vt quouis incommodo ac periculo, quæ reipublicæ imminere poſſent amotis, vtilitate verò & commodo, quod regia gubernatio habere ſolet, aſcito; nihil relictum eſſe videretur, quod eſſet deſiderandum, ac ſimul rempublicam liberrimam, & regem præſidem haberemus. Vnus ergo princeps eligitur, qui etiã habet ducis nomen. is quoad

D vixerit, reipublicæ præeſt: præcipue curam boni communis habet; quo maxime ciuitates contineri ſuperius à nobis efficaci ratione probatũ eſſe reor. Huius nulla certa functio tamen eſt in vniuerſa Republica, cuius expers eſſe debeat. hic cum vnumquémque priuatum, tum etiam quoſcunque magiſtratus ita debet in officio continere, atque ea ratione moderari, vt veluti quadam harmonia omnia conſonent communi bono, atque ad vnionem ciuilem referantur: ne qua ſcilicet functio aut nimia ſedulitate magis quàm opus ſit intenta, aut negligentia remiſſa vtilitati cõmuni officiat. hoc igitur eſt principis munus, vt tanquam in quadam reipublicæ ſpecula poſitus conſpicetur, quid vnuſquiſque rerum agat, eorum præſertim qui publica authoritate ornati fuerint: ac ſi quem perſpiciat qui officio ſuo deſit, accerſitum

coram vniuerſo collegio verbis primùm caſtiget, ac ſi res ita tulerit, adhibitis Aduocatoribus, ſeu x virûm præfectis, mandet culpã eius dignoſci, ac de E
conſilij ſententia puniri. Ipſe quoque dux ſi velit, tum Aduocatoris, tum præfecti x virûm authoritate vti poteſt, atq; de cuiuſque crimine & de mulcta infligenda ad conſilium referre. Id quo more fieri ſoleat, infrà docebimus, quum de iudiciis criminum agemus. Eam enim princeps obtinet poteſtatem, vt in quouis ciuium collegio ſeſe adiungere collegam poſſit magiſtratui præſidi, parque cum aliis præfectis ius habeat: vt hac potiſſimum ratione omnibus conſulere queat. verùm poteſtas hęc adeò eſt legibus contracta, vt nihil ſolus poſſit, aliis magiſtratibus adiunctus nõ amplius authoritatis obtineat, quàm quiuis vnus eorum, qui eo magiſtratu funguntur. F
Quin etiam magiſtratuum ius adeò modicum eſt, vt nullus quamuis ſummus ſit, quidquam ſtatuere poſſit, quod alicuius momenti haberi debeat, niſi de conſilij ſententia. ſed de his ſuo loco luculenter dicetur. In quouis præterea conſilio princeps vnius tantùm ſuffragij tanquam vnus ex illis ius habet. in magno item conſilio in conuentu omnium ciuium dum comitia magiſtratuum fiunt, neque gentili, neque conſanguineo competitori ſuffragari poteſt, verùm eodem parique iure cum omnibus vtitur. Ex his igitur puto quemcũque facilè intellecturum, Venetorum principi omnem ademptam eſſe facultatem principatu abutendi, & pro tyranno ſe gerendi. Quæ res diuturna, vetuſtiſſimáque conſuetudine, à primis originibus vrbis ad hæc vſque tempora perducta, adeò inoleuit, ac confirmata eſt, vt nihil minus vrbi Venetæ timendum ſit, quàm principem reipublicæ libertati vllum G
vnquam negocium faceſſere poſſe. Verùm enimuero, cum maximos labores atque ingentem ſollicitudinem animi ni aliqua tanquam merces adderetur, vniuerſi reiecturi eſſent, poteſtatis diſpendium principi repenſum eſt, adhibitis honore, dignitate, ac ſpecie regia. Nã ornatus corporis regius eſt, purpurea enim veſte aut aurea ſemper vtitur. Capite geſtat velamẽ linteum pro regio Diademate: id ſupra geſtat capitiũ purpureũ, limbo aureo ornatum, cuius pars, quæ occiput tegit, in cornu formam aſſurgit, ſedem in ſuggeſtu habet veluti regiam. omnes ciues tum priuati, tum magiſtratum gerentes, detecto capite ac ſtantes ſedentem principem alloquuntur, honoris hac tempeſtate præcipuum ſignum. Nulli princeps aſſurgit. publicæ literæ omnes ſub nomine ipſius prodeunt obſignantúrque. Orator quiuis, prætor, præfectus, aut quilibet alius qui ad Senatum ſcribere voluerit literas, ad H
principem deſtinat: decretorũ, legum, ac ſenatuſconſultorũ promulgationes nomine principis fiunt. Nummi omnes tam aurei quàm argentei cum nomine atque imagine principis excuduntur. Tandem vt paucis abſoluam, vbique regis ſpeciem intueri poſſis, poteſtatem nuſquam. ſapientiſſimè hoc quidem in republica Veneta, vt cætera omnia, conſtitutum fuiſſe, nullus ſanæ mentis infitiari auſit. Nam hac honoris mercede laborioſum alioquin principis munus rependitur, quod ſolum virtutis præmium eſſe vulgus prædicat, & ſummi Philoſophi prodidere. Ex quibus Ariſtoteles in Ethicis inquit

A inquit, Quum hi qui rectè & ſanctè magiſtratum gerunt, non ſuæ ſed
aliorum vtilitati conſulant, nulla alia ratione æquum eis præmium tri-
bui poſſe, præterquam vt honore alios antecellant. Præterea huiuſce princi-
pis digniras in primis facit, vt omnes ciues & caſtigationem eius maximè
vereâtur, & iniuncta munera maiori ſedulitate perficiât. Adiuncti ſunt prin-
cipi ſex conſiliarij, ex ſenis tribubus in quas diuiſa eſt vniuerſa ciuitas, dele-
cti ex ſingulis ſcilicet ſinguli. hi octimeſtrem magiſtratum gerunt, perpe-
tuóque aſſident principi. omnia cum principe audiunt, nullæ literæ publicæ
exeunt, niſi ex ſententia quatuor conſiliariorũ, qui etiam nomina ſua literis
aſcribunt, nõ his tamen quæ prodeũt, ſed illis quas ſcribæ reipublicæ primũ
B ſcripſerunt, atq; poſt exẽpla edita ſeruant. in qua quidẽ re illud haudquaquã
eſt prętereundũ, haſce literas, quę nõ ex decret o cõſilij, ſed iuſſu principis &
cõſiliariorũ datæ ſunt ad quempiã, vt res parui momẽti modicę eſſe autori-
tatis. ſanè illud ſæpius nobis repetendum eſt, omne ius omnémque poteſta-
tem conſiliis eſſe duntaxat attributam: nullum verò magiſtratum per ſe am-
plam poteſtarem obtinere. ſed de conſiliariis infrà dicetur. nunc ad princi-
pem, ſeu ducem, quidem oratio redeat. Hac igitur ſpęcie regia principi adfi-
xa, quoniam plerunque contingerat, vt priuatæ opes ſatis nõ eſſent ad tuen-
dam eam dignitatem atque ad eum locum honeſtandum, ex publico ęrario
conſtituta ſunt in ſingulos annos duci, tria milia & quingenti aureorũ num-
mûm. ac ne fortaſſe quiſquam paulo auarior in rem familiarem, neglecta
C dignitate atque vtilitate publica, eam pecuniæ ſummam conuertat, iniun-
cta ſunt illi munera quædam, quæ ſuis impenſis obeat, ſuęque ipſius digni-
tati & vſui Reipublicæ conſulat. quæ ſi vt pecuniis parcat, negligat, hære-
dibus adeò ingens pecunię mulctá eſt impoſira, vt dum rei familiati augen-
dę princeps ſtudere velit, & hæredibus prodeſſe, magnam eius iacturam fa-
ciat, ſi ob auatitiam dignitati ſuæ deſit; hæreditariam quandam præterea
ignominiam & dedecus poſteris relicturus. Complures ſtipatores alir, iner-
mes tamen, ſericis veſtibus ſemper vtitur: domum habitat aulæis mirifice
inſtructam: ſupellectilis argenteæ copiam habet, cæteráque id genus quæ
principi viro conueniunr. Singulis annis quater prandium parat, ſexaginta
& amplius ciuibus, laute atque opipare inſtructum. qua in re peruetuſtum
D Lacedæmoniorum morem atque Cretenſium (quorum reſpublicæ illu-
ſtres fuere) moderatum tamen, maiores noſtri in hanc noſtram rempubli-
cam tranſtulere. Nam quia ſummopere conducebat ad beneuolentiam ci-
uium conciliandam, conuentus ciuium frequens, conuiuia quędam publi-
ca impenſis ęrarij fieri voluerunt, tum Lacedęmonij tum Cretenſes: ad quę
cum ciues conuenirent, & vnuſquiſque facilè quemuis dignoſcere poterat,
& neceſſitudinę quadam arctiori ex conſuetudine illa communi inuicem
vinciebantur. verum cum omnes promiſcue conuenirent, neceſſe erat ple-
rúnq; in cõuiuiis illis turbas ac tumultus excitari: quumque ij quorũ ea cu-
ra erat, pro ſe quiſque ciues laute excipere vellet, pecunię publicę magnã ia-
cturam faciebant. Quapropter correctione quadam modóque adhibito

vetus illud inſtitutum etiam ad Venetos deductum eſt, omnéque id negocium principi demandatum. Quater ergo ſingulis annis ciues à principe adhibentur, lautis ſanè ſed non inuidioſis epulis. nec vnuſquiſque promiſcuè accedit, ſed hi tantùm quos princeps aſciuerit, præter conſiliarios & Aduocatores, præfectos quadraginta virûm, ac x virûm præſides, qui iure quodā eorum magiſtratuum ſemper conuiuiis principum intersunt. cæteri ciues omnes inuitati accedunt. Hac autem ratione quatuor hæc conuiuia diſtributa ſunt, vt ſeniores digniorésque ciues inuitati, circa brumam die diuo Stephano protomartyri dicato ſummo mane conueniant in ædes publicas, habitationi principum deſtinatas, ac ſolenni pompa domo principem deducant in ædem diui Marci: ſimulque ibi ſacris interſint, quibus peractis ad ædes ſuas principem reducant, ibique ſimul epulentur. Aprili etiam menſe die Marci Euangeliſtæ, cuius numen Veneti præcipuum habent, & quem patronum ſibi aſciuerunt, poſteaquam corporis eius reliquiæ ex Alexādria, illuſtri vrbe Ægypti, Venetias delatæ ſunt, ciues ætate & dignitate minores inuitati à principe, eodē more ac pompa celebratis ſacris, ad principis prandium ſe conferunt. Aſcenſionis quoque die feſto, quo die nundinæ Ventiis fiunt, adhibentur à principe hi, qui virilem ætatem attigerunt. Hi item ſummo mane deducunt domo ducem, vnáque cum eo nauem conſcendunt quam ornatiſſimè ad hos vſus cōſtructam, quam Veneti Bucentaurum vocant: poſtquam verò æſtuaria ſunt egreſſi cum primum liberum apertúmq; mare intueri licet, antiquorum pontificum beneficio, qui hanc rem publicā pro rebus quamplurimis fortiter & egregiè geſtis contra communes nominis Chriſtiani hoſtes, honeſtare voluerunt, princeps iacto annulo aureo in mare, inquit totidem ferè verbis, ſe in ſignum veri perpetuíque imperij eo annulo mare deſpōſare. his adduntur ab vrbis præſule cæremoniæ quædam, quibus peractis deſcendunt in ædem diuo Nicolao dicatam, vetuſtam ſanè, & quæ in littore condita eſt, quod mare ab æſtuariis diſterminat, ibi ſacra myſteria celebrantur: quibus rite peractis, conſcenſa ruſus naui, Venetias reuerſi, principem domum reducunt, ſimulque conuiuantur. Quarto epulæ pertinent ad iuuenes ciues, qui duodecimo Calendas Iulias die dicata Vito & Modeſto Martyribus, ſolenni pompa cum principe ad eorum templū accedunt, quod quidem templum vltra riuum magnum, qui vrbem mediā diuidit eſt ſitum, qui quidem riuus ponte iūgitur ſupra triremes ædificato, pro tēporis ratione, ne immēſo ferè circuitu iter illud cōficiendū ſit. Templum igitur inuiſunt, ſacris interſunt, ac demum à principe domum reducto lauto ſanè excipiuntur cōuiuio. Atque ad has epulas frequenter adhibentur ſaltatores, mimi, cantores egregij, qui conuiuas oblectent: intermiſcentur interdum ludi nōnulli, quibus mirifice ſpectatores tenentur. ſic igitur vetus illud inſtitutum in Venetam rempublicam conceſſit, moderatum tamen, nam hac ratione cuiuſcunque ferè ordinis ciues, pares tamen cum paribus, ad epulas accerſuntur, ſicquecum dignitati principis, tum etiā maximè conciliandis inuicem ciuibus egregiè conſultum eſſe videtur. Cæterum quoniā ciues

A ciues patricij ſingulo quoque anno hiſce epulis honeſtari non queunt, ne vllus præteritus videatur, veteri inſtituto ac lege conſtitutum eſt, vt hieme vnicuique ciui, qui in maiori conſilio ſuffragandi ius habeat, à principe mittantur quinque marinę anates, veluti conuiuij quędam publici portio, quod etiam ad conciliandos ciues ducem nō parum adiuuare cenſeri poteſt. hiſce impenſis inſumitur magna pecuniæ pars, quæ ex ærario principi quotannis numeratur. Quo fit, vt etiam ſi propter auaritiam velit, nequeat tamen Dux vllis auaritiæ ſordibus fœdare dignitatem atque amplitudinem loci quem tenet. Hoc loco quoniam ferè omnis poteſtas atque authoritas principis eſt à nobis explicata, referre operæprecium eſt, quo initio quibúſue temporibus ducis huiuſce creandi Venetiis conſilium initum fuerit: ac demum, B quænam ſit ratio comitiorum in duce eligendo. A prima ſtatim vrbis origine cum nobiliſſimi quique Venetæ prouinciæ ciues, Aquileia, Altino, Concordia, Opitergio, Patauio ac pleriſque aliis vrbibus ampliſſimis atque opulentiſſimis, Hunnorum impetu euerſis, qui rege Attila duce maximam Italiæ cladem attulere, in ea æſtuaria maris Adriatici conueniſſent, in quibus poſtea Veneta vrbs condita eſt, ac in vicinioribus patriæ locis, quam liquerant, vnuſquiſque ſedes ſuas poſuiſſent, ædificata fuere circiter duo & viginti oppida, partim in littore eo, quod interiora æſtuaria claudit, partim in tumulis quibuſdā, qui ex ęſtuariis eminebant. ac primis initiis cum ea oppida neque per ſe ſatis munita eſſent, neque nauigiorum copia alicui oppido tāta ſuppeteret, vt piratis ac prædonibus pro ſe quiſque obſiſtere poſſet, C optimum fore cenſuere, ſi de omnibus in commune conſulerent, cum omnium eadem etiam fortuna eſſet: ac communi conſilio proſpicerent, cum annonæ, tritici, vini, frugumque omnium, quæ victui neceſſariæ ſunt, tum maximè propriorum larium ſecuritati: ne quam iniuriam ſeu detrimentum acciperent à piratis, quibus nondum ſatis oppidis munitis expoſiti erant. Quamobrem cum prius vnumquodque oppidum præfectum ac præſidem ſibi ex ſuis ciuibus delegiſſet, quem tribunū vocabant, conſtitutum eſt inter omnes, vt certis diebus tribuni hi cōuenirent, ac de re cōmuni decernerent. Paulò poſt vſu cōpertum eſt, cū vlli nemini præter cęteros cura hęc incumberet, ac propterea multa incommoda paterentur, commodiſſimam & vtiliſſimam rem omnibus fore, ſi vni cuipiam communis boni procuratio de- D mandaretur, quem omnes alij vti principem agnoſcerent. Itaque decretum eſt omnium oppidorum conſenſu, vt Dux ſeu princeps vnus eligeretur. huic principio conſtituta eſt ſedes in oppido Heraclea nuncupato. ſitum id erat in intimis æſtuariis, in inſula quadam iuxta Plauis fluminis oſtium, quæ noſtris temporibus alluuione fluuij continenti coniuncta eſt. Poſtmodum verò cum locus is non ſatis idoneus videretur: nam cum in receſſu eo eſſet, ſæpenumero priuſquam mali fama eò perueniſſet, piratæ iam intra æſtuaria penetrarant, ac vel imprudentes oppidanos oppreſſerant, vel nauigia diripuerant: idcirco ſtatuerunt ſatius fore, principem relicta Heraclea Melamocum concedere, oppidū in medio littore ſitum, ex quo Dux facilè

præſentire poſſet, ſi quid inſidiarum à piratis strueretur, ac paruo negocio adeſſe vbicunque opus fuiſſet. Demum quo tempore Pipinus cladem & ſeruitutem initùs illis & quaſi clementis Venetæ vrbis minabatur, cum omnes Riuoaltum ex omnibus oppidis conceſſiſſent, principis etiam ſedes eò loci tranſlata eſt; quo cunctis oppidanis conuenientibus in eam amplitudinem quam cernimus Venetiæ excreuere. ſic igitur perpetuo quodam tenore à primis ſtatim vrbis originibus vnus princeps reipublicæ Venetæ præfuit. primi illi aliquanto maioris authoritatis fuere. poſtea verò vſu docente paulatim ſanctioribus inſtitutis ac legibus poteſtas principis ad hanc, quam cernimus, temperationem deducta eſt. Ratio verò eligendi ducis, qui priori vita functo ſucceſſurus ſit, primum quidem ſimplex fuit, nam cum maiores noſtri ſingulari quadā bonitate præditi, atque ab ambitione penitus alieni eſſent, vnuſquiſque pro ſe eam ſolicitudinem recuſabat. quapropter acclamatione populi, is qui omnium optimus ac prudentiſſimus haberetur, princeps renunciabatur. Poſt prima ea tēpora aucta ciuitate & populo ampliore effecto, inutile fore reipublicæ viſum eſt, ſi temeritati atque auræ populari res tam magna committeretur decretum. itaque eſt, vt eligerentur XI viri omniū probatiſſimi, qui creandi Ducis poteſtatem haberent. deinde quum aliquantum ſimul cum imperio etiam ambitio excreuiſſet, inſtituta ſunt noua quædam atque inuſitata comitia, ac perplexa quædam ducis eligendi ratio inuenta. hanc nos ne quid incœpto operi deſit, paucis exponemus. Defuncto principe ac iuſtis piè honorificeque perſolutis, conſiliarij, qui interregni illius tempore ſe in ſedes publicas habitationi principis deſtinatas continuo poſt principis obitum receperunt, magnum conſilium vocant. in eo primo poſt interitum ducis conuentu, ea ratione comitiorum quam ſuprà narrauimus, quinque ciues creantur, qui defuncti principis res geſtas diligenter ſcrutari debeant; ac de conſilij ſententia, ſi quid ab eo contra leges ac decreta ſit factum, reſcindant. ſi à quopiam etiam munus acceperit, ac ſtatutæ pepercerit impenſæ, ea quinque hiſce referentibus irrogatur hæredibus à conſilio mulcta quam leges iuſſerint. Pecuniaria ea eſt, eáque ſumma æris de hæreditate principis publicatur, atque in ærarium refertur. Eiſdem comitiis eliguntur quinque alij ciues, qui eodem momento quo renunciati ſunt, recipiunt ſe in conclaue comitio adiunctum: neque inde diſcedunt antequam inter eos re conſultata, ſtatuant quid ipſis de poteſtate principis detrahendum, aut addendum videatur. Re inter eos diſcuſſa iterum cogitur conſilium, quo coacto egrediuntur illi è conclaui (nam prius non licet) ac ſuam quiſque ſententiam ad cōſilium refert de principis iure atq; vniuerſis ciuibus diſceptantibus ſuffragiis decernitur, id quod maximè reipublicæ vſui fore viſum fuerit. Id decretū inter leges, quas principes ſeruare debeant ſtatim refertur conſtituta principis poteſtate. poſtridie initur perplexa illa comitiorum ratio, quibus princeps creari ſolet. conueniunt ciues omnes, qui XXX. annos exceſſerint. nam iuniores eáque ætate minores veteri Reipublicæ inſtituto ad ea comitia non admittuntur

A tuntur. numerantur deinde vniuerſi ciues, ac totidem globuli in vrnam con-
iiciuntur, quot ciues fuerint. ex his triginta ſunt aurei, cæteri omnes argen-
tei. ea vrna ſtatuitur ante ſuggeſtum comitij vbi conſiliarij conſident. adſtat
vrnæ puerulus qui ſortes educat. ſubſellia ciuium vocantur, ad eam vrnam
accedunt omnes eo, quo ſederunt, ordine, nullus tamen quod in alijs comi-
tiis fieri conſueuit, in vrnam manum imponit, ſed puer qui aſtat pro ſingulo
quoq; globulum vnum educit. Ii quibus argenteus obtigerit, ſtatim egre-
diuntur è comitio. at is cui ſors fauerit, educto aureo globulo, à ſcriba alta
voce pronunciatur. Continuo ille in certum conclaue ſecedit: eius verò gen-
tiles & conſanguinei omnes arcta neceſſitudine coniuncti ex ſuo quiſque
B loco aſſurgit: vniuerſique in partē atrij concedunt. numerantur ibidem, ac
totidē globuli argentei ex vrna extrahūtur: exceduntque hi ex comitio hoc
pacto triginta, quibus ſortis beneficio aureus globulus obtigerit, deligūtur
ex vniuerſo ciuium cœtu. quo peracto conſilium dimittitur. Poſtquam om-
nes diſceſſere, triginta illi è conclaui egrediuntur, ac coram conſiliariis de-
nuo ſortem ſubeunt, ita vt nouem quibus ſors fauerit electores fiant, cæte-
riſque dimiſſis in conclaue ſecedunt, huic muneri deſtinatum: ibique ſoli
concluduntur nullo prorſus, ne miniſtro quidem admiſſo: nulli copia fit eos
alloquendi, neque inde diſcedere poſſunt, priuſquam x x x x viros elegerint:
nulluſque referri poteſt ab eis electus, niſi ſex ſuffragia tulerit. quo fit, vt qua-
tuor refragantibus nullus electus pronunciari queat. quum primum qua-
C draginta hoſce viros elegerint, per internuncium cuſtodem ac ianitorem
publicum certiores conſiliarios faciunt ſe munus ſuum obiiſſe. eueſtigio
conſiliarij, niſi hora diei fuerit valde intempeſtiua, conſilium magnum vo-
cant. Poſtquam ciues omnes in curiam conuenere profertur ſyngrapha ex
conclaui, in qua nomina deſcripta ſunt ciuium electorum. Ac ſcriba primus
aſcenſo ſuggeſtu magna voce pronunciat x x x x deſignatos ciues, horum
quiſque ſi interfuerit, cum primum audierit ſe pronunciari, à loco vbi con-
ſederat ſurgit, & ad ſuggeſtum conſiliariorum, indeque in conclaue deſti-
natum concedit. ſin autem eorum quiſpiam abſens fuerit confeſtim ab vno
ex conſiliariis, ab vno item ex x x x x virûm præfectis vel per totam vrbem
conquiritur. Inuentus primum ab iiſdem magiſtratibus in comitium, dein-
D de in conclaue ad collegas deducitur, nulla interim aliquem conueniendi
aut alloquendi data facultate, ne vlla ambitioni occaſio, aut aditus in his
comitiis concedatur, quæ ſanctiſſima omnium maiores noſtri eſſe volue-
runt. hac ratione x x x x ciues deſignati de improuiſo conueniunt, vbi con-
uenerint, eueſtigio dimittitur conſilium. tunc quadraginta hi egrediuntur è
conclaui, atque in atrium comitij ampliſſimum conſiliarios adeunt: ibique
eodem ſortium modo quem ſuprà oſtēdimus, x I I ex ipſis decernuntur, vi-
ginti & octo qui ſuperſunt ex quadraginta viris repudiatis. hi x I I viginti
quinque viros eligunt, quorū quiſq; neceſſe eſt vt octo ſuffragia ferat, pau-
cioribus nāque nullus eligi poteſt. re expedita conſiliarios per internūcium

admonent. hi ſi tempeſtiua hora fuerit, conſilium cogunt, eodemque modo viginti quinque illi de improuiſo coguntur. ac dimiſſo conſilio eodem genere ſortis nouem eliguntur, ſexdecim reliqui diſcedunt. nouem hi quadraginta quinque creant, ſenis item ſuffragiis: qui pari pacto coacto cõſilio à ſcriba pronunciantur, & in conclaue coguntur. ij ſortis eiuſdem beneficio redigũtur ad vndecim, qui eligũt quadraginta & vnum, omnes viros ex primariis Senatoribus. qui ſubito vt pronunciati fuerint, ſecedunt in atrium deſtinatum: hique ducis deligendi facultatem obtinent. non tamen duos eiuſdẽ familię aut arcta neceſſitudine cõiunctos in hãc electorũ claſſẽ admitti leges ſinunt, qui mos perpetuus eſt apud Venetos in omnib9 magiſtratibus. Tam perplexam & multiplicem eorum comitiorum rationem maiores noſtri viri ſapitiſſimi atque optimi homines eſſe voluerunt, ne ciuium multitudo omnino expers eſſet poteſtatis ducis creandi. Nam primi ordinis electores ſorte fiunt, quę omnibus ciuibus communis eſt. poſt eum ordinem miſcuere ſorti electionem, ita tamẽ vt electio ſortem antecelleret. nulli enim fauete ſors poteſt, niſi iudicio prioris ordinis fuerit cõprobatus. at in poſtremo ordine à ſorte receſſerũt. ſtatuerũt enim, qui principẽ electuri eſſent, nõ eſſe omnes ſortiũ temeritati cõmittẽdos. ideoq; neq; multitudo omnino expers eſt huiuſce autoritatis, neq; etiã prorſus ius hoc multitudini imperitæ tributum eſt, apud quam plerunque plus inanis quædam aura quàm optimorum ac ſapientiſſimorum hominum iudicium valet. Præterea cum nulli certi ſint principis electores, ſed res omnis ex eorum ſententia pẽdeat, qui ſortis beneficio vſi ſint, nullus ambitioni locus relinquitur. nam fieri facilè poteſt vt hi nullum ius ſint habituri, quos tu egregiè ambieris. Nunc ad rem redeo. Peracta tandẽ ratione comitiorum, vbi iam creati fuerint xxxxi principis electores, ſtatim omnes, nullo interea ciuium ſalutato, nedum compellato, cõueniunt in eam curiam, in quam cogi Senatus ſolet. ibi primum omnium ſanctè ac piè diuina myſteria celebrantur, vniuerſique tactis altaribus iureiurando Deo Optimo ac Reipublicæ pollicentur, eum ſeſe ducem electuros, quem ſanctitate, in patriam charitate, ſolertia, ac prudentia aliis præſtantiorem eſſe duxerint. amotis deinde ſacerdotibus, ſoli in curia concluduntur, neque famulo, neque quopiam alio miniſtro accito. tũc tres, qui cæteros ætate anteceſſerint, veluti præfecti, reſident ad paratam menſam quandam ad hoc munus: ſuper qua vrna quædam eſt conſtituta: hinc vnuſquiſque elector notat in ſyngrapha nomen eius, quem ducem pronunciat, ac notatam ſyngrapham in vrnam iacit. iniectis omnium ſyngraphis vna educitur, quæ ſorte in manum venerit extrahentis. lecta à præfectis ſyngrapha, is cuius nomen exierit, ſi præſens adſit, vt plerunque contingit, continuò egreditur è curia. tunc ſi quis eorum exiſtimauerit eum ciuem minus idoneum, qui tam magnam dignitatem ſuſtineat, aut ob quampiam aliam cauſam, non fore è Republica eum ducem eſſe conſurgit, ac primo modeſte præfatus ingenuè profert, quid de eo ciue ſentiat, & quamobrem putet non eſſe

A eſſe in rem patrię, eum ducem fieri. vbi finem is dicendi fecerit, pręfecti nuncupatum adhibent: atque ex his maior natu omnia illi compendio repetit, quæ ei obiiciuntur, auctore tamen ſuppreſſo. nam ſacramento antea omnes perpetuo ſilentio ſe obſtrinxere. refellit ille obiecta vt libuerit. Deinde iterum recedit è curia, quod ſi prior aut alius quiſpiam nouis rationibus adhuc arguere & accuſare hominem velit, poteſtatem habet. rurſus accerſitus ille reſpondet, ſicque viciſſim res tractatur, donec accuſatoribus nihil amplius relictum ſit. tum demum in ſuffragia itur. ante hæc tempora, ſi is vigintiquinque ſuffragia tuliſſet, nulla amplius aliorũ ratio habebatur, ſed ſtatim ille Dux renunciabatur. noſtra tempeſtate in comitiis, quibus Andreas B Grittus, ampliſſimus Senator, creatus eſt dux, hæc ratio immutata eſt. nam tametſi nullus electus princeps habeatur, niſi ſuffragia vigintiquinque tulerit; res tamen in eo nõ conſiſtit, qui primus eum numerum ſuffragiorum expleuerit, vt antea fieri ſolebat: ſed progreditur ad alios, vt ſi quiſpiam eum numerum ſuffragiorum exceſſerit, non ille prior, ſed hic Dux renuncietur. Poſtquam itum eſt in ſuffragia pro eo cuius nomen primum exierat, alia item ſyngrapha ex vrna educitur, atque omnia eodem quo antea, modo adminiſtrantur. ſic in tertio, quarto, ac omnibus deinceps. quòd ſi nullus ad eam ſummam ſuffragiorum peruenerit, niſi hora diei fuerit intempeſtiua, iterum eadem ratione comitia repetuntur: ne multa, electoribus non prius exeundi, conueniendi, alloquendi aliquem, qui aliunde aduenıat, poteſtas ſit, quàm vigintiquinque eorum in principe eligendo conuenerint. C quo renunciato confeſtim conſiliarij in curam vocantur: hi omnium primi nouum ducem ſalutant, ac venerantur. Poſt id fama per vrbem vagatur, vbique diſcurritur. ciues omnes gaudere, à Deo Optimo Maximo ſupplices petere, vt reipublicæ felix fauſtúmque id ſit. familiares ac conſanguinei ducis in curiam properant, nouo duci gratulantur. eodem temporis veſtigio nummi cuduntur, inſcripto nomine principis. atque imagine expreſſa: parantur omnia, quibus ad pompam opus eſt. interea Dux electoréſque omnes ibidem operiuntur. inſtructis omnibus, deſcendunt è curia, ædemque diui Marci ei loco propinquam adeunt, auguſtum templum, magniſque opibus ornatum: Deum immortalem primò religioſè venerantur, D & ſuggeſtum, ex porphyritide lapide confectum, omnes aſcendunt. ex electoribus qui cæteros ætate anteit, is verba ad populum facit, denunciat creationem noui ducis, eúmque modeſtè laudat. Poſt illum item Dux orationem habet, ac pauca de ſe prudenter præfatus, ſeruaturum ſe pollicetur omnia quæ bonum principem deceant, bonóque reipublicæ, nullius priuati commodi habita ratione conſulturum, imprimis iuſtitiæ munus ſanctè obiturum, daturúmque operam, vt æquũ ius omnibus adminiſtretur: non rei familiari, non labori vlli, non denique vitæ parſurum, ſi reipublicæ ſuis incommodis proſpici poſſit. demum Deum Optimum Maximum, diuum Marcum (ſub cuius numine ciuitas Veneta eſt) atque diuos omnes precatur, vt ſibi faueant aſpiténtque læti, in tam magni muneris functione obeun-

da. Verba ducis vniuerſus populus magno plauſu excipit. Poſtquam Dux E
perorauit, omnes ex eo ſuggeſtu deſcendunt, ducemque ante aram maximam templi ſtatuunt. ibi tactis euangeliis iureiurando deo immortali ac reipublicæ fidem ſuam aſtringit, ſe nil eorum omiſſurum, quæ legibus Dux Venetus pręſtare teneatur. His actis electores, qui eatenus cum duce perſtiterunt, diſcedunt omnes: at ipſe ligneum pulpitum conſcendit, adſcito ex conſanguineis eo quem omniũ haber cariſſimũ. Nautæ qui in precio habentur, pulpitum humeris attollunt, magnoque plauſu inſidentem ducem per totum forum diui Marci deferunt. Dux verò ex pulpito pecuniam ſuo nomine excuſam iacit. ſumma nulla certa ſtatuta eſt pecuniæ effundendæ, ſęd is modus tenetur, quem rei familiaris copia, anguſtiáue aut ipſius Du- F
cis ingenium ſtatuerit, iactam plebs ſtudioſe colligit. tandem circũluſtrato foro cum ad ſcalas ædium publicarum principis ventum eſt, pulpitum ſiſtunt, è quo deſcendit princeps. mos inualuit, vt veſtes quibus Dux eſt indutus, vaſque argenteum, in quod populo effundenda pecunia congeſta fuerat, nautis qui pulpitum humeris ſublatum geſtauerunt, dono dentur. Dux ſcalis aſcenſis excipitur à conſiliariis, qui ibidem operiebantur, & capitio quod principis inſigne ſuprà eſſe diximus; coronatur. hæc ſeries eſt totius pompæ. Poſtridie Senatu in curiam coacto Dux orationem habet, Deo, ac patribus gratias agit, quod ad id munus atque ad eum honorem euectus ſit ſimulq; operã ſuam pollicetur nulli reipublicæ cõmodo defuturam. eiuſmodi ferè orationem habet coram vniuerſis ciuibus, primis ſtatim G
comitiis, quæ poſt ſe creatum ducem fiunt. Hactenus de principe ſeu duce reipublicæ noſtræ dictum ſit. Illud proximum eſt, vt de conſiliariis pauca perſtringamus, quæ tamen ſatis exploratam facient omnem illius magiſtraſtratus autoritatem. aſſident principi conſiliarij ſex, quod ſuprà quoque diximus, ſinguli inquam ex vnaquaque vrbis regione. in ſex enim regiones ſiue tribus diuiſa eſt vniuerſa ciuitas. harum tres ſunt citra magnum riuum, qui mediam vrbem diuidit, tres verò aliæ vltrà. ex vnaquaque vrbis regione conſiliarius vnus eligitur eadem comitiorum ratione, qua omnes magiſtratus creari ſuprà abunde ſatis explicuimus. eſt magiſtratus iſte octimeſtris ſimulque cum principe omnium rerum quæ ad rempublicam ſpectant curam habet. verùm inſtituto admodum veteri vniuerſa comitiorum ra- H
tio conſiliariis potiſſimum incumbit. ſi qua etiam de re ad magnum conſilium referendum, eiuſque autoritate ſanciendum ſit, res tota conſiliariis referentibus decernitur, vt pote qui ſoli id iuris obtineant. his tamen interdum adiunguntur quadraginta virûm præfecti, quibus tamen ſolis referendi ius non eſſet. nulli præterea magiſtratui (Ducem ſemper excipio) conceſſa eſt ea poteſtas. poſſunt etiam ſi eis libeat de re omni & ad Senatum & ad decemuiros referre. Cæterum præconſultoribus ea precipuè cura demandata eſt, vt & Senatum cogãt & ad Senatum referant: quemadmodũ & x virûm præfectorum officiũ eſt, & x viros cogẽdi, & ad eos referendi

A rendi:de quibus à nobis infrà tractabitur. At conſiliarij ampliore autoritate ſunt præditi, vtpote qui in Senatu par ius habeant cum præconſultoribus, & in collegio decem virûm cum illius collegij præfectis. Octo menſibus duci aſſident eoque munere funguntur, quod iam explicui. Quatuor vero menſes interſunt, vel potius præſunt, quadraginta viris quibus capitis grauiores cauſæ ſunt demãdatæ, eiſque decernentibus iudicantur, de quibus ſuo quoque loco dicetur. Nunc poſtquam de magno conſilio, quod popularem ſtatum in hac Republica refert, & de principe qui regiam perſonam gerit, ſi minus eleganter, diligenter quidem tractatum eſt: inſtitutum opus poſcere videtur, vt de reliquis partibus huiuſce gubernationis

B referamus, quæ optimatium regimen repræſentant. huiuſmodi enim gubernatio in Veneta ciuitate cæteris facile præſtat, quam ſequenti volumine Deo annuente integre explicabimus.

LIBER TERTIVS.

OMNIS hominum inſtitutio, quæ quidem rectè ſe
habitura ſit, naturam optimam rerum omnium
patentem imitari debet: quæ totius mundi vim, ra- F
tionémque omnem ita diſpoſuit, vt res ſenſus in-
tellectúſque expertes, ab iis quæ mente præditæ
ſunt, gubernentur. idem igitur ſeruandum eſt in
hoc hominum cœtu, quem ciuitatem appellamus:
ſenes enim iunioribus prudentia antecellunt, per-
turbationibus animi non æquè obnoxij atque illi,
& rerum plurimatū, quas in longiori vita experti
ſunt, vſu præditi. quare ſapiētiſſimè Ariſtoteles in Politicis ait. In vnaquaque
Republica quæ naturæ ſolertiam & ſapientiam æmulari voluerit, ſenes præ-
ficiēdi ſunt ſummæ rerum: iuuenum vero officium eſſe debet, ea facere quæ-
cunque iuſſerint ſenes. neque, quādo hoc inſtitutum maximè ſecundum na- G
turam eſt, ſeniorum imperium iuniores detrectare poſſunt, aut ob hanc rem
ſeditionem vllam cōcitare, quoniam in diſcrimine hoc quod ætas facit, nul-
lus inuidiæ locus eſt, nulláque querela eſſe poteſt, quandoquidem iuniores
certò ſperent ſibi à minoribus vicem repenſum iri. Hanc Ariſtotelis ſenten-
tiam comprobant omnes Reſpublicæ, quæ quidem alicuius nominis fue-
runt. in iis enim gubernationi ciuitatis, rerúmque omnium publicarum, ſe-
niorum conſilium præfectum eſt, quem Senatum etiam à ſenioribus nomi-
narunt. hoc loco leges atque inſtituta Romanorum proferrem; etiam Athe-
nienſium, & Lacedæmoniorum, & Carthaginenſium plurimarúmque alia-
rum ciuitatum leges, ni res notior eſſet, quàm vt teſtibus indigeat. Pari igi-
tur ratione in noſtra Repub. inſtitutus fuit Senatus ac Decēuirūm conſiliū, H
qui in Veneta ciuitate (cuius Rempub. mixtam eſſe dixi ex regio ſtatu, popu-
lari & optimatium) referunt optimatium ſtatum, ac media quædam ſunt,
quibus extremæ partes, ſtatus ſcilicet popularis, magnum cōſilium, ac Prin-
ceps, qui regis perſonam gerit, inuicem vinciuntur. Sic inquit Plato in Ti-
mæo extrema elemēta, terram ac ignem mediis elementis vinciri: ſic in dia-
paſon conſonantia, extremæ voces mediis diateſſaron ac diapente vocibus,
inuicem nectuntur. Vt ergo cœptum iter peragamus, Senatus Venetus cen-
tum & viginti legitimos ſenatores habet: multi tamen præterea magiſtratus
obtinēt ius ſenatorium, adeò vt noſtra tempeſtate ducenti & viginti & am-
plius ius habeant ferendi ſuffragium in Senatu. Senatores legitimi ſingulis
annis

A annis ab vniuerſo ciuium cœtu(quem magnum conſilium nominari ſæpius eſt repetitum) creantur. Nec tamen hic honos vacationem vllam habet, quemadmodum omnes alij magiſtratus. ſed iidem ſi ita ſors tulerit,& magno conſilio viſum fuerit, quod plerunque fit, ſingulis quibuſque annis in eo munere verſari queunt. Modus & ratio electionis ſupra à nobis expoſita eſt, cum formam omnem comitiorum explicaremus. Eo igitur pacto, Auguſto ac Septembri menſe ſingulis comitiis ſex ſenatores eliguntur,quæ decies repetita,ſummam ſexaginta electorum explent.ſexaginta reliqui adiuncti,ſeu adſcripti ſunt prioribus, omneſque hi ſimul propriis quibuſdam comitiis eliguntur.nam ad tertium Calendas Octobris cogitur Senatus. atque B vnuſquiſque ſenatorum & quiuis alius, cui ſuffragij ius eſt,in ſenatu vnum ciuem nuncupat. Poſtridie illius diei mane ad horam diei tertiam conueniunt vniuerſi ciues in comitium:prælectiſque à ſcriba magno omnium ciuium nominibus, quos pridie Senatores nominauerint, coniecta in vrnam omnium nomina ſorte educuntur. mox in ſuffragia pro vnoquoque itur,ex omnibus his ſexaginta,qui plura ſuffragia tulerint quàm cæteri, dummodo etiam dimidia exceſſerint,eo anno adſcripti Senatui ſunt, ea tamen lege, ne plures quàm duo eiuſdem gentis in eorum numero ſint. ſic in numero legitimorum Senatorum tres tãtum ex eadem gente eſſe queunt: qua lege optime conſultum fuiſſe Reipub.exiſtimari debet.nam nulla pernicioſior peſtis in Rempublicam obrepſerit, quàm ſi quæpiam eius pars cæteris præualuerit. C rit.vbi enim æquum ius non ſeruatur,fieri non poteſt vt ſocietas vlla cõcors inter ciues conſiſtat. quod vſu euenire ſolet vbicunque plura Reipub. munera in vnum conueniunt. ſic ſoluitur mixtum,ſi quodpiam elementorum, ex quibus corpus conſtat,alia ſuperauerit: ſic omnis conſonantia diſſonans fit,ſi fidem vnam ſeu vocem plus intenderis quàm par ſit. Non impari ratione,ſi ciuitatem aut Rempublicam conſtare volueris, neceſſe eſt id imprimis ſeruari, ne qua pars aliis efficiatur potentior, ſed omnes quoad fieri poſſit, publicæ poteſtatis participes ſint. Quocirca perquam egregie maiores noſtri ſancitum eſſe voluere perpetuum hoc ius in Republica noſtra, non modo in Senatu, ſed neque in aliis magiſtratibus pluribus gẽtilibus locum eſſe, quàm ad ſeruandam æqualitatem opus eſſe videatur. Nec minus prudens D inſtitutio eligendi Senatus habenda eſt, vt ſcilicet ſexaginta Senatores more comitiorum ſolito, ſorte inquam electioni ac iudicio admixta, eligerentur, ſexaginta verò adiuncti ratione diuerſa,in qua ſcilicet nil eſſet ſortis. Etenim ſi in omnibus par ſorti locus eſſet, facilè accidere poſſet,vt aliquando præcipuorum ciuium ratio non haberetur, atque in eligendo Senatu præterirentur non ſine Reipublicæ detrimento. Idcircò ſexaginta patres aſcriptos nulla ſorte,ſingulis tamen annis eligi placuit. Senatus igitur primum ex hiſce centum ac viginti conſtat, quorum ſexaginta proprio vocabulo Senatores, reliqui adiuncti appellantur,quorum comitiis integra dies conſumitur. præter hos centum & viginti legitimos Senatores pari iure in Senatum cum ſenatoribus veniunt(vt ducem & conſiliarios prætercam)decemuiri, quadra-

ginta viri iudices capitalium cauſarum & criminum grauiorum, ſalis & annonæ frumentariæ præfecti, diui Marci procuratores, multique præterea magiſtratus, adeò vt noſtris temporibus ſumma omnium ducētos ac viginti excedat. hi omnes ius ſenatorum obtinent. vniuerſa gubernandæ Reipublicæ ratio ad Senatum pertinet. quicquid Senatus autoritate decretum fuerit, id ſanctum & ratum habetur. eo diſceptante & decernente & paces fiunt & bella ſuſcipiuntur. pecunia etiam omnis Reipublicæ, eius iuſſu exigitur, & impenditur. ſi res poſtulat, noua etiam tributa & decumæ, ex decreto tamen Senatus, tum imponuntur ciuibus, tum etiam exiguntur. ſiquando etiā viſum ſit è Repub. eſſe vt nouus quiſpiam magiſtratus pro tempore inſtituatur, is à Senatu eligitur. Præterea Senatus quibuſcunque temporibus perpetuum ius obtinuit eligendi oratores, qui ad principes exteros à Republica deſtinantur, eorum etiam collegium creandi, qui ius habent & cogendi Senatum & ad ipſum referendi. hos Ariſtoteles præconſultores nominat, noſtri homines Sapientes, arrogantiore vocabulo vocant: quo interdum nobis quoque vtendum eſſe duximus, ne à communi loquendi conſuetudine penitus abhorrere videamur. Comitia tamen hæc Senatus, quibus & oratores & præconſultores eliguntur, minus habent ſortis, quàm ea quæ ſupra deſcripſi, magni ſcilicet conſilij vniuerſique ciuium cœtus. vnuſquiſque enim ſenatorum nominat quem voluerit, deinde pro ſingulis in ſuffragia itur: iſque cui plura contigerint quàm reliquis, dummodo dimidium totius ſummæ excedant, electus renunciatur. Quòd ſi quandoque neceſſitas & vſus Reipublicæ popoſcerit, vt inuito cuipiam munus aliquod publicum iniungatur, vnuſquiſque ſenatorum clàm in ſyngrapha eius nomē notat, quem maxime idoneum duxerit: deinde in vrnam ad id paratam ſchedulam eam iacit. inde à ſcriba extrahuntur, palamque legūtur omnes, ac demum pro quolibet itur in ſuffragia: iſque pronunciatur electus cui plures ſuffragati fuerint, dummodo etiam ſint plures dimidiis. Hic ſchedularum modus inuētus eſt, ne quiſpiam veritus inimicitias ſibi alterius ciuis, aut odium parare, illum ad aliquod munus vocando, quod probè quidem ſuſtinere ille poſſit, ſed tamen imponi ſibi iniquo animo ferat, abſtineat ab eo nominando: ſicq; priuati commodi gratia Reſpublica detrimēto afficiatur. Nunc modus nobis recenſendus eſt, quo Senatus conſulitur, eaque decernit & ſancit quæ facienda ſunt: & quo Senatuſconſulta fieri conſueuerunt. Non latuit maiores noſtros, ſi vnuſquiſque Senator promiſcuè tum referre ad Senatū, tum ſententiam dicere poſſet, atque hoc officium proprium nullius eſſet, magnam ſemper in Senatu turbationem fore. Præterea ita vſu compertum eſſe, vt id quod omnes pariter curant, omnes etiam pariter negligāt. Ideo legibus noſtris ſtatutum eſt, vt à Senatu ſedecim ciues eligantur, quos vulgus propterea quòd maxime omnium ſapere videantur, Sapientes appellat. nos Ariſtotelem imitati, eo quòd præconſultant illa de quibus cōſulendus eſt Senatus, præconſultores merito appellare poſſumus. hi ius habent & cogendi Senatum, & ad Senatum referendi. magiſtratus hic ſemeſtris eſt. Cæterum hi Sapientes

A pientes in tres ordines ſunt diſtributi, qui longiſſimo interuallo inter ſe differunt. In primo enim ordine ſex ſunt Senatores, primarij ciues, qui cum vſu rerum tum dignitate atque exiſtimatione alios facilè antecellunt. horũ præcipuum munus eſt, vt de adminiſtranda Republica, de bello, de pace, atque aliis maioribus negotiis præconſultent atque Senatum conſulant. In ſecundo autem ordine quinque ſunt ciues, qui tametſi parem autoritatem referendi ad Senatum habeant de rebus omnibus cum illis qui ſunt primi ordinis, nihilominus ſunt dignitate atque exiſtimatione ſuperioribus longe inferiores. ad eos pertinet in primis, cura militum qui Reipublicæ ſtipendio alũtur & merent ſub Venetarum copiarum Imperatore. Tertij quoque or-
B dinis quinque ſunt, quibus demandata eſt rei maritimæ cura, neque iis præterea ius eſt vlla de re ad Senatum referendi. hic ordo apud maiores noſtros in precio habebatur, quo tempore apud Venetos res maritimæ florebant. Verum re maritima diminuta, noſtrorumq́ue ſtudiis ad continentis imperium conuerſis, cœpit hic quoque magiſtratus non magni æſtimari: adeò vt ætate noſtra adoleſcentes ac vix puberes ad eum ordinem eligantur. hi ergo ciues ſedecim, quorum conuentus apud Venetos proprio vocabulo collegium appellari conſueuit, ſummo mane conueniunt cum principe ac conſiliariis: primumq́ue ad tertiam vſque diei horam priuatos homines audiunt, quibus aliquid rei eſt, aut cum Republica, aut cũ aliquo magiſtratu; eáſque cauſas decernunt omnes ſimul, vel, ſi ita res poſcere videatur, ad Senatum
C de illis referunt.: ſub tertiam diei horam omnes priuati è curia dimittuntur, confeſtimq́ue ab aliquo ſcribarum, qui à ſecretis Reipublicæ ſit, leguntur omnes epiſtolæ ad Senatũ miſſæ poſtmodum, niſi ab oratore alicuius principis, qui ad ducem & collegium admitti velit, aut à quopiam maioris momenti negotio, quàm vt in aliud tempus differri poſſit, interpelletur, ſecedunt hi Sapientes, ſiue præconſultores in certum conclaue conſultaturi de publicis negociis. Poſtquam conuentum eſt, & conſederunt omnes, is qui præfectus eſt (nam eorum vnuſquiſque ſeptenos dies viciſſim rerum adminiſtrandarum primum locum obtinet) rem proponit, de qua ſit conſilium ineundum. Deinde ſingulos ſententiam rogat, eo ſeruato ordine, vt primæ claſſis præconſultores, primarij ciues, primi etiam ſententiam rogentur, di-
D cantq́ue poſt eos quinque illi, quos in ſecundo ordine conſtituimus. Poſtremi, ſi res propoſita maritimà ſit, ſententiam dicunt tertiæ claſſis præconſultores, quibus earum rerum cura demandata eſt: Quòd ſi ea res, quæ in conſultationem venit, non ſpectet ad rem maritimam, hi poſtremi ſilent. in vnaquaque verò claſſe primus ſentẽtiam dicit, qui ſeptem proximis diebus præfuit. deinde is qui natu maximus, deinceps alij prout ætate præſtiterint. poſtremus omnium, qui alios rogat, remq́ue deliberandam propoſuit, quique per eos ſeptem dies præfectus fuerit, ſententiam dicit. Re tandem inter ipſos propè diſcuſſa ac deliberata, ſiue omnes in eandem ſententiam conuenerint, ſiue in duas aut tres diuerſas, vt varia ſunt hominum ingenia, diuiſi fuerint, principem & conſiliarios conueniunt, priuſquam Senatum cogant. Ibique

omnium ſententiæ recitantur: quibus ſi princeps aut conſiliarius quiſpiam E
aſſentiri voluerit, ſua que autoritate fauere, aut aliam nouam inuenerint, re iterum inter eos deliberata, tandem omnium ſententiæ ſcriptis mandantur. id muneris ad eos ſpectat, qui vniuſcuiuſque horum trium ordinum ſunt ſcribæ. ſic negotiis, quæ Senatus autoritate decernenda ſunt, conſultatis, Senatum cogunt. vbi Senatores in curiam cōuenerint, primum recitantur omnes literæ, quæ alicuius ſint momenti, quæve poſt dimiſſum proximum Senatum principi & præcōſultoribus redditæ fuerint. poſtea de his rebus, quæ à collegio præconſultorum deliberatæ fuerint, primum ſententiæ leguntur, ſiue illæ concordes ſint, ſiue inter ſe diuerſæ, eodem ferè pacto quo Plato ſignificare videtur, apud Athenienſes rogationes populi fieri ſolitas fuiſſe. F
Nullus verò præter eos, quos à Venetis Sapientes vocari admonui, referendi ad Senatum ius habet, ſuamque ſententiam illius ordinis autoritate confirmandi & ſanciendi. ducem tamen, & conſiliarios, & quadraginta virûm præfectos, de quibus infra dicemus, excipio. Lectis in Senatu omnium ſententiis, primi ordinis ſapientium hebdomadæ præfectus, ſi voluerit, ſurgit. ſin minus, natu maximus, aut is, cui dicere volenti, alij conceſſerint. is elatiorem ſuggeſtum ad id factum conſcendens, verba ad Senatum facit: rationes omnes quibus ſententiam ſuam confirmet, diſſidenteſque refellat, in medium affert: modeſtè tamen & grauiter, vt Senatorij ordinis virum decet. poſtquam is perorauit, ſurgit præconſultor alius, qui à priori diſſentiat, ſuamque ipſe ſententiam confirmat, priorem verò confutat, aliaſque, ſi quæ G
ſunt præter priorem, quæ à ſua diſcrepent. ſurgit deinde tertius, ſi tot ſententiæ fuerint, eaque in medium adducit, quæ ſecum facere videntur: ſicque deinceps res inter eos diſcutitur, quoad nullus eorum reliquus ſit, qui verba facere velit: nulli enim ſenatori locus dicendi datur, quouſque præconſultores omnes qui id muneris ſubire voluerint, dicendi finem fecerint. ſed poſtquam vltro citroque quantum viſum fuerit, & orationibus & argumētis hi contenderint, aliis quoque ſenatoribus dicendi facultas datur. quòd ſi ſenatorum aliquis cuipiam ex dictis ſententiis contradicere, aut earum quãpiam tueri, ſiue nouam adferre velit, dicendi copiam habet. nullus tamen ſenatorum de ea ſententia, cuius ipſe eſt auctor, ius ad Senatum referendi habet: ſed plerunque contingit, ſi conſilium eius ſenatoris è Republica eſſe vi- H
deatur, vt aliquis ex collegio ſiue conſiliarius ſiue quadraginta virûm præfectus, de ea ſententia ad Senatum referat. Hoc ergo pacto re bene diſcuſſa & deliberata, ſuffragiis omniũ, qui ſunt eius ordinis, Senatus decernit, quam nã ſententiã potiſſimum probet. non tamen pedibus in ſententiã eunt, aut in contrariam partem diſcedunt, quem morem Romanos ſeruaſſe memoriæ proditum eſt, neque palàm ſententiam dicunt: ſed vrnis ac ſuffragiis rem decernunt, non diſſimili ratione ab ea, quam in comitiis ſeruari ſuprà docuimus. Scribæ qui à ſecretis Senatui ſunt, ferunt totidem vrnas quot fuerint ſententiæ, de quibus conſulitur Senatus: vnamque viridem quæ eorum ſuffragia excipiat, qui ſententias eas omnes repudiant. præterea vnam rubei colo-

A coloris, in quam iaciunt ſuffragia Senatores, quibus nondum liqueat. vnuſquiſque autem ſenatorum ſuffragium in eius vrnam demittit, cuius ſententiam præ aliis probat. ſi vero omnes reiiciat, in viridem vrnam. quòd ſi nondum liqueat, atque ambigatur, vrna rubea præſto eſt. conſiliarij ſuffragia numerant. id vero pro decreto habetur, cui plures, quàm dimidia ſenatorum pars fuerint ſuffragati. quòd ſi nullius ſententia dimidium ſummæ exceſſerit, primum ea reiicitur, cui pauciſſimi fuerint aſſenſi: de cæteris repetuntur ſuffragia, eodem modo poſtrema ſemper reiecta, controuerſia ad duas deducitur: quarum altera neceſſe eſt, vt plura dimidiis ferat ſuffragia; in quam Senatuſconſultum factum fuiſſe pronunciatur. re vna B expedita de aliis refertur, niſi hora diei intempeſtiua fuerit, idem in omnibus aliis modus ſeruatur. Si verò cuiuſpiam principis orator ad Rempublicam Venetam acceſſerit, à principe, conſiliariis, vniuerſo collegio excipitur, auditúrque ab eis: deinde conſultandi tempus petunt. quo dimiſſo, réque à præconſultoribus eo, quem ſuprà diximus, modo deliberata, Senatus conſulitur. princeps primum Senatui narrat, quæ petierit orator. deinde omnium, qui ius referendi ad Senatum habent, ſententiæ leguntur. eadem ratione fit Senatuſconſultum, quo petitioni oratoris reſpondetur. quo accito legitur ei Senatus decretum, ſicque dimittitur. Hæc eſt ferè ſumma eorum, quæ tum ad Senatuſconſulta tum ad vniuerſam rationem atque ordinem conſulendi Senatum pertinere videntur. atque hactenus quidem C à nobis explanata ſunt cuncta membra, quæ maioris conſilij ſunt: quod in Veneta ciuitate formam habet ſtatus popularis: tum ea, quæ ad Ducem ſpectant, qui quodammodo ſpeciem quandam regiam in hac Republica præ ſe fert: ac demum vniuerſa ratio habendi Senatus. de decemuiris deinceps dicendũ videtur. Decemuirûm hoc collegiũ apud Venetos ſummæ eſt autoritatis, & à quo non immeritò quis aſſerat Reipub. incolumitatem præſtari: cuius origo, vt eius magiſtratus ratio omnis facilius intelligi poſſit, lõgius à nobis eſt repetenda. Diuina quadam animi prouidẽtia maiores noſtri perſpexere, quemadmodum in corpore humano, putreſcente humore quopiã, innumeri ac periculoſiſſimi plerunque morbi accidunt, qui ſæpe etiam interitum adferunt: ita etiam in Rebuſpublicis exiſtere interdum improbos ciD ues, qui negocium Reipub. faceſſant, dum potius praue imperare volunt, quàm legibus parere, ſiue adducti ambitione ac regnandi cupiditate, ſiue ære alieno oppreſſi, ſeu etiam ſcelerum conſcij, pœnæque ne à ſe exigantur, metuentes: quales Romæ legimus fuiſſe, Catilinã, Syllam, Marium, ac demũ Iulium Cæſarem, qui tyrannide potitus Rempub. penitus euertit. In Græcorum etiam Rebuſpublicis & quidem illuſtribus, eiuſmodi ciues nonnullos extitiſſe memoriæ proditum eſt. Noſtris vero temporibus compertum eſt, omnes ferè ciuitates Italiæ, quæ populari ſtatu, aut etiam optimatium vtebantur, tandem in cuiuſpiam ſuorum ciuium tyrannidem deueniſſe. Quamobrem omnibus viribus maiores noſtri ſibi nitendum ſtatuêre, ne pulcherrime inſtituta Reſpubl. optimiſque legibus confirmata, à quopiam huiuſ-

modi monſtro vexaretur. Nihil enim magis ſibi metuendum eſſe duxerunt, quàm inteſtinum hoſtem & ciuium inter ſe ſimultatem. quare cum animaduertiſſent in Republica Lacedæmoniorum Ephoros ſummæ autoritatis fuiſſe, Athenis Areopagitas, Romæ decem viros, qui etiam leges cõdiderunt; operepræcium ſe quoque facturos crediderunt, ſi horum exemplum imitati, in diſpari tamen cauſa, magiſtratum ſummæ poteſtatis in hac noſtra ciuitate inſtituerent; cui prouidendi præcipuè cura eſſet, ne qua inter ciues diſcordia, quæ ſeditionem faceret, oriretur: ne qua factio, aut ne quis pernicioſus ciuis Reipublicæ inſidias moliretur. quòd ſi quiſpiam huiuſmodi morbus malo fato in ciuitatem obreperet furtim, ſummam haberet autoritatem in eos animaduertendi, ac procurandi ne quid Reſpublica detrimenti pateretur. tam magna verò poteſtas, neque pauciſſimis ſine periculo committi poterat, neque formidabilis, ſi multis committeretur, futura erat. quocirca vt ab vtroque incommodo cauerent, hoc inſtituerunt decemuirale collegium. annuum hi gerunt magiſtratum, eamque vacationem habent, vt is qui vel per diem in eo magiſtratu fuerit, non tantùm eo anno, ſed futuro etiam eius muneris vacationem habeat, neque fas ſit eius in comitiis decemuiralibus rationẽ haberi. quibus decemuiris principem quoque & conſiliarios adiunxere: ita vt vniuerſum collegium ſummam decem & ſeptem ciuium expleret, quibus hæc ſumma poteſtas tributa ſit. ex decem viris, ſingulis menſibus tres dicuntur ab illis quibus ſors obtigerit: hi principes collegij ſunt, maternaque lingua capita decem virûm appellari conſueuerunt. ius habent cogendi decemuirale collegium, atque ad illud referendi certum conclaue habent, in quod quotidie conueniunt: certos etiam miniſtros, ianitores, apparitores ac ſtipatores: adeò vt nullius magiſtratus ſubſellia cum maiori obſeruantia adeas. adeunt vero omnes, quibus cum decemuiris negocium eſt. literas quoque ad collegium ſcriptas legunt, & de illis ad idem referunt. ne tamen temere Senatus ille conſulatur, non vnus tantùm ex his principibus referendi ius habet, ſed duo ſint opus eſt, qui referre de eadem re velint, ſeu quatuor conſiliarij. ob eandem etiam cauſam, ne quid temere à pauciſſimis ciuibus immutari poſſit, illud inſtitutum eſt, ne, ſi quippiam quod iam ſancitum ſit, abrogare velint, id habeatur pro rato atque decreto, niſi duæ collegij partes ſuffragatæ ſint. illum quoque morem obſeruant, ne reum, cum de eo iudicium laturi ſunt, in collegium admittant, neque cognitorem, aut oratorem quempiam, qui eius cauſam agat: quod tamen ius, cum apud alium magiſtratum cauſam dicunt, reis conceſſum eſt. ratio autem, quam in iudiciis exercendis ſeruant, hæc eſt. à principibus collegij reus auditur, eiusque dicta omnia ſcriptis mandantur. Cùm autem cauſa ad collegium defertur, ipſi collegij principes aliique iudices qui interſunt, & accuſatoris & rei vicem agunt: reſque decernitur maxima ſemper adhibita iudicij moderatione. Initio decemuiri huic tantum rei operam impendebant, ne quid exiſteret, quod Reipublicæ ciuilique concordiæ poſſet officere. poſtea ve-

A ea verò grauiſſima quædã crimina & enormia facinora huiuſce iudicij ſeueritati ac cenſuræ cõmiſſa fuere, vt ſi qui rei facti eſſent, vel quòd numos adulterinos cudiſſent, vel quòd venere maſcula vſi eſſent. noſtra etiã tempeſtate additũ fuit, vt ab his iudicibus cõſtitueretur mulcta ac iudiciũ exerceretur in quoſdã ſceleſtiſſimos homines, qui maledictis Deum optimũ vel beatã Virginẽ inceſſere auſi eſſent. nõnulla etiam, quæ maxime arcana eſſent, & ad ſummam Reipub. pertinerent, vt ad decemuiros deferrentur, inſtitutum eſt, qui tamen nihil, quod maioris momenti ſit, niſi de ſententia totius Senatus, decernunt. res quoque pecuniariæ ab ipſis pleræque adminiſtrãtur. quocirca ne de tot, tamque arduis negotiis poteſtas paucioribus, quàm par eſſet,
B ciuibus permitteretur, accerſiti ſunt in hoc collegium Sapientes primi ac ſecundi ordinis, Aduocatores quoque & Procuratores ſancti Marci, qui magiſtratus ſummæ eſt venerationis: ſuntque præter hos huic collegio aſcripti quindecim Senatores, quos adiunctos vocant, vniuerſi tamen hi ius ſuffragij non habent, ſed tantummodo decem & ſeptem priores, & quindecim his adiuncti, adeò vt omnes ſummam expleant XXXII ſuffragantium. Cæteri etſi omnibus negotiis interſunt hoc iure priuati ſunt. adiuncti quindecim neque à Senatu neque comitiis magni conſilij eligi ſolebant: ſed decemuiri, quos voluiſſent, Senatores quindecim collegas ſibi adiungere conſueuerant, qui tamen neque gentiles eorum, neque arcta neceſſitudine coniuncti fuiſſent. nunc verò comitiis magni conſilij eliguntur hi
C quindecim adiuncti. Maximã ex decemuirali collegio Reipub. Venetæ vtilitatẽ extitiſſe, ipſa experientia rerum omniũ magiſtra compertum eſt. nam anno ab hinc decimo ſupra ducenteſimum, Marinus Phaletrus dux, qui tyrannidem moliebatur magnamque Reipublicæ turbationem allaturus fuerat, continuo decemuirũm autoritate ac prudentia oppreſſus, temeritatis ſimul & ſceleris pœnas dedit: diſceptanteque hoc collegio capite mulctatus eſt vnà cum pleriſque nobiliſſimis ciuibus, qui cum eo in perniciem libertatis conſpirauerant, perpetuaque ignominiæ nota fuit affectus. in ea enim curiæ parte, in qua pictæ ſunt imagines omnium principum cum elogiis rerum quas optimè pro Republica geſſerint, Marini Phaletri ſedes, imagine vacua, verſiculis quibuſdam inſcripta eſt, quibus declaratur eum du-
D cem pro criminibus (vt nihil immutem) ſecuri percuſſum fuiſſe. Pernicioſiſſima certe, & quæ facile perniciem & exitum Reipublicæ allatura fuerat conſpiratio, ni decemuiralis collegij autoritate ſtatim oppreſſa fuiſſet. Nõnulli quoque ciues, qui ambitione ducti periculoſas quaſdam leges promulgauerant, vt auram popularem aucuparentur, cõtinuo decemuirũm ſeueritate oppreſſi pœnas temeritatis atque immodicæ ambitionis Reipublicæ dederunt. Qua ratione effectum eſt deo Optimo fauente, vt nullus huiuſmodi morbus noſtram in ciuitatem autoritate huius collegij confirmata inuaderet. Iam præcipuæ Reipublicæ Venetæ partes, quibus vniuerſa ferè gubernatio continetur, à nobis expoſitæ ſunt. Verum vt omni ex

parte inſtitutum à nobis opus perfectum ſit, de reliquis quoque magiſtratibus dicemus, à quibus tum iura dicuntur; tum pecuniæ publicæ adminiſtrantur: necnõ de gubernatoribus ciuitatum,quæ ſub Veneta ditione ſunt, deque claſſium, exercituumque præfectis. Poſtremò nonnulla inſtituta exponam, quibus optime meo quidem iudicio cautũ eſt, ne populus & plebs minutior ægreferat nullam ſibi in hac Republica gubernationis partem eſſe. Docebimus item haudquaquam omiſſam fuiſſe,vt plerique exiſtimant, publicam ad rem bellicam iuuentutis inſtitutionem. Verum antequam ad hanc rerum inſtitutionem explicandam veniam, non ab re eſſe exiſtimo, ſi lectorem admonuero, in ea ratione, qua ſupra dixi Senatum conſuli ſolere, ipſumque decem virũm collegium,apparere perſpicue mixtionem quãdam legum popularis ſtatus, & Reipublicæ optimatium. Nam quòd nihil poſſit Senatus decernere, niſi de eo prius ad ipſum Senatum à præconſultoribus relatum ſit, ſtatus optimatium eſt. Quòd vero præconſultores nullam habeant poteſtatem, niſi conſulant Senatum, eorumque ſententia illius autoritate confirmata ſit, profectò eſt popularis gubernationis inſtitutum. Itaque non modò in vniuerſa hac noſtra Republica, verumetiam in quacunque eius parte, qui recte perpendet, inueniet hanc quam dixi, mixtionem & temperiem,qua rectæ illæ gubernandi rationes, in vnam formam atque ſpeciem Reipublicæ noſtræ coaluerint. ſed illuc, vnde egreſſa eſt noſtra reuertatur oratio. Omnium ergo prima ea pars nobis exponenda eſt, quæ ad ius dicendum pertinet. Vniuerſum igitur ius, quod à magiſtratibus reddi ſolet,bifariam diuiſum eſt. Nam aut in ſuppliciis cõſiſtit,quæ ſumenda ſunt de hominibus facinoroſis, qui patriam aut ciuem aliquem inſigni iniuria affecerint, vel in deos immortales impij extiterint; aut poſitum eſt in cauſis forenſibus iudicandis. Idcircò etiam Venetiis duo genera iudicum ſunt, horum alterum cauſis forenſibus, alterum verò iudiciis rerum capitalium præficitur. Primum itaque de criminoſorum hominum iudicibus, mox de forenſibus dicemus. ex delictis quædam minutiora, vel ſuapte natura, vel peccantium hominum conditione habentur. nonnulla grauiora & maioris momenti, aut genere ipſo peccati, aut peccantium nobilitate. qua de cauſa duplices quoque ſunt capitalium rerum magiſtratus inſtituti. ad horum alteros grauiores cauſæ & inſigniora crimina deferuntur, ad alteros verò leuiora. In Republica quidem Veneta iudicia vniuerſa ad eam rationem, quam propoſuimus, perquam egregie diuiſa atque conſtituta reperientur.nos de inſignioribus primo: mox de aliis dicemus. Præter delicta quæ decem virũm cenſuræ commiſſa eſſe ſupra diximus, grauiora omnia crimina Aduocatoribus referẽtibus collegioque quadragintauirali diſceprante, diſcerni ſolent, iiſque pro crimine pœna conſtitui, qui in eis deprehenſi fuerint.quadraginta hi viri,qui criminũ cauſis præfecti ſunt, criminales vulgò appellari conſueuerunt. De vtriſque tractandũ,ſed primo de Aduocatoribus. Aduocatorius magiſtratus priſcis temporibus magnæ fuit auto-

A autoritatis incredibiliſq; exiſtimationis. præcipuum eius munus eſt, legũ cuſtodia, ne aliqua ſcilicet in parte legibus officiatur. Quamobrẽ quilibet eorum, qui in eo ſunt magiſtratu, eam propè intercedendi poteſtatem habet, quam apud Romanos tribuni plebis obtinebant: ſed illi vt tuerentur libertatem plebis Romanæ, noſtri verò vt vim legum tueantur: quare non immeritò tribuni legum vocari poſſent. Nos verò ne perſpicuitati, cui præcipue operam damus, vlla in parte officiamus, à communi vſitatoque vocabulo non recedemus. Illi ad populum ſeu plebem referebant, noſtri vero Aduocatores ad quadraginta viros quidem de leuioribus cauſis, de maioribus ad Senatum, de maximis interdum, ſi ita eis viſum fuerit, ad maius cõſilium
B referunt. Quamobrem antiquitus magna erat huius magiſtratus autoritas. Nunc verò quoniam decem virũm poteſtas latius ſe dilatauit, ideo Aduocatorum auctoritas diminuta, exiſtimatio obſcurata eſt. Cæterum quum is magiſtratus tam amplam obtineat intercedendi poteſtatem, legumque cuſtodia ad eum potiſſimum pertineat, qui autem facinus aliquod perpetrarint, maximè contra leges feciſſe videantur, illuſtres pręſertim ciues, ad quos præter alios attinet, Reipublicæ conſeruandæ operam dare: idcircò peculiari quodam modo huiuſmodi delicta cenſura Aduocatorum viſa ſunt eſſe corrigenda, licet ipſi nullam habeant poteſtatem quippiam contra reos ſtatuendi, præterquam in paruis quibuſdam cauſis. cætera omnia de conſilij ſententia ſtatuuntur. Hoc in loco non ab re futurum duco, ſi omnem iudi-
C ciorum capitalium rationem explicuero, quæ Aduocatoribus referentibus fiunt: quandoquidem nullibi, quod ſciam, modus hic ſeruari ſoleat: ſimulque (vt arbitror) perſpicuum faciemus, quamnam autoritatem habeat hic Aduocatorius magiſtratus. Quum crimen aliquod ad Aduocatores delatum fuerit, ſi res digna cenſeatur eorum cenſura, confeſtim vel ab omnibus, vel etiam ab vno tantum (nam tres ei muneri præfecti ſunt) interceditur, id eſt, reus efficitur ille, cuius nomen delatũ ſit. deinde ab interceſſore refertur de eo crimine ad conſilium illud, quod maluerit Aduocator, qui interceſſerit, quamuis plerumque conſulatur XL virale collegium, quod iudiciis capitalium criminum præfectum eſt. Ibique cauſa recitata, de conſilij ſententia decernitur, an reus ſit in carcerem coniiciendus, & quæſtioni adhi-
D bendus, an potius ſolutus cauſam dicere debeat. reus poſtea ex conſilij decreto accerſitur, vel ab apparitoribus magiſtratus Aduocatorum clàm prehenditur. cauſam dicit vel ſolutus, vel ex vinculis: de crimine interrogatur: reſpondet, teſtes vtrinque citantur: quæcunque ille dixerit, ſiue ſponte, ſiue tormentis coactus, tum quæ teſtes adducti coram magiſtratu ſe ſcire faſſi fuerint, ſiue pro reo, ſiue contra reum, omnia ſcriptis mandantur. Hac ratione tota cauſa in codicem publicum relata, omnium, quæ ſcriptis mandata ſunt, reo fit copia: conſtituiturque tempus, quo docere cauſam poſſit aduocatos atque oratores, quos ſibi adhibuerit, illique poſſint omnia diligenter perſpicere, quæ reo patrocinentur, & meditari quo pacto obiectum crimen teſtimoniaque reo aduerſantia diluere poſſint. tandem cauſa incipit a-

gitari. Hac in parte non eſt reticendus mos maiorum ad noſtra vſque tempora perductus. ſi enim fortè quiſpiam reus factus tam tenui re familiari fuerit, vt ſumptum facere nequeat in conducendis aduocatis, qui partes ſuas tueantur, duo oratores, qui Reipub. ſtipendio conducti, id muneris habent, ſuſcipiunt inopis illius rei partes tuendas. ſic enim lege cautum eſt, ne vllus indicta cauſa puniatur. Poſtquam verò ſatisfactum fuiſſe reo videtur, neque ad eius defenſionem quippiam amplius requiri, Aduocatores conſilium indicunt, diemque reo conſtituunt, quo cauſam dicturus ſit. Conſilio coacto magiſtratus hic Aduocatorius accuſatoris vice fungitur: eosque qui in eo ſunt magiſtratu, maxime decet, vt accuſatores acerrimos agant, qualis (dum modo id aſſequi poſſint) fuit Cicero in Verrē & in M. Antonium, ita tamen vt maledicta caueant, neque extra cauſam maledicendo vagentur. Nam is qui maledictis indulget, potius inimici & praui hominis officium facere, quàm Reipublicæ cauſam agere videtur. Hac enim in parte apud Venetos longe ſecus res ſe habet, quàm apud Romanos. Olim Romæ quiuis ciuis alteri diem dicere poterat, eumque quàm acerrimè accuſabat apud iudices. Venetiis verò nemo priuatus hoc munus obire poteſt, ſed ex Reipublicæ lege officium illud eſt Aduocatorij magiſtratus. Qua in re magis naturam rerum imitati, ſapientiusque concordiæ ciuium conſuluiſſe maiores noſtri videri debent quàm Romani. Nam quoniam qui facinus aliquod perpetrauit, maxime leges & Rempublicam læſit, ideoque præcipuè Reipublicæ pœnas dare debet, iure magiſtratus is qui tuendis legibus præeſt, à facinoroſo homine pœnas poſcere, atque ad id omni ſtudio eniti debet. Contrà priuati officium eſt illatas ſibi iniurias obliuiſci, facileque reo concedere. Præterea nullus priuatus ciuis poteſt accuſatorjs perſonam ſibi ſumere abſque maxima inuidia & incredibili odio eius, cui diem dixerit: ex qua re facilè ſeditiones oriuntur inter ciues. hoc igitur incommodum à noſtris perquam egregiè vitatū eſt, vniuerſo hoc accuſandi munere magiſtratui demādato, qui non priuata ſimultate ductus, ſed ex legis præſcripto id agat. quo effectum eſt, vt nunquam ferè auditum ſit Aduocatorum cuipiam vicio datum fuiſſe, quòd vehementius in reum ſit inuectus, aut nimis acrem accuſatorē ſe geſſerit. imò qui acriter in hoc officio verſatur, magnā ſibi laudem comparat apud vniuerſos ciues. Sed ad incœptam iudiciorum rationem redeamus. Agit ergo coacto conſilio Aduocator partes accuſatoris, orationemque in reum habet acerrimam. crimina & facinora obiicit primum, deinde teſtibus obiecta confirmat ac veriſimilibus coniecturis corroborat. Poſtquam dicendi finem fecerit, agitur cauſa rei ab eo patrono, quem ſibi aſciuerit. deinde ſi Aduocatorum quiſpiam antequam iudices ſententias rogeatur adhuc vrgere reum voluerit, locum dicendi habet: ſimiliter aduocati rei reſpondendi & obiecta crimina diluendi facultatem habēt: eaque ratione cauſa vtrinque agitatur, donec alter eorum, ſiue reus ſiue Aduocator, cui dicendi locus incumbit, ſe amplius dicere nolle pronunciauerit. Perorata cauſa reus eiuſque patroni diſcedunt è curia iudicum. cum iudi-

A iudicibus clauduntur in conclaui Aduocatores eorúmque ſcribæ, præterea
nullus. Aduocatores primum de puniendo reo ad iudices referunt, ſenten-
tiaſq; rogant, an puniendus videatur, nulla tamen adhuc conſtituta certa pœ-
na; quem morem Athenienſes ferè ſeruabant. Athenis enim iudices dupli-
ces ſententias ferebant. primis aut abſoluebant reum, aut condemnabant:
ſecundis, ſi prioribus condemnatus fuiſſet, pœna conſtituebatur, vt ex Apo-
logia Socratis apud Platonem perſpicue intueri licet. conſimili iudiciorum
ordine & propè pari nos quoque vtimur ratione. Refertur igitur primum
ab Aduocatoribus de condemnando reo. iudices in ſuffragia eunt. omnia
enim conſilia apud Venetos res omnes ſuffragiis decernunt. tres vrnæ defe-
B runtur, quarum vna reus condẽnatur, altera abſoluitur penitus abſque mul-
cta, tertia colliguntur ſuffragia eorum, quibus nondum liquet, vtrum ſit sta-
tuendum. Prima vrna qua condemnatur reus albi coloris eſt, ſecunda, qua
abſoluitur, viridis, tertia rubei. vnuſquiſq; iudicum, ſiue cauſa diſceptãtibus
XL viris (vt plerunque) agatur, ſiue Senatus conſulatur, quod raro accidit,
in grauioribuſque cauſis tantum fieri ſolet, ſiue ad magnum conſilium ab
Aduocatoribus relatum ſit, quod rariſſime accidit, grauiſſimiſque in cauſis
fieri conſueuit, ne quis ſuffragium ſuum perſpiciat, pilulam linteam in eam
vrnam, quam maluerit demittit. Poſtea à præfectis conſilij ſuffragia nume-
rantur. Quòd ſi plures dimidiis reum abſoluerint, confeſtim pronunciatur
Abſolutus: eſtque Aduocatorum rogatio repudiata. ſin plures dimidiis dã-
C nauerint, illico pronunciant damnatum. At ſi neutri dimidium excedant,
quòd multi ſint iudicum quibus nondum liqueat, pronunciant reum com-
perendinatum fuiſſe, iudiceſque cauſam amplius diſcuti velle. ſi abſoluitur,
nihil amplius negocij habet, ſed eueſtigio liber dimittitur. ſi comperendina-
tur iudicibus & reo dies ſtatuitur, qua denuo cauſa, Aduocatoribus accu-
ſantibus patroniſque obiecta crimina diluẽtibus agatur. Poſt dictam & pe-
roratam cauſam iudicum ſuffragia repetuntur. Quod ſi etiam tum nihil de-
cernatur, quòd ſuffragia, quæ neutram in partem venerint, dimidium ſum-
mæ non excedant, iterum pronunciant reum comperendinatum, & tertio
conſilium indicitur. Conſtituta die, qua tertio quoque cauſa eodem modo
repetatur, demum in ſuffragia itur, nec tamen amplius ratio vlla eorum ha-
D betur, quibus nondum liqueat Idcirco niſi paria fuerint ſuffragia, neceſſe eſt
reum vel damnari vel abſolui. ſi abſoluatur, nihil amplius ei negocij eſt, vt
dixi. ſin pronuncietur damnatus, decernitur quanam pœna in eum ſit ani-
maduertendum. de genere pœnæ referunt, tum Aduocatores, tum præfecti
collegio iudicum. mos tamen eſt, vt Aduocatores eam pœnam proponant,
quæ pro genere criminis videatur acerbiſſima. etenim huius magiſtratus
officium eſt, vt ad ſeueritatem inclinet. Alij verò, conſiliarij, inquam, ac præ-
fecti quadraginta virûm, quibus ius eſt ad id conſilium iudicum referendi,
leuiores pœnas proponere conſueuerunt, niſi crimen fuerit adeò atrox vt
clementiæ nullus ſit locus, ſeu Aduocatores lenius egerint quàm eum ma-
giſtratum deceat. propoſitis omnium ſententiis eodem fermè modo decer-

nitur pœna qua reus ille ſit afficiendus,quo ſuprà diximus Senatuſcóſultum E
fieri ſolere,vbi præconſultorum ſententiæ variant.quam rationem ſi hoc in
loco repetere vellem,importuneq́ue tedio afficere lectorem;merito ineptus
haberi poſſem.hoc tamen dixiſſe ſatis eſt,eam ſententiam iudicum pronun-
ciari,quæ reiectis aliis plura dimidiis ſuffragia tulerit. Hoc in loco mihi vi-
deor non ab re facturus,ſi bina inſtituta annotauero prudentiſſimè à maio-
ribus nobis tradita.Primum eſt quòd nullius rei ſeu iudicij quempiam ma-
giſtratum ne dum ciuem ſine prouocatione arbitrum eſſe voluerunt,ſed
omni in re ſummum ius atque arbitrium eſſe conſiliis ſeu collegiis tribu-
tum.Alterum verò ſuperiore illo non minus vtile eſt, idq́ue eſt tale, quòd
voluere iudices non ore ſententias dicere aut palàm ſtatuere quidnam ſen- F
tiant,ſed clàm ſuffragiis decernere quod maluerint. vtrumque ſanè meo
iudicio,prudentiſſime.nam quod ſumma authoritas nulli magiſtratui con-
ceſſa ſit,recte ſe habet.etenim præterquam quod periculoſum eſt,ſummam
alicuius rei,quæcũque ea ſit,committere paucis ciuibus:tum illud cauetur,
ne ſi fortè res deliberata male ceſſerit,ciuitas de paucis ciuibus queri poſſit.
Vt verò clàm decreta iudiciaq́ue fiant non minore prudentia ſancitum eſt.
iudices enim, huiuſmodi ſuffragiorum inſtituta ratione,liberius iudicant,
quàm ſi palam atque ore ſententiã ferrent. ex quo interdũ vel propter am-
bitionem ab æquitate abducerentur, vel amici ac bene de ſe meriti ciuis of-
fenſionem vererentur, vel potentioris indignationem extimeſcerent. Illud
quoque prouiſum eſt,vt quiſque iudicum iudicium ſuum ſequatur, nec ab G
alterius iudicis authoritate pendeat: quod facilè accidere poſſet, ſi ille qui
prior dixiſſet ſententiam prudentiſſimus ac ſcientiſſimus haberetur.quocir-
ca nec etiam ab excellẽtiſſimis philoſophis genus hoc iudiciorum omiſſum
eſt.ſed ad rem redeo. Poſtquam omnis iudiciorum ratio à nobis expoſita
eſt,ad x x x x capitalium cauſarum iudices de quibus dicẽdum inſtitueram,
reuertar.Horũ collegiũ à ciuitate noſtra ad quod Aduocatores de cauſis ca-
pitalibus referant,eoq́ue deliberante ſontes puniantur inſtitutum eſt. Ideo-
que non niſi in cauſis grauiſſimis,vbi etiam reipublicæ interſit,in vtram par-
tem iudiciũ ceſſerit,Aduocatores Senatũ cõſulunt rariſſime verò maius cõ-
ſilium. Verùm omnes capitales cauſæ ad hoc quadragintauirale collegium
deferuntur:cuius ſentẽtia rata eſt, nulluſque ab ea amplius eſt prouocationi H
locus. gerunt hi magiſtratum octimeſtrem,poſtquam ſedecim menſes ex-
pleuerint in forenſibus cauſis iudicandis. Tria nanque collegia in Republi-
cà Veneta ſunt,quodlibet ex x x x x iudicibus conſtat. duo forenſibus cau-
ſis iudicãdis præfecta ſunt,tertium,de quo agitur,capitalibus.hac tamen di-
ſtributa ratione ſunt, vt cum primum functi fuerint magiſtratu capitales hi
iudices,in ordinem ipſi redigantur, aliiq́ue x L viri magni conſilij comitiis
ſufficiantur.Non tamen hi ſuffecti confeſtim ad iudicandas capitales cauſas
accedunt,ſed collegium illud x x x x virale,quod vrbanis cauſis decernendis
octimeſtri eo temporis ſpatio pręfectum fuit,ſubit in locum capitalium,qui
iam defuncti ſunt magiſtratu. his verò forenſibus atque vrbanis iudicibus
ſuccedunt

A ſuccedunt tertij x x x x viri, qui item eo octimeſtri interuallo exterorum cauſas iudicarunt, in eorumq; locum illi nuper ſuffecti ſubeunt. ſicque per vices ijdem iudices & de forenſibus cauſis tum vrbanis tum exteris, & de capitalibus decernunt, ac totum biennium in his iudiciis verſantur. Tria hęc collegia iudicum proprias habent appellationes. primum, ad quod exteræ cauſæ deferuntur, nouum nominatur. ſecundum, quod vrbanis præficitur, vetus dicitur. tertium, quod de capite ſontiũ iudicat, criminale à criminibus nuncupatur. hi quadraginta viri criminales nuncupari præterquam quòd in cauſis criminalibus ſiue capitalibus ſummam iudiciorum habẽt, admittuntur etiam in Senatum & ius ſuffragij in eo ordine obtinent. Habent præterea

B triumuiros ex ſuo ordine, qui ſinguli binis quibuſque menſibus ſorte educuntur, ac per vices ſemper aſſident duci & conſiliariis, paremque illis autoritatem ad Senatum referendi de quacunque re voluerint, habẽt; itemque ad magnum conſilium, eo tamẽ modo quem ſuprà tetigi. nec abſque ratione x x x x hi iuniores viri Senatoribus, qui plerunque ſenes eſſe ſolent commixti ſunt, vt ſcilicet naturalis ſenum frigiditas iuuenum calore temperetur. Non tamen iuniores hi ſenibus numero pares ſunt, ſed longe pauciores; tot tamen, vt aliquod caloris veſtigium in Senatuſconſultis apparere atque ineſſe queat: quod quandoque in rebus agendis perquam neceſſarium eſt. accedit etiam illud, quòd ſenatoria autoritate his x x x x viris conceſſa, Reipublicæ adminiſtratio aliqua ex parte inferioris notæ ciuibus communica-

C ta videri poteſt, quales plerunque hi ſunt qui quadragintauiratum gerunt, in quo ordine populari quadam lege maiores noſtri vſi ſunt. Nam tribus his x x x x virûm collegiis ſingulis quibuſque diebus, quibus conueniunt, certum ex ærario ſtipendium conſtitutum eſt. Ideoque raro admodum diuites ciues hunc magiſtratum petunt, facileque, ſi petierint, repulſam ferunt. verùm egenis ciuibus, probis tamẽ hominibus, facilis eſt ad hunc honorem acceſſus. Qua ratione tum inopiæ proborum ciuium aliqua ex parte conſulitur: tum etiam reipublicæ adminiſtratio non ſolum diuitibus & inſignioribus ciuibus, quod optimatium eſt ſtatus & paucorum potentię commiſſa eſt: verùm etiam aliqua ex parte, mediocri tamen, ciues inferioris ordinis ad Rempublicam acceſſum habent: qui mos pertinet ad popularem ſtatum.

D Ex his cuilibet compertum eſſe poteſt, in omni parte reipublicæ Venetæ tẽperationem illam apparere, cui plurimum ſtuduiſſe maiores noſtros, in huius opuſculi exordio diximus, vt ſcilicet popularis ſtatus ratio optimatium gubernationi permixta eſſet: eo tamen temperamento adhibito, vt plures optimatiũ partes eſſent. ſatis itaque iam à nobis tum de Aduocatoribus tum de x x x x viris cauſarũ capitalium iudicibus dictũ arbitror, qui ideo inſtituti ſunt, vt in crimina, ſeu genere peccati ſeu conditione peccantiũ inſigniora, animaduerterent. Nunc tẽpus poſtulat vt de nõnullis inferioribus, magiſtratibus qui minutioribus, & genere ipſo & hominũ fortuna vlciſcẽdis delictis & maleficiis pręſunt, pauca quędã perſtringamus. Hi quoque duplices ſunt. alteri ius capitis habent. alteri non habent: quorum poteſtas eo tantum ex-

tenditur, vt in viliſſimos homines, atque in meretrices animaduertat: quos E
vel virgis cædi iubent vel in carcerem coniici, prout quemq; peccaſſe cõſtiterit. Potior verò ille magiſtratus qui capitis iudicium ferre poteſt, rurſus bipartitus eſt. Nam non iidē iudices quærũt de crimine, & quæſtioni reum adhibent ac ſententiam ferunt: ſed priores, noctis ſcilicet præfecti, totam prius cauſam reorum agitant ac ſcriptis mandant, quæ teſtes dixerint, quæque rei vel ſponte vel coacti tormentis confeſſi fuerint: demum omnem cauſam ad iudices proprietatum deferunt. diuerſus à priori hic eſt magiſtratus, hique ſententiam ferunt, vbi de cauſa capitis agitur. quòd ſi leuius fuerit delictum vt tantum virgis cædendus aut carcere aliquot menſes coercendus reus eſſe videatur, noctis præfecti totam cauſam expediunt, neque collegium quadragintauirale conſulunt, ſiue coniicere quempiam in carcerem voluerint, F
ſiue quæſtioni adhibere. quod ipſum ius tamen Aduocatorius magiſtratus non habet, verùm opus eſt, vt prius collegium conſulat, atque auctoritate decreti illius collegij nitatur. neque ſine magna ratione hoc ita inſtitutum videtur fuiſſe. Nam ſi pro quolibet crimine & pro iis reis, qui homines nullius pretij ſunt, conſilium conſulendum eſſet, incredibile negocium Reipublicæ adminiſtrationi conflaretur: ſontibus etiam viris maior peccandi licentia tribueretur ſpe impunitatis maiore propoſita. Vt ergo iudicia huiuſmodi expeditiora eſſent ac breuiora, Præfecti noctis etiam autoritatem, qua Aduocatores priuati ſunt, obtinent. Hi noctis pręfecti ſex ſunt: ſex item in minimo eo magiſtratu cui in infimos tantum homines, leuibuſque in criminibus ius eſt. Capita tribuum ciuitatis appellantur hi, qui eum magiſtratũ G
gerunt. quoniam ex vnaquaque tribu (in ſex enim tribus tota ciuitas diuiſa eſt) tum præfectus noctis, tum caput tribus eligitur: quo more etiam in conſiliariis eligendis vti ſolemus, quod ſuperius à nobis minime omiſſum fuit. Vtriuſque præterea magiſtratus officium eſt, vt nocturnas excubias per ſuas tribus agant alternis noctibus, ac viciſſim modo præfectus noctis, modo caput tribus, ſuam tribum circumeant ad gallicinium vſque, cum publicis ſtipatoribus & apparitoribus armatis, prouideantque ne per nocturnas tenebras quę maiorem licentiam præſtare hominibus ſceleſtis ſolent, cuipiã fiat iniuria: néue fur clàm domum quampiam fodiat, aut ne latro vllas per vias graſſetur in quenquam. in primis Venetæ vrbis originibus vterque hic H
magiſtratus magnæ exiſtimationis erat. poſtmodũ adiunctis nouis Reipub. magiſtratibus, prout ratio temporum & commoditas exigebat, horum dignitas & autoritas eſt obſcurata: ſummaque poteſtate ad nouos magiſtratus translata, parua quædam & viliora negotia veluti feces in eorum ſubſelliis reſedere. Hactenus de magiſtratibus qui capitales cauſas decernunt dixiſſe ſufficiat. De forenſibus in ſequenti volumine dicetur.

LIBER

LIBER QVARTVS.

Mos ille in republica Veneta perpetuus ſemper fuit,
B ne quiſquã magiſtratus in maioribus cauſis ſum-
mam autoritatem haberet: ſed ſummum illud ius
collegiorum ſeu conſiliorum, vt vſitatius loquar,
eſſe voluerunt. Ideo in forenſibus quoque cauſis,
quæ ſummã quinquagintaquinque nummorum
aureorum exceſſerint, nullius magiſtratus iudiciũ
eſt, à quo non ſit prouocatio ad auditores vrbana-
rum cauſarum, qui lingua vernacula veteres ap-
pellãtur, & ad collegia quadraginta virûm de qui-
bus ſuprà commemorauimus. Sed vt perſpicue tota hæc iudiciorum fo-
renſium ratio intelligatur, ab auditoribus, qui quidem duplices ſunt, ordie-
mur. noui enim ſiue recentes, atque veteres ſunt. Veteres à vetuſtate no-
C men ſortiti, quòd hic magiſtratus apud Venetos multo vetuſtior ſit quàm
alter: qui non prius in hanc rempublicam inductus eſt, quàm continentis
imperium habuerit, multis ſeculis poſt vrbem conditam. Veteres hi audito-
res eandem fere autoritatem obtinent in iudiciis cauſarum forenſium, quæ
vrbanis iudicibus diſceptantibus diiudicantur, quam Aduocatores in pleriſ-
que omnibus rebus, ſi qua in parte legibus officere videtur: intercedendi, in-
quam, poteſtatem habent. cum ergò à iudicibus vrbanis cõtra aliquem ſen-
tentia lata fuerit, licet illi ab eorum iudicio ad auditores prouocare. Cauſa
ad eorum ſubſellia deducta, & vltro citróque agitata ab his inter quos con-
trouerſia fuerit, niſi ſummam excedat quinquaginta aureorum nummûm,
omneſque iudices in eãdem ſententiã conuenerint, poſſunt ipſi abſque qua-
D draginta virûm collegio rẽ decernere. quòd ſi inter ſe diſſenſerint, vel vnus
eorũ poteſt intercedere: cauſáque illa apud minimũ quoddam collegium a-
gitatur, in quod vterque auditorum magiſtratus, treſque alij iudices conue-
niunt, qui præfecti ſunt iudiciis de inuentis rebus; ibique minores hæ cauſæ
diiudicãtur. Quod ſi vniuerſa cauſa eam ſummam excedebat, ante noſtram
ætatem non poterat ad Quadraginta virûm collegium res deduci, niſi ali-
quis auditorum latæ à iudicibus ſententiæ interceſſiſſet, de eáque ad qua-
draginta viros retuliſſet. Noſtra verò tempeſtate lata lex eſt, qua concedi-
tur illi, contra quem priores iudices ſentẽtiam pronunciauerint, vt poſt tres
exactos menſes, quamuis nullus auditorum interceſſerit, poſſit diem aduer-

ſario dicere,& ad collegiũ prouocare.qua lege auditorum authoritas valde E
eſt imminuta;quæ tamen,cum intercedunt,nonnihil ad cauſam obtinẽdam
valet. nam neque tres menſes operiri oportet, eorumq́ue interceſſio velut
pręrogatiua iudicij videtur eſſe. Si auditor interceſſerit prioribus iudicibus
diem dicit,collegium quadraginta virûm aditur. Ante noſtram ætatẽ vterq;
magiſtratus orabat coram collegio,ſententiamq́ue vterque ſuam tuebatur.
paulatim verò ſegnitie quadam factum eſt, vt priores iudices quorum ſententiæ
interceſſum ſit non modo orent, ſed ne interſint quidem cum apud
quadraginta viros cauſa agitatur, dictaq́ue illis per tabellionem die, vt id,
quod ius poſtulat,ſtatuatur,reſpondeant. mos uerò ille,vt auditorees primũ
referrent ad collegium de cauſa,cui interceſſiſſent,orationemq́ue haberent, F
ad noſtra vſque tempora deductus eſt. Nunc verò penitus intercidit, ſed patroni
tantum eorum,inter quos controuerſia fuerit, hoc munus defunguntur,
tuenturq́ue ſuorum clientum cauſas: quibus rebus effectum eſt,vt dignitas
auditorij magiſtratus, quæ diu illuſtris fuit noſtris tempribus obſcura
admodum & imminuta ſit. Quadraginta hi vrbanarum cauſarum iudices
eundem ferè morem ſeruant in iudicando, quẽ à iudicibus quadraginta
capitalium cauſarum ſeruari ſolere diximus. hoc tãtum diſcrimen eſt,quod
in cauſis,in quibus de capite agitur & fortunis reorum,nullum certum orãdi
tempus ſtatutum eſt. In his verò vrbanis litibus præſcriptum eſt temporis
interuallum, vltra quod orationem protendere non poſſunt:hora enim
cum dimidia tantum cuilibet oranti conceſſa eſt. neq; in forenſibus iis cau- G
ſis iudicandis variæ referũtur ſententiæ, vt eam collegium eligat,quam maluerit,
quemadmodum in ſumendis pœnis de nocẽtibus & parui prætij hominibus
fieri ſolere ſuperius dictum eſt: ſed tantum refertur,an lata prius à
iudicibus ſententia confirmanda ſit, vel potius abroganda.de abrogatione
refertur ſi auditor quis interceſſerit.quod ſi non fuerit interceſſum, ſed ſine
interceſſore cauſa ad collegium fuerit deducta, præfecti collegij perorata
vtrinque cauſa non de abroganda, ſed de confirmãda lata ſententia referũt.
iurati iudices omnes in ſuffragia eunt. Tres item vrnę deferuntur.viridi abrogatur
id de quo relatum fuerit:candida approbatur: rubea verò eis deſtinata
eſt,quibus nondũ liqueat,ſed velint cauſam ampliari. nihil autem de-
cretum habetur,niſi plures quàm dimidij abrogauerint aut approbauerint. H
quod ſi iudicibus nondum liqueat,& in neutram partem iudicium factũ ſit,
cauſa ampliata pronunciatur ad alterã diem,qua eadẽ ferè repetuntur.quòd
ſi etiam eadem die iudicium pendeat,tertio cogitur collegium, cauſa repetitur.
qua perorata vtrinque itur in ſuffragia, neque amplius vlla eorum iudicum,
quibus nondum liqueat habetur ratio.quare niſi paria fuerint ſuffragia,
in alteram partem fit decretum,ſiue de abroganda,ſiue de confirmanda
ſententia lata. Abrogata ſententia nequaquam adimitur poteſtas actori,
quin de eadem re iudicium repetere poſſit. nihil enim abrogatione ſtatuitur,
ſed tantum lata ſententia antiquatur. confirmatione verò & approbatione
rata fit ſententia,quam priores iudices pronunciauerunt neq; amplius
prouoca-

A prouocationi eſt locus, neque iudicium repeti poteſt ſuper eadem re, niſi cauſæ quidpiam noui accedat. Atque ſatis hactenus de auditoribus veteribus dictum ſit: nunc pauca de recentioribus perſtringamu. Hic magiſtratus in noſtra republica non fuit prius inſtitutus, quàm in continentem æſtuariis hiſce finitimã Venetum imperium extendi cœpit. Ad hos à prętorum iudiciis prouocatio eſt, aliorumue magiſtratuum qui extra vrbem populis, qui in noſtram venerunt ſocietatem ius dicunt. Veteres enim auditores vtriſque cauſis vrbanis ſcilicet & exteris, haudquaquam ſatisfacere poterant. Quamobrem eam appellationem etiam ſortitus eſt, vt nouorum ſiue recentium diceretur. Nam poſt conſtitutam rempublicam imperium Vene-
B tum extendi cœpit in Venetiam oram, quæ ad veteres dominos veluti quodam poſtliminio volens ac libens rediit. Etenim vt in exordio operis oſtendimus, nobiliſſimi quiq; prouincię Venetię barbarorum impetum Italiæque totius deuaſtationem fugientes ſe in noſtra æſtuaria receperunt, vrbemque hanc opulentiſſimam condidere. Cui etiam nomen Venetiæ indiderunt multitudinis numero: vt poſteris teſtatum eſſet, florem nobilitatis omnium ciuitatum Venetiæ regionis eò cõueniſſe. Igitur cum breui imperium Venetum creuiſſet in immenſum, vnus haudquaquam magiſtratus vrbanis & exteris cauſis ſatis eſſe poterat. Idcirco nouus hic inſtitutus eſt, nouumque quadragintauirale collegium. Prouocatio quoque quæ ab aliis foris qui ius dicunt fit, ad horum ſubſellia defertur. atque hoc demum colle-
C gio diſceptante omnes eiuſmodi cauſæ diſcernuntur. eadem in omnibus ratio eſt, parque modus huius magiſtratus & collegij, quem paulo ante docuimus, ab auditoribus veteribus & collegio quadragintauirali, vrbanarũ cauſarum iudice, ſeruari ſolere. illud tantũ ius auditoribus recentibus additum eſt, quòd in cauſis, quæ ſummam quadraginta nummorum aureorum non exceſſerint latam ſententiam de qua ad eos ſit prouocatũ, moderari queũt, eiuſque partem, ſi ita ipſis videatur, abrogore, partem verò comprobare, dummodo omnes in eandem ſententiam conueniant. quod ea de cauſa inſtitutum eſt, vt exteri homines & aduenæ, quorum præcipue rationem haberi debere ſummi philoſophi tradidere moleſtia leuarentur, & ſine magno rei familiaris diſpendio litium exitum inuenirent. Hoc iure vetereres ptiua-
D ti ſunt. neceſſe enim illis eſt vt aut totam ſententiam approbent, aut totam reſcindant, atque irritam faciant. Si noui parti intercedere poſſunt reliquis non intercedere: at veteres contrà: aut enim toti intercedunt, aut vniuerſam integram dimittunt. Hocque pacto exterorũ lites breuiori ſpacio dirimuntur, quàm cauſæ vrbanæ: quamuis patronorum & iuriſconſultorum verſutia, quæ nihil contra fas intactum relinquit, in immenſum quæ vis lites protrahuntur, quod vbique gentium fieri ſolet, vbi non temere ſed ſtatuto ordine iudicia fiunt. Explicata ferè à nobis eſt iudiciorũ ratio, ſupereſt vt paucis perſtringam᷒ eos magiſtratus, qui primi in cauſis vrbanis ius dicũt, à quibus ad veteres auditores prouocationes fiunt & ad collegium quadragnita virorũ, quorum iudicium ſex ſunt ſubſellia pro qualitate cauſarum & perſo-

narum diſtributa,nam aut lites ſunt de mercatura rebuſque ad negociatores E
ſpectantibus,vel de ædibus & fundis quæ intra æſtuaria fuerint:aut de poſ-
ſeſſionibus & agris quæ in cōtinenti ſunt,aut de quibuſuis aliis contractibus
ſtipulationibuſque:perſonæ autē quæ lites inter ſe conferunt,aut ſunt ciues,
aut exteri,iiq; aut alterutri inter ſe,aut alteri cū alteris experiūtur: deniq; vel
cū pupillis res habetur,aut agūt viduę fœminę poſt obitū mariti de dotibus
recuperandis.ne ergo inter tot diuerſorum generum iudicia turbatio eſſet,
néue aliud alij impedimentum afferret,plura inſtituta fuere iudicum ſubſel-
lia:ita vt quantum fieri poſſet vnuſquiſque pro ratione negocij & litis ſuos
iudices cognoſceret.quæ enim lites ad ædes ſiue fundos intra fines Venetia-
rum id eſt in æſtuariis poſitos pertinent, hæ omnes à iudicibus qui proprie- F
tatum nominantur diiudicantur, quos etiam adeunt viduæ ab hæredibus
maritorū defunctorū,dotes repetere volentes. Hancque appellationem ha-
buerunt quòd maiores noſtri ea tātum ciuium ſuorum propria exiſtimarūt,
quæ in æſtuariis ſita eſſent,vtpote quæ ad alienos dominos non facile tranſ-
ferri poſſent. Cætera verò in continenti exiſtentia ſiue agri ſiue domus fuiſ-
ſent,vt quæ facile inuitis dominis poſſent auferri,iniuriæque magis expoſita
eſſent,mobilia dici voluerunt.quòd ſi de fundis continentis oræ controuer-
ſia fuerit,iudices procuratorum ſunt adeūdi . iiſdem iudicibus cum pupillis
qui adhuc tutores habent contenditur.qua ex re ipſi iudices nomē obtinue-
runt:nam apud Venetos curatores & tutores, & procuratores appellari cō-
ſueuerunt . Si item lis de mercimoniis inciderit & ad mercaturam ſpectet, G
ſubſellia iudicum adeuntur, qui ex ea re iudices ſeu conſules mercatorum
nominantur.hi maiori quodam compēdio iudicant,quàm alij forenſes ma-
giſtratus:quod ea ratione inſtitutum eſt,ne longioribus litibus impedimen-
tū moráue fieret negociis mercatorū,quæ aſſiduā quandā operā exigunt. At
ſi inter exteros homines lis fuerit,vel quiſpiam ciuiū hoſpiti diē dixerit, op⁹
eſt ad eos iudices accędat,qui ab aduenis nomē habēt . Cæteræ verò omnes
cauſæ contractus ac ſtipulati, ex quibus quiſpiā ab alieno ſibi aliquid deberi
cōtendat, idque iudicio petat,iudicibus veniunt qui petitionū nūcupantur:
hipque prætoris vrbani vicē gerūt.Sūt præterea minimæ quædā,quibus di-
iudicandis præfecti ſunt iudices mobiliū dicti.Eſt & pręter hos magiſtratus
alius,qui ſi quid inuentum fuerit aut olim reconditum aut nuper amiſſum, H
num ad ęrarium aut ad priuatum quēpiam aut ad eū qui reperit, res ea per-
tineat decernit omneſque huiuſmodi cōtrouerſias diiudicat. Expedita vni-
uerſa iudiciorum ratione ad eos magiſtratus tranſeundum eſt,qui ærarij cu-
ram habent,quibuſvé pecuniæ publicæ adminiſtratio commiſſa eſt. Hi for-
taſſe plures quā par ſit alicui eſſe videbūtur, cū pauciores vniuerſę rei pecu-
niariæ ſatiſfacere poſſent. Verū hoc loco animaduertendū eſt patres noſtros
ſummam diligentiā adhibuiſſe, ne in adminiſtrādis pecuniis publicis aliqua
fraus fieret.arbitrati enim ſunt ex ærario veluti alimētū vniuerſis reipublicę
partib⁹ ſuppeditari,quo deficiēte ſeu imminuto deficere quoq; rēpublicam

A aut minui opus eſſe. Quocirca lege ſanxerũt,vt ſi quis ciuis peculatus dãnatus fuerit, perpetua ignominiæ nota ſingulo quoque anno repetita inureretur. Maiori enim conſilio coacto in concione ciuium omnium ſtatuta die ab Aduocatore omnes illo crimine damnati pronunciantur: vt qui tantum ſcelus auſi ſunt, perpetuæ ignominiæ pœnas luant. Sed ne ab inſtituto longius digrediamur, magiſtratus qui ærarij curam habent, duorum veluti generum ſunt. Qua ratione publicæ quoque pecuniæ diuiſæ ſunt. nam vel ex publicis vel ex vectigalibus in ærarium cõferuntur: vel interdum cum reditus reipublicæ impenſis videtur ſatisfacere nõ poſſe, à ciuibus pro cuiuſque cenſu exiguntur. id quod nõ raro fieri neceſſe eſt, bellis, quibus ciuitas noſtra frequenter vexari ſolet aut mari aut terra ingruẽtibus, vel cum Turcę in
B noſtram ditionem irruunt, quorum impetum non ſine maximo detrimento complures annos ſuſtinuimus, acerbiſſimumq́ue hoſtẽ in vniuerſam rempublicam Chriſtianam ſęuientem continuimus, vel cum Principes Chriſtiani quibus imperij Veneti amplitudo quandoque officit, in perniciem noſtram conſpirant: quemadmodum anno ab hinc x v accidit, cum omnes ferè Chriſtiani principes inito inter ſe fœdere in exitium imperij noſtri conſpirarunt. ſed diis bene iuuantibus omnes eorum impetus ſunt repreſſi, reſq́ue pene collapſa in integrum reſtituta eſt. Duplex ergo cum ſit publicæ pecuniæ genus, duplices quoque magiſtratus ei rei ſunt præfecti. Quidam enim pecuniæ ex cenſu ciuiũ collatæ præficiuntur: alij verò reditibus & ve-
C ctigalibus reipublicæ. Vectigalia quidem exiguntur ex iis quæ exportantur ex vrbe, aut in eam importantur. Quædam verò ex ciuitatibus quæ in ſocietatem imperij Veneti ſunt adſcitæ. Vrbana porrò vectigalia cũ propter maximam mercium copiã mercatorumq́ue conuentum, tum ob ingentem hominum multitudinem, qui hanc ciuitatem incolunt, omni omnium opinione maiora ſunt. ac mercium quidem rerumq́ue vrbanarum varia ſunt genera: ideo diuerſi quoque magiſtratus ſunt inſtituti, prout ſcilicet cõmodum viſum fuit iis qui his locandis atque exigendis vectigalibus præſunt: quos ſingulos enumerare ſanè putidum eſſet, faſtidiumq́ue potius afferret, quam voluptatem. quam ob cauſam illos etiam magiſtratus qui perpetui non ſunt, ſed cum res poſtulat, tum denique creantur, pretermittẽdos eſſe duco.
D In ſumma, horum omnium magiſtratuum officium illud eſt, vt caueant ne per dolum aliquid pecuniæ publicæ auertatur, aut per inertiam pereat. omnes quoque controuerſias quę ad id genus pecunię pertinent, ipſi diiudicãt. pecuniã verò omnem, quam exegerint, cõtinuo ad gubernatores redituum publicorũ deferunt. eã enim appellationẽ is magiſtratus obtinuit qui huic rei pręfectus eſt. Sed ea procuratio quoniam magna, atq; ampla eſt, non niſi inſignioribus ciuibus deferri ſolet. qui vt libentius hoc munus ſibi depoſcerent, néue demandatum reiicerent, oneri magno atq; graui magnũ emolumẽtum adiunctũ eſt, ſumma quoq; tributa eſt auctoritas. hi enim apparitores, viatores, lictores, omneq́ue id genus miniſtrorũ reipublicæ creãt, quibus omnibus ex ęre publico ſtipẽdium perſoluitur. id verò quod reliquũ fuerit,

ad quęſtores vrbanos defertur, ad quē denique magiſtratū peruenit omnis E
ſumma æris publici, à quibuſcunque quæſtoribus ſiue magiſtratibus ſeu illi
extra vrbē ſeu in vrbe pecunię publicæ exigendę curā habeant, allata fuerit.
at vrbani hi quęſtores eam pecuniam ex Senatus decreto in vſus pub licos
impēdunt, eamque in codices accepti & expenſi referunt. quod munus quū
operoſum ſit laboriſque non exigui, ideo ciuibus iunioribus cōmitti con-
ſueuit: qui tamen tum nobilitate generis, tum innocentia vitæ clari ſint, ne
ſcilicet ęs publicum vllo pacto in rem priuatā auertatur. Quocirca vrbanis
quęſtoribus ius ſenatoriū datū eſt, idem propemodū quod legitimi ſenato-
res habēt. pecunia verò quę in reipublicę anguſtiis ex cenſu à ciuibus cōfer-
tur, quāuis tandem ad quęſtores vrbanos omnis confluat, proprios tamen F
quoſdam magiſtratus habet. Interdum enim de conferenda ex cenſu pecu-
nia ea ratione fit ſenatuſconſultum, vt nulla mētio habeatur neq; de reſtitu-
endo eo ære, nec de aliquo emolumēto ciuibus erogādo, qui ex ſua re priua-
ta eam pecuniam cōtulerint. Quod tamen raro admodū fieri cōſueuit: nam
plerunq;, imò potius ſemper niſi res contrariū poſtulet, Senatus reipublicæ
ita cōſultū eſſe vult, vt priuatorū res nò negligātur. Promulgato igitur ſena-
tuſconſulto, de pecunia ex cenſu cōferenda facto tēporeque quod commo-
dum viſum fuerit cōſtituto, vnuſquiſque ciuiū intra id tempus eam ſummā
perſoluit, quā ex cenſu debet. exigunt autē gubernatores redituū deferuntq;
ad quæſtores vrbanos. at multo ſæpius eiuſmodi ſenatuſconſultum fit de
pecunia ex cenſu conferenda, vt poſt certum temporis ſpacium ciuibus, qui G
eam perſoluerint, reſtitui incipiat, aliquo etiam emolumento adiuncto: cer-
taque in eam rem delegantur vectigalia. Interdum verò ſenatuſconſultum
de collatitia ex cenſu pecunia ante noſtram tempeſtatem, ita fieri ſolebat, vt
de reddenda nulla fieret mentio, neque vllum certum tempus conſtituere-
tur niſi id commodum reipublicę fuiſſet. ſed magiſtratus, qui pręfectus mu-
tuis dicebatur, quod nomen adhuc quoque retinet, acceptam ab vno quo-
que ciuium eam vim pecuniæ in codices referebat: interimque donec re-
ſtitueretur, ſingulo quoque anno quini nummi aurei pro centenis collatis,
veluti vectigalis loco, ciuibus creditoribus numerabantur: quem in vſum
multa vectigalia erant aſſignata. Qua ratione priſcis bellis facilis erat pecu-
niæ exactio, quæ ex cenſu ſoluebatur. neque verò iniquum exiſtimari debet, H
ciuibus qui rem familiarem temporibus reipublicæ neceſſariis conſumpſe-
rant, aut magna ex parte imminuerant, viciſſim aliquid impendi ex re-
ditibus publicis. Nam quemadmodum partes totius incolumitati con-
ſulere debent, ita natura comparatum eſt, vt totum curam habeat, ne par-
tes magnum incommodum patiantur, ſed pro viribus prouideat, vt inco-
lumes perdurent, alimentáque illis parata ſint, quibus reficiantur & con-
ſeruentur. Verùm noſtra ætate hoc æs alienum reipublicę adeò ingens
erat, vt in illud emolumentum quod diximus ciuibus erogari, trecen-
ta ferè nummorum aureorum milia ſingulis quibuſque annis impenderen-
tur. Quorum ſolutio proximis annis propter anguſtiſsima reipublicę tem-

A pora quum intermiſſa fuiſſet,tãdem quarto ab hinc anno,referentibus Dominico Triuiſano Senatore ampliſſimo,atque Andrea Gritto, cuius ducis auſpiciis nunc reſpublica Veneta regitur, ſapientiſſimo atque integerrimo Senatore, factum eſt ſenatuſconſultum vt nulla amplius emolumenti erogandi mentio fieret,neque in codicibus publicis poſt id tempus id æris acceptum à ciuibus referretur. verum ne omnino à republica fraudati eſſe viderentur,capitis reſtitutioni,necnon etiam emolumenti quod ad eam diem eis debebatur,cùm multa vectigalia aſſignata ſunt,tum reipublicę poſſeſſiones omnes in agro Rodigienſi poſitæ,ſunt diſtributę. Cuius muneris maxima parte nos functi ſumus, qui illo tempore magiſtratum gerebamus, qui B ante noſtra tempora inſtitutus præcipue fuerat ad huiuſmodi æs alienum reipublicæ minuendũ, aut ſi fieri poſſet extinguendum:de quo pauca infrà dicemus.ſicque magna pars ingentis atq; incredibilis ferè publici æris alieni imminuta fuit,necnon priuatorum ciuium facultatibus ſatis commode cõſultum, ita tamen vt prior ac potior ſemper fuerit reipublicæ ratio quam priuati commodi. quod inſtitutum à maioribus noſtris ad hæc vſque tempora per manus deductum eſt. Vt ergo redeamus vnde diuertit oratio,Præfecti mutuis eam pecuniã exigũt, quæ à priuatis ex cenſu in reipublicæ vſus neceſſarios confertur:acceptamque in ſuos codices referunt, ac demum vrbanis quæſtoribus numerant. Iidemque præfecti curam habent exigendi à quæſtoribus vrbanis eã ſummã pecuniæ, quę quotannis erogari ſolebat in C vicem reditus ciuibus priuatis: eamque & acceptam & expenſam in ſuos codices referebant. Pecunia verò quæ ea lege ex ſenatuſconſultò erogatur,à priuatis vt certo tempore reſtitui debeat, à proprio quodam magiſtratu & exigi & reſtitui ſolebat: nunc vniuerſum hoc munus gubernatoribus reditus demandatum eſt. Alius etiam præter hos eſt pecuniarius magiſtratus minime prætereundus,qui in eam curam incumbit, vt ciues ærarios factos, eoſque qui cõſtitutam non perſoluerunt pecuniam quam ex cẽſu debent, inueſtiget:eorumque bona publicet,& tandem ſub haſta vendat. Nonnulli ſunt præterea magiſtratus pecuniarij,à quibus ærarij ciues inueſtigantur:rationeſque in publicis codicibus priuatorum ac reipublicæ diligenter inſpiciuntur,ne qua fraus publicis reditibus atque ærario fieri poſſit: quos conD ſulto prætereo ne tędio lectorem afficiam. neque enim momenti quippiam habent ad eam,quam potiſſimum hoc opere mihi exponendam reipublicæ gubernationem inſtitui. Præter hos magiſtratus nonnulli etiam ſunt,qui ad ciuitatis commodum, & ad bene beateque viuendum plurimum valent, ideoque à nobis minime ſunt omittendi. Primi nobis ſe offerunt monetæ aureæ argenteæque præſides, qua cum externis hominibus ciuium commercia & ipſorum inter ſe maximè cõtinentur:deinde annonæ triticeæ præfecti,itemque ſalubritati Venetæ ciuitatis præfecti, ſine quibus vita conſtare non poteſt, prćterea ampliſſimi Naualis præſides, Ædiles quoque qui viarum & pontium & huiuſmodi rerum reſarciendarum curam habent qui perquam neceſſarij ſunt:poſtremo ampliſſimus magiſtratus, quem procu-

ratorum Veneti appellant,ciuitati noſtræ longè opportuniſſimus. De præfectis monetæ nihil eſt quod plura dicamus.eius magiſtratus illa cura eſt,ne argentum aut aurũ imperfectius aut impurius cudatur quàm lex ſtatuit:néve nummi ſint minores pondere, quàm lex iubet. quod ſanctiſſime apud nos obſeuatum fuit.quamobrem maximo in precio apud omnes nationes barbaras,nedũ apud Chriſtianos,Veneti nummi ſemper fuerunt,hodieque ſunt.Cæteri namque principes plerique omnes impurius aliquanto argentum & aurum cuderunt, vt facilius impenſis ſatisfacere poſſent. At noſtri conſtantiſſime ſemper hac in re dignitatem à maioribus acceptam retinuere.Magiſtratus verò,qui annonæ triticeæ præfectus eſt,ciuitati Venetæ perquam neceſſarius eſt.etenim cum nulla propè frumenti vis ex agro Veneto colligatur,quod omni ex parte vrbs æſtuariis ampliſſimis continetur, ciuitaſque hominum multitudine abundar, opus eſt rei frumentariæ magnam haberi curam:nequando populus,cuius commodo maiores noſtri maximè conſultum eſſe voluerunt, rei frumentariæ inopia laboret, nimiáque annonæ caritate prematur. Idcirco rei frumentariæ tres ſunt præfecti,qui x v i menſibus magiſtratum gerunt. horum eſt officium prouidere, ne ciuitas vnquam frumenti inopia laboret. quæ ſi quando timeatur, Principem Sapientumque collegium adeunt, reque inter eos diſcuſſa decernunt quæ ad frumenti copiam comparãdam vſui eſſe videntur. Quandoque etiam ſolet certa merces ex ærario his conſtitui,qui ex longinquioribus prouinciis frumentum Venetias aduexerint.Interdum ære publico triticum mercantur à negociatoribus,qui polliceantur certam vim frumenti ſtatuto tempore,atq; ex certis etiam prouinciis ſe Venetias delaturos:quod niſi præſtent, pecuniaria mulcta plectuntur:quod autem Reſpublica magno pretio emerit,vili vendit,vt commodo populi atque inopiæ conſulatur: qua in re magnam interdum iacturam ærarium facit.De re frumentaria præterea plurimæ ſunt leges pulcherrimaque inſtituta:quæ ſi in præſentia recenſerẽ,longius quàm par ſit ab inſtituto digrederer. ſequitur magiſtratus is cui vrbis ſalubritas eſt curæ.huius præcipuum munus eſt, prouidere ne aliquo pacto ex contagione tabes in ciuitatem ſerpat quod ſi clàm quãdoque obrepſerit, vt nonnunquam ſolet accidere,ſedulo operam dat,ne lõgius vagetur. Quare ædes publicæ ampliſſimæ in æſtuariis ædificatæ ſunt, interuallo trium millium paſſuum ab vrbe: quibus finitimi ſunt horti lætiſſimi. eas in ædes, ſi quis ex plebe eo morbo ægrotare cœperit,confeſtim cum tota familia defertur. hi verò qui cum ægrotante conſuetudinem aliquam habuerant, opus eſt, ne alios inficiant,vt proprios lares deſerant, concedantque ad alias ædes publicas,itidem extra vrbem in eum vſum conditas,regione à prioribus longe diuerſa;ibique x x x x dies detinentur: in quibus ſi ſani perſtiterint, ciuitati ac domeſticis laribus reſtituuntur. ſupellectilis quoque magna cura habetur, ne eius cõtagione quiſpiã inficiatur.hic quoq; magiſtratus prouidet ne quid putridũ aut quod incolumitati ciuitatis officere poſſit vẽdatur :demũ id ſedulo curat vt quàm ſaluberrime Venetiis degatur.atq; hoc præfectorũ genus

A genus nõ multo ante noſtrã tempeſtatẽ inſtitutũ fuit: cum quidẽ antea creberrime vrbs peſtilẽtia laboraret, adeò vt pleriq; omnes vi tabis ſæuiẽte proprios quandoq; lares desererent, & in continentẽ proximam ſecederent, ſed poſtquam nouo huic magiſtratui hæc cura demandata eſt, numine diuino fauente, nulla penè peſtilentia fuit. interdum quidem, quod in magna hominum vndique confluentium frequentia vitari non poteſt, nonnullæ domus infectæ fuerunt, cura vero huius magiſtratus, Deique auxilio, latius vagari malum non potuit. Nunc de ampliſſimi naualis præfectis dicendũ eſt: quod certè non ſolùm Venetæ vrbi magno eſt ornamento, ſed etiam vniuerſę Italiæ, non mediocrem dignitatem affert. immenſum opus eſt & admiratione B digniſſimũ, in ea vrbis regione quæ præter alias mari vicina eſt, & præterea maxime commoda, ædificatum, ac in tres ſinus, ſeu ſi malueris, receſſus excauatum: intra quos mare recipitur vnico tantùm oſtio tam lato vt etiam ſatis ſit ad maximas triremes capiundas. Munitum eſt oſtium duabus turribus ex vtraque parte, ſuntque hæ ponte ſublicio iunctæ portisque cancellatis; quæ nunquam reſerantur niſi quum opus ſit triremes educere, ſeu in nauale inducere. nullibi etiam aditus ad interiora naualis patet, præterquam hoc vno oſtio ingredientibus. primus occurrit omniũ quidem minimus, ſed amplus tamen ſinus, tectis circum ac contignationibus in modum fornicis vndique extructus: huc ſubducuntur è mari triremes, ibique ab omni ventorum ac pluuiarum iniuria tutæ, ſi ita acciderit, vt illis vtendum non ſit, C multos annos incolumes & illæſæ permanent. Nouas item ſub eiſdem tectis ædificant, veteres ſubducunt & reſarciunt: magnum ſanè opus, & maximi ornamenti, & ad naues fabricandas vtiliſſimum. Poſt hunc ſinum alius eſt interior ampliſſimus, omni ex parte circum eiuſmodi tectis, vt dixi, inſtructus: nec vllum ex eis inſpicias triremibus vacuum, ſed aut binis plenum, ſi tecta fuerint latiora, aut ſingulis ſi anguſtiora. Tertius verò non minor ſecundo, paulò ante noſtram ætatem ſuperioribus additus fuit, isque mœnibus pulcherrimis circũſeptus. in eo autem plura ſunt tecta ædificata, quamuis non ſint omni adhuc ex parte perfecta: verum ſumma cum diligentia opera datur vt illi ædificationi manus imponatur extrema. Tres hi receſſus inuicem ſunt peruij, atque vnico muro ambiuntur nonnullis turribus diſtin-D cto, in quibus vigiles excubias noctu agunt; ne quid detrimenti tam inſigne opus vi ignis iniecti, ſeu dolo facinoroſi cuiuſpiam, ſeu caſu quopiam, vt interdum euenire ſolet, accipiat. Intra mœnia tabernæ ſunt armamentorum ampliſſimæ, vniuerſæque nauticæ ſupellectilis fabri ſuas ibi omnis generis rerum quod ad rem naualem pertineat, officinas habent. Ibi funditur æs ad tormenta conficienda: magnaque in vſum tormentorum vis pulueris conficitur. vt totum in pauca cõferam, nihil ad rem nauticam pertinet, quod non in eo nauali reperiatur. ibi videre licet ingentem fabrorum multitudinem, quorum quiſque ſuo munere fungitur. Sunt præterea nonnulla atria bene ampla, in quibus ingens armorum copia, tormentorum ſcilicet ac telorum, ad vſus bellicos ſeruatur; ingẽs etiam velorum, remorũ, armamentorumque

omnium,in ſuis quæque cellis condita eſt: vt cum Senatus armandam claſſem decreuerit,omnia quæ requiruntur ad eam rem, prompta atque parata habeantur.His rebus officiisque omnibus præfectus eſt magiſtratus,de quo dicere inſtitueram, cuius conſilio ac diligentia omnia, quæ ad nauale pertinent,adminiſtrantur.is fabros deligit cum lignarios tum ærarios cęterosque opifices qui ad opus faciundũ admitti debent,ac ne quiſpiã deſit officio ſuo, diligentiſſime curat. Huic magiſtratui pecunia ex ærario ad ſuſtinẽdos ſum ptus naualis numeratur, collegio tamẽ prius cõſulto rationibusq; apud illos patres relatis. Apud maiores noſtros, penes quos res maritimæ magno in precio erant,hic honosmagnus habebatur:tẽporibus tamẽ noſtris magiſtratus huius dignitaseſt imminuta,ac penè cecidit.itaq; ſi quando aliqua res extiterit,quã diligẽtius adminiſtrare oporteat,alios ciues ac Senatores,ſummæ dignitatis homines,Senatus nauali pręficit,qui ius in priores habeãt,eisq; veluti miniſtris vtãtur.Poſtremo loco ſunt à nobis recenſendi diui Marci procuratores,ampliſſimus omniũ præter ducẽ magiſtratus:quippe qui præfinitum tempus non habeat, ſed vnà cum vita terminetur. Huic honori coniũcta eſt perpetua Senatorij ordinis dignitas, ac ius ſuffragij ferendi æquum cum legitimis ſenatoribus. illud etiam præ aliis omnibus magiſtratibus obtinuerunt.nam cum cæteris à ſenioribus ciuibus non cedatur, niſi certis locis certisque ſubſelliis, procuratoribus vbique idem honor præſtatur. quocunque enim loco ſedeatur, illis ſemper ceditur, digniorique ſede ſemper honeſtantur: non ſecus ac ſi quouis in loco ſui magiſtratus munere fungerentur.horum officium eſt tutelam pupillorum habere,quibus propter ætatem tutela indigentibus,nullus defuncto parente ex teſtamento tutor eſt inſtitutus.veluti ergo publici quidam tutores à Republica ſunt inſtituti. hi diui Marci procuratores dicuntur, quod munus cum egregiam fidem ac ſanctitatem vitæ præcipuam requirat, hi ciues huic officio delegantur qui iam publicis ferè omnibus muneribus defuncti, ſpectatæque ſunt probitatis: in quo verſantes tanquam milites emeriti perpetuam obtinent Reipublicæ adminiſtrationem. Priſcis temporibus tam magna fuit non tantum Venetiis, verum etiam apud exteras nationes, huius magiſtratus exiſtimatio,vt plerique exteri homines, nedum indigenæ, teſtamento ſuo hoſce procuratores hæredum ſuorum tutores ac totius rei domeſticæ curatores inſtituerint.eorum fidei magna pecuniæ vis pauperibus erogãda commiſſa eſt.adeo vt noſtris quoque temporibus ingentes opes ab hoc magiſtratu adminiſtrentur, ac pro eorum arbitrio in vſum pauperum diſtribuantur.hic magiſtratus initio inſtitutus fuit, ne hæreditates ciuium qui pro tuenda ſeu etiam pro amplificanda Republica apud exteras nationes decederent,aut ſtudio rei familiaris negociis ac mercimoniis occupati peregrè morerentur, nullo condito teſtamento,per fraudem quampiam ab hæredibus pupillis auerterẽtur.Qua de cauſa effectum eſt, vt ciuibus illis publice ea cura demandetur, de quorum probitate omnibus compertum ſit. Principio tres fuere. deinde aucta ciuitate tres alij additi, hac tamen ratione diſtributi,vt veteres pupillorum,

qui

A qui citra riuum magnum qui vrbem mediam interfluit habitant, curam habeant: tres item curent eos qui vltra riuum magnum proprios habent lares: dimidiam vrbem alteri, item dimidiam posteriores curent. Tres verò præter hos patroni ſunt ampliſſimi atque auguſtiſſimi templi, quod diuo Marco Euangeliſtæ dicatum eſt, ſub cuius numine Veneta Reſpublica bonis legibus aucta eſt, in ditionemque imperij creuit. ab his poſtremis tanquã à nobilioribus nomẽ in omnes deductum eſt, vt diui Marci procuratores appellentur. De huius templi ſtructura, de marmorum, columnarumque copia, de porphyritide ac praſio lapide, de opere teſſellato atque aurato, quo tum laquearia, omneſque fornices confecti, tum vniuerſum pauimẽtum ſtratum

B eſt, quia nemo ferè mortalium eſt quin vel viſu cognouerit, vel fama perceperit, nihil mihi ſtatui eſſe dicendum. huic inſtaurando tẽplo, ſi qua in parte labaſcit, eiusque ſacerdotibus, tres hi procuratores præſunt, operamque dant vt pro ciuitatis dignitate & pro amplitudine patroni diui Marci Euãgeliſtæ Deus optimus in eo templo pie atque magnifice colatur. hi ſunt qui præter cæteros magiſtratus meo iudicio perquam neceſſarij videri debent ad bene beateque viuendum. Nam & monetæ cudendæ cura nequaquam negligenda eſt, qua omnium commercia ciuium continentur, annonæque triticeæ copia ſedulo procuranda. nec minor bonæ valetudinis ciuium cura habenda minimeque omittenda viarum ac pontium idque genus ædificiorum inſtauratio. hæc communia cuique ciuitati. iſta verò ad Venetias magis atti-

C nent, rei ſcilicet maritimæ procuratio ac pupillorum tutela, cum multi ciuiũ tum propter publica negocia, tum propter mercaturæ induſtriam peregrè profecti diem obeant. idcircò magiſtratus qui his muneribus incumbant publicè inſtituti ſunt, vt nulla in parte maiores noſtri communi bono defuiſſe videantur, ſi quis diligenter omnem huius Reipublicæ inſtitutionem adnimaduertat.

LIBER QVINTVS.

POSTQVAM omnis fere ratio gubernationis Rei-
publicæ à nobis expoſita eſt, omneſque recenſiti
magiſtratus vrbani, non importunam alienamve F
ab opere rem facturus videbor, ſi de magiſtratibus
exteris verba fecero: iis ſcilicet quibus ciuitates
quæ in noſtram venerunt ſocietatem regi ſoleant:
poſtea de militaribus imperiis, ac demum de mu-
neribus aliorum ciuium, qui patricij non ſunt or-
dinis. His etenim expoſitis extrema manus com-
mode operi inſtituto impoſita videri poterit. Inſi-
gnioribus ciuitatibus quæ in Veneti imperij ſocietatem venerunt, quatuor
magiſtratus præficiuntur. prætor vnus omnibus ius dicit, & forenſes lites
diiudicat, atque in ſontes animaduertit. habet is prætor in iudiciis pro-
ferendis aſſeſſores homines iuriſperitos, quorum conſilio vtitur. & licet G
apud prætorem ſit omnis autoritas, præter hunc eſt præfectus, qui mi-
litibus præeſt, qui vrbem vel agros vrbis coluerint. in hos prætori nul-
lum eſt ius, ſed præfectus tantum ius in eos habet. Arcis præterea, mœ-
nium portarumque cura præfecto eſt demandata, vectigalium etiam ac
redituum omnium tum vrbis, tum agri totius. præter hos quæſtor vnus,
aut duo. hic magiſtratus pecuniam publicam adminiſtrat, impendit & exi-
git, habetque codices rationum publicarũ. nihil tamen ferè agit niſi ex man-
dato præfecti. ac interdum vtriuſque, ſcilicet prætoris & præfecti. Ea enim
ratio adminiſtrãdæ vtilior viſa eſt, quàm ſi penes eundem eſſet & autoritas
& adminiſtratio ærarij. facilius namque liceret per fraudem ærarium pecu-
lari. id vero pecuniæ quod reliquum fuerit ab impenſis, Venetias ad quæ- H
ſtores vrbanos defertur, ad quos vt ſuprà diximus vndique pecuniæ publicæ
conferuntur. Quartus qui in vnaquaque vrbium magiſtratum obtineat, eſt
cuſtos arcium. alibi vnus, alibi plures ſunt: hique militibus præſident qui ar-
cem tuentur, curamque habent armorum, commeatus, & tormẽtorum quæ
ad munitionem contra hoſtes in arce poſita ſunt. neq; tamẽ cuſtos ita præ-
eſt arci, quin ptæfecti imperio ſubiectus ſit: cui quidẽ omne ius omniſque
poteſtas in huius generis rebus curandis tributum eſt. In minoribus vero ci-
uitatibus ſeu vrbibus nullus eſt præfectus, ſed prætor vtriuſque partes agit.
in oppidis quoque quæ in agris maiorum vrbium frequẽtia ſunt, ſolus præ-
tor eſt qui ius oppidanis dicat, nullus præterea magiſtratus. nam quæſtores
ac præ-

A ac præfecti principum vrbium in vniuerſo quoque agro ius obtinēt. A prætoribus omnibus ad auditores nouos prouocatio eſt. Aduocatores etiam quandoque ſententiis capitalibus prætorum intercedere ſolebant: ſed quoniam vſu plerunque euenire ſolitum erat vt iudicia protraherentur, neque ſontes criminum ac ſcelerum pœnas darent: lata fuit lex à decemuirûm collegio, minime id iuris Aduocatoribus amplius in ſententiis eſſe, quæ à prætoribus aſſidentibus iuriſperitis quos ſecum comites ducunt, vt ſuprà dixi, pronunciatæ eſſent. Et hactenus quidem ſatis de magiſtratibus quibus Reſpublica tum domi tum foris adminiſtratur. Verum quoniam non tantùm pacis, ſed etiam belli gerendi ratio habenda eſt, quam vniuerſam qui negle-
B xere, vt inquit Plato in Politico, libertatem diutius tueri nequiuerunt: ideo qui rectè Reipub. inſtitutionem poſteris tradiderunt, illud imprimis admonuerunt, vt ciues inſtituantur ad vtrunque munus, vt ſcilicet bello gerendo idonei ſint, & domi in pace legibus ſubiecti inſtitutiſque patriis in præclara aliqua functione viuant, ita vtramque rem amplectētes, vt virtutes arteſque bellicæ referant ad ſtudia pacis, tanquam ad potiora. vnaquæque etenim res eam habet à natura inſitam vim, vt primum bonum ſibi quiſque cōueniens appetat: deinde vt contrario obſiſtat, nitaturque quātum poſſit à ſe iniuriam propulſare: quæ res in animante natura omnium perfectiſſima, dilucidius dignoſcuntur. Nam vnicuique animali tributa eſt vis appetendi, qua proſequatur id quod naturæ ſuæ conſentaneum fuerit. præter hanc vnicuique ad-
C iecta fuit vis iraſcendi, quam Plato in corde atque in præcordiis collocauit, vt ſcilicet animal quodcunque, eius virtutis ſtimulis actum, contrarium naturæque repugnans repelleret. Vtriuſque igitur partis virtutes, quarum ſemina in animis hominum natura indidit, ciuilem virum fouere oportet, & ad frugem perducere, ſicque & belli & pacis gerēdæ rationem habere. Quæ ratio à maioribus noſtris non fuit neglecta, vt quibuſdam videri ſolet: ſed quoniam initio in mari ædificata ciuitas, quæ multis annis imperium contempſit continentis, terreſtris belli ſtudiis detineri non potuit, vniuerſam ſe ad maritimum bellum conuertit: in quo egregiam operam nauauit, & pro tuenda libertate & in hoſtibus vlciſcendis: multaque præclara Venetorum geſta priſcis monumentis memoriæ prodita ſunt, plurimique triumphi ex
D deuictis hoſtibus & eorum claſſibus ſuperatis reportati: ex quibus facile quiuis intellexerit Venetos in re maritima longe aliis præſtitiſſe. Victa tandem poſt longum tempus ſuperioris conſilij ſententia precibus finitimorum populorum, quorum quiſque ſui reguli tyrannidem, quam diutius paſſus fuit, amplius tolerare non poterat, adhibuit animum Senatus ad continentis imperium: vniuerſamque Venetiæ regionem pulſis tyrannis, ac paſſim ciuibus deditionem facientibus, veluti poſtliminio recuperauit: quæ libenti animo redibat ad veteres incolas, eiectis tyrannis exteris, qui ex reliquiis barbarorum in tota regione conſederāt, duriſſimaque ſeruitute victos eos populos premebant. Prolato igitur imperio in cōtinentem præterquam quod bonis legibus, & pacis ſtudiis ij populi erant recreandi, qui nuper ve-

nerant in noſtram ſocietatem, danda etiam opera fuit vt tueri libertatẽ poſ- E
ſent in quam ſe aſſeruerant. Cæterum Venetæ vrbis ſitus vtpote quæ condita eſt in mediis æſtuariis, minime patiebatur noſtros ciues impẽſius operam dare bello terreſtri, illiúſve ſtudio diutius detineri, ſine magno periculo ſeditionis ciuilis. nam ciues illos qui terreſtris belli ſtudiis ſe dediſſent, maiorem anni partem agere in continenti, ibique & equos alere, & terreſtribus certaminibus ſe exercere opus fuiſſet: quin vt peritiores rei militaris fierent, opus fuerat ſi quando domi ocium ab armis fuiſſet externa bella adiuiſſent, in iiſque animum pariter & corpora duraſſent, vt in ea functione cum laude verſari poſſent & patriæ prodeſſe: ſecus autem ſi feciſſent, inepti profecto non tantùm Imperatores, verum etiam milites fuiſſent. Hæc vero frequens F
conſuetudo continẽtis vrbanæque intermiſſio factionem quandam ciuium facile peperiſſet ab aliis ciuibus diſiunctam. quapropter proculdubio res Veneta breui ad factiones ac bella ciuilia deducta fuiſſet. Omitto interim quàm magnos ſpiritus animi ciuium cõcepiſſent, cum plurimum armis potuiſſent, habuiſſentque frequentes adſectatores: vt hominum natura ſemper ad malitiam pronior eſt. quæ res, vt ex priſcorum monumentis facile intelligi poteſt, ſemper Romanam Rempublicam vexauit, contumaceſque non paucos Romanos ciues Reipublicæ legibus & Senatus decretis reddidit, ac demum Iulium Cæſarem tyrannum Romani imperij fecit. Ne ergo huiuſmodi quiſpiam morbus in Venetam ciuitatem obreperet, ſatius maiores noſtri eſſe ſtatuerunt, vt continentis imperium externo potius ac conducto G
milite quàm Veneto defenderetur. ſtipendium verò illis ſtatuit ex vectigalibus totiùs prouinciæ. æquũ enim erat eius regionis impẽſis militem viuere, qui ad eam tuendam accerſitus fuerat. in hanc militiam plurimi ſocij ditionis noſtræ adſcripti ſunt: quorum nonnulli ad ſummam imperij in noſtro exercitu deuenere, atque ob res egregie geſtas Veneta ciuitate patricioque iure donati ſunt. Viget adhuc noſtra ætate nomen Bartholomæi Coionei Bergomenſis, viri illuſtriſſimi & ſummi Imperatoris, qui multa præclara bella confecit, ac Venetam ditionem auxit: quapropter equeſtri ſtatua in celebri vrbis loco à Republica honeſtatus fuit. Ciues igitur Veneti ea de cauſa, quam retuli, terreſtris militiæ gloria priuati ſunt, eaque ad exteros delata eſt. ſiquidem lege cautum erat, nullum patricium Venetum pluribus quàm H
XXV militibus præeſſe poſſe. hæc tamen lex noſtra tempeſtate ob bella frequẽtia quibus vexati fuimus, vi cõſuetudinis tanquã abrogata eſt. Cùm autẽ terreſtre bellum ingruit, nonnulli patricij ordinis ciues in exercitum mittũtur, qui dum bellum vrget, temporarium magiſtratum gerunt. quæſtores hi ſunt, item legati, qui Imperatori exercitus externo homini ſemper adſtant. neque ei quicquam aut facere aut decernere licet, niſi ex legatorum cõſilio. Bello finito vtrique magiſtratus domum reuertuntur ac in ordinem rediguntur, nec quicquam amplius iuris habent. hæcque eſt belli terreſtriſue militiæ ratio apud Venetos. Bello verò maritimo ac nauali noſtra ciuitas natura magis idonea eſt, cuius ſtudiis ſemper Veneti ſtuduere. nam vrbs in mari

A mari condita parum timere poterat terreſtres copias, quæ ei negocium faceſſerent: ac non modo iniquum, ſed etiam valde incommodum erat, comparare exercitum ex ciuibus, quem in continentem traiicerent, ac finitimos populos bello laceſſerent. Verum à mari quoniam iniuria timenda erat, quódque illatam propulſare non erat difficile, ideo vniuerſa ciuitas ad ſtudia rei maritimæ conuerſa eſt, eoque iuuentutem legibus inſtituit, ac totius vitæ conſuetudine firmauit. hic enim mos inſtituendi patricios homines ſemper fuit, vt à teneris annis vſque ad pubertatem ſub pædagogi diſciplina degerent, ac Latinis literis imbuerentur pro cuiuſque captu: ab ea ætate, præter paucos quoſdam qui literarum ſtudiis ſe manciparant genio natu-
B raque ducti, omnes ferè rei maritimæ ac familiari operam darent, ac alij quidem nauigabant ad longinquas oras, vbi mercaturæ induſtria rem domeſticam augebant, ſimulque efficiebantur periti morum ac conſuetudinis, legumque multorum hominum. plurimi conſcendebant triremes armatas atque à teneris annis & corpus laboribus firmabant, & animum excolebant rei maritimæ diſciplina, ac naualis belli peritia: quibus artibus ſemper Veneti excelluere. Quin lege cautum fuit, quæ vſque ad noſtra tempora peruenit, vt in vnaquaque triremi armata ſtipendium ex ære publico non exiguum duobus adoleſcentibus daretur ordinis patricij: quorum officium nullum aliud eſſet, præterquam imbui diſciplina rei maritimæ: vtque id facilius aſſequerentur quædam illis aſsignantur exigua munera, quibus curan-
C dis ſe exercentes proficiunt, & ad maiora capeſſenda idonei fiunt: grauibus vero triremibus ſiue ad claſſem & rem bellicam inſtructæ fuerint, ſiue priuatim ciuibus locatæ ad mercaturam, octoni cuique iuuenes patricij quandoque attribuuntur: nec mediocre eis ſtipendium conſtituitur, vel ex pecunia publica, vel ex ære priuato, ſi ad mercaturas locentur, qui nauticis ac bellicis ſtudiis in eis aſſueſcant. Quin etiam priuatorum nauibus hoc onus legibus impoſitum eſt ad publicam vtilitatem, vt ex ære domini priuati hominis, vni ſeu duobus ſi nauis maior fuerit, patriciis adoleſcentibus ſtipendium ſoluatur, quorum aliud nullum officium ſit præterquam exerceri muniis nauticis. Conceſſa quoque his adoleſcentibus facultas eſt, vt in triremibus onerariis ac in nauibus priuatorum quibus adſcripti ſunt, ferre
D queant certam mercium ſummam nullo naulo ſoluto: quam ſi non habeant, iushoc ſuum aliis concedunt ac locant. Qua lege conſultum fuit non ſolùm exercitationi iuuentutis, verumetiam vtilitati tenuiorum ciuium, qui anguſtia rei familiaris premerentur. Quare facile intelligi poteſt, rationem inſtituendæ iuuentutis minime à maioribus noſtris neglectam fuiſſe, vt nonnullis videtur: imò in ea nauium triremium copia ducenti amplius nobiles adoleſcentes, legis iſtius beneficio, alienis impenſis ad & rem nauticam inſtruebantur: præterquam quod ciuili conſuetudine ac more patrio quilibet patricius iuuenis aut literis aut ſtudiis rei maritimæ operam dabat: in qua exercitatione tum ſibi plurimum, tum rei do-

meſticæ nonnihil conſulebat ac prodeat. Hæ priſcæ leges & huiuſmodi inſtituta etiam noſtra tempeſtate perdurant, licet plerique adoleſcentes ambitione aut luxu poſt ampliatum imperium corrupti patrias inſtitutiones neglexerint: ac ciuium copia adeo creuit vt noſtra ætate ingruentibus bellis ac rerum domeſticarum diſpendiis longe plures effecti ſint pauperes, quàm vt ſatis conſuli illis queat iſtius legis beneficio. Ita namque natura comparatum eſt, vt nihil inter homines perpetuum eſſe poſſit: verum cuncta quamuis initio perfecte conſtituta eſſe videantur, poſt aliquot annos natura in deterius labente inſtauratione indigent: adeò vt quemadmodum corpus prādio ſaturatum diutius incolumitatem ſeruare non poteſt niſi poſt aliquot horas cœna ſucceſſerit: ſic in vnaquaque re opitulari oporteat naturæ ad interitum labenti, atque inſtaurationem adhibere. Huiuſmodi rationem nos quoque Deo bene iuuante imitabimur, ac aliquod remedium excogitabimus. quo fit vt hac etiā in parte nihil ſit in noſtra Republica deſiderandum. ſed de his hactenus. Nunc à nobis recenſendi ſunt magiſtratus qui præficiuntur rei maritimæ. Vnaquæque triremis ad bellum inſtructa præfectum habet virum patritium, qui in ea triremi omnium poteſtatem obtinet, præterquàm vltimi ſupplicij inferendi. veluti in terreſtri militia Centurio, ſeu aciei præfectus eorum curam habent qui fuerint in ſua acie. Hic triremis præfectus nautas cunctaque quæ in ſua triremi ſunt, & quæ ad eius apparatum faciunt diligenter curat. Quotannis quamuis nulla neceſſitas ſit, Veneti aliquot triremes armant, quæ reddant mare tutum nauigantibus, ſecuramque nauigationem compreſſis piratis præſtent viris bonis qui res ſuas agunt ſine alicuius iniuria. Præter triremium præſides eſt totius claſſis legatus, qui imperium habet in vniuerſam claſſem, & in cunctos triremium præfectos. hic veluti legatus exercitus, niſi adſit Imperator, ius habet & capite mulctandi quos velit & dirigendi claſſem quò maluerit. hic quoque magiſtratus ſemper ferè etiam pacis tempore creatur, præficiturque his triremibus, quæ armatæ ſunt. Quòd ſi tempora Reipublicæ ita poſtulent vt magna claſſis paranda ſit, tunc vniuerſæ claſſi præficiunt Imperatorem, qui tum in claſſe tum in cunctis prouinciis maritimis ampliſſimam poteſtatem habet; ac eam propè quam olim in Romana Republica Dictator retinebat; niſi quod omnibus in rebus paret autoritati Senatus & Reipublicæ decretis. ſummum tamen illi ius tributum eſt, cum in claſſem, præfectos, legatóſve claſſis, tum in prætores ac magiſtratus omnes qui cum imperio ſunt in locis inſulíſque maritimis, ac munus publicum exercent: adeò vt cum claſſis Imperator ad aliquam ciuitatem acceſſerit, continuò ei ſacerdotum clerus obuiam prodeat, claues portarum & arcium ei dentur, iura prætorum ſileant, ab omnibus magiſtratibus ad Imperatorem liceat prouocare. Quin ſi ita ei libuerit, poteſt ſolus ius dicere, ſolus adminiſtrare pecuniam publicam, ac denique ſolus omnium poteſtatem habet. nullus eſt apud Venetos magiſtratus maioris autoritatis, idcircò raro admodum claſſi Imperator præficitur. Non enim temere niſi rerum neceſſitas ita exigat

A gat, alicui conceditur tam magna poteſtas vt omnia vnius ciuis arbitrio pēdeant. Hoc in loco ea lex non eſt à nobis prætermittenda, Imperatorem, Legatum, præfectúmve claſſis vllum non poſſe cum triremibus armatis ingredi Venetam vrbem, neque etiam tunc cum in patriam redit: ſed cum primum Iſtriam peruenerit, quæ prouincia centum ferè milibus paſſuum ab vrbe diſtat, ſtipendium nautis ex legis decretis ſolui debet, ibique omnes dimitti: deinde triremes à paucis Venetias deduci ſolebant, ac in nauale ſubuehi ſub tecta in eum vſum ædificata, vbi tutæ ſeruantur à ventorum & pluuiarum iniuria: nunc lex hæc non ita omni ex parte ſeruatur, quemadmodum patrum noſtrorum temporibus ſeruabatur. Recenſiti à nobis
B ſunt omnes ferè magiſtratus, quibus, veluti coronam & apicem maiores noſtri impoſuere eos, quos vernaculo vocabulo à Græca appellatione deducto, ſyndicos dicere conſueuimus. nos eos appellamus recognitores, nouo fortaſſe nomine, ſed ſatis idoneo ad idem munus explicandum. Hi poſt quatuor quinqueve annos creari ſolent, ac mitti tum in continentis oram noſtræ ditionis, tum in regiones maritimas ac inſulas: recognoſcuntque geſta omnium prætorum atque aliorum qui foris publicam poteſtatem habuerint. In quos animaduertunt ea propemodum autoritate quæ Aduocatoribus tributa eſt. Nam vt ſapienter Ariſtoteles inquit, hi qui in poteſtate ſunt, niſi ex aliis pendeant, ægrè in officio perſiſtunt propter ingenitam cuique malitiam. Peregimus iam omnes patritiorum hominum
C magiſtratus, quibus Reſpublica Veneta domi foriſque adminiſtratur: reliquum eſt, vt ea ratio à nobis referatur, qua prudentiſſimi homines maiores noſtri ſemper in officio plebem ac vniuerſum populum continuerunt, rem certè ſuprà omnium fidem, tot annos populum gubernationis publicæ expertem nunquam patritiorum imperium detrectaſſe aut ægrè tuliſſe, nec quippiam vnquam molitum eſſe vt mutata Reipublicæ forma ipſe quoque ad ius publicum admitteretur, imò ſemper amantiſſimum atque obſequētiſſimum nobilitatis ſe præſtitiſſe. Verum ſi quis præter ſitus opportunitatem valde commodi ad Rempublicam tuendam, moderationem noſtram in regendo animaduerterit, comperiet populum non omnino repudiatum fuiſſe: ſed ad ea munera fuiſſe admiſſum, quæ ei committi poterant abſque
D rei communis detrimento. Ideoque facile perſpicere poterit id in hac Republica temperamentum extitiſſe, quod cæteris hominibus tum priſcis tum iunioribus ſemper defuit. Quamobrem eueniſſe etiam comperiet, vt in cunctis aliis tumultus populares frequenter fuerint excitati, qui tandem omnes Reſpublicas euerterint. contra in noſtra ciuitate ob eam cauſam nullum vnquam tumultum popularem aut ſeditionem extitiſſe. etenim neceſſe fuit, vt in exordio operis dixi, ſi recte Reſpublica inſtituenda erat, populum à gubernatione Reipublicæ excludi. qua in parte maiores noſtri non tantùm autoritatem ſummorum philoſophorum ac rationem ſecuti ſunt, verumetiam imitati ſunt Seſoſtrim antiquiſſimum Ægyptiorum legiſlatorem. qui vt in Politicis Ariſtoteles perhibet, genere diſtinctos vo-

luit eſſe eos qui armis regionem tuerentur, quíve de bono publico conſultarent ac iudicia exercerent, ab agricolis mechanicasque artes exercentibus, ac mercenariam operam locantibus. Verum inſtitutum hoc facile euertere rempublicam poterat, niſi temperatio ea adhibita fuiſſet, quam maiores noſtri ſapientiſſimi homines adhibuere. Primum ergo apud Venetos conſtantiſſime hoc obſeruatum fuit, vt omnibus æquum ius eſſet, neque vlli impunè liceret quenquam ne de plebe quidem vel infima iniuria afficere: patricium verò hominem contumeliam facere plebeio pro ſacrilegio ac ſcelere maximo ſemper habitum fuit. Quòd ſi quis temerarius huiuſmodi quippiã perpetrare auſus vnquam fuit, is ſenſit ſe impunè non abiiſſe: tantoque grauiores pœnas dedit, quanto maioris exiſtimationis dignitatíſve fuit. Præterea diligenter à Senatu cõſulitur tum annonæ triticeæ, tum omnium rerum copiæ, quæ faciunt ad victum ciuium & ad incolumitatem totius populi: adeò vt magna interdum diſpendia faciat publicum ærarium, ne ciuitas penuria laboret. quod cuilibet exploratum eſſe poteſt ex his quæ ſuprà à nobis dicta ſunt, cum de præfectis annonæ triticeæ ac de curatoribus publicæ ſalubritatis ageremus. Ac populi quidem hæc duo potiſſimum requirunt à rectoribus ciuitatum, vt ſcilicet commode viuant in rerum copia, neque obnoxij ſint iniuriæ potentiſſimorum ciuium: quæ cùm aſſecuti fuerint, res ſuas agunt cæterorum ſecuri. Nihil verò à maioribus noſtris omiſſum fuit, quod ad ea duo pertineret. quin potius multa præterea addita ſunt, quibus mirifice conſulitur populi commodo, atque eorum hominum inopiæ qui in ſtudiis honeſtis Reipublicæ vtilibus verſantur, aut olim verſati ſunt, nec amplius per ætatem aut imbecillitatem valetudinis id muneris obire queunt. Nam Venetiis innumeræ domus ędificatæ ſunt ſatis idoneæ aptęque rei domeſticæ, quæ hominibus iiſce gratis conceduntur, in quibus cum familia degant quoad vixerint ſine rei familiaris diſpendio. His adde quòd in nauali ampliſſimo, quod vicem oppidi obtinet, conſtitutum ſtipendium eſt non mediocri hominum multitudini: qui tamen nil agunt ſeu propter ſenium ſeu ob incommodum acceptum; cum tamen tunc cum in florenti ætate eſſent, ſuum munus in ędificandis triremibus aut in huiuſmodi quopiam opere Reipu. vtili obierint. Præterea veteri inſtituto in contractibus emptionis venditionisq; mercium precioſarum alteruter, emptor ſcilicet aut venditor, certum quippiam ſoluunt pro ſumma mercium: quod pauperibus nautis impartitur, qui amplius ei officio ſatiſfacere minime poſſint propter ætatẽ, quam tamen in ea functione conſumpſerint. Cæterum præter hæc optima inſtituta ad continendam plebem in officio Reipublicæ nonnullas alias leges recenſebimus, quæ ſapientiſſime mihi à maioribus noſtris inuentæ videri ſolent, vt pro eorum hominum cõditione ſatiſfactum pulcherrime ſit ambitioni & honoris cupiditati, quæ in cunctorum animis natura inſita eſt, nec tamen propterea gubernatio nobilitatis vlla in parte perturbetur. Vniuerſus populus in duo genera eſt diſtributus. nam quidam honeſtioris ſunt generis, alij vero ex infima plebe, vt artifices, & id genus hominum, quod ab

Ariſto-

A Ariſtotele in Politicis ſeruorum publicorum eſſe perhibetur. vtriſque meo iudicio conſultum eſt nec incommodè nec iniquè. Nam plebeis hominibus qui ſuapte natura parum honori ſtudent, ſed potius rei familiaris ſtudio inſeruiunt, ſua quædam iura conceſſa ſunt, ſuique honores, in tot enim claſſes diſtributi ſunt, quot ſunt artificia in quibus degunt, ac vnicuique claſſi propriæ quædam datæ ſunt leges, ſub quibus ſua quiſque exercet officia. His præficiuntur totius claſſis ſuffragiis ex eorum numero nõnulli, qui non incommodè artificij illius præfecti appellari poſſunt. horum iuſſu multa præſcribuntur, nonnullæque leuiores lites horum arbitrio dirimũtur. Quo fit vt plerique omnes artifices cum eius honoris compotes fuerint facti, in
B eo munere ſibi placeant, putentque ſe non parum dignitatis eſſe aſſequutos, cum eò peruenerint, vt à ſui ordinis hominibus ea præfectura digni habiti fuerint. Sunt præterea in vnaquaque claſſe quidam præfectis inferiores, qui tamen nonnullis exiſtimationis ſunt. hoc igitur modo magna in parte ſatis fit honoris cupiditati, quæ indita eſſe videtur animis etiam plebeiorum hominum atque infimæ plebis. Alterum populi genus honeſtius in Veneta ciuitate honoratiorem quoque locum habet, cui priuata quædam ac propria munera ſunt conſtituta decora atque honeſta, quibus patritij ordinis viri priuati ſunt, nec ad ea vlla ratione acceſſum habẽt. quorum multa ſunt, vt nec patricium hominem tum propter emolumentum tum honoris titulum eorum pœnitere poſſit. Scribarum ordo honeſtiſſimus eſt, qui magi-
C ſtratibus quibuſque aſſident. id munus plebeis tãtum hominibus datur, patricio nulli: quod quamuis illuſtre non ſit, eſt tamen honeſtum. eorum namque fidei & ſolertiæ codices ſcriptaque publica quibus res omnis priuata & publica continetur, commiſſa ſunt. qua prouincia atque munere qui dignus habetur, is iure optimo & probi viri & induſtrij nomen habet, commendationemque apud homines non mediocrem. id autem eorum pleriſque ſtipendium conſtitutum eſt, vt rei domeſticæ non tantum tuendæ, ſed etiam amplificandæ ſatis ſit. Illi autem, qui ſunt à ſecretis Senatus, omnes ex populo ſunt, patricius nullus. Hic ordo ſuperiore honeſtior eſt, idcirco illi ex populo qui nobiliori genere orti ſunt, eo munere fungi ſolent. reditus habent ex ære publico non mediocres, neque vllum Senatuſconſultum hos
D latet. ſemper nanque interſunt & collegij & Senatus conſultationibus; ex qua re in magno precio ab omnibus habentur. Ex his nonnulli ſeliguntur qui decemuiris miniſtrant, eorumque acta in codices referunt, ac conſcij omnium ſunt quæ à collegio aguntur. quo in honore verſantur quoad vixerint, non per vices quemadmodum patricij viri in ſuis magiſtratibus, quorum nullus præter procuratorium perpetuus eſt. Horum qui à ſecretis Senatus ſunt, vnus primas partes tenet, ac Cancellarius Venetiarum nominatur, qui in maximo eſt honore. Nam à quouis patricio ei loco ceditur præterquam à procuratoribus. nullum is Reipublicæ ignorat arcanum: magni quoque ſunt ei reditus ex ære Reipublicæ conſtituti: ac cum diem obierit, funebri oratione honeſtatur: quæ dignitas nulli in Veneta ciuitate defer-

ri conſueuit, præterquam duci, aut cuipiam ciui qui ſit extra aleam, vt dici E
ſolet, præterea nemini, quaſi Cācellarius ducem ex populo referat. hic vnus creatur comitiis magni cōſilij. Cæteri omnes qui à ſecretis ſunt à deceuiris eligūtur, atque ſubduntur eorum cēſuræ, ſi quid in functione publica quam habent deliquerint. Omnes etiam populares cœtus, vt artificum claſſes & cuiuſque artificij præfecti, nonnullique alij de quibus infrà dicemus, ex arbitrio decemuirūm pendent atque eorū ditioni ſubiecti ſunt: illiusque collegij autoritate & initio cōſtituti fuere & nunc continentur. quod ſapientiſſime inſtitutum fuit, vt is magiſtratus prouideat, ne huiuſmodi cœtus qui ad bonum publicū ſunt inſtituti, quandoque ſimulatione officij aliquid in Rempublicam moliātur: qui ad eius morbi cautionem initio creatus fuit, ne qua F
ſcilicet malorum ciuium cōſpiratio faceſſeret negocium Reipub. Sunt præterea Venetiis quinq; ſocietates initæ ſub diuorum quorundā nomine & religione, in quibus innumeri homines ſunt & plebei & patricij ordinis. Harum ſuas quæque veſtes habet ſuaque inſignia, quibus tamen non ſemper ac paſſim vtantur, ſed cum ſimul coacti prodeunt, aut ad honeſtandum cuiuſpiam funus, aut ad ſacrum quodpiam munus. Feſtis diebus ſtatutis cūcti ferè in ſuam ſocietatem cogūtur. ibi ſacris primum intereſſunt: deinde inuiſunt templa deorum immortalium, deumque optimum ſupplicationibus pompaq; ſolenni venerātur. harum quæque ſocietatum propriā ædem habent, in qua amplum atrium ædificatum eſt, quò ſtatutis diebus cōueniunt, vt exhibeant officium religioni quod debent. Etenim celebrant quandoque ſacra G
myſteria, interdum ſimul coacti templum cuiuſpiā diui inuiſunt, ſæpius exequias ac funus fratris exornant, cum eorum quiſpiā diem extremum clauſerit: cuius etiam delicta expiant ſacrificio ac precibus identidem repetitis. Præter ampliſſima illa atria ſingulæ deſtinatum conclaue habent, in quod coguntur ſocietatum præfecti. qui magiſtratus eſt annuus, atque inter plebeios non mediocris dignitatis. hi ſimul congregati de agendis conſultant, dantque operam ne qua in parte deſint bono ſocietatis. eorum quoque fidei magna vis pecuniæ pauperibus erogandæ commiſſa eſt. nam priſcis temporibus tam ingentis fuerunt exiſtimationis hæ ſocietates, vt plurimi qui rem ſuam teſtamento legauerant in vſum pauperum diſtribuendam, hos potiſſimum tutores fecerint, quorum arbitrio ea pecunia erogaretur. quo effectū H
eſt vt harum ſocietatum aliquæ copia facultatum quæ in hos vſus quotānis erogandę ſunt, procuratoribus diui Marci minime concedant: qui magiſtratus patricius ampliſſimus eſt. Ad hunc honorem, præfecturam ſcilicet iſtam ſocietatū, patriciis viris nullus eſt acceſſus, quāuis ſint è numero fratrum, ſed plebei tantum homines illius dignitatis compotes eſſe queunt, vt hac etiam in parte populus nobilitatem æmularetur. hi enim ſocietatum pręfecti quodammodo in populo referūt procuratoriam dignitatem. Verum ne qua ratione huiuſmodi ſocietates atque hi præfecti Reipublicæ officerent, omnes ſub poteſtate decemuirūm continentur, vt ne quid immutare queant, aut in vnum cogi præter tempora ſtatuta, niſi ex eorum arbitrio atque autoritate.

Huiuſ-

A Huiuſmodi honores in noſtra Republica viris plebeis vtriuſque ordinis cõſtituti ſunt, vt omnino expertes non eſſent iuris publici ac ciuilium munerũ, ſed ſuæ honorum cupiditati ambitioníve hac ratione ſatisfacerent, neque ſtatum nobilium aut odio haberent aut perturbarent. Quo gubernationis temperamento reſpublica noſtra id cõſecuta eſt quod priſcarum nulla alioquin illuſtrium, nam à primis initiis vſque ad hæc tempora mille ac ducentis annis tuta permanſit, non tantum ab exterorum hominum dominatu, verumetiam à ciuili ſeditione quæ fuerit alicuius momenti. quod adepta eſt non vi vlla aut armatis ſatellitibus, ſeu munita arce, ſed æqua ac temperata ratione regendi: adeò vt populus libenti animo pareat nobilitati: neque vllã B mutationem rerum optet, quin potius egregie ſit affectus erga nobiles. Quę res noſtra tempeſtate potuit eſſe compertiſſima. Nam cum omnes Chriſtiani principes conſpiraſſent in perniciem atque exitium nominis Veneti, fuſuſque noſter exercitus fuiſſet à Ludouico Gallorum rege iuxtà Caſſanum oppidum agri Cremonenſis ingenti clade, imminerentque inde Germani, hinc Iulius Romanus pontifex atq; vniuerſa penè cõtinentis ora ab imperio Veneto deſciuiſſet: ea rerum anguſtia perturbatus Venetus populus, adeò nihil in nobilitatem eſt molitus, vt lachrymantes omnes ſe ſuaque obtulerint ad reipublicæ defenſionem, reque ipſa præſtiterint. Nam Patauio vrbe propter incolarum animum erga nos egregie propenſum nullo negocio recuperata, cum Maximilianus Imperator vndique contractis auxiliis ingenti exercitu eam vrbem obſediſſet, quàm plurimi nõ tantum patricij verumetiam plebei ordinis ſponte cum militibus ſtipendio eorum priuato conductis ad tuendam illam ciuitatem profecti ſunt, egregiamque in ea expeditione operam nauarunt: adeò vt imperator coactus fuerit reducere exercitum expugnatione vrbis non tentata. nec maiore negocio aliæ quoque ciuitates recuperatæ ſunt, maximo populorum omnium fauore ex alieno imperio ad Venetum veluti ad portum tutiſſimum confugientium. clariſſimum certè argumentum iuſtæ dominationis, cum volentibus imperatur. quod non abſque ratione contigiſſe ſi quis bene attẽderit, facilè comperiet. Cuiq; enim ciuitati quæ in ſocietatem Veneti imperij venit, municipales leges relictæ ſunt, multiſque honoribus ciues in ſua quiſque ciuitate potiuntur: oppida autem non pauca in agris vrbium ſita à ciuibus ipſarum vrbium ibi D magiſtratum gerẽtibus gubernantur. His adde quòd prætoribus ciuitatum qui illuſtres ſunt, aſſident cum ius populo dicunt homines iuriſperiti: quibuſcum conſultant antequam quippiam decernant. qui honos eſt non exiguus, nec modicum inde emolumentum ad eos venit. huius generis magiſtratibus fungi patricij Veneti non poſſunt, ſed vel ex Veneto populo, vel vt plerunque, ex ſociis ciuitatibus deliguntur. Ex quibus facilè quiuis intelliget, eam adhibitam fuiſſe in hac republica moderationem, quæ maximè videatur rerum naturam imitari. Nam in animantis corpore videndi officium reſpiciẽdique munus ſolis oculis eſt attributum. reliqua verò munera ignobiliora cæteris membris relicta ſunt quæ vſu videndi careant, ſed pareant,

nec aliquo pacto obaudiãt his quæ ab oculis ita eſſe nunciata fuerint, néue E
aliò ferantur quàm quò oculi ea direxerint: ſicque optime vniuerſum corpus conſiſtit & conſeruatur. Nõ diſſimili ratione in republica Veneta ſumma rerum gubernatio patritio ordini eſt demãdata, veluti quibuſdam oculis ciuitatis; ignobiliora officia cæteris ex populo: ſicque tãquam bene compactum corpus Veneti feliciſſime viuunt, cum oculi reipublicę non ſibi tantum ſed vniuerſis membris proſpiciant: cæteræ verò ciuitatis partes, non tantum ſui habeant rationem, verùm etiam hiſce oculis veluti potioribus membris reipublicæ libentiſime obtemperent. Quòd ſi in quapiam republica eò inſaniæ venerint ciues, quod in pleriſque cõtingit, vt populus videndi munere fungi velit atque oculorum officium vſurpet, continuo vniuerſam F
rempublicam euerti neceſſe eſt. Quòd ſi etiam patricij ciues ſibi tantum proſpexerint, alia verò ciuitatis membra contempſerint, irritato populo ad perniciem nobilitatis proculdubio male cum Republica atque adeò peſſime agetur. noſtri maiores naturam imitati vtrique incommodo prouidêre, illamque præſtitere moderationem, vt nullus, niſi inuidus, locum habeat obtrectandi tam rectę tamque legitimæ inſtitutioni. Quam Deum optimũ precamur diu ſeruet incolumem. ſi enim quippiam boni à Deo immortali hominibus prouenire eſt credibile, hoc præcipue diuinitus Venetę vrbi obtigiſſe perſuaſiſſimum eſſe G
debet.

GASPA-

GASPARIS CONTARENI S.R.E. CARDINALIS DE SACRAMENTIS CHRISTIANÆ LEGIS ET CATHOLICAE ECCLESIAE.

DE SACRAMENTIS CHRISTIANÆ LEGIS, ET CATHOLICAE ECCLESIAE.

B

LIBER PRIMVS.

SAEPE numero mecum ipſe animo reputans, ſolere plerunque accidere,vt viri probi; ac bonarum artium non ignari, præter eorum ſpem,& inſtitutum vocentur ad munus Antiſtitum, ac Eccleſiis præficiantur Epiſcopi;quibus neque ocium eſt,neque facultas,vt dare diutius operam poſſint lectioni Theologorum, & Iuris pontificij peritorum; à quibus ſingula quæque doceantur,quæ pertineant ad officium præſulis; nam & diuturnus labor, & C multi loci perplexi deterrent politioribus ſtudiis aſſuetos ab huiuſmodi authorum lectione:idcirco nõ putaui rem inutilem me facturum, ſi præcipuam totius huius muneris partem,eam inquam,quę verſatur circa Sacramenta, compendio quodam comprehendero, ac eam leuem adhibuero, vt cuiuis non ignaro bonarum artium, abſque diuturno labore,aditus non difficilis pateat ad Sacramentorum rationem intelligendam; quam perſpectam habere, & aliis poſſe tradere præcipuum eſt officium Epiſcoporũ, vt inquit Dionyſius in libro de Eccleſiaſtica hierarchia. Deum igitur optimum precor,vt cœptis noſtris faueat,& efficiat,vt non indigne omnino pertractemus res tam magnas,& diuinas. Antiqua quædam D fuit opinio, iam ferè à mũdi primis exordiis cum hominum genere nata,indigere humanum genus ad veram pietatem, & religionem puram expiatione quadam,& ſanctificatione,quam pro hominum natura, etiam exiſtimarunt fieri verbis,& cæremoniis quibuſdam:ita nanque natura inſtitutum eſt humanum genus,vt ex ſenſibilibus rebus notionem etiam intelligibilium nanciſcatur, nam veluti naturæ hominis vicem quæ & ſe pollutam eſſe ſentiebat,& maiori quadam ſanctificatione indigere, vt digne ad pietatem, & puritatem religionis accederet, inuertit in pleriſque omnibus hominibus aſtutia dæmonum;qui ſicuti veram religionem,ac vnius dei cultum peruerterunt, ac ſibi pro Deo ſacrificia exhiberi voluerunt; ita etiam expiationes quædam,ac ſacra,eorum fallacia adinuenta ſunt, quibus magis ſe pollueret

humanum genus,ac magis,magiſque à Deo recederet,dæmonum malorum E
cultui emancipatum . Manſit tamen apud nonnullos homines, paucos
quidem,ſed optimos,& ſanctiſſimos vnius veri dei cultus, ac diuino inſtin-
ctu, Sacramenta, & ſacrificia quædam inſtituta; quibus veluti ſignis fidei,
quæ illis inerat,redemptionis noſtræ per Chriſtum, & expiabantur, & ſan-
ctiſſicationem recipiebant. Moſes his ſuperuenit, per quem data eſt lex po-
pulo illi,ſemini,inquam,Abraham,Iſaac,& Iacob,quibus promiſſum à Deo
fuerat ex eis oriturum ſemen, in quo benedicerentur omnes gentes:in lege
verò à Deo inſtituta fuerunt quædam Sacramenta, in quibus apertius ſigni-
ficata fuit redemptio futura per Chriſtum.In Moſaïcis Sacramentis prę aliis
omnibus expiationibus, & lotionibus præcipuum obtinuit locum Circun- F
ciſio,quæ Abrahæ ante legem tradita fuerat, à lege verò ſumma cum vene-
ratione accepta.Hęc,vt inquit Apoſtolus,fuit ſignaculum iuſtitiæ fidei,quę
fuerat etiã in pręputio patris noſtri Abrahę.Expiabãtur infantes Circũciſio-
ne à labe peccati originalis ratione fidei,cuius ſignũ fuerat Circunciſio.non
ergo Circũciſio aliquo pacto efficiebat iuſtitiã,quę occulte diuinitus infun-
debatur,ſed tantũ ſignificabat reconciliationẽ,& expiationẽ,quę tũc confe-
rebatur diuina vi homini,Circũciſo.Alias verò expiationes,quæ lotionibus,
& aſpetſionibus fiebant, Apoſtolus appellat iuſtitias carnis, eò quòd non
pertinebant ad emundationem animæ,& ſpiritus purificationem, & pecca-
torum abolitionem;ſed tantummodo ad expiationem immunditiæ carnis
contractę,vel ex contactu cadaueris,vel ex lepra,vel ex quapiã huiuſcemo- G
di cauſa,ſeu etiam ex peccato quopiam:ſignificabant vtique futuram expia
tionem animi, & eius figuræ erant,non tamen ad eam attingebant vllo pa
cto;quod tamen in circunciſione factum fuiſſe, iam ſuperius dictum à no-
bis eſt.Sacramẽta ergo Veteris legis,proportione quadam, legi ipſi reſpon-
debant.Nam ſicuti lex non ducebat ad perfectum,ſed finis eius erat (quan-
tùm ad hanc partem,de qua agimus,quæ ad cæremonias ſpectat) perduce-
re homines ad cultũ Dei ſpiritualem, per fidem Chriſti explicitam hoc car-
nali,& corporeo cultu:ita etiam Sacramenta legis, vel ſigna erant expiatio-
nis animi,quæ in aliquib⁹ fiebat diuina vi, vt in Circũciſione,vel corpus ex-
piabant ab irregularitate quadam contracta ex immunditia quapiam cor-
porea,aut ex aliquo peccato,quo impediebãtur à cœtu ſacrorum,& populi. H
Poſt Moſem promulgato Euangelio per Chriſtum, longe nobiliora ab
ipſo inſtituta ſunt Sacramenta quæ & ſignificarent expiationem, & ſan-
ctificationem &, ſignificatione ipſa efficerent, de quibus à nobis hoc opus
eſt inſtitutum. Verum vt colligamus id, quod ex ſuperioribus patere facilè
poteſt,communis quædam animi cõceptio ſemper fuit,Sacramenta ea eſſe,
quibus ſpirituale quodpiam arcanum ſub re ſenſibili contineretur: vnde à
Græcis appellata fuere Myſteria,id eſt,arcana.Illud hic animaduertendũ,ne
decipiamur,vt quibuſdam accidit.Nam apud Veteres,& in Sacris literis,ſæ-
pius Sacramentum dicitur id arcanum,quod latet; interdum verò ſenſibile
ſignum illud,ſub quo latet arcanum dictum eſt Sacramentum: non quòd

A ipſum ſit arcanum, quippe quod patet ſenſui, ſed quoniam ſub ſe contineat arcanum; quod quidam ignorantes non intellexerunt locum Pauli in Epiſtola ad Epheſios, ac propterea negauerunt matrimonium eſſe Sacramentum, eò quòd Paulus dicat, poſtquam diſſeruerat de vxore, & viro: Hoc autem magnum Sacramentum eſt, dico autem in Chriſto & Eccleſia; quaſi ex his Pauli verbis ſequatur, matrimonium non eſſe Sacramentum, ſed coniunctio Chriſti cum Eccleſia; verùm ſi accuratius animaduerterent hi ſcioli, inuenirent ferè ſemper in ſacris literis Sacramentum appellari arcanum. hæc etenim magis propria eſt Sacramenti ſignificatio, in qua Myſterium à Græcis appellatur. Nā apud Thobiam angelus Raphael inquit capite duo-
B decimo, Sacramentum regis abſcondere, bonum; id eſt, arcanum; opera autem Dei prædicare conuenit. Item in libro ſapientiæ de iniquis dicitur, qui irriſerunt pios, neſcierunt ſacramenta Dei. Item apud Danielem. vt quęrerent miſericordiam à Deo cœli ſuper Sacramento iſto. ſic in Apocalypſi. dicam tibi Sacramentum. Quibus omnibus in locis Sacramentum dicitur arcanū. Verùm apud Theologos poſteriores immutata fuit huius nominis ratio, ac appellarunt Sacramentū ſignū illud ſenſibile, ſub quo latet arcanū ſpirituale; arcanū verò id quod latet appellauere rē Sacramenti. Nobis ergo tractaturis de Sacramētis Chriſtianę legis & Catholicę Eccleſię, illud exordiū eſt ſumendum, nullū humano generi polluto per peccatū originis, quo infectus vnuſquiſq; naſcitur, qui per ſeminalē rationē, id eſt, paternā originē
C trahit ab Adā, itemque magis, ac magis polluto peccatis, quę ī ſe vnuſquiſq; adultæ ætatis admiſit, nullum inquam, patere aditum ad peccatorum abolitionem, & expiationem, ad reconciliationem, & gratiam ineundam cum Deo, niſi per Chriſtum Ieſum dominum noſtrum, qui vnus mediator eſt Dei, & hominum, vt ait Apoſtolus, neque aliud datum eſt nomen, in quo oporteat nos ſaluos fieri. Verùm Chriſti redemptionem nobis applicamus per fidem in ſanguine eius, vt item ait Apoſtolus. Oportuit igitur homini, qui ex ſenſibilibus ad intellectualia peruenit, & cui contigit ſalus per hominem Chriſtum conſtantem ex corpore humano & ſenſibili, ſanctificationem, & expiationem adhiberi quibuſdam rebus ſenſibilibus, ſub quibus lateret hæc ſanctificatio, & gratia, qua ſpiritualiter à Deo per Chriſtū ſancti-
D ficatur; oportebat etiam acceſſum ſenſibilem, & corporeum hominis ſanctificandi eſſe ad res illas ſenſibiles, quo teſtatum faceret, ſe fide accedere ad ſuſcipiendam ſanctificationem, & gratiam. Qua de re beatus Thomas excellentiſſimus Theologus ſæpenumero appellat Sacramenta proteſtationes fidei, quāuis etiam ſint proteſtationes fidei in miniſtris, qui ex fide Eccleſię Sacramenta diſpenſant. His fundamentis iactis, accedamus ad inſtitutum, ac prius ordiamur à definitione Sacramenti. Duas ponemus, quæ cū eandē vim habeant, poſterior tamen eſt priore explicatior. Prior eſt Auguſtini, qui dicit Sacramentū eſſe inuiſibilis gratię viſibilē formā. poſterior eſt Vgonis de S. Victore viri doctiſſimi qui definit Sacramentū eſſe ſenſibile elementū ſimilitudine reprę́ſentās, inſtitutione ſignificās, & ſanctificatione cōtinēs in-

uiſibilem gratiam. Hæc, vt dixi, poſterior, quamuis re eadem ſit cum priori, eſt tamen longe explicatior, attamen vtitur vocabulo hoc elementum pro ſenſibili re quacunque. Res ergo ſenſibilis eſt Sacramentum, quæ natura conſtat, & habeat oportet ex inſitis à natura ſimilitudinem quandam cum re, quæ ſpiritualiter agitur, ideo addidit Vgo, ſimilitudine repræſentans. Verùm quoniam Sacramenta vim habent ex inſtitutione Chriſti, vt infra dicemus, ideo adiunxit; inſtitutione ſignificans. Nam naturalis illa ſimilitudo non ſignificaret gratiam dari per rem ſenſibilem, niſi à Chriſto ita fuiſſet inſtitutum; & quoniam, vt inferius dicemus, vnum quodque Sacramentum conficitur rebus, & verbis, in quibus continetur ſanctificatio, & forma Sacramenti, vt itidem dicemus, ideo additum eſt, ſanctificatione continens gratiam ſpiritualem, qua ſanctificamur Ex hac definitione Sacramenti, cuilibet patere poteſt, inſtitutionem Sacramentorum omnium non potuiſſe à quopiam homine fieri, præterquàm à Chriſto, qui item Deus eſt. Nam cum Sacramenta contineant gratiam, & ſanctificent; gratiam verò det Deus per Chriſtum, nullus homo, neque etiam Eccleſia vniuerſa, potuit inſtituere, & ſanctificationem adhibere rei ſenſibili, vt per eam præſtetur accedenti, & credenti gratia, & ſanctificatio. Solus ergo Deus, qui dat gratiam, & non niſi per hominem Chriſtum potuit inſtituere Sacramenta, quæ habeant hanc vim certam. Ex hac etiam definitione exploratum eſſe poteſt ſenſibilem Sacramẽtorum formam, ſignum eſſe diuinæ largitionis, qua nos per ea ſanctificaret. Verùm ex parte accedentium ad ea, ſunt fidei proteſtationes. Is enim acceſſus, quo quiſpiam adit Sacramenta, proteſtatio quædam eſt illius, quod credat, non tantum articulis fidei, ſed etiam diuinæ promiſſioni, & inſtitutioni, qua pollicitus eſt ſe per ea ſanctificationem traditurum. Verùm, quoniam diximus Sacramenta ſanctificari per verba, & quòd quodlibet Sacramentum conſtat ex rebus, & verbis; ideo totum illud eſt latius explicandum. Primùm explicabimus id, quod ſupra tetigimus, Sacramenta iure conſtituta eſſe in rebus ſenſibilibus, tum ex parte inſtituentis, & in eis operantis, tum ex parte hominum, qui accedunt ad Sacramenta; ex parte inſtituentis, cum in redemptione humani generis verbum diuinum ſibi aſſumpſerit hominem, quo vti inſtrumento operaretur ſalutem noſtram, qui corpus habet, & eſt ſenſibilis. quamobrem Damaſcenus in libris de fide, appellat corpus Chriſti organum diuinitatis coniunctum, ſcilicet, ſicuti manus organum hominis eſt; inquit enim, tactu ſanabat, aliaque mira operabatur, diuinitas vtique ſanabat, ſanabat tamen tangendo, quod corporis erat, ſicuti ſerra faber facit ſcamnum ſecando, vtique forma ſcamni ab arte eſt, organum tamen eſt ſerra, cuius eſt ſecare, quia ergo ſecando facit ſcamnum faber, vtique ſerra organum eſt artis. Redeamus eò, vnde ſumus digreſſi. Cum organum diuinitatis fuerit humanum corpus ſenſibile, quod agendo, & patiendo, vt organum diuinitatis operatum eſt ſalutem noſtram, vtique rationi conſentaneum omnibus videri poteſt alia quoque organa

A organa, diſiunctiora, inquam, Sacramenta eſſe in rebus ſenſibilibus cõſtituta. ex parte verò hominis per ea ſanctificandi, nulli dubium, quin maximè debeant Sacramenta eſſe in rebus ſenſibilibus conſtituta. Nam homo ita eſt à natura factus, vt ex rebus ſenſibilibus capiat notionem rerum intelligibilium. imò in his, in quibus hæſitatio eſſe poteſt, maximè homo fit certus ex ſignis ſenſibilibus, quale eſt in Euangelio cum dixiſſent phariſæi, quis eſt hic qui peccata dimittit: dominus noſter, vt eos certos redderet, reſpondit, quid eſt facilius dicere, dimittuntur tibi peccata tua, an dicere ſurge, & ambula; vt autem ſciatis filium hominis habere poteſtatem dimittendi peccata, conuerſus ad ægrotum illum dixit, ſurge, tolle grabatum tuum,
B & ambula; ecce ſigno ſenſibili reddidit illos certos rei inſenſibilis, in qua hęſitabant; ſic in hac ſanctificatione hominum, vt omnis hæſitatio à corde noſtro pelleretur, fuit neceſſe ſigno ſenſibili à Deo inſtituto animum hominis firmare; vt, ſcilicet, certus eſſet, niſi ficte accederet, ſe conſecuturum gratiam & reconciliationem per illud ſignum. facile ex his cuilibet apparere poteſt meritò Sacramẽta eſſe in ſignis ſenſibilibus. Verùm quoniã Sacramẽta inſtitutione ſignificãt, & ſanctificatione cõtinẽt gratiã, oportuit ſignũ Sacramẽti ſenſibile duplex eſſe: alterũ, in quo eſſet præcipua & prima vis ſignificãdi, cuiuſmodi ſũt verba: alterũ verò in quo eſſet naturalis ſimilitudo repreſentãs. Hui⁹ ordinis ſunt res alię natura cõſtãtes, in quib⁹ apparet ſimilitudo, natura referẽs id, quod inuiſibiliter fit interius: verba verò pręci-
C puã habẽr vim ſignificãdi. Cõſtat ergo vnũquodq; Sacramentũ ex rebus, & verbis vnde nec res ſine verbis, nec verba ſine rebus perficere queunt Sacramẽta. Quomodo autẽ in vnoquoq; Sacramẽto ſigillatim id fiat, infra, cum de vnoquoq; per ſe Sacramẽto loquemur, liquidò explicabimus. Non enim omniũ eſt idem modus, & eadem ratio. Cum igitur res, & verba vnum Sacramentum conſtituant, neceſſe fuit Theologis hoc in loco mutuare vocabula à Philoſophis, vnde appellarunt verba, formam Sacramenti res verò alias ſenſibiles, materiam, ea de cauſa, quòd materia per ſe indeterminata ſit, terminus verò fiat à forma. Itaque cum res, quibus vtimur in Sacramentis non ita determinatè repræſentent, & ſignificent quid agatur, determinatio verò fiat à verbis, dixere verba formam eſſe, alias res materiam.
D Verbi gratia, in baptiſmare aqua & ablutio diuerſa poſſunt referre, vt ſcilicet, mundetur corpus, vt ſanitati conſulatur, aliáque huiuſmodi; verba addita, ſcilicet, ego te baptizo in nomine patris, & filij & ſpiritus ſãcti, determinant, quid fiat ablutione illa. His expoſitis reſtat, vt explicemus tres quæſtiones, in quibus ſolent multum digladiari inuicem Theologi iuniores. Prima pertinet ad vim efficientem Sacramentorum, an, ſcilicet, ſint tantum ſigna rei ſpiritualis, quæ fit; an & ipſa quippiam efficiant. Altera quæſtio eſt, de Sacramentorum effectibus, quorum prior eſt in quibuſdam Sacramentis character, quid nam, inquã, ſit is character. Altera verò eſt gratia, an, ſcilicet, Sacramentalis gratia ſit quippiã aliud à gratia illa, qua iuſtificamur, & à peccatis expiamur. In ea dubitatone, quã primo loco propoſuimus, inter iunio-

res Theologos controuerſia eſt, nã nonnulli, vt Ioannes Scotus, quẽ in hac E
parte ſecutus eſt Durandus, putant, Sacramenta Eccleſiæ, eſſe tantum ſigna quædam gratiæ, & ſanctificationis, quam nobis Deus ſolus, & immediate præſtat, & in anima gignit, veluti ex pacto quodam nobiſcum inito, quòd quandocunque contigerit nos accedere ad Sacramenta, & eis initiari, ipſe occultam nobis daturus eſt gratiam. huic ſententiæ videtur Pſalmus adſtipulari, in quo dictum eſt, gratiam & gloriam dabit dominus. Præterea Charitas Dei, quæ eſt gratia, vel inſeparabilis eſt à gratia, datur nobis, & infunditur per ſpiritum ſanctum; item quemadmodum nihil poteſt igniri, id eſt fieri particeps naturæ igneæ, præterquam ab igne; ita nihil poteſt fieri particeps naturæ diuinæ, quod nobis contingit per gratiam, præ- F
terquam à Deo. Afferunt hi præterea alias rationes, quibus oſtendere conantur, impoſſibile eſſe virtutem efficientem, etiam inſtrumentariam contineri in Sacramentis, quæ nec diuiſibilis, nec indiuiſibilis in eis conſtitui poteſt commode; & in verbis, neque permanentem, cum verba ſequantur motum, neque ſucceſſiuam, quæ in vltimo inſtanti prolationis verborum nulla eſſet, ſicuti tunc nullus eſt motus, qui iam eſſe deſit. Hæ ferè rationes potiores adduci ſolent à Theologis magni nominis, quas vt euitent in eam adducti ſunt ſententiam, vt dicerent Sacramenta non tantum veteris, ſed etiam nouæ legis, & Chiſtianæ eccleſiæ, eſſe tantum ſigna arcanæ gratiæ, & ſanctificationis, quæ in illis præſtatur. Verum beatus Thomas & doctiſſimus, & ſanctiſſimus vir, cum animaduerteret dicta ſanctorum, Auguſtini, inquam, G
qui, vt magiſter dicit in quarto libro, cum loqueretur de baptiſmate, quæ eſt virtus, quæ tangit corpus & abluit cor, item omnium Theologorum ſua ætate ſuperiorum, qui dixere Sacramenta nouæ legis differre à Sacramentis legis Moſis, quia efficiunt id, quod ſignificant, non eſt horũ ſententiæ aſſenſus; ſed dixit, pręſertim in ſumma theologiæ, quã poſtrema ętate cõpoſuit, in Sacramentis eſſe quandam cauſam effectricem ſanctificationis, & gratiæ, non quidem primariam, ſed inſtrumentalem. Nos quidem, quamuis non diffiteamur ſuperiorum authorum ſententiam poſſe deffendi, & euitare nodos earum rationum, quas attulimus; nihilominus putamus veriorem eſſe, & magis conſonam dictis ſanctorum, nec alienam à progreſſu rerum naturæ Thomæ ſententiam. Nam quamuis in aliis Sacramentis veteris legis dici H
poſſet non fuiſſe illa certa ſigna collatæ gratiæ, ſicuti ſunt Sacramenta Chriſtiana; in Circunciſione tamen hoc dicere non poſſunt; ideoque Circunciſio æquari poterit Sacramentis Chriſtianis: niſi velint dicere, quòd maior gratiæ copia traditur in baptiſmate, quàm in Circunciſione: quòd quamuis ſit probabile, non tamen efficit in genere Sacramenti noſtra eſſe potiora Circunciſione. Nam cum Sacramenti ratio ſignificatione conſtet, oportet noſtra Sacramenta in ſignificatione quidpiam maius habere quàm ſigna eſſe; ideo ſignificando efficiunt id, quod ſignificant, eo tamen modo, quo virtus efficiendi eſt in inſtrumento. tota hæc res probè declaratur ab Ariſtotele in ſecundo libro de Generatione animalium. nos paucis curabimus

A rabimus hanc ſatis implicatam rem illuſtrare. Omne, quod fit, ab aliqua cauſa fit, quæ actu eſt id, quod facere debet; verùm quædam ſtatim abſque vllo medio à cauſa ſua fiunt, vt ignis, qui ex ligno generatur ab alio igne; quædam verò fiunt quibuſdam organis, & inſtrumentis, in quibus id, quod fit, non eſt in actu ex propria ipſorum natura, & forma; ſed tantummodo quatenus mouentur à cauſa mouente, & efficiente. Huius rei exemplum clarius ſumi poteſt ab his, quæ ab arte fiunt: Vtique pictor, ſeu faber mente conceptam habent formam, quam volunt effingere; fit ergo res illa ex potētia, actu à forma concepta, quæ eſt in mente artificis; verùm penicillo, & coloribus pictor, variis ferramentis faber: ea forma in illis inſtru-
B mentis non eſt actu ſecundum eorum naturam, vt perſpicuum eſt, ſed quatenus mouentur ab artifice, & hic motus localis eſt, quare magis ſubiectus ſenſui, & viſui; alio namque modo mouet penicillum pictor, cum vult effingere caput hominis, alio cum pingit pedem; ſic facit faber quilibet, & modus ille motus accommodatus eſt formæ pingendæ, ſeu ſculpendæ; vnde forma illa eſt in inſtrumentis per modum motus, id eſt, in quantum mouētur ab artifice, ideoque incompletè, ac veluti per tranſitum quendam, quo (vt ita dicam, gratia melius explicandi hunc locum) forma quæ eſt in mente artificis, tranſit per modum inſtrumentorum in materiam illam; non eſt ita re vera, ſed modus quidam ſimilis eſt. ab arte veniamus ad factionem naturæ, ſi animal generatur, vtique generatur ab animali alio actu exiſten-
C te, ſed medio ſemine, veluti organo, in quo fit impreſſio quædam, & motus ab anima generantis, non localis, vt ab arte, ſed alterationis cuiuſdam ſenſu non perceptibilis, ſed ratione ſecundum analogiam, & proportionem artis, quo motu medio generatur aliud animal. vtique, vt inquit Ariſtoteles in eo loco quem adduximus ſupra, anima non eſt actu in ſemine; ſed in animali, à quo diciſum eſt ſemen; in ſemine verò eſt motus ille impreſſus à generante, in quo eſt anima, ſicuti forma artis eſt in motu penicilli, aut ferramentorum. Explicatis his, quæ pertinent ad artem, & naturam, veniamus ad exponendam hanc vim efficientem, quam ponimus in Sacramentis nouæ legis; in quibus dicimus, eſſe vim inſtrumentalem, ad efficiendam ſanctificationem. Verùm, quoniam primum & proximum diuinitatis inſtru-
D mentum eſt homo ille, id eſt, natura illa humana, quam verbum aſſumpſit, vt inquit Damaſcenus, in qua corpus eſt ſenſibile, cuius opera, vt inſtrumento miracula à diuinitate fiebant, ſicuti tangendo ſanauit leproſum, & expuendo cœcum, & vocando Lazarum ſuſcitauit: in Chriſto primùm ſpeculemur hanc vim inſtrumentariam, & ab eo poterimus commodius accedere ad Sacramenta. Sanatur leproſus tactu Chriſti, non poteſt dici tactum illum fuiſſe tantum ſignum, imò vim habuit ad ſanationem illam, nec poſſumus dicere primam vim efficientem miracula non eſſe in Deo, vis igitur in tactu corporeo fuit vis inſtrumēti: quare quemadmodū motus ille penicilli, in quantum dirigitur ab arte pictoris, habet vim efficiendi imaginē, quę vis nihil aliud re eſt, quàm mot⁹ penicilli, quatenus ſcilicet ab arte dirigitur, ita

in ſomine impreſſio illa, ſeu alteratio facta ab anima generãtis eſt vis inſtrumentaria, per quam fit aliud animal, & in ea eſt in potentia anima, non alia res ab ea impreſſione, ſed ipſamet impreſſio, prout directa eſt, & impreſſa ab anima generantis; ita tactus ille corporeus Chriſti, qui prout dirigebatur à diuinitate, fuit vis inſtrumentaria, qua leproſus ſanatus fuit, non alia res præter tactum; ſicuti nec alia res præter motum penicilli eſt vis inſtrumentalis picturæ: tactu ergo Chriſti ſanauit diuinitas, ſicuti motu penicilli pictor pingit, & diuerſo motu diuerſas quoque effingit imagines. His expoſitis de Chriſto, in quo primum eſt diuinitatis organum, accedamus ad Sacramenta Euangelicæ legis. In Sacramentis eſt vis inſtrumentaria ſanctificationis, verùm, quoniam (vt diximus) vis inſtrumentaria nõ eſt in inſtrumento ſecundum formam propriam, ſed pro vt dirigitur, & mouetur ab agente: quare Ariſtoteles in eo, quem adduximus, loco de generatione animalium, inquit, formam rei factæ eſſe in motu inſtrumentorum; neceſſe eſt ergo vim hanc inſtrumentariam eſſe in ſignis ſenſibilibus, ſecundum aliquam eorum, vt ita dicam, actionem, vel actioni rem ſimilem hæc verò in Sacramentis nihil aliud eſt, quàm ſignificatio, vnde ſignificando efficiunt; id eſt, vis diuina, Deus ipſe, ſicuti vſus eſt tactu corporeo Chriſti, vt vi inſtrumentali ad ſanationem, ita in Sacramentis nouæ legis vtitur ſignificatione eorũ, vt vi, qua efficiat ipſe id quod ſignificant: ſignificatio vero eſt relatio ad rem ſignificatam, ex inſtitutione Chriſti procedens, vt ex cauſa, & fundamento. Illa ergo Sacramenta, quæ tantum ſignificant & quorum ſignificatione Deus non vtitur vt vi inſtrumentaria; ſicuti vſus eſt tactu Chriſti, ſunt tantùm ſigna, cuiuſmodi fuit Circunciſio: ſic etiam fuit tactus Heliſæi, quando extendit ſe ſuper cadauer filij Scennamitidis; non enim tactus ille habuit vllam vim efficiendi miraculum, vt tactus Chriſti: eodem pacto Sacramentis nouæ legis Deus dedit; vt ſignificatione efficiant, ſicuti voci Chriſti vim dedit, vt vocando ſuſcitaret Lazarum. Hac re difficillima ſatis, vt puto explicata, & illuſtrata, nõ eſt difficile ſoluere rationes cõtra ſentientium. Nam verùm eſt ſolum Deum dare gratiam, vt agens principale, & primũ, ſicuti animal non generatur niſi ab animali; nihil tamen prohibet, quin Deus vtatur inſtrumento ad hoc efficiendum; ſicuti animal ſemine vtitur, ſeu vi ſeminali ad generandum aliud animal. Ad ea quæ adducuntur de vi illa, an ſit diuiſibilis, an indiuiſibilis &c. manifeſtum eſt, quòd iſti, quamuis grauiſſimi authores, non bene intellexere, quid ſit vis inſtrumentaria, quæ in quibuſdam eſt localis motus, in quibuſdam alterationis, in quibuſdam ſimilis actione; in re igitur hac noſtra, vis iſta eſt ſignificatio, quæ eſt relatio, quæ non ſemper eſt in re, quæ dicitur relatiue, vt ei inhærens. ideo ſignificatio, verbi gratia, ſermonis, quoniam non eſt completa ſignificatio, niſi in vltimo ſermonis momẽto, quodammodo indiuiſibilis eſt; verùm quoniã non eſt in eo completa, niſi ratione procedentium ſermonis partiũ, quodã alio modo eſt diuiſibilis. hi verò putauerunt hãc vim eſſe quoddam accidens inhærens rebus Sacramentorũ, nec bene perceperunt modum, quo

res,

A res, quæ efficitur, eſt in inſtrumento, & quàm diuerſis modis ſit in diuerſi generis inſtrumentis, ideo in eas anguſtias inciderunt. Hac explicata quæſtione, ad alteram accedamus exponendam: quoniam ſunt quædam Sacramenta, quibus non tantum ſanctificatio, ſed etiam quædam conſecratio adhibetur ſuſcipientibus, quemadmodum baptiſmate, confirmatione, & ordinis Sacramento, quæ iterari non poſſunt, vtique ſancti authores, in quibus Auguſtinus, & in ſacris canonibus Pontifices dixere, his Sacramentis imprimi characterem ſuſcipientibus: inde inter iuniores Theologos controuerſia orta eſt, quídnam ſit hic character. beatus Thomas putauit characterem nihil aliud eſſe, præterquam ſpiritualem quandam qualitatem, quæ pertineret B ad potentiam, non naturalem, ſed ſpiritualem ſuſcipiendi, vel agẽdi aliquod ſacrum, non tamen completam, & perfectam, ſed incompletam, inſtrumentalem, inquam, qua ſpiritus ſanctus, vt inſtrumento vtatur in actionibus ſacris: hanc potentiam poſuit Thomas in intellectu hominis, non autem in voluntate, aut in ſubſtantia animæ. Nam cum principium actionis, & paſſionis proximum ſit animæ potentia, non autem eſſentia; ideo hæc qualitas ſpiritualis in eſſentia non erit. potentiæ autem mentis cum duæ ſint, intellectus, inquam, & voluntas, ſubiectum huius potẽtiæ, ſeu characteris non poteſt eſſe voluntas, qua homo bene, vel male omnibus aliis vtitur: non enim character efficit voluntatem bonam, & bonum hominem: non erit igitur perfectio voluntatis, ſed erit perfectio intellectus, qua tum bene, tum male C homo vti poteſt. hæc Thomæ ſententia. contra Scotus exiſtimat nulla firma ratione, aut autoritate niti hanc Thomæ ſententiam; quamobrem putat ipſe hunc characterem nihil aliud eſſe, niſi relationem quandam inhærentem eſſentiæ animæ, qua is deputatus eſt, & reſpectũ habet ad illud ſacrum, quodcunque illud ſit; ſicuti in calice conſecrato, nihil aliud eſt niſi relatio ad continendum ſanguinem Chriſti. ſic ſi quiſpiam in ciuitate fiat Conſul, aut Prætor, nulla ei qualitas additur ex ea electione, ſed relatio quædam noua acquiritur ad agenda illa, quæ pertinent ad Prætorem, vel Conſulem, atque ad his potiundum, quæ Prætori, Conſulíve debentur. Hæc Scoti opinio magis videtur conuenire philoſophiæ principiis, præterquam quòd ponit relationem neceſſariò eſſe rem quãdam inhærentem ei, quod dicitur ſecundùm D eam relationem, confeſtim illi inditam, cum primùm incipit dici relatiue. Hoc meo iudicio non eſt ſatis Ariſtotelicum. Nam relatio aduenire poteſt alicui, & recedere, nulla in ipſo facta mutatione. Verùm hæc omittamus, quæ non multũ faciunt ad hoc opus, quod de Sacrámentis inſtituimus; conuenit, inquam, hæc ſententia philoſophiæ, & principiis naturæ. Verum dictis Sanctorum mihi videtur prior ſententia magis conuenire. Inquit Auguſtinus ſæpenumero contra Donatiſtas, & præcipue in libro de vnico baptiſmo. in hæreticis ſi videro notam, & characterem Chriſti, reiicio id, quod eſt hæreſeos, notam tamen domini vbicunque veneror, agnoſco, & tueor: Hic ſenſus, & aliis fortaſſe verbis expreſſus.. Primò non ſatis video quo nam pacto preſbyter excommunicatus, ſuſpenſus, aut degradatus ſi conſecret, verè

conficit corpus Chriſti,ſi character eſt tãtùm relatio, & non potius potẽtia E
quædã,per conſecrationẽ impreſſa ſacerdoti,qua illud ſacrum agit,etiã peccans,etiã degradatus.Non eo inficias noſtris rationibus his poſſe reſponderi ab his,qui aliam ſententiã vellent tueti,attamen iudicio meo magis quadrat obiectio, quàm quadret ſolutio. Tertia quæſtio eſt de gratia ſacramentali, quam Thomas poſuit; aliqui vero poſteriores nullã putant eſſe, præter primam illam gratiam, qua iuſtificamur. Paucis exponemus vtranque ſententiam.in anima hominis ab originali peccato, veluti vitium & vulnus quoddam,relicta eſt infirmitas quædam, & imbecillitas, ex qua facile deficimus, & ruimus in peccatum; quoniam vero,vt ſuperius diximus,Sacramenta inſtituta ſunt contra peccata, ad eorumque abolitionem, videtur probabile F
beato Thomæ,ex vi Sacramẽtorum,præter abolitionem reatus peccati,quo ad culpam, & ex gratia, qua iuſtificamur, quam ſæpenumero habent accedentes ad Sacramenta,deſcendere etiã in vires animæ ſpiritualem quendàm vigorem, quo firmentur vires animæ, ne adeo facile in peccatum labantur, & ſpeciatim iuuentur ad certũ ſacrum munus obeundũ.hanc appellat Thomas gratiã ſacramentalẽ,ratione principij,&radicis,à qua profluit gratia,ſcilicet,iuſtificãtis.poſteriores verò auidiores fortaſſe gloriæ,ſeu acutiores,qui innituntur hoc principio, non debere induci multitudinẽ rerum, & entium abſq; neceſſitate, conantur oſtendere non eſſe neceſſariã hanc gratiã,ſed primã illam gratiam ſimul cum virtutibus ab ea procedentibus,quibus vires animæ perficiuntur, ſatis eſſe ad præſtandum hanc firmitatẽ animæ hominum. G
nolo ego ſubtilius diſcutere hanc quæſtionem,nullam etenim video cogentem rationem,vt alteri potius adhæream,quàm alteri: nihilominus,quantò plura nobis dantur à Deo optimo adiumenta,vt & bona faciamus, & à malis abſtineamus,tantò mihi videtur diuinius debere exiſtimari, & maiores à nobis Deo optimo habendas eſſe gratias per Chriſtum,per quem nobis tot, & talia bona conceſſit. His quæſtionibus expoſitis, redeamus eò, vnde digreſſi ſumus. Dicebamus Sacramenta,quoniam ſignificando agunt, conſtare ex ſenſibilibus ſignis duplicibus,ex rebus,inquam,& verbis;quorum,verba ſe habebant vt forma, res aliæ,vt materia; verùm,quoniam verba primò ſignificant conceptum, & intentionem proferentis, ideo oportet in Sacramentis eſſe præter ea, intentionem miniſtri, qui, cum ſit miniſter Eccleſiæ, H
oportet,vt intendat id agere, quod Eccleſia agit, quamuis ipſe putaret nihil illud eſſe, aut vanum, aut etiã impium. Hoc enim totum malum pertinet ad perſonam per ſe ſumptam, non autem ad miniſtrum, quatenus miniſter eſt.cum ergo velit ipſe ſubire perſonã miniſtri,& fungi Eccleſiæ miniſterio, vtique intendit etiam id agere, quod agit Eccleſia, qualecunque exiſtimet eſſe illud. Quis autem in Sacramentis miniſter eſſe debeat,exponemus,cum ſigillatim agemus de Sacramento quoque; nam alius, atque alius eſt in Sacramento quoque. verùm primum in Sacramentis agens Deus eſt,Chriſtus deinde per paſſionem ſuam,per quam meruit vim illam Sacramentorum,& poteſtatem habuit inſtituendi, vnde per excellentiam quandam agit, miniſter

A ſter homo poſtmodum, vt organum propinquum. Numerus Sacramentorum nouæ legis, & Chriſtianæ Eccleſiæ ſeptem continetur: quorum tria pertinent ad regenerationem, ſeu generationem ſpirirualem in Chriſto, augumentum, & nutritionem; duo ad ſanarionem; item duo ad propagationem, tum ſpiritualem, tum corpoream humani generis, ſeu, vt rectius dicam, Chriſtiani populi. Omnium perfectiſſimum eſt Euchariſtiæ Sacramētum, in quo cōtinetur non gratia Chriſti, ſed Chriſtus ipſe, in quo eſt omnis gratiæ plenitudo. maximè omnium neceſſarium ad ſalutē eſt baptiſma, per quod renaſcimur in filios Dei. His addendum, quædam Sacramenta inſtituta fuiſſe tantùm ad maiorem ſanctitatem acquirendam, vt Euchariſtia,
B quæ indirectè tamen peccata venialia abolet. Quædam ad expiationem peccatorum, & ſanctitatem acquirendam, vt pœnitentia, cuius veluti perfectio, & conſummatio eſt extrema vnctio. Quædā ad remedium peccati, & aliquam ſanctitatem, vt matrimonium. Quædam ad conſecrationem, & maiorem quandam ſanctitatem, vt ſacri ordines, & Chriſma. Baptiſma vero inſtitutum eſt ad expiationem peccati originalis, item aliorum, ſi qua fuerunt illi addita, inſuper ad ſanctificationem, & conſecrationem. Nam in baptiſmate inſerimur Chriſto, per quem ſanctificamur, & conſecramur in genus regale, & ſacerdotale. Hæc de Sacramentis in vniuerſum dicta ſufficiant.

LIBER SECVNDVS.

De Sacramento Baptiſmatis CAP. I.

NVLLVM eſſe hominem puto ingenij paulò perſpicacioris, præſertim ſi ingenuè fuerit philoſophatus, ac in rerum naturæ contemplatione verſatus, acceſſeritque ad Chriſtianam philoſophiam, qui non ſummopere miretur Chriſtianæ doctrinæ ac religionis progreſſum, in quo, veluti in ſpeculo, facile perſpicit eundem fuiſſe Chriſtianæ pietatis inſtitutorem, qui etiam naturam rerum condiderit, adeo ſimiles inter ſe progreſſiones habēt. id quod perſpicuè cuiuis patere poteſt in hoc, quod aggreſſi ſumus Sacramētorū negotio. Apoſtolus Paulus, in prima ad Corint. ca. 15. inquit. Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo de cœlo, cœleſtis, ſicuti portauimus imaginem terreni, ita portemus imaginē cœleſtis. In Euangelio dominus noſter Ieſus dixit Nicodemo, oportere nos naſci denuò, ſi ſimus ad regnum cœlorum peruenturi, ex aqua, ſcilicet, & Spiritu Sancto. ſicuti ergo cum primum in hanc lucem homo prodit, ſeu etiam cum in vtero matris formatur, naſci dicitur homo; ita, vt fiat homo Chriſtianus, Dei ſcilicet filius, oportet hominem iterum naſci; ſed prior illa natiuitas corporea eſt, ac propterea ſenſu percipitur, ſecūda hæc ſpiritualis eſt, ideò ſenſu capi non poteſt. item in priori natiuitate cum homo non generetur ex quopiā alio animante, quod mori oporteat, vt ex eo naſcatur homo; in hac poſteriore naſcitur homo ſpiritualis, & diuin⁹ ex carnali homine, & terreno; ideo ſecunda hæc non tantum natiuitas eſt ſpiritualis hominis, ſed etiam eſt interitus hominis carnalis. idcirco non tantum natiuitas, ſed etiam regeneratio dicta eſt, item reſurrectio, vt in Apocalypſi à Ioanne Apoſtolo nuncupatur reſurrectio prima, vt præclare exponit Auguſtinus in libro vigeſimo de ciuitate Dei. Verum ſicuti hac generatione non efficitur totus homo ſpiritualis; ita etiam nō omnino moritur homo carnalis; ſed quædam fit inchoatio huius vitæ, & illius mortis, quæ in die iudicij omnino perficietur, cum totus homo erit ſpiritualis, & nihil carneū remanebit, quo ad corruptionē, inquam, & malum, non quoad ſubſtantiam. Hoc arcanum, hoc myſterium, quod expoſui, latet ſub Sacramento baptiſmatis, quo ſub aqua mergitur, ac ſepelitur homo carnalis natus ex Adam, naturæ corruptæ, & carneæ, filius iræ

A iræ, & indignationis Dei. Gerit hæc immerſio imaginem ſepulturæ Chriſti, qua ſepulta fuit non caro peccati, vt noſtra, quæ nunquam fuit in Chriſto; ſed caro habens ſimilitudinem carnis peccati, vt inquit Apoſtolus, ad Rom. cap. 8. deinde emergit nouus homo ſanctificatus per aquam, & inuocationem triniratis, quod Diuus Petrus Apoſtolus in Epiſtola prima appellat ſemen incorruptibile, quo nati ſumus. Vide quàm hæc generatio reſpondeat generationi naturæ, cum Princeps Apoſtolorũ appellet verbum, quo baptizamur, ſemen incorruptibile. Hoc igitur arcanum latet ſub hoc baptiſmatis Sacramento, generatio ſpiritualis, expiatio à peccatis, conſecratio eius qui baptizatur, ſepultura, & reſurrectio Chriſti. Id verò, quod ſubiicitur ſenſui,
B quod patet omnibus, eſt ablutio, ſeu immerſio, & emerſio, aqua, & verba ſacerdotis, ego, ſcilicet, te baptizo in nomine patris & filij & ſpiritus ſancti; inuocatio, videlicet, trinitatis. Sacramentum baptiſmatis non eſt aqua, neque verbum, ſed ipſa ablutio, & immerſio ſub certa hac forma verborum expreſſa. Materia eſt, aqua elementalis, & natura conſtans, non arte vt roſacea, ſeu quæuis alia huiuſmodi. Nihil tamen differt ſiue fuerit calida aut frigida, aut quouis alio pacto alterata, dummodo aqua ſit natura conſtans. Forma, ſunt verba à ſacerdote prolata. Vis baptiſmatis eſt conferre expiationem à peccato originali, & aliis omnibus; ita quòd neque reatus vllus culpæ, nec pœnæ remaneat, ſed ſit veluti nouus homo genitus, & in lucem editus vir baptizatus; ſuſcipit enim in ſe totam mortem Chriſti; in aliis Sacra-
C mentis fit particeps eius. Item datur in baptiſmate participatio quædam diuinæ naturæ, efficimur enim in Chriſto Dei filij per baptiſma, vt inquit Ioãnes Apoſtolus in capite primo ſui euangelij. dedit eis poteſtatem filios Dei fieri. Item vt idem Ioannes in epiſtola prima cap. 3. filij Dei ſumus, & nondum apparuit quod erimus. Item Paulus ad Romanos cap. 8. dedit nobis ſpiritum clamantem abba pater. Innumeri alij ſunt in ſcriptura loci idem aſſerentes. Præterea vi baptiſmatis imprimitur in mente noſtra character per conſecrationem, quo potentiam nanciſcimur ſuſcipiendi omnia Sacramenta, & obeũdi omnia munera, quę pertinẽt ad hominẽ Chriſtianum. Hęc nobis in baptiſmate cõferuntur. Miniſter baptiſmatis proprius, eſt ſacerdos, nã cum baptiſmate conferatur gratia, & ſanctificatio, per quam præcipuè illu-
D minamur; ideo miniſter eſt ſacerdos, ad quem in hac Eccleſiaſtica hierarchia pertinet illuminare, vt inquit Dioniſius, ſicuti Epiſcopi eſt perficere, & Diaconi purgare; ex quo fit, vt etiam præſente Epiſcopo Preſbyter poſſit baptizare. Proprius enim hic miniſter eſt. Verùm quoniam hoc Sacramentum eſt Sacramentum fidei, & adeo neceſſarium, quod ſine ipſo paruuli conſequi ſalutẽ non poſſunt; ideo effectum eſt vt Diaconi, ſi Preſbyteri copia non fuerit, laici viri, mulieres, etiam infidelis poſſit eſſe huius Sacramenti miniſter, dummodo intendat facere id, quod Eccleſia facit, & ſi putet illud nihil eſſe, vt diximus in priori libro, nam agit vt miniſter Eccleſiæ, & in fide Eccleſiæ. Eſt tamen aduertendum, quod hoc miniſterium pertinet ſemper ad digniores, qui adſunt; quamobrem præſente viro, fœmina non debet fungi

hoc officio;adulto præſente,puer; item laicus,præſente diacono; aut diaconus,præſente preſbytero: Preſbyter verò etiam præſente Epiſcopo poteſt ritè baptizare,quia eius miniſterium eſt. Quæ nō accipi volumus in eam ſententiam,vt putet quiſpiam,ſic baptizatum,non eſſe vere baptizatum; eſt etenim vere baptizatus,ſed non ritè,neque ex ordine.Narratur in hiſtoria Eccleſiaſtica ab Euſebio de Athanaſio,qui puer in litore quoſdam cathecumenos baptizauit eo ritu, quo viderat Epiſcopum Alexandrinum baptizare; qui de conſilio illius Academiæ Alexandrinæ celeberrimæ non fuerunt iterum baptizati,cum Athanaſius faſſus fuiſſet,ſe voluiſſe facere id, quod Epiſcopus faciebat. Conferri debet hoc Sacramentum, & adultis, & paruulis; quia ſicuti per alium contraxere peccatum originale, item etiam per alium remedium,& medicinam poſſunt capere. Præclarè hoc tractat Auguſtinus vbi agit de baptiſmo paruulorum, in quos gratiam,& virtutes infundi ſecūdùm habitum,quorum poſtea vſum habeant, præcipui Theologi ſentiunt. Anſelmus verò in libro de conceptione virginis dicit, quod nihil recipiunt, ſed tollitur culpa,& ſaluatur gratia,quæ non in ipſis, ſed eſt in Chriſto,& fide Eccleſiæ,quibus ſunt annexi per baptiſma. non tamen propterea ab infidelibus parentibus inuitis, abſtrahi debent paruuli, vt baptizentur inuitis illis,nam opus Chriſti non debet inchoari ab iniuſtitia:filij autem ſunt in poteſtate parentum, quouſque ad ætatem peruenerint, qua ſint compotes rationis;quòd ſi baptizentur,putat Durādus,eos non eſſe vere baptizatos. ego tamen credo verius dici, quòd ſunt baptizati. ſufficit enim fides offerentis, quamuis vſurpent ius alienum,vt in decretis diſtinc.quarta. adultis vero accedentibus ad baptiſma neceſſaria eſt præteritorum peccatorum pœnitentia,non dico pœnitentiam Sacramentum,ſed animi motum, quo eos pœniteat vitæ præteritæ.& neceſſaria eſt etiam fides, qua credant ſibi præſtari redemptionem, & remiſſionem peccatorum per myſterium Chriſti, & per baptiſmatis Sacramentū;quorū alterum ſi defuerit,ficte accedunt,nec recipiunt gratiam,ſeu ſanctificationem;recipiunt tamen characterem, & conſecrationem,vi cuius,ſi poſtea fides,aut pœnitentia acceſſerit, fiunt compotes gratiæ,& ſanctificationis.præter hoc aquæ baptiſma,à Theologis ponuntur duo baptiſmatum genera, ſpiritus, inquam, & ſanguinis. ſpiritus baptiſma, eſt animi,cum ſcilicet quis credit,& dolet de peccatis,cupit etiam baptizari, obit autem,antequam poſſit,baptizatus,hic obit,non aqua,ſed ſpiritu.item, ſi quis nondum baptizatus, pro Chriſto moritur, funditque ſanguinem, ne Chriſtum neget baptizatus: hic obit, non aqua, ſed ſanguine. poſtremum hoc baptiſma potius, & perfectius aliis eſt,nam verè, & non per ſimilitudinem aſſimilatur morti Chriſti; & ſicuti Chriſtus lauit nos ſuo ſanguine, ita hic non eſt lotus aqua, ſed ſui ſanguine,quem fudit. tria hæc baptiſmatum genera dicta ſunt, tamen non omnia verè ſunt Sacramenta. primum per aquam Sacramentum eſt abſque dubio,& eam habet vim,quam diximus.ſecundum baptiſma,ſpiritus,inquam,verè non eſt Sacramentū,neq; eam vim habet,quam primum:nam & ſi reatus culpæ tollitur,vnde æquiualet baptiſmo prio-

A mo priori,non tamen neceſſe eſt,vt eo tollatur omnis pœnæ reatus; verùm prout eſt in eo charitas,& contritio, & Sacramenti deſyderium. De baptiſmate tertio omnes ferè putant eandem eſſe rationem cum ſecundo. attamē, ſi interdum licet à magnis viris diſſentire, ego putarem, hoc tertium veriorem habere rationem Sacramenti. nam in eo eſt ſenſibile ſignum, mors inquam,& effuſio ſanguinis; in ſecundo vero nullum eſt ſenſibile ſignum. & etiam putādum omnē reatum culpæ,& pœnæ auferri hoc baptiſmate:quòd ſi quis vellet adſcribere martyrio,non autem vi baptiſmatis,non eſſem multum pertinax; mihi tamen placeret,quod & vi martyrij,& vi baptiſmatis,id eſt, ſignificatione mortis Chriſti, in qua is vere moritur, tolleretur omnis

B reatus & culpæ, & pœnæ, quale fuit paruulorum innocentium ab Herode interfectorum.Nunc paucis agendum eſt de his,quæ neceſſaria ſunt ad efficiendum Sacramentum baptiſmatis; item, quæ ſunt de præcepto, quæ ſi omittantur non propterea reddunt Sacramentum inefficax. item, quæ pertineant ad ſolennitatem baptiſmatis.Neceſſaria ad efficiendum verum baptiſmatis Sacramentum, eſt primum materia, aqua,ſcilicet, habens ſpeciem, & naturam aquæ; item,forma, quæ eſt à Chriſto inſtituta,& expreſſa in Euangelio ſecundum Mathæum.ite docete omnes gentes,baptizantes eos,in nomine patris,& filij, & ſpiritus ſancti. quare dicendum eſt,ego te baptizo,in nomine patris,& filij, & ſpiritus ſancti. Græci verò vt euitarent ſchiſma illud,de quo meminit Apoſtolus in ptima ad Corinthios. ego ſum Petri,&c.

C dicunt, baptizatur ſeruus Chriſti, in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti. nec dubitandum quòd conferunt verum baptiſma, quia maxime omnium primum,& præcipuum in baptiſmate eſt ſanctificatio,& conſecratio per inuocationem trinitatis.ſi Latinus hac forma vteretur,grauiſſimè eum peccaturum certò ſcio, quia negligeret ritum ſuæ Eccleſiæ. non auderem tamen dicere,quòd verum baptiſma non conferret, & quòd is rebaptizandus eſſet. mutatio verò in his verbis, ſi fieret ea ratione, vt nouus error introduceretur,nulli dubium,quin Sacramentum corrumperet: non enim miniſter ſeruaret intentionem agendi id, quod agit Eccleſia. ſi vero recta eſſet intentio, & fieret mutatio, quæ non tolleret ſignificationem, qua per inuocationem trinitatis,cōſecratur baptiſma iuxta fidem Eccleſiæ,vtique verum Sacramē-

D tum confert,vt in Decr.de conſec.diſt.4.à Papa Zacharia ſcribitur.licet peccat ob incuriā,ſeu contēptum.dubitatio eſt,an ſi quis baptizaretur in nomine Chriſti;ſicuti Apoſtoli legūtur baptiſma cōtuliſſe in Actibus apoſtolorū, verè baptiſma ſuſciperet.Ambr.in lib.de Sacrament.cuius locū adducit Magiſter ſententiarū in 4.lib.videtur ſentire,quòd vere eſſet baptizatus.Scotus ibi dubitat. beatus Thomas ſentit, quòd non verè ille eſſet baptizatus, nixus autoritate Pelagij Papæ ad Gaudētium Epiſcopū,qui locus adducitur de cōſecr.diſt.4.verùm ſi diligēter animaduertas,is,quē Pelagius baptizatū in nomine Chriſti, præcipit rebaptizari, fuerat baptizatus ab hæreticis, in quibus fortaſſe nō erat vera fides trinitatis.attamen Thomæ ſentētia eſt tutior.Mutatio verborū ex ignorantia proferentis,vel balbutiei,quæ ſenſum nō mutat,

quod præcipue contingit,ſi in fine verborum fiat, non reddit Sacramentum irritum. De miniſtro baptiſmatis ſupra diximus ſatis. illis addendum,quòd nec ſe ipſum quiſpiam baptizare poteſt, vt habetur extra de baptiſmo. nec niſi ab vno poteſt conferri baptiſma,non autem à pluribus, de cōſecr.diſt.4. nam ſicuti vnus eſt Chriſtus, cuius virtute conſecratur baptiſma; ita vnum oportet miniſtrum eſſe. eſt enim anadochus, ſiue ſuſceptor,qui baptizatus, & confirmatus eſſe debet,ea.diſtin.c.in baptiſmate,& vnus ea.diſtinc.c.non plures.licet nunc plures coadiutores ſumātur.dicitur quòd Eccleſia Romana non eodem anadocho vtebatur in baptiſmate, catechiſmo, & chriſmate, vt habetur in Decr. diſtinc.4. c. in catechiſmo,vidi tamen,& re non ſeruari. De ſuſcipientibus autem baptiſma,ſupra diximus, quòd oportet voluntarie accedere ad baptiſma. Voluntarium vero tollitur, vel per ignorantiam,vel per coactionem;ideo dormientes adulti,aut amentes non debent baptizari, niſi in eis apparuerit, cum erant mentis compotes, voluntas ſuſcipiendi baptiſma.vt extra de Bapt.c.maiores in fi. in paruulis ſufficit voluntas offerentis,vt in Decr.diſtinc.4.c.illud,& extra de bapt.c. maiores, hoc Innocentius tertius ſtatuit. coactio etiam, in qua nihil eſt voluntatis, tollit voluntarium, quod requiritur in baptiſmate.ſi verò fuerit coactio mixta,de qua dicit Ariſtoteles in tertio Ethicorum,vt ſi minis,& pœnis cogerentur,vtique,quamuis non recte id fieret, ſuſciperent tamen characterē baptiſmatis,& cogendi eſſent ad vitam chriſtianam, vt in Synodo Toletana decretum fuit,extra de baptiſmo.Immerſio vna,vel trina eſt,ſecundum morem Eccleſiæ cuiuſque. Hæc ferè ſunt,quæ vt neceſſaria requiruntur in baptiſmatis Sacramento:quibus addidimus multa,quæ ſunt præcepta, & quæ, ſi tamen non adſunt, propterea non reddunt Sacramentum irritum, & inane. Accedamus nunc ad ſolennem ritum Sacramenti huius. Quantum ad materiam Sacramenti huius,ſolet in templis Epiſcoporum, ac in aliis præcipuis, die Sabbati maioris hebdomadæ,vigilia,inquam, Paſchatis benedici aqua,magna cum ſolennitate;qua baptizandi ſunt,qui ad hoc Sacramentum accedunt; inſpergi etiam in ea oleũ chriſmatis.hac aqua ita benedicta debent baptizari,qui ad baptiſma accedunt.hic ritus ſpectat ad ſolennitatē ſacramēti. Apud veteres patres noſtros mos erat,vt etiam in vigilia Pentecoſtes aqua baptiſmatis benediceretur;quoniā duobus his tēporibus ſolebant catechumenos baptizare,adultos,inquam,quorum tum magna erat copia: quos etiam ante diebus viginti exorciſmis purgabant,& catechiſmis inſtruebāt,vt habetur in Dec.de cōſec. diſt.4.c.ante viginti dies. quod ordinatū fuit ex conſilio Bracarenſi ſecūdo, & Nicolai Papæ decreto. Iudeos vero etiam aliquot menſibus,vt habetur in Decr.de conſecr.diſt.4.c. Iudei. quod ordinatum fuit ex cōcilio Agathēſi. Noſtra vero tempeſtate,qua pauci baptizātur adulti,ſed plerique omnes infantes,omiſſa eſt hæc benedictio baptiſmatis in vigilia Pētecoſtes: ſed in totum annum ſufficit aqua,quæ pridie Paſchatis eſt benedicta. quantùm vero ad reliquum ſolennitatis morē, notus eſt mos noſtræ Eccleſiæ,Romanæ inquam;nam anadochus ante fores templi, vice infantis reſpōdet interroganti preſby-

A preſbytero, ſe fidē petere, id eſt fidei Sacramentum, vngitur puellus dorſum inter ſpatulas, & vngitur pectus oleo ad hoc munus ab Epiſcopo cōſecrato, in ſignū crucis, vt athleta, cui ſit in vita cum dæmone perpetua lucta. ſal etiā, ſapientiæ ſimulachrum, ori eius imponitur. Leguntur exorciſmi, & inſuflatur dæmon. leguntur catechiſmi, quibus in fide chriſtiana inſtruitur. nares, & aures liniuntur ſaliua, vt aperiantur ad audiendum, & odorē percipiendum fidei Chriſti. Profitetur ſymbolum fidei. interrogāti ſacerdoti, petit baptizari: baptizatur trina immerſione. in verticem vngitur oleo chriſmatis. induitur deinde veſte cādida. Dioniſius in libro de Eccleſiaſtica hierarchia ritum deſcribit huius Sacramenti, quod & baptiſmatis, & illuminationis appellat,
B quem puto etiam noſtris temporibus ferè à Græcis ſeruari. verùm in adulrorum baptiſmate ſeruari ille ritus vniuerſus poteſt, non item in baptiſmate paruulorum. adultus ibi adit hominē chriſtianum, qui anadochus eius ſit, id eſt veluti pronubus, is baptizandum petentē baptizari ducit ad Epiſcopum, cōuenit clerus, nomen baptizādi deſcribitur, pſalmi cātantur in exorciſmis. verſus ille, baptiſma petens inquā, ad occidentē, renunciat cōtrariis poteſtatibus, deinde verſus ad orientem expanſis in cælum manibus, & Chriſti parricipem ſe eſſe, & ſacratum diuinitus traditarū benedictionū profitetur. Ter hoc facit. ſemi exutus vngitur ab Epiſcopo ter ſigno crucis, deinde totus exutus à reliquo clero ducitur ad baptiſmatis fontē ab Epiſcopo cōſecratum, ter immergitur, ac emergit ſub inuocatione trinitatis. induitur clara veſte.
C vngitur poſtremò ab Epiſcopo, ac ſacræ euchariſtiæ fit particeps. Hunc ritū Græci etiam in infantibus ſeruant, ob dictum Euāgelij ſecundum Ioan. c. 6. niſi māducaueritis &c. non habebitis vitā in vobis. Verùm, vt inquit Auguſtinus, ille manducat, qui fit particeps corporis Chriſti, cui inſeritur per baptiſma. Omnē totius huius ritus interpretationē, & myſteria præclare Dioniſius exponit. Nos hic lōgiores eſſe nolumus, quàm poſtulet ratio inſtituti à nobis operis. Hoc tātum dicemus, ritum hunc parū à noſtro differre, imò noſtrum huius imaginē valde ſimilem eſſe. Hotum vtroq; manifeſte ſignificatur prioris hominis, quē cōtraximus ex Adam, mortificatio, ac veluti ſepultura; ac noui hominis regeneratio ſeu reſurrectio, qualis fuit Chriſti, in quo baptizamur. Quamobrē Dioniſius trinā illā immerſionē, ac emerſionē
D potius ſignū eſſe vult triduanæ domini ſepulturæ, quàm trium diuinatū perſonarū. Inquit Apoſt. ad Rom. c. 6. quicunq; baptizati ſumus, in mortē ipſius baptizati ſumus, cōſepulti enim ſumus cum Chriſto in baptiſmo, vt in nouitare vitę ambulemus. Circa quæſtionē illam, de pueris exiſtentibus in vtero matris, ibiq; mortuis, vtrū ſit pro eis orandū, & ſperandū, ꝙ futuri ſint Chriſti participes: ſicuti nō negamus Dei potentiā, & miſericordiā, quòd interdū cōtulerit, & nūc cōferat rē Sacramēti ſine Sacramēto, ita putamus, ꝙ aſſerere illis pueris tribui à Deo gratiā ob noſtras preces, & ꝙ plures eorū ſalutem cōſequantur, non cōſentiat ſanctorū doctrinæ, & catholicę veritati. De pueris, qui nondū toti egreſſi vterū matris baptizantur; ſi caput egreſſum baptizatur, credimus quòd vere ſint baptizati, neque iterandum eſſe baptiſma, vt

beatus Thomas dicit in tertia parte.q.66. loquẽs de baptiſmo paruulorum. E
ſi aliud membrum præter caput egreſſum baptizetur, non credimus verè baptizatum puerum fuiſſe:quare ſi vixerit rebaptizatur. iudicium tamẽ certum Dei eſt. Reliquum eſt, vt pauca quædam perſtringamus de Circuncisione, & de baptiſmate Ioannis Baptiſtæ: quo etiam dominus noſter voluit baptizari. præceſſerunt baptiſmatis Sacramentum, quod Chriſti eſt, à quocunque miniſtro tradatur,prius Circuncisio,quæ primum Abrahæ data fuit veluti ſignaculum iuſtitiæ, quæ ei data erat per fidem, vt dicit Apoſtolus ad Rom. cap.quarto. quæ proportione quadam reſpondebat baptiſmati, licet baptiſma ſit cauſa,vt inſtrumẽtum inuiſibilis gratiæ, illa verò tantum ſignũ; & hoc præſtet ampliorem gratiam, quàm illa. Verùm vtrunque pertinet ad F
abolitionẽ peccati originalis,& ſunt vtraque profeſſiones fidei,ac per vtrunque ſuſcipientes in cœtum fidelium aptantur. Quare non abſque ratione, expoliatio partis illius eſt in membro,in quo præcipue regnat concupiſcibilis vis, omnium maxime infecta,& corrupta peccato originali,vt ſcilicet ſignificaretur expoliatio corporis peccati, vt inquit Paulus ad Colloſſ.cap. 2. in eo etiam membro tanquam generationis principio,totus homo continetur, mas inquam, & fœmina. Ambroſius in epiſtola ad Conſtantium aliam præter ea cauſam affert. Nam quoniam precium noſtrum, quo à ſeruitute Diaboli, & peccati redimendi eramus, futurum erat ſanguis Chriſti, ideo ſanguinis effuſio ante Chriſtum exigebatur, ſaltem vt ſignum quoddã ſanguinis effundendi. ante Circunciſionem verò, non eſt dubitandum à Deo G
humano generi datum fuiſſe remedium aliquod ad peccati originalis remiſſionem. Multi Theologorum putant fidem parentum ſatis fuiſſe. attamen, quoniã ea fide omnes infantes poterant eſſe ſalutis compotes,cum nunc defectu baptiſmatis multi pereãt, eorũ cõditio videtur per Chriſtũ peior facta fuiſſe,quàm fuerat futura,ſi Chriſtus adhuc natus non fuiſſet; ideo ſententia Durandi mihi non diſplicet, qui putat priores ſeniores, ac etiam Abraham, quodam vſos fuiſſe ſigno ſenſibili, Deo inſpirante, ſeu orationibus quibuſdam,quo infantes Deo conſecrabantur, & in cœtum fidelium adſcribebantur. Hugo de ſancto Victore docuit Durandum. Auguſtinus libro 15. de Trinitate.cap.16.in dubio hanc rem ponit.nam idem dicit in libro de Sacramẽtis. Hæc de Circunciſione. Ioannes Baptiſta, qui miſſus à Deo fuerat ante H
Chriſtum in ſpiritu, & virtute Heliæ,Deo inſpirãte baptiſma inſtituit in pœnitentiã peccatorum,non autem in remiſſionem,& in abolitionem; quo & Chriſtus baptizatus fuit, vt aquas ſui corporis tactu ſanctificaret ad baptiſma. ſimul etiam ea ratione fuit inſtitutum à Ioanne Baptiſta,vt eò accedentibus prædicaret Chriſtum, à quo accepturi eſſent ſpiritũ ſanctum,& remiſſionẽ peccatorũ,quam debet in adultis(vt ſupra diximus)præcedere pœnitẽtia,ideo profitebatur Ioãnes ſe baptizare in aqua,in medio verò ipſorũ ſtare eũ,qui baptizaturus erat in ſpiritu ſancto. Vnde etiã hoc baptiſma,eſt appellatum Ioãnis baptiſma, quãuis à Deo fuiſſet inſtitutũ,quoniã nihil maius eo cõferebatur,quàm id,quod eſt hominis,non Dei,prouocatio,ſcilicet ad pœniten-

A nitentiã. Acceſſit Chriſtus ad Ioannis baptiſma præter alias cauſas, vt aquã tactu corporis ſanctiſſimi ſanctificaret, vt earũ immerſione conſequerentur homines remiſſionẽ peccatorum, & ſanctificationem, quam Ioannis Baptiſtæ baptiſma conferre non poterat. hoc baptiſma Chriſti à quocunque miniſtro detur, etiam peſſimo, & impiiſſimo, eſt efficax, ipſe nanque baptizat. Hæc inſtitutio fuit baptiſmatis Chriſti, vnde in Euangelio Ioannis cap. 4. legimus, quòd diſcipuli Chriſti baptizabant, & plures quàm Ioannes. Præceptum verò datum Apoſtolis fuit poſt reſurrectionem, cum eis dixit, euntes baptizate omnes gentes in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti.

B

De Sacramento Confirmationis. CAP. II.

IMITATVR, quemadmodum ſupra diximus, gratiæ, & vitæ chriſtianæ progreſſus, naturæ rerum progreſſionem, quæ genitum animal, & in lucẽ editum infirmum adhuc, & imbecille prouehit ad firmiorem ſtatum, in quo & per ſe gradiri poſſit, nec egeat fulcimento alio. item poſtquàm quiſpiam à mortuis reſurrexerit in lucem chriſtianæ vitæ, ac per baptiſma renatus in hominem ſpiritualem, adhuc infirmis viribus, & imbecillis, quaſi intra vterum matris Eccleſiæ cuſtoditur quouſque creſcat, & fiat firmior; quam firmitatem accipit melius, & vtilius per chriſtiana Sacramenta; ideo baptiſmati ſuccedit confirmationis Sacramentum, quo præſtatur ſpiritualis vigor, & C robur; quòd nec erubeſcentia, nec timor vllus vincat, quin palàm profiteatur nomen Chriſti. huius inſtitutio ſacramenti, excellentior fuit, ſigno magis, mitto, quàm id ſit, quo nunc Eccleſia vtitur. Nam quinquageſima poſt Paſcha die miſſus, ac datus à Chriſto fuit Apoſtolis, & diſcipulis omnibus exiſtentibus Hieroſolymis, facto vehementi ſpiritu, & lingueis flammeis apparentibus Spiritus Sanctus; quo roborati cœpere palàm prædicare omnibus Euangelium, & fidem, quæ eſt per Ieſum Chriſtum, in Deum. à quo ſpiritu docta Eccleſia ex traditione Apoſtolorum materiam huic Sacramento accommodauit (non enim decet diuinam ſapientiam vt ſemper, & vbique miracula faciat) qua maximè, & igneæ linguæ, & ſonus ſpiritus ſignificaretur. Nam oleo oliuarum, quod proprie eſt oleum, immiſcuit balD ſamum, ac benedictione Epiſcopi conſecrauit, quo frontes accedentium vngerentur; oleum enim & facile accendi poteſt, & mutari in ignem; item innato quodam ſplendore, & claritate lumen imitatur; balſamum vero odorem fragrantem emittit, & à putredine præſeruat; quo, ſono illi ſpiritus vehementis proportione quadam reſpondet. Materia hæc ab Epiſcopo benedicitur, quòd neceſſarium eſt in hoc Sacramento; non item in baptiſmate, cuius materia aqua, ſcilicet, ſanctificata fuit tactu corporis Chriſti in Iordane. Materia hæc conuenit maxime vnctioni, vnctio vero ſanctificationi per ſpiritum ſanctum, vnde ſæpe in ſacris literis inuenitur hic vnctionis modus, vt in act. Apoſtolorum cap. primo. Quem Deus vnxit ſpiritu ſancto. vnde Chriſtus quaſi vnctus, & chriſtiani ſunt appellati. cum ergo hoc Sa-

cramento conferatur Spiritus Sanctus,id eſt quædam amplior ipſius gratia, E
iure vnctione conficitur, & materiam ſumpſit vnctioni accommodam.miniſter vero conſecrationis olei,ſeu chriſmatis huius,eſt Epiſcopus,qui quinta feria maioris hebdomadæ, nudius quartus, inquam, ante Paſcha,magna ſolennitate conſecrat ſanctum chriſma. Dioniſius in libro de Eccleſiaſtica hierarchia præclare tractat vniuerſum eum ritum, ſimulque arcanos ſenſus exponit. Item miniſter Sacramenti huius, de quo agimus,confirmationis, ſcilicet,eſt Epiſcopus,qui in Eccleſia eſt princeps. nam cum hoc Sacramento conſtituantur accedentes, in ſtatu perfectiori chriſtiani populi, vtique hoc iure ſpectare videtur ad chriſtiani populi præſides. nihilominus vt habetur, ex iuſſu Pontificis etiam preſbyter poteſt hoc Sacramentum confer- F
re: non poſſet tamen alij hoc committere, quàm preſbytero,cuius officium eſt in hac Eccleſiaſtica hierarchia illuminare, quod fit per gratiam,quæ traditur Sacramentis. Hæc Thomas tertia.quæſt.72. art. 2. Quamobrem ſequi reor, hanc poteſtatem mediam eſſe inter poteſtatem ordinis, & iuriſdictionis. nam quia committi poteſt non Epiſcopo, videtur iuriſdictionis eſſe; quia vero non cuicunque clerico committi poteſt præterquam ſacerdoti, videri iure poteſt eſſe ordinis poteſtas. Hæc de miniſtro. Forma vero Sacramenti huius, huiuſmodi eſt,ſigno te Ioannes, ſeu Maria, ſigno crucis,& confirmo te chriſmate ſalutis, in nomine patris,& filij, & ſpiritus ſancti. horum, neutrum eſt Sacramentum, ſicuti diximus de baptiſmate, ſed quemadmodum ibi ablutio eſt baptiſmatis Sacramentum, non aqua, aut G
verba; ita in confirmatione inunctio eſt Sacramentum, & confirmatio; indigemus tamen & materia,de qua iam dictum eſt,& certa ea verborum forma. in fronte verò fit hæc vnctio,vt ſignificetur palàm, & coràm omnibus nullo pudore vetante, nulla formidine, datum illi eſſe hac vnctione, vt nomen Chriſti confiteatur,vbi ſcilicet oportet,& quando oporteat,cęteriſque ſeruatis circunſtantiis, quæ requiruntur ad ſeruanda præcepta affirmatiua. Accedentes ad hoc Sacramentum neceſſe eſt, vt ſint abluti baptiſmate, ſecus nihil acciperent; nam potentia, qua quis poteſt capere Eccleſiæ Sacramenta, traditur in baptiſmate, neque quiſpiam capit id, cuius capiendi potentiam non habet. ſi fuerit infans,ſufficit ſi fuerit baptizatus; quod ſi adultus acceſſerit, requiritur inſuper, vt ſit confeſſus, ſi inquam fuerit ſibi con- H
ſcius alicuius culpæ mortalis.nam cum hoc Sacramento tribuatur accedenti amplior menſura Spiritus Sancti, is vtique effugit fictum, neque habitat in anima ſubdita peccatis.In hoc Sacramēto,itē,eſt anadochus,qui ſuſtineat cōfirmandum,quoniā adhuc imbecillis eſt,& infirmus,ideo eget fulcimēto, cum quo cōtrahitur ſpiritualis cognatio ſicuti in baptiſmate. verum, de hac cognatione late differemus in tractatu de Sacramento matrimonij. Beatus Thomas tertia.q.72.ar.8. putat hoc Sacramentū tribui debere etiā valde infantibus, quia ampliorē gratiā conſequuntur, & ideo ampliorē gloriā ſi deceſſerint. quē morem etiā nos ſeruauimus,tanti viri authoritate nixi. verùm ſi maior eſſet habenda ratio Sacramenti,viſibilis ſcilicet ſigni, ſicuti renaſci

non

A non poteſt, qui nō natus, ita etiā, qui natura non eſt factus paulo firmior, non videretur congrue accedere ad firmitatis, & roboris ſpiritualis Sacramentum; gratia nanque & perficit naturā, & eandem habet progreſſionem. Hæc nobis notaſſe ſufficiat, peritiores ſtatuere verū poterūt & melius diiudicare. Anadochus præterea in hoc Sacramento locum habet, qui veluti infirmum adhuc, & imbecillem ſuſtinet confirmandum. cum hoc etiam contrahitur ſpiritualis cognatio, vt infra dicemus. Vſus Romanæ Eccleſiæ fuit, vt patet in Decr. de conſecr. diſtin. 4. c. in catechiſmo, ne idem eſſet anadochus in hoc Sacramento, & in baptiſmate, neque etiam in catechiſmo. mos ille non ſeruatur in pluribus Eccleſiis. Hoc Sacramento largitas quædam amplior B gratiæ datur, & maioris ſanctificationis. datur item ſacramentalis gratia illa, in remedium imbecillitatis animi, ad confeſſionem Chriſtianæ fidei; confertur item conſecratio, & character, quo ſtatuitur in ordine perfectiorum, & veluti adultorū in populo Chriſtiano. Sacramentū hoc eſt baptiſmate perfectius, veluti inchoatione rei, ipſius perfectio, vt habetur diſtin. v. c. de his verò, Melchiade Papa authore. neque iterum aſſumi poteſt hoc Sacramētum, ſicuti nec baptiſma, eò quòd conſecratio in ipſo conferatur, & character imprimatur. Hæc de confimatione ſint ſatis.

De Sacramento Euchariſtiæ. CAP. III.

C INSTITVTVM naturæ progreſſum nulla in parte deſerentes in ſpirituali vita, donec mortalis fuerit, & in carne peccati cōſtituta, indigemus etiam, poſtquàm robur adepti ſumus, nutrimēto, & fomento, ne ad carnis deſyderia defluamus; quemadmodū in hac à natura nobis pręſtita vita indigemus nutrimento, cibo, inquam, & potu, quo ſi diutius caruerimus, tendimus in corruptionem, & interitum. hoc nutrimentum, quamuis & frequens meditatio, & oratio, cæteraque id genus nobis præſtent, oportuit tamen inſtitutum à Chriſto eſſe in Eccleſia Sacramentum, id eſt ſenſibilem rem, quæ arcanum hoc, & myſticum contineret. non defuit hac in parte Eccleſiæ ſuæ diuina bonitas. quamobrem in poſtrema cœna dominus noſter Ieſus Chriſtus hoc Sacramentum omnium præcipuum reliquit Apoſtolis, & in ſui D memoriam præcepit celebrari. hoc Euchariſtiæ Sacramentum ſicuti longè omnium maximum, & excellentiſſimum eſt, ita in multis differt à cæteris Sacramentis. Cætera nanque Sacramenta continent gratiam imperfectè, vt inſtrumenta, ſicuti diximus in priori libro; hoc verò continet cuiuſcunque gratiæ fontē, Chriſtū, inquā Deū, à quo omnis gratia, & hominē, qui nobis omnē gratiā meruit, & per quē omnē gratiā cōſequimur. itē differt ab aliis, quoniā alia perficiūtur in vſu materiæ, ſicuti, baptiſma ablutione, cōfirmatio vnctione, nō autē in eius benedictione, ſeu cōſecratione; hoc verò Sacramētum conficitur in conſecratione materiæ. Præterea differt ab aliis, quoniam omnia alia, ſicut vtuntur enunciatiua oratione, ita diſpenſat ſacerdos, vt ipſe perſonam miniſtri gerens ea cōficiat; in hoc verò ſacerdos induit perſonam

Chriſti,& verba conſecrantia profert vt Chriſtus: quo fit, vt Sacramentum hoc conficiatur verbo ſaluatoris,nō verbo ſacerdotis, vt inquit Ambroſius. Sub hoc Sacramento duplex latet myſterium,ſeu duplex res Sacramenti, vt poſteriorū more loquamur. Altera in Sacramento continetur, verum, ſcilicet, corpus, & ſanguis Chriſti. Altera verò ſignificatur, & non continetur, myſticum,ſcilicet corpus Chriſti, id eſt, fidelium Eccleſia. materia eius eſt panis triticeus,& vinum,quæ naturali ſpecie ſignificant nutrimētum. Communius nāque, & magis neceſſarium nutrimentū hominis conſtat pane, ac vino;pane inquā,triticeo,& vino ex vuis expreſſo. nam quæcūque alia genera panis,& vini per quādam horum ſimilitudinem,& proportionem dicuntur panes,& vina,primò verò,& proprie triticeus panis eſt,& vueus humor, vinum. Hæc eſt propria huius Sacramenti materia, adeo vt ex aliis confici non poſſit. Et quamuis eſſe videantur duæ rerum ſpecies,ex his tamen conficitur, veluti ex partibus completum nutrimentum: ſic in ſpirituali nutrimento Sactamētum vnum eſt, quod perficitur ex duabus partibus,pane ſcilicet & vino,quibus Chriſtus,prout paſſus eſt,continetur, & nobis ſignificatur. quo fit,vt grauiſſime peccaret ſacerdos, qui panem abſque vino,aut vinum abſque pane conſecraret. De vſu verò, an bene in Eccleſiam Romanam inductus fuerit hic vſus,vt,ſcilicet,populo ſub vna tantum ſpecie,panis ſcilicet,diſpenſetur,quæſtio eſt;de qua infra dicemus.vino aqua miſceri debet,quamuis etiam ſi non miſceretur, conficeretur nihilominus Sacramentum. ideo miſcetur, quia aqua populum Dei ſignificat, iuxta illud. Aquæ multæ, Populi multi. & quoniam in hoc Sacramento ſignificatio eſt Chriſtianæ Eccleſiæ,quæ Chriſto capiti coniuncta eſt,& in ipſum mutata, idcirco parum ponimus aquæ,vt vi ipſius vini poſſit in vinum commutari. Hæc de materia Sacramenti. Forma in verbis eſt, quæ proferuntur à ſacerdote, ſcilicet,hoc eſt enim corpus meū; hic calix eſt ſanguinis mei,noui & æterni teſtamenti, myſterium fidei, qui pro vobis, & pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum. Dubitant Theologi, an verba hæc omnia ſint neceſſaria ad cōfectionem Sacramenti. Scotus putat non tantū hæc,ſed etiam, quæ præcedunt,vt accipite,& manducate,item,accipite,& bibite, eſſe ſumma cum attentione proferenda;nam neſcire nos, quibus verbis propriè fiat conſecratio, & in corpus Chriſti mutatio. Theologi alij item præcipiunt omnia eſſe attente, & magna cum veneratione proferenda, verùm verba conſecrationis propria dicunt eſſe in pane;hoc eſt enim corpus meū; quāuis ſi quis præteriret particulam, enim; nō tamen propterea non conficeret. de verbis in conſecratione calicis eſt etiam controuerſia. Verùm aſſentiendum puto ſentētiæ Thomæ, qui ſentit omnia eſſe neceſſaria,quoniam inuenimus in Euangelio prolata fuiſſe à Chriſto in inſtitutione huius ſanctiſſimi Sacramenti, præter ea, quæ,vt dicit Innocētius tertius extra de celeb. miſſa. Eccleſia per manus tradita ab Apoſtolis accepit, ſcilicet, æterni teſtamenti, item, myſterium fidei;item,hic calix eſt ſanguinis mei, non autem hic eſt ſanguis meus;neque,hic eſt calix nouum teſtamentum in ſanguine meo. hoc poſtremum

E F G H

A mum cõſignificat vſum illius ſanguinis,vt pote,quem bibituri ſumus.cætera explicant planius ſenſum verborum. Teſtamentum nanque hoc,ad quod pertinemus per Chriſtum,nouum eſt,& in æternis rebus conſumatur, vt inquit Apoſtolus Paulus in Epiſtola ad Hebręos .c.8. in hoc etiã ſanguine eſt myſteriũ fidei,id eſt,arcanum, quo innititur fides. nam vt item inquit Paulus, ad Romanos capite tertio. per fidem in ſanguine eius conſtituit eum Deus propitiatorem. Antequã ad miniſtrum huius Sacramẽti,& ſuſcipientes,aliumque ritum accedamus, ſoluendæ nobis ſunt quædam perdifficiles quæſtiones. Prima eſt de vi horum verbórum.item an ſint enũciationes,quę prius deſinant eſſe; quàm ibi ſub ſpecie panis ſit corpus Chriſti, & ſub ſpe-
B cie vini,ſanguis.eſt præterea maxima quęſtio, quo nam pacto corpus Chriſti,quod credimus aſcendiſſe ſupra cœlos, ſit ſub paruo panis fruſto,aut in paucis vini guttis. eſt præterea quæſtio de accidentibus, quæ ſentimus, eorumque actionibus. item modus, quo Chriſtus magnus homo ſub eo Sacramento contineatur, ſatis ab hominis intellectu comprehendi poſſe non videtur. Antequàm perſcrutemur vim verborum,quibus fit conſecratio, & quomodo vera ſint,quæ dicuntur,erigenda mens eſt, & cogitandum auguſtius quoddam,& amplius hoc Sacramento contineri,& confici;ideo excellentiori quadã vi opus eſſe. Sacerdos non miniſtri perſonam,ſed vices Chriſti ſibi ſumit:neque materia vtitur præter eam,in quam agit, non qua,aliud quippiam agit,vt in aliis Sacramẽtis,ſed verbis tantùm perficit conſecratio-
C nem. quæ verba ratione ſignificati efficiunt ex pane Corpus Chriſti, & ex vino ſanguinem. neque proferuntur à ſacerdote enuntiationis modo,quaſi recitentur à Chriſto dicta:ſed ſicuti ars in artifice, quę forma eſt rei faciendæ,in materia formam effingit:ita in his verbis ſignificatum, quo ſignificatur contentum ſub illis accidentibus eſſe corpus Chriſti, ex pane efficit corpus Chriſti,nec ſignificat,quòd fiat corpus Chriſti; hoc nanque quædã eſſet ſignificatio rei inchoatæ, non perfectæ; ſed quòd ſit,quod eſt ſignificatum rei iam perfectæ.etenim par fuit,vt in verbis Chriſti perfectius ſit res Sacramenti, quæ fit eius verbis, quàm in verbis miniſtri: idcirco magna de cauſa factum eſt,vt in ſolius huius Sacramenti confectatione,hæc forma locutionis adhibita ſit,qua explicetur rem eſſe,quę eius vi fiat. Accepit Eccleſia ver-
D ba hæc à Chriſto,& verbo eius conficitur hoc Sacramentum. veriſſima etiã eſt hæc enunciatio,nam perfecte ſignificatio enunciationis non eſt expreſſa, niſi in vltimo momento, & cum ſignificando efficiat in vltimo momento, illud eſt corpus Chriſti,antea verò,ſemper fuit panis. Nolo nunc eam aggredi quæſtionem Ariſtotelicam de primo & vltimo momento rei permanentis;de qua agitur in octauò libro Phyſicorum; nam nõ multum facit ad erudiendum Epiſcopum; ſatis ſit nobis hoc verum eſſe,& Ariſtoteli cõſonum, in toto præcedenti, ac priori tempore ibi panem eſſe, in vltimo momento, non eſſe panem,ſed corpus Chriſti. Secunda verò longe difficillima quęſtio eſt de modo,quo Chriſtus,ſeu corpus Chriſti, cum prius non fuerit ſub illis accidentibus,tunc primum incipiat eſſe. Omnes Theologi cõueniunt, licet

non ſit proditum in ſacris literis,rationis tamen ductũ ſequentes, quod fieri illud nõ queat motu locali,ſed mutatione quadam ſubſtantiæ panis in corpus Chriſti, quam appellant Tranſſubſtãtiationem. hoc item ſtatutum fuit in cõcilio generali ſub Innocentio tertio. Res certe hominis captum ſuperat.verùm obſequendũ eſt, & obediendũ fidei; ſummittẽduſque intellectus diuinæ authoritati,& ſentẽtię Eccleſię.Hæc mutatio,vt inquit Thomas, cõuenit partim cũ creatione,& naturali mutatione,partim differt ab alterutra, partim ab vtraque.nã conueniunt tres hæ, quas diximus,factiones in ordine extremorũ,vt,ſcilicet,vnũ ſit poſt alterũ,nec ſimul eſſe queũt,ſic in creatione eſt ens, poſt nõ ens,neq; ſimul eſſe queunt. quî enim fieri poteſt,vt idẽ ſit ens, & nõ ens,ſic neq; album,& nigrũ ſimul;ita poſtremò nec panis,& corpus Chriſti, ſed ob prioris, & poſterioris ordinem, dici poteſt ex non ente, ens;ex albo nigrum; ex pane fieri corpus Chriſti,differũt verò quod in creatione,nõ ens,non mutatur in ens,neque fit ens.in naturali mutatione,album mutatur in nigrum, ratione ſubiecti, quod prius erat ſub albedine, poſtea verò ſub nigredine, non tamen albedo fit nigredo in hac verò, quam dicimus,mutatione,tota ſubſtantia panis, materia, inquam, & forma conſtans mutatur,& tranſit in corpus Chriſti.ſi quæras quomodo hoc fiat,reſpondebo verbo creatoris,diuina virtute. ſi item quæras, quanã ratione intelligere queam totã ſubſtantiã, rem,ſcilicet, exiſtentem poſſe mutari in rem aliam exiſtentem, fatebor ingenue me non intelligere, qua ratione queat fieri, & fiat;nihilominus certiſſimum mihi eſſe,quòd fiat.an videor fortaſſe tibi rem miram dixiſſe: expedita res eſt,facilis eſt. innumera ſunt, quæ natura fiunt, quorum ego rationẽ, vel minima ex parte attingere non queam; nihilominus ſenſu percipio,neque dubitare poſſum,quin fiãt.cur ergo miraris,ſi paruus,& vilis homuncio,rei factæ diuinitus rationem intelligere non poteſt. Redeamus ad rem noſtram. Conuenit hæc tranſſubſtantiatio cum creatione,quia in neutra ſubiectum aliquod eſt;differt tamen,quia, vt dixi, terminus à quo,panis,inquam,mutatur in Corpus Chriſti, in ea neutiquam, non ens,mutatur in ens,creatio nanque, non eſt mutatio, ſed ſimplex quædam emanatio rei à prima cauſa;verùm cum mutatione naturali conuenit, quòd in vtraque aliquid idem remanet,& conſtat ſub vtroque termino.id in mutatione naturali eſt ſubiectum,in hac verò tranſſubſtãtiatione ſunt acciden-dentia, quæ remanent. Hæc ſatis ſint dicta de quæſtione ſecunda à nobis propoſita,in quibus conueniunt omnes Theologi poſteriores.illi verò, qui exiſtimant in Sacramẽto ſanctiſſimo hoc,nõ eſſe corpus Chriſti verum, ſed eſſe illum verum panem,& ſignum corporis Chriſti veri, Hæretici habendi ſunt. Hãc hæreſim,vt habetur in Decretis,Berengarius excitauit, qui poſtea eam abiurauit. Zuinglius autem noſtris temporibs,quibus prodeunt omnia monſtra,inſtaurauit; quam ſequuntur Sacramentarij in Germania. alia quędam etiam hęreſis in hoc Sacramẽto, Luthero fuit excitata,quę tamen nũc mihi videtur ſopita. Nam dicebat in Sacramento altaris eſſe verum corpus Chriſti

A Chriſti,& ſanguinem,ſimulque eſſe ſubſtantiam panis,& vini. Verùm vtraque hæreſis confutatur verbis Chriſti,nam inquit Chriſtus, hoc eſt corpus meũ,quod pro vobis datur,hic eſt ſanguis meus,qui pro vobis, & pro multis effundetur. Tu dicis ſacramentarie, ibi eſſe ſignum corporis veri,at Chriſtus dixit, hoc eſſe corpus ſuum,non ſignum corporis,ſed corpus, & verum corpus,vt pote,id,quod pro nobis tradetur,ſeu datur,ſeu frãgitur. Quid expreſſius dici potuit Hæretice ?pari pacto,hic eſt ſanguis,& verus ſanguis, is ſcilicet,qui pro multis effundetur. quis tam cæcus, qui tam illuſtrem rem non videat?is tantum,quem ambitio, ſuperbiaq́, frarernum odium excæcauit. Tu verò Luthere inſpice an verba Chriſti tuã ſententiam refellant. Putas

B tu ibi eſſe verum panem,ſicuti erat ante conſecrationem. Poſtmodum, quia à nobis comprehendi non poteſt modus,quo incipiat ibi eſſe corpus Chriſti ſi diceres incipere ibi eſſe corpus Chriſti,modo,quem non capis, laudarem. ſi item diceres,te non intelligere trãſſubſtantiationẽ illã, quam videbaris irridere,quamuis infinitæ eſſet audaciæ irridere tot Theologorum, & totius Eccleſiæ ſenſum,propterea quòd non intelligeres, rogarem, vt non ita audacter reprobares ea, quæ non intelligis. at cum dicas ibi eſſe ſubſtantiam panis,& eum panem,qui prius erat,intollerabile eſt. Nam verbis Chriſti cõtradicis. non dixit Chriſtus,hic eſt corpus meum,ſed hoc eſt corpus meum. hoc ea,ſcilicet,ſubſtãtia,id indiuiduum, quod ſub eis accidentibus demonſtratur,eſt corpus meum. ecce,quàm perſpicue Chriſtus hoc explicet, adeo,

C vt nulli dubium eſſe queat. ſubmittendus eſt faſtus,curuanda ceruix,vt obediamus fidei, vt in verbis veritatis nullam ſuſpicemur eſſe poſſe falſitatem. Sequitur non minus priori difficilis quæſtio de accidentibus,quæ ibi eſſe,& remanere ſenſu percipimus,an ſcilicet quemadmodum erãt in pane, tanquã in ſubiecto,ita ſint in corpore Chriſti,adeo vt Chriſtus afficiatur. vtique primò certiſſimum ſit, & exploratiſſimum corpus Chriſti non eſſe ſubiectum eorum accidentiũ neq; accidentibus illis affici. abſit hoc à chriſtiana mente, nõ enim fit adeo puſillus Chriſtus,neq; formam, figurámue hominis amittit. Ex hoc ſequitur nullam ſubſtãtiam ſubiectam eſſe illis accidentibus. verùm animaduertendum eſt non eſſe eandem rationem omnium illorum accidentium,nam quantitas proculdubio ſubiectum eſt figurę albedinis,ſapo-

D ris,odoris,omniumq́ue aliorum,quippe, quæ ſubſtantiæ ineſſe non queunt, niſi media quantitate. in hiſce igitur nullum eſt mirum: ſed omne quod mirari iure poſſumus,redigitur ad quantitatem, quæ in hoc Sacramento per ſe eſt,& habet modum ſubſtantiæ. Mira res certe naturæ repugnans. veruntamen nõ eſt adeo aliena á rerũ natura,quin multi Philoſophi (hi inquam,qui poſuerunt vacuũ eſſe)imaginati ſint fieri hoc poſſe,vt quãtitas per ſe ſit,nec inſit cuipiam ſubſtantiæ,imò nec ſit vllis qualitatibus ſenſibilibus affecta. id nanque vacuum eſt. cur ergo mirabimur Deum id facere, quod illi reru m naturæ ſcrutatores putarunt eſſe ſecundum naturam. quantitas ergo habet eſſe per ſe, & modum ſubſtantiæ. nolo hoc in loco eam dubitationem tangere,an,ſcilicet,eſſe ſubſtantiæ panis,inquam,remaneat in quantitate illa, vt

inquit Thomas,qui ſenſit eſſe, ſeu exiſtere rei cuiuſcunque diſtingui ſecun- E
dum rem ab eſſentia:an potius,vt inquit Ioannes Scotus, non eſſe de ratione accidentis,quod actu inſit ſubiecto,ſed quod ſit aptum natum ineſſe,quare nil videri poſſe impoſſibile,ſi quantitas non actu inſit cuipiã ſubiecto,cum habeat tamen aptitudinem naturalem,qua ſit apta nata ineſſe ſubiecto. nolo vt hanc quæſtionẽ diſcutiamus, quam ignorare ſine crimine vllo poteſt Epiſcopus;nobis ſatis ſit, quòd diuina virtute quantitas illa per ſe ſit, nulliq́ue inhæreat,ac propterea habeat modum ſubſtantiæ. De actionibus verò & paſſionibus quas ſentimus in illis accidẽtibus, ſuppoſito eo,quod modo diximus,quantitatẽ,ſcilicet,habere modũ ſubſtantiæ,& per ſe exiſtere, non ſatis difficile eſt,intelligere,& quòd fiãt & quòd fieri ſentiam⁹.de actionibus F
res perſpicua eſt,nam cum ea quantitas habeat modum ſubſtantiæ, ex diuina virtute,& affecta ſit accidentibus,quæ ſunt principia actionum, vt albedo viſionis,odor olfactionis,ſiccitas exſiccandi;nil mirum ſi agat,nec mirũ ſi alteretur ab accidentibus cõtrariis. magis mirum eſt de eius corruptione, & mutatione in ſubſtantiam alteram, cum quantitas ſit forma ſimplex, res autem generata ſit compoſita ex materia, & forma. Hoc in loco difficillimo, & vix explicabili Innocentius.3. in libro de ſacrificio Miſſæ, quem ſequitur Alexãder de Ales ,putauit ante corruptionem ſenſibilis Euchariſtiæ, & alterius ſubſtantiæ generationem,ex ea redire ſubſtantiam panis, & vini, ex cuius poſtea corruptione alia ſubſtantia generetur. Sed hæc opinio à poſterioribus reiicitur,Thoma,inquam,& Scoto.quia donec remanẽt ſpecies G
panis,& vini,ibi eſt corpus, & ſanguis Chriſti;ſi ergo eò redit ſubſtantia panis,ſimul ibi eſſet ſubſtantia panis, & corpus Chriſti. ſi autẽ cum corruptæ ſunt ſpecies ſacramẽtales,redit ſubſtantia panis,prçterquàm quòd eſſet tunc abſque propriis accidentibus,ſimul etiam eſſet cum ſubſtantia ex ea genita, quod eſſe nequit.quidam voluerunt materiam tantum redire;de qua eadem dubitatio cõſurget,ac præter eam,alia, quòd materiam videtur ponere eſſe ſine forma aliqua.Thomas in tertia parte ſummæ videtur dicere,quòd quãtitas habet vicem materiæ, & quòd in ea ſuſcipitur forma generanda. hæc poſitio multas habet quæſtiones,à quibus ſe ſatis explicare non poteſt. nam neſcimus an ſemper mẽſura ſit quãtitas illa pro materia in ſucceſſuris innumeris generationibus,an aliquãdo pro ea ſit materia reuerſura. Scotus vult, H
quòd tota ſubſtãtia redit genita,ſcilicet ex ſẽſibili Euchariſtia.verũ nõ queo ego intelligere,quo nã pacto tota ſubſtãtia redeat,præſertim quæ nunquàm fuerit, niſi per creationem, quam tamen vitat: ideo fortaſſe minus eſſet inconueniens,ſi quis diceret quantitatem,quæ nõ per ſe exiſtat, niſi quatenus eſt quantitas panis,mutatis ſpeciebus, & accidentibus panis, cum vi conſecrationis amplius per ſe exiſtere nequeat, ſed tendat in non eſſe, mutari vi diuina in ſubſtantiã rei generandæ modo propinquo illi, quo dixi ſubſtantiam panis mutari in corpus Chriſti. omnia hæc mira: omnia ſupra captum hominis ſunt.Poſtrema quæſtio eſt de modo,quo Chriſtus magnus homo, & decorus ſupra filios hominũm ſit ſub paruo panis fruſto;an fortaſſe conglobatus,

A globatus,& complicatus tam patuus efficitur. abſint hæc monſtra à ſanctiſſimo Chriſti corpore.immortalis in eo eſt decor,immortalis proceritas,cæteraq; dotes illuſtriſſimi illius corporis.quid ergo inquies. quo nam pacto ibi eſt?paucis expediam ſi attētum te exhibueris. Diximus in pane vi conſecrationis mutari ſubſtātiam corporis Chriſti. ptimò igitur ſub accidentibus panis eſt ſubſtantia corporis Chriſti.ſubſtantia omnis per ſe,id eſt, ſua natura,non eſt diuiſibilis, ſed ob quantitatem fit diuiſibilis, perſpicuum eſt hoc cuiuis philoſopho. aduertas tamē nos eò,quòd diximus ſubſtantiam per ſe non eſſe diuiſibilem, noluiſſe tamen propterea dicere ſubſtantiam pe ſe eſſe indiuiſibilem; hoc nanque longe aliud eſt à priore.id enim quod per ſe eſt
B indiuiſibile,nequit fieri diuiſibile.cum ergo ſubſtantia non ſit diuiſibilis per ſe,& mutatio ſit per ſe,in ſubſtantiam, ideo ſub accidentibus illis ſubſtantia corporis Chriſti non eſt diuiſibiliter,vt ita dicam.verum in quauis particula panis,in qua fuerat ſubſtantia panis,vi conuerſionis,in ea eſt tota ſubſtantia corporis Chriſti,quæ nō eſt indiuiſibilis in ſe,imò procera, & magna in loco,in quo eſt ratione ſuarum dimenſionum.at, cum in pane hoc non ſit ſecundum modum dimenſionum ſuarum,ſed ſecundùm modum ſubſtantiæ, non eſt hic diuiſibiliter,quamuis diuiſibilis ſit;imò omnis eius quantitas, & proceritas ſub accidentibus his eſt,& ſub qualibet eorum particula,non diuiſibiliter tamen,ſed per modum ſubſtantiæ,cuius aſſeclæ ſunt, & comites; ſic eſt ibi anima Chriſti,ſanguis,diuinitas,quamuis ex vi conſecrationis non
C ſit niſi ſubſtantia corporis Chriſti. ille idem igitur Chriſtus, qui in cœlo eſt magnus,ac decorus præ filiis hominum, (eſt nanque ibi ſicuti in loco ratione ſuarum dimenſionum) ille idem, inquam, totus eſt in qualibet patticula, vbi fuerat ſubſtantia panis, non eo modo, quo eſt in cœlo, vbi in loco eſt, vbi videri poteſt, quia ratione ſuæ quantiratis ibi eſt, ſed ſecundum modum ſubſtantiæ, quæ non eſt diuiſibilis pet ſe, cæteraque ibi ſunt tanquam aſſeclæ ſubſtantiæ. quo fit, vt inquit beatus Thomas, quòd Chriſti corpus,& ſanguis,prout ſunt in Sacramento panis, & vini, neque etiam ab oculo cuiuſquam beati videri poſſent. nam ſubſtantia non eſt per ſe ſenſibilis,ſed ratione accidentium ſentitur, in Sactamento verò per ſe eſt ſubſtantia,accidentia verò ſequuntur ſubſtantiam,& ibi ſunt per modum ſubſtan-
D tiæ. Hæc noſtro operi inſtituto ſint ſatis de difficillimis quæſtionibus his. Nunc pauca quædam dicenda ſunt de miniſtro huius Sacramenti, & de accedētibus ad illud. miniſter ſacerdos eſt,qui habet characterem Chriſti,per conſecrationem Epiſcopi. is ſemper dummodo intendat conficere cotpus, & ſanguinem Chriſti,conficiet,verba ea proferens, quæ diximus ſuprà formam eſſe huius Sacramenti,Hæc de poteſtate ſint dicta. Verùm,ſi indigne conficiat conſcius ſibi mortalis culpæ, ad perniciem ſui cnnficiet.Item, ſi degradatus,aut excommunicatus, ſeu ſuſpenſus, irregulariſue cofecerit,ad interitum ſui conficiet.Item,ſi conſtitutus in hæreſi,aut vbi interdictū loco cuipiam fuerit ſacris,in caput ſuum cōficiet. Oportet etiam vt ſeruet ritum Eccleſiæ in cōſecratione huius Sacramēti,Miſſam celebrādo.Accedētes ve-

rò puros eſſe oportet ab omni mortifera culpa. nec audiēdi ſunt illi, qui purāt poſſe differri confeſſionē peccatorum mortaliū cum intentione, ac propoſito cōfeſſionē faciendi, præſtituto ab Eccleſia tēpore, etiā ſi nulla neceſſitas vrgeat, etiam ſi habuerint copiam ſacerdotis, cui poſſint confiteri. purgandus eſt animus, habenda eſt à ſacerdote abſolutio, ne iudiciū nobis manducemus, & bibamus, vt inquit Paulus apoſtolus primæ Cor. c. vndecimo, ita dicunt omnes Theologi, quidquid imaginati ſint quidā iuniores. oportet etiam non eſſe excommunicatum, & eſſe ieiunum, qui accedit. Vis huius Sacramenti eſt augere gratiam, & fouere, non dare habenti, qui ſibi ſit conſcius, imò perniciem illi affert. verùm, ſi quis nō haberet gratiam, quam habere ſe putat, & dum confidit venerationi, accedit, conſequitur gratiam, E hoc tamen per accidens fit. valet etiam ad abolenda peccata venialia, ſaltem quoad culpam, nam actus ille fidei per charitatem operantis, culpam venialium delictorū delet. præſtat etiam nobis robur ad peccata vitanda, quatenus auget gratiam. non tamen inſtitutum fuit hoc Sacramentum ad hoc potiſſimum, vt peccatum deleat, ſed vt augeat gratiam, ac nutriat; ex qua robur præſtatur, non particulare quoddam, vt in chriſmatis vnctione, ad confeſſionem, ſcilicet, fidei pertinens, ſed commune quoddam ad ſuſtinendam humanam infirmitatem ne labatur, ſed hinc robur capiat. nullam conſecrationem confert hoc Sacramentum. nam, vt ſupra dixi, conficitur hoc Sacramentum non vſu materiæ, ſed conſecratione, vſus verò poſterior eſt, nec Sacramentum eſt, ſed vſus Sacramenti, quo nutritur, & fouetur ſpiritualis vita. G quo fit, vt præſupponat in accedente vitam. Cum etiā ſignificet corpus myſticum Chriſti, id eſt, Eccleſiam, ſupponit quoque accedentem eſſe in Eccleſia non ab ea excommunicatum. is ergo qui ſibi eſt conſcius mortalis culpę, ſeu excōmunicationis adfingit falſitatē Sacramēto; ideo grauiſſime peccat. Apud fideles vſus huius Sacramenti duplex eſt, ſacramentalis, ſcilicet, & ſpiritualis. in ſumptione ſignorū ſenſibilium conſiſtit ſacramentalis vſus, qui bonis, & malis communis eſt. Spiritualis verò eſt per fidem, & charitatem, qua credimus in eo contineri, ac paſsionem eius, qua redempti ſumus in eo referri; ac amamus, & veneramur tam magnam eius erga nos charitatem, ac vouemus ei⁹ corporis membrum eſſe. hic vſus ſolum bonorum hominum eſt, & angelis huius Sacramenti vſus, neq; aliquibus conuenit, qui incorporei ſunt, & inuiſibiles; fruūtur attamē ſemper re huius Sacramēti, Chriſto, in quā, nō Sacramēto corporis aut ſanguinis Chriſti. Laïcis Eccleſia Latina dat H ſub ſpecie tātū panis, ad multa vitāda ſcādala, ſacerdos verò pro populo, cui⁹ perſonā gerit, ſanguinē ſumit, verùm quoniā diximus præter rē cōtentam in hoc Sacramēto ſignificari corpus Chriſti myſticū, id eſt Eccleſiā, quoniam tota hæc res bene intelligi non poteſt, niſi prius explicuerimus noſtrū ſacrificium; hoc enim Sacramentum eſt etiam ſacrificium, & in Miſſa offertur Deo ab Eccleſia Catholica, qua de re à Lutheranis noſtra hac tempeſtate tam magnæ contentiones ortæ ſunt, idcirco non ab re futurum putamus, ſi qua altius repetemus de hoc noſtro ſacrificio. Verùm fruſtra

conabimur

A conabimur de noſtro ſacrificio agere, niſi prius intellexerimus quid ſit ſacrificiũ, quod video multos ignorare, qui tamẽ frequenter in ore habẽt ſacrificium noſtrum & Miſſam. Paucos etiam inueni authores, qui bene prodiderint ſcriptis ſuis, quid nam ſit ſacrificium. ex omnibus, quos ego legi, Auguſtinus mihi videtur hanc totam rem explicuiſſe in libro decimo de ciuitate Dei, quem authorem potiſſimum ſequemur. Sacrificium duplex eſt, interius & exterius. exterius ſenſibile illud ſignũ eſt eius, quod Deo offerimus, & eſt, vt inquit Auguſt. Sacramentũ ſacrificij interioris. interius verò ſacrificiũ, nihil aliud eſt, niſi noſtri ipſorũ oblatio Deo, vt ei inhæream⁹, cuius tantũ participatione felices eſſe poſſumus. hoc eſt ſacrificiũ interi⁹ cuius
B Sacramẽtũ eſt ſacrificiũ exteri⁹. quo fit, vt in ſcripturis ſacris, in prophetis inquã, & in pſalmis ſæpenumero dicat De⁹, ſibi nõ placere ſacrificia exteriora, quibus nõ indiget, reprehẽdens, ſcilicet illos, qui ſuperſtitioſe Deũ colebãt, putantes ſe feciſſe ſatis, ſi frequentia Deo ſacrificia offerrent exteriori, ſcilicet, cultu, parum ſolliciti interioris. hac etiam de cauſa Dæmones ſuperbi, & maligni, qui diuinam ſibi venerationem appetunt, volunt ſibi ſacrificia fieri, non vt inſipientes quidam putabant, ob id, quòd delectentur nidore pecorum, aut eo veſcantur, vt ſæpe eſt apud Homerum; ſed quoniam interius ſacrificium, quod ſoli Deo debetur, in exteriori illo ſacrificio ſibi offerri volunt, vt homo illis inhæreat, & non Deo. hæc eſt ſacrificij diſtinctio, & definitio, quam in eo, quem citauimus libro, Auguſtinus optime omnium explicat. Hoc fundamento iacto propius ad rem noſtram accedamus. Cum
C igitur ea, quam diximus, ſit ſacrificij ratio, fieri non poteſt, vt donec ſumus inimici Dei, nos Deo offeramus, vt illi tanquàm ſummo bono inhæreamus. peccatori enim dixit Deus, vt in pſalmo 49. quare tu enarras iuſtitias & aſſumis teſtamentum meum per os tuum: igitur oportet vt reconciliati Deo nos ipſos illi offeramus. Cum autem hæc reconciliatio eſſe non poſſit niſi per Chriſtum, & per ſacrificium illud, quo ſe ipſum Deo patri obtulit Chriſtus, imò nos omnes, & totum humanum genus, in ſe ipſo, id eſt, in homine, quẽ aſſumpſerat, obtulit Deo. idcirco cùm nos vnum ſimus facti cum ipſo per fidem, & charitatem diffuſam in cordibus noſtris, ſicuti ipſe in ſuo illo vnico ſacrificio, quo reconciliauit nos Deo, ſe ipſum, & totum humanum genus
D in homine, quem aſſumpſerat obtulit Deo: ita nos eius, ſcilicet, corpus vniuerſa Eccleſia offert Deo Chriſtum repræſentans, & recolẽs memoriam paſſionis eius, & ſe ipſam per Chriſtum Deo offert, vt illi inhæreat ſummo bono, cuius participatione fiat beata, & fœlix. & quoniam noſtris temporibus res eſt in magna cõtrouerſia, & Lutherani vrgent Catholicos, dicẽtes Miſſam eſſe ſacrificium, tanquàm qui aboleant meritum paſſionis Chriſti, dicentes hoc nouum commentum eſſe, non ab re putamus eſſe ponere verba Auguſtini in capite vigeſimo decimi huius libri de ciuitate Dei. inquit ibi ſanctiſſimus hic, doctiſſimus, & antiquiſsimus author. Vnde verus ille mediator, in quãtum formam ſerui accipiens, effectus eſt mediator Dei, & hominum. homo Chriſtus Ieſus, cum in forma Dei ſacrificium cum patre

ſumat, cum quo & vnus eſt Deus, tamen in forma ſerui ſacrificium maluit E
eſſe, quàm ſumere, ne vel hac exiſtimatione quiſpiam exiſtimaret cuipiam ſacrificandum eſſe creaturæ. per hoc & ſacerdos eſt ipſe offerens, & ipſa oblatio, cuius rei Sacramentum, eſſe voluit quotidianum Eccleſiæ ſacrificiũ, cum ipſius corporis ipſe ſit caput, & ipſius capitis ipſa ſit corpus, tam ipſa per ipſum, quàm ipſe per ipſam ſuetus offerri. Hæc ad literam ſunt Auguſtini verba, in quibus expreſſe eſt, quòd Chriſtus voluit noſtrum ſacrificium, id eſt Eccleſiæ, eſſe Sacramentum, id eſt, memoriam illius ſacrificij, quo ſicuti Eccleſia oblata eſt per Chriſtum caput, ita ipſe per ipſam eſt ſuetus offerri. offert ergo Eccleſia in ſuo ſacrificio Chriſtum, offert etiã ſe ipſam in Chriſto. Hoc expreſſe dicit Auguſtinus in decimo illo libro capite ſexto. Hoc F
eſt ſacrificium Chriſtianorum. Multi vnum corpus ſumus in Chriſto, quod etiam Sacramento altaris fidelibus noto frequentat Eccleſia, vbi ei demonſtratur, quòd in ipſa oblatione, quam offert, ipſa offeratur. Offert igitur in Chriſto ſe ipſam Deo Eccleſia, & hoc eſt ſacrificium Eccleſię. Quòd autem ita offeratur Chriſtus, vt recolatur memoria paſſionis eius, & non cœnæ, prӕterquàm quòd hoc euidenter oſtendi poteſt ex conſcratione panis, & vini ſeorſũm, tanquàm coporis, & ſanguinis ſeparati, quod fuit in paſſione, verba Chriſti hoc ſignificant; verba Pauli expreſſe oſtendunt. Nam apud Mat. c. 26. Chriſtus dixit de ſanguine, Qui pro vobis, & pro multis effundetur, quod in paſſione factum fuit; ac ſubdit, hoc facite in meam commemorationem, & Paulus apoſtolus primæ Cor. c. vndecimo expreſſe hæc inquit. G
quotieſcunque feceritis, mortem domini annunciabitis donec veniat. Quid clarius? Quid illuſtrius? Verùm ignari hi dogmati Eccleſiæ Romanę, & vniuerſalis, ac ſuperbi impingunt nobis, quòd dicamus Miſſam eſſe ſacrificium propitiatorium, ad remiſſionem peccatorum tam pro viuis, quàm pro defunctis, quaſi opus illud operatum ſacerdotis æquiparetur Chriſti paſſioni, & quòd nobis remittantur peccata non tantum per Chriſti oblationem, & vnum illud verum ſacrificium, ſed etiam per opus operatum ſacerdotis. improbant quòd Chriſtum offeramus tanquàm impium cultum, & non ſentiunt in ſingulis orationibus nos offerre Deo Chriſtum, cum dicimus, per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum &c. Nonne hoc facere docemur, cum docti ſimus ſolum mediatorem eſſe Chriſtum, & quidquid Deo placet, in H
illo placere? vnde etiam totum canonem tanquàm impium abſtulerunt. mira certe violentia eſt, magnus impetus ſuperbiæ, pręſertim ſi acciderit in hominibus ſuapte natura elatis. addunt præterea inuocationem ſanctorum in canone eſſe impiam. idque auſi ſunt nullius authoritate nixi, inconſultis Epiſcopis vniuerſis Catholicis. De Romano Pontifice nihil dicam, cum tamen præcipue de eo dicere oportuerit, vt pote, ad quẽ referẽdæ ſunt quæſtiones difficiliores de fide; de hoc nihil dicã: ne obiiciãt mihi, me loqui in gratiã, ſed vnuſquiſq; per ſe facile exiſtimare poteſt, cui⁹ pudoris ſit antiquiſſimũ morẽ totius Eccleſiæ propria authoritate mutare, vt neq; videãtur hęſitaſſe. Nos paucis reſpõdebim⁹ calũniis horũ hominũ, qui nihil habẽt pẽſi. Primũ dicimus

A mus nullũ authorẽ Chriſtianũ ex vetuſtioribus,neq; ex iunioribus, qui præcipui ſit nominis,dixiſſe Miſſam eſſe ſacrificiũ ex opere operãtis ſacerdotis, quo veluti æmulo ſacrificij Chriſti ſacerdos nobis mereatur remiſſionem peccatorum; hoc tamen inculcant hi in auribus populorum,& gẽtium;imò Ambroſius in libro de Sacramentis, Auguſtinus cõtra Fauſtum manichæũ, in libro de ciuitate Dei locis,quos adduximus,dicunt,quòd in Miſſa fit memoria & commemoratio illius vnius ſacrificij,quod Chriſtus obtulit. Quid plura?nonne in canone dicimus , ſuſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offerimus ob memoriam paſſionis,reſurrectionis , & aſcenſionis Ieſu Chriſti domini noſtri.Item, hoc facite in meam commemorationem,
B vnde & nos ſerui tui memores venerandæ paſſionis &c. Ecce expreſſe dicimus,quòd memoriam facim' paſſionis Chriſti,per quod vnum ſacrificium reconciliati ſumus Deo . Quòd ſi quæſierint , an ex Miſſa contingat aliqua reconciliatio,& remiſſio viuis,& defunctis,dicimus, quòd remiſſio ad duo referri poteſt. ad culpam,ſcilicet & ad pœnam , cuius remanemus rei etiam poſt abolitionem culpæ.ſi de culpa mortali,inquam,quæratur,reſpõdemus, quòd propiciatio facta per Chriſtum,cuius in Miſſa fit memoria , exiſtenti in peccato mortali poteſt prodeſſe, & ad ipſum attingere per modum precis;Quamobrem,in canone cum mentio fit de viuis,& de defunctis orat ſacerdos,vt perſpicue intueri poteſt quicunque legerit canonem . nec huiuſmodi peccatoribus viuis,inquam, alio modo poteſt applicari remiſſio facta
C per Chriſtum. quæ preces maximam vim habere credendæ ſunt , cum fiant in Miſſa,in qua ſacerdos gerit perſonam totius Eccleſiæ,eaſque offert in ſacrificio, quo Eccleſia Chriſtum, & ſe per Chriſtum Deo offert,quas orat offerri per manus ſancti angeli ad ſublime altare Dei.ſi autem loquamur de remiſſione pœnæ in viuis, & defunctis,ſeu de gratiæ augumento;in viuis dico,quòd valet.primum modo ſuperius dicto , ſcilicet,ratione precum , quæ efficaciſſimæ eſſe putandæ ſunt in Miſſa ; ideo & apud Græcos,& Latinos iã à primordio Eccleſiæ inſtitutę fuerunt preces in Miſſa pro defunctis. locupletiſſimus teſtis Auguſtinus in confeſſionum libro,cum loquitur de obitu Monachæ matris ſuæ,in libro de cura agenda pro mortuis; vbi de orationibus,de eleemoſynis,& de ſacrificio altaris loquitur,tanquam de his,quibus
D præcipua ſuffragia præſtentur defunctis.item, remittitur vtriſque pœna pro deuotione,fide,& charitate vniuſcuiuſque,ſic enim dicitur in canone,quorum tibi cognita eſt fides,& nota deuotio,& itã dicit beatus Thomas in tertia parte,illis valere. offerentis etiam deuotio valet : ſed hoc pertinet ad precum vim.Item,valet ſpeciatim his qui ſeſe offerunt ſacrificium Deo per eũ ſacerdotem.Illi enim veluti propinquiores memoriæ paſſionis Chriſti, magis participes fiunt illius meriti , & ſatiſfactionis factæ per Chriſtum . Hoc nobis inſinuat antiquus mos Eccleſię.nam poſt ſymbolum fidei,quicunque circunſtabant,offerebant.item pro defunctis fiebant oblationes, vt ex ſacris canonibus facile conijcere poſſumus,cum nonnullis eorum prohibeatur,ne pro quibuſdam defunctis caperentur oblationes,quas omnes veluti hoſtiã

Deo offerebat ſacerdos. Ecce, quonam pacto particulari, & priuato in ea E
Miſſa, præter oblationem totius Eccleſiæ, cuius ſunt membra, quidam tam viui, quàm defuncti, ſeſe offerunt Deo, & fiunt ei ſacrificium, quare veriſimillimum eſt eos etiam participes fieri ſatisfactionis factę per Chriſtum, peculiari etiam, & priuato quodam modo. Hęc eſt Catholicę Eccleſiæ doctrina, hæc continetur in canone; non nefanda illa, quam nobis impingunt, nos, ſcilicet, profiteri Miſſam, opus, ſcilicet, illud ſacerdotis eſſe ſacrificium, quod æmuletur paſſionem Chriſti, per quod nouum ſacrificium ſacerdos nobis mereatur remiſſionem peccatorum. Quis hoc dicit? Quis hoc ſentit? nullus profecto ſanæ mentis. at diſplicet eis, quòd in canone inuocentur ſancti. Dicunt quòd hoc eſt nouum commentum. vide quorſum progrediatur ſuperbia! illud etiam impingunt Eccleſiæ Catholicæ, quòd inuocet ſanctos, veluti alteros deos, & hoc pacto ferè decidat in idololatriã. Vide quàm nullum pudorem retineat inuidia, & maleuolentia. ab hoc poſtremo incipiam. Nonne docemur in ſacris literis, Deum laudari in ſanctis eius, vt in pſalmo C L. nonne multa oſtendit ſæpius miracula in ſanctorum ſuorum laudem. Certiſſimi, & grauiſſimi teſtes ſunt Auguſtinus, & Ambroſius, cum vterque adeſſet Mediolani, inuentis corporibus Geruaſij, & Protaſij martyrum, cæcum illuminatum fuiſſe, vt innumera alia taceam. Eccleſia nõ colit ſanctos, vt alteros Deos, ſed vt Deo plenos, vt membra Chriſti, eorumque precibus petit à Deo adiuuari. De priori verò, quòd dicunt nouum commentum, quòd memoria Martyrum fiat in canone, illud primò notandum nobis eſt. G
Sacrificium hoc, quod agitur in Miſſa eſſe ſacrificium vniuerſalis Eccleſiæ, cuius pars adhuc peregrinatur in terris, alia verò in cœlis fruitur Deo. Vna hęc Eccleſia eſt, vna ciuitas Dei, vt inquit ſæpius Auguſtinus: Cur igitur nõ decet in ſacrificio vniuerſalis Eccleſiæ mentionem facere ſanctorum, ſicuti fit mẽtio & viuorum & defunctorum omnium. Quàm autem vetuſtum ſit hoc, videre poterit qui legerit Auguſtinum, qui in libro vigeſimo de ciuitate Dei inquit hæc ad verbum notata. Neque enim piorum animæ mortuorum ſeparantur ab Eccleſia, que nunc eſt etiam regnum Chriſti. alioqui nec ad altare Dei eorũ memoria fieret in communione corporis Chriſti. idem dicit in libro vigeſimo ſecundo eius operis. Græca etiam natio nomini Latinorum ſatis infenſa, nonne in Miſſa compoſita à Baſilio, & Chryſoſtomo de H
ſanctis mẽtionem facit, imò pro eis dicit ſe ſacrificium offerre. Verùm, iam longius digreſſi ſumus à negocio inſtituto. Cum igitur de Euchariſtiæ Sacramento, & ſacrificio Miſſæ, in qua fit eius conſecratio, ſatis hactenus tractatum ſit, finem faciamus huic ſecundo libro.

LIBER

LIBER TERTIVS.

De Sacramento Pœnitentiæ. CAP. I.

B NN HOC libro aliud de Sacramentorum genus aggrediēdum eſt; nam ea,de quibus hactenus actum eſt, pertinēt ad proſperum vitæ ſpiritualis curſum, quo progredimur à prima baptiſmatis gratia, ad gratiam vberiorem, ſeu à ſpirituali generatione ad incrementum,& fomētum ſpiritualis vitæ.verùm, quoniam donec mortalem vitam agimus, nec adhuc peruenimus ad perfectum, & firmum ſtatum vitæ ſpiritualis, retrocedere poſſumus facile, & à vita ſpirituali decedere; idcirco ab optimo vitæ chriſtianæ inſtitutore præſtita nobis fuere Sacramenta quædam veluti me-
C dicamenta;quibus ægritudo animi contracta expelli queat,& perfecta ſanitas inſtaurari.Duo ſunt huiuſmodi Sacramenta, pœnitentiæ, inquam,& extremæ vnctionis.prius de pœnitentia,poſtmodum dicemus,de extrema vnctione. Pœnitentiæ Sacramētum veluti ſecundà tabula eſt poſt naufragium innocētiæ illius,quam baptiſmatis virtute adepti fueramus.& ne inſtitutum ab initio huius opuſculi modum deſeramus, ſicuti in mortali vita, in qua à Domino peregrinamur, interdū incidimus in grauiſſimas ægritudines,quæ certiſſimam nobis eſſent perniciem allaturæ, niſi medicamenta à Deo optimo nobis præſtita fuiſſent, quibus mederi poſſemus, & opem ferre labanti naturæ;ita in hac ſpirituali vita,in quam per Chriſtum, & baptiſma generati ſumus,antequàm(vt dixi)perueniat ad immobilem,& firmum ſtatum, plu-
D rimæ ægritudines mortiferæ, noſtra culpa nobis accidunt, quibus ſanandis inſtitutum fuit pœnitentiæ Sacramentum. nam quemadmodum cōtra peccatum originale, quod eſt vitium naturæ, datum nobis fuit Sacramentum baptiſmatis(nec refert,ſi in adulto vi baptiſmatis remittātur etiam alia quæcunque peccata, vt diximus in ſuperiore libro, quoniam nunc loquimur de eo,quod per ſe eſt,& primum reſpicit baptiſma)ita inſtitutum fuit Sacramēmentum pœnitentiæ ad abolitionem peccati mortalis.de veniali vero,quoniam gratiæ,& charitati non repugnat,non oportuit rationem haberi in Sacramentis inſtituendis.nam Sacramenta contra peccatum inſtituta gratiam conferunt;ideo ea peccata reſpiciunt, cum quibus gratia conſiſtere non poteſt. verùm ex actu voluntatis, quo in Deum fertur charitate incitata, & ei

diſplicet quidquid officere ei poſſit,ne tota feratur in Deum,abolentur peccata venialia. qui motus voluntatis ſemper in nobis fit, cum Dei charitas,& gratia diffunditur in cordibus noſtris per ſpiritum Sanctum. ſic igitur abolentur per Sacramenta peccata venialia, ſed veluti per accidens,& non primò.vt ergo redeamus vnde digreſſi ſumus, Sacramentum pœnitentiæ inſtitutum ad abolitionem peccati, ſuam habet & materiam, & formam,ſicuti alia Sacramenta omnia. verùm alia eſt ratio materiæ in hoc Sacramento, ab ea,quæ inuenitur in aliis, præſertim hiſce, de quibus hactenus tractauimus. nam in aliis omnibus & materia,& forma diſtinctæ quædam res ſunt ab eo, qui Sacramentum ſuſcipit;in Sacramento vero pœnitentiæ nulla eſt alia materia prætetquàm operationes, & actus pœnitentis, qui materialis pars ſunt huius Sacramenti. quòd ſi quis dixerit peccata etiam eſſe huius Sacramenti materiam, fatebimur vtique peccata eſſe Sacramenti huius materiam, non eam tamen, quæ ſit pars Sacramenti,neque eam, quam ſanet, & ſanctificet; ſed eam,quam deſtruat,& aboleat; nō diſſimili ratione,qua morbus eſt materia medicinæ,& pharmaci. actus ergo pœnitentis ad abolitionem peccati ſunt materia,id eſt materialis pars huius Sacramenti.forma vero eſt abſolutio, quæ fit à ſacerdote. verùm, quoniam Sacramentum eſt viſibile ſignum illud, ſub quo arcanum latet inuiſibile, non erit ab re ſi prius quo ad materiam vtrunque exponamus,deinde quo ad formam. quantum ad materiam pertinet,illud in primis nobis præfandum eſt.quamuis peccato mortali perdamus animæ vitã, Deum, inquam,qui habitat in cordibus noſtris per charitatem, quam tollit peccatum mortale, ſicuti auerſio à corpore lucido lucem tollit;longe etenim eſt diuerſa ratio charitatis, & virtutum moralium: nam hæ habitus quidam animi ſunt comparati actu, ideo per peccatum nō tollitur virtutis habitus, at charitas veluti lumen eſt dependens omnino à Dei bonitate,à qua,cum primum oculos auerterimus, amittimus diuinum lumen,diuinam vitam,ac recidimus in noſtras, & nobis inferiores tenebras, ſed de his ſatis.igitur vt dicebam,quamuis peccato mortali aboleatur animi vita, tamen quia ſumus adhuc in Sacramentis Eccleſiæ, & Deo conſecrati per baptiſma, in nobis remanet & ſi non vita, ſemen tamen quoddam vitæ ſpiritualis,quo excitetur animus oportet ad vitę germinationem.huius incitationis primus motor, primuſque author eſt Deus, qui niſi cōuerterit nos, viribus noſtris tantùm ad eum nequimus conuerti. motus autem hic animi pœnitentis,cum fuerit completus,pertinet ad pœnitentiam animi virtutem, ſiue prodeat ab habitu, vel ſine habitu fiat. non enim hoc in quæſtione verſari volumus. incipit igitur hic motus à peccati deteſtatione, ſiue ob timorem pœnæ,qui ſeruilis eſt timor,ſiue ob peccati turpitudinem, quam lumine naturali intelligere poſſumus. poſtea ſequitur motus fidei,qua credimus diuinis promiſſis,vt ſcilicet paratus ſit miſereri ei, qui per Chriſtum, & eius Sacramenta, ad eum conuerſus fuerit. hinc rurſus incipit peccator non tantum deteſtari peccatum,& pœnitentiam agere,quòd peccauerit;verum etiã & abſtinere in futurum à peccato ſtatuit pro virili; & inſuper proponit Deo pro,

A pto modulo ſuo ſatisfacere, adeundo ſacerdotem, humiliter cõfitendo peccata, quæ fecit, & parendo iudicio ſacerdotis in ſatisfactione facienda, rationabili, ſcilicet, & poſſibili; nã ſi ſecus eſſet, iam non eſſet voluntas ea conformis diuinæ voluntati. Quam ſatisfactionem ſcit per ſe nihili futuram, ſed quoniam innititur ſatisfactioni factæ per Chriſtum, cui aſſimilamur ſatiſfactione hac quantulacunque; ideo etiam fructiferam, & vtilem ſibi putat. motus hic eſt pœnitentiæ virtutis, quæ pars eſt iuſtitiæ commutatiuæ, illius, inquam, quæ delet culpam mulcta, & pœna. verùm differt pœna à ſatiſfactione, quia pœna nolenti infligitur, ſatisfactio vero fit à volente, iuxta iudicium tamen, & arbitrium illius, in quem peccatum eſt. igitur impoſita mul-
B cta à ſacerdote, qui gerit Dei perſonam, quam volũtarie peccator ſubire paratus eſt, dicitur ſatisfactio. hic ergo pœnitentis actus eſt veluti materia in hoc, de quo agimus, pœnitentiæ Sacramẽto; quæ vim habet ad remiſſionem peccati veluti ſecundariam. nam prima conſiſtit in abſolutione ſacerdotis, quæ eſt huius Sacramenti forma. huius rei Sacramentum eſt ſignum ſenſibile, exterius actus, ſcilicet, pœnitentis, acceſſus ad ſacerdotem, genuflexio, peccatorum confeſſio, ſatisfactio impoſita. hæc omnia pertinent ad materiã huius Sacramenti. abſolutio ſacerdotis eſt forma, quæ habet vim, quam ſignificant verba prolata ad abſolutionem, & remiſſionem peccatorum, ſicuti Chriſtus pollicitus eſt, cum Apoſtolis, & diſcipulis dixit prout habetur in Euangelio Ioannis cap. 20. accipite Spiritum Sanctum, quorum remiſeritis
C peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta ſunt eis. ex hac ergo Chriſti promiſſione, & poteſtate ſacerdotibus tradita, abſoluit ſacerdos, poſtquam peccata ex ore confitentis cognouerit; ſeu retinet, ſi ita viſum fuerit; fungitur etenim officio iudicis. verba verò abſolutionis enuncians profert: ſuntque hæc neceſſaria, vt multis videtur; ego te abſoluo in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti. quidam vero putant etiam ſi addita non fuiſſet inuocatio trinitatis, abſolutionem in illis verbis cõſiſtere, te abſoluo, ſeu ego te abſoluo. magis tamen mihi placet priorum ſentẽtia, quæ etiam tutior eſt. peccata verò ea tenemur confiteri, quæ mortalia ſunt; quamuis nonnulli Theologi addant etiã venialia, cum quiſpiam mortalibus caret. verùm Scoti ſententia mihi valde probatur. non diffitemur confeſſionem venialium
D etiam bonam eſſe, & eorum culpam dimitti ex abſolutione; verum nos ex præcepto non teneri ad confeſſionem venialium ſentimus. Abſolutioni annexus eſt tractatus de poteſtate clauium, & de clauibus, de iuriſdictione, de indulgentiis, de excommunicatione, ſuſpenſione, ac de interdicto; quibus annexus eſt etiam tractatus de purgatorio. verùm, antequam aggrediamur tractationem de rebus propoſitis, ſoluendæ nobis ſunt nonnullæ dubitationes. prima pertinet ad inſtitutionem huius Sacramenti, an, ſcilicet, ſit de iure diuino, & à Chriſto inſtitutum; alia de partibus huius Sactamẽti, an, ſcilicet, conſtet ex tribus illis partibus, quæ paſſim vulgatæ ſunt eſſe partes Sacramẽti pœnitentiæ, contritione, ſcilicet, confeſſione, & ſatiſfactione. Quantum ad priorem quæſtionem, nulli dubium, quòd illi, qui putant Sactamentum pœ-

nitentiæ quoad materiam, & formam, non eſſe de iure diuino, cōtradicunt E
Euangelio.nam Ioannis cap.vigeſimo eſt locus, quē paulo ſupra citauimus, Chriſtus inſuflans in ſuos diſcipulos dixit. accipite Spiritum Sanctum, quorumcunque remiſeritis peccata, remiſſa ſunt eis, & quorumcunque retinueritis retenta ſunt eis. idcirco alij dixerunt abſolutionem, quæ eſt forma Sacramenti pœnitentiæ, eſſe de iure diuino, ſed neque confeſſionem, neque ſatisfactionem eſſe de iure diuino. verùm nunc eis reſpondetur de confeſſione, nam de ſatisfactione poſterius dicemus. quo nam pacto poteſt ſacerdos fungi officio, & poteſtate data ſibi à Chriſto, niſi peccata intellexerit, neque ab alio liceat ea inquirere, aut ſuſpicari? hoc enim pertineret potius, cum licet, ad forum iudicij, quàm ad forum conſcientiæ. oportet ergo, vt à pœnitēte ea intelligat, quòd eſt eius confeſſio. nōnulli dicunt, & Lutherani huius F
erant ſectæ, quòd illis verbis Chriſtus non dedit ſacerdotibus poteſtatem vllam, ſed tantum officium; quare putant ſatis eſſe ſacerdoti fateri ſe peccatorem eſſe, is vero officium habet abſoluendi. horum ſententia clarius luce meridiana contradicit Euangelio Ioānis loco paulo ſupra citato, in quo pariter fit mentio de remiſſione, & retentione peccatorum. item in collatione clauium Petro, fit mētio apud Matthæum.cap.16. & de ſolutione, & de ligamento perſpicuum eſt. igitur, illis verbis ſacerdotes iudices conſtitui, qui iudicium certum nullum afferre poſſunt, niſi ſciuerint, & cognouerint quorū ſint dimittenda, & quorum ſint retinenda peccata. Nonnulli putant neceſſe eſſe, vt is, qui voluerit ſubire iudicium ſacerdotis, & obtinere ab eo abſolutionem, vt peccata ſua confiteatur. verùm inquiunt, ex ſacris literis non conſtat, quòd hac tantum via pateat nobis aditus ad recōciliationem cum Deo, G
& ad obtinendam remiſſionem peccatorum, ſicuti de baptiſmate conſtat, niſi quis renatus fuerit ex aqua, & ſpiritu ſanct, &c. Scotus in quarto ſententiarum conatur oſtendere ex nullo ſacræ ſcripturæ loco hoc nobis conſtare. tenet tamen ob authoritatem Eccleſiæ ſentiendum eſſe confeſſionem auricularem, inquam, eſſe de iure diuino. mihi certe ſubtilitas, & diligentia Scoti hoc loco non ſatis probatur. nollem inieciſſet hunc ſcrupulū. beatus Thomas in quarto ſententiarum adducit locum vnum, cum Chriſtus, ſcilicet, loqueretur de his, ſuper quos ceciderat turris Silo, inquit, niſi pœnitentiā egeritis, omnes ſimiliter peribitis. & interpretatur aliud eſſe pœnitere, & aliud H
pœnitentiam agere. nam agere pœnitentiam pertinet ad exteriores actus, in quibus conſiſtit Sacramentum pœnitentiæ. pia certe eſt diui huius ſententia, & à piis mentibus amplectanda. verùm calumniari pertinax homo facile poſſet, & ad alium ſenſum trahere illum locum. idcirco his, quæ ſanctiſſimus hic, & doctiſsimus vir ſcripſit, pauca quædam addam, illud præfatus, quod & cuiuis perſpicuum eſt, & patres noſtri obſeruarunt. non tātum exiſtimare nos debere ea tradi in ſacris literis, quæ expreſſa ſunt in literis illis; verùm etiam ea, quæ deducuntur, & ſequuntur ex his, quæ prodita ſunt in literis illis; præſertim ſi vſus vniuerſalis Eccleſiæ conſenſerit. ad peccati abolitionem, neceſſariam eſſe in pœnitente contritionem, & dolorem de admiſ-

ſis in

A ſis in Deum & innumeri ſcripturæ ſunt loci, & ratio naturalis dictat, cui cõtradici non poteſt, vt in pſalmo 4. quæ dicitis in cordibus veſtris & in cubilibus veſtris compungimini. & Ioelis. cap. 2. ſcindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra. & apud Matthæum. cap. 3. pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum. innumeri alij ſunt loci de contritione. confeſſio vero quòd illi ſit facienda, qui remiſſurus eſt peccata, præterquam quòd ratio naturalis hoc oſtendit, & conſuetudo ciuilis docet; indignus enim venia eſt, qui non vult fateri ſe in quempiam deliquiſſe, ſacræ etiam literæ hoc teſtantur vt in pſalmo 31. dixi confitebor aduerſum me iniuſtitiam meam domino, & tu remiſiſti impietatem peccati mei. item, ex contrario ſenſu dictum

B eſt. vt in pſalmo 140. non declines cor meum in verba malitiæ ad excuſandas excuſationes in peccatis. illi etiam, qui à Ioanne baptizabantur in pœnitentiam, & non in remiſſionem peccatorum, confitebantur peccata ſua. hoc obſeruant Iudæi, & Mahometani ab ipſa natura docti. confitentur etenim Deo peccata ſua, à quo ſperant remiſsionem peccatorum. ex his abſque dubio ſequitur confeſsionem, & remiſsionem peccatorum, veluti reciproca eſſe, & ſibi viciſsim reſpondentia. cum igitur Chriſtus dederit ſacerdotibus inſufflans in eos poteſtatem remittendi peccatá, ſimul cum Spiritu Sancto, nulli dubium, quin præceperit pœnitentibus, qui egent remiſsione peccatorum, vt delicta ſua confiteantur ſacerdotibus. reciproca hæc etenim ſunt (vt diximus.) at dixeris, nónne poteſt Deus peccata dimittere abſq; munere ſa-

C cerdotis? poteſt vtique, poteſt etiam ſine baptiſmate gratiam conferre, & regenerationem. at dices, cur in baptiſmatis Sacramento dixit, niſi quis renatus fuerit ex aqua, & ſpiritu ſancto, &c. in hoc verò Sacramento non dixit, niſi quis ſacerdoti confeſſus fuerit. reſpondeo, baptiſmatis Sacramentum magis neceſſarium eſſe, vtpote, quo etiam infantes egeant, ideo, vt diligentes omnes facerent tum pro ſe, tum pro infantibus, illud fuiſſe expreſsius dictum in baptiſmate, quàm in pœnitentia, tum quia, cum in baptiſmate vtrunque expreſsiſſet, ſcilicet, & quod pertinet ad ſacerdotes, euntes baptizate omnes gentes in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti; & id, quod pertinet ad ſuſcipiẽtes baptiſma, niſi quis renatus fuerit, &c. non putauit in pœnitentia hoc repetendum; verùm expreſsit id, quod eſt potiſsimum, & perti-

D net ad formam. illud verò, quod reciprocum eſt, non ita expreſsit, quia reciprocum eſt, & quia expreſſerat in baptiſmate vtrunque reciprocum, ac par eſſet in hoc ratio, non putauit neceſſario exprimendum. hanc deductionem noſtram comprobat vſus Eccleſię tum Græcæ, tum Latinæ, Æthiopicæ, Maroniticæ, aliarumqne nationum, quæ omnes confitentur ſacerdoti peccata, vt impetrent veniam, & remiſsionem peccatorũ. eſt præterea alia ratio, nam nullus inimicus Dei poteſt Deo reconciliari, niſi per Chriſtum, & fidem in ſanguine eius, vt Apoſtolus dicit in epiſtola ad Romanos, Sacramenta verò operantur, & efficaciam habent à paſsione Chriſti, & per fidem paſsionis, ideo ei qui eget reconciliatione, opus eſt poſt baptiſma hoc Sacramento. id vero, quod adducunt ex capitulo. Omnis vtriuſque ſexus de pœnitentia &

remiſſione,quaſi ex eo loco habeatur inſtitutio confeſſionis;verùm niſi fuerint omnino pertinaces, nec caruerint ſenſu communi, facile intelligent eo in canone,Innocentium.3.non inſtituiſſe confeſsionem, ſed inſtituiſſe quòd ſaltem ſemel vno quoque anno omnes vtriuſque ſexus cõfiterentur proprio ſacerdoti. Hac explicata quæſtione,vt potuimus,accedamus ad alterã explicandã,de partibus,ſcilicet,pœnitentiæ Sacramẽti. Duæ ſunt huius Sacramẽti partes,ſicuti & cuiuſlibet alterius, forma,ſcilicet, & materia, forma in abſolutione eſt, & hæc eſt ſimplex vnitas, namque maxime ſequitur formam. altera eſt materia, quæ, vt ſupra diximus, eſt actus confitentis. peccata vero ſunt materia,vt morbus,quam expellit,& deſtruit pœnitentia, non illius generis materia;de qua loquimur,quæ eſt pars Sacramenti pœnitentiæ. ex hac parte ferè omnes Theologi ponunt tres eſſe pœnitentiæ partes,contritionẽ, ſcilicet,confeſsionem,&ſatiſfactionem. Scotus in quarto ſententiarum videtur ferè reiicere ſatiſfactionem.inquir enim,pœnitentem poſſe,poſtquam confeſſus fuerit peccata, & abſolutus à ſacerdote, recuſare ſatiſfactionem, etiam impoſitam ab eo,ſecũdum rectam rationem.verùm meo iudicio hoc in loco Scoti ſententia periculoſa eſt. nam ſi in ciuili republica tenemur parere iudici procedenti ſecundum formam iuris, etiam in foro conſcientiæ, eique interroganti nos etiam de delictis capitali pœna puniendis verum reſpondere,& iure impoſitam pœnam patienter ferre: longe plus debemus teneri ſacerdoti ſatisfactionem rationabilem imponenti parere. & ſi quis teneat poſſe nos recuſare ſatisfactionem impoſitam nobis à ſacerdote, videtur fateri ſacerdotem non eſſe iudicem conſtitutum à Deo in foro eo, ſcilicet,in cauſa,quæ agitur inter nos,& Deum. quòd ſi quis fateretur, difficile poſſet vitare eorum ſentẽtiam, quam ſupra reiecimus vt erroneam, ex textu Euangelij,Ioannis,c.20. ſcilicet,quòd ſacerdos in abſolutione fungitur munere quodam,& officio,ſicuti in baptiſmate conferendo;non autem agit officium iudicis,quo efficeretur,vt confeſsio ſingulorum peccatorum non eſſet neceſſaria.prætereа id,quod ſupra diximus,actus,ſcilicet,pœnitẽtis completos pertinere ad iuſtitiam punitiuam,eſſet reiiciendum.nam ſi non eſt paratus pœnam ſubire pro delicto, quomodo vult ſatisfacere? neque iñ ſatiſfactione hac ſtandum eſt iudicio ſuo,ſed eius,qui tenet locum Dei, in quem admiſſa eſt culpa omnis.his rationibus adducor, vt ſentiam longe ſaniorem eſſe aliorum Theologorum ſententiam,qui ponunt ſatiſfactionem eſſe partem pœnitentiæ,quæ in propoſito antecedit abſolutionem,præſtatur autem actu poſt abſolutionem.nec audiendi ſunt illi, qui putant deleta culpa,deleri omnem pœnam, & quòd efficimur participes ſatisfactionis factæ à Chriſto,qui ſatisfecit ſatis,ſuperque pro peccatis totius mundi, & etiam ob diuinam liberalitatem mouentur hi, quam non decenter putant remittere culpam,reos tamen pœnæ eos adhuc detinere. verùm ſentiendum eſt cum vniuerſa Eccleſia,etiam poſt dimiſſam culpam,Deum à nobis poſcere pœnam, tum quia pœnæ ſunt medicinæ,ac nobis proſunt, tum etiam quia oportet conformari nos Chriſto in patiendo, ſi ſatiſfactionis eius ſumus futuri participes

E F G H

A ticipes,inquit Paulus ad Romanos cap.8. ſi quidem compatimur,vt & conglorificemur. in multis ſcripturæ ſanctæ locis idem reperimus. ſed apertiſſimus eſt locus in ſecundo Regum libro cap. 12. de Dauid, qui poſtquam reprehenſus fuit à Nathan, quòd adulterium, & homicidium perpetraſſet,& grauiter indoluiſſet,audiuit à Nathan, tranſtulit Dominus peccatum tuum, verùm is, qui tibi natus eſt filius,morietur. His explicatis,quoniam Sacramento huic,de quo agimus,abſolutio,quæ eſt forma,rectè intelligi non poteſt,niſi agamus de clauibus, & de poteſtate clauium, ac de cæteris, de quibus ſupra fecimus mentionem, aggrediendus eſt tractatus ille. Duæ ſunt claues ordinis ſacerdotalis,clauis,ſcilicet, ſcientiæ,ſeu iudicij, & clauis exer-
B cendi iudicij, ligandi, ſcilicet, & ſoluendi. hæ claues conferuntur ſacerdoti in conſecratione cum ordine ſacerdotali, & pertinent ad forum hominis cum Deo. clauis ſcientiæ, & iudicij prior eſt, quæ non ſic accipienda eſt,vt referatur ad ſcientiam, & diſciplinam, quam habent eruditi homines, qui propterea etiam rectè iudicant; ſed referenda eſt ad poteſtatem iudicandi ex officio,&,vt ita dicam, ex magiſtratu, quem gerunt. multi ſunt peritiſſimi Iuriſconſulti, qui ex ſcientia rectè iudicare poſſunt; attamen cum non ſint iudices, non habent iudicandi poteſtatem. econtra multi iudices imperiti habent iudicandi poteſtatem,carent tamen ſcientia. clauis ergo hæc referenda eſt ad poteſtatem, non ad ſcientiam. attamen cenſendi ſunt indigni hac claue, qui ignari ſunt, ſicuti de iudicibus in ciuili ſcientia diceremus.
C Altera vero, quæ eſt clauis ligandi, & ſoluendi pertinet ad executionem iudicij facti, qua vel ſoluit, vel ligat ſi non ſoluit, ſi ita ei videbitur debere fieri,vel ſimul ſoluit, & ligat; ſoluit vtique à culpa, & à reatu pœnæ æternæ; ligat verò pœnæ ſatisfactionis,quam pœnitenti imponit. verùm; quoniam ſacerdos hæc facit,vt miniſter Dei, & Chriſti, miniſter verò eſt organum animatum, ac organum vim non habet, niſi quatenus mouetur ab authore, & cauſa ſuperiori; vtique ſi ſacerdos non nitens diuinis legibus, & ratione ſoluerit quempiam, non tamen propterea ſolutus erit, in foro conſcientiæ, inquam,eò quod ſubtraxerit ſe à regula ſuperiori,cuius eſt organum. ex his etiam apparet ſigillum confeſſionis, quod in nullo caſu poteſt frangi; nam Deus peccata tegit, quæ peccator confitetur; ideo debent tegi, & non pan-
D di à Sacerdote; qui etiam iurare poſſet ſe nihil eorum ſcire, cum ea audierit, non vt homo, ſed vt vel Deus,vel vt miniſter Dei, vt tegantur peccata, non vt pandantur. Duæ hæ claues pertinent ad ordinem; verùm actus, & vſus harum clauium,indiget præter ordinem etiam iuriſdictione. non enim ſacerdos poteſt abſoluere,præterquàm ſubiectum ſibi,non alienum. is verò ſubiectus ei eſt, in quem iuriſdictionem habet. in caſu tamen neceſſitatis quilibet ſacerdos poteſt confitentem abſoluere, etiam non ſubditum, quia eo in caſu efficitur ſibi ſubditus; neque opus eſt,vt iterum confiteatur proprio ſacerdoti,quia etiam ſacramentaliter,vt ita dicam,eſt abſolutus.hoc verò non contingeret ſi laïco confiteretur. nam cum laïcus non poſſet ſacramentaliter eum abſoluere, quamuis Deo ſatisfiat illa confeſſione, ſi pericli-

tatus is fuerit, attamen ſi euaſerit periculum, debet ſacerdoti conſiteri. hæc E de clauibus ordinis. Sequitur vt de iuriſdictione dicamus, & de clauibus iuriſdictionis, quæ vtique ſecundæ quædam ſunt claues. nam poteſtas ordinis eſt in foro hominis, ad Deum; ideo, primæ, & præcipuæ claues ſunt illæ, quibus reſeratur, & clauditur aditus hominis ad Deum. iuriſdictionis vero poteſtas pertinet ad ſpirituale forum, quod eſt hominis ad Eccleſiam. Idcirco claues hæ ſunt ſecundariæ. poteſtas ordinis à Deo eſt, & quilibet ſacerdos cuiuis alteri par eſt, non vnus ſuperior, alter inferior in ſacerdotio; nec Papa maiorem vim habet in conſecrando corpus Chriſti, quàm minimus ſacerdos, ſimiliter abſoluendo in foro conſcientiæ, niſi in caſibus reſeruatis, quod pertinet ad iuriſdictionem, vt infra dicemus. at in iuriſdictione magna eſt F imparitas, vt ex Euangelio colligi poteſt; nam meo iudicio poteſtas ordinis remittendi, & retinendi peccata data potiſſimum fuit poſt reſurrectionem omnibus diſcipulis ſimul, non vni præ alteri. dixit enim Ieſus poſtquam inſufflauerat in eos, vt narratur apud Ioannem cap. 20. accipite Spiritum Sanctum, quorumcunque remiſeritis peccata, remittentur eis, & quorūcunque retinueritis, retenta ſunt eis. ſimiliter omnibus dixit in conſecratione corporis, & ſanguinis ſui. hæc facite in mei commemorationem; omnibus ſimul, non vni præ aliis. poteſtas vero iuriſdictionis meo iudicio potiſſimum data fuit in collatione clauium apud Matthæum cap. 16. quæ primùm data fuit Petro, deinde aliis diſcipulis omnibus, poſtquam data fuerat Petro. dixit etenim Petro poſt grauia verba, dabo tibi claues regni cœlorum, &c. dixit G poſtea diſcipulis omnibus, quæcunque ligaueritis ſuper terram, &c. apud Matthæum cap. 18. infra, vbi ex antecedentibus perſpicuò poteſt colligi locutum fuiſſe præcipue Dominum de poteſtate iuriſdictionis; inquit enim clare ſuprà, ſi Eccleſiam non audierit, ſit tibi ſicut Ethnicus, & Publicanus, quod vim habet excommunicationis; poſtea ſtatim ſubdit, amen dico vobis, quæcunque alligaueritis ſuper terram, erunt alligata etiam in cœlis, & quæcúnque ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta & in cœlis. ecce quàm perſpicuò ex contextu locutionis apparet, præcipue locutum hic fuiſſe Chriſtum de poteſtate, quæ pertinet ad iuriſdictionem, quæ potiſſimum, & primùm data eſt Petro; magno illo molimine verborum; poſtmodum data fuit Apoſtolis omnibus. nec te moueat quorundam acumen, qui inquiunt tunc H non fuiſſe datam hanc poteſtatem, ſed promiſſum à Chriſto, quòd daturus eis eſſet. nam non inquit, do tibi claues, ſed dabo: hoc etenim potius ſubtiliter dicitur, quam vere: etenim futurum illud refertur ad vſum clauiū, & poteſtatis, qua Chriſto viuente vti non poterat, neque eſt vſus. eſt etiā alius locus perſpicuus in Euangelio ſecundū Ioānem c. vltimo, vbi poſt reſurrectionem cum Dominus Petrum ter rogaſſet an amaret ipſum præ aliis, ac ter Petrus reſpondiſſet, ter quoque ei ſubdidit, paſce oues meas, paſce agnos meos, quæ paſtoris cura omnem iuriſdictionem continet, id, quod ſigillatim intuenti facile patere poteſt. de doctrina etiā fidei, quòd à Petro ad alios deduci, ac veluti deriuari deberet, eſt locus expreſſus apud Lucam cap. 22. Sathanas

A nas expetiuit, vt cribraret vos, ſed ego rogaui pro te Petre, vt non deficiat fides tua, & tu aliquando conuerſus confirma fratres tuos. diuerſa eſt ergo hæc iuriſdictionis poteſtas à poteſtate ordinis ſacerdotalis. hæc poſterior eſt à Chriſto, & omnes ſacerdotes in ea ſunt pares; ſic Epiſcopi omnes ſunt pares, quoad actiones hierarchicas. ſed de his infra dicemus, cum tractabimus de Sacramento ordinis. at poteſtas iuriſdictionis tota, quantacunque eſt, in Pontifice Romano collocata eſt, reliqui omnes ſunt ſub ipſo, eiusque poteſtatis participes. vnde Cyprianus antiquiſſimus, & præſtantiſſimus author, & martyr dicit, vnum tantum eſſe Epiſcopatum, cuius participes ſunt ſinguli Epiſcopi. hæc vero poteſtas cõmitti poteſt etiam non ſacerdotibus. ad hanc
B pertinet Excommunicatio, Interdictum, Suſpenſio, Depoſitio, Irregularitas, & Infamia, de quibus pauca quædam perſtringemus potiora, quæ ſatis ſint ad peritiam Epiſcopi. Excommunicatio definitur à Theologis, eſſe ſeparatio à communione fidelium, quo ad ſuffragia, & fructus. nam pro excommunicatis non orat Eccleſia, non dico, quòd ſi in gratia Dei fuerint, non ſint participes bonorum omnium operum, quæ in Eccleſia fiunt, ſicuti quoduis membrum viuum corporis influentiam recipit ab aliis membris, ac viciſſim reddit; iuxta id, quod dicitur in pſalmo 118. particeps ego ſum omnium timentium te, non hoc dico; ſed cum Eccleſia publica orat pro fidelibus omnibus, excommunicati excommunicatione maiori non includuntur in his, pro quibus orat Eccleſia. ideo in hac excõmunicationis definitione dicitur,
C quoad ſuffragia. additur, quoad fructus, id eſt, Sacramenta. quia excõmunicatis Sacramenta non ſunt adminiſtrãda. neq; fideles debent cõuerſari cum excõmunicatis, prꝫterquã in quibuſdã caſibus, quos ſi vellem ſigillatim recenſere, longius, quàm inſtitutũ opuſculũ exigit, oratio noſtra vagaretur. eſt prꝫterea excõmunicatio minor, quę & imperfecta excõmunicatio, qua quiſpiam tantùm arcetur à cõmunione, & participatione Sacramentorũ, non autẽ à cõmunione fideliũ, neque à ſuffragiis. ab excõmunicatione maiori, quæ pœna eſt valde grauis, abſoluere poteſt iudex, qui eam intulit, ſiue eo ſuperior, nõ tamẽ is ſuperior, qui eſt ſuperior quoad appellationẽ tantum, vt Archiepiſcopus Epiſcopo ſuperior eſt. quòd ſi non ab homine fuerit lata excommunicationis ſententia, ſed à iure, in eo, ſcilicet, caſu in quo lex præci-
D pit eum, qui quippiam peccauerit, confeſtim ipſo facto excommunicationem incurrere, poteſt abſolui à proprio Epiſcopo, niſi Pontifex ſibi abſolutionem reſeruauerit. huius generis excommunicatio cum ſit pœna, non culpa, & grauiſſima pœna, non debet infligi, niſi pro culpa, & ea quidem graui. vnde non debet inferri niſi pro peccato mortali, & eo quidem graui. hic notandum, quòd licet ab Eccleſia pœna non poſſit inferri niſi viuentibus, qui ſunt in Eccleſia militanti; nihilominus in cauſa hęreſeos excommunicari ſolent etiam mortui, & eorum oſſa effodi à ſacro cœmeterio, nõ quòd illi tunc excommunicari incipiant, ſed quòd tunc manifeſtum ſit eos fuiſſe excommunicatos. & hæc pœna medicina eſt non eorum hæreticorum, ſed aliorum, qui dedecus eorum videntes abſtinent magis à crimine hæreſeos.

viui etiam quandoque inuiti poſſunt, & debent abſolui ab excommunicatione: nam pœna eſt, non culpa, & medicinalis pœna, vt inquit Apoſtolus ad Corinthios 1. cap. 5. idcirco ſicuti probus, & peritus medicus abſtinet à medicina cum incipit nocere, ita etiam probus Prælatus abſtinet ab excommunicatione, cum obeſt. ab excommunicatione vero minori, quæ contrahitur, cum quiſpiam verſatus eſt cum excommunicato maiori excommunicatione, non tamen participando in crimine, pro quo fuerat excommunicatus, aut in diuinis, neque in contemptum, vel contra præceptum ſuperioris contumaciter; ab ea ergo, quæ ſic contrahitur, poteſt quilibet ſacerdos abſoluere. verùm complures ſunt caſus ſigillatim à Theologis, præſertim à Canoniſtis nominati, in quibus licet cum excommunicato conuerſari. perſonæ etiam certæ excipiuntur. quæ omnia & beatus Thomas in quarto ſentẽtiatum, & Archiepiſcopus Antoninus in tertia parte ſuæ ſummæ collegit. nobis ſufficiat lectorem admonuiſſe. Hoc tantum ſuperioribus addemus, quòd communicans cum excommunicato ſeu à iure, ſeu ab homine, niſi is fuerit publice denunciatus excommunicatus, non propterea excommunicationem incurrit. excipit Antoninus vnum tantum, ſcilicet, ſi excommunicatus eſſet ob percuſſum clericum, & crimen eſſet publicum, & notorium; ſic etenim videtur dicere Apoſtolus, ptimæ Cotinth. cap. 5. ſi quis nominatur auarus inter vos, cum eo nec cibum ſumere, interpretatur nanque nominatum eum dici, qui ſit publicatus. hactenus de excommunicatione. Suſpenſio verò nihil aliud eſt, quàm pœna canonica, qua clericus arcetur ab executione officij, quod ei competit; non tamen propterea eſt excommunicatus, imò eius conſuetudo nulli prohibetur. eſt etiam particeps ſuffragiorum Eccleſiæ. exequi tamen non poteſt officium, quod habet. hæc pœna clericorum eſt, ſi proprie ſumatur. quandoque tamen illata eſt etiam laïcis, vt inquit Archiepiſcopus Antoninus. Interdictum vero pœna eſt, qua plecti ſolet communitas. interdumque reſpicit locum tantum, interdum verò etiam homines. interdicitur autem quibuſdam Sacramentis, & diuinis officiis, ac ſepultura Eccleſiaſtica. cum interdicitur loco, vtrique publice diuina celebrari non poſſunt eo in loco: verùm homines ſi alibi fuerint, poſſunt diuinis intereſſe; quòd ſi fuerit interdictum hominibus, nullibi poſſunt intereſſe diuinis. poſſunt tamen vbi eſt interdictum pueri baptizari, nec negatur confitentibus pœnitentia. chriſmate etiam inungi queunt. aliorum Sacramentotum participatione interdictum eſt eis. viaticum tamen decedẽtibus non negatur. at negatur extrema vnctio etiam decedentibus. extra de ſentent. excom. c. reſponſo, & de pœnitent. ac remiſſ. c. quod in te. quidam tamen dies ſolennes excipiuntur vt Paſcha, Natale Domini, Dies Pentecoſtes, & Aſſumptio Virginis, de ſentent. excom. libro 6. c. alma. Hęc de interdicto. Depoſitio quid ſit, ex ipſa nominis ſignificatione facile poteſt intelligi. deponitur enim is, qui à ſuo gradu deiicitur in perpetuũ. Irregularitas vero eſt inhabilitas quædam, quę impedit, ne quis officiũ, quod habet, exercere poſſit, vel etiã ad illud admitti nõ poſſit. ſæpenumero irregularitas

A laritas contrahitur abſque delicto, vt illegitime natus irregularis eſt ad ordines eccleſiaſticos. bigamus etiam irregularis eſt. Infamiam autem incurrit Simoniacus conuictus. verùm diſcurere latius de his pœnis canonicis, non pertinet ad inſtitutum opus. Omnis hic pœnarum tractatus annexus eſt tractationi de clauibus, & clauium poteſtate; ea vero pertinet ad abſolutionẽ, quæ eſt forma in Sacramento pœnitentiæ. Materiam verò diximus conſtare ex tribus partibus, contritione, ſcilicet, confeſsione, & ſatisfactione. de ſatiſfactione tractatui annexus eſt tractatus de Purgatorio, & indulgentia. ſuperius diximus, quòd dimiſſa culpa, & facta cum Deo reconciliatione, adhuç ſupererat reatus alicuius pœnæ temporaneæ. nam pœnæ æternæ reatus repugnat gratiæ, & recõciliationi factæ. & hoc probauimus luce clarius ex ſacris literis de Dauid, &c. nolo repetere ea, quæ ſupra dixeram. oportet enim ſocios nos eſſe tribulationis cuiuſpiam, ſi futuri ſumus participes glorię. pœna vero omnis duplicem vim habet. nam medicina quædã eſt, dolor etenim pœnæ facit, vt nõ recedamus ab honeſto propter voluptatem, aut ob quempiam dolorem alium minorem, vt colligitur ab Ariſtotele in ſecundo Ethicorum. fit etiam per pœnam quædam recompenſatio iuſtitiæ. nam ſicuti quiſpiam genio obſequens contra legem, ſibi aliquid attribuit; ita oportet, vt præter voluntatem aliquid patiatur. hæc vero temporanea pœna innititur ſatisfactioni factæ per Chriſtum, ſicuti primæ cauſæ, & reſpondet peccato, quatenus inordinate conuertitur ad bonum cõmutabile. ſic etenim eſt contra legem naturalem. vnde etiam peccatis venialibus ob inordinatam conuerſionem, quamuis in ea non ſit auerſio à Deo, debetur tamen aliqua pœna: quòd ſi fuerit contra ciuilem legem illud idem peccatum; debebitur ei prætereà etiam pœna ſtatuta per legem ciuilem. hoc ergo poſito, poſt culpæ dimiſſionẽ, imponitur ſatisfactio, quæ ſi fuerit impoſita peccati reatui æqualis, nil amplius ſoluendum reſtat. Contritio etiam, quia dolor eſt, vim habet ſatisfaciendi; quòd ſi non fuerit æqualis, ſed inferior, & minor, id, quod reliquum eſt, ſoluendum eſt poſt obitum, eluendæque ſordes omnes, antequam perueniamus ad gloriam. Ignis, hoc, purgatorius appellatur ab omnibus. Lutherani, & quipiã alij contra cõſuetudinem, & ſenſum totius Eccleſiæ purgatorium ignem negarunt, eò quòd non ſit expreſſa mentio de eo facta in ſacris literis, nec verentur contradicere ſententiæ vniuerſalis Eccleſiæ, & antiquorum doctorum patrum noſtrorum. Auguſtinus præter locos alios, & in confeſſionibus, de obitu matris, & in libro de ciuitate Dei, propriũ opuſculum fecit de cura agenda pro mortuis, vbi adducit locum illum Machabæorum lib. 2. cap. 12. de Iuda Machabæo, qui miſit duodecim millia drachmarũ Hieroſolymã, cogitans, quòd pium eſſet orare pro mortuis. & ſubdit ſtatim, quòd etiam ſi non eſſet locus ſcripturæ, ei ſufficeret authoritas totius Eccleſiæ. Græci nónne orant pro mortuis? in miſſis eorum compoſitis à Baſilio, & Chryſoſtomo nónne fit oratio pro mortuis? idem dicit Chryſoſtomus in quodam ſuorum ſermonum. Damaſcenus tractatum peculiarem compoſuit, idem colligitur à Dionyſio in libro de Eccleſiaſtica hierarchia.

Vide quanta ſit audacia quorundam homuncionum, qui audent criſtas eri- E
gere contra ſenſum Eccleſiæ vniuerſalis,iam per tot ſecula diuulgatum. verùm in ſacra ſcriptura ſunt loci,ex quibus hoc colligi poteſt,ſi non volumus eſſe pertinaces. locus ille de Iuda Machabæo, quem ſupra tetigimus.in epiſtola Pauli ad Corinth.1.cap.3. de eo,qui ſuperædificat fœnum, ligna, & ſtipulam ſuper fundamentum, & aurum, & argentum, ſiue gemmas, & quod ignis probabit, quale ſit vniuſcuiuſq; opus, eſt etiam locus meo iudicio expreſſus.ſcio eſſe aliquos doctores, Chryſoſtomum ſcilicet, qui interpretantur eum locum de doctrina,deinde extorquent id,ſcilicet,quod ignis probabit.attamen locus ille clarus eſt,& expreſſus, ſiquis noluerit vim interpretationis alterius ei adhibere.Præter purgatorium,& damnatorum in perpetuũ F
locum,eſt puerorum Limbus, qui decedunt tantum cum originali peccato. hunc locum Auguſtinus in multis ſuorum operum locis nõ videtur agnoſcere,licet dicat,quòd leuiſſima omnium pœna mulctentur. nonnulli etiam moderni doctores videntur aſſentiri huic ſententiæ. in concilio Florentino tempore Eugenij quarti celebrato,nihil certi ſtatutum eſt.verùm omnes ferè poſteriores,Limbum puerorum poſuere. fit in ſcriptura præterea mentio de ſinu Abrahæ,in quo,in Euangelio Lucæ,c.16. dicitur fuiſſe Lazarus pauper ille.fuit pater credentium Abraham, ideo qui ſalui erant per fidem, nec tamen admitti poterant ad gloriam,nondum ſoluto peccato naturæ paſſione Chriſti,dicti ſunt fuiſſe in ſinu Abrahæ. nunc vero ſinus Abrahæ eſt vita æterna, ad quam gratia Dei perducat nos. Tractatui de purgatorio annexa G
eſt tractatio de indulgentiis. Vſus Eccleſiæ antiquus fuit,quæ ſpiritu Chriſti regitur,& ideo errare non poteſt, indulgentias cõcedere ad abluendum reatum pœnarum purgatorij.ratio vero,qua nititur hæc conceſsio indulgentiarum, eſt,quoniam, ſi qui duo fuerint, vnus vinculo charitatis efficiuntur;amor etenim,vt inquit Dioniſius in libro de diuinis nominibus, habet virtutem vnitionis,vt ex pluribus vnum faciat: poteſt ergo amicus ſoluere amici debitum,& iuſtitiæ ſatisfacere.pœnæ igitur, non quatenus medicina eſt, ſed quatenus per eam ſatisfit culpæ, & culpa pœnæ æquatur, poteſt amicus pro alio ſubiens pœnam ſatisfacere,ſibique ex charitate illa,qua pro amico ſatiſfacit, mereri. hoc ſuppoſito, cum in Eccleſia ſit ſatisfactio Chriſti, qua pro omnibus ſatisfecit, & pro totius mundi peccatis; ſunt etiam opera ſatisfa- H
ctoria ſanctorum, qui auſteram vitam egerunt, multumque laboris ſubierunt, quæ ſuperant reatum pœnæ eorum, & in vtilitatem Eccleſiæ paſsi ſunt, iuxta illud Pauli, ad Colloceſſ.cap.1.ſuppleo in corpore meo,quæ deſunt paſsionum Chriſti,pro corpore eius,quod eſt Eccleſia.ſi quis ergo reus pœnæ fuerit charitate his coniunctus, vtique ex iuſta, & pia cauſa, vt Sanctorũ, & Chriſti ſeruetur intentio, poterit is, qui Eccleſiæ propoſitus eſt,ſatisfactionẽ eam applicare. idcirco tria requiruntur ad conceſsionem indulgentiæ, in ſuſcipiente charitas, nam ſine charitate vnus non eſſet cum Chriſto,& Sanctis. in concedẽte, & dante authoritas, in cauſa pietas. vnde non poſſunt concedi pro arbitrio, & voluntate dantis, ſed ex iuſta, & pia cauſa.hu-

A ſa. huiuſce rei poteſtas omnis in Pontifice eſt; in Epiſcopis verò limitata. alij verò cum propriæ Eccleſiæ non omnino præſint, hac authoritate carent. diximus ſupra, cum Sacramentum ſit inuiſibilis gratię viſibilis forma, peccatum verò veniale non repugnet gratiæ, & charitati, nullum fuiſſe inſtitutum Sacramentum ad abolitionem peccati venialis, vt putat Thomas; quamuis Scotus teneat extremam vnctionem inſtitutam fuiſſe ad veniale peccatum delendum. verùm cum peccatum veniale repugnet actui charitatis. etenim, quamuis in peccato veniali non ſit auerſio à bono incommutabili, eſt tamen inordinata conuerſio ad bonum commutabile; ideo quædam non Sacrrmenta, ſed ſacramentalia ſunt in Eccleſia inſtituta, quibus cum ex-
B citetur animus ad peccatorum deteſtationẽ, vel ad charitatem, & amorem Dei, in quo neceſſe eſt, vt nobis diſpliceant omnia quæ impediunt nos, ne ſemper actu feramur in Deum, huiuſce omnibus ſoluitur reatus peccatorũ venialiũ quoad culpam, & ſæpe quoad pœnã, licet hoc non ſit neceſſarium. huiuſmodi verò ſunt, confeſſio illa, quæ fit in hora diei prima, & in completorio, quæ ex deuotione confitentis, & ex humilitate cofeſſionis, & ex oratione, miſereatur &c. vim habet ad remiſſionẽ venialiũ. oratio etiam dominica, ſi fuerit deuote pronunciata, cum dicimus, dimitte nobis debita noſtra, ad deletionem culpæ venialium valet. item aſperſio aquæ Sanctæ. excitatur enim his omnibus affectus animi in Deum, & in peccatorum deteſtationẽ. Præter hanc pœnitentiam, quam diximus eſſe Sacramentum, eſt etiam pœ-
C nitentia ſolennis, quæ ſub parte Sacramenti eſt, id eſt ſub ſatisfactione. hac antiqua Eccleſia vti ſolebat, nunc venit in deſuetudinem. vtebatur longa & varia cæremonia. nam pœnitentes in exordio quadrageſimæ cum ſuis preſbyteris accedebant ad Eccleſiam ad Epiſcopum, ac ingrediebãtur nudis pedibus ſacco induti, legebantur ſeptem pſalmi pœnitentiales, aſpergebantur aqua benedicta, imponebatut cinis ſuper eorum capita. deinde ſicuti Adam eiectus eſt de paradiſo, ita denunciabatur, quòd eiicerentur ab Eccleſia, & ita expellebantur vſque ad cœnam Domini; tunc recipiebantur, non tamen communicabant, neque eis dabatur pax à ſuis preſbyteris. hocque ſeruabãt ſingulo quoque anno, quouſque erant pœnitentes, donec ab Epiſcopo iterũ recipiebantur. hæcq; pœnitentia ſemel tantum poterat iniungi. ac tales mul-
D tis carebant poſtmodum priuilegiis. hæc niſi ab Epiſcopo imponi non poterat. eſt præterea pœnitentia, ſatisfactio ſcilicet, non ſolennis, ſed publica, qua nunc etiam ſolemus vti interdum, vt is, ſcilicet, qui magnũ quodpiàm ſcelus commiſit, præſertim ſi ex eò ſcandalum publicum ſit ortum, etiam publice ſatisfaciat. hactenus in ſumma de Sacramento pœnitentiæ dixiſſe ſufficiat.

POſt pœnitentiæ Sacramentum inſtitutum à Chriſto fuit, ſed promulgatũ ab Apoſtolis, Sacramentum extremæ vnctionis; qui etiam ante obitum Chriſti dicuntur in Euãgelio Mar.c.6.vnxiſſe infirmos oleo. hoc Sacramentum veluti quidam eſt apex Sacramenti pœnitentiæ, quod inſtitutum fuit ad abolendum reliquias peccati, quæ ſuperſunt, & ad infirmitatis reliquias tollendas. hæc prima vis eſt huius, de quo agimus, Sacramenti. Poſterior verò prioris aſſecla eſt, curatio ægritudinis corporis, ſi ita expedit animi bono; ſic etenim habemus, in epiſtola Iacobi c.v. infirmatur quis in vobis, aduocet preſbyteros Eccleſiæ, qui vngãt eum oleo, & oratio fidei ſaluabit infirmum, F & ſi fuerint in peccatis dimittentur ei. Idcirco datur tantum infirmis, & per modũ medicinæ. aliter verò perituris, vt à iudicibus condẽnatis, non datur hoc Sacramentum; in extremo etiam vitæ conſtitutis, ſolet hoc Sacramentum conferri, quando non videtur amplius ſpes relicta medicinæ, humanæ, his, ſcilicet, qui vel adhuc ſanæ ſunt mentis, & Sacramentum hoc petunt, vel his qui cum ſanæ fuerint mentis, habuerunt huius deſiderium Sacramenti, vt ſuperius dictum eſt, cum ageremus de baptiſmate adultorum. pueris non datur, ſicuti nec Euchariſtia, quia eget deuotione. huius Sacramenti materia eſt oleum oliuæ, ab Epiſcopo in hunc vſum conſecratum. forma verò ſunt verba prolata à preſbytero, qui huius Sacramenti miniſter eſt, proferuntur autem per modum orationis, videlicet, per iſtam ſacratiſſimam vnctionem, & per Dei miſericordiam, indulgeat tibi Dominus, quidquid per oculos deliquiſti, ſicque in cæteris locis, qui inungũtur. hi verò ſunt oculi, G propter viſum; aures ob auditum, nares, ob olfactum; os propter guſtum; manus propter tactum, & in his locis neceſſaria eſt vnctio de neceſſitate Sacramenti. quidam vngunt pedes ob vim motiuam. nonnulli etiam renes ob vim appetitiuam. hoc peculiare eſt in forma huius Sacramenti, quòd in ea vtimur oratione deprecatiua, non enunciatiua, vt in aliis Sacramentis, nec imperatiua, vt dicemus infra in Sacramento ordinis. ratio huius duplex adducitur à diuo Thoma, primò quoniam datur infirmis in extremo vitæ conſtitutis, qui videntur maximè indigere Dei miſericordia, qua oratio nititur. item quoniam actus recipientis non eſt de integritate huius Sacramẽti, nullaque fit impreſſio in materia male diſpoſita, idcirco propter indiſpoſitionem recipientis nulla fieri poteſt impreſſio, ſicque irrita eſſet vis Sacramenti. quamobrem vtitur ſacerdos oratione deprecatiua. in Sacramento autem H pœnitentiæ, quoniam actus pœnitentis ſunt de integritate Sacramenti, ideo enunciatiua oratione vtitur in abſolutione ſacerdos. in baptiſmate verò, etiã in ficte accedentibus, ſi non gratia, character tamen, & conſecratio certa recipitur, cuius vi etiam recedente fictione, adeſt gratia, hæc de forma, & materia, item de miniſtro & recipientibus, ac inſtitutione huius Sacramenti. Nolo in calce huius tractatus præterire, quibuſdam videri Dionyſium in libro de Eccleſiaſtica Hierarchia, vbi loquitur de defunctis, & eorũ exequiis, mentio-

A mentionem facere de hoc extremæ vnctionis Sacramento, cum dicit corpus oleo inungi. verùm falluntur. nam illa vnctio cadaueris erat, quòd nullius capax eſt Sacramenti, neque vlla adhibentur verba, ſine quibus veluti ſine forma nulla confici, aut conſtare poſſunt Sacramenta. ideo cæremonia tantùm quædam illa erat, qua ſignificabatur defunctum illum fuiſſe plurimis certaminibus aduerſus Diabolum, ad quæ obeunda in baptiſmate vnctus fuerat. quòd ſi quæras qua ratione de hoc Sacramento mentionem non fecerit Dionyſius. reſpondeo eadem propemodum, qua, neque de pœnitentiæ Sacramento, neque de matrimonio mentionem fecerar. eius etenim inſtitutum fuit tractare de actionibus hierarchicis, in qui-
B bus hæc Sacramenta numerari non poterant. nam purgatio potius pertinet ad doctrinam, & ſatisfactionem, & diabolicam vexationem, quàm ad abſolutionem à culpa, quam diaconus præſtare non poteſt, cum ſacerdotis ſit munus, Purgatio tamen hierarchica pertinet ad diaconum. hactenus de hoc Sacramento extremæ vnctionis. &c.

LIBER QVARTVS.

De Sacramento Ordinis. CAP. I.

HACTENVS ea Sacramenta ſunt à nobis expoſita, quæ ad ſanctificationem, & expiationem ſinguli cuiuſque Chriſtiani pertineant: verùm quoniam horum Sacramentorum omnium miniſtri ſunt Sacerdotes, & Epiſcopi, quorũ miniſterio & regeneratur vnuſquiſque in Eccleſia Chriſti ſecũdũ inferiorem hominem, & expiatur à contracta peccatorũ labe; ideo nunc eſt à nobis agendum de ordinibus Eccleſiaſticis. illudque in primis diſcutiendum ſacerdotium, ac reliquos ordines non conuenire vnicuique Chriſtiano, vt Lutherani dicere ſolebant, nixi quibuſdam Sacræ ſcripturæ locis ab eis perperam intellectis. locus eſt apud Petrum I.c.2. vos autem genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta. item in Apocalypſi c.I. fecit nos regnum, & ſacerdotes Deo. Ex his locis nonnulli parum eruditi volebant deduci omnibus Chriſtianis ſacerdotium conuenire, adeo, quòd etiam fœminis. verùm quàm fallantur præter vſum Eccleſiæ, & rationem, innumeraſque authoritates ſcripturæ ſacræ, res ipſa, & loci illi eos docere poterant, aliud eſſe ſacerdotium, quod omnibus Chriſtianis conuenit, qui in baptiſmate vncti ſunt, & aliud hoc quod nos ſacrum ordinem appellamus. ſicuti apud Hebræos, à quibus locum illũ ſumpſit Petrus, quamuis omni populo dictum fuerit, vos regale ſacerdotium; attamen erat priuatus ordo ſacerdotalis, qui pertinebat ad trahentes originem ab Aaron, neque etiam omnes erãt Reges, ſicuti Dauid; quemadmodum neque Chriſtiani omnes ſunt Reges, quamuis dictum ſit omnibus regale ſacerdotium. verba beati Petri, quæ ſequuntur, indicant quo pacto ſimus omnes ſacerdotes. nam ſubdit, offerentes ſpirituales hoſtias Deo. ecce, quomodo ſumus ſacerdotes, quia offerimus Deo hoſtias ſpirituales, cordis affectũ, orationes, eleemoſynas, cęteraq; bona opera. nã talibus hoſtiis promeretur Deus. ecce, quo pacto omnes ſumus ſacerdotes. ſic omnes ſumus Reges, ſi prauis affectibus fuerimus dominati. ſed pluſquã par erat morati ſumus in hac ſtulta ſententia exploranda. Veniamus ad exponendum hoc ordinis Sacramentum. Ordo eſt ſignaculũ quoddam, ſeu ſacrum ſignum, quo ordinatis traditur

A ditur ſpiritualis poteſtas, & officium. Ordo hic ſumitur, non pro reſpectu
& habitudine quapiam, ſed pro gradu. nam in ſuperiori gradu ſupra populum conſtituti ſunt clerici, ſic dicimus ſenatorium ordinem. hoc Sacramentum non eſt inſtitutum ad expiationem, imò expiati per pœnitentiam, tantum digne accedunt ad ſacros ordines: augetur tamen gratia, & infirmitati, quæ ſolet contingere in exercendis ſacris muneribus, remedium adhibetur. confertur præterea conſecratio, ſiue character ſicuti in baptiſmate, & confirmatione, quem quidam interpretantur eſſe ſignaculum illud, ſeu ſacrum ſignũ. verũ & character, & etiam viſibilis illa cæremonia, qua clerici ad hũc ordinẽ aſſumũtur, recte potuit fuiſſe dicta ſignaculũ ſeu ſacrũ ſignũ. nã Sa-
B cramentũ, eſt inuiſibilis gratiæ, viſibilis forma. conſecratio hæc potiſſimum eſt in hoc Sacramento ordinis Eccleſiaſtici. nam inſtitutum fuit non ob maiorem ſanctificationem ſuſcipientium ordines ſacros, ſe ob id potiſſimum, vt conſecrati miniſtri eſſent, ac medij inter Deum & populum. ſunt in hoc quoque Sacrmento materia, & forma, quemamodum in aliis Sacramentis: non tamen omnino ſimilis eſt in hoc, & in aliis ratio materię, & formę. ideo vt à forma incipiamus, Epiſcopus in conferendis ordinibus, nõ vtitur enunciatione, ſed modo imperatiuo. inquit enim, accipe poteſtatem &c. nam in aliis Sacramentis, cum traduntur, ſacerdos ſeu Epiſcopus tantum miniſter eſt, & inſtrumentum: in hoc verò, cum Epiſcopus tradat poteſtatem, quam habet, imò minorem, vtitur etiam modo imperandi, inquitque, accipe &c.
C materiæ quoque in hoc Sacramento, aliquo pacto ratio eſt diuerſa à materia aliorum Sacramentorum. nam in aliis materia efficientis vim habet, vt aqua in batiſmate, ſic oleum in chriſmate. in hoc verò Sacramento materia, ſunt inſtrumẽta, quib' vtũtur in eo ordine exiſtẽtes, vt claues, Vrcei, cæteraq́; id genus. qnamobrem in hoc Sacramento lõge potior vis eſt in forma, quàm in materia. quo fit, vt in nonnullis Sacramentis vaſa tradantur conſecrata nõ ab Epiſcopo, ſed à Diacono. miniſter eſt Epiſcopus, qui habeat iuriſdictionem, quamuis minores ordines conferantur ab Abbatibus, & per cõmiſſionem Papæ poſſint conferri à ſacerdotibus quibuſcunque. Maiores verò ordines ab Epiſcopo tantum conferri poſſunt, adeo, quòd per commiſſionem Papæ ſimplex ſacerdos non poſſet conferre diaconatum, & ſacerdotium.
D item, ſubdiaconatum, vt inquit beatus Thomas in quarto ſentẽtiarum libro. verùm de his infra, cum agemus de Epiſcopatu. ſuſcipientes verò, primùm neceſſe eſt, vt ſint baptizati. nam omnium Sacramentorum ianua eſt Baptiſma, vt ſupra diximus: adeo, quòd ſi non baptizatus ſuſciperet quempiam ordinem, neceſſe eſſet, vt baptizaretur, ac rurſus conſecraretur, quoniam baptiſmate confertur eſſe, & viuere vita Chriſtiana, ut ſupra diximus, vt extra de preſbytero non baptizato. oportet etiam vt ſint confirmati, & ordine quodam ordines ſuſcipiant, ſcilicet, vt non prius ſuſcipiant ſuperiorem ordinem quàm ſuſceperint inferiorem; quòd ſi ſecus factum fuerit, oportet, ſi nõ fuerint confirmati, vt confirmentur, quòd ſi ordine inferiori nõ fuerint initiati, vt initientur; non tamen propterea debent repetere conſecrationem

ordinis ſuſcepti,quòd in præterito baptiſmate fieri oportebat, vt diximus. E
Debent etiam accedentes ad ſuſcipiendos ordines purgati eſſe per pœnitentiæ Sacramentum, non tamen neceſſarium eſt, adeo quòd non purgati etiam non accipiant characterem, & ordinem ſacrum. Hoc Sacramento confertur ſuſcipienti ſua ſacramentalis gratia,qua magis idoneus fit ad functionem illius muneris. augetur etiam prior gratia, ac propterea adhibetur peccato remedium,& robur ad reſiſtendum. verùm,vt ſupra tetigimus,magis reſpicit hoc Sacramentum peccata populi expianda miniſterio ſacerdotis,quam ipſius peccata clerici,& ideo conſecratio potiorem partem habet. Ordines Eccleſiaſtici ſeptem ſunt.quatuor,ſcilicet,minores & tres ſacri,qui hoc,ſoli, nomine appellantur, non quòd minores etiam non ſint ſacri, ſed F
quòd his initiati ſolummodo admittuntur ad tãgenda vaſa ſacra, in quibus corpus,& ſanguis Chriſti continetur,patenam,ſcilicet,& calicem. minores ordines ſunt oſtiarius,Lector,Exorciſta,Acolytus.hi ordines non impediũt matrimonium contrahẽdum,imò ſi contrahant, erunt clerici coniugati:aduertendum tamen,quòd de conſuetudine Eccleſiæ eſt,quòd donec vxorem habent,ſuſpendantur ab executione officij, illi ordini debito.horum officia ferè manifeſta ſunt ex eorum nominibus. nam Oſtiarius præpoſitus oſtio templi, excludit excommunicatos, & interdictos à ſacris, admittit autem cæteros. item arcebat pœnitentes energumenos, & catechumenos ab aſpectu ſacrificij corporis, & ſanguinis Chriſti. Lectoris officium eſt legere populo libros veteris teſtamenti, in quo figuræ ſunt,& Prophetiæ Chriſti. Exorciſtæ adiurabant immundos ſpiritus ab energumenis, qui vexabantur. G
Acolytus poſtremo, qui & ceroferarius, afferebat lumina ad Euangelij lectionem in ſacris Miſſarum:affert etiam vinum,& aquam in vaſculis,eáque offert ſacerdoti Miſſam dicenti, vnde quodammodo attingit officium ſubdiaconi. nam quamuis Acolyti non attingant vaſa ſacra ſacrificij, offerunt tamen ſacerdoti materiam,& ſi non ſanctam,quæ tamen ſit ſanctificanda ad ſacrificium.vnde puto eos fuiſſe appellatos Acolytos,vel quia arceri nõ poterant,quin accederent ad ſacerdotem,vel quia aſſequebãtur ſtatim ſubdiaconum.Acolytum,ſcilicet,quaſi Acoluthum. priores horũ actiones reſpiciunt verum Chriſti corpus,ſecũdariæ populum.Oſtiarius admittit dignos, & excludit indignos à corpore Chriſti.Lector verò in Figuris, & Prophetis H
Chriſtum,& Chriſti ſacrificium nuntiat. Exorciſta Energumenum dignum facit,expellendo Dæmones,ad communionem corporis Chriſti. Acolytus affert materiam ſanctificandam in corpus & ſanguinẽ Chriſti. ordine ſolebãt hæc ſingula fieri à ſuis quæque ordinibus,nunc omiſſa eſt priſca illa cõſuetudo.hos minores quatuor ordines, ſequũtur tres maiores,qui etiã ſacri appellãtur,Subdiaconus,ſcilicet,Diaconus,& Sacerdos.dicuntur hi ordines ſacri, quia accedũt ad ſacra propinquius aliis,tangereque eis licet vaſa ſacra, quod nõ licet inferioribus ordinibus.hi omnes votũ faciũt caſtitatis ſolẽne; quamobrẽ cõtrahere matrimoniũ nõ poſſunt;& ſi cõtraxerint,irritũ eſt propter votũ ſolenne factum.Quo in loco notãdum eſt, Votũ caſtitatis quod-

dam

A dam ſimplex eſſe, quoddam ſolenne, & publicum. ſimplex Votum eſt, quando quis Deo vouet ſe ſeruaturum caſtitatem, & acturum vitam continentẽ. hoc Votum impedit matrimonium contrahendum, & reus fit, qui cõtrahit, fidei fractę; non tamen fit irritum matrimonium poſtquam contractum eſt. at, Voto publico, & ſolenni, quale fit in Religionis profeſſione, & in ordinibus ſacris ſuſcipiendis, non tantum impeditur matrimonium contrahendũ, verumetiam contractũ dirimitur, ſed de hac re plura inferius, cum dicemus de Sacramento matrimonij. Redeamus ad ſacros ordines. Primus eſt Subdiaconus. huic priſcis temporibus non erat annexum Votum continentiæ. viſum poſterioribus fuit, cum tãgat vaſa ſacra Subdiaconus, pertinere etiam B ad hunc ordinem munditiam caſtitatis. mundi eſtote, & mundamini, inquit ſcriptura, vt Eſa. c. 1. qui fertis vaſa Domini. ordo hic, quantũ ad corpus Domini, verum quod primò reſpiciũt ordines Eccleſiaſtici, officium habet ſubminiſtrare Diacono vaſa ſacra, vnde etiam nomen accepit, vocatuſque fuit Subdiaconus. ad corpus verò Chriſti myſticum, ad Eccleſiã, ſcilicet, & populum Chriſtianum munus habet legere doctrinam Apoſtolicam in epiſtolis Apoſtolorum contentã, ſicuti Acolytus, & fert cereos ad lectionẽ Euangelij, quæ populo fit: & in miſſæ celebratione affert vrceolos, quibus continetur materia Sacramenti nondum conſecrata. poſt Subdiaconum, eſt Diaconus, qui primus miniſter eſt. huic licet tãgere vaſa ſacra, cum in eis eſt materia conſecrata. vnde antiquitus Diaconi diſpenſabant populo ſanguinem C Chriſti, quando eo more vtebatur Eccleſia, vt ſub vtraque ſpecie communicatio fieret populo corporis & ſanguinis Chriſti. legit etiam populo Diaconus Euangelium, in quo continetur doctrina tradita à Chriſto immediate, non per Spiritum exiſtẽtem in Apoſtolis. Dionyſius in libro de Eccleſiaſtica Hierarchia, cum faciat mentionẽ de Epiſcopo, de presbytero, & de Diacono, non tamen expreſſe mentionem facit de Subdiacono, & de ordinibus inferioribus. verùm ex eius dictis colligitur fuiſſe Diaconorum, id eſt, miniſtrorum diuerſos ordines; inquit enim ſelectos miniſtros aſſiſtere ſacerdoti in Miſſarum ſolennibus, alios verò ad fores templi, ſicque ad alia munera obeũda. poſt Diaconum eſt Sacerdos, qui ad verum Chriſti corpus ſummã habet poteſtatem. nam conficit conſecratione corpus Chriſti, quod eſt Sa- D cramentum omnium Sacramentorum. hæ præcipuæ ſunt actiones horum trium, ſeu etiam quatuor ſuperiorum ordinum, quæ directe ſpectant ad verum corpus Chriſti, & ad illud ordinantur. habent præterea hi ordines, vt tetigimus etiam ſupra, aliquas actiones, quæ reſpiciunt corpus Chriſti myſticum, id eſt, Eccleſiam, & populum Chriſtianum, quatenus idoneus fit ad Euchariſtiæ ſumptionẽ. Et quia, vt à Philoſophis accepit beatus Thomas, eiuſdem agentis eſt diſponere materiam ad ſuſceptionem formæ vltima diſpoſitione, & formam inducere, ideo ad ſacerdotem pertinet abſoluere, & remittere peccata, vt ſcilicet, abſolutus ſit maximè idoneus ad ſumptionem corporis Chriſti, & etiam corpus Chriſti conficere; ideo, cum vtriuſque officij poteſtatem accipiat in huiuſmodi conſecratione, characterem cum

accipit in ſuſceptione calicis,qui ei traditur cum vino,& patena, quæ datur E ei,cum hoſtia non Saera. Diacon⁹ verò,quia ei nō traditur in vaſis ſacris aliqua materia,vt ſacerdoti, & vaſa ſacra tāgere etiā Subdiacono licet,credendus eſt ideo accipere characterem in manus impoſitione, qua in re præeminet eius cōſecratio cōſecrationi Subdiaconi. actio ſecunda Diaconi ſpectās ad populū,eſt lectio Euāgelij,vt diximus. Subdiaconi prima actio,eſt oblatio vaſorum ſacrorum Diacono,& per illum ſacerdoti.ſecūda legere populo doctrinam Apoſtolicā, & vtriuſque officij in conſecratione poteſtatem accipit.attamen in ſuſceptione vaſorum ſacrorum vacuorum tamen characterem,& conſecrationem capit. Acolytus primā actionem habet afferendi vrceolū ad ſacrificiū,qui ei datur in conſecratione vacuus,Subdiacono verò F plenus.actio ſecunda eſt ferre cereos,& lumina,ad expellēdas animi,& mētis tenebras,ideo datur ei in conſecratione Cereoferarius. conſecrationē tamen accipit in ſuſceptione vrceoli: tres alij ordines ferè diſtinctam non habent actionē,quæ eſt ad verum Chriſti corpus pertinens, ab ea,quam habēt ad corpus myſticum,id eſt,ad populum, præterquàm cum in tēplo,quo populus conuenit ad Miſſarū ſacra,Oſtiarius omnino expellat indignos,Exorciſta certo tempore Energumenos,quibus præeſt,Lector verò Catechumenos,qui etiā ſæpe in conciliis appellātur audiētes,& pœnitentes. quos quædam Conciliorum Decreta in nonnullis delictis coniungunt audientibus. Hæ actiones reſpiciunt corpus Chriſti,quatenus exercentur in Miſſarum ſacris;tamen præcipue reſpiciunt populum,neq; ſatis perſpicue poſſunt diſtingui.hi ſeptē ſunt ordines Clericorum in Eccleſia. verùm infra minores ordines eſt Corona,ſeu Tonſura, & ſupra maiores eſt Epiſcopatus, Archiepiſcopatus,Primas,ſeu Patriarcha,& Pontifex Romanus.quantum ad clericalem coronam, tenet beatus Thomas in quarto, quòd non ſit ordo. & recte. nam, cum ordo ſit ſignaculum, quo ordinatis traditur & ſpiritualis poteſtas, & officium, ac per coronam nulla tradatur poteſtas & officium clericis, vt patet ex his, quæ ab Epiſcopo recitantur, cum clericum tondet.nam aſciſcitur tantum in clerum,& ad diuina obſequia,ſpiritualemque vitam, nullum tamen officium, nec poteſtas ei propterea traditur.corona ergo non eſt ordo, ſed eſt aditus & veſtibulum ad ordines, ſicut ſponſalia ad matrimonium. At de Epiſcopatu magna eſt quæſtio, an ſit ordo necne. H Magiſter ſententiarum in quarto ponit tantum ſeptē ordines, ſacerdotemque ſummum facit,deinde numerat quaſdam in Eccleſia dignitates vt Epiſcopatum, Archiepiſcopatum,Primatem &c.beatus Thomas,item,in quarto tenet, quòd propriè capiendo ordinem,Epiſcopatus nō ſit ordo,quia poteſtas ordinis primò reſpicit corpus Chriſti verum, ſupra quod Epiſcopus non habet quapiam in parte maiorem poteſtatem ſimplici ſacerdote,ſi verò ordo capiatur pro officio ſupra myſticum corpus,ſic Epiſcopatus dici poterit ordo,ſed impropriè.attamen contra magnam dubitationem facit, quia poteſtas ſpiritualis, ſi non eſt ordinis, eſt iuriſdictionis Epiſcopalis, ergo poteſtas eſſet iuriſdictionis.ex quo ſequitur,quòd munera Epiſcopi poſſent committi

A committi exequenda non Epiſcopo. ſuperius diximus de vnctione chriſmatis, quòd presbyter ex commiſſione Papæ poteſt conferre chriſma; de minoribus ordinibus diximus, quòd conferri poſſunt ab Abbatibus; quamobrem poteſtas Epiſcopi in ea re non eſt ordinis, ſed potius iuriſdictionis. verùm, quia committi non poteſt, niſi ſacerdotibus, non autem diaconis, ſicuti ea, quæ ſunt tantum iuriſdictionis, vt excommunicatio, indulgentiæ &c. idcirco ſuperius diximus, eſſe huiuſmodi facultatem mediam inter iuriſdictionis facultates, & ordinis. verùm poteſtas illa Epiſcopi cōferendi ſacros ordines, nulli poteſt committi, neq; ab alio, quàm ab Epiſcopo poſſunt cōferri, quia propinquiſſime reſpiciunt corpus Chriſti; ſicuti ergo vt inquit item beatus
B Thomas in quarto, ſolus ſacerdos, qui poteſt conficere verum corpus Chriſti, poteſt etiam abſoluere in foro conſcientiæ, & facere pœnitentem idoneū ad ſuſcipiendum corpus Chriſti; ita hi ſacri ordines præſertim præſbyteratus, cum habeant immediatum reſpectum quēdam ad verum corpus Chriſti, non poteſt committi hoc munus alteri, quàm Epiſcopo. ex quo videtur ſequi, quòd poteſtas hæc ſit ordinis, & non iuriſdictionis. verùm, ſi huic rationi conceſſerimus, & dicemus Epiſcopatum ordinem eſſe, & ſuperiorem ſacerdorio, ab eoque diſtinctum, confeſtim maior quædam quæſtio oritur. nam ſi diaconus nondum presbyter conſecretur in Epiſcopum per ſaltum, vt habetur extra de presbytero ordinato per ſaltum, accipiet hic characterē, & conſecrationem Epiſcopi, cum non ſit presbyter, poterit igitur facere ea,
C quę ſunt illius ordinis; igitur poterit conſecrare quempiam in presbyterum, cum tamen ipſe non ſit presbyter, quod videtur valde abſurdum. nimirum quæſtio hæc eſt valde implicata, verum, vt reor, Durandus in quarto optime eam ſoluit. putat ipſe Epiſcopatum eſſe ordinem, non tamen diſtinctum à ſacerdotio, ſicuti ſacerdotium diſtinguitur à diaconatu, ſed ſicuti perfectum in eodem genere differt ab imperfecto, ſicuti in humano genere puer à viro, nam ſacerdos eſt imperfectus Epiſcopus, & Epiſcopus perfectus ſacerdos. nam perfecti eſt poſſe facere tale, quale ipſum eſt; imperfectum verò hoc non poteſt; vir poteſt virum alium generare, quod puer non poteſt; ita Epiſcopus poteſt ſacerdotem conſecrare, quod ſacerdos non poteſt. ex quo ſequitur, quòd is, qui non eſt presbyter, non poſſit in Epiſcopum conſecrari; ſicuti fieri non poteſt vir, qui prius non fuit puer; quòd ſi conſecraretur
D nullam reciperet is conſecrationem, ſeu characterem, & ideo fungi munere Epiſcopi non poſſet, ſed oporteret, vt is conſecraretur prius in ſacerdotem, ac poſtmodum iterum conſecraretur in Epiſcopum. hæc Durandi ſententia mihi ſummopere probatur. Canoniſtæ verò tenent Epiſcopatū ordinē eſſe ſupra ſacerdotiū. & quia nō ſatis acutè hæc intelligūt, eorum complures, vt refert Abbas Panormitanus extra de presby. ordin. per ſaltum tenent, quod Diaconus ordinatus in Epiſcopum per ſaltum, oportet vt conſecretur in presbyterum, non tamen iterum conſecrandus eſt in Epiſcopum, ſicuti de ſubdiacono diceremus ordinato per ſaltum in presbyterum, ſed in his rebus authoritas Canoniſtarum non eſt magni facięda. Epiſcopus

ſupra ea,quæ poteſt ſacerdos facere,poteſt nouẽ. nam poteſt Clericos ordii E
nare,Virgines benedicere,Eccleſias dedicare , Clericos deponere, Synodos celebrare,Chriſma conficere,Veſtes,& vaſa conſecrare, Chriſmate vngere, excõmunicare.Quæ omnia pertinẽt ad actiones Hierarchicas in hac Eccleſiaſtica Hierarchia.nec eſt vlla actio Hierarchica,quã Epiſcopus non poſſit ex ſuo officio facere . Archiepiſcopus,Primas,& Papa habent in his iiſdem actionibus ampliorẽ poteſtatẽ,Epiſcopus magis auguſtã. quamobrem cum Epiſcopus celebrat,decem etiã ornamenta habet ſupra ſacerdotem,caligas, ſcilicet , ſandalia, crucẽ,ſuccinctoriũ,tunicam,dalmaticam,chirotecas, mitrã,annulum, bacculum.hæc de ordine Epiſcopali.nam quòd Archiepiſcopus,Primas, & Papa nõ habeant ordinẽ ſupra Epiſcopũ nullus ambigit.etenim,vt diximus,nullã habent actionẽ hierarchicam ſupra Epiſcopũ, quamuis eas obtineant ampliores.Hierarchicæ verò actiones genere tres ſunt, vt ait Dionyſius,purgare,ſcilicet,illuminare,& perficere.tres,item,ordines eas agẽtes ttes,itẽ,ſuſcipientes;Diaconi eſt purgare , Preſbyteri illuminare,Epiſcopi perficere.Infra hos clericorũ ordines,ſunt item in populo tres ordines, purgantur quidam,illuminãtur alij,tertij perficiũtur,ſeu ad perfectionẽ tendunt.purgantur Catechumeni,Energumeni,& Pœnitentes.illuminatur reliquus populus.ad perfectionẽ tendunt Monachi, quorũ,cum initiantur,cæremoniam exponit Dionyſius.Hierarchiæ item tres ſunt.Cœleſtis,inquam; poſt quam eſt Eccleſiaſtica hæc noſtra. poſtrema fuit Hebraici populi Hierarchia.prima tota ſpiritualis,nil corporeum,vel ſenſibile habens,ſed actionibus ſpiritualibus ſuperiores angeli, inferiores ducũt ad diuinas intelligentias,Deique imitationem. Iudaici populi Hierarchia tota ſenſibilis, & corporea,vtpote cuius fuerit ſcopus ex obſeruantiis illis, & cæremoniis diuertere populum à cultu idolorum,& adducere ad Dei cultum ſpiritualem.noſtra Hierarchia harum media vtriuſque pattem habet.nam cultum ſpiritualem habet expreſſum,quo,vt valemus, quamuis tenuiter, attingimus Hieratchiæ cœleſtis ſimilitudinem. verùm cum cognitio noſtra à ſenſibus pendeat,vtimur etiam ſymbolis ſenſibilibus ; qua in re ſequimur modum Hierarchiæ populi Hebraici.inſtitutio ſacrorum,& cęterorum ordinum,quantum ad ſacerdotium, in quo omnes continentur,expreſſe habetur in Euangelio, Mat. c.26. nam & cõficiendi corpus verum Chriſti dedit poteſtatem H
diſcipulis in cœna , cum dixit, hæc facite in mei commemorationem.item abſoluendi in foro conſcientiæ dedit diſcipulis, vt habetur in Euangelio Ioannis.c.20 . cum dixit, accipite ſpiritũ Sanctum, quorũ remiſeritis peccata, remittũtur eis &c. De poteſtate iuriſdictionis iã ſupra annotauimus locos. inſtitutio aliorũ ordinũ nõ ita expreſſe habetur.verùm; cũ omnes cõtineantur in ſacerdotio,fuere poſtea explicati & diſtincti Spiritu Sancto docẽte,ab Apoſtolis,qui inſtituere Diaconos,vt manifeſtũ eſt ex actibus Apoſtolorũ, ſub quibus omnes alij continentur . nam ſex ordines miniſtrãt ſacerdoti,& populo,quorum alij erant potiores, alij inferiotes,vt colligitur à Dionyſio, quem locum ſup ra citauimus.Hactenus dicta de ſacris ordinibus ſatis ſint.

De Sa-

A

De Sacramento Matrimonii CAP. II.

Poſtremum omnium Sacramentum eſt Matrimonium, quo, in Chriſtia-
no populo ſanctificantur Vir, & Vxor,eorumque coniunctio ad genera-
tionem carnalem,naturalemq́ue populi Chriſtiani,ſicuti per ſacros ordines
inſtituuntur miniſtri ad ſpiritualem generationem.in matrimonio primum
illud eſt inſpiciendum, quod veluti baſis eſt Sacramenti,ſcilicet,quòd inſti-
tutum fuit in officium naturæ ad ſobolis propagationem, eaq́ue inſtitutio
facta fuit matrimonij maxime perfecti ſecundum naturam hominis pro-
B priam. Nam cum naturale ſit omnibus animãtibus, in quibus diſtinctus eſt
vterque ſexus maris,inquam,& fœminæ, ſexuũ coniunctio ad ſobolis pro-
pagationem; non tamen idem modus eſt in omnibus, verùm pro cuiuſque
natura diuerſus. Nam in animalibus illis in quibus ad ſobolis nutritionem,
& tuitionem mas nihil operatur,promiſcua eſt coniunctio hæc, neque fœ-
mina certum marem habet,nec mas certam fœminam, ſic equorum, boum
armenta,capratum,& ouium greges venerem exercent,vt ſola fœmina pro-
lem agnoſcat,& eouſque,quoad egeat proles opera matris,poſtmodum ca-
pit eam obliuio omnis materni,filialiſq; iuris, niſi ſi quãdo quidpiam mon-
ſtri contingat, vt referr Ariſtoteles de equo illo, qui ſe ſe percipitem dedit,
poſtquàm reſciuit habuiſſe rem cum matre. in animalibus verò, in quibus
C proles indiget vtriuſque opera maris,ſcilicet,& fœminæ,non eſt ita promiſ-
cua coniunctio;verùm mas,& fœmina poſt coitum,& conceptum, ſe inui-
cem noſcunt.in compluribus auium generibus licet hoc intueri,ſimul labo-
rat vterque in conſtructione nidi, incubant ouis viciſſim, ſimul poſtquàm
pulli ſunt excluſi,dant operã vt paſcant pullos,qui poſtquàm adulti fuerint,
ac volare per ſe,ciboſque cõparare poterunt, deſtituuntur à parentibus, vt-
pote, qui functi ſint officio eis à natura iniuncto.In homine verò,qui ratio-
nale eſt animal,multarumq́ue diſciplinarum capax, & actionũ effector,non
tantũ proles indiget nutritione matris donec adoleſcat, ſed maximè eget in-
ſtitutione,itemq́ue rei familiaris copia,pro tuẽda corporis firmitate, & aliis
cõpluribus functionibus ciuilis virtutis,quę à patre liberis cõparantur.item-
D que cum homo natura ciuile ſit animal, ac prius domeſticum, quàm ciuile,
ſicuti prior eſt domus,quàm ciuitas,finis matrimonij, prout eſt naturæ offi-
cium,primus eſt generatio,educatio, & inſtitutio prolis: ſecundus verò eſt
vita domeſtica,tranquilla ſine tumultu.ideo matrimonium ſecundum natu-
ram vere perfectum debet ad vtrunque finem cõſentaneum inſtitutum eſſe;
in quo non tantum vtriuſque finis aſſequendi habita fuiſſe ratio videatur,
verùm etiam vt modo maxime commodo id fieret. idcirco oportuit matri-
monium maxime perfectum ſecundum naturam eſſe,non promiſcuũ; nam
ſic pater nõ agnoſceret prolẽ,neq; eiꝰ curã habere poſſet.itẽ,domeſticæ paci
& gubernationi nõ cõuenit,neq; etiã educationi prolis,vt vnꝰ vir plures vxo-
res habeat,inter quas rixas oriri ſit neceſſe,& pacẽ domeſticã turbari, impe-

dirique maxime prolis educationem,& inſtitutionem. quo fit, vt videamus E
animalia,in quibus vterque ſexus curam habet prolis quandiu durant, eorũ
matrimonia ad adulıam,ſcilicet, prolem,coniunctionem eſſe vnius ad vnã
tãtum. item gentiles Romani,& Græci,docente natura,ſimul vnam tantum
vxorem habere ſolitos eſſe Hiſtoriæ teſtãtur. Quòd etiam vinculum matrimonij
ſit perpetuum,quoad vixerint, ſummopere pertinere videtur ad matrimonium
perfectum:nam vbi non eſt certitudo perpetuæ ſocietatis, nunquam
eſt perfectus,& ſecurus amor, dum vterque cogitat poſſe diſſidiũ fieri.
pertinet item ad hominis naturam, quæ rationalis eſt, vt ſicuti parentes
robuſti filios paruulos,& imbecilles educarunt,ita filij viciſſim robuſti effecti,
educent parentes,eiſque vicem reddant; quod fieri nequit niſi perpetuũ F
ſit matrimonij vinculum. hæc eſt humani matrimonij perfectio naturalis,
ſicque inſtitutum fuit in Paradiſo, antequam homines primi peccatẽt. nihil
etenim niſi perfectum prima illa inſtitutione fuit à Deo inſtitutum. Hoc loco
non erit ab re,quoniam de natura matrimonij,& de perfectione eius naturali
mentionẽ fecimus,multiſque modis dicatur quippiam ſecundum naturam
eſſe,paucis hoc totum explicare,ne æquiuocatione fallamur. Dicitur
ergo aliquod naturale alicui,vel ſecundum naturam generis, vel ſecundum
naturam differentiæ propriæ,ſeu ſpeciei:verbi gratia,vti cibo,ac rebus venereis
ad propagationem ſobolis eſt naturale homini,quatenus animal eſt, &
ratione ſui generis;ſed ratione ſpeciei,& differentiæ, quatenus homo rationis
eſt compos,eſt homini naturale vti cibis coctis,& apparatu quopiã conditis,
ſic vti re venerea nõ promiſcue:nam male proles educari poſſet, etiam G
inſtitui incerto parente nata. dummodo ergo certus ſit pater,& mater, proles
poterit naſci,& educari,qui eſt primus matrimonij finis,& in hoc eſſentia
matrimonij,quod eſt naturæ officium,continetur;ita,quòd ſi hæc conditio
defuerit,nullo pacto cenſeri poterit eſſe matrimonium.& hæc eſt prima
naturæ lex in matrimonio. attamen cum non tantum primus finis ſit ſecundum
naturam,ac ea,quæ ad eum finem ſunt neceſſaria, verumetiam ea ſint
naturalia, quæ quamuis non ſint omnino neceſſaria,eiuſmodi tamen ſunt,
quòd commode ſine iis cõſequi finẽ non poſſumus. itẽ cũ ſecundus finis ſit
etiã naturalis,& ea,ſine quibꝰ aut finis ille haberi nõ poteſt, aut nõ cõmode
haberi poteſt. vxores autẽ plures impediãt exactã prolis educationẽ,& inſtitutionem, H
impediãt etiã domeſticam vitã,idque etiam diſſolutio matrimonij
faciat,ideo horum vtrunque eſt naturale,nõ tamen primi ordinis, ſed ſecundi.
quo fit vt matrimonium abſque his eſſe poſſit, imperfectum tamen,
& mancum. His conſtitutis redeat oratio vnde digreſſa eſt. Matrimonium
prima ſui inſtitutione inſtitutum fuit maxime perfectum, ſecundum naturam,
ideo fuit vnius ad vnam,& indiſſolubili copula coniunctum,quod Dominus
noſter in Euangelio ſcilicet Math. capite decimonono excellenter
interpretatur, nam in Geneſi capite ſecundo dicitur, erunt duo in carne
vna; ſi duo, vnus ergo tantum vir, & mulier vna: ſi in carnem vnam,
indiſſolubili vinculo coniuncti: quod ergo Deus coniunxit, homo non
ſeparet.

A ſeparet. ecce matrimonium maxime perfectum.verùm poſt peccatum corrupta hominis natura, & præſertim corrupta vi generatiua præ aliis, imò etiam infecta, nam ex ea trahitur peccatum originale in prolem matrimonij,ratio multum decidit à naturali perfectione: vnde multi etiam probi, & ſancti viri plures vxores habuerunt: non tamen propterea improbanda ſunt huiuſmodi mattimonia in Patriarchis,& Sanctis viris, qui intrinſeco inſtinctu, & diſpenſatione Spiritus Sancti, credendi ſunt plures vxores habuiſſe ad propagationem populi Dei,& diuini cultus.erant illa priorum matrimonia,quia nō promiſcui coitus, ſed in quibus,certæ matris,& certi patris certa proles; attamen imperfecta, & quæ multum deciderant à naturali perfe-
B ctione. Poſt legem Moſis ille ſeruatus eſt mos, vt lege permittente daretur libellus repudij: paucique leguntur habuiſſe plures vxores. apud Romanos veteres,& Græcos mos ille videtur fuiſſe,vt vnius viri vna eſſet vxor, poterat tamen à viro dimitti, ſicque nuſquam ac nullibi gentium matrimonium fuit perfectum, ſicuti ab initio fuerat à Deo inſtitutum, ad quam perfectionem naturalem ſolum per Ieſum Chriſtum fuit redactum, poſtquam eius, & Eccleſiæ coepit eſſe Sacramentū.Sed antequam ad matrimonium,quatetenus eſt Sacramentū, procedamus, pauca perſtringemus de libello repudij, qui à Moſe,teſte Domino in Euāgelio Matth.c.5.& Mar.c.10.fuit permiſſus ob cordis eorū duritiam.cōplures Theologi putant in populo Hebręo peccaſſe illos,qui vxoribus repudiatis, alias ſuperinduxerunt, nec putant ob re-
C pudium ſolutum fuiſſe vinculum matrimonij,niſi cauſa fornicationis. omnes etenim eam excipiunt.Canoniſtæ videntur ſequi hanc ſententiam.Nam opinantur,ſi infideles ſint vir,& vxor,ac repudiata muliere conuettantur,& fiant Chriſtiani,quòd vir debeat vxorem dimittere,quam habet,ac repudiatam ducere, præterquam ſi fuiſſet repudiata cauſa fornicationis; pręſupponunt etenim vinculum remanere: nam illam permiſſionem interpretantur, ſicuti mali minoris ad euitandum maius; ſic vt leges ciuiles permittunt meretrices,& fornicationes ad euitandum adulteria. attamen ſanctus Thomas in quarto exiſtimat, quòd cum perpetuum vinculum non ſit legis naturalis primi, ſed ſecundi ordinis, quòd in eo potuit diſpenſari. & licet illud,quod diximus,inquit idem author,ſit communius, verius tamen eſt, quòd quam-
D uis ob eorum malitiam præſtita eis fuerit ea poteſtas.fuit nihilominus à lege conceſſa,neque illi,qui ea lege vtebantur, peccabāt,aut quippiam contra legem faciebant.hæc Thomæ ſententia mihi magis probatur,quam mihi perſuadent verba legis Moſis,ex quibus nihil poſſumus colligere de permiſſione mali, vt meretricum permiſſio, quia ſi vinculum remanſiſſet poſt repudium,non videretur ſatis æque à Moſe ſtatutum, quòd vir repudiatam mulierem, in coniugem, iterum ſumere nōn poſſet. ſcio poſſe dici fuiſſe illud ſtatutum ad pœnam viri, qui poſt repudium vxoris, nullius mulieris vir eſſe iure poſſet; ſicuti de vxoricida,qui,vt infra dicam,legibus mulctatur,ne poſſit aliam vxorem ducere. hæc acute dicuntur, attamen ſi quis attente legat textum Moſis, Thomæ ſententiam potiorem putabit. Decretum vero

Innocentij tertij extra de diuortiis c.gaudemus,quo nituntur Canoniſtæ,factum fuit,quia ceſſauit ſtatus illius populi, & leges illæ non ſunt tenendæ vt cogentes, quin poſſit ſtatui contra eas. omiſſo repudio redeamus ad matrimonij Sacramentum, ad priſtinam illam perfectionem, quam habuerat in Eua,& Adam. verùm,antequam eius definitionem, ac proprietates inueſtigemus,operæpretiũ erit,ſi clarius explicabimus id,quod tetigimus in prooemio. Lutherani noſtra tempeſtate, qui magnos hos tumultus excitarunt in Eccleſia Dei propter alia nouæ ſapientiæ inuenta, illud etiam perſpicaci ingenio indagaſſe videntur ex verbis Apoſtoli in epiſtola ad Epheſios c.5. non poſſe colligi matrimonium eſſe Sacramentum, imò potius non eſſe. Nam cum Apoſtolis dixiſſet multa de coniunctione viri,& vxoris, ſignificareque docuiſſet coniunctionem illam,coniunctionẽ Chriſti cum Eccleſia, ideoq; viros diligere debere vxores,vt Chriſtus dilexit Eccleſiam, ſubdit, hoc autẽ magnum Sacramentũ eſt,dico autem in Chriſto, & Eccleſia.ecce,inquiunt, quòd Sacramentum non eſt in coniunctione viri, & vxoris, ſed in coniunctione Chriſti cum Eccleſia.ſuperius diximus in primo libro totius huius operis prooemio Sacramẽtum,quod Græci dicunt myſterium, ſignificare arcanum,quod ſub re ſenſibili lateret, iuniores poſtmodum appellaſſe Sacramentum rem illam ſenſibilem; & arcanum, quod latet ſub ea, vocaſſe rem Sacramenti.exponamus ergo Paulum,exponamus inquam,id eſt,iuniorum lingua audiamus eum loquentem. coniunctio viri, & vxoris ſimilitudinem habet, ſeu ſignificat, ſeu ſignum quoddam ſenſibile eſt coniunctionis Chriſti,& Eccleſiæ,quod magnum arcanum eſt,arcanum inquam, in Chriſto,& Eccleſia. Si ergo hoc arcanum ſacrum latet ſub ea re ſenſibili,quis ambigat iuxta iuniorum ſententiam coniunctionẽ viri, & vxoris eſſe Sacramentum. Explicato hoc loco Apoſtoli,accedamus ad definitionem matrimonij.Magiſter ſententiarum in quarto,definit matrimonium eſſe maritalem coniunctionem viri,& vxoris inter perſonas legitimas, indiuiduam vitæ conſuetudinem continentem.Hæc definitio eſt matrimonij perfecti ſecundum naturam, ad quam reductum eſt matrimonium in officium naturæ inſtitutum per Sacramentum Chriſti.Idcirco matrimoniis infidelium,quamuis ſint legitima,& vera matrimonia,non tamen conuenit vltima particula, quia poſſunt diſſolui, remanent enim à naturali ſumma perfectione deficientia, eò, quòd illis deeſt Sacramentum Chriſti.non enim ſignificare queunt coniunctionem Chriſti & Eccleſiæ in illis,qui ſunt extra Eccleſiam, & extra Sacramenta omnia Eccleſiæ. explicemus nunc ſingulas particulas poſitas in hac definitione.Matrimonium eſt coniunctio viri,& mulieris, non quæcunque coniunctio, ſed coniunctio maritalis. Hac particula & animorum coniunctio explicatur, & poteſtas, quam vterque habet in alterius corpora,ac mutua fides.nam maritus,quatenus maritus,habet poteſtatem corporis vxoris, non ſui; item vxor, quatenus vxor, non habet poteſtatem ſui corporis, ſed vir;fides igitur mutua,& poteſtas corporum includitur in hac particula maritalis.Poteſtas autem corporum pertinet ad prolem,quatenus definitio poſita

A ſita conuenit matrimonio inſtituto ad naturæ officium,quale eſt in infidelibus, quod tamen deciderit à ſumma perfectione naturali, in qua primum à Deo fuerat inſtitutum. vltima vero particula indiuiduam, ſcilicet, vitæ conſuetudinem continens, pertinet ad mattimonium, quatenus eſt Sacramentum Eccleſiæ Chriſti. Nam ſicuti coniunctio Chriſti, & Eccleſiæ eſt indiſſolubilis, ita coniunctio maritalis, & vinculum coniugale eſt indiſſolubile. conueniret etiam matrimonio perfectiſſimo ſecundum naturam, quemadmodum à Deo fuit inſtitutum: ſed quoniam ſumma hæc naturalis perfectio, poteſt amoueri, eſſentia matrimonij manente,nec eſt ad eam redactũ, ac firmatum matrimonium,niſi propter Chriſti Sacramentũ;idcirco ea par-
B ticula non conuenit matrimonio,niſi quatenus eſt Sacramentum.ex hac definitione colligitur,vt Auguſtinus dicit in libro de nuptiis, tria eſſe bona cõiugij, Proles,ſcilicet, & Fides, & Sacramentum, quæ coniugium honeſtant; quod non eſt ita intelligendum,quòd coniugium eſſet per ſe inhoneſtum,& honeſtum fiat ab his tribus bonis, veluti à quibuſdam extrinſecis rebus, ſed quòd hæc bona intrinſeca ſunt matrimonio. cõtinentur etenim,vt diximus, in definitione matrimonij, ſine quibus, coitus verus, inquam, matrimonij eſſet inhoneſtus,quoniam ſine his bonis mattimonium non exiſteret.coitus vero extra mattimonium eſt fornicatio, & peccatum. Quòd ſi conferas inter ſe tria hæc marrimonij bona,prout actu ſunt, Sacramentum vtique maxime omnium perfectũ eſt,tum quia pertineat ad Chriſti gratiam,tum quia
C eſt vltima differentia, quæ omnium videtur perfectiſſima eſſe. amplius ſine prole,& fide Matrimonium conſtat propter Sacramentum. verùm ſi capiatur proles & fides, non prout actu ſunt,ſed prout ſunt in ſuis cauſis, proles, ſcilicet,in intentione,& debitum ſeruandæ fidei, ſic vtique ſumpta ſunt magis ad eſſentiam matrimonij pertinentia,quia ad coniugium pertinent,vt eſt naturæ officium;hæc vero,quæ pertinent ad naturam, ſunt magis intrinſeca, quàm ea,quæ ſunt gratiæ,quæ vtique ſuperuenit naturæ.Hactenus de tribus bonis matrimonij. Sequitur poſt hæc quæſtio valde difficilis, an ſcilicet, ex Marrimonio,quod diximus eſſe Sacramentum,gratia conferatur. Magiſter ſententiarum in quarto libro, & Hoſtienſis de Sacramẽtis non iterandis dicunt,quòd ex matrimonio gratia non cõfertur, ſed ideo eſſe Sacramentum,
D quia eſt ſignum rei ſacræ, coniunctionis, inquam, Chriſti, & Eccleſiæ, non tamen eo ſanctificantur coniuges.Horum ſententia poteſt ſatis euidentibus rationibus comprobari, nam cum Matrimonium contrahatur per verba de præſenti, vt infra dicemus, ex quibus fit pactum inter virum, & vxorem,ſi hoc Sacramentum eſſet, quo conferretur gratia,vtique dotis pactio eſſet Simoniaca,cum in collatione Sacramenti,ſeu initiatione nulla fieri debeat pactio de pecunia. item ſine verbis inter abſentes poteſt Matrimonium contrahi, vbi vir abſens per internuncium contrahit cum muliere abſente; nullum autem Sacramentum confertur abſenti. amplius, inter infideles eſt verum Matrimonium, licet, non perfectum; qui nequeunt eſſe patticipes Sacramentorum Eccleſiæ Chriſti,qui,ſi conuerſi fuetint ad fidem,non contra-

hunt de nouo, ſed remanent in priori, quod incipit in eis eſſe Sacramentum poſt baptiſma, cum tamen prius non eſſet, nullum tamen fit ſignum ſenſibile nouum. His rationibus videtur ſatis perſpicue probari Matrimonium Sacramentum non eſſe, quo gratia conferatur. at contra, hoc peculiare, & proprium eſt Sacramentis nouæ legis, quòd gratiam cõferunt. quo fit, vt omnes poſteriores Theologi teneant gratiam conferri hoc Sacramento, qua coniuges ſecundum Deum operantur ea, quæ pertinent ad matrimonium, & diuina ope in eo adiuuantur. verùm meo iudicio, vt inquit Durãdus, non eadem ratione vniuoca Sacramentum dicitur de Sacramentis aliis, & de matrimonio, ſed ſecundum quandam analogiam, quam tamen non explicat. Conabor ego meum ſenſum exponere: peritiores iudicabunt, quorũ iudicio ſemper meum ſubiiciam. Alia Sacramenta, in quibus vis eſt inſtrumentaria gratiam conferendi, ſeu certum ſignum ſecundum ſe, ſunt quædam res ſenſibiles, ſub quibus latet myſteriũ, & gratia inuiſibilis; at in matrimonio id, quod eſt Sacramentum, & ex quo ſequitur gratia, eſt ſecundum ſe inſenſibile, ſed ſenſibile eſt in ſua cauſa, quæ non eſt Sacramentum, ſed eſt efficiens Sacramenti. quod vt melius intelligatur, verſabimus ex vtraque parte Matrimonium, & prout accipit ab officio naturæ, & deſinit in Sacramentum, & rurſus ab arcano Sacramenti verſus officium naturæ. Matrimonium, quod eſt officium naturæ, coniunctio, ſcilicet, maritalis, fit pactione quadam inter cõiuges, quæ pactio explicatur per verba de præſenti; verba igitur illa ſenſibilia ſunt cauſa, quæ efficit coniunctionem maritalem; quæ ſi fuerit inter infideles, eſt vtique verum, & legitimum matrimonium in officium naturæ, non tamen eſt Sacramentum, quia coniunctio Chriſti cum Eccleſia bene ſignificari nõ poteſt ab his, qui ſunt omnino extra Eccleſiam. Ecce quid primò efficiant verba, cauſa ſunt, ac efficiunt coniunctionem maritalem in officium naturæ. at ſi talis coniunctio fuerit inter fideles, eſt etiam Sacramẽtum, quia recte, & rite ſignificant coniunctionem Chriſti cum Eccleſia. idcirco in prima illa pactione, quæ Sacramentum non eſt, ſed efficit Sacramentum, poteſt fieri pactum pecuniarium. poteſt etiam fieri inter abſentes, nec oportet vt repetantur, cum coniuges infideles fidem ſuſcipiunt, quia in his non eſt Sacramentum, ſed in coniunctione maritali, quæ eſt inter fideles, deeſt tamen ei ſignificatio, vt diximus. ſed cum primum fidem ſuſcipiunt, incipit ſignificare Chriſti, & Eccleſiæ vnionem, ideoque incipit eſſe Sacramẽtum, gratiamque inuiſibilem nanciſcuntur ex maritali cõiunctione illa. non ergo vniuoca ratione Sacramentum dicitur de mattimonio, quod in ſe non eſt ſenſibile, ſed eſt ſenſibile in ſua cauſa, & de aliis Sacramentis, quæ ſunt in ſeipſis ſenſibilia. ſi rurſus incipiamus ab arcano, Chriſti, ſcilicet, & Eccleſiæ vnione, non ſignificatur illud à verbis, ſed à cõiunctione, quam faciunt verba. repetamus paucis omnem matrimonij inſtitutionem, & vim. Fuit primò inſtitutum in Paradiſo ante peccatum in officium naturæ, perfectum tamen: poſt Diluuium fuit inſtitutum in officium naturæ, & remedium concupiſcentiæ, cui ex matrimonio impoſiti ſunt certi fines, ne vagentur matrimonij iura. per Chriſtũ in

A in Euãgelio Matthæi cap.18.fuit Matrimonium reſtitutum ad primam illam perfectionē,addita vi Sacramenti,quam Apoſtolus explicauit in epiſtola ad Epheſ.c.5.in remedium etiam concupiſcentiæ, quæ adhuc in nobis multum poteſt,vt inquit Apoſtolus,primâ Cor.c.7.melius eſt nubere,quàm vri. Quæ hactenus à nobis dicta ſunt de matrimonio,pro huius opuſculi compendio, ſatis eſſe videri debent. Nunc paucis perſtringemus matrimonij impedimēta,quæ commode colligi poſſunt ex matrimonij definitione. Diximus Matrimonium eſſe ſocietatem maritalem.ſocietas verô hęc inter virum,& mulierem initur contractu,& pactione quadam;contractus vero efficiens cauſa eſt conſenſus eorum,qui inter ſe paciſcuntur:conſenſus verò, ſi cōſenſus iure dici debet,voluntarius vt ſit,neceſſe eſt; ea igitur, quæ voluntario aduerſantur,deſtruunt conſenſum,& per eum pactionem. volūtario autem,vt dicit Philoſophus in tertio Ethicorum,aduerſatur coactio,item ignorãtia. coactio igitur, & metus, qui iure dici poteſt humanus metus, impediunt Matrimonium,quia tollũt conſenſum voluntarium. item error perſonæ,vt puta,ſi vir putet Martham, eſſe Mariam, aut ſi mulier reatur Paulum, Petrum eſſe, quamuis contrahant per verba de præſenti, Matrimonium nullum eſt. item error ſtatus perſonæ,verbi gratia,ſi putat mulier eſſe liberum eum, qui ſeruus ſit,ſi mulier nō fuerit etiam ipſa ſerua,Matrimonium nullum eſt. Hic non eſt dicēdus error quiſpiam,ſi eum putet diuitem,qui eſt pauper,aut bonum,qui eſt malus, aut ſanum eum, qui eſt æger,vtique hi errores nullo pacto Matrimonium impediũt; cuius rei ea ratio eſt,quoniam is error,qui aufert voluntarium circa ea,quæ per ſe pertinēt ad ſocietatem maritalem,quæ ea pactione initur, deſtruit voluntarium quo ad ſocietatem, vt puta ſi volo inire ſocietatem cum Maria, & mihi offeras Martham, vtique per accidens contraho cum Martha, per ſe autem, quo ad meam voluntatem contraho cum Maria, ecce quòd error eſt in his, quæ per ſe pertinent ad ſocietatem, quam ineo. ſi ego item liber contraho cum ſerua,quam puto liberam, vtiq; fallor in eo,quod per ſe pertinet ad ſocietatem hanc.nō enim cum ſerua poteſt eſſe commoda ſocietas maritalis,præſertim ad tuendam rem,& conuerſationem domeſticam, neque tradi perfectè poteſtas corporis, in quod ius habet dominus.quòd vero ſit ſana,aut ægra,ſapiens,vel inſipiens, non per ſe pertinēt ad maritalem ſocietatem; ideo hic error non impedit matrimoniũ; nec etiam ſi libera ſit,quam puto ſeruam, quia ea mutatio ſtatus, potiorem & commodiorem facit illam maritalem cōiunctionem,& ſocietatē. ſi item ſeruus putet mulierem liberam, quæ eſt ſerua,error hic non facit matrimonium irritum,ratio eſt in promptu,quia non tenetur alter afferre meliorem, & potiorem ſtatum,quàm is ſit,in quo compar eſt coniugium.quòd ſi quæras circa coactionem,cur eſt,quòd in ſuſceptione baptiſmatis, cum coactus metu,inquam, etiam mortis, qui cadit in cōſtantiſſimum virum,dummodo vi extrinſeca non ſit tractus ad fontem, ſi baptizatur, baptiſmi characterem ſuſcipit, & cogendus eſt viuere Chriſtiane; in matrimonio verò omnes hæ coactiones mixtæ ex voluntario & in voluntario impediũt matrimonium.

Reſpondeo, quòd cōſenſus alio modo ſe habet in baptiſmate,& alio modo in matrimonio:nam in matrimonio,cauſa eſt efficiēs matrimonij, in baptiſmate verò conſenſus non eſt cauſa conſecrationis illius, & regenerationis, ſed cauſa Deus eſt per Sacramentum exterius; conſenſus verò eſt diſpoſitio recipientis;ideo qualiſcunque conſenſus,dummodo ſit conſenſus,facit recipientem diſpoſitum:at in matrimonio,cum conſenſus ſit cauſa efficiens matrimonij,niſi fuerit perfectus,& omnino voluntarius,vim non habet efficiēdi matrimonium. Quòd ſi iterum roges,an is,qui non coactus aliqua ratione,dolo tamen,fictis verbis de præſenti conſentit,an is matrimonium cōtrahat,& cōſenſus ille efficiat matrimonium. Nimirum nulli dubium eſt,quin in foro Eccleſiæ, quæ non iudicat de occultis, ſed de his, quæ apparent,matrimonium contractum cenſebitur.Quòd ſi quæras in foro cōſcientiæ quid ſentiendum,beatus Thomas,& alij quos vidi, tenent quòd is non contraxit matrimonium,quia non adhibuit conſenſum animi,ſed fictis verbis tantum expreſſerit. Mihi certe res hæc videtur paulo durior. Nam cum pactiones ſint ad alterum,qui animi inſpector eſſe non poteſt, ſed verba,quæ indicant animi mentem intelligit, cum is voluntarie omnino ea verba expreſſerit indicantia conceptum animi, quòd in foro cōſcientiæ non inierit pactum,nec propterea,quòd inierit teneatur ipſum ſeruare,ſatis durum eſt:quia mihi videretur hoc voluntarium ſufficere ad ineundum pactum, quod pertinet ad expreſſionem verborum, quibus contrahi conſueuit matrimonium. idem cenſerem de aliis pactis. Attamen nihil ſtatuo. dubitaui tantum, ac iudicio peritiorum meam ſemper ſententiam ſubdam. Impotentia etiam in mare, ſeu natura talis ſit,ſiue accidēte quopiam,adeo,quòd ſtatuto à legibus tempore,biennio,ni fallor,nunquā à prima accubatione habuerit rem cum vxore,matrimonium ſoluit.ratio in promptu eſt.nam obligatio non valet ſi fuerit de eo facta,quod à paciſcente non poteſt præſtari.eadem ratio eſt de muliere ſi fuerit arcta.longe tamen rarior hic caſus eſt in muliere,quàm in viro. item Matrimonium non fit,ſi appoſitæ fuerint cōditiones citra bona matrimonij ſuperius dicta, vtpote, ſi quis contraxerit cum muliere hac conditione,vt abortum procreet,aut vt fornicetur cum alio quopiam,aut,vt non petat debitum à viro, vtique matrimonium nullum eſt, quia conditiones hæ deſtruunt naturam matrimonij. Quòd ſi fuerint appoſitæ aliæ conditiones, ſiquidem ſint inhoneſtæ,& iniuſtæ,non ſunt ſeruandæ,ſed matrimoniū contrahitur:ſin vero fuerint iuſtæ, ſub illis cōditionibus ratum eſt,ſine illis non eſt ratum, dummodo non fuerit antea cōſummatum.hæc omnia tractantur a Canoniſtis extra de conditionibus appoſitis.Quoniam verò in definitione matrimonij dictum eſt,Matrimonium eſſe ſocietatem maritalem inter legitimas perſonas,omnia ea,quæ faciunt perſonas illegitimas, impediūt matrimonium.is igitur, qui,vel quæ iunctus eſt alteri,vinculo matrimonij viuente coniuge,eſt illegitimus ad aliud matrimonium contrahendum, quia iam obligatus eſt alteri. hoc manifeſtum eſt. Votum etiam ſolenne continentiæ, quod fit & in ſuſceptione ſacri ordinis,& in profeſſione vitę Monaſticæ,ſeu Religio-

A Religioſæ impedit matrimonium. hoc in loco de voto continentiæ clarius
explicabimus id, quod inceperamus in ſuperiori tractatu de ordinibus Ec-
cleſiaſticis. Votum continenriæ duplex eſt, ſimplex, ſcilicet, & ſolenne, ſeu
publicum. ſimplex vorum eſt, quando quiſpiam Deo vouet vitam ſe ductu-
rum conrinenrem. ſolenne vero, ſeu publicum, quando quis continentiam
vouet per ſuſceptionem ſacri ordinis, vel per profeſſionẽ religionis. nec hu-
iuſmodi votum propterea dicitur publicum vel ſolenne, quia palàm fiat, ſed
quoniam annexum eſt officio; ex quo neceſſe eſt, vt in publicum prodeat,
quamuis etiam non palàm, neque coràm multis, ſed in cubiculo fieret. ſuſci-
piẽs etenim ordinem ſacrum deputatus eſt in Eccleſia publico muneri. item
B profeſſus religionem, ex vita monaſtica, quam publice eſt ducturus, in publi-
cum effert legem continẽriæ, quam vouit. is vero, qui ſimpliciter vouit, nul-
li huiuſmodi muneri eſt addictus, vnde in publicum prodeat votum. ſim-
plex votum continentiæ impedit matrimonium contrahẽdum; vnde is, qui
contrahit poſt votum ſimplex, mortaliter peccar, quia fidem datã Deo fran-
git; attamen matrimonium illud ratũ eſt. vt tamen multi tenent, peccat mor-
talirer perendo debirum à coniuge, reddendo verò non peccar. verùm, quo-
niam hoc valde periculoſum eſt, nec ita facile imponendus eſt laqueus mor-
tis perpetuæ, mihi magis placet aliorum ſententia, qui renent fractionem fi-
dei datæ Deo per contractum matrimonium eſſe peccatum morrale, poſt-
modum verò actum, & vſum marrimonij, quod eſt ratum, non eſſe pecca-
C tum. hac etenim ratione, nec laqueus imponerur, nec etiam conuictus con-
iugum alteri parti erit oneroſus, illi inquam, cui incumberet, vt ſemper exi-
geret debitum, & fungeretur vtriuſque munere. votum vero continentię ſo-
lenne in ſuſceprione, ſcilicet, ſacri ordinis, & in profeſſione religionis ſuſce-
ptum, non tantum impedit matrimonium contrahendum, ſed etiam diri-
mir contractum, quoniam efficit perſonas illas merè illegitimas. rationem
diuerſæ huius rationis in voto ſimplici, & ſolenni, Scotus in quarro inueſti-
gat, ac multis recitatis, confutatiſque tandem hanc rationem aliis præfert.
quoniã in voto ſolenni is, qui vouet, ſubiicit ſe iudicio Eccleſiæ, quæ ita ſta-
tuit, & eas perſonas illegitimas fecit. hæc Scotus. verum, vt puto ego, ratio
beati Thomæ, ſi recte fuerit expoſita, eſt efficacior; nam cum votum conti-
D nentiæ monachatui ſit eſſentialiter annexum, ordini vero ſacro ſit annexum
ex decreto, & ſtatuto Eccleſiæ, is, qui ſuſcipit ordinem ſacrum, vel monachũ
ſe facit, iam dat Deo continentiam ſuam, nec tantum promittit, vt in voto
ſimplici, quoniam actu munus ſuſcipit, cui anuexa eſt continentia ipſo iure,
quod ius ipſe non facit, ſed Eccleſia, cui ſubeſt, quod munus cum ipſe am-
plius deponere nequeat, neque poſſit deficere, quin illi annexa fir continen-
tia, ideo non tantum promittit, ſed actu dat Deo continentiam, & debitum
ad eam ſeruandam, non ex promiſſione tanrum, ſed ex ordine, vel profeſſio-
ne religionis, quam actu ſuſcipit. hæc beati Thomæ ratio ſic expoſita meo
iudicio eſt efficaciſſima. hoc in loco nolo præterire locum apud Auguſtinũ
in libello de bono viduitatis, quẽ citat Hugo de ſancto Victore. inquit Au-

guſtinus exponens eum locũ Pauli de virginibus,quæ poſt votum volũt nu- E
bere,& damnationem capiunt, quoniã primam fidem irritam fecerunt,vbi inquit Auguſtinus,notandũ eſſe non propterea eas damnationẽ capere,quoniam contraxerunt matrimonium,quod ſit irritum,in quo non poſſint permanere:ſed quoniã priorem fidem irritam fecerunt. ex quibus Auguſtini dictis ſequi videtur,quòd votum religionis impedit matrimonium cõtrahendum,non tamen dirimit,nec facit irritum poſtquam cõtractum eſt.hæc Auguſtini dicta exponẽda ſunt in voto religionis ſimplici,nõ in ſolenni.ſic Hugo ea interpretatur. Votum ſolenne,vt diximus, continentiæ fit & in ſuſceptione ſacri ordinis,& in profeſſione religionis. verùm ſacro ordini votũ illud annexũ eſt ex ſtatuto Eccleſię,ſed ſtatui monachatus eſt eſſentialiter an- F
nexũ;ideo Papa,qui poteſt diſpenſare in iure poſitiuo,poſſet diſpenſare cum diacono,& presbytero in voto continentiæ facto,ita,quòd poſſent cõtrahere matrimonium, quamuis non poſſet facere presbyterum non eſſe presbyterum, aut diaconum nõ eſſe diaconum poſt conſecrationẽ. at ſtatui monachorum votum cõtinentiæ eſt eſſentialiter annexum,vnde, ſcilicet,Thomas tenet,quòd Papa non poſſet diſpenſare,quòd monachus profeſſus vxorẽ duceret,quoniam nõ poteſt facere de monacho nõ monachũ.ratio beati Thomæ ſolui nõ poſſet,ſi propoſitio,qua vtitur,eſſet omnino vera,ſcilicet,quòd monachus fieret conſecratione quapiam, vti ſolebat tẽpore Dionyſij; nunc verò non ita fit,nulla accedit cõſecratio,nulla benedictio,qua efficiatur monachus,& religioſus,ſed tantum promiſſio corrigendi mores,& vitam ſecũ- G
dum regulam beati Benedicti,aut quidpiam ſimile,quod promiſſionem cõtinet,non cõſecrationem.verùm de hac quæſtione alias.Hæc de impedimẽto per votum continentiæ, quod perſonas efficit illegitimas. præterea diſpar cultus:fidelis etenim non poteſt contrahere matrimoniũ cum infideli,quòd dicit Apoſtolus 1.Corint.c.7.nubat cui vult,tantum in Domino. nam ſi fornicatione fit diuortium in matrimonio contracto, eo modo,quo infra dicemus,multo magis ſpiritualis fornicatio impediet contrahendum. neque etiã ratio Sacramẽti poteſt ſeruari, vbi vterque,vel alter coniugum fuerit omnino extra Eccleſiam. fidelis namque, & infidelis magis inter ſe diſtant,quàm vt matrimonio coniungi queant. item conſanguinei vſque ad quartum gradum perſonæ ſunt illegitimæ. hoc partim ſumptũ eſt à lege naturali, partim H
à Iure Pontificio, & à Canonibus.nam cum amor,& charitas valde propinquorum quandã habeat venerationem,& honeſtatem annexam,quæ in cõiugio ſeruari non poteſt; ideo lex naturalis homines docuit, vt abſtineant à coniugio conſanguineorum.quis non abhorreat coniugiũ patris cum filia, vel matris cũ filio? & hoc magis quàm prius, quia filius ſubiectus eſt matri, viro autem ſubiacet vxor.ſic inter fratrem, & ſororem cõiugium abominatur humanum ingenium. ſunt præterea hæ rationes facientes ad ciuilem ſocietatem ampliandam, ac inter ſe deuinciendam. has rationes, quia obuiæ ſunt omnibus,prætermitto. ex lege ergo naturali eſt hominibus inſitum, vt abſtineant à coniugio conſanguineorum primi ordinis, id eſt,valde propinquorum.

A quorum. lege deinde Canonica terminus fuit præfixus vſque ad quartũ gradum.ratio à quibuſdam excellentibus authoribus adduci ſolet. quoniã cum matrimonium fuerit inſtitutum præter alia in remedium concupiſcentiæ, & ad eam coercendam,rationi conſentaneum viſum fuit, à ſpe coniugij prohibere eos,qui in eadem domo, & familia ſolent eſſe; ideo vſque ad quartum gradum prohibitio extenſa fuit.priſcis chriſtianorum temporibus,adhuc ad ſeptimum gradum extendebatur prohibitio,quæ poſtea ab Innocẽtio tertio contracta fuit vſque ad quartum gradum.nunc nulla etiam ratio habetur de gradu quarto, ſed paſſim abſque alia cauſa diſpenſatio fit in eo gradu. quòd ſi quæras,qui ſint, & quales gradus cõſanguineorum; conſanguinei vel ſunt B in eadem linea recta, quæ eſt aſcendentium, & deſcendentiũ,patris,inquam, filij, nepotis, ſicque deinceps; aut patris,aui, proaui,ataui,& ſic deinceps,in his nullus eſt gradus matrimonio aptus, ſed omnes prohibiti lege Naturali, & Pontificia, præterquam quòd ætatis ratio non permittat eos,qui ita diſiũcti ſunt, poſſe matrimonio coniungi. alij conſanguinei ſunt, qui originem trahunt ab eadem radice,ſed diuerſis inter ſe lineis prodeunt,ſempérque magis inter ſe diſtant. horum inter ſe gradus ſumuntur per diſtantiam eius qui magis diſtat à radice illa prima.fratres ſunt in primo gradu,vnico enim vterque interuallo diſtant à patre,vel à matre.patrueles in ſecundo; ſic eorum filij in tertio,eadémq; ratione vlteriores efficiuntur gradus. quòd ſi alter quarto interuallo diſtans ſit à prima radice,alter verò tertio,maior diſtantia capi- C tur. diſtabunt igitur hi in quarto gradu. hic animaduertendum eſt,in vno,& eodem gradu latitudinem quandam eſſe, quamuis enim filius fratris,à fratre patris ſui diſtet in ſecundo gradu,itémque in eodem gradu,ſcilicet,in ſecundo diſtet à patruele ſuo, propinquior tamen eſt patruo,quàm patrueli, licet idem ſit vtriuſque gradus. hæc de conſanguineis. Affinitas etiam matrimonium impedit. eſt autem affinitas, & propinquitas,& cognatio, quæ non ex radice ſanguinis,ſed ex coniugio prouenit. nam cum per matrimonium vir, & vxor ſit vna caro, neceſſe eſt, quòd conſanguinei viri,ſint vxoris cognati; & econtra,vt conſanguinei vxoris, ſint cognati, & propinqui viro. viri vero ad vxorem non eſt neque affinitas, neque conſanguinitas,ſed principium affinitatis conſanguineorum, & conſanguinitatis deſcendentium ex eo matri- D monio; ſicuti amor ſuiipſius non eſt amicitia, ſed principium amicitiæ, & potior amicitia; ſic coniunctio viri,& vxoris eſt potior affinitate omni, ſunt enim vna caro. gradus verò affinitatis ſumuntur ex gradibus conſanguineorum, íſque gradus conſanguineorum, qui eſt viri, eſt gradus affinitatis vxoris,itémque is gradus, qui eſt conſanguineorum vxoris, eſt gradus affinitatis viri; eadémque eſt prohibitio, ac in eodem gradu in conſanguineis, & affinibus,quæ impedit matrimonium contrahendum, & dirimit contractum. ſicuti autem ex conſanguineis per coniugium fiunt affines,ita coniugium affinium ſecundam quandam affinitatem facit,non proprie dictam,ſed ſecundariam. item tertium coniugium faciebat tertiam affinitatem. verùm de iis ſecundariis, & tertiis affinitatibus, quibus olim impedimentum præſtaba-

tur, at nunc nullam habet Eccleſia rationem, præterquam conſanguineorum, & primorum affinium. ad honeſtatem nuptiarum aliud quoque propinquitatis genus Eccleſia excluſit à nuptiis, quod contrahitur non ex matrimonio conſummato, ſed ex ſponſalibus matrimonio non cõſummato. ſunt ſponſalia promiſſio futurarum nuptiarum. hoc impedimentum appellant iuſtitiam publicæ honeſtatis, quam definiunt eſſe impedimentum matrimonij proueniens ex ſpõſalibus, robur habens ex Eccleſiæ inſtitutione propter ſpem honeſtatis. verùm cum hoc non ſit magnum vinculum, ex leuiori cauſa poterit ius hoc relaxari, & in eo diſpenſari. nolumus omittere id, quod ſuprà prætеriuimus, non tantùm contrahi vinculum affinitatis ex iuſto, & legitimo mattimonio, ſi fuerit conſummatum, ſed etiam ex quocunque alio coitu, in quo fiat coniunctio, ſeminum maris, & mulieris; nam ex coitu fiũt vna caro, & vnum corpus, vt expreſſe dicit Apoſtolus Paulus 1. Corinth. c. 6. qui adhæret meretrici, fit vnum corpus: tollens ergo membrum Chriſti, efficit membrum meretricis; & cum contrahatur affinitas ex coniugio, quia ſunt vna caro, eadem erit ratio de coitu fornicario, in quo fiunt vna caro fornicantes. eſt præterea cognatio ſpiritualis, quæ impedit matrimonium, & efficit perſonas illegitimas. contrahitur verò hæc ſpiritualis cognatio ex baptiſmate, & confirmatione tam inter ſuſcipientem, & ſuſceptum, ſeu in confirmatione inter ſuſtinentem, & eum, qui ſuſtinetur, quàm inter patrem, & matrem naturalem illius, qui baptizatur, ſeu confirmatur, & hũc ſpiritualem patrem & matrem: item intèr conferentem hæc Sacramenta, & ſuſcipientem: item inter filios naturales, & ſpiritualem filium, ſeu filiam; vnde eſt in hac cognatione ſpiritualis paternitas, ſeu maternitas, ſpiritualis compaternitas, ſpiritualis filiatio, & ſpiritualis fraternitas, quæ matrimonium impediunt. quidam præter confirmationem, & baptiſma addunt etiam catechiſmum. alij vero tenent, quòd in catechiſmo cognatio impediat contrahendum matrimonium, non tamen dirimat contractum, quòd verum eſſe patet ex libro ſexto per catechiſmum de ſpirituali cognatione. ex hac ſpirituali cognatione oritur quædam ſpiritualis affinitas; nam cum vir, & vxor ſint vna caro, illi, qui ſunt cognati viri, cognatione hac ſpirituali fiunt affines vxoris; & econtra cognati vxoris fiunt affines viri, ſpirituali quadam affinitate, quæ etiam matrimonium impedit. Hic tamen notandum eſt, quòd affinitas hæc contrahitur inter illos, qui ex actu coniugis, aut vxoris poſt conſummatum matrimoniũ ſunt ipſi cognati cognatione hac ſpirituali, quòd ſi cognatio hæc contrahatur ex actu alterius, non fit propterea hæc ſpiritualis affinitas. exemplum vtriuſque ſi vir ſuſcipit quempiam ex fonte baptiſmatis, aut ſuſtinet in confirmatione, proculdubio is fit affinis vxoris: ſic ſi vxor ſuſcipiat, vel ſuſtinet aliquem, contrahit cum ea vir ſpiritualem hanc affinitatem. at ſi vir filium habeat ex priori vxore, & poſtea aliam coniugem ducat, aliúſque quiſpiam ſuſtineat, aut ſuſcipiat filium viri, vxoris priuignum, fit vtique is viri compater, non tamen fit propterea compater vxoris, quia non ex actu viri, ſed alterius facta eſt hæc compaternitas. hoc notat beatus Thomas in 4. lib. ſequitur has

A has cognationes cognatio legalis,ſeu ciuilis vſus legis, qua conſtitutum fuit. hoc cognationis genus noſtris temporibus in deſuetudinem ferè abiit. olim fuit frequens.nam cum vnuſquiſque naturaliter appetat nominis, & familiæ hæredem filiũ relinquere,ſi cui valde ſucceſſionis cupido liberi non fuiſſent, poterit alterius naturalem filium adoptare,& loco filij naturalis habere.ex adoptione contrahitur cognatio hæc legalis, quæ primo eſt inter patrem, ſeu matrem adoptãtem,& filium adoptatum, ac inter perſonas his matrimonio iunctas.quam poſſumus appellare affinitatem legalem. eritque paternitas,& filiatio huiuſmodi cognatio, quæ recta linea manat etiam in deſcẽdentes,& aſcendentes. Eſt præterea cognatio legalis inter filiũ adoptatum, & filios na-
B turales adoptãtis,quæ poterit dici fraternitas.differt hæc à priori,ſcilicet fraternitate ſpirituali,quia ſi filius adoptiuus emancipatur à patre, nil prohibet, quin vxorem poſſit ducere,& habere naturalem filiã patris adoptiui. etenim ad frenandam concupiſcentiã lex prohibuit connubia inter eos, quos neceſſe eſt ſimul habitare; adoptiuus ergo filius, quandiu eſt ſub poteſtate patris, & in eius domo,iure arcetur à nuptiis ſororis,cum vero emãcipatus eſt à patre,nec in eius cõtubernio eſt,ſoluitur prohibitio,quia cauſa ablata eſt. Vxoricidæ etiam hac pœna mulctantur, niſi cum eis diſpenſetur, vt vxorem ducere non queant.itẽ inceſtuoſi.ſed ſi de facto contrahunt,non dirimitur matrimonium,extra de eo,qui cogno.conſang.vxo.c.trãſmiſſæ. Adulteri etiam ſi cõtraxerint,aut fidem dederint contrahendi poſt obitum cõparis,& ſe pol-
C luerint coitu: itẽ ſi machinati fuerint in mortem cõiugis,ac occiderint:item ſi alter tantum machinatus ſit,vt adultero,vel adultera frueretur coniuge,ac interim ſe polluerint,nequeunt conrrahere. Hactenus de matrimonij impedimentis.Nunc pauca quædam de ſponſalibus,& de ſecundis nuptiis. Sponſalia,à quibus ſponſi dicuntur,ſunt promiſſio futurarum nuptiarum.poſſunt contrahi poſt ſeptennium. ſolui etiam poſſunt poſtquam fuerint contracta, quandoque ſine iudicio Eccleſiæ, quandoque iudicio Eccleſiæ.abſque iudicio, vt ſi alteruter coniugũ fuerit religionem ingreſſus, vel per verba de præſenti cum alio matrimonium cõtraxerit, vel mox ſacrum ordinem ſuſceperit. iudicio Eccleſiæ ſoluuntur,vt ſi affinitas quæpiam ſuperuenerit in fornicatione alterius,ſi lepra,cæcitas,aut quippiam ſimile. alij etiam ſunt caſus,in
D quibus ſponſalia ſoluuntur.quòd ſi poſt ſponſalia contracta,ſe inuicem ſpõſi cognouerint, interpretatur Eccleſia contractũ fuiſſe inter ſponſum,& ſponſam matrimonium,eámque vxorem eſſe,non ſponſam,& illum virum.ſecũdæ autem nuptiæ,ac tertiæ,ſicque deinceps non ſunt prohibitæ,vt quidã Hæretici putauerunt. ad quotum hæreſim ob indignationem conceptã Tertullianus declinauit, opuſculum quoq; cõpoſuit ſuper ea re, quod inſcripſit de Monogamia.ſuntque & ipſæ per ſe ſumptę Sacramentũ coniunctionis Chriſti,& Eccleſiæ,cum ſint vnius ad vnum. verùm ſi ratio habeatur contrahentium, deficiunt à perfecta ratione Sacramenti, cum is non fuerit tantum vni iunctus,vt Chriſtus Eccleſiæ,ſed pluribus. inde eſt,quòd bigamus eſt irregularis ad ordines ſacros ſuſcipiendos. nam in miniſtro Sacramentorum non

debet eſſe quiſpiam Sacramẽtorum defectus. Poſt ea, quæ hactenus diximus de matrimonio, ſponſalibus, & poſterioribus nuptiis, reſtat quæſtio ſoluẽda de beatę Virginis, & Ioſeph matrimonio, an fuit verum, & perfectum matrimonium, cum nunquã fuerit conſummatum: & quo nam pacto, cum perpetua virginitate mentis potuit matrimonium conuenire, in quo coniuges ſibi inuicem tradunt poteſtatem proprij corporis ad generationem prolis. Ad priorem quæſtionem, vt præclarè inquit beatus Thomas è ſentẽtia Ariſtotelis in ſecundo de anima, quòd duplex eſt rei perfectio, prima, ſcilicet, & ſecũda. prima pertinet ad eſſentiam rei, & definitionem, ſecũda ad operationem. de prima perfectione matrimonij non eſt carnalis coniunctio, ante nanque quàm coniungantur, is maritus eſt, & illa vxor eſt, nec legitime coniungerẽtur, niſi prius coniuges eſſent, ſed coniunctio pertinet ad perfectionem ſecũdam matrimonij, ſcilicet, ad ipſius vſum. nil ergo obſtat, quin beatæ Virginis, & Ioſeph fuerit verum, & perfectum matrimoniũ, quamuis non fuerit conſummatum. alia dubitatio difficilior eſt. Auguſt. in lib. de Nuptiis, & Concupiſcentia, quem locum Magiſter ſentẽtiarum in quarto libro adducit, inquit, quòd beata Virgo votum fecit virginitatis perpetuò ſeruãdæ, niſi aliter Deo viſum fuiſſet, ſimiliter in matrimonio contrahendo ſuppoſuit ſe Diuinæ voluntati, de qua tamen certa erat, vt quidam dicunt. Scotus enim inquit quòd certa erat Ioſeph nunquam petiturum debitum poſt contractum matrimonium. vterque coniugum virginitatem vouit. Poſtremus tractatus pertinens ad Sacramẽtum matrimonij eſt de diuortiis. Matrimonium vel eſt perfectũ, & ratum, vt matrimonium fidelium; vel imperfectũ, quamuis verum, & legitimum, vt matrimonium infidelium. hoc poſtremum non ratum, nec perfectum, ſi vterque coniugum conuertatur ad Religionem noſtram, & Chriſtiani fiant, efficitur Sacramentum, vt ſupra diximus, ac perfectum, & ratum. at ſi alter coniugum efficiatur Chriſtianus, altero infideli permanente, diſtinguendum eſt. nam vel infidelis vult habitare, & degere ſimul cum fideli, vel non vult: aut ſi vult, cum iniuria fidei videtur hoc facturus, ſi voluerit ſimul degere, vtique nullo præcepto Domini fidelis tenetur admittere ſocietatem, & contubernium infidelis. attamen beatus Paulus 1. Cor. c. 7. conſilium dat, quòd habitet, ac ſimul degat. quòd ſi voluerit ſimul degere, & Pauli conſiliũ ſequi, omnes Theologi tenent, quòd propterea vinculum matrimonij cum vxore, ſeu viro infideli permaneat, ac propterea non poſſe nouum matrimonium cum alio, ſeu alia contrahere, niſi mulier fuiſſet adultera, vir verò fidem vxori ſeruauerit. etenim ſi hoc acciderit, iure poſſe virum vxorem dimittere infidelem, ac aliam ducere. quòd ſi matrimonium non tantum fuerit verum, & legitimum, ſed etiam perfectum, & firmum, cuiuſmodi eſt matrimonium fidelium, diſtinguendum eſt. nam vel conſummatũ eſt huiuſmodi matrimonium per viri, & vxoris copulam, vel nondum eſt cõſummatum: ſi non fuerit conſummatum, poteſt diſſolui, ſi alter coniugum religionem ingrediatur, & vouerit, quod poteſt facere etiam altero cõiuge inuito. huius poteſtatis rationem adducit beatus Thomas: nam coniunctio viri, & vxoris duplex eſt:

nam

A nam & eſt animorum coniunctio,& corporum carnali nexu. carnalis nexus ſoluitur morte corporea,& naturali,animorũ verò nexus ſolui poteſt morte ſpirituali.cum igitur ante conſummationem matrimonij, inter coniuges ſit ſpiritualis coniunctio animorum tantum,& ingrediens religionẽ priori vitæ moriatur, ac incipiat noua vita viuere, ideo ſoluitur nexus ille hac morte,& religionis voto.Canoniſtæ plurimi ex quadam gloſa de conuerſ. coniugatorum c. ex publico, tenent quòd ex legitima cauſa Pontifex poſſit diſſoluere matrimonium perfectum,non tamen conſummatum,multáque dicunt,quæ meo iudicio ſunt ſatis leuia.ideo nunquam auderem ego dicere, quòd quos Deus coniunxit ante conſummatum matrimonium in Paradiſo terreſtri,ho-
B mo poſſet diſſoluere. Scotus dicit rationem Thomæ non eſſe efficacem, ſed quòd Chriſtus in eo caſu diſpenſauit,cum vocauit Ioannem à nuptiis,neque vnquam Eccleſia auſa hoc fuiſſet,niſi accepiſſet à Chriſto.poſt conſummatũ matrimonium,vinculum coniugij nunquam ſolui poteſt, donec vterque vixerit: ſed obligatio ſoluendi debitum officium coniugij ſolui poteſt per fornicationem,ſeu carnalem,ſeu ſpiritualem, ſi alter fidem ſeruauerit inuiolatã. fornicatio ſpiritualis eſt,ſi ex Chriſtiano quiſpiã efficiatur infidelis.nam cum Chriſtus in Euãg.Math.c. 19.exceperit fornicationem,ob quam ſoluitur ius, & poteſtas in corpus alterius,in eo,qui fidem frangit non minus intelligenda eſt ſpiritualis fornicatio,vt ſæpe in Prophetis Deus appellat idolatriã, quàm carnalis,& corporea.Nonnulli ex verbis Euangelij apud Math.c.19.& ex au-
C thoritate Ambroſij in expoſitione epiſt.ad Cor. volunt ſolui vinculum coniugale ob adulterium,ita quòd vir dimiſſa adultera, poſſit aliã vxorem ducere.ſed Auguſt.in lib. de adulterinis connubiis ad Polentium optime, & iure probat hoc iure fieri non poſſe, & ea cõnubia eſſe adulterina, id eſt adulteria non connubia. hæc quæſtio ſi diſcutienda eſſet, longiori tractatu indigeret, quam ratio ſuſcepti operis expoſcat;ideo ſatis nobis fuerit locos notaſſe. ob alias etiam cauſas,quæ tamen per ſe non pertinent ad matrimonium, iure ſeparari poſſet vir ab vxore,ſeu vxor à viro.quæ quoniam non per ſe faciunt ad matrimonium, ſed per accidens,vt iuſtus timor mortis,&c.nos omittimus, & Iuriſconſultis,ac iuris Põtificij doctoribus dimittimus. Quamuis Nuptiæ earúmque conſummatio ſit Chriſti,& Eccleſiæ Sacramentum, nihilominus
D quoniam carnalis illa voluptas obruit animum, & diſtrahit ſummopere à rerum ſpiritualium contemplatione, ideo coniugalis actus, niſi ob cauſam neceſſariam vitandi lubricum, & incontinentiæ vim, peti decenter non debet diebus ieiuniorum, & feſtis præſertim ſolennibus. ſi petatur verò,reddi debet ſeruata debita honeſtate,cæteriſque circunſtantiis, quæ ſeruari debent ſecundum rectam rationem. Neque Nuptiæ celebrari iure queunt à Septuageſima vſque ad octauam Paſchæ: à Rogationibus vſque ad octauam Pentecoſtes: ab Aduentu Domini vſque ad Epiphaniam. His nanque temporibus ſolennibus ſolebant omnes communicari corpori, & ſanguini Chriſti. Iam peruenimus ad inſtituti operis calcem Deo bene iuuãte,cui ſit laus ſempiterna. Amen.

GASPARIS CONTARENI S.R.E. CARDINALIS. DE OFFICIO EPISCOPI.

DE OFFICIO EPISCOPI.

LIBER PRIMVS.

B

DEVS optimus vniuerſitatis rerum cōditor, ſapientiſſimuſque naturæ iuſtitutor, duplici via, tum res, quæ oculis ſubiectæ ſunt, atque ſenſu comprehendi queunt, tum etiam illas, quæ cuiuſque ſenſus facultatem excedunt, ad propriam perfectionem deducit. nonnullæ etenim ductui naturæ obtēperantes, ſuos quæque attingunt fines, nullo rationis, aut electionis vſu adhibito. Res verò mentis cōpotes tali natura inſtituit, vt ſe ipſis quodammodo ducibus, rationis.ſ. electioniſque vſu, ad illam, quę
C debetur eis, perfectionem deuenirent. qua in re excellentiori modo ſimilitudinem ſuam in rationali natura expreſſit, quam in rationis experte. Nam quemadmodum ipſi ſibi perfectio eſt, neque alicui fœlicitatem ſuam acceptam refert; pari quoque ratione, pro earum naturæ modo, rationales naturas voluit ſibi vt eſſent perfectionis auctores: quod tamen nequaquam fieri abſque eius influentia putādum eſt. nihil enim principis illius cauſæ ordinem euadit; cum irrationalia alieno veluti impulſu ſuis quæque finibus potiantur. Hæ verò rationales naturæ, quæ ſuis quodammodo auſpiciis, optatum à naturaque inſitum finem adipiſcuntur, ſunt duplices. quædam enim omnino corporum ſunt immunes, quales ſunt Angeli: contrà aliæ corporeis rebus affines, quæ non niſi corporibus coniunctæ à primo illo omnium
D auctore in lucem prodeunt, rationales hominum animi. Horum vtriſque duo fines, duplexque perfectio debetur. quorum alterum aſſequi queunt innatis viribus, atque naturali facultate. Alterum verò nequaquam adipiſci poſſunt abſque peculiari quadam ope, priuatim ſibi diuinitus allata. prior finis, poſteriori hoc longè inferior; verùm pręparatio quædam exiſtit ad poſteriorem adipiſcendum. Angeli multò excellentiorem in rerum hac vniuerſitate gradum ſortiti quàm homines, in primo ſtatim rerum exordio ſunt aſſecuti naturalem atque inchoatā, quam ſupra dixi, perfectionem: ſimulq; gratiam ſunt adepti, quæ tanquam ſeminarium quoddam eſt perfectiſſimæ atque excellentiſſimæ illius fœlicitatis; ad quam paulo poſt hi euecti ſunt, qui à ſupremo bonorum omnium fonte non auerſi, in eo potius, quàm in ſe

fœlices eſſe voluerunt. Hominum verò natura, quoniam ab angelica perfe- E
ctione diſtat, multum temporis multumq́ue ſudoris impendit in illa fœlicitate conſequenda: perfectam autem nequaquam attingit in hac mortali vita; verùm poſt mortem qui ſanctè pieq́ue vixere, diuino numine ad eam euehuntur. ſatis verò habent, ſi donec mortalem vitam in terris agunt, Chriſtianis virtutibus, præter eas quas morales dicimus, excolant animum; quibus veluti catenis ac vectibus trahuntur ad ſupremum fœlicitatis gradum. Sed quoniam homo ſolus nequaquam ſufficit ad ea ſibi comparanda quæ pro tuendo corpore neceſſaria ſunt, nedum beatitudinem per ſe acquirat; effectum eſt, vt homines ſimul viuerent in ciuili ſocietate, in qua alter alterius ope, tum politicam, tum etiam Chriſtianam adipiſceretur perfectionem: F
vt nō tantùm propter liberā eligendi vim, ſed etiam propter operā viciſſim præſtitam ſibi ipſis eſſent perfectionis ac fœlicitatis auctores. cæterum, quia vnuſquiſque maximè ſuum aut familiæ bonum procurat, opus fuit vt commune bonum alicui demandaretur. quod, cum in communione quadam ciuilis cœtus præcipuè conſiſtat, melius mandatur vni, quàm pluribus. Hinc ciuitatibus atque populis Reges atque Epiſcopi præſidēt. Regum officium præcipuum eſt, vt ciues bona ciuitatis inſtitutione probos reddant, eoſque euehant qui natura capaces ſunt ad contemplatiuam vſque fœlicitatem. Horum gratia, externorum bonorum copiam, militaremq́ue potentiam ciuitati, cui præſunt, nituntur omnibus viribus comparare. Epiſcopus autem altiorem quendā ſcopū pręſcriptum habet. Nā fidei ſuæ commiſſam ciuita- G
tem Chriſtianis inſtitutionibus, diuiniſq́ue legibus erudiendam, atque in officio continēdam ſuſcipit; ſuſceptamque ad ſupremam eam fœlicitatem dirigit omni conatu; quam ſine Chriſtiana pietate atque inſtitutione ſperare ſtultum, ſimulq́ue nefarium eſt. quò fit, vt longè maiori dignitate Epiſcopus præditus eſſe cenſeri debeat, quàm princeps ciuitatis. Hic namque curam habet humanæ fœlicitatis, quæ diſpoſitio quædam eſt ad Chriſtianas virtutes ſupremamq́ue illam beatitudinem; quarum ducem, ac magiſtrum Epiſcopum eſſe diximus. ita fit, vt vtrunque oporteat excellenti quodam animo eſſe, omnibuſq́ue virtutibus ornato. primùm quoniam natura comparatum eſt, vt vnumquodque efficiens ſimilem ſibi effectum pariat; forma enim & natura propria rei, quæ agit, actionis principium eſt; ex quo efficitur, vt gu- H
bernator ac princeps, qualis ipſe fuerit, talem efficiat ciuitatem. bonam ergò & beatam nequaquam reddet is gubernator qui non tali ipſe quoque habitu præditus fuerit. Huc adde, quod in his quæ ad mores pertinent, vnuſquiſque facta potius monitoris ſectatur, quàm verba; tumq́ue ſibi verè dari verba à præcipiēte credit, ſi ſecus viuat, ac viuendum eſſe aliis pręcipiat. poſtremò, vt inquit Plato, præfectus ciuitatis talem in vrbe Reipublicæ inſtitutionem facit, qualem prius in animi ſui Republica geſſerit. Nam in quouis homine ex iraſcibili concupiſcibiliq́ue animæ partibus, atque ex rationali, veluti quædā Reſpublica conſtituitur. ſi quis ergo ita viuit, vt eius appetitus à virtutibus nō deflectant, ſolamq́ue rationem ducem in quacunque actione ſequantur;

A ſequâtur;optimam hic in animo ſuo conſtituit Reipublicæ,formam,& eam ex qua in ciuitatē deriuetur optimatium, ſeu probi principis principatus,at ſi iraſcibilis animi vis ambitione, aut huiuſmodi quopiam morbo affecta, imperium in animum noſtrum exerceat, ipſique cætera pareant quæ in homine ſunt,ambitioſam aut militarem gubernationis formam, in populo atque vrbe,cui præeſt,ſtatim parit.ſin verò libido, aut auaritia,cæteræque cōcupiſcibilis partis ægritudines,ac peſtes aliis omnibus præſtiterint, hinc popularis, ac tandem tyrannica ciuitas efficitur, cum maximo ciuium omniū detrimento. quamobrem ciuitatis principem,chriſtianique gregis paſtorem maximè decet,vt quàm optimam animi Rempublicam intra ſe gerant;ſi recte ciuitatem ſint adminiſtraturi,atque ad optatam beatitudinem pro viribus perducturi. longè tamen maior animi perfectio in Epiſcopo requiritur,quàm in principe:tum quia ad ſupremum quendam finem atque excellētiſſimis virtutibus Chriſtianis populus,cuius curam gerit,eſt ipſi inſtituendus:tum etiam quòd cùm vnuſquiſque tanto oneri ferendo per ſe ſit impar, purgatiſſimo animo eum eſſe oportet, atque ad diuinas illuminationes ſuſcipiendas idoneo,qui ſe tam magnæ prouinciæ accingit.Nam cùm egregio miroque ordine hanc rerum vniuerſitatē ſupremus ille artifex moderetur, inferioraque ſuperioribus,veluti quibuſdam inſtrumentis,perducat ad proprios naturaleſque fines;hunc tamen ordinem maximè præſtat in humano genere dirigendo, ad æternam illam fœlicitatem, quò fit vt Angelis vtatur tanquam miniſtris ad purgandas illuſtrandaſque hominum mentes: obſcurius tamen id præſtat in his qui aliorum imperio & moderationi ſubiecti ſunt; clariſſimè verò ac lucidiſſimè in illis qui aliis curandis præſunt, dum modo ſibi ipſi non deſint,ipſumque humanum genus ſupremæ huius beatitudinis quodammodo ſibi auctor eſſe velit.Epiſcopus autē medius eſt inter diuinos ſpiritus,& humanū gen⁹.ex quo perſpicuum eſt,oportere Epiſcopum tum angelicæ,tum humanæ naturæ quadam ratione participē eſſe; quod cum de ſe nullus,quanquam virtutibus ornatiſſimus, polliceri poſſit; iccirco Epiſcopatum optare abſq; arrogantiæ crimine,aut auaritiæ,aut ambitionis,nequit vllus.abſq; vllo tamen crimine quiſque optare poteſt,eā ſibi diuinit⁹ animi excellētiā cōcedi,vt gerēdo Epiſcopatui idoneus haberi poſſit:ad eā tamen dignitatē nequaquā accedendū eſt, niſi vocatis à Deo, & à ſummo Pōtifice coopratis, abſq; vllo ipſorū ambitu; queādmodū à Moyſe Aaron fratrem ad ſacerdotium vocatum legimus.ex his igitur nemo,quanuis tardus ingenio, non perſpicere poteſt, quanta animi perfectione atque excellentia predirus is ipſe eſſe debeat,quē diximus oportere ſupra humanā ſortem,ad Angelicæ vſque naturæ participationem extolli.Cæterùm, quoniā ad tam magnū animi profectū non niſi quibuſdam veluti gradibus peruenitur, nos quoque ordiemur à leuioribus, pedetentimque accedemus ad ſublimiora: idque prius generali quadam figura ac ratione; poſtmodum vero in ſpecie magis. Principio ergo, qui Epiſcopatui gerendo dignus ha-

Mm

beri vult, aciem mentis intesdat, vt in vnaquaque actione quod honeſtum E
ac decorum ſit intueri queat. multi ſunt enim qui ad honeſti ſplendorem vel nullos, vel lippiẽtes oculos adferant. deinde tam vehementi amore erga honeſtum afficiatur, vt nullis illecebris voluptatum, nullaque alia animi perturbatione ab hoc honeſti ſenſu poſſit abduci. verùm quoniam honeſtum rationis quoddam eſt bonum, multæque animi partes ſunt rationis expertes, quas ſcilicet communes gerimus cum cæteris animantibus brutis: duæ verò ſunt appetitus vires, quæ ſenſibilem animi partem comitantur: quarum alteram concupiſcendi vim, alteram autem iraſcendi appellare conſueuimus: Hæ autem ſuapte natura rationis expertes ſunt, neque appetunt honeſtum, quod rationis eſſe bonum ſuprà diximus: in homine mentis compote; F
in quo naturali quodam ordine tum corpus animæ paret, & ex imperio animæ in quaſcunque mouetur partes, tum ratio cæteris animæ facultatibus imperat: atque hæ tamen partes, quas ratione carere diximus, neſcio quonam pacto factæ ſunt ipſæ quoque compotes rationis, quatenus ſcilicet naturali quodam nexu natæ ſunt menti obſequi, ſi interim paulatim aſſueſcant nihil agere præter rationalis partis imperium. Hoc verò nunquam commodè præſtare poterunt, niſi virtutes morales imbiberint, quibus exuperent naturæ ſuæ facultatem, & rationem quo vis pacto pertingant. ex his ergo ſic collectis efficitur, vt continuò ab ineunte ætate, qui probus Epiſcopus futurus ſit, coercere has animi vires debeat, continereq; intra limites à ratione præſcriptas; atque his virtuti- G
bus excolere, quibus vtranque excitari, ac rationem, honeſtique veluti quendam ſenſum adipiſci, & ratione, & experimento compertum cuilibet poteſt eſſe. quam viam niſi fuerit ab adoleſcentia ingreſſus, in virili ætate conſtitutus, id aut nunquam, aut ægre præſtabit: iuxta viam ſuam adoleſcens [inquit Salomon] cum ſenuerit non recedet ab ea. totis ergo viribus enitendum eſt, omnique conatu contendendum, vt à teneris annis, Herculis more, hæc monſtra molliamus ac perdomemus, atque aſſuefaciamus, vt iugum rationis pati in tenera ætate diſcant. Sed prius compeſcendæ nobis erunt concupiſcibilis animi perturbationes; quæ & vehementiſſimæ ſunt, & in prima ſtatim adoleſcentia bellum cient aduerſus rationem acerrimum. Hæc igitur animi vis in illo ætatis lubrico H
temperantia eſt cohibenda: quæ, ſi propriè ſumatur, compeſcit ac coercet voluptates ex cibo potuque, atque ex venereis rebus emergentes: ſed alio modo ſumpta, latè patet, atque auaritiam, inuidentiam, & ambitionem, grauiſſimos animi morbos, expurgat. Quid enim eſt liberalitas, niſi temperantia quædam à nimia pecuniarum cupiditate, immoderataque largitione? aut quid aliud eſt ea virtus, quæ cum ſit circa mediocres honores, propria appellatione caret, niſi temperantia quædam à nimia honoris cupiditate? indignatioquoq; ab inuidentia tẽperat, de qua infrà cum de charitate diſſeremus. ſunt etiam nonnulla cõcupiſcibilis animi vitia,

quæ

A quæ hominum inter ſe conſuetudinem maculant deterioremque faciunt. Hic fictus atque,adulator; ille vrbanus aut ſcurra. contra quos morbos his pharmacis eſt vtendum,vt veritate ſeu viuēdi ſimplicitate, Chriſtiano enim mori loquar,ſimulationem omnem vitemus, affabilitate, turpes adulationes,atque importunas vel de minimis rebus contentiones: vrbanitate, & ſcurrilitatem,& conſuetudinem agreſtem ac moroſam.his non minus quàm ſuperioribus,temperantiæ nomen accommodari poteſt. Nam & verus ſeu ſimplex, à quacunque temperat fictione,& affabilisà contentione, & vrbanus,à ſcurræ verbis ac moribus. His ergò virtutibus concupiſcibils anima eſt excolenda; vt diſcat rationem ducem in omnibus ſequi, & ad quendam B honeſti ſenſum paulatim ſubduci cōſueſcat, in nulla tamen animi perturbatione ſedanda,magis eſt euitandum,in iuuenili præſertim ætate,quàm in ea, quæ ex ardore libidinis,illinſque voluptatis illecebris excitatur. Hæc enim omnium vehementiſſima eſt, maximeque affigit humo diuinæ particulam auræ (vt inquit Flaccus.)qua in re conſiderādum erit,quàm homine indignæ ſint eæ voluptates, quibus in bruta animantia quodammodo degenerat; ante oculoſque proponendum,quot celebres ac illuſtres viri res pulcherrimè ab ipſis geſtas, hac labe fœdarint. maximaq; cum ignominia tum ſuperſtites vixerint,tum etiam poſt obitum in memoria vulgi ore verſentur, in quibus ſatis erit Salomonis ſapientiſſimi ac potētiſſim Regis exemplum; qui poſt multa præclarè ac magnificè geſta,tam turpiter, huiuſce voluptatis C illecebris captus, deflexit de via; vt ad idolatriæ vſque nefandiſſimum crimen collapſus fuerit; ſimulque abſtinendum erit à conſuetudine eorum quę animos iuuenum ſolent allicere ad huiuſmodi voluptates, nec minus parcendum erit lectioni eorum auctorum, ac pręſertim poetarum, qui amorū monumēta poſteris reliquerunt.qua in re non poſſum ſatis mirari noſtrorū temporum conſuetudinem,cum ſcilicet pueris (vt ita dixerim) vix bene natis,continuò legendos ac ediſcendos,proponunt nonnullos poetarum libellos, amoribus ac libidinibus plenos; calcariaque addunt ætati, per ſe ad libidines ſponte currenti.Noſtrum verò Epiſcopum nollem ego à teneris annis hac vulgari ratione,ſed potius ſecreta quadam ac diuerſa à vulgi conſuetudine inſtitutum fuiſſe.ſin aliter,cum primum licebit, vellem vt ab huiuſ D modi poetarum ſtudiis temperaret. ſed nūc de his ſatis.inferius namque fuſius dicturi ſumus de Epiſcopi ſtudiis.A crapula verò abſtineat quātum fieri poteſt,nihil enim viro ingenuo indignius,quàm iſta ciborum ac potus ingluuies.de liberalitate,quæ ſequitur,pauca quædam nūc dicam; plura infra dicturus,cum de diſpenſatione redituum annuorum Epiſcopatus diſſeram. nunc id tantùm monuiſſe ſufficiat,nihil eſſe animi magis anguſti,quàm hæc comparandarum pecuniarum ſitis.miſerāda profectò animarum ægritudo, qua homines vſque eo obſequātur,vt vitæ perfectionē, ſummumque bonū ex diuitiarum opibus ſibi comparari poſſe exiſtiment.ſed ambitio,quæ tota pēdet ex vulgi errore,miſerrima eſt: quam tamen differimus ad eum vſque locum, in quo de magnanimitate dicemus. Verùm cum homo non ſolus

viuat,ſed aliorum quoque commercio vtatur,dandũ operæ, plurimum erit, E
vt iucundi amicis ſimus, cæteriſque hominibus non ingrati. primum igitur obſeruandum eſt,vt quàm maximè fieri poteſt, in quacunque actione veritatem quandam (vt verbis Ariſtotelis vtar,) vel potius ſimplicitatem pręſtemus[vt Chriſtiano more loquar.]Hæc animi virtus fictionem omnem,et in corporis geſtu, atq; habitu & ĩ quacũque alia actione prorſus excludit;neq; aliud ore prę ſe fert aliud corde occultat.Rei namque ſimplicis vnica quędã eſt,in quacunque eius parte,eademq; habitudo.Nec etiã in cõuerſatione hominum negligẽda eſt iocunda quædam affabilitas ac decora;ita vt neq; adulationis crimine inſimulari poſſimus, neque vlla moroſitate culpari:ſed in conuictu quoque hominum,vt ſimus faciles ac iocundi.pari ratione cõſuetudinis nobis vtẽdum eſt,ſi quando iocoſa incidunt;ad quæ,animi reficiendi cauſa,plerunque homines diuertunt,vt alacriores reuertantur ad ſeria honeſtaque ſtudia. in iocis ergo decorum quoddam ſeruandum erit; ne videlicet videamur ruſtici, atque agreſtes,neue contrà ſcurræ ac mimi. ſed condienda oratio erit vrbanitate quadam ac lepore; vt ſimul faceta grauiſque habeatur. Reprehendet aliquis fortaſſe diligentiam hac in parte noſtram, quòd potius ciuilem virum, quàm Epiſcopum erudire videar. cui reſponſum velim,morales ac ciuiles virtutes,quamuis non ita Epiſcopi ſint,vt aliis quoque non conueniant, quemadmodum nonnullæ aliæ, de quibus infra dicturi ſumus,non tamen ab Epiſcopo putãdum eſt alienas eſſe; quin potius fundamenta ſunt quædam,quibus ſublatis, cæteræ quoque Epiſcopo peculiares & proprię ruant neceſſe eſt.iccirco nobis,quibus tanquam ab incunabulis perfectum Epiſcopum erudire propoſitum fuit, nequaquam fuerunt omittendæ.Tempus nunc eſt, vt duram efferamque animi partem, iraſcendi inquam vim, nõ mollem quidem,ſed conſtantem efficiamus.Huius præcipua virtus eſt fortitudo, qua firmam⁹ molle illud animę atq; effœminatũ, ne penitus ſubſidat ac defluat. Hæc ea eſt virtus,quæ virilitatem quandam, & robur animo præſtat,omnibuſque mortalibus,ac humanis rebus ſuperiorem facit:in hac plus multò elucet decorum illud atque admirandum honeſti,quàm in quauis alia virtute: vnde etiam ſola per excellentiam quandam, virtutis nomẽ obtinuit apud veteres Romanos. circa mortis pericula,dolorumque tolerantiam maximè verſatur hæc virtus; in quibus ea potiſſimum ratione firmabimus animum, ſi cõſtantiſſimè tenebimus nihil honeſto præferendum eſſe,nullamquẽ rem homini accidere poſſe, quæ intolerabilis ſit; quod facilè ei perſuadebitur; qui diuinitatem & excellentiam humani animi nouerit, quem turpe tantum atque inhoneſtum factum inficere poteſt: cætera verò, quæ maxima putantur mala,dolores inquam,labores,tormẽta, ac denique mors,ſi conſtanter ferantur ac fortiter, perficiũt, magiſque egregium præſtant.Hic operępretium erit cogitatione verſare plurima à maiorib⁹ noſtris cõſtantiſſime geſta,& cuiuſcunque generis tormẽta fortiter ſuperata. Horum pleroſque ante Chriſtianã religionẽ,antiquitas eſt admirata; ſed poſt effuſã Euãgelij lucẽ tã magnãhuiuſmodi exẽplorũ copiã chriſtiana
religio

F at "conuictu", G at "fundamenta", H at "rumque tolerantiam" (margin letters).

A religio ſuppeditat, vt vix vlla cogitatione cõprehendi queat. Nullo pacto omittenda quoque erit magni excelſique animi virtus, cuius opera magnis etiam honoribus animus ſuperior fit: vnde eam appellationẽ ſumpſit, dictaque eſt magnanimitas. Hanc Philoſophi perfectionem iraſcibilis animæ poſuerunt, quia circa arduum quoddam verſari videretur, quod propriè ad iraſcendi vim pertinet. eam verò, quæ in mediocribus quibuſdam eſt honoribus, in concupiſcente, ſeu deſideratiua animæ parte ſtatuerunt: quoniam nihil arduum propoſitum haberet. Hiſce virtutibus, tanquam ad fortitudinem pertinentibus, firmatur animus, ne ab honore pendeat ex errore vulgi plerunque præſtito, in quod vitium animi præſtãtes & egregiæ naturæ ſæpe
B numero incidere ſolent, niſi exculti prius fuerint tum recta quadam exiſtimatione, tum etiam magnanimitate. Nam cum honor virtutis ſit prẽmiũ, virtutemque ſequatur velut vmbra corpus, præſtans excellẽſque ingenium, ſi parumper ab honeſto, quod virtutis eſt finis, deflexerit, continuò pro virtutis fine honorem ſibi proponit, quam actionum omnium poſtremum finem: id putant excelſi, atque magni viri eſſe, vt vitam etiam pro laude paciſcantur, hanc verò laudem, atque gloriam (qui maximus eſt error) iudicio vulgi metiuntur: inde fiunt ſæpe ambitioſi, & addicti penitus auræ populari. quamobrem cum locus hic tam lubricus ſit præſtantibus egregiiſque naturis, maximè cauendum erit, illi præſertim, qui aliis regendis idoneum ſe eſſe profiteatur, & velit, ne quandoque corruat in pernitioſam hanc ambi-
C tionis voraginem. omni ergo conatu formandus ipſi animus erit hac fortitudinis ſpecie, magnanimitate ſcilicet, præſtabitque ſe magnis honoribus dignum, qui ſi pro meritis ipſi à vulgo non deferantur, negliget ac paruipendet; vnde fit, vt difficillimum ſit magnanimum eſſe, quia valde arduum quoque eſt magnis honoribus eſſe dignum; ex quibus efficitur, vt valde ridiculus, ac vanus ſit habendus ille, qui, cum honoribus ſit indignus, ſe magnanimum hiſce contemnendis eſſe profiteri audeat. Sequitur magnificentia, quę circa magnos eſt ſumptus (hoc namque & ipſum arduum eſt) quam nolim à Chriſtiani gregis præſide in hanc partẽ vſurpari, vt ad animi hanc, quã ſtatuo, magnificentiã attinere arbitretur, magnos cœnarũ, ac ſplendidos apparatus, ingentem famulorum ordinẽ, magnam & eximiam aulęorũ ac vaſorũ
D argenteorum ſupellectilem, cæteraſque huiuſmodi impenſas, vt turpiores nunc omittam. non enim eadem quacunque perſonam decent. in Principe fortaſſe non indecora hæc erunt, & ad magnificentiam ſpectabũt; at Epiſcopo, Chriſtianique gregis paſtori, nihil (vt exiſtimo) magis indecens. verum magnificentiæ Epiſcopi intereſſe reor, primum vt erga inopes profuſiſſimus ſit, magnaque hoſpitia conſtruat, in quibus pauperum præſertim cum ægrotant, & victui & ſanitati conſulatur: deinde vt templa, vaſa, veſtes, cæteraq; quæ ad diuinum cultum pertinent, quantum fieri poſſit, nõ omiſſo interim erga pauperes officio, magnifica ornataque habeat. ab hiſce rebus Epiſcopo debetur magnificẽtiæ laus. Reliqua ex virtutibus iraſcibilis appetitus eſt manſuetudo, qua mollitur animus, ac refrænatur, ne iracundiæ ſtimulis in præ-

ceps actus rationem reuocantem nequaquam audiat, ſed longiſſime præcurrat. nam quemadmodum tribus ſuperioribus virtutibus præſtatur quoddam animo robur, ac rebus arduis cedat, neue præcurrentem rationem deſerat: ita contrà manſuetudine frenatur iraſcendi vis, ne rationem præcurrat, eiuſque mandatis obaudiat. Hæc virtus maximè ſplendet in quouis præſide, furere enim valde alienum exiſtimari debet à principe, in quo omnium maxime ſapiētiam optare ſolemus. nulla verò animi perturbatio magis homines agit in furorem, quàm iracundia, ex qua non tantū in animo, verumetiā in corpore magna turbatio excitatur. licet intueri ora, greſſus, omnemque habitum corporis hominis irati: nihil decorum, nihil compoſitum ſpectabis. Hę ferè virtutes ſunt à Peripateticis cōnumeratæ, quibus ſenſibilis appetitus, qui ſuapte natura rationis eſt expers, neq; vllum honeſti ſenſum habet, quodammodo ad participationem rationis aſſurgit. Nūc tempus poſcere videtur, vt pauca quædam, quæ ad hoc negotium pertinent, dicamus de virtutibus partis rationalis. Nam ex hac, veluti ex radice quadam, rectitudo influit in reliquas quoque animi vires. Niſi enim hæc rectè in ſua actione verſabitur, fruſtra reliquæ vires ſequentur imperium rationis: at rectè agere non poterit, niſi propriis virtutibus fuerit prius imbuta: huius autem animi vis altera comprehendit, raciocinatur ac cogitat; altera verò appetitus quidam eſt cogitationis aſſecla. huius poſterioris, appetitus inquam, rationalis iuſtitia perfectio eſt. non enim in ſenſibili appetitu recte hæc animi virtus potuit collocari: nam non verſatur circa ſedandas perturbationes vt reliquæ, ſed tantum ęquum ſeruat ac tenet. ęquum verò collatione diſcurſuque rationis comprehenditur, & iccirco ad ſenſibilem partem pertinere non potuit, ſed ad rationalem. huius namque multorum inuicem collatio propria quædam eſt actio. iccirco in eo appetitu, qui rationē ſequitur, iuſtitiam collocarunt. Hæc verò virtus, ſi in genere ſumatur, tam late patet, vt ad eam cæterarum omnium virtutum actiones referri quæant. quod ſi preſſius eam ſumpſeris, æquitatem tantum amplectitur in externis bonis, vt non plus ſibi, quam æquum ſit, neque alteri minus, ſed æquum omnibus tribuatur. hominum quidem communitati, cœtuiq́ue ciuili tam neceſſaria eſt hæc animi virtus, vt auſim dicere ſine reliquis virtutibus conſiſtere poſſe hominum ſocietatem, at nūquam ne vel temporis momentum permanſuram, ſi quęuis iuſtitia auferatur. in priuato viro ſatis iuſtitiæ eſſe putandum eſt, ſi ab inferenda iniuria abſtinet, at in principe ac præſide late patet. Nam non ſatis eſt principi, ſi ab inferenda iniuria temperet ipſe, verum oportet, vt et illatam ab alio iniuriam pœna compenſet, & ne inferatur pro virili prouideat. qua in re tum mira prudentia, tum etiā diligētia nō mediocri opus erit. Hanc igitur principū ac præſidū propriā peculiaremq; virtutē, futurū Epiſcopū admirari oportet, à teneriſq; annis aſueſcere, vt nō modo facere, ſed ne audire quidē iniuſtum aliquid patiatur. Hanc & in cōmutationibus ſeruari curabit, & in diſtributionibus, quod præſidis officiū eſt, diligētiſſime ſeruabit. Altera virtutū rationalis animi in ea eſt parte cōſtituta, quæ ratiocinatur & ſapit. Hāc pruden-

A prudentiam nominabimus latiori quadam ſignificatione, quàm à Petipateticis ſumatur. Hæc virtutum omnium princeps, ſine quà nullum virtutis officium rectum eſſe poteſt. huius proprium eſt, quod in vna quaque actione decorum, atque honeſtum ſit intueri. quæ licet quodam modo non in ciue libero ſolum qui tùm ſui, tum familiæ curam habet, ſed etiam in ſeruo eſſe debeat: hic tamen anguſtis quibuſdam terminis coercetur in principe vero ac præſide, quibus alij obediunt, proprios ac latiſſimos fines habet. nõ enim huic ſatis erit compertum habuiſſe, quid certo cuidam hominum generi in ciuitate & decens, & vtile ſit; ſed in vniuerſis generibus, vt hoc norit, oportet. huius præcipua pars, quæ omnium maxime principi conuenit, eſt legum B ferendarum facultas, vt ſcilicet leges ferat, quarum obſeruãtia ciues ciuilem fœlicitatem mancam illam, quã diximus, adipiſcãtur; Habiles autem atque apti fiant ad chriſtianas virtutes capeſſendas, quarum demum ope ſupremã beatitudinem conſequantur. at enim prudentiam meo quidem iudicio difficile adipiſcetur, qui philoſophiæ morali nullam operam dederit, quo fit vt ea ſtudia pulcherrima & Principe maxime digna exiſtimẽ. in his vellem ego Epiſcopum noſtrum, quem inſtituimus, dies atque noctes verſari. Hiſtoriarum quoque cognitio non parum ad prudentiam facit, dum aliorum exemplis illuſtrium alioqui virorũ, quid deceat, & quid operæprecium ſit in vna quaquæ actione facile diſcimus. Huic quoque vittuti copulemus reliquarũ rerum cognitionem, præ omnibus vero naturalium, diuinarumque rerum C contemplationem: quæ & per ſe pulcherrima eſt, maximeque momentum præbet, vt ad earum rerum imitationem, atque exemplũ, tum animi eorum, qui illam perceperint, tum vniuerſa ciuitas illorum ductu ſe effingat. prudentiæ quoque officium eſt, vt nouas quaſdam, ſuperſtitioſaſque artes à veris honeſtiſque dignoſcat, ne fortaſſe (qui multorum eſt error) in monſtris quibuſdam, & nugis magno cum diſpendio tempus terat. Hactenus eas virtutes perſecuti ſumus, quibus humana vita continetur; vt prius illud in Epiſcopo noſtro caueretur, ne quandoque ex homine in brutum animal degeneraret. Nam cum Epiſcopus (vt ſupra diximus) hominem quodam modo excedat, noſtrumque inſtitutum fuerit, de integro Epiſcopum ab incunabulis conſtituere, neceſſe fuit, vt prius hominem faceremus; quem poſtmodum D Epiſcopum facturi eſſemus, Hucuſque procedunt humanæ vires, neque vltra hominem promouent, quam vt in nationibus quibuſcunque decorum, honeſtumque ſetuet, ac diuina quoquo pacto attingat ex rerum ſenſibilium contemplatione, admirabilique in rebus omnibus natutæ ordine. Hæc manca illa, atque imperfecta fœlicitas eſt, ad quam ſupra dixi poſſe hominem naturali lumine peruenire. Verũ non eſt hæc ſuprema illa beatitudo: quæ omni ex parte appetitum hominis compleat. ſed quærenda eſt multo excellentior, ad quam conſequendam nunquam ſufficient naturales conatus, ſed opus homini eſt peculiari quadam gratia diuinitus impertita, nonnulliſque virtutibus conſequentibus gratiam, quarum adiumento humanus animus ad quandam participationem diuinæ natutæ attollitur: hæ vero ſunt veluti

elementa ſupremæ illius fœlicitatis, quæ ſola animum implere poteſt. nihil E
enim aliud eſt ſumma hominis beatitudo, quàm Deum fieri adeptione diuinitatis, eoque bono fœlicem eſſe, quo ſemper Deus eſt fœlix. Hoc ſummum ſupremumque bonum ſola chriſtiana religio præſtare poteſt, in qua per fidem legemque Ieſu Chriſti Dei & hominis ad aſſequendam diuinitatem peruenire ſperamus; in quo certe tanquā in arctiſſimo, indiſſolubilique nexu queunt tam longe diſtantes naturæ diuina inquam, atque humana coniungi. nam cum diuina cōgruit, quia perſonam Dei gerit, nec ab homine diſcrepat, cum ſit homo; quo fit, vt in ipſo poſſit homo Deum comprehendere (vt ita dicam) diuinasque actiones imitari. Hoc illud eſt Dei arcanum & reconditum myſterium, quod ſtulti philoſophi non intelligentes interdum chri- F
ſtianam religionem derident. ſed reuertatur oratio, vnde digreſſa eſt. Excellentiſſimus hic finis, quem cōſequi expetit chriſtiana religio, perfecte in hac mortali vita obtineri non poteſt. ſed ſatis homini eſſe debet, ſi dum in viuis agit, ſemina quædam conſequatur, ad eum finem adipiſcendum. id namque in quibuſcunque naturæ effectibus clariſſime conſpicitur, ſi non ſtatim debitam ſibi attigerint perfectionem, priuſquam abſolutam obtineant, obtinere inchoatam. quamobrem oportuit hominis animum chriſtianis ac diuinis virtutibus ſupra ſe quodā modo attolli, paulatimque ad diuina progredi, vt ſic affectus poſt obitum abſolute perfecteque beatitudinem conſequeretur. Hi chriſtiani animi habitus facultatē intellectus noſtri excedunt: quod maxime congrue modoque in primis naturali contingit. euehunt namque G
hominis animum ad eam perfectionem, à qua homo lōgiſſime diſtat, idē licet intueri in habitibus ſenſibilis appetitus de quibus quàm plurima à nobis ſunt ſuperius explicata. illi quoque ſenſitiuam vim ad honeſtum appetendū, quod nequaquā ſuapte natura ſenſibilis anima appetit, verū conuenit ſuperiori virtuti, rationi (inquam,) mirū ergo nulli eſſe debet, ſi chriſtianis, quibus propoſita eſt diuini boni adeptio, quædam ſunt proprie peculiaresque virtutes, quas philoſophi, qui tantum naturæ lumine aguntur, nunquam perſpicere potuerunt. his igitur chriſtianis ſeu diuinis virtutibus, maxime non dicam imbutus, ſed ornatus, & exculrus eſſe debet is, quem inſtituimus, Epiſcopus; adeo vt ex ſua plenitudine commiſſam ſibi impleat ciuitatem. tres huiuſmodi virtutes Theologi numerant; quarum vna, fides ſcilicet, pertinet H
ad intellectum, duæ vero, ſpes inquam & charitas, ad voluntatem. harū prima eſt fides. abſolutiſſima vero eſt charitas, ſine qua nihil poſſunt quæcunque aliæ virtutes. fides quarundam rerum diuinarum cognitionē nobis præſtat; ad quas capeſſendas intellectus ſibi ipſe nō eſt ſatis. Hæc omnia ea ſunt, quæ in ſacris litteris continentur, ac certa ratione poteſt cuilibet cōpertum eſſe; oportuiſſe in huiuſmodi quibuſdam intellectum hominis exerceri, vt fieret diuinitatis capax. Hoc namque præcipue obſeruandum his, qui in cognitione diuinorum proficere cupiunt, rum penitus videlicet ab homine ignorari Deum cum putatur aliqua ex parte comprehēdi, quid ſit. quapropter Dionyſius Areopagita ſummus diuinorū ſcrutator, Dei cognitionem ſummam

A ſummam appellat ſcientiam diuinæ ignorationis. vt ergo hoc homini penitus inſideret, Dei naturam lõgiſſime diſtare ab omni eo, quod intellectus noſter cogitat, neceſſe fuit quædam de Deo credenda his proponi, quæ omnino mentis aciem ſuperarent; quibus tanquã finis propoſita eſt nuda, apertaque diuinæ naturæ contemplatio. fidem ſpes ſequitur. fieri nãque non poſſet, vt quiſpiam bono illius potiundo accingeretur, quod nequaquam ſperaret adipiſci. Hæc virtus fortitudini quodam modo reſpondet, nam animum firmat, vt ne difficultate rei, ac prope deſperatione terreatur. quare ſi rationali appetitui adhiberi poſſet ea differẽtia, quã ſenſitiuo adhibuimus, vt ſcilicet diuideretur in vim deſiderandi ac iraſcendi; perfectionem iraſcibilis rationalis, ſpem vtique ſtatueremus. Omnibus hiſce virtutibus tam moralibus, quàm diuinis ſupremam manum imponit charitas, abſolutionemque præſtat. Hac virtute tam egregie aſſurgit animus hominis, vt iam non in ſe ipſo, ſed in Deo viuere incipiat. nam cum cætera omnia, tum etiam ſeipſum in Deo amat vir perfectus charitate. huius vi morales virtutes attolluntur ad altiorem, ſublimioremque finem, vel, vt nonnulli perhibent, nouę quædam in animum influunt excellentes, atque egregię magis, quàm morales. honeſtum namque & decorum, qui præſtitutus finis erat virtuti morali, à bono diuino longiſſime abeſt; quo tanquam fine omnium virtutum, actiones moderatur charitas. hoc in loco non abſurde puto dicemus, ſi actioni honeſtę, ac propterea decorę dixerimus vitam quandam præſtari à charitate; ſine qua honeſtum, quod philoſophi tanti faciunt, friget quodam modo ac marceſcit. huius rei ſimilitudinem ipſe fingere potes, ſi vnquam pulcherrimi alicuius cadauer, ſeu marmoream ſtatuam à Praxitele ſummo artifice diligentiſſime confectam vidiſti: ſpectabis enim in vtroque miram quãdam membrorum formationem, atque egregiam harmoniam, vt nulla in parte ſuſpicari queas prætermiſſum eſſe decorum. attamen pulchra ea ſtatua iacet ac friget, cur? nẽpe, quia anima vitaque caret. pari ratione, honeſta decoraque actio pulchra eſt, omni ſibi ex parte reſpondet, conſiderantem oblectat: friget tamen, niſi à charitate vitam fuerit aſſecuta. Diuinæ igitur hæ virtutes eſſe debent in Epiſcopo adeo excellentes, vt ab ipſo in vniuerſam ciuitatem emanent, tanquam à quodam fonte perenni. primum namque oportet non ea ſolum credere, & noſſe virum Epiſcopum, quæ chriſtianus quiuis vel mediocriter in religione eruditus nouit: verum etiam Theologiam chriſtianã callere, vt alios docere queat chriſtianum ſcilicet dogma, rationeſque reddere occultarum rerum, miniſteriorumque chriſtianorum, & impugnantes refellere, tum ea quæ iuris pontificij ſunt probe noſſe. in primis autem vtrũque teſtamentum ſic tenere, vt vngues, digitoſque ſuos, atque in ea lectione oblectari aſſidueque verſari; ac poſtremo quæcunque alia ſtudia ad hæc referre. quod noſtris temporibus omnium maxime præſtandum eſt, cum turpe ſit ſacerdoti, & Epiſcopo non ſi Virgilianũ carmen, aut huiuſmodi quippiam non intellexerit, ſed ſi Euangelium nunquam totum perlegerit, ac diuinæ ſcripturæ ſpiritũ nõ hauſerit; quidque de ſanctiſſima trinitate, de ſacro-

ſancta euchariſtia, cæteriſque Sacramentis ac religionis chriſtianæ myſteriis credendum explicite ſit, non curauerit. Quod ſi in chriſtianis omnibus ſtudium aliquod, cœleſtiumque rerum ſciẽtia aliqua neceſſaria eſt, quãtò magis hoc in ſacerdote requiritur? verum in Epiſcopo ſpei virtus latius patet, quàm in priuato viro, non enim diuinum bonum ſibi aſſequi ſolum ſperare debet, verum etiam poſſe, Dei numine fauente, commiſſam ſuæ fidei ciuitatem promouere ad illud bonum conſequendum. ſibi ipſe tamen deeſſe non debet, quin animum paret ad diuinas illuſtrationes ſuſcipiendas, omnemque diligentiam, atque operam præſtet in ſuo grege gubernãdo. Perfectio autem & abſolutio horum omnium eſt charitas, quæ cum chriſtiano cuique, tum præcipue neceſſaria eſt paſtori chriſtiani gregis. quæ virtus, cum præſtantiſſima ſit, atque reliquis virtutibus omnibus vitam præbeat, latiſſime manat, nulloque ferè termino cohibetur, ſed ad omnes ſpectat: icircò opus erit ne erga diſpares pari munere fungamur, vt rectus ordo ſeruetur in officiis charitatis, ſine quo nulla huiuſmodi virtutis actio conſtabit. primum ergo Epiſcopi munus eſt, vt Deum præ omnibus amet, nihilque conferendum arbitretur, cum diuini honoris ac laudis tuitione, præ qua & vitam, & ipſam denique fœlicitatem nihili faciat, & ad hoc tanquam ad poſtremum finem referat omnes ſuas actiones. ſummopere enim & decus, & dignitatẽ Dei Epiſcopum ſuſtinere decet. mirabitur fortaſſe aliquis, alienumque à natura rerũ arbitrabitur hoc præceptum eſſe; cum omnibus rebus inſitum natura videatur, vt maxime ac præ omnibus ament ſe ipſas. cæterum diligentiùs, ac interius re perſpecta cuilibet compertum eſſe poterit, nequaquam hoc eſſe à naturæ legibus alienum. nam cum omnia præcipue appetant eſſe, præ omnibus etiam naturali deſiderio cupiunt eius conſeruationem, & incolumitatem; in quo putant maxime eorum eſſe conſtare. quamobrem natura fit, vt nonnulla, quorum eſſe magis ſit in alio quopiam, quàm in ipſis, magis optent illius, quàm ſui ipſorum conſeruationem. In promptu ſunt partes, quarum eſſe cõſtit in ipſa integritate totius, eaque ratione ſe vel certiſſimo periculo exponũt pro totius incolumitate tuenda. Nullus ergo mirari debet, ſi nouerit diuinum eſſe cuiuſque alterius rei eſſe continere, & magis in ipſo conſiſtere, quàm in rebus ipſis, ſi ſecundum naturam eſſe diximus, cuius ordinem egregie chriſtiana religio imitatur, magis oportere Deum à nobis amari, quàm noſmet ipſos; poſt Deum, quia vnũquodquoque magis eſt in ſe, quàm in alio quopiam, ſalutem ac fœlicitatem vnuſquiſque procurari debet. hoc vero ab Epiſcopo præſtabitur, ſi innocentiſſime vixerit, animumque quacunque labe purgarit. poſtremo inſeruiẽdum eſt alienæ infœlicitati, ac egentibus opem ferre par eſt. qua in re valde Epiſcopo eſt enitẽdum, ne huiuſmodi officio deſit. hoc nanque præcipuum munus eius eſt, & quod à paſtoribus chriſtiani populi requiri maxime ſolet. Non poſſum hoc in loco non magnopere miſerari noſtræ tempeſtatis calamitatem, cum paucos admodum chriſtiani populi moderatores comperias, qui degant in ciuitatibus fidei eorum commiſſis. Verum ſatis officio ſuo feciſſe putant, ſi procuratori regendam

A vrbem tradiderint, ipſi vero redditibus potiantur. ac magni quidem cuiuſpiam in Romana curia pompam comitantur, regnorumque tractant, ac bellorum negotia; de populo vero cui præſunt, an in chriſtiana religione proficiat, an deficiat, ne nuntium quidem accipiunt, egenoſque gregis ſui omnino negligunt & ignorant. hoccine eſt Epiſcopum gerere? hoccine diſcipulos Chriſti imitari, præceptaque Euangelica ſeruare? probus ergo Epiſcopus operam dabit ne alteri tradat gregem ſuum curandum, ſed quàm breuiſſimo tempore ab ouili aberit, niſi aliqua ratione à Pontifice euocatus alicui officio inſeruiat, quod ad emolumentum chriſtianæ Reip. ſpectet. verum non hanc dari ſibi occaſionem optet, neque tale quid ambiat; ſed ægre ac ferè inuitus huiuſmodi onus ſuſcipiat. quo expedito, non aliud procuret, ſed quàm citiſſime ad gregem redeat. In populi vero (cui præeſt) gubernatione æquum quoddam ſeruabit, certumque tenebit ordinem (nam hac in re charitas cum iuſtitia proportionem habet.) primum igitur ſacerdotum ac cleri magnam habeat curam, his enim miniſtris vtatur opus eſt in ſacris adminiſtrādis, populoque curando. quare quamoptimos ſacerdotes habere, ac in chriſtianis rebus eruditos magni momēti inſtar habet ad populi gerbernationem. hos ergo erudire ac bonos facere præcipue ad ipſos ſpectat. deinde bonos viros inſtruet & diliget. prauis tamen curandis maior opera impendi debet. non enim (vt inquit Chriſtus) eſt opus medico bene valentibus, ſed ægrotis. virgines Chriſto dicatæ, ne vitam vllo libidinis, aut laſciuiarum genere polluāt, quantū fieri poteſt, cauebit. Egenos, præſertim ægrotos, aut nobiles, quibus egeſtas ignominiæ habetur, fouebit opibus ac redditibus ſuis. in quo officio ſi cætera paria in vtroque ſint, præferendum puto virum bonum iniquo. viuendi norma ſeruata (vt reor) optime præſtabit charitatis munera. Nam ea ratione extra ſe quodam modo poſitus alienam rem aget, quod charitati peculiare eſt. cupiebat Moyſes pro ſalute Iſraëlitici populi deleri ex libro viuentium. Paulus optabat fieri anathema pro patribus, qui loci quo pacto ſint intelligendi, nunc omittimus: in præſentia ſit ſatis dixiſſe charitatem ecſtaſim facere, ita vt extra ſe diffluat qui fuerit prēditus hac virtute, potiusque in aliis, quàm in ſe viuat. quod etiam Deo cōtigiſſe in rerum creatione Dionyſius dicit. ex amore, nanque ecſtaſim paſſus in alias creaturas defluxit, ac eas ita condidit. nuncque in illis exiſtens quaſi extra ſe in aliis continet ac conſeruat. quare clariſſime patet nullum animi vitium charitati magis contrarium eſſe inuidentia ac maleuolentia. inuidus nanque tantum bonum ſuum vult, alienum nollet: de proximi autem amici malo gaudium concipit, de ſucceſſu mœrorem. at contrà, charitas aliena procurat, ſua negligit. nec tamen ignoro interdum ex charitate quoddam odij genus excitari, quo odimus iniquos, quatenus iniqui ſunt, ac de eorum ſucceſſibus dolemus: cupimus tamen vt boni fiant, ſicque affecti optatis fruantur. hoc odium perfectum appellat Dauid in pſalmo, ſuper inimicos tuos (inquit) tabeſcebam, perfecto odio oderā illos, & inimici facti ſunt mihi: hæc eſt ea virtus, quam indignationem Peripatetici nominant quam in medio ſtatuunt maleuolen-

tiæ,& inuidētiæ. Satis vt arbitror hucuſque generali quadam forma Epiſcopum noſtrum effinximus, dedimusque operam, vt prius hominem,deinde Epiſcopum formaremus.nunc quę ſuperſunt,in alterū volumen differimus. E

F

LIBER SECVNDVS.

MVLTVM diuque dubitatum eſt apud veteres rerū ſcrutatores,humanū ne genus religioni diuinoque cultui natura duce inſeruiret,an potius cōſilio quodam,ac ſapientum inſtituto,qui homines in officio contineri non poſſe arbitrati ſunt, ſi Deorum metus ac reuerentia de medio ſublata eſſet. verū ipſam rem paulo attentius conſideranti manifeſtiſſimum eſſe poteſt, hoc minime humanum fuiſſe cōmentum, ſed ita natura comparatum eſſe, vt quemadmodum homines ciuilem vitam naturali quadam propenſione agunt;nec non loquendi vſum (quod nulli animantium generi contigit) à natura ſortiti ſunt, ita etiam naturalibus quibuſdam ſtimulis homo actus ad diuinum cultum contenderet. quod puto tum ratione, tum reipſa facillime cōprobari. Cum enim cuiuſque rei perfectio tunc penitus abſoluatur, cum ad eam conuerſa fuerit cauſam, quam ſubſtantiæ, atque eſſe habuerit auctorem; vt hac ratione veluti ſolidum quendam circulum faciat; hominis vero animus,quo præcipue eius ſubſtātia conſtar,Deum optimum habeat auctorē: nihil mirum videri debet,ſi naturali innataque inclinatione cōuertatur ad Deum,quem colat,ac veneretur. huic rationi res ipſa firmam facit fidem. Nam neque vllis vnquam temporibus gentem aliquam fuiſſe, neque hac tempeſtate inueniri,vel in extremis oceani littoribus, vel in inſulis penitus à reliquo orbe diuiſis, memoriæ proditum eſt;apud quem nullus eſſet Deorum cultus:licet de diis alia alij ſentiant; maluntque boui aut igni, aut ſaxeo vel æneo ſimulacro diuinum cultum præſtare; quàm omni prorſus religione carere. quamobrem nulli dubium relinqui poſſe exiſtimo, religionem naturaliter homini inſitam eſſe, ſicut & ciuilis vita & loquendi vis. Verum natura, quemadmodum neque ciuiles mores & leges,neque ſermonem, quæ in homine inchoauerat, perficit, ſic vtique religionem perficere non potuit. qua in re naturæ vis longius à perfectione atque abſolutione abfuit,quàm in ciuilibus moribus & orationis facultate. Homo nanque vi luminis

(G and H margin letters appear beside the lines "…vt quemad-" and "…fuiſſe," respectively.)

A minis naturalis paulatim pro populorum ac regionum ingenio vtrũque eorum compleuit,vt ex monumẽtis philoſophorum, & oratorum patere cuilibet poteſt. At religionem veram niſi diuina ope adiutus nullus vnquam potuit inuenire. conſideranti vero penituſque diſcutienti quaſcunque religiones, quæ aut noſtris,aut priſcis temporibus aliæ fuerint à chriſtiana pietate, perſpicuum erit vix vllam eſſe, quæ hominem contineat in munere atque officio hominis,nedum ad altiora,ſublimioraque promoueat.ſola verò chriſtiana religio non ſolùm hoc præſtat,vt ne homo brutis appetitionibus inſeruiat neglecto imperio rationis; ſed etiam noua quadam vita hominem imbuit diuinæ vitæ participe. iccircò inſtituta ſunt in Eccleſia Sacramenta,
B quibus veluti ſenſibilibus quibuſdam ſignis, quorum cognitio de ſenſu pẽdet,nobis indicaretur,quid ex chriſtiana pietare inuiſibiliter in animo fieret. primumq́ue inſtitutũ fuit baptiſmatis ſeu ablutionis Sacramẽtum,per quod non ſolum ſignificatur,verum etiam efficitur,vt vetus homo deponatur,ſordibuſque peccatorum ablutis,nouus ac cœleſtis regeneretur.verũ ſicut poſt naturalem corporeamq́ue generationem præſtatur naturæ homini incrementum ac robur;ita etiam diuina gratia ſecũdum hanc ſpiritualem generationem præſtatur homini robur in chriſtiana pietate, aduerſus quaſcunque vel hominum vel dęmonũ oppugnationes. huius rei ſignum eſt in chriſmate.deinde quemadmodum niſi iugi alimento calor hominis foueretur; continuo ad corruptionem tenderet;pari modo ad fomentum diuini caloris in-
C ſtitutum eſt ſanctiſſimum euchariſtiæ Sacramẽtum,quo virtutes omnes fotæ,viuicaq; Chriſti carne nutritę hominem ſemper ad potiora melioraque promouẽt.accidunt ſæpenumero ægritudines & moleſtæ,& pernicioſæ corpori.eis pharmaci ope continuo occurrendum eſt. ſic in chriſtiana vita frequenter contingit,vt delictorum labe omnis prorſus diuina gratia extinguatur. huic pernitioſę ægritudini pœnitentiæ Sacramentum tanquam præſentaneum remedium eſt inſtitutum. Ac quem morem medici ſeruant,vt reliquias morbi leui quodam medicamento expurgent: eundem imitatur chriſtiana religio in ſpirituali vita hominis,vt extremam adhibeat vnctionem in exitu mortalis vitæ, tanquam in ægritudinum fine, quibus continuis donec vitam ducimus vexamur, atque affligimur. Verum cum vnuſquiſque chri-
D ſticola, ex quibus tanquam ex membris conſtat myſticum corpus Eccleſiæ, cuius caput eſt Chriſtus,ſimul non ſit; ſed aliis alij in vita ſuccedãt,oportuit matrimonij, coniugaliſque lecti Sacramentum inſtitui, quod ad ſanctã natorũ propagationẽ ſpectat.his omnibus veluti poſtremũ accedit Sacramentum eccleſiaſticorũ ordinum, qui ad generationẽ ſpiritualem,vitamq́; ac robur,nec non pharmaca ea præſtãda, de quibus ſupra meminimus,ſunt diuinitus inſtituti.vt,quod in priore diximus libro, homo pro ſuæ naturę modo ſibi ſit perfectionis ac fœlicitaris auctor. Ordinũ vero omniũ ſupremus eſt ſacerdotium, cui euchariſtiæ cõficiẽdæ poteſtas data eſt;inſuper ligandi ſoluendiq́; arbitrium. Epiſcopus vero tametſi nõ ipſius ſacri ordinis cauſa,iuriſdictione tamen eſt ſacerdote ſuperior.nam præterquã quod poteſtatẽ ha-

bet euchariſtiæ cōficiendæ,in qua verum Chriſti corpus cōtinetur.in myſticum etiam corpus,id eſt in Eccleſiā iuriſdictio eius longe lateque patet.horum verò quidā tantū Epiſcopi ſunt,qui vni dūtaxat præſunt ciuitati: quidā Archiepiſcopi,qui regioni & vrbi metropoli,quibus Epiſcopi parere in nonnullis debēt.ſuperiores adhuc Archiepiſcopis ſunt Patriarchæ.Omniū verò ſupremus eſt ſummus Pōtifex,qui vicē Chriſti in terris gerit,dictusq́; eſt Papa per excellentiā quandā vocabulo à veteribus tā Græcis quàm Latinis vſurpato,quaſi pater patrū Epiſcoporū.Nam ſi quilibet princeps rectè imperans paternā nuncupationē meretur, quāto magis Epiſcopo vrbem chriſtiana pietate moderanti nomen cōuenit patris?Nos autem in priore libro Epiſcopum cum humanis tum diuinis virtutibus inſtituimus.Nūc vero qua ratione ſic inſtitutus Epiſcopus, hiſceq́; virtutibus ornatus exercere ſe in quibuſve officiis verſari debeat, pro virili perſequemur. ſed quoniam actiones circa ſingula quædam ſunt, præcepta quoque tradentur à nobis particularia magis quàm in ſuperiori libro fecimus. qua in re imitati pictorum ſolertiā videbimur, qui prius lineis quibuſdam totam figuram informant ac comprehendunt, poſtmodum vero ſingulas partes effingunt lineamentis,coloribusq́ue aptis ac propriis.eadem ratione nos quoque cum Epiſcopum virtutibus omnibus veluti primis lineis adumbrauerimus, nunc explicandum ducimus, quo nam pacto in cuiuſcunque virtutis munere, quod ad Epiſcopum pertineat, rectè verſari queat. principio quia charitas, veluti princeps virtutum omnium exiſtit, ſi per ſingula charitatis officia diſcurremus, nihil vtique à nobis omiſſum, quod ad hoc negotium ſpectet, iure videbitur. primum ergo,ne à recto ordine veluti de via deflectat oratio,perſequenda ſunt à nobis officia, quæ pertinent ad diuinum cultum. proxima his erunt illa, quæ impendi debent in gubernatione ac curatione chriſtiani gregis, iuxta Chriſti vitam ac mores. hæc ſequentur beneficentiæ officia,& liberalitates, quibus vti Epiſcopū decet in leuanda ac fouenda inopum hominum egeſtate.poſtremo qua ratione & exigi & impendi debeant redditus Epiſcopatus. his explicatis (vt reor)ſatis commodè ac diligenter tractatum erit de omnibus Epiſcopi officiis. Diuinus cultus præter interiorem animi habitum, de quo plura ſuperius à nobis ſunt dicta, primum requirit ab Epiſcopo,ſicut à quouis ſacerdote,vt quotidie diuinas laudes,ac preces, quæ in Eccleſiaſtico officio continentur, dicat magna in Deum animi intētione (vtor autem vſitata officij appellatione,quæ quidem ab ea re deducta eſt, quod præcipuum ſacerdotis officium ſit, quotidie diuinas eas laudes narrare) neque aliena animo verſet,cum diuinas laudes canit, verum omni conatu nitatur, vt ea, quæ verbis promit,& intelligat, & quodam veluti animi guſtu, ſi fieri poſſit,attingat.mira certe huiuſce intentionis vis eſt,ſi probis ac piis viris credimus,& ea,quam nullus, niſi experiatur, crediderit.commodius vero hoc aſſequetur, ſi non continēter totum diuinum officium dixerit, ſed per partes, aptis,cōuenientibusq́; diei horis,adeò vt diei partibus ſingulis reddantur officij portiones eæ,quæ ſancto quodam inſtituto illis accōmodatæ fuere. Nā diutur-

A diuturnæ lectionis tædio mens affecta, plærũque potius faſtidio grauatur ac deprimitur, quàm ad ſublimiora attollatur; præterquam quòd ſic per partes diuinas laudes dici debere, & Propheta ipſe in pſalmo innuit. ſepties namque indie, inquit, laudem dixi tibi, & preces atque hymni ſingulis portionibus accommodati palam explicant. quamobrem vellem ego (vt ab initio tandem ordiar diei ad exitum vſque Epiſcopum perducturus) vt Epiſcopus in ciuitate fidei ſuæ commiſſa reſidens (hoc namque eum præſtare oportere ſupra diximus) antelucanis horis è cubili ſurgeret, matutiniq́ue laudes caneret, ei namque diei horæ hymni ac preces matutini fuere accommodatæ: propheta quoque dicit, media nocte ſurgebam ad confitendum

B tibi. his accedit peropportunum eſſe id tempus, idque ſilentium diuinorum contemplationi; nec non etiam matutinam eam vigiliam mirifice prodeſſe bonæ corporis valetudini, ſi Ariſtoteli credimus in œconomicis id dicenti: poſt matutini laudes cum aurora inſtat, ambiguaque inter diem ac noctem eſt hora, quàm maxime optarem, quando tunc & corpus ſomno penitus ſolutum eſt, & mens diuinarum laudũ narratione erecta, vt id téporis impenderetur orationi, quæ ſine vocis vllius ſtrepitu ſola mentis erectione meditationeq́; in Deum fieri ſolet. Nulla ratione fax maior menti adhiberi poteſt, quàm hac animi excitatione. ex qua perhibent viri ſanctitate ac religione inſignes interdũ cordi influere tam magnã diuinorũ, ac clarã adeò intelligentiã, vt non amplius intelligendi modo cõſueto, ſed aliena quadã ab ho-

C mine ratione Deus menti adeſſe ſentiatur, tantumq́; excitari in animo diuini amoris ardorẽ, vt nihil aliud quàm Deum mens ſic affecta cogitare queat, neq́; ſe ipſam, nedum alia ſentire, cum Deum ſentiat. ſatis explicari oratione vlla non poſſet quantũ intellectui luminis, quantumq́; viriũ ac roboris menti accedet ex hac diuini radij illuſtratione. Nil vel abſtruſiſſimũ non intelligere, nulli quãuis arduæ prouinciæ nõ ſatis eſſe poteſt mens tali fulgore perſtricta. Hoc verò in munere humilẽ ſubmiſſumq́; animũ ſeruet, neque mente aſſequi ſperet diuinum illud arcanum ab omni eo remotiſſimum, quod mens hominum capere poſſit. Nam, vt in ſacris literis traditur, qui perſcrutator eſt maieſtatis opprimetur à gloria. neque ad ſatietatem morari in huiuſcemodi cõtẽplatione eum velim, ex qua plerunque faſtidium ac torpor

D animi ſolet oriri. quamobrem ſi ſe quandoque ſenſerit ingenio ad eam orationem inepto eſſe, nolim vt quicquã moliatur inuita (vt aiunt) Minerua, id eſt, repugnante natura: ſed ea temporis hora ſe ad ſtudia cõferat, quæ vel ſint ſacrarum literarum vel cuiuſpiã alterius, quod ad ſacras literas attineat. Nam impudica quædam ſtudia, nonnullaſque ſupeſtitioſas diſciplinas, vt magiã, diuinandiq́ue peritiam ſiue ex aſtris ſiue ex huiuſmodi quopiam, non ſolùm aliena putet, atque aduerſantia Epiſcopi ſtudiis & officio verum etiã pro virili nitatur vt penitus expellãtur è ciuitate ea, cui præeſt; cũ verò iam dies illuxerit, ſolisq́; radiis fuerint reſerata tenebrarũ inuolucra, tũc primæ diei horæ laudes Deo cõcinat, quibus ſi voluerit tertiæ quoq́; laudes cõtinenter annectere, nil puto fecerit reprehẽſione dignũ. ab his ſtatim euchariſtiæ ſacra vel

ipſe celebret, vel ſaltem ſingulis quibuſque diebus illis interſit alio ea celebrante ſacerdote. Non tamen committendum reor, quin frequenter, ſi minus quotidie, celebret ſacra miſſarum, ſanctiſſimumque euchariſtiæ Sacramentum, & conficiat & ſumat. Nam cum hoc cuilibet ſacerdoti faciendum incumbat; ne ſit Deo parum gratus pro ſacerdotij dignitate, néue intermiſſione tantæ oblationis viuorum mortuorumque animas leuare ceſſet, aut parum lubenti animo dominicæ mortis memoriam colat; tum maxime ad Epiſcopum videtur hoc pertinere, qui cum ſacerdos ſit, purgatiſſimo etiam animo eſſe debet, & diuinæ illuſtrationi vndique peruio. quod maxime aſſequetur frequenti illius Sacramenti oblatione atque vſu. quo fit vt improbandam quorundam Epiſcoporum conſuetudinem rear, qui rarò admodum ad participationem menſæ cœleſtis accedunt. Vidi ego Petrum Barocium Epiſcopum Patauinum, virum, qui nunquam ſatis pro meritis laudari queat. quotidie, cum primùm dies illuxerat, in priuato quodam ſacello miſſarum ſolemnia celebrantem eximia ſanctitate animique intentione in Deum. idem quoque factitaſſe pleroſque probos Epiſcopos memoriç proditum eſt, qui ex frequenti huius Sacramenti vſu aſſequebantur, vt aptiſſimo perſpicacique admodum ingenio eſſent ad abſtruſiſſima quæque ſcripturarum loca intelligēda, efficacique ac viuida oratione facillimè chriſtianam quemque ad ſuſcipiendam vitam & mores chriſtianos impellerent. Nam, vt inquit Propheta in pſalmo, memoriam ſuauitatis tuæ eructabunt. his peractis, quæ tum ad diuinum cultum, tum etiam ad animi erectionem quandam faciunt; tertia iam diei hora inſtante, conferet ſe Epiſcopus noſter ad eos excipiendos, atque audiendos, qui ipſum vel tanquam iudicem, vel tanquam conſultorem, vel tanquam adiutorem adibunt; quibus ſe facilem, benignúmque præbeat, ita tamen ne à grauitate recedat. Expediat ſtatim quæ poteſt, rectè, iuſteque iudicet, conſulentibus fidum conſilium det, opemque ferat quibus poterit; nec ab hoc munere ceſſet, quouſque omnes audierit. hoc enim officium quibuſcunque aliis præferendum duco; dimittat vero, quantum fieri poſſit, omnes à ſe lætos, triſtem nullum. quod ſi non poterit, conetur ſaltem humana, lenique oratione mitigare eorum triſtitiam, animique turbationem. non tamen præterea committēdum puto; vt non interdum virorum improborum ac peruicacium, quos ſi lenius tractes magis exaſperes, contumaciam retundat aſperis grauibusque verbis; quibus profectò parentes in filios, quos maxime amant, vti quandoque ſolent. Hæc vero omnia quam optime præſtabit, ſi vera, non autem ficta charitate præditus fuerit, ſuæque fidei commiſſos amauerit tanquam filios. probe enim in omnibus hiſce officiis ab ea erudietur virtute. non me latet pleroſque Epiſcopos hęc munera vicario delegare: quod (vt reor) ex mollitie quadā animi faciunt: ne ſcilicet horum negotiorum impedimētis interpellantur, ne animo queant operā dare. Vacationem hanc, rerumque procurationem per Vicariū nūquam ego laudauerim; niſi Epiſcopus vel incōmoda corporis valetudine, aut cuiuſpiam alterius officij occupatione, quod ſine reprehenſione omitti

non

A non poſſit,impeditus,operam ipſe ſuam præſtare nequeat.non tamen alienũ eſſe puto, vt Epiſcopus vicarium habeat virum aliquem doctum, ac probũ, cuius opera vtatur in pleriſque. Nam ſi multitudine negotiorum oppreſſus ad omnia expedienda ſatis ipſe non eſſet;vel ſi longinqua loca eſſent adeunda,ad quę ſatis commode nequiret ipſe accedere;in hiſce huiuſmodíque officiis vicarij opera vti, & decorũ & neceſſarium prope eſt. Poſt peracta negotia iterum ad diuinas laudes reuertatur, ſextamque ac nonam dicat. his nanque laudibus ea propemodum diei hora conueniet.poſt id,ſi volet,ſe ad prandium conferat: in quo ſordes non laudo,magnificum vero apparatum & vaſorum & ciborum,miniſtrorumque copiam & nimiam lautitiam ſummopere vitupero. Nam per Deos quid magis alienum à natura rerum conſpici poteſt, quàm paſtorem chriſtiani gregis,cui vita Chriſti tanquam exẽplar propoſita ſit,epulis emãcipatum videre, eaque ipſa facientem ac perpetrantem,quæ in aliis vituperare ac corrigere in primis ille ipſe debet? præterea quid magis indecens,quàm reditus Epiſcopatus, quos probi viri olim legarunt ad diuinum cultum augendum & ad leuandam egentium inopiam, in magnis cœnarum apparatibus atque gulæ ingluuie profundi? erit ergo Epiſcopi prandium non ſordidum, parcum tamen,vt magis naturæ neceſſitati quàm gulæ voluptati conſultum videatur. ſed ne illo etiam tempore cibi voluptate penitus capiantur, magnopere laudo quorundam conſuetudinem,qui ſemper prandio cœnæue diuinam aliquam adhibent lectionem:ex qua duplicem fructum meo iudicio reportant. Nam primum, vt dicebam, erigitur animus,ne voluptate cibi prematur, ſimulque cauetur,ne fiat lapſus in ſcurriles iocos,quod interdum inter cœnandũ accidere ſolet. quibus omnibus optime puto conſultum iri,ſi diuina lectio adhibeatur,ſi non toti prãdio cœnæue, attamen maxime parti.poſt prandium iocari aliquantulum liceat cum familiaribus, qui aderunt, dummodo iocus neque in cõtumeliam alicuius, neque in obſcœnitatem labatur. verum & ſcurrilitas ſummopere vitanda, & in lepore orationis quàm maxime ſeruanda eſt grauitas. Riſus quoque immodicus cohibendus. Neq; reprehenderim aliquod muſicæ genus.liberaliſſimam nanque relaxationem cenſuerim ex muſica animo adhiberi:ſed cum valde afficiatur animus harmonia,multumque valeat & ad ſedandas,& ad excitandas perturbationes, nec non ad mores animi cõponendos, diligentiſſime obſeruandum duco, quod etiam inter Ethnicos Ariſtoteles philoſophorum princeps monuit in politicis,& Plato in pleriſque prodidit locis, ne Epiſcopi aures, ac per eas animus aſſueſcat mollibus quibuſdam cantus ac ſoni harmoniis, quibus vel robuſtiſſimi animi vigor molliri obtundíue queat, & ad libidines excitari: neq; rurſus Phrygius ille harmoniæ modus eſt admittendus, quo in furorem hominum mentes plerunque aguntur;quo in genere, noſtris temporibus rarius peccatur, frequentiſſime vero in priori: ſed ſolida quædam conſtanſque muſica recipienda eſt: qua animum oblectare liberalis atque ingenui eſt viri,dummodo ne tota teratur dies in huiuſmodi oblectatione. Nam iocus atque animi relaxatio ad nego-

tia,actioneſque ſerias referenda eſt,vt ſcilicet animus alacrior factus ex ioco E
in quauis functione melius verſari queat. quo fit vt poſtquam id temporis iocis impenſum fuerit,quod ſatis eſſe videbitur & ad animi relaxationem,& ad bonam valetudinem corporis,continuo ad ſeria redeundum ſit, ac ſiqua negotia incumbent, danda opera eſt, vt conficiantur.ſi quid vero ſupererit temporis:vel conſuetudinibus amicorum, vel literarum ſtudiis eſt id omne impendendum, colloquia vero cum amicis à tenore vitæ diſcrepari nequaquam debent.ſint igitur de rebus chriſtianis,aut de re aliqua, quæ ad bonos mores, vel ad ſtudia literarum pertineat. Hoc etenim cum eruditis ac probis viris conſuetudinis genus magni ſtudij interdum vicem gerit ac præſtat. multa namque plerunque ab amicis, veluti ex viuis libris, decerpimus. quæ F
magis inhærere animo quandoque ſolent, quàm ea, quæ ex librorum diſcimus lectione. Nollem tamẽ propterea quempiam ſuſpicari,laudare nos moroſum quoddam ac graue cõſuetudinis genus:immò quã maxime fieri poſſit affabilitatem ac facilitatem adhibendam eſſe cenſemus. At cum in occaſum inclinat dies ad diuinas laudes reuertendum eſt:ne in poſtrema diei hora tanquam abortum feciſſe videamur.dicendæ ergo ſunt veſpertinę laudes, dirigendaque mens in Deum.quibus ſi completorium, hoc eſt vltimam officij portionem conuinxerit; non ab re facturum puto. quod ſi poſtremam hanc partem poſt cœnam,cum cubile petiturus eſt,dixerit: ſatis arbitror tẽpeſtiue id faciet.Reliquum vero temporis,quod à veſperis ad cœnam vſque pertinet;vellem,ni aliud obſtiterit,lectioni ac ſtudiis impendi,quæ cuiuſmodi futura ſint,ſatis ſuprà à nobis eſt dictum.in cœna eundem morem ſeruet, G
quem in prandio ſeruauit, vt & parca ſit cœna, & diuina lectio adhibeatur, & vrbanitate concludatur,ac muſica,ſi lubebit.valde tamen proderit, ſi maiori vtatur in cœna,quàm in prandio,abſtinẽtia cibi. Nam & leniorem ſomnum ducet,& alacrior erit ad matutinam vigiliam.quotum vtrunque impedit ſtomachus nimio cibo grauatus.Hanc ferè vitę ſeriem Epiſcopo ſeruandam eſſe arbitramur,nullum tamen propterea opinari vellem ita hunc ordinem viuendi à nobis inſtitui, vt & omnibus & ſemper ſeruandum eſſe ducamus.quin potius cenſemus fieri non poſſe, vt humanæ actiones in re quapiam certa quadam regula concludantur. ſed vtendum eſſe remur in humanis actionibus regula Leſbia,id eſt, plumbea,flexili inquam,nõ rigida,vt ſcilicet pro conditione temporum ac perſonarũ flecti,deduci,ac reduci queat. H
ſic igitur in hoc quoque negotio pro temporum occaſione ac rerum, pro perſonarum ingenio, & flecti & reduci regula hæc poterit à nobis præſcripta. Nihil enim prohibet,ſi quando rus ex vrbe ſeceſſerit,vt nonnullis honeſtiſſimis exercitationibus per aliquot dies operam det, recreandi animi cauſa, alium vitæ morem ſeruare. ſiqua etiam vel negotij conficiendi occaſio, vel amici aduentus interuenerit,deeſſe vtique officio non debet,nec præſcriptam viuendi normam deſerere.difficile vero in huiuſmodi officiis ſeſe continere Epiſcopus poterit; niſi eam ſibi familiam paret,quæ & vitæ probitate ſit inſignis, nec bonas artes aſpernetur, quod ipſum etiam maxime ſpectare

puto

A puto ad decorem Epiſcopi. Nã familiaris, qui prauis ſit moribus, & vniuerſam familiam domi perturbat, & foris maximo plerunque dedecore afficit. quare magna illi adhibenda eſt diligẽtia, ne quẽpiam in familiam admittat, qui probitate cõſpicuus non ſit. Hac enim ratione tum quietam domi vitam aget, tum etiam male foris non audiet; quod maximè Epiſcopo cauendum eſt, non tantum ſui commodi gratia, quantum ne ciuibus ſuis noceat malo exemplo. Natura enim compataтum eſt; vt imitatione præſulum quodcũque ſibi licere cæteri homines putent; ac illud quoque non eſt negligendum, ne aliquam familiam ſibi adſciſcat, quę malis quidem moribus nõ ſit, ſed tamen ſuſpicionem iure afferre poſſit malæ cuiuſpiam artis, vel de ſe

B vel de domino, vel de quopiã alio familiari. qua in re perpulchrã mehercle ſententiam plane Cæſare dignam ſequetur, qui cum vxorem dimiſiſſet ex ſuſpicione tantum ſtupri cũ Clodio, coniugẽ, inquit Cęſaris non ſolum culpa, ſed etiam ſuſpicione culpæ, vacare oportet. Sic Epiſcopus ac multo magis, cum eius vita velut exemplar aliis propoſita ſit, non tantùm macula, verum etiam omni vel leuiſſima ſuſpicione maculæ carere debet. Danda ipſi etiam opera erit, vt familiam quam probam elegerit, in officio contineat, atque vnumquenque familiarium pro meritorum, ac virtutum magnitudine ad maiorem promoueat dignitatis gradum. ea verò ratione & victui & veſtitui conſulet domeſticorum, vt nec dignitas Epiſcopatus neglecta, nec luxuria aut pompa vlla adhibita eſſe videatur. familiarium verò, cum ægrotãt,

C magnam habeat curam, prouideatque eo pacto illorum incolumitati, vt neque impenſæ, nec cuiuſpiam incommodi ratio habita fuiſſe videatur. memini ego, dum Patauij agerem, Petrum Barocium, de quo ſupra dixi, inſignem Epiſcopum, conſtantiſſime hoc ſeruaſſe, præterquam quod egrotis familiaribus omnia ſuppeditarentur, quibus erat opus, ne vnquam Medicus ſine ipſo ægrotum inuiſeret. aderat ipſe & conſultationibus Medicorum & prognoſticis. Hoc verò præſtabat in ſingulos, vt ne poſtremos aut infimos neglexiſſe videretur. laudanda ſanè charitas, vereque Epiſcopo dignũ officiũ. Conſuetudo autem cum familiaribus tum grauitate, tum facilitate condita ſit, ne ſcilicet vel deſpectui vel odio habeatur: ſed ea vtatur dexteritate, vt & verendum & charum ſeſe familiaribus præbeat. ſatis dictum puto pro opuſ-

D culi noſtri breuitate de officiis Epiſcopi, quibus & diuinum cultum ſeruare, & ſe ac familiam in muneribus virtutum continere debeat. Nunc quod ſecundo loco propoſitum erat, ea nobis officia exponenda ſunt quæ præſtare Epiſcopum oportet in gubernatione gregis fidei ſuæ commiſſi, quantum ad virtutes, ac vitã Chriſtianam pertinet. Omnis ciuitatis multitudo in mares ac fœminas primo diuiſa eſt. marium porrò quidã ſacerdotes ſunt, vel ſacris initiati, alij prophani; mulieres itẽ, quædam Chriſto virginitatem vouerunt, ac in cœnobiis viuunt. reliquę aliud vitæ genus elegerunt. prior cura Epiſcopo de marib' eſſe debet, quã de fœminis, tum quia mares natura fœminis præſtant, tum etiam, quoniam cum ordine quodam gubernatio procedat ciuitatis. fœminæ natura ſunt viris ſubiectę eorumque imperio præſto

eſſe debent. quare Epiſcopi regimen mediis viris veluti inſtrumentis E quibuſdam ad fœminas vſque pertendi videtur. ac virorum quoniam quidam communi vitæ Chriſtianæ ratione funguntur, quidam verò ſacris initiati ſunt,eadem ratione clerici primum ſpectant ad curam Epiſcopi. Nam eis veluti miniſtris vtatur oportet ad gregis reliqui moderationem. In clericis verò hi,qui ſeculares laiciue dicuntur,pręferendi itidem ſunt iis, qui vulgo religioſi,vocantur qui propriis quibuſdam ducibus parent, & à ciuitatis grege ſecluſi eſſe videntur; clerici ergo ij adſciſcuntur ad Eccleſiaſticos ordines ab Epiſcopo,& ab eo in officio contineri debent. principio igitur magna diſquiſitione, nec mediocri iudicio vtatur opꝰ eſt in promotione clericorum ad ordines Eccleſiaſticos. qua in re hac tempeſtate,meo quidem iudicio,grauiſſime ferè omnes peccant,nullo enim diſcrimine habito & ſceleſtiſſimi & maximè ignari omnium bonarum artium homines ad participationem diuinæ poteſtatis, quę eſt in ſacerdotibus admittuntur,qui poſtmodum pollutis manibus, inquinatiſſimaque mente tractant quotidie ineffabile, ac omni veneratione digniſſimum corporis Chriſti Sacramentum. F in magnis autem ſceleribus deprehenſi Chriſtianæ rei maximum afferunt dettimentum.quibus tādem auctoribus præſtitam ſibi quoque eorum imitatione plebs licentiam putat quoduis facinus perpetrandi. quo fit vt exiſtimem magnam adhiberi diligentiam oportere,ne huiuſmodi aliquod monſtrum Epiſcopo,quē inſtituimus,auctore ad ordines Eccleſiaſticos admittatur;quin potius eligentur viri & probis moribus ornati, & doctrina conſpicui,vt idonei miniſtri Epiſcopo adeſſe queant in erudienda ciuitate Chriſtiana religione,& bonis moribus excolenda. Hoc in loco illud quoque obiter admonere in mentem venit, ne eos vllo pacto admittat ad ordinem Eccleſiaſticum,qui potius vt impunitatem peccandi habeant ſacris initiandos G ſe procurant,quàm quod clerici eſſe velint. ſunt inter hos plerunque viri genere nobiles,ſeruili tamen ingenio:qui tanquam ad arcē ſcelerū,quæ animo conceperūt,ad ſacra ordineſque cōfugiunt.Hi penitus relegādi ſunt à Sacramenti huius participatione.quod ſi quando accidat,vt horum aliquis in ſcelere deprehenſus ſe ſe tutari velit,ne debitas pœnas luat, ſacri ordinis cauſa ope ab Epiſcopo implorata, nequaquā cōmittat, me auctore,Epiſcopus,vt ſcelerum patrocinium ac iuſtitiæ impedimentum ſacra ordineſque eſſe velir.verùm,niſi omnia ſeruauetit,quæ is,qui ſacris initiatus eſt,ſeruare debet, H rum vita, tum cultu,tum etiam toto habitu corporis, illum prophano præſidi puniendum ttadat.Si vero obſiſteret aliqua cauſa, propter quam tradēdus non videtetur iudici, legibuſque ciuilibus: tunc iudex ipſe ſeueriſſimo vtatur iudicio,ne Eccleſiam Chriſti Aſylum facere videatur.Sed redeat vnde deflexit oratio. Parū quidē laboris reliquū erit Epiſcopo in cleri moderatione,ſi in electione clericorum non peccauerit. Nā facilè in officio continebit eos qui ſtatim ab ineūte ætate bonisartibus, probiſque moribus fuerint inſtituti. iuniores ergo erudiendos cutabit,non humanitatis,aut huiuſmodi quibuſdam ſtudiis, niſi quantum ſit ſatis; ſed Chriſtiana diſciplina, Theolo-

A Theologia inquam,non ea contentioſa ac peruicaci,vt ita dixerim,quæ animum tumore quodam inflat,magiſque obeſt quàm proſit;ſed veterũ theologorum diſciplinis,nec non etiam iure pontificio quod theologiæ illi conueniat. Nam contentioſum hoc ius quòd circa ſacerdotiorum iura liteſque verſatur, & ingenioſè adinuentum eſt ab adulatoribus plæriſque clericorum (libere agam, vt res poſtulat) quoque permittitur, vt quiduis rectè fieri poſſe videatur,non dicam amplius, non magni faciendum ſanè reor, in his verò locis penitus aſpernãdum,in quibus diſcrepant iuriſconſulti noſtræ tempeſtatis à priſcis Theologis. præferenda tamen omnibus ſunt ſtudia ſacræ ſcripturæ,quæ abſolutionem tandem imponant quibuſlibet clericorum
B ſtudiis. Hæc volumina ſemper in manibus eſſe debent, vt quod Flaccus dicit de auctoribus Græcis, dicamus nos de ſacris, vos ô ſacerdotes volumina ſacra nocturna verſate manu,verſate diurna. impudici verò poetæ,ſuperſtitioſęque nonnullæ artes procul ſint omnes à clerico. Opera verò atque induſtria Epiſcopi hæc omnia rectè præſtabit, ſi vnumquemque nouerit clericorum,ſæpiuſque ad ſe accerſiri iuſſerit; percunctandoq; tentauerit quantum vnuſquiſque proficiat. quod ſi quis non profecerit repugnante natura, ſaltem ne labatur in peius, procurabit: ſicque iuniores erudiet vt ſingulis pro ratione profectus conferat etiam dignitates. ſenes verò an officio ſuo deſint inquiret, eoſque mulctabit, qui deerunt. qui verò bene ſe geſſerint, laudabit,premioque afficiet ſi occaſio dabitur. Diligẽtiſſime quoque horũ
C iura tuebitur, ne ſacrorum miniſtri habeantur ludibrio, ſed ſuſtinere queãt decus & maieſtatem ſacerdotalis dignitatis. maiori tamen ſedulitate vtatur opus eſt,in his ſacerdotibus curandis, quibus alios regendi cura commiſſa eſt; à quibus pœnitentiæ Sacramento veluti pharmaco, populi delicta ablui purgarique ſolent, qui iuniores quidam Epiſcopi appellari poſſunt. Ac non tantum in vrbe hoc procurabit,ſed in oppidis villiſque: licet non ea doctrina, neque ea ſtudiorum ratio, quæ ab vrbano requiritur à ruſtico quoque ſacerdote requirenda ſit. non tamen rudem omnino literarum ruſticum ſacerdotem eſſe vellem, ſed tantum in literis profeciſſe, quantum ſit ſatis ad erudiendos ruſticos homines in his,quæ neceſſe eſt quemlibet Chriſtianum noſſe: præcipue tamen bonos mores atque integram vitam ab his requiri
D debere admoneo. Nihil enim magis noxium Chriſtiano gregi quam improbus atque inhoneſtus ſacerdos. Hactenus de clericis nulli certo ordine obſtrictis. At illi qui ſub aliquo ordine familiaue merent,ex prærogatiua quadam Romani Pontificis,Epiſcopi curæ ſolent non ſubeſſe, verum duces ſeorſum habent,ſub quibus militent. Non tamen propterea Epiſcopo ceſſandum duco,quin & hortetur præſides cœnobiorũ, vt monaſteria in religione contineãt,& ſi quis eorum forte facinus quodpiam perpetrauerit, quod cedere queat in aliorum detrimentum, pro virili procuret,vt ex vrbe pellatur ſuæ fidei commiſſa, ſi alia ratione non dabitur manantem peſtem coercere. Atque hæc quidem priuata quædam officia ſunt,quibus erga clerum vtendum eſt,Nunc verò erga vniuerſum populum communia quædam of-

ficia perſequamur. Diebus ſolennibus, quorum plærique ſunt anniuerſarij, E officium Epiſcopi eſt, vt miſſarum ſolennia ſacra coram vniuerſo populo celebret, veſperis quoque adſit chori princeps, veſtibus ſacris indutus oleũ chriſmatis ipſe conficiat, atque cerimonias alias ſibi conficiendas potius quàm aliis mãdandas exiſtimet. nã, vt inquit Paulus, qui Epiſcopatũ deſiderat, opus deſiderat nõ quietã ac deſidem vitã. illud etiã non ab re erit, vt moneam noſtræ tẽpeſtatis Epiſcopos, ne penitus omittant vetuſtiſſimũ morem à patribus noſtris diligẽtiſſime ſeruatum; ſolebant illi celebres viri diebus feſtis, atque interdum quotidie inter miſſarum ſacra orationem habere ad vniuerſum populum, qua & erudiebant ignaros Chriſtianarum rerum, & ad bene viuendum mirifice vniuerſos hortabantur. extant non ſolum Epiſcoporum, ſed etiam ſummorum Pontificum quamplurimæ excellentiſſimęque orationes ad populum habitæ; quod munus religioſi noſtris temporibus F vſurparunt ob lãguorem ac ſegnitiem Epiſcoporum, cum tamen hoc onus, imo potius honor erudiendi populi maxime proprium Epiſcoporum ſit. vellem ſi non omnino, aliquo ſaltem pacto morem hunc inſtaurari, ac in priſtinum reſtitui ab eo præſide, quem erudimus. nam feſtis quibusque diebus, & qui aliqua inſigni celebritate aguntur, ſermonẽ ei habendũ cẽſerem, quo vel Euangelium declararetur, vel aliqua ex ſacris literis aut ex morali philoſophia in medium adducerentur: ſi minus coram vniuerſo populo, ſaltem præſente atque audiente clero, nam per clerum ad omnes quoque eã orationem manaturam veriſimile eſt. nequaquam, vt reor, huic officio bonus Epiſcopus deerit, niſi penitus ſe ineptum eſſe ſenſerit ad id præſtandum; G de qua re potius aliorum quam ſuo iudicio credat. Proximum huic officiũ eſt, vt non monitu atque hortatione duntaxat, ſed decretis legumque ſanctione, vniuerſum populum in recto religionis propoſito contineat. Hoc verò facillime aſſequetur, ſi duo contraria inter ſe vitia, quæ plerunque in cœtu hominum pullulare ſolent, medio quodam tenore deuitet. Horum alterum irreligioſitatem ſeu impietatem nominabimus, alterũ verò ſuperſtitionem: prius vitium oritur plærunque ex quibuſdam diſciplinis & artibus religioni aduerſantibus, quæ ſapientiæ nomen præ ſe ferunt, cũ tamen veræ ſapientiæ aduerſentur. Huiuſmodi autem artes ſunt, nonnullæ ſcientiæ diuinandi, vt Magia & Aſtrologia, quas omnes ſub idolatriæ genere cõtineri compertum H eſſe poteſt omnibus, qui norint per has artes aſtris ſeu dęmonibus id aſcribi, quod tantum diuinæ naturæ eſt proprium: nec minus quoddam philoſophandi genus, quod noſtra tempeſtate in gymnaſiis inoleuit à religione diſcrepat, penituſque diſſentit, deuioſque ducit ignaros adoleſcentes, qui cum nihil ſciant, ex neſcio quibuſdam figmentis magnam de ſe opinionem ſcientiæ nãciſcuntur: adeo vt pre ſe alios nihili faciant, ignaroſque rerum naturæ putent merumque vulgus nuncupent. has omnes pernitioſiſſimas artes Epiſcopus pro virili procul pellat à ſuo grege: ſanciatque omnes huiuſmodi artes tanquam religioni aduerſantes, ab omnibus fugiendas eſſe atque reiiciendas; idque vt fiat, & ſanctionibus, vt dixi, & ſermonibus hortationibuſq;

ſedulo

A ſedulo curet. Huc pertinet illa diligentia, quam ſummam adhibere debet Epiſcopus, ne hęreſis ſerpat, neque libri Hæreticorum latenter in ſuam diœceſim importentur. Nulla enim capitalior peſtis, nec quæ facilius atheiſmo feneſtram patefaciat quam hæreſis eſt, quæ fundamenta fidei cum tollat, etiam omnem Reipublicæ ſtatum ſubito euertit. Alterum verò peccatum huic contrarium eſt ſuperſtitio, quæ exceſſus quidam religionis eſt, ſicuti ſuperius vitium defectus eſt quidam. omnis itaque ſuperſtitio diligenter tollatur: ita vt cum vel ſancti, qui viram agunt in cœlis inuocantur, vel cum eorum reliquias veneramur: vel cum imagines Domini & beatiſſimę virginis, aliorumue in Eccleſiis pinguntur, omnia honeſtiſſime ordinateque fiant, il-
B lamque plebem ad Dei vnius cultum quemadmodum decet, quaſi per gradus manu ducat. Prudenti autem Epiſcopo, & Eccleſiaſtico facile fuerit, ſi quis in his rebus abuſus irrepſit, ſenſim abolere: ne incõſiderate, ſiue præcipites feramur, ipſum iam Dei cultũ, fidemq́; Sacramentorũ, ordinẽ quoque Hierarchicum Eccleſię, vt heretici fecerunt, tollamus. Doceatur itaque ſępe populus in omnibus & ſuper omnia Deũ amandũ atq; colendũ eſſe omnia autẽ propter Deũ, ſine quo nihil eſt factũ; ſanctiq́; ipſi nihil eſſent: ita omnis actio, cogitatioq́; ab iſpo proficiſcatur, & in ipſũ deniq; , vt alpha & omega, referatur. ſi ad ſanctos cõfugiant, noſcãt cur id faciãt, cęteraq́; , quę à ſynodis ſapiẽtiſſime, decreta ſũt, & expoſita. quod ſi quis aut ob auaritiã, aur ob aliã cauſam reliquiis, aut imaginib' ſacris abuteretur, protinus tales peſtes ab Ec-
C cleſia Dei arceanrur, grauique mulcta afficiantur, ne hiſce monſtris Chriſtiana puritas inquinetur. Superſtitionis errore impietatiſque ſcelere vitatis, facile in recta religione populus poterit contineri. procuret tamẽ, vt quilibet ſuis ſaltem tẽporibus pœnitentiæ & Euchariſtiæ Sacramẽta frequẽtet; idque diligẽter ſciſcitetur ab antiſtitibus, qui vrbis regionibus ac vicis pręſunt. Cui officio ſi quis deerit, primum nitatur ad ſe accerſitum ſuaſionibus lenique increpatione ad rectum pietatis iter, ac munus reuocare. quod ſi pertinaci mente aliquem ſceleri cuipiam adſtrictum corrigi nolle ſenſerit, tunc mulctis notiſque Eccleſiaſticis mulctatum infamẽ cæteris reddat, ne contagione peſtis illius cæteri quoque inficiantur. Curet præterea adoleſcentium inſtitutionem, ac pro virili non permittat ſtarim ab ineunte ætate puerorum
D animos corrumpi poetarũ, cœterorumque huiuſmodi auctorum laſciuiis: quas ſi à teneris annis imbiberint, impoſſibile prope erit, vt in maturiori ętate ad meliorem frugem reuocentur. qua in re noſtris temporibus, vt in primo libro diximus, magnopere peccatur. præclare enim Ariſtoteles in Ethicis non parum, inquit, ſed totũ differt quomodo quis ab adoleſcentia aſſueſcat. quamobrem diuinus quoque Plato in libris de Republica iure optimo execrari Poetas videtur, & ab ea ciuitate pellere, quam optimam ipſe inſtituit. Non tamen propterea quempiam ſuſpicari velim nos eodem ordine Poetas omnes habere, neque intelligere, diuinum quendam afflatum Poetis ineſſe: non adeò rudes ſumus adeoque tardo ingenio, vt id non ſentiamus. Verum longe præferendam cenſemus animi integritatem, ac pudicitiam

voluptati illi, ac titillationi, quæ ex lectione poetarum huiuſmodi capi ſolet. paulatim nanque tabes dulci cantu perfuſa, diuinoq́ue poetę ſpiritu condita repit in animum, penituſque inhęret: vt poſtmodum vix vnquam ablui queat. ab huiuſmodi poetarum ſtudiis abſtinere debent adoleſcẽtes. ſi quis verò, vt apud latinos Virgilius, vel componendis moribus ſtudet, quod optimum eſt, vel bella tempeſtateſque canit, eum nõ eſſe legendũ nõ pronuntio, immò laudo, ſi quis ita legit, vt ab eo non ſolum delectetur, ſed etiã iuuetur. Sed interim ſi fieri poſſet, vt cũ profanis auctoribus ſimul aliqua Chriſtiana lectio pueris diſcenda proponeretur, mirum quàm bene id fieret. Nam, vt verum fateamur, turpiſſimum eſt Chriſti pietatem profitentibus, Romanorum geſta, cerimoniaſq́ue, atque auguria noſſe, Chriſtianam verò religionẽ penitus ignorare. vtinã noſtro Epiſcopo auctore talis inoleſceret cõſuetudo, vt pueri continuo ab infantia (vt ita dicam) Chriſtianis lectionibus aſſueſcerent. Sunt enim etiam apud nos auctores latini ſatis multi, ne fortaſſe aliquis vereatur, ne eloquentia latina ſtudiis ſacrarũ literarum corrumpatur. ſed iam ſatis perſecuti videmur pro noſtri operis modo Epiſcopi officia circa virorum gubernationem impendenda: quæ ad eorum inſtitutionem atque in Chriſtiana pietate profectum pertinere videatur. Sequitur, vt pauca quædam dicamus, que curare Epiſcopus debeat circa mulierum vitam. hæ quoniam virorum imperio ſubditæ ſunt, generali quadam ratione gubernari debent. ſingula verò eorum geſta maribus, quibus parent, moderanda linquantur. atque hoc de laicis mulieribus dictũ eſſe intelligatur. eas verò, quæ Deo virginitatem vouere, atque in cœnobiis degunt; non modo communi quadam ratione vt alias, Epiſcopus tueri, ac regere debet; verum omnẽ operam adhibere, ne ignoret, vel minimam earũ culpam. nam periculoſum admodum eſt in lubrico eo ſexu, parum etiam deflexiſſe de via. Niſi enim principiis obſtiteris, fruſtra poſtmodum retinacula cõtrahas, cum in præceps delatę iam retineri non poſſunt, quin omnino ruant. quæ res quanto dedecori ſit Chriſtianæ religioni, in quantam ciuitatis ignonimiam cedat, ſatis explicari non poteſt. Nequeo hoc loco non ſummopere indignari, celebres nonnullas ac principes Chriſtianorum vrbes adeo hac peſte coinquinatas eſſe, vt pleraque monaſteria virginum olim Deo dicata lupanarium vicem præbeãt. quo quid turpius, quid ſceleratius excogitari poteſt? cur tandẽ ludibrio ſanctiſſimam Chriſtianam religionem obnoxiam hæc culpa non facit apud eos omnes, qui alieni à Chriſti grege, aut iudaicam, aut Maumeticã, aut hæreticam perfidiam profitentur? quamobrem in primis Epiſcopi officiũ reor prouidere, ne quod huiuſmodi ſcelus in ea, cui præeſt, ciuitate contingat diligenterq́ue ſcrutetur cõmercia, ac conſuetudines monacharũ: vt principiis obſtare poſſit. Si quando verò (quod auertat Deus) contractã alicubi hãc tabẽ ſenſerit, ad viuũ vſque reſecet; imploret opẽ à principe ciuitatis, obſecret, obteſtetur, imperet Dei iuſſu, ne hãc iniuriam patiatur fieri diuino nomini: nullo tandẽ in munere ſe magis ardentẽ præbeat. Non tamen proptera laudauerim, vt Epiſcopus, aut quiuis Epiſcopi miniſter familiaritate, ac frequẽti mona-

A monacharum cõſuetudine vtatur. Nam pręterquam quod periculoſa eſt ea
familiaritas, certe plerunque culpæ ſuſpicionẽ præbet. quã maxime carendũ
eſt illi, cuius vita veluti exẽplar cęteris propoſita eſſe debet. illud adeo dicere
auſim, peiorẽ ferè eſſe in Epiſcopo ſuſpicionẽ innoxiã, quàm latẽtem culpã.
Nunc quando de monachis mulieribus dictũ eſt, reſtat vt pauca quædã de
laicis quoq; dicamus. Hæ cũ virorũ imperio ſint ſubiectæ: generali tantũ ac
cõmuni quadã ratione ab Epiſcopo curari debent, prætereo quædã ſuperius
de viris pręcepta, quæ ad mulieres quoque pertinẽt, vt quotãnis ſcilicet pœ-
nitẽtiæ, & Euchariſtiæ Sacramẽta frequentent, huiuſmodi alia nõnulla; dicã
quædã ſolũ, quæ ipſarũ tantũ ſunt, nequaquã verò ſpectãt ad viros. primũ ni-
B tẽdũ pro viribꝰ eſt, vt decẽti, pudico moderatoq; cultu corporis vtãtur; iuxta
regulã Apoſtoli Pauli; Non in tortis crinibus &c. impudicus enim immodi-
cuſq; mulierũ ornatus religioni Chriſtianæ aduerſatur, & reipublicæ bono.
Nã primũ eius, quæ eo vtitur cultu, mores corrũpit, dũ enim ſe ſuamq; pul-
chritudinẽ, atq; ornatũ admiratur & diligit, tũ ſui, tum Dei obliuiſcitur, ſeq;
aliis mulieribus digniorẽ excellentioremq; facit. menteq; turgida nil non ſu-
perbũ, nil nõ iniurium aliis ſapit. hæc prima eſt labes, primaq; mentis corru-
ptio: qua infecta facile ad impudicitiã prolabitur. Nec minus obeſt mulierũ
immodicus atque impudicus ornatus iuuenibus viris, qui facilius immode-
rati cultus muliebris illecebris ad libidines alliciũtur. hinc in ſanctiſſimis tẽ-
plis amores exercẽt oculis atq; nutibus, paſſimq; inter ſe de amoribus ſermo-
C nes cõferunt. obiter hoc in loco, quãdo in huius rei mentionẽ incidimus, ad-
monẽdus nobis Epiſcopus eſt, vt ſuaſionibus, increpationibꝰ, ſanctionibuſq;
illud cõficiat: ne Dei immortalis tẽplis pro areis & foro ciues vtantur, per ea
deãbulando, & inter ſe de mercatura, de bellis, plærunque verò de amoribus
diſſerẽdo, ſed religioſè ſanctèq; in illis verſentur. Nũc reuertamur ad mulie-
rum ornatũ, quẽ quidẽ religionis primum aduerſari inſtitutis affirmamus, ſi
nimis diffluat, deinde etiam reipublicæ bono tantum nocere, vt nihil ſupra.
dum enim magni ſumptus in ornatum mulierum à viris fiunt, alteraque al-
teram ſuperare contendit; magna fit ciuium rei domeſticæ totiuſque tan-
dem ciuitatis opum iactura. cohibendus ergo continenduſque erit iuxta
præcepta Apoſtoli mulierum cultus. illud quoque præcipiendum reor, cu-
D rare Epiſcopum debere, ne impudicis ſpectaculis mulieres interſint. Cor-
rumpunt mores bonos, mentiſque integritatem labefactant turpia ſpecta-
cula, quæque in eis obſcœna dicuntur, atque aguntur. Hoc idem in pueris
prouidẽdum erit. priſcis quidem temporibus huiuſmodi ſpectaculis ac fa-
bulis, quæ publicè recitantur, magnam operam dabant, maximiſque ſumpti-
bus publicè inſtructa erant theatra, in quibus populus ad prophana ea, &
impudica ſpectacula conueniebat. quod veteres ſatyrici poetæ increpant
vehementer. poſtmodum verò, cum Chriſtiana veritas illuxit, patrum no-
ſtrorum inſtitutis ſublata fuere. noſtra verò tẽpeſtate in pleraſque Italiæ ci-
uitates obrepſit hic morbus, qui à præſide Chriſtiano tollẽdus penitus eſſet,
ſi fieri poſſet; ſin minus, ſaltem hac ratione cohibendus, vt pueri, ac mulieres

ab huiuſmodi ſpectaculis abſtinerent. Cæterum quoniam nuptæ mulieres, ac pueri, qui parentes habent ſuperſtites, minus obnoxij iniuriæ ſunt, viuendíque præceptores parentes habent, ac maritos: iccirco vniuerſali quadam ratione ab Epiſcopo ſunt inſtituendi, eiſque nō peculiari quodam modo, ſed communi ſubſidium ferendum eſt. At pupilli, & viduæ quæ expoſitę ſunt iniuriæ, neque proprios præceptores habent, qui eos recte inſtituere valeant, præcipua quadam ope tuendi ſunt. Epiſcopus enim communis quidā eſt pater totius ciuitatis, à quo illi, qui magis indigent, magis item ſubleuandi atque adiuuandi ſunt. Hinc eſt quod in ſacris literis præcipue commendantur hi, qui pupillum & viduam fouent, ab eiſque propulſant iniuriam. quamobrem his vtriſque Chriſtianum præſidem decet maiore animi cura atque ſtudio acriore opem ferre, ad eoſque recte inſtituendos omnem diligentiam adhibere. ſatis arbitror hucuſque à nobis explicata ſunt officia Epiſcopi: quæ ciuitati, cui præeſt, inſtituendæ atque in Chriſtiana pietate continendæ accommodata videntur: eoque proceſſimus ordine, quem charitatis iura præſcribunt. Nunc pauca quædam dicenda reſtant de officiis, quæ circa opes, ac reditus Epiſcopatus verſantur. Eorum enim diſtributio ad Chriſtiani præſidis charitatem iure optimo ſpectare videtur. Nam ſi huiuſmodi opū erogatio in ſacris literis, ac præſertim in Euangelio, prophanis viris præcipitur: qui nullo religionis priuato iure ſunt obſtricti: quique in comparandis ſibi opibus inſudarunt: quanto magis cenſendum eſt fuiſſe hoc Epiſcopis præceptum qui perfectiſſimum in Chriſtiana religione ordinem profitetur: quibuſque opes non ſudore partæ, ſed teſtamentis legatę ſunt, vt cultui diuino & egenorum neceſſitatibus inſeruirent. qua de cauſa verius procuratores quidam, ac tutores bonorum, quæ pauperibus legata ſunt, quàm alia quauis appellatione nuncupari debent. Nō ignoro tam in theologorum libris, quā in ſacris canonibus ſancitum eſſe, qua regula vti Epiſcopum oporteat, in redituū Epiſcopatus diſpenſatione. Nos verò præcepta dabimus: quæ ſeruanda eſſe putamus Epiſcopo viro bono, non autem illi, qui tanquā in foro ſibi cum Deo litigandum eſſe putet, nihil aliud agere velit, quàm id, quod ei ſacris ſanctionibus iniunctū eſſe appareat, quodque ſine ſcelere præterire non poſſet. hoc (mihi crede) non eſt agere ex charitate, ſed ex mulctæ timore: qui ſi abſit, neque illud facias, quod nūc facis. hi qui hoc pacto ſeruari à ſe oportere Epiſcopi munera exiſtimant, intra pręſcriptos quoſdā terminos liberalitatis, ac munificentiæ continentur. At charitas terminū neſcit, nullis finibus cohibetur. quamobrē cum illud in primis ſtudeamus, vt Epiſcopus, quē inſtituimus, charitatis igne accēſus nil non ex charitatis præcepto faciat: iccirco nullis præceptorū anguſtiis cōtineatur, ſed omne quod ex victus parci ac modici ſumptibus reliquum eſt, cum diuino cultui, tum maxime egenorum neceſſitatibus impendat. turpiſſimum enim ac maximè nefarium reor, velle quempiam ex inopum peculio diuitias ſibi comparare, aut bona pauperum in ſupellectilem domus magnificam, in longum ſeruorū ordinē, cæteroſque huiuſmodi ſumptus profundere. de quibus, quoniā ſupra abūde ſatis à nobis eſt di-

A eſt dictum, cum de vita ac victu Epiſcopi loqueremur, nil in præſentia amplius puto dicendum eſſe, niſi vt dignitatem ordinis tueatur, ſuperfluis impẽſis omnino reiectis, cùmque noſtra tẽpeſtate in ſumptibus nõ neceſſariis magis peccetur, ille ad defectum potius tendere conetur. ſic enim medium tenebit: in quo eſt virtus conſtituta. Diuino igitur cultui primum id, quod neceſſarium eſt impendat, reliquum pauperibus eroget: quod ſi indigentia pauperũ tãta eſſet, vt pro eorũ vita tuẽda oporteret aliquid demere de ſumptibus quę in diuino cultu de more fieri ſolent, cenſeo ego maximè ſecundũ Chriſtianam pietatem Epiſcopum facturum, ſi minus magnificè Deum coluerit in templis lapideis, vt reſarciat, opemque ferat tẽplis Dei non marmo-
B reis & inſenſibilibus, ſed viuentibus, atque intelligentibus. Dei enim templũ vos eſtis, inquit ille. quod ſi tanta neceſſitas eum non vrgeat, Deum colat ea magnificẽtia, quę pro cõſuetudine, & vrbis dignitate ſatis eſſe videatur. quod ſupereſt verò pauperibus eroget, ſentiatque ſe procuratorem, ac tutorẽ potius pauperum eſſe, quam dominũ: ſi quid autem adhuc ſupererit: ad ornatum templi id omne conuertat. pauperes verò nõ omnes eodem ordine habeat, ſed potius opem ferat illis, qui ditioni ſuæ ſubiecti ſunt, quàm externis. Nam ea videtur etiam mens fuiſſe illorum, qui bona ſua legarunt Eccleſiæ, cui pręſidet, vt ſcilicet municipibus egenis potius quàm externis ea erogentur. Petrus Barocius, de quo ſupra quoque à nobis facta eſt mentio, diligenter hoc ſeruabat, mallebatque Patauinis egenis opem ferre ex Epiſco-
C patus reditibus, quàm Venetis cõſanguineis ſuis: quòd diceret eã vim agrorum, villarumque teſtamentis à Patauinis ciuibus Epiſcopo legatam eſſe ea mente, vt quilibet coniectari facile poteſt, quo Patauinorum inopum neceſſitati ex his opibus ſubueniretur. inter inopes verò, bonos viros, boniq́ue nominis mulieres aliis nõ probis ſemper præferat. Hi etenim & Chriſto & nobis magis proximi ſunt quàm improbi, ac ſceleſti. ſceleſtos tamen extrema indigentia oppreſſos non negligat. Deumque imitetur, qui vt ſacræ perhibent literę, ſolem ſuum oriri ęque facit ſuper iuſtos & iniuſtos. omnibus verò in hoc officio anteferendi ſunt illi, quibus nobili genere ortis paupertas ignominiæ eſſe ſolet; neq; mercenarias artes exercere ſine calũnia queũt. his maxime tribuendum, neque expectandum, vt eleemoſinas petant; verum his
D etiam non petentibus largiendum, & quandoque inſciis. poſt hos alios curet pauperes. verum in hac largitione, & munificentia illud cauendum eſt, ne inertes nonnulli, quod frequenter accidit, liberalitate hac illecti ſe ocio dedant, ſegnemque ac tandem turpem vitam ducant. attinet ad hoc officium etiam illud vti Noſodochiorum ſiue hoſpitalium (vtar enim nouo vocabulo) curam habeat, quæ Epiſcopo deberi videtur. Nam pleraque omnia hoſpitalia ſuos tutores, ac præſides habere ſolent, quibus hæc cura præcipue debetur, quæ & ſingula eorum viſere aliquando Epiſcopi debebunt. Dubitabit hic aliquis, clam ne hæc in pauperes munificẽtia, cæteraque virtutum officia præſtari debeant, an potius aperte, ita vt omnes ea intelligant &

ſciant. Atbitror ego in hac re,ſi pręcepto Auguſtini vtatur,eū optime factu- E
rum.ille enim inquit oportere animi intentionem eſſe in occulto, bona verò opera,ſi inſpiciantur & luceant,vt lux coram hominibus, prodeſſe. Non ergo ex his officiis laudem ſibi Epiſcopus, aut vllam nominis celebritatem, (ambitioſum enim hoc eſſet)ſed Dei laudē quętat. hac enim ratione intentionem in occulto habebit, opera verò bona, quæ lucebunt coram hominibus in laudem Dei cedent, omnibuſque exemplo proderunt atque imitatione: vt ergo laus Dei celebrior fiat,ſimulque vt ciuibus ſuis exemplo proſit,optime facturum reor, ſi non clam officia hæc virtutum præſtiterit, ſed palam. in quo illud obſeruet, ne aliquis iure ſuſpicari queat fieri ea palam ptopter ambitionem, aut aliquam improbam cauſam ſic enim dum exem- F
plo prodeſſe vellet,multum obeſſet:id ergo ſi cauerit, facturum optime arbitror,ſi palàm,tum munificentia in ęgenos, tum cæteris virtutum muneribus vtatur.Nam inquit Chtiſtus,vos eſtis lux mundi.vicem igitur lucis pręſtare non pigeat.Hoc vero nequaquam fiet, niſi virtutum officiis veluti luce quadā fulgētiſſima corā omnibus noſter Epiſcopus luxerit. His officiis, quæ ad impēſas ac ſumptus pertinere vidētur,ea attinent,quæ ad exigendos ſpectāt reditus Epiſcopatus. Nā ſi hoc minus neglexerit,neq; erga pauperes libetalitate vlla vti,neq; diuino cultui ſatisfacere poterit,prouidēdū ergo pto virib⁹, ne reditus Epiſcopatus per inertiā pereant,ſed adhibeat diligentiā ſeduluſque curet,ne procurator vrbanus,aut villicus bona pauperibus eroganda dilapidet, ſed fidis miniſtris diligentiſſimiſque vtatur, qua in re illud ca- G
uendum eſt,ne à debitoribus, qui plerunque ruſtici ſunt admodum ęgeni, crudeliter ea quādoque villicus exigat,quæ ſoluendo ipſi non ſunt,niſi à filiis totaque familia victus extorquatur. Hoc nanque maxime alienum cenſeri debet à Chriſtiana pietate, quodque in quouis prophano ſit valde reprehendendum, nedum in Epiſcopo Chriſtiani gregis paſtore, præterea quænam maior dementia eſſe poteſt, quam velle, dum inopum neceſſitati inſeruis,in egenos ruſticos continuo crudelem eſſe. atque pietatis officium ab impietate auſpicari? medium igitur tenorem quendam ſeruabit: ne ſcilicet ſinat per inertiam, aut cupiditatem miniſtrorum bona Epiſcopatus dilapidari,neue patiatur exactione pauperibus iniuriam fieri.ſatis ſuperque à nobis expoſita videntur ea,quæ ab Epiſcopo in ſeriis rebus pręſtanda ſunt.Cę- H
terum quoniam animus interdum requie indiget, quadamque curarum vacuitate: iccirco laxādus honeſtiſſimis iocis quandoque erit, alicuiuſque ſeceſſus amęnitate leuādus, vbi & deambulationibus & aucupiis, venationibuſque & reliquis ruſticis oblectationibus relaxari poterit. Hac enim ratione & animum recreabit, & valetudini conſulet.Sed in iocis grauitatem, ſeruare oportet:neque ſumptus faciēdi in venationes & aucupia.Nihil enim magis Epiſcopo indecens magiſque eius officio contrariū exiſtimari debet, quàm quæ fiunt in huiuſmodi res impenſæ.ab vrbe verò non ſecedat,niſi iis diebus,quibus ſi ſeceſſerit,officio tamen non deerit.Hæc ferè officia eſſe puto,quæ pro operis noſtri breuitate ſtrictim colligenda cenſuimus. Reliqua verò

A verò quæ omiſſa ſunt, ex horum ſimilitudine facilè intelligi poſſe exiſtimo. Hactenus nobis diſſeruiſſe ſufficiat de officio viri boni, ac probi Epiſcopi: quales noſtra hac corruptiſſima tempeſtate pauci ſunt. quamobrem nequaquam in animum inducas velim, aut turpe eſſe hiſce temporibus aliorum vita ac moribus ſpretis, proprium quoddam ſequi viuendi genus, aut difficile eſſe, ac prope impoſſibile muneribus hiſce fungi, atque hanc vitæ normam ſeruare. Nam illud eſt in primis viri Chriſtiani, nullo pacto duci humana laude, aut hominum iudicio, ſed diuina præcepta ſibi ſeruanda eſſe cenſere, quicquid de ipſo loquantur homines, charumque & honorificum ſibi putare ſi pro Chriſti nomine, ac Chriſtiana vita dignus ſit ignonimiam
B pati. de qua re Chriſti Apoſtolos plurimum gauiſos ſacræ literæ teſtantur. deinde certo ſciat fruſtra ſe hoc metu tereri: nam virtutis officia eo ſunt præclariora, quò maiora; neque vereri debet difficulratem vllam ſibi fore in hac viuendi norma à nobis præſcripta, ſi non in ſe, aut in virture ſua ſperauerit, ſed tantum à Deo optimo auxilium implorauerit. Nullus enim qui in eius ope confidit, vel in perquam arduis prouinciis vnquam defecit. Habes itaque Reuerendiſſime præſul amici munus, neque re ipſa de qua tractat, neque te dignum, ſed (ni fallor) ex animi noſtri erga te propenſione non ingratum omnino tibi futurum.

GASPARIS CON-
TARENI S.R.E. CARDI-
NALIS. SCHOLIA IN
EPISTOLAS DIVI
PAVLI.

SCHOLIA IN EPISTOLAS DIVI PAVLI.

B

IN CAPVT PRIMVM EPISTOLÆ AD ROMANOS.

QVI *prædeſtinatus eſt filius Dei in virtute, ſecundum ſpiritum ſanctificationis, ex reſurrectione mortuorum Ieſu Chriſti Domini noſtri.*] Locùs hic difficilis eſt. nã primò, quomodo Chriſtus ſit prædeſtinatus filius Dei, multa dicunt Theologi recentiores. Melius tamen, & abſque ſcrupulo habet textus Græcus, vt legamus, definitus, id eſt oſtenſus; vt etiam totum quod ſequitur, referatur ad hanc oſtenſionẽ; quòd

C ſcilicet oſtenſus ſit filius Dei propter virtutem, id eſt potentiam, qua per ſpiritum ſanctum reſuſcitauit ſe ex mortuis. In Actis Apoſt. cap. 13. Paulus hunc ſenſum innuit: & verſiculum pſalmi, Filius meus es tu, ego hodie genui te, refert ad diẽ, quo Chriſtus à mortuis reſurrexit. *Ad obediendum fidei in omnibus gentibus.*] Fides qua credimus, quamuis ſit in intellectu, pendet tamen à voluntate. Credimus etenim, quia volumus obedire Deo. Hoc ergo prædicabãt Apoſtoli, Deo obediendum eſſe, & illi ſubiiciendam ceruicem, qui voluit homines iuſtificari per fidem, & viuere ex fide; cui obediendum eſt, & recurrendum ad fidem, vt infra ampliſſimè oſtendit. *Primùm quidem gratias ago Deo meo per Ieſum Chriſtum.*] Notandum, Paulum in locis innumeris, eum morem ſecutum; vt

D ſemper vtatur mediatore & interpellatore Chriſto, cùm ad Deum conuertitur. Nam nihil noſtrum Deo placere poteſt, niſi per Chriſtum, & in Chriſto; in quo nos elegit, & in quo nos gratificauit, id eſt, gratos ſibi fecit. *Iudæo primùm & Græco.*] Vel voluit præferre Iudæos Græcis, id eſt, Gentilibus, ad retundendam ſuperbiam Gẽtilium: vel primo loco poſuit Iudæos, vt retunderet eorum ſuperbiam, cùm dicit, primùm illis ad ſalutem opus eſſe Euangelio Chriſti. *Ex fide in fidem.*] Quoniam omnis chriſtiani vita nititur fide. Innuit ergo ſemper nobis, qui incipimus à fide & nitimur fide, tendendum eſſe ad maiorem fidei profectum. vel, ex fide, refert ad Deum, qui promiſit & dedit nobis fidem. Ad fidem, verò refert ad nos, quorum aſſenſus & fiducia nititur promiſſioni diuinæ, & fidei nobis datæ à Deo. *Reuelatur enim ira Dei de*

cælo ſuper omnem impietatem, & iniuſtitiam hominum detinentium veritatem Dei in iniuſtitia.] Locus hic valde difficilis eſt. ſi volumus reddi rationem & cauſam, quamobrem iuſtus viuat ex fide, & quod iuſtitia Dei reuelatur ex fide in fidem; Duobus modis reddi cauſa poteſt. Nam cùm ex Euangelio reuelatur ira Dei ſuper omnẽ impietatem, & ſuper omne peccatum, cogimur nos (qui ex lege naturæ, quantùm ad Gentiles; & ex lege Moyſi, quantùm ad Iudæos pertinet, cognoſcimus nos eſſe peccatores) confugere ad iuſtitiam fidei, & ad iuſtitiam Dei, quæ eſt per fidem. Vel impietas & iniuſtitia, de qua fit hîc mentio, non eſt referẽda ad quodcunque genus peccati, ſed ad ſuperbiam philoſophorum Gentilium; qui cùm agnouiſſent Deum, à quo erant, voluerunt tamen bonos & perfectos fieri & eſſe, non à Deo, ſed à ſeipſis, ob animi tumorem. ac ideo non glorificauerunt Deum cognitum tanquam Deum: quemadmodum nec Lucifer, cum cecidit à Deo, elatus in ſeipſo: & primi parentes, qui voluerunt eſſe tanquam Dei, ſcientes bonum & malũ: ac propterea derelicti à Deo, traditi ſunt in reprobũ ſenſum, & in immunditiã. E F

CAPVT 2.

CVM *iudicabit Deus occulta cordium ſecundum Euangelium meum per Ieſum Chriſtum.*] Sic Ioannes Euangeliſta; Pater non iudicat quẽquam, ſed omne iudicium dedit filio, quoniam filius hominis eſt.

CAPVT 3.

QVID *ergo amplius Iudæo eſt? aut quæ vtilitas Circũciſionis? Multum per omnem modum: primum quidem quia credita ſunt illi eloquia Dei.*] Non intelligẽdus eſt locus, quòd ab ipſis Iudæis fuerint credita Dei eloquia; ſed quòd Deus crediderit eis ſua eloquia. Nam aliis nationibus non fuit lex data, ſed ſolis Iudæis. *Quid enim ſi quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? &c.* Solet dici & eſt regula iuris. Frangenti fidem, fides frangatur eidem. Quapropter poſſet aliquis ſuſpicari, cùm pactum & fœdus fuerit factum inter Deum & nationem Iudaicam, ac ipſi fidem fregerint, & receſſerint à fide data. (Sic enim puto intelligendum eſſe, Non crediderunt; & ſignificantius exprimitur in Græco textu) quòd propter hoc etiam Deus non ſeruaturus eſſet fidem datam. Hanc ſuſpicionem remouet Apoſtolus dicẽs, quod mendacium hominum non euacuat fidem Dei; eò quòd Deus ſibi ipſi debitor eſt, & ſeipſum negare non poteſt; vt dicit idem Apoſtolus in ſecunda ad Timotheum. *Quid ergò? præcellimus eos? nequaquam, &c.*] Videtur contradicere his, quæ paulò ante dixerat, quid, ſcilicet, amplius eſt Iudæo? Senſus eſt, quòd ex parte beneficiorum Dei, Iudæi præcellunt gẽtes, vt ſupra. Sed ex parte ipſorum minime præcellunt, eò quòd peccauerint, ſicuti gentes. *Omnes enim peccauerunt & egent gloria Dei.*] Ex textu Græco colligitur, omnes inferiores eſſe gloria Dei, id eſt, vt coram Deo iuſtificentur, eò quod peccauerint. *Ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ propter remiſſionem præcedentium delictorum.*] Hoc in loco fere reddit cauſam, cur Deus gratis iuſtificet peccatores per fidem, in ſanguine Chriſti; & inquit. Voluit Deus gratis dimittere peccata noſtra, ſeruata tamen iuſtitia ſua, quam exercuit Chriſti ſanguine G H

effuſo

A effuſo; vlciſcens in eo omnia peccata noſtra, vt non dimitteret peccata impunita: ſicut dicit ad Corinthios. Eum, qui non fecit peccatū pro nobis peccatum fecit; vt nos efficeremur iuſtitia Dei in ipſo. Eſaias quoque ait, Poſuit Deus in eo iniquitatem omnium noſtrum, & ideo ſubiūgit in textu Paulus, in ſuſtentatione Dei, ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ in hoc tempore. Suſtinuit, inquit, Deus peccata, nec puniuit, vt per iuſtitiam ea puniret in Chriſto: & ita hoc in tempore oſtenderet iuſtitiam ſuam; vt ſcilicet ſit ipſe iuſtus, peccata puniens, & tamen gratis iuſtificaret eum qui eſt ex fide Chriſti.

CAPVT 4.

B QVID *ergò dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrum ſecundū carnem? &c.*] Notandum primò, Verbum illud, ſecundum carnem, poſſe referri ad, patrē noſtrum. Nam Apoſtolus Hebræus erat: & in hac parte Epiſtolæ potius alloquitur Iudæos, quàm Gentiles, ad quos lex non pertinebat; qui omnes carnali generatione deſcenderāt ab Abraham. Vel referri poteſt ad Verbum, inueniſſe, id eſt, inueniſſe ſecundum carnem; quod & de circunciſione poteſt intelligi; id eſt, quod cōtulerit Abraham circunciſio; de qua infra inquit, quòd accepit illam ſignaculū iuſtitiæ quam habuerat in præputio. Vel, ſecundum carnem, poſſumus interpretari, opera illa bona & ſecundum legē, quę Abraham operatus eſt. Nam ſæpe Apoſtolus vtitur hoc modo loquendi, vt per carnem intelligat legem: dum eſſemus in carne, infra dicit, id eſt, C ſub lege; vtpote ex qua & ex cuius operibus non trahamus ſpiritum, & ideò adhuc ſumus in carne. Præterea notandus eſt & colligendus ſenſus Pauli totus, quidnam ſibi velit ex hoc exemplo Abrahæ, quod adducit. Abraham, vt in Geneſi legitur, vir bonus fuit, & ſine iniuria cuiuſpiam vixit: vnde poſſet facile quiſpiam credere, eum fuiſſe iuſtificatum & effectum amicum Dei ex ſuis operibus. Attamen ſcriptura non dicit fuiſſe eum iuſtificatum ex operibus; ſed dicit. Credidit Abraham Deo & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Ergo ſcripturæ intentio eſt, quod quamuis Abraham potuerit apud homines iuſtificari, id eſt, haberi & pronunciari iuſtus; non tamen apud Deum, cùr inquies, ſcriptura dicit, quòd reputatū eſt ei ad iuſtitiā, quod credidit Deo? Vbi notat Paulus primò, Verbum hoc, reputatum; quod non habet vim, nec D eo vti rectè poſſumus, niſi cùm ex gratia prouenit reputantis, non ex meritis eius cui reputatur. Cùm igitur dicat ſcriptura, reputatum eſt ei ad iuſtitiam; manifeſtè apparet, quòd non tribuatur operibus; quia merces operum imputatur ſecundum iuſtitiam & ſecundum debitum, non autem ſecundum gratiam. Cùm ergo dicat ſcriptura, reputatum eſt, innuit gratiam, & excludit iuſtitiæ debitum. Notandum etiam, quòd hanc imputationem iuſtitiæ ſcriptura nulli alteri rei tribuit, quàm fidei. Credidit Abraham Deo, inquit, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam: quod confirmat ex teſtimonio Dauid; qui nō attribuit beatitudinē hominis vlli operi, ſed tantùm remiſſioni peccatorum, & non imputationi peccati. Et huic beatitudini, tanquam primæ, innituntur aliæ beatitudines, in aliis pſalmis dictæ à Dauid. *Et propterea ex fide, & ſe-*

cundum gratiam ſit firma promiſsio.] In Græco ſignificantius, & ideò ex fide, vt ſecundum gratiam, ad hoc vt ſit firma promiſſio. quaſi dicat, ideo Deus iuſtificat ex fide, vt iuſtificatio ſit ex gratia Dei, & non ex nobis. Ideo autem ſecundum gratiam, ad hoc, vt promiſſio ſit firma: nam ſi res penderet ex iuſtitia, vt ſcilicet redderetur operibus noſtris, & non ex gratia Dei; promiſſio nullam haberet firmitatem, ob defectum noſtrorum operum. E

CAPVT 5.

SI ENIM *cùm inimici eſſemus reconciliati ſumus Deo per mortem filij eius, multò magis reconciliati ſaluabimur in vita ipſius.*] Vltima hæc patticula ſaluabimur in vita ipſius duobus modis poteſt intelligi. vel in vita ipſius, quoniam non oportet amplius Chriſtum mori, vt, priuſquam recõciliaremur, mortuus eſt; ſed viuente ipſo, & ideo in vita ipſius ſaluabimur. vel innuit id, quod dixerat in fine ſuperioris capituli; quòd ſcilicet Chriſtus traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram; quia eius vita immortalis, eſt cauſa exemplaris, & efficax noſtræ ſaluationis & vitæ ſpiritualis. *Propterea, ſicut per vnũ hominem peccatũ intrauit in mundum, &c.* quę ſequũtur.] Nota ſenſum totius huius loci, pulcherrimum ſcilicet Apoſtoli argumentum. Et eſt argumentum à ſimili, & à minori. Adam primus homo de terra terrenus, typus & forma fuit, ſecundi Adam de cœlo cœleſtis; in contrariis tamen rebus. Nam primus origo fuit mali, & detrimenti hominum; ſecundus verò omnis boni. Igitur ab detrimento illato per primum, poſſumus à ſimili coniicere bona acquiſita nobis per alterum. Imò quoniam donum Dei ſuperat delictum, & longè eſt eo efficacius. Iccircò bona, quæ nobis Chriſtus largitus eſt, ſuperãt mala, quæ primus Adam nobis intulit. Enumeremus nunc mala, quæ intulit nobis primus Adam. primùm per ipſum peccatum intrauit in mundũ, & in omnes homines. nam in ipſo omnes peccauerunt. inclinatio ergo ad malum per Adam intrauit in mundum, & reatus peccati: quoniam eius peccatum omnibus imputatur, qui ab eo originem trahunt per virtutem ſeminalem: nam in eo omnes peccauerunt. & per peccatum intrauit mors: nam mors eſt pœna peccati. Vnde arguit Apoſtolus, quòd peccatum intrauit in omnes, quia omnes ab Adam vſque ad Moyſem mortui ſunt; ne putaret quiſpiam peccatum incepiſſe poſt legem datam à Moyſe. Cùm igitur mortui ſint omnes, etiam ante Moyſem; in omnes intrauit peccatum. Lex autem operata eſt maiorem imputationem peccati propter tranſgreſſionem legis. Hæc detrimenta accepimus à primo Adam, qui eſt typus & forma futuri in rebus contrariis. A ſimili ergo computabimus bona per Chriſtum donata nobis, imò maiora. quoniam donum ſuperat delictum. Primò namque in locum peccati & mortis, quam contraximus ex Adam, per Chriſtum adepti ſumus gratiam & iuſtitiam in vitam æternam. Ex vno peccato Adam cecidimus in condemnationem. Per Chriſtum autem non tantùm ſurreximus ab eo peccato, ſed à multis aliis peccatis, non tãtùm in abſolutionem, ſed etiam in iuſtificationem: quia habemur apud Deũ iuſti F G H

per

A per Chriſtum dominum noſtrũ.quod ratione probat Apoſtolus.Nam ſi delictum vnius hominis tãtum potuit, multò magis poterit donum per vnum hominem Ieſum Chriſtum. concludit deinde: igitur ſicuti per vnius peccatum,&c.quæ fuit concluſio primùm propoſita. Et quemadmodum ſumma totius mali, quod contraximus ex Adam, fuit ex eo,quòd omnes in eo peccauimus,& ideò multi ſunt conſtituti peccatores;ſic per obedientiam vnius hominis Ieſu Chriſti,iuſti conſtituuntur multi; illi ſcilicet qui renati ſunt,& inhæſerint Chriſto per fidem & charitatem, quia ſcilicet in ipſo obedierunt; & ita iuſtitia,ac propterea meritum Chriſti nobis imputatur.

B CAPVT 6.

QVOD *enim mortuus eſt,peccato mortuus eſt ſemel;quod autẽ viuit,viuit Deo.*] Reddit rationem,cur mors illi, ſcilicet Chriſto,vltra nõ dominabitur: quoniam,ſcilicet,ſemel mortuus eſt peccato; id eſt, ad deſtruendum peccatum. Vnica etenim oblatione conſummauit in ſempiternum ſanctificatos ad Hebr.10. Vel per peccatum intelligit corpus Chriſti mortale,in quo præfiguratur peccatum: nam mors peccatum ſequitur; & ideò Chriſtus habuit ſimilitudinem carnis,id eſt,carnem mortalẽ ſimilem carni peccatrici. quod autem viuit,viuit Deo,id eſt,virtute diuina,ex qua corpus eius eſt immortale, & impaſſibile. Idcircò & nos, qui in baptiſmo mortui ſumus peccato,id eſt,vitæ peccatrici,viuamus Deo, id eſt,in ſpiritu Dei,quem accepimus; per C quem adipiſcemur etiam corporis immortalitatem. *Humanum dico propter infirmitatem carnis veſtræ.*] Dicit ſe dicere humanum. Nam multò magis debemus ſeruire iuſtitiæ,quàm ſeruiuerimus peccato. *Stipẽdia enim peccati mors; gratia autem Dei vita æterna,in Chriſto Ieſu domino noſtro.*] Notãdum hîc,quod innuit Apoſtolus,ex iuſtitia,peccato deberi mortem.(Nomen enim ſtipẽdij videtur hoc ſignificare)vitam autem æternam eſſe ex dono Dei gratuito.

CAPVT 7.

AN *ignoratis fratres(ſciẽtibus enim legẽ loquor.)quia lex in homine dominatur,&c.*] Senſus primæ partis huius capituli videtur ſatis perplexus. explicari tamẽ D commodè poteſt.inquit Apoſtolus,lex tandiu homini dominatur, quandiu viuit,id eſt,vel homo,vel lex. Nam ſi moritur homo,quis dubitat eum non eſſe amplius ſub lege? Si etiam lex moritur,verbi gratia,ſi contraria lege abrogaretur,vel conſuetudine diuturna; pariter homo amplius non eſt ſub lege. Hoc quod dixerat, morte,inquam,tolli & auferri ſeruitutem legis,probat exemplo.Nam vir & mulier matrimonio cõiuncti,alterque ſub alterius lege & poteſtate conſtitutus,ſi mors alterius euenerit,alter, qui ſupereſt,ſoluitur à lege & poteſtate mortui;ac multò magis mortuus ſoluitur à poteſtate viuẽtis. Hæc,quæ dixerat,applicat legi Moſaycæ & homini chriſtiano; dicitque, quòd donec viuebat vita contracta ab Adam, cui vitæ data fuit lex, erat ſub ſeruitute legis; quia ſuberat maledicto legis, & non accepto ſpiri-

tui, & coactus legi parebat. Poſtquam verò mortuus eſt legi, id eſt, carnali vitæ, & inſertus Chriſto; non eſt amplius ſub lege, id eſt, ſub legis maledicto, neque coactè obedit legi, imò ſponte & alacriter. Hic mihi videtur eſſe ſenſus huius primæ partis. *Quando eramus in carne, paſſione peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris noſtris, vt fructificarent morti.*] Apud Apoſtolum, eſſe in carne, accipitur pro, eſſe ſub lege: non quod lex ſit carnalis, imò ſpiritualis eſt: ſed nos quandiu ſumus ſub lege, non ſumus in ſpiritu, ſed in carne. quoniam lex non poteſt viuificare nos, quamuis ſit ſpiritualis, vt in Epiſtola ad Galatas dicitur, ſi data eſſet lex, quæ poſſet viuificare, ex lege eſſet iuſtitia. *Peccatum non noui, niſi per legem. Nam concupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret, non concupiſces.*] Ex hoc loco colligi poteſt apud Apoſtolum, concupiſcentiam eſſe peccatum, non actuale, ſed originale; vt tenuit Auguſtinus. *Occaſione autem accepta per legem operatum eſt in me omnem concupiſcentiam.*] Etenim nitimur in vetitum. *Ego autem viuebam ſine lege aliquando.*] Id eſt, iudicio meo viuebam, quia putabam me viuere. *Veniente autem mandato peccatum reuixit. Ego autem mortuus ſum.*] Reuixit, vt ſuprà diximus. Ego autem mortuus ſum, quoniam ſenſi me mortuum eſſe. Nam per legem cognitio peccati. *Peccatum enim occaſionem accipiens per mandatum decepit me, & per ipſum ſeduxit.*] Quomodo decepit & ſeduxit? nimirum, puto, vt dicit Auguſtinus in libro 83. q. quoniam ſuperbia extulit hominem, vt putaret poſſe ſe ſuis viribus ſeruare mandata: quo pacto ſunt decepti philoſophi & Iudæi. *Quod operor, non cognoſco. non enim quod volo bonum hoc ago, &c. vſque ad finem capituli.*] Auguſtinus primùm interpretatus eſt, dici hæc de homine nondum reparato poſt lapſum. poſtea ſe retractauit, & voluit dici de Paulo ipſo, & de quouis ſancto viro. Meo iudicio ex literæ contextu, magis dicuntur hæc de homine poſt lapſum, nõdum reparato. poſſunt tamen ad vtrumque referri; vt, ſcilicet, ex morbo qui naturæ inhæret noſtræ, etiam poſt reparationem, cognoſcamus detrimentum nobis illatum per peccatum, à cuius reatu liberati ſumus, per gratiam Ieſu Chriſti.

E F G

CAPVT 8.

NIHIL *ergo nunc damnationis eſt his, qui ſunt in Chriſto Ieſu, qui non ſecundum carnem ambulant, ſed ſecundum ſpiritum.*] Non eſt quippiam damnationis; tum quoniam ſolutus eſt reatus peccati originalis; tum etiam quoniam per virtutem gratiæ Chriſti non ſuperamur à peccato. *Nam quod impoſſibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, mittens Deus filium ſuum in ſimilitudinem carnis peccati, de peccato damnauit peccatum in carne, vt iuſtificatio legis impleretur in nobis, qui non ſecundum carnem ambulamus, ſed ſecũdum ſpiritum.*] Dixerat quòd lex ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, liberauerat eum à lege mortis: nam per fidem in Chriſtum adipiſcimur ſpiritum ſanctum, qui nobis præſtat vitam ſpiritus & ſanctificat, ſoluens reatum omnem, & ita liberat nos à lege mortis, in quam incideramus per peccatum. Huius, quod dixerat, reddit rationẽ, H

inqui-

A inquiens. Non quod erat impoſſibile legi, in quo infirmabatur per carnem. Iam ſupra diximus, quod lex, quamuis ſpiritualis eſſet, non poterat tamen viuificare; & ideo ii, qui erant ſub lege, erant in carne. Inquit ergo, id, quod lex non poterat præſtare, vt, ſcilicet, transferret nos à carne ad ſpiritum; Deus mittens filium ſuum in ſimilitudinem carnis peccati, id eſt, in carnem mortalem, quæ erat ſimilis carni, in qua eſſet peccatum, pronitas ſcilicet ad malum, quia paſſibilis & mortalis; damnauit peccatum de peccato. In carne, id eſt, patiendo & tradendo morti carnem ſuam non peccatricem; damnauit peccatum de peccato, id eſt, abſtulit vim omnem peccato in nobis exiſtenti; ne ſcilicet faceret nos reos, & ſuperaret nos: & ſic iuſtificatio legis impleretur in nobis, qui ſecundum ſpiritum ambulamus, non ſecundum carnem.

B Et ne quis putaret, ſe poſſe eſſe in Chriſto, & liberum à peccato, quamuis ambulet ſecundum carnem, addit omnia, quæ ſequuntur, ad deſtruendum hunc errorem, *Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat, &c.*] Auguſtinus in libro 83. quæſtionum, exponit de corpore noſtro ea, quæ hîc Apoſtolus dicit de creatura, quod ſcilicet expectat liberari à mortalitate. Videtur hic ſenſus ſequi ex dictis paulò ante. Tamen ſi quis etiam adaptaret ad vniuerſam creaturam ſenſibilem, optimè, vt reor, quadraret etiam ſuperioribus. Explicat etenim quàm magna ſit futura gloria, quam expectamus non tantùm ex nobis, ſed ex vniuerſa creatura ſenſibili. *Similiter ſpiritus coadiuuat infirmitatem noſtram: nam quid oremus, ſicut oportet, neſcimus; ſed ſpiritus intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus.*]

C Supra dixerat dona nobis collata per ſpiritum, liberationem ſcilicet à ſeruitute peccati & ſpem gloriæ. Addit nunc & aliud beneficium, quòd, ſcilicet, in orationibus noſtris adiuuat infirmitatem noſtram, ex qua efficeretur ferè ſemper, vt nobis noxia peteremus. at ſpiritus habitans in nobis dirigit voluntatem noſtram in Deum, vt, ſcilicet, ſemper dicamus, ſaltem in corde, cùm oramus. Non tamen ſicuti ego volo, ſed ſicut tu: quam in nobis voluntatem, factam à ſpiritu, inſpicit Deus, qui eſt ſcrutator cordium. *Scimus quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.*] Subdit, vt reor, quod orationes hæ directæ à ſpiritu ſemper exaudiuntur, ad ſanctorum, in quibus eſt ſpiritus, vtilitatem. Nam omnia, quæcunque illis accidunt, cooperantur ad bonum. & ita orationes ſpiritus pro ſanctis ſemper exaudiuntur.

D *Quos enim præſciuit, & prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij eius: vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.*] Hîc reddit rationem, & probat iis, qui ſecundum propoſitum Dei vocati ſunt ſancti, omnia cooperari ad bonum. Nam quos præſciuit, & prædeſtinauit, id eſt, etiam prædeſtinauit. Prædeſtinatio etenim eſt ex Dei voluntate, quæ præexigit ſcientiam. Addit poſtea ea, quæ à Deo efficiuntur in vtilitatem prædeſtinatorum, vt nullus relinquatur locus, vbi offendant. Et iccircò palàm eſt, omnia eis cooperari ad bonum. Egreditur poſtremò Paulus ad explicandum amorem ſuum erga Chriſtum; & quaſi ecſtaſim patitur.

OPTABAM *ego anathema eſſe pro fratribus meis.*] Nulli dubium eſſe poteſt
ex his,quæ dixerat Apoſtolus ſtatim ſuperiùs, quod innuit ſe fuiſſe ita a-
nimo affectum vt Moyſes,qui dixit Deo, dele me de libro tuo,& parce huic
populo,ne fortè dicant, callidè eduxit Deus eos ex Ægypto. Ita hîc Paulus,
ne videretur verbum Dei excidiſſe, promiſſionem ſcilicet factam patribus
Iudæorum; optabat ipſe anathema eſſe à Chriſto. Sed dubitationem facere
poterit,cur dixerit, optabam, & non dixerit,Opto. Puto ego ob modeſtiam
ſic fuiſſe locutum Apoſtolum: nam eſſe maioris perfectionis eſt,quàm fuiſ-
ſe; Ideò inquit, optabam: ac ſi diceret, memini me tali fuiſſe animo prædi- F
tum; quòd longè minus eſt,quàm ſi diceret, tali nunc ſum animo præditus.
*Non quod exciderit verbum Dei: non enim omnes qui ex Iſraël ſunt, hi ſunt Iſraëli-
tæ,&c.* Supra dixerat, ſe optaſſe anathema eſſe pro patribus,&c. Innuit hoc
loco,ob Dei amorem & honorem ſe hoc optaſſe;ne,ſcilicet,aliquibus vide-
ri poſſet, verbum Dei excidiſſe in promiſſionibus factis populo Iſraëlis. Ve-
rùm, inquit, videri poterat excidiſſe conſiderantibus tantùm carnis origi-
nem; ſed non excidit verbum Dei, quod referri debet ad filios promiſſio-
nis,quibus ſcilicet, promiſſum fuit ducentibus originem fidei & ſpiritus A-
braham. deinde hanc Dei electionem, filiorum ſcilicet, promiſſionis am-
pliat; vt oſtendat pendere ex Deo nõ ex operibus noſtris nec ex origine car-
nis.Nam & Iſmaël fuit filius Abrahæ ſecũdum carnem,ad quem tamen non G
pertinuit promiſſio.Magis deinde rem coarctat,vt oſtendat, non fuiſſe pro-
miſſionis Dei verbum deſcendentibus ſecundum carnem factum. Nam ea-
dem mulier Rebecca, ex eodem viro Iſaac, & eodem concubitu, concepit
Eſau & Iacob: tamen antequam quicquam boni facerent aut mali, dictum
eſt, Iacob dilexi, Eſau autem odio habui; vt totum ſit ex vocante & eligen-
te Deo. *Quid ergo dicemus? nunquid iniquitas eſt apud Deum?*] Reor ego to-
tum quod ſequitur, vſque ad eum locum; O homo tu quis es qui reſpon-
deas Deo? pertinere ad dubitantem & quærentem, interpoſitis quibuſdam
verbis reſpondentis Pauli, vt in familiari ſermone fieri ſolet. Inquit ergo
quærens & dubitans; ſi ex vocante tantùm Deo eſt electio, quid dicemus?
nunquid iniquitas eſt apud Deum? Abſit, inquit Paulus. Proſequitur ille, H
vt incœperat. Moyſi enim dicit,miſerebor,cuius miſereor,&c.quæ ſequun-
tur vſque ad eum locum. Dicis itaque mihi, quid adhuc quæritur? Quæ
ſunt Pauli verba reſumentis dubitationem adductam. *O homo tu quis es qui
reſpondeas Deo?*] Hîc Paulus dubitationi propoſitæ reſpõdet; & primùm in-
crepans audaciam quærentis.Non enim debemus ita impudenter rationem
exigere à Deo ſuorũ operum,iuxta dictũ ſapientis in Eccleſiaſtico:& in plu-
ribus operibus eius ne fueris curioſus. Deinde,meo iudicio,quæſtioni reſpõ-
det ibi,quod ſi Deus volens oſtendere iram,&c. Inquit ergo,nullũ eſſe locũ
querelæ nobis,imò bonitatẽ & lõganimitatẽ Dei ſummopere laudare,qui in
multa patiẽtia ſuſtinuit vaſa apta in interitũ;Nã nõ ipſe aptauit ea in interitũ,
ſed

A ſed ipſa ſe aptarūt; tum ex originali peccato, tum ex aliis additis, vt oſtēderet diuitias gloriȩ ſuȩ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriā. Nam vtiq; præparaſſet vaſa irȩ in gloriā, niſi obſtitiſſent ipſi, iuxta illud pſalmi, Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra. Subdit poſtea vaſa miſericordiæ eſſe illos, quos Deus vocauit ex gentibus & ex Iudæis. Nam prophetæ etiā hoc prædixerunt, vocandos eſſe à Deo & ex gētibus, & ex Iudæis. *Quid dicemus? quod Gentes quæ non ſectabantur iuſtitiam, &c.* In hac poſtrema huius capituli parte, Apoſtolus colligit ſummā totius rei; cur, ſcilicet, & gentes apprehenderint iuſtitiam, & maior pars populi Iſraelitici exciderit à iuſtitia; & totam cauſam refert ad fidem, & iuſtitiam fidei, quam ſecutæ ſunt

B gentes, & Iſraël auerſus eſt, ſectando iuſtificari ex ſuis operibus.

CAPVT 10.

In hoc capitulo nihil aliud agit Paulus, niſi vt oſtēdat ignorantiam Iudæorum, qui non peruenerunt in legem iuſtitiæ, vt ſupra dictum eſt: propterea quod æmulati ſunt Deum, non tamen ſecundum ſcientiam. Nam volentes Deo placere ex ſua iuſtitia, id eſt, ex ſuis operibus, vt ſupra dixerat, noluerūt eſſe ſubiecti iuſtitiæ Dei, vt eius, ſcilicet, fierent compotes. quæ iuſtitia Dei eſt Chriſtus. Nam Chriſtus eſt finis legis ad iuſtitiam omni credenti. Hoc poſtmodum declarat ex eo quod lex dicit, quòd qui fecerit ea quæ lex dicit, viuet in ea: & alibi. Maledictus qui non permanet in verbis legis huius. Quā-

C obrem, vt dicit Apoſtolus in Epiſtola ad Galatas. Qui ſunt ſub lege, ſunt ſub maledicto. Adiūgit poſtmodum, quid ſcriptura dicat de fide. quod, quomodo faciat ad propoſitum, dicam paulò pòſt. *Nom dicas in corde tuo, quis adſcendet in cœlum, &c.*] Hoc eſt verbum fidei quod prædicamus, ad quam fidem requiritur & actus interior, qui eſt, credere; & actus exterior qui eſt, cōfiteri. Vtriuſq; Apoſtolus meminit & alterū alteri attribuit; vt tamen intelligendū ſit, vtrūque debere vtrique attribui. dicit enim, cùm dicat ſcriptura in Deuteronomio, quis adſcendet in cœlum? addit Paulus, hoc eſt Chriſtum deducere. aut quis deſcendit in abyſſum? addit Paulus, hoc eſt Chriſtum ab inferis reuocare. Nam velle perſcrutari & intelligere, & incarnationē verbi, qua deſcendit ad nos è cœlis, & reſurrectionem eius, qua ab inferis reſurrexit, eſt

D dementis & aberrantis. *Sed quid dicit ſcriptura? prope eſt verbum in ore tuo & in corde tuo.*] Hoc (inquit Apoſtolus) eſt verbum fidei quod prædicamus. *Nam ſi confitearis in ore tuo Dominum Ieſum.*] Ecce applicat confeſſionē articulo de incarnatione verbi, quæ præſupponit fidē cordis. Nam qui profitetur Ieſum eſſe dominū Deum, profitetur verbum fuiſſe incarnatū. ſequitur. *Et credideris quòd Deus ſuſcitauit eū à mortuis, ſaluus eris.*] Ecce applicat alteri articulo de reſurrectione, qui pertinet ad eam partē ſcripturæ, aut quis deſcēdet in abyſſum, quod eſt Chriſtum reuocare à mortuis. *ſaluus eris.* Vtrumque tamen oportet credere, & vtrumque, cùm fuerit opus, cōfiteri ore. Subdit. *Nam corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.*] Nam iuſtificamur per fidem cordis; tamen non poſſumus per hanc cordis iuſtitiam peruenire ad ſa-

lutem: imò à iuſtitia decidimus niſi ore confiteamur vtrumque cùm opus E
fuerit. Nunc dicendum quonam pacto dictum in Deuteronomio, in quo Moyſes loquitur de præcepto & lege Dei, applicat Apoſtolus ad propoſitum fidei, de qua agit. Puto ego noluiſſe Apoſtolum ex dicto Moyſis, cùm loquitur de lege & mandato, adducere rationem, quaſi Moyſes eſſet locutus de fide. Nam haberet contradictionem ab aduerſariis manifeſtam; ſed voluiſſe vti auctoritate ſcripturæ ſecundum analogiam, & proportionem quãdam; ſicuti dixit Moyſes de mandato Dei, quòd non repetendum nec requirẽdum erat, nec à cœlo, nec ab abyſſis ſed propè erat. Ita nos dicimus de credendis, & de fide. Poſſemus etiam dicere, quòd Moyſes illis verbis innuerit, credendum eſſe ſimplici ex corde mandato illi, nec quærenda vlla ratio: ſic F
nos de Chriſto dicere, & fide in eius incarnatione, & reſurrectione. Nam in his duobus articulis alij omnes continentur. Conuertit deinde ſe Apoſtolus ad Iudæos; & eos reprehendit, quòd vocati à Deo, contradixerint & reſtiterint. Id quod inquit etiam prophetatum fuiſſe in ſcripturis, ſicuti prophetatum fuit de conuerſione gentium. Hæc ferè eſt ſumma huius capitis.

CAPVT II.

REPREHENSIS Iudæis, conuertit ſe Apoſtolus ad retundendam arrogantiam gentium, quæ Iudæis inſultabant: oſtenditque Deum non repuliſſe Iudæos: primùm quidem, quantum ad electionem, id eſt, ad eos, quos Deus elegerat ex Iudæis. Nam & ſe profitetur eſſe Iudæum, ex tribu Beniamin, &c. aitque id accidiſſe hoc tempore, quod contigit ſub Elia. Nam tunc G
cùm putaret Elias ſe ſolum relictum, accepit tamen ex diuino reſponſo, relicta eſſe ſeptem millia virorum, qui non curuauerunt genua ſua ante Baal. Sic etiam nunc Iudæi, qui crediderũt, electi ſunt à Deo. quamobrem innuit non rectè gentes facere, ſi inſultarent Iudæis electis. Subdit poſtmodum Apoſtolus, vniuerſæ Iudæorum genti, à Chriſtianis gentilibus non debere inſultari; quoniam is populus primùm eſt à Deo electus, & ſanctificatus in eius patribus, Abraham, Iſaac & Iacob. Nec propterea debere cõtemni arborẽ, quamuis quidam rami ex ea fracti ſunt; nã ob incredulitatem fracti ſunt. Tu autẽ fide ſtas. multaque adducit in hanc ſententiam. Prodit deinde arcanũ quoddam & myſterium; quòd ſcilicet, poſtquam gentes intrauerint in Chriſtum, H
etiam Iſraël intrabit, & ſaluus fiet. Definit tandem in admirationem diuinorum operum & diuinæ ſapientiæ. Hæc eſt ſumma huius capituli. *Secundum Euangelium quidem, inimici propter nos; ſecundum electionem autem, chariſſimi propter patres. ſine pœnitentia enim ſunt gratiæ (ſeu dona) & vocatio Dei.*] Locus hic obſcurior eſt. Auguſtinus vult, alios ex Iudæis eſſe inimicos, & alios chariſſimos. Inimicos eos, qui non crediderunt, chariſſimos ſecundum electionẽ, & eos qui crediderunt. Ego potius puto, vtrumque referri ad eũdem Iudæorum populum; qui, ſcilicet, ſit & inimicus Dei, & chariſſimus. Inimicus quidem, quia eo tempore nondum receperat Euangelium: ex quo contigerat ſalus gentibus, conuerſis Apoſtolis ad prædicandũ gentibus, vt in actis Apoſtolorum

A ſtolorum. Ideo hic dicit Apoſtolus, propter vos. Hic idem populus eſt Deo chariſſimus, ſecundum electionem propter patres, id eſt, quoniam eius patres electi ſunt à Deo. Nam Dei dona & vocatio ſunt ſine pœnitentia; id eſt, non reuocantur à Deo quaſi eum pœniteat ſe illos elegiſſe. *Cõcluſit Deus omnes in incredulitate, vt omnium miſereatur.*] Ambroſius exponit incredulitatẽ, deſperationẽ; id eſt, vt ex experientia de ſe deſperantes, cõuertantur ad miſericordiam Dei; & ſic omnium miſereatur, & Iudæorum & gentium: ſed magis ad textũ videtur facere, ſi infidelitatẽ intellexerimus, ſub qua Deus prius concluſerat gentes, nunc autem Iudæorum populum: vt tandem, vtriſque ad fidem conuerſis, omnium miſereatur.

B

CAPVT .12.

OBSECRO *itaque vos fratres per miſerationes Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, beneplacẽtem Deo, rationabilem latriam veſtram.*] Hoſtiam viuentem, commodè dictum. Nam hoſtiæ ſolent occidi; Deus verò exigit à nobis corpora noſtra hoſtias viuentes, ſanctas & Deo beneplacentes; ſic etenim viuentes hoſtię erunt. addit, rationabilem latriam veſtram, ne quiſpiam putaret, verùm Dei cultum pertinere tantùm ad corpus, & ad exteriora; iccirco addit Cultum Deo deberi ſecundum rationem, id eſt, ſecundum ſpiritum, vbi viget ratio. *Vt probetis quæ ſit voluntas Dei bona beneplacens & perfecta.*] Vt ſcilicet experiẽdo cognoſcatis, quæ ſit voluntas Dei,
C id eſt; mandatum & conſilium Dei bonum perfectum & beneplacens, id eſt, in quo perſiſtentes boni eritis, Deo placentes, & perfecti. Hanc Dei voluntatẽ poſtmodum explicat; vt ſcilicet non altum ſapiant, ſed ſapiant ad ſobrietatem; id eſt, intra terminos eis à Deo præſcriptos, iuxta menſuram fidei; id eſt, iuxta menſuram, quam ad aſtruendam fidem acceperunt. *Siue prophetiam, ſecundum rationem, vel proportionem fidei.*] Duobus modis locus hic poteſt exponi, vel, ſcilicet, vt prophetent, id eſt, exponant myſteria & arcana ſecundum regulas fidei; ne, ſcilicet, indulgeant ingenio ſuo, & quidpiam interpretentur non ſecundum regulam rectę fidei, vel ſecundum analogiam fidei, auditorum inquam; vt ſcilicet, accommodent ſe capacitati auditorum.

CAPVT 13.

D

SVPERIORI capite pręcepit Apoſtolus, qualis vnuſquiſque Chriſtianus debeat eſſe, & quo ad Deum, & quo ad ſeipſum; ne ſcilicet ſapiat plus quàm oportet: in hoc præcipit, qualis debeat eſſe erga proximum, quod etiam in fine præcedentis capitis tetigerat; ſed ea potius pertinent ad bonitatem quandam animi: Hæc verò pertinent ad iuſtitiam; vt ſcilicet vnicuique reddatur debitum.

CAPVT 14.

IN hoc capite nihil aliud agit Apoſtolus, niſi vt reprimat quorundam gentilium & Iudæorum fortem arrogantiam: qui inſultabant quibuſdam in-

firmioribus in fide,qui adhuc detinebantur in obſeruatione legalium; tum in delectu ciborum,tum etiam in diebus quibuſdam obſeruandis, ſabbato E ſcilicet,neomeniis,& eiuſmodi aliis. Hos contemnebant alij firmiores in fide,qui ſcilicet ſtabilierant cor fide,non eſcis. Econtrà arguit hos ſuperſtitioſiores,qui condemnabant eos,qui his obſeruantiis non detinebantur;dicitq; iudicium non ad nos pertinere,ſed ad Deum,cuius ſerui ſumus.inſuper, cauendum illis eſſe,ne præbeant occaſionem ſcandali proximo, ac omnia inquit,quæ fiunt contra fidem,id eſt conſcientiam, quamuis in ſe bona ſint, mala tamen eſſe ei qui ea facit. *Manducans non manducantem non iudicet; Deus enim aſſumpſit.*] Innuit his verbis Apoſtolus, perfectiorem eſſe manducantem non manducante;vt pote qui ſit aſſumpt' à Deo. *Tu quis es qui iudicas alienum ſeruum? proprio domino ſtat,aut cadit:ſtabit autem. potens eſt enim Dominus eum ſtatuere.*] Hic Apoſtolus conuertit ſe ad eos, qui firmiores in fide, F contemnebant illos infirmiores qui non manducabant; ac propterea etiam eos iudicabant & condemnabant,docens nō pertinere ad eos hoc iudicium, ſed ad eorum Dominum,qui ſtatuet eos,id eſt firmiores in fide faciet potēs eſt enim hoc præſtare. *Siue enim viuimus,Domino viuimus: ſiue morimur,Domino morimur.*] Pertinet iudicium de morte & vita noſtra ad Deum, non ad hominem. *In hoc enim Chriſtus & mortuus eſt, & reſurrexit,vt viuorum dominetur & mortuorum.*] Multa poſſent ſubtiliter inueniri & dici; ego craſſius intelligens,puto ſenſum Apoſtoli fuiſſe,Chriſtum,eò quòd & mortuus eſt,& reſurrexit,meruiſſe vt iudex eſſet vtrorumque; tāquam qui vtrumque G ſtatum expertus eſſet; non quidem peccatorum,ſed mortuorum: mors autem peccato debetur,& per peccatum introiuit in mundum.

CAPVT 15.

EPilogum facit in hoc capite Apoſtolus omnium ferè,quæ dixerat.ſcopus etenim huius Epiſtolæ fuerat, remouere contentiones, quæ fuerant ortæ inter Iudæos & gentiles,qui in Chriſtum crediderant. ſenſim ergo ex his, quæ ſtatim ſupra dixerat, de obſeruatione ciborum & dierum, inquit firmiores debere ſubſtinere,& ferre imbecillitates infirmorum,nec nobis ipſis placere.poſtmodum ſenſim, poſt controuerſias has de ciborum & dierum obſeruatione,deſcendit ad præcipuam controuerſiam inter Iudæos & gentiles exortam, hortans vt ſe inuicem ſuſcipiant ex charitate; concludens H Chriſtum natum fuiſſe & verſatum in Iudæa ob ſeruandas promiſſiones factas à Deo patribus Iudæorum: quibus promiſerat Chriſtum ex eorum ſemine naſciturum; ideoque fuiſſe miniſtrum Circunciſionis; gentes verò, quibus nihil fuerat promiſſum,quamuis de earum vocatione fuerit prophetatum,debere laudare miſericordiam Dei: quarum ſibi datum fuiſſe miniſterium dicit;multaque addit de profectione ſua ad vrbē. Hæc ferè eſt ſumma. *Etenim Chriſtus non ſibi placuit;ſed ſicuti ſcriptum eſt, improperia exprobrantium tibi ceciderunt ſuper me.*] Is ſibi placet,qui non ſe accommodat alteri;neque à rigore diſcedit, vt imbecillioribus ſe accommodet. Hoc minime faciendum

A ciendum eſſe monet Apoſtolus; ac Chriſti exẽplo nos hortatur. Nam Chriſtus ſibi non placuit,ſed peccatoribus ſeſe accommodabat, ac cũ illis prandebat;adeò,vt fuerit appellatus vini potator,& amicus Publicanorũ & peccatorum. Hoc innuit ac dicit Apoſtolus, cùm inquit,improperia improperantium tibi ceciderunt ſuper me. quoniam ea opprobria, quibus ſolemus afficere illos,qui Deo improperant, & aduerſantur, ceciderunt ſuper Chriſtum. *Vt per patientiam & conſolationem ſcripturarum ſpem habeamus.*] Ille enim,qui ſe infirmiori accommodat,patientia vtitur: nam illius mores patitur contra genium ſuum. conſolationem verò capit ex ſcripturis, ad medelam eius moleſtiæ,quam patitur;legens ita etiam vixiſſe Chriſtum. *Sanctificans*

B *cans Euangelium Dei.*] Phraſis Paulina, qua attribuit Euangelio id, quod in nobis efficit Euangelium. Nam per Euangelium ſanctificamur nos. *Repleuerim Euangelium Dei.*] Eadem ferè phraſis. nam gentes & nationes eas, quas memorat repleuerat Apoſtolus Euangelio Dei.

CAPVT 16.

SI autem qui potens eſt vos confirmare iuxta Euãgelium meum, & prædicationem Ieſu Chriſti; ſecundum reuelationem myſterij temporibus æternis taciti quod nunc patefactum eſt, & per ſcripturas Prophetarum, ſecundum præceptum æterni Dei, in obedientiam fidei,in cunctis gentibus cogniti; ſoli ſapienti Deo per Ieſum Chriſtum, cui honor & gloria,in ſecula ſeculorũ. Amẽ. Et per ſcripturas Prophetarũ ſecũdũ præ-

C *ceptũ æterni Dei,in obedientiã fidei,in cũctis gentibus cogniti.*] Videtur hæc cõtradicere his, quæ ſtatim dixerat ſuperius. quomodo namq; fuit Euangeliũ occultum temporibus æternis, ſi per ſcripturas Prophetarum fuit cognitũ? Puto Paulum velle Euangelium,cùm re proditum eſt, fuiſſe etiam cognitũ per ſcripturas Prophetarum,quæ ante rem proditam non intelligebãtur. Sic dicit Petrus,& habemus firmiorem Propheticum ſermonem. Sic in Euangelio; ſpiritus domini ſuper me: in actis Apoſtolorum, de Eunucho qui legebat Eſaiam prophetam. *Cui honor & gloria in ſecula ſeculorum.*] Puto ſubintelligi prius ſoli Deo gloria;deinde ſubdi, per Ieſum Chriſtum,cui etiam honor & gloria.

IN CAPVT PRIMVM AD CORINTHIOS.

ARGVMENTVM facile & obuium. nam primò F
gratias agit Deo de Corinthiorum profectu in
Chriſto Ieſu;deinde arguit ſchiſmata,quę eſſe inter
eos audierat,ex immoderato affectu,quo doctorẽ
quiſque ſuum aliis præferebat. *Cum omnibus qui
inuocant nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti,in omni loco
ipſorum & noſtro.*] Quidam diuidunt particulam
illam, in omni loco,ab ea quæ ſequitur, ipſorum
& noſtro, & coniungunt hanc poſtremam iis quæ
prius dixerat,Domini noſtri Ieſu Chriſti, domini
inquam ipſorũ & noſtri;ſic etenim in Græco . vel appellauit locum ipſorũ, G
etiam ſuum; vtpote ab eo conſtitutum, & in quo ius habebat. *Secundum
quod teſtimonium Ieſu Chriſti confirmatum eſt in nobis.*] Teſtimonium Chriſti,
accipi poteſt actiuè & paſſiuè. paſſiuè videlicet quod de Chriſto aſſerimus
fideles omnes:vel actiuè,quod Chriſtus perhibuit & de ſeipſo,& de Deo,&
de mundo.ipſe namque miſſus fuit in mũdum, vt teſtimonium adferret ve-
ritati, vt apud Ioannem legitur. *Fidelis Deus à quo vocati eſtis.*] Si fidelis,
omnia bona, quæ pollicitus eſt nobis in Chriſto, proculdubio præſtabit.
Ego ſum Pauli,ego Apollo,ego Cephæ,ego Chriſti:diuiſus eſt Chriſtus.] Vel dicit
Chriſtum diuiſum eſſe apud eos: quoniam, quaſi ab his doctoribus non
idem Chriſtus fuerit prædicatus,inter ſe diſſident:vel,quoniam nonnulli in-
ter ipſos erant, qui diuidebant & ſeparabant Chriſtum ab doctoribus,quaſi H
connumerandus eſſet cum illis,& in eorum eſſet ordine conſtitutus. *Quo-
niam enim in ſapientia Dei non cognouit mundus per ſapientiam Deum; placuit Deo
per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes.*] Alia deinde ſubdit in eun-
dem ſenſum. Sapientiam Dei appellat Paulus conſtitutionẽ mundi,eiuſque
gubernationem; ex quibus omnes fatentur ſummam eſſe in Deo ſapiẽtiam.
ſtultum verò Dei appellat Paulus, redemptionem humani generis per cru-
cem.Hoc etenim myſterium Dei videtur ſapientibus huius mundi ſtultitia.
Inquit ergo Apoſtolus, quoniam mundus non cognouit Deum per ſapien-
tiam,id eſt,ex mundi conſtitutione (non quod non nouerint;nam nouerant
Deum, vt in Epiſtola ad Romanos dicit; ſed quoniam non glorificauerunt

vt

A vt Deum,neque ſeſe ei ſubiecerunt;dicuntur in hoc loco non nouiſſe Deū.) placuit Deo ſaluos facere credentes per ſtultitiam prædicationis, id eſt, per crucis prædicationem.Nam verbum crucis, pereuntibus ſtultitia eſt, id eſt, non credentibus;credentibus verò, eſt Dei virtus, qua ſaluantur credentes. *Nos prædicamus Chriſtum crucifixum Iudæis ſcandalum, gentibus ſtultitiam.*] Gentes;quibus Prophetæ & lex omninò ignoti erant, putabant Chriſti prædicationē ſtultitiā quādam eſſe & meras fabulas:Iudæi verò, qui & de Meſſia venturo,& de multis aliis pertinentibus ad Chriſtum,ex ſcriptura edocti erant,in Chriſto offenderunt:nam ex ſignis cogebantur credere; & ex malitia & inuidia obcæcabantur;& ideò offenderunt. *Ex ipſo autem vos eſtis in*
B *Chriſto Ieſu,qui factus eſt nobis à Deo ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio,& redemptio: vt ſicut ſcriptum eſt,qui gloriatur,in domino glorietur.*] Supra Apoſtolus,quod ſicuti Deus per ſtultitiam crucis voluit ſaluos facere credentes, non per ſapientiam;ita etiam elegerat homines ignobiles,indoctos, contemptibiles,& qui tanquam non ſint; vt confundat nobiles,doctos & diuites. ſubdit Chriſtianos omnes natos eſſe ex Deo in Chriſto Ieſu, qui eſt ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio,& redemptio noſtra, quod ad duo poteſt referri;ſcilicet, quoniam ex Chriſto in nobis influxit ſapientia, & iuſtitia, & ſanctitas; nam de plenitudine eius omnes accepimus. ſubinde poteſt etiam intelligi,quòd ſapientia,& iuſtitia,& ſanctitas, quæ eſt in Chriſto, tanquam in capite,attribuitur à Deo nobis;ita vt qui gloriatur,non in ſe ipſo glorietur,id eſt,ob vir-
C tutes, quibus ipſe ſit præditus; ſed in domino, id eſt,in Chriſto, capite ſuo, cuius virtutes membris imputantur.vel, ob virtutes glorietur quas accepit de plenitudine Chriſti,non autem ipſe comparauit.

CAPVT 2.

NIHIL aliud agit Apoſtolus in capite hoc,quàm vt doceat ſe eandem regulam ſectatum fuiſſe (vt ſcilicet putaret inter eos nihil ſcire,niſi Ieſum crucifixum) quæ ſtultitia habetur & ſcandalum.neque eloquētia vlla vſum fuiſſe, ſed tantùm ſpiritum oſtendiſſe, eiuſque virtutem, ac ſapientiam abſconditam inter perfectos oſtendiſſe, (Chriſtum ſcilicet) quam ſapientes huius mundi non nouerant.Nouerunt verò hi qui habent ſpiritum à Deo.
D Nam ſpiritus Dei ſcrutatur; itaque hi qui acceperunt ſpiritum à Deo, poſſunt etiam ea percipere & ſcire, quæ à Deo ſint nobis donata,quæ animalis homo nequaquam percipit;imò ſtultitia ſunt illi. *Teſtimonium Chriſti.*] Supra expoſitum eſt hoc teſtimoniū. *Et ſermo meus non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione Spiritus & virtutis.*] Sermo,quo Corinthiis vſus eſt Paulus,non ornatus aut comptus fuit,ſed accōmodatus,vt eis oſtenderetur ſpiritus Dei per Chriſtum & virtutem eius. Nam miniſtri ac prædicatores verbi tantùm oſtendunt: Deus autem per fidem Chriſti intus operatur & ſpiritum infundit;& ſic fides noſtra nititur, non humana auctoritate,ſed diuina. *Sapientiam verò,non huius mundi,neque principium huius mundi qui deſtruuntur.*] Deſtruuntur vtique huius mundi ſapiētes: quoniā Deus

ſtultam fecit eorum ſapientiam,qua putarunt ſe poſſe ad fœlicitatem peruenire. *Sed loquimur Dei ſapientiam in myſterio,quæ abſcondita eſt, quam prædeſtinauit Deus ante ſecula in gloriam noſtram.*] Sapientia hæc Dei de qua loquitur,vel Chriſtus eſt,qui ante ſecula prædeſtinatus eſt, vt fieret homo in gloriam hominum& naturæ humanæ; vel in gloriam eorum qui eum receperunt. vel per ſapientiam Dei, intelligit hoc Dei arcanum conſilium; quod ante ſecula prædeſtinauit,id eſt decreuit, vt ſuis temporibus fieret. Hoc Dei conſilium nullus principum huius ſeculi nouit. *Si enim cognouiſſent,nunquā Dominum gloriæ crucifixiſſent.*] Populus Iudæorum non cognouit Chriſtum. Principes & ſcribæ cognouerunt eum eſſe Meſſiam, non tamen eſſe Deum; quæ cæcitas eis contigit ob eorum ſuperbiam & inuidiam. *Quæ & loquimur non in doctis humanæ ſapientiæ verbis,ſed in doctrina ſpiritus,ſpiritualibus ſpiritualia comparantes.*] Vnaquęque doctrina ſua habet verba,ſuamque orationem ipſi accommodatam. doctrina humana habet verba docta & orationem comptam;doctrina ſpiritus,cuiuſmodi eſt Chriſti doctrina, habet orationem incomptam, verba non admodum exquiſita; vt tota præ ſe ferat ſimplicitatem quandam, quæ à doctis humana ſapientia negligatur. vſi ergo ſumus,inquit Paulus,ſpiritualibus ſpiritualia comparantes;id eſt,accommodantes rebus ſpiritualibus ſpiritualia, & ſpiritualem orationem, quæ incompta & ſimplex eſt;ſpiritualibus, ſcilicet, rebus. *Animalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei; ſtultitia ſiquidem ſunt illi. Spiritualis autem &c.*] Homo animalis non ſolum is dicitur, qui brutorum vitam agit, voluptatibus mancipatus, ſed omnis is,qui non tranſcendit humanum lumen,& ſine ſpiritu eſt. Hi in pſalmo dicuntur filij hominum. *Spiritualis à nemine iudicatur, & ipſe iudicat omnia.*] Potentia inferior, non aſcendit ad ea iudicanda, quæ pertinent ad ſuperiorem; ſuperior verò & ſua & inferiora diſcernit. *Sicut ſcriptum eſt, quis cognouit ſenſum Domini? aut quis inſtruxit eū? Nos autem ſenſum Chriſti habemus.*] Neceſſe eſt, vt is, qui aliquem intelligit, & ab eo dicta & facta,eundem ſenſum habeat cum eo, quē intelligit. Is ergo,qui intelligit facta & dicta à Deo, eundem habet ſenſum cum Deo; quem cùm prius non habuerit, oportet, vel quòd fuerit inſtructus à Deo, vel Deum ipſe inſtruxerit.inſtruere Deum nemo poteſt: oportet ergo vt ſit à Deo inſtructus. Nos,inquit Apoſtolus, habemus ſenſum Chriſti, à Chriſto inſtructi: homo verò animalis, non inſtructus à Chriſto, ſenſum Chriſti non habet;& ideò non poteſt intelligere.

CAPVT 3.

SVPRA multa dixerat Paulus, quæ pertinent ad reprimendam hominum elationem, qui putant ſe eſſe præ aliis ſapientes, oſtendens hanc ſapientiam eſſe apud Deum ſtultitiam; ſicut econtrà ea quæ habetur ab hominibus ſtultitia. eſt apud Deum ſapientia; imò Dei ſapientia qua vſus eſt ad ſalutem hominum. Hæc autem omnia eò tendunt, vt reprimat eorum inſolentiam, qui auctores fuerunt ſciſmatum Corinthiorum; dum quiſque ſibi

A ſibi vſurpat nomen Magiſtri & principis ſuæ ſectæ. Hoc autem Paulus obliquè facit, ne auctores illos nimis irritaret, ac ad diſcipulos ſe conuertit, eò quòd vnus inflatur aduerſus alterum pro hominibus; quiſque ſcilicet pro ſuo præceptore: oſtenditque Deum ſolum auctorem eſſe ſui profectus cognoſcendum, eique omnia attribuenda, homines autem eſſe miniſtros Dei, & diſpenſatores myſteriorum Dei; & tandem, & miniſtros hos, & omnia eſſe ſua; id eſt, à Deo inſtituta & facta propter eorum vſum & vtilitatem; eos verò eſſe Christi; Christum verò Dei; vt omnes tandem ſint vnum in Deo. *Tanquam paruulis in Chriſto lac vobis dedi in eſcam: nondum enim poteratis, ſed nec nunc quidem poteſtis.*] Innuit hoc in loco Apoſtolus, nondum eos, qui ſe magiſtros faciebant, & auctores erant ſchiſmatis, ſolidiorem eſcam guſtaſſe in B Chriſto; ſed tantū lac, vt paruuli; tamēvelle haberi magiſtros. *Dei adiutores ſumus; Dei agricultura eſtis.*] Miniſtri ſunt adiutores non quia dant virtutem agenti; ſed vt inſtrumenta & organa. *Vt ſapiens Architectus fundamentum poſui, alius autem ſuperædificat. &c.*] Vt oratio conſequens ſibi ſit, oportet hunc locum potius ad doctrinam referri; quàm ad opera; in hoc enim verſatur Paulus. attamen docere, opus quoddam eſt doctoris, pro quo mercedem habiturus eſt, vel detrimentum paſſurus: quod tamen detrimentum, ſi non deſtruxerit fundamentum, quod eſt Chriſtus, ſed ædificauerit ſuper fundamentum, non ceſſurum eſt in illus perniciem, ſed ad operis deſtructionem. Ex quo fiet, vt ipſe ſit ſaluus, ſic tamen quaſi per ignem. Ex hoc loco C piè, & non abſque ratione colligitur, proditum fuiſſe ab Apoſtolo ignem purgatorium. Verùm fideli (vt inquit Auguſtinus in libro de cura agenda pro mortuis ſufficit Eccleſiæ auctoritas, etiamſi nullus eſſet ſcripturæ locus de igne purgatorio. *Omnia veſtra ſunt, ſiue Paulus, ſiue Cephas, ſiue Apollo, ſiue mundus, ſiue vita, ſiue mors, ſiue præſentia, ſiue futura: omnia enim veſtra ſunt; Vos autem Chriſti, Chriſtus autem Dei.*] Cùm finis præſtantior ſit illis, quæ ſunt ad finem; contra naturam eſt, ſi quis glorietur in eo, qui eſt ſe inferior, nullus ergo in hominibus præceptoribus, Dei miniſtris glorietur: quia nobis ſeruiūt à Deo dati: ſic mundus nobis ſeruit, ſeruiunt vita & mors: nam ad vtilitatem noſtram cedunt, Sic præſentia nobis ſeruiunt, etiam cùm tribulationes patimur. faciunt enim ad profectum noſtrum; ſic futura nobis parata ſunt, vt in D ea vita fœlices ſimus. Nos autem Chriſti ſumus, quia illi ſeruimus; non autē ob illius vtilitatē, ſicuti cætera noſtra ſunt; ſed vt in illo ſimus, vnum, & vt in nobis glorificetur. Sic etiam Chriſtus eſt Dei, quia Deus clarificatur in ipſo, & per ipſum in nobis. Sicuti dicitur in Euangelio, pater clarifica Filium tuū, vt & filius tuus clarificet te. &c.

CAPVT 4.

TOTIVS rei ac negocij, de quo inſtituerat agere Apoſtolus vſque ab initio, in hoc capite ſummam manum imponit; inquitque componendo ſe cum aliis, deberi omnes nos exiſtimari non auctores & Dominos, ſed miniſtros & diſpēſatores myſteriorū. In miniſtris verò requiritur fidelitas. Is autē fidelis eſt miniſter, qui ſibi nō vſurpat locū Domini. Docet deinde trāſtuliſſe

omnia in ſe & Apoſtolo, ne videretur acrius illos inceſſere, & de ſe altius E
ſentire. Ironia quadam deinceps vtitur, ac ſe doctoribus illis Corinthiorum confert: poſtremò dicit ſe eorum charitate motum, mittere Timotheum diſcipulum chariſſimum, Corinthum. *Mihi autem pro minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Sed neq; me ipſum iudico; nihil enim mihi conſcius ſum, ſed non in hoc iuſtificatus ſum: qui autem me iudicat Dominus eſt.*] Sententia lata à non iudice, nihil eſt facienda. Cùm ergo ſolus Deus ſit noſter iudex, aliorum hominum de nobis iudicium & condemnatio; noſtræ quoque ipſius conſcientiæ abſolutio, minimi facienda eſt. quandoquidem ad ſolum Deum iudicium de nobis pertineat. appellat humanum diem, homines illuſtres, qui inter alios ſplendent vt dies quidam. *Quis enim te diſcernit? quid habes quod* F
non accepiſti?] Diſcernuntur illi à populo, qui conſtituuntur aliorum doctores & præceptores. Hos autem Deus conſtituit, niſi ipſi ſibi honorem aſſumant. quamobrem ea de cauſa, non debent quicquam ſibi arrogare & inſoleſcere. *Tanquam purgamenta huius mundi facti ſumus omnium peripſema.*] Purgamenta ea dicuntur, in quibus ſordes colliguntur: ſimiliter peripſema, linteum eſt, quo corpus abſtergimus; ſignificans Apoſtolus in ſe & labores, & maledicta, & iniurias omnes confluxiſſe tanquam ad ſentinam & purgamenta. *Si decem millia pædagogorū habeatis in Chriſto; ſed non multos patres: nam per Euangelium ego vos genui.*] Innuit hîc ſe meritò præferri debere à Corinthiis omnibus aliis eorum doctoribus; cùm ipſe ſit veluti pater, illi vero tanquam pædagogi. ob eandem etiam cauſam innuit, & maiorem ſibi eorum G
curam deberi, quàm aliis. quamobrem dicit ſe eis miſſurum Timotheum. *Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in charitate, & ſpiritu lenitatis?*] Hoc accommodatum eſt potius his quæ dicturus eſt, quàm his quæ ſupra dixerat. Nam nimius videretur Apoſtolus contra Doctores illos, iccircò melius annectitur illis, quæ infra dicturus eſt de eo, qui duxerat, ſeu habebat vxorē patris.

CAPVT 5.

REM aliam Apoſtolus aggreditur, & ſumma per ſe nota eſt. Nam acriter reprehendit & incuſat Corinthium illum, qui habebat vxorem patris ſui; nouercam inquam; eumque tradit Sathanæ, in interitum carnis, vt ſpiritus H
ſaluus fiat. nam excommunicatio eſt pœna medicinalis. demum docet exercendam eſſe excommunicationem & iudicium contra fideles, & eos qui ſunt in Eccleſia; non cõtra infideles, qui ad nos nõ pertinẽt. *Si is, qui pater nominatur inter vos ſit fornicator aut auarus.*] Notandum quòd in Græco codice deeſt particula, ſit; & ideo intelligitur verbum, nominatur, adaptari his quæ ſequuntur. quamobrem bene adducitur hic textus, ad probandum conuerſationem cum excommunicatis non prohiberi, niſi fuerint pronunciati excommunicati. *Scripſi vobis in Epiſtola, nõ commiſceri fornicariis. &c.*] Vel aliā, vel hāc eandem Epiſtolam innuit, in qua hoc ſcribit; vt ſit quidam Hebraiſmus. ecce prius excõmunicat fornicarium, deinde docet, cū fornicariis, &c.

A non eſſe conuerſandum;fornicariis inquam fratribus & nominatis fornicariis &c. id eſt, publicatis & pronunciatis.

CAPVT 6.

IN duob' taxat Corinthios Apoſtol' in hoc capite.primū quòd iudicia inter fratres exercebāt ſub iudicibus infidelibus;deinde quod dabant operā ventri, ſub prætextu libertatis & licentiæ, quod non ſubiiciebantur legibus ciborum & ventri. Hæc ſumma eſt. *Secularia igitur iudicia ſi habueritis, contemptibiles qui ſunt in Eccleſia, illos conſtituite ad iudicandum, ad verecundiam veſtram dico. &c.*] Appellat contemptibiles in Eccleſia per ironiam: quo-
B niam illi qui ſub infidelibus litigabant,dicebant imperitos Chriſtianos eſſe, ac præterea minus idoneos iudices. *Omnia mihi licent,ſed non omnia expediūt. omnia mihi licent, ſed ego ſub nullius redigar poteſtate. eſca ventri, & venter eſcis. Deus autem hunc & hanc deſtruet.*] Quoniam ab obſeruantia ciborum in libertatem Chriſtiani vocati erant;quidam dabant ſe crapulæ. ob hanc libertatem dicit Apoſtolus,non debere nos ea omnia agere quæ licent, nulla habita ratione eius quod expedit;ſed quę expediūt eligēda & faciēda. Nec propterea quod quippiā licet, debemus nos in ſeruitutē tradere cupiditati; quā cupiditatē appellat ventrē,quæ addicta eſt & famulatur cibis. Hāc inquit ſimul cū cibis,id eſt ſuperfluis,inquā Deus deſtruet;quia vlciſcetur & puniet. Vel dicit eſſe deſtruēdam ſimul cum cibis poſt reſurrectionem corporum.
C Modus loquendi eſt,quo vti ſolemus cum actionem,ſeu affectum aliquem volumus improbare; vt ſimul quoque faciamus mentionem obiecti illius affectus ſeu actionis. *Omne peccatum quodcunque fecerit homo,extra corpus eſt: qui autem fornicatur, in corpus ſuū peccat.*] Simplex,vt reor,intelligētia;quoniā in fornicatione immunditiam quandam contrahit corpus, quod non contingit in aliis peccatis,vnde in lege veteri mundos legimus à mulieribus: hicque fermè eſt omnium gentium conſenſus.

CAPVT 7.

FACILIS eſt ſumma totius huius capituli. Nam ob incontinentiæ periculum conſilium dat vt vnuſquiſque habeat propriam vxorem,& vnaquæque habeat proprium virum. Si quis,aut ſi qua verò habuerit virginitatis do-
D num,ſummoperè laudat,quod virgo ſeu innupta perſeueret. & allicit homines ad virginitatem ex commodo. Nam præſentis vitæ neceſſitas, maritis & vxoribus multa adfert incommoda. Vxorem non debere à viro ſeparari dicit eſſe præceptum Domini. Ipſe deinde conſilium dat fideli, qui copulatus ſit infideli, ne ab ea diſcedat: ac tandem ſuadet vnicuique in ea manere vocatione,in qua vocatus eſt. Sic ſeruis & liberis ſuadet manere in ſua vocatione. poſtmodum ob breuitatem huius vitæ aſſerit pro nihilo habenda eſſe ea omnia quæ habemus. & exiſtimare nos debemus, tanquam nihil eorum habeamus. repetit nonnulla, quæ dixerat de virginibus & nuptis, ac ita definit. *Quod ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut viro reconciliari.*] Auguſtinus, de adulterinis connubiis ad Pollentium,ex hoc loco deducit,quòd

etiam dimiſſa ob fornicationem à viro, non poteſt alteri nubere, neque vir E
aliam ducere. *In pace autem vocauit vos Dominus &c.*] Nam ſi, cum primùm vir aut mulier facta eſſet Chriſtiana, fieret diuortium matrimonij; multæ diſcordiæ oriruræ fuiſſent: ideò cùm Dominus vocauerit nos in pace, illud conſilium dat Apoſtolus. *Qui enim in Domino vocatus eſt ſeruus, libertus eſt Domini. Similiter qui liber vocatus eſt, ſeruus eſt Chriſti. pretio enim empti eſtis, nolite fieri ſerui hominum.*] Antithetis quibuſdam orationem ornat: ſimulque docet Chriſtianam libertatem & ſeruitutem. Nam qui vocatus eſt ſeruus exiſtēs, parere domino nō debet in his quę ſunt impietatis & vitioſitatis: nā ab ea ſeruitute liberat' eſt à Chriſto. iccircò Apoſtolus dicit, eū eſſe libertū Domini. Ecōtrà is, qui liber vocatus eſt, empt' à Chriſto factus eſt ſeruus Chriſti, ſicuti ſeru' iuſtitiæ. Idcirco cōcludit, nolite fieri ſerui hominū, ea parte ſcilicet, qua eſtis liberati à peccato, & facti ſerui iuſtitiæ, ideſt, Chriſti. F

CAPVT 8.

INTER Corinthios Chriſti nomen profeſſos, quidam erant, qui pritiores cæteris ſibi videbantur. hi non abſtinebant ab eſu victimarum, quæ fuerāt immolatæ idolis; dicentes, & rectè, idolum nihil eſſe, quatenus, ſcilicet, idolum eſt: ideoque victimas illas non infici, propterea quòd eſſent immolatæ idolis. Hos peritiores infirmi quidam & imperiti videntes non abſtinere ab eſu talium victimarum, putabant eos peritiores adhuc venerari idola; & ideo ſcandalizabantur. Hos arguit Apoſtolus inquiens ſcientiam abſque charitate inflare, ſed charitatem ædificare: docetque abſtinēdum eſſe ab his, G
quibus frater ſcandalizatur, etiamſi nobis his vti liceat. ac concludit ſe non comeſturum nedum victimas idolorum, ſed nec etiam vllam carnem in æternum; ne proximum & fratrem ſcandalizet. *De his quæ idolis ſacrificantur, ſcimus quia omnes ſcientiam habemus. Scientia inflat, charitas ædificat.*] Apoſtolus ſe interſerit illis peritioribus; dicens ſe cum illis ſcire, quod bene intelligant victimas illas non eſſe infectas. ſed innuit ſe ab illis differre, quod ſciat ſcientiam inflare ſine charitate, charitatem verò ædificare, ſcilicet & eum qui charitatem habet, & eius proximos. *Si quis autem putat ſe ſcire aliquid, nondum cognoſcit quemadmodum oporteat ſcire. ſi quis autem diligit Deum, cognitus eſt à Deo.*] Duobus modis primum, quod dicit, exponi poteſt: vel ſcilicet, vt arguat imbecillitatem ſcientiæ noſtræ, vt ſit ſenſus, ille qui putat ſe quippiam ſcire, nondum nouit quid ſit ſcire, nam clara certa & ſtabilis cognitio tei, & eius principiorum, ſcientia eſt; quam hîc non habemus, præſertim rerum diuinarum. Ignorat ergo quid ſit ſcire, & quomodo oporteat ſcire, ille qui putat ſe aliquid ſcire. Vel referendum eſt hoc, quod dicit, non ad ſcientiam, ſed ad modum, quo vti debemus noſtra ſcientia: quoniam ad ædificationem proximi ea eſt vtendum. Ideò inquit, nondum ſcit quemadmodum oporteat ſcire. Sequitur: qui autem diligit Deū hic cognitus eſt à Deo. Meo iudicio, cognitus, hîc nō ſignificat approbat' & dilectus, ſed ſignificat figura quadā dicēdi Hebraica, in cognitionē adductus; id eſt eſt is qui charitatē habet & Deū diligit, docetur à Deo, quomodo oporteat ſcire; id eſt quomodo H

A oporteat nos vti ſcietia noſtra, quia ſcilicet ad proximi ædificationem. *Idolum nihil eſt in mundo.*] Quoniam Idolum figmentum eſt hominum; vel quia ſimulachrum eſt rei nullius, ſed cõfictæ ab hominibus: vel etiam quòd numen illud quod ei ab hominibus tribuitur, nihil eſt, ſed merum figmentum. Vnde etiam alibi Idolum appellatur in ſcriptura mendacium. *Nullus eſt Deus niſi vnus. Nam & ſi ſunt qui dicantur Dij, ſiquidem ſunt dij multi, & domini multi; nobis tamen vnus eſt Deus pater, ex quo omnia, & nos in illo: & vnus Dominus Ieſus Chriſtus, per quem omnia & nos per illum: ſed non in omnibus eſt ſcientia.*] Deus non poteſt eſſe niſi vnus: opinio tamen hominum confinxit Deos multos, & dominos multos; ſed Chriſtianis vnꝰ eſt Deus pater, B ex quo omnia vt dicit Auguſtinus & Hilarius. Vnitas eſt in patre, & Trinitas vna eſt propter patrem. Iccircò de patre mentionẽ facit, ex quo eſt omnis creatura per creationem; non excludendo filium & ſanctum ſpiritum: ſed & Filius & Spiritus ſanctus eſt à patre per originem; & à patre habent, quod ſunt, principium creaturæ. ideo ex patre ſunt omnia, & nos in illo. Deus non tantùm eſt efficiens omnium cauſa, ex qua ſunt omnia, ſed etiam eſt cauſa finalis omnium. ideo ſubdit Apoſtolus, & nos in illo; Chriſtus verò eſt verbum Dei, & eius ars, per quam facta ſunt omnia, & nos ſumus inſtaurati & reformati. Hæc eſt veritas, & Chriſtianis notiſſima; non tamen omnes idiotæ hanc ſcientiam firmam habent. *Eſca nos non commendat Deo, neque enim ſi manducauerimus, abundabimus: neque ſi non manducauerimus, C deficiemus.*] Oſtendit Apoſtolus ab indifferentibus omninò abſtinendum eſſe, ob vitandum ſcandalum proximi. *Aedificabitur ad manducandum idolothyta.*] Hoc pacto ædificabitur, quia putabit in idolo numen eſſe: & ideo cum veneratione eius numinis idolothyta manducabit; & ſic labetur in idolatriam. *Peccantes in fratres, & percutientes eorum conſcientiam, peccatis in Chriſtum.*] Nam fratres ſunt membra Chriſti; vnuſque eſt Chriſtus cum Eccleſia. ideo qui in fratres peccat, peccat in Chriſtum. ſic in Euangelio, quod vni ex iſtis minimis feciſtis, mihi feciſtis.

CAPVT 9.

D LONGAM digreſſionem Apoſtolus facit, vt id quod dixerat, communiat ſui exemplo; abſtinendum ſcilicet, etiam eſſe ab his quæ licent, ne ſcandalizetur proximus; aut etiam, vt magis ædificetur. Habebat poteſtatem Apoſtolus, officij ſui ratione, & victum petere ab his quibus Euangelium prædicabat; & ſororem mulierem circumducendi, quæ ei inſeruiret, vt alij Apoſtoli: abſtinebat tamen ab omni huius poteſtatis vſu, propter Euangelium; id eſt, vt omnes magis ædificarentur, ac facilius allicerentur ad Euangelium. imò ſubdit ſeſe omnibus accommodaſſe, vt omnes lucrifaceret. Hæc ſumma eſt. *Etſi alijs non ſum Apoſtolus, vobis ſum. nam ſignaculum Apoſtolatus mei vos eſtis in Domino.*] Supra dixerat ſe genuiſſe Corinthios in Euangelio, ſeque eſſe eorum patrem, alios verò pædagogos. idem

nunc repetit; dicitque, quamuis aliis non eſſet Apoſtolus, eſſe tamen ſe E
Apoſtolum Corinthiis, quos genuerat in Euangelio; & illos eſſe ſignaculum ſui Apoſtolatus. tranſlatione vtitur: Nam ſicuti priuilegium munitur ſignaculo Principis: ita actio & poteſtas cauſæ, ex effectu dignoſcitur. Cùm ergo Apoſtolus genuiſſet in Euangelio Corinthios; Corinthij vtique erant veluti ſignaculum ſui Apoſtolatus. *Mea defenſio apud eos qui me interrogant, hæc eſt, &c.*] Defenſionem hîc dicit reſponſionem, ad eos, ſcilicet, qui ab illo inquirebant rationem vitæ quam agebat. *Nunquid de bobus cura eſt Deo? an propter nos vtique dicit?*] Deus vniuerſorum prouidentiam habet, prout eorum naturæ competit. in ſcriptura tamen edenda, tantùm hominum curam habuit & prouidentiam; non boum & brutorum animaliũ, ad quæ ſcri- F
pturam non inſtituit. *Nam & ſi euangelizauero, non eſt mihi gloria. Neceſſitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi eſt, ſi non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: Si autem inuitus, diſpenſatio mihi credita eſt. Quæ eſt ergo merces mea? vt Euangelium prædicans ſine ſumptu ponam Euangelium Chriſti: vt nõ abutar poteſtate mea in Euangelio.*] Sententia clara eſt. Nam inquit, cùm ſibi mandatum à Domino fuerit, vt Euangelium prædicet; neceſſariò ſibi eſſe hoc munus obeundum; nec ob hoc, quod mandato Dei, obediat, vllam ſibi gloriam vllamuè ampliorem mercedem aliis deberi; ſed ſi hoc faciat ſine ſumptu & impenſa eorum, quibus prædicat, quod non cogitur ex mandato Chriſti præſtare; ex hoc ſibi gloriam & præ aliis mercedem deberi. ideoque ſemper ſe eam regulam ſeruaturum. Verba nonnulla difficilia; vt ſi volens G
fecero, ſi autem inuitus: quæ debent accipi in hunc ſenſum, vt volens dicatur ea facere, quæ hilari & prompto animo, non tantùm ex mandato & debito, ſed etiam ex charitate Dei & proximi: Inuitus verò, cùm tantùm ex mandato & debito quaſi coactus agat. quod etiam addit, vt non abutar poteſtate mea in Euangelio: notandum quod apud Apoſtolum, etiam is, qui ſeruat mandatum, ſi non dirigat actionem ſuam ad charitatem proximi, ita quòd non vitat ſcandalum, & omne illud quod impedit profectum, dicitur poteſtate abuti. *His qui ſub lege ſunt, quaſi eſſem ſub lege &c. his qui ſine lege erant, tanquam eſſem ſine lege: cum ſine lege non eſſem, ſed in lege eſſem Chriſti.*] Hoc in loco Apoſtolus, qui ſui exemplum aliis proponebat, pergit oſtendere, quantoperè omnes ſuas actiones dirigebat ad charitatẽ proximi, & ad cuiuſque H
profectum & ædificationem. ac propterea inquit ſeſe accommodaſſe Iudæis, ſeruando eorum ceremonias, quæ nondum factæ erant mortiferæ; vt eos lucrifaceret & inuitaret ad Chriſtum: ſic ſeſe accommodaſſe gentilibus ſeruando eorum conſuetudines non improbas, ac ſi ſub nulla lege eſſet; vt gentiles lucrifaceret. Per parentheſim autem interponit, ſe tamen eſſe ſub lege Dei & Chriſti, quod poſitum eſt ad remouendam obiectionem & calumniam; ne ſcilicet ex his verbis aliquis obiiceret Apoſtolum eſſe exlegem: ſicuti hi, qui putãt mundũ à caſu gubernari; & nullũ eſſe Deũ, ideo per parentheſim ea verba interponit. Dicit etiã ſe factũ fuiſſe infirmatũ cũ infirmis, his ſcilicet, de quib⁹ mẽtionẽ fecit in Epiſt. ad Romanos, & paulò ſupra;

qui,

A qui,ſcilicet,adhuc detinebantur obſeruantiis legalibus.*Omnia autem facio propter Euangelium,vt particeps eius efficiar.*] Cupit fieri Apoſtolus particeps Euãgelij, non vt doceatur ipſe ab aliis, ſed vt alios doceat, & participes efficiat Euangelij. hebraiſmus enim eſt. vel cupit fieri particeps præmij promiſſi in Euangelio;ad quem ſenſum quæ ſubdit videntur poſſe rectè accommodari.

CAPVT 10.

PROSEQVITVR Apoſtolus id,quod cœperat; ac inquit,non ſufficit induiſſe Chriſtum, & baptizatum eſſe; verùm oportet in vita benè agere,& legitimè pugnare,necubi offendere. Nam & patres noſtri omnes fuerũt ſub B nube & in mari, ac ſub Moyſe baptizati. nihilominus plerique eorum omnes non fuerunt Deo accepti, ſed perierunt in deſerto. Eorum autem actiones & euentus, figuræ quædam fuerunt rerum noſtrarum,& noſtri, in quos fines ſeculorum deuenerunt. Paulatim poſtmodùm Apoſtolus redit vnde fuerat digreſſus,ac inquit,omnia fieri debere à nobis in ædificationem,& vitanda eſſe ſcãdala. Proſequitur deinde de eſu victimarum idolorum,ac primò,vt reor ego, increpat chriſtianos, qui comedebant in idolio idolothyta, aitque illos fieri participes Dæmoniorum; quoniam edunt in idolio ea,quæ ſunt Dæmoniis immolata. Deinde inſtruit eos,qui non comedebant in idolio,ſed vel eas emebant in macello,vel inuitati à gentilibus eas carnes comedebant;vt in textu patet.Poſtremo in calce,quaſi aliud agens,conuertit ſe ad C eos,qui ſcandalizabantur, cùm videbant chriſtianos doctos comedere idolothyta; oſtendens eos ſcandalizari non debere, eò quod proximus ea edat, gratias tamen agat Deo; cuius ea animalia factura ſunt, creata in vſum hominis. Hæc eſt ſumma. *Omnes ſub Moyſe in nube baptizati ſunt & in mari.*] Plura baptiſmatum genera connumerat Damaſcenus in quarto libro: inter quæ etiam hæc: quæ non verum baptiſma ſunt, ſed veri baptiſmatis figuræ. *Non poteſtis fieri participes calicis domini, & calicis dæmoniorum.*] Pars hæc ad eos pertinet, qui recumbebant in idolio, ac fiebant participes eorum ſacrorum. *An dominum æmulamur? an fortiores illo ſumus?*] Sæpè in pſalmis dicit Dauid, eos qui ex Iudæis ſeruiunt idolis, prouocare dominum ad æmulationem & ad zelum, conſtituentes illi veluti riuales alios Deos.fortiorem is videtur ſe D facere Deo,qui Deum negligit, eumque offendere non veretur. *Omne quod in macello venit,mãducate.*]Hic alia pars incipit,in qua admonet eos qui veſcebantur idolothytis,vel domi ſuæ,vel apud gentiles,à quibus inuitabantur ad prandium ſeu cœnam. *Vt quid enim libertas mea iudicatur à conſcientia aliena?*] In hac poſtrema parte callidè & argutè vertit ſe ad eos reprehendendos, qui infirmi erant,& ſcandalizabantur de eſu idolothytorum.

CAPVT 11.

HVIVS capitis principium eſt annexum præcedentibus. Chriſtus ſe omnibus accommodauit,ſicuti in Epiſtola ad Romanos inquit Apoſtolus, quem imitari ſe dicit.Iure ergo hortatur Corinthios vt imitentur ſe.Laudat

deinde quod meminiſſent ipſius traditionum; quas ſaltem nonnulli eorum E
meminerant & ſeruabant. Præcipit poſtmodùm mulieribus, vt orent, & prophetẽt velato capite. Demũ eos reprehendit, quòd non conuenirent ad cœnam domini, vt par eſt & decet. Hæc ſumma. *Caput mulieris vir; caput viri Chriſtus; caput Chriſti Deus.*] Caput, principium eſt, & id, à quo ea, quorum eſt caput diriguntur. Hic ergò eſt verus & rectus ordo, vt vir, dirigat mulierem; virum Chriſtus; Chriſtum Deus. Iccircò, cùm vir non habeat ſupra ſe terrenam poteſtatem, vt liber, non debet caput velare. Econtrà mulier, cùm ſit ſub viri poteſtate, debet velare caput in ſignum ſubiectionis. Multa Auguſtinus in 12. de Trinitate. *Vir imago & gloria Dei.*] Nõ propterea hoc dicitur, quod mulier non ſit etiam ipſa ſecũdum mentem facta ad imaginem Dei, in F
qua non differunt vir & mulier. Sed quoniã, ſicuti Deus eſt principiũ & finis totius creaturæ; ita vir eſt principium mulieris, ex quo facta eſt mulier, & eſt etiam finis, quia propter virum facta eſt mulier, non propter mulierem vir.

CAPVT 12.

CVM Apoſtolus in initio Epiſtolę arguiſſet Corinthios ob ſchiſmata, quæ erant inter eos, ob æmulationem præceptorum & doctorum; ac poſtea quædam alia in eis reſpondiſſet, ac benignè eos admonuiſſet: in hoc capite iterum admonet eos, vt caueant zelum & æmulationem, qua laborabant ob dona ſpiritus ſancti. Vnuſquiſque etenim donum ſibi datum aliis præferebat. Hoc Apoſtolus arguit, docens omnia dona neceſſaria eſſe ad perfectio- G
nem corporis huius myſtici, quod eſt Eccleſia: idque mirificè probat ex cõparatione humani corporis, ſeu cuiuſuis animalis. Verùm, quoniã tota chriſtiani hominis perfectio conſiſtit in fide & charitate, in exordio huius capitis oſtendit differentiam inter chriſtianum habentem ſpiritum ſanctum, & eum qui ſpiritum ſanctum non habet, ex cõfeſſione ſcilicet diuinitatis Chriſti. Confeſſio etenim eſt poſterior actus fidei, prior verò credere: vt in Epiſtola ad Romanos. in ſequẽti verò capitulo aget de charitate. *Diuiſiones gratiarum ſunt, idem autem ſpiritus diuiſiones miniſtrationũ ſunt, idem autem dominus: diuiſiones operationum ſunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.*] Aptè ſingula ſingulis accommodauit Apoſtolus. Nam cùm primum donum Dei ſit ſpiritus; reliqua dona & gratiæ à ſpiritu pendent. Miniſtri, & miniſtratio- H
nes ad dominum referuntur: operationes verò ad primam omnium cauſam, quæ operatur in omnibus. vſque modo pater meus operatur & ego operor, apud Ioannem. Vnus tamen atque idem Deus eſt, dominus & ſpiritus, ſed diſtinctio hæc eſt ſecundum rationem & effectus diuerſos. *Alij ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſcientiæ ſeu cognitionis, alij fides in eodem ſpiritu, alij gratia ſanitatum, alij operatio virtutem.*] Quoniam ſancti Doctores, & ſanctus Thomas in prima ſecundæ, de gratiis gratis datis, has gratias optimè diſtinguunt; vnum tãtùm admonebo, quod ſanctus Thomas notat: per fidem hoc loco intelligi, non illam, qua quis efficitur chriſtianus; ſed certiorem quandam & clariorem euidentiam. Item gratiam virtutum differre à gratia ſanitatum; quòd ſanita-

A ſanitates & curationes ſint ex miraculis,quæ fiũt ad hominis vtilitatem:virtutes verò miracula ſunt circa res naturales alias ab homine. *Omnia corporis membra cùm ſint multa, vnum tamen corpus ſunt: ita eſt Chriſtus.*] Notandum, quòd Eccleſiam totam, & hoc corporis myſterium appellat nomine Chriſti. idem etenim corpus eſt caput cum membris. *Sed multò magis quæ putantur membra corporis infirmiora eſſe, neceſſariora ſunt: & quæ ignobiliora putamus, abundantiorem his honorem circundamus.*] Notandum hoc loco,quòd Apoſtolus tacitè arguit illos,quibus videbantur datæ gratiæ potiores; ne ſcilicet,ob eam cauſam ſe extollerẽt & aliis præferrent: imò putarent ſe membra eſſe infirmiora & ignobiliora;& ideo maiorem ſibi honorem tribui. *Æmulamini chariſmata meliora,& adhuc excellentiorem vobis viam demonſtro.*] Statuit pri-
B mò de quo poſterius aget, præferens donum prophetiæ & interpretationis, dono linguarũ;& cõcludit id,in quo eſt ſumma omniũ donorum,charitatẽ.

CAPVT 13.

In toto hoc capite,vt patet legenti, nihil aliud agit Apoſtolus, quàm vt extollat charitatẽ. Nam,ſicuti ſuprà diximus,chriſtiani hominis vita fide cõſtat & charitate:ſed per fidem venitur ad charitatem, per quam ſpiritus ſanctus habitat in nobis. *Si habuero omnem fidem ita vt montes transferam.*] Fidem hoc loco quidam interpretantur, gratiam miraculorum, ad fidei confirmationem. *Charitas non æmulatur,non agit perperam.*] Perperam agit, qui incon-
C ſideratè agit, nullóque ſibi fine conſtituto. Charitas verò ſemper in Deum tendit,tanquam in finem,propter quem agit omnia; & ideò non agit perperam. *Nunc cognoſco ex parte,tunc cognoſcam, ſicuti & cognitus ſum.*] Similitudo hæc non eſt omnimoda: nam Deus perfectius nos cognoſcit,ac comprehẽdit, quàm nos ſimus Deum cognituri. Sed in eo ſimilitudo eſt,quod ſicuti cogniti ſumus abſque vllo medio à Deo,ita Deũ ſine medio cognoſcemus.

CAPVT 14.

In hoc capite Apoſtolus, cùm declaraſſet viro chriſtiano potiſſimum incũbendum eſſe charitati,in qua omnis rei ſumma conſiſteret; accedit ad gratias datas gratis, ad Eccleſiæ ædificationem. Et quoniam Corinthij magni
D faciebant donum linguarum,ipſe prefert donum propheti& interpretationis,dono linguarum; idque multis argumentis conatur oſtendere. Prophetiæ donum hîc dicitur, quo arcanus & myſticus ſenſus ſcripturæ intelligitur,& exponitur Eccleſiæ.interpretationis donum refertur ad ſenſum literæ. *Qui loquitur lingua ſemetipſum ædificat: qui autem prophetat, Eccleſiam Dei ædificat.*] Is qui lingua loquitur,vel intelligit quid dicat,vel non intelligit.ſi intelligit, nec tamen habet donum interpretandi; quia fortaſſe ineptus eſt, nec ſcit explicandi rationem,& ideò non interpretatur; ſeipſum vtique ædificat; non Eccleſiam, quæ non intelligit quæ dicit ille. Si non intelligit, ſeipſum etiam ædificat ex deuotione & motu interiori ſpiritus;ſciens ſe laudare Deũ & orare;quamuis non intelligat in particulari quid oret, & quas laudes pro-

ferat. Sic in Epiſtola ad Romanos,neſcimus quid oremus,ſed ſpiritus inter- E
pellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. *Quid vobis prodero,niſi loquar vo-
bis,aut in reuelatione,aut in ſcientia,aut in prophetia,aut in doctrina*] Satis difficile
eſt quatuor hæc diſtinguere. Reuelatio eſt à Deo. ſcientia eorum quæ antea
ſciebamus,nec noua reuelatione nobis innoteſcũt. prophetia eſt ſenſus my-
ſtici. doctrina,vt reor,eſt, cùm quis non interpretatur aliena,ſed ex ſuo pro-
fert; & docet,ea præſertim,vt puto,quæ pertinent ad mores. *Si orẽ lingua,ſpi-
ritus meus orat, mens autẽ ſine fructu eſt.*] Hîc vtique de his loquitur Apoſto-
lus, qui non intelligunt id, quod pronunciant: nam à ſpiritu impelluntur,vt
orent,cùm tamen ſpeciatim non intelligant quid dicant. mens vacat fructu;
quia non intendit in ea,quæ proferuntur, cùm non intelligat. Neque etiam F
poteſt ea exponere Eccleſiæ; & iccircò etiam fructu vacat, in aliis ſcilicet,id
eſt,in Eccleſia,quam non ædificat. *Fratres nolite pueri effici ſenſibus, ſed malitia
paruuli eſtote.*]Is puer eſt ſenſibus,qui nõ intelligit quæ pronũciat,vt pueri ſo-
lent. *Itaque linguæ in ſignũ ſunt,nõ fidelibus,ſed infidelibus: Prophetiæ autẽ,non infi-
delibus,ſed fidelibus. Si ergo cõueniat Eccleſia tota in vnũ,& omnes linguis loquantur,
intrent autem idiotæ aut infideles,nonne dicẽt quòd inſanitis? Si autem omnes prophe-
tent,intret autem quis infidelis vel idiota, conuincitur ab omnibus,diiudicatur ab om-
nibus.*] Videtur Apoſtolus ſibi ipſi in paucis his verbis contradicere. nam
cùm primùm dixiſſet linguas eſſe in ſignum non fidelibus, ſed infidelibus;
poſtea dicit,quod ſi introierit infidelis, & audiat vos loquentes linguis,vtri-
que dicet quod inſanitis.ideò locus prior exponendus eſt,vt, per ſignum,in- G
telligat ſignum perditionis & condemnationis infidelis obſtinati, quẽ Deus
non putat dignum, vt audiat ſermonis ſui interpretationem. poſtmodum
autem loquitur de infideli non pertinaci, ſed qui futurus ſit fidelis per ver-
bum Dei intellectum:ideò ſubdit, quod occulta cordis eius manifeſta fiunt;
& ita cadens in faciem adorabit Deum,dicens,quod Deus in nobis eſt. Oc-
culta cordis,vt reor,appellat Apoſtolus, occultos ſtimulos cordis immiſſos
à Deo,qui per verbum excitantur & foras procedunt. *An à vobis proceſſit ſer-
mo Dei? aut in vos ſolos peruenit?*] Auctores cuiuſpiam rei maiorem fidem me-
rentur, quàm alij qui eos ſunt ſecuti. illi etiam apud quos ſolos eſt res quæ-
piam maioris ſunt auctoritatis: quibus alij cedere debeant. *Siquis autem igno-
rat,ignoret,aut ignoretur.*] Is dicitur ignorare ab Apoſtolo, qui in ſua ignoran- H
tia eſt pertinax. talis ergo, quoniã ita vult,ignoret,id eſt,perſeueret in ſua il-
la ignorãtia: aut ignoretur,id eſt,à nobis habendus eſt vt ignotus & alienus.

CAPVT 15.

HVIVS capitis argumentum facile eſt,& in promptu. Nam Apoſtolus a-
git de mortuorum reſurrectione. Etenim nonnulli pſeudoapoſtoli, co-
nari erant perſuadere Corinthiis, falſam eſſe mortuorum reſurrectionem.
Hos acriter arguit Apoſtolus, inquiens; cùm eadem ſit ratio capitis & cor-
poris,ſi hi,qui pertinent ad corpus Chriſti,non reſurgunt,neque Chriſtus re-
ſurrexit:quod ſi Chriſtus nõ reſurrexit,deſtructa eſt prędicatio fidei in Chri-
ſtum.

A ſtum. Nam & falſa teſtati ſumus nos, qui prædicauimus Chriſtum reſurrexiſſe.deinde ſpes noſtra omnino inanis eſt. Etenim in hac vita mortali addicti ſumus variis tribulationibus & anguſtiis; ſi poſt hanc vitam nihil ſperamus,miſeri magis ſumus,quàm quipiam alij homines. Poſtea multa differit de reſurrectione; quæ patebunt clarius infra. *Notum vobis facio Euangelium, &c. qua ratione prædicauerim vobis ſi tenetis: niſi fruſtra credidiſtis.*] In principio inquit,ſe velle illis in memoriam reuocare Euangelium quod prædicauerat. deinde vt eos faceret attentiores, ſummis effert laudibus hoc Euangelium; dicens, quod in illo ſtant; ne ſcilicet cadant, &, per quod ſaluantur. ſubdit poſtmodum,ſi tenetis qua ratione prædicauerim vobis;ac ſi diceret, niſi obliti penitùs eſtis,nam longiore præceptore indigeretis.addit deinde,niſi

B fruſtra credidiſtis:hoc ad duo poteſt referri; ad obliuionem, ſcilicet Euangelij: nam fruſtra eo prædicante credidiſſent,ſi poſtmodum obliti eſſent:vel ad reſurrectionem mortuorum,quam pſeudoapoſtoli dicebant non eſſe.Nam ſi ita eſſet,vt infrà dicet,inanis eſt fides noſtra;quia ex ea nihil nobis eſt ſperandum. *Tradidi enim vobis quod & accepi.*] Vt reor dicit Apoſtolus ſe accepiſſe, non quidem ab aliquo homine, ſed à Deo, & per reuelationem Dei. *Si autem Chriſtus prædicatur,quod reſurrexit à mortuis,quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam reſurrectio mortuorum non eſt?*] Vt in præfatione diximus, eadem eſt ratio capitis & corporis. *Quod ſi Chriſtus non reſurrexit, vana eſt fides veſtra:adhuc enim eſtis in peccatis.*] Mors intrauit in mundum per peccatum, vt in Epi-

C ſtola ad Romanos inquit Apoſtolus; ex quo arguit peccatum perueniſſe ad omnes:quia mors peruenit ad omnes.Sic econtra hîc argumentatur:ſi reſurrectio mortuorum non eſt, & Chriſtus non reſurrexit: ergo non deſtruxit mortem.quod ſi mortem non deſtruxit, neque deſtruxit peccatum. Sumus ergo adhuc in peccatis;& qui in Chriſto ſunt mortui,perierunt. *Vnuſquiſque in ſuo ordine. Primitiæ Chriſtus;deinde hi qui ſunt Chriſti, qui in aduentum eius ſperauerunt.deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo & patri:cùm euacuauerit omnem principatum,& poteſtatem & virtutem.Oportet enim illum regnare,donec ponat omnes inimicos ſub pedibus eius.Nouiſſimè autē inimica deſtruetur mors.*] Exponit Apoſtolus ordinem, quo genus humanum,hi, ſcilicet, qui pertinent ad Chriſtum,perueuturi ſint ad vitā,deſtructa morte. Primùm inquit,vita ad Chri-

D ſtum pertinet; qui vita eſt,vt verbum Dei,vt homo plenus gratia, nulli peccato obnoxius: deinde primus etiam reſurrexit ad vitam omninò immortalem. Deinde viuificatio hæc contigit, & continget his,qui ſunt Chriſti; qui prius incipiunt viuere in Chriſto,vita animæ & ſpiritus viuificati per ipſum; deinde reſurgent ad veram corporis immortalitem, vt Chriſtus. Sed de hac reſurrectione ſpeciatim in poſtremis verbis mentionem facit.Interponit autem, poſtea finis cùm tradiderit regnum Deo & patri:quoniam reſurrectio corporum futura eſt in fine ſeculi, & omnium ſimul.ideò antequam expreſſè de hac reſurrectione dicat;inquit,futurum eſſe finem huius ſcilicet mutabilis ſeculi, & finem omnium:quia omnes peruenient ad finem; neque dirigentur & regentur amplius.ad finem etenim adipiſcendum,directio fit; &

hoc innuit, cum dicit. Oportet illum regnare, &c. Et quod euacuabitur omnis poteſtas & principatus. Poſtmodum deſcẽdit ad corporum reſurrectionem, & ad omnimodam mortis deſtructionem. *Cùm autem illi ſubiecta fuerint omnia; tunc & ipſe filius ſubiectus erit illi, qui ſubiecit illi omnia: vt ſit Deus omnia in omnibus.* Filius, vt Deus eſt, quamuis ſit de patre tãquam de principio; non tamen ſubiectus eſt patri: imò in omnibus eſt æqualis patri. Vt autem homo eſt, ſtatim à ſua cõceptione ſubiectus fuit patri & Deo. Ideò hîc Filius accipitur, pro Chriſto cum eius corpore, quod nos ſumus. Nam tunc totum corpus Chriſti erit omninò Deo ſubiectum; neque indigebit interpellatore & mediatore, cuius iuſtitia fulcimur, vt apud Deum iuſtificetur. Sed tunc Deus erit omnia in omnibus, ita ſanctus Auguſtinus in primo de Trinitate. *Alioqui quid facient, qui baptiZantur pro mortuis, ſi mortui non reſurgunt? vt quid & pro illis baptizantur?*] Quidam putant Apoſtolum argumentari ex quorundam more, qui baptizabantur pro mortuis hominibus. Sed mihi non ſatis probabile videtur, quod Apoſtolus ſumpſerit argumentum ex auctoritate illorum, qui errabant in ea ratione & modo baptiſmatis. Ideò melius eſt, vt intelligamus mortua peccata, quæ alibi appellat opera mortua: vt argumentum nitatur eo fundamento, quod, ſcilicet, mors & peccatum ſeſe cõſequantur. Fruſtra enim pro peccatis, id eſt, ad ea abluenda baptizãtur, ſi mortui nõ reſurgunt: nam non mundantur baptiſmate à peccatis. *Quotidie morior propter veſtram gloriam, fratres, quam habeo in Chriſto Ieſu.*] Gloria Apoſtoli erat conuerſio Corinthiorũ ad Chriſtum, tãquam de illis optimè meritus eſſet. Hæc vtique gloria nulla eſſet, & omnis eius labor inanis, ſi mortui nõ reſurgunt. *Ignorantiam Dei quidam habẽt, ad reuerentiã vobis loquor.*] Paulò acrius & aſpetius increpat eos Apoſtolus, vt magis reſipiſcerent. Dicit itaque eos habere ignorantiam Dei, id eſt, ignorare quæ Dei ſunt; & hoc aſſerit ſe dicere ad eorum reuerentiam, id eſt, vt reuereantur & compeſcantur. Sæpè in pſalmis inuenimus nomen hoc reuerẽtiam, & reuereantur, in hac ſignificatione poni. *Factus eſt primus Adam in animam viuentem, nouiſſimus Adam in ſpiritum viuificantem.*] Anima viuens, eſt ea quæ dat vitam mortalem corpori; qua, ſcilicet, corpus nutritur, augetur, ſentit, &c. talis fuit vita primi Adam. In Chriſto verò nouiſſimo Adam eſt ſpiritus viuificans; qui, ſcilicet, dat vitã animæ, & in ſe animam transformat, & per animam, ſubiectum corpus. *Hoc autem dico, fratres, quòd caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt; neque corruptio incorruptionem*] Senſus eſt, quod fieri nequit, vt viuens hac mortali vita, qua nutrimur, comedimus, potamus, poſſideat regnum Dei: hoc etenim intelligimus per carnem & ſanguinem. *Ecce myſterium vobis dico, omnes quidem reſurgemus, ſed non omnes immutabimur*: Græcus textus. *Omnes quidem nõ dormiemus, ſed omnes immutabimur.*] Locus hic à ſancto Hieronymo, in quadam Epiſtola, multum tractatur, & diuerſimodè exponitur: videant qui voluerint. Nos ad literam dicimus, ſenſum eſſe, omnes reſurrecturos eſſe, ſed nõ omnes immutandos ad vitam gloriæ. Sic in pſalmo; quoniam non reſurgent impij in iudicio. In eo enim ſenſu capit Apoſtolus immutationem. Si verò textum

Græcum

A Græcum exponimus, per immutationem intelligemus (ſi loquitur tantùm de bonis,non autem de omnibus tam bonis quàm malis)immutationem ad vitam gloriæ,vt ſuprà. Sin verò de omnibus,tam bonis,quàm malis intellexerimus eum loqui, per immutationem accipiendum eſt, ad vitam immortalem ſeu gloriæ,ſeu miſeriæ. Id autem quod dicit,non omnes dormiemus, videtur fauere eorum opinioni, qui volunt non omnes morituros; qui ſcilicet inuenientur viui in hora iudicij. Sed poteſt dici etiam ſecũdum aliorum ſententiam, quod tam breuem mortem non putat Apoſtolus dicendã mortem:ideò dicit non omnes dormituros. Expoſitor quidam Græcus,coniungit hoc dictum cum inferioribus quæ ſequuntur, ſcilicet,in momẽto,in ictu
B oculi:quoniam,vt habetur in Apocalypſi, non omnes morietur in ictu oculi & in momento, imò per interualla; omnes tamen reſurgent in momento & in ictu oculi. *Vbi eſt mors victoria tua?vbi eſt mors ſtimulus tuus?ſtimulus mortis peccatum; virtus peccati lex. Deo autem gratias,qui dedit nobis victoriam,per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum.*] Mors intrauit in mundum per peccatum.lex verò dedit vim peccato,quia addidit tranſgreſſionẽ legis datæ, vt in Epiſtola ad Romanos plenè & cumulatè dicit Apoſtolus. Chriſtus verò vicit peccatum & mortem,& ſic liberauit nos à reatu legis,& à peccato;quarẽ etiam à condemnatione mortis. *Scientes quòd labor veſter non eſt inanis.*] Non eſt inanis labor,cui datur reſurrectio & vita immortalis,vt diſſeruit ſuprà.

C CAPVT 16.

IN hoc poſtremo capite,admonet eos quædam familiaria,vt ita dicam,officia,ſimulque certiores eos facit, quidnam ſit ipſe acturus; & de fratribus nonnulla alia,quæ ſatis ſunt expoſita legenti.*Quos probaueritis per Epiſtolas,hos mittam, &c.*] Vel Epiſtolas dicit eas, quas ad illum daturi erant Corinthij, antequam ipſe Corinthum perueniret. Vel Epiſtolas appellat libellos & tabellas, quibus ſecreto notabantur nomina eorum, quos electuri erant. *Vt vos me deducatis quocunque iero.*] Figura loquendi Paulina, nõ reor deduci dixiſſe, quoniam ab illis peteret viaticum, & pecuniam, quæ ſufficeret ad iter, ſed deduci intelligit dimiſſionem, quaſi vltimum vale,vt ita dicam, quo ſo-
D lemus vti, cùm quis longius eſt iter ingreſſurus. ſic infrà deducite illũ in pace. *Gaudeo in præſentia Stephanæ,Fortunati & Achaici.*] Amphibologicum eſt. Nam referri poteſt præſentia ad Corinthios, quia ſcilicet præſentes erãt Corinthiis:vel ad ipſum Paulum,quoniam aderant Paulo. nam quæ ſequuntur vtroque modo commodè poſſunt aptari. *Si quis non amat Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum,ſit anathema,Maran atha.*] Execratur eos, qui non amãt Chriſtum:hoc enim ſignificat,anathema. Addit deinde,Maran atha,id eſt,Dominus venit vindex illius. Quod contra eos dicitur,qui non amabant Chriſtũ, eò quod non fatebantur Ieſum eſſe dominum, & verbum Dei quod in carne veniſſet.

SECVNDA AD CORINTHIOS EPISTOLA.

CAPVT PRIMVM.

F

HVIVS capitis argumentum in ptomptu eſt. Nam
primum facit Corinthios certiores de tribulatio-
nibus, quas paſſus fuerat, & de conſolationibus ei
à Deo præſtitis; quarum vtræque in profectum eo-
rum cedunt. Deinde excuſat ſe, quod ad eos non
venerit, vt dixerat ſe venturum; ac rationem reddit,
cuius pars eò pertinet, quod noluerit Corinthios
contriſtare. *Et ſpes noſtra firma ſit pro vobis; ſcientes,
quoniam ſicuti ſocij paſſionum eſtis, ſic eritis & conſola-
tionis.*] Ea quæ Apoſtolus dicit in toto hoc cōtex-
tu tria ſunt; quorum duo pertinent ad Apoſtolum, vnum ad Cotinthios. In- G
quit ergo ſe multas tribulationes paſſum, conſolatum tamen à Deo fuiſſe: ea
de cauſa puto, quoniam tribulationes eas euaſerit. Ex quo euentu perſuade-
re ſibi poſſunt etiam Corinthij, quòd ſi in quampiam tribulationem incide-
rint, quod parata eſt etiam ipſis à Deo propinqua conſolatio; qua ſpe ſemper
læti & tuti eſſe queunt. Hinc duplex Apoſtolo gaudium; primum, quoniam
Corinthij ex hoc fiunt meliores, & magis firmi in fide: alterum, quod ſi in
quaſpiam anguſtias inciderint, ſpem firmam ipſe conceperit, paratam ipſis à
Deo conſolationem. *Adiuuantibus & vobis in oratione pro nobis, vt ex multarū
perſonis facierum, eius quæ in nobis eſt donationis, per multos gratiæ agantur pro no-
bis.*] Hîc notandum omnia Apoſtolum direxiſſe ad gloriam & laudem Dei.
Non inquit ſe petere adiuuari ab eis in oratione, vt facilius impetret, & ibi H
ſiſtat; ſed vt à multis gratiæ Deo agantur pro impetrata eius ſalute. *Nam glo-
ria noſtra hæc eſt, teſtimonium cōſcientiæ noſtræ, &c.*] Dubitare quiſpiam poteſt,
cuiuſnam rei cauſam reddat Apoſtolus, cum inquit. Nam gloria noſtra hæc
eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. reor ego reddere cauſam, quòd iure
petat ab illis adiuuari in oratione, eò, ſcilicet, quòd eos ex corde dilexerit &
diligat, ſicuti & cæteros, ſed abundantius Corinthios; cuius affectus teſti-
monium habet conſcientiam ſuam; quónam pacto? ex ſynceritate cordis,
qua cum eis fuerat conuerſatus. ſubdit poſtea eos etiam poſſe teſtimonium
afferre, cùm viderint & cognouerint. ideò inquit; Non enim alia ſcribimus
vobis, quàm quæ legiſtis & cognouiſtis: ſpero autem quod & vſque in finē
cogno-

A cognoſcetis,&c. *Quia gloria veſtra ſumus, ſicut & vos noſtra.*] Gloriari poteſt diſcipulus in bonitate pręceptoris; ſimiliter præceptor in probitate diſcipuli. *Cùm ergo hoc voluiſſem, nunquid leuitate vſus ſum? aut quæ cogito, ſecundum hominem cogito? vt ſit apud me eſt, eſt; non, non*] Apoſtolus duo à ſe remouet, primũ, ſe non vſum fuiſſe leuitate, vt ſententiam leuiter mutauerit. alterum, ſe non duci ſua voluntate humana, ſed Dei ſpiritu & inſtinctu: ideoque apud ſe nõ eſſe, eſt, eſt; non, non. Id eſt, vt perſiſtat in iis, quæ ſemel dixit ſe facturum: nõ enim ſuæ ſpontis ſe eſſe. *Fidelis Deus, quia ſermo noſter, qui fuit apud vos, non eſt in illo, eſt & non; ſed eſt in illo, eſt.*] Veretur Apoſtolus ne quis poſſit ſuſpicari, ex his quæ dixerat, apud ſe non eſſe, eſt, eſt; non, non: etiam in doctrina, quam
B eos docuerat, poſſe mutationem fieri. Huic obiectioni ſtatim obſiſtit, & inquit, Deum fidelem eſſe & promiſſis ſtare: idcircò etiam ſermonem eius, qui nititur fide à Deo data, firmum eſſe, immutabilem eſſe, neque in eo inueniri, eſt, & non; ſed tantum, eſt. *Et in ipſo, Amen, Deo ad gloriam propter nos.*] Dicit promiſſiones à Deo factas in Chriſto Ieſu, habere, Amen, id eſt, firmitatem & complementum, quod cedit Deo ad gloriam: propter nos autem, quia ad vtilitatem noſtram. Ea etenim, quæ habemus à Deo in Chriſto, ad gloriam Dei ſunt & ad noſtram vtilitatem. *Qui autem confirmat nos vobiſcum in Chriſto; & qui vnxit nos Deus; & qui ſignauit nos, & dedit pignus ſpiritus in cordibus noſtris.*] Declarat promiſſiones & dona nobis fuiſſe à Deo præſtita. *Ego autem teſtem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens vobis non veni vltra Co-*
C *rinthum: non quia dominamur fidei veſtræ, ſed adiutores ſumus gaudij veſtri. Nam fide ſtatis*] Apoſtolus, in hac poſtrema huius capitis parte, explicat rationem qua motus, Corinthum non venerit, quam ſuprà tacuerat: inquitque ſe ideo non veniſſe, ne afficeret eos triſtitia. Hæc ſumma. Dicit autem, parcens vobis non veni: & ne quis ſuſpicaretur, his verbis innuere Apoſtolum, vel eos parũ firmos in fide haberi ab eo, vel quod vellet imperiũ exercere in eos; idcircò ſtatim addit. non quòd dominemur fidei veſtræ. Ad vtrunq; hoc referri poteſt: & ad dominum Pauli, & ad exiguã eorum fidẽ; quod in poſtremis verbis explicat, inquiens, nam fide ſtatis. Explicat ſubinde cauſam cur nõ iuerit; ſed adiutores ſumus gaudij veſtri: id eſt, cupimus noſtra præſentia adferre vobis gaudiũ, non mœſtitiam; quã certè vobis intuliſſet noſtra mœſtitia, quã
D fueramus concepturi ex eius delicto, qui nouercam habebat in delitiis, nec pœnitentiã egerit. Hæc, quia tãgit & innuit, latius explicat in capite ſequẽti.

CAPVT 2.

In hoc capite explicat id, quod in fine præcedentis tantùm tetigerat: rationem, ſcilicet, cur non prius ad eos rediiſſet: ne ſcilicet afficeret eos triſtitia, triſtis ipſe effectus ob illum, qui in ſe commiſerat id ſcelus, vt haberet nouercam, nec adhuc egiſſet pœnitentiam. de quo ad eos ſcripſerat priori Epiſtola ex abundantia charitatis, qua eos proſequebatur præ cæteris. Hortatur autem, vt cùm iam eum ſceletis admiſſi pœnituerit, velint ei condonare hoc delictum, quod & ipſe in perſona Chriſti, eius ſcilicet vicem gerens, condonaret. Narrat demum iter ſuum Troadem primò,

deinde in Macedoniam: & quod eſſet bonus odor Chriſti, quibuſdam in vitam; aliis autem indiſpoſitis in interitum. Hæc ſumma.] *Si quis autem me contriſtauit, non me contriſtauit, ſed ex parte, vt non onerem omnes vos.*] Apoſtolus ſe vnum cum omnibus Corinthiis facit, eundemque affectum induit. ideo inquit ſe non contriſtatum fuiſſe, niſi ex parte; id eſt, non ex omnibus Corinthiis cœpiſſe triſtitiam, ſed tantùm ex illo, qui nouercam duxerat. Quod autem paulò ſupra dixit, ſe ſcripſiſſe per multas lachrymas, referendum eſt ad priorem Epiſtolam, nõ ad hanc. Nam in hac ſcribit, ſe iam illi donaſſe in perſona Chriſti; & hortatur Corinthios, vt illum conſolentur, ne nimia triſtitia abſorbeatur, & deſperans de venia, maioribus flagitiis ſe polluat. *Deo autem gratias, qui ſemper triumphat nos in Chriſto Ieſu. nam Chriſti bonus odor ſumus, in his qui pereunt, & in his qui ſalui fiunt. Aliis quidem odor mortis in mortem: aliis autem odor vitæ in vitã.*] Triũphat nos in Chriſto, Hebraïca locutio; id eſt, triũphare nos facit, vel facit per nos triumphare Chriſtum de Sathana. Quod ſubdit, ſe eſſe bonum odorẽ Chriſti, quãuis quibuſdam ſint odor mortis in mortem: nihil prohibet bonum ſuapte natura odorem nocere, & detrimentum quibuſdam afferre, ob indiſpoſitionem eorum. *Non enim ſumus, ſicuti plurimi, adulterantes verbum Dei.*] In textu Græco, cauponantes, id eſt, lucrum nobis comparantes ex prædicatione verbi Dei, ſicuti caupones ſoliti ſunt agere. E F

CAPVT 3.

CVM in capite ſuperiori dixiſſet ſe non cauponam facere verbũ Dei, quod plurimi faciebant, hîc proſequitur quod cœperat. Nam pſeudoapoſtoli, vt facilius deciperẽt, adferebant commendatitias literas: Apoſtolus verò inquit ſe non indigere commendatitiis literis, aut aliorum ad Corinthios, aut Corinthiorum ad alios. Nam Corinthios eſſe ſuam Epiſtolam, quam ad ipſos gerebat; eò quòd deferret eam ſcriptam in corde ſuo. Item Corinthios eſſe ſuam Epiſtolam ad alios, cùm opere omnibus indicent ſe eſſe Epiſtolam Chriſti. aliaque addit de ſuo miniſterio, quod dicit eſſe ſpiritus, non literæ, vt miniſterium Moyſi: quod, ſi fuit in gloria, multò magis hoc Pauli miniſterium debet eſſe in gloria, &c. *Aut egemus commendatitiis literis ex vobis, aut ad vos? Epiſtola noſtra vos eſtis, ſcripta in cordibus noſtris, quæ ſcitur & legitur ab omnibus hominibus; manifeſtati quod eſtis Epiſtola Chriſti, miniſtrata à nobis & ſcripta, non atramento, ſed ſpiritu Dei viuentis, &c.*] Nota, vt diximus ſupra, quòd Corinthij & eorum opera erant Epiſtola Pauli ad ipſos Corinthios, & ad alios omnes. Ad Corinthios, quatenus erant inſculpti cordi Pauli: ideo cum deferret eos in corde, eius affectum Corinthij cognoſcentes, nõ egebant aliis commendatitiis literis ad ipſos. Item cùm Corinthij oſtenderent omnibus, ſeſe ex doctrina Pauli bonos chriſtianos, & habere legem Chriſti ſcriptam in cordibus ſuis, miniſterio Pauli, erant vtique apud omnes Epiſtola commendatitia Pauli. *Non quòd ſimus ſufficientes cogitare aliquid ex nobis, tanquã ex nobis, &c.*] Hoc pertinet ad miniſteriũ, de quo ſuprà meminit, & paulò infrà, dicens; qui & idoneos miniſtros nos fecit noui Teſtamẽti, G H

A non literæ, ſed ſpiritus. *Quod ſi miniſtratio mortis literis deformata, &c.* (& infrà.) *nam ſi miniſtratio damnationis in gloria.*] Notandum quòd appellat teſtamentum vetus, miniſtrationem damnationis, & miniſtrationem mortis; nõ per ſe, ſed per accidens, ob infirmitatem liberi arbitrij, quod ſine gratia Chriſti, & lege noua, ſeruit peccato. *Vt non intenderent filij Iſraël in faciem eius quod euacuatur* (in Græco) in finem.] Cùm finis legis ſit Chriſtus, vt alibi dicit Paulus, & lex fuerit pædagogus in Chriſto; Iudæi qui nõ potuerunt videre Chriſtum, nõ potuerunt intendere oculos in finem legis, quæ euacuatur in Chriſto; quia Chriſtus exemit nos à maledicto legis, factus pro nobis maledictũ. *Dominus ſpiritus eſt: vbi ſpiritus Domini, ibi libertas.*] Per libertatem, hîc Paulus
B non intelligit libertatem à peccato, aut à miſeriis: ſed libertatem penetrandi ad interiorem ſcripturæ ſenſum, qui legitur ſub velamine literæ. *Nos verò, reuelata facie gloriam domini ſpeculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à domini ſpiritu.*] Declarat quam libertatem ſpiritus nobis attulerit. inquit ergo, nos non velata, ſed reuelata facie gloriam domini ſpeculantes: in Græco textu hoc melius explicatur, tanquam in ſpeculo videntes. Speculum, in quo inſpicimus Dei gloriam in hac vita, donec ambulamus per fidem, & non per ſpeciem, eſt Chriſtus; qui finis legis eſt: in quem Iudæi, velata facie, nequeunt oculos intendere. Nos verò, in eum oculos intendentes, transformamur à claritate in claritatem; à claritate fidei ad claritatem ſpeciei, tanquam à domini ſpiritu. In Græco dicitur, ſicuti à domini ſpi-
C ritu, id eſt, ſicut par eſt, nos transformati à domini ſpiritu. Et Græcus textus poteſt exponi, tanquam in ſpeculo referentes.

CAPVT 4.

Ex his, quæ ſtatim in fine præcedentis capitis dixerat, habere ſe faciem reuelatam, qua poteſt introſpicere ſenſum interiorem literæ, & Chriſtum in ea; poteſt etiam ipſe inſpici, ita vt nihil occultum adferat auditoribus ſuis; ſed animum totum ac mentem eis patefaciat; quod non ſeruabant pſeudoapoſtoli, ſed occultabant, fictis & compoſitis verbis ac geſtu, auaritiam & intemperantiam animi. Quod ſi quibus adhuc opertum erat Euangelium Pauli, non contingebat hoc eis ob velamen, quod Paulus geſtaret, ſed ob eo-
D rum cœcitatem. Non enim ſeipſum prædicabat Paulus, ſed Ieſum Chriſtum; cuius mortem ob varias & magnas tribulationes, quas patiebatur, circunferebat in corpore ſuo, ob ſpem futuræ reſurrectionis. nam in ea, quæ non videntur & æterna ſunt, intendebat oculos, non autem in temporalia, quæ videntur. Hæc ſumma. *Ideo habentes hanc adminiſtrationem, iuxta quæ miſericordiam conſecuti ſumus, non deficimus, ſed abiicimus occulta dedecoris: non ambulantes in aſtutia, neque adulterantes verbum Dei, ſed in manifeſtatione veritatis.*] Occulta dedecoris, omnes ferè intelligunt ſcelera, quæ in occulto fiunt, ſed ego potius intelligo dolos & aſtutias, quibus animi malitia occultatur; adulterantes, in Græco, doloſè prædicantes verbum Dei. *In quibus Deus huius ſeculi obcæcauit mentes infidelium.*] Deum ſeculi, appellat Diabolum; quem amatores

ſeculi, præſertim idololatræ ſibi Deum fecerunt: & ideò infideles erant, nec E
poterant Chriſtum intueri. *Ipſe illuxit in cordibus noſtris, ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei, in facie Chriſti Ieſu.*] Dicit Paulus, cordibus noſtris Deum illuxiſſe, vt illuminati ſciremus quàm magna ſit claritas Dei in facie Chriſti Ieſu. quia per faciem præcipuè homo cognoſcitur, ideo dicit in facie Chriſti Ieſu, id eſt, in eius cognitione perſpici & ſciri Dei claritatem. *Ergo mors operatur in nobis; vita autem in vobis.*] Præter modos, quibus hic locus ab aliis exponitur, hunc addam in textu Græco verbum ἐνεργεῖται voce paſſiua ponitur; &, ſi eo modo, operatur, paſſiuè exponamus, ſenſus facilis eſt. Nam in Apoſtolo ob tribulationes & anguſtias mors efficiebatur, id eſt, effingebatur in eo mors Chriſti; vt in Corinthiis, qui ſine afflictionibus ſpiritualiter viuebant, F
effingebatur vita Chriſti. *Habentes autem eundem ſpiritum fidei, ſicut ſcriptum eſt; credidi propter quod locutus ſum: & nos credimus propter quod loquimur: ſcientes quoniam qui ſuſcitauit Ieſum, & nos cum Ieſu ſuſcitabit, & conſtituet vobiſcum.*] Supra commemorauerat afflictiones, quas patiebatur; & quòd mors Chriſti in eo effingebatur. Nunc ſubdit qua ſpe id faciat; inquitque ex ſpe fidei ſe ea facere, quæ erat Apoſtolo cum illis communis; loquebatur & docebat ſciens ſe cum illis ſuſcitandum eſſe ab eo, qui ſuſcitauit Ieſum, id eſt, à Deo. *Omnia enim propter vos, vt gratia abundans in gratiarum actione, per multos abundet in gloriam Dei.*] Duo nobis conſtituendi fines; vtilitas ſcilicet proximi, & gloria Dei: quorum prior referri debet ad poſteriorem. Ideò dicit omnia fieri propter Corinthios, & alios eius diſcipulos, id eſt, ad eorum vtilitatem & con- G
firmationẽ in finem; vt poſtmodum cùm gratia Dei afflictiones pręterierint, abundans gratia Dei abundet in gratiarum actione ad Dei gloriam.

CAPVT 5.

DIXERAT in fine ſuperioris capituli ſe propter afflictiones non deiici: ſed quamuis homo exterior corrumperetur, interior tamen de die in diẽ fiebat robuſtior & renouabatur, quia in nouitate creſcebat: quia in æterna intentus, ſpiritualia ſcilicet, non in ſenſibilia temporalia. Nunc proſequitur id, quod cœperat de bonis ęternis, in quibus eſt noſtra cœleſtis habitatio parata, quotieſcunque terrena hæc diſſoluetur; quæ non tantùm animas in ſe recipiet & transformabit, ſed etiam corpora noſtra, quæ ſpiritualia efficien- H
tur, abſorpta mortalitate: vt in fine prioris Epiſtolæ abundè diſſeruit. quoniam videtur Apoſtolus ſe aliquantum laudaſſe, ideo cauſam reddit cur id fecerit; vt ipſi ſcilicet poſſint gloriari aduerſus pſeudoapoſtolos. Poſtremo dicit ſe omnia facere cauſa Chriſti; vt nõ ſibi viuat, cùm mortuus ſit in Chriſto; ſed Chriſto, in quo viuit, ſibi ipſi mortuus. Et quoniam Chriſtus miſſus à Deo fuerat, vt per eum, & in eo mundus Deo reconciliaretur; ideò inquit ſe pro Chriſto etiam, in quo viueret, legatione fungi, vt mundus Deo reconcilietur in Chriſto ſcilicet: cuius rationem & modum exponit. Nam Deus, inquit, fecit Chriſtum peccatum, qui tamen nullum habebat peccatum proprium, ſed in eo poſuit iniquitatem omnium noſtrum, & ei imputauit: pro quibus

A quibus páſſus eſt, vt nos efficeremur Iuſtitia Dei in ipſo: nam Chriſti iuſti-
tia nobis donata eſt, & nobis imputatur. Hęc ſumma. *Si tamen veſtiti, & non
nudi inueniamur.*] Hoc meo iudicio, referendum eſt ad animi dotes & virtu-
tes, quibus veluti ſuperinduitur beatitudo & fœlicitas. *Nã & qui ſumus in hoc
tabernaculo ingemiſcimus grauati; eò quod nolumus expoliari, ſed ſuperueſtiri, vt abſor-
beatur quod mortale eſt à vita.*] Hîc, vt reor, amplificat hãc domum æternam,
quam habemus in cœlis: quæ tam ampla eſt & efficax, vt non tantum animã
abſorbeat, ſed etiam mortale corpus. *Audentes autem & bonam voluntatem
habemus magis peregrinari à corpore, & præſentes eſſe apud Deũ.*] Videtur Apo-
ſtolus ſibi contrarius eſſe. nam ſupra dixerat, nos ingemiſcere, eò quòd nolu-
B mus expoliari ſed ſuperueſtiri. Hîc verò dicit habere ſe bonam voluntatem
magis peregrinari à corpore & præſens eſſe ad Deum. Non tamen contra-
ria dicit, ſi quis rectè animaduertat. Tria namque ſunt inuicem conferenda;
eſſe in corpore mortali, peregrinus à Domino; eſſe ſeparatus à mortali cor-
re, & præſens Deo; & eſſe Deo præſens ſuperindutus corporis immortalita-
te. Nulli dubium eſt, hoc poſtremum eſſe aliis duobus præferendum; iccircò
etiam illud primò optamus, & hoc ſupra dixerat. Comparat poſtea duo prio-
ra adinuicem, inquitque ſe malle peregrinari à corpore, & præſens eſſe ad
Deum; quàm peregrinari à Deo, & eſſe in mortali corpore. *Scientes autem
terrorem Domini hominibus ſuademus: Deo autem manifeſti ſumus. ſpero autem &
in conſcientiis veſtris manifeſtos nos eſſe.*] Loco infiniti poſuit participium, in-
C quitque, Deus nouit; hominibus autem, qui cor inſpicere nequeunt, ſuade-
mus ſcire nos timorem Domini, id eſt, quantoperè ſit Deus timendus, corã
quo præſentari nos oportet; vt paulo ſupra dixerat. *Siue enim mente excedi-
mus, Deo: ſiue mente ſobrij ſumus vobis.* Reor Apoſtolum rationem reddere
cur velit ſe commendari; & inquit ideo hoc facere, quoniam non ſibi viuat,
ſed Deo & proximo; dicitque ſiue mente excedat, penetrando & exponen-
do myſteria, ſe hoc facere ad Dei honorem: ſiue ſobrius ſit, cùm ſcilicet ſe
dimittit ad paruulos; propter eorum vtilitatem hoc agere, nullam ſui ipſius
rationem habens. *Charitas enim Chriſti vrget nos, exiſtimantes hoc, quoniam ſi
vnus pro omnibus mortuus eſt; ergo, omnes mortui ſunt: Et pro omnibus mortuus eſt
Chriſtus, vt & qui viuunt, iam non ſibi viuant, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt, & re-
D ſurrexit.*] Declarat cur nullam ſui habeat rationem; hocque facere dicit ea
charitate Chriſti, qua ſibi mortuus eſt, & viuit Chriſto: quod etiam nos face-
re debere innuit, cùm pro nobis quoque mortuus ſit Chriſtus. *Et ſi cognoui-
mus ſecundum carnem Chriſtum, nunc iam non nouimus.*] Cognoſcere Chriſtum
ſecundum carnem, eſt ipſum ex coniunctione carnis cognoſcere. Verbi gra-
tia, quia Iudæus & ſemen Abrahæ, ſicut Paulus; quia conſanguineus & hu-
iuſmodi alia: qualem affectum erga ſe Chriſtus in Euangelio reprehendit.
Omnia autem ex Deo, qui nos ſibi reconciliauit per Chriſtum.] Declarat à quo, &
qualiter ſimus noua creatura, nobis mortui & creati in Chriſto; inquitque
hoc eſſe à Deo, & ob reconciliationem per Chriſtum, quam ampliat, vt pa-
tet legenti. *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficere-*

remur iuſtitia Dei in ipſo.] Declarat modũ reconciliationis noſtræ & creationis in Chriſto;& rationem innuit. Nam Deus Chriſtum, qui non nouit peccatum fecit peccatum, id eſt hoſtiam pro peccato, cui imputantur peccata eorum, pro quibus offertur; ita etiam Deus poſuit in Chriſto iniquitatem noſtram, vt ait Eſaias, vt econtra nos efficeremur iuſtitia Dei in ipſo; quoniã eius iuſtitia facta eſt noſtra, nobis donata, & nobis imputata. E

CAPVT 6.

DIXERAT ſuperius ſe pro Chriſto legatione fungi. Icclrco incipit in hoc capite obire munus ſuum, & eos hortatur, ne fruſtra gratiam Dei accipiant. Is autem fruſtra accipit, qui non eam accipit ad ſalutem, non benè ea vtens, neque exercens bona opera. icclrco hortatur Corinthios ad patientiam, ad charitatem, cœteraſque virtutes; ac poſtremò reuocat eos à participatione idolorum & communicatione cum infidelibus. Hæc ſumma. *Adiuuantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis*] In textu Græco dicitur, cooperantes;& eſt ſenſus idem. Nã miniſter cooperatur Domino, veluti eius inſtrumentum; ſic etiam adiuuat dominum: non autem adiuuat, quia ei det aliquo pacto virtutem agendi. *Nemini dantes vllam offenſionem ne vituperetur miniſterium noſtrum.*] Miniſterium hîc appellat officium, quo miniſtri ſumus Dei in bonis operibus; quod declarat paulò poſt, dicẽs, ſed exhibeamus nos tanquam Dei miniſtros. &c. *In multa patientia, in tribulationibus, in neceſſitatibus &c. in caſtitate, in ſcientia, in longanimitate. &c.*] Patientia coniungi debet cum omnibus quæ ſequuntur, vſq; ad caſtitatẽ; nam in prioribus omnibus opus eſt patientia, cui adiungitur caſtitas, & aliæ virtutes, de quibus meminit. Longanimitas differt à patientia; quia patientia vtimur in malis tolerandis; longanimitate, in dilatione bonorũ. *In virtute Dei.*] Eam virtutem reor intelligere, qua fiebant miracula: vel generali nomine comprehẽdit particulares virtutes, de quibus fecerat mentionem. *Sicuti ignoti & cogniti.* Viles ignoti ſunt;& celebres, cogniti. *Os noſtrum patet ad vos o Corinthij, Cor noſtrum dilatatum eſt. non anguſtiamini in nobis; anguſtiamini autem in viſceribus veſtris. eandem autem habentes remunerationem, dilatemini & vos.*] Apoſtolus fungens officio ſuo, legatione pro Chriſto, erga Corinthios dilatat os ſuum, docendo; dilatat cor amando. Corinthij verò non recipiendo monita Apoſtoli, & communicando cum infidelibus anguſtiati erant, non capientes nec admittentes quæ dicerentur. Inquit ergo anguſtias non eſſe ex parte eius docentis & monentis, ſed ex parte Corinthiorum. F G H

CAPVT 7.

PENDET huius principium à fine ſuperioris. Nam cum dixiſſet nos eſſe Dei templum, in quo habitat per gratiã Deus, & habitaturus ſit per gloriam: icclrco iam infert mundemus nos ab omni inquinamẽto carnis & ſpiritus, vt ſimus dignum Deo habitaculum. Seipſum deinde illis proponit exemplum. Oſtendit demum quantopere illos amet; quantum de ipſis confidat;

A dat; quantum gauiſus ſit ex aduentu Titi, qui ei retulerat eorum pœnitentiam, & obedientiam, & quàm amanter fuiſſet ab eis exceptus & tractatus, & quantoperè erga eos propterea eſſet benè affectus. Hæc ſumma. *Capite nos neminem læſimus.*] Idem ferè eſt quod ſuprà, cùm dixit dilatemini & vos, vt ſcilicet eius doctrinam & affectum caperent. Hoc dicit hîc, capite nos. *Multa mihi fiducia apud vos; multa mihi gloriatio pro nobis.*] Ad ſuperiora, & ad inferiora adaptari poteſt hæc particula; ad ſuperiora, quoniam eos reprehendit ob magnam fiduciam, quam habet erga ipſos. Ad infra dicenda, pro his quæ ei retulerat Titus veniens ex Corintho. *Veſtram æmulationem pro me.*] Æmulationem hîc appellat Zelotypiam. Nam zelum ha-
B bebant Corinthij, ne alieniori animo Apoſtolus factus eſſet erga eos, ob ſtuprum. &c. *Vt in nullo detrimentnm patiamini ex nobis.*] Videlicet, quoniam ex reprehenſione & monitis Pauli nihil paſſi eſſent detrimenti: quandoquidem illa eorum concepta triſtitia eis profuiſſet ad ſalutem. *Sed defenſionem, ſed indignationem, ſed timorem, ſed vindictam. In omnibus exhibuiſtis vos incontaminatos eſſe negotio.*] Hæc ad diuerſa ſunt referenda, & ad diuerſos. Defenſio ad illos pertinet, qui non deerant officio ſuo. Indignatio in illum, qui perpetrauerat facinus illud: timor, ad Deum; quia timebant Deum vltorem ſceleris. Deſiderium, vt ſatisfieret delicto. Æmulatio, ne Paulus factus eſſet animo alieniori: vindicta pertinet ad ſatisfactionem, quam fecerat & ſubierat is, qui peccarat; adeo quòd omnes exhibuerant ſe incontaminatos in eo
C negotio, id eſt, non amplius reos. *Gaudeo, quoniam in omnibus confido in vobis.*] Supra Apoſtolus oſtenderat ſe magnam habere confidentiam in Corinthiis: quæ de illis opinio, ex his quæ Titus retulerat, non eum fallebat. Ideo inquit ſe gaudere & voluptatem capere, quod in omnibus confidentiam haberet in ipſis.

CAPVT 8.

POSTERMA ſuperioris capituli verba de confidentia Apoſtoli in Corinthiis procœmiũ ſunt eorum quæ hîc dicturus eſt; adhortationis, inquam vt pro viribus & hilariter pararent Eleęmoſynam, qua ſanctis exiſtentibus in Hieruſalem prouideatur. ad quod faciendum prompte eos prouocat ex li-
D beralitate Macedonum, ex imitatione Chriſti: ad quam rem conficiendam dicit ſe mittere Titum, & nonnullos alios diſcipulos; quos vt amanter excipiant eos hortatur. Hæc ſumma. *Qui non ſolum facere, ſed etiam velle cœpiſtis ex anno ſuperiore.*] Nota apud Apoſtolum plus ſignificare, velle, quàm facere. Nam per, velle, promptitudo quædam animi exprimitur. Ita in ſuperiori Epiſtola, quod ſi volens hoc fecero, merces eſt mihi. *Cum eſſet ſolicitior, ſua voluntate profectus eſt ad vos.*] Eodem modo etiam hic accipit voluntatem, pro animi promptitudine. *Confidentia multa in nobis, ſiue pro Tito, qui ſocius noſter eſt, & in vobis adiutor: ſiue fratres noſtri Apoſtoli Eccleſiarum gloria Chriſti.*] Figura dicẽdi Hebraica. reddit cauſam, cur confidat eos quos mittit amanter recipiendos. De Tito, inquit, ſocius noſter eſt, & veſter adiutor: reliqui

ſunt fratres noſtri & miſſi ab Eccleſiis; vt de Luca ad hoc munus ordinato E
ab Eccleſiis dixerat. In quibus amanter recipiendis tribuitur etiam Chriſto gloria.

CAPVT 9.

SVMMA huius capituli in promptu eſt. Nam ſenſim Paulus reuertitur ad eos hortandos, vt liberaliter agant in Eleemoſyna, quam parant mitti ſanctis, qui Hieroſolymis erant; ac variis inductionibus accēdit eorum animos ad hoc agendum; quarum quædam pertinēt ad gloriam Dei; partim ad præmia maiora, quæ eis deberentur, quanto magis fuerint liberales; partim ad honorem Corinthiorum, & ad vitandum infamiam, quæ in promptu ſunt F
legentibus omnibus. *Vt in omnibus locupletati abundetis in omnem ſimplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.*] Simplicitatem Apoſtolus appellat, innocentiam ſine auaritia: quoniam auari duplices & mēdaces eſſe conſueuerunt.

CAPVT 10.

ALIAM rem incipit aggredi: contra pſeudoapoſtolos ſe vertit, qui ſui moris hominem Paulum reputantes, diuerſis eum calumniis inſectabantur. Hos Paulus admonet, terret, & vndique verſat. Senſus in promptu eſt legenti. *Abſens autem confido in vobis.*] Appellat Paulus confidentiam, audaciam; quoniam per Epiſtolas eos reprehenderat. *Nam arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt: ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum.*] Carnalia arma G
ſunt aſtutiæ, illecebræ, & humana vis. Arma Apoſtoli erant potentia Deo, id eſt, ad Dei honorem, vel diuinitus potentia. *Qui gloriatur, in Domino glorietur. non enim qui ſe ipſum commendat probatus eſt; ſed quem Deus commendat.*] Hæc eſt concluſio totius poſtremæ partis huius capituli; in qua ſignificat ſe à Chriſto miſſum eſſe, poteſtatem ſibi datam à Chriſto, & ita à Chriſto probatum eſſe, non à ſeipſo. Econtra verò pſeudoapoſtolos non miſſos à Deo in quo poſſint gloriari, & ita probari; ſed à ſeipſis miſſos, elatione inquā & auaritia ſua: quos etiam gloriari innuit non in Deo, in donis à Deo ſibi datis, ſed à ſeipſis; id eſt, poteſtate, & aliis huiuſmodi à ſe ipſis vſurpatis.

CAPVT. 11.

HOC in capite proſequitur id, quod fuerat orditus de pſeudoapoſtolo H
quondam, qui abſente Paulo Corinthium venerat, & molitus erat eos auertere à ſimplicitate Chriſti, ad ceremonias Iudaicas; vt coniicere poſſumus. Nam pſeudoapoſtoli hi Iudæi erant; & gloriabantur, quòd non deſcendiſſent ab Idololatris, ſed à populo, qui Deum ſemper coluiſſet; aliaque huiuſmodi iactabant. Apoſtolus in hoc capite zelans ſalutem & integritatem Corinthiorum, tanquam virginis deſponſatæ Chriſto, ac verens ne corrumperentur, à Chriſti ſimplicitate declinantes ad Iudaicas ceremonias; dicit cogi ſe eſſe inſipientem, vt ſcilicet laudet ſeipſum. Idcircò multa de ſe ipſo dicit; quorum pars pertinet ad eius genus, pars verò ad labores ſuſceptos, & pericula propter Euangelium Chriſti. Hæc ſumma. *Vtinam ſuſtineretis. &c.*]

Sapiens

A Sapiens expectat laudem alienam,non ſe laudat,iuxta illud, non te laudet os tuum,ſed alienum. *Aemulor vos Dei æmulatione. deſpondi enim vos vniuiro virginem caſtam exhibere Chriſto.*] Sumit hîc æmulationem pro zelotypia, qua non ſibi,ſed Chriſto erat ſolicitus. *Ita corrumpantur ſenſus veſtri, & excidant à ſimplicitate, quæ es in Chriſto Ieſu.*] Chriſti religio ſimplex eſt, qua per fidē & charitatem inhæremus Deo per Chriſtum; & eſt ſcripta in tabulis cordis, non in tabulis ligneis aut ahæneis. Econtra Iudaicæ ceremoniæ & lex erat tantum exterior,multumque inuoluta & grauis,adeo vt nec Iudæi, nec eorum patres potuerint illam portare. *Nam ſi is, qui venit, alium Chriſtum prædicat quem non prædicauimus; aut alium Spiritum accipitis, quem non accepiſtis;*
B *aut alium Euangelium,quod non recepiſtis,rectè pateremini.*] Quæri poteſt.Cur ergo reprehendendus is qui venit ſi eundem Chriſtum prædicat?&c. Dicimus reprehendendum & vitādum,quia aſtute,ſub Chriſti prædicatione,Iudaicas ceremonias ſubinferebat. *Nam etſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia. In omnibus autem manifeſtus ſum vobis.*] Locutio ipſa Pauli, vt dicit Hieronimus,oſtendit eum non admodum fuiſſe peritum ſermonis Græci & Latini; non tamen erat imperitus ſcientia;imo adeò doctus & peritiſſimus;dicit autem ſe eis manifeſtum eſſe. *Iterū dico,ne quis me putet eſſe inſipientē:alioquin velut inſipientem accipite me.*] Longè differt inſipiens ab eo,qui ſciens & volens ex cauſa ſuſcipit perſonam inſipientis. Inquit ergo Paulus.Non me putetis inſipientem eſſe,ſi me laudauero;ſed date veniam, & aſſumite me tanquam
C gerentem perſonam inſipientis. *Secundum ignobilitatem dico, quaſi nos infirmi fuerimus in hac parte.*] Modus locutionis Paulinæ qui certè fuit imperitus ſermone.Hæc quæ hactenus dixi;quòd ſuſtinetis illos qui extollūtur,qui à vobis accipiūt, qui vos in faciem cædunt;dixi,quaſi ego fuerim ignobilis,quaſi fuerim ego infirmus.Sic etenim de me illi ſignificabant, & vos fortaſſe eratis perſuaſi.iccirco ex cauſa incipio audere,incipio eſſe inſipiēs, cogor à vobis.Quæ tamen omnia faciebat Paulus, non ad aſtruendam ſuam gloriam, ſed ad profectum Euangelij,quod prædicabat ipſe miſſus à Chriſto. *Nocte ac die in profundo maris fui.*] Quando hoc contigerit Paulo,neſcimus. Non tamē putauerim hæc ab eo dici,quia verè fuerit in profundo maris;ſed quoniam in tali periculo conſtitutus in mari,cùm naufragium fecit, ac ſi fuiſſet
D in profundo maris. *Periculis ex genere,periculis ex gentibus.*] Pericula ex genere,ſuorum ſcilicet Iudæorum,qui eum perſequebantur.

CAPVT. 12

FACILE eſt cuiuis colligere ſummā huius capitis.Nā Apoſtolus coactus vt ſuprà diximus,ſeipſum laudare, narrat primò reuelationes & viſiones, quas habuit à Deo,raptum ipſius ad tertium cœlum & ad Paradiſum. Hæc autem dicit non ſua eſſe,non ad ſe pertinere,ſed ad donum Dei. In ſe autem ſe non poſſe gloriari, niſi in infirmitatibus ſuis, ſiue propter perſecutiones, quas paſſus eſt à Diabolo in tentatione carnis, & ab hominibus aliiſque externis rebus;in quibus expertus eſt ſuam infirmitatem, & virtutē ſibi à Deo præſtitam. Demum narrat beneuolentiam ſuam qua proſequebatur Corin-

thios. Monet vt pœnitentiam faciant, ne cogatur veniens acerbior eſſe verſus eos. *Si gloriari oportet, non expedit quidem.*] In Græco eſt. Non expedit vtique gloriari. Magis mihi placet Latinus textus. nam innuit ſe eligere id quod opus eſt fieri, quamuis ſibi non expediat. In Gręco verò ſatis mancum & mutilum videtur, ſi dicat, non expedit vtique gloriari. *Veniam ad reuelationes & viſiones meas.*] De raptu Pauli ante annos quatuordecim cum hãc Epiſtolam ſcripſit, an tunc fuerit, cùm conuerſus eſt prope Damaſcum, fulgore illo perſtrictus, an aliàs, quærant diligentiores, nihil facit hoc ad intelligendum textum Pauli, nec ad noſtram ædificationem. *Datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ* (in Græco) *carpi meæ.*] Quidam putant ægritudinem quãdam quam patiebatur, innuiſſe Apoſtolum; quidam putant libidinis ſtimulum. *Rurſus putatis, quod excuſemus nos apud vos: coram Deo in Chriſto loquimur, omnia autem propter ædificationem veſtram.*] Remouet obiectionem, quam ſupra remouerat. Dicit itaque ſe non ea dixiſſe, vt ſe excuſaret; ita quòd ſui rationem habeat: ſed inquit primùm ſe vera dicere, & Deum teſtatur. Poſtmodum dicit, omnia propter ædificationem eorum ſe dixiſſe. *Et lugeã multos, ex his qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam ſuper fornicatione, & immunditia, & impudicitia quam geſſerunt.*] Non puto hîc ab Apoſtolo tangi fornicariũ illũ, qui habebat patris vxorem: iam enim de eo dixerat, quod pœnitentiam fecerat. Alios fornicarios & impudicos tangit, vt reor.

E

F

CAPVT. 13.

IN hoc capite ſe venturum tertiò Corinthum pollicetur; & pro poteſtate ſua ſe & iudicaturum & vlturum eos dicit: orat deinde vt conuertantur: cupere etenim ſe non poſſe vti poteſtate ſua, & videri infirmus. Hos demum hortatur ad omne virtutis genus. *An* (vel, vt in Græco) *quoniã experimentũ quæritis eius qui in me loquitur Chriſtus, qui in vobis non infirmatur, ſed potens eſt in vobis. Nam etſi crucifixus eſt ex infirmitate, viuit ex virtute Dei.*] Hoc eſt quod ſuprà dixerat, quòd vita Chriſti operabatur ſeu effingebatur in Corinthiis. *Nam & nos infirmi ſumus in illo; ſed viuemus cum eo, ex virtute Dei in vobis.*] Item ſupra dixerat, quod mors Chriſti operabatur ſeu effingebatur in ipſo: ſperare tamen ſe victurum cum Chriſto, ex virtute Dei, quam nũc videmus operari in vobis. Ne cuipiam varius & ſibi non conſtans videatur Apoſtolus; quomodo namque illos reprehendit & arguit, in quibus vita Chriſti effingebatur? Idcirco aduertendum alios fuiſſe Corinthi, quos laudat, alios quos vituperat: ſed cum in vniuerſum omnes compellat, attribuit illis, et id quod eſt laudis, & id quod eſt increpationis.

G

H

AD

AD GALATAS.

CAPVT PRIMVM.

B

ARGVMENTVM Epiſtolæ obuium eſt omnibus. Nam cùm Galatæ ab Apoſtolo conuerſi fuiſſent ad Chriſti Euangelium, poſt eius inde diſceſſum Iudaizantes quidam pſeudoapoſtoli, in Gallatiam ſe contulerunt, ac perſuaſerant Eccleſiis Gallatiæ neceſſariam eſſe circuncisionem; aliosque ritus Iudaicos, fortaſſe, ſuaſerant ſeruandos eſſe. Apoſtolus vehementior aliquanto, quia ſic eorum morbus exigebat, reprehendit Galatas. ac primum perſonam ſuam ſtatuit; inquit ſe non miſſum ab ho-

C mine quopiam, ſed à Chriſto. eos deinde reprehendit, quòd tam citò Chriſti Euangelium à ſe prædicatum reliquerint. Poſtmodum narrat & priorem affectum ſuum erga Iudaiſmum, & cōuerſionem; & quòd à Chriſto doctus non contulerit Euangelium cum quopiam homine; ſed poſt triennium profectum Hieroſolymam, ac ibi fuiſſe cum Petro dies quindecim: aliaque in hanc ſententiam. *Qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt eriperet nos de præſenti ſeculo nequam, ſecundum voluntatem Dei & patris noſtri.*] Chriſtus eripuit nos de præſenti ſeculo nequam; quia liberauit nos à ſeruitute peccati, quo detinebamur vincti in hoc ſeculo nequam. Secundum voluntatem Dei; Omnem cauſam ſalutis & liberationis noſtræ, Paulus ſemper Deo attribuit. *Miror quod ſic tam citò transferimini ab eo qui vocauit vos in gratiam Chriſti, in aliud*

D *Euangelium: quod non eſt aliud; niſi ſunt aliqui, qui vos conturbant, & volunt conuertere Euangelium Chriſti.*] Ex abrupto orditur zelo percitus. Ab eo qui vocauit vos in gratiam Chriſti; id eſt, à Deo. Deus enim quos præſciuit, vocauit. in aliud Euangelium, quod non eſt aliud vel, quod non eſt aliud, quoniam vnū tantùm eſt Euangelium Chriſti, quod nos prędicauimus. Vel, quod non eſt aliud; quoniam pſeudoapoſtoli nihil adferunt noui ad Chriſtū pertinens; ſed perturbant ſynceritatem Euangelij Chriſti. *Modò enim ſuadeo hominibus an Deo?*] Adducit Deum in teſtem; ac ſi diceret, coram Deo loquor, non coram hominibus: illum adhibeo teſtem non homines, quod referri poteſt ad dicta, & ad dicēda. *Ad anteceſſores meos Apoſtolos.*] Euidentius

In Græco; qui fuerunt Apoſtoli ante me. E

CAPVT. 2.

PROSEQVITVR id quod cœperat in capite priori, aſtruens ſe non accepiſſe ab homine, neque doctum ab homine Euangelium, ſed à Chriſto. inquitque poſt primum illum congreſſum cum Petro, poſt triennium conuerſionis ſuæ, annos quatuordecim permanſiſſe, antequam ſecundò Hieroſolymam reuerteretur. Reuerſus contulit Euangelium quod prædicabat, cum Petro, Iacobo & Ioanne; vt illos certos faceret Euangelij quod prædicabat, & eorum auctoritate confirmaret etiam alios. Nam ipſe certus erat, vtpote doctus à Chriſto. Addit Titum, qui gentilis erat, ab Apoſtolis non fuiſſe coactum circumcidi, ob libertatem quam adepti ſumus in Chriſto Ieſu; de qua proſequitur, & inquit, poſtmodum, cum eſſet Antiochię, ſe reſtitiſſe Petro in faciem, qui ſimulatione, qua vſus fuerat, cogebat gentes Iudaizare. Poſtmodum in vniuerſum de lege loquens, & de fide in Chriſtum; docet homines iuſtificari per fidem, non autem per legem. *Seorſum autem his qui videbantur eſſe aliquid.*] Seorſum accipitur pro pręcipuè; vt ſcilicet eorum auctoritate confirmaret gentes in Euangelio, quod prædicabat. *Ne fortè in vanum currerem, aut cucurriſſem.*] Hoc nō eſt referendum ad Apoſtolum; nam conſcius ſibi erat veritatis Euangelij quod prędicabat doctus à Chriſto: ſed referendum eſt ad eius auditores, & gentes, quas confirmatura fuerat apoſtolorum auctoritas. *Sed propter introductos falſos fratres, qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto Ieſu; vt nos in ſeruitutem redigerent: quibus neque ad horam ceſſimus ſubiectioni, vt veritas Euangelij permaneat apud vos.*] Contulit Apoſtolus Euangelium cum Apoſtolis, vt gentes confirmaret, & argueret falſos quoſdam fratres, qui vt exploratores ſubintroierant; & ex libertate Chriſti volebant gentes ſubiicere ſeruituti legis. *Ab his qui videbantur eſſe aliquid, quales quondam fuerint, mea non intereſt; Deus enim non accipit perſonam hominis.*] Obſcurè loquitur Apoſtolus, taxans Petrum, vt ego reor, propter ſimulationem illam, de qua infra; vel innuens ignobilitatem & vilitatem eorum, qui ignari piſcatores fuerant: qua in re eis Paulus præſtabat. Sed ſe corrigens inquit, Deum non accipere perſonam hominis, ſeu vilis, ſeu nobilis, ſeu docti, ſeu ignari; Ideoque nihil intereſſe ſua hoc quod quiſpiam in eis reprehenderit. *In faciem ei reſtiti quia reprehenſibilis erat,* [in Græco] reprehenſus. Meo iudicio, melius ſcribitur reprehenſus; & vt reor, innuit rationem Apoſtolus, cur non clam, ſed in faciem reſtiterit Petro; quoniam audierat ſcandalizari gentiles, & eum reprehendere; inde palam reſtitit, vt ſcilicet veritas eſſet euidentior, ſaſſo Petro id verum eſſe, quod à Paulo dicebatur. *Non ex gentibus peccatores.*] Quoniam ſanctus putabatur, Iudæus populus; gentes vero nequam & peccatores. *Scientes autem quod non iuſtificabitur homo ex operibus legis; ſed ex fide Ieſu Chriſti: & nos in Chriſto credimus.*] Notandum

A dum quòd Paulus occaſione ſumpta ex ceremoniis legis Moſaicæ, amplificat ſermonem ſuum, & extendit ad vniuerſam legem, in qua etiam moralia præcepta continentur; iuxta ea quæ dixerat & tractauerat in Epiſtola ad Romanos, differens nullum hominem iuſtificari ex operibus legis ſed ex fide Ieſu Chriſti. *Quod ſi quærentes iuſtificari in Chriſto, inuenti ſumus & ipſi peccatores, nũquid Chriſtus peccati miniſter eſt? abſit. Si enim quæ deſtruxi, hæc iterũ redifico, præuaricatorem me conſtituo.*] Illi qui ſimul cum fide Chriſti aſſerebãt ſeruandam eſſe legem & legalia præcepta, per eorum traſgreſſionem peccabant; quia non ſeruabant legem cui ſe ſubiecerant. Hoc autẽ non contingebat illis ex Chriſto, ſed ex ipſis. Nam per Chriſtum liberati erant ab eo legis B imperio, cui tamen ſponte ipſi ſe ſubiiciebant. Ideo Chriſtus non erat eis miniſter peccati, ſed ipſi ſe peccatores ſubiiciebant. *Ego enim per legem legi mortuus ſum, vt Deo viuam.*] Quoniam ex vaticiniis legis & Prophetarum prædictus fuerat Chriſtus, qui eſt finis legis, & per quem liberamur à ſeruitute legis, à legis maledicto; Idcirco dicit Apoſtolus ſe legi mortuum eſſe, vt viuat Deo per Chriſtum & in Chriſto: & hoc per legem, id eſt, per ea quæ lex dicebat, & vaticinata erat. quæ ſubdit pertinent ad eandem ſententiam explicandam, antea dicta.

CAPVT 3.

ACCENSVS Paulus amore Chriſti, & gratia Chriſti; quam miſeri Galatæ C reiiciebant, putantes ſe iuſtificari per legem; in eos inuehitur, ob nimiam charitatem, appellatque eos inſenſatos & ſtultos: qui cùm cœperint ſpiritu, nunc volunt profici carne. Supra diximus carnem Apoſtolum appellare legem; & qua ratione explicauim[9]. Multa deinde differit, ac eadem ferè quæ in Epiſtola ad Romanos; vt aſtruat hominem iuſtificari per fidem, per quam inſeritur Chriſto, ſibi ipſi mortuus: vt iam non ſit ipſe, ſed Chriſtus in quo viuit, & qui in eo viuat. Nam promiſſiones factæ Abrahæ factæ ſunt ſemini, non ſeminibus; quia in vno, & non in multis, id eſt in Chriſto. In eo enim donec viuimus imperfecti & multas habentes maculas, benedicimur, iuſtificamur apud Deum, & Deo placemus; non in nobis. Interpellat nunc Chriſtus pro nobis; quia ſe medium opponit inter nos & Deum, vt Deus videat D nos in ipſo. Cùm autem tradiderit regnum Deo & patri, & deus erit omnia in omnibus; tunc non interpellabit pro nobis. In primo de Trinitate Auguſtinus pulchrè hoc tractat. Hęc ſumma. *Ante quorum oculos Chriſtus proſcriptus eſt, in vobis crucifixus.* Galatæ, cùm primùm fidem acceperunt ab Apoſtolo prædicatã, ideo ei adhæſerunt, adeo imbiberunt, vt non credere, ſed viderentur proſpicere Chriſtum ante eorum oculos crucifixum. *Sic ſtulti eſtis, vt cùm ſpiritu cœperitis, nunc carne conſummamini.* Semper conſummatio ex perfectiori fit, quàm initium. Cœperant Galatæ ex ſpiritu, ex fide; poſtmodum volebant perfici per legem, per ceremonias illas, præpoſterus certè progreſſus. *Tanta paſſi eſtis ſine cauſa, ſi tamen ſine cauſa.*] Laborat & pa-

titur ſine cauſa, qui fruſtra laborat, nec aſſequitur finem, ad quem inſtitutus eſt labor: quod omen poſtmodum auertit à Galatis, dicens, ſi tamen ſine cauſa;ac ſi diceret,abſit,vt ſine cauſa paſſi fueritis & laborauerits. *Chriſtus nos redemit de maledicto legis; factus pro nobis maledictum; quia ſcriptum eſt, maledictus omnis qui pendet in ligno; vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu.*] Mira commutatio, Iuſtitia ſeruata eſt, & nobis iuſtè donata eſt Chriſti iuſtitia; facti omnes vnus in Chriſto Ieſu. Suſcepit Chriſtus in ſe maledictum noſtrum, quod incurrimus legi ſubiecti, & factus eſt maledictum pro nobis,vt promiſſio Abrahæ,id eſt,vt benedictio, quã Deus Abrahæ promiſerat, fieret in gentibus in Chriſto Ieſu; id eſt,vt gentes per fidem inſertæ Chriſto, & in ſe mortuæ, in illo viuentes, fierent in Chriſto benedictio. *Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones & ſemini eius: non dicit in ſeminibus quaſi in multis; ſed quaſi in vno, & ſemini tuo, qui eſt Chriſtus.*] Ex his verbis Apoſtolus adſtruit, quod dixerat ſupra;nos,ſcilicet,benedicendos & benedictos eſſe in Chriſto,& non in alio; quia dicit ſcriptura Abrahæ, Et in ſemine tuo benedicentur omnes gentes;non dicit in ſeminibus, ſed in ſemine, quaſi in vno. Hoc vnum ſemen eſt Chriſtus. *Quid igitur lex? propter tranſgreſſionem poſita eſt, donec veniret ſemen,cui promiſerat; ordinata per Angelos in manu mediatoris.*] Legem poſitam eſſe propter tranſgreſſionem. Auguſtinus de verbis Apoſtoli exponit,legem datam, vt efficeremur tranſgreſſores;vt facti tranſgreſſores, recurreremus ad Chriſtum. ſed magis conuenit his, quæ ſequuntur,cum dicit, lex pædagogus fuit in Chriſto, ideo dictum ab Apoſtolo, legem poſitam fuiſſe propter tranſgreſſionem, vt, ſcilicet, timore pœnæ coërceret nos à tranſgreſſione; & cùm non generaret in nobis amorem iuſtitiæ,tandem nos ipſos nobis oſtenderet iniuſtos.ideoque aſſimilatur pædagogo, qui continet puerum in officio timore pœnæ, donec adultus eadem faciat ſponte, & amore decori ciuilis. Sequitur, donec veniret ſemen, cui promiſerat.ſemen hoc vnum Abrahæ Chriſtus eſt, in quo benedicimur omnes. Ordinata per Angelos: Nonnulli interpretantur Angelos Moyſem & Aaron, tanquam Dei nuncios. Sed mihi magis placet vt veri Angeli intelligantur, qui apparuerunt Moyſi, & ei locuti ſunt in perſonam Dei. in manu mediatoris, id eſt, in eius poteſtate,Chriſti inquam; quoniam per Chriſtum impleta eſt, quoad ceremonialia, & ideo abrogata: à Chriſto impleta eſt, quoad moralia, pro nobis: eius etenim iuſtitia & merita, noſtra ſunt. Liberauit etiam nos Chriſtus ab eius maledicto, & ab eius poteſtate.Idcirco poſita fuit in eius manu. *Mediator autem vnius non eſt: Deus autem vnus eſt.*] Mediatorem non eſſe vnius, quidam interpretantur, quaſi inter duos ſemper mediator ſit.quod quamuis ſit verum, neſcio quomodo faciat ad propoſitum.Niſi fortaſſe velit Chriſtum dicere mediatorẽ, non tantùm inter nos & Deum,ſed inter vetus teſtamentum & nouum. Sic in Epiſtola ad Hebræos. Noui teſtamenti mediator eſt. Et hoc pacto conueniret cum his quæ dixerat de lege. Poſſumus tamen exponere, vt ea de cauſa Paulus addiderit hæc verba: Nam cùm dixiſſet legem poſitam fuiſſe in manu

A manu mediatoris, oſtendit conuenire Chriſto eſſe mediatorem quatenus homo eſt, vnitus Deo in vnitate perſonæ. *Lex ergo aduerſus promiſſa Dei? abſit. Si enim data eſſet lex quæ poſſet viuificare, verè ex lege eſſet iuſtitia. Sed concluſit ſcriptura omnia ſub peccato, vt promiſſio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus.*] Quoniam ſuprà dixerat promiſſionem & teſtamentum anterius, legem poſteriorem nõ abrogaſſe, ſed firmum manere; vt ſcilicet hæc promiſſio, id eſt, benedictio promiſſa daretur credentibus in ſemine, in quo promiſerat ſe eã daturam, poſſet aliquis obiicere, ex hoc ſequi, legem datam eſſe contra promiſſa Dei; vtpote quæ faceret nos præuaricatores, & ideo non compotes promiſſorum. Hanc obiectionem remouet Apoſtolus, & dicit; abſit. Ac de-
B inde proſequitur, oſtendens primò legis infirmitatem, ad iuſtitiam in nobis faciendã. quoniã nõ eſt data lex quę poſſit viuificare animã. Sed quid vtilitatis nobis lex præſtat? pręſtat hoc, quia oſtẽdit nos peccatores, vt quoquouerſum nos verterimus, videamus nos concluſos eſſe ſub peccato; vt ex ea admoniti curramus ad fidem, vt ſcilicet credentes promiſſionis efficiamur cõpotes, & benedicamur in Chriſto: & per ipſum vitam accipiamus, quam lex dare non poterat. *Priuſquam veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur, concluſi in eam fidem quæ reuelanda erat. Itaque lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, vt ex fide iuſtificemur. At vbi venit fides, non ſumus ſub pædagogo.*] Proſequitur id quod cœperat de lege & fide, & inquit, antequam veniret fides prolata & prædicata per Chriſtum, cuſtodiebamur ſub lege, à qua timore pœnæ quoquo-
C modo à peccatis abſtinebamus; concluſi in eam fidem quæ reuelãda erat, per quam in Chriſto benediceremur, & acciperemus promiſſionem factam ad Abraham. Itaque concludit legem fuiſſe pædagogum in Chriſto, vt iuſtificemur ex fide. Cùm ergo venit fides non ſumus amplius ſub pædagogo. Nota tamen quod prima ea verba, quæ ſuprà expoſuimus. Si enim data eſſet lex, quæ poſſet viuificare, verè ex lege eſſet iuſtitia. Quod, cùm Apoſtolus videatur reddere cauſam, dictorũ ſuprà, ſcilicet quòd lex non eſt aduerſus promiſſa Dei; poſſet etiam alio modo exponi ab eo, quem ſupra tetigimus. Nam Dei promiſſio fuit, quod in ſemine Abrahæ omnes gentes erant benedicendæ. Poſtea verò data fuit lex, quam qui ſeruabat, benedicebatur: ergo videbatur lex eſſe Dei promiſſio, cùm aliqui eſſent benedicendi per legem,
D & non in ſemine Abrahæ. Inquit Apoſtolus, abſit vt lex ſit contra promiſſa Dei: quia non eſt data lex quæ poſſet viuificare, ac propterea poſſet ſeruari. Sed data eſt lex quæ oſtenderet nos peccatores, vt inuitatet nos ad fidem; & per fidem in Chriſtum, eſſemus compotes benedictionis & promiſſionis Dei. *Omnes enim filij Dei eſtis per fidem quæ eſt in Chriſto Ieſu.* (vſque ad finem capituli.) Ex hoc loco clarè perſpici poteſt, quonam pacto, ſecundum ſententiam Apoſtoli; iuſtificemur, id eſt, recõciliemur Deo, efficiamur filij Dei, & accipiamus Spiritum Sanctum. Nam per fidem inſerimur in Chriſtum, induimus Chriſtum, nobis mortui, transformamur in ipſum, & omnes vnus ſumus in ipſo, & ſic ſumus in ſemine Abrahæ, & in ipſo efficimur compotes benedictionis, iuxta promiſſionem Dei.

 E

CAPVT 4.

PROSEQVITVR comparationem quàm incœperat de pædagogo & lege. Inquitque hæredem eſſe ſub pædagogo vſque ad tempus præfinitum; poſtmodum fieri, liberum & dominum. ita nos quoque paruulos fuiſſe ſub lege, vſque ad temporis cōſummationem, quando Deus miſit Filium ſuum factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erant, redimeret. quoniam Chriſtus pro nobis legem impleuit; per quem liberati ſumus à lege, & adoptati in filios Dei. Deinde hortatur Galatas, vt quomodo cœperant, pergant. & tandem interpretatur allegoricè filios illos duos Abrahæ, Iſmaël & Iſaac; & transfert ad duo teſtamenta: res perſpicua eſt. *Sub Elementis mundi eramus ſeruientes.*] F
Appellat mundi Elementa traditiones legis Moſaïcæ, ſub quibus erudiebamur, ſicuti pueri qui diſcunt Elementa. *Quoniam autem eſtis filij Dei, miſit Deus ſpiritum filij ſui in corda noſtra clamantem Abba pater.*] Notandum, ex hoc loco Pauli poſſe elici, nos prius eſſe Dei filios, & ob id accepiſſe ſpiritum filij Dei; & non è contrà, vt ſcilicet, propterea ſimus filij Dei quia accepimus ſpiritum filij ſui clamantem Abba pater. *Nunc autem cùm cognoueritis Deum, imò cogniti ſitis à Deo.*] Figura loquendi Hebraica, cogniti ſitis à Deo, id eſt, in cognitionem adducti. Sic in alio loco, qui diligit Deum, cognitus eſt à Deo, id eſt, in cognitionē adductus: vt ſuprà notauimus in prima ad Corinthios. *Eſtote ſicut ego, quia ego ſicuti vos.*] Perſecutus fuerat Paulus Eccleſiam Chriſti, vt ſeruaret ceremonias Iudaicas; poſtmodum conuerſus ad Chriſtū, G
omnes illas reliquit: quare ad idem ſuo exemplo hortatur Galatas.

CAPVT 5.

HORTATVR Galatas cùm Chriſtiani ſint, filij liberæ, & non ancillæ, vt perſiſtant in ea libertate, in quam illos vocauit Chriſtus; neque iterum ſe ſubiiciant ſeruituti legis. Nam qui circumciditur, debitor eſt ſeruandæ vniuerſæ legis, neque Chriſtus quicquam illi proderit. Et ne falleretur ſub hoc nomine libertatis, declarat ſe per libertatem intelligere, libertatem ſpiritus, non carnis; per quā non perficimus opera carnis, neque ſequimur eius concupiſcentias, quæ in nobis ſunt. Narrat deinde opera ſpiritus, aduerſus quæ non eſt lex: & deinde opera carnis, aduerſus quæ lex eſt. *State & nolite iterum iugo ſeruitutis contineri.*] In Græco textu, principium huius capituli H
connectitur fini alterius: inquit enim, qua ergo libertate liberauit vos Chriſtus, ſtate, & nolite iterum iugo ſeruitutis contineri. *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam ſi circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit.*] Nihil prodeſt Chriſtus ei qui fide non eſt ei coniunctus: non eſt autem ei fide coniunctus, qui circumciditur; nam facto reſtatur Chriſtum venturum eſſe. *Teſtificor rurſus omni homini circumcidenti ſe., quoniam debitor eſt vniuerſæ legis faciendæ.*] Nam qui circumciditur ſubmittit ſe legi, & eam ſeruare profitetur; debitor ergo eſt vniuerſæ legis faciendæ. *Fides quæ per dilectionem operatur.*] Melius eſt vt, operatur, paſſiuè intelligatur, vt Græci auctores exponunt: ſic ſuprà in

ſeunda

A ſecunda Epiſtola ad Corinthios. Mors in nobis operatur, id eſt, efficitur & effingitur. *Nemini conſenſeritis.*] Id eſt, gratia nullius hominis; perſuaſio nullius hominis auertat vos ab Euangelio quod accepiſtis. *Spiritu ambulate, & deſideria carnis non perficietis, &c.*] Sanctus Auguſtinus notat, aliud eſſe apud Apoſtolum, facere, & aliud, perficere. qui concupiſcit, facit quod non vult: ſed ſi non conſentiat concupiſcentiæ, non perficit opera carnis. *Fructus autẽ ſpiritus eſt charitas, gaudium, &c.*] Quòd charitas & fides ſit fructus ſpiritus, Apoſtolus inquit; cùm tamen fides præcedat acceptionem ſpiritus, & charitas ſit ipſe ſpiritus: demum quod procedimus ex fide in fidem, & charitatem, creſcendo in Chriſto Ieſu.

B

CAPVT 6.

SI *ſpiritu viuimus, ſpiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem inuidentes, inuicem prouocantes.*] Hoc loco taxat pſeudoapoſtolos, qui, ob cupiditatem gloriæ, quærebant peruertere Galatas, vt apud Iudæos gratiam adipiſcerentur. *Vnuſquiſque enim onus ſuum portabit.*] Et ideo oportet vt quiſque probet opus ſuum, & gloriam habeat apud ſe, non apud alterum. *Per quẽ mihi mũdus crucifixus eſt, & ego mundo.*] Illi crucifixus eſt mũdus, qui putat mundum, & ea quæ ſunt mundi veluti mortua, & tanquam non ſint. Et è contrà ille eſt crucifixus mundo, quem mundus nihili facit, & putat veluti mortuum. *Et quicunque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos, & ſuper*
C *Iſraël Dei.*] Ita in Epiſtola ad Romanos, iuſtificati ex fide pacem habemus ad Deum. inquit ergo quicunque ſequuntur hanc regulam, vt fiant in Chriſto noua creatura, pax ſuper illos: non enim amplius habent cur diffidant ſe non eſſe reconciliatos Deo: & hi verè ſunt Iſraël Dei; non autem illi qui circuncidunt ſe, vt fiant Iſraël. *De cætero nullus mihi moleſtus ſit. ego enim ſtigmata domini Ieſu in corpore meo porto.*] Inſinuat ſe totum in Chriſtum transformatum eſſe. Vnde etiam in corpore ferebat ſtigmata Chriſti; eò quòd virgis percuſſus fuerat, & tot paſſus ob nomen Chriſti.

AD EPHESIOS.

HÆC Pauli Epiſtola grauiſſima eſt,& plena myſteriorũ. Nam gratias agit Deo quòd Epheſij crediderint, & iudicati ſint in charitate erga ſanctos: a- F
peritque myſterium,docens eos,omnia hæc beneficia eſſe ipſis à Deo præſtita in Chriſto Ieſu; qui vocauit eos cùm gentes eſſent, alienati à Deo: nec tantùm vocauit, ſed etiam elegit & prædeſtinauit ante mundi cõſtitutionem. multaque in hanc ſententiam adfert, vt eis oſtendat, quantum debeant Deo & Chriſto. In poſteriori deinde parte Epiſtolæ,iuxta morem,quem etiam in aliis Epiſtolis ſeruat,multa eis præcepta tradit,quæ pertinent ad benè viuendum ſecundum chriſtianam pietatem. Hæc ſumma.

CAPVT I. G

NIHIL ferè aliud agit in hoc capite, præterquam agere gratias Deo, pro beneficiis collatis Epheſiis,imò omnibus chriſtianis,quos elegit in Chriſto ante mundi conſtitutionem; in quo omnia voluit inſtaurare,quæ in cœlis,& quæ in terris; & hoc gratis,ſecundũ propoſitum gratiæ ſuæ,nullis meritis noſtris præcedentibus. *Benedictus Deus,& pater domini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos omni benedictione ſpirituali in cœleſtibus in Chriſto; ſicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem.*] Scopus Pauli in hoc loco eſt,vt,gratias agẽs Deo, oſtendat beneficia gratis nobis collata, per Chriſtum & in Chriſto: à quo etiam venit,vt facti chriſtiani,mereri poſſimus vitam ęternam. Ideò benè dicit primò Deum,quem coniungit cum Chriſto,dicẽs,Pater domini noſtri Ieſu Chriſti. Subdit deinde pro qua re illum laudet & gratias agat. (nam H
tantum valet benedictus,id eſt,ſit Deus,&c. ſicut in aliis Epiſtolis,gratias ago Deo meo.) & inquit, qui benedixit nos omni benedictione ſpirituali. benedictio pertinet ad largitionem boni effluentis & ſeſe multiplicantis. Sic ferè vſurpatur in omnibus ſcripturæ locis. Hæc autem boni largitio ſpiritualis eſt,non corporalis;& pro bonis cœleſtibus,non terrenis:& hanc habemus in Chriſto,id eſt,in quantum ſumus inſerti Chriſto, cuius ſumus participes: & habemus gratiam in nobis participatam,in eo verò plenam. Et vt oſtendat quàm magnum ſit in hac benedictione Dei beneficium, inquit, ſicuti elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem. Videre hinc poſſumus, quàm nihil ſit noſtrum in hac benedictione: quandoquidem ante mundi conſtitutionẽ

A Deus nos elegit in Chriſto; quod vbique Paulus conatur oſtendere, nos
per fidem & charitatem inſertos eſſe Chriſto; & quod Deus reſpiciat nos
ſemper per Chriſtum; vnde ſuppleatur omnibus defectibus noſtris. *Vt eſſe-
mus ſancti & immaculati in conſpectu Dei, in charitate.*] Deus non elegit nos
quia ſancti eramus; ſed elegit, vt nobis ſanctitatem elargiretur; quam in hac
vita incipimus habere, in conſpectu tamen Dei, qui nobis largitur iuſtitiam
Chriſti, & nos inſpicit per ipſum, iam habemus, & immaculati ſumus in eius
conſpectu. *Qui prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum, per Ieſum Chriſtum in
ipſum, ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ.*] Per filium
naturalem in eo inſerti, efficimur filij adoptiui Dei, in ipſum ſcilicet Deum;
B eò quòd efficiamur participes diuinæ naturæ per Chriſtũ: & eſt phraſis Pau-
lina. & hanc adoptionem adipiſcimur, non ex nobis, ſed ſecundum propoſi-
tum voluntatis Dei, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ; vt ſcilicet ſolus ipſe laude-
tur, ſoli ipſi gloria debeatur, pro gratia quam nobis eſt impartitus. *In qua gra-
tificauit nos in dilecto filio ſuo.*] Per gratiam Dei, & ſpiritum ſanctum inſerimur
in Chriſto, & in ipſo perfectè ſumus grati Deo. *In quo habemus redemptionem
peccatorum.*] Nam inſerti Chriſto, redempti ſunt à ſeruitute Diaboli, & pec-
cati; & obtinuerunt remiſſionem peccatorum. *Secundum diuitias gratiæ eius;
quæ ſuperabundauit in vobis in omni ſapientia & prudentia: vt notum faceret nobis
Sacramentum voluntatis ſuæ, ſecundum beneplacitum eius.*] Non poteſt Paulus
verbis aſſequi id quod mente conceperat, de beneficiis nobis à Deo collatis
C per Chriſtum, & in Chriſto. Ad pleniorem boni poſſeſſionem, pertinet co-
gnitio magnitudinis boni illius quod poſſidemus. Sic Petrus in ſecunda Epi-
ſtola, vt ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis. Ita hîc Paulus appellat diui-
tias gratiæ Dei, quòd nobis reuelauit Sacramentum, id eſt, arcanum volunta-
tis ſuæ; quòd, ſcilicet, ſibi placuit inſtaurare omnia in Chriſto Ieſu; & ſub eo
capite. (ſic enim in Græco recapitulare) conciliare inuicem ea quæ ſunt in
cœlis, id eſt, angelos, & ea quæ ſunt in terris, id eſt, homines. Vide quantum
ſit hoc beneficium; quod etiam latius patet erga gentes, quæ erant alienæ à
Deo, vt infrà docet expreſſius. *In quo etiam nos ſorte vocati ſumus, prædeſtinati ſe-
cundum propoſitum eius, qui operatur omnia ſecundum conſilium voluntatis ſuæ; vt
ſimus in laudem gloriæ eius, nos qui antè ſperauimus in Chriſto.*] Sortem hîc appel-
D lat Paulus, non caſum & temeritatem, ſed partem & hæreditatem; ſic in aliis
ſcripturę locis, nam apud Græcos κλῆρος & ſortem, & hęreditatem ſignificat.
Ea quæ ſubdit, omnia pertinent ad expreſſionem gratiæ Dei; vt omnis laus
& gloria ei ſoli debeatur, nihil autem nobis. *In quo & vos cùm audiſſetis verbũ
veritatis, Euangelium ſalutis veſtræ, in quo credentes ſignati eſtis ſpiritu promiſſionis
ſancto.*] Orditur id, quod poſtea clarius & vberius eſt explicaturus. Nam cũ
dixiſſet ſuprà, in quo nos vocati ſumus; quod pertinet ad Iudæos qui credi-
derant; accedit ad Gentiles, in quibus erant Epheſij, & inquit, in quo & vos,
ſcilicet, vocati eſtis; ſicuti ſuprà, in quo nos vocati ſumus; cùm audiſſetis ver-
bum veritatis, appoſitione, Euangelium ſalutis veſtræ. Nam fides ex auditu;
auditus autem per verbum Dei. Sequitur, in quo credentes ſignati eſtis ſpiri-
tu ſã.

tu promiſſionis ſancto;id eſt,in quo Chriſto ſignati eſtis vos credentes; quia E
per fidem inſerimur Chriſto, à quo haurimus gratiam & ſpiritum ſanctum; vt dixit ad Galatas:vt accipiamus pollicitationẽ ſpiritus per fidem;quo ſpiritu ſignati ſumus,vncti ſumus, & chriſtiani appellati.vocat ſpiritum promiſſionis,ſpiritum promiſſum, more Hebræorum. *Qui eſt pignus hæreditatis veſtræ,in redemptionẽ acquiſitionis, in laudem gloriæ ipſius.*] Spiritus ſanctus qui habitat in cordibus chriſtianorum, eſt pignus; melius in Græco ἀῤῥαβὼν,quod notat Auguſtinus de verbis Apoſtoli. Nam pignus reſtituendum traditur, cùm redditũ fuerit id pro quo datũ eſt pignus:ſed arra non reſtituitur. Nam eſt quædam portio eius,quod eſt accepturus is qui arram habet. Sic ſpiritus ſanctus,non redditur,ſed augetur,vſque ad plenam poſſeſſionem. Sequitur, F
in redemptionem acquiſitionis. Hebraïſmus eſt:appellat acquiſitionem,populum credentem, acquiſitum à Chriſto: redemit nos Chriſtus à ſeruitute Diaboli,à ſeruitute peccati. Hæc redemptio fit perfecta,cùm accipimus ſpiritum ſanctum, & efficimur Dei participes, per ſpiritum ſanctum nobis datum. Ideò dicit Paulus,ſignatos arra ſpiritus ſancti,in redemptionem acquiſitionis. Sequitur,in laudem gloriæ ipſius. Non ſibi,& affectui cordis ſui ſatisfacere poteſt Apoſtolus in tribuendo omnem laudem & gloriam Deo. *Vt Deus domini noſtri Ieſu Chriſti,pater gloriæ.*] Quidã ita diſtinguunt,vt Deus, domini Ieſu Chriſti pater,gloriæ; vt ſcilicet,Deus coniungatur cum particula,gloriæ. Deus etenim gloriæ,eſt Deus glorioſus,domini Ieſu Chriſti pater. Eſt enim Chriſtus,Dei patris vnigenitus filius. Tamen credo,quòd etiã Deus G
poſſit cõiungi cum Chriſto;qui vt homo Dei eſt,& Deum habet. Sic in Euãgelio: Adſcendo ad Deum meum & Deum veſtrum. Ita Apoſtolus ſuprà ſecunda ad Corinthios, caput Chriſti Deus. eſt enim minor patre ſecundum humanam naturam, & ita Deum habet maiorem ſe. *Illuminatos oculos cordis veſtri, vt ſciatis quæ ſit ſpes vocationis eius; & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in ſanctis;& quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis eius in nos,qui credimus, ſecundũ operationem virtutis eius,quam operatus eſt in Chriſto Ieſu,ſuſcitans eum à mortuis.*] Maximum vitium eſt ingratitudo. idcircò Apoſtolus nos omnibus modis prouocat ad gratitudinem. gratitudo autem excitatur ex cognitione beneficij in nos collati. Ideò Apoſtolus orat Epheſij cognoſcant,ſciant,illuminentur in cognitione, quæ ſit ſpes vocationis eorum, id eſt, quo tendere debeat H
eorum ſpes. Et quia ſpes noſtra eſt,vt ſimus compotes hæreditatis; ideò addit,& quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in ſanctis. Et quia cor noſtrũ magis in Deum erigitur, ſi, præter beneficiorum magnitudinem, perſpiciat etiã magnitudinem virtutis,qua vtitur Deus conferens nobis tam magna beneficia; ideò ſubdit & quæ ſit magnitudo virtutis eius in nos,qui credimus. Declarat deinde qualis ſit magnitudo hæc, & dicit eſſe parem magnitudini operationis,qua ſuſcitauit Chriſtum à mortuis, & conſtituit ad dexterã ſuam in cœleſtibus, ſuper omnem principatum, &c. Etenim eadem eſt ratio capitis & membrorum,licet prius & excellentius ſit in capite,quàm in membris. Eadem ergo virtute,qua ſuſcitauit Chriſtumà mortuis,& ad tam ſublimem ſtatum

A ſtatum euexit, vtitur Deus etiam in nobis, qui nunc ſecundum ſpiritum ſuſcitati ſumus, per fidem & ſpiritum Chriſti nobis infuſum: cuius vi ſuſcitabuntur etiam corpora noſtra mortalia. Senſus hic magis conuenit, vt reor, quàm ſi cõiungatur particula, ſecundum operationem virtutis eius, cum ſuperiori verbo, credimus, vt ſcilicet credamus reſurrexiſſe Chriſtum. *Omne nomen quod nominatur, non ſolùm in hoc mundo, ſed etiam in futuro.*] Sicuti in futuro ſeculo longè altior erit noſtra cognitio, ita etiam erunt altiora nomina & plura. *Et ipſum dedit caput ſuper omnem Eccleſiam.*] In Græco, & ipſum dedit caput ſuper omnia Eccleſiæ; id eſt, ipſum conſtitutum ſuper omnia, vt ſuprà dixerat, dedit caput Eccleſiæ. *Quæ eſt corpus eius, & plenitudo eius, qui omnia in*
B *omnibus adimplet.*] Eccleſia eſt corpus Chriſti, cuius ipſe eſt caput. quare, ſicuti membra, corpus capitis implent & conficiunt; ita Eccleſia eſt plenitudo Chriſti: eſt enim corpus eius capitis, & nos membra Chriſti; ideò plenitudo eius eſt. Sequitur, qui omnia in omnibus adimplet, ſeu adimpletur; nam in Græco verbum medium eſt, quod actiuè & paſſiuè accipi poteſt. Et in vtroque ſenſu hîc commodè accipitur. Nam & Chriſtus adimpletur ab Eccleſia, vt ſupra diximus; quia corpus eius eſt Eccleſia: quare tota etiam cum capite poteſt appellari vnus Chriſtus. & Chriſtus implet per omnia, & in omnibus Eccleſiam & omnia eius membra; quia in ea influẽs perficit: & ſi quis in membris defectus eſt, in ipſo euaneſcit & diluitur.

CAPVT 2.

C EXPLICAT in hoc capitulo Paulus illud quod ſuprà preſſius dixerat, oſtendens Epheſiis quantum debeant Chriſto, qui prius in peccatis & deſideriis carnis vixerant, ſicuti & Iudæi; nunc autem in Chriſto renati ſunt. Ideò hac ratione tantum debent, quantum omnes alij. ſed præter hanc communem cum aliis cauſam, magis adhuc Chriſto debent; quoniam cùm gentiles eſſent, erant alieni à populo Dei, & à promiſſionibus factis Iſraëlitico populo. Nunc verò facti vnum cum Iudæis credentibus in Chriſto Ieſu; in quo ſunt diſſolutæ omnes inimicitiæ inter nos & Deum, inter gentes & Iſraëlem; pariter in eodem ſpiritu habemus acceſſum ad Deum. Non mirum eſt quòd adeò ſtudeat Paulus, vt ſimus grati Deo & Chriſto, à quo omnia
D bona, & ſine quo nihil eſt factum. *Et vos cùm eſſetis mortui in delictis & peccatis veſtris, in quibus aliquando ambulaſtis ſecundum ſeculum mundi huius, ſecundum principem poteſtatis aëris huius ſpiritus, qui nunc operatur in filiis diffidentiæ.*] Appellat Paulus, ſeculum mũdi huius, durationem, & vitam eorum qui amant mundum. Hoc nomen, ſeculum, ſeu æuum, durationem cuiuſcunque rei ſignificat: vnde & vita & medulla dorſi in qua eſt vita, ſecundum Platonem, ab Homero appellatur αἰών. Sequitur in textu, ſecundum principem poteſtatis aëris huius ſpiritus: Hebraiſmus, & figura locutionis Paulinæ. Secundum principem, id eſt, ſecundum inſtituta & exempla principis aëris huius ſpiritus, &c. Caliginoſus hic aër habitatio eſt dæmonum, qui nos exercent, & qui habent poteſtatem in prauos homines qui eis ſeruiunt. Filios diffidẽ-

tiæ appellat eos, qui fidem reiiciebant,per quam eſt introductio ad vitam & ad libertatem. *Facientes voluntatem carnis & cogitationum.*] Quicquid eſt in mundo inquit Ioannes, vel eſt concupiſcentia carnis,vel cõcupiſcentia oculorum,vel ſuperbia vitæ. Ad hæc poſteriora,pertinet volũtas cogitationum, ſicuti concupiſcentia carnis ad primum. *Eramus natura filij iræ,ſicut,&c.*] Nõ ſumus natura filij, id eſt, ex principiis naturæ; ſed ab ipſa natiuitate, propter originale peccatum,in quo concipimur omnes & naſcimur.*Cõuiuificauit nos in Chriſto,* &c.quæ ſequuntur.] Animaduerte hunc perpetuum eſſe ſcopum Pauli,vt doceat nos eſſe inſertos Chriſto : vnde omnia quæ Chriſti ſunt,nobis attribuit. *Vt oſtenderet in ſeculis ſuperuenientibus.*] Secula ſuperuenientia poſſunt intelligi æuum illud poſt iudicium; quod ſuperuenturum eſt tempori,id eſt,poſt deſtructionem temporis: tunc enim perfectè apparebunt diuitiæ bonitatis Dei ſuper nos. vel intelligit tempus omne poſt mortẽ Chriſti, in quo reuelata eſt hæc bonitas Dei erga nos, per Chriſtum.vel intelligit tempora poſt ipſum Paulum futura; promulgato iam Euangelio,& in honore habito apud omnes gentes.*Dei enim donum eſt,non ex operibus,vt ne quis glorietur*] Hæc particula poteſt referri & ad gratiam,qua ſalui facti ſumus; hæc enim eſt Dei donum, non ex operibus noſtris;& ad fidem. nam etiam fides donum Dei eſt, non ex operibus, vt ne quis glorietur. *Propter quod memores eſtote quod aliquando vos, qui gentes eratis in carne, &c.*] Hæc eſt pars ſecunda huius capitis,in qua,poſtquam oſtenderat maximum beneficiũ eis per chriſtum collatum; quod commune erat in omnibus credentibus, tam Iudæis quàm gentilibus; oſtendit priuatum erga eos Dei beneficium, ob id, quòd erant ipſi gentiles,alieni à populi Dei, alieni à promiſſionibus Iſraëlitici populi, vocati tamen fuerant ad Chriſtum. *Sine Deo in hoc mundo*] Non quod Deus, non eſſet illorum Deus; ſed quoniam ipſi alieni omninò erant à cultu veri Dei. *Ipſe enim eſt pax noſtra,qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ ſoluens,inimicitias in carne ſua, legem mandatorum decretis euacuans; vt duos condat in ſemetipſo,in vno nouo homine.*] Diuiſi erant gentiles à populo Iſraëlitico per legem, quæ data fuerat Iudæis, & ſub qua viuebat populus ille; ad gentes autem non pertinebat. Hac igitur, veluti maceria diſiuncti inuicem erant. Erant etiam diuiſi à Deo, propter peccata,quæ admiſerant,& in quibus nati erant.Primò ergo dicit Apoſtolus,quod Chriſtus vtrunque populũ reconciliauit,condens eos denuo in ſemetipſo in nouum hominem; & ita liberauit vtrunque à legis maledicto, & à ſeruitute legis, cui ſeruiebant ob timorem pœnæ.Ipſe autem Chriſtus perfectè legem ſeruans,& condens vtrũque in ſemetipſo, in nouum hominem, per ſpiritum ſanctum nobis datum, liberauit à lege,id eſt,à legis maledicto;& à ſeruitute timoris,dans nobis ſpiritum charitatis & adoptionis:ideo dicit Paulus, quod Chriſtus diſſoluit parietem maceriæ inter vtrunque populum,& euacuauit legem poſitam in decretis veterum mandatorum. *Vt recõciliet ambos in vno corpore,Deo per crucem, interficiens inimicitias in ſemetipſo.*] Altera erat diſiunctio inter Deum & vtrũque populum,propter peccata vtriuſque gentis. Hanc Paulus tractat,& eius diſſolu-

A diſſolutionem per Chriſtum, qui per crucem in ſemetipſo deſtruxit inimicitias inter nos & Deum. Inimicitias peccata appellat, propter quæ eramus Deo inimici: peccata omnium noſtrum poſuit Chriſtus in ſemetipſo, & pro illis ſatisfecit ampliſſimè per crucem, & pro nobis efficaciſſime; ſi dignè Deo ambulemus. Et ſic in ſemetipſo deſtruxit inimicitias, & nos Deo reconciliauit.

CAPVT 3.

SVPRA expoſuerat Apoſtolus, quantum Epheſij priuato nomine debe-rent Deo & Chriſto, quod vocati eſſent per Euangelium, & inhæſiſſent B Chriſto, in quo facti eſſent participes promiſſionis Dei, &c. In hoc capite magis hoc Dei arcanum explanat, dicitque ſe miniſtrum conſtitutum fuiſſe à Deo, in gentibus, vt eis hoc arcanum patefaceret, & vocaret eos per Euangelium ad Chriſtum, pro quo miniſterio, ſibi credito, vinctus erat. Rogat deinde Deum, vt det Epheſiis indies magis corroborari in ſpiritu, ſecũdùm interiorem hominem; & Chriſtum per fidem habitare in cordibus eorum, vt poſſint comprehendere, quæ ſit longitudo latitudo, &c. *Huius rei gratia ego Paulus vinctus Chriſti Ieſu pro vobis gentibus.*] Sermo pendet, multis interpoſitis, vſque ad eam particulam, propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus. *Quod aliis generationibus non eſt agnitum filiis hominum.*] Filios hominũ appellat prudentes & ſapientes ſeculi, qui ſapiunt ſecundũ humanã pruden-C tiã. Sic in multis ſcripturæ locis. *Eſſe gentes cohæredes, concorporales, & cõparticipes promiſſionis in Chriſto Ieſu per Euangelium.*] Promiſſio Dei facta Abrahæ, fuit, quòd in eius ſemine benedicerẽtur omnes gentes; quod ſemen Chriſtus eſt, vt in Epiſtola ad Galatas ſuperiùs. In Chriſto autem per Euangelium, id eſt, prædicationem fidei, gentes fiunt cohæredes cum Iſraëlitico populo, qui eſt in Chriſto: concorporales, quia ſimul membra eiuſdem corporis; & comparticipes hæreditatis & benedictionis promiſſæ à Deo in Chriſto Ieſu. *Euangelizare inueſtigabiles diuitias Chriſti.*] Quoniam facti ſumus diuites in illo, eò quòd diuitiæ illius nobis donatæ ſunt, & pro noſtris nobis imputantur. *Vt innoteſcat principatibus & poteſtatibus in cæleſtibus, per Eccleſiam, multiformis ſapientia Dei.*] Fuit reuelatum myſterium Chriſti angelis, multa tamẽ D particularia non fuère eis reuelata, quæ de die in diem videntes in Eccleſia fieri, eis nota fiebant. Hæc autem multiformia erant: ideò dicit Apoſtolus, multiformis ſapientia Dei innoteſcit principatibus, & poteſtatibus, per Eccleſiam. *In quo habemus fiduciam & acceſſum in confidentia, per fidem ipſius.*] Hoc in loco, vt reor, Paulus explicat, quidnam per fidem intellexerit in multis locis aliis. Nam explicat nos habere fiduciam & acceſſum in confidentia, per fidem ipſius, id eſt, Chriſti. Nam quoniam credimus in Chriſtum, id eſt, ad eum, per eius præcepta, credendo beneque agendo ambulamus; & ipſi fidimus, à quo nobis fuit facta promiſſio, & prædicatum Euangelium; habemus fiduciam ad Deum, itemque acceſſum ad Deum in confidentia. *Propter quod, peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis.*] Ecce

locus, cui anne&ctilde;titur prima huius capituli particula. Ego Paulus vinctus E
Ieſu Chriſti, peto ne deficiatis, à fide ſcilicet; & ne deſpondeatis animum in tribulationibus meis. nam erat vinctus, pro eis: eò enim quòd prædicabat Euangelium in gentium vtilitatem, vinctus erat. *Ex quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur.*] In Græco πατριά. ſignificat autem cognationem & genus, ab quopiam vno deducta. Quia ergo pater in diuinis, eſt primũ principium totius diuinitatis in perſonis diuinis; & ab eo, in quo primo inuenitur ratio alicuius nominis, deducitur illa ratio ad poſteriora omnia; Idcircò omnis paternitas, id eſt, hominum vel angelorum collectio ab vno deducta; ſeu per originem, vt in hominibus; ſeu per gubernationem & directionem,
vt in angelis; deriuatur à patre diuino, in quo primo huiuſmodi ratio eſt & F
inuenitur. *Vt poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit longitudo, latitudo, ſublimitas, & profundum.*] Aliqui hæc referunt ad crucem; quos non improbo: ſed melius referuntur ad Dei potentiam, gubernationem, virtutem, & ſapientiam. vt longitudo, ad temporis immenſitatem, quæ ſub æternitate eius concluditur: latitudo, ad omnium comprehenſionẽ. nam ſicuti nullum eſt tempus, quod non contineatur ab eius æternitate; ita nulla res vnquam eſt, fuit, aut erit, quæ ſub eius ſapientia & potentia non contineatur. Sublimitas, ad excellentiam, quoniam, quantumuis excelſa, excellit. profundum cõtra ſublimitatem; quoniam Deus demittit ſe ſub omnibus, quantumuis infimis, & ea continet, iuxta illud: ſi deſcendero in infernum, ades. Poteſt etiam
profundum referri ad Abyſſum iudiciorum Dei, vt Auguſtinus exponit. *Vt* G
impleamini in omnem plenitudinem Dei.] Phraſis Paulina. plenitudo Dei eſt, non ſola eius ſcientia, neque ſola potentia, aut bonitas; ſed omnia hæc, & alia cõplura, quantum, ſcilicet, ad noſtrum modum intelligendi. Idcircò dicit hîc Paulus, vt vos impleamini in omnem plenitudinem Dei, id eſt, vt attingatis & miremini, non tantùm ſapientiã aut bonitatem Dei, ſed omnem eius excellentiam; quam inſinuauimus per longitudinem, latitudinem, ſublimitatẽ, & profundum. *Ipſi gloria in Eccleſia & in Chriſto Ieſu.*] Gloria Dei nobis nota eſt in eius operibus, quæ percipimus maxima in rationali creatura; & ea, in qua eſt adoptio filiorum, quæ Eccleſia eſt fidelium, cuius caput eſt Chriſtus: ideò de Eccleſia & de Chriſto mentionem facit.

CAPVT. 4. H

CVM fuerit conſtitutus à Deo Apoſtolus doctor gentium, & in ſuperioribus confirmauerit Epheſios in Chriſto, eorum fidem laudans; nunc hortatur eos ad bona opera, quæ per viuam fidem operamur. Hunc morẽ Apoſtolus ſeruat in omnibus ſuis Epiſtolis; nequis putaret, quia Moyſis legem antiquatam eſſe oſtendit, opera Euangelicæ legis non eſſe obſeruanda. Eos autem præcipuè hortatur ad charitatem mutuam, & pacem, in qua perfectio legis conſiſtit. præcepta deinde particularia quædam tradit, facientia ad charitatem ſeruandam. Hæc ſumma. *Aſcendens in altum, captiuam duxit captiuitatem; dedit dona hominibus.*] In quibuſdam codicibus ſcribitur, accepit

A dona in hominibus . Captiuitas,quam Chriſtus captiuam duxit,eſt peccatũ
Diabolus,& mors;quæ dicuntur captiuas,eò quòd nos tenebãt captiuos. Ab
horum captiuitate Chriſtus nos liberauit,ideò triũphans de eis,& ea captiua
ducens aſcendit in cœlum.Inde dedit dona hominibus varia;vel ipſe accepit
dona hæc in mẽbris ſuis,tanta enim eſt vnitas Chriſti,cum mẽbris ſuis,vt in-
uicẽ ea quæ vnius ſunt,alteri tribuantur. *Qui deſcendit ipſe eſt,& qui aſcendit ſu-
per omnes cœlos,vt adimpleret omnia.*] Chriſtus vt verbũ Dei omnia implet : ſed
vt homo, etiam impleuit omnia ; nõ per eſſentiam,vt Deus,ſed per virtutẽ,&
operationẽ virtutis ſuæ.Superna implebit,inſtaurãdo & reſarciendo choros
angelorũ,qui ob caſum eorũ,qui effecti ſunt Dæmones, diminuti erant. Im-
B pleuit etiã inferiora,ſupra terram,ſuper quã paſſione& reſurrectione ſua,tot
& tam magna bona hominibus contulit. Infra terrã etiam triũphans princi-
patus & poteſtates,& ſpolians infernũ,animabus piorum inde deductis & li-
beratis:& ita adimpleuit omnia idẽ chriſtus,deſcendẽdo in inferiores partes
terræ,& aſcendendo ſuper cœlos. *Et ipſe dedit quoſdã quidem Apoſtolos,quoſdã
autẽ prophetas, quoſdam verò Euangeliſtas, alios autem paſtores & doctores,ad con-
ſummationem ſanctorum.*] Apoſtoli huc illuc ibãt & mittebãtur.Prophetæ dice-
bantur,qui exponebãt arcana,& myſteria cõtenta in ſcriptura ſacra: Euange-
liſtæ qui prædicabant Euangelium , bonum ſcilicet nuncium, remiſſionem,
inquam, peccatorum per Chriſtum , huic obediendo . Paſtores & doctores
iidem erant;Epiſcopi,ſcilicet,præpoſiti ſingulis ciuitatibus.Nam ad Epiſco-
C pos pertinet & docere populum, & dirigere ad paſcua Chriſti, moribus,ex-
emplo,& rectis inſtitutis. *In ædificationẽ corporis Chriſti; donec occurramus omnes
in vnitatem fidei & cognitionis filij Dei, in virum perfectum, in menſuram ætatis ple-
nitudinis Chriſti.*] Corpus Chriſti Eccleſia eſt,quæ ædificatur ex lapidibus vi-
uis ; non tantùm carnis vita,ſed vita ſpiritus.Ædificatur ergo dum noui lapi-
des imponuntur,& hi qui iam ſunt poſiti per bona opera,ſuam vocationem
certam faciunt, & perfectius inhærent fundamento & capiti,quod eſt Chri-
ſtus.Perficietur autem cùm omnes electi erimus in Chriſto:& tunc Deo de-
dicabitur, cùm tradiderit Chriſtus regnum Deo & patri,vt inquit ad Corin-
thios. idem nunc dicit, donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agni-
tionis filij Dei:in hoc enim viua fides conſiſtit.In virum perfectum . ſicuti in
D vita naturæ , quidam ſunt pueri , quidam adoleſcentes , quidam viri perfe-
cti ; ſic in vita chriſtiana , in vita ſpiritus, quidam pueri & paruuli ſunt , qui-
dam augentur , quidam ad perfectionem deuenerunt ; ad perfectionem viæ
non patriæ . Hoc eſt ergo quod nunc dicit , donec occurramus omnes in
virum perfectum : occurramus autem vel inuicem , vel Chriſto capiti no-
ſtro & Deo . In menſuram ætatis plenitudinis Chriſti . implet Chriſtum,
qui perfectus eſt in Chriſto : qui autem imperfectus eſt, quamuis ſit mem-
brum Chriſti , non tamen eſt perfectum membrum ; & ideo non implet.
Perſiſtens ergo in metaphora Paulus inquit , in menſuram ætatis , id eſt , in
ætatem ſpiritualem perfectam , vt adimpleamus Chriſtum , corpus ſcilicet
eius , quod ſimul cum capite vnus eſt Chriſtus . Sequitur ſecundum ean-

dem metaphoram, vt non ſimus paruuli fluctuantes, &c. *Veritatem autem* E
facientes, in charitate creſcamus in illo per omnia, qui eſt caput, Chriſtus.] Sicuti mala opera in ſcriptura dicuntur mendacia, ita bona dicuntur veritas. quoniam correſpondenr legi diuinæ, ſicuti cùm res intellecta æquatur intellectui. peccata verò, quia diſcordant à lege æterna, dicuntur mendacia; ſicuti cùm non eſt æquatio inter rem intellectam & intellectum, falſitas eſt & mendacium. *Ex quo totum corpus compactum & connexum, per omnem iuncturam ſubminiſtrationis, ſecundum operationem, in menſuram vniuſcuiuſque membri, augmentum corporis facit in ædificationem ſui in charitate.*] Exactè Paulus perſiſtit in metaphora quam accepit. Nam ſicuti ex capite deductis neruis, totum animalis corpus connectitur & compingitur iuncturis; ita & totum corpus Eccleſiæ & om- F
nia eius membra connectuntur & compinguntur in vnum, ex vi ſpiritus demiſſi à capite Chriſto in omnia membra. ſubminiſtrationis ſecundum operationem. Non eſt ita copulandum vt dicamus, ſecundum omnem iuncturam ſubminiſtrationis, ſed ſecundum operationem ſubminiſtrarionis. Nam Chriſti operatio eſt, ſubminiſtrare cuiuis membro virtutē. ſequitur, in menſuram vniuſcuiuſque membri: non enim omnium membrorum eſt eadem menſura, neque conuenit omnibus eadem, vt in humano corpore; & ſic facit augmentum corporis, Chriſtus, vt reor: vel corpus ipſum facit augmentum corporis, quoniam ſe ipſum auget ex virtute influxa à capite. Sequitur, in ædificationem ſui in charitate. ſi ſuperius intellexerit, quod Chriſtus facit augmentum, &c. hîc ſui, debet referri ad Chriſtum, quia vt dixi, totum corpus cum capite Chriſtus dicitur. Si referatur ad corpus, ita quod corpus ſe- G
ipſum auget, &c. vt diximus, ſui, referendum eſt ad corpus. *Per ignorantiam, quæ eſt in illis, propter cæcitatem cordis eorum.*] Cœcitas cordis appellatur malitia, ex qua fit vt finis actionum noſtrarū malus ſtatuatur. Inde verò prouenit ignoranria in actionibus noſtris, iuxta illud. Omnis malus, ignarus. *Qui deſperantes ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in auaritiam.*] In Græco textu ἀπηλγηκότες, quaſi qui dolere deſierinr de peccatis. tradiderunt ſe, quaſi totos ſe, omninò dederunt impudicitiæ, in operationem omnis immunditiæ, quocunque ſcilicet libidinis genere contaminati. In auaritia, in Græco, ἐν πλεονεξίᾳ quæ referri poteſt, non tantùm ad auaritiam, ſed ad libidinem, quæ fit cum alterius iniuria, vt in adulterio, raptu, &c. *Qui ſe-* H
cundum Deum creatus eſt in iuſtitia, & ſanctitate veritatis.] Phraſis Paulina; in ſanctitate veritatis, id eſt, in vera ſanctitate. *Nolite dare locum Diabolo.*] Duobus modis exponi poteſt locus hic: vel vt referatur ad cuiuſque animum. Is enim dat locum Diabolo, qui cedit ſuggeſtionibus eius. vel vt referatur ad omnes eos, eorūque ſocietatē: nam cum Diabolus ſit ſeditionis ſtimulator, & quærat diſſidium, debemus nos colere vnitatem, & non dare hoſti locum. vt diuidat vniratem ſocietatis noſtræ.

CAPVT V.

MVLTA precepta tradit in hoc capite, vt imitentur Deum, vt vitia fugiāt, nec imitentur improbos homines, imò potius illuſtratione ſuarum

virtutum,

A virtutum, vt detegant eorum vitia. Poſtmodum vertit ſe ad mulieres & viros, qui ſunt matrimonio iuncti; & exemplo Chriſti & Eccleſiæ eos admonet, qua viuendi ratione inuicem vti debeant. *Nemo vos ſeducat inanibus verbis. propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.*] Variis modis homines in vitia inducuntur: ſpe miſericordiæ Dei, ſpe baptiſmatis Chriſti, in quo ſumus inſerti. Omnia hęc, & ſimilia appellat Apoſtolus verba inania. filios diffidentiæ, id eſt, diffidentes & non credentes, ſcilicet, quòd, niſi ſimus mortui peccato, non poſſumus eſſe inſerti in Chriſto; & ſunt ſub ira Dei qui mala agunt. *Non inſipientes, ſed quaſi ſapientes, redimentes tempus, quoniã dies mali ſunt.*] Eò quòd dies huius vitæ mali ſunt, nam mundus poſitus eſt in maligno; id-
B circò oportet tempus redimere. Is redimit tempus, vt dicit Auguſtinus, qui dat quippiam de ſuo, vt tempus habeat ſeruiendi Deo. Indicenti litem cedit, vt tempus illud quod erat perdendum in cauſæ tuitione, Dei obſequiis impẽdat. Sic alia damna patitur, vt tẽpus redimat. *Sacramentum hoc magnum eſt: dico autem in Chriſto & in Eccleſia.*] Sacramẽtum, id eſt, hoc eſt magnum myſterium in Chriſto & Eccleſia. Ita verò matrimonium magnum Sacramentum eſt, quod latet ſub matrimonio viri & vxoris.

CAPVT 6.

PROSEQVITVR quæ inſtituerat, præcepta; filios inſtruit & parentes, ſer-
C uos & dominos: omnes tandem adhortatur vt ſumant armaturam Dei, & fortiter pugnent aduerſus Diabolum. Quoniam expoſitores ſatis ample exponunt omnia ea, quæ pertinent ad hanc armaturam; nihil amplius dicam. De Euangelio pacis tantùm dicam; dictum eſſe Euangelium pacis, quoniam annunciat nobis pacem cum Deo, & pacem inter Iſraëliticum populum & gentes, ſi in Chriſtum credentes ſecundum eius ſanctam legem ambulemus.

AD PHILIPPENSES.

CAPVT PRIMVM.

LAVDAT Philippenſes, quod perſtiterint in puritate Euangelij; confidens quod vſque in extremum diē perſiſtent in eo. Narrat quòd ſit in vinculis pro Euangelio,& quòd vincula eius ceſſerunt in profe- F
ctum Euangelij. Hæc huius capituli ſumma; & in tota Epiſtola ferè in iiſdem verſatur. *Omnibus ſanctis qui ſunt Philippis, cum Epiſcopis & diaconibus.*] Nullam fecit mentionem de preſbyteris;nam cum Epiſcopis eos computat.quia eo tempore,qui preſbyteri erant,erant etiam Epiſcopi. non quod ordines non differrent,ſed vterque conferebatur preſbytero. *Gratias ago Deo meo in omni memoria veſtri, ſemper in cunctis orationibus meis.*] Memoria repetebat G
Apoſtolus omnes chriſtianos in ſuis orationibus;inter quos etiam Philippēſes, pro quibus ſemper gratias agebat Deo; quoniam proficiebant magis de die in diem in Euangelio Chriſti. *Sicuti mihi iuſtum eſt hoc ſentire pro omnibus vobis;eò quòd habeam vos in corde,in vinculis meis,& in defenſione & confirmatione Euangelij ſocios gaudij mei omnes vos eſſe.*] Meo iudicio particula illa, ſicuti iuſtum eſt me ſentire pro omnibus vobis, referenda eſt ad omnia quæ ſuprà dixerat, tam de orationibus,quàm de gratiarum actionibus,& de ſpe quam conceperat de ipſorum perſeuerantia vſque in finem.Hæc enim omnia ſunt amantis officia,quorum nec in vinculis oblitus fuerat vnquam.Sequitur,ſocios gaudij mei omnes vos eſſe: Scabroſa locutio. In Græco habetur,ſocios gratiæ mecum vos omnes exiſtentes; & intellectus clarior. Nam cùm ama- H
ret vehementiſſimè omnes, Apoſtolus,qui cōmunicantes erant gratiæ chriſti; vtique amabat vehementer Philippenſes comparticipes gratiæ. *Teſtis eſt mihi Deus, quomodo cupiam vos in viſceribus Ieſu Chriſti.*] Cupiebat Apoſtolus Philippenſes eſſe maximè intimos Chriſto:& quoniam viſcera ſunt valdè intima corpori, ideo inquit, ſe eos cupere in viſceribus Ieſu chriſti eſſe, id eſt, habitare. *Repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtum in laudem & gloriam Dei.*] Longè melius in Græco,repleti fructibus iuſtitiæ, id eſt,bonis operibus,quæ fructificat iuſtitia: qui fructus ſunt per Ieſum Chriſtum, in laudem & gloriam Dei. Nam Deus per Chriſtum reſpicit nos & noſtra opera, & per eum & in eo ſunt ei grata. *Vt plures è fratribus in domino, confidentes in vinculis meis,*

abundan-

A *abũdantius, &c.*] Nota primò, diſtinguendum eſſe & dicendum plures è fratribus in Domino: omnes namque ſumus fratres, quia eundem Dominum patrem habemus; deinde proſequendum, confidentes in vinculis meis abundantius audeant. Vide quantum poſſit virtus, & gratia Dei. Vincula Pauli non perterrefecerunt fratres alios, imò audaciores fecerunt; excitati exemplo Pauli, & feruore fidei, quam in eo videbant firmiorem & efficaciorem fieri in vinculis; non autem vllo pacto deferueſcere, propter vincula. *Quidam quidem propter inuidiam, & contentionem, &c.*] Hi Pauli inimici, & inuidi eius gloriæ, prædicabant Chriſtum, non ſyncere, ſed ob contentionem; exiſtimantes ſe preſſuram addere vinculis Pauli. Hic locus duobus modis
B poteſt intelligi: vel quòd Paulo non prædicante, putabant hi mali ſe in maiorem exiſtimationem deuenturos carentes æmulo; & ita ſe preſſuram addituros eius vinculis, cuius animum ex ſuo æſtimabant; ac propterea putabant eum doliturum de eorum æſtimatione. vel quia arbitrabantur, Imperatorē, alioſque primores, qui dolebant quòd Chriſtiani creſcerent, omnem culpā reiecturum in Paulum, ac magis in eam ſæuiturum. *Mihi viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum.*] Sibi mortuus erat Apoſtolus, & viuebat tantum in Chriſto, & in opus Chriſti; iuxta illud primæ ad Corinthios: Pro Chriſto legatione fungimur &c. Mori verò erat ipſi lucrum, qui ad beatitudinem, excluſis moleſtiis per mortem venturus erat. Cætera vſque in finem capitis pertinēt ad eundem ſenſum.

C

CAPVT 2.

POSTQVAM Paulus Philippenſes cōfirmauit in fide Chriſti, nunc inſtruit vitam ipſorum; ac præcipuè ad humilitatem hortatur, vt ſibi inuicem cedant, & curent non ſua ſed alienum, vt Chriſtus fecit. Poſtmodum dicit ſe miſſurum Timotheum, imò ipſum venturum ad eos: Interim verò mittere Epaphroditum de quo multa dicit. *Si qua viſcera miſerationis.*] Nota feruorem charitatis Pauli. putabat ſe miſerum eſſe, ſi Philippenſes in quopiam deficerent, & ideo miſeratione indigere, ac ſi diceret; Si qua mei miſericordia vos tangit, implete gaudium meum. *Per humilitatem ſuperiores inuicem arbitrantes.*] Vt dicit Sanctus Auguſtinus de verbis Apoſtoli, non admonet
D Paulus, vt ficta humilitate vtamur, & quod nō verè arbitremur ad inuicem ſuperiores, ſed ſimulemus. Hoc autem verè fieri poteſt, ſi vnuſquiſque cōſideret interiora ſua mala, quæ certò ſcit ſibi ineſſe; de proximo verò, cui' cor non videt, vt ſuum, poteſt credere, & aliqua ex illis ſuis malis non ineſſe; & quoddam ſibi occultum, & ignoratum bonum. *Non rapinam eſt arbitratus eſſe ſe æqualem Deo.*] Omnes ferè exponunt, quòd cùm Chriſtus de ſe dixerit, quòd erat Deus, non rapuit ſibi honorem, quem non habebat, ſed naturalem ſibi honorem attribuit. Ego verò non incongruè exponi poſſe crederem, quod Chriſtus, cum eſſet Deus ſecundum naturam, non ſeruauit morem, quem ſolent ſeruare illi, qui non habent honorem ex natura, ſed ex rapina. Hi namque ſuperbi ſunt & arrogantes; at Chriſtus ſeipſum exinaniuit.

Cum timore & tremore ſalutem veſtram operamini. Deus eſt enim qui operatur in vobis & velle, & perficere, pro bona voluntate.] Iure poſſet quiſpiam mirari de hac cauſa, quam adfert Apoſtolus; cur, ſcilicet, debeamus operari cum timore & tremore ſalutem noſtram, eò quòd Deus operatur in nobis. &c. Nam potius videretur poſſe dici contrarium. Nam ſi Deus in nobis operatur, qui ſummæ virtutis eſt, & bonitatis, confidentiſſimè debemus ſalutem noſtram operari. Iccircò aduertendum, quod vtrumque ſequitur, vt ſcilicet, cõfidentiſſimè operemur noſtram ſalutem, innixi diuina bonitate & potentia: quòd ſi reſpiciamus ad nos, qui tam peccatores fuimus, & tam fragiles ſumus, debemus, vt inquit Apoſtolus, ſemper operari cum timore & tremore. *Luceti ſicuti luminaria in mundo, verbum vitæ continentes.*] Verbum vitæ lux eſt, qua illuminati lucent, & facti ſunt luminaria; & hoc cedebat in gloriam Apoſtoli, quod non in vanum in illis laboraſſet. ac propterea ſi immolandus erat ob ſacrificium fidei Philippenſium, ſeu gentium omnium, quibus prædicauerat, & qui obſecuti Deo crediderant; gaudebat & illis congratulabatur, hortãs ipſos quoque ad idem officium viciſſim, vt ſcilicet, ſibi gaudentes, & ipſi Apoſtolo congratulentur. E F

CAPVT 3.

HORTATVR in hoc capite Apoſtolus Philippenſes, vt caueant pſeudoapoſtolos, qui inculcabant ceremonias legis, tanquàm neceſſarias ad ſaſalutem, præſertim circumciſionem: quos canes Paulus appellat, dicẽs, quòd quamuis ipſe poſſet habere confidentiam in carne, id eſt, in lege, vt mos eius eſt; tamen quo ad ceremonias, & genus, & conuerſationem moralem in lege; nihilominus omnia putauit ſtercora, vt lucrifaceret Chriſtum, vt inueniretur in eo particeps illius iuſtitiæ per fidem, & communicans eius paſſionibus; vt in eo veniret etiam ad gloriam reſurrectionis. Addit excelſa quædam de Chriſto in poſtremis verbis; hæc ſumma. *Propter eminentem ſcientiam Ieſu Chriſti.*] Nam ſcientia hæc qua cognoſcimus Chriſtum, & beneficia nobis in eo præſtita à Deo, ſuperat omnem aliam ſcientiam. *Et arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam, vt & inueniar in illo, non habens meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, ſed eam quæ eſt ex fide Ieſu Chriſti, quæ ex Deo eſt iuſtitia in fide.*] Hoc in loco Paulus clarè oſtendit, quàm ſit negligenda & nihili facienda iuſtitia moralis, quæ ex nobis eſt, cùm dicat ſe arbitratũ eſſe, præter multa alia; quæ commemorauit, etiam fuiſſe in lege ſine querela, (Hoc etenim pertinet ad vitam moralem, & præcepta moralia legis) vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaceret, & vt inueniretur in illo fixus, ſcilicet, vt illius membrum. non habens meam iuſtitiam, id eſt moralem, quam habebam ex obſeruatione legis, ſed eam, quæ eſt ex fide Ieſu Chriſti. Hæc iuſtitia duplex eſt; altera nobis inhærens, quæ imperfecta eſt, & perficitur continenter. Altera quæ eſt in capite noſtro, quæ plena eſt & perfecta, & nobis donatur; nam obediuimus omnes in Chriſto, & meruimus omnes in Chriſto, ſicuti peccauimus omnes in Adam, & in eo mortem meruimus, vt dicit Apoſtolus in Epiſtola ad Romanos. Vt hanc iuſtitiã, quæ eſt ex fide, & eſt ex Deo iuſtitia, Apoſtolus G H

A ſtolus lucrifaceret, omnia alia putauit vt detrimenta, & ſtercora. *Ad cognoſcendum eum, & virtutem reſurrectionis eius, & ſocietatem paſſionum eius, configuratus morti eius, ſi quo modo occurram ad reſurrectionem, quæ eſt ex mortuis.* Chriſtus reſurrexit propter iuſtificationem noſtram; Hęc eſt virtus quam Paulus optat cognoſcere. Et ſocietatem paſſionum eius; Duobus modis hæc ſocietas poteſt intelligi. nam qui eſt in Chriſto, iam eſt ſocius paſſionum, quas pertulit Chriſtus: nam ei attribuuntur, ac ſi ipſe paſſus fuiſſet, vel intelligit hanc ſocietatem paſſionum, propterea quod quotidiè affligebatur, & patiebatur, & ſic efficiebatur particeps & ſocius paſſionum Chriſti. Sic alibi, vt ſuppleā ea, quæ deſunt paſſionum Chriſti, in corpore meo, &c. Ideo fortaſſe ſubdit,

B cōfiguratus morti eius: quamuis hoc poſſit referri ad mortificationem paſſionum, cui debemus ſemper intenti eſſe. *Sequar autem, ſi quo modo comprehendam, in quo & comprehenſus ſum à Chriſto Ieſu.* Eſſe comprehēſum à Chriſto Ieſu, duobus modis poteſt intelligi: vel quo ad opus & perfectionem vitæ, ad quam à Deo & Chriſto electus fuerat; vt ſit ſenſus, Sequor, non deſiſto vt aſſequar id, ad quod à Chriſto ſum electus. Hoc enim ſignificat, comprehēſus. vel quo ad imputationem: nam membris Chriſti, ea quæ illis deſunt ad perfectionem iuſtitiæ, imputantur ex iuſtitia & meritis Ieſu Chriſti. Ad eam ergo perfectionem aſſequendam, & comprehendendam, properabat Apoſtolus, in qua iam comprehenſus erat à Chriſto Ieſu. *Quicunque ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus: & ſi quis aliter ſentit, & hoc illi Deus reuelabit.*]

C Videtur Apoſtolus ſibi ipſi repugnans. nam ſuprà negauit ſe perfectum eſſe; non quod perfectus ſim, inquit: hîc autem dicit quotquot perfecti ſumus, hoc ſentiamus. Auguſtinus de verbis Apoſtoli ſoluit: Hîc non ſumus perfecti, neque erat perfectus Paulus, ſicuti ſunt illi, qui iam comprehenderunt brauium ſupernæ vocationis. nam nos adhuc ambulamus per fidem, non peruenimus ad ſpeciem. Erat tamen perfectus viator; quia perſequebatur, intēdebat vires, vt perueniret ad brauium. Pertinet autem ad perfectum viatorem, vt cognoſcat ſe non perueniſſe, nec comprehendiſſe; ac propterea non ſiſtit in via, ſed continenter progreditur. *Veruntamen in quod peruenimus, vt idem ſapiamus, & in eadem permaneamus regula.*] In Græco codice non eſt perueniamus, ſed præuenimus. Meo tamē iudicio idem eſt ſenſus. nam pro-

D pterea dicit ſe præueniſſe, quo peruenit, quoniam continenter ſe extendebat in alteriora, ac ſeipſum præueniebat. Ergo hortatur Philippenſes, ne recedāt in hoc proceſſu, ſed vtantur regula Apoſtoli, & idem ſapiant: quod dicit propter pſeudoapoſtolos, qui conabantur eos diuertere à regula Apoſtoli, quæ erat in Chriſto Ieſu, & conuertere eos ad obſeruantiam legis; quod poſterius ſtatim probè declarat, & explicat, imitatores mei eſtote, &c. *Secundum operationem virtutis eius, qua poſſit ſubiicere ſibi omnia.*] Nam Chriſtus ſubiecit ſibi mortem, reſurgens immortalis, & nos ad eandem immortalitatem perducens.

E

CAPVT 4.

SALVTAT, hortatur, & gratias agit, quòd ei miſerant neſcio quæ. *Etiam te rogo germane compar.*] Nonnulli ex hoc loco dixerunt, Paulum vxorem habuiſſe, quam nunc compellat; leui, vt reor argumento. nam in Græco verbum quod ponitur, quamuis ad vxorem referri poſſit, nihilominus ſignificat eos qui pariter ſub eodem ſunt iugo, & ad marem accommodari melius poteſt, quàm ad fœminã, *γνήσιε*; quaſi qui fuerit ei ſocius legitimus. *Dominus propè eſt, nihil ſolliciti ſitis; ſed in omni oratione, & deprecatione, petitiones veſtræ cũ gratiarũ actione innoteſcant apud Deũ.* Qui habet adiutorẽ Dominum propè, non debet eſſe ſollicitus cuiuſpiam rei; imò, vt ſecurus, debet in omni petitione agere primùm gratias Deo, quod ſemper facit Apoſtolus. F *Refloruiſtis pro me ſentire, ſicuti & ſentiebatis, ſed occupati eratis.* Mira locutio Pauli; trãſlatio ab arbore, quæ per intermiſſionem temporis iterum floret. Sic Philippenſes poſt intermiſſum tempus cœperunt iterum ſentire pro Apoſtolo, id eſt, illius curam habere, miſſis ad eum muneribus, quos excuſat. *Non quia quæro datum, ſed requiro fructum abundantem in rationem veſtram.* Solent quidam, eleemoſinas dari conſuetas ab aliquo, veluti debitum repetere. Ideo Apoſtolus dicit, non ſe ab eis quærere datum, id eſt, id quod alias dederint; quod fortaſſe detrimentum & impenſam eis eſſet allaturum; ſed quærere eorum fructum, quo abundent in rationem ſuam, id eſt, in ſuum compendium & vtilitatem. G

AD COLLOSSENSES.

B NON viderat Paulus Colloſſenſes; audierat tantùm eorum fidem, & quod pſeudoapoſtoli quærebant eos auertere à fiducia ſeu fide in Chriſto, ad ceremonias & obſeruantias veteris legis. Ideo Apoſtolus cùm primùm eos laudaſſet, ac oſtendiſſet quantùm deberent Deo, à quo tranſlati eſſent à tenebris, in lumen dilecti filij ſui, docet ne ſe decipi permittant & trahi in obſeruantias legis, tanquam per illas iuſtificandos; cùm ſolùm per fidem Chriſti ſit prima iuſtificatio apud Deum, & illa iam eneruata eſſent. Dat deinde præcepta quædam ad mores & bonam vitam pertinentia. Hoc eſt Epiſtolæ argumentum.

C

CAPVT I.

IN hoc capite nil aliud agit, prærerquam quòd confirmat Colloſſenſes in Chriſto, grarias agens Deo pro eorũ fide, & charitare erga ſanctos; oſtendẽs omnes nos trãſlatos à tenebris in lumen Chriſti; in cuius ſanguine habemus redemprionem, & remiſſionem peccatorum. Demonſtrat deinde excellentiam Chriſti, qui primatum in omnibus teneat, cuius prædicationis ipſe Apoſtolus fuerat factus miniſter. *Quam audiſtis in verbo veritatis Euangelij.*] Veritatem Euangelij, vel dicit, propterea quòd per Euangelium eis fuerat veritas annunciata: vel, vt indicet illud quod audierant eſſe verum Euangelium, per quod euangelizatur veritas; non autem eſſe veritatis Euan-
D gelium id, quod docebant pſeudoapoſtoli. *Et tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ.*] Mos loquendi Pauli, id eſt, in filij ſui dilecti regnum. *Primogenitus omnis creaturæ.*] Non quod creatura ſit à Deo genita, vt filia, & ipſe ſit genitus priuſquam creatura, vt contingit in frattibus; nam verbum à patre procedit, vt genitus ex eius ſubſtantia, creatura procedit, vt facta ex nihilo. Sed quoniam ipſe fuit genitus ante omnem creaturam, id eſt, ante factionem cuiuſuis creaturæ: quoniam omnia per ipſum facta ſunt. *Primogenitus ex mortuis.*] Multi ante Chriſtum reſurrexerunt, vt Lazarus, quem ipſe ſuſcitauit; ſed ad vitam mortalem, iterũ morituri. Solus Chriſtus ſuſcitatus eſt ad vitã immortalem, cui mors non amplius dominatur; & nullus ante ipſum. Notandũ in ſcriptura, reſurrectionem dici generationem, ac ſi ex cadauere, tan-

quam,ex ſemine,vt inquit Paulus ad Corinthios prima, generetur ac naſcatur immortale corpus. In regeneratione cùm ſederit filius hominis, &c. in Euangelio; & Paulus in actibus Apoſtolorum, ad reſurrectionem Chriſti applicat verſiculum pſalmi,ego hodie genui te. *Et vos cum eſſetis aliquando alienati, & inimici ſenſu,in operibus malis.*] Inimicos ſenſu eos fuiſſe dicit,quoniam non bene ſentiebant de ratione viuendi,addicti malis operibus. *Nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem,exhibere vos ſanctos & immaculatos & irreprehenſibiles.*] Sic ſuprà ad Epheſios,vt reor, deſtruens inimicitias in carne ſua; eò quod Deus poſuerit in eo iniquitates noſtras, & per mortem eius,eis ſatisfactione digna deſtructis, reconciliauit nos ſibi.in corpore ergo Chriſti reconciliauit nos, & deſtructis peccatis,exhibuit nos ſanctos & immaculatos.&c. *Et adimpleo ea quæ deſunt paſsionum Chriſti in carne mea,pro corpore eius,quod eſt Eccleſia,cuius &c.*] Non ea ratione hæc dicuntur à Paulo,quaſi paſſiones Chriſti non ſufficiant,quantum eſt ex ſe, ad delenda peccata;& quod illis quippiam deſit, quod oporteat in nobis impleri; abſit hoc:Sed quoniam debemus nos imitari Chriſtum,& pati pro ædificatione Eccleſiæ ſicuti Chriſtus paſſus eſt.Modus autem paſſionis noſtræ præſcriptus eſt à Deo,ſicuti & munus nobis ab eo impoſitum. Ideò dicit Paulus,quod implet ea quæ deſunt in carne ſua paſſionum Chriſti,id eſt,vt imitetur paſſiones Chriſti pro corpore eius, quod eſt Eccleſia.In textu Græco ὑστερήματα; quidam expoſitores Græci exponunt, quod Paulus appellauerit paſſiones ſuas quas patiebatur, collatas paſſionib' Chriſti,eo vocabulo;ac ſi diceret,veſtigia quædam,inferiora paſſionum Chriſti. *Vt impleam verbum Dei,myſterium,quod fuit abſconditum.*] Locutio Paulina:dixit implere verbũ Dei,& myſterium,id eſt,in gentibus illud diffundere & prædicare. *Certando ſecundum operationem eius,quam operatur in me in virtute.* Veretur Paulus, ne fortè lapſu linguæ videri poſſit ſibi attribuere,quaſi ipſe eſſet, qui ageret virtute ſua:ideo,ſicuti alibi,ita etiam hîc dicit,hanc operationem Dei eſſe,& in virtute ipſius Dei,quam Deus operabatur in ipſo Paulo.

E F G

CAPVT 2.

PROSEQVITVR Paulus id quod cœperat; ac præcipuè eò intendit orationem ſuam,vt eos inſtruat magnitudinem,& plenitudinem ſcientiæ, & perfectionis omnis,quæ in myſterio Chriſti continetur. Nam coniuncti illi capiti,in eo ſumus repleti omni perfectione; quippe in quo habitet omnis plenitudo diuinitatis corporaliter:& hoc myſterium noſſe,ſuperat omnem aliam ſcientiam. Quamobrem ſubdit, vt non ſinant ſe à quopiam decipi, quaſi ex quapiam alia obſeruantia, & quopiam alio cultu, vt angelorum, poſſint quippiam perfectionis acquirere, quam in Chriſto fuerint adepti. & ſic ab obſeruatione veterum ceremoniarum legalium, eos quantùm poteſt dehortatur. *Vt conſolentur corda ipſorum inſtructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus,in agnitione myſterij patris & Chriſti Ieſu* H

A *Ieſu &c.*] In Græco, vt corda ipſorum conſolationem capiant inſtructorum in charitate. Nam fides inchoat, & charitas perficit hoc ſpirituale ædificium. Sequitur, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus, deeſt verbũ, vt putà, proficiant, vel quippiam ſimile, proficiant, inquam, in has diuirias plenitudinis & perfectionis intellectus. Sequitur, in agnitione myſterij Dei & patris, id eſt, vt cognoſcant arcanum Dei & Chriſti, quod ſcilicet arcanum eſt in Chriſto. Sequitur, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi; id eſt, in quo, vel Chriſto; ſed melius, & magis ad ſenſum literæ puro eſſe, in quo, ſcilicet myſterio, & arcano Dei, ſunt omnes theſauri ſcientiæ, & ſapientiæ. quoniam nos in hac vita nihil melius, nihil vtilius,

B nihil amplius poſſumus ſcire, quàm myſterium Chriſti; quod ſcilicet in eo radicaris, nihil deſit, neque quopiam alio medio inter ipſos & Deum indigeat. *Videte ne quis vos decipiat per Philoſophiam, & inanem fallaciam, ſecundum traditionem hominum, ſecundum elementa mundi, & non ſecundum Chriſtum; quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter; & eſtis in illo repleti, qui eſt caput omnis principatus & poteſtatis.*] Colloſſenſes imperiti erant, decepti duplicibus inſidiis: nam & Iudaizantes, illos volebant trahere ad obſeruationem ceremoniarum veteris legis; quaſi neceſſarias præter fidem Chriſti. Philoſophi alij volebant eos trahere ad culturam Angelorum, à quibus putabant ſe purgatum iri; de qua re Auguſtinus in decimo de ciuitate Dei multa agit. Iccircò Apoſtolus admonet Colloſſenſes ne ſinant ſe

C decipi, nec à Iudæis nec à Philoſophis; quoniam in Chriſto eſt omnis plenitudo, neque quippiam aliud requiritur ad implendum, & perficiendum hominem, præter Chriſtum; ac conſequenter, quod ipſe in ſua Eccleſia faciendum iuſſit. Vnde & obſeruantias veteres reiiciendas eſſe, & cultum ſuperſtitioſum; quippe quæ eò tendunt, vt nobis perſuadeant Chriſtum, ſuaque nobis non ſufficere, ſed qnippiam aliud neceſſarium eſſe, ad perfectionem, & impletionem, noſtri: Appellat autem elementa mundi; legem Moyſi, quæ cùm fuerit pædagogus, impoſita illi populo, tanquam puero, continebat lex illa veluti elementa, quæ ſolemus docere pueros. dicit in Chriſto habitare omnem plenitudinem diuinitatis corporaliter; vel quia diuinitas in Chriſto aſſumpſit corpus ſicuti animam; vel corporaliter,

D id eſt, non in vmbra, ſicuti ſunt ceremoniæ legis; ſed in veritate, vt corpus habet ſe ad vmbram corporis. ſic infra, quæ ſunt vmbra futurorum, corpus autem Chriſti. Sequitur, & eſtis repleti in illo qui eſt caput omnis principatus &c. docet quod cùm omnis plenitudo ſit in Chriſto, repletis in illo nihil ſit præterea qnærendum; Imò quod quærere quippiam, in quo repleamur præter Chriſtum, eſt decidere à vera fide, & vera agnitione Chriſti. *In quo & circumciſi eſtis, circumciſione non manu facta.* & cætera quæ ſequuntur.] Enumerat Apoſtolus quæ in Chriſto adepti ſumus, ea omnia ſcilicet vera, quorum vmbra erat lex, vt circuncíſio, &c. *Delens quod aduerſus nos erat Chirographum decreti, quod contrarium nobis erat,*

affigens illud cruci.] Chirographum, propriè eſt ſcriptura manu noſtra confecta, qua nos obligamus ad quippiam. Iccircò Paulus hîc appellauit Chirographum, obligationem noſtram ad ſeruandam legem, quam populus Iſraël ſuſceperat, & promiſerat ſe ſeruaturum; & ideò qui non ſeruabat eam ſuo proprio Chirographo erat ſub maledicto. Hoc ergo maledictum, ex Chirographo nobis debitum, deleuit, & affixit cruci, factus pro nobis maledictum. Vel Chirographum appellat Apoſtolus, obligationem noſtram, qua ſponte vendidimus nos peccato & Diabolo. vtriuſque ſerui effecti; vt per decreta, ſeu in decretis, non intelligamus legem Moyſi, ſed communem & naturalē legē, qua quis efficitur ſeruus illius, ſub cuius poteſtatem ipſe poſuit & vendidit. *Expolians principatus & poteſtates traduxit confidenter palam, triumphans in ſemetipſo.*] Fortior fuit Chriſtus Diabolo, ideo ingreſſus in domum eius, corda ſcilicet hominum, diripuit vaſa eius; & ita expoliauit poteſtates & principatus, malos dæmones, ex illis ordinibus Angelorum traduxit confidenter; tranſtulit enim nos de tenebris in admirabile lumen, triumphans illos in ſemetipſo, eò quod nullum adiutorem habuit in hac victoria & triumpho; ſolus ipſe calcauit torcular vt eſt apud Eſaiam, & inquinauit veſtimenta ſua ſanguine, neque erat vir ſecum. *Nemo ergo vos iudicet in cibo aut potu, aut parte diei feſti, aut neomeniæ. &c.* item *nemo vos ſeducat volens in humilitate, & religione Angelorum. &c.*] Diximus ſuprà quod apoſtolus docens nos eſſe repletos omnino in Chriſto, propterea docet etiam nos non indigere ad expiationem noſtram, ſeu ad perfectionem, neque obſeruantiis legis Iudaicæ, neque cultu bonorum dæmonum & Angelorum, vt Porphyrius & alij Philoſophi ſunt opinati; de quibus Auguſtinus in 10. de ciuitate Dei. Horum vtrumque hîc tangit Apoſtolus, & primum obſeruantias legis, quas dicit eſſe vmbrā, corpus verò eſſe Chriſti: iccircò qui tenet Chriſtum, vmbris illis non indigere. Poſtmodum dicit de cultu & religione Angelorum, quem philoſophi efferebant, quam vocat humilitatem; non virtutem, ſed depreſſionem animi, qui enim perfectus eſt in Chriſto, deiicit ſe, ſi voluerit expiari per Angelos. Quæ non vidit ambulans: Addit hæc vt doceat Philoſophos illos mendaces eſſe; quippe qui aſſerebant multa ſe vidiſſe ex Angelis, quæ tamen non viderant. Sed mendax & inflatus ſenſu carnis ſuæ, id eſt, carnali ſenſu; neque tenens caput Chriſtum, ſcilicet, ex quo totum corpus connexum &c. vt ſuprà ad Epheſios. *Si igitur mortui eſtis cum Chriſto, ab elementis mundi. &c.*] Iterum legem Iudaicam, & obſeruantias illas appellat elementa mundi, quę pueris debentur. *Quæ ſunt omnia in interitu ipſo vſu, ſecundum præcepta & doctrinas hominum quæ ſunt quidem rationem habentia ſapientiæ in ſuperſtitione, & humilitate, & ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad ſaturitatem carnis.*] Locutio & phraſis valdè extranea, & eius qui erat ſermone imperitus. inquit ergo, cibi & potus in interitu fiunt ipſo vſu, vel vt in Euangelio dicit Chriſtus, quod intrat per os, non coinquinat hominem; nam

E F G D

A nam in ſeceſſum vadir,&c. vt ita hîc dicat Apoſtolus, quod cibi & potus cum ipſo ipſorum vſu intereant, non poſſunt nos inficere. Vel vt velit has obſeruantias nobis interitum afferre ipſo vſu,ſeu abuſu, vt in Græco; quoniam nos auertunt à Chriſto & à capite. Sequitur quod rationem habent ſapientiæ, id eſt ſpeciem ſapientiæ propter ſuperſtitionem, & humilitatem, nam ſuperſtitio videtur multis religio;& deiectio animi humilitas. Sequitur, & ad non parcendum corpori. Aliam etiam ſpeciem ſapientiæ habent; eò quòd nō indulgere corpori in cibis,& potu,videtur eſſe religioſi,& ſapiētis. Sequirur non in honore aliquo ad ſaturitatem carnis: Complet ſuperiorem particulam; nam non indulgere corpori, neque in honore habere, B ea, quæ pertinent ad ſaturitatem carnis, præ ſe ferunt quandam ſapientiæ, & religionis ſpeciem. Omnia verò hæc de Iudaiſmo intelligit, vt ait Sanctus Auguſtinus ad Paulinum; ne quis puter ſanctum Eccleſiæ ieiunium, abſtinentiamque, ad cœleſtia contemplanda, & ad carnem edomandam, neceſſariam reiici.

CAPVT. 3.

IN hoc capite iuxta morem ſuum Apoſtolus, Poſtquam ſtatuit eos in Chriſto, & ea reiecit, quæ dimotura erant eos à Chriſto capite; docet eos ea, quæ ipſis agenda ſunt, vt Chriſti membra, vt induti nouum homi-C nem, & mortui veteri homini cum Chriſto. deſcendit ad officium viri & vxoris, patris & filij, ſerui & domini. *Cùm apparuerit Chriſtus vita veſtra, tunc & vos apparebitis cum eo in gloria.*] Mortui huic mundo ſunt veri Chriſtiani, & viuūt in Chriſto.iccircò nihili fiunt in hoc mundo, qnoniam eorum gloria & vita latenr in Chriſto. Cum Chriſtus apparuerit, eorum quoque gloria, quæ nunc latet, apparebit. *Mortificate membra veſtra. &c.*] Membra correſpondent corpori; mundani corporis membra ſunt vitia, ex quibus quaſi conflatur, quatenus mundanum eſt. *Auaritia quæ eſt idolorum ſeruitus, propter quæ venit ira Dei ſuper filios diffidentiæ ſeu inobedientiæ.*] Illi propriè ſeruimus, quod ranquam finem vltimum nobis conſtituimus; auaritia autem hoc in nobis agit, vt diuitias nobis conſtituamus tanquam D finem vltimum, & ita honorem, ac ſeruitutem Deo debitam auro intendimus, neque ex pertutbatione animi; ſed ex electione. hoc faciunt auari; ideò dicit Apoſtolus auaritiam eſſe idolatriam. Filij diffidentiæ ſeu incredulitatis ſunt illi, qui carent ea fide, qua in Deum intendimus; omnes autem mali, qui non recedunt à peccatis, in hoc ordine ſunt. In Græco vocabulum poſitum, poteſt etiam applicari ad inobedientiam, id eſt, ad filios diffidentes, ſeu incredulos, & inobedientes. Vocat autem filios more ſcripturæ, & Hæbraicæ linguæ, vt filius gehennæ. *Eum qui renouatur in agnitione Dei, ſecundum imaginem eius, qui creauit eum.*] Renouamur in cognitione Dei, id eſt, quando cognoſcimus bonitatem noſtram non eſſe

à nobis, ſed à Deo per Ieſum Chriſtum; & infirmitatem noſtram cognoſcimus, tunc renouamur in nouum hominem per ſpiritum Chriſti. Imago verò & effigies huius noui hominis, quem induimus, eſt imago Dei, nam efficimur participes diuinæ naturæ, & imago Dei in nobis obſcurata per peccatum renouatur. *Charitatem, quod eſt vinculum perfectionis.*] Quoniam omnes virtutes, quibus perficimur, continentur & vinciuntur in vnum, per charitatem. Necnon etiam nos omnes, ex quibus tanquam membris compingitur corpus chriſti myſticum, id eſt Eccleſia, vincimur inuicem per charitatem. E

CAPVT 4. F

OMNIA quæ in hoc capite continentur, præcepta ſunt ad vitam & mores pertinentia, & ſunt facilia omnibuſque expoſita.

AD

AD THESSALONICENSES
PRIMA.

B PAVLVS fuerat Theſſalonicæ, ibique docuerat Chriſtum; paſſus tamen multa fuerat: vnde conceſſit Berræam & Corinthum, vbi multa etiam paſſus fuerat. Quare ſollicitus factus ex charitate, ne ob huiuſmodi perſecutiones Theſſalonicenſes dimouerētur à firmitate fidei, illuc deſtinauit Timotheum, ex Athenis; quo reuerſo, illis hanc Epiſtolam ſcripſit, in qua, more ſuo, prius eos in fide confirmat. docet deinde quæ ad mores & vitam pertinent. deinde tractat de reſurrectione mortuorum, quod ſimul omnium erit; tempus verò & horam incertam eſſe. Vnde
C hortatur, vt nullam fidem præſtent his, qui dicebant diem Domini inſtare. Hæc eſt ſumma Epiſtolæ huius.

CAPVT I.

FACILIS ſumma huius capitis. Gratias Deo agit pro eorum conſtantia in fide; laudat eos quòd imitati fuerint Apoſtolum, accepta fide in multis tribulationibus, prout ipſe etiam multa fuerat paſſus. *Suſtinentis ſpei Domini noſtri Ieſu Chriſti ante Deum.*] Perſeuerentiam in ſpe, dixit ſuſtinentiam ſpei, inquā, qua ſperabāt, certò futura, quæ Deus fuerat pollicit⁹ per Chriſtū.

CAPVT 2.

ARGVMENTVM Facile. in memoriam eis reducit, quàm magna charita-
D te illis Euangelium prædicaſſet; ac item quàm magna charitate illi Euangeliū excepiſſent, multis aduerſantibus & perſequentibus, præſertim Iudæis. *Scitis introitum noſtrum ad vos; quia non fuit inanis, ſed antè paßi multa.*] Inanem appellat, vt reor, leuem, id eſt, ex quadam animi leuitate prodeuntem. Nam qui ex leuitate mouētur, facile etiam deſiſtunt: Paulus autē multa perpeſſus, non deſtiterat tamen à prædicatione Euangelij. *Sed facti ſumus paruuli in medio veſtri; ſicuti ſi nutrix foueat filios ſuos.*] Nutrix accommodat ſe infantibus; & eorum balbutiem imitatur: ſic Apoſtolus ſeſe accommodauerat & demiſerat, vt eos foueret in Euangelio Chriſti. *Aut corona gloriæ.*] Dicit Theſſalonicenſes eſſe coronam gloriæ ipſi Paulo, quoniam in profectu illorum, doctorum ab ipſo, gloriabatur, & coronari à Deo expectabat.

CAPVT 3. E

NARRAT pro animi affectu ſe miſiſſe ad illos Timotheum; à quo, nuper redeunte, intellexerit eorum conſtantiam in fide & charitate; & quanto animi affectu proſequerentur Paulum: pro quo nuncio effunditur totus in gratiarum actionem. Nihil eſt difficile, quod expoſitione egeat.

CAPVT 4.

MVLTA in hoc capite præcipit Apoſtolus Theſſalonicenſibus; præſertim vt abſtineant à fornicatione, quam gentiles non putabãt eſſe peccatum. laudat eos, quòd charitatem habeant erga omnes; ſed admonet, vt in ea proficiant. Tandem, quoniam nonnulli eorum magis dolebant, in obitu charorum, quàm par erat; ſermonem facit de reſurrectione mortuorum. *Scio enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum Ieſum.*] Id eſt, per virtutem mihi præſtitam à Domino Ieſu; item, per auctoritatem & officium mihi datũ ab illo. *Vt ſciat vnuſquiſque veſtrũ vas ſuum poßidere in ſanctificationem.*] Per vas ſuũ, vel intelligit corpus vniuſcuiuſq;. Corpus enim eſt veluti vas animę. vel vas ſuum, id eſt, vxorem ſuam, quæ ſeruit viro vt vas. Is autem tenet vxorem in ſanctificatione, qui ei fidem ſeruat, nec vtitur vxore laſciuè, vt meretrice. *Et ne quis ſupergrediatur, aut circumueniat in negotio fratrem ſuum.*] Nonnulli referunt hoc ad auaritiam & iniuſtitiam, qua in commerciis inuicem vtuntur nonnulli. Mihi magis probatur, quod perſtet Apoſtolus in his, quæ dixerat de fornicatione; in qua, vitanda eſt laſciuia & petulantia libidinis. Sed imprimis vitanda eſt iniuſtitia; cùm quiſpiam non veretur iniuriam & fraudem illatam proximo, vt libidini faciat ſatis. ideò concludit ſermonem, non enim vocauit vos Deus in immunditiam ſed in ſanctificationẽ. *Non hominẽ ſpernit, ſed Deum; qui etiam dedit ſpiritum ſanctũ ſuum in nobis.*] Deum ſpernere, magnum eſt; ſed inſuper ingratiſſimum Deo eſſe, intolerabile malum. iccirco addit Paulus, qui etiam dedit ſpiritum ſuum ſanctum in nobis. *Et vt nullius aliquid deſideretis. &c.*] In Græco, vt nullius indigeatis; id eſt, vt perfecti ſitis, vt viatores inquam. Ille enim qui imperfectus eſt, indiget aliquo quo perficiatur: is verò qui perfectus eſt, nullius indiget. Quæ addit de reſurrectione mortuorum, ferè ſunt eadem cum his quæ dixerat in eũdem ſenſum, in Epiſtola prima ad Corinthios. Id tantùm notãdum, in voce Archangeli, dictum eſſe, vt nonnulli exponunt, id eſt, in voce Chriſti; quem appellat Archangelum, quaſi principem Angelorum omnium.

F

G

CAPVT. 5.

PROSEQVITVR ſicuti certiſſimum eſt futuram reſurrectionem, ita incertiſſimum eſſe tempus & horam, quæ ventura eſt tãquam fur in nocte. Deinde in hac noctis & diei metaphora fœliciter verſatur, dicens nos non eſſe in nocte neque in tenebris, ſed in luce & in die; ideoque honeſtè nobis ambulandum. Nonnulla deinde monita ſubdit, ſicque finit Epiſtolam. *Pacem habete cum eis.*] Is pacem habet cum doctore ſuo, qui ei paret & bene agit. in Græco potius eſt, pacem inuicem habete.

AD

AD THESSALONICENSES SECVNDA.

ARGVMENTVM Epiſtolæ promptum & facile. B Scopus eſt, vt amoueat Theſſalonicenſes à perſuaſione, quòd dies domini inſtaret. Verùm primùm eos laudat, quòd ſint in fide radicati; & quòd ob eam rem ſint facti exemplum aliis, à quibus laudẽtur. Docet deinde ante iudicium vniuerſale venturum Antichriſtum, de quo multa dicit; quem detineri innuit quodã myſterio, ſeu arcano: ac demum multa tradit præcepta, quæ ad vitam & mores pertinent.

CAPVT I.

C GRATIAS agit Deo, & laudat Theſſalonicenſes pro eorum fide & charitate; in qua gloriari ſe dicit apud alias Eccleſias. *Quia creditum eſt Euangelium noſtrum ſuper vos, in die illo; in quo oramus etiam ſemper pro vobis, vt dignetur vos ſua vocatione, &c.* Locutio Paulina, duobus modis exponi poteſt; ſcilicet, vel quòd in die illo reuelationis Chriſti apparebit eorum fides, qua crediderunt Euangelio, & teſtimonio Apoſtolorum; pro quo dicit ſe ſemper orare pro illis. Vel quod crediderint Theſſalonicenſes teſtimonio Apoſtolorum, de fide reſurrectionis & vniuerſalis iudicij: nam in eo articulo eſt ſumma fidei noſtræ; pro quo indeſinenter Paulus orabat. *Et impleat omnem voluntatem bonitatis ſuæ, & opus fidei in virtute.*] Cùm bonitas ſui ipſius ſit diffuſiua, is implet voluntatem bonitatis, qui maximè perfectionem & bonitatem
D largitur. Et opus fidei; Omnia etenim bona opera noſtra nituntur fide. in virtute: id eſt, vel in animi robore in tolerandis tribulationibus; vel in perfectione. Nam virtus eſt rei perfectio.

CAPVT 2.

MONET eos ne terreantur quaſi inſtet dies domini; & de Antichriſto multa dicit. *Niſi venerit diſceſſio primũ.*] Diſceſſio, Apoſtaſia Græcè. Hæc quænam ſit ignoramus: fortaſſe innuitur Maumethana. Certam rem meo iudicio, adferre non poſſumus. *Et nunc quid detineat ſcitis; vt reueletur in ſuo tempore. Nam myſteriũ iam operatur iniquitatis, tantùm vt qui tenet nunc teneat, donec de medio tollatur.*] Noluit Apoſtolus intelligi. Quidã putãt locutum fuiſſe de

Romano imperio, cuius deſtructionem noluerit palam prædicare. Ego certè non auſim certum quippiam aſſerere. Nam myſterium iniquitatis iam operatur;puto ego verbum Græcum ἐνεργεῖται paſſiuè accipi;quaſi diceret,hoc iniquitatis arcanum iam concipitur. *Eò quod veritatem charitatis non receperunt, &c.*] Iudæos innuit. Veritatem charitatis appellat myſterium Chriſti: ſicenim Deus dilexit mundum, &c. Vel veritatem charitatis, refert ad conſortium gentilium, quibus Iudæi nolebant Euangelium prædicari. In textu Græco, charitatem veritatis, & ſenſus eſt planus; eò ſcilicet quòd non fuerunt affecti veritati,& reiecerunt veritatem, miſit in eos Deus ſpiritum erroris,vt credant mendacio. E

CAPVT 3. F

QVONIAM plerique pſeudoapoſtoli otioſi homines erant, qui abſque labore volebant dilatari; Idcircò huiuſcemodi homines notat Apoſtolus, & ſuo exemplo inuitat ad operandum, & viuendum ex ſudore & labore ſuo. *Dominus dirigat corda veſtra in charitate Dei & patientia Chriſti.*] Chriſti patientiam, dicit expectationem aduentus Chriſti. *Vos autem fratres nolite deficere benefacere.*] Notauit ſuperius hos otioſos: ſed ne ex hac exhortatione,eorum multi pigriores fierent ad eleemoſinas largiendas; addit, quòd propterea ipſi non efficerentur pigri, & deficerent in benefaciendo aliis.

Quòd ſi quis non obedierit verbo noſtro, per Epiſtolam hunc notate.] Particula, per Epiſtolam,poteſt iungi & ſuperioribus; verbo, G
ſcilicet, noſtro per Epiſtolam, id eſt,vobis ſignificato hac noſtra Epiſtola:vel inferioribus; hunc, ſcilicet notate per Epiſtolam. Melius tamen iungitur ſuperioribus meo iudicio.

AD

AD TIMOTHEVM PRIMA.

B CRESCENTI vbique fidei in Chriſtum Iudæi inſidiabātur, ſubinferentes legem Moyſi: acſi non iuſtificarentur homines per fidem in Chriſtum; ſed præter fidem, tanquam per ſe non ſufficientem, oporteret etiam addi obſeruantias veteris legis. Vbique ferè ſtruebantur hæ inſidiæ fidei; contra quas acerrimus fuit fidei propugnator Paulus. Quamobrem, cùm reliquiſſet Timotheum Epheſi, vbi etiam inueniebātur, qui hoc pacto fidem oppugnarāt; Apoſtolus ſtatim in exordio redigit Timotheo hoc in memoriam. Iuſuper docet vſum legis legitimum, qui tendit ad hunc finem, vt nos liberos faciat à veteri lege; id eſt, à coactione legis. Et hoc eſt Euangelium, nam per Chriſtum perducimur ad hunc legis finem: cuius erat
C conſtitutus à Deo prædicator Paulus. Subdit multa deinde, quæ pertinēt ad morum correctionem; qui mos eius perpetuus eſt.

CAPVT I.

REDIGIT in memoriam Timotheo, quæ præceperit ei cùm diſcederet ab Epheſo, in eos qui intermiſcebant legem fidei, veluti per ſe non ſufficienti. Docet vim legis: ſeque per Dei miſericordiam, licet perſecutorem & blaſphemum, conſtitutū fidei & Euāgelij prædicatorem. *Sicuti rogaui te, vt remaneres Epheſi, &c.*] Figura locutionis, in qua deeſt verbum principale; ideo ſupplendum, verbi gratia, ita facito, vel quippiam ſimile. *Finis præcepti eſt charitas, de corde puro, conſcientia bona, & fide non ficta.*] Multa alia quidam dicunt.
D Ego verò ſimplicius puto intelligendum locum hunc: nam ad veram charitatem, quæ eſt finis præcepti, requiritur fides vera non ficta, viuaque non mortua; & cor purum, conſcientiáque bona, id eſt, bona intentio, quo ad finis conſtitutionem; & conſcientia bona, quoad operis exhibitionem: quorum vtrumque apertius tangit in fine capitis huius. *Scimus autem, quia lex bona eſt, ſi quis ea legitime vtitur; ſcientes hoc, quod iuſto lex non eſt poſita, ſed iniuſtis, &c.* Lex vt ait Ariſtoteles in decimo Ethicorum, de ſui ratione habet vim cogendi. Idcircò qui ſponte agit & amore iuſtitiæ ea, quæ præcipit lex, non eſt ſub lege, ſed peruenit ad finem legis. lex etenim ducit nos ad hoc, vt, ſcilicet, non ſimus ſub lege; ſicuti finis pædagogi eſt, perducere adoleſcentem & puerum ad hoc, vt non ſit amplius ſub pædagogia. *Secundum Euangelium glo-*

ria beati Dei.] Gloria beati Dei eſt, quod præſtet nobis ex ſua bonitate E
per fidem in Chriſtum,& charitatem, quæ eſt finis legis,& quæ nos liberat à
veteri lege;id eſt,à coactione legis. *Sed miſericordiam,conſecutus ſum;quia ignarus
feci in incredulitate,&c.* Notandum, quòd eorum, qui longè ſunt à Deo,
quidam longius ſunt,quidam propius.Paulus longè erat à Deo; quia tamen
fallebatur ſub ſpecie boni, minus diſtabat; ideò minus erat per ſe ineptus,vt
à Deo traheretur. Non ergo accipienda ſunt eius verba,tanquam ſe excuſare
voluerit;ſed quod minorem quãdam ineptitudinem ſignificarit. idcircò addit
ſuperabundaſſe Dei gratiam,præſtando ei fidem & dilectionem; & quod
Chriſtus venerit,vt ſaluos faceret peccatores,quorum ipſe eſſet primus. *Hoc
præceptum commendo tibi fili Timothee,ſecundum præcedentes in te prophetias;vt mi-* F
lites in illa bonam militiam habens fidem, & bonam conſcientiam.] Præcedentes
prophetias (vt alias expoſitiones omittam) fortaſſe appellat benedictiones
& orationes, quibus vtimur in conſecratione ſacerdotis; quibus & fides &
bona conſcientia,id eſt,bona vita & morum probitas continetur. Infrà hoc
tanget cùm dicet, cum impoſitione manuum presbyterij. *Quos tradidi Sathanæ
vt diſcãt non blaſphemare.*] Hæc finis excommunicationis, correctio excommunicati.

CAPVT 2.

In hoc capite monet orãdum pro principibus;docet item officia mulierum
& virorum. *Obſecro vos,&c.*] Quid interſit inter orationes,poſtulationes,
obſecrationes, & gratiarum actiones, beatus Thomas in ſecunda ſecundæ G
declarat optimè:Sanctus Auguſtinus etiam in quadam Epiſtola ad Paulinũ,
ſiue Probam. *Qui vult omnes homines ſaluos fieri, &c.*] Quomodo Deus velit
omnes homines ſaluos fieri,in primo ſententiarum agitur; vbi multa ex ſancto
Auguſtino. *Qui dedit redemptionem ſemetipſum pro multis;cuius teſtimonium
temporibus ſuis cõfirmatum eſt.*] In Græco exemplari impreſſo dicitur,teſtimonium
temporibus ſuis.paſſio Chriſti fuit teſtimonium iuſtitiæ Dei & veritatis
Dei; qui,ſcilicet,ſtat promiſſis,& nullum peccatum ſinit impunitum;quã
paſſionem ſuis & deſtinatis temporibus exhibuit. Idem ſenſus Latini exemplaris
verbis adaptari poteſt. attamen Latino textui adaptari etiam poteſt,vt
per teſtimonium intelligantur etiam prophetiæ,quæ præceſſerãt de Chriſto,
quarum veritas eſt exhibita ſuis temporibus. *Saluabitur autem per filiorum generationẽ;ſi
permanſerit in fide,& dilectione,& ſanctificatione cum ſobrietate.*] Poſtquam H
inſerti ſumus Chriſto per fidem,ambulandum eſt nobis in bonis operibus,vt
dicit Apoſtolus ad Epheſios.Bona opera ſunt officia quę cuiq; conueniunt.Ideo
hîc Apoſtolus commemorat officia mulierum. Id quod dicitur,per
filiorum generationem, intelligendum eſt, & referendum ad mulieres,vt
in pluribus quæ nõ vouent caſtitatem,ſed nubunt. (cõmunia namque
officia tangit,non gratiam paucarum) & non tantùm carnis illam generationem
intelligit,ſed bonam educationem liberorum;quę eſt perfecta ipſorum
generatio.Et ſanctificatione cum ſobrietate. Tãgit hîc pudicitiã,cui annexa
eſt ſobrietas.ſic ad Theſſalonicẽſes.Hæc eſt volũtas Dei,ſanctificatio veſtra.

CAPVT

A CAPVT 3.

INSTRVIT Epiſcopum & Diaconum, eorumque officia refert, vt patet ex textu. *Fidelis ſermo*, id eſt fide dignus. *Non neophytum, ne in ſuperbiam elatus, in iudicium incidat diaboli.*] Is qui nouus eſt, & ad ſummum dignitatis gradū euehitur, dum id putat ſuæ excellētiæ attribui, facile inflatur; & ſic incidit in iudicium Diaboli: nam ob ſuperbiam præcipuè dānatus fuit Diabolus. *Oportet autem & teſtimonium habere bonum ab his qui foris ſunt; vt nō in opprobrium incidat, & in laqueum Diaboli.*] Laqueus Diaboli præcipuus eſt, exempla malorum præpoſitorum. Laqueus ergo hîc, vt reor, non dicitur, quo ipſe capiatur à Diabolo; ſed quo Diabolus alios capiat eius exemplo, ſi malè audietit. *Habentes myſterium fidei in conſcientia pura.*] Arcanum fidei coniungi debet conſcientiæ puræ; aliter nihil prodeſt. *Mulieres ſimiliter, &c.*] Prius de mulieribus in generali locutus fuerat, nunc agit, vt reor, de his, quæ erant vxores diaconorū, de quibus tractat. *Qui benè miniſtrauerint gradum bonum ſibi acquirēt.*] In Græcò ſignificantius, βαθμὸν, nam per gradus adſcendimus. Innuit hîc diaconos benè miniſtrantes ſibi parare aſcēſum ad ſacerdotium. *Quæ eſt Eccleſia Dei, columna & firmamentum veritatis.*] Non quod Eccleſia firmet & ſuſtineat veritatem, ſed quoniam firmatur & ſuſtentatur à veritate; ſicuti fundamentum quoddam ſtabile & columna, qua qui innititur, innititur etiam veritatê. *Et manifeſtè magnum eſt pietatis Sacramentum, quod manifeſtatum eſt in carne, iuſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit angelis prædicatum eſt gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria.*] Eccleſia firmata eſt & innixa veritate. Veritas Chriſtus eſt; ſic ad Epheſios ædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum & prophetarum, ipſo angulari lapide Chriſto Ieſu. Chriſtus ergo eſt manifeſtè magnum Sacramentum, id eſt, arcanum pietatis, qua in ipſo Deus proſecutus eſt mundum: quod arcanum carne manifeſtatum eſt; quia verbum Dei arcanum, aſſumpta carne, factū eſt viſibile. Tamen iuſtificatum eſt in ſpiritu; quia habitum iuſtum à ſpiritualibus, iuxta illud, & iuſtificata eſt ſapientia à filiis ſuis. Apparuit angelis, qui Chriſtū primi nunciauerunt paſtoribus & Magis. Prædicatum eſt gentibus, omnibus, ſcilicet, populis, & ſic creditum eſt in mundo, & aſſumptum in gloria poſt reſurrectionem.

B

C

D CAPVT 4.

MVLTA in hoc capite præcipit, quæ manifeſta ſunt cuique qui textum legerit. *Cauteriatam habentium conſcientiam.*] Alibi dicit Paulus, melius eſt nubere, quàm vri. Is enim vritur, cuius cor perturbationibus animi penetratur & foditur. ſic hoc loco: Cauteriatam habentium cōſcientiam, id eſt, vſtā perturbationibus & peccatis. *Sāctificatur enim per verbum Dei & per orationē.*] Hoc dicit Paulus, vt probet, etiamſi aliqua ratione cibi quidā eſſent immundi, quòd tamen ſanctificantur per orationem & verbum, quod ante menſam ſeu prandium & cœnam recitamus. *Exerce autem teipſum ad pietatem: nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis eſt. Pietas autem ad omnia vtilis eſt, promiſſionem habens vitæ quæ nunc eſt, & futuræ.*] Non poſſum mihi perſuadere, Paulū

hîc intellexiſſe per corporalem exercitationem,eam quæ fit labore corporis, E
quæ valet ad tuẽdam ſanitatem. Sed puto per exercitationem corporis,Pau-
lum intellexiſſe ieiunia,abſtinentiasque cęteras à cibis,&c. Quæ quidẽ ſi fiăt
ſine interiori pietate,parum valent,& ad modicum vtiles ſunt. Sed pietas eſt
illa, cui ſunt propoſita præmia in hac vita & in futura; vt patet ex nonnullis
locis Euangelij. *Qui eſt ſaluator omnium hominum,maximè fidelium.*] Deus vni-
cuique prouidet ſecundum propriam naturam: ita etiam hominibus proui-
det,& eos ſaluat. Fidelibus verò benè viuentibus dat ſupernam gloriã. *Gra-
tia quæ data eſt tibi per prophetiam, cum impoſitione manuum presbyterij.*] Hoc in
loco per prophetiam intelligit orationes, & verba conſecrationis, cùm ini-
tiantur ordinibus ſacris ſacerdotes & Epiſcopi. ſuprà,ſecundum præcedẽtes F
de re prophetias:nam in illis continetur officium cuiuſque ordinum.

CAPVT 5.

MVLTA quoque præcipit in hoc capite,quæ facile patere poterunt legẽ-
ti cuilibet. *Si quis ſuorum, & maximè domeſticorum curam non habet, fidem
negauit,& infideli deterior.*] Fundamentum virtutum omnium chriſtianorum
eſt fides. idcircò in multis locis Paulus, omne ferè erratum dicit eſſe contra
fidem. Nam omne chriſtianum ædificium pertinet ad fidem,tãquam ad fun-
damentum, quo primũ nititur. *Cùm luxuriatæ fuerint in Chriſto,nubere volũt.*]
Illa ſeu is luxuriat in Chriſto, qui ſub habitu & prætextu religionis dat ope-
ram genio. *Sine præiudicio nihil faciens in alteram partem declinando.*] Præiudi-
cium hîc Paulus appellat conſultationem & deliberationem, quæ iudicium G
debet præcedere. *Quorundam hominum peccata manifeſta ſunt, præcedẽtia ad iu-
dicium; quorundũ & cõſequuntur. Similiter & facta bona,&c.*] Multi multa dicũt
in expoſitione huius loci,quæ omittimus; dicam tantùm quæ mihi vidẽtur.
Puto hunc locum pendere ex ſuperiori; vbi præcipitur nihil eſſe faciendum
ſine præiudicio, id eſt, conſultatione & deliberatione & inquiſitione; & ne-
mini citò eſſe manum imponẽdam. inquit ergo quòd cùm incedit locus im-
ponendi manus, quidam ita ſe habẽt,quòd eorum facta mala manifeſta ſunt
ante inquiſitionem; quædam verò fiunt ex inquiſitione,id eſt,ex præiudicio,
manifeſta. Sic etiam benefacta. Hic ſenſus videtur mihi planus & verus.

CAPVT 6.

PROSEQVITVR monita quæ tradere cœperat. *Radix omnium malorum* H
eſt cupiditas,quam quidem,&c.] Auaritia eſt radix malorum omnium;vel vt
inquit beatus Thomas,quia præſtat nutrimentum malis omnibus: nam pe-
cuniæ omnia ſeruiunt. vel quoniam ob vehementiam appetitus pecuniarum
innumera mala perpetramus. *Et confeſſus bonam confeßionem coram multis te-
ſtibus.*] In baptiſmate, vbi renũciamus Sathanæ & omnibus pompis & vitiis
eius;& in conſecratione, cum receptione ordinis. *Et Chriſto Ieſu,qui teſtimo-
nium reddidit ſub Pontio Pilato bonam confeßionem.*] Chriſtus patiendo reddi-
dit teſtimonium veritati;bona,ſcilicet,hæc,& vitam paruipẽdenda eſſe. red-
didit etiam teſtimonium obediendum Deo;iuxta illud. Venit princeps hu-
ius mundi,& in me non habet quicquam,ſed vt cognoſcat mundus,quia di-
ligo

A go patrem; & ſicuti mandatum mihi dedit, ſic facio, ſurgite eamus hinc. *O Timothee depoſitum cuſtodi, &c.*] Depoſitum hîc appellat, vel eos chriſtianos, qui eius fidei, ſicuti depoſitum, crediti erant: vel gratiam Dei & ſpiritum ſanctum, quẽ acceperat; quod Dei depoſitum eſt, & cuſtodiendũ omni conatu.

B

EPISTOLA SECVNDA AD TIMOTHEVM.

RELIQVERAT Timotheum Paulus, & peregrinatus fuerat, comites habens nonnullos, prędicans gẽtibus Euangelium Chriſti. Tandem ductus fuerat vinctus. Comites Pauli pleriq; omnes timẽtes eius cathenam deſeruerant eum: nonnulli etiam pſeudoapoſtoli, inſerentes ſe vanis quæſtionibus, fidem
C corrũpebant. Scribit igitur Paulus ex Roma ad Timotheum, omniaq́;, quę ſuprà narrauimus, ei ſignificat; ac inſuper inſtare tempus ſuæ reſolutionis & obitus, ſicuti Chriſtus ei ſignificauerat. quáobrem rogat Timotheum vt ad ſe veniat, vitetq́ue nonnullos; ac deferat ſecum mẽbranas & penulam.

CAPVT I.

SENSVS capituli huius per ſe paret legenti. Laudat Timotheum, magnificat Dei gratiam & Euangelium, & enarrat ſuas tribulationes. *Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, ſecundum promiſſionem vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu.*] Primis his verbis Apoſtolus explicat ſe Apoſtolum eſſe conſtiturum,
D non ab homine, vt inquit ad Galatas, ſed per voluntatem Dei; & eſſe cõſtitutum ad hoc, vt patefaceret promiſſionem Dei, qui promiſit nobis vitam in Chriſto Ieſu, in quo nos elegit ante mundi conſtitutionem. *Quæ data eſt nobis ante tempora ſecularia; manifeſtata autem nunc, &c.*] Ante tempora ſecularia, id eſt, quæ menſurantur per ſecula, quæ cõueniunt & tempori noſtro continuo & quanto; & durationi angelorum, quorum duratio ſeculi nomen habet. æternitas verò, in qua eſt diuina prędeſtinatio, eſt ſupra hæc omnia ſecula, & tempora ſecularia. *Potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem.*] Depoſitum hîc appellat gratiam Dei ipſi inſpiratam, & ei creditã, veluti quoddam depoſitum. *Bonum depoſitum cuſtodi.*] Iterum in eadem ſignificatione accipit depoſitum.

CAPVT 2. E

PROSEQVITVR multa præcepta & ad doctrinam & ad vitã pertinentia:
quorum quædã referantur ad bona, quæ ſunt agenda; nonnulla ad mala, à
quibus eſt abſtinendum. *Quæ audiſti à me per multos teſtes, hæc commenda fideli-
bus hominibus, &c.*] Puto Apoſtolum innuere, non tantùm ſimplicem quan-
dam doctrinam, ab eo traditam fuiſſe Timotheo, ſed probatam teſtimoniis
ſcripturarum, & miraculorum fortaſſe. *Laborantem agricolam oportet primum
de fructibus accipere.*] Verbum illud, primum, copulandum eſt, cum, laboran-
tem; nõ autem, cum, accipere: vt ſit ſenſus. Primum oportet laborare, deinde
de fructibus accipere. *Memor eſto dominum Ieſum reſurrexiſſe à mortuis, ſecundũ
Euãgelium meum.*] Omnis vis fidei chriſtianæ conſiſtit in reſurrectione Chri- F
ſti, vt ſcilicet credamus eum reſurrexiſſe à mortuis. Nam inde & eius diuini-
tas, & noſtra reſurrectio aſtruitur; cæteráque ferè omnia, quibus nititur no-
ſtra ſalus. *Si non credimus, ille fidelis manet, ſeipſum negare non poteſt.*] Sic in Epi-
ſtola ad Romanos; nunquid incredulitas noſtra fidem Dei euacuauit? Abſit.
quia ſibi ipſi eſt debitor, neque poteſt agere contra voluntatem ſuam. Non
autem nobis debitor, vt ex infidelitate noſtra minus nobis debeat. *Sed firmũ
fundamentum Dei ſtat, habens ſignaculum hoc. Cognouit dominus qui ſunt eius, & di-
ſcedat ab iniquitate omnis, qui inuocat nomen domini.*] Dei fundamentũ firmum,
quod ſcilicet Deus cõſtituit, & firmauit, ſunt electi; quorum ſignaculum, quo
ſcilicet ſignati ſunt, primum eſt ex Dei præſcientia, & prædeſtinatione: ſecun-
dum ex parte ipſorum, quo eos nos poſſumus cognoſcere, ſunt bona opera. G
Si quis ſe emundauerit ab iſtis, erit vas in honorẽ.] Ecce quod niſi reſiſtamus Deo,
efficiemur vas in honorem, ex vaſe in cõtumeliam fabrefacto. *Nequãdo det
eis Deus pœnitentiã, & reſipiſcant, &c.*] Locutio quæ & in Euangelio; ne quan-
do, id eſt, ſi quando à Deo ei detur pœnitentia, &c. Omnia bona nòſtra à Deo
eſſe teſtatur.

CAPVT 3.

MONET Timotheum iam prædictum eſſe, futuros poſt Chriſtũ homines
improbos, ſub ſpecie pietatis peccantes, & alios decipientes: hortatur vt
hos deuitet, & ſequatur doctrinam, quam ab eo didicerat: demum hortatur
ad ſtudium ſacrarum literarum. *Quemadmodum autem Iamnes, & Mambres
reſtiterunt Moyſi: ita & hi reſiſtunt veritati.*] Nomina hæc non ſunt prodita in H
exodo. Fortaſſe per manus tradita Paulus acceperat.

CAPVT 4.

PROSEQVITVR monita & hortationes: ſuum obitum inſtare prædicit:
rogat demũ vt ad ſe veniat, cum Marco. *Teſtificor corã Deo & Chriſto Ieſu.*]
Idem eſt ac ſi diceret; adiuro te corã Deo & Chriſto; ita alibi ſi rectè memini.
Increpa in omni patientia, & doctrina.] Oportet doctorem in docendo patien-
tem eſſe, & accommodare ſe infirmitati audientium, eoſque tolerare, imitãs
Dei longanimitatem. *Liberabit me dominus ab omni opere malo.*] Quamuis
generaliter intelligi poſſit, tamen, vt reor, præcipuè opus malum intelligit,
receſſum à vera prædicatione fidei, & morum.

EPISTOLA

EPISTOLA AD TITVM.

B SCRIBIT ex Nicopoli, vbi hyemem acturus erat, ad Titum in Creta degentem; eumque admonet, ſeu potius in memoriam ei redigit, quæ iam præceperat de conſtituendis clericis per ciuitates; de vitandis pſeudoapoſtolis,& præſertim Iudæis; qui commiſcebant ea,quę ſunt legis,cum fide in Chriſtum.Multa deinde monet,quæ ſpectant ad populi inſtitutionem:Et ſic concludit Epiſtolam.

CAPVT I.

C ADMONET Titum de conſtituendis per ciuitates Epiſcopis; vbi notandum,quòd,quem prius appellauerat preſbyterum,vocat Epiſcopum:pro eodem enim vtrumque accipit, eò quod quicunque ordinabantur preſbyteri,ordinabantur etiam Epiſcopi. Docet vitandos eos, qui obſeruantias legis miſcebant fidei in Chriſtum. *Paulus ſeruus Dei, Apoſtolus autem Ieſu Chriſti ſecundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ ſecundum pietatem, eſt in ſpem vitæ æternæ.*] Cùm Apoſtolus ſit miſſus, docet Paulus ad quid fuit miſſus,& ſecundum quidnam eſſet Apoſtolus:inquit igitur ſe eſſe Apoſtolum ſecundum fidem electorum Dei, id eſt, ad fidem ſtatuendam, ad quam vocantur electi à Deo, & qua veritas cognoſcitur; quæ veritas eſt ſecundum pietatem, quæ præcipua pars eſt charitatis, erga Deum ſcilicet, & maiores. In ſpem vitæ æternæ. nam fideles, & pij compotes erant vitæ æ-

D ternæ. *Quam promiſit, qui non mentitur, Deus, ante tempora ſecularia: manifeſtauit autem temporibus ſuis verbum ſuum, in prædicatione, quæ credita eſt mihi, &c.*] Dei ab æterno ordinationem, appellat Dei promiſſionem. Tempora verò ſecularia, dicit, hæc noſtra, quæ menſurantur per ſecula: deſtinato deinde tempore eſt manifeſtata. Hæc autem omnia dicit Paulus, vt oſtendat prædicationem Euãgelij non eſſe rem nouam,neque nouum inuentum, ſed Dei præordinationem, ante mundi conſtitutionem. Alibi multa in eandem ſententiam.

E

CAPVT 2.

PROSEQVITVR monita quæ cœperat. *Anus ſimiliter in habitu ſancto, non criminatrices ſeu calumniatrices.*] Notandum quod in Græco textu dicitur, in habitu qui ſanctas deceat; ex quo quiſpiam poſſet credere Paulum loqui de vxoribus preſbyterorum, vel de anibus, quæ ſe dedicauerant Deo, viduis inquam. Sed quoniam ſubdit de iunioribus, fortaſſe melius accipietur, hîc omnes anus monitas eſſe. *Sobriè, iuſtè, & piè viuamus in hoc ſeculo.*] Sobrietas compoſitionem ſui ipſius indicat, iuſtitia proximum reſpicit, pietas Deum. *Nemo te contemnat.*] Id eſt, contemptibilem iudicet ex tua vita, & moribus.

F

CAPVT 3.

DISCANT *fideles bonis operibus præeſſe.*] In Græco, anteſtate, id eſt, primos & præcipuos eſſe, quos alij ſequantur, non vt ipſi ſequantur alios. *Hæreticum hominem, poſt primam, & ſecundam correptionem deuita, ſciens quod ſubuerſus eſt, & delinquit cùm ſit proprio iudicio condemnatus.*] Hæreticus admonitus ſæpè, & non reſipiens, eſt proprio iudicio condemnatus: quia ipſe ſe poteſt iudicare pertinacem, quod conſtituit hominem hæreticum.

EPIST.

EPISTOLA AD HEBRÆOS.

HANC Epiſtolã ab Italia ſcripſit Apoſtolus ad eos
qui crediderant, Hebræos. qui, quoniam pendebãt
B à lege, & obſeruantiis legis erant addicti, quaſi fi-
des in Chriſtum non iuſtificaret homines creden-
tes, ſed vmbra veteris legis: idcircò primum ſtatuit
dignitatem Chriſti, tum pertinentem ad diuinam
naturam, tum etiam pertinentem ad naturam hu-
manam quam aſſumpſit: ac primò præfert eum
angelis, deinde Moyſi, poſtremò ſacerdotibus Le-
uiticis. demum deſinit in fidem quàm definit, & fi-
dei vim, declarans ſanctos omnes merè iuſtificatos fuiſſe, ex fide & per fidẽ.
Hæc ſumma. *Multifariam multíſque modis olim loquens Deus patribus in pro-
phetis, nouiſſimè diebus iſtis locutus eſt nobis in filio.*] Quidam dubitarunt an hæc
C Pauli ſit Epiſtola, nixi nonnullis argumentis, inter quæ eſt hoc, quod in ex-
ordio nulla eius nominis facta ſit mentio, quemadmodum mos eius eſt in
omnibus aliis ſuis Epiſtolis. Nos ſequemur auctoritatem Eccleſiæ, quæ hãc
Epiſtolam recognoſcit, & legit vt Pauli Epiſtolam. quòd nomen eius non ſit
poſitum in exordio, præter alias cauſas, puto hanc veram. Erat gẽtium Apo-
ſtolus Paulus, non circũciſionis, vt in Epiſtola ad Galatas patet: idcircò ſcri-
bens gentibus, ſuæ auctoritatis nõ obliuiſcitur, & nominis ſui meminit; ſcri-
bens autem Hebræis, quorum non erat Apoſtolus, humilitatem ſecutus eſt.
Dicit Deum locutum in prophetis, potius quàm per prophetas, & in filio
potius quam per filium, cùm tamen vtraque locutio ſit commoda; vt oſten-
deret Deum ita locutum fuiſſe per prophetas, vt tamen in eis eſſet: quam-
D obrem putandum eſt potius fuiſſe verba eorum verba Dei, quàm prophe-
tarum; nam ſic rex loquitur per oratorem ſuum, vt ſit in ipſo. *Quem conſti-
tuit hæredem vniuerſorum, per quẽ fecit & ſecula.*] Nota Paulum velle adſtrue-
re Chriſtum fuiſſe & Deum, & hominem verum: ideò vtrũque dicit. Nam
conſtitui hæredem, pertinet ad hominem; ſed per eum facta eſſe ſecula, per-
tinet ad Dei verbum. *Cui enim angelorũ dixit, filius meus es tu, &c.*] Auctori-
tates quas adducit ex ſcriptura ſacra, quibus oſtẽdit Chriſtũ omnibus angelis
prę latũ fuiſſe, ſumptę ſunt ex diuerſis ſcripturę locis, quibus adſtruit Chriſtũ
vt Dei verbũ, per quẽ facta ſunt omnia, ita angelis antecellere, ſicuti creator
creaturę. Chriſtus etiã ſecundum humanã naturã, propter plenitudinẽ gratię
omnibus angelis prælatus eſt, & ab eo omnes accipiunt: licet in naturalibus

puris ſit inferior. Prima auctoritas eſt ex pſalmo, & poteſt ad literam accipi de Chriſto. Alia eſt ex libro regũ; ad literam loquitur de Dauid, qui Chriſti figuram gerebat. Alia eſt ex pſalmo, 96. in quo deſcribitur ſecundus aduentus Chriſti, in quo veniet tanquam iudex, & tanquam regnans, vt patet ex lectione pſalmi. Alia de Angelis in pſalmo. Benedic anima mea Domino. Alia ex pſalmo 44. qui eſt Epithalamium Chriſti & Eccleſiæ, ſeu humanæ naturæ in beatæ virginis conceptione. Poſtrema ex pſalmo 101. quæ præ ſe fert nonnullam difficultatem. Nam non videtur poſſe commodè applicari ad filium, & verbũ Dei, ſeu ad Chriſtum; nam totus ille pſalmus dirigitur ad Deũ. Nihilominus ſi quis interius ſpeculetur, cùm præmiſerit; Scribantur hæc in generatione altera, & populus qui creabitur laudabit Dominũ; videtur loqui ad literã de populo Chriſtiano, & de die iudicij: quamobrem poſſunt ea verba commodè attribui Chriſto. Poſtrema ex pſalmo, 109. aperti ſſima, de qua in Euangelio fit mentio à Chriſto. E F

CAPVT 2.

IN hoc capite proſequitur id quod cœperat, vt ſcilicet Chriſtum Angelis præſtantiorem oſtendat, cùm ei Deus ſubiecerit omnia; quod tamen nõdum apparet, in die Iudicij verò omnibus apparebit. ac oſtendit ſumma ratione verbum Dei; hominem paſſibilem factum eſſe, vt homines ſanctificaret, & pro eis ſatisfaceret; non autem apprehendit naturam angelicam, in vnitate perſonæ. Hæc ſumma. *Sic enim qui per angelos factus eſt ſermo.*] G
Hinc colligitur datam fuiſſe legem Moyſi à Deo, miniſterio tamen Angelorum. *Quæ cum cœpiſſet enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata eſt, conteſtante Deo. &c.*] Ex hoc loco quidam ſuſpicantur hanc Epiſtolam non fuiſſe Pauli, ſed poſterioris cuiuſdam. Ego verò putauerim Paulum, pro humilitate animi, ſe cum aliis miſcuiſſe, ac ſi eſſet vnus ex Hebræis ad quos ſcribit. Vitat enim quantum poteſt videri arrogans. *Teſtatus eſt in quodum loco dicens; quid eſt homo? quia innotuiſti ei &c.* [vſque ad eum locum] *nondum videmus ei omnia ſubiecta.*] In pſalmo octauo ea quæ de homine Dauid dicit, meritò Paulus tranſtulit ad Chriſtum, per quem humanum genus poteſtatem perditã non tantùm recuperauit, ſed ampliori potitus eſt: & in quo humana natura, longè maiori gratia, & potioribus donis donata ſit quàm H
Angeli; adeò vt de eius plenitudine etiam Angeli accipiant. Subdit; nunc autem nõ videmus omnia ei ſubiecta. Hæc poteſtas ſuper omnia data eſt Chriſto, ſtatim ab exordio ſuæ conceptionis, tum ratione diuinę perſonæ, ad quã aſſumpta eſt humana natura, tùm ratione ſuperabundantis gratiæ. Apparuit autem Apoſtolis, & aliis qui viderunt Chriſtum poſt reſurrectionem, cùm dixit, data mihi eſt poteſtas in cœlo & in terra. Dicitur enim in ſcriptura ſæpius, tunc res dari, cùm apparet eius datio: apparebit autem omnibus in die iudicij. *Vt gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem.*] Carnem paſſibilem & mortalem verbum Dei aſſumpſit, vt pro omnibus nobis pœnas ſubiret & ſatisfaceret: & ideo hac in parte tunc minoratus eſt ab Angelis; & viciſſim

deinde

A deinde per reſurrectionem, gloria & honore coronatus? *Decebat enim eum per quem omnia, & propter quem omnia, auctorem ſalutis eorum per paßionem conſummare. qui enim ſanctificat & qui ſanctificantur ex vno omnes.*] Probat Apoſtolus iure merito verbum Dei, carnem & naturam humanam, paſſibilem, & mortalē aſſumpſiſſe. Nam mediator futurus erat Chriſtus, Dei & hominum: iccircò vtriuſque naturæ particeps eſſe debuit, iuxta illud, Mediator vnius non eſt, Deus autem vnus eſt. Deinde oportebat eum pati & ſatisfacere, qui peccauerat. Peccauerat autem homo, ideò hîc dicit, quod decebat Deum adducere auctorem ſalutis noſtræ ad cōſummationem, id eſt, ad perfectionem reſurrectionis, per paſſionem mortis. Nam qui ſanctificat & qui
B ſanctificatur ex vno omnes, id eſt, ex eadem natura, & ex eadem origine, id eſt, ab Adam deſcendente, quamuis non ſecundū ſeminalem rationem: quæ ſequuntur, hinc pendent omnia. *Vt per mortem, deſtrueret eum qui habebat mortis imperium, id eſt diabolum; & liberaret eos, qui timore mortis, per totam vitam obnoxij erant ſeruituti.*] Per mortem, quæ Chriſto indebitè fuit à Diabolo illata, eo quod nullum haberet peccatum, & qua ſatisfecit pro peccatis omnium, liberati ſumus nos peccatores à poteſtate & ſeruitute Diaboli; àdeò vt ſecundum animam viuamus, & expectemus per Chriſtum immortalitatem corporis, adeò vt amplius non ſimus ſub diabolo, qui per mortē animæ nobis illatam, conduxerat etiam nos ad neceſſitatem mortis corporis. Item cùm omnes ferè cupiditates, referantur ad cupiditatem huius vitæ
C mortalis quam degimus; & omnes timores ad formidinem mortis, cui ſeruiebamus, aliam vitam & reſurrectionem corporis deſperantes, Chriſtus ab hoc timore, cui eramus obnoxij, nos liberauit, per promiſſionem melioris vitæ: cuius arram iam dedit per ſpiritum ſuum, & per certam promiſſionem futuræ reſurrectionis corporis. *Vnde debuit per omnia fratribus aßimilari, vt fieret miſericors, & fidelis pontifex ad Deum: in eo enim, in quo paſſus eſt ipſe, & tentatus, potens eſt & eis, qui tentātur, auxiliari.*] Cōcludit id quod ſuprà dixerat cur ſcilicet oportuit filium Dei carnem aſſumere: Nam oportebat inuenire hoſtiam, & Pontificem, per quos humano generi Deus reconciliaretur; quorum vtrūque oportebat hominem eſſe, & Deo gratiſſimum; idcircò, inquit debuiſſe Chriſtum aſſimilari fratribus, id eſt hominibus per omnia, id eſt,
D quæ ſunt naturæ humanæ præter peccatum; vt eſſe poſſet pontifex miſericors, non ſolùm quia Deus, ſed etiam quia homo, qui naturalem cognationem habet cum aliis hominibus, & eſſet etiam fidelis tàm Deo, quàm hominibus cognatis ſecundum naturam, & vt propitiaret delicta populi; non tantùm vt Pontifex, ſed vt hoſtia ſubdit rationem. Nam in quo eſt paſſus & tentatus, potens eſt & eis qui tentantur ſubuenire. Hoc etenim iuſtitię eſt, vt is qui tanquam hoſtia pro omnibus paſſus eſt & tentatus, non pro delictis propriis, poſſit auxiliari illis qui tentantur & patiuntur, vtpote qui pro illis iam ſoluerit pretium, & iuſtitiæ ſatisfecerit.

CAPVT 3. E

CVM mentionem feciſſet de Pontificatu Chriſti; accedit in hoc capite vt Chriſtnm conferat Moyſi, & præferat. Nam in domo Dei, quæ nos ſumus, Moyſes verſatus eſt tanquam famulus, Chriſtus verò tanquam Dominus, qui eam fabricatus eſt; quod maximè propriè competit Chriſto, prout eſt Deus, quamuis vt homini etiam idem poſſet aliquo modo, præ Moyſe, ei attribui, ſed Deum tantùm tangit Apoſtolus in textu. Poſtmodum declarat quod nos oporteat initium hoc ſubſtantię, quam habemus in Chriſto retinere vſque ad finem, ne incidamus in infidelitatem Iudæorum, & demus pœnas pares eis propter incredulitatem. Hæc ſumma. *Et Moyſes fidelis erat tanquam famulus.*] Nota quod ſupra dixerat, ideo Chriſtum præferendum Moyſi, quoniam is qui domum fabricatur, potior eſt, quàm domus ipſa: ex quo infertur, quod Moyſes ſit pars huius domus, quam Deus ædificauit per ſpiritum ſuum in Chriſto. Nunc dicit in hac domo Moyſem fuiſſe tanquam famulum; Chriſtum verò, tanquam filium in domo ſua: famuli partes ſunt domus, miniſtrant tamen aliis, vt ex primo Politicæ patet. Vnde non repugnat, eſſe partem domus, & famulum. *Vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.*] Peccatum non eſt niſi cum quapiam ignorantia, vnde fallit nos. Eſt etiam cum cordis obduratione, contra Dei inſpirationem interiorem. F

CAPVT 4. G

PROSEQVITVR id quod cœperat, raramq; figuram Ioſue temporibus in populo Hebræo expreſſam, eorum quę ſub Chriſto facta ſunt explicat. Inquit ergo, figuram noſtrorum temporum in factis ſub Ioſue contemplemur, & caueamus ne nobis per incredulitatẽ accidat, quod & illis accidit; ne ſcilicet ſicuti illi nõ potuerũt ingredi in terrã, quam De' eis promiſerat, propter incredulitatẽ & impatientiã; ita & nos quibus promiſſa vera in Deo requies, de qua mẽtio fit; quod Deus in ea requieuit die ſeptima, propter incredulitatẽ; & fallaciã peccati obdurato corde, nequeamus introire in requiem Dei. Hortatur denique vt cùm fiducia adeamus ad thronum gratiæ, talem Pontificem habẽtes. &c. *Et quidem operibus ab inſtitutione mundi profectis. dixit enim in quodam loco de die ſeptima ſic; & requieuit Deus die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis, & in illo rurſum. ſi introibunt in requiem meam.*] Paulus ex ſcripturæ locis conuenientibus inuicem oſtendit, quod requies promiſſa fidelibus Chriſti, eſt requies in Deo, æterna ſcilicet felicitas & beatitudo, cuius figura fuit requies in terra promiſſionis ſub Ioſue. Nam in pſalmo dicitur in perſona Dei, Si introibunt in requiem meam, & in geneſi dicitur, quod die ſeptima requieuit Deus ab operibus ſuis. Ecce requies quam in pſalmo meminit Dauid, cùm tamen loquatur de exacerbatione & obduratione Iudaici populi ſub Ioſue & Moyſe. *Quoniã igitur ſupereſt introire quoſdam, & illi quibus promiſſum eſt non introierunt; iterum terminat diem quendam hodie in Dauid dicendo* H

A *cendo.&c.*] Omnibus Iudæis ſub Moyſe & Ioſue,promiſſa fuerat requies,in
terra promiſſionis, multi tamen eorum nō introierunt propter incredulita-
tem :Iccircò cùm illa, fuerint figuræ eorum, quæ nunc aguntur,Dauid in
pſalmo,poſt tantū tēporis ab Moyſe & Ioſue,terminat quendā diem, dicēs;
Hodie,qui referri debet ad præſens tempus prædicationis Euangelij, cui &
illa requies,& eorum incredulitas,ac fides quorundam accōmodari debent.
*Nam ſi eis Ieſus requiem præſtitiſſet,nunquam de alio loqueretur poſthac, die. Itaque
relinquitur Sabbatiſmus populo Dei.*] Subtiliter,& diuine,Paulus argumenta-
tur,inquiēs;ſi Dei promiſſio de quiete, referreretur tantùm ad eam quietem
corpoteam,quam habituri eſſent in terra Cananeorum,nunquam Dauid de
B alia requie poſt tantum temporis locutus fuiſſet: ſed quoniam illa fuit vm-
bra & figura huius; iccircò Dauid de hac alia quiete mentionem facit, quæ
ſabbatiſmus verus relinquitur populo Dei. *Qui enim ingreſſus eſt in requiem
eius,requieuit ab operibus ſuis,quemadmodum Deus à ſuis. &c.*] Nonnulli dicunt
opera noſtra,intelligi labores & moleſtias,à quibus quieſcunt, qui quieſcūt
in requie Dei. Sed reor ego altiorem fuiſſe ſenſum Pauli, vt ſcilicet oſten-
dat id,quod Dionyſius dicit, altiorem ſcilicet eſſe noſtram fœlicitatem, &
cum Deo coniunctionem, & ab Deo abſorptionem noſtri, quàm quoduis
opus,ſeu operatio noſtra;vnde requies illa eſt in ceſſatione omnium noſtra-
rum operationum;quia eas tranſcendit & ſupergreditur. *Viuus eſt enim ſer-
mo Dei & efficax & penetrabilior.&c.*] Sermo Dei, eſt verbum Dei, quod fa-
C ctum eſt caro,nam in Græco idem vtrobique verbum, eadem dictio. Hæc
verò Apoſtolus ſubdit vt reor, vt ſcilicet oſtendat verbo Dei Chriſto Ieſu,
& ineſſe vim diuinā, qua poſſit & ſanctificare nos interius, & præſtare pro-
miſſa, ſimulque ſcientiam, qua ſimulationes & diſſimulationes omnes co-
gnoſcit,ideò ſyncerè nobis agendum eſſe & cum fiducia. *Tentatum autem
per omnia pro ſimilitudine,abſque peccato.*[Hortatur ad fiduciam,ex conditio-
ne Sacerdotis & Pontificis noſtri,qui cùm ſit filius Dei, omnipotens eſt; &
cùm ſit homo,tētatus & paſſus multa,quāuis abſq; peccato exiſtēs,ſed habēs
tantum ſimilitudinem carnis peccati; iccircò ex cognitione naturæ; & ex-
perimento tentationum, quæ validæ ſunt; ex merito, quia abſque peccato
tentatus & paſſus,noſtri miſerebitur,& gratiam præſtabit.

D

CAPVT. 5.

PRAETVLIT ſuperius Paulus Chriſtum Angelis,prętulit Moyſi,nūc vult præferre Sacerdotium Chriſti,Sacerdotio Aaron, eò quod Chriſtus conſtitutus ſit Sacerdos in æternū,ſecundum ordinem Melchiſedech,& per Dei iuſiurādum;de quibus inferius in hoc capite, veluti procemium facit ad ea, quæ dicturus eſt. Ac primò ſtatuit qualis ſit Sacerdos,& Pontifex,quod eius officium,& quod nullus ſeſe ingerere debet huic muneri, ſed tantùm vocatur;ſic Aaron,ſic etiam Chriſtus effecti ſunt Sacerdotes. Poſtmodum ſenſim deſcendit ad Chriſtum,& eius Sacerdotium, qui eſt ſecundū ordinem Mel-

A de parentheſim magnam facit pertinentem ad ea, quæ ſupra tetigerat, vt ſci-
licet, deterreat eos à cortice legis, & à ceremoniis Iudaicis, quibus annexi
erant. & tandem in fine capitis redit ad id, quod inſtituerat; vt ſcilicet, oſten-
dat ex interiori ſenſu legis, Sacerdotium Chriſti longè pręferendum eſſe Sa-
cerdotio Leuitico. Hæc ſumma. *Quapropter, intermittentes inchoationis Chriſti*
ſermonem, ad perfectiora feramur; non rurſum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab
operibus mortuis, & fidei in Deum, baptiſmatum doctrinæ, impoſitionis quoque ma-
nuum, ac reſurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.] Sermo inchoationis Chri-
ſti, ſunt elementa Chriſtianæ religionis, quæ doceri debent & ſolent cate-
chumeni; & Sacramenta, quibus inſerimur Chriſto. Primum horum eſt pœ-
B nitentia à peccatis, quæ hîc appellat mortua opera. Alterum poſt pœniten-
tiam eſt fides ad Deum per Chriſtum. Sequitur baptiſma, quod eſt Sacra-
mentum fidei. Sequitur doctrinæ. Hoc verbum ad omnia ſuperiora & infe-
riora referri poteſt, vt ſcilicet, dicamus, iacientes fundamentum pœnitentiæ
ab operibus mortuis, & fundamentũ [doctrinæ fidei ad Deum,] & baptiſma-
tum & impoſitionis manuum, & reſurrectionis mortuorũ, & iudicij ęterni.
Hæc enim omnia doceri ſolebãt catechumeni, & huiuſmodi doctrina per-
tinet ad lac. poteſt etiam exponi & accipi doctrina per ſe, id eſt, iacientes fun-
damentum. Nam catechumeni & docebantur, & ſimul præſtabant ipſi om-
nia hæc quæ memorat Apoſtolus. nam & pœnitebat eos veteris vitæ, & ba-
ptizabantur, & manus eis imponebatur, & per baptiſma reſurgebant à mor-
C tuis, & expectabãt iudicium æternum. Dixit autem, baptiſmatum; quia plu-
ra ſunt baptiſmatis genera, vt dicũt Theologi, & Damaſcenus meminit. Vel
fortaſſe hîc Hebræos perſtringit & carpit, quòd obſeruarent ceremonias Iu-
daicas, inter quas in Euangelio fit mentio baptiſmatum. *Impoßibile eſt enim*
eos qui ſemel ſunt illuminati &c. & prolapſi ſunt rurſum, reuocari ad pœnitentiam;
rurſum crucifigentes ſibimetipſis filium Dei, & oſtentui habentes.] Diximus ſuprà
omnia ſuperiora, quæ ſunt lactis, pertinere ad Catechumenos: nam & ea do-
cebantur, & re præſtabant, ideo docti, ad baptiſma accedebant, quod iterari
non poteſt: cum fiat in mortem Chriſti, qui ſemel mortuus eſt, & reſurrexit,
non moriturus. Ideo qui baptiſma iterant; irrident Chriſti mortem; & quan-
tùm in ſe eſt, profitentur eum non reſurrexiſſe immortalẽ. Sicuti ergo baptiſ-
D ma iterari non debet; ita quæ ante baptiſma ab iis percepta fuerant, non de-
bebant ex eorũ memoria decidere, vt eſſent iteranda, ſiue iterum inculcãda.
Non enim iniuſtus eſt Deus, vt obliuiſcatur operis veſtri, & dilectionis, quam oſten-
diſtis in nomine ipſius. &c.] Increpauit ſuprà Apoſtolus Hebræos, vt paruu-
los. Nũc verò delinit animos eorum, laudatque eos ab operibus eorum; qui-
bus retributionem à Deo ſperandam aſſerit: ſimulque ad perſeuerantiam in
huiuſmodi operibus Hebræos hortatur; oſtendens maximam voluiſſe Deũ
ſuæ promiſſioni adhibere firmitatem; cùm & promiſerit, & iurauerit per ſe-
metipſum, vt ſpem noſtram firmam ſtatueret; quæ eſt velut anchora, quæ
penetrat vſque ad interiora velaminis; id eſt, ad bona æterna & ſpiritualia,
quæ latent vltra temporalia & ſenſibilia; quibus coniungimur & nitimur

per ſpem, donec peregrinamur à Domino. *Vbi præcurſor pro nobis introiuit Ieſus, ſecundum ordinem Melchiſedech pontifex factus in æternum.*] Aptè reuertitur eò vnde digreſſus erat; ad Sacerdotium, ſcilicet, Chriſti ſecundum ordinem Melchiſedech. Dicit autem quòd Ieſus introiuit præcurſor pro nobis; quia eius introitus aditum nobis reſerauit ad ea interna & ſpiritualia bona. E

CAPVT 7.

IN hoc capite rem aggreditur, de qua ſe dicturum propoſuerat, diſtulerat tamen. dicitque primùm, quæ ex ſcriptura colligi poſſunt de hoc Melchiſedech; ſecundum cuius ordinem eſt inſtitutum, & prædictum in pſalmo, ſacerdotium Chriſti. Huius nomen interpretatur per ea quæ conueniunt Chriſto. De patre, & matre, & genealogia huius nulla fit mẽtio in ſcriptura. Sic dictum eſt de Chriſto; Generationem eius quis enarrabit? Cõparat deinde ex hiſtoria Geneſis, hunc Melchiſedech Abraam, longeque illi eum præfert: vnde & Leui præferri oſtenditur, & tranſlationem Sacerdotij debere fieri; quare etiam legis: & hoc propter imperfectionem prioris, quæ non poterat viuificare. Multa poſtremò addit de excellẽtia Sacerdotij Chriſti; & quãtum vtilitatis nobis attulerit, & adferat eius Sacerdotium. Hæc ſatis. *Sine patre, ſine matre, ſine genealogia, neque initium dierum habens neque finem.* Non vult Paulus ex his, vt nonnulli crediderunt, Melchiſedech non habuiſſe patrem & matrem; ſed quòd in ſcriptura, nulla fiat mentio de patre, aut de matre Melchiſedech, neque de eius ortu aut obitu; vt ſcilicet in eo poſſit conſtitui conueniens figura filij Dei, & eius Sacerdotij. *Et amplius adhuc manifeſtum eſt: ſi ſecundum ordinem Melchiſedech exurgat alius Sacerdos, qui non ſecundum mandatum legis carnalis factus eſt, ſed ſecundum virtutem vitæ indiſſolubilis factus eſt. (conteſtatur enim quoniam tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech.) reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius & inutilitatem. Nihil enim ad perfectum adducit lex; introductio verò melioris ſpei, per quam appropinquamus ad Deum. &c.*] Suprà dixerat Apoſtolus, quòd, tranſlato Sacerdotio à tribu Leuitica ad tribum Iuda, neceſſe erat fieri legis tranſlationem: nunc verò quantò hoc Sacerdotium ſit illo præſtantius. nam illo cõſtituebant Sacerdotes mortales, & ad adipiſcẽda bona mortalia. Hoc enim vult Apoſtolus cùm ait, qui non ſecundum legem mandati carnalis factus eſt. Nam mandatum carnale, quod non viuificat, bonis ſenſibilibus, tãquam præmiis, allicit ad virtutem; & pœnis temporalibus deterret à vitio. Inſuper miniſtrabatur hoc Sacerdotium ab hominibus in carne mortalibus: at de Sacerdotio Chriſti cùm dicitur, quòd eſt Sacerdos in æternum; conſtitui ſignificatur Sacerdos ſecundum virtutem vitæ indiſſolubilis. infert Paulus ex his, quòd fit reprobatio prioris teſtamenti, tanquam infirmi: quia lex non poterat viuificare; & ideo inutilis. & fit introductio melioris ſpei, per quam proximamus ad Deũ; vt ſcilicet fruamur Deo, & diuina nobis debeatur hereditas; quamobrem & æterna. Vide quàm acutè Paulus ex æternitate Sacerdotis,

A Sacerdotis, arguit æternitatem bonorum nobis promiſſorum. His addit,
quòd hic ſit factus Sacerdos cum iureiurando;non item alij.alij plures, quia
mortales;hic vnus tantùm,quia immortalis. *Hoc enim fecit ſemel ſemetipſum
offerendo.*] Differt huius Sacerdotis oblatio, ab oblationibus Sacerdotum
Leuitici generis.quia illi ſæpè offerunt hoſtias pro peccatis,primùm ſuis,de-
inde populi:Hic verò pro ſuis peccatis non opus habet vt offerat;quippe qui
innocens eſt & immaculatus: pro peccatis verò populi ſemel obtulit ſemet-
ipſum;cuius oblationis virtus manet in æternum, quæ quotidiè per eandem
hoſtiam nobis applicatur.

CAPVT 8.

B NIHIL aliud agit in hoc capite, quàm quòd conatur oſtendere excellen-
tiam Sacerdotij Chriſti;& quòd in Sacerdotio Leuitico vmbra quędam
fuit eorum quæ ſunt præſtita per Sacerdotium Chriſti;quæ enumerat & de-
clarat. *Capitulum ſuper ea quæ dicuntur.*] Summa eorum quæ vult Paulus nos
docere de Sacerdotio Chriſti, hæc ſunt. *Talem habemus Pontificem, qui con-
ſedit in dextera ſedis magnitudinis in cælis, Sanctorum miniſter, & tabernaculi veri,
quòd fixit Deus & nō homo.Omnis enim Pontifex ad offerenda munera & hoſtias
conſtituitur.*] In ſuperiori capitulo dixerat, quòd Chriſtus cum iureiurando
eſt cōſtitutus à Deo Sacerdos in æternum; quod declarauit,ac duplicem ra-
tionē reddidit. Eſt enim Sacerdos in æternum, quia eius Sacerdotij effectus
eſt acquiſitio,& hæreditas bonorum æternorum,non temporalium. Eſt etiā
C Sacerdos in æternum, quia ſemper ſaluare poteſt accedentes ad Deum per
ipſum; vnde dictus eſt etiam eſſe poſitus ad interpellandum pro nobis, &
quod interpellat pro nobis. Cyrillus ſuper Leuiticum dicit, duo eſſe ſacrifi-
cia Chriſti figurata in ſacrificiis veteris legis;vnum in terris,quaſi extra caſtra
cœleſtia;vbi immolatus eſt pro peccatis; cuius figura erat hoſtia,quæ offere-
batur pro peccato.aliud autē ſacrificium Chriſti eſt in cœlis, quod Cyrillus
applicat Angelis; nos autem cōmodè poſſumus adaptare nobis hominibus.
Nam ſicuti poſt immolationem hoſtiæ pro peccato,quæ comburebatur ex-
tra caſtra,Pontifex cū eius ſanguine introibat in Sancta Sanctorum, ibique
ſepties aſpergebat ſanguinem verſus arcam. Ita Chriſtus poſtquam in terris
extra caſtra Angelorum,ſeipſum obtulit,in proprio ſanguine introiuit in ta-
D bernaculum,non huius creationis,ſed in cœlum:vbi in ęternum manet offe-
rēs ſe Deo pro nobis:& hæc oblatio, proportionata oblationi Sacerdotis in
Sācta Sāctorū, ſemper manet: & ideo eſt Sacerdos in ęternū,& in perpetuū
ſaluare poteſt accedētes per ipſum ad Deum. *Quoniam ipſi nō permanſerunt in
teſtamēto meo,& ego neglexi eos,dicit Dominus,*] Exprimit cauſam cur ſtatuere
velit De' teſtamētū nouū.Cauſa,inquit,eſt,quoniā Iudęi,quib' data fuit lex
nō permanſerunt in teſtamēto dato eis à Deo;ac propterea fuerūt neglecti à
Deo;nā lex irā operatur.idcirco De',propter infirmitatē illi' & lāgorē mētis
noſtrę,voluit nobis dare teſtamētū nouū,in cordib' noſtris ſcriptū,quo viui-
ficaremur.Hic ſēſus. *Et nō docebit vnuſquiſq; proximū ſuū &c. quoniam omnes
ſciēt me à minore vſq; ad maiorē.*] Hoc nō impletur ī hac vita,ſed ī patria imple-

tur; vbi omnes per eſſentiam Deum vident immediatè. quamuis quantùm E
ad infuſionem Spiritus Sancti; & luminis fidei interius, omnes immediatè,
etiam nunc in hoc ſeculo doceantur à Deo.

CAPVT 9.

ANALOGIAM, vt prædiximus Paulus proponit; ac comparat ſacrificium expiationis Iſraëliticum ſacrificio Christi, quo ſe obtulit Deo pro nobis. Prius narrat ritum prioris ſacrificij: poſtmodum accommodat huic ea quæ Chriſtus geſſit in ſui immolatione, & ad Deum oblatione: ſimulque oſtendit, in quibus præſtat longè Chriſti ſacrificium, ſacrificio Leuitico: hæc ſumma. *Habuit quidem & prius iuſtificationes culturæ & ſanctum ſeculare.*] Iuſtificationes culturæ intelligit Paulus, veteris teſtamenti ceremonias; quibus illi iuſtificabantur, non ſecundùm cor & mentem; ſed vt eſſent idonei ad diuinum illum cultum exteriorem; ſicuti apud nos dicerentur abſolutiones ab irregularitate, iuſtificationes; ſic abſolutiones ab excommunicatione. Sanctum ſeculare, ſeu mundanum, appellat eam ſanctitatem, quæ non eſt mentis & animæ; Sed ſanctitas eſt mundana & in hoc ſeculo, qua illi, qui in ea ſunt, habentur in congregatione Sanctorum; qui, ſcilicet, ab ea non expelluntur propter aliquam labem, quam exterius contraxerint, vt immundi &c.] *Aureum habens Thuribulum. &c.*] F
Magnus hîc ſcrupulus; nam altare thymiamatis non erat intra velum in ſecundo tabernaculo, ſed in primo contra velum. vnde multi exponunt; vas quoddam fuiſſe hoc Thuribulum, in quo incenſum ab altari thymiamatis ferebatur in ſancta ſanctorum. *Hoc ſignificante ſpiritu ſancto, nondum propalatam eſſe ſanctorum viam adhuc priore tabernaculo habente ſtatum. quæ parabola eſt inſtantis temporis, iuxta quod munera & hoſtiæ offeruntur.*] Eſſe parabolam inſtantis temporis, non eſt ſic accipiendum, quaſi velit intelligere tempus noui teſtamenti poſt Chriſtum; ſed inſtans tempus intelligit, tempus Iudaïcorum ſacrificiorum: quare inquit, iuxta quod offeruntur munera & hoſtiæ; ac ſi diceret, voluit Spiritus Sanctus per tabernaculum prius, & per velamen, poſt quod erat tabernaculum ſecundum, infra quod ingrediebatur Sacerdos; oſtendere nondum fuiſſe propalatam Sanctorum viam Moſaïcæ legis tempore. *Per tabernaculum non manufactum, id eſt, non huius creationis.*] Tabernaculum intra quod ingreſſus eſt Chriſtus (per quem Pontificem futura bona, æterna inquam, nobis præſtantur) quod non eſt huius creationis, duplex eſt: corpus ſcilicet ſuum, quod non moreretur, neque ſecundum ſeminalem cauſam eſt formatum, vt aliorum hominum corpus; ſed per virtutem Spiritus ſancti. aliud etiam tabernaculum ingreſſus eſt Chriſtus, id eſt cœlum; quod non eſt manufactum, neque per homines, vt prius Iudaicum; ſed à deo creatum. *Inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis.*] Ecce quem emundationem præſtabant veteris legis ceremoniæ, & quomodo iuſtificabant, exterius, ſcilicet; vt emundati eſſent idonei

(G and H margin letters: G beside "Magnus hîc ſcrupulus" line; H beside "ingrediebatur Sacerdos" line.)

A idonei ad cultum illum exteriorem. vnde Apoſtolus alibi appellat eas iuſtitias carnis, & hic ad emundationem carnis inquit. *Et ideo noui teſtamenti mediator eſt, vt morte intercedente in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant ſub priori teſtamento &c.*] Eſt hic notandum quòd Paulus vtitur nomine teſtamenti, quod aliqui accipi volunt pro fœdere, ſicuti in pleriſque ſcripturæ locis. Attamen cum agatur de hæreditate, cuius nos hæredes ſumus, non incongruè Paulus accipit teſtamentum hic magis propriè, & ei accommodat ea, quæ in teſtamentis, propriè dictis ſolent obſeruari; vt, ſcilicet, confirmentur per mortem teſtatoris, vt infra pluribus dicit. Verùm mors Chriſti non tantùm nobis teſtamentum hoc hæreditatis confirmauit, verùm
B etiam idoneos nos fecit capeſcendæ illius hæreditatis, propter redemptionem præuaricationum; quibus obuoluti, non poteramus hæreditatem adire. Hoc primum hic tangit, aliud poſterius de confirmatione promiſſionis & hæreditatis. *Et quemadmodum hominibus ſtatutum eſt ſemel mori; poſt autem iudicium. Sic & Chriſtus ſemel oblatus eſt ad multorum exhaurienda peccata: Secundò ſine peccato apparebit omnibus expectantibus ſe in ſalutem.*] Ea quæ poſt mortem accidunt, omnia firma ſunt, nihil mutabile. Sic in hominibus omnibus accidit; ſemel moriuntur; poſt mortem ſtatim ſequitur iudicium; ſtatus, in quo ſemper futuri ſunt. Sic & Chriſtus, qui per ſuam mortem nos redemit, & reliquit hæredes ęternæ hæreditatis, ſemel mortuus eſt ad exhaurienda multorum peccata; pro quibus ſatisfecit, non tantùm ſufficien-
C ter ſed etiam efficienter; pro electis, ſcilicet, & compotibus hæreditatis. poſtmodum illis eiſdem apparebit ſine peccato; vel ſine hoſtia noua pro peccato; vel ſine carne mortali quæ habet ſimilitudinem carnis peccati: & apparebit in ſalutem eorum; cùm ſcilicet, tradet regnum Deo & patri.

CAPVT 10.

PROSEQVITVR primùm id quod cœperat; oſtendiique quantum iurę præcellat ſacrificium Chriſti, quo ſeſe Deo obtulit hoſtiam immaculatam in cruce; ſacrificiis quæ ſecundum legem offeruntur. Nam in his vmbra erat, non expreſſa imago futurorum bonorum. Icciircò non auferebantur
D peccata per ea ſacrificia, ſed fiebat peccatorum commemoratio quotannis; & erant figura & ſimulachra veri ſacrificij, quo ablata ſunt peccata mundi: quod, quia perfectiſſimum eſt, vnicum etiam eſt. vnus enim & idem Chriſtus eſt, qui & nunc offertur in ſanctiſſimo Altaris ſacrificio. Vna autē oblatione, id eſt, re oblata, omnes ſanctificamur in Chriſto. Accedit deinde Paulus ad monita & præcepta iuxta morem, quem perpetuum ſeruat. *Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum.*] Duobus modis locus hic intelligi poteſt; vel vt per imaginē rerum res ipſas intelligamus; ac ſi diceret, faciem rerum. Nam res eſt redemptio noſtra à peccatis; quæ præſtita eſt, per paſſionem Chriſti; & eius ſacrificium. Vmbra huius rei fuêre ſacrificia veteris legis quibus ſignificabatur & præfigurabatur vnum

illud ſacrificium. vel per imaginem rerum, intelligenda ea quæ proximè & E
propinquè res repræſentant; per vmbram verò illa quæ longius diſtant, & à longè repræſentant. Nam, ſicut dicit Sanctus Dionyſius de Eccleſiaſtica Hierarchia, noſtra Eccleſia eſt media inter Hierarchiam cœleſtem, & legem veterem: nam in hac noſtra, nonnulla ſunt figura cœleſtis Hieruſalem, quædam verò figurata à lege veteri; in qua etiam ſunt figuræ cœleſtis hierarchiæ, ſed remotæ. In paſſione Chriſti eſt Sacramẽtum, & imago noſtræ mortificationis, quoad veterem hominẽ, & noui hominis noua natiuitas. Huius vmbra quædam longinqua eſt in ſacrificiis veteris legis. *Non deſerentes collectionem noſtram ſicut conſuetudinis eſt quibuſdam.*] Maximum Chriſtiani viri officium eſt tenere vnitatem Eccleſiæ, ab vnitate non ſeparari ob vllas tentationes & moleſtias: Hoc admonet Paulus in hoc loco. *Voluntariè enim peccantibus vobis, poſt acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur vlterius pro peccatis hoſtia: terribilis autem quædam expectatio iudicij & ignis æterni.*] Idem repetit quod ſuprà dixerat, impoſſibile eſſe renouari per pœnitentiam. Nam ſicuti ſemel tantùm mortuus eſt Chriſtus; ita ſemel tantùm baptizamur, nec poſt baptiſma, ſi peccauerimus, poſſumus iterùm expiari per aliud baptiſma. non tamen propterea tollitur pœnitentia, & renouatio per pœnitentiam, non tamen noua natiuitas. F

CAPVT. II. G

SVPRA dixerat opus eſſe Chriſtianis, in perſeuerentia bonorum operum, patientia & fide; ſcilicet vt certiſſimè confiſi promiſſionibus diuinis, patienter ferant & tolerent, quicquid acciderit. In hoc capite proſequitur tractare de fide; priuſque eam definit. Deinde exemplis innumeris oſtendit fidem eſſe Deo maximè gratam, & per illam antiquos patres placuiſſe Deo, & cùm fidem viuam habuiſſent conſecutos fuiſſe mira præmia. *Eſt itaque fides ſubſtantia ſperandarum rerum, argumentum non apparentium.*] Fides eſt qua credimus & qua fidimus; ideo magnam habet cum ſpe affinitatem. Quinimò Damaſcenus in quarto, dicit, hoc in loco fidem accipi pro ſpe. quia ergo res ſperãdæ futuræ ſunt, idcircò ſubſtantiam & eſſe habent in cre- H
dente & fidente per fidem: ſic etiam cùm non appareant, neque ex ratione colligi poſſunt, eis tamen aſſentimur ex fide: & ideò fides veluti argumentum quoddam eſt, per quod aſſentimur non apparentibus. *In hac enim teſtimonium conſecuti ſunt ſenes.*] Senes, patres, maiores conſecuti ſunt teſtimonium placuiſſe Deo, & compotes factos promiſſionum, eò quod crediderint, & firmiter confiſi ſint diuinis promiſſis. *Fide intelligimus aptata eſſe ſecula verbo Dei; vt ex inuiſibilibus viſibilia fierent*]. Creationem mundi & aptationem, ſeu formationem materię corporeæ per verbum Dei, ex geneſi intelligimus per fidẽ. Et quãtum ad hoc, fides eſt argumentũ nõ apparentiũ; vt-

A vt ex inuiſibilibus viſibilia fierent, in verbo Dei inuiſibilia erãt ſecula; poſtmodũ viſibilia facta ſunt. *Fide vberiorẽ, hoſtiam Abel, quam Cain obtulit.*] De Abel & Cain ſacrificiis ſcriptũ eſt, quod Cain malè diuidebat; quia, vt inquit beatus Auguſtinus, ſacrificium interius cordis, Cain Deo non offerebat, obtulit autem Abel; quod cordis ſacrificium maximè nitebatur fide. Quod ſi quis dubitauerit, an hîc Apoſtolus loquatur de fide in Chriſtum, per quam iuſtificamur; an latius de fide, qua credimus Deo, quicquid dixerit, & eius promiſſis quibuſuis fidimus. Crediderim ego potius Apoſtolum loqui de fide latius ſumpta; vt ex hac adſtruat, per fidem in Chriſtum, in quo habemus promiſſionem remiſſionis peccatorum, & hæreditatis vitæ æternæ; accedendum eſſe nobis ad Deum, vt ſimus cõpotes promiſſionum.
B *Sine fide autem impoſſibile eſt placere Deo.*] Dixerat impoſſibile eſſe placere Deo ſine fide. Quod ſi ſimpliciter intelligatur, vt, ſcilicet, quiſpiam ſit ſimpliciter gratus Deo, vtique hoc eſſe non poteſt ſine fide mediatoris, vel explicita, vel implicita. Si verò quod ad aliquid conſequẽdum, placere Deo accipiatur, fides illa latius ſumpta hîc à Paulo ſumitur, cùm dicit, ſine fide impoſſibile eſt placere Deo. *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia eſt, & quod inquirentibus ſe remunerator ſit.*] Hoc quoque ad vtramque fidem aptari poteſt: Si ad eam qua Deo ſimpliciter placemus, referas; opus eſt vt exponas ſub illis verbis (& quod inquirentibus ſe remunerator ſit) implicitè contineri fidem in Chriſtum; vt ſit ſenſus, oportet credere Deum aliquo modo
C nobis, etiam ignotis, prouidere, vt qui illi fidunt, ſalutem cõſequantur: quòd ſi ad fidem latius ſumptam aptetur, ſenſus eſt, quòd oportet credere Deum veracem eſſe promiſſorem; & quod retribuat illis qui quærunt ipſum, & ipſi fidunt. *Per quam damnauit mũdum, & eius iuſtitiæ, quæ eſt per fidem, factus eſt hæres.*] Mos ſcripturæ, vt dicat, eum qui bona operatur, iudicare & cõdemnare eum qui operatur mala. Sic in Euangelio, regina Saba dicitur cõdemnatura Iſraëliticum populum. *Qui vocabatur Abraham.*] In Græco, vocatus Abraham, à Deo videlicet, à quo fuit ei mandatum; Exi de domo tua & de cognatione tua. *Expectauit enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & auctor eſt Deus.*] Ex his verbis Pauli facilè intelligere poſſumus, omnia ferè quæ hîc dicuntur de fide, quamuis de fide illa latius ſumpta ad literam
D exponãtur; intelligi tamen in ſenſu myſtico, qui ſub litera iacet, de fide iuſtificante, per quam compotes iuſtitiæ, futura bona expectamus. *Vnde & eum in parabolã accepit. &c.*] Locus hic duobus modis exponi poteſt: vel, vt Iſaac & immolatio illa dicatur fuiſſe parabola Chriſti; cuius diuinitas, cuius fuit parabola Iſaac, non eſt immolata; immolatus autem fuit ſecundum humanã naturã, cuius parabola fuit hircus. Vel quod hircus ille fuerit parabola Iſaac, quia pro eo fuit immolatus: vel potius è contra, quod Iſaac fuit parabola illius hirci; vnde euaſit ipſe, qui prius erat hoſtia, & hircus immolatus eſt. *Et adorauit faſtigiũ virgæ eius.* in Hebręo, fulcrũ lecti. *Maiores exiſtimãs diuitias Theſauro Aegyptiorum improperium Chriſti.*] Ecce ſub litera latet ſen-

ſus myſticus, qui ad Chriſtum pertinet, & ad bona futura, ad quæ ſperamus E
peruenire per Chriſtum.

CAPVT 12.

Hoc caput præclarum eſt, plenum dulcedine charitatis; magnamque habet vim in animo cuiuſque mouẽdo. Excitat nos, vt per fidem & patientiam (proponentes nobis exempla tot excellẽtiſſimorum hominum, de quibus meminerat ſupra; & præſertim Ieſum Chriſtum auctorẽ ſalutis noſtræ) curramus per bona opera ad propoſitum nobis præmium; certiſſimè fidentes Deo nos id conſecuturos eſſe. *Ideoque tantam habentes impoſitam nubem teſtium.*] Sicuti nubes nos ab æſtu ſolis defendit; ſic ab æſtu tentationum, F
ne à fide diuertamus, defendit nos, veluti nubes, exemplum tot præclariſſimorum hominum. *In diſciplina perſeuerate.*] Diſtinctè legendnm, in diſciſciplina; id eſt, exiſtentes in diſciplina & correctione Domini; perſeuerate in fide, ſcilicet, & bonis operibus, non deficientes, vt ſupra dixerat. *Ad aſperſionem ſanguinis melius clamantem quàm ſanguis Abel.*] Sanguis Abel apud Dominum clamabat vltionem aduerſus Cain. Sanguis autem Chtiſti clamat miſericordiam & veniam etiam erga illos, per quos effuſus eſt, Iudæos ſcilicet & gentiles. *Adhuc ſemel, & ego mouebo non ſolùm terram, ſed & cœlum. quod dicit, ſemel, ſignificat mobilium tranſlationem. &c.*] Figura locutionis ſcripturæ, vt, ſemel, ſignificet immutabilitatem quandam. Hoc Paulus exponit ſumptum à Propheta Aggęo: ſic in pſalmo, ſemel locutus eſt Deus; vt oſtendat immutabilitatem diuini eloquij. G

CAPVT 13.

Mementote *vinctorum tanquam ſimul vincti, & laborantium, tanquam ſimul in corpore morantes*] Sumus eiuſdem corporis membra: ideo ad vnumquemque pertinent ea quæ ſunt alterius. *Ieſus Chriſtus heri; & hodie, ipſe in ſecula.*] Cum Chriſtus, vtpote Deus, incommutabilis ſemper ſit idem; nec eius poteſtas & bonitas ſit imminuta; ſi imitati fuerimus priſcorum fidẽ poterimus etiam ſperare eundem exitum. *Habemus altare, de quo edere non habẽt poteſtatem, qui tabernaculo deſeruiunt. quorum enim animalium. &c.* [vſque H
ad id:] *Exeamus ergo ad eũ extra caſtra improperium eius portantes. &c.*] Poſſet quiſpiam ambigere, quomodo reddatur ratio ſuperius dicti, ex eo quod dicitur, quorum enim animalium &c. Ratio ſumitur ex figura: nam ſicuti hoſtia, qua fiebat expiatio à peccato, comburebatur extra caſtra, id eſt, extra cõgregationem Iudaici populi, in qua erat altare victimarum; ita Chriſtus paſſus eſt extra portam, id eſt, extra Iudaicam congregationem. nos ergo accedentes ad Chriſtum, qui paſſus eſt extra portam, eximus à congregatione Iudaici populi: & ita illi qui ſunt in ea congregatione, non pertinent ad nos; & ideò non habent poteſtatem accedendi ad noſtrum altare. Ex hoc loco colligi-

A colligitur contra Lutheranos, in miſſa non fieri tantùm mentionem cœnæ; ſed fieri oblationem & ſacrificium, cui conuenit altare, non autem conuenit cœnæ. *Non enim habemus manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus.*] Ceremoniæ Iudaïcæ pertinẽt ad hanc mundi ciuitatem; quia ſunt vmbra futurorum. Nos verò, qui futuram iuquirimus, debemus egredi extra caſtra. *Rogo autem vos fratres, vt ſufferatis verbum ſolatij.*] Idem dicit quod ſuprà, in diſciplina perſeuerate. quia poſt perſeuerantiam in certamine, venimus ad ſolatium. idem dicit hîc. Sufferre enim verbum ſolatij, eſt per patientiam boni operis ſufferre, quouſque adſit ſolatium. Laus Deo per Ieſum Chriſtum.

B

EX EPISTOLA IACOBI.

C SIC *loquimini & ſic facite, tanquam per legem perfectæ libertatis incipientes iudicari. Iudicium enim ſine miſericordia non facientibus miſericordiam. ſuperexaltat autẽ miſericordia iudicium.*] In hac Epiſtola duo potiſſimũ agit Iacobus; prius, ſcilicet, vt hortetur omnes ad miſericordiam erga paupères, & humiles. Alterum verò, vt compeſcat ambitionem quorundam, qui volebant fieri magiſtri, & contendebant inter ſe. de priori locus hic eſt. Nam cum dixiſſet eum qui contemnit pauperem, facere contra legem & charitatẽ, qua omnia peccata prohibentur; Addit aduertendum nobis eſſe, quòd

D conſtituti ſumus in ſumma libertate; vt ſcilicet ex operibus noſtris erga proximum, præſcribamus omne nobis iudicium faciendum. Nam qui non facit miſeticordiam erga proximum, iudicabitur ſine miſericordia, ex rigore iuſtitiæ tantùm: ſed qui facit miſericordiam, dilatat & amplificat erga ſe iudicium; quoniam non diſtrictè ex rigore iuſtitiæ, ſed miſericorditer iudicabitur. *An putatis, quod inaniter ſcriptura dicat; Ad inuidiam concupiſcit ſpiritus (ſeu ſpiritum) qui habitat in vobis? Maiorem autem dat gratiam. Propter quod dicit, Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Humiliamini ſub potenti manu Dei.*] Vult Apoſtolus hortari eos, ad quos ſcribit, ad pœnitentiam, & humilitatem, ſine qua nequit eſſe pœnitentia; & adducit ſcripturam idem innuentem. inquit ergo. An putatis, quod ſcriptura inaniter dicat? Deinde ſe-

quitur. Ad inuidiam concupiſcit ſpiritus,ſeu ſpiritum,qui eſt in vobis. Duobus modis legitur,ſpiritus,vel ſpiritum;& duobus modis exponitur. Primo, quod hic ſit textus ſeu ſententia ſcripturæ citata ex Eſaia. Deus noſter,Deus zelator eſt; & ideo quia zelat, non patitur quicquam aliud ſibi præferri aut conferri; vt maiorem det nobis gratiam, ſi non prouocauerimus eum ad æmulationem. Spiritus ergo Dei,qui habitat in nobis,cõcupiſcit ad inuidiam, id eſt,ad zelum. Maiorem tamen dat gratiam. Propter id etiam dicit ſcriptura,quod Deus ſuperbis reſiſtit,humilibus autem dat gratiam. Humiliamini ergo; quæ eſt vltima concluſio,quam intendit. Vel alio modo legitur & exponitur; putatis quòd ſcriptura dicat inaniter,& ad inuidiam? id eſt,vt vobis inuideat;quaſi dicat,Minime. Sed cõcupiſcit ſpiritum qui eſt in vobis;id eſt, concupiſcit gratiam ſpiritus,vt ſit in vobis; vt maiorem gratiam ſemper habeatis. Sequitur deinde,quod dicat ſcriptura,Deus ſuperbis reſiſtit; humilibus autem dat gratiam. Concluſio poſtrema. Humiliamini igitur ſub potenti manu Dei. *Qui iudicat fratrem,iudicat legem.*] Id eſt,facit contra legem,& quaſi eam damnat,quæ præcipit fratrem amari & non condemnari. *Exemplum accipite fratres, exitus mali laboris & patientiæ prophetas.*] Exitus mali, id eſt, euaſionis à malo, vt de Iob exemplum ponit. *Aurum & argentum veſtrum æruginauit,& ærugo eorum erit vobis in teſtimonium;& comedet animas veſtras,ſicut ignis.*] Ærugo erit in teſtimonium contra vos, auaritiæ & crudelitatis erga proximum, cuius non miſerti eſtis; cùm inde aurum & argentum collectum à vobis contraxerit æruginem.

GASPARIS

GASPARIS
CONTARENI S.R.E. CARDINALIS.

Catechiſmus.
Conciliorum ſumma.
Confutatio articulorum Lutheri.
De poteſtate Pontificis.
De iuſtificatione.
De libero arbitrio.
De prædeſtinatione.
Explanatio Pſalmi, Ad te leuaui oculos.

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ SIVE CHRISTIANA INSTRVCTIO.

B

INTERROGATIO PRIMA.

QVID eſt eſſe Chriſtianum?

Reſponſio.

Eſſe chriſtianum, eſt eſſe membrum Chriſti, ei incorporatum per fidem, & fidei Sacramenta.

Interrogatio Secunda.

Mēbra omnia Chriſti ſunt ne vnius tantū modi?

Reſponſio.

C Minime. Nam quædam in Chriſto viuunt, quædam vero non viuunt; licet quodammodo poſſint dici eſſe in Chriſto, & eſſe membra Chriſti.

Interrogatio Tertia.

Quæ ſunt membra quæ viuunt in Chriſto?

Reſponſio.

Chriſtiani illi, in quibus per fidem, & charitatem inhabitat ſpiritus ſanctus, ſpiritus Chriſti, per quē accepimus adoptionem filiorum, & in quo clamamus Abba, Pater: quę dona precioſa & excelſa promeruit nobis Chriſtus.

Interrogatio Quarta.

Quæ nam ſunt membra in Chriſto, mortua tamen?

D *Reſponſio.*

Chriſtiani illi qui per baptiſma, conſecrationem & characterem Chriſti acceperunt, ſed Spiritu Sancto carent, vel ob fictionem, cum qua acceſſerunt ad baptiſma, & in qua perſeuerant, nam Spiritus Sanctus diſciplinæ effugiet dolum; vel quia illum ob prauitatem amiſerunt.

Interrogatio Quinta.

Quid ſentiendum de Sacramentis Eccleſiæ ſecundum fidem orthodoxam, & catholicam?

Reſponſio.

Sacramēta eſſe ſenſibilia ſigna inuiſibilis gratiæ, quæ in eorum ſuſceptione infunditur per fidem paſſionis Chriſti, per quam nobis remittuntur pec-

cata, & datur Spiritus Sanctus, datúſque fouetur, & augetur iuxta dictum E
Apoſtoli ad Romanos cap.3. Quem Deus poſuit Propitiatorem per fidem in ſanguine eius. item ad Rom. cap.8. per quem accepiſtis Spiritum adoptionis filiorum Dei. item ad Gal. cap.3. vt pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem. item; vt in ipſo creſcamus. Hæc omnia expreſſe dicũtur à beato Thoma in ſua Summa.

Interrogatio Sexta.

Quot ſunt Sacramenta? viſibilia inquam ſigna?

Reſponſio.

Septem; quæ dicis in ſumma, quamuis non eadem penitus ratione dicantur omnia hæc Sacramenta. ſed hæc quæſtio non eſt nunc diſcutienda. F

Interrogatio Septima.

Quæ nam ſunt hæc ſeptem Sacramenta?

Reſponſio.

Baptiſma, Chriſma, Euchariſtia, Pœnitentiæ Sacramentum, Extrema vnctio, Ordo, & Matrimonium.

Interrogatio Octaua.

Quid ſentiendum de Baptiſmate, ſecundum fidem orthodoxam?

Reſponſio.

Baptiſma eſſe ablutionem corporis exteriorem, quæ perficitur aqua ſimplici, & verbo, inuocatione ſanctæ Trinitatis, iuxta formam traditã in Euangelio, Mat. cap.28. baptizantes eos, in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti. G
& Apoſtolus ad Epheſios cap.5. Mundans eam, id eſt, Eccleſiam lauacro aquæ in verbo. interior vero gratia, eſt conſecratio, ſeu character quo baptizatus inſeritur Chriſto, ac deinde Spiritus Sanctus, ſeu gratia, qua adoptamur in filios Dei, iuxta illud Apoſtoli ad Gal. cap.4. Miſit Deus ſpiritum filij ſui in corda veſtra clamantem, Abba. in adultis per fidem Chriſti, & eius virtutis. & conſecratio, & Spiritus eius recipitur, præcedente pœnitentia veteris vitæ, quòd ſi ficte accedant, intendant tamen baptizari, recipiunt vtique cõſecrationem, ſed non recipiunt Spiritum Sanctum. à pueris verò per fidem Eccleſiæ, à qua offeruntur, vtrunque recipitur.

Interrogatio Nona.

Quid ſentiendum de Chriſmate ſecundum fidem orthodoxam? H

Reſponſio.

Eſſe vnctionem exteriorem, quæ fit in fronte oleo mixto, balſamo. ſub præſcripta forma verborum, cum inuocatione ſanctæ Trinitatis. hoc Sacramentum colligitur ex nonnullis ſcripturæ locis aperte; licet non fiat mentio vnctionis, & olei. quoniam cœlitus in igne viſibili Spiritus Sanctus deſcendebat per impoſitionem manuum Apoſtolorum, quo deficiente ex diuina prouidentia, ne vileſcerent miracula, & fruſtra fierent, iam fide diffuſa, Eccleſia diuinitus inſtituta, & per traditionem Apoſtolorum, ſuffecit olei vnctionem. Hoc Sacramento omnes Eccleſiæ vtuntur. ſed Græci ſtatim poſt baptiſmum vngunt Chriſmate baptizatum. ideo Dionyſius de hac vnctione mentio-

A mentionem facit, cum tractat de baptiſmate. interior effectus huius Sacramenti eſt conſecratio primo, qua deputatur Chriſmate vnctus inter perfectos Chriſti profeſſores, qui non egent lacte, ſed ſolido cibo, & palam chriſtum profiteantur. datur itẽ deuote, & cum fide accedentibus ſpiritus robur.

Interrogatio Decima.

Quid ſentiendum de Euchariſtia?

Reſponſio.

Duplici ſigno hoc Sacramentum conſtare, pane triticeo, ſcilicet, & vino ex vuis confecto, quæ vtraque ſimul conficiunt vnum corporis nutrimentum. conſecratur autem vtraque ſpecies certa forma verborum, de qua non B eſt nunc dicendum. neque rite altera ſpecies ſine altera poſſet conſecrari. ſumitur autem, vt ſpirituale animæ nutrimẽtum, ſi cum fide perfecta, per charitatem ſumatur. quòd ſi indigne ſumatur, ſumitur ad iudicium, vt inquit Paulus ad Corint. 1. cap. 11.

Interrogatio Vndecima.

Poſt conſecrationem, eſt ne ſub ſenſibilibus illis ſignis, ſubſtantia panis, an verum corpus chriſti?

Reſponſio.

Poſt conſecrationem non eſt ſub ſenſibilibus illis ſignis ſubſtantia panis, ſeu vini, ſed verum corpus Chriſti, & eius ſanguis: quod perſpicuum eſt, & ſenſu totius Eccleſiæ, & doctorum omniũ. Item ex declaratione facta in C concilio Lateranenſi ſub Innocentio tertio. Sed iſta omittantur. Verba chriſti hoc aperte adſtruunt, qui cum dixit, Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis tradetur, & ſanguis qui pro vobis fundetur, oſtendit ſubſtantiam eam, quæ digito demonſtrari poteſt ratione accidentium ſenſibilium eſſe corpus, & ſanguinem chriſti, nõ autem panem, ſeu vinum. Ex Græcis & Latinis doctoribus antiquis idem clare percipitur.

Interrogatio Duodecima.

Signa ſenſibilia in Euchariſtiæ Sacramento, aliud ne ſignificant præter corpus, & ſanguinem chriſti, quæ continent vere?

Reſponſio.

Vtique: præter verum corpus, & ſanguinem chriſti, quæ continentur, D ſignificant etiam corpus chriſti myſticum: vnitatem ſanctæ Eccleſiæ. quod cum à quibuſdam doctoribus quandoque dicatur, ſumpſerunt nonnulli ſeditioſi occaſionem, vt dicerent, corpus chriſti myſticum tantum ſignificari hoc Sacramento non autem verum contineri.

Interrogatio Tertiadecima.

Poſt conſecrationem, in Euchariſtia, eſt ne chriſti diuinitas?

Reſponſio.

Vtique; Nam quis dubitare queat, cum ibi ſit corpus Chriſti vere, quin ſit eo modo, quo exiſtit, exiſtit autem in verbo Dei, vnica perſona exiſtente Deo, & homine. quare nemo niſi inſipiens diceret, ibi non eſſe diuinitatem & ſanguinem, cæteráque omnia, quæ in Chriſto ſunt. ex vi tamen conſecra-

tionis tantum corpus in pane eſt,& in vino ſanguis. E

Interrogatio Quartadecima.

Remanet ne corpus Chriſti,& ſanguis in Euchariſtia, donec ſpecies illæ remanent?

Reſponſio.

Quis ſanus mente poſſet de hoc ambigere?nam vis cõſecrationis ſemper durat,donec res cõſecrata durauerit. & ideo nihil conſecratum,denuo cõſecratur. vnde Baptiſma, ſanctum chriſma, & ordinis Sacramentum, quibus conſecratio confertur,nunquam iterantur,ſi ſciantur rite tradita eſſe.

Interrogatio Quintadecima.

Adorandus ne eſt Chriſtus in Euchariſtia exiſtens? F

Reſponſio.

Quis ambiget Regem terrenum vbicunque fuerit honorandum eſſe vt Regem decet?ita quis ambiget, vbicunque chriſtus Deus, & homo fuerit, ibi eſſe adorandum?

Interrogatio Sextadecima.

Quid ſentiendum de Miſſa,an ſit ſacrificium?

Reſponſio.

Miſſa vt omnes doctores Antiqui & Iuniores dicunt,eſt ſacrificium.

Interrogatio Septimadecima.

Quo nam modo Miſſa ſacrificiũ eſt? cum multa ſint ſacrificiorũ genera.

Reſponſio. G

Miſſa eſt ſacrificium laudis. eſt ſacrificium gratiarum actionis. eſt ſacrificium,quia eſt memoria vnici illius ſacrificij,quo Chriſtus ſe pro nobis obtulit patri,per Spiritum Sanctum. eſt etiam ſacrificium,quia eſt oblatio, qua offerimus Chriſtum, eiúſque paſſionem,vt inquit Auguſtinus in decimo de ciuitate Dei, & totam Eccleſiam per Chriſtum Deo omnipotẽti,vt ei inhæreamus per Chriſtum,tanquam ſupremo omnium bono.

Interrogatio Octauadecima.

Quem nam fructum percipiunt in Miſſa hi qui adſunt,& illi pro quibus fit oblatio?

Reſponſio.

Hic animaduertendum oblationem illam ſacerdotis, & opus illud, non H eſſe nouum ſacrificium propitiatorium, aliquid addens propitiationis, præter propitiationem factam nobis per Chriſtum.ſed pie credendum eſt,vt tota Eccleſia ſentit, quòd ex oblatione ſacerdotis, illi omnes, qui ſunt viua membra Chriſti, qui ei inhærent per fidem, & charitatem, aliquid virtutis ſpiritualis capiunt ex participatione, ſeu influxu,meriti paſſionis Chriſti: & illi præſertim, qui adſunt, & deuote interſunt,& illi pro quibus offertur, ſi fuerint viua membra Chriſti, qui omnes offerunt Chriſtum, & ſe per Chriſtum Deo,vt illi inhæreant per miniſterium,& in perſona ſacerdotis.

Interrogatio Decimanona.

Quid prodeſt Miſſa illis,qui non ſunt viua membra Chriſti?

Reſponſio.

A *Reſponſio.*

Ex vi oblationis expertes ſunt fructus omnis, vt dicit beatus Thomas, ſed credendum eſt iuuari ex orationibus in Miſſa dictis à ſacerdote in perſona Eccleſiæ, & ipſius etiam, ſi fuerit gratus Deo.

Interrogatio Vigeſima.

Quid prodeſt Miſſa defunctis?

Reſponſio.

Defunctis, qui ad felicem in Deo vitam deuenerunt, quoniam pertinent ad Eccleſiam, & ciuitatem Chriſti, & hoc ſacrificium eſt vniuerſalis Eccleſiæ, ac ideo eorum fit commemoratio, vt dicit Auguſtinus in vigeſimo libro
B de ciuitate Dei, nihil melius fit ex Miſſa: ſed laus, & honor tribuitur, & nos qui adhuc iactamur mundanis fluctibus, oramus in eorum conſortium admitti. ac interim communicantes cum eis votis noſtris, vt ſūmo bono inhæreamus, per fidem ambulamus ad ſpeciem. aliis vero, qui nondum ad eam felicitatem peruenerunt, attamen dum viuerent, meruerunt, vt eis prodeſſent ſacrificia Miſſarum, orationes & eleemoſynæ, proſunt, vt dicit Auguſtinus in libro de cura agenda pro mortuis. fruſtra namque fierent pro eis orationes in Miſſa ab vniuerſa Eccleſia tam Græca quam Latina, niſi profuturæ eis eſſent. pium quoque eſt credere, quoniam membra ſunt Chriſti viua, cum tota Eccleſia fieri participes ſatisfactionis, & ſacrificij Chriſti, illos præſertim quorum fit priuatim commemoratio.

C *Interrogatio Vigeſimaprima.*

Eſt ne in Miſſa neceſſaria communicatio corporis & ſanguinis Chriſti?

Reſponſio.

Vtique neceſſaria eſt communicatio per fidem, & charitatem, ſi quibus profutura eſt Miſſa, & ſacramentalis: ſed ſacerdoti tantum, qui gerit perſonam totius Eccleſiæ, & præſertim aſtantium. quòd ſi qui præſentiū communicarent, etiam ſacramentaliter, laudandi eſſent, dummodo non ſumerent indigne.

Interrogatio Vigeſimaſecunda.

Eſt ne laïcis cōmunicandum ſub vna tantū ſpecie, vel ſub vtraque ſpecie?

Reſponſio.

D Cum Sacramentum ſit propter rem, quam confert, non autem res propter Sacramentum, idcircò cum ſub vtraque ſpecie ſimul, & ſub altera ſeorſum, vtrauis fuerit ſpecie, totus Chriſtus cōtineatur, vt ſupra diximus, ac per huius Sacramenti ſumptionem quæramus cōiungi Chriſto, vt ſpirituali nutrimento, nihil refert, ſiue ſub vna, ſiue ſub vtraque ſumatur. ſed mos Eccleſiæ ſuæ ſeruandus eſt cuique. Græci ſumant à ſuis ſacerdotibus ſub vtraque ſpecie: Latini ſub vna tantum, donec aliter ſit ſtatutum. ob multa namque ſcandala vitanda, Eccleſia Latina, eum morem ſuſcepit. ſacerdos autem pro populo calicem ſumit.

Interrogatio Vigeſimatertia.

Quid ſentiendū de Sacramento pœnitentiæ ſecundum fidē orthodoxam?

Reſponſio. E

Sacramentum pœnitentiæ cuius forma, & perfectio eſt abſolutio ſacerdotis,ſecunda tabula eſt, qua membra Chriſti mortua reſurgunt ad ſpiritualem vitam,nam per baptiſma generantur, & inſeruntur Chriſto,per pœnitẽtiam reſurgunt,& reuiuiſcunt.

Interrogatio Vigeſimaquarta.

Vnde vim habet Sacramentum pœnitentiæ?

Reſponſio.

A fide paſſionis Chriſti,vt dicit beatus Thomas.Nã ſicut dicit Apoſtolus in pluribus locis,vt in Epiſtola ad Epheſ.c.1.remiſſio peccatorum,& recõciliatio cum Deo,nõ fit niſi per Chriſtum,& eius merita:cui coniungimur per F
fidem,vt accipiamus ſpiritum, per quem, vel noua creatura efficiamur, vt in baptiſmate,vel reſurgamus,& reuiuiſcamus,vt in Sacramento pœnitentiæ.

Interrogatio Vigeſimaquinta.

Quæ ſunt neceſſaria pœnitenti, ad aſſequẽdam abſolutionem ſacerdotis, ac per eam ex meritis Chriſti ſpiritualem vitam?

Reſponſio.

Vtique neceſſarium primùm eſt, vt eum veteris vitæ, vere pœniteat, ac deinde,vt mortalia peccata,quorum ſibi eſt conſcius, cõfiteatur,diſcuſſis diligenter ſuis actionibus.Nam Chriſtus conſtituit,in abſolutione ſacerdotem iudicem,non tantùm miniſtrum,vt in baptiſmate, cum & remittendi, & retinendi peccata ei authoritatem dederit, vt legitur in Euangelio Ioãnis cap. G
20. quod iudicio quodam faciat oportet. iudicare autem nemo poteſt quæ ignorat:à confitente,igitur neceſſe eſt,vt ea nouerit. requiritur etiam propoſitum imitandi Chriſtum,vt ſcilicet,ſuo modo ſatisfaciat. Quæ tamen ſatiſfactio nitatur Chriſti ſatisfactione. ſecus autem nihil eſſet. Chriſtianus enim Chriſtum imitari debet pro ſuo modo, vt ſimul patiatur pro peccatis quiſque ſuis, pro quibus etiam Chriſtus paſſus eſt, vt cum Chriſto perueniat ad reſurrectionem ex mortuis,& ad vitam æternam.

Interrogatio Vigeſimaſexta.

Cur in baptiſmo ſuſcipiendo non imponitur ſatisfactio? in abſolutione vero ſacerdotis requiritur?

Reſponſio. H

Quoniam ei, qui peccauit,& poſt peccatum idem remanet, aliqua ſatiſfactio debetur,vt Chriſtum imitetur,& aliqua iuſtitiæ ſpecies ſeruetur;quòd ſi is,qui peccauit,nõ remaneat,ſed moriatur,ac nouus homo generetur,ſatiſfactio locum nõ habet:ſed ſicuti ad nouam generationem, per quam fit mẽbrum Chriſti, ſufficit Chriſti meritum, ita ſufficit ſatisfactio Chriſti, nec ab eo vlla requiritur, vt aliquo modo ſpecies iuſtitiæ ſeruetur: non enim amplius eſt ſecundum imputationem homo, qui peccauit, ſed nouus homo. at in reuiuificatione membri Chriſti mortui,is remanet viuificatus,qui prius fuerat mortificatus. ideo diuerſo modo,meritum,& ſatisfactio Chriſti,huic, & illi applicatur. quem diuerſum modum oſtendunt diuerſa Sacramentorum

A torum genera. nam ſi eodem præciſe modo fieret applicatio chriſti paſſionis pœnitenti, & baptizato, eodem vtique Sacramento vti in vtroque deberemus. Sacramentum etenim eſt viſibile ſignum inuiſibilis applicationis, ſeu infuſionis gratiæ: ex diuerſitate ergo ſigni conuincitur diuerſus infuſionis, & applicationis modus. Hanc diuerſitatem ex diuerſitate Sacramenti compertam, & perſpicuam, nonnulli noſtris temporibus, non intelligentes, putauerunt eodem modo, hominem renaſci per pœnitentiam, ſicuti per baptiſma renaſcitur. ex quo auſi ſunt improbare ſenſum vniuerſalis Eccleſiæ in hoc articulo. Quos monitos velim, vt bene attendant quæ diximus. Nam ſicuti impium eſſet iterum baptiſma pœnitenti conferri, ita erroneum exiſti-
B mare debent, eundem eſſe in vtroque, baptizato, ſcilicet, & pœnitenti applicationis modum.

Interrogatio Vigeſimaſeptima.

An confeſſio laico facta, & abſolutio à laico præſtita, valeat, & vim habeat Sacramenti.

Reſponſio.

Quamuis in caſu neceſſitatis Deo ſit grata ea confeſſionis humilitas, nihilominus laicus non debet, neque poteſt abſoluere. orare tamen Deum poteſt, vt confitentem abſoluat. iſque ſi euaſerit, ad ſacerdotem, vt accedat neceſſe eſt, & ab eo abſolutionem impetret, prius peccata mortalia, quorum ſibi conſcius eſt, confeſſus.

C *Interrogatio Vigeſimaoctaua.*

An confeſſio facta ſacerdoti non proprio valeat, & is ſacerdos poſſit abſoluere confitentem?

Reſponſio.

In caſu neceſſitatis, quæ diuerſis modis contineri poteſt, valet: & cõfitens eſt abſolutus. ſecus non valet, neque abſolutus eſt; quoniam cum ſacerdos iudex ſit in Sacramento pœnitentiæ, neceſſe eſt quòd confitens ſit eius curæ ſubditus, vt in eum poſſit iuriſdictionem exercere. Canones idem præcipiunt, & conſuetudo vniuerſalis Eccleſiæ ſemper hoc admiſit.

Interrogatio Vigeſimanona.

An abſolutio facta à ſacerdote proprio, peccatore & indigno, valeat: ſi-
D militer adminiſtratio aliorum Sacramentorum?

Reſponſio.

Ea quæ ſunt tantũ ordinis facta à ſacerdote, quantũuis indigno, & peccatore, ſemper valent. nam virtus, & meritum Chriſti non inquinatur, & imminuitur à malis miniſtris. ea verò quæ ſunt iuriſdictionis, vel iuriſdictionẽ annexam requirunt, item valent, niſi habeat ſacerdos impedimentum canonicum, vt ſuſpenſionis, & huiuſmodi.

Interrogatio Trigeſima.

An aliqui defuncti in Chriſto, non ſtatim admittantur ad felicem vitam, ſed purgentur per ignem à maculis peccatorum, & à pœnæ reatu, quam ſunt meriti?

E

Reſponſio.

Ex ſuperius dictis, iam cōperta poteſt eſſe ſolutio huius quæſtionis. nam ſi in Miſſa fit oratio ab Eccleſia pro defunctis, ſi in pœnitente aliqua requiritur ſatisfactio, manifeſtū eſt aliquos poſt obitū detineri, vt per ignē ſalui fiāt.

Interrogatio Trigeſima prima.

An ſancti ſtatim euolent ad cœlos, vel omnes expectent reſurrectionem corporum, antequam admittantur ad æternam vitam?

Reſponſio.

Qui ex hac vita decedunt, ſoluti à vinculis peccati, & abluti in ſanguine Chriſti peccatorum maculas, nullíque reatui pœnæ obnoxij, confeſtim ad beatitudinem perueniunt animo, & ſpiritu, donec Sanctorum, & Electorum F numero completo, cum corporibus immortalibus integra facta natura, perfecta omnino beatitudine perfruantur. Hic eſt Eccleſiæ ſenſus in Euangelio Lucæ cap. 23. Dixit Chriſtus latroni, hodie mecum eris in paradiſo. item Paulus 2. Cor. cap. 5. nunc donec ſumus in corpore peregrinamur à domino, melius multo eſt peregrinari à corpore, & eſſe cum domino. item ad Philip. cap. 1. cupio diſſolui & eſſe cum Chriſto. item 2. Cor. c. 5. ſcimus enim quòd ſi terreſtris noſtra domus huius tabernaculi deſtruatur, ædificationē ex Deo habemus, æternam domum non manufactam in cœlis.

Interrogatio Trigeſima ſecunda.

Quid ſentiendum de extrema vnctione?

Reſponſio. G

Extrema vnctio ſignum viſibile eſt, cuius materia eſt oleū, in hunc vſum conſecratum, ſub præſcripta forma verborum, in orationis modum, ad tollendas peccati reliquias, ſeu etiam, ad abolenda peccata venialia, vt quidam Theologi dicunt. Iacobus in Epiſtola ſua c. 5. huius Sacramenti mentionem facit. valet etiam ad tollendas ægritudines corporis, ſi ita ad ſalutem ægroti expediens fuerit. vtriuſque commodi Iacobus meminit.

Interrogatio Trigeſima tertia.

Quid ſentiendum de Sacramento ordinis, cum ex dictis Petri Apoſtoli in Epiſtola 1. cap. 2. & Ioannis in Apocalypſi, c. 1. omnes chriſtiani videantur eſſe ſacerdotes?

Reſponſio. H

Omnes Chriſtiani per baptiſma conſecrationem, & characterem conſequūtur, qui eſt character ſacerdotij Chriſti, vnde efficiuntur participes illius ſacerdotij, vt ſcilicet, offerant ſpirituales hoſtias Deo per Ieſum Chriſtum. hoc ſacerdotium non pertinet ad Sacramētum ordinis de quo agimus. Nam ordo, de quo tractamus, eſt ſpiritualis poteſtas, & ſpirituale officium, ſeu ſignaculum, & conſecratio, qua traditur priuata alia quædam poteſtas ordinatis, & ſuper corpus Chriſti verum, & ſuper corpus myſticum, ſicuti ſacerdoti conſecrandi corporis Chriſti, & abſoluēdi ſubditum ſibi gregem à peccatis in Sacramento pœnitentiæ. Sed de ſacris ordinibus tā maioribus, quàm minoribus tractare, non eſt præſentis negotij.

Interro-

A *Interrogatio Trigeſimaquarta.*

Quid ſentit Eccleſia de Matrimonio?

Reſponſio.

Senſus Eccleſiæ de matrimonio,non tantùm legitimo, quod in infidelibus eſſe poteſt in naturæ officium: ſed de perfecto, quod eſt in chriſtianis hominibus,Matrimonium eſſe Sacramentum, quia eſt viſibile ſignum coniunctionis Chriſti & Eccleſiæ, vt dicit Apoſtolus in Epiſtola ad Epheſios cap.5. Nec obſtat id quod quidam ſcioli dicunt Apoſtolum, ſcilicet, dixiſſe eſſe magnum Sacramentum,dico autem in Chriſto,& Eccleſia.Nam Græce Apoſtolus ſcripſit myſterium, id eſt, arcanum, innuens ſub hoc viſibili matrimonio,tanquam ſub ſigno ſenſibili arcanum illud contineri.multa diſcutiuntur à Theologis circa hoc Sacramentum, quæ non pertinent ad præſens negotium.

B

Poſt Sacramenta, & fidem, quibus viuimus in Chriſto, tanquam membra vnius corporis, cuius caput eſt Chriſtus, reſtat, vt quædam diſcutiamus inſtituto modo, quæ pertinent ad corpus hoc myſticum, quo ad ipſius vitæ cultum,& gubernationem. Partes vnius Eccleſiæ, ſunt defuncti in Chriſto, & qui in hac vita peregrinantur ſiue grana,ſeu paleæ ſint. nam vt inquit Auguſtinus in libro de vnitate Eccleſiæ, omnes chriſtiani baptizati, ſunt in eiſdem Sacramentis Eccleſiæ,Chriſto per baptiſma conſecrati.

Interrogatio Trigeſimaquinta.

C Quid ſentiendum de ratione viuendi,& cultus Eccleſiæ,an ſcilicet,vnuſquiſque Chriſtianus ſit liber cæremoniis,& aliis humanis legibus, & ritibus, ſicuti Paulus videtur dicere,ad Gal. c.4. in libertate igitur,qua Chriſtus vos dotauit ſtate.

Reſponſio.

Chriſtus Chriſtianos omnes liberauit à cæremoniis, & iudicialibus præceptis legis Moſaïcæ; quia ſoluto ſtatu eius populi, abrogatæ etiam ſunt leges, quibus is populus continebatur, & quæ illi populo tantum datæ erant. itẽ cęremoniæ,quibus chriſtus vẽturus ſignificabatur,abolitę ſunt poſt chriſti reſurrectionem.Chriſtianis etiam data eſt libertas in huiuſmodi cæremoniis, ritibus, & legibus, quia nihil nobis præſcriptum fuit à Chriſto, præter

D Sacramenta. non tamen accipere debemus datam eſſe chriſtiano populo libertatem, vt nullo ordine,nullo titu,nulla cæremonia communi vtamur,ſed vt viuamus more cyclopũ, vt inquit Homerus,vt ſcilicet pro arbitrio, quiſque ſibi cæremonias conſtituat, rationem viuendi pro arbitrio ſequatur. Nam hæc vitæ ratio,potius pertinet ad Babylonem, quàm ad Eccleſiã chriſti, quæ eſt eius corpus diſtinctum, & cõpaginatum per membra in vnitate ſpiritus. Hæc ergo à chriſto nobis data libertas(præter libertatem à ſeruiture peccati) ita eſt accipienda, quod chriſtus nihil præſcripſit, neque quoad vitam ciuilem terrenam in iudicialibus præceptis, neque quoad vitam politicam chriſtianam, ſed reliquit hæc vt iuniora, & quæ pro ratione locorũ, & temporum, ſæpe mutari poſſint, & debeant, arbitrio Principum, & Epi-

ſcoporum.nam cum humana vita, ſine his duci non poſſit, neque ſerua- E
ri vnitas queat, niſi in communi ſeruetur, vtique ſeditioſi hominis, & parum ſani eſſet velle Chriſtianam Eccleſiam facere Babylonem, & cyclopum Eccleſiam. Principibus verò in legibus quas ſtatuunt parere debemus, dummodo non diſcrepent à lege diuina, & naturali. ſcriptum eſt, 1. Pe. c. 2. obedite Regibus, & Principibus. Epiſcopis in legibus, & ritibus pertinentibus ad Chriſtianam politiam. nam itidem ſcriptum eſt, ad Hebræos, c. 13. obedite Præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis, ipſi.n. vigilant pro animabus veſtris tanquam rationem redditturi. Seruandi ſunt ergo à viro Chriſtiano Ritus, cæremoniæ, & obſeruantiæ, à maioribus noſtris inſtitutę, & ab vniuerſali Eccleſia receptæ. Quarum quædam vt dicit Auguſtinus ad Ianuarium, F
ſunt receptæ ab vniuerſali Eccleſia, neque memoria ſupereſt earum inſtitutionis, quæ credendæ ſunt fuiſſe inſtitutæ ab Apoſtolis. Quædam vero priuatæ Epiſcopatus alicuius, quæ in eo ſunt ſeruandæ, & qui eas non ſeruat peccat contra iuſtitiam, ad quam pertinet obedientia præſtanda Præpoſitis noſtris; & contra charitatem, vtpote qui quantum in ſe eſt, ſcindit Eccleſiæ vnitatem: quemadmodū in vita ciuili, ciuis peccaret, ſi vellet immutare rationem viuendi, iam à ciuitate receptam, & inſtitutam. E contra ſi obedit, humiliter, & ex corde; Chriſtianè, & ex charitate operatur, & viuit, cuius vitæ merces, copioſa eſt in cœlis. Neque tamen proptetea dicimus hos cultus eſſe, quibus mereamur remiſſionem peccatorum, quæ ſolum eſt nobis per Chriſtum, in quo habemus redemptionem, & remiſſionem peccatotum, vt G
inquit Apoſtolus ad Epheſios. c. 1. & eſt clate expoſitum à beato Thoma.

Interrogatio Trigeſima ſexta.

Eccleſiæ vniuerſalis, eſt ne aliquod caput, à quo dirigatur in vita Chriſtiana?

Reſponſio.

Vtique, nam & caput eſt Chriſtus, à quo infunditur ſenſus, & motus, & vita ſpiritualis vnicuique Chriſtiano, qui viuit in Chriſto, & interius eam dirigit, & ſanctificat. item, inferiori ratione & modo, caput Eccleſiæ eſt Vicarius Chriſti, Petri ſucceſſor, Pontifex Romanus, qui non interius ei fundit vitam, ſed exterius eam regit, & gubernat. Nam impoſſibile eſt multitudinem in vnum conuenire, & contineri, niſi ab vno. Eccleſiam verò Chriſtia- H
nam maxime vnam oportet eſſe, vt pote, quæ non ciuitas vna, ſed vnum corpus dicta ſit in ſacris literis. idcirco ab vno capite contineri debet. ſunt huius rei expreſſa teſtimonia in Euangelio, & euidentiſſima eſt ſententia doctorū omnium Antiquorum, & Modernorum. Poſt Pontificem Romanum ſunt ciuitatum Epiſcopi, poſt hos alij curati Sacerdotes, de quibus non eſt inſtituti negocij ſigillatim agere.

Interrogatio Trigeſima ſeptima.

An in Eccleſia Chriſtiana, quæ ſui gubernatione gradibus quibuſdam diſtincta eſt, laicorum ſcilicet, & clericorum, & in cleris, ſacerdotali, epiſcopali, & pontificali ordine, ſit admittendus religioſorum ſtatus, & qualis ſit,

&

A & quæ ſint vota ſupererogationis?

Reſponſio.

Ciuitas Dei,Chriſtiana,ſcilicet,Eccleſia nullo perfectionis ſtatu inferior eſſe debet ciuitate terrena, in qua vt philoſophi produnt, duplex eſt hominum vita;eorum ſcilicet qui verſantur,in actionibus, & negociis ciuilibus, & eorum qui ſe manciparunt ſpeculationi; ita decet in Eccleſia Dei eſſe ſtatum quorundam,qui contemptis omnibus actionibus, intendant charitati Chriſtianæ, & ſint veluti perfecti viatores, qui abiectis omnibus impedimentis, contendant omnibus viribus vt magis, ac magis accedant ad deſtinatum ſibi locum,ſic hi contendant ad perfectionē charitatis, abiectis impedimē-
B tis vitæ ciuilis quæ curſum huiuſmodi tardiorem efficere ſolent.ideo re ipſa compertum omnibus eſſe poteſt; fuiſſe ſemper in Eccleſia Dei horum hominum ſtatum, legat Chriſtianorum hiſtorias qui hoc non credit nobis. pleni ſunt libri.in Ægypti ſolitudine, adhuc extant veſtigia monaſteriorum celeberrimorum, viiæ Antonij, Hilarij, Pauli heremitæ, & aliorum literis mandatæ ſanctiſſimorum, & doctiſſimorum hominum opera. Dionyſius antiquiſſimus author meminit huius ordinis monaſtici. Baſilius viuendi normam ſuis monachis conſcripſit,qui adhuc frequentiſſimi in Græcia florent.de votis monaſticis in ſuis aſceticis meminit Benedictus apud latinos celeberrimus,& antiquiſſimus monaſticæ vitæ author.Horum ſtatus, exercitium eſt,à quo etiam apud Græcos dicuntur aſcetæ, id eſt exercitatores. &
C beatus Thomas in ſecunda ſecundæ,dicit frequentiſſime, religiones monachorum eſſe exercitia tendentium ad perfectionem charitatis.neque opera ſupeterogationis,ob id dicuntur,quia ſuperent præcepta charitatis:ſed quoniam in exercitiis quibus ad charitatis perfectionem tenditur, plus erogent quàm communis hominum Chriſtianorum vita, qui tantum exercitantur, quantum eſt neceſſarium, & ſine quo vita Chriſtiana conſiſtere non poſſet. Neque audiendi ſunt ſeditioſi quidam, qui impingunt Eccleſiæ, quod ſentiamus per huiuſmodi exercitia, nos conſequi vitam æternam, & non per Chriſtum:& quòd ponimus opera, quæ excedunt præcepta charitatis.minime omnia hæc dicuntur niſi ab imperitis.minora ſunt conſilia de Religione tradita,quàm præcepta chatitatis, imò illis deſeruiunt minora,inquam, imò
D nec conferenda cum gratia,& ſpiritu,quem habemus per Chriſtum: ſed illi inſeruiunt,vt ſcilicet,amoueantur ea,quibus ſolemus amoueri à via Chriſti, vel ſaltem retardari,& in eis verſari, quibus magis,ac magis proficiamus in gratia Chriſti.Hæc eſt ſententia Eccleſię,& doctorum hominum,non ſuperior illa, quam nobis volunt impingere. omitto conſilia data in Euangelio, & à Paulo de hac vita, & de hoc ſtatu perfectiori,quia vulgata ſunt.

Interrogatio Trigeſima octaua.

Quid ſentiēdum de cultu,& inuocatione ſanctorum; qua Eccleſia vtitur, id eſt,cum dicimus,ſancte Petre ora pro nobis.

Reſponſio.

Sancti ſunt viuiſſima,& nobiliſſima membra Chriſti, quos Chriſtus adeo

voluit exaltare, vt in Euangelio Mat.c.19.& Lucæ.c.22.dicat in fine ſeculi ipſos quoque mundum iudicaturos eſſe ſedentes ſuper ſedes. ideo nulli dubiũ eſſe debet, quin inſtitutum Eccleſiæ ſanctiſſimum ſit in veneratione ſanctorum, & eorum inuocatione, vt pro nobis orent. neque timendum ne non audiant nos, vt ſapientes quidam noſtra hac tempeſtate dicunt, eò quòd non ſint vbique ſancti. etenim dicimus ſanctos in Deo videre nos, & ea quæ hic geruntur, ea inquam tantum, quæ Deus vult illis reuelare. Angeli ſuperiores natura hominibus vi naturæ hoc aſſequuntur. homines beati ex diuina tantum reuelatione. de Angelis in Apocalypſi, in Thobia, in Actis Apoſtolorum, & frequentiſſime in ſacris literis ſunt teſtimonia. de animabus ſanctis, expreſſe in Apocalypſi eſt textus, de vigintiquatuor ſenioribus præcipuis, ſcilicet, ſanctis hominibus, vt ibidem patet, qui odoramenta Deo offerebãt, quæ ſunt orationes ſanctorum, id eſt Chriſtianorum, qui omnes ſolent ab Apoſtolo appellari ſancti, quaſi ſanctificati in Chriſto. indoctorum ergo eſt, & ſeditioſorum velle hoc in controuerſia ponere. E F

Interrogatio Trigeſimanona.

Quid ſentiendum de imaginibus, & picturis ſanctorum?

Reſponſio.

In ſeptima Synodo ſub Conſtantino, & Irene, decretum fuit imagines, tanquam libros idiotarum vt aſpectu etiam doctos moueant, & excitent ad veneratione͂, & imitatione͂ optimorũ hominũ, in Eccleſia admittẽdas, & venerandas eſſe: nõ quide͂ vt eis veneratio deferatur, ſed ſanctis per eas. quamobrem non probãdum cenſemus eorum vſum, qui in picturis, & imaginibus ſanctorum, vt artificis peritia oſtendatur, & delectatio, vel vana, vel turpis, ex earum aſpectu, videntibus offeratur, nullam habent rationem inſtitutionis Eccleſiæ, in imaginibus admittendis; imò ea abutuntur in laſciuiam, vel inanem oblectationem. G

Interrogatio quadrageſima.

Quæ nam veneratio adhibenda eſt ſanctis?

Reſponſio.

Nõ ea, qua Deum veneramur, tanquàm primum principium omnium, & ſupremum bonum, cui inhæreamus, & cuius participatione felices ſimus, quæ latria dicitur. nec veneratio quæ debetur Chriſto, qui ſolus verè mediator eſt Dei, & hominis, ſed inferior quædam, quæ amicis Dei, & membris Chriſti conueniat. in quorum veneratione pium, & Chriſtianum eſt illud ſeruare vt ſemper in eis venerãdis, recordemur Chriſti, cuius ſunt membra, & Dei cuius ſunt amici, & filij. nam ſi propterea eis honore͂ deferimus, quia ſunt membra Chriſti, & amici Dei, mirum in modum conſentaneũ eſt, vt in eis venerandis, non obliuiſcamur Dei, & Chriſti Domini noſtri. H

Interrogatio Vltima.

Quid ſentiendum de orationibus, quæ fiunt à viris idiotis, qui eas non intelligunt?

Reſponſio.

Sentiendum

A Sentiendum valere ex affectu animi, & intentione,qua intendunt Deum orare,& ſanctos,licet nõ intelligant quid petant. carẽt tamen eo fructu,quẽ perciperent, ſi orationes eas,quas ore proferunt,etiam intelligerent,nam & ſpeciatim intenderent animum, & mentem in Deum,vt ab eo impetrarent, etiam ſpeciatim ea,quæ ore petunt; & magis ædificarentur ex ſenſu pio earum orationum, quas ore proferunt. carent ergo hoc fructu. Non tamen fruſtra orant. nam vt inquit Apoſtolus Paulus ad Romanos capite ſexto. ſpiritus orat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, quatenus dirigit orationes noſtras ad Deum, & animum noſtrum ſurſum erigit. item ad Corinthios prima,capite quatuordecimo,ſpiritus orat. ſubdit poſtea; mens autem

B fructu vacat,eo ſcilicet,quem caperet,vt ſupra diximus,ſi intelligeret is, qui orat, ea quæ dicit. idcirco hortandi ſunt idiotæ, vt orent, etiam ſi non intelligunt. Melius tamen orarent ſi diſcerent ſenſum orationum,quibus frequenter vtuntur, vt orationis dominicæ,& ſalutationis Angelicæ;quæ in ore omnium ſolent eſſe. Nam & ſpiritu orarent,& eorum mens non careret eo fructu, de quo ſupra diximus.

CONCILIORVM MAGIS ILLVSTRIVM SVMMA AD PAVLVM TERTIVM PONTIficem Maximum.

F

NVLLI mirum videri debet beatiſſimè Pater, ſi Eccleſiaſtica Hierarchia, quin potius omnis Ciuilis ſocietas, rerum naturæ conſtantium modum, ac ingenium imitetur. nam cum idem ſit author, & cauſa naturæ rerum, ac humanarum huiuſmodi ſocietatum, quæ à natura hominum originem trahunt, eique ſummopere conueniunt (Homo etenim natura ciuile eſt, & ſociale animal) vtique conſentaneum eſt, vt vtrunque genus ſui authoris imaginem præ ſe ferat, ac propterea inter ſeſe etiã conſentiat, G
alterumq́ue alterius ſimile ſit. Enimuero in rebus natura conſtantibus omnibus videmus luce clarius, vnitate quadam multitudinem quandam contineri; Deus etenim ſolus, ſicuti vere eſt, ita etiam vere eſt vnus: inferiora verò omnia, quoniam non ſunt Deus, multitudinem quandam habent, neque vere ſunt vna: at quoniam ſunt à Deo; & habent pro ſui natura vnitatem, & vnitate ea multitudinem ſuam colligunt, & continent. ea verò vnitas tanto eſt maior, & vt ita dicam, vnitior, quanto natura perfectior fuerit. Linquam nunc cœleſtes illas mentes, quæ ratione quadam inexplicabili & ſe in multitudinem ſuam pandunt, atque explicant: itemq́ue circunquaque multitudinem illam ſuam ita continent vnitate, vt omnia vnum ſint. Venio ad res, quę ſenſu percipi poſſunt. in rebus innanimatis, quæ imperfectiſſimæ omnium H
ſunt, minima quædam apparet vnitas, in plantis maior; nam principium vitæ in quadam ſui parte habent, à quo & radices infra, & rami in ſuperna mittuntur. id tamen vitæ principium diuiſibile eſt, ac propterea non valde vnũ, quod ex eo liquet: nam quamuis ſurculus ex planta decerptus ſit, ſi deffoſſus fuerit in terram, & radices emittit, & truncum, in ramoſq́ue ſe fundit, ac tandem creſcit in arborem. imperfectiſſima animalia, quæ ab inciſuris, inſecta appellari conſueuere, principium hoc vitæ habent plantis ſimile, quare diſſecta etiam aliquo temporis ſpacio viuunt. At in animalibus perfectis, & abſolutis principium hoc vitæ magis eſt vnum, à quo ſi qua animantis eius pars diuiſa fuerit, ſtatim interit, eoq́ue principio quauis ratione extincto

A ꝺto,confeſtim animal totum perit.in homine verò omnium perfectiſſimo animalium,anima,quæ eſt vitæ humanæ principium,eſt maxime vna, vtpote,quę omnino indiuiſibilis exiſtat;verũ à ſe in corpꝰ multas vires diffundit, ſuiſque vnitate eas cõtinet,corpuſque totũ humanũ,rotque eius humores,ac mẽbra cõpeſcit in vnũ, ne diffluant, ſed vnum animal omniũ pulcherrimũ, ac excellentiſſimum conficiant.Hoc rerũ natura conſtantium ingenium, ac vniuerſam rationẽ humanę ſocietates imitantur,& referunt, vtpote,quæ ab eadẽ cauſa authore exiſtãt.id quod,vt alias rationes omittã,Philoſophorũq; ſententias,apertiſſime teſtatut Apoſtolus Paulus. qui in Epiſt. ad Epheſios c.3.inquit,huius rei gratia flecto genua mea ante Patrem Domini noſtri Ieſu B Chriſti,à quo eſt omnis paternitas:ſeu vt Græce ſignificantius ſcribitur,omnis πατριά, id eſt,tribus ſeu familia, & conuentus in cœlo,& in terra,vt Chryſoſtomus interpretatur. & ex pſalmo vigeſimoprimo euidenter colligitur. ecce quòd omnis hominum ſocietas à Deo eſt, nam linquimus nunc Angelos,& cœleſtes mentes.In his autem hominũ Cõuentibus,& multitudo hominum eſt, & vnitas,qua Conuentus continetur,& conſtat. imperfectiores minore quadam vnitate cõtinentur, vt popularis Gubernatio.meliores maiori vnitate, vt Principatus Optimatium. optima verò omnium conſtitutio eſt ea,quæ ab optimo Principe gubernarur:ſicque maxime omnium eſt vna. Huiuſmodi,& rationis præ aliis omnibus Chriſtus Deus, & ſeruator noſter Eccleſiaſticam hanc Hierarchiam conſtituit,tãquam bene compactum ho- C minis corpus,inqua,ne qua vnquã fieret ex natura cõſtitutionis ſciſſura,vnũ Principem eſſe voluit,ſeu potius, Patrem, & Caput.non caput illud, à quo difflueret vita in corpus,id erenim Chriſtus eſt: vt inquit Apoſtolus Paulus, ad Col.c.1.ſed à quo Gubernatio, & iuriſdictio in hãc Hierarchiam vniuerſam influeret,ab eoque penderet.Verum, ſicuti hominis anima mulris indiget viribus,multiſque mẽbris, vt in totũ corpus operetur, plurimaſque functiones agat,quibus homo eget vt viuat,& bene viuat;ſic Pontifex Eccleſiaſticæ Hierarchiæ caput multis eget poteſtatis huius participibus:quibus Eccleſia dirigi commode queat ad ſupernam illam beatitudinem,quam nobis ipſe cõparauit.præcipui omniũ Epiſcopi ſunt Chriſtiani populi Doctores,ac Præſides.& quemadmodũ,ſi qua humanæ menti difficilia occurrũt inueſti- D ganda,vtitur viribus inferioribus,cogitatiua,inquã,& rememoratiua potentia,ac interdum exteriori ſenſu,vt in cõmentationibus Mathemathicis, quæ omnes pro ſui quæque natura in id intentæ mitifice opem ferunt intellectui, & menti;cuius ſolius quãuis ſit iudicare,& diſcernere, id tamen cõmode facere nõ poſſet,niſi in vnum,vt ita dixerim,Conciliũ, & Conuentum inferiores vires ſecum cõuocaſſet,nõ illas,quæ nullo pacto ſunt rationis participes, ſed ſuperiores,quæ ſunt menti proximæ.ſimili, ac propemodum eadẽ ratione in Eccleſia Chriſti,quã omniũ perfectiſſimã ſocietatẽ, quis negare auſit? princeps eſt,& caput Pontifex Maximus vnus, ſub quo inferiotes Epiſcopi, eiꝰ tamẽ poteſtatis participes in gubernatione Eccleſiæ ſunt,ſicut vires quędã ſenſitiuæ rationalis cognitionis participes.ſi quãdo ergo quiſpiam nodus

incidat, ſi qua in hoc Eccleſiæ corpore ægritudo contingat, officium Pontificis eſt in vnum vocare Epiſcopos Chriſtiani populi, ſimulque Concilium inire, qua ratione & nodus diſſoluendus ſit, & curanda ægritudo, idque decernere, quod ex conſultatione illa, & inueſtigatione maxime ad rem facere videatur. Hoc natura duce ſemper ſeruatum fuit in omnibus hominũ conuentibus, non tantum ciuitatibus, ſed etiã vicis & pagis. Hoc Eccleſia Chriſti ſemper ſeruauit, edocta à ſpiritu Dei: qui naturam hominis nullo pacto imminuit, ſed prouehit ad altiora, & diuiniora. dicit hoc Chriſt' in Euãgelio Mat.c.18. ſi fuerint duo, aut tres congregati in nomine meo, in medio illorũ ſum. itẽ ſi duo, aut tres in oratione conſenſerint &c. item dicit in Euangelio Mat.c. vltimo, vobiſcum ſum, id eſt, in Eccleſia vſque ad conſumationem ſeculi. item in eodem Euangelio Mat.c.18. ſi non audierit, dic Eccleſiæ. quam ſi non audierit, ſit tibi ſicut Ethnicus, & Publicanus. Paulus etiam Apoſtolus in Epiſtola prima ad Timotheum c.3. appellat Eccleſiam columnam, & firmamentum veritatis. Nec mirũ, nam ſi Eccleſia corpus eſt Chriſti, & nos ſumus inuicem membra eiuſdem corporis, cuius Chriſtus eſt caput, à quo vita, & directio manare in corpus totum nulli dubium eſſe poteſt, proculdubio id, in quo Eccleſia conſenſerit, à Chriſto eſt, à veritate eſt, quæ falli non poteſt. Hoc, quod ratio, & authoritates Scripturæ canonicæ perſuadent, ac Apoſtolica doctrina nobis tradidit, Apoſtoli primum, alij deinde patres noſtri ſanctiſſimi ac ſapientiſſimi pleni diuino ſpiritu factis ipſis nos docuerũt. nam & Apoſtoli Hieroſolymæ præterquàm quòd in pluribus rebus ſimul Concilia iniiſſent, oraſſe leguntur in Actibus Apoſtolorum c. 15. in quæſtione ea an Gentes, quæ ad Chriſti gratiam veniebant, cogendæ eſſent ad ſeruandas legis Moſaicæ cæremonias, iuſtum Conciliũ fecerunt: in quo Petrus primus omnium ſententiam dixit. quam ſubinde ſecutus Iacobus, cæteriſq; communi nomine ſignificarunt Gentibus, & Diſcipulis Antiochię morantibus. quos ſecuti eorũ ſucceſſores, quamuis non potuerint indicere vniuerſale Oecumenicum Concilium ante tempora Conſtantini Imperatoris, ob potentiam Regum & Principum, qui ſæuiebant in Chriſtianos omnes, fuere tamen ante Nicenum Concilium prouincialia Concilia plurima: quæ obſcurata ſunt vetuſtate. prodita tamen memoriæ ſunt Antycitanum & Neocæſarienſe, ante Concilium Nicenũ fuiſſe celebrata. Hos tu Pater Beatiſſime imitatus, & à ſpiritu Dei edoctus, his temporibus difficillimis Chriſtianæ Reipublicæ, quibus præter alia incõmoda humana, & bellis inteſtinis cõſumimur, & Eccleſia Chriſti tuæ curæ commiſſa vexatur tot Schiſmatibus, tot Hæreſibus, conuocaſti vniuerſale, & Oecumenicum concilium. quod certo ſpero, incolumis celebrabis, & inſtaurabis Eccleſiã Dei, adeo vt cum Apoſtolo 2.Cor. c. 5. canere poterimus, recedant vetera; omnes, inquam veteris hominis mores, & corruptelæ, ac noua ſint omnia, frueriſque tu hac pace, hac ſanctimonia, quam inducturus es in Chriſti Eccleſiam. Verum, quoniam in his negociis concilij non inutile eſt memoria tenere, quæ quotque & qualia fuerint concilia celebrata retro actis temporibus, eorumque ſancita

A cita,& decreta,dedi ego lectioni eorum operam menſibus his hybernis,& à Græcis,latiniſque authoribus Summã quandam collegi: quam ſi legendam traderem Sanctitati tuæ, non putaui rem ingratam me tibi facturum, mihiq́ue non ſummopere debitam.Nã cum occupatiſſimus ſis, integroſq́ue dies omnes conſumas in negociis grauiſſimis,curiſque diſtinearis ingẽtibus, noſtri ordinis hominum officium eſſe duco, qui vicem membrorum gerimus huius Eccleſiæ, cuius es caput,vt tibi laboremus, & ocium noſtrum tibi dicemus:adeo vt ſi qua tibi detrahunt tua negocia; in ocio noſtro reſarciãtur. Videbis igitur paucis à nobis comprehenſam Summam Conciliorum magis illuſtrium,quæ Patrum noſtrorum tẽporibus celebrata fuerũt,ſimulq́ue B Hæreſes ab eis damnatas:ac ſi quid etiam decreuerint memoria dignum,id quoque breuiter,& dilucide explicare conabimur.Rem ergo aggrediamur. Poſt ea,quæ Apoſtolica doctrina fuere nobis tradita in ſcripturis canonicis, inueniuntur Decreta,& Canones Apoſtolorũ. Yſidorus collegit quinquaginta:verum in Græcis codicibus canonũ inueniuntur octuagintaquinque. trigintaquinque hi canones,quos deſideramus in Yſidoro, & in Græcis codicibus reperiuntur,quorum duos vidi,Vaticanum,ſcilicet,& Venetum alterum;in latinam linguam verſi ſunt à Germano quodã, & impreſſi in Germania poſt Auctenticorũ librum Iuſtiniani Imperatoris.in quibus id notandum,quòd in canone,quo maxime damnatur Simonia, ac ſit mentio de Simone Mago,qui damnatus fuit, in Græcis codicibus addita inuenimus hæc C verba,ſcilicet à me Petro:in latino apud Yſidorum deſiderantur.Illud etiam non prætereundum,quòd in poſtremo canone Apoſtolorum in Græcis codicibus videlicet, in octuageſimoquinto, fit mentio de quibuſdam aliis canonibus miſſis per Clementem.Hos ſexta ſynodus reprobat, quoniam fuerunt corrupti ab Hæreticis. Horum quadraginta ſeptem collegit Yſidorus. Poſt hos canones Apoſtolorum,antiquiſſima omnium, quæ ſunt memoriæ proditæ,fuit Synodus Ancyritana prouincialis, non vniuerſalis:quamuis ſit recepta,& approbata in ſexta ſynodo. ignoratur quibus temporibus fuerit. id tamen conſtat fuiſſe parum ante ſynodum Nicenam,& Ancyræ celebratam, quæ eſt ciuitas Galatiæ. edidit canones vingintiquinque, quos collegit Yſidorus. ſequitur hanc ſynodus Neocæſarienſis Neocæſareæ coD acta, quæ ſita ciuitas eſt in Ponto Cappadociæ. Hæc paulopoſt Ancyritanam fuit celebrata. Nam vtrique interfuit Baſilius, qui ſub Licinio Cæſare martyrium meruit,anno domini trecenteſimo vigeſimotertio,vt refert Euſebius de temporibus.condidit quatuordecim canones, in quorum poſtremo cauetur, ne in vlla ciuitate quantumuis magna plures quàm ſeptem Diaconi conſtituantur, quemadmodum fecere Apoſtoli,vt legimus in actibus Apoſtolorum. Hic canon reuocatus fuit in ſexta ſynodo. Has ſynodos memoria proditum eſt fuiſſe ante Nicenam Synodum. ſequitur has Nicena omnium celeberrima, quæ eſt prima OEcumenica. Hoc loco non duco prætereundum eſſe à Græcis illas ſynodos appellatas Oecumenicas,in quibus Græci,Latinique pariter conuenere. Hæc ſynodus ſub Conſtantino

Imperatore,anno eius imperij vigeſimo coacta fuit,tempore Beatiſſimi Sylueſtri Pontificis,anno domini tricenteſimo vigeſimo quinto. quidam volũt ſub Iulio Pontifice hanc ſynodum fuiſſe. veriſimile putauerim ego fuiſſe, ſynodum indictam ſub Sylueſtro, decreta vero feciſſe, & dimiſſam ſub Iulio. Yſidorus refert miſſos à Sylueſtro ad eandem fuiſſe Victorẽ, & Innocentiũ Romanos presbyteros,qui Pontificis nomine intereſſent. interfuit etiã Hoſius Epiſcopus Cordubẽſis,tunc habitus ſanctiſſimus vir, quẽ nonnulli ſcribunt ſimul cum Victore à Sylueſtro miſſum. nam poſtea Sirmi declinauit ad Arriũ,vt dicit Hilarius in libro de ſynodis. Valde quoq; celebris eſt memoria Paphnutij Ægyptij Epiſcopi,quẽ Cõſtantinum ferunt maximis fuiſſe honoribus proſequutum. in ſumma trecentum & decem, ac octo Epiſcopi ſanctiſſimi, & doctiſſimi viri conuenerunt in hoc Concilium. damnata fuit Hæreſis Arrij Alexandrini presbyteri,qui inani ambitione elatus cõtra Alexandrum Epiſcopum ſuum, cœpit dicere filium Dei & verbum, per quod facta ſunt omnia,eſſe minorem patre,creaturamque non creatorem, neque genitum de ſubſtãtia patris,ſed factũ ex non exiſtẽtibus: & quòd fuit quando non erat Dei filius. Huius blaſphemias Epiſcopus Alexander cum diſſimulare non poſſet, à communione Arrium ſeparauit, expulitque ab Eccleſia. Hæc Arriana labes peruagata per Chriſtianum orbem plurimos infecit, inuenitque ſectatores complures homines doctos, ac in Platonica Philoſophia præſertim enutritos. Qui cum legiſſent apud Platonem in Timæo, primum rerum omnium principium vſum fuiſſe in conſtituendo hoc,quem videmus, orbe, quodam exemplari, quod etiam animal perfectiſſimum appellar,cuius imaginem hoc vniuerſum gerat, lõge perfectius omnibus alijs, vt pote per quod facta ſint omnia,infra Deum tamen exiſtens, quod poſteriores Platonici mundum intelligibilem,ens etiam appellauerunt; itemque cum legiſſent in Euãgelio Ioannis.c.1.per verbum facta eſſe omnia,nonnullóſque alios ſcripturæ locos,qui fauere videbantur ei ſententiæ,confeſtim ex humana Philoſophia Euangelicam,& Chriſtianam doctrinam de filio Dei compoſuerũt. arbitratique ſunt cauſam illam exemplarem Platonis, quæ eſt infra Deum,eſſe Dei filium,& verbum,de quo Euangelia, & doctrina Apoſtolica meminiſſent. ex hac Hæreſi cum maximus in Chriſtiano populo tumultus concitatus fuiſſet, indicta fuit hæc ſynodus in Nicea ciuitate Bithyniæ. cui interfuit Conſtantinus,ac,vt diximus, tercẽtum & decem octo Epiſcopi. interfuit etiam Arrius. affuit etiam Athanaſius,qui tunc diaconus erat Alexandrinæ Eccleſiæ,cum Alexãdro Epiſcopo ſuo. damnata fuit poſt diutinam inquiſitionem & conſultationem, Hæreſis hæc Arriana,confectumque ſymbolum,in quo fuit dictum verbum,& filium Dei eſſe patri homouſion, id eſt, conſubſtantialem. Compoſiti etiam fuere Canones: viginti tantum reperiuntur collecti ab Yſidoro: quidem perhibent fuiſſe longe plures. attamen in Concilio ſexto Carthaginenſi legitur, quòd cum Patres illi ſcripſiſſent Attico Epiſcopo Conſtantinopolitano, vt ad eos mitteret integros Canones concilij Niceni; reſpondit Atticus mittere ſe ad eos

A eos per Marcellum ſubdiaconũ Canones integros ſynodi Nicenæ, qui ſubinſerti eſſent, nec aliquis alius reperitur pręter hos vinginti. in quibus ille ſcitu dignus, quo iubetur in diebus Pentecoſtes, id eſt, quinquaginta diebus poſt paſcha, & diebus dominicis non flectenda eſſe genua ad orationem dominicam ſcilicet. de hac re mentionem etiam facit Auguſtinus in epiſtola ad Ianuariũ, vt ſcilicet erectione corporis teſtemur Chriſtum vere ſurrexiſſe à mortuis. fuit etiam in hac magna Nicena ſynodo conſtitutio facta de Paſchatis celebratione, de qua magna fuerat controuerſia, pręcipuè cũ Aſiaticis Epiſcopis, qui quartadecima luna, quicunque is fuiſſet dies, ſacratiſſimum Paſcha celebrabant; quique ob eam rem appellati fuere Quartadecimani.
B Statutũque eſt in hoc Concilio, primo menſe, id eſt, ea luna cuius pleniluniũ fuiſſet poſt æquinoctium vernũ, quod tunc erat vigeſima prima die Martij menſis, diem dominicam, poſt plenilunium illud, ſolennem eſſe, paſchaque à Chriſtianis ea die celebrandum, qua Chriſtus reſurrexit, qui eſt Paſcha noſtrum; nec ſeruandum morem Iudaicum, vt quartadecima luna à Chriſtianis fiat Paſcha, quæcunque ea fuerit. Hoc præter alios authores Auguſtinus refert in Epiſtola ad inquiſitiones Ianuarij. poſtea autem melius fuit res diſtincta, decretumque ne memoria paſſionis Domini celebretur ante lunam quartamdecimam: ideoque ſi plenilunium contigerit eſſe die dominica, aut die ſabbati, qui à meridie inchoaretur, transfertur Paſchatis ſolennitas ad proximam diem dominicam, poſt octo, ſcilicet, dies. de hoc Ambroſius
C in Epiſtola ad Epiſcopos Æmiliæ. Hæc ſolennitatis Paſchalis forma ad hãc diem perſeuerat, ac ſi noſtris tẽporibus vigeſimaprima dies Martij eſſet dies æquinoctij verni, cum tamen nunc retroceſſerit ad diem decimam. Hæc dicta de Nicena Synodo ſufficiant. Hiſdem temporibus Sylueſtri ſcilicet Pontificis, Yſidorus refert celebratas fuiſſe ſynodos prouinciales Arelate, quæ ciuitas inſignis eſt in Prouincia; ſita iuxta fluuium Rhodanum. mirum tamẽ, quòd in ſecunda fit mentio de ſtatutis Nicenæ ſynodi, quã veriſimile eſt, ſub Iulio dimiſſam fuiſſe. id etiam notandum, quòd in prima Arelatenſi ſynodo ſtatutum fuit, vt perſuaderi debeat adoleſcentibus, quorum vxores ſe adulterio polluiſſent, ne eis viuentibus alias ducerent vxores. ex quo videtur colligi poſſe, ea ætate quoſdam fuiſſe, qui exiſtimarent ſibi licere dimiſſa vxore
D fornicationis cauſa aliam ducere. quod Ambroſius in expoſitione epiſtolæ ad Corinthios tangit. licet Magiſter ſententiarum dicat illum locum Ambroſij fuiſſe à falſariis corruptum. Duo præterea fuere Arelate celebrata Cõcilia, quorum poſtremum coactum fuit ſub Martiano Principe, ſub quo fuit ſynodus Chalcedonenſis, quarta, ſcilicet, Oecumenica. Poſt Nicenam ſynodum reperiuntur, & in Græcis canonibus, & apud Yſidorum fuiſſe nonnullæ ſynodi prouinciales; de quibus non conſtat quibuſnam temporibus fuerint: ſed veriſimile eſt quoniam de eis fit mentio ab authoribus ſtatim poſt Nicenum Concilium, fuiſſe etiam paulopoſt coactas. harum prima eſt Gangrenſis, coacta in Gangre ciuitate Paphlagoniæ. de qua vrbe meminit Stephanus Græcus author in libro quem ſcripſit de Vr-

bibus.in hac dammata fuit Hæreſis Euſtathianorum, qui nuptias damna E
bant.conſtitutique ſunt viginti Canones, qui extāt tam apud Grecos,quàm apud Latinos.nihil in his egregium annotaui. Huic proximus fuit conuentus Antiochenus,coactus Antiochiæ,quæ ſita eſt apud Orontem. interfuere huic ſynodo Formilianus,& Gregorius mirabilium effector nuncupatus.vigintiquinque canones fuere in hac conſtituti. ſequitur ſynodus habita Laodiceæ:quæ vrbs eſt Phrygię Capatianæ,in qua editi fuere Canones quinquaginta nouē,nihil in his memoratu dignū reperi.in ſexta ſynodo omniū horū Conciliorum canones approbantur. Poſt obitum Conſtantini Imperatoris anno duodecimo,vt refert Socrates in hiſtoria tripartita,cum poſt Nicenam ſynodum Arriani maximos vbique tumultus concitaſſent, expulſuſque ob F
eam cauſam Athanaſius Epiſcopus Alexādrinus à ſua Eccleſia fuiſſet ab Arrianis, quibus Conſtantius Imperator Oriētis magni Conſtantini filius ſummopere fauebat,ac veniſſet in Italiam ad Pontificem Iulium,atque ad Conſtantem imperatorem Occidentis perrexiſſet,qui frater erat Conſtantij;indicta fuit Synodus Sardicēſis.Sardice Metropolis eſt Dacorū ſita iuxta Danubiū.quidā dicūt eſſe in Illyrico,cuius fortaſſe fines hi authores ad Danubiū vſq; extēdebant. fuit hæc ſynodus indicta literis Conſtantij Imperatoris ob metū fratris Cōſtantis piiſſimi principis fratriſq; Cōſtātij lōge diſſimilis. cōuenere in hāc ſynodū omnes ferè occidētales Epiſcopi, tercentū inquā;inter quos Hoſius Cordubēſis.magna pars fuit illi' Cōcilij, oriētaliū circiter ſeptuaginta: cæteri nanque,quorū plurimi erant infenſi Athanaſio,& fauebant G
partibus Arrianis,cauſas dixere, quare non poſſent accedere ad eū conuentum.hi etiam ſeptuaginta,qui conuenerant, poſtquàm viderunt agi de reſtitutione Athanaſij Epiſcopi Alexandrini,& Pauli Conſtantinopolitani,aliorumque quorundam;qui pulſi fuerant ab Arrianis,quibus ipſi quoque fauebant,receſſere à Sardica, & conuenerunt in Philippopoli, nonnullaque decreuere conra Athanaſium:fuere hi omnes damnati à ſynodo Sardicenſi:ſimulque reſtitutus Athanaſius Alexandrinæ Eccleſiæ, & Paulus Conſtantinopolitanæ.ſcripſit Conſtans fratri Conſtantio pias,ac Imperatore Chriſtiano dignas literas in commendationem Athanaſij.paruit Conſtantius fratris literis,& reſtituit Athanaſium: ideoque repreſſa aliquantulum Arrianorum rabies.conſtituti fuerunt in hac Synodo Canones vnus & viginti.in quibus H
illud puto non eſſe prętereundum,ex quo facile colligi poteſt Romani Pontificis authoritas, quòd in quinto, ſextoq; canone ſtatutum eſt:quòd ſi quis Epiſcopus accuſatus,fuerit ab Epiſcopis ſuæ illius prouinciæ depoſit', iſque voluerit appellare Romanum ſanctiſſimum Epiſcopum,vt ab eo eius cauſa audiatur,vtique conuocandi ſunt proximæ prouinciæ Epiſcopi, qui iudicēt de illius cauſa.qui ſi priorum ſententiam ſecuti fuerint,iſque rurſus appellet Romanum Pontificem,Pontifex Romanus,ſi voluerit, mittat duos presbyteros à latere;qui ſimul cum Epiſcopis illis in prouincia ea; vbi melius cauſa diſcuti poteſt,& intelligi, authoritate fungentes eius,à quo ſunt miſſi, rem diiudicent.quòd ſi etiam voluerit ratam habere Epiſcoporum priorum ſententiam,

A tentiam,nullúmque à latere mittere,id vtique faciat,quod pro prudentia ſua melius fore putauerit. Hoc nolui prætermittere. quo in loco neque eſt ſilentio prætereundum,ante hanc Sardicenſem ſynodum fuiſſe ab Arrianis ſynodum in Antiochia coactam : quæ decreuit Athanaſium Alexandrinum, & Paulum Conſtantinopolitanum Epiſcopum pelli à ſuis Eccleſiis; qui vt ſupra diximus ad Iulium Romanum Pontificem ſe contulerunt. à quo impetratum fuit ab orientalibus Epiſcopis, vt vtrumque ſedi ſuæ reſtituerent:vbi in libro quarto Tripartitę Hiſtoriæ authores illi Græci inquiunt Antiochenum illud concilium nullius habitum exiſtimationis,eo quòd fuerit coactũ abſque Romani Pontificis authoritate, eiúſque nomine nullus Antiocheno
B illi concilio interfuiſſet. Hæc, quæ pertinent ad Romani Pontificis authoritatem ſumpta ab antiquiſſimo concilio Sardicenſi, & ab authoribus Græcis illuſtribus omittere nolui. Redeamus iam vnde digreſſi ſumus. Decreto Sardicenſis concilij reſtituto Paulo Conſtantinopolitano, & Athanaſio Alexandrino Epiſcopo ſuis ſedibus, diem obiit Conſtans pius Imperator, & Niceni concilij obſeruantiſſimus, ac ideo infeſtus Arrianis. Rerum potitus Conſtantius frater, poſtremus ex filiis magni Conſtantini, fautor hæreſeos Arrianæ,cui orientales Epiſcopi complures fauebant: cum cuperet Conſtãtius occidentales etiã Epiſcopos traducere à Niceni cõcilij fide ad Hæreſim Arrianam,ſimulque dãnare Hæreſim Photini,qui dicebat chriſtum tantum ex Maria natum,indixit concilium Sirmij.ciuitas hæc ſita eſt prope fluuium
C Drauam,non longe à Danubio,à qua noſtris hiſce temporibus prouincia ea vniuerſa,appellatur Serimia:ibíque conſtitutum Symbolum,quo damnatur Photini Hęreſis. Nam fatentur ſe in Ieſum chriſtum credere filium Dei vnigenitum, natum ante omnia ſecula,&c. Attamen nulla fit mentio, quòd ſit patri conſubſtantialis. Verum cum duo ſymbola Sirmij confecta referat hiſtoria Tripartita, in altero nulla fit mentio de eadem, aut ſimili ſubſtãtia patris,aut filij:in altero filius dicitur ſimilis patri,nulla facta de ſubſtantia mentione. poſt Sirmienſe hoc concilium fuit aliud concilium coactum Mediolani:& tandem tertium Arimini.in quibus demum eo deuẽtum vt Homouſion aboleretur à Symbolo,deceptis catholicis Arimini; vt author eſt Rufinus: vel contradicentibus, vt memoriæ proditum eſt in hiſtoria Tripartita.
D Rufinus ſcripſit fuiſſe hac verſutia deceptos patres Arimini quòd interrogati fuere, an mallent credere in Chriſtum, an in Homouſion: at illi nouitate nominis moti reſpõdere ſe malle in Chriſtum credere,quam in Homouſiõ. poſtea cum nihilo ſecius tumultus ſedarentur, iterum decreuere Orientales Arriani concilium facere in Nicea ciuitate Bithyniæ, vt Niceni concilij nomine prolato poſſent facilius decipere rudes homines: nam non multo antea coëgerant concilium in Nicea Thraciæ. non tamen potuerunt illudere catholicis. Hanc fraudem diuina prouidentia remouit: nam magno terræmotu concuſſa, ac penè diruta vrbe concilium cogi non potuit. tranſlatum fuit poſtmodum in Seleuciam Iſauriæ.illud omnibus his conciliis Sirmienſi inquam Mediolanenſi, Ariminenſi, & hoc Seleucienſi confecere,vt hi, qui

dicerent filium patri diſſimilē anathematizarētur,id eſt, diris execrati eſſent. E
nec tamen propterea dicendum eſſe filium eiuſdē ſubſtantiæ cum patre,cum hoc nō inueniretur in ſcripturis canonicis fuiſſe ſcriptū, ideóque nō Homoiuſion,id eſt,ſimilis ſubſtantiæ,ſed filium tātum ſimilem patri,quòd ſi quem delectaret nomen ſubſtantiæ,diceret potius filium Homoiuſion,id eſt,ſimilis ſubſtantiæ. Hoc etenim medium eſſe inter Homouſion, & ἀνόμοιον. id eſt, conſubſtantialem,& diſſimilem.Hæc concilia omnia damnata ſunt,vt Hæreſi Arrianæ fauentia: quæ ſicuti non fuere coacta authoritate Romanæ ſedis: ita etiam confeſtim ab ea damnata ſunt. Adhuc flamma Arrianæ peſtis Eccleſiam deuaſtante,orta eſt alia ſeditio inter Homouſianos, id eſt,eos qui aſſerebant filium eſſe eiuſdem ſubſtantiæ cum patre, & alios nonnullos, F
qui ſanctiſſimū ſpiritum blaſphemabant,eúmque dicebant ſeruum patris,& filij,purámq; creaturā. hi quamuis diuerſis fuerint nominibus,tandē omnes dicti ſunt Macedoniani à Macedonio Epiſcopo Conſtantinopolis. conſentiebant ſynodo Ariminenſi, & Seleuciæ de filio Dei, quòd ſcilicet eſſet Homœouſios, id eſt, ſimilis ſubſtantiæ. de Spiritu Sancto autem profitebantur eum eſſe ἀνόμοιον, id eſt, diſſimilem, patriſque, & filij miniſtrum, & ſeruum: quæ Hæreſis cum inualeſceret, ac principatu potitus fuiſſet Theodoſius ſenior, vir pietate & religione illuſtris anno Domini trecenteſimo trigeſimooctauo, ſub Damaſo Pontifice Romano congregata fuit ſynodus Conſtantinopoli centum & quinquaginta patrum.in qua damnata fuit Hæreſis Macedonij: editúmque ſymbolum, in quo magis exprimitur diuinitas Sancti G
Spiritus,quàm in ſymbolo edito à ſynodo Nicena:in qua non cōtigerat dubitatio,præterquam de filio Dei, de Spiritu Sancto nulla. hócque ſymbolo Conſtantinopolitanæ ſynodi vtitur Eccleſia ad hanc diem vſque. addita tamen eſt particula illa de Spiritu Sancto,filióque. Nam in Conſtātinopolitano ſymbolo ſcriptum fuerat,qui à patre procedit.Hinc maximæ exortæ cōtrouerſię fuere inter Eccleſiā Romanam,& Conſtantinopolitanā,vt inferius latius dicturi ſumus. Conſtituti fuere in hoc concilio pauci quidam canones:ſex apud Yſidorum,in Græco codice duo præterea reperiuntur. nihil in his notatu dignum, præterquàm in poſtremo Græco Canone modus ſtatuitur, quo recipi debent hi, qui ab Hæreſi ad catholicam Eccleſiam veniunt: quorum nonnulli tantum oleo inunguntur. quorundam verò Hæreſum ſectatores,poſt multas cęremonias etiam baptizantur:vt potè quibus non traditum fuiſſet baptiſma iuxta ritum Eccleſiæ catholicæ Orthodoxæ.in hiſtoria Tripartita memoriæ proditum eſt Damaſum Pōtificem rogatum fuiſſe, vt ipſe cum Epiſcopis Occidentis, qui iam Romæ conuenerant conſederent Conſtantinopolim, vbi ſimul decernerētur quæ ad fidem chriſtianam pertinerent. excuſauit ſe Damaſus,multáſque cauſas attulit,cur eò venire nequiret. celebrauit tamen ſynodum Romæ: in qua eadem ſancita ſunt contra Macedonium,quæ & Conſtantinopoli à centum & quinquaginta illis patribus. Hæc ſecunda OEcumenica ſynodus.his duobus conciliis Niceno, ſcilicet,& Conſtantinopolitano ſtatuta ſunt ea,quæ Apoſtolica traditione, catholica H

A tholica Eccleſia fuit edocta, de vnitate ſubſtantiæ ſupereminentiſſimæ Tri-
nitatis,& diſtinctione hypoſtaſeon,ſeu perſonarum. Hanc ſynodum ſequi-
tur tertia OEcumenica ſynodus, quæ coacta fuit ſub Theodoſio Iuniore fi-
lio Arcadij,anno domini quatercenteſimo & trigeſimo.& ſub Pōtifice Cœ-
leſtino primo cōuenere in Epheſo ducenti patres,inter quos fuit Cyrillus A-
lexandrinus Epiſcopus,qui etiam locum, & vices tenuit Cœleſtini Romani
Pontificis,& maxima pars fuit huius concilij Epheſini.damnata fuit hæreſis
Neſtorij Epiſcopi Conſtantinopolitani: qui cum omnino non conſentiret
hæreſi Photini, & Pauli Samoſateni, qui aſſerebant Chriſtum fuiſſe purum
hominem,neque extitiſſe ante Mariam,id quod Ebion, & Cherinthus præ-
B dicauerant longo prius tempore, videlicet Ioannis Euangeliſtæ; huic ergo
hæreſi Neſtorius non plane aſſentiens, poſuit in Chriſto duo ſuppoſita ſeu
duas perſonas: quæ charitate in tantum fuere vnitæ, vt quodammodo vnus
dici potuerint. Itaque apud Neſtorium,ille, qui fuit filius hominis,non fuit
ille,qui eſt filius Dei,niſi vnione charitatis, & vinculo amoris. quamobrem
negabant etiam dici poſſe Mariam matrem Dei, vt potè quæ hominem illū,
non autem Deum genuiſſet. Hæc Neſtorij hæreſis ab hac ſynodo Epheſina
damnata eſt: atque decretum,credendum nobis eſſe verbum Dei à patre an-
te ſecula genitum,patrique conſubſtantialem,factum hominem ex muliere,
aſſumpta non alia perſona hominis,ſed hominis natura perfecta ita,quòd il-
le, qui ſemper fuit Deus, factus ſit nouiter homo. ſicque vere dici Mariam
C matrem Dei,ſecundum humanam naturam,quam ex ea verbum Dei aſſum-
pſit. Epiſtolam in ſynodo Cyrillus recitauit ſcriptam Neſtorio ab eo, & ſy-
nodo prius Alexandriæ coacta.quam Cōcilium approbauit. hanc Yſidorus
nobis legendam tradidit. in qua continentur omnia Decreta huius ſynodi
Epheſinæ; & in qua illud annotandum eſt in calce Epiſtolæ fuiſſe à Cyrillo
conſcriptum de Spiritu Sancto, quòd προχεῖ, ſeu profluit à filio,ſicut à patre.
item non eſt prætereundū id, quod in codice Græco legitur.cum in ſynodo
lectum fuiſſet ſymbolum fidei cōpoſitum à Theodoro Mupſeſthiæ, & Ca-
riſio presbytero Philadelphiæ: in quo blaſphemię hæreticorū damnatorum
continebantur, fuit à ſynodo ſtatutum nulli licere aliam fidem proferre, aut
ſcribere,aut componere ab ea,quam tercentum & decem octo patres in Ni-
D cea compoſuerant. Hoc adnotaui; quoniam Græci vſque à tempore Petri
Lombardi magiſtri ſententiarum contra Latinos adferunt hunc canonem
ſynodi Epheſinæ ob particulam,filióque,additam ſymbolo; ac ſi cōtra illud
factum eſſet. quæ obiectio quàm ſit friuola, perſpicuum eſt ex illius decreti
ratione, ob quam, ſcilicet, editum fuit. quam propterea à Græcis acceptam
inſerendam huic opuſculo putaui, vt pateat quàm inique Græci nos calum-
nientur, tanquam qui fecerimus contra hunc canonem. Hactenus de tertia
ſynodo OEcumenica Epheſina.hāc ſequitur quarta ſynodus OEcumenica,
vigeſimoſexto anno poſt Epheſinam celebrata, anno inquam quatercente-
ſimo quinquageſimo ſexto à Domini natiuitate ſub Imperatore Martiano,
& Pontifice Romano Leone primo viro præſtantiſſimo.coacta fuit Chalce-

done in Bithynia ſita iuxta Boſphorum Thracium ferè contra Conſtantino- E
polim. ſexcentum & triginta patres ibi conuenere. qua de cauſa appellatur hæc ſynodus à Græcis magna ſynodus. cur verò hæc ſynodus facta fuerit, Nicephorus Eccleſiaſticæ hiſtoriæ ſcriptor luculenter nos docet in commẽtarijs ſuis. habuit vxorem Theodoſius minor Imperator fœminã animi impij, ideoque in peiorem partem procliuis; cum ergo poſt ſublatum errorem Neſtorij alius fuiſſet error exortus, cuius authores præcipui fuere Dioſcorus Epiſcopus Alexãdrinus, & Euthices Abbas Cõſtantinopolitanus, hi cõfitentes vnam eſſe Chriſti perſonam, negauere tamen in Chriſto duas eſſe naturas, humanam, ſcilicet, & diuinam, quarum vtraque perfecta eſſet; ſed docebant duas naturas, diuinam, ſcilicet, & humanam in vnam naturam va- F
luiſſe in Chriſto. ex quo ſequebatur vel Chriſtum non fuiſſe verum Deum, vel non fuiſſe verum hominem, vel neque hominem verum, neque Deum verum. His vxor Theodoſij Eudocia fauit ſummopere, ideoque dedit operam vt ſynodus Epheſi cogeretur. coacta ſynodus per vim hæreſim Euthicetis, & Dioſcori approbauit. Hæc ſynodus ſecunda Epheſina damnata eſt, & reproba ſtatim habita. Nam poſt obitum Theodoſij ſoror eius pulcherrima mulier, valde pia, cum eius opera Martianus Imperio fuiſſet potitus, ab Imperatore impetrauit vt ſynodus OEcumenica cogeretur Chalcedone. itaque coacta fuit ſynodus Chalcedonenſis quarta OEcumenica. in qua damnatus fuit error Euthicetis, explicatúmque, fuiſſe in Chriſto vnã perſonam verbi diuini in duabus perfectis naturis, diuina, ſcilicet, & humana, ita vt idẽ G
ſit perfectus Deus, & perfectus homo. fuit etiam damnata hæreſis Apollinaris Epiſcopi Antiocheni, quo Hieronymus præceptore vſus fuerat: qui negauerat prius in Chriſto fuiſſe animam, ſed corpus tantum humanum. animæ vero vicem geſſiſſe diuinum verbum. poſtmodum faſſus in Chriſto animam ſenſitiuam fuiſſe, negauit Chriſtum habuiſſe rationalem animam. ex quo ſequebatur non fuiſſe Chriſtum verum hominem, neque aſſumpſiſſe mentem humanam, ad quam purgandam, & ſanctificandam præ omnibus aliis in mundũ venerat. conſtituit hæc ſynodus Chalcedonenſis vigintiſeptẽ Canones. in quibus non prætermittendum reor morem illorum temporum, qui colligitur ex canone huius ſynodi, quo decernitur Diaconiſſam fieri nõ poſſe, niſi poſtquam exegiſſet quadraginta annos. quæ nulli poſtea nubat. at H
vero ſi cuipiam nupſerit, vterque, ipſa, inquã, & maritus deuotus ſit diris, & execrationibus. id enim interpretor anathema eſſe, ſeu anathematizari. ſtatutum etiam, quòd ſi qua virgo ſe Deo dicauerit, aut quiſpiam monachus factus fuerit: neutrum poſſe matrimonio iungi cuipiam. quòd ſi fecerint, ſint excommunicati. Epiſcopus tamen loci illius poſſit vti miſericordia erga illos. quod non eſt in eum ſenſum accipiendum, vt ſcilicet queant perſeuerare in matrimonio eo adulterino, quod contraxerunt; ſed ad remiſſionem, ſeu imminutionem pœnæ. ſtatutum quoque, vt in quauis prouincia bis in anno fierent Concilia Epiſcorum prouinciæ. Huic cõcilio interfuere Paſcaſinus, & Lucinius Epiſcopi, Bonifaciúſque presbyter locum tenentes Romanæ ſedis.

A dis. itémque horum patrum authoritate cõfirmatum fuit Decretum ſynodi Conſtantinopolitanæ. quo Archiepiſcopus Cõſtantinopolis fuerat poſt Romanum, aliis prælatus. Diuus Gregorius in epiſtolis plurimis refert in Chalcedonenſi ſynodo fuiſſe cõceſſum Romano Pontifici, vt OEcumenicus vocaretur, quo tamen titulo ob modeſtiam, inquit, nullum fuiſſe Romanum Pontificem vſum ad ſua vſque tempora. Tempus eſt, vt accedamus ad ſynodos Africanas, quæ fuerunt celebratæ ante hãc quartam ſynodum, tempore, ſcilicet, Arcadij, & Honorij, itémque ſub Honorio, & Theodoſio iuniore, cui ſucceſſit Martianus. nihilominus quia ex ſecũda ſynodo Epheſina damnata originem trahit quarta hæc ſynodus Chalcedonenſis, vt ſupra expoſuimus, ſatius viſum nobis eſt, ne ſeries rei geſtæ diſrumperetur, Chalcedonenſem ſynodum Carthaginenſibus præferre. ſynodi hæ Africanæ octo fuere, ſeptem Carthagine celebratæ: vna Mileueti. Quibus Auguſtinus interfuit omnibus ferè, vt reor. quòd vero aliquibus interfuerit compertiſſimum eſt. facti ſunt in his ſynodis Africanis multi Canones. quorum quidam in Decretalibus ſunt notati: in quibus eſt Canon de continentia clericorum, qui ad ſacros ordines accedunt. Quem ex hac ſynodo colligere poſſumus fuiſſe antiquiſſimum. illud etiam minime prætereundum eſt, quòd in ſexta ſynodo Africana legitur miſſos fuiſſe à Zoſimo Pontifice Romano Fauſtinum Epiſcopum, Philippum, & Aſellum presbyteros ob id, quòd quidam Africanus presbyter Fauſtinus damnatus ibi prouocauerat ad Romanum Pontificem. mandatum hi Pontificis Zoſimi obtulerunt: in quo adducebatur ſtatutum fuiſſe à Nicena ſynodo, poſſe à ſententia Epiſcopi ſui presbyterum, & etiam Epiſcopum à ſententia ſynodi prouocare ad Pontificem Romanum. quæ ſtatuta ſunt Sardicenſis concilij, vt ſuperius diximus. Carthaginenſes Epiſcopi ob eam rem ſcripſere Cyrillo Epiſcopo Alexandriæ, & Attico Cõſtantinopolis Epiſcopo, vt eis mitterent integra, & incorrupta Decreta ſynodi Nicenæ. miſerunt illi viginti Canones, qui extant. in quibus nulla de ea re fit mentio: quibus acceptis noluerunt tunc Carthaginenſes admittere prouocationem illius Fauſtini presbyteri ad Romanum Pontificem. Quinimò ſtatuerunt, quòd ſi quiſpiam prouocaret vltra mare, nec acquieſceret iudicio conciliorum Africanorum, quòd nullus in Africa ei communicaret, ſtatuit hæc ſynodus Carthaginenſis, & Mileuitana. Hæc inter Africanam, & Romanam Eccleſiã diſcordia initium ſub Zoſimo Põtifice habuit. ſub Bonifatio deinde, & Cœleſtino decreta fuere hęc, quæ narrauimus cõtra Apoſtolicę ſedis authoritatem. durauit hæc rebellio vſque ad Bonifatium poſteriorem Pontificem, ſub quo Carthaginenſis Eccleſia damnans Decreta facta à præceſſoribus ſuis, Aurelióque tunc Africæ Primate, & Epiſcopo Carthaginenſi, ſe Romano Pontifici Bonifatio ſubmiſit, & ad vnitatem Eccleſiaſticam rediit. id Bonifatius hic poſterior ſignificauit Eulalio Epiſcopo Alexandrino, inſeruítque Africani Epiſcopi literarum exemplum. Quæ omnia Yſidorus collegit. Mileuitanum concilium celebre eſt ob Hæreſim Pelagij; quæ in eo concilio fuit damnata. negabat hic Pelagius gratiam Dei ad ſalutem

neceſſariam eſſe, ſed poſſe hominem liberi arbitrij viribus legem implere. E
itémque negauit peccatum originale. in hanc Hæreſim plurima ſcripſit Auguſtinus. Hæc magis illuſtria, & noratu digna comperi in cõciliis carthaginenſibus. Poſt hæc concilia, fuere pleraque Hiſpana. fuit etiam iiſdem temporibus quinta ſynodus Conſtantinopoli celebrata ſub Iuſtiniano Imperatore. De qua prius; poſtea de Hiſpanis cõciliis. Cum poſt Epheſinã, & Chalcedonenſem ſynodos OEcumenicas: in quibus fuere damnari Neſtorius, & Dioſcorus, ac Eutyches, à ſequacibus earũ Hæreſum plurimis annis vexata fuiſſet Eccleſia, ac tãdem cum ſub Theodoſio Iuniore, Proclo Epiſcopo Cõſtantinopolis terræmotus ingentes per quatuor menſes fierent, ac vniuerſus populus cum Epiſcopo per campos fuſus ſummis precibus Deum optimum F
oraret vt terręmotibus, & ruinis parceret, & clamarent omnes kyrie eleiſon: contigit vt diuina virtute adoleſcentulus quidam in aëra raperetur cotã omnibus, circa horam diei tertiam. Hic in aëra ſublatus monitus à Deo eſt, vt Epiſcopo, & vniuerſo populo nunciaret loco kyrie eleiſon, vt diceret ſanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus, & immortalis. Quas preces cum vniuerſus populus ad Deum fudiſſet, quieuerunt terræmotus. Huius hiſtoriæ author Nicephorus. Damaſcenus etiam meminit. igitur cum præter hæreſes, quibus Eccleſia turbabatur, Petrus Alexandriæ Epiſcopus, Anthimus Trapezontius, Seuerus, & Zonora huic Triſagio, quod modo narrauimus, doctum fuiſſe populum à Deo per adoleſcẽtulum in aëra raptum, addidere. Qui crucifixus eſt pro nobis. quæ particula ſi ſeparata intelligatur à Triſagio, innuit quartã G
in Deo perſonam, quæ pro nobis ſit crucifixa: ſi vero coniungatur, innuit vel Spiritum Sãctum paſſum, vel diuinam naturam paſſam. quamobrem appellati etiam hi fuere Theopaſſani. Horum noua hæc inuentio magnopere turbauit Eccleſiam. ideo ſub Iuſtiniano Imperatore, & Vigilio Põtifice indicta fuit Cõſtantinopoli hęc quinta ſynodus, anno domini quingenteſimo quinquageſimo tertio: nonaginta tribus fere annis poſt Chalcedonenſem quartã ſynodum. damnati fuere illi omnes, qui aduerſabantur Epheſinæ, & Chalcedonenſi ſynodis, & negabant vel vnam tantum perſonam in Chriſto fuiſſe, vel Mariam Dei genetricem fateri nolebãt: vel aliquo pacto diuinam, aut naturam humanam perfectam in Chriſto fuiſſe diffitebantur. damnati ſunt etiã hi, qui Triſagio addiderant, qui pro nobis crucifixus eſt. damnata præterea H
fuit poſitio Origenis de reditu animorum ad corpora, ſecundum Gentilium fabulas. inſuper Euagrium, & Didymum, Ibæque Epiſtolam damnauerunt. hæc ferè ſunt geſta ſynodi quintæ OEcumenicæ: in qua fuere centum ſexaginta quinque patres. Nulli canones editi ſunt ab hac ſynodo. Iiſdem ferè tẽporibus in Hiſpania celebratæ fuerunt complures ſynodi prouinciales. quarum quædam præceſſere quintam, & fortaſſe quartam ſynodum: vt Toletanum primum, quod fuit temporibus Honorij, & Arcadij. nonnullæ temporibus Theodorici. poſteriores verò longe poſt ea tempora. ne tamen diſiungamus vnius prouinciæ concilia; paucis tractabimus ea, quæ arbitramur ſcitu digna. fuere collecta ab Yſidoro tredecim concilia Toletana. in quorum

A tertio traditum eſt Recaredum regem Hiſpaniæ, Gottorum Principem, Reginámque Baddam, ſimul cum proceribus gentis eius, ac vniuerſo Gottorum populo renunciaſſe hæreſi Arrianæ, & fidem ſuſcepiſſe: quam catholica Eccleſia per orbem diffuſa prædicat, & profitetur. Gens hæc Gottorum ſub Imperatore Valente, à quo præſtita ei fuerant auxilia aduerſus alteram factionem eiuſdem gentis, Chriſtianam religionem ſuſcepit, ſimulque Hæreſim Arrianam: cui Valens Imperator omnibus viribus fauit: quam labem vſque ad tempus Regis Recaredi retinuit: cui renunciauit Rex in hac tertia ſynodo Toletana palàm coram vniuerſo populo. Quamobrem acclamatum ei fuit ab omnibus, ſalus Regi catholico. vnde veriſimile eſt Hiſpaniæ Reges B hoc honoris titulo vſos fuiſſe. Arriani enim catholicis erãt aduerſi, ſimúlque catholici Arrianis. relicta ergo labe Arriana Recaredus, quia ad catholicos acceſſiſſet, appellationẽ meruiſſe Catholici ſatis credibile exiſtimari poteſt. in quarto verò concilio Toletano, capite tertio traditur modus, & ordo celebrandorum conciliorum prouincialium. quem reor hoc in loco ſilentio prætereundum, ne lectori tędium faciam in re non magni momenti. poterit is, quem delectauerit cognitio huiuſmodi, locum citatum apud Yſidorum inquirere in quarto concilio Toletano capite tertio. item Decretum in hoc concilio, quòd Iudæi illi, qui etiam coacti fidem Chriſti receperant, cogerẽtur, vt in ea perſeuerarent. in decimo concilio capite tertio, grauis mulcta indicitur Epiſcopis: qui ob ſanguinis coniunctionem vel fauore quopiam cõ- C ferunt Monaſteria, & Eccleſias. Hæc ferè notatu digna comperi in conciliis Toletanis. in concilio Illiberitino, Illiberi, ſcilicet, celebrato, quam vrbem quidam putant Granatam eſſe, ſcitu dignum, quod in quadrageſimo octauo capite cauetur, ne à ſacerdotibus, vel clericis lauentur pedes eorum, qui baptizantur. quem morem in multis Eccleſiis ſeruatum fuiſſe comperimus ab Ambroſio in libro de Sacramentis: nam Mediolani Eccleſia tempore Ambroſij eo more vtebatur in baptiſmate. Eccleſia Romana nunquam eſt vſa, vt colligitur ex his, quæ narrat Ambroſius in eo opere. Bracearenſis quoque cõcilij, ea vrbs Metropolis fuit Gallitiæ, decreta collegit Yſidorus, ex quibus multa ſumi poſſunt pertinentia ad ſedis Apoſtolicæ authoritatem. ſtatutum etiam fuit capite trigeſimo ſexto ne in Eccleſiis quiſpiã ſepeliretur. in deſue- D tudinem abiit decretum hoc non irrationabile, vt reor. item non prætereundum morem hunc ſalutandi populum à ſacerdotibus, & Epiſcopis, quo nũc vtuntur dicentes, Dominus vobiſcum, & reſpondendi, cum ſpiritu tuo, ab Apoſtolis traditum Eccleſiæ fuiſſe. multa quoque fuere decreta contra Priſcillianiſtas: quorum hæreſis ſerpebat per Hiſpaniam. Hi ſecuti Manichæos bonum, & malum Deum aſſerebant, nõnulláque à Gnoſticis accepere. collegit præterea Yſidorus Tarraconenſe concilium, Gerundenſe, Ilerdenſe, Valentinum, nonnulláque Hiſpalenſia, in quibus nihil ferè comperi; quod eximium putem; ideo eis omiſſis accedam ad ſextam ſynodum. Sexta OEcumenica ſynodus coacta fuit Conſtantinopoli, tempore Conſtantini Imperatoris, qui dictus eſt Pogonatus, & Agathonis Pontificis anno Do-

mini ſexcenteſimo ſeptuageſimo quarto. conuenere centum & ſeptuaginta Patres. Hanc Yſidorus totam collegit. damnata fuit in hac ſynodo hæ- E
reſis Theodori, & Macarij Antiocheni Epiſcopi, qui prope ſentientes cum
Eutychete poſuere in Chriſto domino noſtro vnam tantum fuiſſe voluntatem, & vnam operationem. vnde etiam nomen habuere Monothelitarũ. huic hæreſi fauit Honorius Epiſcopus Romanus, vt Græci authores perhibent. ideoque reor nomen huius Honorij non fuiſſe deſcriptum in Catalogo Põtificum. Hi omnes eorumque ſectatores à ſynodo damnati ſunt. Hi patres tunc, tempore, videlicet, Cõſtantini nullum canonem ediderũt; itaque nullum canonem habemus ſtatutum neque à quinta, neque à ſexta ſynodo.
Verum paucos poſt annos defuncto Conſtantino, cum Iuſtinianus filius in F
Imperium ſucceſſiſſet, illi ferè iidẽ patres iterum conuenere Conſtantinopoli, ediderúntque centum & duos canones: quos appellare conſueuit Gratianus, & alij Canones ſextæ ſynodi. Nonnulli hanc ſynodum appellãt πενθέκτη quaſi quæ ſatisfecerit quintæ, & ſextę ſynodis: in quibus nulli fuerunt editi canones. in primo huius ſynodi capite repetuntur ſex priorum ſynodorum Decreta contra hæreſes, quæ damnatæ in eis fuerant. in ſecundo vero capite, recepit, & approbauit prouincialia quædam concilia, à quibus plurima accepit vniuerſalis Eccleſia, necnon monumenta nõnullorum ſanctorum, qui ea tractauerint, quæ à nobis credenda ſunt. illud notandum, quòd in fine huius capitis videtur approbari concilium illud vetuſtiſſimum Africanum celebra
tum ſub Cypriano martyre, in quo patres illi habentes zelum Dei, non tamẽ G
ſecundum ſcientiam, vt inquit Paulus, ſtatuerunt rebaptizandos omnes eos, qui ab hæreticis baptizati ad Eccleſiam catholicam veniebãt. quod certe erroneum eſſe nullus eſt chriſtianus qui ambigat, ſi quidem ab hæreticis baptizati fuerunt ſecundum formam Eccleſiæ catholicæ. Verùm patres hi in ſexta ſynodo ſeruare volentes, vt reor, quantum fieri poterat Eccleſię vnitatem, mentionem fecere de hoc concilio, non aſpere improbantes, ſed veluti excuſantes errorem, dixere in hoc loco ſtatutum illud concilij Africani fuiſſe ſecundum morem, qui in ea gente inualuerat. Eſt præterea canon prohibens Epiſcopum, poſtquam ad Epiſcopatum euectus fuerit, habitare cum vxore, ſi habuerit, quãuis afferat ſe abſtinenter viuere, ne det offendiculum, & ſcan-
dalum. prohibuit etiã hæc ſynodus, ne accedẽtes ad ſacros ordines cogantur H
polliceri abſtinentiã à propriis vxoribus, quem morẽ ſeruari dicit à Romana Eccleſia. quod eſt intelligendum Orientali Eccleſiæ præceptum, quæ nunquam recepit Romanam hanc ſanctimoniã. id ex eo colligitur, quod paulo poſt præcipit ſynodus in Eccleſiis Barbaris, clericos non habitare ſimul cum vxoribus ob ſcãdalum, quod de Epiſcopis in vniuerſum prius pręceperat. itẽ præcipit ne ſoluatur ieiunium quinta feria maioris Hebdomadæ, quod quidam ſoluebãt, vt iudaïcum Paſcha imitarentur. inuenitur quoq; in hac ſynodo fuiſſe ſedes Patriarcharum pro dignitate cuiuſq; ordine collocatas, prima Romana, ſecunda Cõſtantinopolitana, tertia Alexandrina, quarta Hieroſolymitana. de Antiochena nulla mẽtio. Notandum etiam in cõtrahendis matrimo-

A trimoniis prohibitos fuiſſe quoſdam gradus ſecundæ affinitatis, ne ſcilicet pater & filius duceret matrē,& filiam,item duas ſorores.ſic neque duos fratres marrem,& filiam,duáſque ſorores.mos hic nunc abolitus eſt,habitáque eſt ratio tantum primæ affinitatis,non ſecundæ,aut tertiæ.illud quoque non prętereundum,in quinquageſimo quinto capite horum Canonum,prohibitum fuiſſe morē Romanæ Eccleſiæ in ieiunio ſabbati,vt pote, quod antiqui patres etiam prohibuerint.Hoc nunquam receptum fuit ab Eccleſia Romana, neque authoritate Pontificum Romanorum ſancitum. pari quoque ratione non fuit receptum quòd tota hebdomada paſchatis eſſet celebris, & dicata pſalmodiæ in templis, omnes ludi alij, & ſpectacula his diebus minime poſſent celebrari. prohibetur item,ne,niſi neceſſaria cauſa cogat,quiſpiā

B linquat propriam Eccleſiam tribus dominicis, anathematis pœna iniuncta. fuiſſe hunc antiquiſſimum,& optimum morem alibi etiam legimus.quis nō laudet Canonem alium, quò prohibetur, ne quis pingat tabulam, aut quippiam tale fingat, imaginibus, quibus excitari poſſit turpitudinis libido, ſub pœna excommunicationis? Noſtris vero temporibus, vt omittā priuatas & publicas ædes,templa Dei Optimi, & ſanctorum monumenta,altaria etiam ornare putamus huiuſmodi picturis, & ſtatuis; quod certe abuſus eſt magnus.in vltimo Canone,in quo agitur,in conſtituendis pœnitentiis non tantùm habendam eſſe rationem delicti,ſed etiam conditionis perſonæ, contritionis, &c. poſſet ratio elici de confeſſionis Sacramento: quamuis pertinax

C referre etiam Canonem eum valeret ad pœnitentias publicas. ſed mos vetuſtiſſimus totius Græciæ omnibus aliis argumentis huius ordinis antecellit. Hactenus de canonibus ſextæ ſynodi. collegit Yſidorus Romanas ſynodos tertiam, quartam, quintam, & ſextam, in quibus nihil memoratu dignum comperi.deſunt prima,& ſecunda. primam fuiſſe teor ſub Damaſo Pontifice,tempore Theodoſij ſenioris, & Conſtantinopolitanæ primæ ſynodi contra Macedonium celebratæ. in qua idem error fuit damnatus. Nos ſuperius de hac ſynodo mentionē fecimus ex Tripartita hiſtoria. ſub Innocentio tertio Romæ in Laterano magna fuit ſynodus celebrata:in qua fuere Conſtantinopolitanus,& Hieroſolymorum Patriarchæ,Metropolitæ multi,Epiſcopi quadrigēti. innumeri Canones facti ſunt in hac ſynodo,vt patet in Decre-

D talibus.ac abolitus Canon de affinitatibus ſecūdi,& tertij generis. & à ſeptimo conſanguinitatis gradu ad quartum redacta prohibitio de matrimoniis cōtrahendis.Hæc de Romanis,quāuis hæc fuerit poſterior his,de quibus ſumus acturi. Sequitur ſeptima ſynodus OEcumenica. Hæc fuit celebrata in Nicea ciuitate Bithyniæ,vbi prima vniuerſalis illuſtris illa,& celebris coacta fuit ſub Cōſtantino, & Irene matre anno Domini ſeptingēteſimo nonageſimo tertio,& ſub Adriano primo Pōtifice Romano,cuius nomine duo interfuere,Petrus Cardinalis, & Abbas ſanctæ Sabbæ. cōuenere tercentū & ſexaginta ſex Patres. in hac ſynodo damnati ſunt impugnatores ſanctarum imaginum,quos Chriſtianocategoros appellarunt.& pręter alia adductus Athanaſij libellus,qui extat de imagine Chriſti,quæ Beryti relicta à Chriſtiano in

domo, quam conduxit Iudæus, ibique cum à Iudæis variis tormentis illuderetur in hanc Chriſti imaginem, cœpit ex ea ſanguis fluere in maxima copia; multiſque miraculis, & inſignibus eius ſanguinis tactu à Deo factis, innumeri Iudæi ſcelus palam fatentes chriſtianam pietatem amplexi ſunt. ſanguis hic diuiſus fuit inter chriſtianas omnes Eccleſias. Nos Venetiis in tēplo D. Marci vaſe ex cryſtallo confecto habemus huius ſanguinis portionem, & maxima veneratione colimus. Beatus etiā Thomas mentionē facit huius ſanguinis in tertia parte ſummæ. Edidit hęc ſynodus vigintiduo canones; in quibus nil propemodum cōperi eximium, niſi, quis notaret morem eum ſeponendi in Epiſcopatu omnia hæreticorum monumenta. Nam cauetur à ſynodo, vt omnia monumenta impugnatorum imaginum, ſeu chriſtianocategororum ab omnibus ſub pœna anathematis traderētur, vt poſſint in Epiſcopatu cum aliis deliramentis hæreticorum collocari. Item ſublatæ reliquiæ ſanctorū ab hæreticis ſunt templis reſtitutæ: cautúmq; ne vllum templum conſecraretur abſque ſanctorum reliquiis. Poſt hāc ſeptuaginta quinque annis fuit octaua ſynodus OEcumenica Conſtantinopoli ſub Imperatore Conſtantinopolis Baſilio, & Adriano ſecundo Pontifice, anno domini octingenteſimo ſexageſimo octauo. nulla Hæreſis in cauſa fuit vt hoc cōcilium cogeretur, ſed ſcelus Michaëlis Imperatoris, cui Baſilius ſucceſſit, & ambitio Photij. Nā cum ſub Michaële Imperatore, cui ſucceſſit Baſilius, ſedem Conſtātinopolitanam teneret Ignatius vir ſanctiſſimus, auunculus Imperatoris auſus eſt dimiſſa vxore, quam habebat, nurum ducere in vxorem. Hoc facinore cognito Ignatius admonuit auunculū Imperatoris ſceleris, quod in ſe admiſerat, ſimulq; præcepit vt relicta nuru, & inceſtis nuptiis, priorem vxorem ad ſe adcerſeret. recuſauit ille. quamobrem fuit ab Ignatio excōmunicatus. Is non pœnitentia tam magni ſceleris, ſed ira percitus, perſuaſit Imperatori, vt pulſo Ignatio, Photium tunc Patriarcham conſtantinopolis faceret. obſecutus eſt Imperator auunculo. ſicque per ſcelus potitus eſt Photius ſede Cōſtantinopolitana. Nicolaus primus Pōtifex Maximus cum hoc reſciuiſſet, Photium excōmunicauit. Hic furore percitus cum nulla alia ratione & cauſam ſuam tueri, & Pontificem vlciſci poſſet, cœpit dicere Pontificem Romanum, & Romanam Eccleſiam eſſe hæreticos, & excōmunicatos, quoniam in ſymbolo addidiſſent Spiritum Sanctum à filio procedere contra ſtatuta antiquorum cōciliorum. inde orta ſeditio maxima inter Græcos, & Latinos, quæ Græciam miſeram tandem perdidit. ſucceſſit Michaëli Baſilius, & Nicolao primo Adrianus ſecundus. is tres Cardinales miſit Conſtantinopolim, coactáque ſynodo Photium à ſede expulit, & Ignatium reſtituit. Nō deſtitit Photius à maledicētia, & quantum potuit, fouit ſeditionē inter Latinos, & Græcos. Hæc octaua ſynodus nullum canonē inſignem edidit. Gratianus ſexageſima tertia diſtinct. capitulo Adrianus: in primo de hac meminit, ac dicit ſtatutū fuiſſe in hac ſynodo, ne quis laïcus in electione Epiſcoporum ius haberet, nec intereſſet, niſi vocatus, tuncque humiliter ſuſciperet, quæ clerus ſtatuiſſet. Poſt hanc octauam ſynodum, ſeditionem inter Latinos, & Gręcos, cuius author fuit

A fuit Photius,vt diximus,quãuis ſopita potius quàm extincta fuit aliquot annis,nihilominus Cõſtantinopolitani Imperatores, & Græca natio ægre ferẽtes noſtrarum rerum amplificationem, ſuarúmq; imminutionem, pro tẽporis occaſione excitarunt:ac rurſus prout expedire ſuæ rei videbant,ſedarunt. in 6. Decretalium lib.cap.1. legitur ſub Gregorio decimo in cõcilio Lugdunenſi,quo Palæologus Imperator venerat, conueniſſe inter Græcos, & Latinos,ibique Decretum de proceſſione Spiritus Sancti. poſtmodũ iterum excitata eſt ſeditio,adeo,vt vſque ad tẽpora Eugenij quarti Põtificis,& Ioannis Palæologi Græcorum Imperatoris,deducta fuerit:ſub quibus coacta fuit ſynodus OEcumenica. Verum ante hanc ſynodum ſub Eugenio,celebrata fuit
B ſynodus Conſtantienſis tempore magni ſchiſmatis: quo tres Põtifices erant Benedictus,Gregorius,& Ioãnes vigeſimus tertius. opera Sigiſmondi Imperatoris,qui multũ laboris, & induſtriæ impendit,vt ſchiſma illud tolleretur, fuit coacta ſynodus conſtantiæ,in qua depoſitis Pontificibus,qui fuerũt electi per ſeditionẽ cardinalium(quãuis Gregorius,& Ioãnes vigeſimus tertius prius renũciaſſent ſuis iuribus) electus fuit Martinus Columna vir egregius, & pius.poſt Cõſtantienſe concilium,vt ſeruaretur Decretum de cõgregatione cõciliorum, indictum fuit concilium,quod fuit Baſileæ coactum, poſtea vero ab Eugenio Ferrariam trãſlatum, qui eodem tẽpore vocatis ad OEcumenicum cõcilium Græcis Ferrariæ ſynodum indixit. Venit ex Cõſtantinopoli Imperator Palæologus,ac Patriarcha Conſtantinopolis,coacta ſynodo,
C ob multa incõmoda, & peſtem, ex Ferraria Florentiam tranſlata fuit,ibíque poſt diutinas diſputationes tandẽ conuenere Græci ac Latini. Armeni quoq; in ea ſynodo ad vnitatem catholicæ Eccleſiæ ſub Romano Põtifice venere, magnáq; omnium lætitia ſynodus dimiſſa fuit,creatíque cardinales Beſſariõ Nicenus Epiſcopus,& Ruthenus Græci homines.quorũ prior valde illuſtris &doctrina,& probitate.attamẽ poſt Imperatoris reditum in Græciã Marcus Epheſinus Epiſcopus,alter Photius cõcilio rebellis non deſtitit calũniari cõcilium,ſimúlq; Nicenũ cardinalẽ,& Ruthenũ:quòd ambitione corrupti rem Græciæ,& religionis Latinis prodidiſſent.ſicque iterum exarſit ſeditio apud pleróſq; Græcos,quæ tandẽ Græciam miſeram perdidit. Poſt hanc ſynodum Florentinam nonam OEcumenicam temporibus noſtris ſub Iulio,& Leone
D Pontificibus fuit ſynodus Lateranenſis: cui quoniam ſanctitas tua interfuit, nihil mihi eſt amplius dicendum. Hæ beatiſſime Pater fuere illuſtres ſynodi, quarum ſummã vt potuì literis mandandam duxi,tibíq; legendam trado. Tu pro tua humanitate,ſi non rem,officium tamen,& animi noſtri propenſionẽ læto animo accipito . Nã tum perſonæ,qua abs te honeſtatus fui, officiũ eſſe arbitratus ſum his tẽporibus,iam indicto per te cõcilio hæc colligere, atque otij noſtri fructum tibi in maximis,& frequẽtiſſimis negotiis occupatiſſimo reuerenter offerre:tum pro tuis erga me meritis putaui maxime debere à me præſtari,vt ſaltem teſtimonium quodpiam animi grati haberes,quandoquidem certo ſcio nihil vnquam à me his dignum rependi poſſe. Vale in Domino,qui diu te nobis,ac Eccleſiæ ſuæ incolumem ſeruet.

CONFVTATIO ARTICVLORVM SEV QVÆSTIONVM LVTHER.

F

CVM ſummopere cupiam adeóque cupiam, vt nihil prius ac potius habeã quã rem tibi gratã facere, ac ſtudia tua promouere, quantum poſſum; id quod à me proximis literis enixè petiiſti, præſtare conabor; ac paucis horis hiſce, quas mihi à publicis negotiis ſurripui, ad te perſcribam, ſed paucis omninò verbis, quæ mihi dicenda videntur, ſuper articulis ſeu quæſtionibus Lutheranorum, de quibus in conuentu Auguſtæ habito, cum Cæſare actum eſt; ac ne te pluribus morer, ad rem deueniam.

Primus articulus, in quo Lutherus ſe plurimum iactat, hic eſt, hominem G iuſtificari ex fide, non ex operibus. Hac in re ſcias velim iuſtificationem hominis apud Chriſtianos nihil aliud eſſe quàm fieri participem diuinæ iuſtitiæ, quæ ſcilicet homini ſuapte natura non conuenit, ſed ei tribuitur ex diuina liberalitate ac bonitate; qua iuſtitia homo ſupra hominis ſtatum eleuatur, ac fit particeps & conſors diuinæ naturæ, vt inquit beatus Petrus, quòd maxima & pretioſa nobis promiſſa donauit, vt per hæc efficiamini diuinæ conſortes naturæ. Cùm ergo iuſtificatione hac nouam quandam naturam, & nouum quoddam eſſe acquiramus diuinũ, participatione quadam, noua etiam natiuitate indigemus. Natiuitate etenim animalia ac viuentia naturã, ac eſſe ſuum acquirunt. Ac quoniam hoc eſſe ſpirituale eſt, non animale ac ſenſibile, Ideò natiuitas hæc nõ eſt ſenſibilis, ſed ſpiritualis; quod exactiſſimè H Chriſtus dominus in Euangelio Nicodemo legis Moſaicæ perito declarauit dicens, niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto, non poteſt introire in regnum cœlorum. Quam natiuitatem cùm Nicodemus putaret eſſe Carnalem, neque intelligeret, quidnam dictum eſſet à Domino, ſubdidit Chriſtus per comparationem ſpiritus ſeu venti qui flat, & non videtur vnde veniat, aut quò vadat, eiuſmodi eſſe eum qui natus eſt ex Spiritu Sancto. Paucis ergò concludamus, nihil aliud eſſe iuſtificationem hanc niſi ſpiritualem generationem, per quam efficimur conſortes diuinæ naturæ, & in filios Dei adoptamur. Hæc iuſtificatio ſeu hæc generatio, manifeſtum eſt, quòd non fit ex operibus, id eſt, quòd ex operibus noſtris mereamur adoptari in filios Dei, ante-

A antequam regenerati ſimus;hoc ratione probatur:nullius opera poſſunt excedere naturæ limites,illius inquam,quę eſt eorum operum principium. Sed ante regenerationem operum noſtrorum principium eſt natura hominis ex peccato,etiã deprauata. Iccirco operibus noſtris quãtumuis bonis nũquam hæc excellentia veluti merces debebitur,vt excedamus hominem, ac eleuemur ad diuinæ naturæ participationem. Hoc igitur pacto veriſſimũ eſt, & maximè conſentaneum religioni Chriſtianæ, nullum ex operibus propriis iuſtificari. Verùm formaliter iuſtificamur, id eſt, efficimur diuini per gratiã. quæ eſt quædam ſpiritalis qualitas in animam à Deo optimo infuſa, ac participatio quædam eſt diuinæ naturæ, ſicuti virtutes morales ſunt perfectio-
B nes partis ſenſitiuæ, quibus pars ſenſitiua attollitur ſupra ſe,ac fit particeps rationis. Sicuti ergo temperatus temperantia eſt temperatus, & liberalis liberalitate liberalis, ſic iuſtificatus hac gratia, & hac animi perfectione,formaliter iuſtificatus eſt. Verùm quoniam (vt perhibent Philoſophi,ratioque naturalis ſuadet) actus non ſit niſi in patiẽte diſpoſito; diſpoſitio animæ ad hanc gratiam ſuſcipiendam,per quam renaſcimur,nihil aliud eſt,quàm fides, qua tendimus in Chriſtum & in Deum: fidem hîc appello non habitum atque virtutem intellectus, ſed actum, quo intellectus à Deo mouetur, vt in eum credat, & quem miſit Ieſum Chriſtum. Hic ergo credulitatis motus, quo Deus animã mouet ad Chriſtum, & ad ſe Deum , diſpoſitio illa eſt qua tendimus ad iuſtificationem. Hoc docemur in ſacris literis, nam in Euange-
C lio inquit Ioannes, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex ſanguinibus, ſed Deo nati. Idem dicit Paulus in Epiſt. ad Romanos:hoc ergo pacto iuſtificamur per fidem. Sed quoniã fides & credulitas hæc non eſt ea tantùm qua credimus Deum eſſe, & qua credimus vera eſſe,quæ dicit Deus;hæc etenim eſt etiam in Dæmonibus,ac perditiſſimis hominibus,ſed eſt ea credulitas, qua in Deum tendimus, ab hac autem neceſſe eſt bona opera prouenire. Ideo hac ratione & hoc ſenſu poſſumus dicere,hominem iuſtificari ex operibus, non autem ex ſola fide. Non propterea quidem quod operibus noſtris mereamur iuſtificari, hoc etenim ſupra eſt improbatũ,ſed quoniã fides illa,quę eſt ſine operibus non eſt fides, qua tendimus in Deum;& qua diſponimur ad gratiam recipiendam , & ic-
D circò mortua eſt,vt inquit Iacobus Apoſtolus: & hoc ſenſu dicit idẽ Apoſtolus in eodem loco quod Abraham Iuſtificatus eſt ex operibus,quia obtulit Iſaac filium in holocauſtum,non autem ex ſola fide, quod tamen Paulus negare videtur in Epiſtola ad Romanos:cùm tamen nõ hoc neget in eo ſenſu,in quo dictum eſt à Iacobo, ſed in illo ſenſu,quem ſupra improbauimus, quoniã ex operibus noſtris mereri non poſſumus gratiam ac iuſtificationem,hęc ſatis de prima Lutheri quęſtione.

Secundus Lutheranorum articulus eſt, de bonis operibus,quę facienda eſſe perhibent, vt deſtruamus corpus peccati, quod contraximus ex Adam, non tamen valere inquiunt ad id, vt mereamur per ea fœlicitatem ac vitam beatam ęternamque conſequi. Hęc Lutherani. Poſitionis huius priorem

partem approbandam eſſe cenſeo. Nam ex operibus bonis, eorumque conſuetudine virtutes comparamus, quibus perturbationes inferioris animæ partis ſedantur, omneſque ægritudines ſanantur, quod pertinet ad animi purificationem, vt purificato ab omni labe animo, pura mente poſſimus attingere purum, quod dicit Plato in locis pluribus. Idem etiam affirmat Paulus Apoſtolus. Secundam verò partem ſic diſcutiendam eſſe reor, opera noſtra bona ac laudabilia duplicia eſſe, ea inquam quæ gratiam & iuſtificationem præcedunt, & ea quæ fiunt ab homine. Iam renato per gratiam Dei, & in filiū Dei adoptato; prioribus operibus nequaquam nos poſſe mereri beatam vitam nullus eſt qui ambigere queat; quia eorum operum quantumuis bonorum principium eſt natura hominis, quæ etiam adhuc eſt per peccatum deprauata. Iccircò eis neutiquam deberi poteſt bonum illud & ea vita, quæ Deo optimo maximo conuenit per naturam, ac in infinitum excedit naturæ humanæ limites. Si verò accipiatur bona opera, quæ ſequuntur gratiam ac adoptionem in fillios Dei. Sic dicendum iudico, huiuſmodi opera conſiderari poſſe, prout ſunt ab animo hominis eiuſque viribus, ac etiam prout ſunt à gratia ac virtutibus diuinis gratiam conſequentibus priori modo ſumpta eadem ratione, quam ſuprà attuli, perſpicuum eſt opera non eiuſmodi eſſe illius diuinæ vitæ meritoria, quia non poſſunt excedere naturæ humanæ limites. Quod ſi illa opera cōſiderentur prout ſunt, à gratia ac ab eſſe diuino per gratiam nobis dato, atque à virtutibus diuinitus in animam noſtram infuſis, rectè dici poteſt, ea opera beatæ vitæ eſſe meritoria, quod ratione probatur. Nam vnaquæque natura ſuum bonum attingit propriis actionibus & operibus. Natura ergò diuina nobis per gratiam tributa ſuis actionibus & operibus attinget bonum diuinum, fœlicitatem inqam ac vitam æternam. Prout ergo opera bona ſunt à gratia & ab eſſe diuino, cuius facti ſumus participes ex diuina liberalitate & bonitate, attingunt bonum ac fœlicitatem diuinam, quod nihil aliud eſſet, quàm eis meritò deberi vitam æternam & diuinæ fœlicitatis participationem. Nam in Euangelio ſecundum Mattheum. Chriſtus Adoleſcenti reſpondit. Si vis vitam ingredi, ſerua mandata, quaſi diceret, ſeruatione mandatorum vitam æternam deberi. Item in eodem Euangelio poſtquam in monte præcipiens Apoſtolis multa quæ ſeruare atque operari deberent, concludit, ac perorat hoc Epilogo, qui intellexerit quæ præcepi, ac ea fecerit, adſimilabo eum viro ſapienti, qui ædificat domum ſuam ſuper petram; qui non fecerit, adſimilabo eum viro, qui ædificauit domum ſuper arenam; Item in Euangelio ſecundum Mattheum. Cùm diem ſupremi iudidicij deſcribit, inquit beatis, quod veniant benedicti in regnum eis paratum ante ſecula, reddit deinde rationem, adducens opera, quæ operari fuiſſent ex charitate. Item in eodem Euangelio præcipit Chriſtus nos ad Cœnam inuitare non debere diuites, ſed pauperes, eiſque benefacere, à quibus viciſſim nihil ſperare poſſumus, vt fiat nobis retributio in reſurrectione iuſtorū. Item in Euangelio dicit, qui accipit diſcipulum in nomine diſcipuli, habebit mercedem diſcipuli; merces verò, vt inquit Paulus, eſt ſecundum debitum, non

ſecun-

A ſecundum gratiam; Item dicitur in Euangelio, Merces veſtra copioſa eſt in
cœlis. Paulus etiamdicit, bonum certamen certaui, fidem conſummaui, in
reliquum repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam retribuet mihi dominus
iuſtus iudex. Ecce eò quod certauit certamen bonum fideliter, dicit ſibi re-
poſitam coronam iuſtitiæ, fœlicitatem ſcilicet æternam, quam iuſtus Iudex
Dominus, id eſt ſecundum Iuſtitiã ipſi redditurus eſt, quod idem eſt, ac ſi di-
ceret, ex merito fidelis certaminis. Quæ enim dantur ex gratia non tradun-
tur ſecundum iuſtitiam ſententia Paul. Item in Pſalmo, & ſecundum purita-
tem manuũ mearum retribuet mihi, quia cuſtodiui vias Domini. Item alio
etiam Pſalmo inquit, Semel loquutus eſt Deus, duo hæc audiui, quia pote-
B ſtas Dei eſt, & tua Domine miſericordia, quia tu reddes vnicuique iuxta ope-
ra ſua. Ecce retributio datur operibus. Longè plures alios locos adducere
poſſem, ex ſacris literis, ſed ne te adficiam tædio hæc ſint ſatis. Tertius Lu-
theranorum articulus eſt de peccato originis. Inquiũt enim illi ex Luthera-
nis, qui melius ſentiunt, quod peccatum originis, in quo omnes naſcimur,
eſt eſſe ſine timore Dei, ſine lege ad malum procliues, adeo vt non poſſimus
bona opera neque quippiam boni facere; ſed omnia quæ facimus peccata
ſunt, legemque tum Moſaicam tum etiam naturæ eſſe nobis à Deo datam,
vt per eam cognoſcamus ægritudinem noſtrã, ac propterea recurramus ad
gratiam Dei, quã, non operibus, ſed fide cõſequi poſſumus. Hęc Lutherani,
hi inquam qui melius ſentiunt Lutheranorum. Hæc ſentẽtia ſi paucis in ver-
C bis corrigatur, & ſecundum rectum ſenſum intelligatur, non eſt repudiãda,
quod vt rectius intelligatur, pauca quædam præfabor. Peccatum originis ni-
hil aliud eſt quàm carentia Iuſtitiæ, & gratiæ Dei; quam optimus Deus de-
derat Adam eiuſque natis, & prognatis omnibus, qui cùm ex inobedientia
peccaſſet, tum ſibi, tum etiam poſteris ab eo naſcituris maximum attulit de-
trimentum. Nã & gratia Dei priuatus reus factus eſt ęternæ mortis, ex amiſſa
Iuſtitiã illa, quam ex Dei liberalitate acceperat, ex qua vires omnes inferio-
res animi ad nutum rationi parebant, corpuſque immortale poterat ab a-
nima ſuſtentari; poſteri verò eius ex gratiæ priuatione vitæ ęternæ compo-
tes eſſe non poterant, ex priuatione verò iuſtitię, tùm corpus omninò mor-
ti obnoxium ſortiti ſunt, tùm etiam deprauationẽ in viribus animi, quę ad
D vitia peccataque procliues, nec rationi obſequentes, animum ſemper ad de-
teriora trahunt, qui licet cogi non poſſit, infirmus tamen ac ęger ex carentia
gratię facile in malum deducitur. Hunc igitur animi defectum, quem con-
traximus ex origine Adam, appellare ſoliti ſunt chriſtiani peccatũ non mor-
tale, aut veniale, ea namque peccata actus quidam ſunt praui illius, cui impu-
tari ſolent; ſed dixerunt peccatum originis, ideſt, defectum animi eum quem
deſcripſimus, qui nobis ineſt imputaturq;, eò quod prognati ſumus, ac velu-
ti ſoboles quędam inhæremus primo parenti, qui opere eo actuque inobe-
diẽtiæ peccauit. Hæc breuis eſt deſcriptio peccati originis, cuius rei exempla
in ciuili hac noſtra ſocietate euidẽtiſſima comperiri poſſunt. Donetur quiſ-
piam aduena vir non noſtri ordinis, cui iure, & ex genere ius patricij ordinis

non conuenit,liberalitate Senatus noſtri Ciuitate hac veneta, & iure patri- E
cio,hæc donatio,idque Ius,tum ad eum tum etiam ad prognatos eius perti-
net.Hic ſi poſtquàm fuerit hoc iure donatus, quippiam moliatur in Rem-
publicam ac donato iure priuetur,in exiliumque mittatur,certè detrimentū
hoc ad poſteros ei' perueniet,qui,etſi nihil in nos peccauerint ipſi,ſed quod
ſoboles ſint radicis, vt dicam,illius, qui in nos peccauit. Hæc ſatis ſint pro
deſcriptione peccati originis.

Defectus hic animi, maximè verò deprauatio virium animæ, eiuſque ad
malum procliuitas in ſacris literis præcipuè à Paulo Apoſtolo peccatum ſo-
let appellari iuxta illud in Epiſtola ad Romanos:Iam non ego facio illud,ſed
inhabitans in me peccatum,ſicuti etiam hoſtiæ quæ pro peccatis offerri ſoli- F
tæ ſunt in lege Moyſi,peccata appellātur in ſacris literis,vt apud Oſeam pro-
phetā,Sacerdotes comedent peccata populi,id eſt,hoſtias oblatas pro pecca-
tis,& Paulus Apoſtolus loquens de Chriſto,qui oblatus eſt pro peccatis po-
puli inquit,Deus fecit ipſum peccatum,id eſt,hoſtiam pro peccatis oblatam.
His,quæ de peccato originis ſentienda ſunt,ex ſacris literis,vt reor,non diffi-
cilè accommodari poſſunt ea,quæ Lutherani dicunt. Nam ſi in his, quæ de
peccato originis dicunt cenſeant actum quempiam noſtrum eſſe peccatum
originis,falluntur,adhuc etiam falluntur,ſi poſt baptiſma ſuſceptum,quam-
uis ſanati non ſimus,à deprauatione virium animæ inferiorum, & à procli-
uitate ad malum,propterea nos adhuc eſſe obnoxios peccato originis, ac il-
lius reos arbitrentur;Nam habita gratia per baptiſma, ſeu lauacrum regene- G
rationis,vt inquit Paulus, non amplius ſumus peccato obnoxij, quod per
Chriſtum deletum eſt. Sed ſi volunt peccatum appellare, pœnam peccati,
quæ relicta eſt in inferiori parte animi verum dicent, ac iuxta Pauli ſenten-
tiam, vt ſupra dixi, qui etiam appellat corpus peccati, quod nobis ſummo
ſtudio ac diligenti opera mortificandum eſt. Quæ verò addunt de operibus
noſtris,quod nō quimus bona opera facere &c. mox à nobis dicetur, cùm
de libero arbitrio agemus.

Quartus Lutheranorum articulus eſt, de libero arbitrio, non vidi ego
librum Lutheri, quem inſcripſit, vt accepi, de ſeruo arbitrio. Verum quæ
ex nonnullis intellexi,ac collegi ex opuſculo Eraſmi,qui Lutheri ſententiam
confutare conatur, ac tueri arbitrii libertatem, cùm Lutherus ex nonnullis H
ſacræ ſcripturæ locis collegiſſet, nos ſine diuina ope nihil poſſe boni agere,
neque cogitare,neque velle, conſpiceretque Pelagianos hæreticos habitos,
qui ſine Dei ope putarunt propter arbitrij libertatem nos poſſe bona opera
facere,in eam ſententiam incidiſſe videtur,vt auferat à nobis arbitrij liberta-
tem,adeò, vt ſi credimus Eraſmo, & ego rectè recolo, quæ legi,& bona &
mala opera noſtra redigat in Deum auctorem, dicatque Deum optimum,
& ſua bona in nobis præmio adficere,ſuaque mala in nobis vlciſci. Hæc Lu-
theri poſitio adeò aduerſatur rationi naturali,& ſacris literis, vt nihil magis
abſonum inueniri poſſit. Quis etenim ſanæ mentis diceret Deum eſſe au-
ctorem malorum noſtrorum operum ? Malum namque quod eſt pœna,à
Deo

A Deo eſt, qui eſt iuſtus, huiuſmodi malum pœnæ ſcilicet facere, bonum eſt facere quia eſt opus iuſtitiæ. At mali, quod peccatum eſt, dicere Deum auctorem, certè eſt hominis dementis; Aduerſatur hoc naturali rationi. Nam cùm natura cuiuſque rei ſit principium actionis, quam ea res agit, conuenit naturæ propriæ cuiuſque actio. Deus autem bonus eſt per naturam, nec habet bonitatem aduentitiam. Iccircò non poteſt eſſe auctor mali operis, per ſe inquam. Item cùm peccatum ea ratione ſit peccatum, quia deficiat, icircò non habet per ſe cauſam efficientem, vt inquit Auguſtinus: ſed habet cauſam deficientem. Iccircò referri debet ad cauſam, in qua eſt defectus, non autem ad primam cauſam ſupra omnem cogitationem indefectibilem. Pars etiam

B altera quam tangit, quod ideò in nobis non eſt liberum arbitrium, quia ſine ope diuina nihil poſſumus boni facere, non ſatis à Luthero intelligitur. Ideò paucis hanc totam rem comprehendam, vt quiſque intelligat libertatem arbitrij non officere diuinæ gratiæ, neque opem Dei nobis præſtitam libero arbitrio quippiam officere. Animaduertẽdum eſt primò illud, Deum ſupremum non eſſe cauſam determinati cuiuſdam generis, ſcilicet neceſſariam aut contingentem naturalemuè, aut cuiuſpiam alterius modi, qualem cogitatio humana aſſequi poteſt, ſed eſſe ſupremam omnium cauſam; quæ moderetur & temperet pro cuiuſque natura, tùm cauſas neceſſarias, tùm cõtingentes, necnon naturales, & voluntarias liberas, & non liberas: Hanc primæ cauſæ excellentiam vniuerſitatem omnium complectentem nequaquàm

C poſſumus mente concipere, quia nihil mens noſtra capere poteſt, quod non ſit cuiuſpiam determinatæ naturæ. Tamen eſſe eiuſmodi ſupremam cauſam, ratione naturali & ſacræ ſcripturæ auctoritatibus facilè probare poſſemus, quas omittò ne te adficiã tædio. Nõ enim puto à quopiam hoc negatũ iri, liberum verò arbitrium nihil aliud eſt, niſi de eligendis iudicium liberum ac optio libera: quæ non ex impreſſione formæ conceptæ procedit, ſed ex conſultatione & iudicio mentis noſtræ, quæ excellentia ideò menti noſtræ tributa eſt, quia mens non eſt à natura addicta cuipiã particulari bono, ac certi cuiuſpiam generis, quemadmodum addictæ ſunt vires ſenſitiuæ, ſed vniuerſali bono, à natura addicta fuit. Ideo ſecundum impreſſionem formæ particularis alicuius boni non conuincitur vt in illud feratur, ſed conferre cum

D alio bono illud poteſt, & quatenus bonum eſt eligere, quatenus etiã particulare bonum in quo neceſſe eſt eſſe alteri' boni defectũ, reiicere. Liberum ergò à natura ipſa mens noſtra iudicium habuit, liberamque optionem. Non tamen propterea niſi peccet, & deficiat, poterit quantumuis liber velle, optare, eligere, ac operari præter vim primæ cauſæ, à qua omnes aliæ pro ſua cuiuſque natura mouentur & temperantur. His hactenus diſcuſſis, dicẽdum eſt, opera noſtra, quæ liberè agimus, vel eiuſmodi eſſe, quod meritoria ſint vitæ æternæ ſupremæque fœlicitatis, vel eſſe humana tantum, & hæc duplicia, bona inquam ſeu mala opera; à ſecundo hoc membro ordiemur. Opera noſtra mala à libero arbitrio ſunt, & quatenus ſunt mala, ſunt tãtum noſtra, & à nobis, non autem à Deo. Deus etenim, vt ſupra oſtenſum eſt, nequit eſſe

malorum, id eſt, peccatorum cauſa per ſe, vt ſupra oſtenſum eſt: à nobis tamen ſunt & à libero arbitrio, quia ex nobis deficere poſſumus; imperfecti namque ſumus, & deficientem naturam habemus, quæ adhuc ex peccato ægritudinem contraxit; factaque eſt magis deficiens; & hoc dicitur ab Oſea Propheta, Perditio tua Iſraël, tantummodò in me auxilium tuum; ſic Iac. in Epiſtola, Deus intenrator malotum eſt, ſed vnuſquiſque tentatur à concupiſcentia ſua. Bona verò opera noſtra humana à libero arbitrio ſunt, non tamẽ ſine ope primæ cauſæ & primi mouentis. Nam vt præteream Philoſophorum rationes, ſic dicitur in Pſal. aperis tu manum tuam & imples omne animal benedictione, auertente autem te faciem turbabuntur, & in puluerem ſuum reuertentur. Quod ſi accipiantur bona opera noſtra, quibus fœlicitas ſuprema debetur, manifeſtum eſt, quod præter vniuerſalem illam vim, qua naturaliter, ſecundum tamen noſtræ naturæ captum mouemur à cauſa prima, requiritur priuatus quidem, & particulatis propriuſque motus, quo in Deum per fidem conuertamur, & conuerſi per gratiam iuſtificemur, adoptemurque in filios Dei, neque tamen hoc tollit libertatem arbitrij; imò magis liberos nos facit, nullique deeſt hic motus à Deo, dummodo quis non officiat, ac per defectum malæ voluntatis reiiciat diuinum hunc adflatum. Nã quæ per alios poſſumus dummodò velimus, ſeu dummodò non reiiciamus bonũ oblatũ, noſtri eſſe arbitrij dicimus; & hoc in rertio Ethicon dicit Ariſtoteles, nulluſque propterea à Deo reprobatur, ſi ipſe ſibi non defuerit: poſſumus ergo per nos peccare & perire, non ramen poſſumus ſalui fieri, niſi per gratiam Dei; quæ vt dixi, non aufert arbitrij libertatem, ſed perfectiorem eam reddit. Ideo quod ſupra adduximus, dicit Oſea Propheta, Perditio tua Iſraël, tantummodò in me auxilium tuum, ac ſi diceret, per te perire poteris, nec Deo ſed tibi aſcribenda eſt tua perditio, auxilium autem tuum tantummodò eſt à me, quia neque humana bona ſine diuina vi facere poſſumus neque diuina illa, quibus beatitudo debetur, ſine motu mentis ad Deum, quo ad Deum mouemur per fidem, & ſine gratia, quam ad Deum, conuerſi conſequimur. Ideo dicebat Apoſtolus Paulus, Non ſumus ſufficientes à nobis, tãquam à nobis aliquid facere, aut velle, ſed omnis ſufficientia noſtra à Deo eſt; & in Euangelio dicit Chriſtus, ſine me nihil poteſtis facere, ego ſum vitis, vos palmites; ſicuti palmes non poteſt quippiam à ſe facere niſi manſerit in vite, ſic niſi in me manſeretis, nihil poteſtis facere. Item, non vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri eſt, qui in vobis loquitur. Item, viuo ego, Experimentum quæritis eius qui in me loquitur, Chriſtus. iam non ego, ſed in me Chriſtus. Item, Aperi os tuum & implebo illud. Item factus ſum tanquàm iumentum apud te, & ego ſemper tecum; Ex quibus omnibus auctoritatibus facilè colligitur id quod dicebam, nos non poſſe quippiam boni facere, ſine diuina gratia, & iccircò pulchrè & excellenter, meo iudicio, hac in parte dicit Lutherus, recurrendum nobis eſſe ad gratiam Dei ſi bona facturi ſumus, legemque moſaicam, per quam non iuſtificamur, datam nobis propterea eſſe, vt per eam cogno-

ſcamus

A ſcamus peccatum ægritudinemque noſtram, & ad gratiam recurramus. Hæc mihi videtur eſſe ſententia Pauli perſpicua in Epiſtola ad Romanos, per legem, inquit, cognitio peccati, multaque in hanc ſententiam dicit, quæ non oſcitanti lectori compertiſſima eſſe poterunt, ſatis de hoc articulo.

Quintus Lutheranorum articulus eſt de Sacramento confeſſionis. inquiunt Lutherani confeſſionem retinendam eſſe, non autem omnium peccatorum, ſed eorum duntaxat quæ conſcientiam mordent. Nam cætera propè impoſſibile eſt intelligere, ac noſſe, quod etiam perhibetur in pſalmo dici, delicta quis intelligit? Peccatorum ergò, quæ vrgent nos, ac ſui grauitate premunt conſcientiam, confeſſionem dicunt retinendam propter
B vim abſolutionis, cui fides eſt adhibenda, Chriſtoque ſine hæſitatione vlla credendum; qui inquit, quorumcunque remiſeritis peccata, remittuntur eis; ob eamque potiſſimum cauſam nobis peccata remitti, quia credimus verbis Chriſti, noſque abſolutos propterea eſſe nequaquam dubitemus. Neque negant Lutherani contritionem peccatorum ineſſe oportere ei qui abſoluendus eſt; cæterùm negant poſt abolutionem habitam vlli nos ſatiſfactioni eſſe obnoxios. Non enim, inquiunt par eſt Deum maximè bonum maximeque liberalem non omnino omnia condonare illi, quem gratia impartitur, ſibique ex inimico amicũ facit, ſed pœnam æternam ac ſupplicium nunquam deſiturum cõdonare, poſcere verò ab eo temporariam mulctam. Quocirca negant Sacramenti huius tertiam partem, quæ ſcilicet Sacramen-
C tum & abſolutionem conſequitur, fatisfactionem videlicet. Quarè negant etiam purgatorium ignem. Hæc Lutherani. Huius eorum ſentẽtiæ primam partem, retinendam ſcilicet confeſſionem propter abſolutionem, credendumque abſolutioni propter verba Chriſti hæc in Euangelio dicentis, non cenſeo ego eſſe improbandam. Verùm quod addunt grauia tantùm delicta, quæ conſcientiam vrgent, Sacerdoti dicenda, alia verò minimè, quia nullus delicta intelligit, reor poſſe ad rectum ſenſum reduci. Nam peccata mortalia ſunt ea, quæ conſcientiam premũt. Hæc verò ſunt explicanda pro virili. Reliqua verò venialia inquam, generali quadam confeſſione ſi explicentur ſatis eſſe; nec inſiſtendum eſſe quibuſdam ſcrupulis, quos Sathanas plerumque viris probis ac religionis obſeruantia præcipuis obiicit, incredibili-
D búſque ſtimulis eos agit. Hæc ex verbis Lutheranorum ſi colligantur, ſenſus eorum meo iudicio non eſt improbandus. Quod ſi enormia tantùm peccata exponenda Sacerdoti eſſe cenſeant, reliqua verò, ſi mortalia fuerint, reticenda, aut generali tantùm confeſſione explicanda; longè errant, ſuíſque ſe ipſi rationibus conuincunt. Non enim Sacerdos ea remittere peccata poterit, quæ ignorat, neque iudicare in quempiam debet, aut malum de quopiam ſuſpicari, aut ſcrutari. Hoc namque ab officio viri Chriſtiani maximè eſt alienum. Confiteri ergo is debet, qui abſolutionem petit. Quod ſi dicant ſufficere generalem confeſſionem; cur etiam in enormibus peccatis eam ſufficere non credunt? Cognoſcat ergo neceſſe eſt Sacerdos eam lepram, quam abſolutione eſt ſanaturus. Præterea ignatus & idiota Chriſtianus,

ſuiſque amore corruptus, quonam pacto rectum iudicium ferre de ſe ſuiſque E
geſtis poterit, vt diſcernat, in quibus grauiter, & in quibus leuiter delique-
rit. Retinendus eſt mos antiquus Catholicæ Eccleſiæ, quem ſeruant non
tantùm ſectatores Romanæ Eccleſiæ, verùm etiam Chriſtianorum natio-
nes, quæ maximè diſſident à Romana ſede. Græci, inquam, Armeni, Maro-
nitæ, Coptæ, ac nonnullæ aliæ Chriſtianorum ſectæ, lingua, moribus, & inſti-
tutis maximè alieni à Pontifice Romano. Ex quo certiſſimam coniecturam
facere poſſumus traditum hunc confeſſionis morem à Chriſto & Apoſtolis
Chriſtiano populo, ad nos vſque deueniſſe: nam & de baptiſmate Ioannis,
quo homines vocabantur ad pœnitentiam, dicit Euangeliſta, Baptizabantur
omnes confitentes peccata ſua. Quo fit vt exiſtimem priore ſenſu non im- F
probando, Lutheranos primam huius ſententiæ ac dogmatis ſui partem
protuliſſe. Quod verò inquiunt credendum eſſe abſolutioni præſtitæ, mini-
meque hæſitandum ſe abſolutos eſſe propter verba Chriſti id dicentis; non
credim⁹ eſſe reiiciendũ, imò ſummoperè nos etiã fidẽ, qua in Deũ tẽdimus,
cõmẽdamus, cui, vt perueniamus ad gratiã, maximè innitendũ eſſe fatemur,
ſecũdũ ſententiã Pauli ſępiſſime id aſſerentis, & Chriſti in Euãgelio in com-
pluribus locis quos nunc citare non eſt opus. Id verò quod addunt de ſatiſ-
factione, inanem ſcilicet eſſe poſt abſolutionem, quia Deus ex infinita libe-
ralitate ac miſericordia, qua vtitur erga nos, totam mulctam dimittit, non
autem partem adhuc retinet, cuius ſumus rei, & quæ ſatisfactione compen-
ſanda ſit; reor ego alienum eſſe à ratione naturali, ac diſſentiens à locis qui- G
buſdam ſacræ ſcripturæ, quos infra citabo. Primò rationem adducã; in quo-
libet peccato mortali, vt inquiunt noſtri Theologi, eſt auerſio à ſummo &
immutabili bono, & eſt inordinata conuerſio ad bonum cõmutabile, quod
eſt infra Deum. Ex auerſione ab infinito bono, rei efficimur æterni & infiniti
ſupplicij. Ex conuerſione verò ad bonum commutabile inordinata pœnæ
etiam ſumus obnoxij, ſed temporariæ. Prior abſolutione remittitur per gra-
tiam Dei, cui reconciliamur; poſterior ſatisfactione diluenda eſt. Ridebunt,
vt ſolẽt, hanc noſtrorũ Theologorum diſtinctionem Lutherani; dicentque
figmenta eſſe, quæ nec ratione nitantur, nec ſacris literis. Iccirco minime à
noſtrorum ſententia diſſidentes alia via aggrediamur. In nobis eſt lex natu-
ræ, quam Deus ex naturali lumine cuiuſcunque hominis menti indidit, iux- H
ta id quod dicitur in pſalmo, Multi dicunt quis oſtendit nobis bona? Signa-
tum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine: ſupra hanc eſt lex diuina nobis
tradita in ſacris literis, infra verò legem naturalem eſt lex ciuilis, quam ſcili-
cet ciuiles ſocietates hominum conſtituêre. Hæc quidem à nullo ſanæ men-
tis negari queunt. Fundamento hoc iacto dictis illud addimus, vnum idem-
que peccatum eſſe poſſe contra leges has omnes, Diuinam ſcilicet, Natura-
lem, & Ciuilem, verbi gratia, homicidium, & furtum eſt contra legem di-
uinam, quia homicidia & furta Deus ſacris literis prohibuit: Eſt etiam con-
tra naturalem legem nobis inditam, cuius rei vnuſquiſque in ſe periculum
poterit facere, adhuc eſt contra legem ciuilem: præuaricatio autem legis
vtriuſque

A vtriuſque iniuſtitia & iniquitas eſt, quæ pœnam ſeu mulctam, quam lex iubet, ad æquitatem reducit. Sicuti ergò homicidæ, quia contra legem diuinam egit, ſtatuta mulcta eſt, ita etiam ſtatuta eſt ei pœna, quia egit contra legem naturæ; & adhuc mulcta alia ſtatuta, quia egit contra legem ciuilem. Quemadmodum ergo non eſt dicendum homicidam, qui contritus eſt, & à Sacerdote abſolutus, ac propterea Deo reconciliatus, neque obnoxius amplius gehennæ, abſolutum etiam eſſe à pœna, quam iubet lex ciuilis, neque debere ciuitati pœnas homicidij perpetrati dare, quoniam Deo reconciliatus, neque amplius reus æterni ſupplicij. Sic etiam non eſt negandum hunc homicidam Deo reconciliatum, remanere adhuc obnoxium B pœnæ, quæ ei luenda eſt, quod egerit contra ordinem rationis & legem naturalem. Et ſic eſt inordinata illa conuerſio ad bonum commutabile, quam dicunt noſtri Theologi temporaria pœna diluendam eſſe, cuique aiunt ſatisfactionem deberi; Niſi quis ergo voluerit eſſe pertinax, vt reor, facile intelliget, hæc quæ de ſatisfactione dicta ſunt, maximè eſſe dicta ſecundum rationem naturalem, Idemque propemodum eſſe, ſi quis dicat ei qui reconciliatus ſit Deo, cuique non imputetur amplius quod egerit contra legem diuinam, nullam amplius pœnam deberi, quia tranſgreſſus eſt legem naturalem, ac ſi quis diceret, nullam etiam pœnam ei deberi ſi pariter tranſgreſſus fuiſſet legem ciuilem, ac ideo iniuſtus iudex cenſendus eſſet, qui homicidam iam Deo reconciliatum aliqua pœna afficeret, quod homi- C cidium perpetraſſet. Hactenus ratione diſputatum ſit: hoc verò comprobatur exemplis Sanctorum omnium, qui pro peccatis quæ fecerunt, ſe ipſos ſunt vlti, & ſponte pœnas dederunt. Sic Niniuitæ veniam meruerunt, ſic rex Ezechias, ſic Dauid rex; Ioannes Baptiſta hortatur in Euangelio vt faciant dignos fructus pœnitentiæ. Item in Euangelio Chriſtus inquit, vę tibi Capharnaum, vę tibi Coraſim, quia ſi in Sodomis & Gomorra fuiſſent virtutes, quæ factæ ſunt in te, Iam dudum in cinere & cilicio pœnitentiam egiſſent. Item apud Danielem notiſſima eſt auctoritas, Peccata tua elemoſinis redime. Multa præterea in hanc ſententiam adduci poſſent, quæ prætereo breuitati præcipuè ſtudens.

Sextus Lutheranorum articulus eſt de inuocatione ſanctorum, eorum- D que cultu: inquiunt enim, cùm ex ſacris literis vnus ſit Mediator Dei & hominum Chriſtus Ieſus; qui etiam, vt inquit Paulus, interpellat pro nobis, Sancti mediatores eſſe non poterunt, neque inuocari debent vt orent pro nobis; nam etiam Ioannes in Epiſtola ſua inquit, filioli nolite peccare, quod ſi peccauerimus, Aduocatum habemus apud Deum Ieſum Chriſtum, qui eſt propitiatio pro peccatis noſtris. Hæc Lutherani; qui ſi negant Sanctos orare pro nobis, aut interceſſionibus eorum nullam nobis comparari vtilitatem, ac propterea inuocandos non eſſe, proculdubiò maximè errant. Nam cum ſancti ciues ſint ciuitatis Dei, & Chriſti membra præcipua, cuius nos etiã ſumus ciues, & pariter Chriſti mẽbra ac egregia præditi ſint charitate erga nos, quis ambigere poteſt, quod

pro nobis adhuc periclitantibus orent? Valet autem eorum oratio. Nam E
ſi vt inquit Iacobus, aſſidua iuſti oratio multum valet, multò magis valebit Sanctorum oratio; quis etiam vertere in dubium debeat, quod non fruſtra à nobis inuocantur, eorumque geſta nobis imitanda proponuntur? Nec obſtant auctoritates quas adducunt. Nulli namque dubium eſt, Chriſtum ſolum Meditatorem eſſe Dei & hominum. Solus namque meruit gratiam & gloriam his qui in ipſum credunt. Hoc pacto nullus Sanctorum eſt mediator; imò contra eos, qui ſecus ſentiunt, exclamat Paulus in Epiſtola ad Corinthios, inquiens, An Paulus pro vobis crucifixus eſt? Sic etiam eſt aduocatus, & interpellat pro nobis, cuius orationes efficaciam habeant, vt efficiant id quod Chriſtus voluerit. Sancti ergo mediatores ſunt & aduocati, ſicuti conſerui noſtri, ſed domino chariores & F
propiores nobis; inuocandi ergo ſunt, non vt Chriſtus, ſed vt membra Chriſti, orantque pro nobis, vt ex pluribus ſacræ ſcripturæ locis probati poſſet, quos conſultò prætereo. Verùm quia in hac Sanctorum inuocatione poteſt irrepere abuſus, cùm ita quis ad ſuperſtitionem declinaret, vt obliuiſceretur Dauidicum illud, Vacate & videte quoniam ego ſum Deus, & alibi, videte quod non ſit alius præter me; cenſerem ego intereſſe plurimum bonorum præſulum, huiuſmodi abuſus cohibere, ea tamen moderatione ac dexteritate vt nihil vi fieret, ſed pro tēporum ratione ac moribus nationum in melius paulatim mutarentur.

Septimus Lutheranorum articulus eſt, de votis Monaſticis, & cœlibatu Sacerdotum. inquiunt Lutherani: Vota Monaſtica perpetuæ præſertim continentiæ eſſe reiicienda: tùm quia ſunt contra mandatum Dei, qui in Geneſi dixit ad Adam, & ad Noë poſt diluuium, Creſcite & multiplicamini, ac implete terram. Item de re impoſſibili votum fieri, eſt contra rationem. Sed ſeruare perpetuam continentiam eſt res impoſſibilis: vt experimento compertum eſſe, poteſt ſumpto à Monachis, qui vouerunt cœlibatum, & à Sacerdotibus. igitur talia vota tollēda ſunt. Hæc in ſumma Lutherani. G

Quantum ad priorem partem pertinet, ſcilicet de votis Monaſticis, dicimus, nulli dubium eſſe, vitam cœlibem perfectiorem eſſe, magiſque aptam rerum diuinarum cōtemplationi, quàm vitam eius qui vxorem habeat. H
Nam & rei domeſticæ cura diſtrahit animum hominis à contemplatione: & voluptas venerea adfigit humi diuinæ particulam auræ, adeò vt nihil ſerium in ea homo cogitare poſſit, vt dicit Philoſophus in Ethicis. Auerroës etiam in ſeptimo Phyſicorum idem dicit fere. Inquit enim, perturbationum ſedatio ad contemplationem ſummoperè facit: ſed præcipue omnium caſtitas. Paulus etiam idem adſerit. Qui vxorem habet, quærit ea quæ ſunt vxoris, & diuiſus eſt. Item, qui dat virginem ſuam nuptui, bene facit, & qui non dat, melius facit. Irem de virginibus præceptum non habeo, concilium autem do tanquam miſericordiam à Domino conſecutus. Innumera huiuſmodi poſſem adducere ex ſacris literis; Nulli ergo dubium eſſe debet, quin

Vita

A Vita cœlibum ſit præſtantior vita eorum, qui vxores habent. Quod ſi melior ac excellentior eſt vita Cœlibum, nullus ambigere poteſt, quin etiam in hac Eccleſiaſtica Hierarchia eiuſmodi hominum perfectiorum ſtatus eſſe debeat; quæ, ſi hoc ſtatu careret, imperfecta eſſet. vtpote cui deeſſet perfectior ſtatus hominum. Status autem firmitatem dicit, qua firmatus is qui eſt in eo ordine, deſcendere non queat ab eo viuendi gradu ad inferiorem ordinem. Sic dicimus Sacerdotum ſeu clericorum ſtatum, ſic ſtatum eorum qui vxores habent, ſtatum: Quem ſtatum Cœlibum ſi concedere debemus Eccleſiæ Chriſtianæ, neceſſe eſt vt firmitas hæc adſit. Firmitas autem hæc ex voto comparari ſolùm poteſt; quo quiſpiam ſe vitam-
B que ſuam vniuerſam diuinis obſequiis contemplationique offerat, ac veluti holocauſtum faciat. Niſi ergo velimus perfectiorem hunc hominum ſtatum ab Eccleſia remouere, manifeſtum eſt Cœlibatus vota improbanda nõ eſſe, Imò ad decorem & perfectionem Eccleſiæ maximè facere. Hoc ex ſacris literis comprobatur. Nam Chriſtus in Euangelio inquit, diuerſa eſſe Eunuchorum genera, eorum ſcilicet qui deprauata natura nati ſunt, & eorum qui manu arteque hominum facti; & eorum demum qui ſe caſtrauerunt propter regnum cœlorum. Sed omnes non capiunt hoc verbum. Ex quo colligi poteſt, eſſe genus hominum maximè probandum, qui ſe caſtrauerunt propter regnum cœlorum. Hi, qui ſine voto cœlibes ſunt non propterea dici queunt caſtrauiſſe ſe propter regnum Cœlorum. Nam Eunuchi
C non dicuntur tantum quoniam non generant, ſed quia impotentiam habent generandi. Ii ergo tantùm, qui ex voto caſtitatis ſibi ademerunt potentiam generandi, poſſunt dici verè ſeſe Eunuchos feciſſe propter regnum cœlorum. Paulus item Apoſtolus, cùm loquertur de viduis, quæ ſe diuino obſequio manciparent, admonet viduas iuniores admittendas non eſſe, quia cùm luxuriatæ fuerint, in Chriſto nubere volunt, damnationem habentes, quoniam priorem fidem irritam fecerunt, nubentes autẽ nõ poſſunt mereri dãnationẽ quoniã priorem fidem irritã fecerũt, niſi quoniam vouerãt, & fidem Deo dederant, ſeſe nulli amplius nupturas, Rationes quas adferunt Lutherani non eſt difficile ſoluere. Nam priorem rationem de mandato Dei in Geneſi, niſi velint aſſerere contra dictum Apoſtoli Pauli, vir-
D ginitatem eſſe peccatum; & eſſe contra Dei præceptum, illis quoque nobiſcum ſoluenda eſt ea ratio contra Iouinianum, dicendumque, præceptum illud Adæ datum & Noë; tanquam parentibus humani generis, ac humano generi in illis exiſtenti: non tamen datum, vt quilibet homo id mandatum ſeruet; generatio enim eſt propter bonum ſpeciei, vt ſpecies ſcilicet perſeueret; ſicuti agricultura, vt cibum habeamus, quo nutriri poſſimus: non tamen propterea quilibet homo dare operam debet agriculturæ; ſic neque quilibet homo dare debet operam liberis procreandis. Imò cùm homo ciuile ſit animal, nimiaque ciuium multitudo officiat bono ciuitatis, vt philoſophi probant, multũ confert bonæ & fœlici hominũ vitæ nõnullorũ hominũ cœlibatus. Quod poſtea dicũt, ſeruare caſtitatẽ eſſe impoſſibile: quonã

pacto aſſerere poſſunt id eſſe impoſſibile,quod tam multa hominum, virorum & mulierum millia ſeruauere, & in monumentis patrum noſtrorum Chriſtianorum memoriæ proditum eſt? Plenæ fuere ingentes eremi Monachorum cœnobiis.Innumeræ virgines,quę vitam cum morte commutarũt, ne vlla in parte ſemel animo conceptam virginitatem macularent. Non tamen inficias eo,noſtris temporibus ad hunc vitæ ſtatum perfectorum hominum & virginum temerè ac paſſim paruo aut nullo diſcrimine plures ſæpe admitti;quo fit vt etiam eorum multi in maxima labentur ſcelera; cæteroſque illius ordinis & ſtatus,probos alioqui homines infament. Quamobrem maiorem diligentiam adhiberi oportere,nec abbates cæteroſque qui monaſteriis præſunt,ita faciles eſſe,vt plerique eorum ſunt ad Monachos recipiendos. De Cœlibatu Sacerdotum,quę ſecũda pars erat,nulli dubium,quin hoc ſit inſtitutum Eccleſiæ. Verùm hoc inſtitutum maximè puto conuenire Sacerdotis miniſterio,qui ſemper ferè addictus eſſe debet diuinis rebus; vt qui vxorem habet,diuiſus eſt,vt inquit Paulus. Non tamen probandum cenſeo hunc morem,qui iam inualuit in Eccleſiis multis, vt quiuis paſſim admittatur ad Eccleſiaſticos ordines,etiam primæ lanuginis adoleſcentes, & homines inopes,ignariq; rerum omnium, & ſępenumero viri praui,quamobrem abuſus hic etiam eſſet corrigendus. E F

Octauus Lutheranorum articulus eſt de Canone Miſſæ, quem ſummopere improbant; eò quod ex eo videamur nouum ſacrificium Deo offerre, ac propterea aperte contradicamus Pauli ſententiæ in Epiſtola ad Hebræos; vbi inquit,Chriſtũ vnico Ablato ſacrificio ſanctificaſſe omnes ad ſe accedentes, neque reliquam nobis eſſe nouam hoſtiam pro peccatis offerendam: Imò ſi Chriſtus,inquit,inter nos eſſet Pontifex, nõ haberet amplius hoſtiam quam offerret. Hæc igitur Pauli expreſſa ſententia improbare videtur Canonem miſſæ,quo videmur Deo nouam hoſtiam offerre,nouumque ſacrificiũ de manib⁹ Sacerdotis. improbãt deinde vehemẽtiſſima oratione hãc Miſſarũ,quæ paſſim dicũtur,multitudinẽ & frequentiã,vnámq; tantũ ſufficere aſſerũt in tẽplo vno dici ſingulis quibúſq; dieb⁹,præſentéſq; Euchariſtiã è manibus Sacerdotis ſumere debere dicunt, ſi nõ omnes maiorem,tamẽ eorum partem. Hæc Lutherani. Vtinam Chriſtiani homines qui Chriſtum ſequi,& in eum quàm maximè credere profitẽtur charitatem ſeruarent ac humilitatem:quas Virtutes tanquam omnium præſtantiſſimas Chriſtus commendat, facile namque eſſet controuerſias omnes de medio tollere. Nunc verò cùm arrogantia & ſuperbia elati,verbis tantùm profitemur charitatem erga Deum & proximum, & animi humilitatem: dum vnuſquiſque ſapientior fuiſſe videri vult,ac non ſine cauſa proximum arguiſſe; fit vt pertinacia obcœcati,nihil potius nobis ſit quàm ſententiam noſtram tueri, & aduerſarij refellere. Teneamus animi humilitatem,faciléque erit noſtram hanc cõtrouerſiam cõponere, Chriſtum dominum noſtrum ſeſe patri Deo hoſtiam & holocauſtum obtuliſſe pro peccatis omnium quotquot vnquam fuerunt & G H

futuri

A futuri ſunt,ac vnica ea hoſtia ſanctificari & perfectos reddi quoſcunque qui per fidem & charitatem ei adhæſerint,nullus chriſtianorum eſt qui dubitet. Nullus etiam ambigere poteſt, in Euchariſtia & Calice,quos offerimus,eſſe verum corpus & ſanguinem Chriſti ſub ſpecie vini & panis, eum inquã ſanguinẽ ídque corpus quod in cruce oblatum fuit. His addatur id quod Chriſtus dicit in Euangelio. Hoc facite in mei commemorationem : poſtquam dixerat,Hoc eſt corpus meum quod pro vobis tradetur: in holocauſtũ ſcilicet & hoſtiã.Item Paulus Apoſtolus in Epiſtola ad Corinthios inquit; Hoc quotieſcunque feceritis,mortem domini annunciabitis donec veniet.Ex his quiuis colligere poteſt, in Miſſa Deo patri ſacrificium & hoſtiam offerri, nõ

B nouam,ſed eam quæ oblata eſt.Nam id quod offertur,eſt corpus Chriſti verum & ſanguis verus.idem numero cum eo quod ipſe obtulit: eſt etiã idem ſacrificium, quia fit in memoriam ipſius,& in annũciationem mortis domini:& eſt repetita memoria vnius illius ſacrificij, quod ſemel à Chriſto oblatum eſt.Nouitas verò eſt nõ ratione ſacrificij.(Illud namque idem offertur,) ſed ratione modi. Nam tunc oblatum eſt ſacrificium illud ſub ſpecie hominis,in qua filius Dei apparuit;nunc verò offertur ſub ſpecie panis & vini. Eſt etiã nouitas,quia veteris ſacrificij eſt noua memoria.Ea ergo quę dicũtur in canone Miſſæ, ſunt vera, quia offertur hoſtia Chriſtus, & ſacrificium quod Chriſtus obtulit:non tamen offertur noua hoſtia; ſed ea quæ oblata fuit ſub ſpecie hominis, offertur ſub ſpecie panis & vini: nouáq; fit memoria veteris

C rei.Quam oblationem præuidens ſpiritus ſanctus, ſacerdotium Chriſti dicit eſſe ſecundum ordinem Melchiſedech: qui cùm eſſet ſacerdos Dei altiſſimi, protulit panem & vinum; quia ſcilicet ſub huiuſmodi ſpeciebus Patri offerendum eſſet verum holocauſtum,Chriſtus inquam, in memoriam oblationis eius, qua ſeipſum obtulit in ara crucis ſub ſpecie & forma hominis. Sic interpretandus eſt canon Miſſæ,eaque ſententia intelligendus, quæ ex verbis in eo poſitis, ſi rectè animaduertantur, manifeſtè elicitur. Non ergo offerimus nouam hoſtiam,neque nouum ſacrificium facimus; nulla enim eſt hoſtia Deo accepta prę̨ter Chriſtum:ſed ſub ſpeciebus nouis eum offerimus in memoriam oblationis illius, qua ſe ipſe in cruce obtulit. Et hæc eſt oblatio munda,de qua Malachias meminit, locutus in perſona Dei, Nomen meum

D magnũ eſt in gentibus,inquit,& vbique offertur mihi oblatio mũda. Quod autem Lutherani reprehendant hanc Miſſarum frequentiam tanquam quæ contemptum pariat,fortaſſe non omninò reiiciendum eſt,quod dicunt: benéque forſan religionis maieſtati conſuleretur, ſi non tam temerè ac paſſim à ſacerdotibus præſertim ignaris aut malis, Miſſæ dicerentur,nec in priuatas ac prophanas ædes inducerentur.Hæc ſatis.

Nonus Lutheranorum articulus pertinet ad abſtinentiam inſtitutam ab eſu carnium die Veneris & Sabbathi,item diebus quadrageſimæ,cæteríſque huiuſmodi, prout Chriſtiani omnes ſeruare ſolent; dicúntque hæc inſtituta praua eſſe, & multum officere libertati, qua vt inquit Paulus, liberauit nos Chriſtus, id eſt, in quam nos aſſeruit ab obſeruationibus & ceremoniis legis

Moſaïcæ,inquiuntque ſufficere fidē in Deum & Chriſtum, cui debeatur regnum cœlorum: huiuſmodi verò dietum obſeruantias nihili exiſtimandas eſſe. Nam,vt item inquit Paulus, regnum cœlorū neque eſt cibus neque potus,ſed pax & gaudium in Spiritu Sācto,&c. Improbant etiam ritum Eccleſiæ,in qua Euchariſtia laïcis hominibus datur ſub ſpecie panis tantùm,& nō vini, multóſque ex Euāgelio locos adducunt, ex quibus conantur colligere, præceptum Chriſti eſſe, vt vtraque ſpecies laïcis detur. Huiuſmodi dicunt Lutherani in obſeruantias & ritus Eccleſiæ. His paucis reſpondebimus. Fatemur primùm,inſtituta & obſeruantias has non eſſe diuini iuris, ſed à patribus noſtris & ab Eccleſia ſtatutas; cōtra quas Eccleſia etiam ſtatuere poſſet, ſi fore in rem communem hoc videretur.Non tamen propterea ſequitur inſtituta hæc bona non eſſe & ſeruari non debere. Nam cùm Paulus præcipiat omnem animam ſubiectam eſſe debere poteſtatibus ſublimioribus,(omnis enim,vt inquit,poteſtas à Deo eſt, &; Qui poteſtati reſiſtit,ordinationi Dei reſiſtit:)nulli dubium, quin ſit cōtra iuſtitiam & præcepta Pauli, hæc inobedientia: præſertim cùm maximè ſint hominum naturæ accommodatæ huiuſmodi obſeruantiæ. Nulli etenim etiam gentilium philoſophorum fuit vnquam dubium,quin abſtinentia à carnibus & ieiunium mētem euehat ad ſuperna:è contra,crapula,delicatæque menſæ animum grauent,ne quippiam ſublime ſapiat. Cur ergò improbandum eſt Eccleſiæ inſtitutum,quo præcipitur huiuſmodi abſtinentia,his qui ſine detrimento bonæ valetudinis ea vti poſſunt? quem morē vetuſtiſſimum, forſitan à temporibus Apoſtolorum, vel poſt Apoſtolos in Eccleſiam deductum ad noſtra vſque tempora cuiuſcunque nationis & ordinis Chriſtiani ſeruauerunt ac ſeruāt, quibus nihil eſt commune cum inſtitutis Romanæ Eccleſiæ.Græci hunc morē ſeruant,Maronitæ, Iacobitæ, Abiſſeni,Armeni, moribus,lingua,ac inſtitutis aliis inuicē longiſſimè diuerſi.At, inquiunt,Chriſtus hæc facienda non præcepit. Si non ſcriptum eſt, præcepiſſe, non tamen propterea colligi poſſet quod non præceperit. Nam multa dixit & fecit Ieſus,quæ non ſunt in Euangelio ſcripta,vt teſtatur Ioannes Euangeliſta.Multa per ſpiritum ſanctum datum Apoſtolis, eos docuit,& palàm fecit,quæ antea non præceperat; inquit enim ipſe Apoſtolis.Multa habeo vobis dicere,ſed non poteſtis portare modo. Paracletus autem ſpiritus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit,&c. Verùm quāuis à Chriſto & ab Apoſtolis non fuerint hęc inſtituta,an propterea non ſunt ſeruanda patrum noſtrorum ſanctiſſimorum hominum antiquiſſima inſtituta?quæ ratione naturali nituntur? quibus Chriſtum imitamur,qui quadraginta diebus & noctibus ieiunauit?quæ prodeſſe tantùm,obeſſe verò minimè queunt? Si etiam quippiam obeſſent, non tamen propter hæc rumpenda erat Chriſtiana charitas,& Eccleſiæ vnitas.Fatemur nos quoque cum Paulo Apoſtolo, regnum Dei non eſſe cibum aut potum, &; Quod intrat per os,non coinquinare hominem,vt Iudaïzantes dicebant, qui cibos quoſdam mundòs, nonnullos immundos faciebant, quibus infici conſcientiam mentémque hominis prædicabant,qui eis veſceretur. Contra hos exclamat Apoſto-

A Apoſtolus,& Chriſtus in Euãgelio,háncque diſcretionem ciborum improbant.Præterea fatemur,etiamſi huiuſmodi etiam apud nos inſtituta abſtinẽtiæ ſuperſtitioſè ſeruentur,vt nõnulli faciunt,& contra rationis regulam,qui de charitate erga Deum & proximum parum curant:ſi inuidi ſint,aut ſuperbi,nihil cogitant, dummodò in huiuſmodi obſeruantiis non delinquãt:quas etiam ægritudine preſſi minimè omitterent : ſuperſtitioſæ hæ obſeruationes addictæ exteriori cultui tantùm,de interiori verò ne ſomniãtes quidem,non proſunt Chriſtiano viro. Non tamen propterea cenſendum eſt, huiuſmodi obſeruantias eſſe omninò reiiciendas, cùm ſint maximè vtiles,& magnoperè faciant ad interiorem cultum excitandum & augendum : neque deſciſcẽ-
B dum eſt ab ea obedientia,quã debemus Eccleſiæ eiúſque præpoſitis ac ſummo Pontifici. De Euchariſtia quod addunt, debere ſcilicet tribui laïcis ſub vtraque ſpecie. Nimirum cùm ipſi fateãtur Lutherani verum corpus & ſanguinem Chriſti per concomitantiam eſſe ſub ſpecie panis tantùm, ſicuti ſub ſpecie vini verum ſanguinem,& verum corpus per concomitãtiam. Mirum eſt cur improbent inſtitutum hoc Eccleſiæ, quæ ob euitanda innumera ſcãdala,& plurima quæ fœditatem adferebant huic Sacramento,cũm pręberatur laïcis ſub vtraque ſpecie, ſtatuerit ſub ſpecie tantum panis laïcis præberi, cùm nulli dubium ſit, quod & ſanguis & corpus Chriſti aſſumitur ſub vna tantùm panis ſpecie : & in actibus Apoſtolorum fiat mentio tãtùm de pane, vbi dicitur de Apoſtolis,quod perſeuerãtes erant in fractione panis: ſub ſpe-
C cie namque panis & corpus Chriſti comeditur & ſanguis bibitur,& cuilibet ſatis compertum eſſe poteſt. Quæ addunt de poteſtate Pontificis & Epiſcoporum,nulli dubium,ſi ratione nitamur,& ſacrę ſcripturæ authoritate,quin in Eccleſia catholica debeant eſſe præſides, qui poteſtatem habeanr in ſpiritualibus iudicandi,& coërcendi;puniẽdi denique,ſi qui deliquerint : qua vti debent ad ędificationem Eccleſiæ, nõ ad deſtructionẽ,vt inquit beatus Paulus; Niſi enim in ſpiritualibus in Eccleſia eſſent præſides, qui & docerẽt populum chriſtianum,& coërcere poſſent eos,qui ſecus feciſſent,aut dicerent, nimirum Eccleſia Chriſtianorũ paſtoribus careret, peiúſque haberet quàm ſocietas ciuilis,quæ rectores haber & paſtores. Aliter enim humanũ genus, nõ hominum more,ſed more ferarum degeret.Eáque libertas,quam prædi-
D cant,maxima efficeretur ſeruitus.Quod Plato adnotauit in libris de legibus. In ea,inquit,ciuitate,in qua libertas hæc eſſet,vt vnuſquiſque id ageret,& eo, quo vellet, viueret modo, maximam ſeruitutem efficeret, cùm probis viris contra improbos nullum eſſet publicum auxilium. Abſit ergo vt hęc perturbatio ſit in Chriſtiana Eccleſia,quam optimè omnium inſtitutam eſſe oportet,ita vt hierarchiam quandam præ ſe ferat,quod Dionyſius in libris de Eccleſiaſtica hierarchia pulcherrimè oſtendit. Hoc idẽ inquit beatus Paulus: Vultis in virga veniam ad vos,an in lenitate ? Tradere etiã Sathanæ eum qui peccauerat,poteſtatis fuit. Sic in actibus Apoſtolorum Petrus Saphyram & Ananiam mulctatus eſt, eò quòd voluiſſent fraudem facere Spiritui ſancto. Innumera adduci poſſent ex ſacris literis, & ex ſanctiſſimis patrum noſtrorũ

monimentis, quæ quia expoſita ſunt & obuia omnibus, ſilẽtio prætereo. Sic E etiam nulli chriſtiano, qui nouit ex ſymbolo Eccleſiã vnam eſſe, ſicut vna eſt fides, vnúmq; baptiſma, vna vocatio. Denique ſicuti eſt vnum Chriſtianorũ corpus, cuius nos membra ſumus, ita etiam eſſe in Eccleſia vnum Pontificẽ, à quo hæc vnitas contineatur in terris. Nã multitudo principatus mala, & quæ vnitati valdè officiat. Nec ſatis eſt vnicũ eſſe Chriſtum Eccleſiæ caput, quandoquidẽ ita diuinitùs eſt hominũ genus inſtitutum, vt præter diuinum ſpiritalẽ afflatum, egeat etiam ſenſibili quodam diſpenſatore, qui ſit homo, à quo dirigatur in viam rectã: quod partim aſſcribendũ eſt imperfectioni humani generis, quod à ſenſibilibus pẽdeat, partẽ etiam eius dignitati: nam hoc pacto quodámodo pro ſuę naturę imbecillitate ipſe ſibi auctor eſt fœlicitatis, cùm F per hominẽ diſpenſatorem myſteriorum Dei & rectorẽ, humanum genus ad fœlicitatẽ dirigatur. Propriũ namq; rationalis naturæ eſt, vt ex ſe agat, quod pro diuina bonitate naturę humanę inditum, voluit etiam Deus, quantũ fieri poterat, ſeruari etiam in hac ſuprema fœlicitate adipiſcenda. Vnius ergo Eccleſiæ vnũ caput, vnúſq; rector. De eius verò poteſtate quia multi multa dicunt, ac nõnulla, quæ longiori oratione indigerẽt, quàm ſuſcepti huius opuſculi breuitas patitur; idcircò nihil amplius dicam de hac re. Illud verò quod primo, medio, ac poſtremo tandẽ loco dicunt Lutherani de abuſu multimodo & ingenti, qui inductus eſt in Eccleſiã Chriſti, qua de re tantopere exclamãt, tot grauamina protulerunt, non eſt quod aliud dicam, niſi vt precer primùm Deum optimũ maximum patrẽ Domini noſtri, eiúſq; vnigenitum filium, qui ſemper interpellat pro nobis, & Sanctum Spiritũ quo vncti ſumus G chriſtiani omnes per gratiã Dei & Sacramentũ Baptiſmatis, vt velit reſpicere labantem Eccleſiã ac certè periclitantẽ, moueátq; animum prælatorum Eccleſiæ, vt tandẽ pauliſper amore hoc ſui omnium pernicioſiſſimo depoſito, ea quæ manifeſta ſunt corrigant, ſeq; ipſi caſtigent. Non eſt opus cõcilio, non diſputationibus & Syllogiſmis, nõ locis ex ſacra ſcriptura excerptis ad ſedãdos hos Lutheranorũ motus; opus eſt tantùm bona voluntate, charitate erga Deum & proximum, animi humilitate opus eſt, vt deponamus auaritiã, faſtum magnũ hunc rerum omnium, & cuiuſcunq; generis rerum domeſticarum apparatũ, magnas has familias, cõtrahamúſq; nos ad ea, quæ nobis in Euãgelio præcepta ſunt. His opus eſt, ſi velimus hos Lutheranorum errores & H tumultus ſedare, non adferamus contra eos librorum copiã, non orationem Ciceronianã, non ſubtilia argumẽta: adferamus tãtùm vitæ probitatẽ, animũ humilẽ, faſtu depoſito, nihil cupientẽ præter chriſtum & bonũ proximi. His armis, mihi credite, nullo negotio Lutherani, imò Turcæ & Iudæi cõuincerẽtur. Hoc prętare, officiũ eſt chriſtianorum prælatorũ, huic rei tãtùm operam dare, quæ ſi omittãtur, & niti voluerint fauore principũ, & rationibus ac auctoritatibus, & librorũ copia, vt meus fert animus, parũ proficiẽt. Hęc ego ſentio. In omnibus tamen quę ſcripſi, ſi quippiã minus rectè dictum eſſet, me ſemper, cùm admonitus fuero, profiteor auctoritati Eccleſiæ catholicæ Romanæ, imò etiã cuiuſuis alterius cum illa ſentientis, pariturum, ac ſine mora obtemperaturum.

DE POTESTATE PONTIFICIS, QVOD DIVINITVS SIT TRADITA, AD NICOLAUM *Teupolum.*

CVM hoc veſperi tecum in eum ſermonem incidiſſem, an authoritas illa, & poteſtas, qua Pōtifex Maximus fungitur, ſit ei conſenſu quodam hominis tributa, an potius diuinitus ei tradita, qua de re noſtris hiſce temporibus maximos tumultus excitatos eſſe perſpicimus; neque etiam veriti ſint viri in omni diſciplinarum genere celebres, ac in Chriſtianæ Theologię ſtudiis illuſtres in magno hominum cōuentu aſſerere, hoc ius Pōtificis humanum eſſe, dixi cōfeſtim me ab horum hominum ſentētia maxime diſſentire, ac prope compertum habere diuinitus conceſſum eſſe Pontifici ius illud, eámque poteſtatem, qua regit, ac moderatur Chriſtianum gregem. in qua ſententia cum te quoque eſſe conſtantiſſime aſſeuerares, neque commodè tamē poſſes per tuas occupationes familiares, quibus adeo te implicitum eſſe noui, vt vix habeas liberam ſpirandi facultatem, nūc memoria repetere rationes illas, quibus iampridem inductus in hanc ſententiam deueniſſes: rogaſti me hominem minus occupatum, vt breui commentariolo eas colligerem rationes, quibus mihi perſuaſum eſt à Deo Optimo poteſtatem hanc datam eſſe Romano Pontifici, neque à conſenſu hominum vllorum pendere. Reſpōdi paratum me eſſe morem tibi gerere in quacunque re opera mea vti velles, poſſeque te amicitiæ noſtræ iure mihi quod volueris munus iniungere, neque diffiteri me minus occupatū, quàm te eſſe, longe tamē magis inertem. Quamobrem ea me tibi conditione hanc operā præſtiturum vt mihi neceſſe non ſit vllum authorem videre, verum ea tantum colligere, quæ memoria repetere poſſum, neque ab aliorū pendere commentis, ſed ea tantum in medium afferre quæ mihi videantur. tuum verò fore, vt omnia acerrimo illo ingenio tuo diſcutias, ac diiudices, quæ rectè, item, quæ perperā dicta tibi videbuntur. nam cum doctiſſimus ſis, paritérq; mihi amiciſſimus, nimirum neque te aliquid præteribit, quod minus rectè prolatum ſit; atque pro amicitiæ noſtræ iure illud ipſum quidquid erit mihi ingenue ſignifica-

bis.verùm ne te amplius moter, deueniā ad diſcutiendam quæſtionē propoſitam. Dico ex Euangelij dictis perſpicue colligi à Chriſto Dei filio tributā fuiſſe Petro, eiúſque ſucceſſoribus hanc poteſtatem: ex epiſtolis Pauli colligi etiam poteſtatem hanc eandem diuinitus ei datam fuiſſe. item aſſero ratione euidentiſſima hoc idem probari, adeo vt ſi quis negare non audeat diuinam prouidentiam gubernationi Eccleſiæ non defuiſſe, nec deeſſe, à ratione noſtra diſſentire non valeat. Docebo poſtremo, ſed paucis, rerum euentu comprobari clariſſime id, quod authoritates ſacræ paginæ, & ratio aſtruunt. Poteſtas omnis, quam non tantum Romanus Pontifex Petri ſucceſſor, verum etiam Epiſcopi, ſacerdoteſque omnes habent, non eā, inquam, qua Sacramēta conficiant, ſed qua vtantur in populo Chriſtiano ad beatitudinem perducendo, & in Chriſtiana vita erudiendo, cui veluti Architectonicæ, & Principi ciuilis quęcunque poteſtas inſeruit, cum inferiores quoſdam fines habeat, qui omnes ad ſupremum illum referri debent, colligitur, quātùm memoria repetere poſſum, ex his Euangelij locis. Apud Ioan. c. 20. poſtquam Chriſtus à mortuis ſurrexiſſet, diſcipuliſq; apparuiſſet, inſufflauit in eos, & dixit. Accipite Spiritum Sanctum, quorumcunque remiſeritis peccata, remiſſa ſunt: & quorumcunque retinueritis peccata retenta ſunt. item apud Matth. c. 18. inquit. Quæcunque ligaueritis ſuper terram, ligata ſunt, &c. Item apud Matth. cap. 16. poſt Petri confeſſionem, quòd Chriſtus ſit filius Dei, inquit Chriſtus, quia tu es Petrus, ſuper hanc Petram ædificabo Eccleſiam meā, & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam. tibique dabo claues Regni cœlorum, & quodcunque ligaueris ſuper terram, erit ligatum, & in cœlis: & quodcunque ſolueris ſuper terram, erit ſolutum & in cœlis. item alibi dicitur in Euangelio apud Lucam c. 22. Petre Sathanas expetiuit, vt cribraret vos, ego autem pro te oraui, vt non deficiat fides tua, & tu aliquando conuerſus cōfirma fratres tuos. item alibi in Euāgelio Ioan. c. 21. dicitur. Petre amas me? cui Petrus, Domine, tu ſcis, quia amo te. & rurſus Chriſtus. paſce oues meas. iterumque interrogat. Petre amas me plus his? cui Petrus. Domine tu ſcis, quia amo te. paſce, inquit, agnos meos. ſicque tertio Petro iniunxit, vt paſceret oues ſuas. Ex his Euangelij locis, vt reor, quadruplex quædam poteſtas perſpicuo colligitur tributa à Chriſto, diſcipulis omnibus vna plene. item altera nō tamen omnino neque plene. Petro vero ſoli poſterior hæc, quā diximus aliis etiam tributam, ſed non plene, pleniſſime, vt ita dixerim, tributa eſt. itémque duæ aliæ. Omnibus tributa eſt poteſtas remittendi peccata per inſufflationem, & largitionem Spiritus ſancti. hac poteſtate quilibet ſacerdos in confeſſionis Sacramento vtitur, ſoluítque à peccatis confitentem curæ ipſius ſubiectum. hæcque poteſtas ſequitur ordinem, & characterem ſacerdotalis ordinis, & à Spiritu ſancto dependet; ſicuti etiam operatio baptiſmatis, confirmationis, aliorumque huiuſmodi Sacramentorum, quorum miniſtri ſunt ſacerdotes. Diuina verò virtus agens eſt; ſicuti enim ſolus Chriſtus baptizat, ita ſolus Chriſtus, qui & Deus eſt, ſolus peccata dimittit, & gratiam confert. hoc certiſſimis argumentis, & Sacræ paginæ locis comprobatur à Theologis Chriſtianis.

ſtianis.

A ſtiantis. quæ te non latere probè intelligo. ſed præter alia hoc, quod adduximus ex Euangelio Ioan.c.20.euidēter id adſtruit.inquit enim Chriſtus. Accipite Spiritum ſanctum,quorumcunque remiſeritis peccata, remittūtur eis. quaſi expreſſe dixerit. Poteſtas hæc remittendi peccata ex Spiritu ſancto eſt, quem vobis trado. licet ergo collatio ordinis fiat à Pontifice, ſeu ab Epiſcopo,poteſtas ea tamen ſequitur characterem,& participationem Spiritus ſancti,non autem eſt participatio quædam poteſtatis, quam primò, & perfectę habeant Pontifex,Epiſcopuſve;ſicuti quamuis baptiſmus conferatur à ſacerdote,ſanctificatio tamen,& character non eſt à ſacerdote,neque participatio aliqua ſanctitatis ſacerdotis,ſed à Deo tantum eſt.hæc prima poteſtas omni-
B bus data, & nulli præ aliis; nullibi nāque in vniuerſa ſacra pagina comperies alicui præcipuè,ac præ aliis tributam fuiſſe hanc poteſtatem. Altera poteſtas omnibus item Epiſcopis tributa eſt,ſed præcipue,ac præ aliis Petro.Poteſtas hæc,eſt ligandi, ac ſoluēdi,quam reor ego non eſſe priorem illam,de qua fecimus mētionem,qua ſcilicet remittuntur peccata, ſed eſſe poteſtatem infligendi Eccleſiaſticas mulctas, & ab eis ſoluendi (an vero etiam comprehendatur ſub hac poteſtate ſolutio à purgatorij ignis pœnis,nolo vt in præſentia diſcutiamus;ea namque,quæ pertinent ad vitam aliam, omnia mihi nunc omittenda eſſe duxi)opus eſt proculdubio,vt quicūque gubernationi aliquorum præeſt,aliquam poteſtatem habeat coercendi contumaces,tum vt facilius metu pœnę corrigantur,tum ne eorum ægritudo,ſi libere,& impune va-
C gari poſſent,alios,gregémque totum inficiat,idcircò vocis illius diuinæ oraculo data eſt hæc poteſtas præcipuè,& cum prætogatiua quadam ſoli Petro, deinde diſcipulis omnibus. hac ego ratione præcipue adducor, vt credā poteſtatē hanc ligandi,& ſoluendi nō præcipuè pertinere ad peccatorū abſolutionē,ſed ad mulctas, quas infligit Pōtifex contumacibus, & peccantibus.vt alias omittā. quoniam ſicuti prior illa poteſtas primū reſpicit peccatorū remiſſionē,per accidens vero, & oblique retentionē; ita econtra poteſtas hæc coercendi primū reſpicit pœnarum inflictionē, deinde ſolutionem.iīē prior illa ſequitur characterē ordinis, & à Spiritu ſancto eſt per ſacerdotem miniſtrum,ita hæc poſterior iuriſdictionis cuiuſdā eſt, non ordinis,aut characteris. ideo in dāda priori illa inquit Chriſtus, Accipite Spiritū ſanctum.ſubdit
D deinde,quorumcunque remiſeritis peccata, remiſſa ſunt eis.addit poſtremo, quorum retinueritis retenta ſunt. in hac vero poſteriori non facta mentione de datione Spiritus ſancti, confeſtim, & primum tradit poteſtatem ligandi, cui ſubdit poteſtatem ſoluendi. idem & illuſtrius oſtenditur ex eo Matthæi loco; in Euangelio cap.18.vbi omnibus diſcipulis inquit, quæcunque ligaueritis in terris,erunt ligata in cœlis; & quæcunque ſolueritis, erunt ſoluta. nam poſteaquam præcepit fratrem corrigendum eſſe ſi peccauerit primum ſolum,deinde adhibitis teſtibus: poſtremo dicit, quod ſi in peccato perſeuerauerit, ſit tibi ſicuti Ethnicus, & Publicanus; hoc vero nihil eſt aliud quàm eum ablegare à cœtu fidelium,ſicuti Ethnici, id eſt, Gentiles ſeparati ſunt,quod vim obtinet excōmunicationis; confeſtim ſubdit.amen di-

co vobis. quæcunque ligaueritis ſuper terram, erunt ligata & in cœlis, &- E
quæcunque ſolueritis, erunt ſoluta;ac ſi diceret. erunt vere hi ſicuti Ethnici, nam vobis hanc poteſtatem trado ligandi,& ſoluendi,idq;, quod agetis, ratum habebo. ecce quàm luculenter apparet ex hoc loco poteſtatē hanc pertinere ad pœnas Eccleſiaſticas infligendas.hæc ergo poteſtas quãuis diſcipulis omnibus tributa ſit, nihilominus, ſi quis non cõniuentibus oculis legerit Euangelium,luce clarius perſpicier præcipue,ac præ omnibus aliis tributam fuiſſe Petro:per quem,ſcilicet,ad alios deuētura eſſet. nam ſi nihil magis authoritatis in hac ligandi,& ſoluendi poteſtate voluiſſet Chriſtus Dei filius, à quo nihil temere,nihil inconſiderate actum vnquam fuit (quo nãque pacto à diuina ſapientia quippiam temere?)Petro concedere,quàm aliis omnibus, F
cur ergo magna ea verborum mole vſus ad Petrum inquir. Simon Bariona, amē dico tibi quoniam caro,& ſanguis non reuelauit tibi,ſcilicet, quòd ſim Dei filius,ſed pater meus, qui eſt in cœlis: & quoniã tu es Petrus ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meã, & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam,ſed tibi dabo claues Regni cœlorum, vt quodcũque ligaueris ſuper terram,ſit ligatum & in cœlis,& quodcunque ſolueris ſit ſolutum.videat vnuſquiſque tam magnam præfationem, conſideret datas claues Petro ſoli, aliis nequaquam. Poteſtas verò clauiũ,vt omnes Theologi dicunt in quarto ſententiarum,eſt poteſtas iudicandi.& hæc eſt vna clauis. altera poteſtas ligãdi, & ſoluendi.cum ergo hæ ſint claues,nullàque mētio eas aliis datas fuiſſe,ſed ſoli Petro:quis ſanæ mentis negare audeat in hac ligandi, & ſoluēdi poteſta- G
te principem eſſe Petrum,cui plenè & perfectè ſit data, aliis vero per participationem quandã huiuſce poteſtatis, quæ tota eſt in Petro,ac ideo poſterius datam. Hoc vero magis comprobatur ex his,quæ infra dicturi ſumus. Duæ aliæ ſunt poteſtates,de quibus non fit mentio in Euangeliis,quòd datæ ſint alij vlli præterquam Petro.prior eſt paſcendi Chriſtianũ gregem;altera diſcutiendi,& confirmandi dogmata ea,quæ pertinent ad Chriſtianã fidem. Quãtum ad priorē,ſoli Petro dictum eſt à Chriſto nõ ſemel,ſed ter,qui numerus maxime perfectionē oſtendit,magnaq; continet Sacramenta,quemadmodũ etiã philoſophi teſtantur,vt prætereã tot,& tam magnos Chriſtianos authores.obteſtatur ergo Chriſtus Petrum per eum amorē,quo præ aliis omnibus ab illo amabatur,vt paſceret oues ſuas, vt paſceret agnos ſuos. Poteſtas hæc H
paſcendi oues domini nulli data pręterquã Petro. volue totum Euangeliorũ codicē,neque verbum cõperies.ſed fortaſſe quiſpiam ridebit,huiuſmodíque poteſtatē nihil eſſe exiſtimabit,ideo erit operæpretium,ſi paululum in hac re morabimur,& perſcrutabimur,quæ nam,& qualis ſit hæc poteſtas. Poteſtatem dedit Chriſtus paſcēdi oues ſuas,igitur abſq; dubio Petrus cõſtitutus eſt paſtor Chriſtiani gregis.nam quiſnam alius officiũ habet oues paſcendi pręterquam paſtor?proportio igitur Petri, eiúſq; ſucceſſorum ad populũ Chriſtianum,eſt proportio paſtoris ad oues.Non reor poſſe quempiam in hac re ambigere, adeo perſpicua eſt. ex hoc duo ſequuntur, prius, quòd Petrus ſit Chriſti vicarius,ſeu Chriſti vicem gerat in terris:alterum,quòd quemadmodum

A dum omnia, quæ pertinent ad ſanitatem, ad curationem, ad directionem ouium, ſeu intra ſepta detinendæ eſſe videantur, ſeu ducendæ ad paſcua, ſiue flumine perfundendæ, vel curandæ, necnon acie ferri vlcus quarundã reſcindendum ſit, ſeu potius à grege reliquo relegandæ nonnullæ fuerint, paſtoris muneris ſunt: ita etiam quæcunque pertinẽt ad inſtitutionem Chriſtiani gregis in vita Chriſtiana, quæcunque ad gubernationem, ad curationem, cæteráq; huiuſmodi ſpectant ad Petrũ, & ſucceſſores Petri. ex quo elicitur, quòd etiam poteſtas ligandi, & ſoluendi præcipue, & præ aliis data ſit Petro. quòd prius ſequatur vicariũ, ſcilicet Chriſti eſſe Petrum, cõpertum omnibus eſſe poteſt, qui locũ illum annotauerint Euangelij Ioan. c. 10. vbi inquit Chriſtus, B ego ſum paſtor bonus, & cognoſco oues meas: aliáſq; oues habeo, quæ non ſunt de hoc ouili. ſi Chriſtus paſtor ſuarũ ouium, conſtituerit Petrum itẽ paſtorẽ ouium non Petri, ſed ſuarum; nõ enim inquit, paſce oues tuas, ſed paſce oues meas, itẽ paſce agnos meos: cui non exploratum fuerit Chriſtum paſtorem eſſe, & dominũ ouium, Petrum paſtorẽ tantum non dominum, à domino tamen conſtitutũ. vicem ergo gerit Petrus Chriſti domini ouium. alterũ quoque abſq; dubio euidenter ſequitur. nam cuicunq; aliquod munus iniũctum fuerit, vtique omnia etiã, quæ pertinent ad id munus, iniũcta illi fuiſſe videri debent. ſi ergo munus paſtoris datum eſt Petro, quæcunque pertinent ad paſtorẽ, omníſq; poteſtas illa tradita ſunt Petro. quamobrẽ cum coercere, mulctáſq; imponere præcipue ſpectet ad eum, cui commiſſa eſt gubernatio, C præ aliis ergo data eſt Petro ligãdi & ſoluendi poteſtas; cui rationi adſtipulatur locus ille Euãgelij, de quo à nobis ſuperius eſt facta mentio, & per Petrũ aliis Epiſcopis participatione quadã, ſicuti & ouiũ regimen; ſeſe etenim conſequũtur regimẽ, & poteſtas coercẽdi, puniẽdive eos, qui cõtumaces fuerũt. Præter has poteſtates, alia item poteſtas data eſt Petro tantum declarãdi, ſcilicet & diſcutiendi ea, quæ pertinent ad fidei chriſtianæ dogmata, eiúſq; ſententiæ parere cæteri debent. Nolo nunc adducere in hac parte innumeras ſanctorũ authoritates. ſatis nobis ſint Chriſti verba. inquit ipſe apud Luc. c. 22. Sathanas expetiuit, vt cribraret vos, ſi aliqua videlicet poſſet ratione vos dimouere à vera fide, ego verò oraui pro te Petre, vt non deficiat fides tua. nititur ergo fides Petri Chriſti orationi: quæ inefficax nulla ratione eſſe poteſt. D ſubdit deinde. & tu conuerſus confirma fratres tuos. ecce quòd cura confirmandi alios, non oues, non puſillos, ſed fratres ſuos, tradita eſt Dei oraculo tantũ Petro non aliis. luce meridiana illuſtrius oſtẽſum puto ex diuinę ſapiẽtię vocibus ius hoc Romani Põtificis nullo hominũ cõſenſu, ſed diuinitus ei tributũ eſſe. de induſtria præteriui locum illum in Euãgelio Matth. c. 18. qui à pleriſq; notatur, ad aſtruendã noſtrã hanc ſententiã, vbi, ſcilicet, Petrus dominum rogauit, quoties dimittendũ eſſet à ſe peccatũ fratri, an vſque ad ſepties? quoniã mihi videtur potius eò ſpectare ille locus, vt ſemper ſit danda venia peccãti in ſe fratri, ſempérq; acceptas iniurias obliuiſcẽdas, quàm ad vllã poteſtatẽ Petro conceſſam. Hanc itẽ poteſtatẽ cõceſſam fuiſſe diuinitus Paulo, ex pleriſq; locis Epiſtolarũ eius colligi certiſſime poteſt: & primo ex Epiſtola

prima ad Cor.c.5.Nam tradere hominẽ Sathanæ ad interitũ carnis,vt lucrifa- E
ceret ſpiritum,poteſtatis fuit.venire etiã in virga vt ex eadem epiſtola c.4.eſt
poteſtatis.item in epiſtola 2.ad Cor.c.10.inquit,iuxta poteſtatẽ,quæ data eſt
mihi in ędificationem.Epiſcopos inſtituere,vt inſtituit Paulus Timotheum,
& Titum,& per eos item alios,poteſtatis fuit.hos locos notaſſe tãtum,& in-
nuiſſe ſit ſatis.tute per te alios quoque in memoriam tibi rediges.vereor ego
ne noſter hic libellus modũ excedat. iam ſatis authoritatibus probatum eſt
diuinitus, non hominum conſenſu Pontifici Romano Petri ſucceſſori hanc
fuiſſe authoritatem attributam. nũc paucis explicemus an idem etiam ratio
nobis perſuadeat.Multitudinẽ omnem,quæ vna ſit,nequaquã poſſe vnã eſſe
perſeuerare,niſi contineatur ab vno,& philoſophi omnes prodidere, & tan- F
tum non voce ipſius rerũ naturæ docemur.nã ſuapte natura multitudo om-
nis in plura dilabitur; aliunde vero vna eſt, & vna eſſe perſeuerat. id verò à
quo eſt vna,& in vnione cõtinetur neceſſe eſt,vt ſit vnũ, alioquî ipſum quo-
que aliena opera indigebit vt vnum ſit. vnde illud Homericum ab Ariſtote-
le,vt notiſſimum prolatũ in duodecimo lib.primæ Philoſophiæ,Multitudo
principatus mala,vt pote, quæ inepta ſit ad continendã vnitatem multitudi-
nis ſubditorum hominum.cum ergo Eccleſia Chriſtiana vna ſit(ſicuti enim
vna fides eſt,vnũ baptiſma, vna vocatio; ita vna Eccleſia,quin potius omnes
vnum corpus ſumus, inuicémq; membra,vt perhibet Apoſtolus Paulus, ſed
cur amplius moror?in ſymbolo ab omnibus chriſtianis prædicatur ſe crede-
re vnam eſſe ſanctã catholicam, & Apoſtolicã Eccleſiam.)indiget ergo vno G
principe à quo cõtineatur.ſi ſecus ſit cõfeſtim diſſipari vnitatem neceſſe fue-
rit; vni ergo eius gubernationem demandatã fuiſſe oportuit. nec vllò pacto
ſatis eſſe poteſt id,quod Lutherani dicunt, vt hanc rationẽ vitent, Chriſtum
vnũ eſſe,à quo contineatur Eccleſia. nam & ſi Eccleſia primo contineatur à
Chriſto Deo optimo,quemadmodũ etiam vniuerſa rerum natura,eſt tamen
à ſumma illa bonitate inſtitutũ,vt cuiq; rei pro eius natura prouideatur.cum
ergo hominum genus à ſenſu maxime pendeat, à ſenſibúſq; hauriat & diſci-
plinam,& inſtitutionem omnẽ,indiget ergo homine,quem ſentiat,guberna-
tore,& principe. quin quòd maius videri poteſt, Sacramenta, quibus gratia
nobis diuina confertur,in rebus ſenſibilibus conſtituta ſunt; ſic enim natura
humana eſt à Deo facta. vni ergo homini hanc gubernationẽ demandari o- H
portuit,quòd partim pertinet,vt dixi,ad hominis imperfectionẽ, qui à ſenſu
pendet, partim etiã ad eius perfectionem,& præſtantiã. nam hoc pacto ipſe
ſibi quodãmodo felicitatis ſuæ eſt author,pro naturę ſuæ imbecillitate.vnus
ergo homo vni Eccleſiæ præerit,vt ratio à natura nobis indita vnicuique fa-
cile ſuadet. is vero hanc poteſtatẽ habere non poteſt à quouis hominũ con-
ſenſu,ſeu cœtu,ſed diuinitus habeat neceſſe eſt.nam conſtituere vicariũ Do-
mini,qui prope fungãtur munere domini nõ pertinet ad quempiã alium niſi
ad dominũ.Eccleſia vero Chriſtum habet dominũ, tum quia Deus eſt,cuius
ſunt omnia, tum quia empti ſumus magno pretio, eius, ſcilicet, ſanguine,vt
ait Apoſtol.1.Cor.3.ad ipſum ergo pertinet inſtituere vicariũ ſibi,ad nos mi-
nime

A nime.niſi ergo velimus fateri defuiſſe,deeſſeve diuinã prouidentiã gubernationi,ac vnitati Eccleſiæ,cuius ratio perſuaſerit diuinitus Pontifici Petri ſucceſſori hanc poteſtatẽ collatã fuiſſe.quo fit,vt ſi nullus eſſet ſacræ paginæ locus,ex quo id aſtruere poſſemus, pium tamen eſſet credere diuinitus datam fuiſſe Petro hanc poteſtatẽ;ſicq; per manus,non per pręſcriptionẽ ad nos deueniſſe.ſed cum tam euidẽtia ſint Chriſti oracula, quæ ſupra tetigimus,quis amplius in dubiũ verterit rem tam clarã,& omnibus obuiã? At dixerit quiſpiam fortaſſe rerũ euentus,quæ res tertio loco à nobis propoſita fuerat,huic ſententiæ nõ adſtipulatur:quin potius nihil magis.nam cõfeſtim poſt Chriſti aſcenſionẽ cum adhuc Petrus Hieroſolymis eſſet, cuius Vrbis Epiſcopus erat
B Iacobus, inquit Paulus in epiſtola ad Galat. cap. 2. qui enim operatus eſt Petro in Apoſtolatum circuncifionis operatus eſt mihi inter gentes. Iacobus erat Hieroſolymitanæ vrbis Epiſcopus, Petrus tamen erat à Deo Apoſtolus circuncifionis,id eſt, Iudæorum, quibus tunc præerat, nondum enim Romã venerat: ecce à Deo traditã Petro poteſtatem quandam,qua Epiſcopum ſuperabat.nõnne illis tẽporibus,tum Petrus, tum Paulus Epiſcopos inſtituebant.de Paulo diximus.Petrus nõnne Proſdocimũ creauit Epiſcopum Patauinũ,cum Romam veniſſet. dicerem etiã alios, ſi per inertiam meã poſſem libros euoluere, in quibus eorũ tẽporũ hiſtoria cõtinetur. vterq; poſtea Romam venit, ibiq; ſub Nerone Imperatore in vrbe vniuerſi orbis principe martyrio coronati ſunt.quibus ſuffectus Linus,deinde Clemẽs, cæteriq; ſan-
C ctiſſimi viri, à quibus plurimos Epiſcopos creatos fuiſſe cõperies, ſi eorum vitas perlegeris. itaq; ſemper à probis omnibus chriſtianis Romanæ ſedi,ſedi,inquam Petri, ſumma veneratio,ſumma authoritas eſt delata.Iactata fuit magnis procellis cum Imperatorũ Conſtãtinopolis arrogãtia,interdũ eiúſq; vrbis Antiſtitũ,tum Gothis,ac Lõgobardis res Italiæ,ac præſertim Romanæ vrbis turbantibus,qui etiam Arrianã hæreſim ſectati ſunt,tamẽ ſemper eminuit,ac priſtinã dignitatẽ paulopoſt recuperauit.nec obſtat his,quę diximus, quòd Cõſtantinopolis Imperatores Pontifices Romanos cõfirmabant,quaſi ab Imperatoribus poteſtatẽ haberent,non à Deo.nam nullus ſanæ mẽtis putauerit poteſtatẽ Pontificis,qua gerit vicem Chriſti, ab Imperatore pendere. ſed quoniam Põtifices ab Imperatoribus habuerant vrbis Romę Imperium,
D quo res Italiæ maxime nitebatur,ideo præter clerum Romanũ, & populum requirebatur etiã Imperatoris ſuffragium ad Pontificẽ eligendũ, eius tamẽ authoritas,quatenus Pontifex eſt,non princeps Romanus, à Deo eſt non ab homine aliquo.Cum ergo hiſtoria,ratio, & euidẽtiſſima Chriſti oracula nobis oſtendant à Chriſto Dei filio datam eſſe Romano Põtifici authoritatem, & poteſtatem hanc, qua vicem Chriſti gerit, nullus niſi pertinax,& qui partes,quas temere ſuſcepit,tueri velit,inficias iuerit,Chriſtiani hominis eſſe fateri, & credere Pontificis poteſtatem non ab hominum conſenſu pendere, ſed diuinitus prodiiſſe. longius quàm putaram proceſſit Commentariolus hic,quem vnico ſpiritu conſcripſi.tuum erit corrigere, ac ſummam manum ei imponere.Mihi ſatis ſit hucuſque laboraſſe. Vale.

DE IVSTIFICATIONE.

QVONIAM in omni diſputatione primùm oportet diſquirere, ac planè percipere, quidnam ſignificant vocabula, quibus vtimur in diſputatione, pręſertim cùm eorũ multiplicitas & æquiuocatio facile poſſit confundere, ac inuertere totius rei ſignificationem: idcircò primùm explicabimus quidnã ſignificet iuſtificatio, deinde quid ſignificet fides, quoniã tota huiuſce cauſæ diſquiſitio pendet ex illuſtratione horum nominum. Iuſtificari igitur nihil aliud eſt, quàm iuſtum fieri, ac propterea etiam haberi iuſtum. Iuſtitia autem multis modis ſumitur. Nam & particularis quædam virtus, quę dirigit operationes ac actiones noſtras ad alios quoſcunque, qua tribuitur vnicuique quod ſuum eſt, iuſtitia appellatur; cuius obiectum eſt iuſtum & æquum. Item iuſtitia eſt vniuerſalis quædã virtus, quæ dirigit actiones vniuſcuiuſque ad bonum cõmune, quod præcipuè continetur in legibus ſeruandis, quamobrem appellata eſt etiam iuſtitia legalis. De vtraque iuſtitia amplè & diffuſè Ariſtoteles tractat in quinto Ethicorum. Verùm nos hîc non loquimur de duabus his iuſtitiis, cùm dicimus hominem iuſtificari, amplius quiddam dicimus & auguſtius. Præter hos duos iuſtitiæ modos, eſt quoque aliud iuſtitiæ genus, de qua ampliſſimè tractat Plato in decem libris quos inſcripſit de iuſto, qui etiam Politia Platonis dici ſolent. Ariſtoteles verò tangit tantùm hoc iuſtitiæ genus in quinto Ethicorum, quam appellat iuſtitiam metaphoricè dictam. Hæc iuſtitia conſtituta eſt in animi noſtri viribus, quæ quamuis ſint eiuſdem animi, ac propterea in eis nequeat eſſe iuſtitia propriè dicta, quæ eſt virtus ad alterum: quoniam tamen aliæ inter ſe ſunt hæ animi vires, & vnicuique earum debetur certus quidam modus ad alias ſui cõpares vires, qui ſi peruertatur, iam non tribuitur vnicuique animi partium quod ſuum eſt; ac ideò iuſtitiæ inuicem ſe habẽt, tunc iuſtitia in eis erit, cùm vnaquæque perſtiterit in modo ſibi à natura præſtituto, vt ſcilicet ratio imperet, inferiores verò animi vires pareant rationi, ac ratio recta ſit. Hæc iuſtitia parens eſt virtutum omnium, & ampliori modo virtus quàm priores duæ. Hæc eſt animi ſanitas, ex hac virum bonum appellare ſolemus iuſtum. Hic modus iuſtitiæ eſt humanus, facit hominem bonum, vt homo eſt, vt rationalis eſt, & idcircò in noſtra inquiſitione iuſtificationis, de qua loquimur, non

A non tantùm duo illi priores iuſtitiæ modi non ſatisfaciunt,ſed neque hic tertius ſatis eſt,amplius quidpiam quærimus. Nam non quærimus iuſtitiam illam,quæ tantùm deceat homines,ſed quærimus iuſtitiam & bonitatem,quę deceat filios Dei,cuius adoptionem aſſequimur per Chriſtum, vt vocemur & ſimus filij Dei,vt ſimus conſortes diuinæ naturæ. Hæc ergo bonitas, hęc animi iuſtitia,quæ filios Dei deceat,appellatur iuſtitia Chriſtiana; hac iuſtificamur in cōſpectu Dei,prioribus illis iuſtificamur corā hominibus. Huius rei exemplū cōmodè poſſumus capere ex hominū vita,& conſuetudine. Sit quiſpiam ruſticus ,cuius genus vixerit ſemper ruri,habeat hic filios, eoſque erudiat vt ruſticus moribus ruris,ac bene & diligenter inſtituat, vtique ſi a-B doleſcens ita inſtitutus fiat ciuis,fiat principi familiaris,& aulicus in gratiam regij filij, mores vtique priores illi pertinent ad vrbanitatem & ingenuitatem ruſtici, longè tamen inferiores ſunt, & degenerant à moribus,qui exiguntur à ciue,ac præſertim à familiari regis. Sic humanæ illæ iuſtitiæ, quæ homini conueniunt, longè inferiores ſunt hac iuſtitia, quæ exigitur à filiis Dei,à conſortibus diuinæ naturæ. Hactenus ſufficiant ea,quæ diximus de iuſtitia,Nunc accedamus ad aliud vocabulum,quod includitur in nomine iuſtificationis,quod eſt fieri iuſtum. Dicamus ergo quod fieri & facere, quo ad propoſitum negotium pertinet,duobus modis accipitur. Nam dicimus albedinem facere parietem album,dicimus etiam linitionem pictoris facere parietem album: Eadem propemodum ratione dicimus ſanitatem facere C hominem ſanum, Item dicimus medicationem facere hominem ſanum. Differunt hi duo modi,nam albedo facit parietem album,vt forma inhærēs parieti,& ſanitas facit hominem ſanum, vt forma corpori inhærens. Quare dicemus hanc,vt ita dicam, factionem eſſe formalem, & dicemus formaliter facere; Linitio verò facit parietem album, vt actio pictoris, ideoque efficienter; Sic dicemus medicationem efficienter facere hominem ſanum. Accedamus his expoſitis de iuſtificatione ad fidem. Fides quoque multipliciter dicitur;Nā quandoque id quod creditur appellatur fides iuxta id quod continetur in Symbolo Athanaſij. Hæc eſt fides Catholica,quam niſi quiſque crediderit.&c. Quandoque habitus ille quo credimus his quæ tradita ſunt à Deo, appellatur fides:Interdum actus ipſe quo credimus, conſueuit D appellari fides;qui actus quamuis ſit elicitus ab intellectu,eſt tamen imperatus à voluntate; Iccircò Apoſtolus dicit, Ad obediendum fidei. Credimus etenim quia volumus Deo obedire. Fides etiam appellatur fiducia,quia cōfidimus promiſſioni nobis factæ à quocunque. Hoc modo dicimus, fidem ſeruare & fidem frangere. Hanc Cicero in primo de officiis inquit dictam fuiſſe,quaſi qua fiat quod dictum eſt, & ponit fidem hanc partem iuſtitiæ. Sic inter tria matrimonij bona ponitur maritalis fides,qua vterque coniugū ſibi inuicem dant fidem,promiſſioni alterius viciſſim credit & confidit. verùm nos contrahamus hanc fidem ad promiſſionem diuinā, quæ eſt in Deo quatenus promiſſa ſeruat; Sic in Pſalmo: Fidelis Deus in omnib' verbis ſuis, ſic apud Paulum: Nunquid eorum iniquitas fidem Dei euacuauit? In nobis

verò eſt hæc fides, prout fidimus promiſſioni diuinæ. Hæc fidei ſignificatio pro fiducia, cõiuncta eſt ſignificationi ſpei, quãuis ſpes propriè reſpiciat futura, fiducia verò etiã præſentia & præterita, attamẽ propinqua eſt hęc fiducia ſpei. Quamobrẽ ſępenumerò vna pro altera ſumitur. Damaſcenus in quarto libro inquit, fidem duobus modis accipi, quorum alterum dicit eſſe aſſenſum, alterum verò dicit eſſe ſpem eorum, quæ ſunt nobis promiſſa; & ad hũc poſteriorem modum refert definitionem fidei datam ab Apoſtolo in Epiſtola ad Hebræos, cùm dicit fidem eſſe ſubſtantiam ſperãdarum rerum. &c. Ex Apoſtolo Paulo in pluribus locis habemus hanc acceptionem fidei pro confidentia, ſufficiat nunc vnus in Epiſtola ad Romanos, cùm loqueretur de Abraam, cuius exemplo maximè nititur Apoſtolus; inquit, Non infirmatus eſt diffidentia, ſed confortatus eſt fide. Ecce oppoſuit diffidentiæ fidem, id eſt, confidentiam. His diſcuſſis, quæ ſi quiſpiam non benè intellexerit, totam hanc, quam agimus, rem, non rectè percipiet. Addamus quod iuſtificari ſeu iuſtum fieri; ſumptum etiam efficiẽter (vt ſuprà diximus) poteſt adhuc accipi duobus modis, propriè ſcilicet, cùm quis ex iniuſto efficitur iuſtus minus etiam propriè, cùm quiſpiam fit iuſtior, & ex minori iuſtitia proficit, in maiorem iuſtitiam; qua ratione dicimus etiam duobus modis quidpiam calefieri. Nunc tempus eſt vt accedamus ad explicationem iuſtificationis, ac primùm de iuſtificatione ea, qua impius adultus ex iniuſto fit iuſtus. Hæc iuſtificatio, ſi quæritur de cauſa eius efficiente, nulli dubium eſt, quin ſit à ſpiritu ſancto, Nam Deus ſolus remittit peccata, Deus dat gratiam, Deus iuſtificat impium. Modus autem, quo ſpiritus ſanctus hoc efficit, eſt motus etiam inſpiratio, qua eius intellectum illuſtrat, & voluntatem mouet, hic etenim eſt modus, quo homo agit quidpiã vt homo eſt, vt ſcilicet id agat ſponte & voluntariè. Mouet autem ſpiritus ſanctus hominis voluntatem, conuertendo eam ad Deum, & hac ratione præparatur cor à Domino, & homo præparat ſe, quatenus ea conuerſio eſt voluntaria, nullo pacto coacta; verùm quoniam nequit ad Dominum quiſpiam voluntariè conuerti; niſi auertatur ab impietate, & à peccato, ſicuti contingit in quocunque motu, nam in quouis receditur à contrario, vt perueniat ad alterum contrarium. Iccircò primùm hominis voluntas recedit à peccato, relinquit impietatem, per deteſtationem impietatis, & peccati, erigit deinde ſe ad Deum, ad quem reuertitur. Primus hic animi motus, vt inquit beatus Thomas, & ratione euidentiſſima colligi poteſt, eſt motus fidei, quem motum ſeu actum appellamus fidem. Hic autem motus incipit à voluntate, quæ obediens Deo & fidei, efficit vt intellectus aſſentiatur abſque hæſitatione traditis à Deo, & ideo promiſſionibus diuinis confidat, & concipiat ex illis firmam fiduciam, quæ pertinet ad voluntatem, vt quaſi circulo quodam incipiat à voluntate hæc fides, & deſinat in voluntatem. Promiſſio autem Dei, cui firmiter credit, ac propterea fiduciam concipit, eſt (vt inquit beatus Thomas in prima ſecundæ.) Quod Deus remittat peccata, & iuſtificet impium per myſteriũ Chriſti. Ipſe enim eſt factus auctor ſalutis omnibus credentibus in eum. Motus ergo hic fidei

E F G H

poſt

A poſt deteſtationem peccati erigit mentem ad Deum,atq; animum ad ipſum conuertit,quem conuerſum,Deus, infundens ſpiritum ſuum ſanat, ſanctificat,iuſtificat,adoptat in filium per ſpiritum filij ſui, per quem diffuſum in cordibus noſtris clamamus Abba pater.Inſuper donat nobis cũ ſpiritu Chriſti,Chriſtum ipſum & omnem iuſtitiam eius gratis ex ipſius miſericordia noſtram facit,nobis imputat,qui induimus Chriſtum.Interim verò dum animus ita præparatur à Domino,& ſe ipſe præparat,quãdo hæc præparatio nõ fiat momento temporis, præterquam miraculo quodam, vt accidit Paulo Apoſtolo,ſi adſit occaſio,operatur bona,& cauet à malo is qui conuertitur. Nihilominus non redditur iuſtificatio & ſanctificatio operibus, vt Paulus B inquit, vt in locis innumeris dicit beatus Auguſtinus, & Thomas in prima ſecundæ expreſsè,ſed debetur fidei,non quod mereamur iuſtificationem per fidem & quia credimus,ſed quia accipimus eam per fidem, Sic enim inquit Apoſtolus in Epiſtola ad Galatas. Accipientes pollicitationem ſpiritus per fidem.Item in Epiſtola ad Romanos, per quem habemus acceſſum in hanc gratiam per fidem.In Epiſtola ad Hebręos, Accedentem ad Deum oportet credere,eò quòd credendo accedimus ad hunc acceſſum.Hãc acceptionem ab Apoſtolo dictam beatus Thomas in tertia parte appellat applicationem inquiens paſſionem Chriſti eſſe veluti medicinam communem, quam quiſque ſibi applicat per fidem,& Sacramenta fidei. Hi proteſtantes appellant apprehenſionem non ea ſignificatione, quam tu in literis ad me datis arbi- C traris,quæ ſcilicet pertinet ad cognitionem intellectus, ſed ſignificatione ſuperius dicta, qua ſcilicet illud dicimus apprehendere quò peruenimus & quod poſt motum noſtrum attingimus.Attingimus autem ad duplicem iuſtitiam,alteram nobis inhærentem,qua incipimus eſſe iuſti; & efficimur cõſortes diuinę naturæ;& habem⁹ Charitatẽ diffuſam in cordib⁹ noſtris;alterã verò non inhærentem, ſed nobis donatam cum Chriſto, iuſtitiam inquam Chriſti,& omne eius meritum; ſimul tempore vtraque nobis donatur, & vtramque attingimus per fidem. Vtra verò ſit natura prior, potius pertinet ad diſputationes ſcholaſticas, quàm ad negotiũ fidei de quo agimus; ideò in aliud tempus differemus, ſicuti etiã differimus aliã controuerſiã,quę offerri nobis poſſit,vtrum ſcilicet ſit natura prior remiſſio peccatorum & reconci- D liatio cũ Deo,an infuſio gratiæ: Si quãdo inciderit locus magis opportunus dicam quid in vtraque ſentiam,nunc vtraque omittatur. Quod autem Deus donauerit nobis Chriſtum & omnia cum eo,eſt textus Apoſtoli expreſſus in Epiſtola ad Romanos,Qui filio ſuo non pepercit,nonne omnia nobis donauit cũ illo? Itẽ filius natus eſt nobis,& filius datus eſt nobis. In Miſſa, cùm Chriſtũ Deo offerimus,nonne dicim⁹ in canone,Tibi offerim⁹ de tuis donis & datis hoſtiam puram, hoſtiam ſanctam, hoſtiam immaculatam.Beatus pater Auguſtinus in pluribus locis, ſed vnus nũc in mentem venit,neſcio an ſit in ſoliloquiis aut in meditationibus. Quicquid mihi deeſt,inquit bonus ille pater, vſurpo mihi ex viſceribus Domini mei.His hacten⁹ diſcuſſis,quibus reor nullũ poſſe contradicere, diſcutiamus propoſitionem propoſitam.

Fide iuſtificamur, non formaliter, quòd ſcilicet fides inhærens nobis efficiat nos iuſtos, ſicuti albedo efficit parietem album, aut ſanitas hominem ſanum. Nam hoc pacto Charitas & gratia Dei nobis inhęrens & iuſtitia Christi nobis donata & imputata effecit nos iuſtos, neque per fidem intelligimus habitum, vt ſuperius diximus, ſed actum. Sed vera eſt propoſitio, ſi capiatur efficienter, ſicuti linitio effecit parietem album, & medicatio efficit ſanum; ſic, vel non diſſimili ratione, fides efficit hominem iuſtum, & iuſtificat, quia per fidem attingimus ad vtramque iuſtitiam: & quoniam motus omnis eſt imperfectus niſi perueniat ad terminum, iccircò etiam motus fidei, niſi perueniat ad Charitatem, quam adipiſcimur, eſt imperfectus. Iccircò fides quæ iuſtificat, eſt fides formata per charitatem, ſeu efficax per charitatem, ad quã niſi peruenerit eſt inefficax ad iuſtificationem, ſicuti ſi diceremus, ea medicatio efficit ſanitatem, quæ peruenit ad ſanitatem, & illa eſt efficax per ſanitatem, quamobrem poteſt etiam appellari ſanatio. Hactenus dicta ſatis eſſe videri poſſunt quoad iuſtificationẽ noſtram, quæ mihi adeò perſpicua eſſe videntur, vt nihil reliquum ſit, in quo quis hæſitare queat. Verùm quoniam diximus ad duplicem iuſtitiam nos peruenire per fidem, iuſtitiam inquam inhærentem nobis, & charitatem, ac gratiam qua efficimur conſortes diuinæ naturæ, & iuſtitiam Chriſti nobis donatam & imputatam, quoniam inſerti ſumus Chriſto & induimus Chriſtũ; Reſtat inquirere vtra nam debeamus niti, & exiſtiſtimare nos iuſtificari coram Deo, id eſt, ſanctos & iuſtos haberi; ea inquam iuſtitia, quæ deceat filios Dei, ac oculis Dei ſatisfaciat, an hac iuſtitia & charitate nobis inhærẽte, an potius iuſtitia Chriſti nobis donata & imputata? Ego prorſus exiſtimo piè & Chriſtianè dici, quòd debeamus niti, niti inquam tanquàm re ſtabili; quæ certò nos ſuſtentat, iuſtitia Chriſti nobis donata, non autem ſanctitate & gratia nobis inhærente. Hæc etenim noſtra iuſtitia eſt inchoata & imperfecta, quæ tueri nos non poteſt, quin in multis offendamus, quin aſſiduè peccemus, ac propterea indigeamus oratione, qua quotidiè petamus dimitti nobis debita noſtra. Iccircò in conſpectu Dei non poſſumus ob hanc iuſtitiam noſtram haberi iuſti & boni, quemadmodum deceret filios Dei eſſe bonos & ſanctos, ſed iuſtitia Chriſti nobis donata eſt vera & perfecta iuſtitia, quę omninò placet oculis Dei, in qua nihil eſt quod Deũ offendat, quod Deo non ſummoperè placeat. Hac ergò ſola, certa, & ſtabili nobis nitendum eſt, & ob eam ſolam credere, nos iuſtificari coram Deo, id eſt, iuſtos haberi & dici iuſtos. Hic eſt pretioſus ille Chriſtianorum theſaurus, quem qui inuenit, vendit omnia quæ habet vt emat illum. Hęc eſt pretioſa margarita, quam qui inuenit, omnia linquit, vt eam habeat. Dicit Apoſtolus Paulus, Omnia alia detrimenta putaui vt Chriſtum lucrifacerem, non habens iuſtitiam meam, ſed eam, quę eſt per fidem Chriſti. Illis verò qui nituntur Sanctitate ſua dicitur in Apocalypſi: Quia tepidus es incipiam te euomere ex ore meo; dicis enim diues ſum, nullius egeo, & non vides nuditatem tuam. &c. & alibi. Item in Apocalypſi: Dabo tibi calculum nouum, in quo eſt nomen ſcriptum quod nemo ſcit niſi qui accipit. Hoc nomen

E F G H

A men eſt nomen Chriſti, & verè nullus ſcit niſi qui accipit. Inde eſt quod experimento videmus viros ſanctos, qui quantò magis in ſanctitate proficiunt, tantò minus ſibi placent: ac propterea tantò magis intelligunt ſe indigere Chriſto, & iuſtitia Chriſti ſibi donata, ideòque ſe relinquunt, & ſoli Chriſto incumbunt. Hoc nō ob eam accidit cauſam, quod facti ſanctiores minus videant quàm prius, neque quoniam facti ſint animo dimiſſiori & viliori, imò quantò magis in ſanctitate proficiunt, tantò maiori ſunt animo, tantò ſunt perſpicaciores. Quamobrem facti perſpicaciores magis intuētur ſanctitatis & iuſtitiæ ipſis inhærentis tenuitatem, cum qua perſpiciunt multas maculas, quæ eorum oculos factos perſpicaciores magis offendunt, ac B propterea re ipſa cognoſcunt, non ſibi nitendum eſſe ſanctitate, charitate, & gratia ſibi inhærente, ſed confugiendum ſibi eſſe ad Chriſtum & ad gratiam Chriſti ipſis donatam, qua nitantur & incumbant. Repetamus exemplum quod ſupra adduximus de Ruſtico, qui in gratiam filij Regis, factus ſit ciuis & aulicus regis, & qui iam cœperit imbui morib' regiis: vtique hic cùm in eo maneant veſtigia ruris, quamuis cœperit inſtitui moribus regiis, nihilominus regi non placet, multa in eo ſunt quæ Regem offendant, nihilominus habet eum vt aulicum & familiarem ob gratiam & merita filij; quæ ruſtico illi donauit. Dicit beatus Thomas cùm loquitur de baptiſmatis Sacramento, quod eo abluuntur omnia peccata & omnis reatus culpæ & pœnæ cuiuſcunque, & reddit rationem, eò quod vnuſquiſque baptizatur in mortem C Chriſti, & cum eo ſepelitur, vt inquit Apoſtolus. Iccircò ita ſe habet baptizatus, acſi ipſe gerens perſonam Chriſti mortuus fuiſſet, paſſus & conſepultus cum Chriſto, & cum Chriſto reſurrexiſſet in nouam vitam. Ecce quàm præclarè dicit doctiſſimus pariter ac ſanctiſſimus vir, mortem Chriſti, paſſionem ac meritum nobis donari, nobis imputari in baptiſmate, quod eſt fidei Sacramentum, non quod nobis inhæreant, qui iam viuimus, ſed quia nobis donantur & imputantur. Credo ſatis illuſtratum fuiſſe hactenus locum de iuſtificatione apud Deum, vtra debeamus niti; niti inquam, an iuſtitia nobis inhærente, an iuſtitia Chriſti nobis donata & imputata. At dices, quod auctoritates illæ quas adduxi in meis literis, huic videntur ſententiæ obſtare. Prima eſt Dauid in pſalmo decimo ſeptimo; Iudica me domine ſe- D cundum iuſtitiam meam, & ſecundum innocentiam meam, ſecundum puritatem manuum mearum, quia cuſtodiui vias domini, nec impiè geſſi à Deo meo, quoniam omnia iudicia eius in conſpectu meo, & iuſtitias eius non repuli à me. Ecce quàm clarè inquiunt hi qui ad pauca reſpiciunt, quod Dauid innititur ſuæ iuſtitiæ & innocentiæ ſuæ. Certè ſi Dauid ea intellexiſſet quæ hi intelligunt, ita quod propterea putaſſet ſe iuſtificatum coram Deo, non tantum hæc quæ dicit eſſent dicta arroganter & ſuperbè, ac propterea magis reprehendenda, quàm oratio Phariſæi in Euangelio, qui longè minora de ſe dicit, ſed eſſent mera mēdacia. Quo etenim pacto (vt relinquam quotidiana peccata) is qui fuerat adulter, qui propinquiſſimum ſibi amicum interfecerat, vt vxore eius potiretur, potuit verè dicere, quod non impiè geſ-

ſiſſet à Deo ſuo, quod habuerit omnia iudicia eius in conſpectu ſuo, & E
cætera quæ ibi dicuntur. Ideò ne impingamus hanc arrogantiam, hæc mendacia manſuetiſſimo & mitiſſimo regi, propius accedamus, & benè eius ſenſum perſpiciamus. Pſalmum illum decimum ſeptimum Dauid compoſuit & & cecinit, vt ex titulo pſalmi comprehenditur, poſt debellatos eius hoſtes, quorum præcipui fuerunt Saul & Abſalon, quos Dauid ſemper humaniter tractauit, nihil vnquam contra ipſos eſt machinatus, quin potius in poteſtatem eius traditos ſeruauit, vtriuſque interitum magno animi dolore accepit. Iccircò omnia quæ dicuntur in eo pſalmo ad hos eius hoſtes ſunt dirigenda, id eſt, ad eius benemerita, & ad omnia eius opera erga ipſos, non autem ad ſuam Iuſtitiam inhærentem ipſi coram Deo, & in conſpectu ocu- F
lorum eius. Hæc ſententia plana eſt, in qua nullus hærere poteſt. At cùm ſecùm ipſe loquitur Dauid, & ad animam ſuam verba facit, aduerte quid dicat: Benedic anima mea domino, & noli obliuiſci omnes retributiones eius, qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui ſanat omnes infirmitates tuas, qui coronat te in miſerationibus, qui replet in bonis deſiderium tuum, quoniam miſeretur pater filiorum, miſertus eſt Dominus timentibus ſe, quantò diſtat ortus ab occidente longè fecit à nobis iniquitates noſtras. &c. Confer hæc, te oro, cum his quæ adducis de pſalmo decimoſeptimo, & videbis quantum diſtant. Apertiſſima ergò eſt ſententia in qua conuenerunt. Alius locus qui citatur, Hæc erit iuſtitia noſtra ſi cuſtodierimus præcepta hæc omnia; nihil facit contra noſtram ſententiam. Nam verum eſt G
quod iuſtitia noſtra, humana inquam, & quæ eſt iuſtitia legalis, de qua diximus ſuprà, eſt cuſtodire præcepta legis, & quamuis, vt ſuprà diximus, auguſtiorem quãdam quæramus, quæ deceat filios Dei; nihilominus, vt inquit Paulus Apoſtolus, cùm nullus ſeruet omnia præcepta legis, quantum pertinet ad iuſtitiam legis, omnes ſumus ſub maledicto, iuxta illud; Maledictus qui non permanet in omnibus verbis legis huius, quia nullus ſeruat omnia præcepta legis præſertim præceptum de charitate quantum ad motum animi interiorem, ac ideò omnes indigemus Chriſto, per quem adipiſcimur gratiam & charitatem, qua inferiori quodam modo incipimus legem ſeruare; ac inſuper omnis eius iuſtitia attribuitur nobis, quicunque Chriſtum induimus. Alius locus, quem adducis, erat, Habebitur pro iuſti- H
tia coràm Domino reddere pauperi depoſitum. Nulli dubium quin pertineat ad iuſtitiam virtutem illam particularem, de qua diximus ſuperius, reddere depoſitum non tantùm pauperi ſed cuicunque. Sed quoniam pauper magis indiget, ſi nõ reddatur maior fit iniuria, & iniuſtitia maior eſt; ac propterea hortatur nos ſpiritus ſanctus ad illam iuſtitiam. Non ob id tamen ſumus iuſtificati coràm Deo, ſecundum eam rationem & modum, quem ſuprà attulimus. Nam ſi reddere depoſitum pauperi ſufficeret ad eam iuſtificationem, multi Iudæi, complures Mahumetani eſſent iuſtificati coram Deo; Etenim eorum multi ita ſunt inſtituti, quod nunquam detinerent depoſitum ſibi creditum. Sic de Phinees dicendum. Mihi videtur hi loci addu-
cti

A cti eſſe adeò perſpicui, quod nullam dubitationem facere poſſint in ſententia ea, in qua Catholici & proteſtantes conuenerunt, & quod non ſatis rectè intelligantur ab his, qui eis nituntur. Abundè reor hucuſque dictum à nobis fuiſſe de iuſtificatione illa, qua ex impio quiſpiã adultus efficitur iuſtus. Verùm quoniam eſt & alius iuſtificationis modus, quo quiſpiam ex iuſto fit iuſtior, ſicuti calefieri etiam is dicitur, qui ex minus calido fit calidior, ſecundũ quem modum dicitur in Apocalypſi, Qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc; idcircò vt vniuerſa ratio iuſtificationis intelligatur, pauca addemus de hoc iuſtificationis genere. Vnumquodque animal ſeu plãta, quam natura ædit in lucẽ ac generat, quãuis generatione ſpeciem quampiã ſeu naturam ſortita ſit, nõ
B tamẽ in eo gradu ſiſtit, in quo ſortita eſt naturã & ſpeciem animalis, ſed progreſſum quẽdam habet, donec perueniat ad perfectum illius naturæ ſtatum. Sic homo, ſic aues, ſic terreſtria & aquatica animalia non ſiſtũt in ea magnitudine & infirmitate membrorum in qua nata ſunt, ſed continenter feruntur ad perfectionem, quam eius natura præſtituit, aut obeant neceſſe eſt. Pari ratione qui per fidem adeptus eſt charitatem & ſpiritum Chriſti, & factus eſt noua creatura in Chriſto Ieſu, ſi voluerit ſiſtere in eo gradu, in quo ſpiritualiter natus eſt, nec vlterius progredi: nulli dubium, quin breui temporis ſpacio relabatur in deterius, ac perdat ſpiritũ quem acceperat, ac vtrãque iuſtitiam amittat. Nam nullus ſibi vſurpare poteſt iuſtitiam Chriſti qui non habeat ſpiritum Chriſti, & non viuat in Chriſto. Progrediẽdum eſt ergo nobis om-
C nibus, ac in anteriora tendendum; nam ſi brachia fortè remiſit, atque illum in præceps prono rapit alueus amni. Progreſſus hic fit per bona opera interna & externa, quæ cùm ſint à charitate & à ſpiritu Dei, augent etiam charitatem. Etenim ſicuti principium generationis vniuſcuiuſque rei eſt extrinſecum; nihil etenim ſeipſum generat, ita augmenti principium eſt extrinſecum, omne namque animal ab anima ſua augetur. Charitas ergo inhærens, ſpiritus Chriſti, gratia quæ ab eo ſemper fouetur, & emanat à plenitudine gratiæ eius, Chriſti inquam, otioſa eſſe non poteſt. ſed vel internis meditationibus atque orationibus ſe exercet, vel externis operibus piis. Hinc augetur charitas & gratia, quæ etiam augent fidem, nam magis credimus & fidimus ei quem magis amamus, ſicque magis ac magis iuſtificamur. Idcircò, vt ſuprà
D citauimus, in Apocalypſi dicit ſpiritus ſanctus, Qui iuſtus eſt iuſtificetur adhuc. Hæc iuſtificatio poteſt dici fieri ex operibus, & poteſt appellari iuſtificatio operum. Prior verò, quia quis efficitur noua creatura in Chriſto, non debetur operibus noſtris, ſed ſpiritui ſancto, qui mouet corda noſtra, remouendo ea à vita peccati, & per fidem erigendo ad Deum per Chriſtum, donec fiat compos charitatis & gratiæ, vt ſuperius latè expoſuimus. Ex operibus tamen quæ ſequuntur oſtenditur hæc iuſtificatio, & hæc fides perfecta, ſeu formata & efficax per charitatem, vt dicit Iacobus in ſua Epiſtola. Nam ſi opera bona non ſequantur, imperfecta fuit fides illa & inanis. In his ergò bonis operibus ambulamus, vt inquit beatus Paulus, & ſic fit certa noſtra vocatio, vt inquit Petrus. Quoniam eis magis iuſtificamur, & ad perfectum

tendimus, quæ ſi intermittimus, regredimur. Nam in via domini nō progre- E
di eſt regredi, & tandem præcipitem labi. Ideò ex operibus qui dicunt nos iuſtificari, verum dicunt, & qui dicunt nos iuſtificari non ex operibus, ſed per fidem, verum etiam dicunt. Sed vt rectè intelligatur vtrumque, oportet rem totam benè explicare & illuſtrare: eſt etenim ſatis inuoluta & obſita. Dedimus nos operam in hac Epiſtola, quantam potuimus adhibere, vt ea euolueremus & illuſtria efficeremus. An verò aſſecuti fuerimus, cùm reuerendiſſimi & illuſtriſſimi Cardinalis Mātuani patroni tui, quem ſcis quantoperè obſeruem, tùm etiam tuum erit iudicium. Benè vale in domino. Ratiſponæ XXV F
Maij M. D. XLI.

DE LIBERO

DE LIBERO ARBITRIO.

QVANDO & tu literis, & Aloiſius noſter tui no-
mine obnixè mecum verbis egit, vt ſcripto tibi ex-
B plicem, quid de vulgata hac quęſtione ſentiam, quę
de arbitrij libertate, tot diuerſorum diſſentientibus
ſententiis, & variis diſputationibus agitatur: malui
cum petitioni tuæ ſatisfecero deſiderari in me do-
ctrinam, quàm ſi non obtemperauero, gratificandi
tibi voluntatem: & quamuis nec rem ipſam, quàm
ardua ſit, & grauior, quàm vt virium mearum te-
nuitate ferri queat, ignorem, & te maiore ingenij a-
cumine eſſe intelligam, quàm vt facile à me ſatisfieri tibi poſſit: Tamen vt,
quantum in me eſt, morem tibi geram, dicam hac de re, quæ mihi ſeſe offe-
rēt in præſentia. Ac primò quidē ea dicam, quæ natura duce ex philoſophiæ
C doctrina de libero arbitrio cognoſcimus: tum quæ ſit catholica, & in chri-
ſtiana religione recepta de hac re ſententia exponam. Neque vero te philo-
ſophiæ nomine commoueri velim. Nō enim vanam illam, quæ à Diuo Pau-
lo repudiatur, adhibebimus; ſed veram, quæ à naturali & à Deo noſtris men-
tibus impreſſo lumine nata; earum nos omnium rerum veritatem docet, quę
intellectui ſubiiciuntur. Atque hoc quidem lumen aliud nihil quàm riuulus
quaſi & pars quædam eſt diuini ſplendoris naturę noſtræ inſerti, neque peni-
tus ob peccatum extincti. vt autem diſputationem hanc noſtram aggredia-
mur, ad liberi arbitrij vim naturámque cognoſcēdam, quid liberi primò no-
mine ſignificetur, quęque ſit illius verbi vis, intelligamus neceſſe eſt: tum ve-
rò ad liberum arbitrium explicandum veniemus. Vt igitur ſeruus ille eſt, qui
D ſui iuris non eſt, quíque in iis actionibus, quæ ſerui ſunt, non ſponte ſua, ſed
domini imperio & voluntate mouetur, ita liber dicitur eſſe is, qui & ſui, non
alieni iuris eſt, & ſua non aliena voluntate ad agendum excitatur. quare quò
quidpiam longius ab alieno imperio abeſt, magíſq; ſuapte ſponte mouetur,
eò etiam à ſeruitute cum longius abſit, ad libertatem propius accedit. Verū
communi hoc omnibúſque notiſſimo principio conſtituto, rebus id ſingu-
lis accommodemus, atque ab inanimis, qualis ſunt terra, lapides, aliaque ge-
neris eiuſdem ordiamur. Terræ glebā, aut lapidem, vel in ſuperna, vel ad ima
mouere poſſumus: atq; horum quidē alter naturalis motus eſt, nempe cum
ad ima vergit; violētus alter, cum ad ſuperna. quare quo motu ſurſum fertur,
ſeruum omnino eſſe dico; quo vero deorſum, non liberum quidem omnino

A veſtibulo tandem deueniemus ad liberi hominis arbitrij, eiuſque origini[s] cognitionem. quæ igitur paulo ante dicta ſunt hoc loco repetamus. in brutis diximus animantibus ideo liberum arbitrium non eſſe quod anguſtior in illis & debilior ſit cognoſcendi atque appetendi vis. Nam vt quid arbitrij ac iudicij libertate ſit præditum neceſſe eſt, vt res omnes, eorumque naturam, & quam inter ſe habeant proportionem, bonitatem denique ſiue minor ea ſit ſiue maior comprehendere poſſit: quod in nullam cognoſcendi vim cadit, quæ non vniuerſi boni naturam, & inde ſingula intelligat quæ vniuerſi boni amplitudine continentur. Atque illud etiam oportet non tenuem atque anguſtam, & certo aliquo boni genere definitam, ſed amplam & bo-
B norum omnium ipſiuſque boni vniuerſi capacem appetitionem habere. quare cum hac boni vniuerſi comprehendendi facultate bruta careant animantia & bona tantum quædam particularia ſibi apta & congruentia cognoſcant, & appetitionem etiam anguſtam, ipſarumque cognitioni accommodatam habeant, libero præditi arbitrio dici nulla ratione poſſunt. & vt qui carcere, aut alio quouis loco clauſus detinetur, liber eſſe non dicitur, ſed eius voluntati ſubiectus eſt, qui illum concluſit: ita bruta quoque animantia arbitrium non liberum, ſed terminatum et certis quibuſdam anguſtiſque limitibus circumſeptum habent. Iam verò cum contrariorum alterum ex altero cognoſci facilè poſſit, ad hominem ipſum accedamus; quem ſuapte natura arbitrij libertate præditum eſſe planè intelligemus. Nam cum
C ſit hominis voluntas, facultas quædam & appetendi vis, quæ intellectum ſequitur & ad omnia ſe extendit ad quę ipſe ſe extendit intellectus, cumque intellectus ampliſſimus ſit quoniam intelligit omnia; voluntas etiam ipſa ampliſſima eſt, ſeſeque ad omnia bonorum genera, atque ad bonum ipſum vniuerſum extendit, quare præcedente cognitione in finem vt finis eſt fertur & media, quæ ſibi accõmodata fini videntur, eligit. Spontanea ergo voluntate homo, proprio, neque vllo termino circumſcripto ſed amplo, ac libero mouetur arbitrio, quod tum ad ſingula tum ad vniuerſum bonum extenditur. En tibi liberum arbitrium quid ſit, curque in ſolis hominibus, non in brutis etiam animantibus reperiatur. verum progrediamur in humana voluntate vlterius, & quo modo liberum hoc arbitrium conſeruetur & perfi-
D ciatur, quo contra pacto imminuatur & in ſeruitutem tandem redigatur, videamus. Vnum tamen prius addamus quo finem imponamus iis quæ ante à nobis de volũtate & libero arbitrio dicta ſunt. Hacten⁹ voluntatis noſtræ ac liberi arbitrij naturam in genere expoſuimus. Sed quoniã omniũ humanarũ actionũ, quæ circa ſingula fiunt principium eſt & origo, voluntas, quæ ſupra vniuerſim diximus, ad res ſingulas accõmodare iã oportet. Hanc igitur quæ ad vniuerſum bonũ eſt, volũtatis propẽſionẽ, ad ſingula ab ipſa accõmodari neceſſe eſt. quoniam verò finis appetitio prima eſt, & reliquarum appetitionum moderatix: volũtatis noſtræ finis vniuerſum illud bonum eſt, quod reliqua bona omnia complexu ſuo continet, quodque nunc beatitudinem, nunc verò felicitatem appellamus. quoniam verò intellectus in huius

quem hîc degimus vitæ ſtatu, vbi hæc felicitas & beatitudo noſtra colloca- E
ta ſit intueri non poteſt, & propenſio deprauata eſt, vt poſtea dicturi ſumus, diuerſæ propterea & variæ diuerſorum hominũ de felicitate ac fine vltimo ſententiæ fuerunt, atque in aliis alij rebus, hominis conſtituunt felicitatem: Cum verus tamen, & omnia in ſe bona ineffabili modo complectens finis vnicus ſit, æternus ille Deus. quare tunc demum rectè homo libero vtitur arbitrio, cum vt vniuerſum, ita particulare illud bonum propoſitum habet, quo non modo reliqua bona continentur, ſed ipſius etiam boni natura dici debet, atque ad id cunctas ſuas actiones dirigit. Quæret hoc loco à me quiſpiam, ad liberi ne arbitrij facultatem ſpectet, vt ab hoc fine qui Deus eſt deflectere quis poſſit, & aliud quidpiam vltimi finis loco ſibi conſtituere? F
Hunc ego ſcire velim, non eſſe liberi arbitrij facultati tribuendum, quod à vero quis fine ad alium declinare poſſit, imò impotentia potius & imbecillitati aſcribendum, cum eo ipſo à libertate diſcedens incidat in ſeruitutem, quod ex his quæ ante dicta ſunt intelligi facilè poteſt. Expoſitum iam à nobis eſt libertatem à voluntatis amplitudine, ſeruitutem autem ab eiuſdem anguſtiis & imbecillitate pendere. An non vides tantum eſſe voluntatis motum quãtus eſt finis vltimus qui reliquis actionibus moderatur? Si à Deo igitur diſceſſeris, qui bonum eſt maxime vniuerſum ac generale, quod rerum omnium in ſe complectitur naturam, atque finem tuum vltimũ in re quauis alia collocaueris, relicta amplitudine in anguſtias te deduces, cũ cætera omnia anguſtiora infinitis partibus ſint Deo, atque ita te à libertate transferes in G
ſeruitutẽ. poſſe itaque à Deo declinare, non facultatis eſt aut potẽtiæ, quẽadmodum ex Philoſophorum etiam ſententia, nec claudicare aut lædi poſſe potentia eſt, ſed impotentia magis, neque ad libertatem hoc ſpectat, cum libertatem eripiat potius, eamque in ſeruitutem pertrahat. ex his igitur quæ hactenus dicta ſunt, planum iam euaſit, quod in hunc vſque locum antea diſtulimus. quæ nimirum ſit, & quo conſeruetur modo vera libertas, quæque illius perfectio dicẽda ſit. qua contra ratione imminui, & in ſeruitutẽ redigi tandem poſſit; conſeruatur enim voluntatis libertas, ſi in boni amplitudine contineatur, neque à Deo ad anguſtiorem alium finem deflectat. perfectio autem eius eſt remota ea, quæ quamuis potentia nominetur, vere tamen imbecillitas eſt, atque impotentia, non poſſe ab illa amplitudine declinare. Imminui verò libertatem aliud nihil eſt quàm ab vniuerſo bono, ad particulare aliquod & ſingulare deflectere, in eoque finem vltimũ collocare. in quo H
ſi paulo diutius voluntatem fixam teneas ſeruam efficis. Redeundi autem facultate priuari & à nõ verò fine ſeſe referre non poſſe, id demũ eſt veram libertatẽ penitus amittere, & ſeruam omnino reddere voluntatẽ. Manet tamen liberum arbitrium, ſed in ſeruitutem redactum. manet enim illa naturalis animi facultas, manet cognitio, & ad bonũ vniuerſum propenſio. quare qui in ea ſeruitute conſtitutus aliquid agit, nõ à natura quemadmodũ bruta animantia, ſed proprio iudicio mouetur. Hactenus veram ac naturalem voluntatis libertatem, atque eius ex aduerſo ſeruitutem perſpeximus. quoniam autem

A autem hucuſque Philoſophos egimus, libet paulo vlterius Philoſophorum adhuc more diſputãdo progredi, vt rem hanc ſanè difficillimam, quàm fieri planiſſime poſſit, explicemus. experientia quæ rerum magiſtra iure vocatur philoſophos ipſos veræ quãuis cauſæ ignaros docuit hominẽ à primo ſtatim ortu, ad malũ eſſe ſuapte natura pronum, non ob ſenſus tantũ & carnis appetitũ, ſed ob ipſius etiam volũtatis propẽſionẽ. Nã ad ſuperbiã, inuidiã auaritiam, qui ſpiritales morbi ſunt, non corporei eſſe propenſum animaduerterunt. vnde Ariſtoteles ſexto Politicorum, è re eſſe docet, vt quiſque, ſit quantauis in Republica nobilitate, amplitudine, & publici muneris authoritate inſignis, rerum à ſe geſtarum rationem populo reddat. cuius rei rationẽ ſubiicit his ferè verbis. Nam ſi omnibus quæ libet agendi facultas concedatur,

B non poteſt ea quæ innata hominibus eſt malitia comprimi & coerceri: non vides, quàm expreſſis verbis eum, qui nobis ſimul cum natura ingenitus eſt, defectum oſtẽdat. Plato verò, & qui eius familiam ſequuntur, vt Porphyrius, expiationes etiam neſcio quas, vt Diuus Auguſtinus, auctor eſt, excogitarũt, ſed hactenus de voluntate diſputatum ſit, in qua liberum cõſiſtit arbitrium, quod ab ipſa poſtea in ſenſibilem hominis appetitum deriuatur, quem natura rationis quodammodo participem effecit, cum ad obtemperandũ rationi aptum reddiderit, atque hinc etiam libertas hęc manat ad membrorũ corporis motus, atque ad cæteras humanas actiones, quæ æatenus humanæ ſunt, quatenus à voluntate proficiſcuntur. Verum ſatis iam ſit philoſophatum. ad

C catholicę fidei veritatem proprius accedamus, vbi perſpicue videbimus, quę philoſophi obſcura tantum & adumbrata cognitione perceperunt, & veram certámque, quàm ipſi ſomniarũt, expiationem intelligemus. Diuinis eſt nobis literis reuelatum hominem qui à Deo rectus procreatus eſſet, Diaboli inuidia impellente in labyrinthos ſeſe inextricabiles conieciſſe. neq; vero mortis author Deus fuit, ſed aditus ei ad hominem patuit per peccatum. Hęc autem in qua primũ conditus eſt homo rectitudo, originalis iuſtitia fuit, in qua vera eſt hominis libertas conſtituta. Voluntas enim non in vniuerſum modo bonum propendebat, ſed in Deum maxime tanquam in vltimum finem ferebatur, atq; ad eius nutũ omnes ſuas actiones conformabat. Atq; hinc factũ eſt, vt nullis anguſtiis adſtricta, aut certis limitibus occluſa teneretur, ſed li-

D bere per omnia bonorum genera, totiúſq; naturæ amplitudinem in ſumma tranquilitate conſtituta nulloque impedimẽto remorata ſpatiaretur. quemadmodum enim res omnes creatæ, earumq; bonitas & eſſentia tota in Deo ineffabili ſimplicitate ſunt vnita, nullam vt naturæ vel bonitatis repugnantiã vel contrarietatem admittant, à Deo autem vbi proceſſerint & in res creatas ſeſe diffuderint, quia anguſtior cuiuſque redditur natura, ſibi inuicem opponi, & cõtrariis pugnare naturis incipiunt. ita enim res vna ab altera diuiſa eſt, vt plura ſimul vniri nequeant, neque idem homo ſimul & equus eſſe poſſit, aut Archãgelus idẽ & ſeraphinus. cum verò in maiores deueneris rerũ anguſtias, tanta oritur contrariarum rerum lis & contentio, vt vna alteram corrumpat, vt in rerum quæ ſenſibus obiecta ſunt ortu & interitu cerni poteſt,

cum tamẽ in infinita illa diuinæ naturæ amplitudine eadem ſint, & omni ca- E
reant repugnantia. eodem prorſus modo humana voluntas,quandiu vere in
Deo ſolo libere defixa fuit omnis expers repugnantiæ, ſumma trãquillitate
fruebatur vt recte cecinit regius propheta. pax multa diligentibus legem
tuam,& non eſt illis ſcandalũ. In hac itaque rectitudine & vera libertate cõ-
dita voluntas eſt. at cum non eam vim ſit conſecuta, vt pelli dimouerique à
rectitudine ac libertate non poſſet: ſed ea quã ſupra diximus à bono vniuer-
ſo & vltimo fine qui Deus eſt,ad alia deflectendi,particulariáq; bona ſectan-
di impotentia comitata dæmonis impulſu & promiſſa felicitate incitata,bo-
no vniuerſo quod Deus eſt relicto, ad particulare ſe bonũ, id eſt,ad ſe ipſam
ſeſe conuertit,in ſe ſuaque gloria & commodis, non in Deo vltimum cõſti- F
tuens finem,vnde miſerum in modũ flexa eſt & pernicioſo vulnere ſauciata.
hinc enim intellectus maxime agens ita obcæcatus eſt, vt cum ad agendum
deuenerit,diſcurſus ſui principium à praua propenſione voluntatis accipiat.
nam ex philoſophorũ etiam placitis ſenſitiuę partis propenſio finẽ in agẽdo
intellectui conſtituit,vt paulò pòſt plenius attingemus. In illa vero originali
iuſtitia ſenſitiuus appetitus rationis imperio omnino erat ſubiectus & crea-
tarum rerum anguſtiis liberatus, magna libertate fruebatur, nec diſſimili ra-
tione corpus animæ obtẽperabat. Verũ ne à propoſita de libero arbitrio di-
ſputatione lõgius aberremus,cęteras iuſtitię originalis cõditiones miſſas hoc
loco faciamus. vt igitur ſenſitiuus appetitus rationis quaſi particeps fuerat
effectus: ita cũ à Deo voluntas ad ſe ipſam defecit, appetitus ſpreto rationis G
imperio ſui iuris eſſe cępit atq; hinc innumerę cupiditates,innumeri timores,
atq; morbi. ex quo etiã factum eſt,vt cum in primo actionũ ſuarũ principio
obcæcatus ſit intellectus,& in particulari bono vltimũ finẽ collocarit,& ſuę
dignitatis ignarus,in corpus ſeſe & ſenſum demerſerit, & in corporis naturã
degenerarit in corporis voluptatibus aſſequẽdis & fugiendis doloribus finẽ
ſuum conſtituerit; atque hæc illa corruptio eſt,quã chriſtiani,originale pec-
catum poſtea nuncuparũt:de quo nihil eſt ſub peccati ratione nobis hoc lo-
co dicendũ,aut ſubtilius perſcrutandum, ſed vt animi tãtum ægritudo quæ-
dam eſt,& ad præſentem ſpectat de libero arbitrio quæſtionẽ. cum hæc igi-
tur humanæ naturæ corruptio atq; ægritudo eſſet, eámque, vt dictum antea
eſt, philoſophi tum natura duce tum experiẽtia cognouiſſent, quibus poſſet H
remediis ac pharmacis ſanari indagarunt.cumque deprauatã propenſionem
eſſe animaduerterent, & mutari eam, bonarumque actionum conſuetudine
dirigi poſſe crederent:in morali philoſophia,atq; in virtutis ſtudio,cuius ha-
bitu ad bona inclinamur, deſudarunt. Sed cum eſſet ægritudo hæc in primo
humanarum actionum principio, id eſt,in vltimo fine,à quo voluntas defle-
xerat,& intellectus quoties ad agendum accedebat,quoniã appetitus propẽ-
ſionẽ in vltimũ finẽ ſequitur obcæcabatur, nec poſſet ægritudo hæc(queãd-
modum nec ij quoque corporis morbi, qui primũ vitæ principiũ & humo-
rem quẽ vocant radicalem inficiunt) vlla vel artis vel naturæ curatione tolli:
idcircò vehementer philoſophi aberrabãt.Quare docet primo Ethicor.Ari-

ſtoteles

A ſtoteles eum non eſſe ſatis idoneum philoſophiæ moralis auditorem, qui nõ ante ſit bene educatus, & probis moribus inſtitutus. Cũ enim animaduerteret ægritudinem hanc quæ primum principiũ occupauit, ex iis quæ in nobis natiua inſunt, ſanari non poſſe; ab extrinſeca cauſa; & bona inſtitutione remedium petere voluit. Tum verò vt apparet, adhuc anceps, nec ſatis eſſe iudicans quæ dixiſſet, dubitare cœpit à fortuna ne, an caſu, an cõſuetudine, an diuino aliquo munere felicitas homini contingeret. Affirmátq; ſi quod à Deo aliud datum munus hominibus eſt, cõſentaneum eſſe felicitatem etiã datam eſſe à Deo. nos tamen multũ vel bene agendi conſuetudine vel ſcientia præſtare potuiſſe longéq; melius diuiniúſque futurũ, ſi etiã nos felicitatis noſtræ

B auctores eſſemus. in ſexto verò politicæ ea dicit quæ ante à nobis allata ſunt. Plato verò multis locis ſcribit, diuina effici benignitate, vt quis bonus euadat. Qui verò cõſecuti ſunt Platonici, vt de Porphyrio dictũ eſt, cum vlterius progrederentur lõge turpius errarunt. affirmarũt enim eius generis expiationẽ hominibus eſſe neceſſariã, quam Porphyrius angelis boniſue dæmonibus aſcribit. Iam ni fallor perſpicue intelligis quo nos natura, & tũ naturalis, tum moralis philoſophia perducat, non inanis illa quã D. Paulus ſtatutos prætergreſſam terminos, & cõtra præſcriptas ab auctore ſuo leges ſuperbe exultãtem reſpuit, ſed quæ ſuis cõtenta finibus diuina opera contẽplatur. Nam hæc quaſi ad veri nos cognitionem inducit, accedente enim diuino lumine, & ſplendore fidei, qua verum perfectè intelligimus, hoc nobis defuiſſe ſtatim

C confitemur, cuius obſcuram quandam, & adumbratã cognitionem philoſophia nobis antea ingenerauerat. ſed ad catholicã veritatem redeamus, ex qua planum eſt externo nos neque alio quàm diuino egere auxilio, vt ab hac quæ ſuapte natura curari minime poteſt, ægritudine liberemur. ſolus enim Deus eſt qui ſecretos mentis noſtræ receſſus perſcrutari poteſt, internáq; ſpiritus ſancti, quem infundit, agitatione mutatam volũtatis noſtræ propenſionem, ad ſe ipſum conuertit; eatenus itaque expiatione indigemus, quatenus peccatum hoc culpæ rationem habet. ad eam autem purgationis gratiã per Chriſtum, & quæ in Chriſti ſanguine eſt, fidẽ charitate formatã peruenitur. Atq; ita fide & Sacramentis ab ægritudine iſta liberati, Deum nobis, nõ ipſos nos vltimum finem proponimus, carnis concupiſcentiis, & lubrica appetitus in-

D firmitate conculcata. manent tamen in nobis quædã huius ægritudinis quaſi reliquiæ, quandiu peccatorum immunditiis obnoxij corporis huius carceribus detinemur. Hæc eſt quam Eccleſia nobis catholica præſcribit de arbitrij libertate ſententia, ad quam parum abeſt, quin nos naturale lumen adducat. Atq; hæc tibi hac de re difficillima ſcripſiſſe ſatis. in qua vereor ne plus æquo fuerim moleſtus; ſed obſequendi ſtudium efficit, vt longius ſæpiſſime tranſuehamur, eſtque in imperantem potius quàm in obtemperantẽ culpa tranſferanda. Quæ verò à me hoc loco diſputata ſunt, tuo atque adeo cuiuſuis iudicio ſubiecta eſſe volo, qui acutius de his & rectius ſentire videatur. Bene vale méque ſemper tuis precibus apud Deum adiuua.

DE PRAEDESTINATIONE.

INCREDIBILI me dolore affecerunr literæ tuæ;
ex quibus patriæ tuæ, ciuitatis, multis nominibus F
mihi chariſſimæ, perturbationem intellexi. Atque
eò maiorem cõcepi animo dolorem, quòd non de
terrenis & caducis; ſed de iis agi bonis animaduer-
ti, quibus omnis noſtra felicitas continetur. Creſcit
verò & augetur magis ac magis meus iſte mœror;
quòd ex optima cauſa tam grauem morbum eru-
piſſe videã; quodque tartarei hoſtis fraude factum
eſſe ſciam, ne illud in ea ciuitate frumentum naſce-
retur, cuius cauſa ſemen iſtud à Chriſto eſt inſtitutũ: ſed infelix illud lolium
pullularet, quod humani generis hoſtis opera, bonum etiam ſemẽ corrupit.
Itaque ardentiſſimo animi zelo ex concepto dolore proficiſcente inflamma- G
rus, variis licet diſtractus occupationibus, temperare mihi non potui, quin
arrepto calamo de hac difficillima quæſtione, ea ſcribere conarer, quæ beni-
gniſſimus Deus ſpiritus ſui gratia ſuggerere dignaretur: non minima ſpe ni-
xus, fore, vt per me quædam proponeret, quæ nec aliena ab immenſa diuinæ
maieſtatis amplitudine, nec nobis ipſis eſſent inutilia futura. Atque vt ab
imis quaſi fundamentis rem hanc ordiamur, Animaduertere nos oportet, in
duas iam ſectas Chriſti Eccleſiam dæmonis aſtutia eſſe diſſectam, quæ ſuum
potius quàm Chriſti negotium agentes, ac priuatæ magis gloriæ, quàm Dei
honori ac ptoximorum vtilitati ſtudentes; pertinaci diſſidentiũ opinionum
defenſione, incautos & imperitos homines in præcipitium deducunt. Alij e-
nim catholicæ ſeſe religionis titulo venditantes, & Lutheranorum aduerſa- H
rios iactitantes, dum arbitrij libertatem nimium aſtruere conantur; Chriſti ſe
gratiæ plurimum detrahere non intelligunt: & nimio Lutheranos oppugnã-
di ſtudio, maximis Eccleſiæ Chriſtianæ luminibus, primíſque catholicæ ve-
ritatis doctoribus aduerſantur, in Pelagij hæreſim plus æquo declinãtes. Alij
contrà, vbi in D. Auguſtini ſcriptis nonnihil verſati, ſanctiſſimíque illius viri
verbis tincti fuerint, ab eius tamen animi modeſtia, atque in Deum amore
longè alieni; difficilima è ſuggeſto, & quæſtionum labyrinthis intricatiſſima
dogmata populo proponunt, quæ neque ipſi intelligunt, nec ſine paradoxis
explicare poſſunt. quo fit vt ex optimo ſemine, illorũ ſuperbia, & populi im-
peritia concepto non frumentum, ſed

Infelix

A *Infelix lolium & ſteriles naſcantur auenæ.* ſed de his poſtea fuſius.
Vt autē quæ cœpimus planiora fiant;notandū diligēter eſt,& philoſophotū, & Chriſtianorū theologorū ſententia,infinitam, ſimpliciſſimā, maximéque vnam bonitatem, maieſtatémq; diuinam,omnia ſua amplitudine cauſarum genera,naturáſque complecti. Earum autem nōnullæ contingentes ſunt, neceſſariæ verò aliæ; atque aliæ atbitrij libertate præditæ, expertes aliæ,nōnullæ fortuitæ,quæ caſu,non vlla certa naturæ lege,effectū conſequuntut. Hæc inquam cauſarum genera à prima illa cauſa comprehenduntur,ab eaque reguntur omnia;cùm illa tamē nullo eatum genere contineatur; ſed vna atque ſimpliciſſima efficiendi vi,qua cæteris ptæſtat, illas omnes ptoduxit, dirigit,
B continétque cauſas,quæ certis(vt diximus)naturæ alicuius terminis concluduntur.Id verò regni nobis exemplo, perſpicuum eſſe facilè poteſt:in quo alij iudices ſunt,alij vectigalium & ærarij publici quæſtores, alij equitum peditúmve duces:his tamē omnibus certis regni muneribus præfectis,vnus rex ptæeſt:qui cùm neque ptætor ipſe ſit, neque quæſtor,neque dux,vnica tamē regali poteſtate, illos omnes, certis quibuſdam regni muneribus deſtinatos, conſtituit, & regit; neque illorum cuiquam ab hac ſimplici tegiæ poteſtatis amplitudine diſcedere vllo pacto licet.Hinc ſtatuunt philoſophi,chriſtiáníque doctores,omnes efficientium,inſetiorúmque cauſarum actiones, quod actionis habent,nō defectus, id à Deo vt prima eatum efficiente cauſa accipere. Secundas verò & certis quaſi limitibus circunſcriptas cauſas,quaſi Dei
C quædam inſtrumenta eſſe;qui eas(vt dictum eſt)ſimplici ſua,& vnica,nullíſque definita terminis actione producit: à quo effecta quoque omnia, ita vt illorum poſtulat natura,per infetiores cauſas,huiuſcemodi effectis accōmodatas,tanquā per inſtrumēta producuntur. Quamobrem neceſſaria effecta, pet neceſſarias etiā cauſas, ſimplex illa cauſa,qui Deus eſt, efficit,ac neceſſariò:contingentia vetò per contingentes: libera pet liberas; fortuita verò per incertas, nulliúſque natutæ legibus terminatas. Ipſe verò naturis his omnibus longè præſtat,eiúſque efficiendi ratio,ſuapte natura,res omnes longo ſuperat interuallo, neque noſtra capi intelligentia poteſt: cui ea tantum percipere datum eſt, quæ ad certam ſunt ſpeciem redacta. Quo fit vt nec diuinæ cauſæ amplitudinem anguſtiis ſuis comprehendere queat, neque quidquam
D de ea aliud ſcire; quàm eiuſmodi eam eſſe, quam comprehendere ipſa non poſſit. His autem quæ de diuina efficiendi vi,cauſatum omnium; in cunctis earum actionibus ptincipe, dicta ſunt,addi hoc etiam debet:diuinam bonitatem,in earum quæ toto vniuerſo continētur,productione rerum; quibuſdam fines illarum naturis congtuentes præſcripſiſſe,atque inſtrumēta etiam largitam eſſe, quibus naturaliter ad præſcriptos ſibi fines peruenire poſſint; neque id tamen ſine vi & efficacia à prima cauſa profluēte, vt ſuprà eſt à nobis expoſitum.Aliis verò tebus conceſſit præter natutales illarum fines,vt ad quorundam bonorum fines,illarum naturam excedentes,extolli poſſent: vt in aëre,& in aqua cerni poteſt:quæ ptæter aëris & aquæ formam,atque operationem,illam etiam qualitatem habent,per quam tranſparentia,& luminis

capacia efficiuntur: quod tamen lumen, cùm portio quædam ſit lucis, quæ cœleſtium corporum qualitas eſt, illarum naturis longe præſtat. auium etiã nõnullis, vis ea data eſt à natura; qua hominum verba & addiſcere poſſint, & firmare. equos vero, canes, atque elephantes ita ad nutritionem capeſſendam natos videmus, vt multa admiratione digna efficiant. Hi vero fines & elemẽtorum, & animalium naturas longè ſuperant: ſed à Deo ita efformata ſunt, vt ad fines, eorum naturis ſuperiores perduci poſſint. Atque hęc quidem ſuis viribus, nec ad ſuperiores illos fines peruenire, nec etiã eò ſua ſponte moueri poſſent: ſed præter communẽ illam vim à prima cauſa diffluẽtem; particulari etiam quadam externæ cauſæ actione opus habent: vt aër & aqua ſplendẽtis alicuius corporis præſentia. aues autem, canes, equi, atque id genus alia hominibus egent, à quibus edoceantur. Duobus autem his principiis ita cõſtitutis, tertium addamus: rerum nempe creatarum naturas, interdum integras, benéque conſtitutas eſſe; interdum verò ægras, & aduerſæ valetudini obnoxias: ab integra incorruptáque natura, integræ atque incorruptæ, illarúmque naturæ accommodatæ actiones manant; ex corrupta verò & ægra, actiones etiam corruptæ atque infectæ proficiſcũtur. quod tum inductione patet, tum etiam rationibus planiſſimum iis eſt, qui ægritudinis ac ſanitatis vim probè intelligũt. Verum non moleſtum tibi ſit ſi iis, quæ de diuinæ cauſæ efficiendi ratione diximus, pauca quædam adiiciam. Illud ergo ſciendum, Deum opt. max. primum rerum omnium principium, quemadmodum ſimplici & vnica actione, quæ cum ipſius ſubſtantia eadẽ eſt, (ſi tamen ſubſtantiam appellare licet,) omnes effectus producit: ita nullo etiam tempore, aut temporis parte aliqua, actionem eius contineri: ſed omne tempus excedere, non quod tempore prior, aut poſterior dici debeat, vt vel illum, quo natus Chriſtus eſt, annum, hunc annum præcedere; vel eum, quo venturus eſt Antichriſtus, annum hunc ſubſequi, eóque poſteriorem eſſe dicimus, in quam loquendi atque intelligendi rationẽ, intellectus noſtri imbecillitas nos inducit. nam eius operatio, quia cum imaginandi facultate cõiuncta & copulata eſt, difficilè à tempore, & continua quãtitate abducitur: ſed omni tempore ſuperior actio Dei, omne tempus excedit; atq; omnis expers viciſſitudinis, omnes in ſe rerum viciſſitudines cõprehendit. neq; aut fuiſſe, aut futura dici poteſt, ſed vt in Timæo ſcripſit Plato, eſſe tãtum. neque verò diuinũ illud, eſt, noſtro pręſenti tẽpori ſimile iudicari debet, de quo eſſe fuiſſe, & futurũ eſſe affirmamus. Verũ vt in libro ſuper Gen. ad literã D. Auguſtinus teſtatur, Diuinitas rebus omnibus & antiquior eſt & iunior. atque antiquior quidem, nõ quod fuerit: ſed quia eſt ante res omnes. iunior verò, quia eſt, non erit poſt res omnes, & poſt extremum vltimi iudicij diem. Hac via & quaſi methodo, eam, qua Deus in operando vtitur rationem explicabimus: quam tãtam, adeóque amplam eſſe certo ſcimus, vt quantumcunque intellectus noſtri aciem intẽdamus, atque à rerum inferiorum naturis abducamus; quæcunque tamen de ea, mente concepimus, infinitis partibus anguſtiora, humiliora, magíſque cõpoſita ſunt, quàm ea in ſeipſa ſit: cum omnem, quæ ſub intellectũ cadere poteſt

A teſt naturam,longo illa ſuperet interuallo. His ita conſtitutis,quę ab iis intelligi neceſſe eſt,qui hanc quæſtionem aggrediũtur,ad gratiam modo, prædeſtinationem,atque ad arbitrij libertatem veniamus. Produxit Deus hominẽ omni naturalium rerum perfectione abſolutũ, cui præter diuinam gratiam, eam quoque largitus eſt iuſtitiam,quæ originalis appellari vulgò ſolet,cuius beneficio,vt Deo voluntas,ita inferiores animi facultates,omni procul repugnantia,rationis imperio ſubiectæ obtemperabant: neque tantũ eorum,quæ naturæ humanæ debẽtur bonorum cumulo,& naturali veluti felicitate, perfecit;ſed etiam diuinæ felicitatis,quæ humanæ naturæ vim immenſo ſuperat interuallo,capacem effecit;qua etiam conditione procreati ſunt angeli & naturæ omnes intellectuales. Iam ſuprà à nobis explicatum eſt,diuinam bonitatem,cùm rerum à ſe factarum naturas,quantum fieri poteſt,vellet extollere;earum nonnullis poteſtatem feciſſe, qua ad fines propria natura longe ſuperiores,peruenire poſſent:quemadmodum aërem luminis capacem effecit. item & quidem homini gratiam,quæ diuinæ naturæ participatio quædã eſt, largitus iam fuerat,quo quaſi iacto ſemine,ad diuinæ felicitatis communionem paulatim deduci poſſet. Homo itaque ita perfectus à Deo,atque abſolutus,humani generis hoſtis fraudibus,in ſuperbiam elatus, præſcriptam ſibi à Deō legem violauit,& vitium potius ſuarum confidentia,quàm debita demiſſi animi obedientia,bonorum malorúmque cognitionem adipiſci, creatoríque ſuo ſimilis effici voluit. Qua quidem arrogantia factum eſt,vt diuina gratia,& originali iuſtitia priuatus,carnis continuò contra rationis imperium rebellionem,experiri cœperit, vt obcœcata ſit hebeti & ignauo mentis cognitio,debilitatus atq; exhauſtus animi vigor, vt aduerſos propulſare impetus non poſſit;quin & voluntas quoque à Deo, qui ſummum bonum eſt, alienata,& ad ſe,ſuámque dignitatem conuerſa;ægritudinem quandam contraxit,qua à Deo auerſus in improbo ſuiipſius amore ſit, qui omniũ illi malorum radix extitit,& origo:vnde voluntatis illa ad male agendum propenſio remanſit, cuius diuinæ literæ, & ipſe in Politicis Ariſtoteles ſæpe meminit,& in ſe quiſque experientia ſatis dignoſcit. Quoniam verò Deus,vt dictũ eſt ante,in ſimplici illa ſua vnitate,quæ eadem,& ipſius operatio eſt, res inferiores omnes quamuis multiplices,admodúmque varias regit,eáſque ad earum naturis accommodatos fines, perducit; ſuáque impulſus bonitate, humanam quoque naturam voluit,à deprauata, in quam incideret,ægritudine liberare:neque ad accommodatum modo illi finem, ſed ad illum etiam qui humanam naturam longe ſuperat, & in diuinæ felicitatis communicatione conſiſtit,reuocare: cumque homo naturaliter præditus eſſet arbitrij libertate & voluntate,quæ non externi tantũ motoris,ſed interna quoque ſuiipſius vi cietur,eam,quam habet rerum cognitionem ſequuta:nec ſuis viribus,etiã in naturali integritate conſtitutus,ad eum qui naturæ ſuæ vim ſuperat,finem extolli poſſet:illa fuit ad hoc præſtandum ratio neceſſaria, de qua poſtea dicemus,nempe vt naturæ propenſionem,hoc eſt voluntatem,ipſe naturæ auctor interiore motu impelleret:cum præſertim ad naturę ipſius imbecilita-

B, C, D

A rens miſero homini opem afferre, eúmque ratione aliqua naturæ ipſius accommodata altius extollere conſtituiſſet: neceſſe fuit, vt in ſuæ illum ægritudinis cognitionem primum induceret: quo medium ſibi quæreret, & illius imperio ſubiectus curaretur. Cum verò ſummè arrogans, ſuíq; amore captus homo eſſet, ſuã ægritudinem facilius cognoſcere non potuit, quàm ſi ſui iuris factus, ſua ipſe ſe ſapientia atq; arrogantia gubernaret. Ita enim in idololatriam incidit, animalibus omnibus, arboribus, & inferioribus ſeipſo creaturis diuinum exhibuit honorem, atq; in impia & nefaria ſcelera lapſus eſt. Deus itaque cum ſuam vellet homini inſipientiam oſtendere, qui cum ſeipſum regeret, ſuóque viueret arbitratu inſaniſſet, & in omnium mẽtibus inſculptam B à Deo naturæ legem deleuiſſet, ſcriptam illi legem tradidit: non quod eam poſſet homo ſuis tantum nixus viribus obſeruare; ſed vt hinc propoſitam ſibi ob oculos vitæ regulam cernens, illinc actiones ſuas legi contrarias animaduertens, in peccati ſui, & ægritudinis cognitionem inductus, ad medium ſeſe conferret, & ſuarum virium abiecta confidentia, animum ſubmitteret, & in Deo opt. max. ſpem omnem collocaret: cui per Chriſtum vnicũ & verum inter Deum & homines mediatorẽ terreſtri Adamo mortuus, à quo ſecundum carnem eſt propagatus, in nouo illo cœleſtique Adamo ſpiritali generatione naſceretur: atque in Chriſto renatus, cœleſtem ac ſpiritalẽ vitam viuere inciperet, terrena penitus repudiata: eaque præſtaret opera, quibus (quatenus ex diuini ſpiritus per Chriſtum animis noſtris inſerta gratia manant) C ſempiternam felicitatem mereretur. Et quoniam dum hic viuimus principiũ quoddam habemus, & quaſi ſemen cœleſtis vitæ, ex ſpiritali, quo in Chriſto naſcimur ortu, & ſpiritus ſancti gratia animis noſtris à Deo infuſa: manet nihilominus maxima illius corruptionis portio, quæ ex peccato contracta eſt, in inferioribus animi partibus, in appetitu inquam ſenſitiuo; manent in voluntate prauitatis reliquiæ, & in intellectu obcæcatio, neque omni prorſus morbo caremus, ſed conualeſcimus potius; confugiẽdum ſæpe nobis ad medicum eſt, multa ſpiritalia pharmaca ſumenda, confirmãda in dies valetudo, debilitanda ægritudo, quo integram tandem ac perfectam in cœleſti vita valetudinem conſequamur. Hæc in Chriſtiana Eccleſia recepta doctrina eſt: hoc eſt verè Chriſtianum eſſe, ſuam imbecillitatem probè noſſe, & ad Chri- D ſtum per fidem cõfugere, in eóque ſpem omnem collocare, propria diffiſum imbecillitate: atque ad hoc impellendi chriſtiani ſunt, hoc præcipue edocẽdi. Hac doctrina plenæ ſunt D. Pauli Epiſtolæ, plena Euangelia, plenæ ſacræ omnes literæ. Non liberum noſtrum arbitrium, quod ægrum infirmúmque eſt, atque in peccati ſeruitutem redactum, non noſtra ipſorum opera; ſed ſolus qui poteſt Chriſtus, arbitrium ex hac eripit ſeruitute. Nam in Euangelio ipſe Chriſtus ait, Qui fecit peccatum ſeruus eſt peccati: quod ſi filius vos liberauerit, verè liberi eritis. At verò vt ad id quod initio propoſitum à nobis eſt, veniamus. Quoniam qui Lutherum ſequuti ſunt, arrogantia neſcio qua, & ſuperbia impulſi paradoxis quibuſdam propoſitionibus, arbitrium noſtrũ non liberum, ſed ſeruituti obnoxium eſſe affirmarunt, eáque eſſe à Deo præ-

cepta, quæ ſeruari à nobis non poſſunt, aliáque huiuſmodi, quæ veram, quam E
expoſuimus paulo ante doctrinam fallaciter imitantur: exorti quidam ſunt, qui ſe Lutheranorũ hoſtes atque aduerſarios, catholicæq; veritatis patronos eſſe profitentur; qui ſtatim atque de humanæ naturę imbecillitate, de arbitrij ægritudine, de gratia, de fide, qua erga Chriſtum affici debemus, verba apud populum fieri audiunt, Lutheranorum doctrinam eſſe clamant, & cum pertinaciter arbitrij libertatem aſſerere volunt, hominem paulatim extollũt, diuinam gratiam deprimunt, ipſi ex catholicis Pelagianos ſeſe faciunt, & ne quod in chriſtiana religione caput & radix eſt propagetur, & latiùs diffundatur impediunt: imperitam verò multitudinē multis modis offendunt, multarúmque ſeditionum ac diſſenſionum telas ordiuntur. F

De priori quæſtionis huius parte hactenus dictũ ſit, quæ ad eos pertinet, qui ſuperbia inflati, rerumque omnium ignari, dum ſe Lutheranorum hoſtes profitentur, catholicos ſe dici volunt, cum Pelagiani potius quàm catholici dici debeant. Ad eos nunc venio, qui vbi aliquod D. Auguſtini opus perlegerint, vt ea quæ cæteros latent ſibi cognita eſſe demonſtrent, multitudinem multis ineptiis circunueniunt, eaque docent, quæ nec ipſa capere poſſit, nec ipſi fortè probè intellexerint: atque ita optimã illam docendi multitudinem, populíſque concionandi conſuetudinem, in turpiſſimum abuſum, atque in ſummam inſaniam conuertunt, vt, diuina fauente gratia, luce clarius perſpecturum te confido. Quod vt facilius intelligatur, à primis rei radicibus exordiar. D. igitur Pauli ætate, cum à Iudæis fere repudiata, inter Gentiles propagari chriſtiana religio cœpit, cœpit & humani generis aduerſarius varia quoque zizania ſuo more diſſeminare, ex eo ſuperbiæ ſemine occaſione ſumpta; G
quod in hominum animis primum conſequutum eſt peccatum, quod per carnis originem, in omnem eſt humani generis propagationem deriuatum. Ac gentiles quidem ob excellentem, qua floruerunt, philoſophię cognitionē Iudæorumque tum alia multa, tum maximè in Chriſtum nefaria facta, diuini huius iudicij rationem explicare primum voluerunt: quaſi gentes Deus ad ſe vocaſſe, Iudæos autem repuliſſe videretur, aut illorum meritis, aut horum flagitiis prouocatus. Ex aduerſo Iudæi, illi inquam qui Chriſto nomen dedetant, ſuo ipſorum amore impulſi, & nimio in tuenda populi Hebræi dignitate ardore abducti, gentibus inſultabant, genúſque ſuum ſummis laudibus extollebant, tanquam Deo præcipuè carum: cui nimirum lex data, miſſi Prophetæ, multaque ſummæ beneuolentiæ ſigna demonſtrata eſſent: cum omnes, vt ſacrarum literarum verbis vtar, promiſſiones atque fœdera cum Hebræorum natione inita fuiſſent; quippe quæ Abrahæ ſemen eſſet, atque ab Iſraële manaret, cui ſemper in diuinis literis promiſſiones factæ dicuntur. Quin & hæ quoque promiſſiones nonnullos poſtea offenderunt, cùm ſuis Deus pollicitis minime ſtetiſſe videretur. atque ita paulatim Deum non modo tacite, verum etiam palam atque aperte, fraudulenter atque impie minime veracem, minimeque conſtantem vocitare cœperunt. Ac huiuſmodi quidem ſeditiones Romæ præcipue ortæ ſunt, H

qua in

A qua in vrbe plurimi fuerunt diuites Iudæi; Gentiles quoque multi ad chriſtianam conuerſi religionem;vtrique verò Romani nominis ſplendore ac dignitate arrogantes. Tum D.Paulus, qui quaſi vas quoddam quo Chriſti nomen & gratia toto diffunderetur orbe delectus à Deo fuerat, chriſtiani nominis amore inflammatus,eáque occaſione inuitatus, pulcherrimam & difficillimam, quæ ad Romanos eſt, Epiſtolam ſcripſit:in qua propoſitum illi eſt, vtriuſque gentis ſuperbiam comprimere, ſuam ipſorum illis imbecillitatem ob oculos ponere, &,quod ante dictum à nobis eſt, probare non noſtris nos meritis,cum merita in nobis nulla, peccata verò quamplurima ſint; ſed diuinæ tantum bonitatis,ac miſericordiæ beneficio,per nouam quæ in Chri-
B ſto facta eſt ſpiritus generationem,diuinam nos gratiam eſſe conſecutos: & ad Dei iuſſa obſeruanda,& bene beatéque viuendum,neque naturalem legẽ, neque philoſophiæ moralis cognitionem, neque ipſa etiam Moſaïcæ præſcripta quidquam prodeſſe: cum hæc alioqui ſuapte natura bona, nobis ob naturæ corruptionem noceant,& violata lege maiori peccato obnoxios reddant:atque hoc vnum nobis præſtitiſſe legem,vt in peccati cognitionem veniamus,quò noſtræ nobis conſcij ægritudinis,quam ſæpe D. Paulus peccatũ appellat,ad medicum,hoc eſt ad Chriſtũ per fidem confugiamus.Hanc cùm Epiſtolæ initio copioſiſſimè doctrinam tradidiſſet D. Paulus: nono deinde capite quod Hebræos multos, qui à Chriſti gratia, & ſalutari vita diſceſſiſſent,multis offendiculo eſſe animaduerteret, quibus Deus quod promiſiſſet
C minimè præſtitiſſe videretur:velléique Hebræorum compeſcere arrogantiã qui auitam nobilitatem iactabãt,eiúſque nomine obſtrictum ſibi Deum iudicabant,vt & benigne illis prouideret, & ad ſempiternam quoque ſalutem perduceret: hæc inquam cum Paulus animaduerteret, inſtituta præfatione immenſi quo populum illum complectebatur amoris, quem tantũ eſſe profitetur,vt vel ſuo ipſius anathemate ipſum ſaluare deſideret,quod in maiorẽ diuinæ bonitatis gloriam,& honorem vniuerſæ illius gentis,quã ſuam ipſius ſalutem redundare arbitraretur.hęc inquam præfatus ſtatim ad eorum ſe calumnias diſſoluendas conuertit,qui Deum quaſi mẽdacem,aut certe ad promiſſa ſua exequenda infirmum accuſabant. Ac primum quidem eorum errorem redarguit, qui iis tantum qui ab Abrahamo atque Iſraële ſecundum
D carnem originem ducerent,diuinas promiſſiones factas eſſe arbitratẽtur,iíſque factas eſſe docet,qui à patriarchis illis ſpiritali eſſent generatione propagati,atque Abrahami fidem imitarentur, ſiue Hebræi illi fuiſſent, ſiue gentiles.atque his quod Deus promiſiſſet, fixum eſſe ac ſtabile, cum & veriſſimus Deus ſit,& quæ promiſit omnia infinita ſua potentia præſtare queat.Deinde verò D. Paulus quo promiſſionis firmitatem patefaceret, coactus eſt rerum humanarum circulum tranſcendere,in quo & humanarum actionum cauſæ, atque ipſæ etiam actiones, earumque fines cõtingentes ſunt, atque à contingentibus pendẽt cauſis,à nobis videlicet,qui nonnulla neceſſitate operamur, ſed liberè & contingenter,rerum & conciliorum mutationi ſubiecti:& multa quoque frequenter interueniunt,quæ omnem ex rebus humanis ſtabilita-

tem adimunt, & conſtantiam. Harum inquam rerum ambitum D. Paulus E
tranſcendere coactus eſt,& maxima,vt videbimus,reuerentia,ad diuinum illum ſimpliciſſimum, omniq́ue fine carentem circulum ſeſe conuertere, qui vt initio dictum eſt,nulli peculiari cauſarum naturæ, aut efficiẽdi rationi addictus eſt;ſed vnica & ſimpliciſſima operatione, quæ ipſius eadem diuinitas eſt,omnes complectitur cauſas inferiores, earumq́ue vim naturamq́ue conſeruat,neque vlla in hoc orbe viciſcitudo,neque fuit,neque erat,ſed eſt tantũ ſimpliciſſimum reperitur, quod omne tamen præteritum futurumq́ue tempus continet,& diuturnitate ſua infinito ſpatio excedit. Idcircò in hoc diuino orbe neque indefinita eſt vllius effecti, etiam contingentis ſciẽtia,vt apud homines; neque voluntas, quæ prima eſt omnium effectuum contingentiũ F
cauſa,(defectus ſemper excipio)vel indefinita eſt vel inconſtans, ſed certiſſima ſemper & conſtantiſſima. Proinde D.Paulo vt Deum & veracem eſſe,& quæ promiſiſſet reddere poſſe probaret;ex hoc noſtro qui facile mutatur,ad diuinum illum orbem conſcendere neceſſe fuit: atque ita ſubiungit firmiſſimas eſſe promiſſiones, Deumq́ue iis quos elegit,& ad Abrahami hæreditatem ac benedictionem deſtinauit,non propter carnis affinitatem,aut quæ diuinam gratiam præceſſerint merita,ſed ſua tantum bonitate inductum,quod promiſit præſtare contendit. Duo itaque ſimul conficit. primùm enim cõtra eorum opinionem,qui & inſtabilẽ Deum,& imbecilliorem eſſe affirmabãt, quàm vt promiſſa ſua adimplere poſſet, diuinarum promiſſionũ firmitatem oſtendit:hominis deinde comprimit ſuperbiam, qua ille inflatus quidquã in G
nobis eſſe cogitaret, quod æternam illam electionem, & diuinam gratiam antecederet:vt hac vana mentis commentatione deturbati, magis,magiſque in diuino nos conſpectu ſubmitteremus; & ne tantæ bonitatis,atque immẽſi erga nos beneficij immemores aliquando videremur,ſummo ſtudio caueremus. Quoniam verò his auditis homo arrogantia elatus, (cum tamen tantã diuini huius orbis amplitudinem, atque admirabilem ſimplicitatem capere non poſſit) præfracta ſtatim temeritate percontari potuiſſet, cur hunc potius Deus, quàm illum ad æternam vitã deſtinarit; Paulus diuini numinis ardore inflammatus,in hanc contrà ſuperbiam, & intolerandam arrogantiam inſurgit,eamque iuſta reprehenſione compeſcens,Tu(inquit)quis es,qui reſpondeas Deo? An non habet poteſtatem figulus,&c.& paululum poſtea de- H
lapſus,ad rerum humanarum orbem, atque ad eam etiam rationem, qua vitam noſtram,operationes,& eas qui conſequuntur effectus,vel inuitis etiam nobis,inſtitui neceſſe eſt: in fidei nos viam inducit,non in operum noſtrorũ ſuperbiam,aut legis cognitionem. Ex quo manifeſtè nobis oſtendit,quę cauſa Hebræorum populo extitit tantæ ruinæ, qui contempta Chriſti fide, cùm operibus ſuis, & legis obſeruatione niti voluiſſent; gentibus anſam præbuerunt, vt eorum æmulatione fidem complecterentur. & Iudæos pari modo docet,gentium tandem exemplo prouocatos,fidei Euãgelicæ ceruicem ſubmiſſuros. Denique eorum quæ ingenio humano obuia ſunt,ambitum trãſiliens,& ad rerum diuinarum orbem ſeſe conuertens, non arroganter & ſtupidè,

A pidè, vt hi ſolent, qui imperitæ atque inſanienti multitudini doctrinæ opinione imponunt, ſed magna animi reuerentia exclamat, O altitudo diuitiarum ſapientiæ Dei! quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & quàm ininueſtigabiles viæ eius! Scribit vero inſignis gentium doctoris inſignis diſcipulus, Dionyſius in cœleſti ſua hierarchia, adducto illo Eſaię teſtimonio, vbi Deum ſe vidiſſe dicit ſedẽtem ſuper thronum; & poſt pauca verba ſeraphinos duos ſenas alas ſingulos habentes, quarum binis obuelabant facies ſuas; docet inquam vir ille ſanctiſſimus, alis vultum obtegere aliud nihil eſſe, quàm ſummum illum primæ hierarchiæ ordinem, in ea præcellentia, qua ineffabili ratione diuinam intelligit naturam, maximam exhibere reuerentiã; eaque contentum præſtantia, quam Deus illi largitus eſt, aliud præterea nihil ſcire velle: eóque propterea habitu, atque obuoluta facie prophetæ apparuiſſe, & infinitam Dei naturam admirantes ceciniſſe, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus ſebaoth; pleni ſunt cœli & terra, &c. videmus itaque ſeraphinos, quid in diuinum orbem conuerſi agant: videmus item inter homines D. Paulum in ſimilem admirationem prorumpens exclamet, O altitudo diuitiarũ ſcientiæ Dei, &c. Nos verò miſeri vermes, atque in nobis maximè imperiti, eò prorumpunt audaciæ, aut inſaniæ potius, vt ſcrutari velint, & cauſam inueſtigare qua Deus certiſſima & ſcientia & voluntate res omnes diſponit ſecundum eam, quæ vniuſcuiuſcunque naturæ attributa eſt rationem: in quibus cauſarum effectorumq́ue contingentium orbis eſt, cuius ambitu humanæ quoque

C actiones continentur. O miſeros homines, & communi naturæ ſenſu carentes! At longe eſt quod colligunt acutius & ſubtilius. voluptatibus enim, inquiunt, indulgeamus, quippe prædeſtinati cum iam ſimus, ſalutem omnino conſequamur neceſſe eſt. audierunt enim ex ſuis doctoribus, delectari etiam Deum prædeſtinatorum peccatis: ſin autem (aiunt) reprobi ſumus, quid in bene beatéque viuendo laboramus, cum bona quoque reproborum opera Deum offendant? Verùm antequam horum tibi ſtultitiam quanta ſit explico, & manibus veluti attrectandam exhibeo: legit fortaſſe imperitorum hoc hominum genus ex D. Auguſtini ſcriptis nonnulla, quæ non ſano hauſta ſenſu, ſuperbiæ illis anſam præbuerunt: quo fit, vt hiſce paradoxis ſuam præ aliis ſcientiam oſtẽtare velint. Fuit igitur Auguſtini & Hieronymi ætate vir quidam

D cui Pelagio nomen erat, vita & moribus, quantum intelligi poteſt, minime improbis, hic cum magnum ſibi apud omnes honeſtæ vitæ opinionem conciliaſſet, ea eſt dæmonis fraude deceptus, quæ vt illi conſueta, ita & nobis vehementer periculoſa, ac iis præſertim pernicioſa eſt, quorum vita inſigni probitate relucet. Sua nãque ipſius bonitate plus ęquo delectatus, cœpit humanæ naturæ plurimum tribuere, & arbitrij libertatem ſupra quàm par erat efferre: nóſque ea quam à Deo accepimus, arbitrij libertate, omnes virtutis partes abſoluere, legíque per nos parere poſſe affirmauit. hinc originale peccatum inficiatus, non dubitauit aſſerere, bonum Chriſtianum poſſe ſe à minimis etiam peccatis immunem perpetuo conſeruare: quòd peccatum volũtarium diceret, & arbitrium noſtrum in noſtra ſitum poteſtate. Diuinam ve-

rò gratiam ſe minime negare, ſed prædicare potius ac promulgare prætexebat. Etenim diuino nobis munere hanc conceſſam naturam eſſe dicebat, vt quidquid liberet, id agere poſſemus; quare & bene agere nos noſtra omnino ſponte poſſe. Addebat etiam ea quæ in Euangeliis ſcripta ſunt, atque etiam humilitatis, & chatitatis Chriſti exemplum, viam nobis ad rectè agendũ maniſeſtè commonſtraſſe. Hæc Pelagij doctrina fuit; in quam præſtantiſſimi illi patres, & Chriſtianæ religionis zelo ardẽtiſſimi Hieronymus & Auguſtinus multa ſcripſerunt. Sed Hieronymum hoc loco prætermitto, de Auguſtino tantum loquor, qui plura multo, quam Hieronymus in Pelagianos ſcripta reliquit, atque ab his egregiis Euangelij concionatoribus frequẽter eſt lectitatus. D. igitur Auguſtinus, cum animaduerteret, hãc quæ à Pelagio profecta eſt doctrinam, in eam Chriſtianos inducere ſententiam, quæ longè eſt à propoſito nobis fine aliena, atque eiuſcemodi eſſe, quę plurimum Chriſti gratiæ, cuius beneficio peccati curatur ęgritudo, derogaret, atq; eas denique, quę ex peccato originis in nobis remanſerunt, ſuperbiæ radices foueret: multa ſcripſit, quibus Pelagianorum hęreſim opprimeret, & apertiſſimis ſacrarum literarum teſtimoniis demonſtraret, tum originale peccatum, tum etiam quę nobis per Chriſti fidem data eſt, medicinam, qua liberi arbitrij ęgritudo ſanatur, atque, vt paucis complectar, omnia quę à nobis in prima huius diſputationis parte dicta ſunt. Diuinam verò gratiam, de qua Pelagius loquebatur, conceſſam affirmauit, vel ad efformandam naturam, vel ad legis cognitionẽ, qua peccata noſtra deteguntur, vt iam ante de naturali & Moſaïca lege diximus: at non eò ſpectaſſe, vt naturæ mederetur, eámque ad diuinæ ſobolis dignitatem extolleret. Ac D. quidem Auguſtinus, cum incidiſſet in ſermonem de diuina gratia, quæ omnem hominis & actionem, & volũtatem, & cognitionem antecedit, ita vt non glorietur omnis homo coram DEO: diſputationem de prædeſtinatione ſuſcipere coactus eſt; quæ aliud nihil cenſenda eſt, quam hominum quædam ad beatitudinem conſequendam deſignatio: quæ deſtinatio quidem nominari poſſet: verùm quoniam in diuina illa ęternitate facta eſt, quæ omnem temporis menſuram longè excedit, noſtro more, nobíſque accõmodata loquendi ratione, prædeſtinationem, quaſi ante factam deſtinationẽ, appellauit. Quæ quidem vox præteritũ tempus deſignat, quod tamen, vt ante diximus, in diuina ęternitate minime reperitur; neque hoc vocabulo in reliquis rebus contingentibus, etiam bonis, ſiue humanę illæ ſint, ſiue ab humanis alienę, vtimur, quamuis & harum quoque diuina voluntas cauſa ſit, atque in omnibus certiſſima, in qua nihil non definitum. eo tamen vtimur cum in excellenti aliquo gradu quidpiam collocamus. tunc enim id nos, ad illum dignitatis gradum deſtinaſſe dicere ſolemus. In hanc igitur D. Auguſtinus de prædeſtinatione diſputationem ingreſſus, cum vellet amplitudinem explicare diuinæ gratiæ, quæ non merita tantum, ſed actiones etiam cogitationéſq; noſtras omnes antecedit: cauſam inueſtigare neceſſe illi fuit, cur non omnibus hanc gratiam Deus largiatur. Ac primo quidem, ſæpe diuina iudicia, Paulum auctorem ſequutus, nobis quidem ignota, iuſtiſſima tamen

A men eſſe affirmauit. Deinde verò ad ſpecialem, magiſque propriā rationem declarandam, aduerſariorum improbitate impulſus eſt. mihi tamen, ſi in generali illa cauſa perſtitiſſet, longè facilius ſuam comprobaſſet ſententiā. Itaq; cum homines (inquit Auguſtinus) ob originale peccatum optimo iure perpetuis ſuppliciis eſſent obnoxij, (à quibus ille nec infantes abſque baptiſmate vita functos, immunes eſſe cenſet) placuit diuinæ bonitati nōnullis, in quibus ſuæ miſericordiæ magnitudinem declararet, opem ferre; hiſque tantum gratiam largitur, atque ad ſummam beatitudinem perducit, ſeu ad diuinæ felicitatis communionem. reliquos verò, vt iuſtitiæ æquitas poſtulabat, iis quæ peccato debentur, pœnis obnoxios reliquit: atque hi ſunt qui reprobi nominantur. Atque huius diſcriminis rationem, vt nobis occultiſſimam, ita in ſe

B iuſtiſſimam eſſe tradit. Hæc D. Auguſtini ſententia, præter eius poſtremam partem, his optimis concionatoribus, eorumque paradoxis ſententiis materiam ſuppediravit. verum de his poſtea. Nunc verò liceat mihi, quanta decet animi reuerentia, de eo viro loquenti (cui ego tantum tribuo, quantū ab vllo eſt homine tributum vnquam) ſed liceat tamen ignorantiæ mihi meæ ſpecimen prebere. hæc mihi ſententia omnino non placet. Primò enim originale peccatum perpetuæ damnationi hominem non addicit, & quamuis illū diuino conſpectu, & ea quæ ſupra naturā eſt felicitate priuet, in eo tamen fine, eáque cognitione relinquit, cuius capax eſt, eorum hominum natura, qui in originali peccato ſine baptiſmate deceſſerunt. Sed hoc quidē dogma D. Au-

C guſtini ætate nondum erat in Eccleſia definitum, vt neque ea quæ de animi origine magna olim contentione agitata eſt quæſtio, vt ex ipſius ſcriptis manifeſte apparet. Deinde vero planū eſt, id quod à D. Auguſtino affertur, nos omnes filios iræ naſci, vt ſupra diximus, reprobationis ſatis idoneam cauſam non eſſe. hoc enim ſi verum eſſet, vbicunque reprobatio eſſet, ibi ea quoque reprobationis cauſa reperiretur. Hoc verò ita ſequi, & natura ipſa docet, & in poſt. analyticis Ariſtoteles. at in angelis, quorum nullus vel originali peccato obnoxius, vel iræ filius natus eſt, nonnullos tamen prædeſtinatos, alios rurſum reprobatos videmus. vera igitur D. Auguſtini ratio reprobationis eſſe non poteſt: quæ diuinæ quoque bonitati nōnihil detrahere videtur, quaſi per illam ſtet, quo minus omnes qui reprobi ſunt erigantur. quo fit, vt hanc D.

D Auguſtini loquendi rationem qui audiunt, offendantur. Quare doctores cōplures, atque inter alios D. Thomas, qui D. Auguſtino plurimum tribuit, nō in aliis quidem operibus, ſed certè in præſtantiſſimo illo, quem cōtra gentes conſcripſit libro, iis quæ ab Auguſtino dicuntur, minime contentus, affirmat Deum cordis ianuam perpetuò pulſare, eiúſque duritiem perfringere: verùm eos ad ſalutem perducere, qui aperuerint; eos verò qui cor illi recludere recuſarint, in ſua cœcitate & ægritudine permanere, ſuaque culpa, non illa originali, ſed actuali hac, qua pulſanti Deo cordis ianuam recludere noluerunt, in perpetuam damnationem detrudi. Sed quoniam cordis ianuā aperire noſtrum eſt, ſuſpicari poſſet fortè quiſpiam, diuinam gratiam ſubſequentia noſtra opera nō anteire. Quocirca exemplum excogitaui, meo quidem iudicio

ad hanc D.Thomæ opinionem intelligendam aptiſſimũ,illo ſemper ſeruato E
principio,& veriſſimo fundamento,prædeſtinationis ſalutíſque noſtræ,Deũ;
damnationis verò nobis noſipſos eſſe auctores: non ob originale peccatum;
ſed ob actualem culpam,qua nos Deo naturalem peccati noſtri duritiẽ mol-
lire,penitúſque frangere volenti, maiorem duritiem opponimus: quo fit,vt
non ex gratiæ ipſius efficacitate, ſed ex noſtra voluntate pendeat,quo minus
illa cordis noſtri obſtinatio perrumpatur. Hoc vero generaliter dictum eſſe
velim; non de peculari quadam gratia,quam ſi minus omnes aſſequuti ſunt,
nullus tamen eſt qui iure quæri poſſit. Verùm vt ad rem noſtram veniamus,
proponendum exemplum eſſe cenſeo,quo faciliùs quę dicimus intelligãtur.
Fingamus igitur homines,(quorum natura cum cœleſti felicitate compara- F
ta humillima eſt,vt de peccato interim taceã, quo natura eſt corrupta,) late-
ribus eſſe ſimiles,qui nulla in ſublime propenſione feruntur,in ima verò ma-
xima: noſtramq́ue non ſecus ſe habere felicitatem, ac ſi laterum felicitas in
eo eſſet,vt in excellẽtis alicuius ædificij faſtigio collocarentur. Planum verò
eſt,lateres ſuapte natura,nõ modo ad faſtigium peruenire nullo modo poſſe,
ſed ne tantillum quidem humo excitari,vt in ſuperna moueantur,cum natu-
ra in cõtrarium motum propendeant. Iam verò fingamus eam eſſe lateribus
innatam poteſtatem, vt præter naturalem grauitatem, aliam adhuc nouam,
quotieſcunque liberet, adiungere poſſent: atque id quoque illis à natura in-
ſitum,vt & in ſublime tollere volenti,noua hac grauitate,& in imum propẽ-
ſione,non reſiſtant,naturali tamen grauitate nulla ex parte imminuta. ſi quis G
igitur extrinſecus motor accederet,(de iis loquor quę cõmuniter fiunt,pecu-
liari,quæ quibuſdam rarius contingit,gratia prætermiſſa)qui ſatis cõmodam
facultatẽ ſuppeditaret,qua in ſublime lateres ferri poſſent: atque eorum nõ-
nulli,nouam ei qui ſurſum impellit, grauitatem, & ad ima propẽſionem op-
ponerent; alij verò minime: dubium non eſt quin ij,qui noua grauitate non
reſtitiſſent,ad ædificij faſtigium tollerentur,non propria quidem, ſed extrin-
ſeci tantum motoris vi & facultate.cæteri verò qui eo ſublati non eſſent, ſed
nouæ grauitatis acceſſione,magis,magíſq; ad ima deprimerentur;non moto-
rem,ſed ſe potius ipſos accuſare debuiſſent; quod cum à motore ſatis ad ſeſe
extollendos accepiſſent auxilij,eius tamen motui contrariam vim oppoſuiſ-
ſent. ita dicendum de Deo eſt. ille enim omnium hominum corda eo motu H
mouet,qui eorum duritiem mollire, eáque ad ſe conuertere poſſit: nonnulli
tamen nouam ſponte duritiem opponunt. Quare ſua ipſorum culpa perpe-
tuis obnoxij ſuppliciis præſciuntur, & iuſto Dei iudicio reprobantur, cuius
rigorem ſentiunt, qui malitia ſua diuinam experiri miſericordiam noluerũt.
Alij verò contrà ad ſalutem deliguntur, non ob eorum,vel opera,vel volun-
tatem,vel cogitationem vllam,quæ diuinam in illis gratiam antecedat, & ad
præſcriptum ſpectet finem; ſed diuinæ tantum miſericordiæ beneficio, quæ
omnes illorum cogitationes,ac voluntates anteuertit. hæc mihi ratio magis
quàm vlla alia probatur: ſed nec ea tamen diuinę erga electos miſericordiæ;
eiúſque erga reprobos iuſtitiæ,ſatis idoneam cauſam affert.electis enim pri-

uantem

A uantem ſaltem actum tribuit, qui diuino motui anteire videtur, nempe, quòd nouam illi duritiem nullam opponant: quamuis hoc minime abſurdum fortè videatur, cum actus ille in bonis numerari non poſſit, ſed in iis tantum, quę ſeſe cohibent à perpetrando malo; quod in improbis etiam hominibus cernere licet, cum eorum plerique à nonnullis prauis actionibus abſtineant. De reprobis autem ambigere fortaſſe quiſpiam poſſet, quamuis leuior ſubſit dubitandi ratio, diuinam videlicet voluntatem minus in illis iuuandis videri efficacem. qua ſe difficultate vt explicaret Damaſcenus, hàc diſtinctionem excogitauit, eſſe nimirum in Deo, ſi noſtram loquendi conſuetudinem ſequamur, vnam volũtatem, quæ antecedens appellatur, qua omnes homines vult B ſaluos eſſe; vt per voluntatem intelligatur diuinæ gratiæ operatio, quæ in nobis ſufficiens eſt ad ſalutem conſequendam. Alteram deinde tribuit Deo voluntatem conſequentem, qua ſcilicet eos condemnat, qui ſpiritus ſancti ſuggeſtiones contumaciter repudiant; atque eos contrà ſeruat, qui oblatam ſibi gratiam humiliter admittunt, nec peruicaci obſtinatione reluctantur. Multa in hũc ſenſum ex ſacris literis afferri poſſent; at nolo hac nos via incedamus: ſed diuinorum potius iudiciorum celſitatem in æternitate illa conſtitutam agnoſcentes, atque in vnico illo & ſimplici cauſatum principio poſitam cõfitentes; (quod non modo noſtram, ſed angelicam etiam intelligendi vim, & ſecundum D. Dionyſium, ipſam quoque intelligibilem naturam, infinito ſuperat interuallo) imitemur D. Paulum, ſeraphinos ſequamur, nec ſublatis cõ- C tra diuinam ſimplicitatem alis, & impudenter erecto vultu, præſcriptos infimæ huic naturæ terminos tranſgredi conemur. verum defixis in terram oculis, reuerenter cum electionis vaſe exclamemus, ô altitudo ſciẽtiæ Dei, quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius; & velata facie cum ſeraphinis, in laudem & admirationem prorumpamus, alterna voce hymnum illum concinentes, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus ſebaoth; pleni ſunt cœli & terra gloria eius. Hàc ergo à cõcionatoribus rationem teneri vehementer optarem, ſi quãdo occaſio poſtularet, vt de ſublimibus hiſce & arduis rebus ad populum verba facerent; ſi quando (inquam) poſtularet occaſio. nam inſignis profectò ſuperbiæ, & non paruæ (meo quidem iudicio) temeritatis argumentum eſt, ſi quis vltro iſthæc in vulgus proferre D ſtudeat. Quanquam videatur alicubi D. Auguſtinus, eorum ſtudia laudare, qui palam iſta plebi concionantur. ſed tum fortaſſe neceſſaria erant ob Pelagij errorem, qui multorum animos occuparat: & Auguſtinum etiam cõſtat expreſſis poſtea verbis ſtatuiſſe, nulla prorſus ratione cuiquam fas eſſe, æternam prædeſtinationem, & gratuitam electionem impugnare, niſi quis veritati ſimul bellum indicere auderet. Hactenus, quantum paſſa eſt rei difficultas, conati ſumus cauſam differentiæ huius inueſtigare, qua ab electis reprobi diſtinguuntur. Hęc verò, quamuis ad obſcuriſſimæ quæſtionis explicationem, non inutilia fore videantur; nõ tamen eiuſcemodi ſunt, vt manifeſte ſatis detegere ſtatim queant, quorundam hominum imperitam, qui eo inſaniç prolapſi ſunt, vt effutire nihil erubeſcant, ſtultum omnino eſſe, continentiæ,

& ſobrietatis legibus anxiè ſeſe torquere, ac nnn potius omnes effrænatæ libidini habenas relaxare, cum definitus iam à Deo ſit, & certus electorum atque reproborum numerus: nec quicquam ab electis, quantumuis peruerſum fieri poſſit, quod Deo diſpliceat; nec à reprobis tam ſanctum, & honeſtū, quod gratū eſſe queat. Ex quo inſolentiſſimè concludunt, ſi electi, inquiunt, ſumus, ſaluari neceſſe eſt, ſi reprobi verò, damnari; nec alterutram in partem piis nos, aut ſceleratis operibus iuuari, vel lædi credēdum eſt. Hic cardo præcipuus eſt, quo res tota verſatur. Hoc lethale poculum, quod ſalutis noſtræ aduerſarius nobis porrigit, peſtifero plenum veneno, quod ille ex puriſſimis illis oraculis ſuxit, quæ cœlitus ſunt nobis eo conſilio reuelata; vt patefacta diuinæ maieſtatis excellentia, noſtræque ſortis humilitate, ad opem illius implorandam excitemur; atque vt cuncta illi accepta referentes, & ex illius prouenire gratia agnoſcentes quidquid volumus, ſentimus, cogitamus, quoad eius fieri poſſet, fugeremus ingrati animi crimen. Vide obſecro, qua arte modo, in contrariū omnino ſenſum iſta detorſit callidiſſimus ille ſerpēs, male ſaquorundam hominum arrogantia abuſus, & inſcitia, ad fraudem ſuā imperitæ multitudini perſuadendam. ego verò diuinæ opis adminiculo effecturum me confido, vt luce clarius appareat, in quantas inciderint errorum tenebras, in re omnium maxima. Quem ſane furorem, ſi in cæteris quoque vitæ functionibus præ ſe ferrent, neceſſe omnino videretur, publico magiſtratus decreto, tanquam mente captos, tutoribus committere gubernandos. In eo igitur inſaniæ huius ſumma conſiſtit, quod cum in vnica illa, & ſimplici diuinitate definita ſit omnium ſalus, & condemnatio; non amplius contingentem, ſed plane neceſſariam eſſe putant; nec humano conſilio, aut prouidentiæ locum ſupereſſe: cum ſapientis non ſit, de rebus neceſſariis, & ineuitabili lege conſtitutis deliberare. His addunt, præclarū illud ingenij ſui dogma; nec improba electorum opera Deo diſplicere, nec grata eſſe reproborum opera bona. Sed de his poſtea. Nunc verò remoto ignorantiæ velo demonſtremus, quàm leui ſibi fallacia grauiter imponi ſinant. Ac primum quidem, reſpondeant mihi velim, qui falſa doctrinæ opinione tantopere glorientur; num in diuina illa æternitate, electorum tantum, & reproborū numerum certa contineri lege arbitrentur; an aliarum quoque rerum omnium rationem, quę ad tuendam vitam, & Rempub. ciuiliter adminiſtrandam pertinēt; quorum nihil non fortuitum videmus & contingens: vt ſunt, verbi cauſa, vniuſcuiuſque vita, mors, diuitiæ, paupertas, ſanitas, ægritudo, agrorum fructus, & ne plura commemorem, quęcunque ex caſu fortuito contingunt: cum ipſa nihilominus æterna lex præcipua ſit earum rerū effectrix, quæ ex fortuita cauſa proficiſcuntur: excipio tamen defectus. Hoc certè nemo ſanæ mentis inficias ire audebit. Nam cum puriſſimus ſit, & ſimpliciſſimus ſempiternæ mentis actus, nihil in eo non definitū, cogitari poteſt. Age vero & illud mihi reſpondeant. Cùm æterno ſit decreto conſtitutum, prandere ne debeant, aut cœnare; hoc ne, an illo apparatu; quid cauſæ eſt, quod tanta ſolicitudine curent, ne œconomus in cibis emendis, & coquus in præparandis, atque eleganter condiendis of-

A dis officio deſit ſuo? Ac non eadem potius ratiocinatione nituntur, nimirum cum alterutrum ſit à Deo conſtitutum, neceſſe eſſe, illud eueniat, quod certò eſt determinatū. Quid igitur aduerſa valetudine afflicti, medicos accerſunt, & præſcriptam ab iis viuendi regulam tam diligenter obſeruant? cum de ſalute, aut interitu prorſus ſit definitum? cur ſemina terræ mandare iubēt? cum fato deſtinatum ſit quos fructus ſint percepturi. Dubium ne cuiquam eſſe poteſt, quin inſanus omnium iudicio videretur, qui hanc rationem ſequi vellet in vita ciuili inſtituenda? Quin magiſtratus interdicto, bonorum illi procuratio, vt dementi adimeretur? vſque adeo tamen naturæ noſtræ ſuperbia, altis radicibus ex primi parentis delicto infixa, abuſus eſt humani generis hoB ſtis, vt arrepta occaſione, ex iis, quæ à ſpiritu ſancto ideo ſunt reuelata, vt ſtabilem nobis diuinæ maieſtatis præcellentiam, omni rerum natura, omníque intelligendi capacitate infinitè ſuperiorem demōſtraret, vt in eius laudes raperet & admirationem, vt ſortis noſtræ humilitatem nobis, & vilitatem ob oculos poneret; quo cum Chriſto demiſſi, & vera noſtri cognitione deiecti, diuinæ naturæ, immortalis vitæ & æternæ felicitatis communione tolleremur; ex his, inquam, maximè ſalutaribus myſteriis ſumpta occaſione, eò nos ſuperbiæ euexit verſipellis ille dæmon, vt non modo humanarum cauſarum ambitum excedere nos poſſe operibus noſtris putemus; ſed infinitos quoque diuini orbis terminos tranſilire, ſapientiam fallere, voluntati reſiſtere inſipientiſſimè ſperemus. atque eò cœcitatis, ſeu furoris potius vanam homiC num aſtutiam perduxit, vt impiiſſima hac cogitatione animum ſuum oblectare audeant nonnulli: valeant precor omnes vitæ anxietates, ſecurè mihi licet voluptatibus meis inſeruire, & pulſa procul moleſtia, corpori indulgere. omnino enim ſaluari me neceſſe eſt, ſi æterni conſilij decreto ſum electus. At ego contrà, conſtanter affirmare tibi non dubito, fore vt in æterni carceris ſupplicia detrudaris; cum non ſalutis ſit, ſed mortis perpetuæ via, quā flagitioſe es ingreſſus. Nam vt metere non potes, quin prius ſemina ſulcis iniicias, aut niſi medicum adhibeas, ex morbo cōualeſcere; ita niſi pedem retuleris, fieri non poteſt, vt propoſitum piis omnibus ſalutis ſcopū attingas. Quòd ſi reſpondeas, eſſe te de ſalute tua ſecurū, ſi modo electus es, nec perire poſſe; ego viciſſim ex te quæro, ſit ne meſſis tua definita, & quid, quantum metere D debeas? ſit ne tibi vitæ terminus, mortíſque tempus deſtinatum? cur ergo nō eandem ſequeris rationem, in rerum ciuilium adminiſtratione, qua ad vitæ felicitatem conſequendam, & euitandis inferni miſerias vti velis? Vide in quantam nos inſaniam perduxit tartareus ille dæmon? Sed iam promiſſi mei memor, diuina fauente clementia, rationis huius quæ euidentiſſima eſſe videtur, & fortiſſima, fallaciam detegere conabor. Operæpretium ergo fuerit, paulò diligentius notare, & memoria iterum repetere, quæ ſuprà ſunt à nobis diſputata, de ea, quæ in Deo eſt efficiendi ratione; quam ſimpliciſſimam, immutabilem, & propterea definitam eſſe diximus: quæ cum in æternitate ſua operetur, nec fuit, nec erit vllum admittit; ſed, eſt, ſolo continetur, quod tempus omne immenſo ſpatio excedit. Hoc igitur ante diluuium, eſſe, non,

fuiſſe,& poſt Antichriſtum ſimiliter, eſſe, non, fore, dico. & illud quoque à E
nobis eſt prius explicatum, æternum hoc, eſt, omnes in ſe complecti cauſarum differentias,neceſſarias videlicet, fortuitas,liberas, coactas,&c. Iam verò intellectus noſtri acumen,quantumuis ſeſe extollat,fieri non poteſt,vt ad, eſt,illud diuinum vnquam pertingat; ſed iis, quæ cogitando finguntur imaginibus affixum,(in ſingularium præſertim rerum intelligentia)nunquam ſe à tempore, & particularium cauſarum ordine diuellit. Quo fit vt diuinum illud, eſt, cum eſt ſuo temporali mens noſtra confundat, & ita diuinam efficiendi vim intelligat,non in immenſa ipſius latitudine,quæ omnẽ ſuperat intellectus capacitatem, ſed in ingenij noſtri anguſtiis,& infirmitate, atque in eo cauſarum ordine, qui ad certum quendam eſt naturæ affectum definitus. F
Atque hinc nobis oritur fallax illa cogitatio, qua in altiſſimo prædeſtinationis myſterio, tam miſere decipimur. Quod vt manifeſtius appareat: cedo mihi reſpondeant iſti ſapientes. Primum,an Petri aut Ioannis determinatam omnino putent ſalutem,vel damnationem?Non dubito quin certum eſſe alterutrum confiteri velint.& hactenus quidam rectè, ſi ad,eſt, illud diuinum, in quo nihil non immutabili conſilio fixum eſt, & ratum, meam referant quæſtionem. Sin verò percontando pergam, Num Petrum, aut Ioannem, vel ſaluos iam,cœleſtis regni voluptatibus frui,vel dãnatos,inferni ſuppliciis torqueri exiſtiment? Negaturos certò ſcio; cum tamẽ eſt,illud diuinum,(in quo ſalus iſtorum, aut interitus, non erit dico; ſed eſt,decretus)quidquid apud nos futurum eſt complectatur. Ex his perſpicuum eſt,priori meæ interrogationi ita eſſe reſponſum,vt quamuis verba prima fronte,ad eſt, illud diuinum ſpectaſſe viderentur; ſi quis tamen paulò diligentius animum aduertat,de hoc noſtro eſt, enunciata fuiſſe, & intellecta comperiet: ante quod & ea fuerunt,quæ præterita dicuntur,& poſt ſequẽtur quæ futura. Verùm quia prædeſtinationis nomen,ſi cum effectu conferatur,quandam, ſignificatione ſua, prioritatem (vt vocant) ſeu prioris rationem includit: non eo quidem modo, quo præſens tempus, tempore futuro ſuperius eſſe dicimus; ſed quo cauſam effectu priorẽ enunciamus; perdocti iſti viri,in prima illa interrogatiuncula,eam quæ in prædeſtinationis vocabulo latet,prioris rationẽ intelligentes,Petrum aut Ioannem prædeſtinatum eſſe vltro conceſſerunt. At cum longiſſimo ſit diſcrimine hoc noſtrum, eſt, ab illo diuino ſeparatum, & percontanti propterea mihi,ſaluus ne iam eſſet Ioannes,an damnatus,id eſt, an ad deſtinatum adhuc finem perueniſſet; hoc inquam percontanti, cum inficias ire cogerentur,confeſtim detecta eſt ambigui ſermonis fallacia: atque manifeſtum euaſit, cum definitam eſſe hominũ ſalutem, aut interitum vulgo dicimus,non diuinum illud, eſt,deſignari, ſed tẽporis noſtri inſtantis differentiam, in qua nihil eſt de futuris contingentibus certò conſtitutum. Simili prorſus errore, & prædeſtinationem, noſtro intelligendi modo,vt cauſam quandam concipimus, temporis ſucceſſione effectu ſuo ſuperiorem: cúmque hac imprudentia ad rerum humanarum anguſtias, diuinæ efficientiæ amplitudinem reſtringimus, quæ cauſarum omnium naturam comple-
xu ſuo

A xu ſuo continens, omnibúſque longiſſime antecellit, & cum animo eam percipimus, vt cauſam quandam certis terminis circunſcriptam, & effectu ſuo, temporis ſucceſſione, ſuperiorem; hac inquam inſcitia decepti, nulla ratione comprehendere poſſumus effectorum contingentium naturam, vt pote, quibus contingentia quoque omnia, neceſſitate quadam prouenire videtur. Nam in cauſis illis, quæ fixis naturæ cuiuſdã limitibus incluſæ ſunt, is demũ effectus neceſſarius omnino eſt, nõ contingens, qui in cauſa ſuaiam definitus exiſtit. & effecta quoq; cõtingentia ideo cõtingentia ſunt, quia in cauſis ſuis, eſſe (vt dici ſolet) determinatum non habent. En tibi fallacia, qua tam miſerè nobis imponimus, quæ inde eſt (vt vides) profecta, quod intellectus noB ſtri tenuitate, & loquendi conſuetudine, immenſam Dei amplitudinem, in earum rerum anguſtias coarctemus, quæ ingenij noſtri debilitate comprehendi poſſunt. Quæ cum ita ſint, reſtat vt inclinata ceruice, diuinorum myſteriorum excelſitatem ſuſpicientes, (quæ non modo noſtræ ſortis humilitatem, ſed omnem quoque naturæ capacitatem exſuperat) rerum humanarum actiones, cauſas, euentus contingentes eſſe fateamur, nec certæ vllius naturæ finibus terminatos. Atque ita tutiſſimam illam fidei in Chriſtum viam, non lubricam liberi arbitrij ſemitam ingreſſi, non noſtris operibus, ſed illius miſericordia nixi, eum ducem forti animo ſequamur, &(quoad diuinæ gratiæ ſubſidio fieri poteſt,) ſedulò conemur, vt magis quotidie, magíſque refrænatis ac imminutis peccati reliquiis, & prauæ cupiditatis affeC ctibus, perpetua in dies acceſſione, cœleſtis in nos gratiæ, & diuinæ (vt inquit D. Petrus) naturæ participatio augeatur, in qua per lauacrum ſpiritalis generationis nati ſumus. Neque enim dubium eſt, quin ſi hoc iter teneamus propoſitam electis omnibus ſalutem, electi tandem conſequemur. At ſi poſt impias cogitationum noſtrarum præſtigias inſipienter diuagemur, fieri non poteſt, vt ſempiternæ perditionis præcipitia euadamus. Plurima in hanc ſententiam ex ſacris literis afferre poſſem, quæ quotieſcunque nobis viuendi normam præſcribunt, de ſalute & damnatione noſtro more verba faciunt: nihil adhuc definitum affirmantes; ſed non obſcurè inſinuantes, quam ſint incerta omnia: vt dubio procul ſeſe res habet; non ſecus quam in cæteris omnibus, quæ contingentia vocantur. Hac nos opinione animis noſtris peD nitus defixa, nõ aliter Chriſtianam vitam (quod ad rerum certitudinem ſpectat,) inſtituere debemus quam ciuilem. & ſi quando de æterno Dei decreto, mentionem fieri contigerit, diligenter cauendum ne ad nos illud pertinere arbitremur, aut intellectus noſtri viribus percipi poſſe: ſed ideo tantum arcanum hoc diuini conſilij myſterium patefactum nobis putemus; vt in immenſæ amplitudinis, & ineffabilis Dei ſimplicitatis admirationem raperemur, & ſummam denique amplecteremur bonitatem, quæ præuenientis gratiæ auxilio, omnes actiones noſtras moderatur. Hic fructus eſt, quem ex reuelata prædeſtinatione percipere oportuit; nec eò audaciæ & arrogantiæ efferri, vt præſcriptos à Deo rerum humanarum terminos, veſana temeritate tranſgredi velimus. Sed de his ſuprà. Paulò iam longius prouecta eſt ora-

tio noſtra, petulantiæ huius indignitate; ſed temperabo iam mihi, & vnde digreſſus ſum reuertar. Nolo igitur ex ſacris eloquiis innumera proferre teſtimonia, ad ſententiam noſtram confirmandam, ne nimia prolixitate tædio te afficiam. Hoc tamen breuiter dicam, de execrando illo furioſorum hominum dogmate, qui mala etiam electorum opera Deo placere; reproborum verò facta quantumuis honeſta odioſa eſſe docent: Mirari me, quod non pudeat imperitiſſimum hoc, & impiiſſimum hominum genus, tam ineptè iſta effutire, quæ patrum fortaſſe aliquis non abſurdè pronunciauit, ſi quis benigne interpretetur. At ſi in eum quiſpiam ſenſum detorqueat, quem verba pręſe ferunt, nihil abſurdius, aut à veritate alienius, dici aut cogitari poteſt. Neque enim in controuerſiam vocare fas eſt quin Deo maxime diſpliceant, quęcunque contra ipſius præſcripta ab electis perpetrantur. Non fauet Deus hominum ſceleribus, quæ funditus delere ſummo ſtudio contendit. Verum quidem eſt, ſolere probos & electos, ex peccatorum cœno emergentes, non minimam inde percipere vtilitatem: cum imbecillitatis ſuæ conſcij, animum & faſtum demittant, & ad deuitandas delictorum occaſiones, cautiores efficiantur. Qua tamen ratione, non electorum maleficia, ſed ipſimet electi, qui ex maleficiis reſipiſcentes, meliores euadunt, placere dicuntur. Ita & reproborum recte facta, magnoperè Deo grata ſunt & accepta, nec aliud quidquā offendit, quàm quòd bene agendo non perſeuerent. Quo fit, vt in ingrati animi crimen delapſi, maiorem in ſe diuinæ iuſtitiæ indignationem prouocare non deſinant. Hoc ſenſu à veteribus dicta ſunt, & à nobis intelligi debēt, quæ indocti iſti, & præfracti iudicij homines, paradoxa & mirabilia populo proponunt. Quæ cum non explicentur, non modo nullam pariūt vtilitatem; ſed pios omnes ſummoperè offendunt: imperitos verò in pernicioſiſſimos perducunt errores. Iam finem ſcribēdi faciam, vbi prius fuero ciues tuos exhortatus, vt procul ex Repub. ſua pellant, peſtifera iſthæc dogmata, quæ ad fallēdam plebeculam dæmonis fraudibus excogitata ſunt, & à temerariis hominibus in Eccleſiam inuecta. Primi generis arrogantia vt retundatur, quoad eius fieri poteſt maximè, Dei gratia, & fides in Chriſtum extollatur, repreſſa ex aduerſo operum, ſcientiæ & arbitrij noſtri cōfidentia. Altera verò opinio, vt funditus tollatur, danda eſt opera diligenter, ne de prædeſtinatione, & pręſcientia Dei, quidquam à concionatoribus proferatur; & ne hoc præſertim modo, populum vlla ratione doceant, quo in manifeſtam adiguntur homines inſaniā, cauendū. Sin verò res aliquādo poſtularit, vt de hiſce rebus verba faciant, non ad plebis perniciem referant ſermonem; ſed eum ſemper vtilitatis ſcopum propoſitum ſibi habeant, qui ſæpius eſt à nobis antea declaratus. Deus optimus Max. Rempub. veſtram incolumem conſeruet, & greſſus veſtros in ſemitis ſuis dirigat. Bene vale in Domino.

IN PSAL-

IN PSALMVM,

AD TE LEVAVI OCVLOS MEOS.

B QVARE triſtis es anima mea & quare cõturbas me?
Reuera ſi benè perſpexetis, nihil aliud re conturbat
ac mœſtam facit, niſi peruerſus animi affectus; cu-
iuſcunque verò affectus principium eſt amor, qui
eſt etiam omnium affectuum animi primus. is ſi ira-
tus fuerit, alij quoque affectus irati ſint oportet. Sin
verò peruerſus fuerit amor, ſtatim affectus reliquos
inficit, ac animam conturbat. Ac is rectus eſt amor,
quo tendimus in eum, à quo vita noſtra & noſtra
perfectio eſt, Deum inquam optimum & maximũ;
Is enim animæ vita eſt, vt anima corporis vita. Peruerſus amor ille eſt, quo a-
C nima à vita ſua degenerat, & à creatore ad creaturam conuertitur. Imò ple-
runque à ſe ipſa degenerat, cùm tendit in ea, quæ longè ſunt animo imperfe-
ctiora & viliora; in voluptates, inquã, corporis brutas ac ferinas, quibus bru-
teſcit homo, & comparatur iumentis inſipientibus, ac ſimilis illis fit. Item in
cupiditatem pecuniæ, aut ambitionem honoris, ac huius generis reliqua. Hic
peruerſus eſt amor, hic affectus omnes inficit, animámque conturbat ac tri-
ſtem reddit. quare anima mea, ſi eruere triſtitiam volueris, neceſſe eſt vt a-
morem mutes, ac ex præpoſtero rectum, ex malo bonum efficias. Sed quis
hominis voluntatem mutare poteſt niſi Deus, in cuius manu omnium ſunt
corda; certè à nobis neque facere, neque cogitare aliquid valemus. Præterea
maximum Dei donum eſt charitas & amor, quo Deum plus quàm omnia
D diligimus, in quo quieſcimus, per quem ſupra corporeã omnem creaturam
ac ſupra mentem noſtram conſcendimus vſque ad arculas aromatum, vſque
ad ſummi boni ac bonorum omnium fontis guſtum quendam, ſupra quàm
dici aut explicari poſſit, ſuauiſſimum. Sed anima mea ſi quæras quomodo a-
morem hunc à domino impetrare queas, cùm ſis in peccatorum profundo
ſubmerſa, conuerte oculos tuos ad dominum, de profundis ad ipſum clama,
exaudiet te procul dubio. Nam etſi in profundis es tu, Deus autem in altiſſi-
mis, non tamen abeſt à profundis, qui vbique eſt. Clama ergo ad dominum
de profundis, & dic cum Propheta Dauid. *Ad te leuaui oculos meos qui habitas
in cœlis.* Leua, attolle primùm oculos corporeos, ſuſpice cœlos, intuere ſtel-
las, lunam ac ſolem. Hæc omnia fecit dominus Deus tuus. magna certè eſt

virtus domini,& ineffabilis potẽtia eſt altiſſimi. Hanc eius potentiã cœli ſa- E
nis omnibus enatrant ac prædicant, ſurdi ſunt qui tam illuſtres voces nõ exaudiunt; Magnus ergo dominus qui tam magna de nihilo creauit,non tamẽ deterreberis magnitudine, ſi bonitatem cogitabis, ſi tecum putabis quãtum te dilexerit.Hæc tam magna propter te facta ſunt,vt tibi ſeruiant cæteriſque animantibus,& plãtis,quæ omnia ſubiecit tibi,omnia nãque ſubiecit ſub pedibus hominis,oues & boues vniuerſas,inſuper & pecora campi.Demũ propter te hic immenſus omniũ creator verbũ Dei, per quod facta ſunt omnia, factus eſt homo,inter homines verſatus,ac tandem ab impiis pro ſalute omnium hominũ crucifixus.Cur ergo vereberis adire eum,qui tantùm te amat; tam magna propter te fecit? Quamobrẽ, poſtquã eleuaſti oculos corporeos F
ad cœlum,attolle oculos mentis ad Deum, & dic,ad te leuaui oculos meos, ad te inquam,Deum verũ & viuum, Nõ ad aliquã creaturam,quam mihi vt Deum meum conſtituerim,ſed ad te qui habitas in cœlis, domicilium tuum ſunt cœli,non quod domicilio aliquo egeas,qui in te ſolo es,& omnia contines, ſed ea appellamus habitacula tua, in quibus peculiaris quidã fulgor bonitatis tuæ præ aliis apparet. Cœli iſti viſibiles domicilium tuũ ſunt,vt tu dicis apud Prophetam, Cœlũ ſedes mea, & terra ſcabellum pedum meorum. Sublimiora tamẽ habitacula tua ſunt cœli cœlorum, cœli qui te ſemper laudant,ſupernæ inquam Hieroſolymæ ciues angelicæ mẽtes, ac beatorum ſpirituũ chori; in quibus adeò manes,vt tuæ diuinitatis participatione facti ſint Dij,eiuſdémq; fœlicitatis compotes,qua tu in æternum es fœlix, qui habitas G
ergo in hiſce cœlis,ad te leuaui oculos mẽtis, vt me adiuues,vt me liberes ab æſtibus cogitationũ prauarum, vt me in profundis iacentẽ erigas & attollas, ſtillámque dulcedinis ac amoris tui inſtilles, curret poſt te anima mea Deus meus,ſi vel pauxillũ ſenſerit,quãtum ſis dulcis redemptor meus. Nunc,quia ægrota eſt dulciſſimum te non ſentit,tuo ſplendore nõ capitur,imò voluptates huius ſeculi amaras,dulces iudicat.Memoria repeto redẽptor meus,cùm olim tuo amore capiebar, omnia mihi alia nihil facienda viſa eſſe,tu ſolus animum occupabas,implebas ac poſſidebas,necnon erigebas ſupra hanc corpoream molẽ,imò ſuprà ſeipſum,vt penè ſe nõ ſentiret, qui tuo amore totus tenebatur.Nunc verò ſua ignauia domine mî,redẽptor mî,ſalus animæ meæ, ſpes mea,vſque ad profundum abyſſi deſcẽdit, innumeris laqueis detinetur, H
curuatus eſt vſque in finẽ,oblitus tui eſt,oblitus ſui, ſimilis factus eſt iumentis inſipientibus.Sed amator mî,ſeruator meus,qui infinities me de innumeris tribulationibus liberaſti,quẽ nunquã fruſtra inuocaui,exaudi ſeruũ tuum, libera captiuum,ſuſcipe impulſum ne corruat, ſuppone manum tuam Deus meus. Ad te enim leuaui oculos meos,***ſicuti oculi ſeruorũ in manibus dominorum ſuorum, ita oculi noſtri ad dominum Deum noſtrũ.*** Vellem domine te amare vt filius, quem gratia tua per fidem Ieſu Chriſti in filium adoptaſti. Verùm ingratus ac tam magni beneficij immemor,cecidi à gratia tua, amare te non poſſum. Sed pro te vilem quampiam creaturam amo. Iccircò timebo te vt

ſeruus,

A ervus, tormenta gehennæ verebor, quæ parata ſunt vaſis iuſtitiæ tuæ, quæ quia miſericordiam tuam neglexêre, inciderunt in iuſtitiam tuam: timor hic ſeruilis eſt, fateor, non ingenui animi, concedo, non tamẽ negligendus. Nam initium ſapientiæ eſt timor domini; hunc timorem conſequetur charitas, & amor ille ſuauis omni melle dulcior, cùm mei miſertus eris, donec tamen miſerearis noſtri. *Sicuti oculi ſeruorum in manibus dominorum ſuorum, ita erunt oculi noſtri ad dominum Deum noſtrum donec miſereatur noſtri.*] Quod ſi quando ſerui ob virilem ſenſum proterui ſunt, pertinaces ſunt, contumaces dominis ſuis ſunt; *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ ſuæ, ita oculi noſtri ad dominum Deum noſtrum.*] Pauent ancillæ, vel nutũ dominæ ſuæ verentur; quod ſi quandò errauerint, muliebri gemitu ac vlulatu, prõptiſque lachrymis veniam

B petunt. Ita oculi mei ad te domine, iniquitatem meam agnoſco, fateor, veniam peto, ac gemitibus ab intimis cordis viſceribus adductis te oro, vt mei miſerearis, vt ſubleues me de luto fecis, & de profundis aquarum, vt æſtus cogitationum prauarum, quæ me vehementer infeſtant, mitiges ac ſedes; quot aſpera ſunt in anima mea? quot diſtorta & luxata membra? quos fluctus imaginationum ſentio? O domine mi, ſpes mea, in quo confido ab vberibus matris meæ, pone torta in directa, & aſpera in vias planas, confirma luxata & debilia, amoue imaginationes prauas; & conuertem mentẽ meam ad te altiſſimum & optimum, vt me pudeat terrenæ cuiuſpiam voluptatis, dum nectare tuo perfundor, conuerte interiorem ſenſum meum ad Ieſum filium tuum

C crucifixum, illius imaginem imprime in memoriam meam, eius me ſigno inure, vt nihil aliud imaginari queam niſi Ieſum Chriſtũ; ille via eſt qua aſcẽdimus ad patrem, per hominem Deum quem imaginari queo, aſcendam ad Deũm meum, quem nullus intellectus capere valet; Reminiſcar domine per gratiam tuam vulnerum domini, reminiſcar flagellorum, ſputorum, & acerbiſſimæ mortis, quam pro me ſubiit; intuear hominem Deum in cruce pendentem pro me, ac ex eo gloriam capiam. Nihil ſapiebat Apoſtolus Paulus niſi Ieſum, & eum crucifixum, Abſit, inquit idem Paulus, vt glorier niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem mundus mihi crucifixus eſt, & ego mundo: ita quoque ſpes mea & refugium meum in omnibus tribulationibus meis. ſit per illũ mundus crucifixus mihi, & ego mundo. Si homo hic

D terrenus, quem mecum gero, qui me premit, fuerit crucifixus cum Chriſto & mortuus mundo reſurgam domine cum Chriſto mundo ſpiritu ac à terrenis affectibus purgato. Hæc magna miſericordia tua domine, imò omnium maxima, fac me, oro te, participem huius miſericordiæ tuæ. Semper ergo oculi mei erunt ad dominum noſtrum, donec miſereatur noſtri. *Miſerere noſtri domine*, iterum dico, *miſerere noſtri*. Nam vniuerſæ viæ domini miſericordia & veritas, id eſt iuſtitia, opera iuſtitiæ tuæ immenſa ſunt, infinita eſt iuſtitia tua, ſed infinita quoque eſt miſericordia tua, & in omnibus operibus tuis opera miſericordiæ præcedunt opera iuſtitiæ. Iuſtitiæ opus eſt, vnicuique debitum reddere, quid autem debitum alicui rei erat, antequam ea

ex nihilo faceres; prius ergo ex bonitate & miſericordia tua fuerunt, quàm E
eis aliquid deberetur. Ecce quomodo miſericordia præcedit iuſtitiæ opera. Ergo domine ſi mifereberis mei, ſi eriges ſenſum animæ meæ ad inferos vſque incuruatum, ſi attolles ad te Deum viuentem, ſaluabis poſtea me per iuſtitiam tuam. Miſertus es mei ſemel, fateor, miſertus iterum, concedo; eruiſti me ſæpius ex abyſſo peccatorum & tribulationum. Non diffiteor. Tamen domine miſerere noſtri adhuc; donec viuimus in mundo, indigemus ope tua, ceſpitamus ſæpius, cadimus frequenter quia in mundo ſumus. Tu autem non es in mundo; quando autem etiam nos per gratiam tuam non erimus in mundo, non aberrabimus, non cademus; Nunc verò peregrinamur abs te, in mundo ſumus innumeris laqueis impliciti. Memento quod ad te F
patrem dixerit filius tuus Ieſus, Pater ſerua eos, quia in mundo ſunt. Videbat pius Ieſus mundi ſtimulos, infirmitatem noſtram ſciebat, quare nouerat continuo quodam fomento nos indigere, idcircò ante obitum orat te pater omnipotens pro nobis, vt ſerues nos, quia in mundo ſumus. Orauit etiam pro nobis, cum pro ſe dixit, Pater glorifica filium tuum, vt filius tuus glorificet te. Scio domine quod effectus perfectio ad gloriam cauſæ attinet, nos miſeri figmentum ſumus manuum tuarum, vt ergo in nobis ſanctificetur ac glorificetur nomen tuum ſanctifica & glorifica nos. Tunc enim euidens in nobis erit imago tua, ad quam facti ſumus, quam deformem adeò vitiis ac peccatis noſtris fecimus, vt deformari ab imagine tua ad Diaboli imaginem videamur. Sanctifica ergò nos domine, ac inſtaura imaginem tuam, Diabo- G
li verò imaginem deſtrue. Pudet me domine imaginis Diaboli, pudet me prauarum cogitationem ac affectuum quibus diſtrahor. Miſerere ergo noſtri, *quia multum repleti ſumus deſpectione, multum repleta eſt anima noſtra.* Externa laus, & externa deſpectio animam noſtram non implet. Si qui vani humanis laudibus ducuntur atque extolluntur, aut vituperiis deprimuntur, non tamen eorum anima impletur laude aut deſpectione: laus & deſpectio quæ implent animam, à propria vniuſcuiuſque conſcientia proficiſcitur: qui ſibi peccati conſcius eſt, licet vbique ſentiat ſe laudibus celebrari, quamuis admiratione dignus habeatur, quia tamen ſe ipſe negligit ac deſpicit delicti conſcius, anima eius non externa laude, ſed propriæ conſcientiæ deſpectione repleta eſt; Omne namque negligendum ac deſpiciẽdum eſt à quo Deus H
procul eſt. Sibi verò delicti conſcius, ſentit Deum procul à ſe eſſe, quare ſe deſpicit. Itidem à Deo deſpicitur, cui factus ſua culpa ex filio inimicus, à cœleſtibus etiam mentibus ac angelorum choris vituperatur: quamobrem fit *opprobrium abundantibus*, abundant illi ac ſupereffluunt veris bonis, diuino lumine perfuſi, ac diuinitatis compotes. vituperant illi ac improperant peccatori, non tamen deſpiciunt, ſed potius miſerentur, ac pro eius ſalute altiſſimum orant. At ſuperbi, mali inquam, ſpiritus ac nequam homines deſpiciunt, conculcant & conterunt. Sic ergò fit *opprobrium abundantibus ac ſuperbis deſpectio.* Tu verò Deus omnipotens gratiis affluens ac miſericordia illu-

A ſtris proteges hunc miſellum ſeruum tuum ad te clamantem, ad te ſuſpiran-
tem, opem tuam implorantem, illi porriges dexteram, ac de luto fecis ad fla-
grantiam ac lumen tuum eriges; ſperat in te, confidit in te, liberabis eum pro-
cul dubio, quia in te ſperat. Tu namque dixiſti in pſalmo per prophetam,
quoniam in me ſperauit liberabo eum; clamauit ad me, exaudiam eum. Nul-
lam aliam liberationis cauſam affers, niſi quia in te ſperauit, & ad te cla-
mauit. Noli ergo eſſe triſtis anima mea, ne conturbes me, ſpera in
Deo, quoniam adhuc confitebor illi, licet interpellatus ali-
quantiſper fuerim ab eius confeſſione, nihilomi-
nùs confitebor illi adhuc. Ne deſperes, citò
B me eriget miſericordia eius qui
eſt benedictus in ſecu-
la ſeculorum.

A

Abrahæ ſinus. 372.f
abſolutio ſacerdotis eſt forma ſacramẽti pœnitentiæ. 363.b
abſtinẽtia carniũ. 577.d
Accidens quomodo dicatur ens. 172.g
accidentis natura. 134.f
accidentia complexionum. 73.b
acetum. 65.c
acetum cur ignem extinguat. 53.c.54.f
acolytus. 378.g
actus per ſe exiſtens. 7.d
actus non indiget potentia in ſui definitione. 131.d
actus perfectio multiplex 131.a
actus ſubſtantiales & actus accidentales. 131.a
accuſare ſoli Aduocatores poſſunt. 300.e
Adam primi mala, & bona ſecundi, qui eſt Chriſtus. 437.f
adiuncti decemuirum collegio. 292.b
adiuncti ſenatores. 291.d
adoratio ſanctorum. 544.b
aduocati reorum publici. 300.e
aduocatorius magiſtratus. 269.c.298.h
Æquale ſignificat vnum quãtitate. 114.g
æqualitas Arithmetica. 276.h
æquinoctialis circuli habitatio. 39.d
Aër cur non calefacit vt ignis. 43.d
aër vtrum ſit coloris candidi. 86.g
aër Dæmonum habitatio. 485.d
aëris elementum nullibi ſimplex & purũ. 26.e
aëris accidentia. 26.h
aëris vires in mixtionibus. 54.h
aëri leuitas & grauitas accommodatur. 19.d
ærarij curam habẽtes magiſtratus, 308.g
æs alienum Reip. Venetæ. 310.b
æſtus marini cauſa. 32.f
ætatis ſolum diſcrimen inter ciues Venetos ſpectatur. 273.a
æthiopes cur in Africa tantum inueniãtur. 40.f
Affinitatum gradus matrimoniũ impedientes. 393.a
affinitas ex fornicatione. affinitas ſpiritualis. 394.f
αἰὼν quid ſignificet apud Hom. 485.d
Alimentum mixtum corpus eſſe. 73.c
aliquid quã cognationẽ habeat cum ente. 128.g
allia efficiunt plantas propinquas odoratiores. 81.c
alpharabij opinio de entium principio. 155.b
alteratio ex qualitatibus contrariis pẽdet. 41.d
Amans verus quis ſit. 126.f
amor eſt principium cuiuſcunque affectus. 625.b
amor appetitus intellectualis. 163.c
amor ex bono originem trahit. 125.d
ex abundãtia & penuria natus eſt. 126.a
affectus omnis principium eſt amor. 625.b
Anaxagoræ opinio de elementis. 3.c
andreas Contarenus Dux Venetiarum. 263.d
Andreæ Gritti comitia quibus ille dux Venetiarum electus eſt. 287.a
angeli. 156.b
angeli Dei miniſtri ad illuſtrandas hominum mentes. 403.c
angelorum liberum arbitrium. 608.g
angelorum ac dæmonum cultus reiicitur. 499.b.

499.b.500.g
anguli recti ad ſemirectum proportio in Iſoſceli triangulo. 4.g
anima non poteſt eſſe entium principium. 135.c
anima immaterialis poſt intellectum proximum primo enti locum obtinet. 159.c
anima cæleſtium corporum an cauſam efficientem habeat. 159.d. qualis ſit. 161.d
anima ſeparata ſecūdum theologos habet rationem partis. 224.e
anima cur definiatur per eſſe actum corporis & non per eſſe ſeparatum. 225.a
anima ſeparata quomodo ſenſibilia intelligat. 227.c
animæ eſſentia conſiſtit inter diuiſibilia & indiuiſibilia. 135.c
animę motus quodāmodo circularis. 239.b
animæ ſtatus poſt mortem. 194.f
animam eſſe mortalem quibus argumentis oſtendatur. 195.a. eorum argumentorum confutatio. 195.d
animæ totius literæ Græcæ χ figurā Plato attribuit. 239.c
animæ cælorum. 145.g
animæ ſuperiores & inferiores quo pacto ſe inuicem intelligant. 162.f
animæ ſeparatæ diſtinguuntur ſecundum ſe. 226.f
animal ex ſe mouetur. 11.c
anni initium. 255.d. 258.e
Apoſtolorum decreta & canones. 549.b
appetitus intellectualis. 163.c
appetitus & voluntatis differentia. 191.a
appetitus triplex eſt. 192.b
Aqua magis grauis quam aër leuis. 28.b. nullibi pura. 29.a
aqua terræ & aëri immixta. 29.d. 30.e
aqua cur terra maior. 36.f
aqua & terra ſunt materia mixtorū. 55.b
aqua vtrum ſit coloris candidi. 86.g
aqua in Sacramento euchariſtiæ quid ſignificet. 350.f
aquæ leuitas & grauitas accommodatur. 19.d
aquæ elementum intra viſcera terræ ſitum ſecundum Platonem. 29.b
Arbitrium in brutis quale. 598.f
archangelus pro Chriſtus. 504.g
area ignis accidens. 26.b. 27.a
argentum viuum. c.
Ariſtotelis locus in prædicamentis de contrariis. 129.c
Ariſtoteles Deum ſimilem facit antiquæ legi. 266.f
Ariſtotelis ſententia de aqua elemento. 29.c
Ariſtotelis de terra habitabili opinio. 38.g
Ariſtotelis ſententia quæ fuerit de anima. 201.d
arra & pignus quid inter ſe differant. 484.e
ἀῤῥαβὼν.
Aſſatio. 63.a
aſtrologia ars inanis. 9.a
Athalanta inſula ex terræ motu obruta. 38.f
athanaſij libellus de imagine Chriſti. 561.d
athenienſium rogationes quomodo fiebāt. 294.e
athenienſium mos in iudiciis. 301.a
atoma. 3.d
Auaritia radix malorum omniū. 510.b
auditor idoneus primæ philoſophiæ. 99.d
auditores veteres ac noui. 305.c
Auguſtini verba de ſacrificio Eccleſiæ. 357.d
auen Paces ſententia confutatur de coloribus. 83.c. 149.b
auerroes refellitur. 46.f
auerroes vnicum intellectū ponebat. 181.c
auerroes de motu Planetarum. 243.a
auerrois opinio de terra habitabili. 39.b
auerroes reprehendit auicennam. 153.c
auerroes opinatur, nullū ens à materia abſtractū eſſe præter animas cælorū. 154.b

auerrois ſententia de numero complexionum. 70.e
auicenna primum principiũ nominat neceſſe eſſe. 155.b
auicennæ opinio de terra habitabili. 39.b
auicennæ opinio refellitur, ponentis elemẽta eſſe in mixto corpore in actu perfecto. 44.f
auicenna amoris modũ nõ intellexit. 152.f
aurum. 171.e
aureus numerus. 253.d.257.d

B

Baptiſma ſpiritus & ſanguinis. 342.h
ad efficiendum baptiſmatis ſacramentum quæ requirantur. 343.b
baptiſma in nomine Chriſti an valeat. 343.d
baptiſma Ioannis. 346.h
baptiſma. 534.f
baptiſmatis generatio reſpondet naturali generationi. 341.a
baptiſmatis arcanum, forma, materia, vis, miniſter. 341.a. miniſter vnus tantum. 344.e
baptiſmatis ſolemnitas. 344.g
baptiſmatis iteratio. 521.e
baptizare ſeipſum nemo poteſt. 344.e
baptizati ab hæreticis non rebaptizandi. 560.b
Bartholomæus Coroneus Bergomenſis, vir præſtans rei militaris gloria. 318.g
Baſilius quo tẽpore Martyrium meruit. 549.d
Beatitudo hominis ſuprema quæ nam ſit. 410.e
beatitudo hominis tribuitur remiſſioni peccatorum. 437.d
bella non eſſe per ſe expetenda. 264.h
benedictus ac benedictio quid valeant. 482.h
Berengarius auctor hæreſeos de Sacramẽto euchariſtiæ. 352.h
Bigami irregulares ad ſacros ordines ſuſcipiendos. 395.d
Bonum quid ſit, & quod eſt æquale enti. 124.g
bonum ſimpliciter & ens ſimpliciter differunt. 125.a
bonum cõmune melius mandatur vni quã pluribus. 402.f
Brumale ſolſtitium. 255.e.& 257.a
bruta à natura, non autem proprio iudicio ferri. 598.b
Bucentaurus nauis. 282.f

C

Cæcitas cordis cur dicatur malitia. 490.g
cælibatus præſtantia. 574.g
cælum quo pacto ignis ſphæram mouere queat. 23.b
cæli natura. 164.g
cæleſte corpus habet eſſe ab intelligentia. 214.h
cæpe. 81.e
cæremoniæ. 541.e
Calidum per accidẽs interdum efficit coagulationem. 64.e
caliditatis natura. 48.f
calor naturalis & calor extraneus inter ſe pugnant. 59.a
calor humiditati coniunctus facit digeſtionem per modum elixationis. 63.a
coniunctus ſiccitati facit digeſtionẽ per modum aſſationis. ibidem.
calor cæleſtis, & elemẽtatis. 164.b. & 165.a
calor naturalis. 165.b
caloris definitio. 57.b
caloris actiones atq; operationes in mixtis. 61.e
calori in mixtorum generatione vim principem attribui. 58.d
calorum cauſæ in terris. 39.b
calx cur aqua accenditur. 72.f
cancellarius Venetorum. 323.d
capita decemuirum. 296.f
capita tribuum. 304.g
caro pro lege. 437.b

caro. eſſe in carne, pro eſſe ſub lege. 440.e
carnium abſtinentia. 577.d
cauſa non entis. 8.b
cauſa materialis prima aliarum hominibus ſe obtulit. 145.c
cauſa agens materiam præſupponit, non efficit. 147.d
cauſæ efficientes noſtri ordinis quãtum deficiant à primo efficiente. 148.b
cauſas medias perquirere philoſophi eſſe. 249.c
cauſarum genera. 605.a
Character ſacramentorum. 337.a
charitas eſt virtus ad voluntatem pertinens. 410.b.412.e
charitas terminum neſcit. 428.h
charitas non agit perperam. 459.b
charitatem tolli per peccatum. 362.b
chirographum. 500.e
chriſma. 534.h
chriſma quando & à quo cõſecretur. 348.e
Chriſtus cur naturam humanã aſſumpſerit. 517.a
Chriſtus Moyſi præfertur. 518.e
Chriſtus quomodo omnia impleuit. 489.b
Chriſti iuſtitia nobis imputatur. 469.a
Chriſti corpus organum diuinitatis. 332.h
Chriſti paſſio teſtimonium iuſtitiæ & veritatis Dei. 508.g
Chriſti ſacerdotium. 519.d
Chriſti duo ſacrificia figurata in ſacrificiis veteris legis. 523.c
Chriſtum omnibus angelis prælatũ fuiſſe. 515.d
Cibi immũdi ſanctificãtur oratione. 509.d
circitor cur non tantum in latitudinẽ moueat, quantum in longitudinem retroducit. 251.b
circuncifio quid ſignificabat. 330.f
circuncifio. 346.c
ciuitatis gubernatio an vni vel paucis vel multitudini committenda. 265.b
ciuitatis gubernatio quæ optima. 267.a
ciuitatis regendæ ius nobilitati tributum. 269.a
ciuium numero qui habendi ſint. 268.f
ciuilem ſocietatẽ vnitate contineri. 282.g
Claſſis legatus. 320.g. Imperator. ibid.
Claues ordinis ſacerdotalis. 367.b
claues iuriſdictionis. 368.e
clauium poteſtas. 584.f
clericorum electio & promotio quanta diligentia faciẽda ſit ab Epiſcopo. 422.e
clericorum inſtitutio. 422.h
Coagulatio. 63.c
cognitus à Deo pro in cognitionem adductus. 480.f
coitus extra matrimonium eſt fornicatio & peccatum. 387.b
collegium præconſultorum. 293.b
collegium x virum. 296.f
collegia tria xxxx iudicum. 302.h
color vnde efficitur. 82.h. quid ſit. ibid. eſt in ſuperficie. 83.a
coloris natura alia eſt à natura luminis. 84.e
coloris ſpecies. 85.b
colores medij. 88.e
colores raro tales apparent, quales ſunt. 88.h
colorũ differentiæ Deo tantum notæ. 88.g
columella citatur. 255.d.257.a
cometa quando fiat. 24.f
cometæ ſpecies. 24.f
comitia ducis Venetiarum creandi. 284.h
comitia vltra ſolis occaſum non protrahũtur. 275.d
comitiorum habendorum ratio. 271.a
communicatio ſub vtraque ſpecie. 537.c
comparationes in analogis commodius fieri quam in vniuocis. 106.f
competitores magiſtratuum ab electoribus renuntiati. 274.e
complexionum genera. 67.c
complexionem temperatam inueniri non poſſe. 67.g

complexionum accidentia. 73.b
compoſitum eſt illud quod eſt. 218.e
concilium nullius exiſtimationis habitum, quod ſine auctoritate Pontificis coactũ fuiſſet. 553.a
concilia vniuerſalia quando cogi cœpere. 548.g
cõcilia ab Apoſtolis cõuocata fuiſſe. 548.g
concluſio ſyllogiſmi. 234.e
cõcluſiones plures ex vno ſyllogiſmo. 235.c
concoctionis definitio ac materia. 61.d
concupiſcentiam eſſe peccatum non actuale, ſed originale. 440.f
condemnandi verbum quomodo interdum ſcriptura vſurpet. 527.c
confeſſionis Sacramentum. 571.a
confeſſionem eſſe de iure diuino. 364.e
cõfeſſionem neceſſariã eſſe pœnitenti. 538.g
confirmationis Sacramentum. 347.b
coniugij tria bona. 387.b
conſilium magnum ſtatum popularem referens. 269.b
conſilij magni lectio quomodo fiat. 269.d
conſilij magni munus ac poteſtas. 270.h
conſiliarij ſex Duci Venetiarum adiũcti. 281.a
conſiliarij Duci aſſidentes, eorúmque creatio & poteſtas. 288.g
conſonantia διὰ πασῶν. 277.c
contingentia vnde ſit. 267.d
contradictionis oppoſitio. 116.e
contraria genere. 119.a
contraria ſpecie. 119.b
contrariorum oppoſitio. 117.d
contrariorum definitio. 118.a
cõuiuia à duce Venetiarũ fieri ſolita. 282.e
corpus cubum terræ attribui. 6.e
corpus non eſſe principium entium. 133.b
corpus animæ ſubiectum. 170.h
corpus organicum. 183.a
corpus Chriſti quomodo ſit in Sacramento euchariſtiæ. 355.a
corpora ſimiliarium partium. 3.c
corporum rectorum an ſint tres dimenſiones. 239.a. & 245.b
Cratilli opinio de rebus ſenſibilibus. 74.h
creatio non eſt mutatio. 352.g
cretenſium mos de conuiuiis. 281.g
cruditas vnde fiat. 63.a
Cubum corpus. 6.e
culpa quid ſit. 128.e

D

Dæmones cur ſacrificia fieri ſibi velint. 357.b
Dæmones habent poteſtatem in prauos homines. 485.d
decemuiri. 269.c
decemuirum conſilium. 290.g
decemuirum origo. 295.c
decemuirum collegij tres ex ipſis ſingulis menſibus dicuntur. 296.f
decemuirum collegio adiuncti. 297.b
defuncti in Chriſto vtrũ ſtatim admittantur ad vitam beatam. 540.e
defunctorum cura & preces quæ pro illis fiunt ab Eccleſia. 359.d
defunctis quid proſit miſſa. 537.a
Democriti opinio de elementis. 3 c
Democriti opinio de ſapore & figuris. 73.c
demõſtratio aduerſus eccentricũ ſolis. 251.c
depoſitio quid ſit. 370.h
Deus eſt finis intellectus. 220.e
Deus cognoſcit ac cognoſcitur ſine medio. 459 c
Deus ſeculi Diabolus. 467.d
Deus gloriæ pro Deus glorioſus. 484.f
Deus omnium cauſarum auctor. 605.b
Dei cognitio eſt ſcientiæ diuinæ ignorationis. 411.a
Dei ecſtaſis. 413.c
Dei actio nullo tempore cõtinetur. 606.g
Deũ eſſe cauſam effectricem omnium rerum cur nonnulli negauerunt. 148.b
Deum non eſſe auctorem malorum. 568.h
Diabolo locũ dare quid ſignificet. 490.h
diaconus. 378.h

diapha-

diaphanum. 83.a
dictiones non ſunt elementa orationis. 3.a
dies humanus. 452.e
differentiæ ſemper contrariæ. 118.b
differentia quæ dicantur. 115.b
dimenſiones animalium & corporum rectorum. 239.a. & 245.b
Dionyſius in lib. de myſtica theologia quid dicat de primo principio. 142.h
Dionyſius Areopagita. 410.b
diuerſa quæ dicantur. 115.b
diuortia matrimonij. 398.g
Dux Venetiis regiam dignitatem præ ſe fert. 269.b
ducis Reipub. Venetæ vſus, munus, poteſtas, ornatus. 279.e
ducis creandi Venetiis origo. 283.a
ducis Venetiarum eligendi ratio. 284.g

E

Eccentricorum ratio. 241.d. & 251.e
Eccleſia eſt Chriſti plenitudo. 485.b
Eccleſiæ vnum caput eſſe debere. 542.g
ecſtaſis. 229.a
ecſtaſis quam facit charitas. 413.c
effectus refert imaginem ſuæ cauſæ. 21.a
Effectus gerit ſimilitudinem ſui principij. 123.b
effectus nullus de potentia ad actū deducitur, niſi ab aliquo exiſtēte in actu. 131.d
effect⁹ indiget cōtinuo effluxu agētis. 148.f
effectuum omnium cauſas ex rebus cœleſtibus ſciri non poſſe. 8.b
Electi à reprobis quo cauſæ diſcrimine diſtinguntur. 617.a
elector vnus tātum ex vna familia. 272.g
electores ad creandos magiſtratus quot & qua ratione inſtituantur. 272.g
electores competitorum fideiuſſores. 274.g
electores ad creandum Ducem quomodo eligantur. 285.a
elementum pertinet ad genus cauſæ materialis. 2.g
elementum aliquid actu eſt. 2.g
elementi definitio. 2.f
elementa compoſitionis ac mixtionis. 3.a
elementa ſimplicia corpora eſſe. 3.b
elementa ex prioribus quibuſdam corporibus compoſita eſſe, cur à quibuſdam exiſtimatum eſt. 3.b
elementa compoſita eſſe ex materia & forma ſubſtantiali. 7.c
elementa eſſe corruptibilia. 7.d. 8.e
elementa vtrum per ſe an ab alio moueantur. 10.g
elementa non ex ſe mouentur, ſed à generante. 11.d
elementa in motu naturali vtrū indigeāt medio per ſe & quomodo moueātur. 12.h
elementa quot ſint. 17.d
elementa omnia apud nos impura. 25.a
elementa mixtionis. 41.b
elementa ſubſtantiis infimum locum obtinent. 172.e
elemēta extrema mediis vinciūtur. 290.b
elementa mundi appellantur legis Moſaicæ traditiones. 480.f. 499.c
elementorum formæ omnium formarum imperfectiſſimæ. 45.a
elementorum conſideratio prout ſunt elementa mixtionis. 52.f
elixatio. 63.a
Empedoclis opinio de ſaporibus. 73.d
Ens de entibus agere quomodo ad plures ſciētias pertineat & ad vnā tātū. 97.d
ens de entibus analogice prædicari. 105.c
ens ad entia analogice ſe habere. 106.g
ens omne appellari poſſe nō ens, primo excepto. 106.h
ens primum cæterorum menſura. 110.f
ens ſimpliciter & bonum ſimpliciter differunt. 125.a
ens nullum immune à malo præter primum. 128.f
ens primum eſt ipſum eſſe per ſe exiſtens. 155.a
entis definitionem requiri nō debere. 102.f

entis conceptus ſimplicior conceptu vnius. 108.b
entis collatio cum non ente. 143.a
entia plura eſſe. 102.b
entia quomodo ſe habeant ad ipſum eſſe. 149.a
entia omnia pendere quodammodo à primo. 146.f depēdere à primo tum cauſa finali,tum efficiente. 147.b
entia ſe habent ad primum ens, vt ad formam omnium primam. 152.h
entia nõnulla immaterialia eſſe atque abſtracta. 153.b
entia generationi ac corruptioni obnoxia. 167.b
entia quæ non ſunt per ſe. 172.f
entia rationis. 175.d
entium plura genera. 119.c
entium principia. 133.a
Epiſcopus in quo ſuperior ſit ſacerdote. 415.d
Epiſcop⁹ & presbyter idē nominatus. 513.c
epiſcopi actiones quas ſimplex ſacerdos obire non poteſt,& ornamenta, quæ habet ſupra ſacerdotem. 382.e
Epiſcopi dignitas maior quam Principis. 402.g eius virtus & perfectio quanta eſſe debeat. 405.b
Epiſcopi familia qualis eſſe debeat. 421.a
Epiſcopi officia erga clerum. 422.e
erga vniuerſum populum. 423.d
Epiſcopi officia erga mulieres. 426.f
erga viduas & pupillos. 428.e
Epiſcopi officia erga pauperes. 428.h
in reditibus exigendis. 430.f
Epiſcopum clam ne an aperte deceat munificum eſſe. 430.e
quibus rebus animum relaxare poßit Epiſcopus. 430.h
Epiſcopus an ſit ordo. 380.b
Eſſentia rei an diſtinguatur ab ipſius eſſe. 150.g
Euchariſtia. 535.a
euchariſtia ſub vtraque ſpecie. 579.b
Eudoxus Aſtrologus. 257.a
Excommunicatio maior & minor. 369.e
excõmunicatio cõtra quos exercēda. 452.g
exemplum ad demonſtrandum quomodo entia ſe habeant ad ipſum eſſe. 149.a
exhalatio. 27.d
exorciſta. 378.f
expiationes. 603.b
extrema vnius diſtantiæ duo tãtum ſunt. 118.b
extremitas minor non poteſt cõtinere mediũ,quod prædicetur de maiori. 236.g
exuſtio. 59.b

F

Facere & perficere quid differant apud D.Paulum. 481.a
facere quot modis dicitur. 589.b
Fœlicitas. cur variæ de fœlicitate opiniones. 600.e vnde contingat. 603.a
falſum quid ſit, & quot modis dicatur. 124.e
Fermentum. 35.d
Fides per ſe & per accidens. 186.f
fides eſt virtus ad intellectum pertinens. 410.h.411.a
fides eſt in intellectu & tamen pendet à volũtate. 435.c viuere ex fide. 436.e
fides fundamentum omnium virtutum. 510.f
fides & ſpes inter ſe affines. 526.g
fides dupliciter intelligitur. 565.c
fides quot modis dicitur. 589.c
fieri quot modis dicitur. 589.b
figuræ rectilineæ primæ & perfectißimæ. 5.d
figura octahedra aëri aſcribitur. 6.e
figura ſenſibile commune. 73.c
filius dilectionis pro filius dilectus. 497.d
filij hominum qui dicantur. 450.g
filij diffidentiæ. 486.e
filij hominum. 487.b
finis habet rationem boni. 147.b

finis duplex quibuſdam naturis à Deo cōceſſus. 605.d
fons in medio paradiſi. 30.e
forma & materia ſeſe inuicem contrahũt. 140.g
forma ſuſtētatur & pēdet à materia. 147.d
forma materialis extenſa ad extenſionem ſubiecti. 211.d
forma materialis nulla eſt indiuiſibilis vt vox eſt inuiſibilis. 214.e
forma non eſt illud quod eſt. 218.e
formam materialem non eſſe principium entium. 134.e
formā abſtractā nō eſſe principium entiū. 135.b
formæ materiales ſunt mortales. 185.b
fornicatio immunditiam cōtrahit corpori. 453.e
fortitudo animæ iraſcibilis eſt. 406.g
forum hominis ad Deum, & forum hominis ad Eccleſiam. 368.e
Frigiditatis natura. 49.a
frigidus quomodo operetur in mixtorum generatione. 58.d
frigoris definitio. 57.b

G

Galenus quartæ figuræ ſyllogiſmorum inuentor. 235.b
galeni ſentētia de numero cōplexionū. 70.e
gallina prior ouo. 226.g
Generatio quare non ſit motus. 214.f
generationis definitio ab antiquioribus philoſophis tradita. 199.a
genus naturā indeterminatam ſignificare. 118.g
genere eadem. 114.h
Glacies actu ſicca, virtute humida. 70.g
Græcorum formula in baptizando. 343.b
grandines. 28.e
gratia ſacramentalis. 338.f
grauitas ſenſu per ſe percipitur. 12.e
grauitas eſt accidens. 12.f
Gubernatores redituū publicorum. 309.d
guſtus potentia eadem in omnibus animalibus. 74.g

H

Hæreſis Arriana. 550.f
hæreſes de Sacramento. 352.h
hæreſis Euſtathianorum. 552.e
hæreſis Photini. 553.b
hæreſis Macedoniana. 554.f
hæreſis Neſtoriana. 555.a
hæreſis Dioſcori & Eutychis. 556.e
hæreſis Pelagij. 557.d
hæreſis theopaſſiana. 558.g
hæreſis Monothelitarum. 560.e
hæreſis Pelagiana. 568.h
Heraclea Venetorum oppidum. 283.d
Hierarchicæ actiones. 382.f
hierarchiæ tres. 382.f
hipparchus Aſtrologus. 257.b
Hiſpaniæ Reges quando primum Catholici nominati. 559.a
Homerus quid intellexerit per oceanū terras circunfluentem. 28.f.30.e
homeri ſententia, multitudo principiū mala. 139.a
homo habet ſenſum odoris valde imperfectum. 79.e
homo animal ciuile. 264.g
homo animalis quis dicatur. 450.g
homo ſua natura pronus ad malum. 601.a
hominis cōplexio proxima tēperatæ. 67.g
hominis forma immortalis. 170.e
hominis voluntas libera. 599.e
homines quas rerum cauſas primum contemplati ſint. 145.e
hominū inſtitutio naturam imitari debet. 290.e
Homouſiani. 554.e
Honor præmium bene geſti magiſtratus. 281.a
Humiditas grauitati magis affinis eſt, quã leuitati. 20.g
humiditas magis affinis eſt frigiditati quã calori. 26.g

humiditas quot modis fiat. 63.d
humiditatis natura. 50.e
humidū propior materia concoctionis quā ſiccum. 61.d
humidum cur maturationem recipit. 62.d
humidi definitio. 57.b
Hypotenuſæ quadratum. 5.c

I

Ianuarij calendæ cur protractæ fuerint octo diebus poſt Brumam. 253.d
Ideæ. 101.a
ideæ. 174.h
idem ſignificat vnum ſubſtantia. 114.h
idem genere, ſpecie, proportione. 114.h
Ignis ſimpliciter leuis. 19.a
ignis naturali motu ad cælum tendit. 21.b *æmulatur præſtātiam corporis cæleſtis.* 22.e
ignis quot modis generetur. 53.a
ignis vires variæ earúmque cauſæ. 53.c
ignis purgatorius. 371.e. 451.b
ignis cōparatio cum cæteris elemētis. 22.e
ignis elemētum qua purum quáque impurum. 25.b
ignis ſphæram eximiæ magnitudinis eſſe. 22.f
ignis ſphæra circumacta quas res efficiat. 24.a
igni quomodo conueniat motus circularis. 23.a
Imperator claßis Venetæ. 320.g
impietas ex quibus diſciplinis atque artibus oriatur. 424.g
implere verbum Dei quid ſit. 498.f
implere omnem volūtatem bonitatis ſuæ. 505.c
impotens & impotentia. 129.d
improperia improperantium tibi ceciderunt ſuper me. 447.a
In prophetis loqui. 515.c
indigeſtio vnde fiat. 63.a
indignatio. 413.d
indulgentiæ. 372.g
infinitas perfectionis & imperfectionis. 140.g
Innocentium 3. non inſtituiſſe cōfeßionem 366.e
inquinatio quid & vnde. 63.b
inſipidum non eſt ſapor. 76.e
intellectio vniuerſaliū quomodo fiat. 175.b
intellectio, qua intellectus ſe intelligit eſt ſimilis circulo. 219.b
intellectus mediū locum obtinet inter ſenſibilia & intelligibilia. 100.h
intellectus prior voluntate. 121.c
intellectus & voluntas omnia entia pertingunt. 121.c
intellectus quod vno conceptu aſſequi nequit, multis conceptibus pertingere conatur. 124.h
intellectus eſſe cōtractum ad intelligibilitatem. 156.g. *intellectus eſt cauſa exēplaris.* ibid. & 161.b
intellectus humanus quomodo ſeipſum intelligat. 163.b
intellectus humanus. 170.g
intellectus ſeipſum intelligit, intelligendo alia. 202.f
intellectus agens immortalis. 203.c
intellectus poßibilis remanet poſt mortem. 204.e
intellectus noſtri obiectum eſt quod quid eſt rei materialis. 216.g
intellectus omnia intelligit. 599.c
intellectus finis eſt Deus. 220.e
res duobus modis ad intellectū referuntur. 122.b
intellectum nō eſſe principiū entium. 135.d
intellectum non eſſe vnicum. 181.c
intellectum humanum eſſe immortalem. 186.h
intellectus eſſe ſupra animas cælorū. 157.a. *de intellectuum numero.* ibidem. *intellectus appellatur vnum multa.* 158.g
intellectualis appetitus. 163.c
intelligentia an ſit forma corporis cæleſtis. 214.f

214.f
intelligentiæ ſe intelligũt per modum vnitatis. 219.b
intelligibilium forma coniuncta eſt cum intellectu. 162.e
interdictum quid ſit. 370.g
interpretationis donum. 459.d
inuidentia charitati contraria. 413.d
inuocatio ſanctorum. 360.f
Ioſue figura Chriſtum referens. 518.g
Iris aëris accidens. 26.b.27.b
iris. 82.e
irregularitas quid ſit. 370.h
Iudas Machabæus exiſtimauit pium eſſe orare pro mortuis. 371.d
iudæi confitentur Deo peccata ſua. 365.b
iudæi præſtant gentibus ob Dei beneficia, non autem per ſe. 436.g
iudæi coacti fidẽ chriſtianã recipere. 559.b
iudices rerum capitalium. 298.g
iudices per ſuffragia ſentẽtias ferũt. 302.f
iudices cauſarum vrbanarum. 306.f
iudices cauſarum vrbanarum. 307.d
iudices proprietatum. 308.f. *procuratorum.ibid. Mercatorum.* 308.g *aduenarum.ibidem.petitionum.ibid.*
iudicum ſtipendium. 303.c
iudiciorum forenſium ratio. 305.b
Iulianus Soſigenes aſtrologus. 257.a
Iulij Cæſaris ratio in anno conſtituendo. 253.d
iuriſdictionis poteſtas. 368.f
iuſtificatio quid ſit. 564.g
iuſtificatio operum. 595.d
iuſtificari quid ſit. 588.f
iuſtitia carnis. 330.f
iuſtitia quot modis dicitur. 588.f
iuſtitia chriſtiana. 589.a
iuſtitiæ imputatio fidei tantum tribuitur à ſcriptura. 437.d
iuſtitiam eſſe perfectionẽ appetitus rationalis. 408.f
iuſtus quamobrem viuat ex fide. 439.e

K

Κλῆρος. 483.d

L

Lac cur frigidius ſanguine. 62.g
lactea via. 24.h
lacedæmoniorũ Rẽp. quid euerterit. 267.a
lacedæmoniorum mos de conuiuiis Venetias tranſlatum. 281.e
lapides. 171.d
laudes diuinas per partes dici debere. 416.h
lector. 378.f
lectionis diuinæ inter epulas adhibitæ fructus. 419.c
lex Deo ſimilis. 266.f
lex poſita propter tranſgreßionem. 478.f
lex Moyſi data miniſterio angelorũ. 516.f
lex non eſt poſita iuſto. 507.d
lex ſcripta cur à Deo homini tradita fuit. 609.b
legum commoda. 265.d
legum cuſtodia ad magiſtratum Aduocatorium pertinet. 299.a
leporum veſtigia odorem continent. 82.e
leuitas eſt accidens. 12.f
leuitas ſenſu per ſe percipitur. 12 f
Libertas chriſtiana. 454.e
liberum arbitrium. 569.b
libiæ calores. 40.g
limbus puerorum. 372.f
liquefactio. 63.e
literæ ſunt elementa orationis. 2.h
literæ voces componunt compoſitione non mixtione. 9.d
literarum ſtudia quænam ſacerdotibus conueniant. 422.h
Locus naturalis ad locatum quomodo ſe habeat. 23.c
locus in Ethic. Ariſt. 207.b
locus in D. Pauli epiſtola ad Epheſios de Sacramento. 331.a
locus D. Pauli ad ignẽ purgatorium pertinens. 451.b
longanimitas. 470.g

Lumen in diaphano non manet, ceſſante effluxu corporis lucem præbentis. 148.f
lumen eſt actus diaphani. 165.b
luna æſtus marinos efficiens. 32.b
lunæ epiciclus. 222.e
Lutheri hæreſis in Sacramento. 352.b
Lutheranorum error de ſacerdotio. 376.f
Lutheranorũ error de matrimonio. 386.e
luxuriari in Chriſto. 510.f

M

Magiſtratus Aduocatorius. 269.c 298.b
magiſtratus idem non defertur duobus ex vna familia. 376.c
magiſtratus vnus eodem tempore pluribus vnius familiæ non patet. 291.b
magiſtratus Aerario præfecti. 309.a
magiſtratus præfectus mutuis. 310.g
magiſtratus præfecti ciuitatibus Veneti Imperij. 316.f
magiſtratus maritimi. 320.f
magiſtratuum comitia. 271.a
magnanimitas animæ iraſcibilis perfectio. 407.a
magnanimum eſſe quare arduũ ſit. 407.c
magnificentia. 407.e
Mahometani cõfitentur Deo peccata ſua. 365.b
malitia cur appellatur cęcitas cordis. 490.g
malum eſſe naturam quãdam bono oppoſitam Pythagorici exiſtimauere. 127.a
malum quomodo in rebus ſit. 127.b
malum omnino boni expers non inueniri. 128.f
manſuetudo. 407.d
Marcus Diuus Euangeliſta Venetorum tutor. 315.a
maria. 30.f
maris deſponſatio. 282.g
marinus Phaletrus Dux Venetorũ. 297.c
materia & forma ſeſe inuicem contrahũt. 140.g
materia prima quæ ſit. 173.b
materiam in rerum generatione plurimũ poſſe. 40.b
mathematicæ diſciplinæ imaginatione magis quam vi intelligendi nituntur. 99.a
mathematicę artes ſunt exẽplaidearũ. 99.e
mathematica ſæpe aliter ſe habere ac naturalia. 239.b. & 245.d
matrimonium eſſe Sacramentum. 331.a
matrimonij fines. 383.d definitio. 386.g
matrimonij Sacramento an gratia cõferatur. 387.c eius inſtitutio. 389.a
impedimenta. ibidem.
matrimonij Sacramentum. 541.a
maturatio quid ſit. 62.e à qua re fiat. ibid.
Media pertinet ad genus ſuperius 201.b
media denſa diuerſimode repreſentant in diuerſis diſtantiis. 250.g
mediterranei maris motus. 31.b
melamocum oppidum Venetorum. 283.d
mel. 65.b
Melchiſedech ſacerdotium. 522.e
meliſſus omnia vnum eſſe dicebat. 41.d
menſium initia à noua luna. 258.e
menſura omnis vnigenea menſurato. 114.e
mens inter homines moderatoris locum tenere debet. 265.c
mentes ſuperiores quomodo ſint cauſæ rerum inferiorum. 163.d
metalla cur ab igne liqueſcunt, non autem ab aqua. 54.f
metalla omnia ex argento viuo & ſulphure. 60.g
metella actu ſicca, virtute humida. 70.g
metalla. 171.b
metho Aſtrologus. 257.a
Miniſtri Dei quomodo illius adiutores ſint. 451.b
miraculum ſanguinis ex imagine Chriſti fluentis. 562.e
miſſa. in miſſa non fieri tantum mẽtionem cœnæ, ſed oblationẽ & ſacrificiũ. 529.a
miſſæ ſacrificium. 359.a quid valeãt preces quæ in eo fiunt. 359.c
miſſæ ſacrificium. 536.f. 576.f

mixta quomodo fiant. 42.c
mixta à calore generãtur ac diſſoluuntur. 58.b
mixta quomodo generentur à calore. 59.c
mixta valde frigida quomodo à calore effici poſſint. 70.h
mixta corpora ex aqua & terra præcipue conſtant. 74.e
mixtorum compoſitio ac genera. 55.c
mixtorũ generatio caloris vi efficitur primo & per ſe. 57.a
mixtorum qualitates ac differentiæ in patiendo. 67.c
mixtio popularis ſtatus & optimatium in iudicibus. 303.d
Mobile omne ſemper generatur. 133.d
monaſteriis monialium quãta cura proſpiciendum ſit ab Epiſcopo. 426.h
montes cur à natura effecti. 37.a
mors propter peccatum extitit. 601.c
mortui in cauſa hæreſeos excommunicari poſſunt. 369.d
mortuorum reſurrectio. 460.h
mota ex ſe ſimplicia eſſe non poſſunt. 183.e
motor alius eſt à re mobili. 159.b
motus ſimplex conuenit corpori ſimplici. 10.e
motus genera. 10.f
motus recti principium. 10.g
motus omni in tempore. 13.a
motus velocitas ſequitur motoris excellentiam. 13.a
motus omnis continuus eſt. 14.f
motus naturalis grauium ac leuium corporum citius ſemper fieri quouſque eo peruenerint quo tendunt. 16.e
motus circularis ſimplex corpori cœleſti tantum cõuenit. 23.a
motus marini. 30.g
motus vnus eſt vnius corporis. 31.d
motus ſimplex vel eſt à medio mundi vel ad medium vel circa medium. 219.a
motus corporũ rectorũ,& animaliũ. 239.a
motus obliquus Planetarũ defenditur eſſe naturalis. 239.c
motus circulares non differunt ſpecie, ſed numero. 240.e
motus vectionis. 240.f. & 248.e
motus contranitentis orbis. 241.a
motum. vide mouens.
motum ex ſe. 159.c
motum omne indiget quieſcente. 240.f. 247.d
mouens proximũ & motũ ſunt ſimul. 11.a
mouens proximum & motum ſimul ſunt. 165.b
moueri per accidens. 15.d
moueri ad tres poſitionis differentias tantum animalium eſt. 239.a & 245.a
Moyſes. 413.c
moſis ſententia de aquæ elemento. 29.c
Mulier debet velare caput in ſignum ſubiectionis. 458.e
mulierum ornatui modum eſſe adhibendum ab Epiſcopo. 427.b
multiplicitatem non eſſe in primo entium principio. 141.d
multitudo. 110.h. *eius modi plures.* 111.b
multitudo & vnitas ſeſe inuicem cõpeſcũt. 140.h
multitudo gubernationi inepta, niſi vnitate quadam contineatur. 267.a
mundus maxime vnus eſt. 21.a
mundus intelligibilis. 158.f. 161.a
mundi partes viciſſim oriuntur & occidunt. 37.b
mundum ex quatuor conſtare elementis. 18.f
muſicæ genus ab epiſcopo inter epulas admittendum. 419.d
Myſteria appellari Sacramenta. 330.h

N

Natiuitas corporea & ſpiritualis. 340.h
natura eſt principium motus eius, in quo eſt. 12.e
naturam omnem, quatenus eſſe habet, bo-

nam eſſe. 127.b
naturale dicitur ſecundum genus & ſecundum ſpeciem. 384.f
naturalia & mathematica non ſemper eodem modo ſe habere. 239.b.& 245.d
nauualis Veneti deſcriptio. 313.a
Neceſſe eſſe, ita nominatur primum principium ab Auicenna. 155.b
ne quando pro ſi quando. 512.g
Nigrum non eſſe priuationem luminis. 85.c
niti eſſe æquiuocum in corporibus rectis & circularibus. 248.b
nitrum vnde liqueſcat. 65.a
niues. 28.f
Nobilitati ius tributum adminiſtrandæ ciuitatis. 269.a
non entis collatio cum ipſo ente. 143.a
non entis conſideratio. 106.b
Numerus. 110.b.113.c
numerus ad quantitatem pertinet. 114.e
numerus numerans, & numerus numeratus. 114.f
numero eadem. 115.a
numeros eſſe rerum ſubſtantiam Pythagorici ponebant. 112.e
nuptiarũ celebrandarum tempora. 397.d
nuptias ſecundas ac deinceps alias non eſſe prohibitas. 395.d

O

Oceanus. 28.f.30.f.35.g
oceani motus. 30.g
occulta dedecoris. 467.d
Odium perfectum quodnam Dauid appellauerit. 413.d
odor quomodo ſentiatur. 82.e
odoris definitio. 79.b. *genera & modi.* 79.c
OEcumenici titulus Pont. Max. conceſſus. 557.a
Oleum cur ignem extinguat. 53.c
oleum. 65.b
oleum conſeruat odores. 81.d
Opera bona veritas, mala mendacia dicũtur. 490.e
opera bona hominis duplicia. 566.e
oppoſita relatiue. 119.c
oppoſitio contradictionis. 116.e
oppoſitio quæ eſt inter habitum & priuationem. 117.a
oppoſitio contrariorum. 117.d
optimatum ſpecies in Rep. Veneta. 269.c
optimatum imparitas. 276.b
Oratio tacita mentis in Deũ erectæ quantam vim habeat. 417.b
orationes ac preces idiotarum. 544.b
oratores à ſenatu eliguntur. 292.f
oratores principum à quibus excipiantur, & audiantur. 295.b
orbis vnus an moueri poſſit à duobus intellectibus. 240.e
orbem vnum non habere niſi vnum motũ. 246.g
orbes contranitentes in ſole. 250.e. *in ſaturno.* 250.b
ordinis poteſtas. 368.f
ordinis ſacramentum. 376.f.540.g
ordines Eccleſiaſtici quot. 378.f
organum medium eſt inter virtutem operantem & obiectum, in quod operatur. 188.f
organum eſſe medium inter virtutem ſentientem & ſenſationem. 218.g
Oſtiarius. 378.f
Ouidius citatur. 255.d.257.a

P

Palmarum radicibus cur ſal aſpergatur. 77.b
Papa Epiſcoporum ſupremus. 416.e
Paphnutius Epiſcopus Ægyptius. 550.e
pardalis odor cætera animalia ad ſe attrahit. 80.e
parmenidis opinio de ente. 102.g
parmenidis ratio ſumpta ad probandum ens eſſe vnum. 139.b
pars ratione ſui habet eſſe deficiens. 223.c

partes ſimilares. 3.c
partes habent eſſe in potentia. 133.d
paſchatis celebrandi conſtitutio. 551.a
paternitas quid ſignificet. 488.e
patientia & longanimitas. 470.g
patriarcharum inter ſe ordo. 560.b
patritij qua ætate quoque modo in magnum conſilium admittuntur. 269.c
Paulus Apoſtolus gentium non circuncisionis. 515.c
Pauli Apoſtoli locus de Sacramento. 331.a
Pauli locus de matrimonio explicatus. 386.f
Pauli Apoſtoli optatum. 413.c
pauperum habẽdum eſſe delectum. 429.c
Peccatum quid proprie dicatur. 128.e
peccatum originale. 602.g
peccatum originale perpetuæ damnationi hominem non addicit. 615.b
peccatum originis. 567.c
peccatum pro hoſtia. 568.f
peccati mortalis abolitio per pœnitentiam. 361.d
peccato veniali abolẽdo non ſacramẽta, ſed ſacramentalia quædam inſtituta ſunt. 373.a
peccata venialia quomodo per ſacramenta aboleantur. 362.e
peccata venialia an ad confeſſionem pertineant. 363.c
peccata quare mẽdacia appellãtur. 490.e
peculatus damnatorum ignominia. 309.a
pecuniæ ſumma duci Venetiarum cõſtituta in ſingulos annos. 281.c
pecuniæ publicæ genera. 309.a
pecuniæ ex cenſu conferendæ ratio. 310.f
Pelagij error. 613.c
Pelagiani. 568.b
perfecti eſt ſuam perfectionem capacibus impertiri. 125.c
perfectio eſſentiæ & perfectio operationis. 396.e
perficere & facere. 481.a
peripſema. 452.f
per prophetas loqui. 515.c
perſpectiuorum propoſitio de rebus longe ſitis. 27.c
Petrus Barocius Epiſcopus Patauinus. 418.f. 421.c. 429.b
Petro data poteſtas à Chriſto. 368.f
Philo quid dicat de fonte qui eſt in medio paradiſi. 30.e
philoſophia prima. 98.e
philoſophia prima præſtãtiſſima ac certiſſima. 98.h
philoſophia naturalis ſcientiæ nomen non meretur. 99.b
phyſice quatenus Deum ſpeculetur. 98.e
Pictorum artificium à perſpectiuis ſumptum. 27.c
pilulæ ſuffragiorum. 275.a
pipinus. 284.e
Plantæ quare ſint coloris viridis. 88.f
Planetæ. 166.f
Planetarum motum obliquum eſſe naturalem. 239.c
planetarum motus dubitatio. 241.c
planetarum ſitum non eſſe naturalem. 246.e
plantæ. 170.h
Plato quam cauſam rerum productionis attulerit. 126.g
Plato de primo principio ſe nihil dicere poſſe aſſeuerat. 142.h
Platonis opinio de aquæ elemento. 29.b
Platonis definitio ſaporis. 74.f
Platonis ſententia de ſcientiis. 99.b.d
Platonis ratio fallax ad confirmandã immortalitatem animæ. 117.c
Platonis ſententia de non negligendo bellicæ rei ſtudio. 317.b
Platonici putant res eſſe eo modo, quo ab intellectu concipiuntur. 174.h
Platonicorum opinio de non ente confutatur. 109.b
πλεονεξία. 490.g

pluuia. 28.e
Poëtarum delectus in pueris. 425.d
pœnæ & ſatiſfactionis differentia. 363.a
pœnitentia ſolemnis. 373.c
pœnitentiæ Sacramentum eſſe de iure diuino. 364.e
pœnitentiæ Sacramentum. 538.e
pœnitentis actus eſt materia Sacramenti pœnitentiæ. 363.b
Poli motus proprij ſolis an ſint poli eclipticæ. 241.b
Pontifex Max. Eccleſiæ caput. 547.c
Pontifici datam fuiſſe diuinitus poteſtatẽ. 586.b
populus paritatem quærit. 276.b
popularis ſtatus ſpecies Venetiis. 269.b
potentia definiri nõ poteſt, niſi per actum. 131.d
potentia vna aliã adiuuans in eadem forma eſt, in qua illa. 206.e
potentia non eſt ſupra eſſentiam. 223.b.
quæ potentia ſeparetur & quæ non ſeparetur ab eſſentia. 223.b
potentiam eſſe duplicem. 128.b
poteſtas quadruplex à Chriſto conceſſa diſcipulis. 582.g
poteſtas clauium. 584.f. paſcendi. ibid. diſcutiendi dogmata chriſtiana. 585.c
præconſultores. 269.c
præconſultores à Senatu eliguntur. 292.f eorum munus. 293.a
præconſultorum tres ordines. 293.a
prædeſtinatio quid ſit. 614.g
Diui Auguſtini de prædeſtinatione ſentẽtia. 614.g
prædicantur ſuperiora de inferioribus, non autem contra. 234.e
prædicationes ſecundum ſe & ſecundũ accidens. 233.d
præfectus hebdomadæ primi ordinis ſapiẽtum. 294.f
præfectus Nauali. 314.e
præfecti xxxx virum. 288.b
præfecti noctis. 304.e
præfecti monetæ. 312.e. annonæ triticeæ. ibid. vrbis ſalubritati. 312.g
præfecti triremium. 320.f
præiudicium quid ſit. 510.g
prandia Ducis Venetiarum. 282.e
preces in miſſa quid valeant, & quando inſtitutæ. 359.c
presbyter an poſſit conferre Sacramentum chriſmatis. 348.f
presbyter idem & epiſcopus nominatus. 513.c
prima philoſophia. 98.e
primæ philoſophiæ auditor idoneus. 99.d
prima philoſophia eſt ſcientia de Deo. 228.g
primum principium non agit ex neceſſitate naturæ. 151.d
primi principij proprietates in agendo. 152.e
primogenitus omnis creaturæ, id eſt, genitus ante omnem creaturam. 427.d
principis in Rep. Veneta munus, vſus, poteſtas. 279.c
principium primum entium eſſe per ſe exiſtens. 136.g. eſſe ipſum vnum, atque ipſum bonum, ipſumq́; verum. 137.a
principium entium ſuper omnia eſſe quæ mens concipere poſſit. 142.e
principium primum entium eſſe cauſam finalem & efficientem omnium. 147.b
principium primum abſurde conſtituitur in ſerie animarum cœleſtium. 155.a
principij entium proprietates. 139.c
principio entium quæ attribuuntur, non ſecundum proprietatem illi conueniunt, ſed ſecundum eminentiam. 142.b
principia non eſſe infinita. 132.f
principia entium. 133.b
priuatio definitione & natura à materia diſtinguitur. 2.g
priuationes in duplici differẽtia ſunt. 117.b
priuatiue oppoſita. 117.a

procu-

procuratores Diui Marci. 314.f
Prophetiæ donum. 459.d. 560.e
proportione eadem. 114.b
proteſtationes fidei. 331.d.332.g.
prouocatio à prætoribus ciuitatum ad nouos auditores. 317.a
prouocatur ab omnibus magiſtratibus. 302.e.305.b
prudentia. 408.d
pruinæ. 28.f
prunæ cur ſub cinere conſeruentur. 53.e. 54.f
Pſalmi locus declaratus. 593.e
Pueri in vtero matris mortui an Chriſti participes futuri ſint. 345.d
pueris ſacros ſcriptores legendos eſſe. 426.e
pueros in limbo carere pœna ſenſus. 220.e
purgatorius ignis. 371.c. 451.b
putrefactio quid. 59.a
Pyramis æquilatera igni aſcribitur. 6.e
Pythagorici putauerunt elementa compoſita eſſe ex ſuperficiebus. 3.b 4.a
pythagoricorum opinio de principiis malorum. 127.a

Q

Quadraginta iudices rerum capitalium. 302.g
quadratum hypotenuſæ. 5.c
quadrata ſex corpus cubum efficiunt. 6.e
quæſtio de beatæ Virginis & Ioſeph matrimonio. 396.e
quæſtio de diuortiis. 396.g
quæſtiones de Sacramento euchariſtiæ. 351.b
quæſtiones de Sacramento pœnitentiæ. 363.d
quæſtiones de matrimonio. 389.c
quæſtores vrbani. 310.e
qualitas. 172.b
qualitatis inductione non induci formam elementi. 46.f
qualitates primæ. 41.d
qualitates primæ an remaneant in mixto. 47.b
qualitates non eſſe formas ſubſtantiales elementorum. 42.b. *eſſe intenſiſſimas in elementis ſimplicibus.* 43.b
qualitates elementorum vtrum in corpore mixto corrumpantur. 44.e
qualitatum coniunctiones. 42.e
quantitas. 172.g
quantitatem per ſe eſſe nonnulli philoſophi poſuerunt. 353.d
quid nominis intelligitur de re, de qua non conſtat quid rei. 151.a
quid rei de nulla re poteſt intelligi, niſi de qua cõſtiterit quod exiſtat. 151.a *quid rei & quid nominis quandoq; idẽ. ibid.*
quod quid eſt. 175.b
quod quid eſt rei materialis obiectum intellectus. 216.g

R

Ratio eſt intellectus obumbratus. 225.b
Refloreſcere. 496.f
regeneratio. 340.b
regius principatus in tyrannidem facile delabitur. 267.a
regij ſtatus ſpecies in Veneta Rep. 269.b
relatio ſecundum rem & ſecundum rationem. 120.f
relatiue oppoſita. 119.c
religionis chriſtianæ præſtantia. 415.a
religionem eſſe naturalem in hominibus. 414.f
religioſorum ac monachorum ſtatus. 543.a
reos proprios aduocatos non habentes publici aduocati defendunt. 300.e
reprobi ab electis quo cauſæ diſcrimine diſtinguuntur. 617.a
reproborum recte facta quomodo grata Deo eſſe poſſint. 621.f
repudij libellus. 385.b
res quam cognationem habeat cum ente. 128.g
reſurrectio prima quid ſit. 340.b

reſurrectio apud ſcripturam dicitur generatio. 497.d
Riuus magnus Venetiis. 282.b
Romanorum Rempub. quid euerterit. 267.b
ros. 28.e

S

Sacerdos. 378.b
ſacerdotium non cõuenire vnicuique chriſtiano. 376.f
ſacerdotium Chriſti præfertur ſacerdotio Aaron. 519.d
ſacramentum quid. 330.h
ſacramentum confirmationis. 347.b
ſacramentum euchariſtiæ. 349.c
ſacramentum pœnitentiæ. 361.d. eius materia & forma. 362.f
ſacramentum extremæ vnctionis. 374.e
ſacramentum ordinis. 376.f
ſacramenti res. 331.b. definitio. 331.d
ſacramenti forma & materia. 333.c
ſacramentorum effectus, character, gratia. 333.d
ſacramenti euchariſtiæ miniſter. 355.d. eius ſacramenti vis atque vſus. 356.g
ſacramenta à Chriſto inſtituta, & rebus ac verbis conſtare. 332.g. in rebus ſenſibilibus eſſe. 333.b
ſacramenta ea peccata reſpiciunt, cum quibus gratia conſiſtere non poteſt. 361.d
ſacramẽta quare in Eccleſia inſtituta fuerint. 415.b
ſacramentorum numerus, fines, perfectionis gradus. 339.a
ſacramentorum explicatio. 534.f
ſacrificium quid ſit. 357.a
ſal ab humido frigido liqueſcit. 65.a
Salomon à voluptate victus. 405.b
ſanctificare Euangelium Dei. 447.b
ſanctitas veritatis pro vera ſanctitas. 490.b
ſancti qua ratione colantur ab Eccleſia. 360.f
ſanctorum inuocatio. 544.e. imagines. ibidem.
ſanctorum inuocatio. 573.c
ſanctos poſt mortem ſtatim aſcendere in cælum. 540.e
ſapiens tum in aliquâ diſciplina; tum abſolute quis. 97.a
ſapientes qui & preconſultores. 292.f
eorum munus. 293.a
tractare de entibus ad ſapientiam pertinet. 97.d
ſapor omnis vnde efficiatur. 29.a
ſapor non poteſt eſſe accidens ſimplicis elementi. 73.c
ſapor ſenſibile proprium ſenſus guſtus. 73.c
ſaporis definitio. 74.f
ſaporis naturam Democritus figuris accõmodauit. 73.c
ſaporis genera. 75.a
ſapores contrarij. 78.e medij. ibidem.
σάτϑιον quid ſit & vnde fiat. 63.b
ſatisfactio & pœna in quo differant. 363.a
ſatisfactio pro peccatis. 538.b
ſatisfactionem eſſe partem ſacramenti pœnitentiæ. 366.b
ſatisfactionem eſſe neceſſariam poſt abſolutionem. 572.f
ſaturni motus. 241.c
Scientia vtendum eſſe ad proximi ædificationem, non ad ſcandalum. 454.g
ſcientiam vnam eſſe poſſe eorum, quæ analogice dicuntur. 106.c
ſcientiæ plures quomodo vnam atque eandem rem conſiderent. 97.d
ſcotus. 226.e
ſcribarum Venetorum ordo. 323.b
Seculum quid ſignificet. 485.d
ſeculum. 511.d
ſecundum principem apud Hebræos quid ſignificet. 485.d

Senatores

Senatores Veneti non pedibus, ſed ſuffragiis in ſententiam eunt. 294.b
ſenatorum lectio. 291.a
ſenatorium ius Quæſtoribus datum. 310.e
Senatus Venetiis quam Reip. ſpeciem referat. 269.c
Senatus grauiorum magiſtratuum elector. 277.b
Senatus ac x virum cõſilium optimatium ſtatum Venetiis referunt. 290.g
Senatus poteſtas. 292.e
Senatus conſulendi modus. 292.b
ſenſus verſantur circa accidentia. 12.f
ſenſus an ſentiat ſuam operationem. 218.b
ſenſus communis. 219.a
ſententiæ in Senatu per ſuffragia. 294.h
ſentire eſt motus animæ per corpus. 218.b
ſenum ac iuuenum munus in Rep. 290.f
ſeruitus chriſtiana. 454.e
ſeſöſtris Ægyptiorum legiſlator. 321.d
Sicci definitio. 57.b
ſicci definitio. 51.a
ſiccitas quot modis fiat. 63.c
ſiccitatis natura. 50.h
ſignaculum Apoſtolatus. 456.e
ſimilarium partium corpora. 3.c
ſimile ſignificat vnum qualitate. 114.g
ſinciput cur à natura poſitum fuit in ſuprema hominis parte. 35.d
Societates ſub diuorum nomine inſtitutæ Venetiis. 324.f
ſol præſtantiſſimus Planetarum. 166.g
ſolis moram calores facere. 39.b
de ſolis centro. 221.a
ſolem aliquid operari ad cõcitandos æſtus maris. 34.g
ſolem non habere per ſe vt ſemper per eclipticam feratur. 246.e
ſoles gemini. 26.b, 27.a
ſolſtitium brumale. 255.c. & 257.a
ſolonis ſententia de fælicitate. 228.b
ſors eſt ſtatus popularis. 276.b
ſors pro hæreditate. 483.d
Species non prædicatur ſecundum magis & minus de indiuiduo. 45.d
ſpecies naturam ſignificat determinatam. 118.g
ſpecies non ſemper contrariæ inter ſe. 119.a
ſpecies non prædicatur de genere. 234.e
ſpecie eadem. 114.b
ſpectaculis turpibus mulieres & pueros prohiberi debere. 427.d
ſpes fortitudini reſpondet. 411.a
ſpes eſt virtus ad voluntatem pertinens. 410.h. 412.e
ſphæra octaua. 165.d
ſpiritus ſanctus non habitat in anima peccatis ſubiecta. 348.b
ſpiritus promiſſionis pro ſpiritus promiſſus. 484.e
ſponſalia quibus cauſis ſoluantur. 325.c
Status ciuitatis quis optimus. 267.a
ſtellæ currentes quomodo fiant. 24.b
ſtellæ currentes. 27.b
ſtipendium ex ærario iudicibus tributum. 303.c
Subdiaconus. 378.b
ſubſtantia habens contrarium corruptibilis eſt. 7.d
ſubſtantia nulla eſt ſenſibilis per ſe. 12.e
ſubſtantia ex materia & forma. 169.b.
ſuffragij ferẽdi ius quomodo Patritij adipiſcuntur. 269.c
ſuffragia in comitiis magiſtratuum. 275.a
ſuffragia in ſententiis ſenatorum. 294.b
ſulphur. 171.c
ſuperſtitionis vitandæ & expellendæ admonitio ad Epiſcopum. 425.a
ſurculus in arbore habet rationem partis. 223.d
ſuſpenſio, quid ſit. 370.g
ſyllogiſmus ſecũdæ, & tertiæ figuræ. 234.h.
primæ figuræ 235.a

ſyllogiſmi vnius plures concluſiones. 235.c
ſymbolum compoſitum in concilio Niceno. 550.h
ſymbolum Sirmij conſtitutum. 553.c
ſymbolum Conſtantinopolitanum. 554.g
ſyndici ſiue recognitores. 321.b
ſynodus Ancyritana, Neocæſarienſis, Nicena. 549.c
ſynodos Græci quas appellauere OEcumenicas. 349.d
ſynodus Antiochena. 552.e
Laodicena, Sardicenſis. ibidem.
ſynodus Arelate celebrata. 551.c
ſynodus Chalcedonenſis. 551.d.556.e.g
ſynodus Sirmienſis, Mediolanenſis, Ariminenſis, Seleucienſis. 553.b
ſynodus Conſtantinopolitana. 554.f
Epheſina. 555.a.556.f
ſynodus Conſtantinopolitana. 558.e
ſynodus Nicena. 561.d
ſynodus Conſtantinopolitana. 559.d. 562.f
ſynodi prouinciales. 551.d
ſynodi Africanæ. 557.b
ſynodi Hiſpanæ. 558.h
ſynodi Romanæ. 561 c
ſynodus Lugudunenſis, Cōſtantienſis, Baſileenſis, Ferrarienſis, Florentina, Lateranenſis. 563.a

T

Temperantiam ad omnes virtutes referri. 404.b
templum Diui Marci. 315.a
templa Dei viuentia. 429.a
tempora ſecularia. 511.d.513.d
tenebræ ideo percipiuntur, quia viſum non mouent. 85.c
Terra ſimpliciter grauis. 19.a
terra ſola non afficitur cœlorum motu. 23.d
terra iuxta centrum pura. 25.f
terra vbi pura. 35.a. cur ſupra aquam emineat. 35.c
terram inter duo maria aſſurgere in medio, vtrinque vero demitti. 37.c
terra habitabilis. 38.g
terra & aqua materia mixtorum. 55.b
terræ color. 87.b
terremotus precibus ſedati. 558.f
Tertullianus de monogamia. 395.d
teſtamentum vetus cur mortis miniſtratio appelletur. 467.a
teſtificor pro adiuro. 512.b
Theologia. 98.e
Thomæ diui opinio de elementis in corporibus mixtis. 44.g
Tonſuram ſeu coronam non eſſe ordinem. 380.g
totum quid ſit. 112.b
totum habet eſſe perfectum. 223.c
totum & perfectum ſunt idem. 223.d
Tranſubſtantiatio. 352.e
triangulus Scalenus. 4.f
triangulus Iſoſceles. 4.f
tribuni qui in oppidis Venetorum creari ſolebant. 283.b
triumuiri ex ordine xxxx iudicum. 303.a
tropicorum habitatio. 40.f
Tyrannidem Dux Venetorū affectus oppreſſus. 297.c

V

Vacuum quantitas per ſe. 353.d
vas pro corpore, vel pro vxore. 504.f
valentiæ in Hiſpania vim maximam aquarum extitiſſe. 38.f
vapor quid ſit. 30.e
Vectionis motus. 240.f
Venetiæ nomen cur numero plurali. 307.b
Venetiarum ſitus. 262.e
Venetæ Reipub. inſtitutio. 268.c
Venetæ vrbis regiones quot. 288.g
Veneta plebs in claſſes diſtributa. 323.a
Venetæ plebis munera & honores. 323.c
Venetæ Reip. ætas. 325.a

Veneta-

Venetam Remp. omnes rectas guberna- tiones in ſe continere. 276.g
Veneti externo milite continentis imperiũ defendunt. 318.g
iuuentutem ad rem maritimam qua ra- tione exerceant. 319.e
Veneti qua ratione populum in officio cõ- tinent. 321.c
Venetorum gloria in re maritima. 317.d. *prolatandi in continentem Imperij oc- caſio.* ibidem.
Venetorum atque Athenienſium mos ſi- milis in iudiciis. 301.a
veræ res quæ dicantur. 123.a
verbum quo baptiZamur, Petrus Ap. ap- pellat ſemen incorruptibile. 341.a
veritas enti æqualis. 123.b
veritati primorum intellectuum non op- ponitur falſitas, ſed ignorantia. 123.d
veritas charitatis. 506.e
Verum non eſt in cõceptu ſimplici, ſed aut in compoſitione aut in diuiſione. 122.e
Via lactea. 24.b
virgæ acris accidens. 26.b.27.b
virtus quid ſit. 128.e
virtus cognoſcens vniuerſale per ſe ſtat. 187.b
virtutis habitus non tollitur per peccatum. 362.g
virtute cenſeri debere ciuium diſcrimen. 277.b
virtutes partis rationalis. 498.f
vitæ operationes præcipuæ, intelligere & velle. 140.e
vitium quid ſit. 128.e
Vnctio extrema. 374.e.540.g
vnitas ad quantitatem pertinet. 114.e
vnitas & multitudo ſeſe inuicẽ compeſcũt. 140.b
vnitatis in ciuili ſocietate ratio. 278.g
vnitatem in omnibus inueniri. 546.f
vnius natura. 107.d. *eius multiplicitas.* 108.e. *vnum nihil aliud ſignificare quam ens indiuiſum.* 108.f
Voluntas & intellectus omnia entia per- tingunt. 121.c
voluntas ad omnia ſe extendit, ad quæ ſe extendit intellectus. 529.c
voluntas & appetitus differentia. 190.b
voluntas duplex operatio. 191.a
voluntatis libertas. 600.g
votum caſtitatis. 379.a
votũ caſtitatis ſimplex & ſolemne. 391.a
vota monaſtica. 574.g
Vrnæ ſortium in comitiis ad Electores in- ſtituendos. 271.d
vrnæ ad ſuffragia ferenda. 274.b
Vxorem à viro dimiſſam ob fornicationẽ non poſſe alteri nubere ex D. Pauli lo- co tradit Auguſtinus. 454.e

X

X figura literæ Græcæ animæ totius at- tributa à Platone. 239.c

Y

Ὑστέρματα. 498.f

Z

Zuinglius. 252.h

FINIS.

ERRATA, EORVMQVE CORRECTIO.

prior numerus paginam, poſterior lineam indicat.

pag.2. lin. 27. quid.quod pag.5. lin. 24. trigiuta.vingiti pag.7. lin .8. cuius.cuiuis pag. 8. lin. 25. mntatione.mutationi 9. 8. tempore.tepore lin. 27. vniuerſa.vniuerſi 12. 18. conuenerat.connumerat 41. etiam.enim 13. 32. vi.vt 18. 19. collata.collocata 22. 8. forma.formar 23. 37. cuius.cuinis 26. 35. nulli.nullibi. 28. 32. nonnulla. nonnullam 29. 20. abſcribant. adſcribunt 31. 19. oram.&c oram 33. 27. appoſitam.oppoſitam 43. 8. eſſe & vnum dicant eandem naturam, vnum quoque elementum 50. 18. humefaciant.humefaciunt 24. habet.habeat 29. non habeat. habeat 58. 31. qui.atqui 37. maiorem.ob maiorem 59. 2. ſoluto.reſoluto 69. 37. eiam.etiam 71. 32. aqua.aliqua 72. 1. appota.appoſita 78. 40. ſit.ſit 80. 29. vetuſtare.venuſtate 34. ſed.ſeu 81. 8. niſi.ſi 84. 34. dificiente.deficiente 94. 28. inquátum.inquam tum 105. 33. dicantur.dicuntur 111. 12. vnitatis.vnius 114. 28. prædicta. prædita 116. 10. apparet.primùm apparet 38. enti verò.enti vero. 117. 18. generatio. eſt generatio 119. 36. relationem.relationum 127. 25. bonum.bono 142. 27. proportionem.proprietatem 150. 22. re.rem 153. 27. agat de primis principiis. ac de primis 155. 24. nobiliora.nobiliores 157. 4. ſunt.ſint 159. 19. cùm materia diuiſibilis 160. 14. oportet.oporteret 165. 5. committam.omittam 28. circularis.circulares 171. 16. genero.genera 37. à re fieri.arefieri 173. 10. ſit.ſit 181. 25. colligimus.colligemus. 182. 18. illarum.harum 25. noueretur.moueretur 183. 1. formam.omnem formam 8. quarũ. quare 35. primùm non agunt.primum nõ agit. 184. 1. intrinſecam.materiam intrinſecã 25. ad quod.ad quod eſt 30. motus.mutũ 185. 10. Ad.A Diuo 25. quia.quare 186. 1. fimam.firmam 6. iſtũ.ipſum 32. vtamur velle atque.vtamúrque 187. 4. quadam.quædã 188. 8. quia.qua 191. 3. in ſe.in ſe eſt 22. Argumentũ.Argumentemur 28. illius.iſtius 192. 3. peruenit.peruenerit 27. neceſſario.nõ neceſſario 193. 13. corporea.eſt corporea 17. ſit.ſit 18. negatiua.vegetatiua 20. mouetur.moueatur 26. non.neque 199. 14. fieri.nihil fieri 24. peruenire.prouenire 204. 36. forma.in forma 205. 35. quæ.qua 39. atque. vtique 206. 15. quia. qui 26. peruenit. perueniat 207. 19. quam.quem 212. 9. brutarum.brutorum. 213. 19. nata.uota 214. 32. rationem.rationum 216. 19. ſeipſo.à ſeipſo 32. ſemper.eſt ſemper 35. ac proprie.vere ac proprie 218. 21 ſenſit.ſentit 219. 14. diſiungetur.dilongetur 29. inducere.vi ducere 220. 25. iſta.illa 223. 7. virtute. virturẽ 226. 7. habet eſſe.habet etiã eſſe 229. 4. qui. quod 233. 9. haberi. Galeni 137. 17. præcipuè.præcipiti 139. 6. didiſcere. didicere 35. interſecari.interſecare 37. natiua.natiuæ 240. 31. volucro.coluro 246. 28. & per animam 251. 6. hoc.hæc 252. 28. amplexẽdæ.amplexandæ 34. Aſtronomicæ.Aſtronomiæ 253. 38. factis.faſtis 157. 8. Budoxo.ab Eudoxo 17. Buxo.Eudoxo 258. 28. occaſione.errorum occaſione 263. 3. quibus. quicunque 264. 12. antiquiorum.antiquorum 20. dum.cum 276. 29. forte elegi.ſorte eligi 278. 8. principes.principis 282. 4. principes princeps 40. conſutum.conſultum 283. 5. ducem.duci 286. 24. xxxxi.viri principis 287. 21. curam.curiam 316. 14. vtitur,licet apud prætorem ſit omnis auctoritas.Prætor 319. 35. ducẽ amplius.ducẽti & amplius 37. ad ti & rem. ad rem 323. 13 nonnullis.nonnullius 333. 38. Altera.Alter 347. 24. lingueis.linguis 352. 39. Luthero.à Luthero 353. 24. afficiatur.eis afficiatur 355. 8. habenti.non habenti 361. 1. de ſacramentorum. ſacramentorum 363. 5. aſſimilamur. aſſimilatur 369. 24. quæ &.quæ eſt 382. 7. auguſtam.anguſtam 401. 10. qua in.qua de 20. animi ſunt 402. 30. ex quo.quo 403. 13. Chriſtianis inquam 407. 14. quam.tanquam 408. 3. ac.ne 409. 31. nationibus.actionibus 410. 32. poſſunt.proſunt 412. 32. procurari.procurare 413. 22. Hac viuẽdi 26. patribus.fratribus 416. 25. liberalitates.liberalitatis 419. 24. maxime.maximæ 420. 7. diſcrepari.diſcrepare 18. conuinxerit.coniunxerit 421. 9. ne aliquem in familiam ſibi adſciſcar, qui malis. 423. 24. iuniores.minores 449. 29. nouerant.nouerunt 30. ſcrutatur Dei ſecreta.itaq; 450.18.

450. 18. ſpiritualia verba 451. 40. deinde ſe tranſtuliſſe 452. 1. Apoſtolo. Apollo 7. nihil. nihili 22. aecommodatur. accommodandum 454. 14. qui peritiores 459. 4. dominam. dominium 31. egerit. egerat 477. 34. ideo. adeo 484. 29. orat, vt. 486. 22. populi. populo 488. 17. quoniam. qua omnia 28. maxima. maxime 489. 2. captiuas. captiuitas 495. 29. perueniamus. peruenimus 31. aiteriora. vlteriora 32. recedant à regula 500. 15. lumen ſuum. 510. 26. incedit. incidit. 512. 2. referentur. referuntur 518. 27. propter incredulitatem idem accidat 548. 20. ſimúlque oraſſe. 29. Antycitarum. Ancyritarum 565. 14. ſit. fit 25. erudelitas. credulitas 566. 31. ædificat. ædificauit 570. 33. item experimentum quæritis 34. item viuo ego, iam non ego 571. 8. perhibetur. perhibent 13. dubitemus. dubitamus 15. aboiutionem. abſolutionem 578. 21. vel paulo poſt 589. 32. etiam quandoque appellatur 605. 25. nulliſque naturæ certis legibus 909. 3. medium. medicum.

INDEX QVATERNIONVM.

a b c d A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z. Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vu Xx Yy Zz. AA BB CC DD EE FF GG HH II. Omnes ſunt terniones præter a d H & II. duerniones.